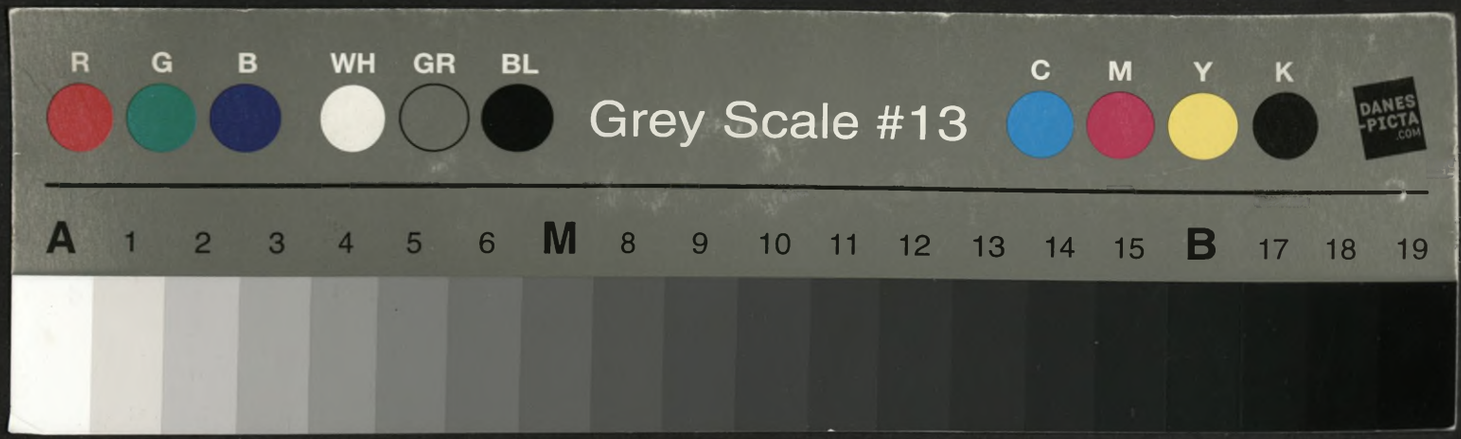
R G B WH GR BL
Grey Scale #13
C M Y K
DANES-PICTA.COM
A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

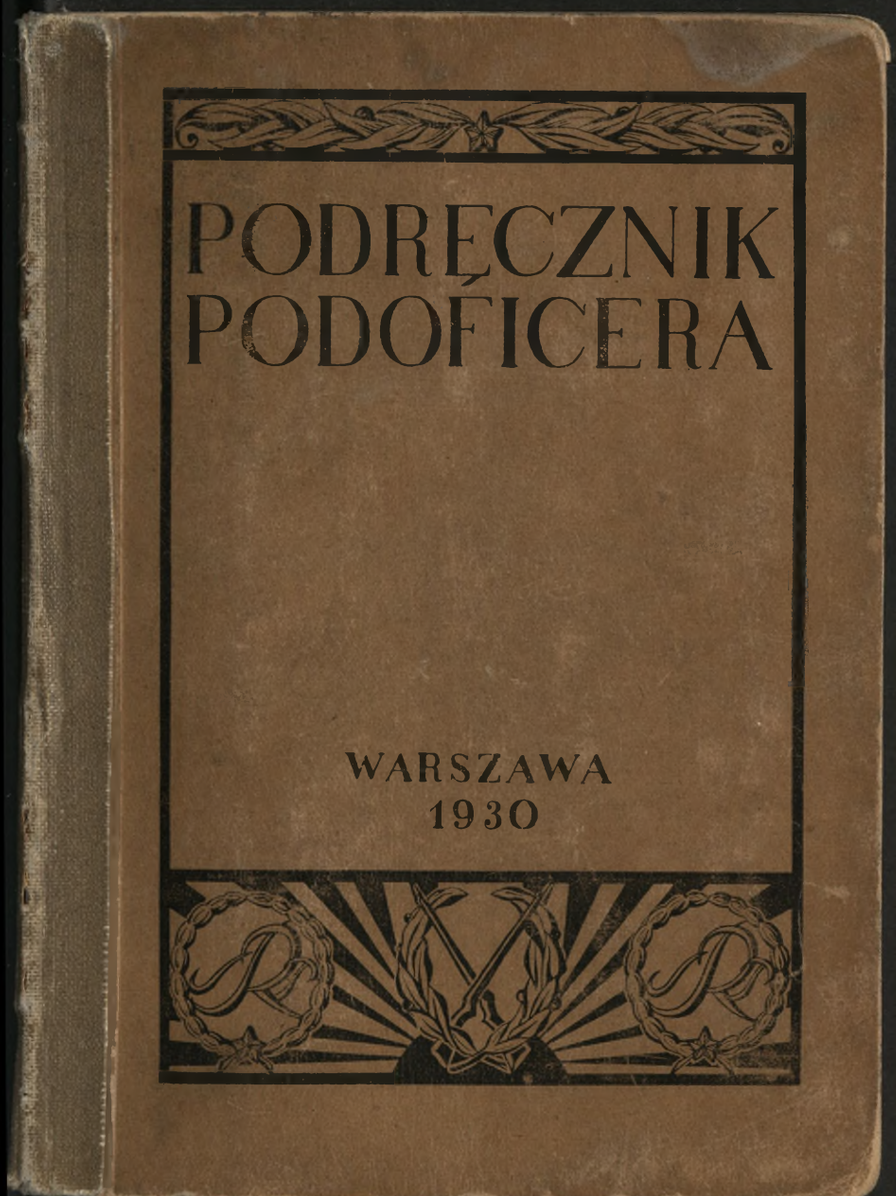
PODRĘCZNIK
PODOFICERA
WARSZAWA
1930

Colour Chart #13
Blue
Cyan
Green
Yellow
Red
Magenta
White
3/Color
Black
Inches
Centimetres
DANES-PICTA.COM

PODRĘCZNIK PODOFICERA

WARSZAWA
1930

PODRĘCZNIK PODOFICERA

POD REDAKCJĄ

POR. DYPL. SKŁODOWSKIEGO WŁADYSŁAWA

KOMITET REDAKCYJNY:

Ppłk. dypl. LITYŃSKI STANISŁAW, mjr. dypl. HODAŁA KAROL, mjr. dypl KOEB STEFAN, kpt. dypl. KRUBSKI JERZY

W OPRACOWANIU WAŻNIEJSZYCH DZIAŁÓW I ZAGADNIEŃ WZIĘLI UDZIAŁ:

Ppłk. dr. BABECKI Jerzy
kpt. dypl. BIEŃKOWSKI Stanisław
kpt. dypl. BANACH Ignacy
kpt. dypl. pil. BOHUSZEWICZ Władysław
kpt. dr. DEKAŃSKI Stefan
kpt. dypl. DEKAŃSKI Jerzy
kpt. DOROŻYŃSKI Kazimierz
kpt. int. GIERMASZ Wacław
mjr. dypl. HODAŁA Karol
ppłk. K. S. JAKUBOWSKI Tadeusz
mjr. dypl. KOEB Stefan
kpt. dypl. KRUBSKI Jerzy
kpt. dypl. KLOCHOWICZ Kazimierz
kpt. dypl. KRAMAR Stanisław
kpt. dypl. KACZOROWSKI Józef
kpt dypl. KAMIEŃSKI Jerzy
kpt LEJSZA Bolesław
por. LEVITTOUX Juljan
mjr. ŁAPIN Marjan
mjr. ŁUKOMSKI Józef
mjr. dr. MONTYGIERT-ŁOJBO Wiktor
por. MARYNOWSKI Jerzy
kpt. dypl. OSIKA Stefan
ppłk. dypl. PORCZYŃSKI Witosław
kpt. int. PARTYKA Jan
kpt. dypl. PSTROKOŃSKI Stanisław
mjr. dypl. STĘPNIEWSKI Jerzy
por. dypl. SKŁODOWSKI Władysław
mjr. WITKOWSKI Antoni
mjr. WITKOWSKI Bolesław
kpt. WIŚNIEWSKI Aleksander
mjr. dypl. DUNIN-ŻUCHOWSKI Włodzimierz
kpt. ŻELAZNY Czesław

FOTOGRAFJE WYKONALI — st. wachm. PIKIEL i wachm. WITACZYŃSKI

WYDANIE I.

WARSZAWA — 1930 R.

ZALECONY DO UŻYTKU SŁUŻBOWEGO
za L. Biura Og. Org. 3719/Wyszk./30

Druk wykonano w Drukarni Sztabu Głównego
Klisze wykonano w firmie Bracia Koziańscy

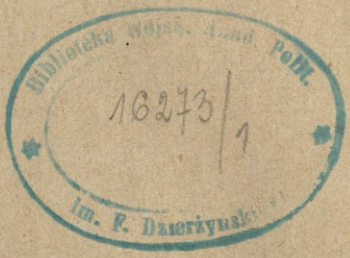

D. S. G. Nr. 536. 10000. 14.VII.30.

PRZEDMOWA.

Polska literatura wojskowa mało dotąd zajmowała się popularyzacją wiedzy wojskowej wśród podoficerów. Prawie zupełny brak jasno i zrozumiale opracowanych podręczników w zakresie potrzebnym i dostępnym podoficerowi, przy trudności nabycia i posiadania wszystkich regulaminów i przepisów, z któremi podoficer spotyka się w codziennem życiu, oraz brak jednolitego ujęcia tych przepisów, ogłaszanych sporadycznie w dziennikach rozkazów, jest przyczyną, że nasz podoficer, na którym w pierwszym rzędzie opiera się wyszkolenie i wychowanie żołnierza, natrafia sam na duże trudności w pogłębianiu własnej wiedzy wojskowej i w zdobywaniu wiadomości, niezbędnych przy wykonaniu codziennej służby.

Lukę powyższą stara się wypełnić „Podręcznik Podoficera", który redakcja niniejszem oddaje do użytku czytelników. Podręcznik ten jest encyklopedycznym skrótem całokształtu wiedzy wojskowej, potrzebnej **podoficerowi każdego rodzaju broni czy służby.**

Przy opracowaniu podręcznika przyświecała nam myśl dostarczenia podoficerowi książki, dającej mu wyjaśnienie wszelkich zagadnień, dotyczących jego służby czy to w garnizonie, czy w polu w czasie ćwiczeń bojowych, — książki o przystępnej cenie i o dogodnym formacie, umożliwiającym posiadanie jej przy sobie we wszystkich okolicznościach.

Uniwersalność Podręcznika, t. j. przeznaczenie jego dla podoficerów wszystkich broni i służb podyktowana została m. in. względem na osiągnięcie możliwie najniższej ceny, **uwarunkowanej wielkością nakładu.** Uniwersalność Podręcznika powoduje, że Podręcznik ten jest objętościowo dość duży, że wiadomości podane są w sposób bardzo treściwy, a jedynie działy w jednakowym stopniu interesujące wszystkich podoficerów, potraktowane zostały obszerniej.

To dążenie do bardzo treściwego opracowania Podręcznika nasuwało redakcji ogromne trudności i powodowało opóźnienie druku, gdyż poszczególne rozdziały musiały być nieraz parokrotnie przerabiane, a to celem osiągnięcia zasady: jak najwięcej wiadomości, jak najkrótsze ujęcie.

Czytelnicy muszą jednak zdawać sobie sprawę, że o ile chodzi o doskonalenie się **w swoim rodzaju broni czy służby,** Podręcznik nie może być **jedynem** źródłem ich wiedzy; trzeba w tym wypadku sięgnąć do regulaminu względnie instrukcji specjalnej. Podręcznik będzie natomiast wystarczającym, jeżeli chodzi o ogólne działy wiedzy wojskowej i wiadomości o innych rodzajach broni i służb, które każdy podoficer w ogólnych zarysach posiadać musi, jak również w wypadkach, gdy chodzi o przypomnienie i odświeżenie sobie w dziale własnej specjalności, nabytych już poprzednio wiadomości.

Wreszcie, **Podręcznik stwarza ogólną podstawę wiedzy wojskowej każdego podoficera, ułatwia mu orjentację w całokształcie** zagadnień wojskowych i pokazuje mu jego własną rolę w wielkiej machinie, jaką jest współczesna Siła Zbrojna.

Wydawnictwo niniejsze jest pierwszem tego rodzaju w armji odrodzonej Polski. Oddając je do użytku czytelników, redakcja zdaje sobie sprawę z tego, że posiada ono jeszcze luki, trudne do uniknięcia przy pierwszym nakładzie wydawnictwa, które wymagało współpracy kilkudziesięciu autorów i musiało zwalczyć szereg wielkich trudności technicznych i redakcyjnych zwłaszcza przy opracowaniu działów, w których regulaminy i przepisy ulegają zmianie, są nieaktualne, lub dopiero w opracowaniu.

Układ Podręcznika, nie zupełnie odpowiadający początkowemu planowi redakcji, jest wynikiem tych właśnie trudności, w szczególności działy: „instrukcja strzelecka" i „taktyczne użycie karabinów maszynowych", musiały być ze względu na konieczność pewnych poprawek przesunięte ku końcowi Podręcznika, a dział „reg. piechoty" wobec możliwości wprowadzenia w niedługim czasie pewnych zmian zostaje umieszczony w osobnym załączniku, umożliwiającym wymienienie go na nowy, który wyda redakcja dodatkowo z chwilą, gdy zmiany staną się aktualne.

Redakcja wyraża nadzieję, że mimo powyższych luk „Podręcznik Podoficera" spełni postawione mu zadanie i stanie się dźwignią do podniesienia poziomu wiedzy wojskowej podoficerów, oraz ułatwi im pełnienie ich odpowiedzialnej służby dla dobra Ojczyzny. Będzie to najlepszą nagrodą dla grona oficerów, którzy, wiedzeni myślą dopomożenia naszemu korpusowi podoficerskiemu w jego pracy nad doskonaleniem się i rozszerzaniem horyzontów swej wiedzy fachowej, poświęcili niniejszemu wydawnictwu prawie 3 lata swej pozasłużbowej pracy.

Równocześnie redakcja dziękuje wszystkim, którzy mimo, iż wydawnictwo niniejsze znacznie opóźniło się, okazali nam swe zaufanie i wyrozumienie i pozwolili w ten sposób rozpoczętą pracę doprowadzić do końca.

Redakcja prosi P. Czytelników o nadesłanie jej swych uwag, dotyczących układu Podręcznika i zauważonych jego braków, a które mogą być dostrzeżone tylko przy codziennem praktycznem posługiwaniu się podręcznikiem, aby, gdy zajdzie potrzeba, można było te uwagi i życzenia uwzględnić przy następnem wydaniu.

REDAKCJA.

Warszawa, w czerwcu 1930 r.

SPIS RZECZY.

Str.

I. Moralne i prawne podstawy wojska . . 1

A. Podstawowe powinności i prawa żołnierza 1
B. Chorągwie i sztandary 6
C. Odznaczenia 6

II. Powszechny obowiązek wojskowy . . 18

III. Organizacja sił zbrojnych . . . 28

A. Siły zbrojne 28
B. Władze sił zbrojnych 30
C. Wielkie i małe jednostki 32
D. Bronie 35
E. Służby 40
F. Szkoły i instytucje wojskowe 44
G. Specjalne rodzaje sił zbrojnych 45

IV. Służba wewnętrzna 46

A. Skład osobowy sił zbrojnych i przepisy o zależności . . . 46
B. Porządek koszarowy i tok służby w formacjach 55
C. Służba w garnizonie 105
D. Służba wartownicza 114
E. Przepisy o udzieleniu pomocy wojskowej władzom cywilnym . 141
F. Oddawanie honorów 144
G. Przepisy o uroczystościach 150

V. Służba polowa 157

A. Rozkazy i meldunki 157
B. Rozpoznanie 160
C. Marsze 169
D. Postoje 173
E. Ubezpieczenie 179
F. Ubezpieczenie podczas postoju 200

VI. Artylerja 208

A. Wiadomości ogólne 208
B. Niezbędne wiadomości z instrukcji strzelania 213
C. Działanie ognia artylerji 219

Str.

D. Służba polowa artylerji 223
E. Przygotowanie do walki 228
F. Artylerja w walce 232
G. Zasady użycia artylerji w walce 239

VII. Kawalerja 245

A. Wiadomości ogólne 245
B. Służba polowa kawalerji 249

VIII. Aeronautyka i obrona przeciwlotnicza . 279

A. Lotnictwo 279
B. Wojsko balonowe 287
C. Obrona przeciwlotnicza 289

IX. Broń pancerna 297

A. Pociągi pancerne 297
B. Samochody pancerne 300
C. Czołgi 304

X. Grenadjerka i walka bagnetem . 309

A. Grenadjerka 309
B. Walka bagnetem 319

XI. Wychowanie fizyczne 325

I. Budowa ciała ludzkiego 325
II. Wpływ ćwiczeń fizycznych na organizm i hygjena ćwiczeń . . 329
III. Zasady prowadzenia wychowania fizycznego 332

XII. Walka gazowa i obrona przeciwgazowa . 343

A. Walka gazowa 343
B. Obrona przeciwgazowa 347
C. Udzielenie pierwszej pomocy zatrutym chemicznemi środkami bojowemi 354

XIII. Prace techniczne 357

A. Przeprawy 357
B. Fortyfikacja polowa 385
C. Zniszczenia 412
D. Namioty 422

XIV. Łączność 425

A. Wiadomości ogólne 425
B. Poszczególne środki łączności i zasady ich użycia 426

Str.

XV. Uzbrojenie 443

A. Sposób nauczania o broni 443
B. Pielęgnowanie i czyszczenie broni 444
C. Karabiny powtarzalne 446
D. Karabiny maszynowe 450
E. Broń towarzysząca, pistolety, granaty i broń biała 463
F. Działa 469
G. Amunicja artyleryjska 478

XVI. Terenoznawstwo . . . .

XVII. Zasady nauczania szeregowych . . 495

XVIII. Umundurowanie i oporządzenie szeregowych 497

A. Umundurowanie 497
B. Pakowanie tornistra, plecaka i chlebaka, oraz sposób noszenia wyposażenia przez szeregowych 519
C. Ubiór szeregowych 539

XIX. Opis Konia, obchodzenie się z nim i oporządzenie 542

XX. Zarys gospodarki pieniężnej i administracji w oddziałach 556

A. Uposażenie pieniężne szeregowych 556
B. Gospodarka mundurowa 572
C. Wyżywienie 594
D. Zakwaterowanie wojska w czasie pokoju 607
E. Podróże osób wojskowych 623

XXI. Służba zdrowia, higjena i ratownictwo . 626

A. Służba zdrowia w czasie wojny 626
B. Higjena wojskowa 629
C. Doraźna pomoc w nagłych wypadkach i 1-szy opatrunek . . 640

XXII. Obowiązki i prawa podoficerów . . 648

A. Uprawnienia ogólne 648
B. Uprawnienia podoficerów zawodowych i ich rodzin pod względem pomocy lekarskiej 657

XXIII. Przysposobienie wojskowe . . . 662

XXIV. Instrukcja strzelecka 672

A. Teorja strzału 672
B. Nauka strzelania 687
C. Strzelanie szkolne 696

Str.

XXV. Zasady użycia c. k. m. w walce . . 714

A. Charakterystyka sprzętu i organizacaja 714
B. Rodzaje strzelań z c. k. m. 716
C. Zasady stosowania ognia c. k. m. 718
D. Użycie c. k. m. w działaniach zaczepnych 723
E. Użycie c. k. m. w działaniach obronnych i opóźniających . . 727

XXVI. Wiadomości z dziedziny prawa . . 737

A. Ogólne i zasądnicze wiadomości o prawie 737
B. Wojskowi a państwo i prawo państwowe 738
C. Najważniejsze postanowienia prawa karnego obowiązujące w wojsku polskiem 742
D. Przepisy dyscyplinarne 750
E. Zasady wojskowego postępowania karnego 755
F. Najważniejsze wiadomości z prawa prywatnego 763

Fot. W. Pikiel. Repr. wzbroniona

PROF. DR. IGNACY MOŚCICKI
PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Fot. W. Kiełchner. Repr. wzbroniona

JÓZEF PIŁSUDSKI
PIERWSZY MARSZAŁEK POLSKI

I. Moralne i prawne podstawy wojska.

A. Podstawowe powinności i prawa żołnierza.

(streszczenie części I-ej Reg. sł. wewn.)

1. POWOŁANIE STANU ŻOŁNIERSKIEGO.

Dla obrony swej całości, niepodległości i godności Rzeczypospolita Polska powołuje swych obywateli do stanu żołnierskiego. Powołani stają się żołnierzami i tworzą „siłę zbrojną Rzeczypospolitej".

Wojnę z wrogiem prowadzi cały naród, podporządkowując całokształt swego życia — zwycięstwu. Walkę orężną w polu z nieprzyjacielem toczą żołnierze.

Siła zbrojna składa się z żołnierzy zawodowych i niezawodowych, pełniących służbę z poboru lub ochotniczo.

Żołnierz „niezawodowy" pełni służbę czynną w czasie ustalonym ustawą o służbie wojsk. przeznaczonym na szkolenie i w razie ogłoszenia mobilizacji.

Żołnierz „zawodowy" zobowiązuje się z własnej ochoty do służby wojskowej na czas dłuższy, poświęcając jej całkowity swój wysiłek; on to stanowi kościec całej siły zbrojnej, główne narzędzie jej wychowania, oraz zaprawienia do walki.

Żołnierz polski poświęca się całkowicie służbie Najjaśniejszej Rzeczypospolitej Polskiej; stwierdza to uroczystą przysięgą, którą składa po ukończeniu szkoły rekruta.

2. ŻYCIE ŻOŁNIERZA.

W życiu prywatnem żołnierz musi pamiętać, że nosząc ubiór żołnierski, zachowaniem swem reprezentuje całą siłę zbrojną.

W zachowaniu powinien być prosty, skromny, wierny tradycji wojskowej. Pijaństwo, rozpusta, karciarstwo szkodzą zdrowiu moralnemu i fizycznemu żołnierza oraz opinji całej siły zbrojnej.

Do wyróżnienia się ma żołnierz tylko jedną drogę — „rzetelnej pracy".

3. CNOTY ŻOŁNIERSKIE.

Tężyzna fizyczna żołnierza, zaprawienie do ciężkiego wysiłku walki i dokładna znajomość jej środków, a przedewszystkiem „cnoty żołnierskie" — stanowią o wartości siły zbrojnej i o jej zdolności osiągania zwycięstwa.

Miłość Ojczyzny — jest źródłem wszystkich cnót żołnierskich.

Honor — był i będzie źródłem czynów i poświęcenia żołnierza polskiego. Hasła wypisane na chorągwiach i sztandarach „Honor i Ojczyzna" przyświecać mu będą zarówno w żmudnej służbie pokojowej jak i w ofiarnym trudzie wojennym.

Z gorącej miłości Ojczyzny, z poczucia honoru wypływa Wierność żołnierza. Żołnierz polski jest wierny swemu narodowi, swemu ślubowaniu i włożonym na niego obowiązkom, które spełnia ochotnie i sumiennie.

Odwaga i waleczność — są podstawowemi cnotami żołnierskiemi, bez nich niema wogóle żołnierza. W boju hasło „Honor i Ojczyzna" przypomni mu, że hańba, którą okrywają się tchórze, jest gorsza od śmierci.

(Pole walki wolno opuścić bez rozkazu tylko ciężko rannemu; lekko ranny po nałożeniu opatrunku musi powrócić na swe stanowisko. Honor żołnierski i poczucie koleżeństwa nie pozwoli żołnierzowi polskiemu, zdolnemu do walki, na opuszczenie stanowiska).

Moralność i religijność — to ostoje twardego życia żołnierskiego. Prawdziwy żołnierz szanuje własną religję i nigdy nie obrazi uczuć religijnych towarzyszy broni innego wyznania.

Karność i posłuszeństwo — to podstawy siły zbrojnej. Oddział karny będzie groźnym dla nieprzyjaciela nawet w położeniu najcięższem.

Karność obowiązuje wszystkich żołnierzy od szeregowca do generała.

Rozkaz przełożonego musi być wykonany bezwzględnie i bez zastrzeżeń. Karność wojskowa wypływa z poczucia obowiązku i honoru, z szacunku i zaufania do przełożonych a nie z obawy kary. Żołnierz pełni służbę tak, by nigdy nie zasłużyć na karę.

Koleżeństwo — oparte na szacunku, przywiązaniu i trosce o towarzysza broni, to cnota żołnierska. Żołnierz jest dobrym kolegą, zawsze służy radą i pomocą. Żołnierz pojmuje źle cnotę koleżeństwa, jeżeli pomaga do przekroczeń lub przemilcza o nich.

(Koledze trzeba zwrócić uwagę, gdy postępuje nieodpowiednio. O ile to nie skutkuje, należy zameldować przełożonemu po uprzedniem zawiadomieniu o tem kolegi).

W razie współdziałania polskiej siły zbrojnej z wojskami sprzymierzonemi, w stosunku do nich obowiązuje bezwzględnie braterstwo broni.

Samodzielność i przedsiębiorczość — to zalety, któremi powinien odznaczać się żołnierz polski.

Każdy żołnierz posiada swój zakres działania, w ramach którego spełnia swe obowiązki, wykazuje inicjatywę i bierze na siebie odpowiedzialność.

(Brak rozkazu nie usprawiedliwia nigdy bezczynności. Na wojnie bezczynność wobec położenia, wymagającego działania, plami gorzej od błędu. Żołnierz powinien pamiętać, że nawet błędne postępowanie jest lepsze niż bezczynność).

Żołnierz polski odznacza się prawdomównością. Mówi śmiało prawdę, przyzna się zawsze do winy i weźmie za nią odpowiedzialność.

Żołnierza cechuje powściągliwość i opanowanie się w mowie. Prawy żołnierz, czując się pokrzywdzonym, będzie dochodził swych praw w drodze służbowej. Honor nie pozwoli żołnierzowi wyjawiać swych żalów osobom postronnym, znieważać przełożonych, kolegów i wojska. Nie rozpowszechnia on żadnych pogłosek, ani też nie daje im posłuchu.

4. NAGRODY.

Nagrodą żołnierską jest przedewszystkiem poczucie dobrze spełnionego obowiązku i pozyskanie zaufania przełożonych.

Żołnierz w miarę jego zdolności ma otwartą drogę do najwyższych stopni i stanowisk służbowych.

Za waleczność w boju i zasługi w pracy pokojowej żołnierz może otrzymać najwyższe odznaczenia w ramach statutów tych odznaczeń.

5. JĘZYK SŁUŻBOWY.

Językiem służbowym w siłach zbrojnych Rzeczypospolitej, zarówno w mowie jak i piśmie, jest język polski.

6. UŻYCIE BRONI.

Żołnierz polski kocha i ceni swą broń; nie odda jej nigdy, ani nie pozwoli sobie jej wydrzeć osobom niepowołanym.

Użytek z broni robi w obronie własnej oraz w służbie w wypadkach przewidzianych przepisami.

7. POSZANOWANIE WŁASNOŚCI PAŃSTWOWEJ.

Żołnierz polski jak każdy człowiek prawy, szanuje cudzą własność, powierzoną jego pieczy. Troska o przedmioty własności skarbowej jest podstawowym obowiązkiem każdego żołnierza i dotyczy konserwacji zarówno materjału będącego w przechowaniu jak i materjału użytkowanego.

Za nieposzanowanie własności państwowej zależnie od przewinienia, żołnierz odpowiada dyscyplinarnie, sądownie lub materjalnie.

8. STOSUNEK ŻOŁNIERZA DO WŁADZ CYWILNYCH ORAZ DO LUDNOŚCI.

Karny żołnierz jest karnym obywatelem.

Poddaje się zarządzeniom władz cywilnych, dotyczących porządku i bezpieczeństwa publicznego. Na wezwanie organów wykonawczych władz państw. okazuje pomoc w zakresie swych uprawnień.

Żołnierz polski szanuje godność każdego człowieka. Zarówno we własnym kraju jak i nieprzyjacielskim, swem zachowaniem się wzbudza u ludności szacunek i zaufanie do ubioru żołnierskiego i siły zbrojnej.

W stosunku do kobiet, starców i inwalidów zachowuje się żołnierz z godnością i po rycersku.

9. UDZIAŁ ŻOŁNIERZA W ŻYCIU POLITYCZNEM I STOWARZYSZENIACH CYWILNYCH.

Żołnierzowi w służbie czynnej nie wolno brać udziału w żadnej działalności politycznej.

(Nie wolno uczęszczać na wiece, zebrania i manifestacje polityczne, choćby z ciekawości).

Należenie do stowarzyszeń cywilnych o charakterze politycznym jest wzbronione.

Branie udziału w stowarzyszeniach, nie posiadających charakteru politycznego, reguluje rozkazami minister spraw wojskowych.

(Wstąpienie do stowarzyszenia dozwolonego należy meldować przełożonemu. Meldunek nie obowiązuje, jedynie jeżeli należenie jest dozwolone z góry wszystkim żołnierzom np. Biały Krzyż, L. O. P. P. i t. p. Za pełnienie czynności w stowarzyszeniach nie wolno pobierać wynagrodzenia).

Żołnierzom w stanie czynnym nie wolno zarządzać przedsiębiorstwami handlowemi i przemysłowemi, ani brać udziału w zarządzie towarzystw, spółek handlowych i przemysłowych.

(Zezwolenie na zarządzanie przedsiębiorstwem stanowiącem własność żołnierza w stanie czynnym, wzgl. jego żony lub dzieci nieletnich powierzonych jego pieczy, udziela minister spraw wojskowych).

10. PRAWO WYBORCZE.

W czasie służby czynnej żołnierz polski nie posiada czynnego prawa wyborczego do Sejmu i Senatu.

11. UDZIAŁ W PRASIE I WYDAWNICTWACH.

Żołnierzowi w czasie służby czynnej nie wolno być redaktorem ani wydawcą wydawnictw, omawiających sprawy polityczne. Na wydawanie lub redagowanie pism, pozbawionych charakteru politycznego, może zezwolić jedynie minister spraw wojskowych.

W prasie wszelka krytyka czynności przełożonych jest bezwzględnie zakazana. Nie wolno podawać do prasy jakichkolwiek wiadomości, mogących zawierać tajemnicę wojskową.

Za przekroczenie tego przepisu odpowiada żołnierz dyscyplinarnie lub karnie - sądowo.

12. PRZECIWDZIAŁANIE SZPIEGOSTWU I HASŁOM WYWROTOWYM.

Obowiązkiem każdego żołnierza jest dołożenie wszelkich starań do unicestwienia zamierzeń szpiegostwa. Na podejrzanego o szpiegostwo zwrócić baczną uwagę, dołożyć starań, by spowodować aresztowanie.

(Z wątpliwościami zwrócić się z pełnem zaufaniem do przełożonych, agitatorów wskazać wzgl. samemu przytrzymać i oddać w ręce władzy).

(Lepsza przesadna gorliwość, niż bierne zachowanie się).

Żołnierz polski nie da posłuchu żadnym podszeptom wrogiej Państwu Polskiemu agitacji.

13. ZACHOWANIE SIĘ WOBEC JEŃCÓW I W NIEWOLI.

Prawdziwy żołnierz nie nadużywa swej przewagi nad bezbronnym nieprzyjacielem, nie pastwi się nad nim, rannemu jeńcowi okaże pomoc taką samą jak własnym rannym.

Żołnierz polski walczy do ostatniego tchu i do wyczerpania wszystkich środków obrony. W razie dostania się do niewoli nie wolno podawać żadnych wiadomości, nie wolno zobowiązywać się, że się nie będzie więcej walczyło, ani że się nie zbiegnie, gdy nadarzy się po temu sposobność.

(Starszym i przełożonym będącym w niewoli, należy okazywać dawny szacunek i pomoc).

Każdy żołnierz po powrocie z niewoli musi udowodnić, że dostał się do niej bez swej winy, wyczerpawszy wszystkie środki obrony.

B. Chorągwie i sztandary.

14. ZNACZENIE CHORĄGWI I SZTANDARÓW.

Widomym znakiem ideji, której służy żołnierz, symbolem Ojczyzny jest Chorągiew (w piechocie) lub Sztandar (w kawalerji) pułku, w którym służy.

Chorągiew to godność Polski, powierzona honorowi oddziału.

Chorągiew to znak, który skupia koło siebie wszystkich żołnierzy danego pułku, tych co służą teraz i tych co kiedyś służyli. Jest ona łącznikiem między tymi co polegli w walce o wolność Ojczyzny i tymi, którzy z tej wolności teraz korzystają i mają zaszczyt nosić mundur i odznaki pułku, w którym służą.

Chorągwi zawsze i wszędzie oddaje żołnierz najwyższe honory wojskowe, a każdy obywatel nie w mundurze winien oddać jej cześć przez odkrycie głowy.

Największą hańbą, jaka może spaść na pułk, jest oddanie w ręce wroga chorągwi pułkowej.

15. OPIS CHORĄGWI I SZTANDARU.

Kształt, wygląd, barwy chorągwi i sztandarów pułków reguluje Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 28. grudnia 1927 r. Nr. 115, pozycja 980.

Poniżej podajemy rysunki: 1) flagi marynarki wojennej, 2) chorągwi pułku piechoty i saperów oraz szkół piechoty i saperów, której wymiary wynoszą 1 × 1 mtr. (Rys. 1, 2, 3). Sztandar pułku kawalerji lub szkoły kawalerji jest w rysunku identyczny z chorągwią pułków piechoty lecz ma wymiar mniejszy bo 65 × 65 cm.

C. Odznaczenia.

(dostępne dla szeregowych).

16. ORDER WOJSKOWY „VIRTUTI MILITARI",

(ustanowiony w r. 1792 w czasie wojny z Rosją po bitwie pod Zieleńcami przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego).

a) Klasa III. Krzyż Kawalerski, noszony na lewej piersi.

Krzyż Kawalerski otrzymuje podoficer lub szeregowiec posiadający już krzyż złoty, za umiejętne kierownictwo oddziałem, połączone z osobistym czynem wybitnego męstwa i z narażeniem życia.

b) Klasa IV. Krzyż Złoty, noszony na lewej piersi, otrzymuje:

— podoficer lub szeregowiec, posiadający już krzyż srebrny za czyn wybitnego męstwa, połączony z narażeniem życia.

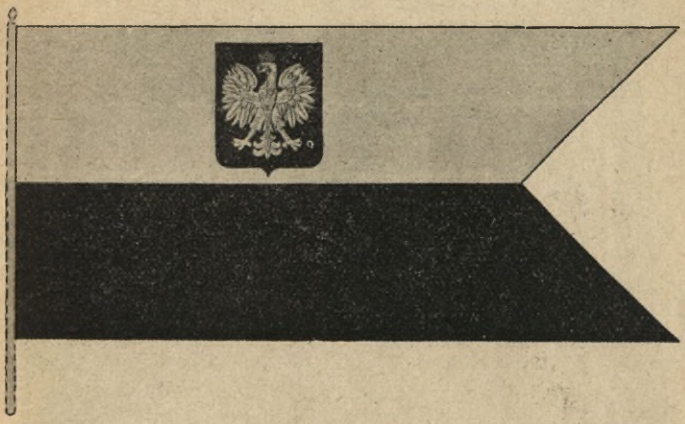

Rys. 1.

c) Klasa V. (rys. 4). Krzyż srebrny, noszony na lewej piersi otrzymuje podoficer lub szeregowiec za czyn wybitnego męstwa, połączony z narażeniem życia.

Do każdego krzyża orderu Virtuti Militari przywiązana jest dożywotnia pensja orderowa w kwocie 300 zł. rocznie.

Prócz tego posiadanie orderu nadaje następujące przywileje:

1) tytuł kawalera orderu,

2) prawo pierwszeństwa przy przyjęciu do korpusu inwalidów, przy nadziale ziemi, przy obsadzaniu posad rządowych i przy przyjmowaniu dzieci na miejsca stypendjalne w państwowych zakładach wychowawczych.

Szeregowi odznaczeni krzyżem złotym mogą awansować na oficerów, o ile posiadają odpowiednie kwalifikacje i złożą

CHORĄGIEW

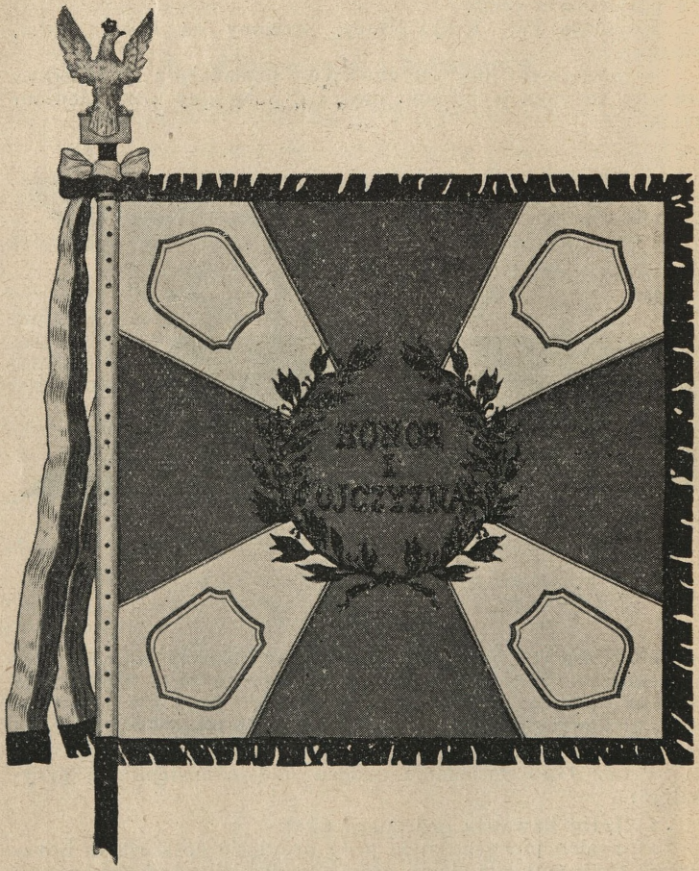

Rys. 2.

PUŁKOWA.

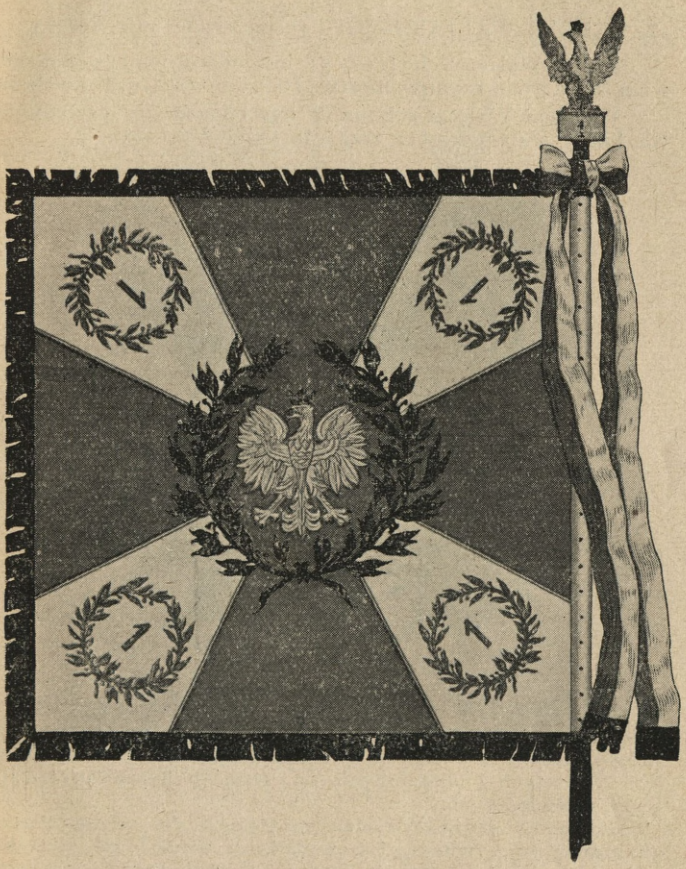

Rys. 3.

w ciągu roku po ukończeniu odpowiedniego kursu, wzgl. szkoły egzamin na oficerów rezerwy.

Dzień 3. maja jest dniem święta orderu Virtuti Militari.

17. KRZYŻ WALECZNYCH, (ustanowiony w r. 1920).

Krzyż Walecznych (rys. 5) jest odznaczeniem wojskowem w nagrodę czynów męstwa i odwagi, wykazanych w boju.

Krzyżem Walecznych może być odznaczony czterokrotnie każdy szeregowy bez względu na odstęp czasu.

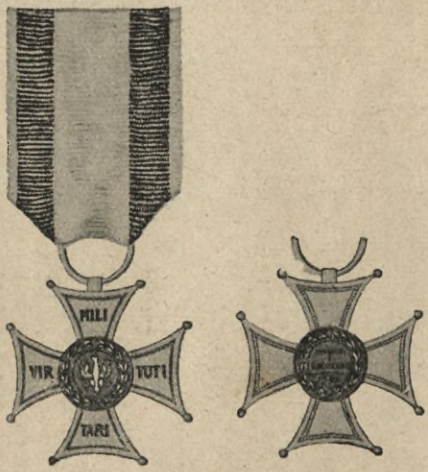

Rys. 4.

Każde następne odznaczenie oznacza się za pomocą pasków z blachy bronzowej, z wytłoczonemi na nich splotami liści dębowych, nakładanych na wstążkę posiadanego już Krzyża Walecznych.

Nadanie Krzyża Walecznych stwarza dla odznaczonego analogiczne przywileje, (za wyjątkiem pensji) jak dla kawalerów orderu Virtuti Militari, w drugim rzędzie po nich.

18. BRONZOWY KRZYŻ ZASŁUGI (rys. 6).

Krzyż Zasługi otrzymać może każdy podoficer i szereg. za zasługi względem państwa i obywateli przez spełnienie

czynów, nie leżących w zakresie zwyczajnych obowiązków, a przynoszących znaczną korzyść państwu lub poszczególnym obywatelom.

Nosi się go na lewej piersi.

Krzyż Zasługi może być nadany tej samej osobie w każdym stopniu 4 razy. Nadanie w każdym stopniu po raz drugi,

Rys. 5.

Rys. 5a.

Rys. 6.

trzeci, czwarty zaznacza się nałożeniem na wstążkę posiadanego krzyża jednego, dwóch lub trzech metalowych pasków gładkich.

19. KRZYŻ ZASŁUGI ZA DZIELNOŚĆ.

Krzyż Zasługi Za Dzielność jest odmianą Krzyża Zasługi i został ustanowiony dla szczególnego wyróżnienia oficerów i szeregowych policji państwowej, korpusu ochrony pogranicza oraz straży granicznej za czyny spełnione w specjalnie ciężkich warunkach z wykazaniem wyjątkowej odwagi, z narażeniem życia lub zdrowia w obronie prawa, nietykalności

granic państwowych oraz życia i mienia obywateli. Krzyż Zasługi Za Dzielność ma tylko jeden stopień i może być nadany tej samej osobie tylko trzy razy. Drugie i trzecie nadanie Krzyża Zasługi Za Dzielność zaznacza się nałożeniem na wstążkę posiadanego krzyża jednego wzgl. dwóch gładkich metalowych okuć ze srebra z polerowanemi krawędziami.

Do Krzyża Zasługi Za Dzielność przy pierwszem i drugiem nadaniu przywiązana jest dożywotnia pensja w wysokości 200 zł. rocznie.

Krzyż Zasługi Za Dzielność nadaje prezes rady ministrów.

20. MEDAL ZA RATOWANIE GINĄCYCH.

Ustanowiony celem nagradzania zasług, położonych przy ratowaniu tonących oraz ofiar katastrof żywiołowych.

Medal mogą otrzymać obywatele Rzeczypospolitej oraz cudzoziemcy, którzy bądź na obszarze Rzeczypospolitej, bądź przy ratowaniu obywateli polskich zagranicą, nieśli ratunek z narażeniem życia własnego.

Medal może być nadany jednej i tej samej osobie kilka razy. Każde następne nadanie oznacza się zapomocą pięcioramiennej gwiazdki metalowej bronzowej na wstążce.

Medal Za Ratowanie Ginących nadaje minister spraw wewnętrznych, który może swe uprawnienia w tym względzie przekazać wojewodom.

21. MEDAL PAMIĄTKOWY ZA WOJNĘ 1918 — 1921. (rys. 7).

Ustanowiony w celu przekazania pamięci potomnych wysiłku Narodu o utrwalenie niepodległości i zabezpieczenie granic Ojczyzny w wojnie 1918 — 1921.

Prawo do otrzymania medalu służy tym, którzy w okresie od 1. listopada 1918 do 18 marca 1921:

a) jako żołnierze:

1) polegli, byli ranni, zmarli skutkiem choroby nabytej w polu lub z powodu niesienia rannym i chorym żołnierzom pomocy sanitarnej, bez względu na czas trwania ich służby;

2) pełnili służbę w formacjach linjowych w polu, conajmniej przez trzy miesiące, względnie jako ochotnicy po wezwaniu Rady Obrony Państwa z dnia 3 lipca 1920 conajmniej przez dwa miesiące, lub też wogóle pełnili służbę czynną conajmniej przez pięć miesięcy;

b) jako osoby cywilne:

1) polegli, byli ranni, współdziałając z wojskiem w polu, zmarli skutkiem choroby nabytej przy współdziałaniu z woj-

skiem w polu lub przez niesienie żołnierzom pomocy sanitarnej, bez względu na czas trwania ich służby;

2) conajmniej przez pięć miesięcy współdziałali z wojskiem w polu względnie nieśli żołnierzom pomoc sanitarną lub duchową w polu, lub też conajmniej przez dziewięć miesięcy nieśli pomoc sanitarną żołnierzom w kraju, albo współdziałali z wojskiem w kraju w zabezpieczeniu mienia wojskowego;

Rys. 7.

3) jako cudzoziemcy współdziałali z wojskiem polskiem w polu.

Medal Pamiątkowy Za Wojnę 1918 — 1921 nadaje minister spraw wojskowych względnie uprawnione do tego przez niego władze.

22. MEDAL DZIESIĘCIOLECIA ODZYSKANIA NIEPODLEGŁOŚCI (rys. 8).

Ustanowiony na pamiątkę odrodzenia Państwa Polskiego.

Prawo otrzymania medalu służy tym, którzy pełniąc nienagannie służbę państwową wojskową albo cywilną, służbę samorządową, albo służbę w innych instytucjach publicznoprawnych w czasie od 11 listopada 1918 do dnia 11 listopada 1928:

a) odbyli czynną służbę wojskową w charakterze wojskowych zawodowych lub niezawodowych, lub

b) pełnili faktyczną służbę w urzędach (instytucjach) państwowych, samorządowych lub w innych instytucjach publiczno-prawnych, a to przez okres conajmnie pięciu lat, licząc służbę określoną w punktach a) i b) łącznie.

Medalu nie mogą otrzymać osoby, które w wyżej wymienionym okresie popełniły przestępstwa, ograniczające je w używaniu praw obywatelskich lub też zostały ukarane sądownie za dezercję.

Rys. 8.

Prawo przyznania medalu przysługuje prezesowi rady ministrów i poszczególnym ministrom, którzy to prawo mogą przelewać na władze im podległe.

23. STARSZEŃSTWO ORDERÓW I ODZNACZEŃ, POSIADANYCH PRZEZ SZEREGOWYCH.

a) ordery i odznaczenia polskie:
— Order Wojskowy Virtuti Militari,
— Krzyż Walecznych,
— Krzyż Zasługi Za Dzielność,
— Krzyż Zasługi,
— Krzyż Zasługi Wojsk Litwy Środkowej,
— Medal za Ratowanie Ginących,
— Medal Pamiątkowy za Wojnę 1918 — 1921,
— Medal Pamiątkowy Dziesięciolenia Niepodległości,
— Medal 3 Maja.

b) ordery i odznaczenie zagraniczne:

Ordery i odznaczenia zagraniczne nosi się w kolejności otrzymania przy zachowaniu starszeństwa klasy względnie orderu.

Odznaczenia Stolicy Apostolskiej noszone są przed innemi odznaczeniami zagranicznemi.

24. SPOSÓB NOSZENIA ORDERÓW I ODZNACZEŃ.

Ordery i odznaczenia pełne: nosi się na lewej piersi, na wstążkach przepisanej barwy, zawieszonych na sznureczkach koloru kurtki, naszytych na niej. Długość wstążki 5 cm. Górny skraj wstążek znajduje się na wysokości dziurki pierwszego guzika kurtki, wstążki zapinane przy pomocy haftek (wzgl. zatrzasków), przymocowanych do nich na częściach wstążki, przylegających do kurtki. Większą liczbę orderów (odznaczeń, medali) na piersiach nosi się w sposób następujący:

— 2 — 4 w jednym rzędzie, jeden obok drugiego, (bez przerwy między wstążkami),

— od 5 — 10 w jednym rzędzie, przyczem wstążka każdego następnego orderu (odznaczenia, medalu) podsunięta (mniej lub więcej zależnie od ich liczby) pod wstążkę poprzedniego orderu (odznaczenia, medalu) tak, aby wszystkie zajęły tę samą szerokość, jaką zajmują cztery umieszczone obok siebie (14 — 15 cm.);

— ponad 10 w dwóch rzędach, przyczem drugi rząd zawieszony o półtora cm. pod pierwszym, a w nim każde odznaczenie między dwoma rzędu pierwszego. Liczba orderów (odznaczeń, medali) w pierwszym rzędzie o jeden większa od liczby rzędu drugiego przy ogólnej nieparzystej liczbie orderów (odznaczeń, medali), zaś większa o dwa w wypadku ogólnej parzystej liczby.

Zamiast pełnych odznaczeń nosi się niekiedy wstążeczki (baretki). Są to kawałki wstążki o szerokości stosowanej w najniższej klasie danego orderu, wysokości 1 cm., naszyte na czarnej aksamitnej podkładce. Wstążeczki te naszywa się na lewej stronie piersi bezpośrednio pod linją górnego rzędu sznureczków, służących do zawieszania pełnych odznaczeń. W wypadku posiadania do czterech wstążeczek, wstążeczki naszywa się w jednym rzędzie bezpośrednio jedna za drugą. W razie posiadania ilości odznaczeń, większej niż cztery, naszywa się je w dwa lub więcej rzędów. W rzędzie dolnym wstążeczki w ilości mniejszej niż cztery naszywa się w ten sposób, by wypadały pod środkiem rzędu (rzędów) górnego (górnych).

Wstążeczki orderu klasy V-ej (krzyża kawalerskiego) są gładkie. Na wstążeczkach orderu klasy IV-ej (krzyża oficerskiego) umieszczony jest bączek (rozetka) z wstążki orderowej. Na wstążkach komandoryj (kl. III-ej) bączek (rozetka) na podłożony wąziutki galonik srebrny.

25. NOSZENIE ORDERÓW I ODZNACZEŃ. W POSZCZEGÓLNYCH OKOLICZNOŚCIACH.

a) Ordery i odznaczenia pełne:

— Wszystkie posiadane odznaczenia (polskie i cudzoziemskie) nosi się w dniu: Nowego Roku, świąt narodowych, w czasie meldowań się z powodu zmian przydziału, w czasie uroczystości, na których przewidywana jest obecność przedstawicieli poselstw obcych, akredytowanych przy naszym Rządzie, oraz na przyjęciach urzędowych, na które są rozsyłane zaproszenia z zaznaczeniem obowiązku występowania w orderach.

— Polskie (wszystkie) oraz jedną lub kilka cudzoziemskich:

1) przy pełnieniu służby inspekcyjnej (garnizonowej), dokonywaniu przeglądów wojskowych, w czasie świąt formacyj i oddziałów, uroczystych zamknięć roku szkolnego, kursów, i t. p., oraz w czasie innych uroczystości i przyjęć bez udziału cudzoziemców;

2) w wypadku przebywania bądź na terytorjum danego kraju, którego odznaczenie się posiada, bądź w czasie wystąpień wobec przedstawicieli danego państwa.

W każdym bądź razie ordery polskie, mają zawsze pierwszeństwo przed orderami obcymi.

Jedynie w momencie dekorowania orderami obcymi, takowe przypina się na pierwszem miejscu przed orderami polskimi.

b) Wstążeczki (baretki) nosi się przy ubiorze polowym oraz na kurtce (bluzie) „letniej"; w tych okolicznościach nosi się jednak zawsze pełną odznakę orderu wojskowego Virtuti Militari.

We wszystkich innych okolicznościach noszenie pełnych odznak orderów i odznaczeń, lub też samych wstążeczek pozostawione jest do uznania ich posiadaczy, jednak zabronione jest jednoczesne noszenie pełnych odznak jednych orderów (odznaczeń, medali) i widocznych równocześnie samych tylko wstążeczek innych. Wyjątek w tym wypadku stanowi order Virtuti Militari, którego krzyż nosi się przy mundurze zawsze, a więc i przy samych wstążeczkach innych orderów (odznaczeń, medali).

Na płaszczach żadnych orderów (odznaczeń, medali), ani wstążek nie nosi się; wyjątek stanowi jedynie wstążka orderu Virtuti Militari lub Krzyża Walecznych normalnej szerokości, którą nosi się przeciągniętą przez trzecią dziurkę (licząc od kołnierza) i klapę płaszcza pod kątem 45°. Wstążkę Krzyża Walecznych nosi się w tym wypadku bez okuć. W wypadku równoczesnego posiadania orderu Virtuti Militari i Krzyża Walecznych nosi się wyłącznie wstążkę orderu Virtuti Militari.

26. NOSZENIE ODZNAK PAMIĄTKOWYCYH.

Dozwolone polskie znaki pamiątkowe nosi się 15 cm. niżej kołnierza na kurtce żołnierskiej, a w żadnym razie nie na jednej wysokości z orderami, przyczem znaki formacyjne, pułkowe, oraz za kampanje i obrony na lewej piersi, naukowe zaś i szkolne na prawej.

Dla uniknięcia przeładowania ubioru znakami, wolno nosić najwyżej trzy znaki, według uznania posiadacza.

Prawo do otrzymania odznaki pamiątkowej formacji (pułku i równorz.) przysługuje:

a) szeregowym danej formacji, którzy pozostawali w szeregach formacji w czasie działań wojennych polskich, t. j. od dnia 1. XI. 1918 roku do dnia 21. III. 1921 roku nie mniej niż na froncie przez 3 miesiące lub w formacji przez 1 rok.

b) W czasie pokoju podoficerom zawodowym po przesłużeniu faktycznem w formacji co najmniej przez 2 lata.

c) Prawo to może być również przyznane szeregowym niezawodowym w czasie pokoju po przesłużeniu w formacji co najmniej przez jeden rok, z wyjątkiem karanych sądownie karą więzienia za czyny hańbiące, karanych sądownie za dezercję, oraz sądownie lub dyscyplinarnie za samowolne oddalenie się. Odznakę tę nadaje dowódca pułku na wniosek dowódcy kompanji, szwadronu, baterji, zatwierdzony przez dowódcę baonu i zastępcę dowódcy pułku. Czasokresy powyższe, co do czasu służby w formacji, stanowią minimalny warunek do otrzymania odznaki pamiątkowej, z wyjątkiem odznak pamiątkowych szkół i kursów wojskowych, dla których czasokresy powyższe mogą być odpowiednio skrócone; regulaminy odznak poszczególnych formacyj mogą te czasokresy odpowiednio zwiększać.

Wręczanie odznaki pamiątkowej odbywa się w zasadzie w dniu święta pułkowego, względnie w terminie zwolnienia roczników do rezerwy.

Prawo do noszenia odznaki pamiątkowej tracą: karani sądownie lub dyscyplinarnie za dezercję lub samowolne oddalenie się oraz karani sądownie za czyny hańbiące karą więzienia.

II. Powszechny obowiązek wojskowy.

27. ZASADY OGÓLNE.

Organizacja sił zbrojnych opiera się na powszechnym obowiązku wojskowym.

Powszechnemu obowiązkowi wojskowemu, który to obowiązek powinien być spełniony osobiście, podlegają wszyscy obywatele polscy płci męskiej oraz wszyscy mężczyźni, którzy przebywają na obszarze państwa, jeżeli nie udowodnią obywatelstwa obcego.

Powszechny obowiązek wojskowy obejmuje:

1. obowiązek zgłoszenia się do spisów poborowych i stawiennictwa do poboru,
2. obowiązek służby wojskowej, w szczególności służby czynnej, służby w rezerwie i służby w pospolitem ruszeniu,
3. obowiązek meldowania się.

Władzami dla spraw, związanych z wykonywaniem powszechnego obowiązku wojskowego, są władze cywilne i wojskowe, w szczególności w kraju starostwa i urzędy gminne oraz powiatowe komendy uzupełnień, zagranicą urzędy konsularne.

W związku z powyższem obszar państwa dzieli się na 119 rejonów uzupełnień, które obejmują po jednym lub kilka powiatów.

28. CZYNNOŚCI PRZYGOTOWAWCZE DO POBORU.

Urzędy stanu cywilnego przesyłają corocznie do dnia 15 września urzędom gminnym wyciągi z metryk urodzenia i śmierci mężczyzn, którzy kończą 18 lat życia.

Na podstawie wyciągów metrykalnych urzędy gminne sporządzają corocznie rejestry mężczyzn, podlegających powszechnemu obowiązkowi wojskowemu, którzy kończą 18 lat życia i zamieszkują w gminie.

Mężczyźni, podlegający powszechnemu obowiązkowi wojskowemu, są obowiązani w ciągu października i listopada roku, w którym kończą 20 lat życia, zgłosić się osobiście lub pisemnie z dokumentami, stwierdzającemi tożsamość osoby, we właściwym urzędzie gminnym.

Na podstawie rejestrów gminnych i spisów mężczyzn, podlegających powszechnemu obowiązkowi wojskowemu, urzędy gminne sporządzają corocznie do dnia 1 stycznia spisy poborowych w alfabetycznym porządku.

Spisy poborowych powinny być wyłożone w ciągu 2 tygodni w urzędach gminnych do przejrzenia, przyczem mę-

czynom, podlegającym powszechnemu obowiązkowi wojskowemu, przysługuje prawo żądania uzupełnienia lub sprostowania mylnych wpisów.

Na podstawie spisów poborowych starostwa sporządzają listy poborowe i przesyłają je przed poborem głównym powiatowym komendom uzupełnień celem założenia głównych ksiąg ewidencyjnych dla poszczególnych roczników poborowych.

29. POBÓR.

Mężczyźni, podlegający powszechnemu obowiązkowi wojskowemu, są obowiązani corocznie w okresie wieku poborowego stawić się do poboru, dopóki właściwa komisja poborowa bądź nie uzna ich za zdolnych do służby czynnej lub służby w pospolitem ruszeniu, bądź zupełnie od służby wojskowej nie zwolni.

Obowiązek stawiennictwa do poboru należy spełnić przed komisją poborową gminy, w której spisach poborowy został wykazany, lub w której został zarejestrowany albo w której w chwili poboru przebywa.

Pobór zarządza minister spraw wojskowych, a przeprowadza minister spraw wewnętrznych.

Pobór główny odbywa się corocznie zasadniczo między dniem 1 maja i dniem 30 czerwca, minister spraw wojskowych może jednak zarządzić pobór główny również w innym terminie.

Pobory dodatkowe odbywają się w miarę potrzeby.

O zdolności lub niezdolności do służby wojskowej poborowych orzekają w I-szej instancji w kraju komisje poborowe, zagranicą konsularne komisje poborowe, w II-giej instancji w kraju komisje rozpoznawcze, zagranicą konsularne komisje rozpoznawcze.

Komisja poborowa, w skład której wchodzą jako przewodniczący starosta lub wyznaczony przez wojewodę wyższy urzędnik administracyjny oraz jako członkowie powiatowy komendant uzupełnień lub wyznaczony przez dowódcę okręgu korpusu oficer, lekarz wojskowy, lekarz cywilny i przedstawiciel samorządu powiatowego, dokonuje przeglądu poborowych i orzeka o ich zdolności lub niezdolności do służby wojskowej z zaliczeniem do jednej z następujących kategoryj:

kat. A — zdolny do służby czynnej,
kat. B — czasowo niezdolny do służby wojskowej,
kat. C — zdolny do służby w pospolitem ruszeniu z bronią,

kat. D — zdolny do służby w pospolitem ruszeniu bez broni,

kat. E — zupełnie niezdolny do służby wojskowej.

Poborowi, zaliczeni do kat. B, powinni stawić się do poboru w następnym roku.

Od orzeczenia komisji poborowej nie przysługuje poborowemu prawo odwołania.

Komisja rozpoznawcza, w skład której wchodzą jako przewodniczący wojewoda lub wyznaczony przez wojewodę wyższy urzędnik administracyjny oraz jako członkowie wyznaczony przez dowódcę okręgu korpusu generał lub pułkownik, lekarz wojskowy, dyrektor wojewódzkiego urzędu zdrowia lub jego zastępca i przedstawiciel samorządu wojewódzkiego, przeprowadza ponowne badanie zdolności fizycznej:

a) poborowych, jeżeli nastąpiła różnica zdań między członkami komisji poborowej,

b) poborowych, uznanych przy poborze za niezdolnych, jeżeli zachodzą okoliczności, uzasadniające konieczność ponownego poboru,

c) członków płci męskiej rodzin poborowych, proszących o odroczenie służby czynnej jako jedyni żywiciele rodzin.

Uchwały komisji rozpoznawczej są ostateczne.

30. PRZEBIEG SŁUŻBY WOJSKOWEJ.

Obowiązek służby wojskowej rozpoczyna się z chwilą osiągnięcia wieku poborowego czyli z początkiem tego roku, w którym podlegający powszechnemu obowiązkowi wojskowemu kończy 21 lat życia, zaś trwa:

a) w służbie czynnej do końca roku, w którym poborowy kończy 23 lat życia,

b) w rezerwie do końca roku, w którym szeregowy rezerwy kończy 40 lat życia, oficer rezerwy 50 lat życia,

c) w pospolitem ruszeniu do końca roku, w którym szeregowy pospolitego ruszenia kończy 50 lat życia, oficer pospolitego ruszenia 60 lat życia.

Podczas wojny wiek poborowy rozpoczyna się z początkiem roku, w którym podlegający powszechnemu obowiązkowi wojskowemu kończy 19 lat życia.

Graficznie przebieg służby wojskowej przedstawiony jest na rysunku 9.

Obowiązani do służby wojskowej, urodzeni w tym samym roku, stanowią rocznik poborowy, oznaczony według roku ich urodzenia.

Obowiązanym do służby wojskowej, którzy wykażą się czynnym udziałem w pracy przysposobienia wojskowego,

przysługuje prawo do ulg w wykonaniu obowiązku służby wojskowej.

Obowiązanym do służby wojskowej wolno zawierać związki małżeńskie bez zezwolenia władz wojskowych, jednak zawarcie związku małżeńskiego przed odbyciem służby wojskowej lub podczas jej trwania nie daje prawa do skrócenia lub odroczenia obowiązku służby wojskowej, ani prawa do świadczeń ze skarbu państwa na rzecz rodziny z tytułu i podczas trwania służby wojskowej.

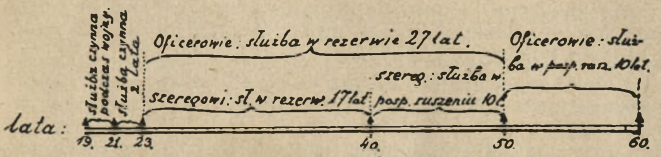

Rys. 9.

Obowiązani do służby wojskowej, w szczególności szeregowi rezerwy do ukończonych 26 lat życia, muszą uzyskiwać zezwolenie władz wojskowych na wyjazd zagranicę.

Od służby wojskowej są lub mogą być wykluczeni mężczyźni, skazani na karę pozbawienia wolności, przyczem wykluczenie może trwać najdłużej 10 lat od dnia odcierpienia, przedawnienia lub darowania kary.

31. SŁUŻBA CZYNNA.

Do służby czynnej są obowiązani poborowi, uznani za zdolnych do służby czynnej, jeżeli nie uzyskali odroczenia.

Ponadto do służby czynnej mogą być przyjęci jako ochotnicy zdolni do służby czynnej obywatele polscy, którzy skończyli 17 lat życia a nie osiągnęli jeszcze wieku poborowego oraz przedłożyli urzędowe poświadczenie nienagannego prowadzenia się i w wypadku niepełnoletności zezwolenie ojca względnie prawnego opiekuna na wstąpienie do wojska.

Ochotnicy zobowiązują się do służby czynnej przez 2 lata, podczas wojny aż do demobilizacji.

Ochotnikom przysługuje prawo wyboru broni.

Obywatele państw obcych mogą być przyjęci do służby wojskowej wyłącznie jako ochotnicy za zezwoleniem prezydenta Rzeczypospolitej.

Poborowi i ochotnicy powinni się stawić do służby czynnej na wezwanie powiatowych komend uzupełnień.

Termin wcielenia poborowych i ochotników ustala corocznie minister spraw wojskowych.

Służba czynna trwa:

a) we wszystkich rodzajach wojska lądowego z wyjątkiem kawalerji i artylerji konnej — 2 lata,

b) w kawalerji i artylerji konnej — 2 lata i 1 miesiąc,

c) w marynarce wojennej — 2 lata i 3 miesiące.

Poborowi, odbywający w tym samym roku służbę czynną, stanowią kontyngent, którego określenie następuje w drodze ustawy.

Poborowi, którzy nie mogli być powołani do służby czynnej w ramach czasu trwania służby czynnej i kontyngentu, zostają zaliczeni do ponadkontyngentowych z tem, że powołanie ich do służby czynnej może nastąpić do końca roku, w którym kończą 25 lat życia.

Celem zapewnienia wyszkolenia wojskowego w ramach kontyngentu wszystkim zdolnym do służby czynnej poborowym minister spraw wojskowych może skrócić czas trwania służby czynnej lub też udzielić urlopu części szeregowych, aby w jej miejsce powołać do służby czynnej poborowych ponadkontyngentowych oraz poborowych korzystających z odroczeń.

W związku z powyższem skrócony czas służby czynnej wynosi:

a) w piechocie, pociągach pancernych, żandarmerji i służbie zdrowia — 18 miesięcy,

b) w artylerji z wyjątkiem artylerji konnej — 19 miesięcy,

c) w służbie uzbrojenia i służbie intendentury — 21 miesięcy,

d) w czołgach, aeronautyce i inżynierji — 24 miesięcy,

e) w kawalerji i artylerji konnej — 25 miesięcy,

f) w marynarce wojennej — 27 miesięcy.

32. SKRÓCENIE SŁUŻBY CZYNNEJ.

Prawo do skrócenia służby czynnej przysługuje poborowym i ochotnikom uznanym za zdolnych do służby czynnej, którzy ukończyli państwową lub państwowej równorzędną prywatną szkołę średnią i złożyli egzamin dojrzałości lub inny egzamin końcowy, przyczem czas trwania skróconej służby czynnej nie może przekraczać 15 miesięcy.

Prawo do skróconej służby czynnej może przysługiwać również poborowym i ochotnikom, którzy ukończyli co najmniej 6 klas państwowej lub państwowej równorzędnej prywatnej szkoły średniej albo złożyli egzamin, odpowiadający co najmniej 6 klasom państwowej szkoły średniej.

Poborowi i ochotnicy, którzy podczas odbywania skróconej służby czynnej nie uzyskali warunków mianowania pod-

porucznikiem rezerwy, tracą prawo do skróconej służby czynnej.

Prawo do skróconej służby czynnej nie przysługuje osobom, wykluczonym od służby wojskowej, uczniom szkół przygotowawczych i oficerskich, wydalonym ze szkół, tudzież osobom, skazanym za niektóre przestępstwa, w szczególności za przestępstwa z chęci zysku.

33 ODROCZENIE SŁUŻBY CZYNNEJ.

Prawo do odroczenia służby czynnej przysługuje:

a) poborowym, którzy są jedynymi żywicielami rodzin, jeżeli utrzymanie rodziny jest zależne wyłącznie od pracy poborowego i jeżeli poborowy rodzinę istotnie utrzymuje,

b) poborowym, którzy są właścicielami odziedziczonych gospodarstw rolnych,

c) poborowym, odbywającym studja teoretyczne lub praktyczne.

Za jedynych żywicieli rodzin należy uważać synów niezdolnych do pracy rodziców, rodzonych lub przyrodnich braci osieroconego i do pracy niezdolnego rodzeństwa oraz wnuków niezdolnych do pracy dziadków, jeżeli nie posiadają oni zdolnych do pracy dzieci.

Za właścicieli odziedziczonych gospodarstw rolnych należy uważać poborowych, którzy odziedziczyli w linii zstępnej gospodarstwo rolne, wystarczające na utrzymanie jednej rodziny a nieprzekraczające trzykrotnie powyższego dochodu, jeżeli prowadzą oni gospodarstwo samodzielnie jako jedyne źródło dochodu.

Odroczenie służby czynnej jedynym żywicielom rodzin i właścicielom odziedziczonych gospodarstw rolnych może być udzielane najdalej do 1 października roku, w którym kończą oni 23 lat życia.

Poborowi, którym przysługuje prawo do odroczenia służby czynnej jako jedynym żywicielom rodzin lub właścicielom odziedziczonych gospodarstw rolnych, w roku, w którym kończą 23 lat życia, zostają powołani do służby czynnej na 5 miesięcy i następnie przeniesieni do rezerwy.

Odroczenie służby czynnej poborowym, odbywającym studja teoretyczne lub praktyczne, może być udzielane na przeciąg kilku lat, w szczególności:

a) uczniom ostatniej klasy państwowych lub państwowym równorzędnych prywatnych szkół średnich najwyżej do 22 lat życia,

b) studentom szkół akademickich oraz szkołom akademickim równorzędnych państwowych lub prywatnych szkół

wyższych do 23 lat życia z tem, że przedłużenie odroczenia służby czynnej może nastąpić tylko zależnie od potrzeb wojska najwyżej do 25 lat życia,

c) poświęcającym się studjom teologicznym wyznań chrześcijańskich oraz uczniom przez państwo uznanych i nadzorowanych zakładów rabinackich najwyżej do 25 lat życia,

d) uczniom, terminującym w rzemiośle i handlu, najwyżej do 22 lat życia.

Z chwilą ogłoszenia mobilizacji odroczenia tracą moc i poborowi, którzy je otrzymali, mogą być powołani do służby czynnej.

Podczas wojny odroczenia mogą być udzielane na warunkach, które ustali minister spraw wojskowych.

Prośby o udzielanie odroczeń należy wnosić najdalej do 14 dni od chwili uznania poborowego za zdolnego do służby czynnej względnie najdalej do 4 tygodni od chwili uzyskania wiadomości o okolicznościach, które dają prawo do odroczenia, a które powstały po właściwym terminie wnoszenia próśb.

Duchowni uznanych przez państwo wyznań religijnych oraz zakonnicy i nowicjusze zakonni zostają przy poborze zaliczeni do pospolitego ruszenia bez broni z tem, że w razie powołania do służby czynnej duchowni, posiadający święcenia kapłańskie pełnią służbę duszpasterską, duchowni, nieposiadający święceń kapłańskich oraz nowicjusze zakonni będą użyci do służby sanitarnej po uprzedniem zbadaniu zdolności do służby czynnej.

O przyznaniu lub odmowie prawa do odroczeń orzekają właściwe starostwa, o przyznaniu lub odmowie ulg dla duchownych, zakonników i nowicjuszów zakonnych orzekają właściwe komisje poborowe.

34. ULGI W SŁUŻBIE CZYNNEJ DLA PRZYSPOSOBIENIA WOJSKOWEGO.

Prawo do ulg w służbie czynnej przysługuje poborowym i ochotnikom, którzy osiągnęli I-szy lub II-gi stopień przysposobienia wojskowego.

U poborowych, którym nie przysługuje prawo do skrócenia służby czynnej (poborowych bez cenzusu) I-szy stopień obejmuje wyszkolenie rekruckie piechoty (pierwsze dwa miesiące wyszkolenia wojskowego) i zostaje osiągnięty w ciągu pierwszego roku, II-gi stopień obejmuje wyszkolenie w ramach drużyny (następne cztery miesiące wyszkolenia wojskowego) i zostaje osiągnięty w ciągu następnych dwu lat przysposobienia wojskowego.

U poborowych, którym przysługuje prawo do skrócenia służby czynnej (poborowych z cenzusem) przysposobienie wojskowe obejmuje trzy miesiące wyszkolenia podstawowego przed szkołą podchorążych, w szczególności I-szy stopień obejmuje wyszkolenie rekruckie i zostaje osiągnięty w ciągu pierwszego roku, II-gi stopień obejmuje całość wyszkolenia podstawowego i zostaje osiągnięty w ciągu następnych dwu lat względnie w ciągu jednego roku i jednego obozu letniego.

Ulgi w służbie czynnej dla przysposobienia wojskowego polegają:

I. u poborowych bez cenzusu:

A. za osiągnięcie I-go stopnia przysposobienia wojskowego na przywilejach, udzielanych zależnie od zachowania się i postępów w wyszkoleniu poborowych, do których to przywilejów należą:

a) urlopy okolicznościowe na święta,

b) pierwszeństwo w przyjmowaniu do szkół podoficerskich,

c) przyśpieszenie awansu na starszego szeregowca w szkołach podoficerskich zależnie od postępów w wyszkoleniu,

d) zezwolenie na opuszczanie koszar w okresie rekruckim oraz przepustki w niedziele i święta,

e) zwolnienie od ciężkich robót porządkowych,

B. za osiągnięcie II-go stopnia przysposobienia wojskowego oprócz przywilejów, jak wyżej, na skróceniu służby czynnej, mianowicie:

a) w piechocie o 3 miesiące przez późniejsze wcielenie,

b) w artylerji o 3 miesiące przez wcześniejsze stałe urlopowanie,

c) w aeronautyce o 3 miesiące przez późniejsze wcielenie, zaś dla absolwentów będących pod nadzorem M. S. Wojsk. Dep. Aero. szkół pilotów lub szkół mechaników o 12 miesięcy przez wcześniejsze stałe urlopowanie,

d) w inżynierji, w szczególności w saperach, łączności i samochodach o 2 miesiące przez późniejsze wcielenie,

Osiągnięcie II-go stopnia przysposobienia wojskowego daje w kawalerji i saperach kolejowych tylko przywileje, jak za osiągnięcie I-go stopnia przysposobienia wojskowego.

II. u poborowych z cenzusem:

A. za osiągnięcie I-go stopnia przysposobienia wojskowego na przywilejach, jak wyżej,

B. za osiągnięcie II-go stopnia przysposobienia wojskowego na skróceniu służby czynnej, mianowicie:

a) w piechocie o 3 miesiące przez późniejsze wcielenie,

b) w kawalerji o 3 miesiące przez późniejsze wcielenie, jeżeli odbyli dodatkowy kurs jazdy konnej,

c) w aeronautyce o 3 miesiące przez późniejsze wcielenie absolwentom będących pod nadzorem M. S. Wojsk. Dep. Aero. szkół Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej,

d) w służbie zdrowia o 3 miesiące przez późniejsze wcielenie.

Osiągnięcie II-go stopnia przysposobienia wojskowego daje w artylerji i inżynierji tylko przywileje, jak za osiągnięcie I-go stopnia przysposobienia wojskowego.

Prócz prawa do ulg, jak wyżej, członkom przysposobienia wojskowego przysługuje prawo wyboru broni.

35. SŁUŻBA W REZERWIE.

Do służby w rezerwie obowiązane są osoby, zaliczone do rezerwy.

Szeregowi rezerwy są obowiązani do odbycia podczas służby w rezerwie 14 tygodni ćwiczeń wojskowych z tem, że czas trwania jednego ćwiczenia nie może przekraczać 6 tygodni.

Oficerowie rezerwy są obowiązani do odbywania ćwiczeń wojskowych do końca roku, w którym kończą 40 lat życia, w szczególności oficerowie rezerwy, mianowani w rezerwie, są obowiązani do odbycia 36 tygodni ćwiczeń z tem, że czas trwania jednego ćwiczenia nie może przekraczać 8 tygodni. Odbywanie ćwiczeń wojskowych przez oficerów, przeniesionych do rezerwy z pośród oficerów zawodowych, ustali minister spraw wojskowych.

Ponadto oficerowie rezerwy mogą być powoływani na dodatkowe ćwiczenia do końca roku, w którym kończą 50 lat życia, z tem, że czas trwania ćwiczeń ustala każdorazowo Rada Ministrów.

36. SŁUŻBA W POSPOLITEM RUSZENIU.

Do służby w pospolitem ruszeniu są obowiązani:

1. poborowi, uznani za zdolnych tylko do służby w pospolitem ruszeniu,
2. zwolnieni do rezerwy po wyjściu z rezerwy,
3. zaliczeni do pospolitego ruszenia.

Szeregowi i oficerowie pospolitego ruszenia nie odbywają ćwiczeń wojskowych.

37. ZWOLNIENIE OD POWSZECHNEGO OBOWIĄZKU WOJSKOWEGO.

Od powszechnego obowiązku wojskowego zostają zwolnione:

1. osoby, uznane za zupełnie niezdolne do służby wojskowej,
2. duchowni oraz szeregowi pospolitego ruszenia z końcem roku, w którym kończą 50 lat życia, oficerowie pospolitego ruszenia z końcem roku, w którym kończą 60 lat życia,
3. mężczyźni, którzy udowodnią obywatelstwo obce lub ubiegają się o obywatelstwo obce,
4. osoby, skazane na karę pozbawienia wolności, wydalone z wojska lub wydalone z korpusu oficerskiego prawomocnym wyrokiem sądowym albo wykluczone z korpusu oficerskiego prawomocnem orzeczeniem oficerskiego sądu honorowego.

Osoby, zwolnione w całości lub w części od powszechnego obowiązku wojskowego, płacą podatek wojskowy.

38. OBOWIĄZEK MELDOWANIA SIĘ.

Osoby, podlegające powszechnemu obowiązkowi wojskowemu, od 1 września roku, w którym kończą 18 lat życia, do chwili stawienia się do poboru, poborowi i ochotnicy od chwili uznania za zdolnych lub czasowo niezdolnych do służby czynnej oraz szeregowi i oficerowie rezerwy i pospolitego ruszenia są obowiązani zawiadamiać w ciągu 8 dni właściwe urzędy dla spraw meldunkowych o każdorazowej zmianie miejsca zamieszkania.

Powyższy obowiązek spoczywa również na szeregowych urlopowanych stale lub na ściśle określony termin wskutek czasowej niezdolności do służby wojskowej oraz na osobach, wykluczonych od służby wojskowej.

Szeregowi i oficerowie rezerwy i pospolitego ruszenia są obowiązani do osobistego zgłoszenia się na wezwanie władz wojskowych i cywilnych w sprawach wojskowych.

Szeregowi i oficerowie rezerwy i pospolitego ruszenia są obowiązani stawić się corocznie w czasie między 15 października i 15 grudnia na zebrania kontrolne.

Zebrania kontrolne oficerów rezerwy i pospolitego ruszenia noszą nazwę raportów kontrolnych.

Zebrania kontrolne odbywaią się zasadniczo w siedzibach starostw, raporty kontrolne odbywaią się zasadniczo w siedzibach powiatowych komend uzupełnień.

39. SŁUŻBA POMOCNICZA.

Obok powszechnego obowiązku wojskowego istnieje obowiązek służby pomocniczej.

Obowiązkowi służby pomocniczej podlegają wszyscy obywatele polscy płci męskiej, którzy nie pełnią służby czynnej,

służby w rezerwie lub służby w pospolitem ruszeniu, w wieku od ukończonych 17 lat życia do ukończonych 60 lat życia, z tem, że powołanie do służby pomocniczej może nastąpić z chwilą wybuchu wojny, zarządzenia mobilizacji albo gdy tego wymaga interes obrony państwa.

Do służby pomocniczej mogą być przyjmowane kobiety, zgłaszające się ochotniczo.

III. Organizacja sił zbrojnych.

A. Siły zbrojne.

40. ZADANIE I SKŁAD SIŁ ZBROJNYCH.

Wojnę prowadzi cały naród, walczą siły zbrojne, których zadaniem jest:

a) podczas wojny walka orężna,

b) podczas pokoju wyszkolenie wojskowe wszystkich zdolnych do służby wojskowej obywateli oraz przygotowanie i przeprowadzenie mobilizacji.

Ponadto zadaniem sił zbrojnych jest współdziałanie z władzami administracyjnemi w utrzymaniu bezpieczeństwa i porządku publicznego.

Siły zbrojne składają się z wojska lądowego i marynarki wojennej.

Ponadto podczas wojny w skład sił zbrojnych wchodzą straż graniczna i policja państwowa.

Wojsko lądowe i marynarka wojenna składają się z broni i służb.

Zadaniem broni jest walka, zadaniem służb jest uzupełnianie sił zbrojnych w ludzi i konie, zaopatrywanie w wszelkiego rodzaju materjał i środki przewozowe, wreszcie zapewnienie pomocy sanitarnej i weterynaryjnej, wymiaru sprawiedliwości i opieki duchownej.

41. JEDNOSTKI TAKTYCZNE I JEDNOSTKI TERYTORJALNE.

Siły zbrojne składają się z jednostek taktycznych, przyczem jednostką jest każdy zespół o określonym składzie i stanie liczebnym z dowódcą na czele.

Jednostki dzielą się na małe jednostki i wielkie jednostki.

Małą jednostką jest jednostka, w skład której wchodzi tylko jeden rodzaj broni lub służby.

Wielką jednostką jest jednostka, w skład której wchodzi kilka rodzajów broni i służb.

Niezależnie od podziału sił zbrojnych na jednostki tak-

tyczne, obszar państwa dzieli się na jednostki terytorjalne, mianowicie na 10 okręgów wojskowych (okręgów korpusów), które dzielą się na rejony służb i garnizony.

Podczas wojny następuje podział obszaru państwa na podległy ministrowi spraw wojskowych obszar krajowy oraz podległy naczelnemu wodzowi obszar wojenny, przyczem linja, rozgraniczająca oba obszary, ulegać może zmianom zależnie od przebiegu operacji.

Podległy naczelnemu wodzowi obszar wojenny dzieli się równolegle do linji frontu na obszar operacyjny i obszar etapowy, prostopadle do linji frontu na obszary poszczególnych armji.

42. WŁADZE SIŁ ZBROJNYCH.

Na czele każdej jednostki stoi dowódca, który jest źródłem woli i rozkazodawstwa w stosunku do podległej mu jednostki.

Stosownie do podziału sił zbrojnych na jednostki taktyczne oraz podziału obszaru państwa na jednostki terytorjalne władze sił zbrojnych ze względu na zakres działania dzielą się na dowództwa taktyczne i władze terytorjalne.

Dowódcy taktyczni sprawują dowództwo nad podległemi im jednostkami, przyczem zakres działania ich obejmuje wszelkie sprawy, związane z dowodzeniem. Stosownie do podziału jednostek taktycznych na małe jednostki i wielkie jednostki dowódcy taktyczni dzielą się na niższych dowódców (do dowódcy pułku włącznie) i wyższych dowódców (od dowódcy brygady włącznie.

Władze terytorjalne sprawują władzę nad wszystkiemi jednostkami, które załogują na podległym im obszarze, przyczem zakres działania ich obejmuje uzupełnienie i zaopatrzenie, mobilizację personalną i materjałową oraz zapewnienie bezpieczeństwa i dyscypliny, wymiaru sprawiedliwości i opieki duchownej na podległym im obszarze.

Stosownie do podziału jednostek terytorjalnych na okręgi, rejony i garnizony, władze terytorjalne dzielą się na władze centralne, władze okręgowe, władze rejonowe i władze garnizonowe.

Dowództwo sił zbrojnych i centralna władza terytorjalna podczas pokoju spoczywają w ręku ministra spraw wojskowych, podczas wojny dzielą się między ministra spraw wojskowych i naczelnego wodza stosownie do podziału państwa na obszar krajowy i obszar wojenny.

W związku z podziałem władz sił zbrojnych na dowództwa taktyczne i władze terytorjalne podczas pokoju istnieje dwojaka podległość jednostek taktycznych, mianowicie:

a) podległość taktyczna dowódcom taktycznym w zakresie dowodzenia,

b) podległość terytorjalna władzom terytorjalnym w zakresie uzupełnienia i zaopatrzenia, mobilizacji personalnej i materjałowej oraz bezpieczeństwa i dyscypliny.

Podczas wojny jednostki taktyczne podlegają bądź tylko dowódcom taktycznym, bądź tylko władzom terytorjalnym zależnie od tego, którym z nich zostały podporządkowane.

B. Władze sił zbrojnych.

43. NAJWYŻSZY ZWIERZCHNIK SIŁ ZBROJNYCH.

Najwyższym zwierzchnikiem sił zbrojnych jest Prezydent Rzeczypospolitej, który sprawuje nad niemi dowództwo przez ministra spraw wojskowych.

Przy Prezydencie Rzeczypospolitej znajduje się Gabinet Wojskowy oraz oddział zamkowy, złożony z kompanji zamkowej, zamkowego plutonu żandarmów i zamkowej kolumny samochodowej.

44. WŁADZE CENTRALNE.

Minister spraw wojskowych bezpośrednio dowodzi siłami zbrojnemi i kieruje całokształtem administracji wojskowej, posiadając wyłączne prawo rozkazodawstwa w stosunku do sił zbrojnych.

Zastępcami i bezpośrednimi pomocnikami ministra są I-szy wiceminister w zakresie administracji i II-gi wiceminister w zakresie organizacji i wyszkolenia.

Rozkazodawstwo w sprawach personalnych z ramienia ministra sprawuje szef Biura Personalnego.

Kontrolę całokształtu administracji z ramienia ministra wykonuje szef Korpusu Kontrolerów.

Nadzór nad należytym wymiarem sprawiedliwości z ramienia ministra pełni naczelny prokurator wojskowy (szef Departamentu Sprawiedliwości).

Organem ministra jest Ministerstwo Spraw Wojskowych, w skład którego wchodzą: Gabinet Ministra, Biuro Personalne, Biuro Ogólno-Administracyjne, Biuro Ogólno-Organizacyjne, Biuro Uzupełnień, Biuro Kontroli, Departamenty Piechoty, Kawalerji, Artylerji i Aeronautyki, Szefostwa Saperów, Łączności i Broni Pancernej, Departamenty Uzbrojenia, Zaopatrzenia Inżynierji, Intendentury, Zdrowia, Budownictwa i Sprawiedliwości, Kierownictwo Marynarki Wojennej i Kwatera Główna z batalionem sztabowym, złożonym z drużyny dowódcy, 5 kompanji sztabowych i szwadronu sztabowego.

Ponadto przy Ministerstwie Spraw Wojskowych znajdują się: Dowództwo Żandarmerji, Polowa Kurja Biskupia, Biuro Wyznań Niekatolickich i Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego.

Ministrowi (wiceministrom) bezpośrednio podlegają dowódcy okręgów korpusów, dowódcy grup artylerji, grup aeronautyki, brygad saperów i grup łączności, komendanci szkół centralnych i kierownicy instytucji i zakładów centralnych z wyjątkiem szkół, instytucji i zakładów, które bezpośrednio podlegają generalnemu inspektorowi sił zbrojnych i szefowi Sztabu Głównego.

Generalny inspektor sił zbrojnych jest generałem, przewidzianym na naczelnego wodza i stałym zastępcą ministra w sprawach, dotyczących przygotowania sił zbrojnych i państwa do wojny.

Organem generalnego inspektora w zakresie inspekcji wyszkolenia i kontroli przygotowań wojennych jest Generalny Inspektorat Sił Zbrojnych, inspektorowie armji i generałowie do prac.

Organem generalnego inspektora w zakresie przygotowania sił zbrojnych do wojny jest Sztab Główny.

Generalnemu inspektorowi bezpośrednio podlegają: Centrum Wyższych Studjów Wojskowych i Wojskowe Biuro Historyczne.

Szefowi Sztabu Głównego bezpośrednio podlegają: Wydział Wojskowy Komisarjatu Generalnego Rzeczypospolitej Polskiej w Gdańsku i attachés wojskowi przy polskich urzędach dyplomatycznych zagranicą, Wyższa Szkoła Wojenna, Wyższa Szkoła Intendentury, Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy, Wojskowy Instytut Geograficzny i Centralna Bibljoteka Wojskowa.

45. WŁADZE OKRĘGOWE.

Władzami okręgowemi są dowództwa okręgów korpusów: Nr. I Warszawa, Nr. II Lublin, Nr. III Grodno, Nr. IV Łódź, Nr. V Kraków, Nr. VI Lwów, Nr. VII Poznań, Nr. VIII Toruń, Nr. IX Brześć n/B. i Nr. X Przemyśl.

Dowódca okręgu korpusu sprawuje z ramienia ministra spraw wojskowych władzę w zakresie uzupełnienia i zaopatrzenia, mobilizacji personalnej i materjałowej oraz bezpieczeństwa i dyscypliny na obszarze podległego mu okręgu korpusu.

Organem dowódcy okręgu korpusu jest sztab oraz szefowie służby uzbrojenia, inżynierji, intendentury, zdrowia, weterynarji, budownictwa i dziekan okręgu korpusu.

Ponadto przy dowództwie okręgu korpusu znajduje się okręgowy urząd wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego.

Dowódcy okręgu korpusu pod względem mobilizacji i administracji oraz bezpieczeństwa i dyscypliny podlegają wszystkie jednostki, które załogują na podległym mu obszarze.

46. WŁADZE GARNIZONOWE.

Władzami garnizonowemi są komendy garnizonów.

Komendant garnizonu sprawuje z ramienia dowódcy okręgu korpusu władzę w zakresie bezpieczeństwa i dyscypliny na obszarze podległego mu garnizonu.

Organem komendanta garnizonu jest komenda placu w siedzibach dowództw okręgów korpusów i większych garnizonach wzgl. oficer placu w mniejszych garnizonach.

Komendantowi garnizonu podlegają pod względem bezpieczeństwa i dyscypliny wszystkie jednostki, które załogują w podległym mu garnizonie.

C. Wielkie i małe jednostki.

47. WIELKIE JEDNOSTKI.

Do wielkich jednostek należą podczas wojny armje i grupy operacyjne (korpusy), tudzież zarówno podczas pokoju, jak też podczas wojny dywizje piechoty oraz dywizje i samodzielne brygady kawalerji. Podczas pokoju wojsko składa się z 30 dywizji piechoty oraz 2 dywizji i 9 samodz. bryg. kawalerji. Ponadto do wielkich jednostek zaliczyć można korpus ochrony pogranicza.

A r m j a składa się z kwatery głównej armji, zmiennej ilości dywizji piechoty albo dywizji wzgl. samodz. brygad kawalerji, tudzież z pozadywizyjnych formacji poszczególnych broni, ponadto posiada wszystkie organa służb i środki przewozowe.

Znajdująca się w pasie działania armji część obszaru etapowego nosi nazwę okręgu etapowego, nad którym sprawuje władzę dowódca okręgu etapowego, podległy dowódcy armji.

G r u p a o p e r a c y j n a składa się z kwatery głównej grupy operacyjnej, zmiennej ilości dywizji piechoty albo dywizji wzgl. samodz. brygad kawalerji, tudzież z pozadywizyjnych formacji poszczególnych broni, ponadto mogą być do niej przydzielane organa służb i środki przewozowe w miarę potrzeby.

Dywizja piechoty podczas pokoju składa się z dowództwa dywizji, 3 pułków piechoty i pułku artylerji polowej.

Ponadto przy dowództwie dywizji znajduje się rejonowa komenda przysposobienia wojskowego.

Podczas wojny skład dywizji piechoty zwiększa się o kwaterę główną dywizji, formacje kawalerji, saperów i łączności oraz wszystkie potrzebne organa służb i środki przewozowe, ponadto mogą być do niej przydzielane formacje poszczególnych broni w miarę potrzeby.

Dywizja kawalerji podczas pokoju składa się z dowództwa dywizji, 3 brygad kawalerji po 2 pułki kawalerji, szwadronu samochodów pancernych, dowództwa artylerji, 2 dywizjonów artylerji konnej i szwadronu pionierów.

Samodzielna brygada kawalerji podczas pokoju składa się z dowództwa samodz. brygady, 2, 3 lub 4 pułków kawalerji, szwadronu samochodów pancernych, dywizjonu artylerji konnej i szwadronu pionierów.

Podczas wojny skład dywizji wzgl. samodz. brygady kawalerji zwiększa się o kwaterę główną dywizji wzgl. samodz. brygady, formacje łączności oraz wszystkie potrzebne organa służb i środki przewozowe, ponadto mogą być do nich przydzielane formacje poszczególnych broni w miarę potrzeby.

48. MAŁE JEDNOSTKI.

Małe jednostki dzielą się na:

a) jednostki broni i służb,

b) jednostki organizacyjne (organizacyjnie samodzielne) i organizacyjnie przynależne (organizacyjnie niesamodzielne),

c) jednostki administracyjne (administracyjnie samodzielne) i administracyjnie przynależne (administracyjnie niesamodzielne).

Jednostka organizacyjna i administracyjna stanowi formację, istnieją jednak formacje administracyjnie przynależne.

Do formacji należą pułki (samodz. oddziały), szkoły i zakłady poszczególnych broni i służb.

Pułk (samodz. oddział lub pododdział) jest formacją, która stanowi podczas pokoju ośrodek wyszkolenia szeregowych niezawodowych oraz mobilizacji i administracji, podczas wojny spełnia właściwe dla poszczególnych broni i służb zadania.

Do pułków (samodz. oddziałów i pododdziałów) należą pułki, samodz. bataljony i dywizjony oraz samodz. kompanje i szwadrony poszczególnych broni i służb.

W skład pułku (samodz. oddziału) wchodzą:
a) dowództwo pułku (samodz. oddziału),
b) kwatermistrzostwo,
c) pododdział administracyjny,
d) oddziały lub pododdziały.

W skład dowództwa pułku (samodz. oddziału) wchodzi dowódca, zastępca dowódcy i drużyna dowódcy, złożona z adjutanta i kancelarji pułku (samodz. oddziału), ponadto lekarz i lekarz weterynarji (w pułkach broni jezdnych).

W skład kwatermistrzostwa wchodzi kwatermistrz, oficer mobilizacyjny z zastępcą, oficer materjałowy z zastępcą, oficer żywnościowy i płatnik.

W skład pododdziału administracyjnego wchodzi dowództwo pododdziału, pluton administracyjny i pluton taborowy, ponadto w pułkach piechoty orkiestra.

Do oddziałów należą bataljony i dywizjony poszczególnych broni.

W skład oddziału wchodzą:
a) dowództwo oddziału,
b) pododdziały.

W skład dowództwa oddziału wchodzi dowódca i drużyna dowódcy, złożona z adjutanta i kancelarji oddziału, ponadto w oddziałach detaszowanych podkwatermistrzostwo.

Do pododdziałów należą kompanje, szwadrony, baterje eskadry i kolumny poszczególnych broni i służb.

W skład pododdziału wchodzą:
a) dowództwo pododdziału,
b) plutony.

W skład dowództwa pododdziału wchodzi dowódca i drużyna dowódcy, złożona z sierżanta szefa i podoficera gospodarczego.

W skład plutonów wchodzą drużyny i sekcje.

Szkoła jest formacją, która stanowi ośrodek wyszkolenia oficerów i podoficerów zawodowych oraz podchorążych rezerwy.

Do szkół należą szkoły oraz samodz. oddziały i pododdziały szkolne poszczególnych broni i służb.

W skład szkoły wchodzą:
a) komenda szkoły,
b) kwatermistrzostwo,
c) pododdział administracyjny,
d) kursy oficerskie albo oddziały lub pododdziały szkolne oraz pododdziały ćwiczebne.

W skład komendy szkoły wchodzi komendant i drużyna komendanta, złożona z adjutanta z kancelarją szkoły i dyrek-

tora nauk z wykładowcami i instruktorami, ponadto lekarz i lekarz weterynarji (w szkołach broni jezdnych).

W skład kwatermistrzowstwa wchodzi kwatermistrz, oficer materjałowy, oficer żywnościowy i płatnik.

W skład oddziałów lub pododdziałów szkolnych oraz pododdziałów ćwiczebnych wchodzą dowództwa oddziałów lub pododdziałów i pododdziały lub plutony o składzie jak w pułkach.

Zakład jest formacją, która wytwarza, przetwarza, naprawia, odbiera, przechowuje i wydaje wszelkiego rodzaju materjał.

Do zakładów należą instytuty techniczne, wytwórnie, zakłady przetwarzające i zakłady zaopatrzenia poszczególnych służb.

W skład zakładu wchodzą:

a) kierownictwo zakładu,

b) pracownie i laboratorja w instytutach technicznych, dział administracyjny i dział techniczny w wytwórniach i zakładach przetwarzających, centrala odbiorcza oraz główne i pomocnicze składnice w zakładach zaopatrzenia.

D. Bronie.

49. RODZAJE BRONI.

Do broni należą: piechota, kawalerja, artylerja, aeronautyka i inżynierja (saperzy, łączność), ponadto żandarmerja.

50. PIECHOTA.

Piechota składa się z 84 pułków piechoty, 6 pułków strzelców podhalańskich, bataljonu manewrowego, 2 bataljonów strzelców i pułku czołgów.

Szkołami piechoty są: Szkoła Podchorążych Piechoty, Szkoła Podchorążych Rezerwy Piechoty, bataljony podchorążych rezerwy piechoty; Szkoła Podoficerów Zawodowych Piechoty, Centralna Szkoła Strzelnicza i Szkoła Wysokogórska.

Skład pułku piechoty i pułku strzelców podhalańskich: a) drużyna dowódcy, b) pluton artylerji, c) pluton pionierów, d) pluton łączności, e) 2 lub 3 bataljony.

Skład bataljonu: a) poczet wzgl. drużyna dowódcy, b) 3 kompanje strzeleckie, c) kompanja k. m., ponadto w jednym z bataljonów w miejsce kompanji strzeleckiej kompanja podoficerska.

Skład kompanji strzeleckiej: a) drużyna dowódcy, b) 3 plutony strzeleckie.

Skład kompanji k. m.: a) drużyna dowódcy, b) 2 plutony k. m., c) pluton broni towarzyszącej.

Skład bataljonu manewrowego: a) dowództwo bataljonu, b) kwatermistrzostwo, c) kompanja administracyjna z drużyną pionierów i plutonem łączności, d) kompanja podoficerska, e) 3 kompanje strzeleckie, f) kompanja k. m.

Skład kompanji strzeleckiej i kompanji k. m., jak w pułku piechoty.

Skład bataljonu strzelców: a) drużyna dowódcy, b) drużyna pionierów, c) pluton łączności, d) 3 kompanje strzeleckie, e) kompanja k. m.

Skład kompanji strzeleckiej i kompanji k. m., jak w pułku piechoty.

Skład pułku czołgów: a) drużyna dowódcy, b) pluton łączności, c) 3 bataljony czołgów, d) pułkowe warsztaty czołgowe.

Skład bataljonu: a)poczet dowódcy, b) 3 kompanje.

Skład kompanji: a) drużyna dowódcy, b) 3 plutony.

51. KAWALERJA.

Kawalerja składa się z 3 pułków szwoleżerów, 27 pułków ułanów, 10 pułków strzelców konnych, 5 szwadronów samochodów pancernych i 9 szwadronów pionierów. Szkołami kawalerji są: Centrum Wyszkolenia Kawalerji i Szkoła Podoficerów Zawodowych Kawalerji.

Skład pułku szwoleżerów, pułku ułanów i pułku strzelców konnych: a) drużyna dowódcy, b) pluton łączności, c) 4 szwadrony linjowe, d) szwadron k. m., e) szwadron zapasowy.

Skład szwadronu linjowego: a) drużyna dowódcy, b) 4 plutony.

Skład szwadronu karabinów maszynowych: a) drużyna dowódcy, b) 3 plutony k. m.

Skład szwadronu samochodów pancernych: a) drużyna dowódcy, b) 2 lub 3 plutony.

Skład szwadronu pionierów: a) drużyna dowódcy, b) 3 lub 4 plutony.

52. ARTYLERJA.

Artylerja składa się z 11 grup artylerji, 30 pułków artylerji polowej, pułku manewrowego artylerji, pułku artylerji górskiej, 10 pułków artylerji ciężkiej, pułku artylerji najcięższej, 13 dywizjonów artylerji konnej, kompanji artylerji pieszej, pułku i 6 samodz. dywizjonów artylerji przeciwlotniczej, dywizjonu pomiarów artylerji, 2 dywizjonów pociągów pancernych. Szkołami artylerji są: Centrum Wyszkolenia Arty-

lerji i Szkoła Podchorążych Rezerwy Artylerji.

Skład grupy artylerji: a) dowództwo grupy, b) kilka formacji artylerji.

Skład pułku artylerji polowej: a) drużyna dowódcy, b) drużyna łączności, c) 3 dywizjony.

Skład dywizjonu artylerji polowej: a) poczet wzgl. drużyna dowódcy, b) 2 lub 3 baterje.

Skład baterji artylerji polowej: a) drużyna dowódcy, b) 2 plutony.

Skład pułku manewrowego artylerji: a) drużyna dowódcy, b) pluton łączności, c) 3 dywizjony.

Skład dywizjonu i baterji manewrowej artylerji jak w pułku artylerji polowej.

Skład pułku artylerji górskiej: a) drużyna dowódcy, b) drużyna łączności, c) 2 dywizjony.

Skład dywizjonu i baterji artylerji górskiej, jak w pułku artylerji polowej.

Skład pułku artylerji ciężkiej: a) drużyna dowódcy, b) drużyna łączności, c) 3 dywizjony.

Skład dywizjonu i baterji artylerji ciężkiej, jak w pułku artylerji polowej.

Skład pułku artylerji najcięższej: a) drużyna dowódcy, b) drużyna łączności, c) kadra pomiarów artylerji, d) 3 dywizjony.

Skład dywizjonu i baterji artylerji najcięższej, jak w pułku artylerji polowej.

Skład dywizjonu artylerji konnej: a) drużyna dowódcy. b) drużyna łączności, c) 2 lub 3 baterje.

Skład baterji artylerji konnej, jak w pułku artylerji polowej.

Skład kompanji artylerji pieszej: a) drużyna dowódcy, b) 2 lub 3 baterje.

Skład baterji artylerji pieszej jak w pułku artylerji polowej.

Skład pułku artylerji przeciwlotniczej: a) drużyna dowódcy, b) 3 dywizjony artylerji przeciwlotniczej, c) dywizjon techniczny, d) kompanja karabinów maszynowych.

Skład dywizjonu artylerji przeciwlotniczej: a) poczet dowódcy, b) 2 lub 3 baterje.

Skład dywizjonu technicznego: a) poczet dowódcy, b) kompanja łączności, c) kompanja reflektorów, d) pluton obserwacyjno-podsłuchowy.

Skład kompanji karabinów maszynowych: a) drużyna dowódcy, b) 2 plutony.

Skład samodz. dywizjonu artylerji przeciwlotniczej: a) drużyna dowódcy, b) 2 lub 3 baterje.

Skład dywizjonu pomiarów artylerji: a) drużyna dowódcy, b) baterja pomiarów optycznych, c) baterja pomiarów akustycznych, d) pluton ćwiczebny, e) pluton telemetryczny.

Skład dywizjonu pociągów pancernych: a) drużyna dowódcy, b) 2 pociągi pancerne.

Skład pociągu pancernego: a) drużyna dowódcy, b) 2 plutony bojowe, c) pluton techniczny, d) pluton drezyn pancernych.

53. AERONAUTYKA.

Aeronautyka składa się z 3 grup aeronautyki, 6 pułków lotniczych, 2 bataljonów balonowych i sztabowej eskadry treningowej. Szkołami aeronautyki są: Centrum Wyszkolenia Oficerów Lotnictwa, Centrum Wyszkolenia Podoficerów Lotnictwa i Lotnicza Szkoła Strzelania i Bombardowania.

Skład grupy aeronautyki: a) dowództwo grupy, b) kilka formacji aeronautyki.

Skład pułku lotniczego: a) dowództwo pułku, b) kwatermistrzostwo, c) oddział portowy, d) dywizjon szkolny, e) 2 lub 3 dywizjony linjowe, myśliwskie i niszczycielskie, f) park lotniczy.

Skład oddziału portowego: a) dowództwo oddziału, b) kompanja portowa, c) kompanja wartownicza.

Skład dywizjonu szkolnego: a) dowództwo dywizjonu, b) eskadra treningowa, c) eskadra szkolna.

Skład dywizjonu linjowego, myśliwskiego i niszczycielskiego: a) dowództwo dywizjonu, b) 2 lub 3 eskadry linjowe towarzyszące, myśliwskie lub niszczycielskie.

Skład bataljonu balonowego: a) dowództwo bataljonu, b) kwatermistrzostwo, c) kompanja administracyjna, d) kompanja szkolna, e) 2 kompanje balonów obserwacyjnych, f) kompanja balonów zaporowych, g) park balonowy, ponadto h) w jednym z bataljonów pluton podchorążych rezerwy.

54. INŻYNIERJA.

Inżynierja składa się z a) 4 brygad saperów, 8 bataljonów saperów, bataljonu mostowego, bataljonu elektrotechnicznego, 2 bataljonów mostów kolejowych i bataljonu silnikowego, b) 3 grup łączności, 2 pułków łączności, 3 bataljonów telegraficznych, pułku radjotelegraficznego, kompanji łączności obszaru warownego, plutonów radjotelegraficznych, stacji telegraficznych, stacji radjotelegraficznych. Szkołami inżynierji są: Szkoła Podchorążych Inżynierji, Centrum Wyszkolenia Saperów, Centrum Wyszkolenia Łączności i Szkoła Czołgów i Samochodów.

Skład brygady saperów: a) dowództwo brygady, b) kilka formacji saperów.

Skład bataljonu saperów: a) dowództwo bataljonu, b) kwatermistrzostwo, c) kompanja administracyjna, d) pluton łączności, e) kompanja szkolna, f) 4 kompanje saperów, g) park saperski.

Skład bataljonu mostowego: a) dowództwo bataljonu, b) kwatermistrzostwo, c) kompanja administracyjna, d) pluton łączności, e) kompanja szkolna, f) 3 kompanje mostowe, g) kompanja przepraw rzecznych, h) park mostowy.

Skład bataljonu elektrotechnicznego: a) dowództwo bataljonu, b) kwatermistrzostwo, c) kompanja administracyjna, d) kompanja szkolna, e) 2 kompanje reflektorów, f) 2 kompanje elektrotechniczne, g) pluton hydrotechniczny, h) park elektrotechniczny.

Skład bataljonu mostów kolejowych: a) dowództwo bataljonu, b) kwatermistrzostwo, c) kompanja administracyjna, d) kompanja szkolna, e) 4 kompanje mostów kolejowych, f) park mostów kolejowych, g) linja ćwiczebna.

Skład bataljonu silnikowego: a) dowództwo bataljonu, b) kwatermistrzostwo, c) kompanja administracyjna, d) kompanja szkolna, e) 2 kompanje silnikowe, f) park silnikowy.

Skład grupy łączności: a) dowództwo grupy, b) kilka formacji łączności.

Skład pułku łączności: a) drużyna dowódcy, b) 3 bataljony.

Skład bataljonu: a) dowództwo bataljonu, b) kompanja szkolna, c) kadra kompanji szkolnej, d) 2 kompanje telegraficzne, e) pluton konny.

Skład bataljonu telegraficznego: a) dowództwo bataljonu, b) kwatermistrzostwo, c) kompanja administracyjna, d) kompanja szkolna, e) kadra kompanji szkolnej, f) 2 kompanje telegraficzne, g) pluton konny, h) park telegraficzny.

Skład pułku radjotelegraficznego: a) drużyna dowódcy, b) 3 bataljony.

Skład bataljonu: a) dowództwo bataljonu, b) kompanja szkolna, c) kadra kompanji szkolnej, d) kompanja radjotelegraficzna, e) pluton konny, ponadto w bataljonach detaszowanych kwatermistrzostwo i kompanja administracyjna.

55. ŻANDARMERJA.

Żandarmerja składa się z 10 dywizjonów żandarmerji.

Szkołą żandarmerji jest Centrum Wyszkolenia Żandarmerji.

Skład dywizjonu żandarmerji: a) drużyna dowódcy, b) 3, 4, 5 lub 8 plutonów.

E. Służby.

56. RODZAJE SŁUŻB.

Do służb należą:

a) służby uzupełniające, mianowicie służba poborowa i służba remontu,

b) służby zaopatrujące, mianowicie służba uzbrojenia, służba aeronautyki, służba inżynierji, służba intendentury i taborów, służba zdrowia, służba weterynarji, ponadto służba budownictwa,

c) służba sprawiedliwości,

d) służba duszpasterstwa.

57. SŁUŻBA POBOROWA.

Zadaniem służby poborowej jest uzupełnianie sił zbrojnych w ludzi oraz ewidencja i administracja rezerw personalnych.

Organa kierownicze — II. wiceminister (Biuro Uzup. M. S. Wojsk.) i dowódcy okręgów korpusów.

Organa wykonawcze — powiatowe komendy uzupełnień, które obejmują po kilka powiatów.

58. SŁUŻBA REMONTU.

Zadaniem służby remontu jest uzupełnianie sił zbrojnych w konie oraz ewidencja i klasyfikacja koni dla potrzeb wojskowych.

Organa kierownicze — I. wzgl. II. wiceminister (Biuro Uzup. M. S. Wojsk.) i dowódcy okręgów korpusów.

Organa wykonawcze—Wojskowy Zakład Remontu Koni i rejonowi inspektorzy koni, którzy obejmują po kilka powiatów.

59. SŁUŻBA UZBROJENIA.

Zadaniem służby uzbrojenia jest zaopatrzenie sił zbrojnych w materjał uzbrojenia, w szczególności w broń, amunicję, środki wybuchowe i sprzęt walki chemicznej.

Centralny organ kierowniczy — I. wiceminister (Dep. Uzbr. M. S. Wojsk.).

Centralne organa wykonawcze — Inspekcja Techniczna Uzbrojenia, Instytut Badań Materjałów Uzbrojenia, Wojskowy Instytut Gazowy i Wojskowy Zakład Zaopatrzenia Uzbrojenia z głównemi i pomocniczemi składnicami uzbrojenia.

Okręgowe organa kierownicze — dowódcy okręgów korpusów (szefowie uzbrojenia okręgów korpusów).

Oddziały — oddziały służby uzbrojenia (bataljony parkowe) po jednym w okręgu korpusu.

Szkoły — Centralna Szkoła Zbrojmistrzów i Szkoła Gazowa.

60 SŁUŻBA AERONAUTYKI.

Zadaniem służby aeronautyki jest zaopatrzenie sił zbrojnych w materjał aeronautyki, w szczególności w materjał lotniczy, balonowy i meteorologiczny.

Centralny organ kierowniczy — I. wiceminister (Dep. Aero. M. S. Wojsk.).

Centralne organa wykonawcze — Instytut Badań Technicznych Lotnictwa, Centrum Badań Lekarsko-Lotniczych, Wojskowy Zakład Zaopatrzenia Aeronautyki z głównemi składnicami lotniczą i balonową i Główna Stacja Meteorologiczna.

Oddziały — bataljon lotnictwa.

61. SŁUŻBA INŻYNIERJI.

Zadaniem służby inżynierji jest zaopatrzenie sił zbrojnych w materjał inżynierji, w szczególności w materjał saperski i fortyfikacyjny, materjał kolejowy, materjał łączności, materjał samochodowy i materjał broni pancernej.

Centralny organ kierowniczy — I. wiceminister (Dep. Zaop. Inż. M. S. Wojsk.).

Centralne organa wykonawcze — Instytut Badań Inżynierji i Wojskowy Zakład Zaopatrzenia Inżynierji z głównemi składnicami łączności, samochodową, saperską, minerską nawierzchni kolejowych, mostów kolejowych, narzędzi i taboru kolejowego oraz pomocniczemi składnicami inżynierji.

Okręgowe organa kierownicze — dowódcy okręgów korpusów (szefowie inżynierji okręgów korpusów).

Organa garnizonowe — zarządy forteczne, dozory forteczne i magazyny materjałów fortyfikacyjnych.

Oddziały — dywizjony samochodowe po jednym w okręgu korpusu.

62 SŁUŻBA INTENDENTURY I TABORÓW.

Zadaniem służby intendentury jest normowanie uposażenia pieniężnego (poborów, kosztów podróży i przesiedleń), zaopatrzenie sił zbrojnych w materjał intendencki, w szczególności w żywność, furaż, materjał mundurowy i kwaterunkowy, oraz materjał taborowy, w szczególności w siodła, uprząż i wozy, ponadto administrowanie kredytami służb administracyjnie niesamodzielnych.

Centralny organ kierowniczy — I. wiceminister (Dep. Int. M. S. Wojsk.).

Centralne organa wykonawcze — Instytut Techniczny Intendentury i Wojskowy Zakład Zaopatrzenia Intendenckiego i Taborowego ze składnicami mundurowemi i główną składnicą taborową oraz filjami.

Okręgowe organa kierownicze — dowódcy okręgów korpusów (szefowie intendentury i taborów okręgów korpusów).

Rejonowe organa kierownicze — kierownicy rejonów intendentury.

Oddziały — bataljony administracyjne i szwadrony taborowe po jednym w okręgu korpusu.

Szkoły — Wyższa Szkoła Intendentury.

63. SŁUŻBA ZDROWIA.

Zadaniem służby zdrowia jest czuwanie nad stanem zdrowotnym sił zbrojnych, niesienie siłom zbrojnym pomocy lekarskiej oraz zaopatrzenie sił zbrojnych w materjał sanitarny i weterynaryjny.

Centralny organ kierowniczy — I. wiceminister (Dep. Zdrowia M. S. Wojsk.).

Centralny organ wykonawczy — Wojskowy Zakład Zaopatrzenia Sanitarnego z główną i pomocniczemi składnicami sanitarnemi.

Okręgowe organa kierownicze — dowódcy okręgów korpusów (szefowie sanitarni okręgów korpusów).

Okręgowe organa wykonawcze — szpitale okręgowe po jednym w okręgu korpusu i szpitale wojskowe w większych garnizonach.

Organa garnizonowe — naczelni lekarze garnizonów, garnizonowe izby chorych, garnizonowe przychodnie dentystyczne i kąpieliska garnizonowe.

Oddziały — bataljony sanitarne po jednym w okręgu korpusu.

Szkoły — Szkoła Podchorążych Sanitarnych.

64. SŁUŻBA WETERYNARJI.

Zadaniem służby weterynarji jest ochrona stanu zdrowotnego używanych w wojsku zwierząt oraz nadzór nad przeznaczonemi do spożycia w wojsku mięsem i produktami pochodzenia zwierzęcego.

Centralny organ kierowniczy — I. wiceminister (Dep. Zdrowia M. S. Wojsk.).

Centralny organ wykonawczy — Wojskowa Pracownia Weterynaryjna.

Okręgowe organa kierownicze — dowódcy okręgów korpusów (szefowie weterynarji okręgów korpusów).

Organa garnizonowe — naczelni lekarze weterynarji garnizonów.

Szkoły — Centralna Szkoła Podoficerów Zawodowych Weterynarji.

65. SŁUŻBA BUDOWNICTWA.

Zadaniem służby budownictwa jest zarządzanie istniejącemi i nowowznoszonemi budowlami wojskowemi oraz terenami wojskowemi, jak również budowlami i terenami, które stanowią własność prywatną, znajdują się jednak w posiadaniu władz wojskowych.

Centralny organ kierowniczy — I. wiceminister (Dep. Bud. M. S. Wojsk.).

Centralne organa wykonawcze — kierownictwa nowych budowli.

Okręgowe organa kierownicze — dowódcy okręgów korpusów (szefowie budownictwa okręgów korpusów).

Organa garnizonowe — garnizonowe administracje koszar.

66. SŁUŻBA SPRAWIEDLIWOŚCI.

Zadaniem służby sprawiedliwości jest wymiar sprawiedliwości, nadzór nad wymiarem sprawiedliwości, administracja sądownictwem i więziennictwem, współdziałanie przy opracowywaniu ustaw i rozporządzeń i zawieraniu aktów prawnych oraz udzielanie na żądanie władz wojskowych opinji i porad prawnych.

Organa służby sprawiedliwości dzielą się na organa kierownicze, sądy wojskowe, prokuratury przy sądach wojskowych i więzienia wojskowe.

Organa kierownicze: minister spraw wojskowych (Dep. Spraw. M. S. Wojsk.) i dowódcy okręgów korpusów.

Sądy wojskowe — Najwyższy Sąd Wojskowy, wojskowe sądy okręgowe po jednym w okręgu korpusu i wojskowe sądy rejonowe po trzy w okręgu korpusu.

Prokuratury wojskowe — naczelny prokurator wojskowy, prokurator przy Najwyższym Sądzie Wojskowym, prokuratorzy przy wojskowych sądach okręgowych i oficerowie sądowi przy wojskowych sądach rejonowych.

Więzienia wojskowe — wojskowe więzienia śledcze po jednem w okręgu korpusu i wojskowy zakład do odbywania kary twierdzy.

67. SŁUŻBA DUSZPASTERSTWA.

Zadaniem służby duszpasterstwa jest zaspokajanie potrzeb religijnych sił zbrojnych i zapewnienie siłom zbrojnym opieki duchownej.

Rozróżniamy służbę duszpasterstwa wyznań katolickich i niekatolickich.

Każda z nich ma swoje organa centralne, okręgowe, rejonowe i garnizonowe.

Centralnym organem służby duszpasterstwa wyznań katolickich jest biskup polowy, przy którym znajduje się dziekan wyznania gr.-kat.

Okręgowe organa — dziekani okręgów korpusów.

Rejonowe organa — proboszcze wojskowi wyznania rzym.-kat. i gr.-kat.

Centralnym organem służby duszpasterstwa wyznań niekatolickich jest szef Biura Wyznań Niekatolickich, wzgl. szefowie głównych urzędów duszpasterskich, wyznań niekatolickich, mianowicie:

a) senior wojskowy wyznania ewang.-augsb.,
b) senior wojskowy wyznania ewang.-reform.,
c) senior wojskowy wyznania ewang.-unijn.,
d) protoprezbiter wojskowy wyznania prawosławnego,
e) naczelny rabin wojskowy.

Okręgowe organa — szefowie służby duszpasterstwa wyznań niekatolickich, mianowicie:

a) proboszcze wojskowi wyznania ewang.-augsb.,
b) proboszcze wojskowi wyznania ewang.-reform.,
c) dziekani wzgl. proboszcze wojskowi wyznania prawosławnego,
d) rabini wojskowi.

Organa garnizonowe — kapelani wojskowi wyznania ewang.-augsb., ewang.-reform. i prawosławnego oraz rabini wojskowi.

F. Szkoły i instytucje naukowe.

68. SZKOLNICTWO.

Szkolnictwo obejmuje: a) szkoły podchorążych rezerwy, szkoły przygotowawcze dla oficerów i podoficerów, szkoły zasadnicze dla oficerów, szkoły i kursy doskonalące, specjalizujące i aplikacyjne dla oficerów i podoficerów zawodowych i wyższe szkoły wojskowe; b) szkoły poszczególnych broni i służb oraz szkoły ogólne.

Do szkół ogólnych należą: Centrum Wyższych Studjów Wojskowych, Wyższa Szkoła Wojenna, Doświadczalne Centrum Wyszkolenia, Szkoła Podchorążych dla Podoficerów, 3 Korpusy Kadetów i Szkoła Podoficerska.

69. INSTYTUCJE NAUKOWE.

Instytucje naukowe dzielą się na instytucje naukowe (instytuty techniczne) poszczególnych służb oraz instytucje naukowe ogólne.

Do instytucji naukowych ogólnych należą: Wojskowe Biuro Historyczne, Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy, Wojskowy Instytut Geograficzny, Centralna Bibljoteka Wojskowa, Archiwum Wojskowe, Muzeum Wojska i Wielkopolskie Muzeum Wojska.

G. Specjalne rodzaje Sił Zbrojnych.

70. KORPUS OCHRONY POGRANICZA.

Korpus ochrony pogranicza składa się z dowództwa korpusu, 6 brygad i dywizjonu żandarmerji.

Szkołami korpusu ochrony pogranicza są: bataljon szkolny, szkoła podoficerów zawodowych kawalerji i szkoła tresury psów meldunkowych.

Skład dowództwa korpusu: a) dowódca oraz inspektor formacji pieszych i inspektor formacji konnych, b) sztab, c) szefowie służb, d) organa pomocnicze.

Skład brygady: a) dowództwo brygady, b) zmienna ilość pułków albo bataljonów piechoty i szwadronów kawalerji.

Skład pułku: a) drużyna dowódcy, b) zmienna ilość bataljonów piechoty i szwadronów kawalerji.

Skład bataljonu piechoty: a) drużyna dowódcy, b) pluton łączności, c) zmienna ilość kompanji piechoty, d) kadra kompanji szkolnej.

Skład kompanji: a) drużyna dowódcy, b) 3 plutony.

Skład szwadronu kawalerji: a) drużyna dowódcy, b) 2 plutony, c) drużyna k. m.

Skład dywizjonu żandarmerji: a) drużyna dowódcy, b) 6 plutonów.

71. MARYNARKA WOJENNA.

W skład marynarki wojennej wchodzą:
a) Kierownictwo Marynarki Wojennej,
b) flota,
c) flotylla pińska,
d) kadra marynarki wojennej,
e) Oficerska Szkoła Marynarki Wojennej,
f) Centralna Składnica Marynarki Wojennej.

Skład Kierownictwa Marynarki Wojennej: a) wydział ogólny, b) sztab, c) szefowie służb, d) organa pomocnicze.

Skład floty: a) dowództwo floty, b) kontrtorpedowce: Burza i Wicher — w budowie, c) dywizjon torpedowców (torpedowce: Krakowiak, Kujawiak, Mazur, Podhalanin i Ślązak), dywizjon łodzi podwodnych (łodzie podwodne: Ryś, Wilk i Żbik — w budowie), e) dywizjon ćwiczebny (kanonierki: Komendant Piłsudski i Generał Haller oraz trawlery: Czajka, Jaskółka, Mewa i Rybitwa, f) pomocnicze jednostki pływające (statek szkolny Iskra, statek hydrograficzny Pomorzanin, statek minowy Generał Sosnkowski i transportowiec wojenny Wilja), g) morski dywizjon lotniczy, h) Szkoła Podoficerów Specjalistów.

Dowódcy floty podlega komenda portu wojennego Gdynia.

Skład flotylli pińskiej: a) dowództwo flotylli, b) monitory: Horodyszcze, Kraków, Pińsk, Toruń, Warszawa i Wilno, c) uzbrojone statki: Hetman Chodkiewicz, Admirał Dickman, Generał Sikorski i Generał Szeptycki, d) uzbrojone kutry, e) hydroglisery, f) płatowce rzeczne, g) Szkoła Podoficerów Specjalistów.

Dowódcy flotylli pińskiej podlega komenda portu wojennego Pińsk.

IV. Służba wewnętrzna.

(streszczenie regulaminu)

A. Skład osobowy Sił Zbrojnych i przepisy o zależności.

(Część I-ga Reg. sł. wewn.)

72. ZWIERZCHNICY I SKŁAD OSOBOWY SIŁ ZBROJNYCH.

Najwyższym zwierzchnikiem sił zbrojnych Rzeczypospolitej w czasie wojny i pokoju jest PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ.

Na czele sił zbrojnych stoi „Minister Spraw Wojskowych".

W czasie wojny Prezydent Rzeczypospolitej mianuje „Wodza Naczelnego" walczących sił zbrojnych.

Skład osobowy sił zbrojnych tworzą żołnierze, którzy dzielą się na „oficerów" i „szeregowych".

Oficerowie	Szeregowi
A. Generałowie	**A. Podoficerowie.**
Marszałek Polski	Chorąży (w marynarce bosman floty),
Generał broni	St. sierżant, st. ogniomistrz, st. wachmistrz, st. bosman.
Generał dywizji, Wiceadmirał	Sierżant, ogniomistrz, wachmistrz, bosman
Generał brygady, Kontradmirał	Plutonowy, starszy żandarm, bosman mat
B. Oficerowie sztabowi.	Kapral, żandarm, mat
Pułkownik, komandor	**B. Szeregowcy.**
Podpułkownik, komandorporucznik	St. szeregowiec, st. strzelec, bombardjer, st. ułan, st. szwoleżer, st. saper, st. marynarz
Major, komandor- podporucznik	Szeregowiec, szwoleżer, strzelec, ułan, kanonier, saper, marynarz.
C. Oficerowie młodsi.	
Kapitan (rotmistrz, kapitan)	
Porucznik (i w marynarce)	
Podporucznik (i w marynarce)	

Oficerowie stanowią rdzeń wojska. Społeczeństwo powierza im swą młodzież w celu wykształcenia jej w zawodzie żołnierskim.

73. STANOWISKO PODOFICERA.

Podoficer kieruje bezpośrednio codziennem życiem podoficerów niższych i szeregowców. Jako najbliższy przełożony, pozostaje z nimi w stałej styczności i wywiera przez to najsilniejszy wpływ na nich. Dlatego też stanowisko podoficera w wojsku posiada doniosłe znaczenie.

Podoficer uczy szeregowca podstawowych zasad życia żołnierskiego, służby, stosunku do przełożonych i starszych, pomaga oficerowi w nauczaniu szeregowców tego, czego wymaga od nich zawód żołnierski.

„Podoficer musi kochać swój zawód, wszechstronnie się wydoskonalić i stać się dobrym instruktorem".

Musi się odznaczać karnością, sumiennością, uczciwością i pewnością. Służbę powinien traktować poważnie i oddawać się jej z całą gorliwością; w wykonaniu rozkazów musi być wzorem punktualności.

Pod względem higjeny i pielęgnowania czystości jest wzorem dla podwładnych.

Wobec podwładnych jest zawsze stanowczy i taktowny, traktuje ich życzliwie i bezstronnie, opiekuje się nimi jak

starszy i doświadczony żołnierz młodszymi towarzyszami broni; nie poufali się z podwładnymi.

Podoficer wie o tem, że uzupełniwszy swe wykształcenie może zostać oficerem, dąży więc do nabycia możliwie najszerszych wiadomości wojskowych i ogólnych, oraz do nabycia tych wszystkich zalet, które cechują oficera.

74. STANOWISKO SZEREGOWCA.

Żołnierz zaczyna służbę wojskową od stopnia szeregowca i może osiągnąć najwyższe stopnie oficerskie. Zależy to od jego zdolności, wiadomości, które nabył lub nabędzie i od tego jak spełnia swoje obowiązki służbowe.

Szeregowiec, wyznaczony na przełożonego, stara się jaknajlepiej wywiązać z poruczonego mu zadania, oraz stara się o okazanie zalet, które cechują podoficera.

75. ZASADY ZALEŻNOŚCI.

Cechą podstawową wojska jest stopniowe podporządkowanie się poszczególnych żołnierzy od szeregowca, aż do najwyższego przełożonego.

Ze względu na różny zakres dowodzenia rozróżniamy „STARSZYCH" i „PRZEŁOŻONYCH".

„STARSZYM" — jest ten żołnierz, który posiada wyższy stopień wojskowy, wszyscy inni są wtedy równorzędni lub „MŁODSI".

Starszy, jeżeli nie jest przełożonym, nie wydaje rozkazów młodszemu, za wyjątkiem wypadków, w których zachodzi konieczność zapobieżenia niestosownemu zachowaniu się, naruszeniu obowiązków lub wykroczeniom przeciw porządkowi publicznemu ze strony młodszych; wreszcie w razie niebezpieczeństwa zagrażającego oddziałowi lub pojedyńczym żołnierzom, gdy brak przełożonego.

„PRZEŁOŻONYM" — jest żołnierz, który ma prawo rozkazywania innym żołnierzom; żołnierze oddani pod rozkazy przełożonego są „PODWŁADNYMI".

Nieobecnego lub niezdolnego do służby przełożonego obowiązany jest zastąpić następny najstarszy podwładny i na niego przechodzą wtedy prawa i obowiązki przełożonego.

W boju może się stać przełożonym młodszy szeregowy względem starszego szeregowego, o ile starsi nie okażą zdecydowania i nie spełnią swego obowiązku.

76. DROGA SŁUŻBOWA.

Załatwianie wszelkich spraw służbowych, (rozkaz, meldunek, prośba, zażalenie i t. d), między podwładnymi a przełożonymi i odwrotnie, nazywamy „drogą służbową".

Ominięcie drogi służbowej jest dozwolone wyjątkowo tylko w wypadkach pilnych i niecierpiących zwłoki. W każdym razie musi być ominięty przełożony jaknajrychlej zawiadomiony i otrzymany rozkaz lub przesłany meldunek musi być dołączony.

77. PRAWA I OBOWIĄZKI PRZEŁOŻONEGO.

Przełożony **„wydaje rozkazy"** i czuwa nad ich wykonaniem. Rozkaz musi być jasny, krótki, stanowczy i dostosowany do zdolności pojmowania wykonawcy.

„Utrzymanie karności" u podwładnych jest podstawowym obowiązkiem przełożonego. Zasadniczym warunkiem karności jest wychowanie żołnierza w bezwzględnem posłuszeństwie, w sumiennem spełnianiu obowiązków i w jaknajwiększej dokładności w szczegółach służby. Karność wymaga bezwłocznego i surowego ukarania tego, kto nie wykonywa wydanych rozkazów lub nie postępuje według obowiązujących przepisów.

W rozstrzygających chwilach walki, przełożony oficer ma prawo na miejscu pozbawić życia (sam lub wydać odpowiedni rozkaz), podwładnych, którzy okazują tchórzostwo słowem lub czynem, odmawiają posłuszeństwa, samowolnie opuszczają stanowiska, rabują.

Przełożony powinien odnosić się do swych podwładnych życzliwie i sprawiedliwie, stanowczo i konsekwentnie. Obowiązkiem jego jest jaknajszybsze **„poznanie swoich podwładnych"**, — aby móc ich indywidualnie traktować, oraz odpowiednio użyć dla dobra służby.

Przełożony nie powinien krępować samodzielności podwładnych i mieszać się w zakres działania podwładnych.

Poniżanie osobistej godności, brutalność zniechęca podwładnego i osłabia poczucie honoru żołnierza.

Nie wolno czynić podwładnym ujemnych uwag lub zarzutów wobec podwładnych żołnierzy niższych stopniem lub funkcją względnie osób obcych.

Nowego przełożonego od dowódcy kompanji (szwadronu, baterji), w górę przedstawia podwładnym jego bezpośredni przełożony lub jego poprzednik. Przedstawienie odbywa się przed frontem oddziału. Wszelkie poruszenia podczas tej czynności wykonywa oddział na rozkaz przedstawiającego.

W czasie ćwiczeń, przeglądów, uroczystości i t. p.,przełożeni odbierają raport kolejno według szczebli zależności służbowej lub organizacyjnej.

Wszyscy przełożeni od dowódcy plutonu w górę, rozpoczynając lub kończąc zajęcia dzienne, witają względnie

żegnają podległe oddziały. Prawo witania i żegnania ma również sierżant (wachmistrz, ogniomistrz) szef kompanji (szwadronu, baterji).

Oddziały wita się i żegna słowami np. „Czołem kompanja", (szw., bat.) wzgl. „Czołem chłopcy". Na powitanie przełożonego oddział odpowiada chórem, na trzy tempa: „Czołem — Panie (tu wymienia się szarżę przełożonego) — poruczniku — pułkowniku i t. d.". (Nie są witane ani żegnane warty pod bronią, oddziały niesprawione oraz wykonywujące ćwiczenia).

„Pojedyńczy żołnierz" na powitanie lub pożegnanie przełożnego, starszego, odpowiada „Czołem — Panie (tu wymienia szarżę)".

Obowiązki przełożonego nie kończą się w służbie. Jednakowoż przełożony nie powinien dać odczuć poza służbą swej władzy podwładnym, a powinien występować jako starszy kolega.

78. PRAWA I OBOWIĄZKI PODWŁADNEGO.

„Posłuszeństwo" — jako źródło siły wojska obowiązuje podwładnego we wszystkich okolicznościach.

Każdy rozkaz „przełożonego" ma być wykonany przez „podwładnego" ochoczo, jaknajdokładniej, we właściwym czasie i wedle zamiaru rozkazującego.

„Każdy rozkaz ustny szeregowcy powtarzają".

W razie niezrozumienia rozkazu prosić o powtórzenie i wyjaśnienie! Podoficerowie powtarzają rozkazy tylko na życzenie rozkazującego.

Podwładny ma obowiązek nie wykonać tylko takiego rozkazu, który nakazuje dokonanie czynności ściganej przez ustawy karne, ponadto obowiązany jest zameldować o tem natychmiast następnemu wspólnemu przełożonemu.

Podwładny może w ważnych wypadkach prosić rozkazodawcę o rozkaz na piśmie.

Zmiana warunków upoważnia, a nawet obowiązuje podwładnego do zwrócenia się do przełożonego o zmianę rozkazu. Jeżeli zaś brak czasu na to nie pozwala, a dosłowne wykonanie otrzymanego rozkazu przyniosłoby widoczną szkodę, podwładny działa samodzielnie w duchu otrzymanego rozkazu, biorąc na siebie pełną odpowiedzialność i meldując o tem jaknajszybciej swemu przełożonemu.

W razie otrzymania dwóch sprzecznych rozkazów tego samego przełożonego, **miarodajnym jest rozkaz wydany później.**

W razie otrzymania dwóch sprzecznych rozkazów różnych przełożonych, należy meldować przełożonemu, który wydał drugi rozkaz o otrzymaniu poprzedniego rozkazu. Drugi przełożony rozstrzyga, który rozkaz ma być wykonany.

Podwładny i młodszy ma okazywać przełożonym i starszym należne im uszanowanie **„w służbie i poza służbą".**

Pod żadnym warunkiem nie wolno ich wyszydzać, o nich źle mówić, a zwłaszcza krytykować ich zarządzenia!

Uniżoność i nadskakiwanie przełożonym, to wady niegodne ubioru żołnierskiego.

Podwładny wywołany przez przełożonego, jeżeli znajduje się w szeregu, odpowiada: „Jestem" — w innych wypadkach odpowiada „Na rozkaz Panie" (szarża).

Do przełożonego zbliża się na jego wezwanie, zawsze krokiem szybkim, (o ile nie został podany rozkaz „biegiem") i zatrzymuje się na trzy kroki przed przełożonym w postawie zasadniczej. O ile przełożony zmienia front, podwładny dostosowuje się do niego.

W obcowaniu służbowem podwładny przyjmuje postawę swobodną wzgl. siada jeżeli przełożony wzgl. starszy pozwoli.

79. STOSUNEK SŁUŻBOWY RÓWNYCH SOBIE.

Stosunek służbowy równych sobie powinien być zawsze nacechowany życzliwością i koleżeństwem.

Unikać wszelkich tarć i nieporozumień.

Załatwianie zatargów drogą samosądów jest niedopuszczalne i podlega karze!

80. TYTUŁOWANIE.

Oficerów oraz chorążych tytułuje przełożony (starszy) w służbie „pan", z dodaniem stopnia służbowego; szeregowych od stopnia starszego sierżanta włącznie (w dół) przez „wy". Sierżanta i st. sierżanta poza służbą traktuje się przez „Pan".

Duchownych wojskowych wyznań chrześcijańskich tytułuje się „Księże" z dodaniem nazwy stopnia duchownego. Duchownych wyznań niechrześcijańskich tytułuje się „panie" z dodaniem odnośnych nazw, przewidzianych organizacją wojska.

Przełożonych i starszych „wszystkich stopni" tytułują podwładni zawsze przez „Pan" z dodaniem stopnia służbowego.

Stopień tytularny traktuje się jak rzeczywisty.

81. MELDUNKI.

Meldunki ustne mają być jasne i zwięzłe.

Każdy meldunek, prośba zaczyna się od formuły: „Panie (stopień) melduję (proszę) posłusznie" w pierwszej osobie.

Gdy przełożony (starszy) nie zna osobiście podwładnego (młodszego), wówczas należy wymienić swój stopień, nazwisko oraz oddział, o ile przełożony nie jest jego bezpośrednim dowódcą.

Mianowanie, odznaczenie, wyjazd na urlop, powrót z urlopu, jazdy służbowe (wyjazd i przyjazd) meldują szeregowi do chorążego włącznie swemu dowódcy kompanji (szwadronu, baterji) przy raporcie służbowym.

W nagłych wypadkach o wyjeździe na urlop lub podróż służbową można meldować poza raportem.

Odbycie kary dyscyplinarnej melduje podwładny swoim przełożonym od bezpośredniego do przełożonego, który daną karę wymierzył.

82. PROŚBY.

Każdy żołnierz ma prawo zwrócić się z prośbą do najbliższych przełożonych i władz wojskowych z zachowaniem drogi służbowej i tylko w swoim imieniu.

Szeregowi zwracają się zasadniczo przez swych bezpośrednich przełożonych do dowódcy pododdziału (równorzędnego).

Szeregowi przedstawiają swe prośby ustnie za wyjątkiem wypadków, gdy wniesienie podania pisemnego zostało wyraźnie nakazane.

W sprawach związanych z potrzebami jednostki—prośbę wnosi dowódca, komendant, kierownik, szef i t. d.

Jeżeli więcej żołnierzy ma zamiar przedstawić prośbę jednej treści — prośbę tę mogą przedstawić dwaj najstarsi z pośród proszących.

83. ZAŻALENIA.

Zanim żołnierz zdecyduje się wnieść zażalenie powinien przeczytać uprzednio kilkakrotnie z Reg. Sł. Wewn. Cz. II-ga, pkt. 42, 43, 44, 45, 49.

Każdemu żołnierzowi wolno żalić się przed przełożonym, o ile jest przekonany, że spotkała go krzywda ze strony przełożonego, starszego lub kolegi. Nie wolno żalić się przed osobami postronnemi tak wojskowemi jak i cywilnemi.

Szeregowi wnoszą zażalenie zawsze ustnie, z zachowaniem drogi służbowej.

Szeregowi niezawodowi wnoszą zażalenia zarówno na oficerów jak i na szeregowych przy użyciu **„pośrednika"**.

Użycie „pośrednika" przy zażaleniach szeregowych zawodowych **jest wykluczone.**

Osoby wojskowe nie pełniące służby czynnej wnoszą zażalenia, odnoszące się do służby wojskowej, do swoich Powiatowych Komend Uzupełnień (P. K. U.). O ile zażalenie skierowane jest przeciwko tymże, wnoszą zażalenia do dowództwa Okręgu Korpusu (D. O. K.).

Przedmiotem zażalenia może być: przekroczenie przez przełożonego władzy dyscyplinarnej, wymierzenie niesłuszne kary, dotknięcie osobiste, lub poniżenie w godności własnej ze strony przełożonego (starszego kolegi), wejście przez przełożonego w zakres działania wzgl. uprawnienia służbowe żalącego się, poszkodowanie przez zatrzymanie należnych poborów.

Zażalenia zbiorowe są niedopuszczalne. Jeżeli pewne zdarzenie dało powód do zażalenia kilku żołnierzom, każdy występuje w swojem imieniu.

Każde zażalenie musi być rozważone i uzasadnione.

Zażalenie wolno wnieść dopiero w dniu następnym po zdarzeniu, które dało powód do zażalenia, nie później jednak jak trzy dni po zdarzeniu, licząc dzień następny po zdarzeniu jako pierwszy.

Zażalenia na wymiar kary lub rodzaj kary wolno wnosić dopiero po odbyciu kary, zażalenie na otrzymany rozkaz — po wykonaniu tegoż.

Zażalenie wnosi się do pierwszego bezpośredniego przełożonego dyscyplinarnego, t. j. dowódcy komp., szwadr., batr.

Zażalenie skierowane przeciwko bezpośredniemu przełożonemu, należy wnieść wprost do następnego wyższego przełożonego, który powiadomi bezpośredniego przełożonego o wniesionem zażaleniu.

Zażalenie, skierowane przeciwko przełożonemu, przez którego prowadzi droga służbowa, bezpośrednio niższy wnosi wprost do przełożonego wyższego, meldując pominiętemu o wniesieniu zażalenia przeciwko niemu.

Dla zażaleń szeregowych najwyższą instancją odwoławczą (rozstrzygającą) jest dowódca dywizji (równorzędny), o ile zażalenie jest skierowane przeciwko niższym od dowódcy pułku (włącznie) wdół.

Minister Spraw Wojskowych jest najwyższą instancją dla zażaleń szeregowych, tylko w razie zażaleń na wyższych przełożonych od dowódcy okręgu korpusu (włącznie), a dowódca okręgu korpusu — o ile zażalenie jest skierowane przeciwko dowódcy piechoty dywizyjnej wzgl. dowódcy dywizji.

84. POŚREDNIK PRZY ZAŻALENIACH SZEREG. NIEZAWODOWYCH.

Szeregowi niezawodowi wnoszą zażalenia — **„przy użyciu pośrednika"** — zarówno na oficerów jak i na szeregowych.

Użycie pośrednika ma na celu danie przełożonemu możliwości usunięcia nieporozumienia, wynikłego bezwiednie, nieświadomie, lub z pośpiechu.

Pośrednikiem zasadniczo jest **oficer**, a tylko w braku oficera — **najstarszy podoficer zawodowy.**

Pośrednictwo jest czynnością służbową i wybrany na pośrednika jest obowiązany przyjąć pośrednictwo.

Wybrany na pośrednika winien być zasadniczo przynależny do tej samej kompanji (szwadronu, baterji).

Użycie pośrednika jest wykluczone przy zażaleniach na przełożonych za wymiar i rodzaj kary oraz przy zażaleniach dalszych (patrz pkt. 85).

Pośrednik bada dokładnie sprawę i zarzuty czynione przez żalącego się; jeżeli uzna, że zarzuty są niesłuszne lub źle zrozumiane — może odmówić pośredniczenia i odradza wniesienie zażalenia; jeżeli zaś spotkała słuszna krzywda żalącego się, daje wskazówki, pomaga w sporządzeniu zażalenia i wyczerpująco je uzasadnia.

Jeżeli pośrednik uzna pośrednictwo za wskazane, zbiera potrzebne uzasadnienia i podaje do wiadomości temu, którego postępowanie dało powód do zażalenia.

Pośrednik wykonywa swoją czynność zasadniczo „ustnie" — pisemnie tylko w wypadkach niemożności ustnego załatwienia.

O wyniku pośrednictwa pośrednik musi zawiadomić bezwłocznie żalącego się.

O ile nie doszło do porozumienia, zażalenie zostaje wniesione z podaniem wyniku pośrednictwa.

85. ROZSTRZYGANIE ZAŻALEŃ.

Każde zażalenie musi być rozpatrzone i rozstrzygnięte.

Zażalenia wniesione niewłaściwą drogą wzgl. spóźnione przy okolicznościach usprawiedliwionych są również rozpatrywane — żalący się jednak zostaje pociągnięty do odpowiedzialności dyscyplinarnej.

Zażalenia wniesione w niewłaściwym terminie bez usprawiedliwionych okoliczności nie są rozpatrywane o ile przedmiotem zażalenia nie są czynności ścigane ustawami karnemi

Anonimowych zażaleń nie uwzględnia się.

Przełożony rozstrzygający zażalenie po powzięciu decyzji powiadamia natychmiast o wyniku żalącego się i tego na którego zażalenie zostało wniesione.

O ile w toku przeprowadzania dochodzeń przez przełożonego rozstrzygającego, żałący nabiera innego przekonania, może cofnąć swe zażalenie.

Jeżeli żałący nie jest zadowolny z decyzji lub wniesione zażalenie nie zostało załatwione w ciągu 14-tu dni, żałący się może wnieść „zażalenie dalsze".

Zażalenie dalsze podaje w formie zażalenia na przełożonego, który wydał ostatnią decyzję lub wydania jej zaniedbał. Zażalenie dalsze może być wniesione do następnego z kolei przełożonego wyższego od rozstrzygającego.

Żałący się powinien być ukarany o ile wniósł zażalenie:
— w złej wierze lub lekkomyślnie oparłszy je na nieuzasadnionych twierdzeniach,
— z pominięciem drogi służbowej,
— nie w oznaczonym terminie.

Zażalenia szeregowych prowadzone są „w książce zażaleń dla szeregowych", którą prowadzą dowódcy kompanji (szwadr., bat.).

B. Porządek koszarowy i tok służby w formacjach.

(Część V-ta Reg. Sł. wewn.)

86. ROZMIESZCZENIE WOJSKA I ZARZĄD NIERUCHOMOŚCIAMI.

Każda formacja ma podczas pokoju określone stałe miejsce postoju, które stanowi jej garnizon. Pozatem wojsko może być rozmieszczone na kwaterach przejściowych.

Garnizony, których załogę stanowi więcej niż jedna formacja, dzieli się ze względu na zarząd nieruchomościami na poszczególne rejony kwaterunkowe.

Rejon kwaterunkowy obemuje jeden większy zespół budynków wojskowych, mieszkalnych i gospodarczych, oraz urządzeń.

87 KOMENDANT GARNIZONU:

a) uskutecznia podział pomieszczeń w obrębie garnizonu na rejony kwaterunkowe i wyznacza ich komendantów z pośród dowódców formacyj;
b) rozporządza kwaterami w budynkach wojskowych lub budynkami wojskowemi, zastrzeżonemi przez władze przełożone komendantowi garnizonu;
c) wydaje zarządzenia dotyczące utrzymania porządku, czystości i higjeny w obrębie kwater swego garnizonu;
d) rozporządza w całości budynkami i kwaterami woj-

skowego funduszu kwaterunkowego, oraz kwaterami dostarczanemi przez zarządy gmin;

e) jeżeli warunki mieszkaniowe garnizonu wymagają zespolenia przydziału mieszkań w ręku jednej władzy występuje z odpowiednim wnioskiem do dowódcy okręgu korpusu.

88. KOMENDANT REJONU.

a) w sprawach związanych z jego czynnościami podlega bezpośrednio komendantowi garnizonu;

b) jest odpowiedzialny za utrzymanie porządku, czystości, higjeny i bezpieczeństwa wewnątrz budynków i w obrębie podległego mu rejonu kwaterunkowego;

c) zarządza i dysponuje budynkami i urządzeniami wojskowemi, oraz kwaterami w budynkach wojskowych w obrębie podległego mu rejonu kwaterunkowego, z wyjątkiem kwater, budynków i urządzeń zastrzeżonych przez władze przełożone komendantowi garnizonu, lub innym władzom;

d) przeprowadza drobne naprawy samodzielnie w zakresie określonym przez ministra spraw wojskowych;

e) wydaje zarządzenia porządkowe na podstawie przepisów i wytycznych władz przełożonych i podaje je do wiadomości oddziałów (pododdziałów), komendantów budynków, oraz mieszkańców zamieszkałych w jego rejonie kwaterunkowym;

f) jest odpowiedzialny za wszelkie przeróbki i roboty, wykonywane wbrew przepisom.

89. KOMENDANT BUDYNKU:

a) wykonywa powierzone mu obowiązki z ramienia komendanta rejonu kwaterunkowego;

b) odpowiada za powierzone jego pieczy lub oddane mu do celów służbowych budynki, kwatery i urządzenia;

c) osobom uprawnionym do posiadania kwater lub lokali dla celów służbowych, oddaje wzgl. przyjmuje od od nich protokólarnie kwatery zajmowane lub opuszczane;

d) czuwa nad utrzymaniem porządku i czystości wewnątrz i nazewnątrz powierzonego mu budynku;

e) czuwa nad stanem urządzeń wodociągowych, gazowych, elektrycznych, dźwigów i t. p.;

f) czuwa nad zabezpieczeniem przewodów wodociągowych, oraz studzien przed zamarzaniem;

g) czuwa, żeby w obrębie kwater nie wykonywano nic takiego, coby mogło wpłynąć na uszkodzenie lub zniszczenie ich.

90. ZARZĄD KOSZARAMI.

Każda formacja gospodarczo samodzielna, lub posiadająca takie uprawnienia nadane jej przez ministra spraw wojskowych, administruje budynkami i urządzeniami, drogami, placami i terenami przykoszarowemi; przeprowadza samodzielnie naprawy budynków, urządzeń, dróg i ogrodzeń w obrębie przydzielonego jej rejonu kwaterunkowego, w zakresie ustalonym osobnemi przepisami.

Formacje gospodarczo niesamodzielne i ich rejony kwaterunkowe są przydzielone do formacyj gospodarczo samodzielnych, lub usamodzielnionych.

Dowódca formacji gospodarczo samodzielnej może przekazać część swych uprawnień komendantom rejonów kwaterunkowych, przynależnych do niego gospodarczo. Dotyczy to zwłaszcza wykonywania drobnych robót budowlanych, oraz czuwania nad stanem i utrzymaniem budynków i urządzeń. W takim wypadku dowódca (kierownik) formacji przynależnej gospodarczo musi wyznaczyć ze swego składu osobowego organ (oficera, podoficera zawodowego lub urzędnika cywilnego), który z jego ramienia będzie te czynności wykonywał.

W większych garnizonach, jak np. siedzibach władz naczelnych i dowództw okręgów korpusów, w obozach warownych, obozach ćwiczeń lub poligonach, istnieją garnizonowe administracje koszar, działające na prawach formacyj gospodarczo-samodzielnych w zakresie ściśle określonym przez ministra spraw wojskowych.

Wykonywanie drobnych robót konserwacyjnych budynków uskutecznia formacja z ryczałtów lub kredytów, przydzielonych jej na podstawie osobnych przepisów.

Wszelkie wykonywanie robót, przeróbek wewnątrz i nazewnątrz budynków oraz urządzeń, nieobjętych odpowiedniemi przepisami, jest niedopuszczalne.

91. PORZĄDEK W OBRĘBIE KOSZAR. I W BUDYNKACH.

Rejony kwaterunkowe muszą być utrzymywane w należytej czystości.

Szczególną uwagę należy zwracać na miejsca około śmietników, kanałów, a zwłaszcza na czystość ustępów.

Odpadki, śmiecie i popiół można składać tylko w krytych śmietnikach, które należy często opróżniać.

Na ulicach i placach terenów przykoszarowych należy porozmieszczać kosze na niedopałki i odpadki.

Zużytą i nieużyteczną słomę, oraz nawóz należy składać zdala od budynków mieszkalnych, w miejscu specjalnie na ten cel wyznaczonem.

Do trzepania rzeczy i suszenia bielizny należy urządzać w pobliżu koszar poręcze, w miejscach wyznaczonych przez komendanta rejonu kwaterunkowego. Suszenie bielizny jest dopuszczalne na umyślnie do tego wyznaczonych strychach.

Rąbanie drzewa i węgla w mieszkaniach, na korytarzach lub strychach jest niedozwolone, a można je uskuteczniać tylko w miejscach do tego przeznaczonych.

W obrębie budynków mieszkalnych godziny trzepania i wietrzenia pościeli określa komendant rejonu kwaterunkowego.

Wszyscy mieszkańcy danego budynku bez względu na stopień, muszą się stosować do zarządzeń porządkowych komendanta budynku.

Każdy oficer i podoficer zawodowy jest odpowiedzialny materjalnie, dyscyplinarnie względnie sądowo-karnie za stan przydzielonego mu mieszkania oraz za uszkodzenia i straty wyrządzone przez członków rodziny, służbę własną i osoby przez siebie wprowadzone do przydzielonego mieszkania.

92. UTRZYMYWANIE ZWIERZĄT I DROBIU.

Użyteczne zwierzęta domowe (rogacizna i nierogacizna) i drób można trzymać tylko w miejscach, wyznaczonych przez komendanta rejonu i tylko za jego zezwoleniem.

W budynkach o charakterze reprezentacyjnym zezwolenia udzielić może tylko komendant garnizonu. Również ze względów porządkowych lub higjenicznych komendant rejonu, albo na wniosek jego komendant garnizonu może zabronić trzymania w obrębie danego budynku zwierząt i drobiu. Za wynikające z trzymania zwierząt użytecznych oraz psów, kotów i innych zwierząt pokojowych, nieporządki i szkody ponoszą całkowitą odpowiedzialność ich właściciele; komendant budynku może ograniczyć utrzymywanie tych zwierząt. Poza niniejszemi postanowieniami, wszyscy mieszkańcy muszą się stosować do miejscowych przepisów policyjnych.

93. ZARZĄDZENIA PRZECIWPOŻAROWE.

„Instrukcja pożarowa" zawiera szczegółowe zarządzenia na wypadek pożaru w koszarach lub w pobliżu. Wydaje ją komendant koszar.

Instrukcję pożarową rozlepia się w miejscach widocznych. Dla łatwiejszego spostrzeżenia zakreśla się ją czerwono.

„Każdy żołnierz musi znać instrukcję pożarową swojego oddziału".

Celem zapobieżenia wybuchowi pożaru muszą być przestrzegane następujące przepisy:

Nie wolno składać na strychach materjałów opałowych, lub łatwopalnych. Przed każdym piecem powinny być na drewnianych podłogach poprzybijane blachy. Po capstrzyku gasi się ogień w piecach i zamyka drzwiczki; lampy naftowe zawiesza się na żelaznych drutach, ochronionych zgóry blaszanemi lub porcelanowemi daszkami. W pobliżu budynków zwłaszcza drewnianych nie wolno składać wiór i słomy, ani rzucać popiołu do śmieci. W drewnianych budynkach, stajniach, składach, strychach i t. p., nie wolno chodzić z otwartem światłem ani palić tytoniu. W magazynach, budynkach, gdzie niema wodociągów stawia się kadzie z wodą oraz beczki z piaskiem, o ile niema specjalnych aparatów do gaszenia ognia.

Każdy pododdział posiada w swym stanie 6 szereg. (w tem 1 podof.) wyszkolonych w pożarnictwie.

Pogotowie „koszarowej straży pożarnej", stanowią szeregowi pododdziałów, wyszkoleni w pożarnictwie, pod dowództwem oficera. Pogotowie pożarowe ćwiczy dwa razy na kwartał przyrządami pożarowemi — ćwiczenie raz na kwartał łączy się z próbnym alarmem.

Oficer — komendant straży pożarnej koszarowej dba o utrzymanie przyrządów pożarowych w dobrym stanie.

94. TERENY PRZYKOSZAROWE.

Komendant rejonu kwaterunkowego rozstrzyga o wykorzystaniu terenów przykoszarowych przez formacje lub mieszkańców, oraz przyozdabianiu tych terenów.

95. WODOCIĄGI I STUDNIE.

W garnizonach, nie mających urządzeń wodociągowych, należy używać wody uznanej przez lekarza za zdatną do picia.

Studnie, z których woda nie nadaje się do picia, należy zamknąć.

Na zimę studnie zabezpiecza się przed zamarznięciem.

Na kwaterach przejściowych trzeba dążyć do zaopatrzenia żołnierzy w przegotowaną lub przefiltrowaną wodę do picia.

Wokoło studzien ma być utrzymana wzorowa czystość, a odpływ wody rozlewanej przy czerpaniu musi być urządzony tak, żeby ściekanie jej do studni było niemożliwe.

Wszelkie kanały, zlewy i przewody odprowadzające odpływy nieczyste, oraz wodę deszczową, muszą się znajdować

zdala od studzien. Nawierzchnie studzien i cembrowiny muszą być szczelne.

W garnizonach mających wodociągi, miejsca czerpania wody i zlewy muszą być utrzymywane w bezwzględnej czystości. Do pomieszczeń niezamieszkałych w okresie zimowym należy dopływ wody zamknąć.

Przy każdej muszli wodociągowej lub odpływowej należy umieścić napis „Nie wrzucać odpadków".

Szeregowi mają być pouczeni o używaniu urządzeń wodociągowych i o skutkach złego oraz nieumiejętnego obchodzenia się z niemi.

96. ASENIZACJA, WYWÓZ NIECZYSTOŚCI I ŚMIECI, CZYSZCZENIE KOMINÓW.

Oczyszczanie i wypróżnianie dołów kloacznych, ściekowych i zlewowych w garnizonach nieposiadających kanalizacji, oraz wywóz nieczystości z tych dołów należy do zakresu działania formacyj gospodarczo-samodzielnych.

Czyszczenie kominów i przewodów kominowych uskuteczniają formacje przez zakontraktowanych robotników cywilnych, na zasadach określonych osobnemi przepisami.

Komendanci budynków oraz podoficer administracyjny koszar, muszą badać czynne przewody kominowe na strychach, przynajmniej raz na miesiąc.

97. KWATERY PRZEJŚCIOWE.

Wszystkie postanowienia, dotyczące porządku, bezpieczeństwa i toku służby na kwaterach stałych, obowiązują również na kwaterach przejściowych.

Na kwaterach przejściowych powinni żołnierze pamiętać że nie wolno im naruszać własności prywatnej mieszkańców

Powinni się zachowywać tak, żeby niczem nie drażnić religji i zwyczajów miejscowej ludności i wogóle niczem nie wywoływać jej niechęci do wojska.

Dla ułatwienia orjentacji, oznacza się zajmowane rejony zakwaterowania w obrębie danej formacji, oraz drogi wiodące do poszczególnych rejonów, tablicami orjentacyjnemi. Odpowiedniemi napisami lub umówionemi znakami oznaczać należy miejsca postoju dowództw oddziałów, pododdziałów, drużyn (równorzędnych), kancelaryj, stajen, magazynów, izb chorych i t. p.

Napisami lub tabliczkami oznacza się kwatery dowództw i oficerów.

Zajmowanie i opuszczanie kwater musi być uskuteczniane w obecności przedstawicieli władz cywilnych. Wszelkie niedomagania, wyłaniające się przy opuszczaniu kwater przej-

ściowych, muszą być stwierdzone protokólarnie przy współudziale przedstawicieli władz cywilnych i 2-ch oficerów, delegowanych przez dowódcę danej formacji.

98. OŚWIETLANIE I OPALANIE POMIESZCZEŃ.

We wszystkich pomieszczeniach służbowych oraz na terenach przyległych komendant rejonu kwaterunkowego określa ilość punktów świetlnych oraz ich natężenie, zależnie od istotnych potrzeb, jak również czas zapalania i gaszenia światła.

Lampy należy utrzymywać w porządku i stanie używalnym. Światło elektryczne zapala i gasi podoficer służbowy, a inne rodzaje światła wyznaczony do tego szeregowiec, pouczony o sposobie utrzymywania lamp w porządku, oraz zapalania i gaszenia światła.

Opalanie izb żołnierskich oraz pomieszczeń biurowych w okresie zimowym musi być takie, żeby temperatura pokojowa nie była niższa od 15°C. powyżej 0.

Piece muszą być stale utrzymane w porządku i stanie używalności.

Podłogi przed paleniskami należy zabezpieczyć blachą.

Za utrzymanie pieców w porządku odpowiada komendant izby.

Palenie w piecach odbywa się w godzinach ustalonych przez dowódcę formacji nie później niż o godzinie 18. Do palenia wyznacza się jednego z szeregowców, którego należy zmieniać nie częściej niż raz na miesiąc.

Szeregowiec ten musi być dokładnie pouczony o sposobie palenia w piecach.

99. IZBA OGÓLNA.

W izbach ogólnych mieszkają szeregowi niezawodowi, a tylko wyjątkowo wrazie braku pomieszczeń mogą mieszkać podoficerowie zawodowi i podchorążowie rezerwy.

Przy rozmieszczaniu szeregowych należy przestrzegać zasady niedzielenia jednostek organizacyjnych.

Ściany w izbach ogólnych muszą być pomalowane na jeden jasny kolor. U dołu powinien być ciemny szlak szerokości 100 — 120 cm., a u góry szlak skromny koloru ciemniejszego od ścian.

Na ścianach izb ogólnych prócz krzyża nie wolno wieszać żadnych obrazów ani ozdób.

Wbijanie gwoździ jest dopuszczalne jedynie za zezwoleniem dowódcy pododdziału.

Okna winne być utrzymane stale w dobrym stanie, oraz szczelnie się domykać. W izbach ogólnych nie wolno ozda

biać okien firankami. Na zimę okna muszą być zaopatrzone. W każdej izbie powinno jedno okno być zaopatrzone tak, aby nie było trudności przy przewietrzaniu izby, które musi się odbywać codziennie.

Podłogi muszą być stale utrzymane w czystości. Przed drzwiami muszą się znajdować wycieraczki. W każdej izbie muszą się znajdować spluwaczki. Spluwaczki małe, ustawiane w kątach na podłodze, nie są wskazane, gdyż są one zwykle oplute po wierzchu i dookoła. Należy stosować duże spluwaczki na nóżkach kilkadziesiąt centymetrów ponad podłogą w łatwo dostępnych miejscach.

Spluwaczki muszą być codziennie myte i napełniane odkażającym płynem, wodą, wilgotnemi trocinami lub mokrym piaskiem.

Każde łóżko musi być zaopatrzone w tabliczkę z nazwiskiem i imieniem szeregowego. Typ tabliczki określa dowódca formacji.

Podczas nieobecności szeregowego w nocy (służba, urlop i t. p), zawiesza się na jego łóżku tabliczkę z napisem „służba", „urlop" i t. p. Tabliczki te w wymiarach 10 cm. × 5 cm., zrobione z twardej tektury, rozdaje komendantom izb szef pododdziału na apelu wieczornym, a zbiera na apelu porannym.

Łóżka natychmiast po pobudce mają być zasłane. Dokładny sposób słania łóżek określa dowódca formacji.

Bieliznę pościelową zmienia się raz na 2 tygodnie W łóżku nie wolno przechowywać żadnych rzeczy.

Poduszkę, koc i siennik należy przy każdej sprzyjającej pogodzie wywieszać na wiatr i słońce na kilka godzin, przynajmniej raz w tygodniu.

Ubranie na noc składa się w kostkę na taboretach lub ławkach w pobliżu łóżka. Dokładny sposób składania ubrań w kostkę określa dowódca formacji z zachowaniem zasady, że na wierzchu znajdują się te części ubrania, które się najpierw wkłada przy ubieraniu. Obuwie ustawia się w równych szeregach przed łóżkami.

Szeregowi przechowują swoje rzeczy osobiste w szafkach, albo w własnych kuferkach. Kuferki ustawia się pod łóżkiem (w nogach). W szafkach i kuferkach nie wolno przechowywać pieniędzy, ani przedmiotów wartościowych. Pieniądze i rzeczy wartościowe należy oddawać do przechowywania dowódcy pododdziału, który prowadzi ich spis i jest za nie odpowiedzialny. Na każdej szafce i kuferku umieszcza się napis z nazwiskiem i imieniem szeregowego. Szeregowi mają zamykać szafki i kuferki na klucz.

Na przechowanie wyposażenia szeregowych wyznacza stałe miejsce dowódca formacji. Rysunki Nr. 10, 11. wskazują przykładowo sposób słania łóżek i rozmieszczenia wyposażenia szeregowych.

Karabiny, karabinki i szable ustawia się w specjalnych stojakach. Na stojaku umieszcza się przy każdej broni tabliczkę z numerem broni. Miejsce ustawienia stojaków wyznacza dowódca formacji. Lance przechowuje się w stajniach.

Rys. 10. Wnętrze izby ogólnej.

W izbach ogólnych o ile niema osobnej izby jadalnej powinny się znajdować stoły. W każdej izbie ogólnej muszą być taborety, w ilości łóżek, lub ławki do składania ubrań.

100. IZBA PODOFICERSKA.

W izbach podoficerskich mieszkają podoficerowie zawodowi, nadterminowi i podchorążowie rezerwy. Izba podoficerska powinna być utrzymana na zasadach izby ogólnej, z tą różnicą, że dopuszczalne są w niej pewne przedmioty służące do wygody mieszkających i że wolno ją ozdabiać. Należy ją utrzymywać we wzorowym porządku, żeby była przykładem czystości i schludności.

RYSUNEK ŁÓŻKA ŻOŁNIERSKIEGO.

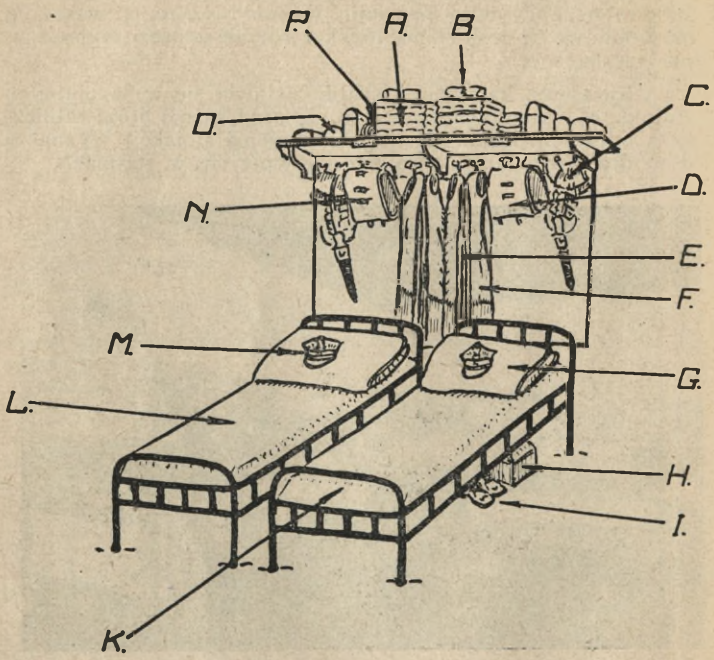

Rys. 11.

A. Ułożone w kostce, od spodu płachta namiotowa, na niej sukienne spodnie, kurtka i ubiór drelichowy. B. Na wierzchu kładzie się hełm, jeżeli hełmu niema owijacze, kołnierzyk i szalik. C. Pas główny z ładownicami, łopatką i bagnetem, pod spodem chlebak, w chlebaku przechowuje się chleb. D. W tornistrze przechowuje się przybory do czyszczenia obuwia i broni, woreczek z igłami i nićmi, przybory namiotowe, w klapie czystą bieliznę. E. Płaszcz wiesza się podszewką do środka. F. Obok płaszcza wiesza się ręcznik po wyschnięciu. Do wyschnięcia kładzie się ręcznik na poduszce. G. Poduszka, na niej się kładzie drugi koc jeżeli jest wydany. H. W kuferku przechowuje się swoje prywatne rzeczy i brudną bieliznę — zamyka się go na klucz i kuferek może również stać pod łóżkiem w nogach. I. Trzewiki zapasowe, nosami ku zewnętrznej stronie łóżka. K. Materjał, którym jest wypchany siennik zmienia się conajmniej raz na trzy miesiące. L. Na dzień siennik rozporem ku dołowi. Na noc siennik rozporem ku górze. Na dzień zaściela się łóżko prześcieradłem i jednym kocem. M. W dzień czapka na poduszce (na kocu) orzełkiem do przodu. N. Tornister lub plecak, w kawalerji i artylerji wiesza się juczki. O. Menażka, manierka, miska, przybory do jedzenia. P. W zimie rękawice, kominiarka, albo także owijacze i kołnierzyk, jeżeli na ubraniach jest hełm.

101. KOMENDANT IZBY.

Komendanta izby i jego zastępcę wyznacza dowódca pododdziału z pośród najstarszych stopniem mieszkających w tej izbie. Wyznaczenie komendanta i jego zastępcy ogłasza się w rozkazie dziennym pododdziału. Nazwiska ich umieszcza się na pierwszych miejscach spisu mieszkających.

Obowiązki komendanta izby:

1) odpowiedzialność za stan ilościowy i jakościowy inwentarza izby;

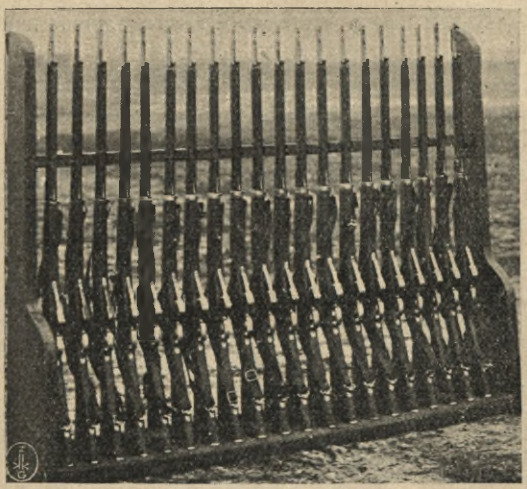

Rys. 12. Stojak z karabinami.

2) odpowiedzialność za porządek w izbie i utrzymanie jej w czystości przy pomocy szeregowców wyznaczonych przez szefa pododdziału;
3) przestrzeganie, aby wszystkie przedmioty znajdowały się na wyznaczonych miejscach;
4) przestrzeganie zachowania się szeregowych w izbie;
5) przestrzeganie wszystkich przepisów dotyczących izby.

102. ZACHOWANIE SIĘ W IZBIE.

W izbie ogólnej nie wolno palić tytoniu, śpiewać zakazanych piosenek, czyścić obuwia, oraz w inny sposób zanie-

czyszczać izby ani zakłócać spokoju. Przy wejściu przełożonego lub starszego do izby, pierwszy kto go zauważy podaje komendę „baczność". Natomiast nie podaje się tej komendy:

a) o ile w izbie jest mniej niż trzech szeregowych,
b) od capstrzyku do pobudki,
c) podczas spożywania strawy i
d) podczas czyszczenia broni.

Najstarszy z obecnych i służbowi meldują się wchodzącemu.

103. TABLICE ORJENTACYJNE.

Wszystkie izby powinny być zaopatrzone w następujące tablice:

1) na drzwiach wejściowych np.: „izba ogólna Nr. 1", „izba podoficerska Nr. 2" i t. p.;
2) na drzwiach stale zamkniętych „wejścia niema";
3) wewnątrz izby tablice ze spisem mieszkających, według podanego wzoru (patrz Rys. 13), spis inwentarza. Wszystkie tablice mają być wykonane solidnie i bez ozdób.

104. JADALNIA.

O ile warunki pozwalają, przeznacza się osobną izbę na jadalnię, która w braku oddzielnej izby wykładowej może służyć także jako wykładowa. W izbie jadalnej mają się znajdować stoły i ławki, lub taborety w ilości odpowiadającej stanowi liczebnemu szeregowych. Jadalnie, poza umeblowaniem, obowiązują te same zasady co izby ogólne z tą różnicą, że wolno je ozdabiać. Za czystość ich odpowiada podoficer służbowy. W lecie należy urządzać jadalnie na otwartem powietrzu, o ile możności w cieniu i zdala od dróg, aby kurz nie dochodził.

Spożywanie posiłku przez szeregowych, żywionych z kotła, powinno się odbywać wspólnie w następującym porządku:

1) przed jedzeniem najstarszy stopniem sprawdza czystość rąk i czystość naczyń;
2) szeregowi zasiadają do stołów;
3) wyznaczeni szeregowcy przynoszą strawę z kuchni, rozdzielają do naczyń i roznoszą do stołów;
4) najstarszy stopniem przestrzega porządku i sposobu jedzenia;
5) po spożyciu strawy wyznaczeni szeregowcy zbierają naczynia i myją je pod nadzorem podoficera służbowego w miejscu wyznaczonem przez dowódcę formacji;

6) po umyciu odnoszą naczynia w oznaczone miejsce, lub rozdają szeregowym, zależnie od zarządzeń dowódcy formacji.

105. IZBA WYKŁADOWA.

Izba wykładowa powinna być urządzona podobnie, jak jadalnia. Musi być wyposażona w tablicę do pisania kredą i stojaki do zawieszania tablic, potrzebnych do szkolenia. Niektóre tablice mogą stale wisieć na ścianach. Prócz tablic wyszkoleniowych na ścianach izby wykładowej mają wisieć

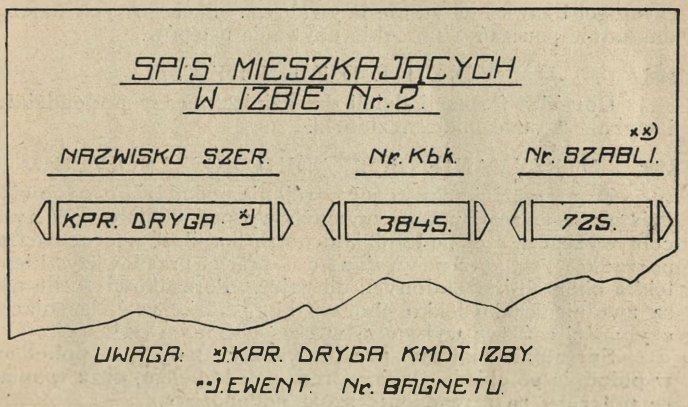

Rys. 13.

portrety: prezydenta rzeczypospolitej, pierwszego marszałka Polski, ministra spraw wojskowych, a nadto mogą wisieć portrety wyższych dowódców oraz dawnych wodzów Polski. Portrety muszą być wykonane artystycznie i oprawione w ramy.

106. KANCELARJA PODODDZIAŁU.

Na ścianach kancelarji powinny znajdować się tablice ruchome szeregowych i koni, terminarz, oraz tablica na której się wywiesza na 24 godzin ostatni rozkaz dzienny formacji, rozkład zajęć i t. p. W kancelarji muszą się znajdować stoły dla dowódcy pododdziału i dla podoficera gospodarczego, oraz inne niezbędne sprzęty. Należy unikać wszelkich niepotrzebnych ozdób.

107. KORYTARZ, SCHODY, UMYWALNIE I USTĘPY.

Ściany w korytarzach i klatkach schodowych powinny być pomalowane, jak w izbach ogólnych. Podłogi i schody utrzymuje się w czystości. Na korytarzu w widocznem miejscu powinna się najdować czarna tablica, na której codziennie się wypisuje kredą służbę formacji i pododdziału, oraz druga tablica przeznaczona do przypinania rozkazów i instrukcji, przeznaczonych dla szeregowych. Nad wejściem do budynku pododdziału umieszcza się tablicę z nazwą formacji i pododdziału.

Umywalnie i ustępy należy utrzymywać we wzorowej czystości i zawsze w stanie używalnym. Szeregowych należy dokładnie pouczać o sposobie używania ustępów.

108. DZIEDZINIEC.

Dowódca formacji dzieli dziedziniec między pododdziały i wyznacza stałe miejsca zbiórki.

109. UTRZYMANIE PORZĄDKU KOSZAROWEGO.

Za utrzymanie czystości w rejonie pododdziału odpowiedzialny jest szef i podoficer służbowy pododdziału. W tym celu wyznacza szef pododdziału potrzebną ilość szeregowców porządkowych, przeznaczając do pracy przedewszystkiem lekko chorych i zwolnionych od zajęć. Porządkowi (o ile nie są zwolnieni, jako lekko chorzy) biorą udział w ćwiczeniach, czynności zaś swe wykonują w czasie wolnym od zajęć.

Sprzątanie należy przeprowadzać rano po pobudce, w południe po obiedzie, wieczorem przed apelem, oraz w miarę potrzeby na zarządzenie szefa pododdziału.

Raz w tygodniu, w sobotę po południu należy przeprowadzać gruntowne sprzątanie rejonu, połączone z myciem okien, sprzętu, trzepaniem pościeli i zapuszczaniem podłogi, w czem biorą udział wszyscy szeregowcy pododdziału.

Do sprzątania izba musi być zaopatrzona w odpowiedni sprzęt.

110. PORZĄDEK STAJENNY.

W stajniach umieszcza się konie w ten sposób, żeby każdy koń miał miejsce odgrodzone od sąsiedniego. W każdej stajni, w której się stawia konie na dłużej niż jedną dobę, należy urządzić przegrody między końmi, a zwłaszcza odgrodzić konie złośliwe. Przegrody ruchome (drążki) powinny być oplecione słomą w tylnej części, t. j. obok zadu konia i wisieć swobodnie nieco wyżej przy przodzie, a niżej przy zadzie. Budynek, w którym stoją konie, powinien mieć dostateczną ilość światła dziennego.

Na stajnie czasowe podczas ćwiczeń i manewrów należy przeznaczać szopy, lub stodoły, unikając stajen cywilnych. W razie konieczności postawienia koni w stajni cywilnej, należy uprzednio sprawdzić, czy nie stały tam konie chore. W stajni po koniach chorych bez możności zdezynfekcjonowania jej, bezwzględnie nie wolno stawiać koni wojskowych.

Rys. 14. Wnętrze stajni (1 p. szwol.).

Przed wprowadzeniem konia na jego miejsce należy dokładnie zbadać, czy niema tam czegoś ostrego, coby mogło konia skaleczyć. Konie łykawe należy umieszczać oddzielnie i bez żłobów, trzymając je w czasie dnia na 2 więzach. Przy koniach tych nie wolno stawiać koni młodych. Ogiery (własne oficerskie) i konie złośliwe należy umieszczać w oddzielnych klatkach, na których umieszcza się napis ostrzegawczy. W każdej stajni powinny być kółka do wiązania koni. W dzień należy wiązać konie tak, żeby nie mogły zjadać podściółki,

ani lizać podłoża, a na noc dłużej, aby się mogły położyć. Najlepszem podłożem w miejscu, gdzie stoją konie, jest ubita glina. Należy unikać stawiania koni na podłogach drewnianych.

Żłoby powinny być umieszczone na wysokości 110 cm. Konie łykawe należy karmić z karmiaków. Każdy koń powinien mieć tabliczkę ze swoją nazwą i z numerem ewidencyjnym. Typ tabliczki określa dowódca formacji.

W porze letniej drzwi powinny być pootwierane i zastawione poziomym drążkiem, umieszczonym na takiej wysokości, aby koń nie mógł go przeskoczyć, ani przejść pod nim. Jeżeli pogoda pozwala, wskazane jest trzymanie koni na otwartem powietrzu.

Rząd koński i uprząż przechowuje się w stajni. Rząd i uprząż powinny wisieć każde na osobnym specjalnym wieszaku umieszczonym za koniem, do którego są dopasowane. W stajniach, w których konieczne jest przechowywanie rzędów i uprzęży w osobnych komorach, należy przy każdym rzędzie i uprzęży umieścić napis z nazwą konia. Dokładny sposób zawieszania rzędu i uprzęży na wieszakach określa dowódca formacji. Rząd i uprząż należy utrzymywać stale w zupełnej czystości i stanie używalnym.

Lance przechowuje się w stajniach na specjalnych stojakach, których miejsce ustawienia wyznacza dowódca formacji.

W stajni powinny się znajdować następujące przybory do utrzymania porządku oraz czyszczenia i żywienia koni, wmiejscu określonym przez dowódcę formacji:

1) na każde 30 koni — dwoje wideł, dwie miotły, jedna szufla, jedne taczki do nawozu,
2) na każde 2 konie — jedno wiadro na wodę,
3) na każdego konia — szczotka i zgrzebło, kawałek sukna, czysty gałganek do przemywania, kopystka do czyszczenia kopyt i woreczek lub słomiany koszyk do przenoszenia obroku.

Przybory do czyszczenia koni powinny się znajdować w specjalnych szafkach, każdy w osobnej przegródce. Na przegródce i na szczotce umieszcza się napis z nazwą konia.

W stajni powinny się znajdować następujące tablice i napisy, typu określonego przez dowódcę formacji: przed wejściem do stajni tablica z nazwą pododdziału i formacji oraz w widocznym miejscu tablica z napisem—„Obcym wstęp wzbroniony" — i „Palenie tytoniu wzbronione". Wewnątrz stajni tablica czarna do wypisywania kredą służby formacji, pododdziału i służby stajennej, oraz tablica do przypinania rozkazów i instrukcyj, dotyczących stajni, spis koni umie-

szczonych w danej stajni — według podanego wzoru (patrz Rys. 16). O ile w stajni mieszczą się różne jednostki, należy wywiesić tablicę z nazwami jednostek.

Za utrzymanie porządku odpowiada podoficer służbowy stajni.

Nawóz z pod koni należy stale usuwać i jaknajczęściej ze stajni wywozić. Przy usuwaniu nawozu należy uważać, aby usuwać o ile możności tylko kał z jaknajmniejszą ilością słomy. Łapanie moczu w naczynia jest niedopuszczalne. Ściółkę zasadniczo ściele się tylko na noc; na dzień można ją usuwać i suszyć. W miesiącach zimowych, w zimnych stajniach należy pozostawiać w dzień słomę pod końmi, utrzymując w szczególnej czystości. Pozostawienie nawozu pod końmi jest niedopuszczalne. W razie pozostawienia słomy w dzień pod końmi wskazane jest sypanie pod słomę trocin lub torfu. Przy dościelaniu świeżej słomy należy kłaść ją pod przód konia, usuwając starą pod zad. Kał usuwa się z pod konia za pomocą drewnianej łopatki, miotły lub szufli. Używanie wideł jest dopuszczalne tylko wtedy, gdy konia niema w stanowisku.

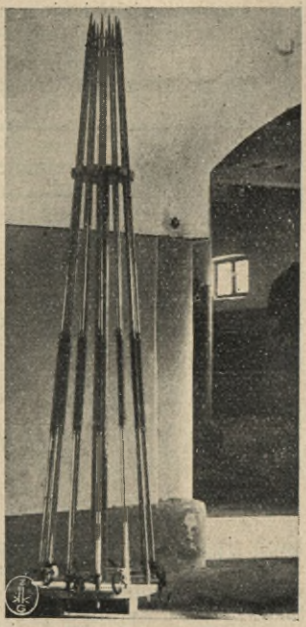

Rys. 15. Stojak z lancami.

Korytarze stajenne muszą być zawsze czysto pozamiatane. Stajnie należy jaknajczęściej wietrzyć, unikając przeciągu. Temperatura w stajni powinna wynosić, przynajmniej plus 6 stopni C. Zimne stajnie należy na zimę zaopatrzyć. Podczas upałów letnich skrapia się korytarze stajenne wodą. Ściany i sufity należy jaknajczęściej omiatać z kurzu. Ozdabianie stajni słomianemi plecionkami i innemi przedmiotami jest niedopuszczalne. W zimnych stajniach na rozkaz dowódcy formacji wolno przykrywać konie kocami.

Światło w stajni pali się całą noc. Niedopuszczalne jest oświetlanie stajni za pomocą świec nie umieszczonych w la-

tarni. Latarnie zapala się i gasi poza stajnią, w obecności podoficera służbowego.

Światło elektryczne zapala i gasi podoficer służbowy.

Obrok należy przechowywać w specjalnych komorach, lub skrzyniach; siano i słomę w miejscu wyznaczonem przez dowódcę pododdziału. Przed karmieniem koni należy sprawdzić czystość żłobów. W czasie, kiedy konie jedzą obrok, każdy szeregowiec stoi przy żłobie swego konia i pilnuje, aby koń spokojnie jadł i nie rozsypywał. Podczas karmienia niedopuszczalne jest zakłócanie spokoju w stajni.

W razie wejścia przełożonych do stajni podczas karmienia nie podaje się komendy „baczność". W innych wypad-

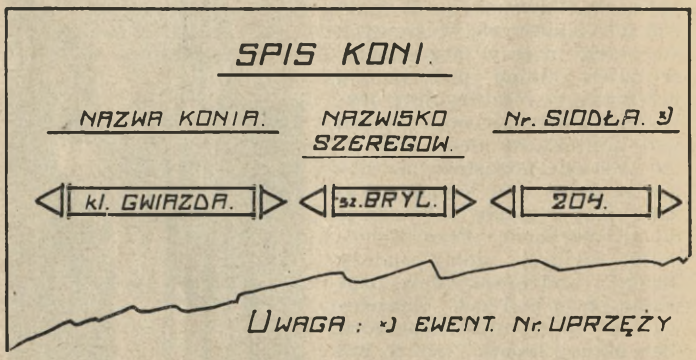

Rys. 16.

kach, jeżeli w stajni znajduje się więcej niż dwóch szeregowych, podaje komendę „baczność" pierwszy, który zauważył wchodzącego oficera. Na komendę „baczność" szeregowi wybiegają na korytarz i przybierają postawę zasadniczą frontem do korytarza.

Czyszczenie koni odbywa się na otwartem powietrzu; czyszczenie w stajni jest dopuszczalne tylko w razie niepogody. Do czyszczenia na otwartem powietrzu służą koniowiązy, albo kółka przy budynkach stajennych. Miejsca przy koniowiązach, względnie kółkach do wiązania powinny być obliczone tak, żeby wystarczyły na stan liczebny koni danej stajni. Podłoże w tych miejscach powinno być elastyczne i niebłotniste (żwir lub żuzel). Należy unikać stawiania koni podczas czyszczenia na bruku lub na drewnianej podłodze.

Za miejscem każdego konia powinien się znajdować pobielony kamień do wytrząsania kurzu z zgrzebła.

Przy każdej stajni powinna się znajdować studnia, utrzymana stale w czystości. Przed studnią umieszcza się koryta do pojenia koni. Koryta należy utrzymywać w czystości i po każdem pojeniu opróżniać je z pozostałej wody.

Wodę napuszcza się do koryta wcześnie przed pojeniem koni.

Podczas wyprowadzania koni do pojenia należy unikać skupiania większej ilości koni przy korycie.

W razie zachorowania konia, lub potrzeby udzielenia mu pomocy przez lekarza weterynarji — szef pododdziału na podstawie meldunku stajennego, lub szeregowego, którego opiece koń jest powierzony, wpisuje nazwę konia do książki chorych koni i odsyła go do ambulansu weterynaryjnego pułku w godzinach określonych przez dowódcę formacji.

W razie nagłego zachorowania konia w nocy, stajenny postępuje w myśl instrukcji.

111. KUCHNIA ŻOŁNIERSKA.

W formacjach istnieją zasadniczo kuchnie pułkowe, a tylko wyjątkowo bataljonowe względnie kompanijne (równorzędne).

Bezpośredni nadzór nad kuchniami i dbałość o dobre wyżywienie szeregowych należy do obowiązków oficera żywnościowego.

Szeregowy otrzymuje w ciągu dnia trzy razy strawę. W niedzielę i święta oraz po długich ćwiczeniach należy wydawać kolację wcześniej.

W kuchni ma się znajdować stale książka kuchenna według podanego wzoru (patrz str. 74).

Do książki kuchennej są obowiązani wpisywać wszelkie uwagi przełożeni kontrolujący kuchnię.

Wewnętrzne urządzenie kuchen powinno być takie, aby wydawanie strawy żonierzom mogło się odbywać jednocześnie w kilku miejscach. Tak kuchnie, jak i wszystkie sprzęty kuchenne muszą być stale utrzymywane w czystości. Obieranie ziemniaków i czyszczenie jarzyn nie powinno się odbywać w kuchni. Pomieszczenia kuchenne muszą być stale wietrzone. W kuchni musi się znajdować miednica, ręczniki, mydło oraz szczotka do mycia rąk dla użytku personelu kuchennego. Okna kuchenne muszą być zaopatrzone w siatki. Należy dbać o tępienie much. W kuchni mają być wywieszone jadłospis, tablica stanu, spis kuchenny i inwentarza.

W kuchni nie wolno palić tytoniu, ani też przebywać osobom nienależącym do personelu kuchennego.

Wzór książki kuchennej.

Dzień i miesiąc	Stan żywionych	Artykuły żywnościowe otrzymane do kuchni i użyte do poszczególnych posiłków	Ilość lt., klgr. porcji ogółem	Dane co do wagi mięsa						Uwagi i spostrzeżenia o ilości i jakości strawy
				Waga mięsa po ugotowaniu	Ubytek			Do rozdz.		
					Na kości	Przy rozdziale	Razem	Ogółem	Na każdą osobę	
				kg.	kg.	kg.	kg.	kg.		
1.V.	100	A. ŚNIADANIE Kawa 1 porcja kawy kons., chleb	 100 p. 100 p.							Miejsce na „uwagi" dla oficerów kontrolujących i lekarza
		B. OBIAD zupa, mięso (po 250gr) fasola (po 75 gr)	 25 kg 7,5 kg							

W czasie przygotowywania lub wydawania strawy, w razie wejścia przełożonego lub starszego nie podaje się komendy „baczność".

Komendanta kuchni wyznacza się na okres nie dłuższy niż 12 miesięcy. Musi on być dokładnie obznajomiony z gospodarką kuchenną, w szczególności ze sposobem przygotowywania strawy, określonej jadłospisem. Do obowiązków jego należy:

1) nadzór nad kuchnią,
2) czuwanie nad czystością kuchni i sprzętu kuchennego,
3) dbanie o należyte i smaczne przyrządzanie strawy,
4) czuwanie nad rozdziałem strawy,
5) utrzymywanie niepobieranej, a zachowanej strawy w stanie gorącym,
6) dbanie o należyte zużycie artykułów spożywczych i opału,
7) zbieranie odpadków kuchennych i kości,
8) dostarczanie ciepłej wody do mycia menażek,
9) gaszenie ogniska,
10) przy wejściu przełożnego lub starszego komendant kuchni melduje się, przełożonemu składa raport, podając stan liczebny do wyżywienia i rodzaj gotowanej strawy.

Na kucharzy wyznacza się szeregowców z zamiłowaniem do czystości i porządku, którzy znajomość przyrządzania strawy posiedli w dostatecznej mierze. Przed objęciem funkcji i raz na dekadę poddaje się ich oględzinom lekarskim. Na czas gotowania i wydawania strawy kucharze nakładają białe, płócienne fartuchy i czapki.

W wypadku nieobecności komendanta kuchni, w razie wejścia przełożonego lub starszego, melduje się najstarszy z kucharzy.

Rys. 17. Wnętrze kuchni.

112. KASYNO PODOFICERSKIE.

Urządzenie kasyn podoficerskich należy do korpusu podoficerów danej formacji, z prawem do otrzymywania sprzętu skarbowego. Instytucje te mają ponadto prawo do bezpłatnego korzystania z pomieszczeń i ich odnawiania, konserwacji i utrzymywania w czystości, opału do ogrzewania pomieszczeń, światła i wody.

Kasyno podoficerskie ma na celu utrzymywanie życia towarzyskiego i koleżeńskiego oraz dalsze kształcenie korpusu podoficerskiego.

Kasyna rządzą się statutem, który jest oparty na statucie wzorowym, wydanym przez Ministerstwo Spraw Wojskowych oraz regulaminem wewnętrznym, który reguluje tok

czynności, zakres działania personelu oraz zawiera przepisy porządkowe.

Funkcje kierownicze w kasynach mogą spełniać tylko osoby wojskowe, w granicach określonych przez przepisy służbowe. Personel kasyna (poza zarządem) musi się składać wyłącznie z osób cywilnych.

Gospodarka sprzętem i materjałem skarbowym oraz jego kontrola opiera się na przepisach służbowych. Pod względem administracyjnym kasyna należą do jednostki admini-

Rys. 18. Wnętrze kasyna podoficerskiego.

stracyjnej, przy której kasyno istnieje. Jednostki nie mają prawa sprzedawania sprzętu kasyna, który jest własnością ogółu.

113. ŚWIETLICA.

Świetlice stanowią ośrodek życia kulturalnego i towarzyskiego żołnierza. W świetlicy mieści się bibljoteka, czytelnia, odbywają się odczyty, przedstawienia teatralne i kinematograficzne, zabawy i t. p.

Kierownikiem świetlicy formacji jest oficer, a pododdziału podoficer. Kierownik świetlicy reguluje tok pracy i porządek wewnętrzny świetlicy.

Świetlice muszą być utrzymane pod każdym względem wzorowo.

Szeregowi zachowują się w świetlicy, jak w izbach żołnierskich.

114. BOISKO SPORTOWE.

Kierownik drużyny wojskowej występującej na boisku sportowem jest obowiązany przed zaczęciem, lub w przerwie zawodów zameldować się najstarszemu z przełożonych obecnych na boisku i przedstawić mu drużynę.

Rys. 19. Wnętrze świetlicy.

Osoby wojskowe, biorące udział w zawodach w drużynach cywilnych, mogą stosować się do zwyczajów sportowych tychże, o ile te zwyczaje nie są sprzeczne z przepisami wojskowemi.

Należenie osób wojskowych do cywilnych organizacyj sportowych określają osobne rozkazy.

115. SPÓŁDZIELNIA.

Należenie do spółdzielni jest dobrowolne.

Osoby wojskowe, wybierane do zarządów i rad spółdzielni, pełnią swe czynności, jak służbowe, tok ich pracy jednak reguluje dowódca formacji.

Odrębny charakter spółdzielni mieszczącej się w obrębie koszar wymaga ułatwienia członkom i szeregowym korzystania z niej poza dniami i godzinami określonemi w przepisach o handlu. Sprzedaż napojów wyskokowych jest zabroniona.

116. FRYZJERNIA.

Pomieszczenia fryzjerni wojskowych muszą być utrzymywane w należytej czystości i porządku. Ściany fryzjerni mają być bielone conajmniej dwa razy do roku. W fryzjerniach nie wolno nocować, utrzymywać i wprowadzać do nich zwierząt domowych.

Funkcje fryzjerów wykonywują fryzjerzy cywilni, zakontraktowani przez dowódcę formacji. Od osób wojskowych, korzystających z ich usług pobierają oni opłaty według cennika, zatwierdzonego przez dowódcę formacji. Fryzjerzy są obowiązani strzyc szeregowych w myśl obowiązujących przepisów.

117. PRALNIA.

Pralnie wojskowe dzielą się na pralnie jednostek administracyjnych i garnizonowe. Do zakresu ich działania należy dezynfekcja, pranie i naprawa bielizny osób wojskowych i ich rodzin, gospodarczo przydzielonych do danej jednostki administracyjnej, względnie do jednostek administracyjnych w danym garnizonie.

Gospodarkę w pralniach określają przepisy gospodarcze.

Personel wykonawczy w pralni wojskowej musi być cywilny. Pralnia i personel zajęty w pralni podlegają osobnym przepisom sanitarnym.

Kierownik pralni jest odpowiedzialny za całokształt gospodarki w pralni, za celowe wydatkowanie gotówki, za pobieranie określonych przez dowódcę cen za pranie, za ilość i tożsamość bielizny oddawanej do prania, za sposób prania zgodny z instrukcją, za konserwację maszyn i za stan powierzonych materjałów.

W pralniach formacyj nadzór i kontrola należą do dowódcy formacji, w pralniach garnizonowych do komendanta garnizonu.

118. ARESZT.

Garnizonowe areszty urządza się w obrębie pomieszczeń komend garnizonu. Areszty oddziałowe urządza się w obrębie koszar formacyj, o ile możności przy wartowniach, zdala od izb żołnierskich. Areszt musi być podzielony na izby dla szeregowców i podoficerów. Areszty oficerskie muszą, a pod-

oficerskie powinny być urządzone osobno. Dowódcą warty przy areszcie oficerskim musi być oficer.

Za bezpieczeństwo i porządek w aresztach odpowiada profos lub dowódca warty. Nadzór nad aresztem spełniają organa inspekcyjne garnizonu względnie formacji. Wejście do aresztu i do cel ma być stale zamknięte. Drzwi do cel mogą być otwarte tylko podczas porządkowania celi i to pod dozorem. Klucze muszą się znajdować stale na wartowni.

Godziny pobudki i capstrzyku obowiązują w areszcie te same, co w formacji. W każdej celi wyznacza się po kolei aresztantów jako porządkowych. Do ich obowiązków należy sprzątanie, noszenie wody i przynoszenie jedzenia. Do sprzątania cel oficerskich i podoficerskich wyznacza się szeregowców, odbywających areszt. Zatrudnienie aresztantów odbywa się w myśl rozkazu dowódcy formacji. Odwiedzanie aresztantów jest z zasady niedopuszczalne. W wypadkach szczególnych odwiedzanie jest dopuszczalne za zezwoleniem dowódcy formacji, z zachowaniem obowiązujących przepisów. Codziennie wieczorem dowódca warty przeprowadza apel wieczorny aresztantów.

Zachowanie się aresztantów w celi i na robotach jest takie same, jak szeregowych na wolnej stopie. Chory aresztant melduje o swej chorobie przy rannym przeglądzie aresztu przez organa inspekcyjne, a w razie nagłego zachorowania, dowódcy warty. W razie choroby aresztanta zatrzymanego do dyspozycji władz sądowych należy umieścić go w izbie chorych, możliwie oddzielnie, stawiając przy nim wartownika.

119. INSPEKCJA KOSZAR (KWATER, BIWAKU).

Inspekcje rozróżniamy **„zapowiedziane"** i **„niezapowiedziane"**. Przy inspekcjach zapowiedzianych — dowódca inspekcjonujący zarządza jak mają być żołnierze ubrani, oporządzeni oraz w jakich szykach mają go oddziały oczekiwać.

120. ZACHOWANIE SIĘ PODCZAS INSPEKCJI ZAPOWIEDZIANEJ.

Przy zapowiedzianej inspekcji d-ca każdej w oddzielnym kompleksie koszar zakwaterowanej jednostki oczekuje inspekcjonującego u wejścia do koszar wraz z adjutantem, oficerami drużyny dowódcy i swoimi organami służby inspekcyjnej.

Dowódca kompanji (szwadr., bat.) oczekuje przełożonego u wejścia do rejonu kompanji (szwadr., bat.) z oficerami, sierżantem (wachm., ogniom.) szefem i podoficerem służbowym komp. (szwadr., bat.),

Szeregowi oczekują przybycia przełożonego w izbach, stojąc przy swoich łóżkach (tyłem do łóżka), komendant izby w pobliżu drzwi. Jeżeli ustawienie łóżek w izbie na to nie pozwala, oznacza się szeregowym jak mają stać podczas inspekcji. Na kwaterach względnie biwaku szeregowi oczekują przełożonego przed swojemi kwaterami, ustawieni w jednym szeregu. Komendant kwatery na skrzydle. Jeżeli jest więcej jak drużyna ustawiają się w dwuszeregu.

U wejścia do stajni oczekuje przełożonego komendant stajni i organa służbowe. Obsługujący stają koło przegrody swego konia, frontem do przejścia.

Jeżeli przełożony chce wejść do przegrody, szeregowiec ujmuje konia przy pysku, jeżeli ma dwa konie staje w środku między niemi.

U wejścia do kuchni oczekuje komendant kuchni, kucharze nie przerywają swoich zajęć.

U wejścia do warsztatów, magazynów oczekują komendanci tychże oraz organa służbowe. Rzemieślinicy i robotnicy nie przerywają, o ile nie jest inaczej nakazane, swych czynności.

Dowódcy wraz z organami inspekcyjnemi meldują się przełożonemu i towarzyszą mu w czasie przebywania w ich rejonie (o ile przełożony nie wyda innych rozkazów). Podczas trwania meldunku dowódcy wszyscy stoją na „baczność", a następnie kolejno meldują się .

Komendanci izb, stajni, magazynów, warsztatów — komenderują „baczność" i meldują się: „Panie Generale, sierżant N. N. melduje się posłusznie jako (podać swoją funkcję), następnie podaje stan ludzi, koni, rzemieślników, robotników i t. d.". Po zameldowaniu się pozostaje w pobliżu inspekcjonującego. Na komendę „baczność" żołnierze przyjmują postawę zasadniczą i zachowują ją aż do komendy „spocznij". Komendę „spocznij" podaje komendant izby, albo na rozkaz inspekcjonującego, albo po wyjściu jego z izby, magazynu i t. d.

W warsztatach, kotłowniach, w których przerwanie pracy grozi niebezpieczeństwem, komendy „baczność" się nie podaje.

Na biwaku, albo w obozie komendant kwatery komenderuje „baczność" i melduje się nie opuszczając miejsca. Gdy przełożony wchodzi na kwaterę, komendant kwatery (izby) lub pojedyńczo mieszkający szeregowy wyprzedza go w celu wskazania drogi. Jeżeli kwatera jest urządzona jak izba koszarowa, wtedy tylko komendant kwatery oczekuje przed kwaterą, melduje się, wchodzi do kwatery i komenderuje „baczność". Dotyczy to również stajen i magazynów.

Przy inspekcjach (o ile nie zostanie inny rozkaz wydany) obowiązuje organa inspekcyjne i służbowe przepisany ubiór służbowy, oficerów szabla i rewolwer, szeregowych pas z bagnetem bez ładownic, w salach szeregowi oczekują bez czapek.

Po zakończeniu inspekcji oficerowie i szeregowi pozostają w swoich rejonach aż do nowego rozkazu.

121. INSPEKCJA NIEZAPOWIEDZIANA.

Jeżeli inspekcjonujący nie wyda innych rozkazów — oddziały i żołnierze nie przerywają swoich zajęć.

Dowódcy i organa inspekcyjne, komendanci i t. p., z chwilą wejścia odbywającego inspekcję w ich rejon, o ile żołnierze są zajęci, podają rozkaz „spocznij". Na ten rozkaz żołnierze przerywają swoje czynności, przybierając postawę „spocznij". Następnie po tym rozkazie d-cy, organa insp. i t. p., podają komendę „baczność" i meldują się jak w pkt. 120.

O ile inspekcjonujący przybywa w czasie zajęć czyszczenia broni względnie spożywania strawy — meldują się tylko organa służbowe (inspekcyjne), nie podając komendy „baczność". Żołnierze wstają sami i przyjmują postawę zasadniczą, jeżeli ich zajęcie na to pozwala.

To samo obowiązuje po capstrzyku, o ile żołnierze nie ułożyli się jeszcze do snu.

122. SŁUŻBA INSPEKCYJNA W FORMACJACH.

Służba inspekcyjna ma za zadanie nadzór nad tokiem służby wewnętrznej i życia w formacjach.

Zależnie od charakteru formacji (oddziały linjowe, zakłady, instytucje), ich organizacji i potrzeb, wyznaczają do dowódcy formacyj do pełnienia służby inspekcyjnej oficerów i szeregowych.

Organa służby inspekcyjnej są zarazem organami kontrolnemi dowódcy, który ich wyznaczył; meldują mu one objęcie i zdanie służby, zaś w czasie służby meldują się:

oficerowie — przełożonym i oficerom sztabowym pułku,

szeregowi — przełożonym i oficerom przy wejściu do rejonu, w którym pełnią służbę.

Raport składają tylko przełożonym.

Wzór meldunku: „Panie Pułkowniku, sierżant Kiliński melduje się posłusznie jako podoficer służbowy 15. pułku piechoty".

O ile przełożony lub starszy (komu się składa meldunek) zna nazwisko pełniącego służbę, wówczas podanie nazwiska odpada.

Wzór raportu: „W czasie mojej służby (przytoczyć wydarzenia) lub „nic ważnego nie zaszło".

Podczas służby organa służby inspekcyjnej obowiązuje ubiór służbowy. (Patrz rozdział „ubiór i oporządzenie szeregowych").

Organa służby inspekcyjnej zmieniają się zasadniczo ze zmianą wart, pełnią służbę 24 godzin i udziału w ćwiczeniach nie biorą. Po zdaniu służby przysługuje im zwolnienie od zajęć popołudniowych (odpoczynek 4-godzinny) i przez 24 godzin od służby inspekcyjnej i wartowniczej.

123. ORGANA SŁUŻBY INSPEKCYJNEJ.

Organem kontrolnym dowódcy formacji jest oficer służbowy formacji ze swoim zastępcą podoficerem służbowym formacji. Służbę oficera służbowego formacji pełnią młodsi oficerowie, za wyjątkiem dowódców pododdziałów, a służbę podoficera służbowego formacji — starsi sierżanci i sierżanci. Kolejność służby określa adjutant formacji, ogłaszając nazwiska wyznaczonych w rozkazie dziennym formacji.

Organem kontrolnym dowódcy pododdziału jest podoficer służbowy pododdziału ze swym pomocnikiem szeregowcem służbowym oraz podoficer służbowy stajni z szeregowcami stajennymi.

Prócz tego dorywczą kontrolę przeprowadzają w czasie poleconym przez dowódcę pododdziału oficerowie młodsi.

Służbę podoficera służbowego pododdziału i stajni pełnią kaprale, a w wyjątkowych wypadkach starsi szeregowcy, służbę szeregowca służbowego i stajennych pełnią szeregowcy starszego rocznika. Kolejność służby określa szef pododdziału, podając nazwiska wyznaczonych w rozkazie dziennym pododdziału.

124. DYŻURY SŁUŻBOWE.

Niezależnie od służby inspekcyjnej dla zapewnienia sprawności służbowej formacji w godzinach pozasłużbowych wyznaczają dowódcy formacyj w miarę potrzeby dyżury służbowe:

a) pisarza i gońca służbowego w kancelarji formacji,
b) sanitarjusza służbowego w izbie chorych formacji,
c) telefonistę służbowego w kancelarji formacji względnie pokoju, w którym jest telefon,
d) trębacza służbowego na wartowni.

Szeregowcy, pełniący dyżury służbowe, do odprawy warty wewnętrznej formacji nie stają, a w czasie służby podlegają oficerowi służbowemu formacji i swym bezpośrednim przełożonym; po służbie przysługuje im zwolnienie od zajęć popołudniowych.

125. OFICER SŁUŻBOWY FORMACJI.
(detaszowanego bataljonu, dyonu i formacji równorzędnych).

Oficer służbowy formacji jest organem kontrolnym dowódcy formacji, podległym w sprawach dotyczących formacji dowódcy formacji, a w sprawach związanych z tokiem służby garnizonowej (zarządzenia alarmowe, użycie pogotowia i t. p.) — oficerowi inspekcyjnemu garnizonu.

Oficer służbowy formacji jest przełożonym niższych organów służbowych i warty wewnętrznej formacji.

Objęcie i zdanie służby melduje oficer służbowy osobiście przy raporcie dowódcy formacji, w czasie służby melduje się przełożonym i oficerom sztabowym formacji.

Ma on następujące obowiązki:

Przeprowadza odprawę warty wewnętrznej formacji i jest obecny przy odprawie wart garnizonowych, wystawionych przez formację.

Przyjmuje meldunki podoficerów służbowych pododdziałów (obecnych na odprawie warty) i wydaje im ewentualne swe polecenia.

Przed odprawą warty sprawdza stan umundurowania i oprządzenia oraz znajomość obowiązków przez poszczególnych szeregowych warty i podoficerów służbowych pododdziałów.

Czuwa nad całokształtem służby i życia w formacji, utrzymaniem porządku i czystości w rejonie formacji i pełnieniem służby przez organa służbowe i warty wewnętrzne formacji.

W tym celu:

a) ściśle przestrzega porządku dnia określonego przez dowódcę formacji, nakazuje podawanie w odpowiednim czasie ustalonych sygnałów, a w miarę potrzeby dla regulowania toku służby zarządza odprawę podoficerów służbowych pododdziałów.

b) wprowadza w życie otrzymane rozkazy dowódcy formacji, wykonując je sam, lub przekazując do wykonania właściwym dowódcom,

c) sprawdza czystość i porządek w rejonie formacji: kuchni, spółdzielni, świetlic, sal żołnierskich, klatek schodowych, ustępów, stajni, dziedzińców, przyległych placów i ulic koszarowych; stwierdzone nieporządki nakazuje usunąć, wyznaczając do roboty odpowiednią ilość szeregowców;

d) przeprowadza kontrolę warty wewnętrznej i wartowników w pełnieniu przez nich służby wartowniczej, organów służbowych formacji w należytem pełnieniu

służby w ich rejonach; po capstrzyku sprawdza (dorywczo) w pododdziałach obecność zakwaterowanych szeregowców.

Kontrolę tę przeprowadza conajmniej dwa razy w dzień i jeden raz w ciągu nocy. Wynik kontroli, swe uwagi, spostrzeżenia i zarządzenia zmierzające do usunięcia niedokładności i braków wpisuje do książki służbowej pododdziału oraz do księgi raportów oficera służbowego formacji.

W celu utrzymania karności pod nieobecność przełożonych, przytrzymuje w areszcie formacji szeregowców, wykraczających przeciw przepisom, do decyzji dowódcy formacji.

Zarządza wydawanie śniadania, obiadu i kolacji, jest obecny przy wydawaniu żywności do gotowania strawy (paszy), sprawdza ciężar porcyj, jakość strawy oraz nadzoruje wydawanie posiłku.

Przeprowadza apele szeregowych ukaranych zakazem opuszczania koszar w dnie powszednie między godz. 19. a 21, a w niedzielę i święta między 18. a 21, wpisuje wynik do ewidencji ukaranych, przedstawianych przez podoficerów służbowych pododdziałów.

Przyjmuje klucze od magazynów formacyj (bieżących i „mob."), odpowiada za ich przechowanie i wydaje właściwym oficerom względnie upoważnionym podoficerom.

Ułatwia organom bezpieczeństwa (żandarmerja, policja), za zezwoleniem dowódcy formacji załatwianie w obrębie formacji zleconych im czynności służbowych.

Wydaje osobom cywilnym przepustki na przebywanie w obrębie koszar, (po uprzedniem uzasadnieniu), przestrzegając, aby pobyt swój ograniczyli jedynie do załatwienia podanych spraw i tylko w miejscu wskazanem w przepustce.

Pilne i ważne rozkazy, otrzymane po godzinach urzędowych, załatwia sam, meldując o tem dowódcy formacji w dniu następnym; wymagające decyzji dowódcy formacji — przesyła niezwłocznie dowódcy formacji.

W razie wybuchu pożaru alarmuje pododdziały pułku i wojskową straż ogniową, zarządza zbiórkę pogotowia koszarowego i zawiadamia miejscową straż ogniową, określając dokładnie miejsce pożaru, stopień grożącego niebezpieczeństwa oraz najbliższą i najdogodniejszą drogę dojazdu. Do czasu przybycia straży ogniowej sam kieruje akcją ratunkową, niezwłocznie zawiadamiając o pożarze dowódcę formacji i oficera inspekcyjnego garnizonu.

W wypadku alarmu, zarządzonego przez przełożonych, alarmuje pododdziały formacji, w myśl odpowiednich instrukcyj.

W wypadku usiłowania kradzieży lub napadu na poste-

runek, wysyła patrole, celem przeszukania przyległych terenów, zabezpiecza miejsce wypadku oraz niezwłocznie zawiadamia najbliższy pluton żandarmerji i władze policyjne.

W razie rozruchów w pobliżu koszar alarmuje pogotowie koszarowe, zawiadamia dowódcę formacji i oficera inspekcyjnego garnizonu oraz wydaje konieczne zarządzenia, aż do otrzymania rozkazów, względnie przybycia przełożonych.

W razie nieszczęśliwego wypadku zawiadamia lekarza (pogotowie ratunkowe), zarządza prowizoryczne opatrzenie przez służbowego sanitarjusza i zabezpiecza miejsce wypadku do przybycia władz sądowych i organów bezpieczeństwa.

Dopilnowuje odejścia na czas oddziałów zwartych, wychodzących do kościoła i miejsc rozrywkowych, po uprzedniem sprawdzeniu stanu ilościowego oddziału i wyglądu zewnętrznego poszczególnych szeregowców.

Zakwaterowuje oddziały i pojedyńczych szeregowych, przybywających po godzinach urzędowych z innych formacyj.

Sporządza po captrzyku liczebny wykaz szeregowych nieobecnych na apelu, a dane z tego wykazu wpisuje rano do księgi raportów.

Przez cały czas swej służby przebywa w pokoju oficera służbowego formacji, a oddalając się służbowo, zostawia swego zastępcę, któremu podaje miejsce swego pobytu. Inwentarz pokoju służbowego odbiera według spisu i jest za niego odpowiedzialny.

Z przebiegu służby przedstawia dowódcy formacji pisemny raport w książce raportów oficera służbowego formacji według podanego wzoru:

Oficer służbowy pułku
N. N. Miejscowość i data.

RAPORT PORANNY.

1. Służbę objąłem o godzinie .....
   Odprawę warty przeprowadziłem o godz. .....
2. Rejon pułku przeglądałem o godz. ....., a mianowicie ..... stwierdziłem .....
3. Warty i posterunki kontrolowałem o godz. .....
4. Polecenia dowódcy pułku .....
5. Wypadki szczególne .....
6. Nieobecnych przy apelu wieczornym ... w areszcie ..
7. Inwentarz odebrałem .....
8. Służbę zdałem .....

Podpis odbierającego:

Podpis zdającego:

Oficer służbowy formacji ma do pomocy podoficera służbowego formacji, któremu powierza w miarę potrzeby wykonywanie czynności według własnego uznania oraz — trębacza do podawania sygnałów, jednocześnie jako swego łącznika.

Podczas pełnienia służby, oficerowi służbowemu formacji są dozwolone w nocy dorywcze odpoczynki, przyczem dopuszczalne jest zdjęcie czapki i rozpięcie kołnierza.

126. PODOFICER SŁUŻBOWY FORMACJI (DETASZOWANEGO BATALJONU, DYONU I FORMACJI RÓWNORZĘDNYCH).

Podoficer służbowy formacji jest zastępcą oficera służbowego formacji.

Objęcie służby melduje oficerowi służbowemu formacji przed odprawą warty, a podczas pełnienia służby melduje się przełożonym i oficerom sztabowym formacji.

Jego obowiązki są następujące:

Przygotowuje do odprawy w oznaczonem miejscu wartę wewnętrzną i podoficerów służbowych pododdziałów formacji, dokonywa przeglądu zewnętrznego, a o gotowości melduje oficerowi służbowemu formacji.

Przez cały czas służby przebywa w pomieszczeniu służbowem, a oddala się służbowo jedynie na rozkaz oficera służbowego formacji.

Nocny odpoczynek podoficera służbowego formacji reguluje oficer służbowy formacji.

127. PODOFICER SŁUŻBOWY PODODDZIAŁU.

Podoficer służbowy pododdziału jest organem kontrolnym dowódcy pododdziału, podległym w zakresie służby wewnętrznej dowódcy pododdziału, a w służbie inspekcyjnej — oficerowi służbowemu formacji.

Podoficer służbowy pododdziału jest bezpośrednim przełożonym wszystkich szeregowców pododdziału.

Objęcie i zdanie służby melduje podoficer służbowy pododdziału przy raporcie dowódcy pododdziału oraz przy odprawie warty wewnętrznej formacji oficerowi służbowemu formacji, a podczas pełnienia służby melduje się przełożonym i wszystkim oficerom wchodzącym w rejon pododdziału.

Podoficer służbowy pododdziału jest odpowiedzialny:

a) za utrzymanie porządku (czystości) w pododdziałach,

b) za ścisłe wykonanie przepisów, regulujących służbę wewnętrzną pododdziału,

c) za całość inwentarza, broni i rzeczy, będących własnością prywatną szeregowców, znajdujących się na salach żołnierskich.

Przed objęciem służby sprawdza wraz ze zdającym stan rejonu pododdziału, inwentarz, czystość sal, a szczególnie korytarzy i schodów oraz całość szyb, o wyniku kontroli melduje szefowi pododdziału.

Przebieg czynności całego dnia służby, ich rozpoczęcie i ukończenie reguluje podoficer służbowy, zgodnie z porządkiem dnia, ustalonym przez dowódcę pododdziału.

Przeprowadza pobudkę pododdziału i dopilnowuje szybkiego i należytego ubrania się i mycia szeregowców.

Zarządza i pilnuje uporządkowania rejonu, wietrzenia sal, palenia w piecach, zapalania i gaszenia światła.

Przeprowadza zbiórki pododdziału ze sprawdzeniem stanu liczebnego obecnych:

a) do odmówienia modlitwy porannej,
b) do zajęć przedpołudniowych i popołudniowych,
c) do odczytania rozkazu pododdziału,
d) do apelu i odmówienia modlitwy wieczornej,
e) zarządzone rozkazami przełożonych.

Zapowiada przeprowadzenie w drużynach:

a) porannego przeglądu czystości ciała,
b) czyszczenia broni i umundurowania,
c) apelów mundurowych i przeglądów broni,
d) przygotowania się szeregowców do raportu dowódcy pododdziału, sprawdzając ich wygląd zewnętrzny.

Przymuje zgłoszenia chorych przez zapisanie ich do książki chorych (w kancelarji), odprowadza lub odsyła chorych do lekarza, doręcza książkę chorych po przeglądzie przez lekarza szefowi kompanji, odsyła szeregowców niezwolnionych od zajęć (zdrowych) na ćwiczenia, a lekko chorych do prac.

Zarządza przygotowanie się pododdziału do pobrania: śniadania, obiadu i kolacji, sprawdza czystość naczyń i przyborów do jedzenia, zarządza przyniesienie na czas strawy, sprawiedliwie rozdziela strawę według stanu liczebnego, dopilnowuje porządku w czasie wydawania i spożywania posiłków i pozostawiania ciepłej strawy dla szeregowców służbowo nieobecnych.

Dopilnowuje odejścia na czas szeregowców:

a) wyznaczonych do robót, po uprzedniem sprawdzeniu ich stanu liczebnego, nakazanego ubioru, wyposażenia w narzędzia tak przed odejściem, jak i po powrocie,
b) odchodzących do kościoła i miejsc rozrywkowych, po uprzedniem sprawdzeniu stanu liczebnego, nakazanego ubioru i wyglądu zewnętrznego.

Nadzoruje przez częste sprawdzanie obecności w rejonie pododdziału szeregowców, ukaranych zakazem opuszczania koszar.

Sprawdza stan liczebny szeregowców, ukaranych robotami karnemi, przydziela im pracę i nadzoruje jej wykonanie.

Odsyła ukaranych do aresztu, po uprzedniem skierowaniu ich do podoficera gospodarczego w celu odebrania rzeczy, których posiadanie jest zabronione w czasie odbywania kary, dopilnowuje zabrania przez nich zapasowych onuc, pasty do obuwia, mydła, szczotki, proszku do zębów i ręcznika.

Zarządza przygotowanie się pododdziału po modlitwie wieczornej do snu, sprawdza należyte rozebranie się, (zdjęcie ciepłej bielizny i t. p.), stan liczebny obecnych śpiących i ułożenie umundurowania. Przestrzega, aby szeregowcy wychodząc w nocy dla załatwienia potrzeb naturalnych mieli na nogach obuwie oraz w porze zimowej włożony płaszcz.

Wydaje przepustki i legitymacje otrzymane od szefa pododdziału, po dokładnem sprawdzeniu stanu umundurowania i wyglądu zewnętrznego ogolenie, ostrzyżenie, czystość), wychodzących szeregowców. Nieodpowiednio ubranych, brudnych, nieogolonych zatrzymuje aż do usunięcia braków i niedokładności.

Odbiera meldunki i przepustki przy powrocie szeregowców, zaznaczając na przepustkach godzinę powrotu, a rano doręcza je szefowi pododdziału.

Przestrzega, żeby wszyscy szeregowi (młodsi i równi stopniem), opuszczając rejon kompanji, meldowali mu swe odejście.

W razie pożaru lub alarmu, podczas nieobecności przełożonych, zarządza zbiórkę pododdziału, zawiadamiając natychmiast oficera służbowego formacji i przełożonych.

O samowolnych oddaleniach się, nagłych zachorowaniach szeregowców i innych wypadkach, melduje niezwłocznie oficerowi służbowemu formacji i szefowi pododdziału.

Podczas nieobecności przełożonych czuwa nad spokojem w rejonie pododdziału, przestrzeganiem przez szeregowców porządku koszarowego i należytego zachowania się.

Wykraczających przeciw przepisom ma prawo przetrzymać na wartowni do decyzji dowódcy pododdziału.

Podoficer służbowy przez cały czas swej służby znajduje się w rejonie pododdziału, w miejscu tak położonem, by miał wgląd na całość rejonu powierzonego jego pieczy, a w razie służbowego oddalenia się pozostawia szeregowca służbowego pododdziału, którego powinien poinformować o miejscu swego pobytu. W każdej porze dnia powinien znać stan liczeb-

ny chorych, aresztowanych, wyznaczonych do robót w rejonie formacji i znajdujących się na przepustkach oraz stan inwentarza, pozostającego pod jego opieką.

Podczas przeglądu rejonu przez starszych i przełożonych towarzyszy im, a otrzymane uwagi melduje dowódcy pododdziału i szefowi.

W nocy odpoczywa od godziny 1-ej do 5-ej nierozbierając się; czuwa w tych godzinach szeregowiec służbowy pododdziału.

128. PODOFICER SŁUŻBOWY STAJNI.

Podoficer służbowy stajni jest wyznaczony do pełnienia służby na stajnię mieszczącą ponad 30 koni.

W zakresie służby wewnętrznej podlega on dowódcy pododdziału, a w służbie inspekcyjnej podoficerowi służbowemu pododdziału i oficerowi służbowemu formacji.

Podoficer służbowy jest przełożonym wszystkich stajennych.

Podoficer służbowy stajni jest odpowiedzialnym:

a) za stan liczebny rzędów, uprzęży i sprzętu stajennego,
b) za ścisłe przestrzeganie wszelkich przepisów dotyczących stajni,
c) za czystość stajni i utrzymanie w porządku studni i koryt.

Przyjmuje on stan liczebny koni, zwracając uwagę, czy wszystkie konie są zdrowe.

Zabrania samowolnego wyprowadzania koni przez szeregowych ze stajni.

Przestrzega, aby nakazane wyprowadzanie lub wprowadzanie koni odbywało się pojedyńczo, nie dopuszcza większego skupienia w przejściach.

Przestrzega, aby w stajni nie znajdowały się osoby cywilne i szeregowi nie zajęci służbowo w stajni. W razie wejścia nieznanych mu oficerów zawiadamia o tem przełożonych.

Melduje natychmiast szefowi pododdziału o chorobie koni i ewentualnie odsyła ich do ambulansu weterynaryjnego.

Po zdaniu służby wpisuje meldunek do książki podoficera służbowego.

Podoficer służbowy stajni podczas pełnienia służby w nocy nie odpoczywa.

Podoficer służbowy stajni w razie wejścia przełożonych melduje się i składa raport, a starszym tylko melduje się.

Wzór meldunku:

„Panie majorze, kapral Wojtulak melduje się posłusznie, jako podoficer służbowy stajni, 1. szwadronu 14. pułku ułanów".

Wzór raportu:

„W czasie mojej służby nic szczególnego nie zaszło, lub np. „w czasie mojej służby zachorował wałach Jałowiec".

129. SZEREGOWIEC SŁUŻBOWY PODODDZIAŁU.

Szeregowiec służbowy pododdziału jest przeznaczony do pomocy podoficerowi służbowemu pododdziału. Objęcie i zdanie służby melduje d-cy pododdziału, łącznie z podoficerem służbowym pododdziału, a w czasie pełnienia służby melduje się przełożonym i oficerom, wchodzącym w rejon pododdziału jedynie w razie nieobecności podoficera służbowego pododdziału.

Szeregowiec służbowy pełni swą służbę według zarządzeń podoficera służbowego pododdziału, a przedewszystkiem służy do załatwiania spraw, wymagających opuszczenia rejonu pododdziału.

W nocy od godziny 1-ej do 5-ej czuwa podczas odpoczynku podoficera służbowego pododdziału.

130. STAJENNY.

Stajenny podlega podoficerowi służbowemu stajni. Objęcie i zdanie służby melduje stajenny podoficerowi służbowemu stajni, w godzinach ustalonych przez dowódcę pododdziału.

Utrzymuje on czystość stajni i przestrzega porządku stajennego.

Stajennemu nie wolno siadać. Przez cały czas pełnienia służby chodzi po stajni, usuwając nawóz i przestrzegając, by konie nie gryzły się, nie kopały, nie tarły i t. d. O chorobie konia i wszystkich zauważonych usterkach melduje natychmiast podoficerowi służbowemu stajni.

Stajenny melduje się przełożonym i starszym jedynie w wypadku podejścia do niego, wzór meldunku: „szwoleżer Grzelak — stajenny".

131. OBOWIĄZKI ORGANÓW SŁUŻBOWYCH NA KWATERACH PRZEJŚCIOWYCH.

Służba inspekcyjna na kwaterach przejściowych (obóz letni), pełniona jest na zasadach służby inspekcyjnej na kwaterach stałych.

Konieczne uzupełnienie i dostosowanie obowiązków organów służbowych do warunków lokalnych regulują dowódcy formacyj, ogłaszając je w rozkazach dziennych formacji.

Przy wymarszach całej formacji poza garnizon, organa służbowe postępują na końcu kolumny formacji (pododdziału), dokonując czynności kontrolnych według zarządzeń dowódcy formacji.

132. PISARZ SŁUŻBOWY.

Służbę pisarza służbowego pełnią pisarze kancelarji formacji i bataljonów, według kolejności ustalonej przez adjutanta formacji.

Pisarz służbowy pełni swą służbę od ukończenia normalnego urzędowania w kancelarji formacji do rozpoczęcia urzędowania rano w dniu następnym. Objęcie i zdanie służby melduje pisarz służbowy adjutantowi formacji, a w czasie pełnienia służby melduje się oficerowi służbowemu formacji i przełożonym, wchodzącym do kancelarji formacji.

Pisarz służbowy wykonywa swe czynności, zgodnie z zarządzeniami adjutanta formacji.

133. GONIEC SŁUŻBOWY.

Służbę gońca służbowego pełnią gońcy formacji i bataljonów według kolejności ustalonej przez adjutanta formacji.

Goniec służbowy formacji pełni swą służbę przez 24 godzin. Objęcie i zdanie służby melduje adjutantowi formacji. W czasie swej służby roznosi pocztę, utrzymuje lokal kancelarji w czystości i porządku.

134. SANITARJUSZ SŁUŻBOWY.

Służbę sanitarjusza pełnią sanitarjusze izby chorych w kolejności określonej przez lekarza naczelnego formacji.

Sanitarjusz służbowy pełni swą służbę od ukończenia normalnych zajęć w izbie chorych, do ich rozpoczęcia rano dnia następnego. Objęcie i zdanie służby melduje naczelnemu lekarzowi pułku, a w czasie służby melduje się oficerowi służbowemu formacji i przełożonym wchodzącym w rejon izby chorych.

Sanitarjusz służbowy wykonywa swe czynności, zgodnie z zarządzeniami naczelnego lekarza formacji. Winien on mieć do swej dyspozycji konieczne środki opatrunkowe i narzędzia oraz znać dokładny adres lekarzy formacji.

135. TELEFONISTA SŁUŻBOWY.

Służbę telefonisty służbowego pełnią szeregowcy z plutonu łączności, w kolejności określonej przez dowódcę plutonu łączności.

Telefonista służbowy pełni swą służbę 12 godzin. Objęcie i zdanie służby melduje bezpośrednim przełożonym i adjutantowi formacji.

Czynności swe wykonywa zgodnie z zarządzeniami przełożonych.

136. POBUDKA.

Pobudka jest sygnałem do wstawania. Gra ją służbowy grajek (trębacz) warty wewnętrznej, a w obozie grajek (trębacz) głównej warty obozowej.

W garnizonie i obozie gra się pobudkę w lecie o godzinie 5-ej, w zimie o godzinie 6-ej.

Czas letni trwa od 15. kwietnia do 30. września.

W niedzielę i święta gra się pobudkę o godzinę później.

Po odegraniu pobudki, na zapowiedź podoficera służbowego „Pobudka", szeregowi siadają na łóżkach, a na rozkaz „wstawać", szybko się ubierają i ścielą łóżka.

Dalsze czynności, jak karmienie koni„ mycie się, przegląd przez drużynowych, (plutonowych, działonowych), porządkowanie, modlitwa i śniadanie odbywają się w godzinach określonych przez dowódcę formacji.

Zmiany czasu pobudki mogą zarządzać uprawnieni dowódcy zależnie od względów służbowych.

W święta narodowe i inne uroczystości można urządzać pobudkę uroczystą. Czas i sposób odbycia takiej pobudki zarządza komendant garnizonu.

Podoficer służbowy pododdziału zarządza chóralne odśpiewanie modlitwy porannej, poczem szeregowi spożywają śniadanie.

137. ZGŁASZANIE SIĘ CHORYCH.

Podczas przeglądu porannego chorzy szeregowi meldują o swych niedomaganiach drużynowemu, który podaje ich nazwiska szefowi pododdziału, celem wciągnięcia do książki chorych.

Zapisanych szeregowych odprowadza do izby chorych podoficer służbowy pododdziału o godzinie określonej przez dowódcę formacji.

138. APEL PORANNY.

Rano, o godzinie wyznaczonej rozkładem zajęć, ustawia się pododdział na rozkaz szefa na zbiórce, kolejno drużynami (plutonami, działonami), do apelu porannego.

Drużynowi sprawdzają stan liczebny swoich szeregowych i ich wyposażenie.

Po dokonaniu tych czynności, szef pododdziału, stojąc przed jego środkiem, komenderuje: „Drużynami (plutonami, działonami) raport".

Na tę komendę drużynowi podają swym drużynom jednocześnie „Baczność" — szybkim krokiem podchodzą do szefa i stają jednocześnie na 3 kroki przed nim w szeregu, poczem salutują. Po ich ustawieniu się, szef komenderuje: „Na moją komendę — spocznij", poczem kolejno odbiera od nich szczegółowy raport stanu liczebnego.

Rys. 20. Apel poranny pododdziału przez szefa (36 p. p.).

Po zestawieniu raportu szef kontroluje wygląd i wyposażenie szeregowych pododdziału, poczem rozkazuje niebiorącym udziału w ćwiczeniach wystąpić.

Po sformowaniu pododdziału do ćwiczeń, szef z gotowym raportem oczekuje przybycia przełożonego.

Szef pododdziału jest odpowiedzialny za punktualność i gotowość zbiórki, za dostarczenie wszelkich przyborów i przyrządów do ćwiczeń.

139. RAPORT PORANNY STANU ĆWICZEBNEGO.

Po przybyciu przełożonego szef komenderuje: „Baczność, (prezentuj broń), na prawo (na lewo) patrz" i zdaje raport ustny, podając jednocześnie raport pisemny według podanego wzoru:

Wzór raportu:

13. pułk piechoty
2. kompanja

Pułtusk, dnia 6. V. 1929 r.

RAPORT PORANNY
stanu ćwiczebnego.

WYSZCZEGÓLNIENIE	Oficerów	Podof. zawod.	Podof. sł.czyn.	Szeregowców	Razem
Stan ogólny pododdziału	4	4	3	94	7/94
Służba	—	1	1	6	2/6
Warta	—	1	—	13	1/13
Izba chorych	—	—	—	1	0/1
Zwolnionych	—	—	—	1	0/1
Areszt	—	—	—	—	—
Podróż służbowa i t. p.	1	—	—	3	0/3
Razem nieobecnych	1	2	1	24	3/24
Stan ćwiczebny	3	2	2	70	4/70

Szef Kompanji
(—) KWAPIŃSKI
st. sierż.

Na odwrotnej stronie raportu podaje szef nazwiska nieobecnych.

140. ROZKŁAD ZAJĘĆ.

Przy układaniu rozkładu zajęć bierze się pod uwagę następujące zasady ogólne:

a) ćwiczenia zaczynają się zasadniczo w 1½ — 2 godzin po pobudce i trwają do godziny 17-ej z dwugodzinną przerwą obiadową,

b) czas od godziny 17-ej do godziny 18-ej przeznacza się na odczytanie rozkazu dziennego, apel wyposażenia, naprawę umundurowania, czyszczenie broni, i t. p., pod nadzorem drużynowych, resztą czasu do capstrzyku rozporządzają szeregowi dowolnie,

c) w soboty przeznacza się cały czas popołudniowy na gruntowne porządkowanie w kwaterach i rejonach zakwaterowania i o ile w sobotę wypada święto, robi się to w przedzień,

d) w niedzielę i święta nie zarządza się żadnych ćwiczeń, w razie potrzeby urządza się tylko zabawy sportowe, wykłady oświatowe lub wspólne wycieczki i zabawy pod kierownictwem starszych podoficerów.

141. ĆWICZENIA.

Przed rozpoczęciem ćwiczeń przybyły oficer przegląda szeregowych poczem rozpoczyna zajęcia według programu.

W razie przybycia na plac ćwiczeń przełożonego, prowadzący ćwiczenia, nie przerywając zajęć, melduje bez podawania komendy „baczność", np. „5. kompanja ćwiczy (wymienić rodzaj ćwiczenia). Stan 2 oficerów, 3 podoficerów, 48 szeregowców". Oficerom sztabowym, przychodzącym do oddziału ćwiczącego prowadzący ćwiczenia melduje się osobiście.

Rys. 21. Raport poranny przed dowódcą pododdziału.

O ile przełożony przybywa w czasie przerwy, prowadzący ćwiczenia komenderuje „Baczność" i składa meldunek.

Należy pamiętać o zarządzeniu podczas ćwiczeń przerwy, w czasie której rozpuszcza się szeregowych, żeby mogli załatwić swoje potrzeby.

Po zakończeniu ćwiczeń pododdział wraca do swoich kwater, drużynowi zdają szefowi wszelkie przybory i przyrządy do ćwiczeń, a szeregowi zdejmują rynsztunek, kładą go w wyznaczonem miejscu, czyszczą się i przeczyszczają broń.

Podczas niepogody lub mrozu poniżej minus 10 stopni C. ćwiczenia odbywają się w izbach żołnierskich lub w wyznaczonych pomieszczeniach.

Jazda konna na wolnem powietrzu może się odbywać tylko przy temperaturze najwyżej minus 6 stopni C.

142. RAPORT SŁUŻBOWY.

Celem systematycznego załatwiania spraw służbowych, szczególnie takich, które wymagają ustnego wyjaśnienia, odbywa się codziennie raport służbowy, o ile możności w stałych godzinach. Są to godziny przyjęć dowódcy dla jego podwładnych.

Godziny raportów oznacza się w ten sposób, żeby można było przejść od raportu niższego do raportu wyższego dowódcy w tym samym dniu.

Przy raporcie dowódca przyjmuje meldunki zmian służby dziennej, przybycia i odejścia, odbycia kary, prośby, zażalenia, przedstawienia do kar i t. p.

Szeregowych, którzy mają stanąć do raportu, zbiera szef pododdziału (adjutant) w wyznaczonem czasie i miejscu i ustawia w szeregu w następującej kolejności: zmiana służby dziennej, meldunki, prośby, zażalenia i kary.

Przy raporcie obowiązuje strój służbowy.

W chwili zbliżania się dowódcy, szef komenderuje: „Baczność, na prawo (na lewo) patrz" i melduje stan liczebny stających do raportu.

Po odebraniu meldunku, na rozkaz dowódcy, szef komenderuje: „Baczność, spocznij".

Przy zbliżaniu się dowódcy do prawoskrzydłowego, prawoskrzydłowy przybiera postawę zasadniczą, salutuje i melduje. Dowódca odsalutowuje każdego meldującego, załatwia sprawę i podaje swe uwagi szefowi, celem zanotowania w książce raportów.

Po odebraniu meldunków w sprawach formalnych, przełożony załatwia resztę spraw poufnych z każdym z szeregowych oddzielnie w kancelarji.

W godzinach raportu załatwia dowódca najpierw wszelkie sprawy oficerów, następnie szeregowych.

Załatwienie spraw oficerskich wpisuje dowódca sam do oddzielnej książki raportów.

Do raportu wyższych przełożonych przedstawiają podwładnych ich przełożeni lub wyznaczeni przez nich oficerowie.

Wszystkie sprawy przy raporcie traktuje się i rozważa w sposób poważny, spokojny z godnością i w duchu wojskowym.

Wszyscy żołnierze o każdej ważniejszej zmianie swego stosunku służbowego lub stanowiska, jak mianowanie, przeniesienie, przydział i t. d., meldują przy raporcie swemu bezpośredniemu przełożonemu, a w miejscu postoju wyższych dowództw na rozkaz dowódcy formacji także wyższemu dowódcy.

143. SPOŻYWANIE POSIŁKU.

Przed spożyciem posiłku podoficer służbowy robi zbiórkę szeregowych, zarządza mycie rąk oraz przygotowanie naczyń i przyborów do jedzenia.

Pierwszeństwo pobierania posiłku przysługuje pododdziałowi obejmującemu służbę.

Po spożyciu posiłku zarządza podoficer służbowy doprowadzenie sali i naczyń do porządku, poczem szeregowi korzystają z wypoczynku.

Przerwa obiadowa jest porą całkowitego wypoczynku szeregowych.

Podczas tej przerwy wolno szeregowym położyć się na łóżko, ale bez obuwia.

144. ROZKAZ DZIENNY.

Rozkaz dzienny obrazuje i reguluje tok życia i służby.

Wyżsi dowódcy wydają rozkazy o takiej porze, żeby podwładni mogli poszczególne punkty, dotyczące ich oddziału (pododdziału) ogłosić we własnym rozkazie dziennym w tym samym dniu.

Rozkaz dzienny ogłasza się w pododdziałach między godziną 17. a 19.

Układ rozkazów dziennych określają osobne przepisy.

Dowódcy pododdziałów układają treść swoich rozkazów według następującej kolejności:

a) służba,
b) pochwały, kary,
c) wyciąg z rozkazu formacji,
d) wyciąg z rozkazu oddziału,
e) zarządzenia organizacyjno-wyszkoleniowe,
f) zarządzenia gospodarcze,
g) różne, (mianowania, awanse, wyjazdy, przeniesienia, urlopy, i t. d., przesyłki pocztowe, zapowiedzi, ogłoszenia).

Celem ogłoszenia rozkazu dzienengo podoficer służbowy zbiera pododdział o godzinie wyznaczonej przez dowódcę formacji.

Szeregowi stają na zbiórce w ubiorze codziennym, pasach głównych przy broni bocznej.

Po zakończeniu zbiórki podoficer służbowy melduje szefowi pododdziału stan liczebny obecnych.

Rozkaz dzienny musi być podawany do wiadomości wszystkim szeregowym, bez względu na przyczyny ich nieobecności przy odczytywaniu rozkazu na zbiórce.

Oficerowie są obowiązani zapoznać się z rozkazem dziennym, co potwierdzają podpisem.

Rozkazy poufne podaje się do wiadomości oficerom i podoficerom oddzielnie.

145. APEL WYPOSAŻENIA.

Po odczytaniu rozkazu dziennego podoficer gospodarczy przeprowadza apel wyposażenia w myśl planu zarządzonego przez dowódcę pododdziału.

Szeregowi stają na zbiórce wraz z przedmiotami wyposażenia, wyznaczonemi do apelu na ten dzień.

Drużynowi przeglądają te przedmioty, usuwają na miejscu drobne usterki, a o rzeczach wymagających gruntowniejszej naprawy, meldują podoficerowi gospodarczemu lub szefowi.

Szef zarządza odesłanie tych rzeczy do warsztatów, a po stwierdzeniu zaniedbania ze strony szeregowego,przeznacza go ewentualnie do raportu karnego.

Ponadto powinni dowódcy zarządzać niezapowiedziane apele wyposażenia.

146. APEL WIECZORNY, MODLITWA, UDANIE SIĘ NA SPOCZYNEK.

Grajek (trębacz) służbowy daje sygnał do apelu wieczornego. Podoficer służbowy zbiera pododdział na wyznaczonem do tego miejscu w ubiorze codziennym, bez pasów.

Drużynowi przeprowadzają wieczorny apel szeregowych.

Wyniki apelu zbiera podoficer służbowy i melduje szefowi (zastępującemu).

Następuje odśpiewanie modlitwy wieczornej, poczem szeregowi udają się na spoczynek nocny.

Apele codzienne odbywają się pododdziałami, a przeprowadzają je szef lub zastępujący go najstarszy podoficer pododdziału.

Przynajmniej raz na miesiąc odbywa się wspólny apel wieczorny formacji przy udziale orkiestry i wszystkich oficerów. Oficerowie stają na prawem skrzydle oddziału.

Apel przeprowadza oficer służbowy formacji.

147. CAPSTRZYK.

Capstrzyk jest sygnałem zakończenia zajęć dziennych oddziału.

Grają go grajkowie (trębacze) warty wewnętrznej o godzinie 21-ej.

Zmiany czasu grania capstrzyku mogą zarządzać uprawnieni dowódcy, zależnie od względów służbowych.

W przeddzień święta narodowego lub innej uroczystości można urządzać capstrzyk uroczysty.

Czas i sposób odbycia takiego capstrzyku zarządza komendant garnizonu.

148. OPUSZCZANIE KWATER.

Szeregowi mogą opuszczać kwatery bez przepustki, lecz za zezwoleniem szefa pododdziału w dnie powszednie między godziną 18 a 21, a w dnie świąteczne między godziną 13 a 21 (podoficerowie do godziny 24).

Szeregowy opuszczający kwaterę zgłasza się przed odejściem u podoficera służbowego, który u szeregowych do kaprala włącznie sprawdza ubiór i wygląd.

Również wartownik przy bramie ma prawo kontroli zewnętrznego wyglądu wychodzących szeregowców.

Po powrocie do kwater szeregowi meldują się u podoficera służbowego.

Wydawanie przepustek i zezwoleń na opuszczenie kwater nie powinno przekraczać jednej trzeciej stanu wyżywienia, wyjąwszy sporadyczne ograniczenia przez komendanta garnizonu.

Rekrutom można pozwalać na wyjście dopiero po 3 miesiącach służby. W wypadkach wyjątkowych zezwala się im opuścić kwatery na czas niezbędny, ale w towarzystwie szeregowców starszego rocznika.

149. PRZEPUSTKI.

Prowadzącym się wzorowo szeregowym mogą dowódcy pododdziałów udzielać tylko w dnie świąteczne przepustek wyjazdowych do miejscowości odległych najwyżej o 50 km od miejsca postoju formacji według podanego wzoru.

Wzór przepustki.

Kraków, dnia 8. V. 1929 r.

20. PUŁK PIECHOTY
5. kompanja.
L. 188/29.

PRZEPUSTKA

Starszy szeregowiec Leon Kucicki z kompanji 5. ma prawo udać się do miejscowości Skawina.

Ważna do dnia 8 maja 1929 r., godzina 24.

Dowódca 5. komp. 20. p. p.
(—) podpis)

Również w obrębie garnizonu mogą dowódcy pododdziałów udzielać szeregowcom przepustek nocnych, według podanego wzoru, które jednak nie upoważniają do opuszczenia

garnizonu, a tylko do przebywania w mieście, do godziny 24-ej, podoficerom zaś aż do pobudki.

Wzór przepustki.

1. PUŁK SZWOLEŻERÓW Warszawa, dnia 8. V. 1929 r.
2. szwadron.
L. 233/29.

PRZEPUSTKA

Kapral Henryk Błażejewski z 2. szwadronu ma prawo przebywać w mieście Warszawie do godziny 5 rano dnia 10 maja 1929 r.

Dowódca 2. szwadronu
(podpis)

Specjalne ulgi w wydawaniu przepustek należy stosować względem strzelców wyborowych i byłych członków organizacji p. w.

150. URLOPY SZEREGOWYCH.

Sprawę urlopów dla szeregowych określają przepisy zawarte w rozporządzeniu do ustawy o podstawowych obowiązkach i prawach szeregowych W. P.

Prawo udzielania urlopów czasowych szeregowym przysługuje wyłącznie dowódcy formacji, na wniosek bezpośrednich przełożonych.

151. ZEZWOLENIE NA MIESZKANIE POZA KWATERAMI.

Szeregowi, mieszkający poza kwaterami stałemi, muszą mieć na to zezwolenie.

Dotyczy to tylko podoficerów zawodowych, którzy nie otrzymali mieszkania w formacji oraz ordynansów.

Wszyscy podoficerowie mający zezwolenie muszą jednak znajdować się w formacji od pobudki do ukończenia zajęć dziennych, o ile funkcje ich nie wymagają dłuższej obecności.

Zezwoleń udzielają dowódcy formacyj na przeciąg do sześciu miesięcy, według podanego wzoru.

4. PUŁK LOTNICZY Toruń, dnia 6. V. 1929 r.
L. 1365/29.

ZEZWOLENIE
na mieszkanie poza kwaterami.

Plutonowy zawodowy Stanisław Wilczyński z eskadry 2. ma zezwolenie na mieszkanie poza kwaterami stałemi od dnia 6. maja 1929 r., do dnia 6. listopada 1929 r.

Dowódca 4. p. lotn.
(podpis)

Pieczęć formacji

Ordynansi, którzy mieszkają poza kwaterami, posiadają również przepustki stałe, wydawane na przeciąg jednego miesiąca, według podanego wzoru.

Warszawa, dnia 1. V. 1929 r.

Baon Sztabowy M. S. Wojsk
L. 367/29.

PRZEPUSTKA STAŁA

Szeregowiec Franciszek Mech z 1. kompanji ma zezwolenie na mieszkanie poza kwaterami stałemi od dnia 1. V. 1929 r. do dnia 1. VI. 1929 r.

Pieczęć formacji — Dowódca baonu (podpis)

152. WYZNACZANIE DO SŁUŻBY WEWNĘTRZNEJ.

Do pełnienia służby wewnętrznej wyznaczani są szeregowi w rozkazie dziennym zasadniczo 24 godziny naprzód.

Jeżeli warunki na to pozwalają służbę wewnętrzną można ogłaszać na cały tydzień naprzód.

Sierżanci (wachm., ogniom.) — szefowie baczą na sprawiedliwy i kolejny rozdział służby, biorąc pod uwagę kolejkę niedzielną i świąteczną.

153. WYZNACZANIE DO WART I DO ROBÓT.

Do służby wartowniczej i do robót wyznacza się, o ile możności, żołnierzy z tego samego pododdziału.

W kompanji (szwadr., bat.) sierżant (wachm., ogniom.)— szef wyznacza kolejno drużynami ludzi do roboty. Do każdej partji idącej do roboty (w ubraniu roboczem, ćwiczebnem), należy naznaczyć jednego podoficera, starszego szeregowca lub szeregowca do nadzoru. Nadzorujący idzie w mundurze służbowym z bronią boczną, melduje przybycie i wymarsz na miejsce roboty i jest odpowiedzialnym za porządek i wykonanie roboty.

Szeregowych do służby wartowniczej wyznacza się przy rozkazie dziennym w dniu poprzedzającym służbę. W dniu poprzedzającym służbę nie wydaje się im przepustek. **Żołnierz do służby wartowniczej musi być wypoczęty.** W dniu poprzedzającym służbę, drużynowi przeglądają ubiór, oporządzenie i wygląd wyznaczonych.

W dniu służby, szeregowi przeznaczeni do służby wartowniczej muszą być zwolnieni od zajęć na 4 godziny przed odejściem na odprawę wart. Sierżant (wachm. ogniom.) — szef przegląda oddział udający się na wartę i usuwa wszelkie niedokładności.

Idący na służbę wartowniczą musi być ogolony, dokładnie oczyszczony.

Przed odejściem oddziału przećwicza się szczegółowo zmianę wart i zmianę posterunków, oraz przypomina się o obowiązkach wart i posterunków.

154. ODPRAWY I ZEBRANIA PODOFICERSKIE.

W miarę potrzeby dowódcy nakazują **odprawy podoficerskie**, celem omówienia spraw służbowych.

Zarządzanie tych odpraw należy do obowiązków dowódców od dowódcy pułku w dół.

Zebrania podoficerskie mogą odbywać się z rozkazu lub za zezwoleniem dowódcy formacji.

Na zebrania podoficerskie deleguje dowódca formacji oficera, jako swego przedstawiciela. Przewodniczący najstarszy podoficer.

Protokół zebrań, prowadzony w specjalnej książce zebrań, zawiera następujące punkty:

datę, czas rozpoczęcia, porządek dzienny, załatwienie spraw, podpisy przewodniczącego i sekretarza.

W niektórych wypadkach koniecznem będzie wykazywanie ilości obecnych.

Protokóły zebrań przedstawiane są dowódcy formacji do wglądu i zatwierdzenia.

155. DOSTARCZANIE I WYSYŁANIE POCZTY.

Otrzymane przesyłki lub przekazy pieniężne otrzymują pododdziały do rąk sierżantów (wachm., ogniom.) — szefów z kancelarji pułkowej.

Dla ułatwienia wysyłania listów szeregowym umieszcza się w obrębie koszar skrzynki na listy, za których terminowe opróżnianie jest odpowiedzialny podoficer wyznaczony przez dowódcę formacji.

156. UBIÓR I WYGLĄD ŻOŁNIERZY.

Żołnierzowi wolno nosić tylko takie wyposażenie, jakie przysługuje jego stopniowi w myśl przepisów.

Krój i barwę ubioru, rodzaj oporządzenia oraz sposób noszenia określają przepisy o umundurowaniu. (Patrz rozdział „ubiór i oporządzenie szeregowych").

Ubiór i oporządzenie powinno być dobrane tak, żeby szeregowy miał swobodę ruchów i był zdolny do wykonywania dłuższych wysiłków fizycznych.

Wzbronione jest noszenie na mundurze, i na czapce wszelkich ozdób i dodatków do ubioru nieujętych przepisami. Wszystkie części ubioru mają być pozapinane na wszyst-

kie guziki i haftki; nie wolno nosić płaszcza ani kurtki narzuconych na ramiona. Kołnierzyk (krawat) powinien być koloru ochronnego lub białego i nie powinien wystawać ponad kołnierzem kurtki więcej, niż na ½ cm.

Czapkę nosi żołnierz cokolwiek nasuniętą na prawą stronę jednakże bez przesady.

Pas główny powinien być ściągnięty wolno.

Szabli noszonej na rukach (rapciach) nie wolno trzymać pod pachą, ani też włóczyć po ziemi.

Rękawiczek i czapki przy podawaniu ręki nie zdejmuje się.

Szeregowym poza służbą wolno nosić własne (prywatne) części ubioru, jednakże pod warunkiem, że odpowiadają one ściśle przepisom o umundurowaniu. Na noszenie własnego ubioru powinien szeregowy mieć zezwolenie dowódcy pododdziału.

Postanowienia te obowiązują zarówno szeregowych służby czynnej z cenzusem, jak i podchorążych.

Nie wolno podnosić kołnierza płaszcza, ani trzymać rąk w kieszeniach. Podczas silnych mrozów szeregowi mogą nosić nauszniki, względnie kominiarki.

Żołnierz powinien utrzymywać swoje wyposażenie w jaknajwiększym porządku, gdyż stanowi ono własność skarbową.

Szeregowym nie wolno samowolnie przerabiać rzeczy skarbowych, otrzymywanych do używania, ani czynić żadnych samowolnych zmian.

Drobne naprawy w umundurowaniu i oporządzeniu, jak przyszycie guzików lub klamer, drobne zaszycia powinien szeregowy wykonywać sam. O potrzebie większej naprawy melduje szeregowy swemu drużynowemu (plutonowemu, działonowemu).

Do czyszczenia i utrzymywania przedmiotów wyposażenia nie wolno używać środków niszczących przedmioty wyposażenia.

W razie uszkodzenia lub zagubienia jakiejkolwiek części wyposażenia, szeregowy ma zameldować o tem bezpośredniemu przełożonemu.

Żołnierza i jego ubiór powinny cechować powaga, schludność i staranność. Szeregowi służby czynnej mają się strzyc krótko i nie wolno im nosić żadnego zarostu prócz wąsów.

Szeregowi zawodowi mogą nosić włosy długości 3 cm.

Wzbronione jest używanie środków kosmetycznych, z wyjątkiem wody kolońskiej. Szeregowi rezerwy mogą zachować zarost (broda, bokobrody), za zezwoleniem dowódcy pododdziału, jednakże pod warunkiem, że będą szczególnie

dbali o czystość i wygląd zarostu oraz, że zarost nie będzie przeszkadzał w używaniu maski gazowej.

Szeregowi mogą się przebierać tylko biorąc udział w teatrach amatorskich, oraz balach maskowych we własnych lokalach (kasyna podoficerskie), za każdorazowem zezwoleniem dowódcy formacji, wyjąwszy zawody sportowe.

157. ZACHOWANIE SIĘ ŻOŁNIERZY POZA KWATERAMI.

Wobec osób cywilnych, a zwłaszcza wobec kobiet i osób starszych wiekiem, obowiązuje żołnierzy grzeczność i uprzejmość.

Na ulicy powinien żołnierz przestrzegać przepisów ruchu pieszego, nie potrącać przechodniów, a w razie potrącenia przeprosić salutując.

W tramwajach, autobusach, wagonach kolejowych, poczekalniach i t. p., należy ustępować miejsca weteranom powstań, inwalidom, przełożonym i starszym oraz kobietom i osobom w podeszłym wieku.

Na ulicy, w tramwajach i w autobusach miejskich czytanie książek, dzienników i t. p., jest surowo wzbronione. Na ulicy i w miejscach publicznych żołnierzom nie wolno chodzić z odkrytą głową.

Pożądane jest niepalenie tytoniu na ulicy.

Szeregowym udającym się pojedyńczo (nie pod komendą) do teatrów, nie wolno zajmować miejsc w pierwszych ośmiu rzędach, a w kinoteatrach miejsc w lożach.

Żołnierz jest obowiązany zawsze przychodzić z pomocą, o ile zachodzi tego potrzeba, organom bezpieczeństwa (żandarmerja, policja), oraz starcom, dzieciom i kobietom.

Zachowanie się żołnierzy młodszych wobec starszych w lokalach publicznych musi być nacechowane poczuciem uszanowania dla starszych, a zwłaszcza odnosi się to do szeregowych z cenzusem, którzy korzystając z oficerskich praw towarzyskich, nie powinni zapominać o należytym szacunku względem oficerów.

Meldowanie się w czasie urlopów i wyjazdów — patrz pkt. 160.

158. ORDYNANSI.

Na ordynansów wyznacza się szeregowców po przejściu przez nich wyszkolenia rekruckiego.

Na ordynansów nie należy wyznaczać szeregowców byłych członków p. w. oraz posiadających pewien cenzus naukowy chociaż nieuprawniający do służby na warunkach ulgowych. Ordynansi powinni być wyznaczani o ile możności za ich zgodą.

Ordynansi osobiści narówni z szeregowcami pododdziału podlegają tym samym przepisom o utrzymaniu higjeny ciała i apelach wyposażenia, są szkoleni według programu w sposób określony przez dowódcę formacji.

W czasie swej służby ordynansi muszą przejść wyszkolenie strzeleckie takie, jak jego formacja (strzelania).

Przed zwolnieniem ze służby należy ordynansów odsyłać przynajmniej na 4 miesiące do oddziałów.

C. Służba w garnizonie.

(Cz. VI-ta Reg. sł. wewn.)

159. GARNIZON — ZAŁOGA. — KOMENDANT GARNIZONU.

Miejscowość, w której stale przebywają formacje sił zbrojnych nazywa się **garnizonem.**

Formacje sił zbrojnych, przebywające stale w garnizonie, tworzą **załogę** danego garnizonu.

Komendant garnizonu — jest to najwyższy stopniem i starszeństwem, dowódca formacji linjowej, zasługującej w danym garnizonie.

Jeżeli w garnizonie nie stoi żaden oddział linjowy, to komendantem garnizonu jest najwyższy stopniem i starszeństwem oficer.

W obozach ćwiczebnych komendantem garnizonu jest **komendant obozu.**

Dowódca obszaru warownego jest równocześnie komendantem garnizonu.

Komendant garnizonu jest przełożonym żołnierzy i formacyj ,stanowiących stałą załogę garnizonu, względnie chwilowo przebywających na obszarze danego garnizonu.

Odpowiada za należyty tok służby garnizonowej, bezpieczeństwo, porządek i karność w garnizonie.

W większych garnizonach istnieje komendant placu lub oficer placu.

Pełnią oni swą funkcję według wskazówek komendanta garnizonu, jako jego organa wykonawcze w sprawach służbowych w garnizonie.

Komendant placu i oficer placu posiadają prawa przełożonego tylko w stosunku do podległego im personelu, oraz szeregowych przebywających przejściowo w garnizonie.

W miarę potrzeby, komendant garnizonu zarządza odprawę z dowódcami oddziałów, komendantami i kierownikami urzędów i zakładów.

Zarządzenia swoje wydaje w rozkazach garnizonowych,

O ogodzinie oznaczonej przez komendanta garnizonu odbywa się „raport" w komendzie garnizonu.

Komendant garnizonu wydaje dowódcom formacyj załogi znaki rozpoznawcze (hasło — odzew) pisemnie w opieczętowanej kopercie, zasadniczo codziennie.

Znaki te odbiera oficer inspekcyjny garnizonu u komendanta garnizonu przy meldowaniu służby.

160. PRZEPISY MELDUNKOWE.

Dowódcy, komendanci formacyj — dowódcy eskort i konwojów, składają meldunek komendantowi garnizonu, jeżeli zatrzymają się na obszarze garnizonu na czas dłuższy niż 6 godzin.

Dowódcy transportów kolejowych składają meldunek, jeżeli postój transportu ma trwać ponad 6 godzin.

Wszyscy żołnierze w służbie czynnej, przybywający do garnizonu służbowo lub na urlop, meldują o swem przybyciu w komendzie garnizonu.

Szeregowych obowiązują następujące przepisy o meldowaniu się w miejscowościach, do których przybywają na urlop:

W razie pobytu urlopowanego szeregowego w jakimś garnizonie ponad 24 godziny, powinien szereg. osobiście zameldować swój przyjazd i odjazd w komendzie garnizonu.

Gdy w danej miejscowości dyzlokowana jest część własnej formacji wojskowej, powinien urlopowany szereg. zameldować się również dowódcy tejże składowej części.

W miejscowościach, w których niema załogi wojskowej, powinni czasowo urlopowani zgłosić swój przyjazd i wyjazd w posterunku policji państwowej, a w braku tegoż w urzędzie gminnym.

Przyjazd należy meldować w ciągu 24 godzin od chwili przyjazdu, zaś wyjazd w 24 godzin przed wyjazdem.

Wyjazd należy zameldować w komendzie garnizonu (zgłosić w posterunku policji państwowej, urzędzie gminnym) tylko w takich wypadkach, jeśli pobyt w miejscu urlopu trwał ponad 8 dni, w innych wypadkach melduje się wyjazd równocześnie z przyjazdem.

Urlopowani zagranicę powinni swój przyjazd i wyjazd meldować pisemnie do najbliższej placówki polskiej zagranicznej.

Meldowanie się szereg. w komendzie garnizonu (względnie zgłoszenie się w posterunku policji, urzędzie gminnym), winny te władze poświadczyć za pomocą pieczęci na dokumencie urlopowym i prowadzić w ewidencji w „książce meldunkowej".

Przy meldowaniu o przybyciu należy podać czas pobytu i miejsce zamieszkania.

Wszystkich żołnierzy chwilowo przebywających w garnizonie obowiązują przepisy wydane przez komendanta garnizonu.

161. OFICER INSPEKCYJNY GARNIZONU.

Inspekcyjną służbę garnizonową pełni wyznaczony przez komendanta garnizonu **„oficer inspekcyjny garnizonu".**

W garnizonach, w których znajdują się oddziały należące do jednej formacji, oficer służbowy formacji pełni równocześnie służbę oficera inspekcyjnego garnizonu.

Oficer inspekcyjny garnizonu podlega bezpośrednio komendantowi garnizonu. Służba trwa 24 godzin; obejmuje ją (oddaje) przed odprawą wart.

Oficer inspekcyjny garnizonu jest przełożonym wart garnizonowych, wszelkich organów służbowych i kontrolnych, oraz pogotowia w garnizonie.

Przełożonym wart wewnętrznych formacji jest tylko wtedy, jeżeli równocześnie jest organem służbowym formacji, przy której dana warta pełni służbę.

162. LEKARZ INSPEKCYJNY GARNIZONU.

Dla zapewnienia szybkiej pomocy lekarskiej, komendant garnizonu wyznacza **lekarza inspekcyjnego garnizonu.** Służba trwa bez przerwy 24 godzin.

W małych garnizonach lekarze nie pełnią służby inspekcyjnej, ale za to poza godzinami zajęć w swoich oddziałach pełnią dyżur w swem mieszkaniu.

W lokalu służbowym lekarza inspekcyjnego znajduje się skrzynka i torba lekarska ze środkami do udzielania pierwszej pomocy. Do pomocy lekarz ma jednego sanitarjusza dyżurnego.

Do obowiązków lek. inspekcyjnego należy udzielanie pomocy lekarskiej żołnierzom, przebywającym **chwilowo** w garnizonie, aresztantom, w nagłych wypadkach także żołnierzom przebywającym stale jak i ich rodzinom, oraz stwierdzanie śmierci żołnierzy zmarłych nagle i wystawianie świadectw zgonu.

163. SŁUŻBA ORDYNANSOWA.

Służba ordynansowa służy do przesyłania rozkazów, meldunków, korespondencji. Zależnie od potrzeby wyznacza się do pełnienia jej oficerów, podoficerów lub szeregowców.

Żołnierze pełniący tą służbę nazywają się:
oficerowie — oficerami ordynansowemi,
szeregowi — gońcami.

Do pełnienia służby **gońców** wyznacza się szereg. pewnych, sumiennych, wyszkolonych i nie analfabetów. Gońcom konnym należy dać wytrzymałe konie.

Szeregowi-gońcy meldują objęcie służby podczas odprawy wart, poczem zgłaszają się na miejscu służby. Służbę pełnią z bronią boczną.

W razie zarządzonego stanu czujności lub ostrej gotowości, oraz w czasie wojny pełnią służbę z bronią palną i amunicją.

164. ODDZIAŁ POGOTOWIA.

Komendant garnizonu określa służbę i siłę **pogotowia garnizonowego** oraz **wewnętrznego** formacyj. Służbę tę pełnią oddziały noszące nazwę oddziałów pogotowia.

Oddziały pogotowia muszą znajdować się w takim stanie gotowości, by mogły w każdej chwili stawić się na miejscu zbiórki, w oporządzeniu przewidzianem dla wart.

Oddziałami pogotowia całej załogi rozporządza komendant garnizonu, a w jego zastępstwie oficer inspekcyjny garnizonu.

Podczas pełnienia służby oddziały pogotowia powinny być oddzielnie zakwaterowane. Grajka należy stale przydzielać. Zaopatrzenie w amunicję w takiej ilości jak dla wart. Służba pogotowia trwa 24 godzin.

165. STAN GOTOWOŚCI BOJOWEJ.

Stany gotowości bojowej rozróżniamy następujące:
— normalny — czujności — ostrej gotowości.

Podniesienie stanu normalnej gotowości zarządza minister spraw wojskowych względnie dowódca okręgu korpusu. W wyjątkowych warunkach może zarządzić komendant garnizonu.

166. STAN GOTOWOŚCI „NORMALNEJ".

W stanie normalnym oddziały pogotowia biorą udział w zajęciach, odbywających się w koszarach lub w pobliżu.

Żołnierze pogotowia śpią częściowo rozebrani (nie zdejmują spodni, owijaczy i obuwia). W formacjach konnych obowiązuje spakowanie oraz stroczenie siodeł i trzymanie ich w pogotowiu w stajni obok konia.

167. STAN „CZUJNOŚCI".

Z chwilą ogłoszenia „stanu czujności" w oddziałach — wstrzymuje się udzielanie urlopów, żołnierzom nie wolno wydalać się z koszar bez broni palnej i pojedyńczo.

Oddziały pogotowia ćwiczą w obrębie koszar i są wzmocnione. W nocy śpią zupełnie ubrane w oporządzeniu jak warty. Pozostałe oddziały ćwiczą w pobliżu koszar.

168. STAN „OSTREJ GOTOWOŚCI".

Stan ostrej gotowości jest postawieniem jednostki **w pełnej gotowości bojowej!**

Oddziały pogotowia są stale w pełnej gotowości i nie biorą udziału w żadnych zajęciach — w nocy kolejno połowa czuwa, reszta śpi w ubraniu i oporządzeniu jak warty. Wydawanie strawy odbywa się kolejno oddziałami. Zmiana oddziałów pogotowia odbywa się co 12 godzin.

Oddziały nie objęte służbą pogotowia — jeżeli jest możliwe przeprowadzają zajęcia w obrębie koszar.

Wszyscy muszą znajdować się w koszarach, oficerowie przy swych oddziałach, gońców nie wolno wysyłać pojedyńczo i bez broni palnej, otrzymują oni amunicję ostrą w ilości jak wartownicy.

169. A L A R M.

Alarm jest środkiem do osiągnięcia bezwłoczenj gotowości bojowej załogi.

Zarządza go dla całej załogi garnizonu lub jej części komendant garnizonu lub wyższy przełożony. W wypadkach nadzwyczajnych może zarządzić dowódca oddziału, komendant koszar lub oficer inspekcyjny garnizonu.

Sygnał do alarmu może być podany: telefonicznie, pisemnie, trąbką, biciem w gong, strzelaniem, rakietami i t. d.

W wypadku zarządzenia alarmu wszyscy grajkowie powtarzają sygnał podany przez wartę główną.

Jeżeli alarm jest częściowy, stają jedynie te oddziały, do których podany sygnał alarmowy się odnosi.

Wszyscy żołnierze udają się jaknajśpieszniej do koszar, względnie na miejsce swoich czynności służbowych. Mieszkających poza koszarami zawiadamia się natychmiast telefonicznie lub przez gońców.

Na miejsce zbiórki względnie na stanowiska przepisane rozkazem alarmowym, oddziały wyruszają w pełnem oporządzeniu i z pełnem zaopatrzeniem.

Miejsce zbiórki oddziałów oraz drogi do marszu są przewidziane w zarządzeniach alarmowych.

W koszarach pozostają wszystkie warty i służba inspekcyjna z oficerem służbowym formacji.

By oficerowie i szeregowi nabyli wprawy w wykonywaniu czynności w razie zarządzenia alarmu — odbywa się ćwiczenia alarmowe.

W ćwiczeniach alarmowych używa się sygnału tylko trąbką.

170. ZARZĄDZENIA PRZECIWPOŻAROWE.

Zachowanie się załogi na wypadek pożaru w garnizonie reguluje komendant garnizonu w „zarządzeniach przeciwpożarowych".

W zarządzeniach tych ustala sygnał alarmu pożarowego, oraz wyznacza **pogotowie przeciwpożarowe** w oddziałach.

Na miejsce pożaru wyruszają bezwłocznie pogotowia przeciwpożarowe. Pogotowia te, oprócz akcji ratunkowej, torują drogę dla sprzętu straży ogniowej, powstrzymują natłok tłumu, zapobiegają kradzieżom, przeciwdziałają zamieszaniom i nieporządkom.

Do czasu przybycia straży pożarnej akcją ratowniczą kieruje najstarszy żołnierz, znajdujący się na miejscu pożaru.

W razie pożaru w koszarach lub bezpośredniem pobliżu, tudzież w obozach i kwaterach, należy natychmiast trąbić sygnał „pożar!"

Koszarowe organa służbowe obowiązane są do tłumienia pożaru wszelkiemi środkami już w zarodku.

Oddziały stają w pełnem oporządzeniu pod bronią na miejscach zbiórki. Potrzebną ilość żołnierzy wyznacza się do prac przy tłumieniu ognia.

Amunicję, materjały wybuchowe należy zabezpieczyć! — Starać się ratować wszystkie konie!

W razie potrzeby zaciąga się wartę na miejscu pożaru. Na każdym żołnierzu ciąży obowiązek ratowania wszelkiego sprzętu państwowego!

171. BEZPIECZEŃSTWO I PORZĄDEK.

Nadzór nad służbę bezp. pod względem zachowania porządku i spokoju publicznego przez żołnierzy sprawuje komendant garnizonu. Kontrolę w zakresie tej służby przeprowadza przez żandarmerję, służbę inspekcyjną, patrole i t. d.

172. OFICEROWIE KONTROLNI.

Do kontrolowania zachowania się żołnierzy w miejscach publicznych i przestrzegania przepisów o umundurowaniu — komendant garnizonu w razie potrzeby wyznacza **oficerów kontrolnych** do pomocy oficerowi inspekcyjnemu garnizonu.

173. PATROLE — OBOWIĄZKI.

Patrole wyznacza się ze składu warty głównej lub pogotowia. Dowódcami są oficerowie lub podoficerowie — przydziela się również w miarę potrzeby żołnierzy żandarmerji.

Obowiązki: kontrola zewnętrznego wyglądu żołnierzy, kontrola zachowania się żołnierzy w publicznych lokalach, szynkach, gospodach, aresztowanie szeregowych, przebywających w niedozwolonych miejscach publicznych, lub przebywających poza koszarami bez przepustek w czasie zajęć i po capstrzyku.

Patrole takie podczas swej służby posiadają obowiązki i uprawnienia wart i wartowników na posterunku!

W razie zatargów między żołnierzami a osobami cywilnemi działają wspólnie z policją.

174. ESKORTY I KONWOJE.

Do transportów przydziela się specjalne oddziały, które nazywają się:

— **eskortami,** gdy występują w charakterze honorowej osłony,

— **konwojami,** gdy służą do przewozu, prowadzenia transportów mienia państwowego, aresztantów, jeńców i t. p.

Eskorta (konwój) składa się z dowódcy i eskortantów (konwojentów).

Do eskort, konwojów wyznacza się żołnierzy pewnych, rzutkich, zaznajomionych dobrze z obowiązkami tej służby.

Dowódca eskorty (konwoju) posiada obowiązki i prawa dowódcy warty! On odpowiada za należyte wykonanie rozkazu! Eskortanci (konwojenci) w czasie służby posiadają obowiązki i prawa wartowników na posterunku!

175. KONWOJOWANIE „PRZYTRZYMANYCH", „ARESZTOWANYCH", „WIĘŹNIÓW".

Pojedynczy konwojent maszeruje za konwojowanym.

Pojedynczych konwojentów wyznacza się do konwojowania osób bezpiecznych.

Osoby niebezpieczne konwojuje się oddzielnie lub pojedynczo.

Konwój grupuje się dokoła konwojowanych, dowódca maszeruje w tyle.

Konwój składający się z 2-ch żołnierzy, rozdziela się po obu stronach konwojowanego, dowódca maszeruje po prawej stronie.

Konwoje piesze maszerują z bagnetami na broni, konne z dobytemi szablami lub ujętemi lancami.

Konwojowanych nie wolno pozostawić ani chwili bez dozoru, podejrzanym o zamiar ucieczki nakłada się kajdanki.

Dowódca konwoju otrzymuje spis osób konwojowanych oraz wskazówki dotyczące niebezpiecznych konwojowanych,

podejrzanych o chęć ucieczki lub oporne zachowanie się.

Przed oddaniem konwojowi konwojowanych poddaje się ich szczegółowej rewizji osobistej i to zaznacza się w spisie imiennym.

Konwój ładuje broń na otrzymany wyraźny rozkaz — rozkaz ten zaznacza się w dokumentach, przeznaczonych dla dowódcy konwoju (konwojenta).

Dowódca konwoju informuje konwojentów, co do poszczególnych konwojowanych, a konwojowanych poucza o zachowaniu się i przestrzega, że w razie usiłowania ucieczki użyje broni.

Konwoje w czasie marszu omijają ożywione ulice, maszerują zawsze prawą stroną jezdni.

Przy konwojowaniu na otwartych wozach, rozdziela się konwojentów tak, by każdy konwojowany był pod dozorem przynajmniej jednego z konwojentów.

Przy przewozie konwojowanych koleją (statkami), konwojenci powinni być uzbrojeni w krótką broń palną — konwojowanych należy umieścić o ile możności oddzielnie od publiczności — należy obsadzić okna i drzwi, przez które możliwaby była ucieczka — do ustępu w pociągu udaje się konwojent razem z konwojowanym.

Żołnierzom konwoju nie wolno prowadzić rozmów z konwojowanymi, ani przyjmować od nich żadnych podarunków, listów, pism i t. d.

Konwojowanym nie wolno rozmawiać między sobą lub z osobami postronnemi, jak również nie wolno im wymieniać żadnych przedmiotów.

Zbliżające się osoby należy ostrzec i zażądać oddalenia się, w razie nieposłuszeństwa aresztować (przytrzymać) lub nawet w razie konieczności użyć broni.

Do zbiegłego konwojowanego, który mimo jednorazowego rozkazu zaprzestania ucieczki w formie „stój — będę strzelał" nie usłucha, strzela się, jeżeli to nie zagraża życiu osób postronnych.

W razie ucieczki konwój ma dołożyć wszelkich starań, by zbiega ująć.

W razie niebezpiecznych pogróżek, czynnego oporu, konwój używa broni celem unieszkodliwienia stawiających opór i wymuszenia posłuszeństwa.

O zbiegłych, których nie zdołano ująć, przedstawia się najbliższej władzy wojskowej doniesienia, zawiadamia się też o tem miejscowe władze bezpieczeństwa, o usiłowaniach ucieczki melduje się władzy odbierającej.

W razie zachorowania konwojowanego tak, że dalsze transportowanie zostanie przez lekarza (o ile możności) uznane

za niemożliwe, oddaje się go z dokumentami, za potwierdzeniem odbioru, miejscowej władzy wojskowej, a w braku tejże, znajdującej się w miejscu cywilnej władzy bezpieczeństwa.

Gdyby podczas konwojowania zaszła potrzeba wzmocnienia konwoju, dowódca konwoju zwraca się do komendanta najbliższego garnizonu.

Po przybyciu na miejsce postoju (noclegu) dowódca konwoju melduje się w komendzie garnizonu, prosząc o po-

Rys. 22. Konwój aresztowanego.

mieszczenie i ewentualne zaopatrzenie konwojowanych i konwoju.

W miejscach, gdzie niema władzy wojskowej, zwraca się z tem żądaniem do miejscowej władzy cywilnej.

W czasie postoju (noclegu) konwój pełni służbę według przepisów służby wartowniczej.

Konwojowanie jeńców wojennych odbywa się według przepisów powyżej podanych. Konwoje, prowadzące jeńców wojennych, mają zawsze broń naładowaną!

Z jeńcami należy obchodzić się taktownie i traktować ich odpowiednio do ich stopnia,

D. Służba wartownicza.

(Część VII-ma Reg. sł. wewn.).

176. CEL SŁUŻBY WARTOWNICZEJ.

Służba wartownicza — jest jedną z najważniejszych służb żołnierza w czasie wojny i pokoju.

Ma ona na celu: zabezpieczyć majątek państwowy oraz osoby powierzone pieczy wojskowej, zapewnić utrzymanie porządku publicznego, w niektórych wypadkach uświetnić uczczenie uroczystości lub osób.

Zachowanie się żołnierza na posterunku świadczy o poziomie wyszkolenia, wychowania i o duchu całego oddziału, do którego należy.

Wykroczenia przeciwko przepisom służby wartowniczej podlegają surowym karom!

177. RODZAJ WART I POSTERUNKÓW.

Oddział pełniący służbę wartowniczą nazywa się WARTĄ.

Stanowisko, na którem względnie w obrębie którego żołnierz pełni obowiązki wartownicze, nazywa się POSTERUNKIEM, zaś żołnierz pełniący te obowiązki — WARTOWNIKIEM.

Warty i posterunki dzielą się na HONOROWE i OCHRONNE, wartownicy na HONOROWYCH i OCHRONNYCH.

WARTY HONOROWE (wartownicy honorowi) służą do uczczenia symboli uzmysławiających świętości państwowe, władz i osób.

WARTY OCHRONNE (wartownicy ochronni) strzegą miejsc, przedmiotów i osób powierzonych ich pieczy.

Posterunki wewnątrz budynków nazywają się WEWNĘTRZNE, nazewnątrz — ZEWNĘTRZNE.

Wartownik przed wartownią nazywa się wartownikiem ALARMOWYM.

Pomieszczenie, w którem znajduje się warta, nazywa się WARTOWNIĄ.

Komendant garnizonu ustala jedną z wart w garnizonie jako WARTĘ GŁÓWNĄ; (przy niej umieszcza się zazwyczaj areszty dyscyplinarne).

Warty, należące do garnizonowej służby wartowniczej, są to WARTY GARNIZONOWE; warty należące do wewnętrznej służby wartowniczej—WARTY WEWNĘTRZNE.

Chorągiew (sztandar) przydziela się do warty głównej

w niach uroczystości. Służbę z chorągwią zaczyna się w przeddzień danej uroczystości — kończy w dzień następny po uroczystości.

178. PEŁNIENIE SŁUŻBY WARTOWNICZEJ.

Garnizonową służbę wartowniczą pełnią wszystkie rodzaje wojska. Szkoły i kursa mogą być wyznaczone — celem wyszkolenia — wyłącznie do pełnienia wewnętrznej służby wartowniczej.

Do służby wartowniczej wyznacza się szereg. wyszkolonych, obznajomionych dokładnie z jej przepisami.

Służbę wartowniczą pełnią wszystkie rodzaje broni **zasadniczo pieszo.**

Po służbie wartowniczej, inspekcyjnej, nocnych dyżurach, żołnierze formacyj pieszych powinni odpoczywać conajmniej przez 2 bezpośrednio po sobie następujące noce, formacyj konnych przez 3 noce.

W dniu powrotu ze służby wartowniczej zwalnia się żołnierzy od zajęć. Obecność przy odczytywaniu rozkazów dziennych obowiązkowa.

179. SIŁA I SKŁAD WART.

Warta składa się: z dowódcy warty, rozprowadzających i wartowników. Jeżeli wartą dowodzi oficer, wyznacza się i zastępcę dowódcy warty.

Ilość rozprowadzających ustala się w zależności od liczby posterunków. Zasadniczo jeden rozprowadzający nie powinien zmieniać więcej jak wartowników na 4 posterunkach.

Należy obliczać na jeden posterunek: do 16 godzin włącznie — 2 szereg. ponad 16-cie — 3 szereg.

Do warty głównej i wart wewnętrznych przy oddziałach przydziela się grajków; do wart z chorągwią (sztandarem) przydziela się poczet chorągwiany (sztandarowy); w miarę potrzeby przydziela się do wart również gońców.

Wartą od 8-miu posterunków wzwyż dowodzi oficer. Wartą do siły 6-ciu wartowników może dowodzić w braku podoficera — starszy szeregowiec.

Warty formuje się w drużyny, plutony, kompanje (szwadrony).

Warty pełnią służbę zasadniczo 24 godzin i zmieniane są po odprawie wart.

180. UBIÓR, OPORZĄDZENIE, UZBROJENIE WART.

Oficerowie występują z krótką bronią palną i białą.

Oddziały wyruszają do służby wartowniczej w hełmach; o ile temperatura wynosi mniej niż — 6°C. w rogatywkach.

Podoficerowie od sierżanta wzwyż, jak oficerowie, (bez plecaków i chlebaków).

Szeregowi do plutonowego włącznie występują przepisowo uzbrojeni z karabinami i karabinkami (bez broni samoczynnej) z plecakami lecz bez chlebaków.

Uzbrojeni etatowo w karabinki i szable, a przeznaczeni do pełnienia służby pieszo na posterunkach ochronnych występują tylko z karabinkami, zaś na wewnętrznych posterunkach honorowych, tylko z szablami, w innych razach występują z karabinkami i szablami.

Formacje nie posiadające plecaków, a występujące pieszo, wyruszają tylko z bronią.

Gońcy i grajkowie występują w ubiorze, oporządzeniu i uzbrojeniu wart.

Wdziewanie płaszczy zarządza:
— komendant garnizonu dla wart garnizonowych,
— dowódca formacji dla wart wewnętrznych,
— dowódca warty w razie nagłej niskiej temperatury względnie deszczu — na własną odpowiedzialność.

W zimie powinny znajdować się na wartowni płaszcze (kożuchy) wartownicze oraz obuwie ochronne (filcowe lub słomiane), do użytku wartowników przy temperaturze poniżej — 6° C. Płaszcze (kożuchy) wartownicze i obuwie ochronne należą do inwentarza wartowni.

181. AMUNICJA — ŁADOWANIE BRONI.

Dla żołnierzy pełniących służbę wartowniczą, a uzbrojonych w karabiny i karabinki, wyznacza się po 10 naboi.

Żołnierze uzbrojeni w krótką broń palną muszą posiadać ilość naboi potrzebną do dwukrotnego naładowania broni.

Amunicję umieszcza się w lewej ładownicy.

Wartownicy, o ile pełnią służbę w kożuchu (płaszczu) wartowniczym, umieszczają wszystkie naboje w prawej kieszeni kożucha.

Przy zmianie wartowników na posterunkach z bronią naładowaną, wartownik obejmujący służbę ładuje broń 5 nabojami, wartownik zdający służbę rozładowuje swą broń.

Ładowanie i rozładowanie odbywa się z zachowaniem nakazanych środków ostrożności w obecności rozprowadzającego i na jego rozkaz.

Dowódca warty może nakazać ładowanie broni całej warcie w razie spodziewanego napadu na wartę!

Po powrocie ze służby wartowniczej do kwater należy amunicję natychmiast odebrać.

Prócz amunicji stanowiącej normalne wyposażenie wart (wartowników) znajduje się w wartowni AMUNICJA ALARMOWA. Przechowuje się ją w zamkniętych skrzynkach opieczętowanych; należy ona do inwentarza wartowni.

182. PRZEPISY SŁUŻBY WARTOWNICZEJ.

W każdej wartowni znajdują się „przepisy" dla danej warty, ustalające:

ogólny zakres i tok służby na danej warcie, postępowanie w wypadkach alarmów, postępowanie na wypadek pożaru, plan posterunków i tok służby wartowników na posterunkach, udzielanie pierwszej pomocy w nagłych wypadkach.

Przepisy te spisane na trwałym papierze przechowuje się w osobnej teczce lub zawiesza na widocznem miejscu, oprawione w ramki za szkłem.

183. PRZEŁOŻENI WART.

Przełożonymi wart w garnizonach są: komendant garnizonu, oficer inspekcyjny garnizonu, oficerowie rontowi.

Przełożonymi wart wewnętrznej służby wartowniczej są: dowódca danej formacji, jego przełożeni, jego organa służbowe.

184. OFICER RONTOWY.

Oficerowi inspekcyjnemu garnizonu dodaje się do pomocy w miarę potrzeby oficerów rontowych na czas od capstrzyku do pobudki.

Zadaniem oficerów rontowych jest sprawdzanie garnizonowych wart w myśl rozkazów oficera inspekcyjnego garnizonu.

Oficer rontowy jest przełożonym wart tylko w czasie od capstrzyku do pobudki.

185. SPRAWDZANIE SŁUŻBY WARTOWNICZEJ. RONT.

Częste sprawdzanie daje rękojmię dobrego pełnienia służby wartowniczej, a osiąga swój cel, gdy jest niespodziewane.

Organa, dokonywujące sprawdzania w porze nocnej, biorą ze sobą jako osłonę jednego lub dwóch szeregowców z najbliższego pogotowia lub warty. Organa, które sprawdzają zarazem porządek i bezpieczeństwo, biorą ze sobą patrol, którego siłę określa każdorazowo oficer inspekcyjny garnizonu. Oddział ten nazywa się RONTEM.

Przełożeni wart stwierdzają sprawdzenie w księdze danej warty, oraz wpisują swoje uwagi.

186. ODPRAWA WART.

Godzinę ustala komendant garnizonu — zasadniczo taką, by żołnierze idący na służbę mogli przedtem spożyć obiad.

Odprawa wart odbywa się zasadniczo w koszarach formacji wystawiającej warty.

Odprawy wart garnizonowych dokonywują:

jeżeli odprawa odbywa się w jednem miejscu — oficer inspekcyjny garnizonu. Jeżeli w kilku miejscach — oficer służbowy formacji.

Do odprawy wart stawiają się:

organa inspekcyjne, warty, oddziały pogotowia, szeregowi przenaczeni do służby ordynansowej, oraz jeżeli odprawa odbywa się w obrębie koszar formacji stawiają się ponadto warty wewnętrzne i wszystkie organa służbowe począwszy od podoficerów służbowych.

Podoficerowie służbowi, których kompanje, baterje, szwadrony wystawiają warty, mają obowiązek przynieść spis szeregowych wyznaczonych do pełnienia służby wartowniczej, usunąć niedokładności zauważone przez dokonywującego odprawę, meldować swoim dowódcom wytknięte braki.

Na miejsce odprawy warty przychodzą oddziały już podzielone na warty i zmiany i ustawiają się w szyku rozwiniętym, w dwuszeregu następująco (Rys. 23):

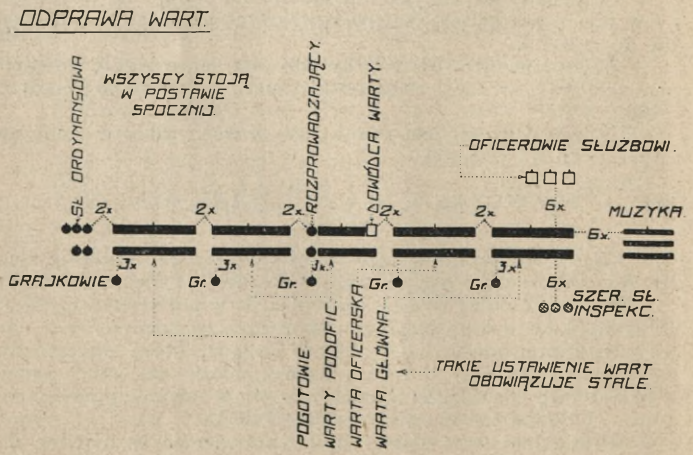

Rys. 23.

Jeżeli wartą główną dowodzi podoficer, stoi ona za wartami oficerskiemi.

Jeżeli odprawa odbywa się razem dla służby garnizonowej i wewnętrznej, to na prawem skrzydle ustawia się służba garnizonowa — na lewem wewnętrzna formacji.

Do chwili przybycia odprawiającego warty — dowodzi NAJSTARSZY.

Skoro oficer inspekcyjny dokonywujący odprawy zbliży się na 30 kroków, najstarszy komenderuje „baczność" i składa raport.

Oficer inspekcyjny odbiera raport, rozkazuje spocząć i:

1) odbiera meldunki od oficerów służbowych,
2) dokonuje przeglądu wart (pogotowia) od prawego skrzydła,
3) sprawdza stan każdej z wart (pogotowia),
4) sprawdza, czy szeregowi zostali pouczeni o obowiązkach wartowników.

Dowódca warty (pogotowia), do której zbliża się oficer inspekcyjny — komenderuje „baczność", prezentowanie broni, zwrot głowy na prawo — oddaje honory, składa raport, podając nazwę warty i jej skład. Po odejściu oficera inspekcyjnego stawia wartę do nogi broń i na spocznij.

Jeżeli warta ma być zaciągnięta z chorągwią (sztandarem) to przynosi się ją po odebraniu raportu przez oficera inspekcyjnego. Warta, przy której mabyć chorągiew, występuje jako kompanja chorągwiana.

Na rozkaz oficera inspekcyjnego „baczność" — „prezentować broń"— i zapowiedź—„SŁUŻBA WARTOWNICZA"— grajek gra przepisany sygnał — oficerowie przed frontem salutują.

Od tej chwili przeznaczone do służby wartowniczej zespoły przyjmują oficjalny charakter wart (pogotowia) i przechodzą pod rozkazy przełożonych wart (pogotowia).

Po odegraniu sygnału, oficer inspekcyjny **komenderuje:** „do nogi broń", „spocznij", „dowódcy wart i pogotowia do mnie!".

Na rozkaz ten obowiązuje ustawienie, jak na rys. 24.

W takiem ustawieniu oficer inspekcyjny:

— podaje znaki rozpoznawcze (notować), przypomina krótko obowiązki dowódcom wart,

— ogłasza rozkazy kom. garnizonu lub formacji (ewent.), podaje swoje dyspozycje.

Po dokonanej odprawie na rozkaz „wstąpić":
wszyscy jednocześnie oddają honory, robią w tył zwrot i wstępują na swoje miejsca!

Na rozkaz oficera inspekcyjnego: „warty i pogotowia w prawo (lewo) odmaszerować":
dowódcy wart (pogotowia) występują jeden krok z równoczesnem zwrotem w lewo i komenderują: „na ramię broń", „czwórki w prawo (lewo) zwrot" i występują o 2 kroki przed czoło warty.

Warta do 12 szeregowych formuje się w dwójki.

Następnie na rozkaz oficera inspekcyjnego: „defilada w prawo (lewo) — maszerować":
dowódca czołowej warty komenderuje: „Równy krok — warta marsz!" Następni dowódcy podają tę komendę tak, by odległość między jedną a drugą wartą wyniosła 8 kroków.

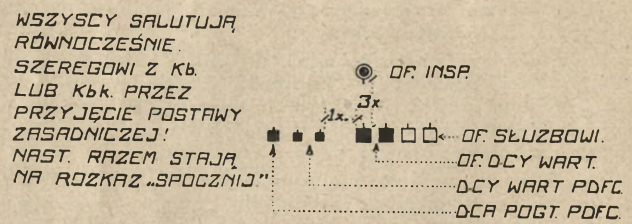

ODPRAWA D-CÓW WART.

Rys. 24.

Komendę „marsz" wydać tak, by wpaść w krok warty poprzedniej! Grajkowie maszerują za swemi wartami.

Jeżeli jest orkiestra — to rusza ona równocześnie z wartą czołową następnie ustawia się naprzeciw odbierającego defiladę, gra podczas przemarszu wart i odmaszerowuje z tą wartą której ma towarzyszyć — ta warta maszeruje ostatnia!

Po defiladzie oficer inspekcyjny odprawia organa służbowe i wydaje im dyspozycje.

187. ZMIANA WARTY.

Gdy nowa warta zbliży się na 50× wartownik alarmowy woła: „Warta!" „Pod broń!".

Jeżeli wartownika alarmowego niema — wyznaczyć jednego wartownika jako obserwatora.

(Ustawienię wart do zmiany patrz rys. str. 121).

USTAWIENIE WART DO ZMIANY.

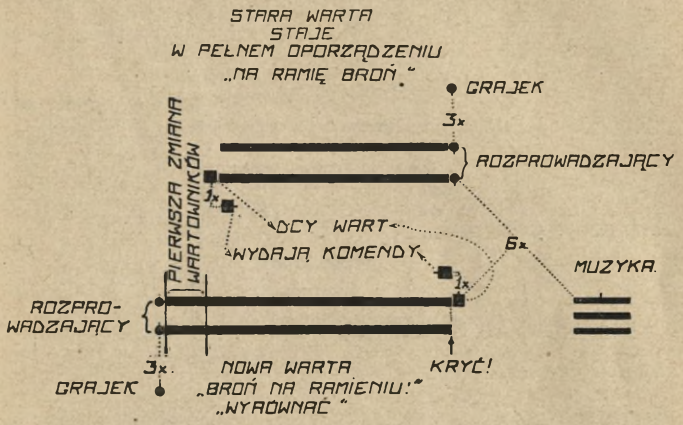

Rys. 25.

Po przyjęciu tego ustawienia:

dowódcy wart komenderują: „prezentuj broń" — „na lewo patrz" (stary dowódca warty komenderuje zawsze jako pierwszy), grajek nowej warty gra sygnał „baczność" i „Hasło Wojska Polskiego.

Po oddaniu honorów:

warty biorą broń do nogi (na komendę swych dowódców). Dowódca nowej warty komenderuje: „pierwsza zmiana odmaszerować!"

Na tę komendę najstarszy rozprowadzający występuje o 1 krok wprzód, (jak na rys. 26 lit. a) i komenderuje: „Pierwsza zmiana w lewo zwrot!" „Na ramię broń!" Poczem robi wtył zwrot i przechodzi na czoło zmiany (jak na rys. 26. — lit. b), skąd komenderuje: „zmiana — marsz!".

Rozprowadzający bierze na ramię broń równocześnie z podawaniem tej komendy.

Przed przejściem do wartowni komenderuje: „Za szyjkę broń!".

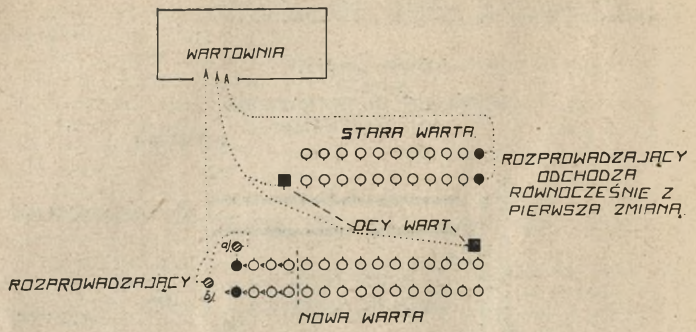

ODMARSZ PIERWSZEJ ZMIANY.

Rys. 26.

Po odejściu pierwszej zmiany dowódcy wart udają się na wartownię, reszta warty stoi na „spocznij" do końca zmiany. Dowodzą przez ten czas zastępcy d-ców wart.

Na wartowni: zdjąć oporządzenie! — uporządkować ubiór! — przygotować się do odmarszu na posterunek!

W razie silnego mrozu lub deszczu można nakazać wartom rozejście się i udanie na wartownię!

Jeżeli jest orkiestra —to przez ten czas wykonuje utwory muzyczne.

Na wartowni dowódca nowej warty:

1) daje rozprowadzającym znaki rozpoznawcze (hasło — odzew);
2) przypomina wartownikom obowiązki;
3) każe odmaszerować;

poczem **dowódca starej warty** zdaje służbę dowódcy nowej warty.

188. ZMIANA WARTY Z CHORĄGWIĄ (SZTANDAREM).

Stara warta oddaje chorągiew nowej warcie przed wystąpieniem rozprowadzających (patrz wyżej) na komendę dowódcy nowej warty: „poczet chorągwiany — wystąp!".

Na tę komendę poczet chorągwiany nowej warty maszeruje i ustawia się naprzeciw pocztu starej warty w odległości

jednego kroku — chorąży starej warty wręcza sztandar i poczet nowej warty z chorągwią udaje się na wartownię, gdzie umieszcza ją w wyznaczonem miejscu.

W czasie tej zmiany „prezentuj broń!" Orkiestra gra hymn narodowy!

189. ODMARSZ ZMIANY.

Zmiana wychodzi przed wartownię i ustawia się (Rys. 27):

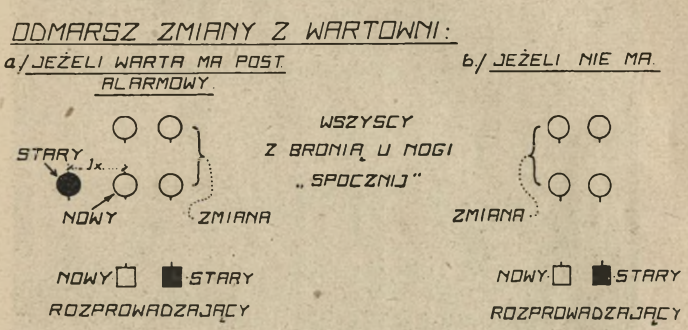

Rys. 27.

Jeżeli jest wartownik alarmowy, naprzód zmienić jego (pkt. 190), a potem odmaszerować. Odmarsz odbywa się na komendę nowego rozprowadzającego: „Baczność!" „na ramię broń!", „zmiana — marsz!". Na zapowiedź „zmiana" — obaj rozprowadzający robią w tył zwrot.

Zmiana maszeruje dwójkami pod dowództwem nowego rozprowadzającego, stary maszeruje po jego lewej ręce. Maszerować chodnikiem nie wolno — tylko jeżeli zajdzie konieczność! Wewnątrz budynków: „za szyjkę — broń!" Jeżeli warta wystawia kilka zmian — najpierw maszeruje zmiana która zmienia wartownika alarmowego — potem maszerują następne zmiany.

190. ZMIANA WARTOWNIKA ALARMOWEGO.

Ustawienie się zmiany jak na rys. 27.

Wartownik alarmowy bierze bez komendy do nogi broń i postawę „spocznij". Na komendę nowego rozprowadzają-

cego: „nowy wartownik — marsz", nowy wartownik robi krok w prawo i odbiera służbę od starego.

Po zdaniu i odebraniu służby, nowy rozprowadzający komenderuje: „baczność" — „na ramię broń!" co wykonują wszyscy, poczem na komendę: „zmiana—marsz" (na zapowiedź

Rys. 28. Zmiana warty głównej w Warszawie.

„zmiana..." obydwaj rozprowadzający robią w tył zwrot) — nowy wartownik alarmowy zostaje na posterunku, stary udaje się do wartowni, — reszta zmiany z rozprowadzającymi maszeruje na zmianę następnych wartowników!

191. ZMIANA WARTOWNIKÓW.

Pojedynczych. Skoro stary wartownik spostrzeże, że zbliża się zmiana — ustawia się na swojem miejscu — bierze broń do nogi.

Nadchodząca zmiana winna zbliżać się nawprost, tak, by nowy wartownik krył na starego. Nie należy komenderować żadnych zachodzeń.

Na komendę: „zmiana — stój!" stary i nowy wartownik winien być o 3 kroki naprzeciw siebie.

Rozprowadzający robią:

nowy krok w prawo i w lewo zwrot,

stary krok w lewo i w prawo zwrot, zwracając się do siebie twarzami. (Rys. 29 lewy).

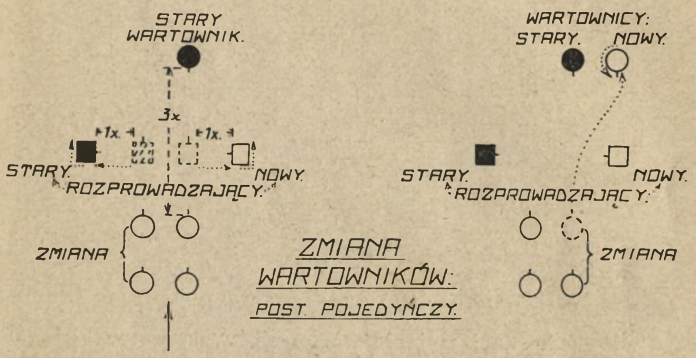

Rys. 29.

Na komendę: — „Do nogi broń!" — „nowy wartownik — marsz!", nowy wartownik dochodzi do starego, staje po jego lewej ręce, robi w tył zwrot. Na komendę spocznij, wartownicy przekazują sobie służbę. (Rys 29 prawy).

Podwójnych. Maszerować tak, by na komendę: „Zmiana — stój!" — stanąć 3× przed środkiem wartowników.

Na komendę: „Nowi wartownicy — marsz!" nowi wartownicy stają po wewnętrznej stronie jak na rys. 30.

Komendy tu nie podane obowiązują jak przy zmianie pojedyńczych wartowników.

Celem zmiany wartownika wewnątrz budynku udają się tylko obaj rozprowadzający i nowy wartownik! Resztą czeka przed wejściem: „do nogi broń — spocznij!" Nie tamować ruchu! Honory oddawać przez „baczność" i zwrot głowy.

Pamiętać: oddawanie i odbieranie służby odbywa się zniżonym głosem! Przysłuchują się: rozprowadzający! Nikomu innemu nie wolno!

Jeżeli stary wartownik pełni służbę z bagnetem — nakazać nałożyć nowemu, a staremu zdjąć.

Jeżeli stary wartownik pełni służbę z bronią naładowaną — nakazać naładować nowemu, rozładować staremu.

Po dokonanej zmianie wartowników zmianą dowodzi stary rozprowadzający i maszeruje po prawej stronie, a nowy przechodzi na lewą!

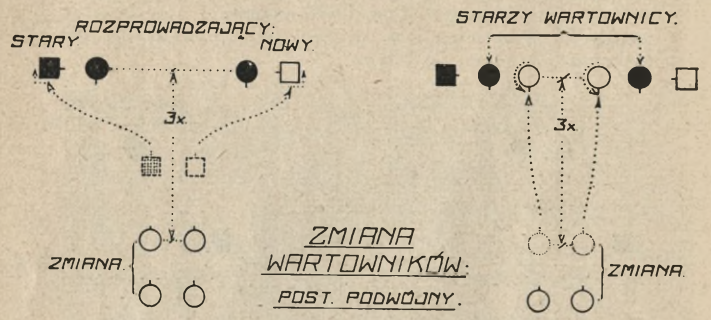

Rys. 30.

192. ODPRAWA STAREJ WARTY.

Po dokonanej zmianie wartowników na wszystkich posterunkach wartownicy zabierają oporządzenie z wartowni, a najstarszy rozprowadzający składa meldunek o przeprowadzonej zmianie, — formuje z wartowników oddział i dołącza na lewe skrzydło warty. Przyjąć uszykowanie i postawę jaką ma warta! Rozprowadzający ustawiają się na lewem skrzydle!

Orkiestra ustawia się na prawem skrzydle starej warty!

Na rozkaz dowódców wart, warty oddają sobie honory jak w pkcie 187, następnie w postawie „na ramię broń" — dowódca starej warty zapowiada: „służba wartownicza skończona!", na co grajek gra sygnał „odtrąbiono" i następuje odmarsz!

Po sygnale „odtrąbiono" nie używa się już zapowiedzi „warta" lecz „drużyna", pluton" i t. d.

Pamiętać. Przed sygnałem „odtrąbiono" — w razie napadu na wartę, pożaru, i t. d., dowódca starej warty obejmuje dowództwo, dowódca nowej warty jest przełożonym nad wartownikami swoimi na posterunkach!

193. UREGULOWANIE SŁUŻBY NOWEJ WARTY.

Po odejściu starej warty — nowa maszeruje na miejsce ustawienia się starej, gdzie dowódca komenderuje: „do nogi broń — spocznij" — poczem dokonywa podziału warty.

Na rozkaz „rozejść się" wartownicy ustawiają broń na stojakach i składają oporządzenie w wyznaczonem miejscu.

Dalsze zmiany w czasie służby odbywają się jak pierwsza na rozkaz dowódcy warty „2-ga (3-cia) zmiana — pod broń"!.

Rys. 31. Posterunek pod Belwederem.

Przed odejściem każdej zmiany dokonać przeglądu i pouczyć, potem kazać odmaszerować. Rozprowadzający po przeprowadzeniu zmiany — melduje, przegląda broń wartownikom i każe ją odstawić.

Wartownicy konni lub na rowerach po dokonaniu zmiany udają się wprost na wartownię i meldują się dowódcy warty!

194. DOWÓDCA WARTY.

Dowódca warty jest przełożonym warty; odpowiada za przebieg służby na warcie i na posterunkach.

Wyznacza on: **zmianę** — dla każdego posterunku, oraz **pogotowie warty,** — które stale czuwa.

Dowódcy warty wolno opuścić wartownię aby obejść posterunki, przekonać się o całości strzeżonych przedmiotów, w nadzwyczajnych i usprawiedliwionych wypadkach służbowych, celem zaspokojenia naturalnej potrzeby.

W każdym takim wypadku musi zdać zastępstwo swemu stałemu zastępcy względnie najstarszemu z podwładnych.

Dowódca warty czuwa całą noc! Jeżeli ma stałego zastępcę, śpi na zmianę z nim.

Jeżeli dowódca warty zachoruje porucza dowództwo swemu zastępcy, albo najstarszemu podwładnemu; melduje przełożonemu oficerowi inspekcyjnemu i prosi swego dowódcę o wyznaczenie następcy.

Dowódca warty sprawdza służbę na posterunkach, aby spotęgować czujność wartowników i być z nimi w stałej styczności.

Kontroli tej dokonywa przy użyciu patroli (zastępca lub rozprowadzający i szeregowcy).

Jeżeli wartownik zaniedbał swoich obowiązków — zmienić go i zaaresztować.

Dowódca warty nie posiada prawa karania.

Winnych przekroczenia aresztuje i melduje przełożonemu oficerowi inspekcyjnemu i swemu dowódcy pododdziału, którego prosi o innego szeregowca.

Aresztowanie wpisać do księgi wart.

Drobne przekroczenia wartowników z zakresu służby wartowniczej należy meldować oficerowi inspekcyjnemu, innego rodzaju — meldować dowódcy pododdziału danego żołnierza po powrocie z warty.

O brakach w wyposażeniu wartowni i posterunków, meldować przełożonym kiedy dokonywują inspekcji.

O wszelkich szczególnych wydarzeniach meldować natychmiast oficerowi inspekcyjnemu.

Przed oddaniem służby zarządzić zawczasu uporządkowanie wartowni. Wartownikom ostatniej zmiany i żołnierzom patroli kazać uporządkować oporządzenie przed pójściem na posterunek.

195. ZASTĘPCA DOWÓDCY WARTY.

Jest przełożonym warty w czasie nieobecności dowódcy warty. Melduje dowódcy warty o wydanych zarządzeniach w czasie obchodzenia posterunków, względnie w czasie nieobecności dowódcy.

Zastępca musi znać miejsca wszystkich posterunków i obowiązki wartowników.

Rys. 32. Posterunek podwójny przy Grobie Nieznanego Żołnierza.

196. ROZPROWADZAJĄCY.

Jest przełożonym wartowników, których prowadzi na posterunki, od chwili odmaszerowania zmiany z wartowni, do chwili powrotu wartowników po skończonej służbie do wartowni.

Obowiązki:

znać — ilość i miejsca swoich posterunków,
— szczegółowe obowiązki wartowników na tych posterunkach,
baczyć — na prawidłowe oddanie i odebranie służby,
sprawdzać — stan przedmiotów na posterunkach,

nakazać — w swojej obecności naładować broń nowemu wartownikowi, rozładować staremu,
dopilnować — by w budce wartowniczej i w pobliżu było czysto.

197. WARTOWNIK.

Zadaniem wartownika jest ochrona stanowiska, względnie strzeżenie przedmiotu, a obowiązkiem jego jest wytrwanie na posterunku aż do zmiany, nawet gdyby życiu jego groziło niebezpieczeństwo.

Wartownik na posterunku — w zakresie służby danego posterunku — **ma prawo wydawania rozkazów wszystkim osobom cywilnym i żołnierzom bez względu na stopień!**

Jeżeli wartownik musi wystąpić wobec starszych — uczynić to znależnym szacunkiem — **jednakże zmusić do posłuszeństwa, chociażby użyciem broni!**

Wartownika mogą zmienić lub sprowadzić z posterunku:
1) jego rozprowadzający,
2) zastępca dowódcy warty,
3) dowódca warty,

w wyjątkowych wypadkach, gdy wymienieni tego dokonać nie mogą, **może dokonać zmiany osobiście** komendant garnizonu dla wart garnizonowych, dowódca pułku dla wart wewnętrznych.

198. POGOTOWIE WARTY.

Jako **pogotowie warty** wyznacza dowódca warty ⅓ żołnierzy warty z pośród tych, którzy wrócili ze służby na posterunkach i na czas nie dłuższy niż okres jednej zmiany.

Z pogotowia wyznacza się ronty, patrole i gońców.

W razie wysłania patrolu i t. d., uzupełnia się pogotowie szeregowymi, którzy mają odejść na posterunki.

Pogotowie warty czuwa stale.

199. SŁUŻBA NA WARCIE.

Warta musi być każdej chwili (we dnie i w nocy) w takiej gotowości, by mogła natychmiast stanąć pod bronią!

Broń przechowuje warta wewnątrz wartowni na stojakach.

W pełnym oporządzeniu warta występuje: (warty konne dosiadają koni):
1) do zmiany warty,
2) w razie alarmu,
3) w razie pożaru,
4) ze względu na niebezpieczeństwo.

W wartowni i jej pobliżu należy zachować czystość i porządek. Oporządzenie winno się znajdować na wyznaczonem miejscu.

Od zmroku do świtu palić światło: w wartowniach, na posterunkach wewnętrznych, w celach aresztanckich, w ustępach i na korytarzach.

W wartowni musi panować cisza. **Surowo są wzbronione:** głośne zabawy i śpiew, granie w karty, używanie napoji zawierających alkohol, przyjmowanie odwiedzin.

W pobliżu wartowni powinien być ustęp przeznaczony tylko do użytku warty.

Spać wolno: rozprowadzającym (za zezwoleniem dowódcy warty), szeregowcom tym, którzy odchodzą na zmianę w najbliższej kolejności.

Nie wolno: rozbierać się, zdejmować pasa lub odpinać broni bocznej.

(W nocy wolno rozpiąć haftki u kołnierza).

Poza wartownią pozostawać w hełmach.

Opuścić wartownię wolno tylko dla zaspokojenia naturalnych potrzeb (pojedyńczo). Prosić o zezwolenie dowódcę warty lub zastępcę.

W czasie od „pobudki" do „capstrzyku", po wejściu starszego do wartowni, wszyscy przyjmują postawę zasadniczą na komendę „baczność" — podaną przez tego żołnierza, który pierwszy zauważył wchodzącego.

W czasie od „capstrzyku" do „pobudki" — nie podaje się komendy „baczność", a postawę zasadniczą samorzutnie przyjmują żołnierze należący do pogotowia, oraz ci, którzy nie śpią.

Od godziny 15-ej w Wielki Czawrtek do rezurekcji w Wielką Sobotę grajkowie, ani orkiestry nie grają, podają tylko sygnały „capstrzyk", „pobudka" oraz sygnały alarmowe.

200. POSTĘPOWANIE W RAZIE CHOROBY I NIESZCZĘŚLIWYCH WYPADKÓW NA WARCIE.

Jeżeli zachorował szeregowiec na warcie, dowódca warty melduję natychmiast oficerowi inspekcyjnemu i prosi o uzupełnienie.

Jeżeli dany szereg. stał na posterunku należy go natychmiast zmienić.

Chorych szeregowych odsyła się do oddziału, z warty głównej odsyła się do lekarza inspekcyjnego garnizonu celem udzielenia im porady lekarskiej.

Jeżeli warta pełni służbę w pobliżu zakładu leczniczego, a choremu zagraża niebezpieczeństwo utraty życia, należy go odesłać do danego zakładu.

201. SŁUŻBA WARTOWNIKÓW.

Odbywa się zasadniczo co dwie godziny.

Podczas mrozu (od—6° C wdół), ulewy z wichrem, zamieci śnieżnej zarządza dowódca warty samodzielnie zmianę co godzinę.

Na posterunkach, na których wartownicy pełnią służbę, stojąc w miejscu, można zarządzić zmianę co 30 minut.

Zarządzenia te meldować oficerowi inspekcyjnemu i zapisać do księgi wart.

Przy odejściu wartowników na zmianę dowódca warty albo jego zastępca: przypomina w krótkości obowiązki i znaki rozpoznawcze, przepisy o użyciu broni, sprawdza ubiór.

202. WYSTĄPIENIE WARTY POD BROŃ.

Warta występuje pod broń:
do zmiany warty,
w razie pożaru w pobliżu wartowni,
w razie alarmu,
na wypadek zbiegowiska, rozruchów,
do modlitwy,
do sprawdzenia przez przełożonych wart,
na specjalny rozkaz przełożonych wart,
do oddania honorów.

W celu wywołania warty pod broń, wartownik alarmowy woła przeciągle donośnym głosem: „warta pod — brooooń!" — (albo dzwoni).

Wartę sprawia się w szyku rozwiniętym w dwuszeregu — 3 kroki w lewo od wartownika alarmowego.

Dowódca warty staje na prawym skrzydle, zastępca dowódcy za prawoskrzydłową rotą.

Do wydania komendy dowódca warty występuje o krok naprzód z równoczesnym zwrotem w lewo; po wydaniu komendy wraca jednym krokiem na swe miejsce.

203. WYSTĄPIENIE WARTY POD BROŃ DO ODDANIA HONORÓW.

W czasie od „pobudki" do „capstrzyku", warta występuje pod broń dla oddania honorów przed:

A. Przenajświętszym Sakramentem,
B. Prezydentem Rzeczypospolitej,
C. naczelnikami obcych państw w czasie pokoju, a sprzymierzonych i neutralnych w czasie wojny,
D. chorągwiami i sztandarami wojskowemi,
E. ministrem spraw wojskowych,
F. generałami,

G. przełożonymi danej warty,
H. oddziałami, prowadzonemi przez oficerów młodszych z dobytą szablą, oraz wszystkiemi oddziałami, prowadzonemi przez oficerów sztabowych,
I. przed pogrzebami wojskowemi.

Chorągwiom, sztandarom, oddziałom oraz żołnierzom państw obcych w czasie pokoju oraz sprzymierzonych i neutralnych w czasie wojny oddaje warta honory według przepisów jak własnym.

Jeżeli odbywa się zmiana warty i gdy obydwie stoją jeszcze zwarte, oddają one honory w wypadkach A, B, C, D, E.

Dowódca nowej warty komenderuje „w tył zwrot", poczem obydwie warty oddają honory na rozkazy swoich dowódców.

Warty z chorągwiami i sztandarami występują z niemi w wypadkach A, B, C, D i E. W wypadakch F, G, H i I. poczty chorągwiane pozostają z chorągwiami, sztandarami na wartowni.

Nie występują pod broń dla oddania honorów warty przy aresztach i więzieniach.

Warta powinna tak wcześnie wystąpić dla oddania honorów, by mogło ono być wykonane przed zbliżeniem się danej osoby, oddziału do warty na 20 kroków.

Dowódca warty komenderuje „baczność" — „na ramię broń" — „prezentuj broń" — „na prawo (lewo) patrz".

Jak pada ostatnia komenda, grajek rozpoczyna granie, podoficer chorągwiany salutuje chorągwią.

Po wydaniu komendy dowódca warty wstępuje na miejsce i przyjmuje postawę, jaką ma warta (salutuje szablą).

Gdy dana osoba, oddział minie lewe skrzydło (prawe) warty na odległość 3 kroków, dowódca warty wydaje komendę do rozejścia się.

Jeżeli zachodzą wypadki B, C, D i E, grajek gra raz sygnał „wszyscy" i „baczność", trzykrotnie „hasło wojska polskiego" — poczem „marsz dla generałów".

W wypadku oddawania honorów przed generałami — grajek gra raz sygnał „baczność", poczem „marsz dla generałów".

204. WYSTĄPIENIE WARTY DO MODLITWY.

Warta występuje do modlitwy na sygnały „pobudka" i „capstrzyk".

Wywołanie warty patrz pkt. 36.

Dowódca warty zapowiada: „modlitwa", poczem komenderuje: „na ramię broń" — „prezentuj broń", sam wykonuje odpowiednie chwyty (względnie salutuje szablą) — gra-

jek trąbi sygnał „modlitwa". Po odegraniu sygnału dowódca warty wraca do pozycji pierwotnej, komenderuje: „na ramię broń" — „do nogi broń" — „rozejść się".

Wartownik alarmowy wykonywa chwyty razem z wartą.

Warta nie występuje do modlitwy, jeżeli nie posiada grajka, oraz w czasie ulewnych deszczów lub śnieżycy.

W czasie modlitwy warty nie oddają nikomu honorów.

205. WYSTĄPIENIE WARTY DO SPRAWDZENIA I NA ROZKAZ.

Warta staje pod broń do sprawdzenia tylko na **specjalny** rozkaz przełożonego, który dokonywa kontroli.

Wtedy dowódca warty po oddaniu honorów melduje o zaszłych wypadkach.

W razie wystąpienia warty **w nocy** na rozkaz przełożonego, oddaje ona honory przez przyjęcie postawy zasadniczej na komendę dowódcy warty.

206. ZACHOWANIE SIĘ WARTY W SPECJALNYCH WYPADKACH.

W razie alarmu:

„Warty garnizonowe" — zachowują się według zarządzeń alarmowych komendanta garnizonu.

„Warty wewnętrzne" — zachowują się według zarządzeń alarmowych dowódcy formacji.

W razie pożaru zachować się według obowiązujących **„przepisów przeciwpożarowych".**

Zmiana wartowników odbywa się regularnie. W razie pożaru na wartowni umieścić wartę w bezpiecznem miejscu, a dowódca warty z szeregowcami energicznie stara się ogień stłumić i ratować inwentarz.

Na wypadek zbiegowiska, rozruchów, gdyby stan warty ze względu na niebezpieczeństwo okazał się niewystarczający — dowódca warty prosi komendanta garnizonu (oficera inspekcyjnego garnizonu) o wzmocnienie.

207. WARTY PRZY KASACH, MAGAZYNACH, SKŁADACH.

Postępują według przepisów dla danej warty, które winny się znajdować na wartowni.

Do obowiązku dowódcy warty należy stwierdzenie tożsamości osób uprawionych do otwierania kas, magazynów i t. p.

Otworzenie winno być uskutecznione w obecności dowódcy warty, względnie jego zastępcy lub rozprowadzającego.

O ile na czas urzędowania i z chwilą otworzenia danego przedmiotu przepisy przewidują ściągnięcie wartownika — dowódca warty notuje w księdze warty (patrz pkt. 57), czas ściągnięcia wartownika oraz czas jego wystawienia.

208. OBOWIĄZKI DOWÓDCY WARTY W STOSUNKU DO ARESZTOWANYCH.

Dowódca warty, przy której znajdują się areszty, jest odpowiedzialny za aresztantów oddanych pod jego nadzór.

Przejmując służbę, odbiera imiennie aresztantów wraz z dokumentami i ewentualnie ich depozytami.

Przyjmuje nowych aresztantów tylko na rozkaz pisemny lub ustny przełożonych oraz na podstawie kart służbowych formacyj.

Przyjmuje aresztowanych przez starszych na ich osobiste żądanie z pisemnym meldunkiem; meldunek ten odsyła bezwłocznie do formacji aresztowanego.

Prowadzi na podstawie kart karnych, wykaz aresztantów, odsiadujących kary dyscyplinarne, względnie sądowe. Wpisuje aresztowanych do księgi wart w pozycji IV-tej.

Pilnuje, by strawa dla aresztantów była dostarczona na czas, oraz przestrzega przepisów odnoszących się do przebywania na świeżem powietrzu względnie użycia do pracy aresztantów.

Melduje oficerowi inspekcyjnemu o aresztantach, którzy siedzą więcej niż 48 godzin bez kart karnych; jemu również przedstawia zażalenia aresztantów.

Na rozkaz swego przełożonego lub przełożonego aresztowanego zwalnia go, względnie odsyła do wskazanego miejsca przeznaczenia.

Jeżeli niema profosa, powierza klucze od cel aresztanckich swemu zastępcy albo jednemu z rozprowadzających.

Przyjmuje pod chwilowy dozór aresztowane osoby cywilne — (o ile jest miejsce w aresztach) na pisemną prośbę władz cywilnych oraz ich organów bezpieczeństwa.

Jeżeli przy danej warcie niema aresztów, aresztowanych przez siebie dowódca warty odsyła do takiej warty, która ma areszty.

209. OBOWIĄZKI WARTOWNIKÓW.

Wartownicy pełnią służbę według przepisów, obowiązujących na danej warcie i danych posterunkach.

Wartownikom na posterunkach nie wolno: — siedzieć, opierać się o ścianę, spać, jeść, palić, śpiewać, wdawać się w rozmowy, przyjmować podarunków, zdejmować oporzą-

dzenia, odkładać lub oddawać broń komukolwiek, **nawet swoim przełożonym**, załatwiać potrzeb naturalnych.

Stojący na posterunku z naładowaną bronią melduje o każdem użyciu broni rozprowadzającemu przy zmianie.

Jeżeli broń była nienaładowana, a samorzutnie ją naładował, melduje o tem rozprowadzającemu nawet wtedy, gdy z niej nie zrobił użytku.

Zaopatrzony w amunicję odpina wieczko lewej ładownicy.

Obejmując służbę na posterunku, ma się przekonać, czy przedmioty powierzone jego pieczy nie są uszkodzone.

O wszelkich niedokładnościach melduje rozprowadzającemu.

O wszelkich nadzwyczajnych wypadkach, podejrzanych okolicznościach melduje podczas sprawdzania przez przełożonych i przy zmianie.

W nadzwyczajnych i wyjątkowych razach, jeżeli doraźna pomoc lub bezwłoczne wkroczenie warty jest konieczne a niemożliwe jest zawiadomienie warty głosem lub innym sposobem, daje strzał alarmowy, **zwracając broń wylotem w górę.**

Z obrębu swego posterunku nie wolno mu odejść.

W razie zachorowania nie wolno mu samowolnie opuścić posterunku. Głosem, świstawką, przez kogoś z przechodniów, w ostatecznym razie strzałem alarmowym, zawiadamia dowódcę warty o swem zasłabnięciu.

Gdy ma wydane **„znaki rozpoznawcze"**, żąda ich tak od żołnierzy jak i cywilnych, kiedy się zbliżą do niego. Od przełożonych żąda zawsze w nocy, — w dzień o ile ma wątpliwości.

Wolno udzielać informacyj służbowych tylko swoim przełożonym.

Wolno mu schronić się do budki wartowniczej tylko podczas ulewnego deszczu, gradu i śnieżycy. **Opuszcza budkę dla oddania honorów.**

Dba o czystość na posterunku i w jego pobliżu.

Wartownik, o ile jest w kożuchu (płaszczu wartowniczym) poruszający się na pewnej przestrzeni, trzyma karabin na ramieniu, na pasie — stojący w miejscu, w postawie do nogi broń". Z bronią na ramieniu, trzyma, ją jak na rozkaz „odtrąbiono", z bronią u nogi w postawie „spocznij".

210. KIEDY I JAK WARTOWNICY ODDAJĄ HONORY.

Wartownicy oddają honory przez prezentowanie broni w wypadkach przewidzianych w punkcie 203-cim oraz oficerom.

Szeregowym oddają honory przez przyjęcie postawy za sadniczej i zwrot głowy.

Wartownik alarmowy lub honorowy oddaje honory, udając się szybko na wyznaczone miejsce, gdzie robi front, odpowiednie chwyty bronią i zwrot głowy w kierunku nadchodzącego. Jeżeli wartownik widzi, że nie zdąży swego miejsca na czas osiągnąć, oddaje honory na miejscu.

Podwójni wartownicy wykonują chwyty i zwroty głową równocześnie; lewy stosuje się do prawego.

Stojący z bronią u nogi, względnie z karabinem (karabinkiem) na pasie (konni z karabinkiem w ręku) oddają honory przez przyjęcie postawy zasadniczej i zwrot głowy.

Chwyty i ruchy mają być ukończone na sześć kroków przed starszym.

Po oddaleniu się starszego na 3 kroki, przyjmuje pierwotną postawę.

Wartownicy nie oddają honorów: na posterunkach w kościele, przed masztem z flagą w dniu Święta Żołnierza, przy celach aresztanckich, więziennych, w czasie od capstrzyku do pobudki, na specjalny rozkaz.

211. WARTOWNIK NA POSTERUNKU HONOROWYM.

Na wewnętrznym posterunku honorowym wartownik trzyma karabin (karabinek) w pozycji „do nogi broń", jeżeli występuje z szablą, trzyma ją w postawie „na ramię broń".

Na zewnętrznym posterunku honorowym wartownik zachowuje się tak jak na posterunku alarmowym—patrz pkt. 212.

Wartownik, na posterunku honorowym konno, trzyma dobytą szablę w dłoni, zaś karabinek przewiesza przez plecy.

212. WARTOWNIK NA POSTERUNKU ALARMOWYM.

Uzbrojony w karabin (karabinek) i bagnet, trzyma karabin w postawie „na ramię broń"; w budce wartowniczej bierze „do nogi broń".

Uzbrojony w karabinek i szablę trzyma szablę w postawie „na ramię broń", karabinek przez plecy; w budce wartowniczej nie zdejmuje karabinka z pleców.

Obowiązki: zawiadamia dowódcę warty o zajściach w pobliżu wartowni, w razie potrzeby wywołuje dowódcę warty, oddaje honory — patrz pkt. 211, nie wpuszcza do wartowni osób cywilnych, żołnierzy wpuszcza do wartowni tylko w sprawach służbowych, wywołuje wartę pod broń tak, by mogła na czas i w należytym uszykowaniu stanąć pod bronią.

213. WARTOWNIK NA POSTERUNKU OCHRONNYM.

Na wewnętrznym posterunku ochronnym wartownik trzyma karabin (karabinek) w pozycji „do nogi broń".

Na zewnętrznym posterunku ochronnym trzyma karabin (karabinek) zarówno ładowany jak nieładowany w dzień, jak i w nocy na pasie. O ile stoi w budce wartowniczej, bierze karabin (karabinek) do postawy „do nogi broń".

Uzbrojeni w karabin i bagnet, nakładają w czasie od capstrzyku do pobudki bagnet na broń.

Wartownik będący konno, trzyma dobytą szablę w dłoni, zaś karabinek przewiesza przez plecy — **o ile broń nie jest ładowana.**

Jeżeli broń jest ładowana — trzyma w prawej ręce karabinek, opierając go trzewikiem na przedniej powierzchni uda prawej nogi, pas zdłużony, szabla w pochwie.

Obowiązki: według przepisów ustalonych dla danego posterunku.

214. WARTOWNIK PRZY PROCHOWNIACH, KASACH, MAGAZYNACH.

Szczegółowo pełni służbę według przepisów, jakie obowiązują na danym posterunku.

Ogólnie należy pamiętać:

Wartownik przy prochowniach, składach amunicji, materjałów wybuchowych **nie dopuszcza** osób obcych w pobliże strzeżonego przedmiotu i baczy, by w pobliżu nie palono tytoniu lub nie rozniecano ognia.

Wartownik przy kasach, magazynach, składach zezwala na otwieranie strzeżonych przedmiotów według przepisów podanym w punkcie 207-ym.

215. WARTOWNIK PRZY WIĘZIENIACH I ARESZTACH.

Stoi stale z bagnetem na broni!

Obowiązki: wolno mu wypuszczać aresztantów względnie dopuszczać do nich osoby obce **tylko na rozkaz** dowódcy lub zastępcy dowódcy warty względnie rozprowadzającego.

Obserwuje przez okienka co się dzieje w celach, gdy zauważy coś podejrzanego zawiadamia dowódcę warty.

Baczy, by aresztanci nie wyrzucali żadnych przedmiotów przez okno, by im czegoś nie podawano, by nie rozmawiali z osobami obcymi, oraz by nie niszczyli wewnętrznego urządzenia.

Wartownik na posterunku przy bramie więziennej, wpuszcza do budynku więziennego tylko za legitymacją i w obecności dowódcy warty, zastępcy lub rozprowadzającego.

216. ZNAKI ROZPOZNAWCZE.

Znak rozpoznawczy składa się z dwóch wyrazów: pierwszy z nich „hasło" jest nazwą jakiegoś przedmiotu, drugi „odzew" — nazwą miejscowości. Rozpoczynają się od jednakowej litery.

Zachowanie znaków w tajemnicy jest obowiązkiem każdego żołnierza!

W wyjątkowych warunkach dla wart przy prochowniach, składach materjałów wybuchowych, więzieniach i t. p., wydaje się specjalne znaki rozpoznawcze dla dowódców wart.

Znaki rozpoznawcze służą, by wartownik mógł rozpoznać zbliżające się osoby, a oddziały, patrole, ronty mogły się wzajemnie rozpoznać.

217. ZATRZYMYWANIE I ROZPOZNAWANIE PRZEZ WARTOWNIKA.

Widząc zbliżającą się osobę, wartownik staje z bronią gotową do użytku i woła „stój — kto idzie".

Na to wezwanie zbliżająca się osoba, oddział, patrol, ront, ma zatrzymać się natychmiast i podać swój charakter służbowy.

W razie nieusłuchania — wartownik ponawia rozkaz zatrzymania się, otwiera bezpiecznik.

Gdy mimo to nie usłuchano jego rozkazu, woła poraz trzeci: „stój — będę strzelał" i w razie nieposłuchania lub ucieczki: **robi użytek z broni!**

Jeżeli zbliżająca się osoba, oddział, zatrzyma się i poda swój charakter służbowy, wartownik:

— jeżeli jest jedna osoba, rozkazuje; „zbliżyć się dla podania hasła";

— jeżeli jest kilka osób (oddział) rozkazuje: „dowódca zbliżyć się".

Po zbliżeniu się (najwyżej na 3 kroki) wartownik pyta: „hasło".

Jeżeli odpowiedź brzmi właściwie, odpowiada „wolna droga" oraz (jeżeli jest zapytany) daje odzew.

Jeżeli odpowiedź brzmi **niewłaściwie** — wartownik przytrzymuje, daje rozkaz „w tył zwrot", przestrzega, że w razie próby ucieczki użyje broni, zawiadamia o zatrzymaniu dowódcę warty (o ile możności przez żołnierzy).

O ile na posterunku jest budka wartownicza, należy przytrzymanemu kazać stanąć twarzą do ściany.

Bagnet nasadzić! — Mieć na oku zatrzymanego aż do chwili przybycia patrolu z warty lub zmiany.

Oddziały — patrole — ronty — zatrzymują i rozpoznają w następujący sposób: dowódca oddziału (wzgl. żołnierz, który pierwszy spostrzegł) woła „stój — kto idzie".

Oddział zatrzymujący bierze do nogi broń, w wyjątkowych warunkach lub w ciemności bierze broń gotową do użytku.

Oddział zatrzymany staje, dowódca podaje charakter służbowy, a na rozkaz **„dowódca — zbliżyć się"**, zbliża się na odległość trzech kroków podaje hasło, zapytuje o odzew.

Po wymianie znaków rozpoznawczych, zatrzymujący zapowiada: „wolna droga".

Jeżeli spotkanie nastąpiło z przełożonym, należy mu meldować o przebiegu służby względnie o zaszłych wypadkach, w innym wypadku dowódcy oddziałów, patroli, rontów udzielają sobie wzajemnie wiadomości i spostrzeżeń.

Gdyby zatrzymany oddział nie dał zadawalającej odpowiedzi należy dany oddział, patrol, ront **zatrzymać**, a w razie oporu lub groźnej postawy **zrobić użytek z broni.**

218. WYPOSAŻENIE WARTOWNI I POSTERUNKÓW.

W wartowni mają się znajdować:

księga warty, przepisy wartownicze dla danej warty, przepisy alarmowe oraz przepisy o użyciu amunicji alarmowej, przepisy przeciwpożarowe, plan posterunków warty, spis specjalnych instrukcyj i rozkazów w osobnej teczce, przepisy o udzielaniu pierwszej pomocy w nagłych wypadkach, spis inwentarza, prycze bez sienników i pościeli, stoły, ławki, naczynia na wodę do picia i do mycia, urządzenia do oświetlenia wartowni i miejsca przed nią, stojaki na karabiny, urządzenia do umieszczania oporządzenia (plecaków), amunicja alarmowa, bibljoteczka.

Do wyposażenia wartowni należą również:

budki wartownicze, płaszcze i obuwie ochronne, przybory do gaszenia pożaru, opatrunki, gwizdki.

Jeżeli posterunek otrzymuje wyposażenie — powinno to być uwidocznione w spisie inwentarza, a wartownik powinien o tem wiedzieć.

Troska o utrzymanie wyposażenia w należytym stanie należy do dowódców wart.

Należy skrupulatnie odbierać inwentarz od swoich poprzedników — o niedokładnościach meldować.

219. UŻYCIE BRONI W SŁUŻBIE WARTOWNICZEJ.

Organa służby inspekcyjnej, konwoje, warty, wartownicy na posterunkach, konwojenci, patrole i ronty posiadają prawo użycia broni:

w razie napadu lub poważnego zagrożenia napadem;
w razie napotkania na czynny opór;
w razie nieusłuchania wezwania do natychmiastowego złożenia broni lub niebezpiecznych narzędzi, przedmiotów;
w celu wymuszenia należnego sobie posłuszeństwa, jeżeli aresztowany, przytrzymany, więzień, jeniec ucieka pomimo wezwania do zatrzymania się (po jednorazowem ostrzeżeniu);
dla zatrzymania osoby, która po trzykrotnem wezwaniu „stój" i po zagrożeniu użyciem broni, rozkazu zatrzymania się nie usłuchała.

Celem użycia broni powinno być unieszkodliwienie tego, przeciw komu używa się broni.

Użycie broni w celu rozpędzenia tłumów przez warty, konwoje, patrole może nastąpić dopiero po trzykrotnem wezwaniu do rozejścia się; w razie zaś posiadania trąbki, po poprzedzeniu każdego wezwania sygnałem trąbką „szturm" albo „strzelać". W razie braku trąbki wydaje się głośne ostrzeżenie.

W razie napadu lub nieusłuchania wezwania do natychmiastowego złożenia broni, niebezpiecznych narzędzi, przedmiotów, można użyć broni bez trzykrotnego wezwania i bez podania sygnału ostrzegawczego trąbką.

E. Przepisy o udzielaniu pomocy wojskowej władzom cywilnym.

(Część VIII-ma. Reg. sł. wewn.).

220. PRZEZNACZENIE POMOCY WOJSKOWEJ.

W wypadku, kiedy władze cywilne, nie są w stanie zapewnić porządku i bezpieczeństwa publicznego lub zmusić do wykonania przepisów prawnych — wówczas mogą wezwać wojsko do pomocy:

— celem uprzedzenia lub stłumienia zbiorowych aktów gwałtu publicznego, zbrojnych wystąpień przeciwko państwu lub bezpieczeństwu życia i całości mienia obywateli;

— w celach zapobiegawczych i ratunkowych podczas klęsk żywiołowych;

— we wszystkich innych wypadkach, przewidzianych ustawami.

Oddziały wojska użyte do pomocy władzom cywilnym, noszą nazwę — **„oddziałów asystencyjnych"**.

Pomoc wojskowa musi być zawsze tak silna, by dawała pod każdym względem pewność, że zadanie zostanie bezwzględnie spełnione, a honor wojska w razie interwencji nie będzie na szwank narażony.

221. SKŁAD ODDZIAŁÓW ASYSTENCYJNYCH.

Oddziały asystencyjne muszą być pod względem jakości moralnej, jakoteż wyszkolenia starannie dobierane.

Podstawową jednostką asystencyjną jest kompanja piechoty względnie szwadron kawalerji. Formuje się je według specjalnych stanów liczebnych.

Szeregowych niepewnych oraz karanych za rabunki, kradzieże, opilstwo lub ciężkie wykroczenie przeciwko karności i moralności nie przydziela się do oddziałów asystencyjnych.

222 ZAOPATRZENIE ODDZIAŁÓW ASYSTENCYJNYCH.

Uzbrojenie i dotacja amunicji — według specjalnych przepisów. Granaty ręczne wydaje się tylko na specjalny rozkaz.

Oddziały asystencyjne występują zawsze z bronią nabitą i bagnetem nałożonym.

Amunicja karabinowa musi być zawsze nałódkowana.

Oddziały asystencyjne wyruszają w pełnem oporządzeniu polowem.

O ile się przewiduje, że będą braki w zakwaterowaniu poza garnizonem, wydaje się po dwa koce na każdego żołnierza, zwłaszcza w porze chłodnej.

Oddziały asystencyjne wyruszające poza obręb garnizonu, otrzymują żywność w naturze.

Wyposaża się je w kuchnie polowe lub skrzynki, względnie kotły do gotowania.

223. ZACHOWANIE SIĘ ODDZIAŁU ASYSTENCYJNEGO.

Występujący oddział asystencyjny musi być **stale w gotowości bojowej.**

Dowódca oddziału asystencyjnego obowiązany jest w każdem położeniu czuwać nad honorem i powagą oręża.

Oddział asystencyjny działa stanowczo, spokojnie i wytrwale; nigdy połowicznie.

Tak oficerom jak i szeregowym oddziału asystencyjnego nie wolno bezwarunkowo przyjmować jakichkolwiek grzeczności, czy to w formie podarunków, czy też zaprosin w gościnę i t. p.

Oddział asystencyjny w miejscu przeznaczenia kwateruje zasadniczo razem — nie rozdrabia się.

Nie wolno umieszczać żołnierzy na kwaterach każdego z osobna.

Pomieszczenia oficerów znajdują się w bezpośredniej bliskości kwater szeregowych.

224. ARESZTOWANIA, REWIZJE OSÓB I MIESZKAŃ.

Aresztowania dokonywują organa bezpieczeństwa publicznego.

Jeżeli aresztowań ma dokonywać wojsko — to czyni to przy pomocy patroli.

Do patroli wybiera się ludzi silnych — a na dowódców naznacza się energicznych podoficerów.

Obowiązkiem dowódcy patrolu jest notować dane osobiste przytrzymanych osób oraz nazwiska żołnierzy należących do patrolu, by móc potem w sądzie złożyć jasne zeznanie.

Aresztowanych odsyła się do punktów zbornych. Punkty zborne dla aresztowanych, oraz najkrótsza droga do nich, muszą być znane patrolom.

Do rewizji osób i mieszkań formuje się osobne oddziały jako „asystę".

225. UŻYCIE BRONI W CZASIE ROZRUCHÓW.

Pod użyciem broni rozumie się użycie broni palnej lub białej.

Piechota działa najpierw bagnetem, oszczędzając w miarę możności kobiety, dzieci i osoby nie biorące udziału w rozruchach.

W razie, gdy natarcie bagnetem nie daje wyników lub gdyby do wojska strzelano, albo zmuszono je do obrony, należy użyć broni palnej.

W zwartych oddziałach nie daje się pojedyńczych strzałów, lecz oddaje się salwy.

W walkach ulicznych jako broń skuteczną używa się granatów ręcznych lub karabinowych.

Szarżę kawalerji, natarcie piechoty bagnetem, użycie broni palnej poprzedza potrójny sygnał trąbką — **„szturm"** — względnie **„strzelać!"**

Jeżeli niema trębacza — **wydaje się głośno ostrzeżenie.**

Bez sygnału ostrzegawczego wolno użyć broni:

— dla samoobrony, gdy oddział lub patrol zostanie napadnięty,

— przeciwko czynnie opierającym się,

— przeciwko przeszkadzającym działaniu wojska,

— w razie zbrodni i gwałtów publicznych popełnionych w obecności wojska.

226. POMOC WOJSKA NA WYPADEK KLĘSK ŻYWIOŁOWYCH.

W wypadku klęsk żywiołowych, np. ruszania lodów, powodzi, zamięci śnieżnych, pożaru lasów, szybów w kopalniach

nafty, węgla, oberwania się skał, osunięcia się nasypów kolejowych — mogą być użyte oddziały wojskowe do pomocy władzom cywilnym.

Oddawanie honorów.

(Cz. IX ta. R-g. sł. wewn.).

227. CEL I SPOSÓB ODDAWANIA HONORÓW.

Oddawanie honorów jest zewnętrzną oznaką karności i spoistości wojska, wyrazem uszanowania dla przełożonych i starszych, wyrazem koleżeństwa i dobrego wychowania.

Honory, oddaje się w sposób przepisany Regulaminem Piechoty Część I. Masztra.

Stojąc — należy zawsze zwrócić się frontem do przełożonego (starszego) i przyjąć postawę zasadniczą.

Idąc — należy przyjąć krok sprężysty.

Zwrot głowy musi być tak wykonany, żeby był widoczny — przyczem należy patrzeć w oczy.

Oddaje się ukłon i odpowiada się nań prawą ręką. Od obowiązku tego zwolnieni są żołnierze — ranni, kontuzjowani, inwalidzi, oraz żołnierze, którzy w prawej ręce niosą ciężkie przedmioty. W tych wypadkach szeregowi wykonują tylko zwrot głowy.

Jeżeli prawa ręka jest zajęta, należy ją zawczasu uwolnić, by być gotowym do oddania honorów z przepisanej odległości.

Przy wymijaniu przełożonych (starszych) — w chwili oddawania honorów — zachować odstęp przynajmniej na 1 krok — idąc z przeciwnej strony lub z boku przepuścić ich wprzód, zatrzymując się i robiąc im wolne miejsce.

Honorów nie oddaje się w odległości większej niż 30 kroków.

Jeżeli żołnierz biegnie — by oddać honory — przejść do kroku zwykłego. O ile żołnierz wygląda przez okno, lub gdy spostrzegł w oknie wyglądającą osobę — obowiązuje oddawanie honorów.

Obowiązkiem każdego przełożonego i starszego jest dawać osobiście przykład starannego oddawania honorów i wymagać tego samego od podwładnych i młodszych.

228. KTO I KOMU ODAJE HONORY.

Oddawanie honorów obowiązuje wszystkich żołnierzy (także nie służących czynnie, o ile występują w ubiorze wojskowym), zarówno w służbie jak i poza służbą wobec:

— Prezydenta Rzeczypospolitej,
— chorągwi (sztandarów) wojskowych,
— grobu Nieznanego Żołnierza,
— wszystkich przełożonych i starszych (zarówno oficerów, szereg. jak i duchownych wojskowych),
— weteranów powstań narodowych w ubiorze wojskowym,
— pogrzebów wojskowych.

229. ODDAWANIE HONORÓW W WYPADKACH SPECJALNYCH.

Dla oddania honorów Prezydentowi Rzczypospolitej wszyscy żołnierze stają i zwracają się frontem. Żołnierze jadący rowerem, konno, wozem samochodem zwalniają tempo.

Przed grobem Nieznanego Żołnierza, żołnierze oddają honory: przez salutowanie, gdy przechodzą pod arkadami pałacu Saskiego, względnie wzdłuż nich w odległości 10 kroków, przez zdjęcie czapki o ile zatrzymują się przy grobie.

Chorągwiom i sztandarom wojskowym oddaje się honory wówczas, o ile z chorągwią występuje poczet — bez względu na to, czy pokrowiec jest zdjęty lub nie.

Oddawanie honorów przedstawicielom państw i wojsk obcych, oraz chorągwiom, sztandarom i wojskom obcym — określają każdorazowo osobne przepisy.

Oficerom pułków obcych występującym w mundurach— przy równych stopniach salutuje pierwszy oficer polski.

W czasie grania hymnu narodowego oraz **oficjalnego** grania hymnów państw obcych — żołnierze przyjmują postawę zasadniczą i oddają honory. Oddziały zwarte prezentują broń, bez broni — stoją na „baczność".

Wychowankowie korpusów kadetów, oddają honory—jak w punkcie 231, z tym wyjątkiem, że podoficerom i chorąż. nie salutują. Pierwsi pozdrawiają uczniów szkół podchorążych.

Chorzy i ranni nie oddają honorów **tylko wtedy,** gdy z powodu stanu zdrowia nie mogą temu obowiązkowi zadość uczynić.

230. ODDAWANIE HONORÓW W MIEJSCACH PUBLICZNYCH, SPACEROWYCH.

W miejscach, gdzie kilkakrotnie spotyka się tę samą osobę (teatry, korytarze, budynki, miejsca spacerowe) wystarcza jednorazowe oddanie honorów, o ile ukłon zostanie zauważony.

Miejsca, które należy uważać za spacerowe są oznaczane w rozkazie garnizonowym.

231. ODDAWANIE HONORÓW PRZEZ SZEREGOWYCH — W RÓŻNYCH OKOLICZNOŚCIACH.

Pojedynczy szeregowy — **prezentuje broń** — tylko przed oficerem i to jako wartownik na posterunku. Chorążym i podoficerom w tych wypadkach oddaje honory przez przyjęcie postawy zasadniczej i zwrot głowy.

Bez karabina z nakrytą głową salutuje, przyczem w ruchu — wykonuje zwrot głowy, stojąc — przybiera postawę zasadniczą. Salutowanie obowiązuje również bez pasa głównego, zarówno pod dachem, jak i na dworze. Bez czapki:

Rys. 33. Szer. oddaje ukłon z nakr. głowy stojąc.

Rys. 34. Szer. oddaje ukłon w marszu.

Rys. 35. Szer. bez czapki oddaje ukłon w marszu.

w ruchu — zwrot głowy, stojąc — przyjąć tylko postawę zasadniczą.

Szereg. siedzący — dla oddania honorów wstaje sprężyście, zwraca się frontem, przyjmuje postawę zasadniczą i salutuje, o ile ma nakrycie głowy.

W restauracjach, kawiarniach, tramwajach, wagonach kolejowych oraz innych lokalach i miejscach publicznych:

— jeżeli wchodzi lub wychodzi, przybiera postawę zasadniczą, zwracając się frontem ku przełożonym lub starszym,

— jeżeli tam siedzi: wstaje przed oficerami i wszystkimi przełożonymi; starszym podoficerom oddaje honory przez wyprostowanie tułowia i zwrot głowy. Jeżeli jest w czapce salutuje.

Szeregowy jadący na wozie, w powozie, samochodzie — salutuje; jeżeli ma ręce zajęte — robi zwrot głowy.

Konny — przejść w stępa i zwrot głowy (postawa zasadnicza na koniu) rys. 36.

Jeździec trzymający luzaka—postawa zasadnicza i zwrot głowy. Jeździec prowadzący luzaka — wyprostować tułów — zwrot gołwy rys. 37.

Kierowcy, motocykliści, cykliści, woźnice w czasie jazdy — nie oddają honorów; w czasie postoju wyprostować tułów — zwrot głowy (o ile nie opuszczają pojazdów).

Rys. 36.

Rys. 37.

W przejściach wąskich: korytarze, schody, w drzwiach— ustąpić miejsca przełożonym i starszym — zwrócić się frontem. Jeżeli się chce wyminąć lub wejść — przedtem prosić o pozwolenie!

232. MELDOWANIE SIĘ SZEREGOWYCH.

Chcący się meldować zbliża się na 3 kroki, staje frontem w postawie zasadniczej, **bez karabina** — salutuje, **z karabinem** — bierze do „nogi broń", poczem składa meldunek.

Po złożeniu meldunku, czeka na pozwolenie odejścia, **bez karabina** — jeszcze raz salutuje, **z karabinem** — bierze „na ramię broń", robi w tył zwrot i odchodzi.

Wchodząc **służbowo** do lokalu, czy to służbowego, czy prywatnego, w którym znajduje się przełożony lub starszy, **bez karabina**—zdejmuje czapkę, trzyma ją w prawej ręce, opartą lekko o prawe biodro, orzełkiem do przodu, denkiem do góry, **z karabinem**—czapki nie zdejmuje, bierze karabin w położenie „do nogi broń". Hełmów nie zdejmuje się w żadnym wypadku. O ile ma sprawę do młodszego przełożonego, to wpierw zwraca się do najstarszego z prośbą o pozwolenie, poczem melduje głośno i wyraźnie stopień, nazwisko i cel przybycia.

Szereg. konni składając meldunek—**pozostają na koniu**—jeżeli przełożony jest również na koniu;—**zsiadają z koni**—jeżeli przełożony jest pieszo. Przed i po meldowaniu salutować!

233. ZACHOWANIE SIĘ SZEREGOWYCH W IZBIE.

W izbie lub sali żołnierskiej przyjmują szeregowi postawę zasadniczą na komendę tego szereg., który pierwszy zobaczył wchodzącego oficera. To samo obowiązuje przy odejściu — o ile szeregowi stali na „spocznij". Jeżeli na sali znajduje się oficer, a wchodzi inny, to woła się „baczność" — tylko przy wejściu starszego lub przełożonego obecnego oficera.

Od capstrzyku do pobudki komendy „baczność" — nie podaje się.

Gdy przełożony wejdzie do izby chorych — sanitarjusze i obecni zdrowi szeregowi robią front i przyjmują postawę zasadniczą, chorzy przerywają rozmowę i zachowują milczenie. Jeżeli przełożony z nimi rozmawia, powinni powstać lub usiąść o ile stan zdrowia pozwala.

U w a g a. Nie podaje się komendy „baczność" podczas pracy w warsztatach, kotłowniach, laboratorjach i t. d., w których zatrzymanie pracy mogłoby być niebezpieczne.

234. JAK ODDAJĄ HONORY ODDZIAŁY ZWARTE.

Oddziały zwarte oddają honory tylko w obrębie garnizonu lub miejsca postoju.

Oddziały zwarte oddają honory przez prezentowanie broni w wypadkach wystąpień uroczystych i odbierania raportu przez przełożonego, począwszy od dowódcy kompanji wzwyż.

W innych wypadkach z bronią u nogi lub bez broni przyjmują postawę „baczność" i wykonują zwrot głową.

Oddział zwarty w marszu — przyjmuje równy krok i robi zwrot głowy, zaś przed Przenajświętszym Sakramentem i Prezydentem Rzeczypospolitej przyjmuje front — i o ile jest z bronią — prezentuje broń!

Szeregowy prowadzący oddział z dobytą szablą — nie salutuje nią — lecz przybiera postawę zasadniczą i wykonywa zwrot głową nie ruszając rękoma; bez dobytej szabli — salutuje ręką.

Mijające się oddziały oddają sobie honory wzajemnie. Dowódca młodszy oddaje honory pierwszy; przy równych stopniach — równocześnie.

Gdy oddział stoi na miejscu a przechodzi przełożony — należy postawić oddział na baczność i wykonać wzrot głowy całym oddziałem.

Dowódca prowadzący oddział roboczy — oddaje honory tylko **sam.**

Honorów wojskowych nie oddają — konwoje aresztowanych, jeńców wojennych i aresztowani.

Oddziały zwarte prowadzone przez szeregowych oddają honory przed:

Przenajświętszym Sakramentem,
Prezydentem Rzeczypospolitej,
chorągwiami i sztandarami wojskowemi,
grobem Nieznanego Żołnierza, gdy przechodzą w odległości 10 kroków od grobu,
generałami, oficerami sztabowymi,
przełożonymi oficerami,
wartą posiadającą wartownika alarmowego przy broni,
zwartemi oddziałami pod dowództwem oficerów,
pogrzebami wojskowemi.

W innych wypadkach oddaje honory sam dowódca.

W marszu poza garnizonem lub miejscem postoju nie oddaje się honorów oddziałem. Jedynie dowódca maszerującej kolumny melduje się, w razie spotkania, komendantowi garnizonu, bezpośrednim przełożonym oraz każdemu generałowi, podając nazwę oddziału, stan liczebny i cel marszu

235. ODDAWANIE HONORÓW PRZEZ KOMPANJĘ (SZWADR.) Z CHORĄGWIĄ (SZTANDAREM).

Kompanja z chorągwią (szwadron ze sztandarem) oddaje honory:

I. w miejscu:

A. przez salutowanie chorągwią (sztandarem):

a) Przenajświętszemu Sakramentowi,
b) Prezydentowi Rzeczypospolitej,
c) grobowi Nieznanego Żołnierza w Warszawie,

d) przy wznoszeniu i opuszczaniu flagi w dniu święta żołnierza (trzykrotnie),
e) naczelnikom państw obcych występujących oficjalnie;
B. przez prezentowanie chorągwią (sztandarem):
— we wszystkich okolicznościach, gdy kompanja oddaje honory lub odpowiada na nie prezentowaniem broni.
II. W marszu:
A. przez salutowanie:
a) jak w okolicznościach wymienionych w I. lit. A,
b) przy wzajemnem mijaniu się chorągwi i sztandarów wojskowych,
B. przez prezentowanie:
— we wszystkich innych okolicznościach, kiedy kompanja oddaje honory.

G. Przepisy o uroczystościach.

(Część X-ta Reg. sł. wewn. — wyciąg z projektu).

236. UROCZYSTOŚĆ ROCZNICY NIEPODLEGŁOŚCI 11 LISTOPADA.

Program uroczystości obejmuje:
w przeddzień — uroczysty capstrzyk,
w dzień uroczystości:
uroczystą pobudkę z udziałem orkiestry,
nabożeństwo dla żołnierzy w świątyniach wszystkich wyznań,
przegląd wojska, — defiladę,
inne uroczystości według programu ustalonego w danym garnizonie z przedstawicielami społeczeństwa.

Na przegląd wyrusza cała załoga z chorągwiami (sztandarami) i orkiestrami.

Ponadto obchód święta Niepodległości winien obejmować pogadanki kulturalno-oświatowe dla szeregowych na tematy związane z dniem 11 listopada 1918 roku — akademje dla oficerów i ich rodzin, wieczornice muzyczne i t. d.

237. UROCZYSTOŚĆ ROCZNICY KONSTYTUCJI 3-GO MAJA.

Przebieg uroczystości — jak w punkcie 236.

W dniu tym wygłasza się pogadanki kulturalno-oświatowe dla szeregowych na temat znaczenia Konstytucji 3-go Maja.

238. ŚWIĘTO ŻOŁNIERZA.

Dzień 15 sierpnia, rocznica zwycięstwa pod Warszawą, jest Świętem Żołnierza.

W dniu tym Siła Zbrojna i społeczeństwo czci chwałę oręża polskiego.

Uroczystości świąteczne obejmują:

W przeddzień — uroczysty capstrzyk i rozkaz połączony z apelem poległych.

W dzień święta — przed południem — nabożeństwo z błogosławieństwem, przegląd i defiladę, oddanie honorów fladze państwowej.

Po południu — uroczystości ogólno-narodowe, pogadanki kulturalno-oświatowe na temat walk w wojnie polsko-bolszewickiej 1919 — 1920 r., oraz zawody sportowe.

239. APEL POLEGŁYCH.

Uroczysty apel wieczorny odbywa się o godz. 20-ej w obecności oficerów.

Celem utrwalenia w oddziałach pamięci poległych na polu walki towarzyszy broni i dla zachowania tradycji pamiętnych walk w obronie Ojczyzny podczas wieczornego apelu przy odczytywaniu listy obecnych są wywoływane nazwiska tych żołnierzy kompanji (szwadr., baterji), którzy odznaczyli się w bojach i zginęli śmiercią walecznych.

Po wywołaniu nazwiska poległego, najstarszy z podoficerów (sierż.-szef) występuje z szeregów i melduje:

„Melduję posłusznie, że (stopień, imię i nazwisko) poległ śmiercią walecznych w bitwie pod ..... w roku .....".

240. ODDANIE HONORÓW FLADZE PAŃSTWOWEJ.

Oddanie honorów odbywa się w dniu święta Żołnierza.

Na miejscu przeglądu ustawia się maszt, na którym umieszcza się flagę państwową.

W czasie uroczystości przy maszcie pełni służbę podwójny posterunek honorowy.

Do podnoszenia i opuszczania flagi wyznacza się jednego podoficera.

Przed masztem na 5 kroków frontem ku ustawionym wojskom staje trębacz pieszo albo konno.

W większych garnizonach ustawia się 4-ch trębaczy.

Na rozkaz dowódcy wojsk: „baczność" — „wzniesienie flagi" — „prezentować broń!" — trębacze pod masztem grają raz jeden sygnał „wszyscy", trzykrotnie „baczność", raz „hasło W. P.".

Podoficer przy maszcie wciąga flagę na maszt, orkiestra gra hymn narodowy raz jeden.

Gdy orkiestra przestaje grać dowódca wojsk rozkazuje: „baczność — spocząć!",

Po Mszy Św. i błogosławieństwie na rozkaz: „baczność" — „opuszczenie flagi" — „prezentować broń" — trębacze i orkiestra grają — jak przy wzniesieniu.

241. UROCZYSTOŚCI KOŚCIELNE.

Wojsko bierze udział w oddziałach zwartych i uzbrojonych w świętach kościelnych:

Bożego Ciała, Wielkanocy (w czasie rezurekcji), w święcie Jordana.

Skład oddziałów nie powinien być zasadniczo mniejszy jak kompanja piechoty, pluton kawalerji (pieszo) lub pluton artylerji (pieszo) wraz z orkiestrą bez sztandaru; ponadto biorą udział delegacje oddziałów.

Oddziały z bronią stoją zasadniczo nazewnątrz przed kościołem.

Trębacz podający sygnały winien być tak umieszczony, by komendy były wydawane i wykonywane na czas.

Przy rozpoczęciu Mszy Św. trębacz gra sygnał „modlitwa", w czasie pierwszej ewangielji „baczność", na podniesienie — „baczność" i „modlitwa" na błogosławieństwo — „baczność", na koniec Mszy Św. — „odtrąbiono".

Wojsko prezentuje broń: na 1-szą ewangelję, podniesienie i błogosławieństwo łącznie z ostatnią ewangelją.

242. ŚWIĘTA PUŁKOWE.

Święto pułkowe jest dniem najuroczystszym w życiu wewnętrznem pułku.

Data święta wiąże się z momentami historycznemi pułku, np. z jego powstaniem, ważniejszą bitwą i t. p.

W wigilję święta odbywa się uroczysty capstrzyk i rozkaz połączony z apelem poległych.

W dniu święta pułkowego: pobudka z udziałem orkiestry, nabożeństwo w świątyniach wszystkich wyznań, przegląd pułku i defilada, obiad żołnierski, zawody sportowe, przestawienia amatorskie, zabawy, wieczornice muzyczne i t. d.

W dniu tym wygłasza się pogadanki dla szeregowych na temat historji pułku, kładąc nacisk na tradycję pułku.

243. POWITANIE PREZYDENTA RZECZYPOSPOLITEJ.

Przebieg uroczystości przyjęcia zarządzony jest każdorazowo specjalnymi rozkazami.

Ceremonjał przyjęcia obejmuje:

wystawienie kompanji honorowej z chorągwią i orkiestrą, która przy powitaniu gra hymn państwowy,

udział delegacji wszystkich formacyj garnizonu,

wyznaczenie jednego szwadronu jako asysty (pół przed powozem Pana Prezydenta, pół za powozem),

wystawienie szpaleru wzdłuż drogi, którą ma jechać Najwyższy Dostojnik,

wystawienie przed kwaterą warty z chorągwią (sztandarem) — względnie podwójnego posterunku honorowego.

Do świty Prezydenta Rzeczypospolitej wyznacza się oficerów ordynansowych, a do służby ordynansowej zostają wyznaczeni: 2 starsi podoficerowie i 1 szeregowiec.

244. POWITANIE WYŻSZYCH DOSTOJNIKÓW.

Uroczyste powitania: Prezesa Rady Ministrów, Ministra Spraw Wojskowych, Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych (Naczelnego Wodza), Biskupa Polowego — odbywają się według specjalnych rozkazów.

Przy powitaniu wymienionych osób odpada wystawienie szpaleru, asysty i warty z chorągwią (sztandarem).

Przed kwaterą wystawia się podwójny posterunek honorowy.

Do służby ordynansowej wyznacza się 1 oficera młodszego, 1 podoficera i 1 szeregowca.

Uroczyste powitanie: Wiceministrów Spraw Wojskowych, Szefa Sztabu Głównego, Inspektorów Armji i Dowódców Korpusów — odbywa się jak wyżej, z tem, że:

kompanję honorową wystawia się bez chorągwi (sztandaru),

przy powitaniu dowódcy okręgu korpusu nie gra się hymnu,

przed kwaterą wystawia się pojedynczy posterunek honorowy.

Powitanie wyższych dostojników wojskowych innych państw odbywa się według specjalnych zarządzeń Ministra Spraw Wojskowych.

245. FLAGI PAŃSTWOWE W SZKOŁACH WOJSKOWYCH I OBOZACH LETNICH.

Flagom państwowym, zawieszonym w dniu 11 listopada 1928 r. w salach wykładowych wszystkich szkół wojskowych, oddaje się honory w sposób następujący:

Codziennie, przed rozpoczęciem pierwszego zajęcia w danej sali wykładowej, instruktor lub wykładowca, po odebraniu raportu od szefa promocji lub ucznia służbowego, podchodzi w kierunku flagi i salutuje przed nią (w czapce) wytrzymując kilka sekund. Wszyscy uczniowie w postawie „baczność" zwracają głowy w kierunku flagi.

Podobnie salutuje flagę, dając przedtem komendę „baczność", wykładowca lub instruktor, kończący zajęcia tego dnia.

O ile zajęcia prowadzi wykładowca cywilny, komendę „baczność" wydaje szef promocji, względnie uczeń służbowy, wykładowca zaś staje z odkrytą głową przed flagą, kierując ku niej oczy na kilka sekund.

W korpusach kadetów pozdrowienie flagi odbywa się po odmówieniu modlitwy szkolnej.

Wszyscy przełożeni inspekcjonujący lub wizytujący w salach wykładowych salutują flagę po wejściu do sali, nie zdejmując czapki od chwili odebrania raportu służbowego, do chwili salutowania flagi.

Flagi zdejmuje się jedynie na okres dłuższych przerw lub ferji kursów.

W obozach letnich w pośrodku placu zbiórki oddziałów szkolnych obozu danej szkoły umieszcza się flagę o rozmiarach 188 × 300 cm. na maszcie wysokości około 8 m.

Pozdrowienie flagi odbywa się w sposób podany wyżej, w momencie zbiórki pododdziałów przed wymarszem na zajęcia po odebraniu raportu służbowego przez właściwego dowódcę — z prezentowaniem broni, o ile oddziały wyruszają na ćwiczenia z bronią.

Podniesienie flagi po zorganizowaniu obozu i opuszczenie jej przy zwijaniu obozu winny być przeprowadzone w sposób uroczysty.

246. UDZIAŁ SIŁ ZBROJNYCH W POGRZEBACH.

Siły zbrojne **biorą udział** w pogrzebach:

Prezydenta Rzeczypospolitej,

wszystkich żołnierzy i duchownych wojskowych służby czynnej,

oficerów i duchownych wojskowych w stanie nieczynnym i weteranów,

osób w służbie nieczynnej, odznaczonych orderem „virtuti militari",

osób cywilnych, wojskowości zasłużonych.

Udział odpada jeżeli wymienione osoby:

wyraziły w testamencie wolę, by zaniechać udziału Siły Zbrojnej,

popełniły samobójstwo z przyczyn hańbiących honor żołnierza,

zmarły w więzieniu w czasie odbywania kary za przestępstwa hańbiące,

zostały stracone na mocy wyroku śmierci.

247. ESKORTA POGRZEBOWA.

Siły zbrojne występują jako **eskorta pogrzebowa.**

W skład eskorty wchodzą: zwarte oddziały, orkiestra, niosący godła religijne, niosący flagi i znaki okrętów wojennych, niosący wojskowe odznaczenia, szpaler, przeznaczeni do niesienia trumny, delegacje, duchowieństwo wojskowe.

Jako eskortę pogrzebową dla **szeregowych** (bez względu na stopień) wyznacza się: 1 drużynę (1 działon) jako oddział zwarty, orkiestrę (jeżeli niema — 4-ch trębaczy), 1 szeregowca do niesienia godła religijnego, 1 szeregowca dla niesienia odznaczeń wojskowych, 6-ciu szeregowców jako szpaler, 6-ciu szeregowców do niesienia trumny, 1 oficera młodszego, 2 podoficerów i 3 starszych szeregowców — jako delegację i duchownego wojskowego — odpowiedniego wyznania.

Dowódcą oddziału zwartego jest żołnierz równy lub niższy stopniem od zmarłego. W pogrzebach starszych szeregowców i szeregowców dowódcą oddziału jest kapral.

Oddziały zwarte i szpaler — w hełmach i w oporządzeniu, jak do służby wartowniczej. Reszta eskorty występuje w hełmach z bronią boczną.

Na instrumenty zakłada się szarfy z krepy żałobnej, bębny pokrywa się czarnem suknem.

Chorągwie, sztandary, płomienie przy trąbkach owija się krepą żałobną.

Do przewożenia zwłok w pogrzebach używa się:

generałów i żołnierzy artylerji — łoża działowego,

personelu latającego wojsk lotniczych — kadłuba płatowca,

dla wszystkich innych karawanu.

Przy mrozie poniżej 6° C, w skład eskorty pogrzebowej nie wchodzą oddziały zwarte, orkiestra i szpaler.

248. CEREMONJAŁ POGRZEBOWY.

Trumnę przykrywa się kirem.

Na trumnie zmarłego żołnierza umieszcza się pas (u szeregowych z ładownicami), hełm, białą broń boczną skrzyżowaną (wyciągniętą z pochwy) i owiniętą krepą żałobną.

Trumnę żołnierzy marynarki wojennej okrywa się banderą wojenną.

Przed katafalkiem składa się wojskowe odznaczenia zmarłego.

Przy zwłokach Prezydenta Rzeczypospolitej oraz wyższych dostojników wojskowych wystawia się posterunki ho-

norowe oficerskie lub szeregowych. Służba na posterunku trwa od pobudki do capstrzyku. Zmiana co godzinę.

Wartownicy na posterunku honorowym przy zwłokach nie oddają honorów, jedynie przy wynoszeniu trumny.

W chwili wynoszenia zwłok, oddziały zwarte prezentują broń, a orkiestra gra „modlitwę" przy równoczesnem biciu „werbla".

W czasie poruszania się konduktu — orkiestra wykonywa marsze żałobne.

Gdy kondukt pogrzebowy dochodzi do cmentarza, oddziały zwarte z orkiestrą występują z konduktu — stają frontem do cmentarza i przepuszczają przed sobą trumnę ze zwłokami.

W chwili zdejmowania trumny z karawanu, orkiestra (trębacze) gra „modlitwę" — oddziały zwarte prezentują broń.

W chwili składania trumny do mogiły (wozu kolejowego) oddziały zwarte i szpaler prezentują broń na sygnał grajka „baczność" — „wszyscy". Orkiestra (grajkowie) gra:

zmarłym, którym to przysługuje, „hymn narodowy",

generałom — „baczność" trzykrotnie „hasło W. P.", „marsz dla Generałów",

wszystkim innym żołnierzom służby czynnej i weteranom — „baczność", trzykrotnie „hasło W. P.".

Po ukończeniu gry (sygnałów), oddziały (szpaler) przestają prezentować.

Po złożeniu zwłok do grobu i ukończeniu ceremonjału religijnego trębacz gra sygnał „odtrąbiono". Z tą chwilą wojskowy ceremonjał jest zakończony — odznaki żałoby zdejmuje się.

W czasie powrotu orkiestra (grajkowie) — mogą grać w odległości najmniej 1 km. od cmentarza — o ile nie została zarządzona żałoba pogrzebowa.

249. SALWY HONOROWE.

Karabinowe salwy honorowe oddaje się:

3 salwy w czasie Mszy Św. (na „Gloria", 1-a i ostatnia ewangelja) podczas uroczystości Konstytucji 3-go Maja, Bożego Ciała, Jordanu, Święta Żołnierza i poświęcenia chorągwi (sztandaru), 3 salwy podczas rezurekcji, 1 wzgl. 3 salwy przy pogrzebach.

Artylerja oddaje strzały honorowe pojedycze. Karabinowe salwy honorowe oddają oddziały piesze. Najmniejszym oddziałem oddającym salwy jest pluton.

IV. Służba polowa.

(wyciąg z reg. służby pol.).

A. Rozkazy i meldunki.

250. CO TO JEST ROZKAZ, CECHY ROZKAZÓW, PRAWO DO ROZKAZYWANIA.

Każdy dowódca na polu walki musi powziąć **decyzję**, która stanowi myśl przewodnią jego działania. Wynikiem decyzji jest **rozkaz**. Rozkaz jest to przekazanie woli przełożonego podwładnym do wykonania.

Przywilejem dowódcy jest odpowiedzialność, jaką bierze on na siebie za wydany rozkaz.

Obowiązkiem podwładnego jest ścisłe, ochocze i w oznaczonym czasie wypełnienie otrzymanego rozkazu — zgodnie z intencją dowódcy, wydającego rozkaz.

Niewykonanie rozkazu przez podwładnego jest plamą na honorze żołnierskim — godzi bowiem w jedną z najgłówniejszych podstaw organizacji Siły Zbrojnej, jaką jest **dyscyplina wojskowa.**

Aby rozkaz mógł być należycie wykonany, powinien on być:

— **krótki**, t. j. zawierać tylko to, co potrzebnem jest podwładnemu do wykonania zadania,
— **jasny i wyraźny**, by treścią swoją nie budził żadnych wątpliwości i mógł być łatwo zrozumiały,
— **stanowczy**, t. j. w formie bezwzględnego żądania.

Rozkaz wydany — musi być wykonany.

Dowódcy małych oddziałów wydają rozkazy ustnie i bezpośrednio. W wielkich jednostkach rozkazy wydaje się pisemnie. Redagowaniem rozkazu zajmuje się sztab, na podstawie decyzji, powziętej przez d-cę.

251. RODZAJE ROZKAZÓW, ZACHOWANIE TAJEMNICY.

Rozkazy mogą być:

a) **ogólne**, jeżeli odnoszą się do ogółu wojsk lub służb, podległych danemu dowódcy,
b) **szczególne**, jeżeli odnoszą się tylko do ich części.

Dla wcześniejszego zorjentowania podwładnego w zadaniu, jakie mu zostanie wyznaczone do wykonania — wydaje się niekiedy **rozkaz przygotowawczy** (zapowiedź).

Rozkazy, określające czynności wojsk w działaniach wojennych, nazywają się rozkazami **operacyjnemi.**

Rozkazy, określające czynności służb w działaniach wojennych, nazywają się **zarządzeniami administracyjnemi** (zazwyczaj wydane są jako część II-ga rozkazu operacyjnego). Tok służby wewnątrz oddziału reguluje—**rozkaz dzienny.** Ze względu na treść, rozkazy dzielą się na:

— **jawne,**
— **poufne,** ogłoszenie których nie jest wskazane,
— **tajne,** przeznaczone wyłącznie dla odbiorcy.

Każdy żołnierz obowiązany jest do zachowania w tajemnicy wszystkich otrzymywanych rozkazów. Wróg czuwa i ustawicznie, przy pomocy osób nasłanych, stara się przeniknąć nasze zamiary. Świadome ujawnianie wrogowi naszych zamiarów jest zdradą, niegodną munduru żołnierskiego.

252. CO TO JEST MELDUNEK I JEGO WARTOŚĆ W BOJU.

Meldunek jest to krótkie i zwięzłe zdanie sprawy przełożonemu o pewnem zajściu lub spostrzeżeniu. Meldunki są ustne lub pisemne. W czasie działań bojowych, jest rzeczą pierwszorzędnej wagi, aby dowódca był dokładnie obznajomiony z położeniem podległych mu oddziałów, oraz aby posiadał możliwie jaknajwięcej wiadomości o położeniu i ruchach nieprzyjaciela. Stąd płynie obowiązek **nieustannego** informowania swego przełożonego o położeniu podległego mu oddziału, oraz o wszelkich zajściach i wydarzeniach, jakie rozgrywają się w działaniach bojowych, ze specjalnem uwzględnieniem zachowania się nieprzyjaciela.

Położenie walczących oddziałów ulega ustawicznej zmianie, to też meldunek będzie miał tylko wtedy wartość, o ile dotrze do rąk przełożonego na czas. **Lepszy jest** meldunek krótki, nawet niekompletny, **przysłany w porę,** niźli meldunek szczegółowy, dostarczony zapóźno.

253. JAKI POWINIEN BYĆ MELDUNEK?

Każdy meldunek powinien być:

— **krótki i treściwy;** aby uniknąć szczegółowego opisywania położenia, wskazanem jest załączyć jaknajprostszy szkic sytuacyjny;
— **jasny, prosty,** pisany pismem czytelnem, aby był łatwo zrozumiany;
— **ścisły, sumienny i rzetelny,** t. j. zgodny z prawdą. Podawać należy **źródła** wiadomości, t. j. czy spostrzeżenie lub wiadomość podawana zostały stwierdzone przez meldującego naocznie, czy też usłyszane, jeżeli

tak, to od kogo (ludności cywilnej, jeńca, zbiega i t. p.);
— **określać** dokładnie **czas** i **miejsce** zaobserwowanego spostrzeżenia.

254. CO KAŻDY MELDUNEK ZAWIERAĆ POWINIEN.

Każdy meldunek musi zawierać:
— **nazwę** oddziału meldującego,
— **czas** (dzień i godzina) i miejsce wysłania meldunku,
— **adres** (dla kogo jest przeznaczony),
— **właściwą treść**,
— **podpis** meldującego,
— **nazwisko** gońca,
— **marsztrutę** (w razie potrzeby).

W szczególności, meldunki patroli, w treści swojej powinny odpowiadać na następujące pytania:
a) w jakiem położeniu patrol się znajduje?
b) co robi npl., jaka jest jego siła?
c) zamiar d-cy patrolu.

255. PRZESYŁANIE MELDUNKÓW.

W małych oddziałach do przesyłania meldunków używa się gońców pieszych lub konnych. W większych jednostkach, meldunki przesyłane są ponadto: telefonicznie, przez radjo, przez lotnika (meldunki ciężarkowe), przez motocyklistów, psy meldunkowe, gołębie pocztowe i t. p., środki łączności*).

Najpewniejszym, choć najpowolniejszym środkiem przesyłania — jest goniec pieszy lub konny. Aby uniknąć straty czasu w przesyłaniu, na gońców wyznaczać należy żołnierzy sprytnych, rozgarniętych i orjentujących się dostatecznie w terenie. Przed wysłaniem gońca pouczyć go dokładnie o jego zadaniu, podając mu: komu meldunek ma doręczyć, drogę, jaką ma się udać oraz wszystkie objaśnienia, które mają wpływ na pewność i szybkość doręczenia.

Służba meldunkowa jest bardzo trudna i dlatego goniec winien dołożyć wszelkich starań, aby powierzone mu zadanie wypełnić niezależnie od przeszkód, które może napotkać.

256. OZNACZANIE WOJSK, MIEJSCOWOŚCI I CZASU W MELDUNKACH I ROZKAZACH.

Kolumny wojsk oznacza się według nazwiska ich d-ców, wzajemnego ich stosunku lub według stron świata. Np. kolumna południowa, kolumna prawa, lub kolumna majora X.

Na początku rozkazu lub meldunku podawać należy rodzaj i **arkusz mapy**, według której rozkaz czy meldunek jest

*) Patrz rozdział „łączność".

sporządzony. **Nazwy miejscowości** pisać należy czytelnie, zgodnie z mapą i zawsze w 1-szym przypadku. Określenia „naprzód", „w tył", „wprawo", „wlewo" — są niedopuszczalne, zamiast tego używać należy nazw stron świata.

Np. mostek na rzece X, 2½ km. na płn. od m. Y. Wskaznanem jest również bliższe określenie kot *) w stosunku do innego przedmiotu terenowego (wsi, lasu).

Np. kota 234 o 1½ km. na płd. od m. B.

Dzień oznacza się cyfrą arabską, miesiąc cyfrą rzymską, rok — ostatniemi dwiema cyframi (arabskiemi). Porę dnia oznacza się godziną i minutami według 24-godzinnego czasu.

Np. 13. X. 28. godz. 18. minut 27.

Noc określa się datami dnia poprzedzającego i następnego:

Np. noc 13/14. X. 28.

257. PRZYKŁAD MELDUNKU WRAZ ZE SZKICEM.

D-ca patrolu Nr. 3. Kota 207 1 km. napłn.-wsch. od Rudy dnia 6. VIII. godz. 5.25.

Do
Kapitana B., D-cy straży bocznej
na drodze Majdan Brzezicki — Dominów.

—Jestem na wzgórzu 207.

Widzę kolumnę nplskiej piechoty w sile około jednej kompanji, wychodzącą ze wsi Mełgiew drogą na Minkowice Górne. Ponad wsią Mełgiew tumany kurzu. Wieśniak, który w ciągu nocy przyszedł do Rudy opowiadał, że we wsi Mełgiew nocowała piechota i artylerja.

Szperacze moi, wysłani w kierunku na Mełgiew—Podzamcze, zostali ostrzelani przez patrol nplskiej piechoty, znajdujący się w tej wsi.

Na stoku wzgórza 202 widzę pojedyńczych jeźdźców, posuwających się na Żanencin.

Pozostaję na wzg. 207 dla dalszej obserwacji npla.

Zał.: szkic. (—) Plutonowy K.

Szkic dołączony do tego meldunku patrz następna strona rys. 37.

B. Rozpoznanie.

258. CO TO JEST ROZPOZNANIE I JEGO ZNACZENIE.

Poszukiwanie wiadomości o przeciwniku, jego sile, ruchach i nastroju jest codzienną troską każdego dowódcy, gdyż poznanie zamiarów npla ułatwia działania bojowe przeciw niemu. Wszystkie czynności, zmierzające do uzyskania

*) Co nazywamy „kotą", patrz rozdział „terenoznawstwo".

i zebrania wiadomości o przeciwniku nazywamy **rozpoznaniem.** Poszukiwanie wiadomości przez oddziały wojskowe nazywamy **zwiadami.**

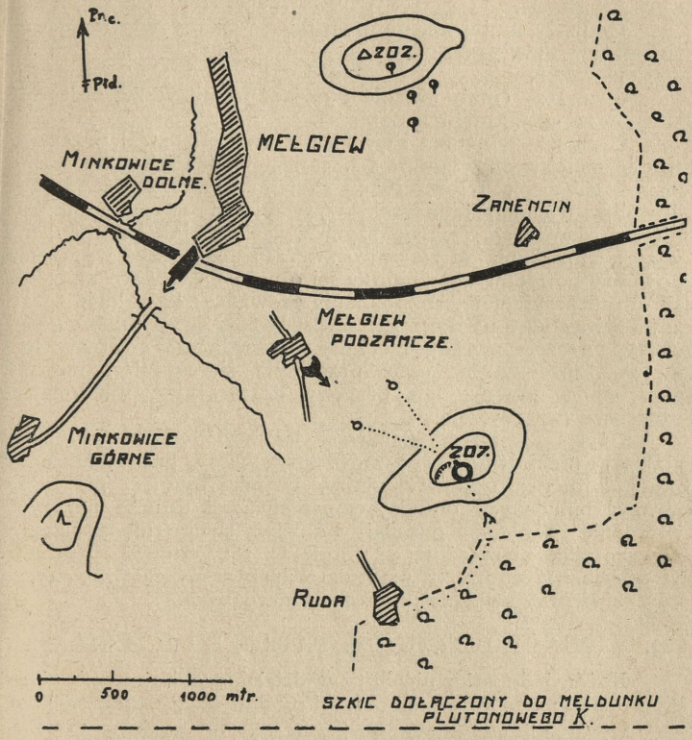

U w a g a. Dla wykonania szkicu pol. dobrze posługiwać się specjalnemi kratkowanemi kartkami ze szkicownika polowego, lub bloku meldunkowego.

Rys. 37.

259. ŚRODKI POSZUKIWANIA WIADOMOŚCI I ICH UŻYCIE.

Wielkie jednostki poszukują wiadomości o nieprzyjacielu dwoma sposobami:

1) działaniem podległych oddziałów (zwiady piechoty. kawalerji, lotnictwa),
2) służbą wywiadowczą (wywiadowcy, szpiedzy, podsłuch).

Oddziały mniejsze, nie posiadające służby wywiadowczej rozpoznają npla przez:

1) walkę,
2) zwiady (małe patrole wysyłane na niewielką odległość ze specjalnem zadaniem).

Z punktu widzenia szybkości poruszania się i przekazywania uzyskanych wiadomości, najlepiej nadają się do rozpoznania kawalerja i lotnictwo. Dlatego nawet zdala od npla dowódcy wielkich jednostek wysyłają na rozpoznanie lotnictwo i kawalerję (w większych związkach jak brygady, dywizje), które mają za zadanie zawczasu dostarczyć wyższemu dowódcy potrzebnych wiadomości o nplu. W miarę zbliżania się do nieprzyjaciela, rozpoznanie prowadzą: kawalerja dywizyjna, oraz plutony konnych zwiadowców przy pułkach piechoty, wreszcie zwiady piechoty. Niezależnie od tego lotnictwo, które ma możność przedarcia się wgłąb i na tyły przeciwnika, pracuje bez przerwy, dostarczając wiadomości o ruchach przeciwnika.

Użycie lotnictwa niezawsze jest możliwe; często specjalne warunki atmosferyczne (deszcze, mgły, burze) lub nocc pracę lotnictwa uniemożliwiają. Lotnik również nie może wykryć mniejszych oddziałów przeciwnika, dobrze ukrytych w terenie. Mniejsze oddziały lotnictwa swego nie posiadają. Zawsze więc niezależnie od lotnictwa rozpoznanie prowadzi kawalerja i piechota, ta ostatnia zwłaszcza wtedy, gdy styczność z nieprzyjacielem już została nawiązaną.

260. ZWIADY PIECHOTY. PATROLE I ICH SIŁA*).

Każda jednostka piechoty w działaniach bojowych ubezpiecza się i poszukuje wiadomości o nplu przez zwiady piesze.

Organami wykonawczemi zwiadów są **patrole**, których siła waha się zależnie od zadania od 3 do kilkunastu ludzi. D-cą patrolu jest z reguły podoficer, w wyjątkowych wypadkach starszy szeregowiec.

Dla zebrania ważnych wiadomości w trudnych warunkach bojowych, na d-cę patrolu wyznacza się oficera, a patrol taki nosi nazwę **patrolu oficerskiego.**

---

*) Do opracowania tego działu wykorzystano książkę majora Porwita pod tytułem „Zwiady piesze" — Warszawa 1921 r. Zwiady kawaleryjskie omówione są w rozdziale: „kawalerja".

261. ODPRAWA PATROLU.

Patrol odprawia osobiście ten d-ca, który nakazuje jego wysłanie. Dowódca patrolu powtarza otrzymany rozkaz, jako dowód, że go zrozumiał, w razie wątpliwości — prosi o powtórzenie rozkazu.

Rozkaz dla patrolu powinien zawierać:

1. **położenie własne**, t. j. dokładne wiadomości o działaniu własnych wojsk;
2. **wiadomości o nplu**, podane ze wszelkiemi znanemi szczegółami;
3. **skład patrolu (siła), numer patrolu i kierunek marszu, względnie cel najdalszy.**
4. **zadanie patrolu**, podane jaknajdokładniej.
5. **skąd i kiedy wysyłać meldunki;**
6. **dokąd wracać;**
7. szczególne uwagi (żywność, zachowanie się w razie zetknięcia z nieprzyjacielem i t. p.).

Przy odprawie patrolu należy uregulować zegarki.

Dowódca patrolu musi sobie dokładnie zdać sprawę z otrzymanego zadania, — zastanawia się nad jego wykonaniem. Wyznacza swego zastępcę, zaznajamia go dokładnie z otrzymanem zadaniem, bada stan uzbrojenia (amunicji) i oporządzenia ludzi. Zaopatruje się w mapę lub szkic, zegarek, busolę (najlepiej Bézarda), o ile możności szkła polowe oraz ołówek i blok meldunkowy. Pożądanem jest, aby d-ca patrolu posiadał latarkę elektryczną w razie, jeżeli patrol działać będzie w nocy lub o zmierzchu.

Swoich podkomendnych zaznajamia z otrzymanem zadaniem, podając główny cel patrolu, oraz objaśnia szeregowym znaki, jakiemi będzie się posługiwał.

Wreszcie po wykonaniu tych czynności przygotowawczych wyrusza, meldując o odmarszu patrolu.

262. POSUWANIE SIĘ PATROLU.

Patrol prowadzi się:

— głosem,

— znakami.

Ustalone znaki są następujące:

„Baczność" — podniesienie ramienia w górę i wytrzymanie, albo krótki świst.

„Stój" — w marszu. — „Marsz" stojąc: — podniesienie ręki pionowo i szybkie opuszczenie.

„Kierunek" — kilkakrotne wskazanie.

„Biegiem" — kilkakrotny ruch „marsz".

„Zbiórka" — rozprostowanie ramion wbok i skrzyżowanie na piersiach.

„Padnij" — opuszczenie ręki wdół.

„Cisza" — przyłożenie palca do ust.

„Odkryty nieprzyjaciel" — zataczanie kół nad głową.

„W tyraljery" — rozprostowanie skrzyżowanych na piersiach ramion.

„Strzelać", „bagnet na broń", „bagnet zdejm" — odpowiednie ruchy dowódcy patrolu.

PRZYKŁAD POSUWANIA SIĘ PATROLU.

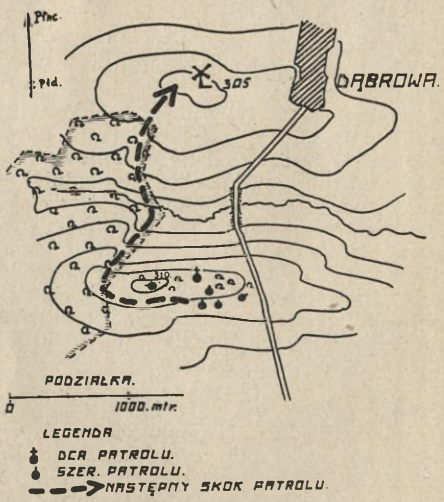

Dca patrolu obserwuje przedpole wybierając następny punkt obserw. do którego będzie wykonany skok. Dwaj boczni obserwatorzy chronią patrol przed zaskoczeniem z boku. Reszta patrolu ukryta za wzgórzem w krzakach.
Rys. 38.

„Przerwij ogień" — machanie podniesioną pionowo ręką lub kilka krótkich gwizdów.

Patrol powinien poruszać się **szybko, w ciszy** i spokoju, unikając głośnych rozmów, szczęku broni i t. p., ostrożnie **i w pełnej gotowości bojowej.**

Patrol posuwa się w terenie **skokami.** Zdala od npla skoki patrolu są bardzo duże, podczas gdy bezpośrednio w obliczu npla maleją. Skoki wykonuje się od jednego punktu obserwacyjnego do następnego. Należy posługiwać się

wszystkiemi zasłonami terenowemi, by przesłonić swój marsz. W tym celu należy posuwać się małemi zaroślami lub laskami, rowami, zbożem, wzdłuż płotów, lub wgłębieniami terenowemi i t. p.

Dowódca patrolu nie powinien się nigdy więcej pokazywać, niż tego wymaga dobre pole widzenia.

Należy stale wyszukiwać wynioślejszych punktów obserwacyjnych jako przystanków. Do obranych punktów zbliżać się ostrożnie, wysyłając naprzód szperaczy.

Dopiero, gdy d-ca patrolu zupełnie się upewni, że mu nie grozi zaskoczenie lub zasadzka, posuwa się do nowego punktu obserwacyjnego, skąd rozpatruje teren najbliższy i dalszy.

Otwarte przestrzenie pomiędzy punktami obserwacyjnemi przechodzi patrol szybko i bez zatrzymywania się.

Wysyłanie szperaczy.

Szperaczy wysyła się albo, by więcej zobaczyć, albo też celem ubezpieczenia się. Prowadzi się ich znakami. Zadanie szperaczy musi być dokładnie określone. Należy podać im:

— dokąd mają iść?
— co tam należy zrobić?
— dokąd mają wrócić?

Szperacze zachowują się podobnie jak szpica*). Obserwują oni pilnie, trzymając się kierunku posuwania całego patrolu. Wysłani naprzód spiesznie zdążają do nakazanego punktu, by nie opóźniać marszu patrolu.

Szyki patrolu.

Szyk patrolu zależy od terenu, nigdy jednak patrol nie powinien się tak rozproszyć, aby nie można było nim kierować głosem lub znakami.

W terenie otwartym dowódca patrolu z 2 — 3 ludźmi idzie naprzód, reszta patrolu posuwa się w tyle za nim, w szyku luźnym rzędem lub dwójkami zależnie od drogi. (Rys. 39).

Rys. 39. Posuwanie się patrolu w terenie otwartym.

W terenie zakrytym, poprzerzynanym zaroślami dowódca patrolu wysyła wprzód i ewentualnie na boki szperaczy, którzy mają uchronić patrol od niespodzianek.

*) Patrz strona 186 i następna.

Przechodzenie przez miejscowości.

Przechodzenia przez miejscowości patrol powinien unikać, gdyż ograniczają one pole widzenia i mogą się stać zasadzką, zwłaszcza w kraju nieprzyjacielskim.

Patrole wchodzą do miejscowości wtedy, gdy nakazano przejść przez nie, względnie gdy ominięcie miejscowości powoduje długie okrążanie.

Przed wejściem do miejscowości należy zaobserwować ją z dobrego punktu, a nie zauważywszy nic podejrzanego, podsunąć się do najbliższego domu, obsadzić wszystkie wyjścia, a mieszkańców wybadać.

Dopiero wtedy patrol posuwa się wgłąb miejscowości. Główna część patrolu idzie zawsze środkową ulicą, a poszcze-

Rys. 40.
Przechodzenie miejscowości.

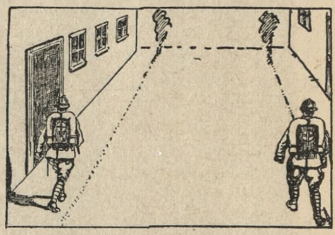

Rys. 41.
Posuwanie się dwójki ulicą

gólne dwójki równoległemi ulicami, przyczem w poprzecznych uliczkach należy szukać łączności wzrokiem. (Rys. 40). Dwójki patrolu nie maszerują środkiem ulicy, lecz brzegami, obserwując przeciwległą stronę ulicy (Rys. 41).

Miejscowości przechodzi się szybko.

Przed wyjściem z zabudowań należy dobrze rozpoznać przedpole. Poza wsią patrol zatrzymuje się i łączy, poczem maszeruje dalej.

Przed wejściem do wsi dowódca patrolu poucza wszystkich o zachowaniu się patrolu na wypadek natrafienia w miejscowości na silniejszego npla i wyznacza miejsce ewentualnej zbiórki patrolu.

Przechodzenie przez lasy.

Przed wejściem do lasu należy zaobserwować jego krawędź, a nie zauważywszy nic szczególnego, posunąć się szybko szerokim frontem. W braku pewności, czy na krawędzi

lasu lub w głębi nie znajduje się npl — należy uprzednio wysłać szperaczy i dopiero gdy szperacze dotrą bez przeszkód do lasku — posuwać się w ślad za nimi.

W lesie należy zdwoić czujność, nie rozmawiać, nie stąpać po suchych gałęziach, natomiast często przystawać i nadsłuchiwać; w linjach leśnych i na drogach poprzecznych do drogi patrolu przystawać i szukać wzrokiem łączności z wysłanymi na boki szperaczami. **Przed wejściem w las należy zawsze nałożyć bagnet — przed wyjściem z lasu bagnet zdjąć.**

Rys. 42.
Posuwanie się patrolu skrajem lasu.

Jeżeli droga patrolu prowadzi wzdłuż lasu, d-ca patrolu z dwoma ludźmi idzie skrajem, reszta patrolu w głębi lasu. (Rys. 42).

Przechodzenie wzgórz.

Wzgórza, napotkane na drodze marszu patrolu, wykorzystuje się jako obserwatorja. Posuwanie się wzdłuż pasma wzgórz odbywa się w ten sposób, że dowódca patrolu z 2-ma

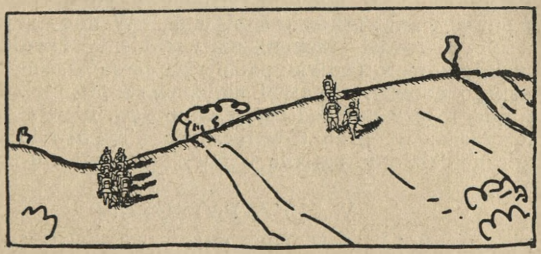

Rys. 43. Posuwanie się patrolu wzdłuż pasma wzgórz.

ludźmi posuwa się grzbietem, reszta patrolu niewidocznie stokami. (Rys. 43). W razie trudności obejścia wzgórza — patrol przebywa wzgórze biegiem szerokim, rozwiniętym frontem.

Przechodzenie przeszkód terenowych.

W razie napotkania przeszkody poszukiwać przeprawy, po znalezieniu jej przeprawia się najpierw połowa patrolu z dowódcą, poczem druga połowa z zastępcą.

Przechodzenie ciaśnin.

Przy przechodzeniu ciaśnin krótkich (np. wąwozy, mostki i t. p.) wysyła się wprzód szperaczy i dopiero po ich przejściu na przeciwległy kraniec ciaśniny wyrusza cały patrol, tak, by w razie zaatakowania patrol nie został odcięty (Rys. 44).

Ciaśniny długie przebywa się parami. (Rys. 45).

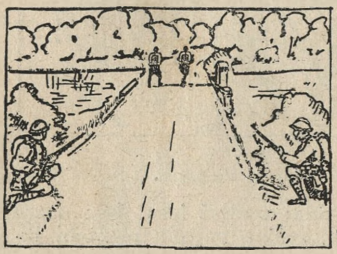

Rys. 44.
Przechodzenie krótkiej ciaśniny.

Rys. 45.
Przechodzenie długiej ciaśniny.

Patrolowanie w nocy.

Patrolowanie w nocy jest trudne, gdyż nie można rozeznać ani siły, ani zachowania się npla. W nocy patrol musi się bardziej kierować słuchem, niż wzrokiem. Środki ostrożności należy zdwoić (unikać palenia papierosów, szczęku broni, głośnego chodu), a patrol najlepiej skupić. Natknąwszy się na npla, należy natrzeć bagnetem po ew. użyciu, o ile jest jeszcze czas na to, granatów ręcznych. Tylko zdecydowane i energiczne działanie patrolu w nocy umożliwi mu spełnienie zadania.

263. WALKA PATROLU.

Patrole wdają się w walkę tylko o tyle, o ile jest to konieczne dla zdobycia wiadomości i wypełnienia zadania lub w razie niespodziewanego natknięcia się na npla. Np. jeżeli nie można inaczej zdobyć wiadomości, jak przez wzięcie jeńca lub przez przebicie się przez jakiś patrol lub placówkę przeciwnika, aby dotrzeć w głąb jego uszykowania, patrol bez wahania podejmuje walkę.

Walka patrolu jest zwykle nagłem i gwałtownem starciem.

Na patrol npla maszerujący urządza się zasadzkę, (należy dopuścić go na najbliższą odległość, poczem otworzyć

ogień), zaś na patrol spoczywający — uderza się przez zaskoczenie granatami ręcznymi i bagnetem.

O ile patrol natknie się znienacka na przeważające siły npla, uderza śmiało i stara się przebić, poczem zbiera się na ostatnim, lub na wskazanym najbliższym przystanku.

Gdy napad na patrol npla udał się, nie należy się za nim zapędzać, pamiętając o zadaniu, które wykonywać należy z uporem spędzanej muchy.

W razie wpadnięcia w ręce npla, posiadane meldunki należy zniszczyć.

C. Marsze.

264. ZNACZENIE MARSZU NA WOJNIE.

Na wojnie żołnierz bije się lub maszeruje, musi więc umieć dobrze się bić i równie dobrze maszerować.

Dobrze maszerować znaczy maszerować wytrwale, po najdłuższym marszu dobrze się trzymać fizycznie i nie tracić ducha.

Dobry podoficer nigdy nie pozwoli, ażeby jego oddział „czuł się" zmęczonym, osłabł fizycznie lub tracił werwę i ochoczość żołnierską. Zawsze będzie świecił przykładem niesłabnącej energji, wytrzymałości i dobrego humoru. Musi pamiętać o tem, że karność marszowa jest nietylko nieodzownym warunkiem spełnienia zadania jaknajlepiej, ale, że oszczędza równocześnie siły żołnierzy, chroni ich od przemęczenia i upadku na duchu. Dobry podoficer potrafi zawsze w odpowiedniej chwili pochwalić wytrwałych, koleżeńsko przyganić słabnących, żartem lub śpiewem pobudzić i „poderwać" oddział do nowego wysiłku.

Należy pamiętać o tem, że sprawność i gotowość marszową zapewnia dobry stan fizyczny żołnierzy, staranne utrzymywanie nóg, odzieży i rynsztunku, sumienny nadzór nad okuciem, osiodłaniem i zaprzęganiem koni, dbałość o hygjenę i dobre odżywianie ludzi i koni.

Ilość żołnierzy chorych na nogi i kulawych koni jest miarą dbałości o wojsko w czasie marszu.

265. RODZAJE MARSZÓW.

Rozróżniamy **marsze bojowe i podróżne.** Gdy spodziewamy się spotkać npla, posuwamy się marszem bojowym, rozpoznając npla, ubezpieczając się i będąc w każdej chwili gotowymi do boju. Zdala od npla maszerujemy marszem podróżnym, dbając o wygodę żołnierzy. Zawsze jednak ną-

leży pamiętać, że musimy się strzec przed obserwacją i napadem lotniczym npla *).

266. ZACHOWANIE SIĘ PRZED MARSZEM.

Przed wymarszem zostaje zarządzone **pogotowie marszowe**, które osiąga się przez całkowite przygotowanie oddziału do podjęcia ruchu. Należy sprawdzić:

— obecność żołnierzy,

— czy który z nich nie jest chory,

— czy mają pełną amunicję i porcje zapasowe żywności.

W oddziałach konnych sprawdzić okucie, osiodłanie i zaprzęg koński.

Chorych należy odesłać do lekarza, który może zezwolić na przewiezienie chorego lub tylko jego rynsztunku w taborach.

Zrobić porządek na kwaterach, zmazać wszystkie napisy i spalić wszelkie papiery, które mogłyby zdradzić nplowi przynależność oddziału lub inne szczegóły.

W pewnych wypadkach, gdy trzeba, by oddział w każdej chwili był gotów do wymarszu — zarządza się **pogotowie alarmowe.** Wolno wówczas wypoczywać, ale w pełnym rynsztunku. Wolno zdjąć tylko plecaki. Broń w kozłach lub przy sobie, konie osiodłane, wolno tylko popuścić popręgi; wozy zaprzężone.

Zbiórka powinna się odbyć szybko, ażeby pobudzić energję i ochoczość oddziału. Powolne zbieranie się żołnierzy niepotrzebnie ich nuży i osłabia ducha.

267. ZACHOWANIE SIĘ W MARSZU.

Tempo marszu powinno być równomierne. W tym celu na czele każdej kompanji (szwadronu, baterji), maszeruje oficer lub starszy podoficer **regulujący tempo** marszu.

Na początku marszu i podczas kroczenia w górę ma się iść wolnem tempem. Czoła jednostek powinny unikać nagłych zwalniań i przyśpieszań tempa zwłaszcza na pochyłościach oraz podczas przekraczania ciaśnin.

Normalne tempo marszowe piechoty wynosi 4 km. na godzinę (w nocy 3 km.). Kolumna złożona z różnych rodzajów broni posuwa się z szybkością piechoty. Małe oddziałki piechoty (patrole) mogą maszerować z większą szybkością.

Czoło kolumny wybiera najdogodniejszą stronę drogi, jeżeli zaś obie strony są równie dogodne stronę prawą. Na sygnał „prawa (lewa) wolna", który może być dany tylko na rozkaz oficera, wszyscy skupiają się po przeciwnej stronie drogi.

*) Patrz rozdział aeronautyka i obrona przeciwlotnicza.

Czasami dobrze jest maszerować po obu stronach drogi, zwłaszcza osłoniętych drzewami; chroni to przed obserwacją lotniczą. Ten sposób maszerowania może nakazać większej kolumnie tylko oficer.

Wzbronione jest samowolne nawoływanie do zatrzymania się lub do dalszego marszu. Podoficerowie czuwają, by każdy żołnierz szedł na swojem miejscu. Przez stałe utrzymywanie najściślejszego porządku w szeregach zachowuje się równomierność marszu i unika się zmian tempa, powodujących zmęczenie wojska.

Na „odtrąbiono" wolno rozmawiać, śpiewać, palić, rozpiąć kołnierze i kurtki, nieść karabin wygodnie na prawem lub lewem ramieniu, a także dowolnie na pasie. W razie potrzeby wystąpienia z kolumny, należy prosić o pozwolenie swego dowódcę, oddać karabin pobocznikowi i jaknajprędzej wracać do szeregu. Jeździec zmuszony wystąpić z kolumny, czyni to w towarzystwie drugiego, zjeżdżając natychmiast z drogi, poczem obaj wracają na swe miejsca miarowym kłusem.

Należy zawsze jedną stronę drogi pozostawić wolną dla jeźdźców, cyklistów i samochodów.

Zatrzymane oddziały lub wozy muszą natychmiast zejść z drogi, by nie tamować ruchu innych. Dział, wozów i zwierząt jucznych nie wolno bez rozkazu zatrzymywać ani wyprowadzać z szeregu.

Na końcu każdej kompanji (szwadronu, bat.) maszerują **służbowi.** Ich obowiązkiem jest pilnować, by nikt bez pozwolenia lub rozkazu nie występował z kolumny i zbierać maruderów, których podczas odpoczynku należy odsyłać do właściwych oddziałów.

W celu utrzymania łączności i zachowania porządku w kolumnie powinno się zachować następujące odległości: pomiędzy kompanjami 15 kroków, baonami, szwadronami, kompanjami cyklistów, c. k. m., baterjami, kolumnami taborów bojowych — 25 kroków; oddziały kawalerji za piechotą i naodwrót na 100 kroków, tabory ciężkie i kolumny wozów za wojskami na 300 kroków.

Oficerów, jadących konno, luźne konie i t. p. wlicza się do głębokości oddziału (a nie do odległości).

Podczas **krótkich odpoczynków** należy przypilnować, by żołnierze uzupełnili braki w runsztunku, uprzęży i t. p.

Podczas **długich odpoczynków** zdejmuje się rynsztunek, broń ustawia się w kozły. Koniom popuszcza się popręgi lub rozsiodłuje je. Bada się stan żołnierzy, zwłaszcza nóg (jezdni podkucie i grzbiety końskie). Nikomu nie wolno opuszczać

bez pozwolenia miejsca odpoczynku. W miejscach zamieszkałych baczy się pilnie na porządek.

268. MARSZE PRZEZ PRZEPRAWY *).

Przy przeprawach **przewozami pontonowemi, promami, tratwami i łodziami,** żołnierze wsiadają po dwóch lub pojedyńczo od przodu (nie z boku) składają plecaki na dno, siedzą lub stoją z karabinami u nogi, frontem do przodu, by nie przeszkadzać obsadzie łodzi. Siadać na burtach nie wolno.

Konie wprowadza się pojedyńczo i ustawia prostopadle do długości promu lub tratwy w jednym rzędzie zwracając stojące obok siebie w przeciwne strony, albo też w 2 rzędy łbami do środka statku. Działa (wozy) wprowadzać wyprzężone i ustawiać tak, by równomiernie obciążały statek, koła zahamować i podłożyć pod nie kliny. Zwierzętom jucznym zdjąć juki.

Jeżeli koń wpadnie do wody, należy go puścić. Obciążenie tratwy zaczyna się zawsze od środka, — odciążanie równomiernie od brzegu. Działa (wozy) najcięższe ustawia się w środku.

Jeżeli przeprawa **statkiem** ma się odbyć w ciszy, wyściela się dno statku słomą i t. p. w razie potrzeby żołnierze zdejmują obuwie, zaś kopyta koni i koła obwiązuje się słomą.

Przy przechodzeniu przez mosty pontonowe i polowe, stosować się do zarządzeń oficerów saperskich, zachowując jaknajwiększy porządek i spokój. Piechota przechodzi przez mosty czwórkami krokiem dowolnym, kawalerja dwójkami, jeźdźcy i jezdni, z wyjątkiem dyszlowych, zsiadają, konie i zwierzęta juczne prowadzi się za uzdę, prowadzący idą od strony wody. Działa i wozy jadą środkiem mostu. Kół hamować nie wolno. Oddziały muszą przyjąć wymagany podczas przejścia szyk marszowy, najpóźniej 100 metrów przed wejściem na most i mogą zmienić go dopiero po oddaleniu się przynajmniej 100 m. od końca mostu.

Oddziałom nie wolno zatrzymać się na moście ani też u wyjścia. Z tego powodu wolno wsiadać na konie i wozy dopiero w pewnem oddaleniu od mostu. Oddziały, dosiadłszy koni po przebyciu mostu odjeżdżają stępem, aby nie niepokoić koni, będących jeszcze na moście.

Brody przechodzić w szerokich zwartych frontach. Przy rwącej wodzie piesi trzymają się za ręce.

Przez **bagna i lód** przechodzi się dopiero po dokładnem ich zbadaniu i biorąc pewnych przewodników. Przejście bagien ułatwia się, robiąc kładki z desek lub ściętych krzaków. Dzia-

*) Patrz rozdział prace techniczne, dział przeprawy.

ła i wozy jadą jaknajszybciej i różnemi torami. Przez lód przechodzi się w szykach szerokich i luźnych (piesi dowolnym krokiem, jeźdźcy pieszo).

269. MARSZE W SPECJALNYCH WARUNKACH.

W marszu nocnym i podczas mgły należy przedewszystkiem dbać o karność i porządek w kolumnie. W pobliżu npla musi panować cisza, nie wolno palić lub zapalać świateł. Konni i jezdni co pewien czas zsiadają, idąc część drogi pieszo.

Baczyć, aby pojedyńczy żołnierze, zwłaszcza przy wyruszaniu po krótkich odpoczynkach, zmęczeni lub śpiący, nie pozostali wtyle. W celu zachowania kierunku, łączności i spoistości w kolumnie, bierze się przewodników, zmniejsza się odległości pomiędzy oddziałami i pozostawia łączników, względnie znaki dla gońców, ludzi pozostających w tyle i taborów.

Podczas upałów napełnić manierki wodą, czarną kawą lub herbatą. Jeżeli czas i zadanie pozwala, wyzyskać sposobność kąpieli i mycia nóg.

W czasie mrozów zabezpieczyć uszy, policzki, ręce i nogi od odmrożenia. Karabin nosi się na pasie, by można było poruszać rękami. W kawalerji i artylerji co pewien czas spieszać ludzi.

Podczas odpoczynków ruszać się, nie siadać. Nie rozgrzewać nóg przy ogniskach i nie układać się do snu w ich pobliżu.

Przy silnym wietrze zmieniać ludzi, maszerujących po stronie wystawionej na działanie wiatru.

D. Postoje.

270. RODZAJE POSTOJÓW. KWATERUNKOWI.

Ufność i serce żołnierza, karność i zdolność oddziału do walki zdobywa się przez troskę o zdrowie i należyty odpoczynek oraz chronienie żołnierzy przed niepotrzebnem zmęczeniem.

Dobry podoficer myśli o swym odpoczynku i wygodzie ostatni z żołnierzy swego oddziału.

Wojsko może odpoczywać:

— **na kwaterach,** t. j. pod dachem w miejscach zamieszkałych;

— **na biwakach,** t. j. pod gołem niebiem lub w zaimprowizowanych schronieniach (szałasy, namioty*), ziemianki);

— **na biwakach kwaterunkowych** (część oddziałów kwateruje, reszta biwakuje obok kwater).

*) Patrz rozdział prace techniczne „namioty".

Jeśli czas i warunki bojowe na to pozwalają, zostaną już w czasie marszu wysłani **kwaterunkowi**, którzy mają zadanie przygotowania kwater (biwaku) dla swych oddziałów.

Oficer dowodzący oddziałem kwaterunkowym w porozumieniu z władzami miejscowemi wyznacza poszczególnym kwaterunkowym pewne wsie, dzielnice, wzgl. ilości domów, przeznaczone dla ich oddziałów.

Obie strony ulicy przeznacza się, w miarę możności, dla jednego oddziału.

271. OBOWIĄZKI KWATERUNKOWYCH.

Obowiązkiem kwaterunkowych jest:

— zbadać kwatery, przeznaczone dla ich oddziału i, zależnie od ilości i pojemności, przydzielić je dla poszczególnych plutonów i drużyn, wyznaczyć kwaterę dowódcy, stajnie dla koni; ewent. miejsca dla taboru;

— oznaczyć poszczególne kwatery zapomocą napisów lub innych znaków (chorągiewki, wiechcie). Nie wolno zdradzać składu wojsk przez oznaczanie kwater numerami dywizyj, brygad, pułków i bataljonów. Wolno oznaczać zapomocą numerów oddziały od kompanji w dół;

— wybrać plac alarmowy dla swego oddziału;

— mieszkańcom polecić zrobić porządek na kwaterach;

— postarać się o zaopatrzenie kwater w wodę, słomę, opał i oświetlenie. Kiedy oddział maszeruje bez kuchen, zakupić ewentualnie potrzebne prowianty i postarać się o ich przygotowanie dla oddziału;

— zameldować lekarzowi o panujących ewent. w danym rejonie chorobach; nie wolno zajmować budynków, w których przebywają chorzy zakaźnie, jak również niezdrowych stajen oraz takich, w których stoją zwierzęta zarażone;

— po ukończeniu przygotowań oczekiwać swego oddziału tam, skąd może on najkrótszą drogą wejść do przeznaczonego rejonu;

— zameldować swemu dowódcy o sposobie wykonania zadania.

272. ZAJĘCIE KWATER. ZACHOWANIE SIĘ NA KWATERACH.

Zajmowanie kwater powinno się odbyć szybko i sprawnie, najprostszą drogą, najlepiej wprost z kolumny. Przedtem jednak każdy żołnierz musi poznać miejsce zbiórki swego pododdziału.

Należy ogłosić kwatery dowódców oddziałów, adjutantów, lekarzy, place alarmowe i stanowisko warty głównej

(najlepiej uczynić to w czasie marszu na kwatery). Dopilnować, ażeby rozkwaterowanie pododdziału odbyło się w porządku i ażeby dyscyplina nie rozprzęgła się nawet po b. forsownym marszu. W tym celu należy dopilnować zabranie broni ręcznej, amunicji i karabinów maszynowych na kwatery, prowizorycznego choćby oczyszczenia tej broni przed udaniem się na odpoczynek, opatrzenia nóg, odzieży i rynsztunku, zbadania stanu koni, podkucia i uprzęży, usunięcia ewentualnych braków. Czynności te należy wykonać, zwłaszcza wówczas, gdy niespełnienie tych czynności może zagrażać zdolności marszowej oddziału w dniu następnym.

Rynsztunek żołnierza, broń, rzeczy w taborach powinny być w jaknajwiększym porządku tak, aby oddział był stale gotowy szybko stanąć pod bronią. Siodła i uprząż powinny być ułożone w taki sposób, aby je można szybko nałożyć na konie. Żołnierzom nie wolno bez pozwolenia wydalać się poza obręb kwatery lub biwaku.

Należy dbać o dobry stosunek między żołnierzami, a ludnością cywilną. Surowo przestrzegać poszanowania własności mieszkańców. Nie prowadzić rozmów o własnych działaniach, składzie wojsk, dowódcach i t. p., ażeby nie zdradzić żadnej wiadomości przydatnej wrogowi. Z ludnością wrogą postępować surowo, lecz sprawiedliwie, pilnować, by wszystkie zarządzenia były przez mieszkańców ściśle wypełniane.

273. SŁUŻBA NA POSTOJACH.

Służba odbywa się analogicznie jak służba w garnizonie. Komendant postoju wyznacza codziennie **oficera inspekcyjnego postoju,** który odbiera od niego zarządzenia dotyczące ubezpieczenia, obrony przeciwlotniczej i służby wewnętrznej.

Oficerowie i podoficerowie służbowi oddziałów meldują się niezwłocznie po przybyciu na miejsce postoju u oficera insp. postoju. Dbają oni o spokój i porządek w swym rejonie, nadzorując wykonanie wszystkich zarządzeń, wydanych przez dowódcę oddziału i komendanta postoju.

Celem zapewnienia bezpieczeństwa miejsc postoju oraz utrzymania porządku ustanawia się:

a) **warty zewnętrzne** (u ważnych wyjść z miejscowości i na jej krańcach), zachowują się jak placówki *).
b) **patrole,** które patrolują okolicę, pilnują mostów i dróg,
c) **warty główne wewnętrzne** dla utrzymania porządku wewnątrz miejscowości,

*) Patrz rozdział „ubezpieczenie na postoju", str. 204.

d) **warty parkowe,** wystawiane przy działach, wozach bojowych i taborowych,
e) **pogotowie,** przeznaczone do dostarczania oddziałów i wart, potrzebnych w nadzwyczajnych wypadkach. Pogotowie pozostaje w pełnem umundurowaniu i rynsztunku, plecaki spakowane, konie gotowe do osiodłania.

274. KWATERY ALARMOWE. ALARM.

W rozległych miejscowościach, zamieszkałych przez nieprzyjaźnie usposobioną ludność, w pobliżu npla lub w razie możliwości napadów, trzyma się wojsko we wzmocnionej gotowości, **na kwaterach alarmowych.** Zajmuje się przedewszystkiem mieszkania parterowe i skupia się całe oddziały w wielkich oświetlonych nocą lokalach, zasłaniając jednak starannie drzwi i okna. Drzwi ubezpiecza się, a w razie potrzeby urządza się wyjścia dodatkowe oraz przejścia między kwaterami, znosi się zagrodzenia i t. p.

Żołnierze śpią w pełnem umundurowaniu, gotowi chwycić za broń, jeźdźcy przy koniach, które należy pozostawić osiodłane i okiełznane, skupione w podwórzach, na placach i t. p.

Zarówno na kwaterach, jak i biwakach każda warta ma obowiązek wszcząć **alarm** w razie nagłego pojawienia się npla. W razie alarmu każdy żołnierz piechoty wkłada rynsztunek i spieszy na miejsce zbiórki. W kawalerji siodła każdy spiesznie swego konia, chwyta broń i dosiada konia. Oddziały k. m., artylerja, tabory siodłają konie, wkładają uprząż, wdziewają rynsztunek i zaprzęgają konie do dział i wozów bez osobnego rozkazu. Oddziały zbierają się szybko na miejscach zbiórki i udają się na miejsca alarmowe drogami ściśle przepisanemi. Oddziały, które mają jakieś specjalne zadania na wypadek alarmu, wykonują je bez dalszego rozkazu.

Z każdego oddziału jeden oficer (podoficer) z gońcami udaje się natychmiast po rozkazy.

Wymaga się bezwarunkowo największego spokoju i ciszy.

Warty zewnętrzne pozostają do dalszych rozkazów na zajmowanych stanowiskach i bronią miejsca postoju.

Warty wewnętrzne obejmują nadzór nad pozostawionemi rzeczami i odchodzą w razie nagłego wyruszenia dopiero wtedy, gdy wszystko jest załadowane i gotowe do odjazdu.

275. BIWAK.

Miejsce, obrane na biwak powinno być osłonięte przed obserwacją lotniczą, dawać możność zaopatrzenia w wodę i drzewo, mieć podłoże suchę i dawać wedle możności osłonę

przed wiatrem i niepogodą. Niezbyt rzadkie lasy z suchem podłożem posiadają najlepsze warunki do biwakowania, trzeba być w nich jednak ostrożnym ze względu na łatwość wzniecenia pożaru. Działa i wozy, o ile nie można ich ukryć w głębi lasu, należy ustawić tuż przy skraju.

Przygotowanie biwaku i rozmieszczenie wojsk odbywa się w podobny sposób, jak przy kwaterowaniu.

Wojska zajmują przeznaczone miejsca według wskazówek otrzymanych od kwaterunkowych.

Wojska piesze stawiają broń w kozły, za niemi składają rynsztunek. W razie stawiania namiotów, rynsztunek umieszcza się tamże.

Kawalerja zsiada plutonami i przywiązuje konie. Broń i uprząż kładzie się w pobliżu, siodła po dwa, jedno na drugiem, derki na konie między siodła, o ile się nie przykrywa niemi koni, karabinki i szable opiera się o siodła.

W baterjach polowych wyprzęga się konie i odprowadza je na przeznaczone miejsce, zdejmuje z nich uprząż i przywiązuje je. Chomonta każdej pary koni stawia się w pobliżu nich, rzemienie kładzie się na pokrywach chomont w ten sposób, aby nie dotykały ziemi. Derki, jeżeli się niemi nie przykrywa koni, kładzie się na rzemieniach. Siodła kładzie się na pokrywach chomont, ustawionych parami. Broń jezdnych— jak w kawalerji.

W baterjach górskich i oddziałach karabinów maszynowych zdejmuje się juki z koni w pobliżu dział względnie k. m., poczem prowadzi się konie na wyznaczone miejsce i przywiązuje.

Tabory postępują podobnie jak artylerja.

Ustawianie namiotów i użycie karabinów jako podpór do nich jest dopuszczalne, jeżeli nie przemawiają przeciwko temu względy na gotowość bojową*).

Legowiska pokrywa się słomą, liśćmi, kocami i t. p. bez względu na to, czy się ustawia namioty czy nie.

Ogniska wolno rozpalać tylko poza obrębem namiotów.

Nikomu obcemu nie wolno przebywać na biwaku bez upoważnienia dowódcy leż.

Po zaciągnięciu biwaku przystępuje się natychmiast do zakładania miejsc ustępowych; zakłada się je poza obrębem biwaku w kierunku wiatru i oznacza wiechciami.

Wewnątrz biwaku i w jego sąsiedztwie musi być zachowana jaknajwiększa czystość.

Dalsze urządzenia biwaku obejmują połączenia wewnętrzne oraz komunikacje nazewnątrz, naprawę lub urządzenie

*) Patrz rozdział prace techniczne „namioty".

studni, zakładanie ognisk, rowów kuchennych, pieców polowych, dachów chroniących przed wiatrem, szałasów ziemnych — ze słomy i t. d.

Miejsce biwaku należy przed opuszczeniem go doprowadzić do zupełnego porządku.

W razie odwrotu niszczy się na rozkaz dowódcy szałasy lub pozostałe przedmioty. Podpalanie daje jednak zwykle następującemu nplowi cenne wskazówki.

276. BIWAK KWATERUNKOWY.

Jeżeli wojska nie mogą się w całości zakwaterować, urządza się **biwak kwaterunkowy.** Należy na kwaterach umieścić przedewszystkiem chorych i kancelarję. O ile artylerja nie stoi na stanowiskach, rozmieszcza się działa i jaszcze w ukryciu, ludzie i konie w najbliższych zabudowaniach. Podobnie umieszcza się tabory.

277. ZACHOWANIE SIĘ NA POSTOJU.

Na postoju należy zwracać szczególną uwagę na **hygjenę** i wykonywać wszelkie **zarządzenia sanitarne** *), a więc:

— pić wodę tylko zbadaną i wyznaczoną na ten cel przez dowództwo; wodę niepewną przed użyciem przegotować (przefiltrować);
— w razie potrzeby ustawia się przy studniach (cysternach, źródłach) warty lub posterunki;
— kopać doły ustępowe, innych miejsc nie wolno używać. Doły te zaznacza się w sposób widoczny i zasypuje codziennie warstwą ziemi, a od czasu do czasu zasypuje zupełnie i wyznacza nowe;
— pozostałości po zabitych zwierzętach, padlinę i wszelkie odpadki zakopuje się na 2 m. głęboko po przesypaniu środkiem dezynfekcyjnym.

Dla zapobieżenia szpiegostwu zwraca się szczególną uwagę na osoby cywilne, mające styczność z wojskiem.

Wędrownym handlarzom nie wolno przebywać w obszarze wyższych dowództw, w kwaterach wojsk i t. p.

Każda osoba cywilna, przebywająca w obrębie armji, jako — też każda osoba nieosiadła stale w miejscu, gdzie dłużej zatrzymano się na kwaterach, powinna posiadać przepisaną legitymację.

W kraju nieprzyjacielskim, a w razie potrzeby i we własnym, mieszkańcom nie wolno opuszczać danej miejscowości bez pisemnego pozwolenia komendanta postoju.

---

*) Patrz rozdział „służba zdrowią" (hygiena).

W czasie krótkotrwałych kwater najlepszym sposobem przeciwdziałania szpiegostwu jest zupełne odcięcie miejscowości.

Stacje pocztowe, dworce kolejowe i miejsca lądowania, jakoteż ruch samochodowy należy specjalnie nadzorować.

Samowolne dzwonienie i strzelanie jest wzbronione.

E. Ubezpieczenia.

278. OGÓLNE ZASADY UBEZPIECZENIA.

Każdy oddział, znajdujący się w warunkach, w których zetknięcie się z nieprzyjacielem nie jest wykluczone, musi być ubezpieczony, ponieważ nieprzyjaciel może nadciągnąć i nań napaść. Gdyby zaś oddział został napadnięty znienacka (zaskoczony), to, zwłaszcza w pierwszych chwilach, położenie jego byłoby ciężkie a straty mogłyby być bardzo duże. Trzeba więc zawczasu przewidzieć i przedsięwziąć odpowiednie środki zaradcze: trzeba się ubezpieczyć. Siła ubezpieczenia nie zawsze będzie jednaka. Jeśli nieprzyjaciel jest blisko, a zetknięcie się z nim bardzo prawdopodobne, to trzeba będzie silnie się ubezpieczyć. Natomiast, gdy nieprzyjaciel jest daleko i nie spodziewamy się, by nadciągnął, to ubezpieczenie może być słabsze.

Na wojnie służba ubezpieczeń jest chlebem powszednim oddziałów: bardzo często ją pełnią. Wobec tego każdy żołnierz winien ją znać znakomicie.

Na ubezpieczenie składają się wszystkie zarządzenia, mające na celu ochronę danego oddziału przed zaskoczeniem oraz to, by nieprzyjaciel nie przeszkodził mu w wykonaniu jego zadania. A więc ma ono cel dwojaki:

1. ma zapewnić dowódcy swobodę działania, co nazywamy „ubezpieczeniem dowództwa";
2. ma zapewnić bezpośrednią ochronę oddziałów przed nieprzyjacielem, co nazywamy „ubezpieczeniem wojsk".

279. NA CZEM POLEGA UBEZPIECZENIE DOWÓDZTWA?

Zapewnić dowódcy swobodę działania — znaczy, dać mu czas i przestrzeń potrzebne do wydania i przeprowadzenia zarządzeń. Wprowadzenie oddziału do akcji wymaga pewnych rozkazów, które muszą być opracowane i rozesłane wykonawcom, a następnie wykonane. Wykonawca wydaje z kolei swoje rozkazy, często musi zebrać oddział, przejść na wyznaczone stanowiska, przygotować się tam i t. d. Na to

wszystko potrzeba czasu, ponieważ napisanie, rozesłanie i wykonanie rozkazów nie odbywa się w jednej chwili. Potrzeba także i przestrzeni, gdyż oddział musi mieć miejsce odpowiednie, na którem mógłby rozmieścić się w szyku dostosowanym do zamierzonego działania. Mały oddział przygotowuje się do akcji w ciągu kilku minut, nawet gdyby go na kwaterach zaskoczono, a miejsca też wiele nie potrzebuje. Ale oddział duży (pułk, dywizja) potrzebuje całych godzin czasu i wiele kilometrów kwadratowych terenu na przygotowanie się do działania.

Czas i przestrzeń potrzebne są dowódcy i z tego powodu, by nie był on przez nieprzyjaciela zmuszony do robienia tego, czego robić nie chce: tego co nie jest jego zadaniem. Dowódca może nie chcieć toczyć walki z nieprzyjacielem, który na niego napada. Wtedy osłoni się od napastnika i pójdzie tam, dokąd powołuje go otrzymane zadanie. Jednakże, aby mógł to wykonać, musi zawczasu zapewnić sobie czas i miejsce do przeprowadzenia tego marszu. W przeciwnym razie nieprzyjaciel mógłby go tak przycisnąć, że pomimo woli musiałby przyjąć narzuconą walkę. Nazywa się to, że utracił swobodę działania.

280. NA CZEM POLEGA UBEZPIECZENIE WOJSK?

Polega ono na ochronie oddziałów w marszu, podczas odpoczynku, i na postoju przed zaskoczeniem ogniem lub natarciem oraz przed obserwacją nieprzyjacielską. Każdy dowódca powinien dbać o to: 1) by oddział jego nie dostał się niespodzianie pod ogień, zwłaszcza gdy jest w szyku nieodpowiednim; 2) by nieprzyjaciel nie zbliżył się doń skrycie i nie natarł na nieprzygotowanego; 3) by nieprzyjacielowi utrudniać zbieranie wiadomości o oddziale. Zaskoczenie ogniem — spowoduje straty, niespodziane natarcie — wywoła zamieszanie utrudniające obronę, a wiadomości — zorjentują nieprzyjaciela w położeniu i pozwolą mu wydać trafne rozkazy, co może być dla nas niebezpieczne.

W mniejszych oddziałach **(pluton, kompanja) mamy do czynienia przedewszystkiem z ubezpieczeniem wojsk.**

281. SPOSOBY PRZEPROWADZENIA UBEZPIECZENIA.

Ubezpieczenie zapewnia się:

1. przez wyznaczenie specjalnych oddziałów ubezpieczających (czaty, straże i t. d.);
2. przez zbieranie wiadomości i natychmiastowe przesyłanie ich gdzie należy, aby mogły być na czas wykorzystane. W tym celu prowadzi się zwiady, urządza obserwację i przygotowuje środki łączności;

3. przez takie rozmieszczenie oddziałów, by nie były narażone na zaskoczenie i obserwację nieprzyjaciela;
4. przez odpowiedni stopień pogotowia oddziałów i ich sprawność. Im większa jest gotowość bojowa oddziału, tem trudniej go zaskoczyć. Należy jednak pamiętać o tem, że pogotowie męczy;
5. przez przesłanianie, t. j. uniemożliwienie nieprzyjacielowi zbierania wiadomości. Osiąga się to przez ukrywanie się przed obserwacją nieprzyjacielską, odrzucanie i niszczenie jego patroli i mniejszych oddziałów i t. p.

Sposoby wcielenia w życie i powiązania ze sobą powyższych elementów ubezpieczenia zależą przedewszystkiem od tego, czy oddział ubezpieczony maszeruje czy też jest na postoju. Odpowiednio do tego mamy **ubezpieczenie marszu i ubezpieczenie postoju.**

Należy pamiętać o następujących zasadach:

1. **Każdy dowódca ma obowiązek dbać o dostateczne ubezpieczenie swojej jednostki.** Oddziały znajdujące się na skrzydłach mają obowiązek, bez specjalnego rozkazu, ubezpieczyć to skrzydło. Każdy dowódca oddziału ubezpieczającego odpowiada za gotowość bojową swego oddziału (Reg. sł. pol. część IV. p. 5).

2. **Ubezpieczenie musi być ciągłe.** Znaczy to, że oddziały, mogące zetknąć się z nieprzyjacielem, nie powinny nawet na chwilę pozostać bez ochrony. W dzień czy w nocy, w czasie marszu czy spoczynku, lub w okresie przejściowym, gdy oddział po marszu rozchodzi się na kwatery, albo z kwater zbiera się do marszu — zawsze ubezpieczenia muszą chronić go przed zaskoczeniem. Zmiany oddziałów ubezpieczających tak muszą być uregulowane, aby ochrona była ciągła. (Tamże p. 6).

3. **Do służby ubezpieczającej używa się tylko niezbędną ilość wojska.** Wynika to stąd, że służba ubezpieczeń męczy, a siły oddziałów należy oszczędzać, aby starczyło ich do bitwy. W myśl tego należy oszczędzać także siły żołnierzy pełniących tą ważną służbę: dbać o ich wyżywienie, sprawiedliwie i celowo rozdzielać wypoczynki, zmniejszać obciążenie żołnierzy zawsze, gdy to możliwe (patrole i t. d.), chronić ludzi i zwierzęta przed niepogodą i t. d. Jednakże wszelkie ulgi stosowane w tym celu nie powinny odbijać się ujemnie na wartości ubezpieczenia. (Tamże p. 4).

282. UBEZPIECZENIE MARSZU.

Służbę ubezpieczenia w marszu pełnią zasadniczo: straż przednia, straże boczne i straż tylna. Skład i zadanie ich

zmienia się zależnie od tego czy marsz jest czołowy, odwrotowy czy też boczny.

W marszu czołowym, t. j. gdy oddział maszeruje na nieprzyjaciela i gdy główne niebezpieczeństwo zagraża kolumnie od czoła, najważniejsze zadanie ubezpieczenia przypada straży przedniej. Wskutek tego będzie ona najsilniejsza. Straże boczne będą słabsze, a straż tylna może być ograniczona do małego oddziału, któryby utrzymywał porządek za kolumną (zbieranie łazików i t. d.) i strzegł ją od niespodziewanych napadów małych oddziałów nieprzyjacielskich, mogących pojawić się na tyłach.

W marszu bocznym przeciwnik zagraża kolumnie przedewszystkiem z boku. Wtedy główne zadanie ubezpieczena przypada straży bocznej, ochraniającej zagrożony bok, a więc ta straż będzie najsilniejsza. Straż przednia i straż tylna kolumny bogą być słabsze, a druga straż boczna (przeciwległa, np.: prawa jeśli nieprzyjaciel zagraża głównie od lewej strony) może być bardzo słaba. Możnaby nawet wcale jej nie wyznaczać, gdyby zagrożenie od tej strony nie było prawdopodobne, poprzestając na pojedyńczych patrolach posuwających się równolegle z kolumną.

W marszu odwrotowym odchodzimy od nieprzyjaciela, zagrażającego nam przedewszystkiem od tyłu. A więc straż tylna będzie najsilniejsza. Straże boczne będą słabsze, a straż przednią można będzie ograniczyć do oddziału niezbędnego do oczyszczania i naprawiania drogi oraz ochrony przed napadami drobnych oddziałów nieprzyjacielskich.

To, jaką część sił oddziału maszerującego przeznaczy się do pełnienia służby ubezpieczającej, zależy od stopnia zagrożenia kolumny. Gdy zagrożenie jest bardzo małe, np. gdy nieprzyjaciel jest bardzo odległy, lub gdy jakiś inny własny oddział nas osłania choćby z większej odległości, można poprzestać na ubezpieczeniu nawet dużej kolumny tylko przez patrole piesze albo konne. Jeśli zagrożenie wydaje się większe — ubezpieczenia powinny być silniejsze, ale ogólna siła oddziałów ubezpieczających nie powinna nigdy przekraczać ⅓ sił kolumny ubezpieczanej.

Ubezpieczenia oddziału dużego (pułku, dywizji) będą inaczej wyglądały niż ubezpieczenia oddziału małego (plutonu, kompanji). Oddział mały ubezpieczy się dostatecznie patrolami i szperaczami, o ile zorganizuje przy tem dobrą obserwację i będzie w stałej gotowości do walki.

Pogotowie bojowe jest zawsze bardzo cennym czynnikiem ubezpieczenia, ponieważ zmniejsza wyniki zaskoczenia nieprzyjacielskiego, gdyby się ono przytrafiło. Gdy mamy do czynienia z kawalerją, na pogotowie bojowe wszystkich

oddziałów maszerujących należy kłaść szczególny nacisk. Kawalerja lubi pojawiać się i napadać niespodzianie, śmiało i gwałtownie. Chcąc ją odeprzeć, należy zawsze być w pogotowiu, a w chwili decydującej zachować spokój i pewność siebie. Piechota, która tak postępuje, może być pewna powodzenia. Najwięcej mają tu do zrobienia niżsi dowódcy, gdyż oni są najbliżej ludzi i broni maszynowej.

283. STRAŻ PRZEDNIA.

Zadanie straży przedniej polega zawsze na usuwaniu wszystkiego, co może powstrzymać lub opóźnić ruch kolumny. W marszu czołowym na nieprzyjaciela, ma ona otwierać kolumnie drogę i zapewniać dobre warunki do dalszego działania. W tym celu naciera śmiało na napotykane na drodze marszu oddziały nieprzyjacielskie i odrzuca je, opanowuje przeprawy, mosty, przejścia przez lasy i miejscowości, punkty obserwacyjne, zbiera wiadomości potrzebne dowódcy, naprawia drogi i t. d. Pod ochroną straży przedniej siły główne kolumny mogą maszerować bez zbytecznych opóźnień, bez niepotrzebnego zmęczenia i bez obawy, że je nieprzyjaciel zaskoczy.

Skład straży przedniej bywa różny. Dyw. piech. spodziewając się silnego npla wyznacza jako straż przednią zwykle jeden pułk piechoty, wzmacniając go artylerją i saperami. Saperów przydziela się do straży przedniej nie po to aby walczyli, tylko — aby naprawiali drogi i mosty. Przed strażą przednią rozpoznaje kawalerja dywizyjna.

Pułk piech. spodziewając się silnego npla, wyznacza jako straż przednią zwykle jeden bataljon, dodając mu pluton pionierów, a czasem także i pluton artylerji pułkowej. Konnych zwiadowców pułkowych wysuwa się na kilka kilometrów przed straż przednią jako patrol, który nazywamy **szpicą konną.** Gdy spodziewamy się nieprzyjacielskich samochodów pancernych, wysuwa się w pobliże czoła straży przedniej pojedyńcze działa artylerji pułkowej, aby ogniem ich przyjąć napad samochodów.

Bataljon piechoty wyznacza jako swoją straż przednią zwykle jedną kompanję strzelecką, wzmacniając ją ciężkiemi karabinami maszynowemi.

Straż przednia nie maszeruje zwarcie w jednej kolumnie lecz częściami (patrz rys. 46. str. 185).

Na czele maszeruje **szpica.** Jest to mały oddziałek drużyna, półpluton, pluton), maszerujący po drodze marszu kolumny i ubezpieczający bezpośrednio tych, co za nim idą.

W pewnej odległości za szpicą maszeruje **oddział przedni** straży przedniej (kompanja lub bataljon do którego należy

szpica). Baczy on na to by kierunek marszu został utrzymany i ubezpiecza teren po obu stronach linji marszu, rozszerzając to, co częściowo robi już szpica. W ten sposób chroni oddział idący za nim.

Za oddziałem przednim, w odległości odpowiednio większej, maszerują siły główne straży przedniej, które nazywamy **oddziałem głównym.** Oddział główny rozszerza jeszcze dalej ubezpieczenie i rozpoznanie oddziału przedniego i wspiera go w walce.

Widzimy więc, że duża straż przednia maszeruje podzielona na trzy zasadnicze człony: oddział główny, oddział przedni i szpica. Jeżeli oddział przedni jest duży (np. bataljon), to czasami wydziela on przed siebie nie szpicę bezpośrednio, lecz kompanję przednią, która dopiero wydziela szpicę. Wtedy pomiędzy szpicą i oddziałem przednim mamy jeszcze jeden człon: **kompanję przednią.**

Odległości pomiędzy członami zależą od terenu, od sił, od stopnia wiadomości i niektórych innych warunków. W terenie pokrytym odległości będą mniejsze niż w terenie otwartym. Gdzie występują małe siły, tam będą małe odległości. Gdy dobrze widać (dzień, ładna pogoda, dobra obserwacja) odległości będą większe niż gdy źle widać (noc, deszcz, mgła, brak punktów obserwacyjnych). Przy wyznaczaniu odległości między członami straży przedniej przyjmuje się za zasadę, że każdy człon bardziej wysunięty powinien osłaniać człon dalszy przed zaskoczeniem ogniem karabinowym w szyku zwartym. W przeciętnych warunkach odległość szpicy od oddziału przedniego (lub kompanji przedniej) wynosi około 400 metrów, odległość oddziału przedniego od oddziału głównego straży przedniej — od 1 do 1½ km., a odległość pomiędzy strażą przednią a siłami głównemi dywizji nie przekracza 5 kilometrów.

Dowódca straży przedniej znajduje się zwykle przy oddziale przednim. Dowódca całej kolumny — przy oddziale głównym.

Wielkie znaczenie ma sprawne funkcjonowanie łączności pomiędzy członami straży przedniej. Utrzymuje się ją przy pomocy gońców konnych, motocyklistów, oraz łańcucha żołnierzy. Niekiedy używa się też telefonu.

Łańcuch gońców składa się z żołnierzy maszerujących parami w pewnej odległości jedna za drugą. Odległość ta bywa różna: w nocy wynosić może kilkanaście metrów, w dzień — dochodzi do stu metrów. Żołnierze każdej pary idą po obu stronach drogi. Jeden z nich uważa naprzód a drugi wtył. Porozumiewają się ze sobą i przesyłają dalej otrzymywane znaki, okrzyki i rozkazy. W nocy trzeba bar-

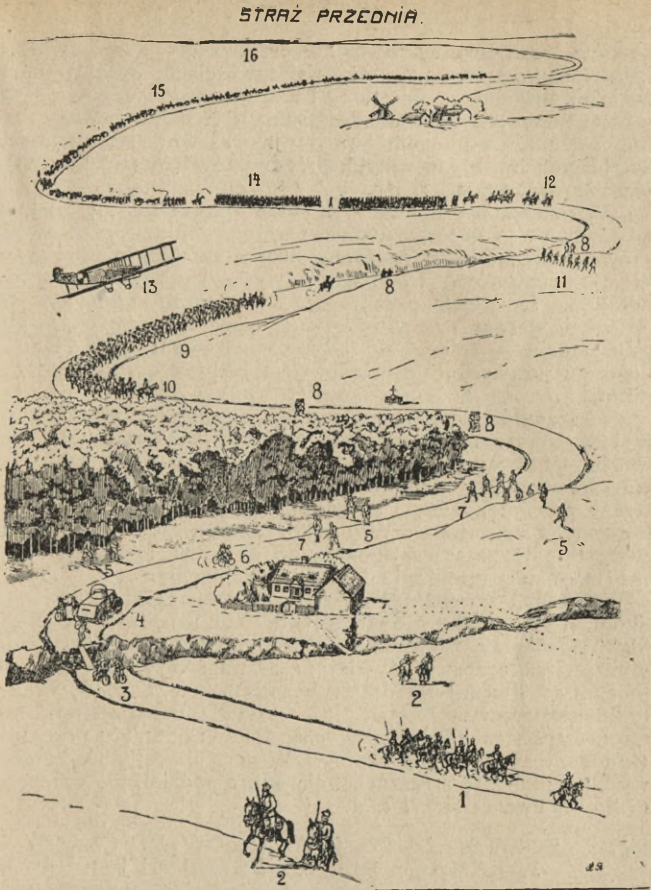

1. Oddział kawalerji straży przedniej, idący ze swą szpicą. 2. Szperacze kawalerji. 3. Cykliści, przeprawiający się przez zerwany most. 4. Samochód pancerny, rozpoznający drogę, zatrzymany przez zerwany most. 5. Szperacze piechoty, wracający do szpicy po przeszukaniu lasu i przeszukujący wzgórze. 6. Patrol cyklistów, śpieszący do dowódcy straży przedniej z meldunkiem o zerwaniu mostu. 7. Szpica piechoty. 8. Łącznicy między szpicą a oddziałem przednim i oddz. przedn. a głównym straży przedniej. 9. Oddział przedni złożony z oddziału piechoty i saperów. 10. Dowódca straży przedniej z kilku kawalerzystami. 11. Ubezpieczenie boczne. 12. Dowódca całego oddziału maszerującego ze swym sztabem i konnymi łącznikami. 13. Płatowiec, prowadzący rozpoznanie drożni oddziału. 14 Oddział główny straży przedniej. 15. Artylerja oddziału głównego. 16. Czoło głównego oddziału maszerującego.

Rys. 46.

dzo uważać, by łańcuch się nie przerwał, co grozi zwłaszcza na skrzyżowaniach dróg, w miejscowościach, oraz w marszu polnemi drogami, w zaroślach i może spowodować rozerwanie się kolumny i zbłądzenie. Bardzo użyteczne będzie wtedy umieszczenie na plecach gońców jakichś widocznych pociemku, białych lub błyszczących przedmiotów (menażek, chustek, kawałków papieru i t. p.).

Organizację łańcucha gońców powierza się jednemu z oddziałów (pluton, drużyna) członu tylnego. Dowódca, któremu służbę tę powierzono, używa do niej przedewszystkiem grenadjerów. Poucza ich, wypuszcza parami, w miarę oddalania się członu przedniego, a następnie nadzoruje. Gdy odległość między członami rośnie, wypuszcza się nowe pary, gdy maleje — ściąga się odpowiednią ilość par. Oddział, któremu powierzono tą służbę jest jakby rezerwuarem łączników.

Łączność telefoniczną pomiędzy członami straży przedniej w marszu utrzymuje się w sposób następujący. Telefoniści, posuwający się na wysokości szpicy w tempie jej marszu, rozwijają drut telefoniczny. Przy każdym członie straży przedniej, więc i przy szpicy znajduje się patrol telefoniczny z aparatem. W czasie każdej przerwy w marszu wszystkie te patrole włączają do linji swe aparaty i wtedy można składać meldunki i otrzymywać rozkazy.

Nie należy sądzić, ze straż przednia zawsze musi się składać z oddziału głównego, oddziału przedniego i szpicy. Taki skład mają tylko duże straże przednie w marszu czołowym: straż przednia dywizji, czasami straż przednia pułku piechoty. Pluton piechoty ubezpieczy się dostatecznie patrolem szperaczy. Kompanja — szpicą. Bataljon poprzestanie na straży przedniej z dwóch członów: oddziału przedniego (kompanji przedniej) i szpicy. W nocy nawet duża kolumna wydzieli mniejszą straż przednią, która podzieli się najczęściej tylko na dwa człony i t. d.

284. ROLA MAŁYCH ODDZIAŁÓW PIECHOTY W RAMACH STRAŻY PRZEDNIEJ *).

Małe oddziały piechoty (pluton lub mniej) w ramach straży przedniej pełnią różną służbę jak: służba szpicy, służba szperaczy i patrolu, służba obserwatorów i niektóre inne.

Szpica piechoty.

Siła szpicy piechoty waha się od drużyny do plutonu, wydzielonych z oddziału przedniego (lub z kompanji przed-

*) Uwaga: sposób ubezpieczania się kawalerji w marszu omówiony jest w rozdziale „kawalerja".

niej). Porusza się ona po drodze marszu straży przedniej, jako jej pierwszy pieszy element. Zadanie szpicy jest trudne i niebezpieczne, ale za to bardzo chlubne. Ona pierwsza z całej piechoty w kolumnie zetknie się z nieprzyjacielem na drodze marszu, jest więc najbardziej narażona na zaskoczenie ogniem lub uderzeniem. Lecz, z drugiej strony, oczy wszystkich przełożonych skupią się na jej czynach i do niej dąży myśl wszystkich żołnierzy, idących daleko za nią w kolumnie: w dniu swej służby szpica jest na drodze do sławy, na którą musi jednak uczciwie zarobić.

Trudne zadanie wymaga dobrego dowódcy i dzielnych żołnierzy. Wskutek tego na szpicę wyznacza się dobry oddział, a dowództwo nad nim powierza się zasadniczo oficerowi. Będzie to zwykle dowódca plutonu stanowiącego szpicę, a gdy szpica jest mniejsza niż pluton, dowódca tego plutonu, który szpicę wydzielił. Przy szpicy będzie się znajdował dowódca kompanji przedniej, lub oddziału przedniego straży przedniej. Dowódca kompanji będzie osobiście dowodził szpicą, albo ograniczy się do nadzorowania tego, co robi dowódca szpicy, do dawania mu dodatkowych rozkazów i wspierania go w razie potrzeby.

Jak maszeruje szpica?

Do chwili napotkania oporu nieprzyjacielskiego, szybkość marszu szpicy nie powinna różnić się od szybkości marszu piechoty wogóle, a więc w dzień powinna wynosić 4 km., w nocy — 3 km. na godzinę. Chcąc tempo to zachować, szpica musi posuwać się śmiało a nawet ryzykownie. Żołnierze powinni czuć pogardę dla niebezpieczeństwa, czającego się gdzieś na drodze. Jednakże nie zwalnia to nikogo, a zwłaszcza dowódcę szpicy i jego podoficerów, od przedsięwzięcia wszelkich środków, które, nie opóźniając tempa marszu szpicy, mogą uchronić ją przed zbytecznemi stratami.

Największem niebezpieczeństwem grożącem bezpośrednio szpicy jest: w terenie otwartym — napad ogniowy, w terenie pokrytym (las, zarośla, zabudowania) lub w nocy, we mgle, w czasie deszczu — zaskoczenie uderzeniem. — Jak się od tego ubezpieczyć?

Napad ogniowy może pochodzić z odległości 1.000 metrów i więcej. Szpica jest za mała aby wysyłać swe ubezpieczenia na taką odległość. Często ostrzegą ją patrole kawalerji lub konnych zwiadowców, lecz jest to ochrona niezbyt pewna, gdyż nieprzyjaciel może wejść między patrole konne a szpicę piechoty. Należy więc urządzić się tak, jakby tej ochrony nie było. W tym celu dowódca szpicy powinien:

1. jako ubezpieczenie na większą odległość, zorganizować obserwację, a gdy widoczność nie jest duża (noc, mgła) dbać o ciszę i nasłuchiwać;
2. na odległość do 400 m. ubezpieczyć się szperaczami;
3. jądro szpicy prowadzić w szyku luźnym, dbając o maskowanie;
4. zachować stale pełną gotowość bojową.

Obserwację należy zorganizować: nie wystarczy to, że dowódca szpicy i wszyscy żołnierze rozglądają się naokoło. Trzeba, na każdy kierunek, który ma być obserwowany, wyznaczyć conajmniej dwóch specjalnych obserwatorów. Maszerują oni w kolumnie, po stronie obserwowanej, patrzą i meldują głosem wszystkie ciekawe spostrzeżenia. Podoficerowie nadzorują i uzupełniają pracę obserwatorów, oraz dbają o to, by ich meldunki dochodziły gdzie należy.

Nie każdy żołnierz nadaje się na obserwatora. Dobry obserwator powinien widzieć daleko, powinien być spostrzegawczy i powinien umieć zameldować to co widzi. Spostrzegawczym nazywamy tego, który odróżnia dobrze przedmioty i w terenie obserwowanym wyróżni natychmiast to, co jest ciekawe. Drużynowy musi wyszukać sobie w drużynie takich ludzi, aby ich wyszkolić i używać jako obserwatorów.

Szperaczami nazywamy żołnierzy, których szpica, patrol lub inny oddział wysyła na bliską odległość, w celu zapewnienia sobie bezpośredniego bezpieczeństwa i skontrolowania miejsc podejrzanych. Odległość, na którą wysyła się szperaczy, powinna być tak mała, aby szperacze nie czuli się odosobnieni. Należy zapewnić im poparcie ogniowe oddziału i utrzymać z nimi łączność wzrokową w dzień, a słuchową w nocy. A więc w dzień, w przeciętnych warunkach, nie należy wysyłać szperaczy dalej niż na 300 do 400 metrów od oddziału, w nocy — na jakie 50 do 100 metrów najdalej. Szperaczy wysyła się po dwóch lub po kilku (patrole szperaczy). Pojedyńczych szperaczy wysyłać zasadniczo nie należy.

Dowódca szpicy posługuje się patrolem szperaczy maszerującym stale przed szpicą, oraz szperaczami, których w miarę potrzeby wysyła na boki.

Patrol szperaczy poprzedzający szpicę składa się zwykle z 3 do 6 żołnierzy pod dowództwem podoficera. Patrol ten nazywają niektórzy „okiem", ponieważ tak go nazywano w czasie wojny. Można nazwać go także patrolem przednim szpicy. Szpica duża, w terenie otwartym, może wydzielić na patrol przedni całą drużynę, która wyznaczy wtedy swoje „oko" złożone z dwóch do trzech żołnierzy (rys. 47. str. 189).

Zadanie patrolu przedniego polega na ostrzeżeniu szpicy o niebezpieczeństwie, grożącem jej od czoła. W tym celu

maszeruje on w luźnej grupie na jakie 100 do 200 m. przed szpicą (jeśli drużyna, to jeszcze dalej) drogą jej marszu, obserwując uważnie teren przed sobą. Przy całej czujności i podejrzliwości, koniecznych w tych warunkach, musi zachować tempo marszu szpicy: musi więc ryzykować.

W lesie, w zaroślach, w miejscowościach — silniejszy patrol przedni wysyła na boki swoich szperaczy, słabszy — poprzestaje na zbadaniu przydrożnych zagród i zarośli, co nie powinno jednakże opóźnić jego marszu. Poza tem zachowuje się jak patrol zwiadowczy.

Rys. 47. Szperacze.

Natknąwszy się na nieprzyjaciela, patrol przedni alarmuje szpicę, posuwa się tak daleko jak tylko może, poczem czeka na jej nadejście. Do ostatniej chwili należy unikać alarmowania nieprzyjaciela strzałami.

W ruchu patrolu przedniego najdrażliwsze są chwile, w których zbliża się on do skraju miejscowości, skraju lasu, zarośli i t. p. Wnętrza tych objektów okiem z daleka się nie zbada. Nie można być pewnym, co w nich się czai. Dowódca patrolu jest czujny, ale wahać się nie wolno mu: rozsypuje szerzej swych ludzi i, z bagnetem na broni, idzie śmiało naprzód. Nie ma innego wyjścia, niż odwaga i ryzyko!

Aby zmniejszyć niebezpieczeństwo grożące szpicy z boków, posługuje się dowódca szpicy małemi patrolami szperaczy (po 2 do 3 ludzi), które wysyła tam, gdzie jest coś do zobaczenia, lub skąd może grozić niebezpieczeństwo.

A więc, jeśli obok drogi marszu szpicy ciągnie się wyniosłość, zasłaniająca widok, dowódca szpicy pośle patrol szperaczy wzdłuż tej wyniosłości, z zadaniem obserwowania i meldowania co się dzieje za nią. Jeśli szpica idzie wzgórzem, z którego nie widać dna doliny, szperacze zostaną wysłani tak, by widzieli i dolinę i szpicę. Pośle się też szperaczy skrajem lasu ciągnącego się obok drogi marszu, zewnętrznemi skrajami wioski, przez którą przechodzimy i t. p. Pośle się ich do zagrody stojącej w pobliżu drogi, do niedalekiej kępy drzew i do innych podobnych objektów. Zachowują się oni jak patrol i mają zadanie zobaczyć i zameldować; ostrzec na czas szpicę. Zadania ich są zwykle dorywcze i krótkotrwałe, po czem szperacze wracają do oddziału. W razie, jeśli zetknęli się z nieprzyjacielem, alarmują szpicę i rozpoczynają walkę, bacząc, by nie przeszkodzili ogniowi szpicy.

Na szperaczy powinno się wyznaczać żołnierzy odważnych, roztropnych, odpornych na trudy i obdarzonych dobrym wzrokiem (w dzień) i słuchem (w nocy). Zwłaszcza w nocy trzeba bardzo starannie dobierać i pouczać szperaczy, a jeśli brak ludzi odpowiednich, to lepiej mniej ich wysyłać. W nocy zły szperacz tylko szkodzi. Trzeba jednak dbać, aby przynajmniej dowódca patrolu szperaczy odpowiadał powyższym warunkom. Każdy podoficer, a zwłaszcza każdy drużynowy, powinien zawczasu zdać sobie sprawę z tego, którzy z jego żołnierzy lepiej od innych nadają się na szperaczy. Ich też będzie przedewszystkiem używał.

Rozkaz dla szperaczy powinien podawać wyraźnie: dokąd i którędy mają iść, co mają tam zrobić, kiedy i którędy mają wrócić, w jaki sposób mają się z oddziałem porozumiewać i jak go alarmować (znaki umówione). Jednocześnie ktoś w oddziele musi otrzymać rozkaz obserwowania wysłanego patrolu szperaczy.

Ubezpieczenie szpicy przy pomocy obserwacji i szperaczy nie wystarcza. Trzeba jeszcze, aby maszerowała ona w szyku luźnym i zachowała pełną gotowość bojową.

Zasadniczo **szpica maszeruje w kolumienkach** po obu stronach drogi, wykorzystując zasłony przydrożne, rowy i t. d. Odległości i odstępy pomiędzy kolumienkami powinny być takie, aby dowódca szpicy mógł z łatwością opanować głosem cały oddział. Podoficerowie powinni trzymać mocno swych ludzi, szczególnie przy przechodzeniu przez miejscowości. W lesie i w zaroślach można szyk szpicy bardziej zcieśnić, w terenie otwartym należy iść szerzej.

Pogotowie bojowe szpicy ma umożliwić bezzwłoczne reagowanie na napad. Ma ono stronę moralną, stronę materjalną i stronę organizacyjną.

Strona moralna pogotowia polega na takiem urobieniu i pouczeniu żołnierzy, by się nie ugięli pod wrażeniem, wywieranem przez zaskoczenie, by w każdej chwili pragnęli odpowiedzieć napadem na napad, by byli pewni, że sprawa pójdzie dobrze. W tym celu należy wzbudzać w nich zaufanie do samego siebie, swych towarzyszów i dowódców, oraz tępić energicznie wszystko, co podrywa dobry nastrój. W szczególności nigdy nie należy przesadzać w ocenie niebezpieczeństwa, które często wydaje się większe niż jest w rzeczywistości. Gdyby nawet było ono rzeczywiście bardzo duże, lepiej będzie nieraz nie przypominać o tem żołnierzom.

Strona materjalna pogotowia sprowadza się do trzymania broni w pogotowiu. Karabiny powinny być nabite, w terenie pokrytym — bagnet na broni, rynsztunek nie powinien

przeszkadzać żołnierzom w natychmiastowem użyciu broni i t. p.

Strona organizacyjna pogotowia polega na tem, aby każdy wiedział zawczasu, co ma robić w razie niespodzianego napadu, gdyż wtedy braknie czasu na wydanie rozkazu, obejmującego wszystko co należałoby nakazać. Gdy napad nie będzie zaskoczeniem, będziemy mieli czas na rozkazodawstwo.

Pogotowie szpicy musi być szczególnie wielkie, gdy spodziewamy się kawalerji nieprzyjacielskiej. Zasadą będzie wtedy — nie rozpraszać się. W chwilach większego niebezpieczeństwa, żołnierze powinni nieść broń w ręce, a karabiny maszynowe powinny być naładowane.

Miejsce dowódcy szpicy. — Dowódca szpicy maszeruje tam, skąd najłatwiej może dowodzić, gdzie najprędzej dojdą go meldunki i skąd najłatwiej jest meldować przełożonym zdobyte wiadomości. Zasadniczo będzie maszerował przy swym patrolu przednim, gdyż tu najprędzej uzyska i będzie mógł sprawdzić pierwsze spostrzeżenia o nieprzyjacielu (Rys. 48). Dowódca małej szpicy będzie się zawsze tam znajdował. Natomiast dowódca szpicy dużej (pluton-szpica) będzie niekiedy musiał pozostać przy sile głównej szpicy, aby wysłać szperaczy, zebrać i zameldować dane obserwacji, lub gdy chce się przygotować do odparcia grożącego lada chwila napadu (np.: w walkach z kawalarją). Będą to jednak okresy krótkie i wyjątkowe, a po ich przeminięciu dowódca szpicy wraca do swego patrolu przedniego, gdzie musi uważać też, aby nie zmylono drogi.

Rys. 49. Dca szpicy odbierający meldunek od szperaczy.

Postępowanie z ludnością. — Ludność jest źródłem wiadomości dla nas i dla nieprzyjaciela. Chcąc utrudnić nieprzyjacielowi wywiad, należy nie dopuścić do tego, by osoby stojące poza wojskiem wyprzedzały straż przednią, zarówno na drodze marszu, jak i na jej bocznicach. O to powinni troszczyć się wszyscy: szpica, szperacze, patrole i t. d. Dowódca szpicy bada (oczywiście pobieżnie) każdego przechodnia, a podejrzanych oraz tych, którzy dają cenne zeznania, przytrzymuje i odsyła do dowódcy oddziału przedniego. Przy wchodzeniu do wsi dobrze będzie najpierw wybadać któregoś z mieszkańców i, w razie wątpliwości, zatrzymać go jako zakładnika. Wielką korzyść może dać umiejętne podpytywanie

dzieci. Do zeznań mieszkańców należy odnosić się nieufnie, gdyż często kłamią nawet mimo woli. W okolicy o ludności wrogiej nie należy nigdy ufać temu, co opowiadają mieszkańcy. Sposób postępowania z ludnością powinien być sprawiedliwy, ale stanowczy.

Meldowanie wiadomości. — Przełożeni czekają na wiadomości! Dowódca szpicy musi natychmiast meldować wszystko, co spostrzegł, lub co się dowiedział. — **Mieć wiadomości i nie meldować ich, to zbrodnia taktyczna,** rodząca się najczęściej z haniebnego niedołęstwa i ciężkiej głupoty tego, który nie melduje.

Dowódca szpicy będzie miał do zameldowania najczęściej: co napotkał, albo co widział, albo co mu zameldowano, albo co się dowiedział od ludności, wrescie co znalazł w terenie. Meldując, ma zwykle uproszczone zadanie, gdyż jego bezpośredni przełożony, dowódca kompanji przedniej (lub oddziału przedniego) znajduje się przy szpicy. Gdyby trzeba było posłać meldunek w tył, dowódca szpicy użyje w tym celu wszystkich rozporządzalnych środków łączności. Numery oddziałów nieprzyjacielskich, stwierdzone przez wzięcie jeńców lub dezerterów, przez znalezienie zabitych, zeznania ludności, papiery lub napisy znalezione, — są tak ważne dla wyższych dowódców, że można je meldować bez zachowania drogi służbowej.

Duch zaczepny. — Napotkawszy na opór nieprzyjacielski, dowódca szpicy naciera śmiało i energicznie. Pamięta on o tem, ze idzie za nim cała kolumna, która go wesprze. Bardzo często uda mu się złamać lub wystraszyć słabe oddziały nieprzyjaciela, wysunięte po to, aby zmusić naszą straż przednią do rozwijania się i przez to opóźnić jej ruch.

Są wypadki, w których śmiałe uderzenie szpicy może dać wyniki o niezmiernej wadze. Np. 1) Szpica dochodzi do mostu i widzi, że nieprzyjaciel usiłuje go zniszczyć. Naciera i zdobywa dla swej kolumny nienaruszony most, zyskując dla niej wiele godzin cennego czasu. 2) Straż przednia maszeruje równiną w stronę skraju lasu, z którego nieprzyjaciel mógłby widzieć i ostrzeliwać całą kolumnę. Przypuśćmy, że, gdy szpica jest niedaleko lasu, zostaje ostrzelana, gdyż nieprzyjaciel zaczaił się tam i czekał, pewny, że z bliska większe straty zada naszej straży przedniej. Dowódca szpicy naciera śmiało i szybko, choć nie wie jak silny jest nieprzyjaciel. Jeśli uda mu się opanować skraj lasu — kolumnę uchroni od strat. W podobny sposób można nieraz wziąć jeńców, opanować skraj wsi, groblę, punkt obserwacyjny i t. d.

Nie będzie nacierać dowódca szpicy tylko wtedy, jeżeli przełożony kazał mu się zatrzymać, lub gdy zdrowy rozum

dyktuje, że trzeba najpierw myśleć o utrzymaniu tego, co się szpicy udało uchwycić. Przełożony każe się szpicy zatrzymać w natarciu, gdy nieprzyjaciel jest silny i trzeba natrzeć większemi siłami. Z własnej inicjatywy dowódca szpicy przejdzie do obrony, gdy np., opanował przez zaskoczenie most lub jakiś ważny punkt obserwacyjny, a nieprzyjaciel przeciwnaciera większemi siłami. Trzeba teraz obronić przedmiot terenowy, który już się chwyciło: trzeba wytrwać. (Rys. Nr. 49).

Rys. 49. Szpica broni zajętego punktu obserwacyjnego, osłaniając rozwinięcie posuwających się za nią sił.

284. STRAŻ TYLNA.

Zadaniem straży tylnej jest zapewnić kolumnie spokojny odwrót.

Jeśli nieprzyjaciel nie jest natarczywy, lub jeśli jest daleko, zadanie straży tylnej będzie łatwo wykonać. Straż tylna rozczłonkuje się wtedy podobnie jak straż przednia, tylko w odwrotnym porządku: oddział główny, oddział tylny i na końcu kawalerja straży tylnej, utrzymująca styczność z nieprzyjacielem. W tym szyku straż tylna maszeruje za siłami głównemi, gotowa w każdej chwili przyjąć walkę obronną.

Gdy jednak nieprzyjaciel jest bliski i natarczywy, straż tylna będzie musiała bić się, aby osłonić kolumnę, a nieprzyjacielowi obrzydzić natarczywość. W tym celu uszykuje się ona obronnie i będzie opóźniać nieprzyjaciela, cofając się ze stanowiska na stanowisko, albo — gdy zajdzie potrzeba — będzie się bronić na miejscu, aż do czasu oddalenia się sił głównych kolumny na odpowiednią odległość. W walce takiej

straż tylna musi wytrwać do końca choćby kosztem całkowitego poświęcenia się.

Straż tylna działa przedewszystkiem ogniem, zwłaszcza ogniem dalekim zmusza nadciągające oddziały npla do rozwinięcia się czem opóźnia ich posuwanie, a przez to zyskuje na czasie. W tym celu przydziela się do straży tylnej więcej artylerji i ciężkich karabinów maszynowych z dużą ilością amunicji. Jeśli nieprzyjacielskie oddziały pościgowe są zbyt śmiałe, dobrze jest przygotować na nie zasadzkę i, przez zaskoczenie silnym ogniem lub śmiałem przeciwuderzeniem, zadać im większe straty. Zapłaciwszy tak za swą śmiałość, nieprzyjaciel uspokoi się.

Stanowiska obronne straży tylnej powinny mieć daleki ostrzał, powinny dawać dobre warunki do wycofania się, a nieprzyjacielowi — utrudniać podejście i obserwację. Konieczne jest, aby zasłaniały one nieprzyjacielowi widok na kolumnę, która odchodzi. Gdy tylko można, umieszcza się je za jakąś przeszkodą naturalną (rzeka, bagno), aby przez to zwiększyć siłę oporu straży tylnej.

Celem utrudnienia nieprzyjacielowi ruchu naprzód, straż tylna niszczy za sobą mosty, wysadza skrzyżowania dróg, zawala drogi drzewami, co opóźnia podejście nieprzyjacielskiej artylerji. Prace te wykonywują zwykle saperzy lub pionierzy. Straż tylna prowadzi walkę według zasad przedstawionych w rozdziale „Piechota".

W marszu odwrotowym **należy dbać bardzo o dobry nastrój w oddziałach,** co spada przedewszystkiem na barki niższych dowódców, gdyż oni bezpośrednio i stale oddziaływują na ludzi. Gdy się zaczynamy cofać, żołnierze skłonni są sądzić, że zostaliśmy napewno pobici. Pod wpływem tej myśli upadają na duchu, niejeden ogląda się za siebie, wytrwałość w boju się zmniejsza i rodzi się nastrój podatny do paniki. Trzeba zwalczać ten nastrój, podtrzymując ludzi przykładem własnym, dbałością o nich, zręcznem słowem i dobrym humorem. Każdy musi być pewny, że jeśli znajdzie się w potrzebie, towarzysze go nie opuszczą. Przeciwko tym, którzy szerzą złe nastroje, trzeba występować energicznie, a w ostateczności można nawet użyć broni. Im cięższe położenie, tem dzielniej musi wytrwać straż tylna. Na całe szczęście, w wojnie ruchowej nie zawsze cofamy się z powodu tego, że nas pobito. W wojnie ruchowej chodzi się dużo w tył i w przód, co wszyscy starzy żołnierze pamiętają. Cofa się często dla tego, że tak wyższemu dowódcy jest na rękę. Żołnierz nasz nie powinien się więc niepokoić, gdy otrzymuje rozkaz do odwrotu. (Rys. 50).

STRAŻ TYLNA.

Główne siły nasze znajdują się w odwrocie. Już telefoniści zwijają połączenia (1), oddział jeńców wzięty w ostatniej potyczce (2), szybko przechodzi do tyłu; z punktu opatrunkowego w karczmie (3) wywozi się ciężko rannych, choć jeszcze ranni napływają (4). Saperzy zawczasu przygotowują mostek na rzece do wysadzenia (5). Tymczasem dowódca straży tylnej (6) obserwuje zbliżanie się nieprzyjaciela. Przy nim stoją przybyli samochodem (7) ze sztabu dowódcy głównych sił oficerowie, którzy zaraz powrócą z meldunkiem o tem, co widzieli.

Właśnie do dowódcy straży tylnej śpieszy goniec z meldunkiem (8), który zostawiwszy swego konia w grupie koni sztabu (9), wspina się na wzgórze. W tej chwili piechota (10) wycofuje się za rzeczkę, by zająć z tej strony rzeczki stanowiska. Za rzeczką pozostaje jeszcze część artylerji (11) ze swymi obserwatorami, wspierającej swym ogniem spieszoną kawalerję (12), obsadzającą ostatnią pozycję. Kawalerja gotowa jest również do manewru wstecz, gdyż konie jej (13) znajdują się nieopodal.

Nieprzyjaciel ukazuje się już na horyzoncie (14), ostrożnie posuwając się naprzód, lecz śmiały wypad samochodów pancernych (15) wznieca popłoch w jego straży przedniej.

Rys. 50.

285. STRAŻ BOCZNA.

Boki kolumny osłania się nietylko wtedy, gdy wymijamy nieprzyjaciela (marsz boczny), lecz i wtedy, gdy maszerujemy na niego (marsz czołowy) lub, gdy się cofamy (marsz odwrotowy). Trzeba być przezornym, ponieważ nieprzyjaciel zawsze może napaść na kolumnę z boku, jeśli nie swemi głównemi siłami, to choćby jakimś mniejszym oddziałem. Może on natrzeć, albo też poprzestanie na ostrzeliwaniu kolumny i demoralizowaniu jej częstemi alarmami, przytem zawsze będzie chciał działać przez zaskoczenie. W tym celu postara się znaleźć miejsca nadające się do wykonania niespodzianego napadu i będzie usiłował wykorzystać naszą nieostrożność lub nieuwagę (gdybyśmy ich się dopuścili). W nocy oraz w terenie pokrytym lub górzystym napady, drobnych nawet a śmiałych oddziałów na bok kolumny, mogą oddziałać bardzo ujemnie na nastrój i porządek w oddziałach.

Nie należy nigdy dawać przeciwnikowi okazji do napadu: trzeba się pilnować. — W walkach z kawalerją trzeba się pilnować szczególnie starannie, gdyż kawalerja lubi napadać na skrzydła, tam gdzie jej się najmniej spodziewają.

Jak się ubezpiecza bok kolumny?

Gdy zagrożenie jest duże ochronę boku dużej kolumny (pułk, dywizja) zapewnia się przez wydzielenie specjalnej straży bocznej. **Straż boczna może być ruchoma albo nieruchoma.**

Strażą boczną ruchomą nazywamy oddział maszerujący równolegle do kolumny głównej z zadaniem ochrony jej boku. Taka straż boczna maszeruje drogą nakazaną w sposób podobny do straży przedniej (ubezpiecza się od czoła), prowadzi zwiady, ubezpiecza starannie swój bok zewnętrzny i przez to, chroniąc się sama, ochrania bok kolumny głównej. W razie napadu nieprzyjacielskiego, walczy tak długo, jak tego wymaga bezpieczeństwo kolumny, po czem wycofuje się z walki i podąża za kolumną. Straż boczna ma zwykle drogę dłuższą niż kolumna. Wskutek tego wysyła się ją wcześniej, a piechotę straży bocznej przewozi czasem na podwodach.

Gdy nieprzyjaciel zagraża kolumnie tylko z pewnych kierunków, gdy np. może on nadejść przez pewien most, lub pewną drogą, lub przesmykiem między jeziorami czy bagnami, to wtedy ubezpiecza się kolumnę przez zamknięcie tych kierunków niebezpiecznych, na czas jej przemarszu. W tym celu stawia się na nich oddziały zwane **strażami bocznemi nieruchomemi**, z zadaniem nieprzepuszczenia nieprzyjaciela do chwili, aż kolumna przejście wyminie. Straż boczna nieruchoma ubezpiecza się na wyznaczonych stanowiskach i szy-

kuje do obrony (patrz Rys. 51). Jeśli nieprzyjaciel nadciągnie, broni mu przejścia do chwili, do której, w myśl otrzymanego rozkazu, ma niedopuścić npla do przedarcia się, następnie wycofuje się za kolumną.

Opisane powyżej większe straże boczne, zwykle nie są w stanie zapewnić kolumnie całkowitego bezpieczeństwa, gdyż nieprzyjaciel może je obejść i napaść na kolumnę. Ko-

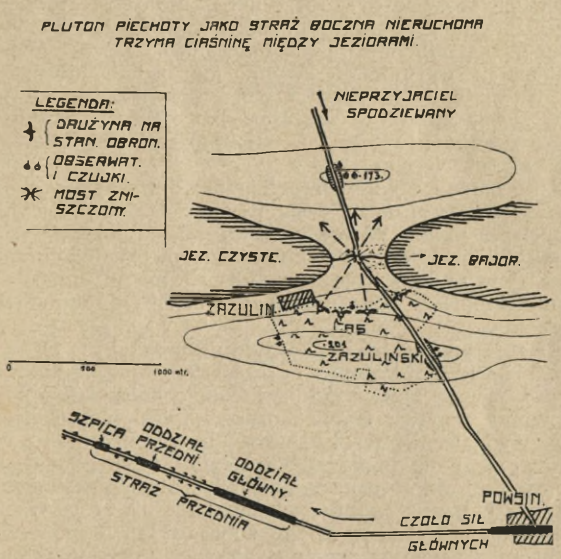

Rys. 51.

nieczne jest więc, aby kolumna sama dbała o swe bezpośrednie bezpieczeństwo. W tym celu oddziały maszerujące w kolumnie **zachowują pogotowie bojowe i ubezpieczają się obserwacją oraz patrolami,** wysyłanemi na bliską odległość. W taki sam sposób straż boczna ubezpiecza swój zagrożony bok. Czasami poprzestanie się na takiem tylko ubezpieczeniu boku kolumny, a większej straży bocznej się nie wydzieli.

Sposób organizowania pogotowia i obserwacji w marszu podobnie jak w szpicy.

Patrole ubezpieczające bok kolumny (patrole boczne) pełnią rolę taką, jak szperacze szpicy. Można je też uważać za małe straże boczne. Zadanie patroli bocznych polegać będzie przedewszystkiem na wykryciu niebezpieczeństwa i zameldowaniu o nim dowódcy, który patrol wysłał (ostrzeżeniu kolumny), a następnie na unieszkodliwieniu niebezpieczeństwa, przez odparcie lub powstrzymanie nieprzyjaciela. Ostrzeżenie kolumny nie wymaga sił, — do tego wystarczyłby nawet jeden obserwator dobrze umieszczony. Natomiast odparcie nieprzyjaciela zaczajonego lub nadciągającego wymaga siły, której patrole boczne nie mają dużo. Lecz i nieprzyjaciel w takich warunkach zwykle nie będzie silny, a więc dobrze dowodzony, śmiały i pełen poświęcenia się patrol boczny będzie mógł nie raz nie tylko ostrzec kolumnę, lecz także ją osłonić. O tem jak należy patrol prowadzić, patrz §§ 260, 261, 262 i 263.

Rolę patroli bocznych pełnią przedewszystkiem patrole konne, gdyż patrolom pieszym trudno jest maszerować naprzełaj przez pola. W braku kawalerji i konnych zwiadowców pułków piechoty, można użyć w tym celu zwykłych piechurów (wyznacza się dobrych obserwatorów) posadzonych na konie chłopskie. Czasem trzeba będzie jednak wysłać patrole piesze.

Patrole boczne muszą tak się posuwać, by: 1) widziały więcej, niż widać z kolumny i 2) zbadały dokładnie te miejsca, skąd nieprzyjaciel mógłby kolumnę ostrzelać. W dzień nie powinny przytem tracić łączności wzrokowej z kolumną.

Aby widzieć, co trzeba, patrole boczne będą iść z punktu obserwacyjnego na punkt obserwacyjny, albo grzbietem wyniosłości, z której dobrze widać, albo zewnętrznym skrajem lasu, przez który przechodzi właśnie kolumna i t. p. Wiemy, że z drogi marszu kolumny widać dobrze tylko do pewnej granicy, którą czasami nazywamy pierwszym horyzontem lub granicą wycinka terenowego (wzgórze, las, miejscowość i t. p.). Otóż patrol boczny idzie zasadniczo po linji tego horyzontu, gdyż z niej widzi zarówno kolumnę, jak i teren w stronę nieprzyjaciela.

Aby zbadać miejsce, z którego nieprzyjaciel mógłby kolumnę ostrzeliwać, patrol boczny musi tam dojść. Jeśli popatrzymy na drogę marszu kolumny, to odrazu wskażemy sobie miejsca po obu stronach drogi, z których nieprzyjaciel mógłby ostrzelać kolumnę. Patrol boczny powinien przejść przez te miejsca. Powinien przy tem zbadać każde z nich, nim jeszcze kolumna zacznie je mijać. W przeciwnym razie nieprzyjaciel mógłby ostrzelać kolumnę przed nadejściem patrolu.

Mamy więc właściwie dwa szlaki ruchu patroli bocznych: jeden daje obserwację, drugi — bezpośrednią ochronę przed napadem. Często szlaki te się zbiegają tak, że miejsca, skąd nieprzyjaciel może ostrzeliwać kolumnę są zarazem dobremi punktami obserwacyjnemi. Ale nie zawsze tak bywa i to jest źródłem trudności. Patrol konny da sobie z niemi radę, gdyż jest ruchliwy i może jednocześnie obserwować z punktów obserwacyjnych, a szperaczami obszukiwać miejsca niebezpieczne. Natomiast, gdy mamy do rozporządzenia tylko piechotę, trzeba będzie wysłać inne patrole dla obszukania miejsc niebezpiecznych, a inne dla obserwacji. Wtedy patrole piesze wyślemy bliżej dla bezpośredniej ochrony kolumny, a na punkty obserwacyjne skierujemy obserwatorów posadzonych na konie.

Patrole piesze maszerują zwykle wolniej niż kolumna, gdyż muszą iść przez pole, obserwować, przeszukiwać teren i t. d., co pochłania czas. Wskutek tego wysyła je się wcześniej i, gdy zostają w tyle, ściąga do oddziału, a na ich miejsce wysyła inne. Patrole silniejsze posyła się dalej niż słabsze, a patrole konne — dalej niż piesze. Małe patrole piesze nie powinny odchodzić dalej od kolumny, niż na odległość dobrego wsparcia ogniem c. k. m. (około kilometra).

Bardzo ważna jest sprawa łączności patrolu bocznego z kolumną. Utrzymuje się ją za pomocą znaków umówionych i gońców. W tym celu w kolumnie i w patrolu wyznacza się obserwatorów, których specjalnem zadaniem będzie wzajemne utrzymywanie łączności wzrokowej i meldowanie otrzymywanych sygnałów. Sygnały te należy przedtem ustalić. Do łączności należy sprawa meldowania. Dowódcy wyższemu chodzi bardzo o to, by zawczasu dostawał dobre meldunki. Aby mógł reagować, musi otrzymywać meldunki wcześniej (nie w ostatniej chwili) i o tem, co się dzieje na pewnej odległości od niego (im dalej, tem więcej ma czasu). **Nie wolno zapominać o obowiązku meldowania.** Dowódca patrolu meldując **współpracuje** z dowódcą wyższym w dowodzeniu wojskiem. — Powinien on dowiedziawszy się czegoś ciekawego o nieprzyjacielu, przedewszystkiem meldować (gońcem, znakami), a następnie dopiero starać się osłonić kolumnę i lepiej jeszcze rozpoznać nieprzyjaciela.

W nocy patroli bocznych się nie wysyła, gdyż nicby nie widziały, pogubiłyby się, a nawet postrzelały wzajemnie. Bezpośrednie ubezpieczenie boku kolumny sprowadza się wtedy do pogotowia kolumny, wysyłania, gdy trzeba szperaczy i obstawiania strażami bocznemi nieruchomemi ważniejszych dróg i przejść poprzecznych.

F. Ubezpieczenia podczas postoju.

286. CO TO SĄ CZATY? — RODZAJE I ZADANIA CZAT.

Oddziały pełniące służbę ubezpieczeń w czasie postoju zwiemy **czatami.** Zadaniem ich jest: 1) zapewnić oddziałom spoczywającym spokój i bezpieczeństwo i 2) dowódcy — swobodę działania. Czaty mają chronić oddziały ubezpieczone przed zaskoczeniem i obserwacją nieprzyjacielską, oraz zapewnić im czas potrzebny na przygotowanie się do walki.

Co może uczynić nieprzyjaciel, aby zakłócić postój oddziałów ubezpieczonych? — Może on:

1. uderzyć na nie dużemi siłami;
2. niepokoić je i dręczyć patrolami, któreby podchodziły do miejsc postoju, ostrzeliwały oddziały spoczywające, chwytały gońców i pojedyńczych żołnierzy, niszczyły przewody telefoniczene i t. d., a po powrocie, dostarczały mu wiadomości;
3. ostrzeliwać je ogniem dalekim, ze stanowisk do tego się nadających.

Sposoby przeciwstawienia się tym zakusom nieprzyjaciela polegają na nadzorowaniu przedpola przez zwiady i obserwację, na przesłanianiu rejonu postoju wojsk ubezpieczonych i na gotowości czat do powstrzymania siłą większych przedsięwzięć nieprzyjacielskich. Zasadą w służbie czat jest: „widzieć i wiedzieć jaknajwięcej, a samemu nie być widzianym". Wykonanie zależy od różnych warunków, przedewszystkiem od odległości dzielącej nas od nieprzyjaciela. Odróżniamy więc: **czaty marszowe, czaty zwarte i czaty bojowe.**

287. CZATY MARSZOWE.

Jeśli nieprzyjaciel jest daleko, a postój nie trwa długo (np. zatrzymano się na noc), to mało jest prawdopodobne, że zdąży on nadejść i napaść na spoczywające oddziały. W tych warunkach wystarczy słabsze ubezpieczenie, które nazywamy czatami marszowemi. Polega ono na wysunięciu mniejszych oddziałów na drogi, wiodące w stronę nieprzyjaciela, z zadaniem ubezpieczenia tych kierunków, oraz na bezpośredniem ubezpieczeniu miejsc zakwaterowania wartami zewnętrznemi. Oddziały wysunięte w stronę nieprzyjaciela ubezpieczają się samodzielnie, utrzymują łączność między sobą i dozorują najważniejsze dostępy do rejonu postoju, a przez to ubezpieczają resztę wojsk.

288. CZATY ZWARTE.

Gdy nieprzyjaciel jest blisko, zagrożenie jest większe, czaty marszowe już nie wystarczają. Trzeba wtedy mocnicj

ubezpieczyć postój, zaciągając czaty zwarte. Nazywamy je tak, ponieważ tworzą zwarty, nieprzerwany łańcuch ubezpieczeń, rozmieszczonych obronnie na wyznaczonych, wygodnych do obrony stanowiskach.

Podstawą uszykowania czat zwartych jest linja punktów oporu, zwanych **czatami głównemi.** Są to zwykle kompanje strzeleckie, wzmocnione c. k. m.. Trzymają one ważniejsze i wygodne do obrony punkty terenu (wzgórza, wsie, lasy i t. d.) i mają się bronić na miejscu. Linję czat głównych nazywamy **linją oporu czat.**

Za czatami głównemi staje **odwód czat,** którego zadanie polega na wspieraniu czat głównych w walce. Niekiedy odwód czat nie będzie wyznaczony, a rolę jego powierzy się części sił ubezpieczonych (pogotowiu sił głównych).

Przed czatami głównemi rozmieszcza się **placówki,** t. j. małe oddziały (do plutonu) wysunięte przez czaty główne, w celu bezpośredniego ubezpieczenia się, obserwacji przedpola i przesłaniania.

Placówki ubezpieczają się **czujkami,** t. j. podwójnemi posterunkami, rozmieszczonemi w ten sposób, aby tworzyły ciągłą linję obserwacji i nadzoru, przez którą nie mógłby się przedostać niepostrzeżenie żaden patrol nieprzyjacielski. Linję czujek nazywamy linją **czuwania czat.**

Powyższy szkielet uszykowania czat uzupełniają jeszcze patrole, ronty (patrole sprawdzające czujność czujek i innych posterunków), podsłuchy, posterunki badające, posterunki alarmowe i zorganizowana obserwacja.

Oddziały ubezpieczane przez czaty zwarte, ubezpieczają się prócz tego bezpośrednio wartami zewnętrznemi i wyznaczają pogotowie.

289. CZATY BOJOWE.

Czatami bojowemi nazywamy ubezpieczenia wystawiane zazwyczaj na noc przez oddziały znajdujące się w bezpośredniej styczności z nieprzyjacielem, gdyż często w nocy walka przycicha, a przeciwnicy tracą się z oczu. Wówczas oddziały pierwszej linji, nie czekając na żadne rozkazy, ubezpieczają się same, przy pomocy placówek, czujek, patroli, podsłuchów Ubezpieczenia te podsuwa się jaknajbliżej nieprzyjaciela, celem utrzymania posiadanej styczności. Na stanowiskach własnych rozmieszcza się gęste posterunki alarmowe i utrzymuje gotowość bojową, opartą przedewszystkiem na stałem pogotowiu broni maszynowej.

Z nastaniem dnia, gdy widoczność się polepszy, czaty bojowe zostają ściągnięte, a oddziały, które tę służbę pełniły powracają na swe zwykłe stanowiska bojowe. Jeśli odległość

między walczącymi jest stosunkowo duża, a mgła lub niepogoda ograniczają widoczność, czaty bojowe pozostają do czasu, aż natężenie walki na to pozwoli. Jednakże rozmieszczenie czat musi być wtedy dostosowane do zmienionych warunków, t. j. do pory dziennej i większej czujności nieprzyjaciela, oraz wzmożonej działalności obu wrogich artyleryj.

290. PLACÓWKI. — ICH ZADANIE I STANOWISKA.

Zadaniem ich jest **„strzeżenie** powierzonego im odcinka **i zawiadomienie** czaty głównej o zbliżaniu się przeciwnika". Prócz tego placówki stanowią punkt oparcia dla czujek, przez nie wystawionych i przesłaniają, t. j. zapobiegają przekraczaniu placówek przez patrole i drobne oddziały nieprzyjacielskie.

Placówka musi spostrzec zawczasu pojawienie się nieprzyjaciela i o tem natychmiast zameldować. Jeśli nieprzyjaciel posuwa się naprzód, placówki bronią się na swych stanowiskach dopóty, dopóki to nie grozi znaczniejszemi stratami, poczem cofają się do swych czat głównych, gdzie zajmują stanowiska dla nich przewidziane. Dopiero na linji czat głównych trzeba będzie wytrwać do ostateczności. Jeśli placówka ostrzegła czatę, jeśli dostarczyła jej dużo dobrych wiadomości o sile, rozmieszczeniu i zachowaniu się nieprzyjaciela, jeśli wreszcie powstrzymała jego zwiady i zmusiła go do rozwinięcia sił przeważających, to wypełniła swoje zadanie w ramach ubezpieczeń.

Placówki wystawia się w dzień w miejscach o rozległym zasięgu obserwacji, w nocy — na ważnych drogach i dojściach, którędy może pojawić się nieprzyjaciel. Bardzo pożądane jest umieszczanie placówek za naturalnemi przeszkodami (rzeka, bagno), co ułatwia nadzór przedpola i wzmacnia, siłę obronną placówek.

Placówki każdej z czat głównych oznacza się kolejnemi liczbami wewnątrz danej czaty począwszy od prawego skrzydła.

Zaciąganie (rozstawianie) placówek.

Dowódca placówki, przed wyruszeniem na swe stanowisko, otrzymuje od dowódcy czaty głównej (dowódcy kompanji) rozkaz ustny, który zwykle zawiera:

a) „to, co dowódca placówki musi wiedzieć o nieprzyjacielu;
b) położenie własnej czaty głównej i sąsiednich, odwodu czat, względnie pogotowia tychże;
c) stanowisko i numer placówki, oraz sąsiednich placówek;
d) obszar obserwacyjny placówki i jakie specjalne zadanie danej placówce przypada;

e) jakie części czat i oddziały znajdują się w przedpolu;
f) zachowanie się w razie natarcia nieprzyjacielskiego;
g) ewentualnie czas zmiany".

Prócz tego — zarządzenia gospodarcze, sposób dostarczania pożywienia, rozkazy dotyczące zniszczeń, które trzeba wykonać (zawalenie przejść, zniszczenie kładek i t. d.), zarządzenia o maskowaniu i t. d.

Jeśli dowódca placówki nie wszystko dobrze zrozumiał, to obowiązkiem jego jest prosić o wyjaśnienia dodatkowe. Następnie odmaszerowuje, prowadząc swój oddział tak, jak się prowadzi szpicę.

Po przybyciu na stanowisko, dowódca placówki najpierw dba o to, by nie być zaskoczonym: wszyscy pozostają z bronią w ręku, gotowi do walki, a — w razie potrzeby — wystawia się jeszcze posterunki alarmowe. Następnie rozejrzy się on w terenie, każe przeszukać najbliższe miejsca podejrzane i przystąpi do rozstawienia czujek i rozmieszczenia placówki. Będzie on musiał:

a) wysunąć czujki, t. j. wyznaczyć stanowiska czujek, wyznaczyć żołnierzy do służby na czujkach, dać im rozkaz, pouczyć ich i rozprowadzić, lub nakazać rozprowadzenie
b) zorganizować obronę placówki i służbę na niej, t. j. wyznaczyć stanowisko bojowe placówki i dać wszystkim (zwłaszcza karabinom maszynowym) rozkazy, co mają czynić na wypadek ukazania się nieprzyjaciela. Określić drogę odwrotu placówki tak, aby, cofając się, nie przeszkadzała czacie głównej w strzelaniu, a sama mogła strzelać nieprzyjacielowi w bok. Wyznaczyć posterunki alarmowe i urządzić obserwację. Określić sposób wspierania ogniem placówek sąsiednich;
c) zarządzić stopień pogotowia placówki zgodnie z rozkazami dowódcy czaty głównej;
d) w razie potrzeby, wyznaczyć i wysłać patrole na przedpole do punktów ukrytych przed własną obserwacją;
e) nawiązać łączność z placówkami sąsiedniemi.

Po wykonaniu tego, dowódca placówki melduje dowódcy czaty głównej o zaciągnięciu placówki, podając jej rozmieszczenie i wydane zarządzenia.

Zaciąganie i służba placówki musi się odbywać niepostrzeżenie dla nieprzyjaciela. Trzeba pamiętać o zasadzie, że czaty powinny „jaknajwięcej widzieć i wiedzieć, a same nie być widziane".

Zachowanie się i służba na placówce.

Placówka musi być stale w **pogotowiu bojowem.** Nie wolno jej głośnem zachowaniem się, paleniem ognisk i tytoniu zdradzać swego położenia. Stanowisko placówki winno być starannie **zamaskowane.** W tym celu trzeba wykorzystać pokrycie terenu (drzewa, krzaki, domy, zboża i t. d.), oraz w ten sposób **uregulować ruch** na placówce (zmiany czujek, patrole, gońcy), aby nieprzyjaciel nie mógł z niego wywnioskować, gdzie i jak jest placówka umieszczona. Honorów placówka nie oddaje.

Dowódca placówki musi czuwać nad tokiem służby na placówce i na czujkach, święcić przykładem, zwłaszcza po dużym wysiłku marszowym, kiedy zmęczeni żołnierze są skłonni lekceważyć nieprzyjaciela. Jeśli położenie nie wymaga pozostawienia całej placówki pod bronią, dowódca jej może ograniczyć ilość żołnierzy pozostających na stanowisku do połowy, pozwalając reszcie na odpoczynek w bezpośredniem pobliżu stanowiska. Wszyscy żołnierze, a więc i odpoczywający, pozostają w pełnym rynsztunku, a broń mają stale przy sobie. Wolno im zdjąć tylko plecaki.

„O zbliżaniu się nieprzyjaciela należy natychmiast zawiadomić czatę główną, o ile możności także sąsiednie placówki".

„Pojedyńczych ludzi i słabe oddziały stara się placówka o ile możności osaczyć i wziąć do niewoli".

291. CZUJKI.

Czujki na dzień umieszcza się w miejscach, z których miałyby najrozleglejszy obszar obserwacji, a same byłyby ukryte. Wyzyskuje się w tym celu wszystko, co może czujkę ukryć, a przeciwnika wprowadzić w błąd (Rys. 52). Dowódca placówki ma tu pole do wykazania swej pomysłowości.

W nocy czujki wystawia się przedewszystkiem na drogach i przejściach tak, by nieprzyjaciel, podchodzący do placówki, musiał się natknąć na jedną z czujek. W dzień wysuwa się czujki dalej, w nocy — zbliża do placówki. Tam gdzie sięga obserwacja z placówki, czujek się nie wystawia, chyba, że chodzi o specjalny nadzór nad tem miejscem (np., gdy to jest jakieś ważne przejście). W pobliżu nieprzyjaciela należy na noc zmieniać stanowiska czujek, aby uchronić je przed zaskoczeniem, które może skończyć się porwaniem czujki do niewoli.

W terenie otwartym, gdy zmiana czujek mogłaby być łatwo dostrzeżona przez nieprzyjaciela oraz w wypadkach znacznego oddalenia czujki od placówki, wyznacza się **czujki**

podoficerskie, składające się z dwóch lub trzech zmian czujki (razem 5 lub 7 żołnierzy wraz z dowódcą).

Odległość czujki od placówek zależy od terenu i możliwości wzajemnego porozumienia się, które odbywa sią za pomocą znaków umówionych. Wynosi ona od kilkudziesięciu do 500 m, a dla czujek podoficerskich może być większa.

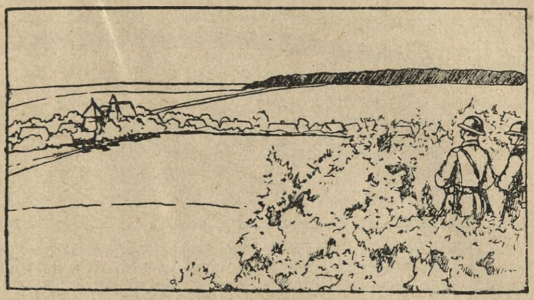

Rys. 52. Czujka.

Czujki każdej placówki oznacza się kolejnemi numerami od prawego skrzydła.

Rozstawiając czujki należy dać im wskazówki, podane na Rys. 53 i 54 oraz:

Rys. 53. Rostawiając czujki d-ca placówki wskazuje w jakim kierunku znajduje się nieprzyjaciel i odcinek, którego mają pilnować, jego granice (najlepiej jakieśprzedmioty w terenie) wskazać ręką.

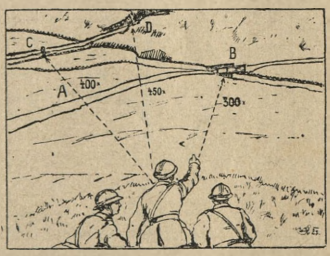

Rs. 54. Wskazuje również punkty, na które czujki mają zwracać szczególną uwagę, np. A-drogę, B-most, C-groblę, D-wąwóz, przez które musi przechodzić nieprzyjaciel, posuwając się naprzód, oraz określa odległości.

a) wiadomości, które dowódca placówki posiada o nieprzyjacielu;

b) jakie oddziały własne znajdują się na przedpolu;

c) numery i stanowiska czujki, placówki i czaty głównej;
d) stanowiska czujek sąsiednich oraz drogi do nich;
e) drogi do placówki i czaty głównej (którędy chodzić);
f) zachowanie się czujki w razie podejścia nieprzyjaciela; sposób zawiadamiania placówki;

Rys. 55. Sygnał w razie spostrzeżenia czegoś podejrzanego; (o ile odległość jest tak mała, że z placówki widać czujkę, to w dzień można wezwać dowódcę placówki umówionym znakiem np. wystawieniem helmu na widocznym z placówki kiju).

g) czy wolno czujce siadać, położyć się, czy ma się okopać?

Czujka powinna znać nazwy miejscowości, widocznych z jej stanowiska. Obserwacja, którą czujki wykonywują, powinna być tak zorganizowana, by całe przedpole było obserwowane; pasy nadzoru, przydzielone czujkom muszą zachodzić na siebie. Rozmawiając z przełożonym, czujka nie odwraca głowy, lecz patrzy na teren. Wszystko, co czujka spostrzeże, melduje zaraz dowódcy placówki (Rys. 55 i 56), ten zaś sprawdza i melduje dalej. Należy pamiętać, że wojnę prowadzi się nie tylko bronią, ale i oczami, lecz spostrzeżenia obserwatorów i czujek mają wtedy dopiero pełną wartość, gdy zostały zameldowane dowódcy, który je zestawi z innemi, porówna i wykryje przez to, co robi nieprzyjaciel.

Rys. 56. Jeżeli czujki nie widać z placówki, a także i w nocy, czujki zawiadamiają placówkę, wysyłając jednego żołnierza, podczas gdy drugi obserwuje dalej.

Czujki zmienia się zwykle co dwie godziny, w razie mrozów — częściej. Zmianę przeprowadza zastępca dowódcy

placówki. Przy zmianie należy pilnować, by nowa zmiana została dobrze pouczona o zadaniu (także o tem, co poprzednia zmiana zauważyła) oraz, by nie przerwano obserwowania. Zmianę należy przeprowadzić tak, by nieprzyjaciel nic nie zauważył.

292. PRZEKRACZANIE LINJI CZAT.

„Nie wolno odsyłać zpowrotem nikogo zbliżającego się od strony nieprzyjaciela".

„Przepuszczać wolno tylko tych, których przynależność do wojsk własnych lub sprzymierzonych stwierdzono bez wątpienia". Dowódca placówki przepuszcza nazewnątrz tylko tych, „których bezwątpienia poznaje jako bezpośrednich przełożonych, patrole lub oddziały wojsk własnych, których dowódcy mogą się wylegitymować odpowiedniemi rozkazami. Inne osoby wojskowe lub cywilne przepuszcza tylko wtedy, jeśli przechodzenie nazewnątrz przez jego placówkę zostało wyraźnie dozwolone". Ludziom tym powinien towarzyszyć przy przechodzeniu jeden żołnierz. Wszelkie osoby wzbudzające podejrzenie zatrzymuje się i odsyła do wyjaśnienia.

Osoby zbliżające się z zewnątrz czujka zatrzymuje z karabinem gotowym do strzału, niezbyt głośnym okrzykiem: „stój, kto idzie", rozpoznaje je i przepuszcza względnie zatrzymuje.

W razie zatrzymania podejrzanych osób lub poddających się w niewolę — czujka każe uzbrojonym złożyć broń, a konnym zejść z konia i popuścić popręg, poczem z pomocą jednego z żołnierzy odstawia ich do placówki lub przywołuje dowódcę placówki. Dowódca placówki powinien obszukać zatrzymanych, zabrać wszelkie papiery i odesłać ich wraz z papierami do dowódcy czaty. Nie wolno wdawać się z zatrzymanymi w rozmowę, aby nie podać im mimowoli jakichkolwiek wiadomości o własnych wojskach.

Parlamentarzy (wysłannicy nieprzyjacielscy przybywający z trębaczem i białą chorągwią) zatrzymać należy przed stanowiskiem czujki i tyłem do linji czat, papiery ich przesłać natychmiast do dowódcy czat, od którego przyjdzie polecenie, co z nimi zrobić. Parlamentarzom prowadzonym w głąb stanowisk zawiązuje się oczy. Z chwilą, gdy dowódca placówki dowie się o pojawieniu się parlamentarzy na jego odcinku, udaje się do nich i pozostaje przy nich aż do czasu kiedy odejdą z jego terenu.

293. UBEZPIECZENIE BEZPOŚREDNIE ODDZIAŁÓW ODPOCZYWAJĄCYCH.

Odwód czat i oddziały odpoczywające ubezpieczają się wartami zewnętrznemi. Umieszcza się je u wejścia do miejscowości i w tych punktach na jej krańcach, które są łatwo dostępne dla nieprzyjaciela. Wejścia do miejscowości zostają zagrodzone lub zatarasowane w celu ochrony przed wtargnięciem kawalerji i samochodów pancernych. Warty zewnętrzne wystawiają pojedyńcze lub podwójne posterunki, które zachowują się jak czujki.

Posterunki alarmowe umieszcza się przed kwaterami dowódców, kwaterami pogotowia i w tych punktach miejscowości (biwaku), skąd najszybciej można zaalarmować oddziały wypoczywające.

VI. Artylerja.

A. Wiadomości ogólne.

294. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA ARTYLERJI.

Artylerja walczy tylko ogniem; działanie ognia artylerji jest potężne dzięki znacznej ilości materjałów wybuchowych, zawartej w pociskach ,oraz dzięki możności skupiania wielkiej ilości pocisków w obranem miejscu pola bitwy (ześrodkowania ognia). Wskutek swej donośności artylerja może wspierać w walce nie tylko te oddziały, które się znajdują przed nią, lecz również może działać na korzyść sąsiednich.

Mimo siły swego ognia artylerja nie jest w stanie wyrzucić nieprzyjaciela z pozycyj przez niego obsadzonych, ani zająć i utrzymać je; jest to zadanie piechoty, która wykorzystuje w tym celu ogień artylerji. Wymaga to ścisłej współpracy obu bratnich broni i ścisłej między niemi łączności; zapewnienie tej współpracy i łączności stanowi troskę zarówno artylerji jak i piechoty.

295. TYPY DZIAŁ UŻYWANYCH W ARTYLERJI.

Stosownie do przeznaczenia w walce rozróżnia się trzy zasadnicze typy dział: armaty, haubice i moździerze.

Do każdego z tych typów należy wielka ilość dział o różnych właściwościach (ciężar, kaliber), zależnie od zadania, do którego są przeznaczone.

1) **Armata** — jest to działo strzelające torem płaskim, jaknajbardziej zbliżonym do toru kuli karabinowej. Jest bardzo skuteczna przy zwalczaniu celów żywych, odkrytych, dzięki swej szybkostrzelności i płaskiemu torowi pocisku. Kąt upadku jest mały dzięki czemu pocisk razi daleko wgłąb

przy ogniu szrapnelami. (Rys. 58), oraz posiada siłę przebijającą przy strzelaniu granatami do celów pionowych.

Cechą armaty jest znaczna względna długość lufy (długość lufy w stosunku do kalibru), która się waha od 25 do140 kalibrów. Szybkość początkowa, t. zn. szybkość z którą po-

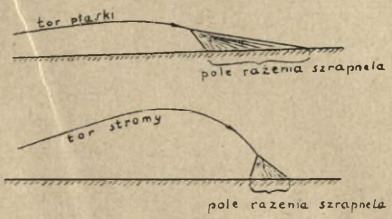

Rys. 58.

cisk opuszcza wylot lufy, jest stosunkowo wielka (np. szybkość początkowa pocisku armaty 75 mm. o ładunku normalnym wynosi około 550 metrów na sekundę).

U nas na uzbrojeniu są armaty o kalibrze 65 mm, 75 mm, 105 mm. i 120 mm.

Armata 75 mm. strzela ładunkiem normalnym albo zmniejszonym, przyczem ładunek zmniejszony daje tor pocisku bardziej stromy aniżeli ładunek normalny.

2) **Haubica** — jest to działo strzelające torem stromym i pociskiem względnie dużego ciężaru. Używa się do zwalczania celów zakrytych (np. ukryta w okopie piechota), oraz do niszczenia umocnień polowych (Rys. 59).

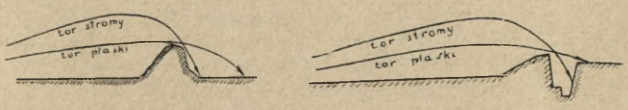

Rys. 59.

Długość lufy waha się od 10 do 20 kalibrów. Haubica strzela pod wielkiemi kątami podniesienia od 0 do 45 stopni i zmiennymi ładunkami. Szybkość początkowa pocisku jest mniejsza od szybkości początkowej pocisku armaty (np. szybkość początkowa pocisku haubicy 155 mm. przy strzelaniu najmniejszym ładunkiem wynosi około 200 metrów na sekundę).

Kąt upadku jest duży. U nas na uzbrojeniu są haubice o kalibrze 100 mm. i 155 mm.

3) **Moździerze** — są to działa przeważnie wielkiego kalibru i strzelające bardzo stromemi torami (prawie zawsze pod kątem większym od 43 stopni). Długość lufy waha się od 6 do 10 kalibrów.

Moździerzy używa się do niszczenia szczególnie trwałych umocnień.

Zasadniczym pociskiem jest granat z dużą ilością materjału wybuchowego. Szybkość początkowa pocisku mała. Kąt upadku bardzo duży (większy niż u haubicy).

(Bliższe szczegóły o sprzęcie i amunicji artylerji — patrz rozdział „uzbrojenie").

296. SPRZĘT I ZADANIA ARTYLERJI (OGÓLNE DANE).

Zależnie od przeznaczenia rozróżnia się następujące rodzaje artylerji: artylerję piechoty, lekką (do której należą artylerja polowa, konna i górska), artylerję ciężką, najcięższą, przeciwlotniczą i okopową.

1. **Artylerja piechoty** — jest przeznaczona do towarzyszenia piechocie w walce. Uzbrojenie stanowią armaty polowe o kalibrze 75 mm. wz. 02/26.

Największa donośność — około 10 km., w walce jednak artylerja piechoty wykonywa swe zadania bojowe na odległość nieprzekraczającą zwykle 3 km.

Szybkość ognia przy ogniu nietrwającym dłużej niż 5 min. — 6—8 strzałów na działo i minutę; przy ogniu trwającym od 5 do 15 minut — 4 strzały na działo i minutę; przy ogniu trwającym dłużej — szybkość ognia nie powinna przekraczać ze względu na zużycie sprzętu 2-ch strzałów na działo i minutę.

Zasadniczym pociskiem jest granat, używany do zwalczania większości celów, oraz szrapnel — do zwalczania wojsk nieosłoniętych. Największe zastosowanie ma ładunek zmniejszony . Ciężar pocisku: szrapnel — 7 kg., granat od 5,5 do 6 kg.

2. **Artylerja polowa** — jest przeznaczona do wspierania piechoty w walce. Jest odpowiednio ruchliwa i zdolna do poruszeń we wszelkim terenie. Ciężar działa wraz z przodkiem nie przekracza w marszu 2.300 kg.

Artylerja polowa używa armat polowych o kalibrze 75 mm. i haubic polowych o kalibrze 100 mm. Skoda wz. 14 i wz. 14/19. Obsługa jest przewożona na przodkach działa i jaszcza i na samym jaszczu.

Artylerja polowa jest szybkostrzelna. Szybkość ognia armaty — jak armaty artylerji piechoty; szybkość ognia haubicy przy ogniu krótkotrwałym (do 5 min) — 5 — 6 strza-

łów na działo i minutę, przy ogniu trwającym ponad 15 minut — nie więcej jak 2 strzały na działo i minutę. Siła wybuchowa pocisków jest wystarczająca do niszczenia słabych umocnień polowych. Artylerji polowej używa się przeciwko celom żywym, czołgom, baterjom nieosłoniętym, sztucznym przeszkodom (szczególnie do niszczenia przeszkód z drutu).

Artylerja polowa strzela granatami, szrapnelami, granatoszrapnelami i pociskami specjalnemi (gazowe, dymne, oświetlające, smugowe, zapalające i t. d.). Ciężar pocisków wynosi: armaty 75 mm — jak pocisków artylerji piechoty; haubicy 100 mm — 14 — 16 kg. Największa donośność armat 75 mm wynosi — 11 km, donośność haubic — 8 km. Jednak ze względu znaczny rozrzut na większych odległościach, oraz trudność utrzymania należytej łączności artylerja może wspierać swym ogniem piechotę na odległość najwyżej do 6 km.

3. **Artylerja konna** — jest przeznaczoną do wspierania kawalerji i posiada właściwości artylerji polowej. Obsługa jedzie konno celem zwiększenia ruchliwości. Artylerja konna jest uzbrojona w armaty 75 mm wzór 02/26. Największa donośność około 10 km. Pociski jak w artylerji piechoty.

4. **Artylerja górska** — jest przeznaczona do walki w miejscowościach górzystych i trudnych do przebycia terenach. Sprzęt przewozi się w jukach na grzbietach mułów i koni, wzgl. wózkach wązkotorowych, obsługa zaś idzie pieszo.

Uzbrojona jest w armaty górskie 65 mm, frs. wz. 06 i haubice górskie 100 mm austr. wz. 16. Pociski jak w artylerji polowej.

5. **Artylerja ciężka** — jest używana do burzenia rowów strzeleckich, schronów i innych umocnień polowych nieprzyjaciela oraz do zwalczania artylerji nieprzyjacielskiej. Ponadto służy do ostrzeliwania tyłów nieprzyjaciela (magazyny, składy amunicji, miejsca postoju dowództw i t. p.).

U nas są używane w artylerji ciężkiej armaty o kalibrze 105 mm. i 120 mm, oraz haubice o kalibrze 155 mm. Donośność 10 — 12 km.

Artylerja ciężka może być o ciągu konnym lub też o ciągu motorowym.

Zasadniczy pocisk-granat; pozatem są używane szrapnele i pociski gazowe.

Ciężar pocisków wynosi: armaty 105 mm. — około 17 kg., armaty 120 mm. — około 20 kg., haubicy 155 mm. — około 43 kg.

Wobec ciężaru sprzętu artylerja ciężka w większym stopniu zależy od jakości dróg aniżeli artylerja polowa.

6. **Artylerja najcięższa** — jest przeznaczona do ostrzeliwania celów, których zwalczenie wymaga pocisków o bardzo wielkiej wadze oraz celów znajdujących się na znacznej odległości. Używa armat, haubic lub moździerzy o kalibrze od 200 do 520 mm.

7. **Artylerja przeciwlotnicza** — jest przeznaczona do zwalczania celów powietrznych. Działa przeciwlotnicze są szybkostrzelne a ich pociski osiągają znaczną wysokość. Szybkość początkowa pocisków jest bardzo wielka.

U nas w użyciu są przeważnie armaty o kalibrze 75 mm. na specjalnych łożach i o wzmocnionych oporopowrotnikach.

Niektóre działa artylerji przeciwlotniczej są umieszczone na samochodach lub ciągnione przez ciągniki motorowe, co pozwala na szybkie przesuwanie ich; dział tych używa się do obrony oddziałów maszerujących i wogóle wojsk w polu. Inne działa t. zw. półstałe są mało ruchliwe i przeznaczone do stałej obrony pewnych miejscowości.

Artylerja przeciwlotnicza używa następujących pocisków: szrapneli, granatów z zapalnikami rozpryskowemi, pocisków oświetlających i smugowych. Działa przeciwlotnicze posiadają specjalne przyrządy celownicze, pozatem artylerja przeciwlotnicza posiada przyrządy do mierzenia wysokości, odległości i kierunku lotu płatowca. Największa szybkość ognia wynosi 20 strzałów na działo i minutę.

8. **Artylerja okopowa**—używana jest zasadniczo w wojnie pozycyjnej i służy do burzenia z bliskiej odległości okopów przeciwnika i do ostrzeliwania żywych celów, ukrytych w głębokich rowach. Używa sprzętu typu moździerzy.

297. RODZAJE ARTYLERJI.

Ze względu na podległość organizacyjną dzielimy artylerję na:

artylerję piechoty, należącą arganizacyjnie do pułków piechoty (plutony artylerji pułkowej);

artylerję dywizyjną, wchodzącą organizacyjnie w skład dywizji piechoty (pułk artylerji polowej) lub dywizji albo samodzielnej brygady kawalerji (dywizjon artylerji konnej);

artylerję pozadywizyjną, nie wchodzącą w skład dywizyj piechoty (kawalerji) i pozostającą w bezpośredniej dyspozycji wyższych dowództw (art. ciężka, najcięższa, przeciwlotnicza, okopowa).

Poszczególne formacje artylerji pozadywizyjnej mogą być w miarę potrzeby przydzielane do poszczególnych dywizyj lub używane jednolicie na korzyść kilku dywizyj.

298. ORGANIZACJA BATERJI.

Baterja jest podstawową jednostką ogniową artylerji.

Baterja artylerji (typowa) składa się z:

a) drużyny dowódcy,

b) linji ogniowej.

W skład drużyny dowódcy baterji wchodzi: poczet dowódcy, tabor bojowy i tabor bagażowy.

Poczet dowódcy składa się:

— z podoficera strzelniczego, będącego pomocnikiem d-cy baterji w czasie kierowania ogniem (zapisywanie danych ognia),

— z trębaczy,

— z sekcji zwiadowczej,

— z sekcji łączności (telefoniści piesi i konni).

W skład taboru bojowego wchodzą:

— ogniomistrz-szef, puszkarz, podof. broni,

— kuchnia i wóz przykuchenny,

— wóz bagażowy.

W skład taboru bagażowego wchodzą:

— pozostali podof. i szeregowcy funkc. (żywnościowy, podkuwacze, rzemieślnicy i t. d.),

— zapasowi kanonierzy i konie,

— pozostałe wozy bagażowe i wóz narzędziowy.

W skład linji ogniowej wchodzą:

— oficerowie baterji,

— podoficer zaprzęgowy,

— patrol sanitarny,

— 2 plutony à 2 działony.

Działon pozostaje pod rozkazami podoficera (działonowego) i składa się z jednego działa i jaszcza.

B. Niezbędne wiadomości z instrukcji strzelania.

299. WIADOMOŚCI WSTĘPNE.

Jednostkami miary kątów, używanemi w artylerji są:

Stopień (1^0) — kąt wsparty na łuku, który jest równy 1/360 obwodu koła; $1^0 = 60'$ (60 minut); $1 = 60''$ (60 sekund).

Kwadrant służący do nadawania kąta podniesienia ma podziałkę w stopniach i minutach.

Tysięczna — kąt, pod którym się widzi jeden metr z odległości jednego kilometra. Podziałkę w tysięcznych mają kątomierze działowe.

Czynniki toru pocisku (patrz rys. 60). Tor pocisku jest to linja zakreślona przez pocisk (środek ciężkości pocisku),

podczas jego lotu w powietrzu (ABC). Poziom wylotu — jest to płaszczyzna pozioma, przechodząca przez środek wylotu lufy (AC).

Linja osi lufy — jest to przedłużenie osi lufy w chwili gdy wycelowanie działa jest ukończone (AD).

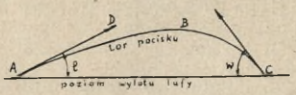

Rys. 60.

Kąt podniesienia — jest to kąt zawarty miedzy linją osi lufy a poziomem wylotu (ε)

Szybkość początkowa — jest to szybkość jaką posiada pocisk na początku toru (w chwili wylotu z lufy). Oznacza się w metrach na sekundę.

Punkt upadku, jest to punkt, w którym tor pocisku przecina poziom wylotu.

Kąt upadku (w) — jest to kąt, który tworzy styczna do toru w punkcie upadku z poziomem wylotu.

300. ROZRZUT.

Doświadczenia wykazały, że przy daniu większej ilości strzałów w warunkach zupełnie jednakowych (to zn. przy strzelaniu z tego samego działa, z nastawieniem tych samych danych, oraz użyciem jednakowych ładunków, pocisków, zapalników) — wszystkie punkty upadku nie będą się pokrywały, lecz będą rozrzucone na pewnej przestrzeni (patrz rys. 61).

Rys. 61.

Zjawisko to nazywamy rozrzutem, a przestrzeń, na której są rozrzucone punkty upadku nazywamy polem rozrzutu.

Przyczyny rozrzutu są następujące:

a) małe różnice w ciężarze pocisków, ładunków i zapalników oraz nieścisła równomierność spalania się prochu, co powoduje zmianę szybkości początkowej;

b) gra mechanizmów przyrządów celowniczych oraz niejednakowa dokładność wycelowania przy poszczególnych strzałach;

c) różnice w uginaniu się łoża przy każdym strzale oraz różne uginanie się podłoża, na którem jest ustawione działo;

d) zmiana warunków atmosferycznych podczas strzelania (ciśnienie atmosferyczne, temperatura powietrza, wiatr).

Badając pole rozrzutu widać, że wszystkie punkty upadku są ugrupowane dookoła pewnego punktu (O), (Rys. 62), przyczem pole rozrzutu jest większe w kierunku strzału (FE), aniżeli w kierunku do niego prostopadłym (GH).

Punkt, koło którego grupują się strzały nazywa się średnim punktem trafnym (punkt O). Dookoła tego punktu leży największa ilość strzałów; ilość strzałów maleje ku krańcom pola. Pole rozrzutu na płaszczyźnie poziomej ma wymiary wgłąb (FE) i wszerz (GH). Oddalenie punktu upadku pocisku (S) od linji kierunku strzału (FE) nazywa się uchyleniem wszerz (AS).

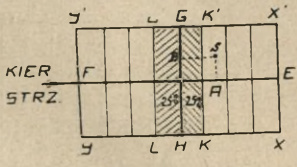

Rys. 62.

Oddalenie punktu upadku pocisku (S) od linji GH prostopadłej do kierunku strzału a przechodzącej przez średni punkt trafny — nazywa się uchyleniem wgłąb (SB).

Strzały leżące między linją GH a linją X'X, nazywa się strzałami długiemi w stosunku do średniego punktu trafnego O. Strzały, leżące między linją GH a linją Y'Y, strzałami krótkiemi.

Wymiary pasa K'K-GH zawierającego połowę strzałów długich, są takie same co wymiary pasa L'L-GH zawierającego połowę strzałów krótkich.

Każdy z tych pasów zawiera po 25% strzałów, t. zn., że 25% strzałów znajduje się między linją K'K i linją GH, a 25% strzałów między linją GH i linją L'L.

Szerokość każdego z tych pasów nazywa się **uchyleniem prawdopodobnem wgłąb.** Jeżeli nakreśli się jeszcze kilka pasów tej samej szerokości okaże się, że wszystkie strzały znajdują się w ośmiu równych sobie pasach, w stosunku ilościowym: 25%, 16%, 7%, 2%, — symetrycznie względem linji GH (patrz rys. 63).

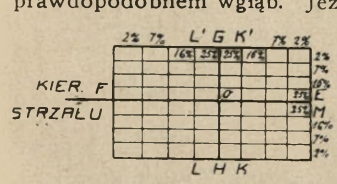

Rys. 63.

Z tego wynika, że uchylenie prawdopodobne wgłąb jest to jedna ósma (⅛) długości prostokąta rozrzutu.

Podobnie ułożą się strzały względem linji kierunku strzału (FE), z tą różnicą, że pasy będą węższe, ale również sobie równe i będzie ich także osiem.

Uchyleniem prawdopodobnem wszerz nazywa się szerokość pasa (odległość między linjami M'M i FE) zawierające-

go gęstszą połowę strzałów położonych w prawo lub w lewo od linji kierunku strzału (FE). Uchylenie prawdopodobne wszerz jest to jedna ósma (⅛) szerokości prostokąta rozrzutu.

W tabelach strzelniczych podana jest wielkość uchylenia prawdopodobnego na każdą odległość. Jeżeli średni punkt

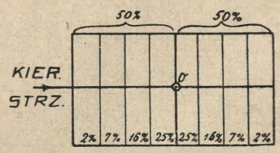

Rys. 64.

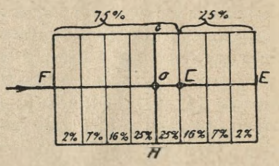

Rys. 65.

trafny (O) leży na celu powinno się otrzymać połowę strzałów krótkich i połowę strzałów długich (Rys. 64). Wykorzystując to można zawsze sprowadzić średni punkt trafny strzałów na cel.

Przykład 1. Na 100 danych strzałów otrzymano 75 krótkich (75%) i 25 długich (25%). Badając pole rozrzutu widać, że średni punkt danych strzałów (O) leży o jedno uchylenie prawdopodobne (w tym wypadku o jeden pas 25%) przed celem (C). (Rys. 65). Aby średni punkt trafny naszych strzałów

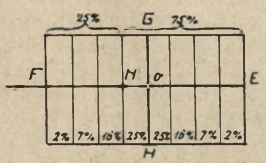

Rys. 66.

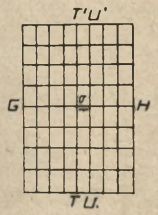

Rys. 67.

(O) sprowadzić na cel (C), należy wydłużyć celownik o wartość jednego uchylenia prawdopodobnego, (którą znajdziemy w tabelach strzelniczych).

Przykład 2. Na 12 strzałów otrzymaliśmy 9 długich i trzy krótkie, stanowi to inaczej mówiąc 75% strzałów długich i 25% strzałów krótkich. Badając pole rozrzutu (Rys. 66) widać, że średni punkt strzałów (O) leży o jedno uchylenie prawdopodobne (o jeden pas 25%) dalej za celem (N). Wobec

tego, aby sprowadzić średni punkt trafny (O) na cel (N), należy skrócić celownik o jedno uchylenie prawdopodobne, którego wartość bierze się z tabel strzelniczych.

Przy strzelaniu do płaszczyzny pionowej, otrzymuje się pole rozrzutu podobne do pola rozrzutu otrzymanego przy strzelaniu na płaszczyznę poziomą oraz średni punkt trafny (O i osiem pasów wszerz i wzwyż (Rys. 67). Wielkość pasa wszerz będzie się równała odległości między linjami T'T i U'U, czyli będzie to otrzymane już poprzednio uchylenie prawdopodobne wszerz.

Przy strzelaniu rozpryskowem prócz już wymienionych przyczyn rozrzutu dochodzi jeszcze rozrzut samego zapalnika, wynikający przeważnie z różnicy spalania się ścieżki prochowej. Dlatego też otrzymuje się rozpryski nie w jednym punkcie lecz w różnych — na różnej wysokości i odległości od celu.

Przy strzelaniu rozpryskowem ustala się w podobny sposób średni punkt rozprysków i podobnie jak przy strzelaniu uderzeniowem, oblicza się uchylenia prawdopodobne (wzwyż i w głąb).

301. W I D Ł Y.

Widłami nazywa się wartość **czterech uchyleń prawdopodobnych.** Widły służą za podstawę do ustalenia wielkości poprawek (skoków) donośności i kierunku przy wstrzeliwaniu. Przy strzelaniu obramowującem nie wprowadza się poprawki mniejszej od jednych wideł.

Przy strzelaniu z armaty polowej na średnią odległość bojową przyjmuje się, że widły wynoszą 100 m.

Przy strzelaniu szybkiem, gdy chodzi o obramowanie celu (uzyskanie krótkich i długich strzałów) w możliwie krótkim czasie stosują się poprawki donośności o wielkości dwuch, czterech lub też więcej wideł. Tak więc przy strzelaniu z armaty 75 mm stosuje się poprawki (skoki) 200 lub 400 m, albo też i większe, np. 800 m przy strzelaniu do poruszającej się kawalerji.

Im większą jest odległość, tem większe będzie uchylenie prawdopodobne, a tem samem i widły. Zależnie od wielkości i rodzaju celu (baon piechoty, c. k. m.), oraz stosownie do czasu, którym się rozporządza i warunków walki — poprzestaje się na większem lub mniejszem obramowaniu celu. W jednym wypadku można poprzestać na obramowaniu celu o wielkości np. 4-ch wideł; w innym zaś (jeżeli cel jest mniejszy), należy dążyć do osiągnięcia obramowania np. o wielkości 1-nych wideł.

302. WYKONANIE OGNIA.

Nawet wtedy, gdy znana jest dokładnie odległość od działa do celu i strzał oddano na celowniku odpowiadającym tej odległości — to wskutek rozrzutu prawie nigdy pocisk nie trafi do celu, lecz upadnie przed lub za celem. Dlatego też wykonywa się t. zw. wstrzeliwanie, które polega na sprowadzeniu średniego punktu trafnego strzałów na cel. Będzie to osiągnięte wtedy, gdy otrzyma się w stosunku do celu jednakową ilość strzałów krótkich i długich, czyli obramowanie celu. W praktyce uważa się cel za obramowany, gdy otrzymano 2 strzały długie i 2 krótkie. W ten sposób określa się praktycznie dokładny kąt podniesienia i kierunek (odchylenie) dla obranego celu; poczem przeprowadza się ogień skuteczny. Dane te jednak będą odpowiadały tylko danym warunkom strzelania; zmiana warunków atmosferycznych (temperatura, wiatr, ciśnienie atmosferyczne) lub któregokolwiek z pozostałych warunków może częstokroć spowodować konieczność ponownego wstrzeliwania się, wzgl. konieczność wprowadzenia odpowiednich poprawek.

Wstrzeliwanie do celu jest możliwe tylko wtedy, gdy artylerzysta obserwuje (widzi) cel, do którego strzela, oraz wybuchy własnych pocisków. Dokładne wstrzeliwanie do celu ma bardzo duże znaczenie. Ogień źle wstrzelany nie przedstawia wartości. Z tego wynika, że ogień artylerji, wspierającej piechotę, powinien być b. dokładnie wstrzelany i musi być stale obserwowany przez obserwatora naziemnego.

Wykonanie skutecznego ognia artylerji zawsze wymaga pewnego czasu i nie może się dokonać w ciągu kilku sekund. W wypadkach, gdy cel nie może być obserwowany z punktu obserwacyjnego naziemnego, artylerja posługuje się obserwacją z balonu lub samolotu. Balon odgrywa rolę znacznie oddalonego punktu obserwacyjnego naziemnego.

Obserwator na samolocie, określa jedynie uchylenia wybuchu pocisków w stosunku do celu i podaje swe obserwacje baterji. Stosownie do tego dowódca baterji wprowadza poprawki, poczem, na umówiony sygnał, otrzymany od obserwatora, baterja daje nowe strzały. W ten sposób, artylerja przy pomocy obserwacji lotniczej przeprowadza wstrzeliwanie do celu, a następnie i ogień skuteczny. Ogień artylerji bezpośredniego wsparcia, wspierający piechotę, może być prowadzony jedynie i wyłącznie z punktów obserwacyjnych naziemnych (nigdy z samolotu lub z balonu).

Podczas strzelania artylerji w warunkach bojowych, może się zdarzyć, że nawet przy ogniu bardzo dokładnie

wstrzelanym, pojedyńcze pociski mogą upaść w pobliżu własnej piechoty (wynika to ze zjawiska rozrzutu).

Nie należy się tem przerażać i nie należy żądać od artylerji niezwłocznego wydłużenia ognia, albowiem wydłużenie ognia może spowodować zmniejszenie skuteczności jego działania, skutkiem czego, piechota nie otrzyma takiego wsparcia od artylerji, jakiego się od niej spodziewała. W takich wypadkach należy jednak natychmiast zawiadomić o tem oddział łącznikowy artylerji przy danej jednostce piechoty.

303. STRZELANIE Z DOKŁADNEM PRZYGOTOWANIEM BEZ WSTRZELIWANIA.

Wstrzeliwanie zdradza nasze zamiary nieprzyjacielowi, pozatem zaś nie zawsze jest możliwe do wykonania (noc, mgła i t. p.).

Aby wykonać ogień skuteczny bez wstrzeliwania, artylerzysta musi posiadać dokładne dane: co do położenia stanowiska własnej baterji i celu, oraz co do warunków atmosferycznych (temperatura, wiatr, ciśnienie atmosferyczne), właściwości amunicji oraz dział. Na podstawie tego artylerzysta oblicza dokładnie dane ognia skutecznego (nastawienie celownika i kątomierza).

Przez dokładne przygotowanie ognia bez wstrzeliwania można osiągnąć zaskoczenie nieprzyjaciela.

Jakkolwiek do wykonania ognia z dokładnem przygotowaniem bez wstrzeliwania obserwacja strzałów nie jest konieczną — to jednak jest ona zawsze bardzo pożądaną, albowiem nawet przy bardzo dokładnych obliczeniach możliwe są pomyłki, prócz tego zaś stale mogą zachodzić zmiany atmosferyczne, powodujące konieczność zmiany danych ognia.

C. Działanie ognia artylerji.

304. OGIEŃ ROZPRYSKOWY.

Ogień rozpryskowy stosuje się na cele żywe i jest wykonywany szrapnelami lub granatami na rozprysk.

a) **Szrapnel.** Pocisk wybucha w powietrzu, wyrzucając snop kulek o ciężarze 12 gramów w szrapnelach 75 mm. Ukrycie się w rowie (okopie) zabezpiecza przed działaniem szrapnelów. Pod ogniem szrapnelami żołnierz może bezpiecznie strzelać z okopu, o ile ma zabezpieczoną głowę i ramiona. Skuteczność działania jest tem mniejsza im pocisk wyżej wybucha. Pole **skutecznego rażenia** szrapnela 75 mm wynosi:

na szerokość około 25 m. na głębokość około 100 m. (Rys. 68). Zdolność przebijania jest znacznie mniejsza aniżeli kuli karabinowej.

Najbardziej skuteczna wysokość rozprysku 75 mm wynosi około 2 tysięcznych, t. j. około 6 m. na odległość do 3.000 m. i około 9 metrów na odległość ponad 3.000 metrów.

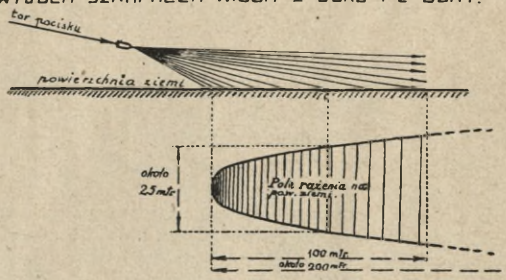

Rys. 68.

Ogień odbitkowy następuje, gdy szrapnel przy upadku pod małym kątem (nie większym od 10^0) zetknie się z powierzchnią ziemi i wybuch nastąpi w powietrzu dopiero po odbiciu się pocisku od powierzchni terenu. Przy strzelaniu na małe odległości (nie przekraczające 1.500 m), ogień odbitkowy jest bardzo skuteczny przeciwko siłom żywym i nie-

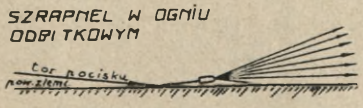

Rys. 69.

Rys. 70.

osłoniętym. Pole skutecznego rażenia (szrapnel 75 mm) wynosi około 200 m. (Rys. 69).

b) **Granat.** Przy ogniu rozpryskowym granat wybucha w powietrzu, dając bardzo dużo nieregularnych odłamków we wszystkich kierunkach przyczem najwięcej odłamków otrzymuje się na boki (stożek boczny), (Rys. 70). Początko-

wo odłamki mają b. wielką szybkość, jednak szybko ją zatracają; zdolność przebijania odłamków nieznaczna. Pole rażenia b. niewielkie (około 15 metrów szerokości i 5 metrów głębokości dla granatów 75 mm.). Skuteczność ognia rozpryskowego granatami jest bardzo wielka tylko wtedy, gdy pociski wybuchają na odpowiedniej wysokości (około 10 metrów nad celem).

Ogień ten jest bardzo skuteczny przy strzelaniu do żołnierzy ukrytych w rowach (okopach) i innych wgłębieniach terenu np. w lejach. Jednak warunkiem skuteczności jest bardzo dokładne wstrzelanie donośności i należytej wysokości rozprysków, co wymaga dobrych warunków obserwacji, oraz przeważnie znacznego zużycia amunicji.

Rys. 71.

Ogień odbitkowy granatami następuje tylko wtedy, gdy pocisk zetknie się z powierzchnią ziemi pod kątem mniejszym od 10° i tylko przy użyciu zapalników ze zwłoką. Ogień ten jest tak samo skuteczny jak ogień rozpryskowy granatami (Rys. 71).

305. OGIEŃ UDERZENIOWY.

Ogień uderzeniowy jest zasadniczo wykonywany granatami. Ogień uderzeniowy szrapnelami jest prawie wcale nieskuteczny. Rodzaje i grubość zakrycia, chroniącego przed działaniem ognia artylerji polowej wykazuje tabela:

Rodzaj ognia.		Ziemia.	Mur z cegły.	Pokrycie z drzewa.
armata polowa (kaliber 75 mm.)	Kulki i odłamki	40 cm. do 1 m.	22 cm.	8 cm.
	Granaty w ogniu uderzeniowym . .	1 m. do 2 m.	1 m.	-
haubica polowa (kalib. 100mm.)	Kulki i odłamki	1 m.	22 cm.	16 cm.
	Granaty w ogniu uderzeniowym . .	3 m. do 4 m.	2 m.	—

Przed długotrwałym ogniem artylerji polowej chroni warstwa ziemi o grubości 2-ch do 3 metrów.

Działanie granatów 155 mm, jest znacznie potężniejsze. Chroni przed nim nakrycie składające się z 2-ch rzędów okrąglaków o grubości 20-centymetrowej każdy, oraz 2-ch warstw ziemi o grubości 30 cm. każda.

Promień skutecznego rażenia najdalej lecących odłamków przy strzelaniu granatami wynosi zależnie od kalibru i rodzaju ognia:

Granat	Ogień uderzeniowy.	Ogień rozpryskowy.
75 mm.	100 m.	150 m.
100 mm. i 105 mm. . .	200 „	300 „
155 mm. stalowy . . .	300 „	500 „
155 mm. stalosurówkowy	150 „	200 „

306. STRZELANIE W POBLIŻU WŁASNYCH WOJSK.

Strzelanie w pobliżu własnych wojsk jest dopuszczalne tylko wtedy, gdy odległość między celem a własnymi oddziałami jest nie mniejsza niż t. zw. **pas bezpieczeństwa**, którego wielkość zależy od:

a) kalibru — im kaliber jest większy tem większy promień rażenia odłamków,

b) rodzaju amunicji — zależnie od rodzaju materjału, z którego jest zrobiony pocisk i od ilości materjału wybuchowego, zmienia się promień rażenia odłamków,

c) odległości strzelania — im większa odległość, tem większy jest rozrzut,

d) nachylenia terenu w pobliżu celu — wielkość rozrzutu zmienia się zależnie od nachylenia terenu,

e) pokrycia terenu (drzewa, domy i t. p.) — pocisk może zaczepić o przedmioty, pokrywające teren,

f) stopnia zakrycia własnych oddziałów — wojska zakryte są znacznie mniej narażone na działanie odłamków,

g) stałości warunków atmosferycznych — zmiana warunków atmosferycznych może spowodować strzały zbyt krótkie, w stosunku do ostatnio zaobserwowanych,

h) zużycia luf — powoduje to większy rozrzut.

W każdym poszczególnym wypadku artylerzysta oblicza pas bezpieczeństwa, biorąc pod uwagę wyżej przytoczone wpływy.

Przy ogniu uderzeniowym prostopadłym względem własnej piechoty, pas bezpieczeństwa wynosi w przybliżeniu:

— dla granatów 75 mm: na odległość 2.000 m. — 200 m.;
na odległość 5.000 m. — 250 m.;
— dla granatów 155 mm. — 400 m.

Przy ogniu uderzeniowym podłużnym względem własnej piechoty dla granatów 75 mm:
na odległość 2.000 m. — 80 m,
na odległość 5.000 m. — 120 m.

Jeżeli własne oddziały są zakryte wartość tę zmniejsza się zależnie od stopnia zakrycia.

Przy ogniu rozpryskowym granatami 75 mm, prostopadłym w stosunku do własnej piechoty:
na odległość 2.000 m. — 200 m,
na odległość 5.000 m. — 350 m.

Przy ogniu szrapnelami prostopadłym: na odległość 2.000 m. — 200 m, na odległość 5.000 m. — 300 m.

Przy ogniu szrapnelami, podłużnym: na odległość 2.000 m. — 60 m,

Przy ogniu szrapnelami, podłużnym: na odległość 5.000 m. — 80 m.

Wykonanie ognia wymaga wielkiej ostrożności i zabiera dużo czasu, o ile nie zostało przygotowane uprzednio.

D. Służba polowa artylerji.

307. MARSZE.

Szybkość marszu. Artylerja maszeruje bądź włączona do kolumn piechoty lub kawalerji, bądź też samodzielnie. Maszerując w kolumnie innych broni, artylerja dostosowuje się do poruszeń kolumny (szybkość, odpoczynki). Maszerując oddzielnie artylerja nie jest skrępowana szybkością marszu innych broni.

Normalnie artylerja maszeruje stępem; kłus jest stosowany wyjątkowo. Przeciętna wielkość przemarszu dziennego waha się około 30 km. Jednak w razie konieczności może artylerja polowa o ciągu konnym wykonać jednorazowo przemarsz wielkości 60 km. a nawet i więcej.

Tabela szybkości i wielkości przemarszów w przeciętnym terenie:

Rodzaj artylerji:	Szybkość na godzinę.		Przemarsz dzienny.	
	Stępem.	Naprzemian stępem i kłusem.	Średni.	Największy.
Artyl. lekka	5—6 klm.	7—8 klm.	20—30 klm.	40 klm.
Artyl. konna	6 klm.	8—9 klm.	25—35 klm.	50 klm.
Artyl. ciężka 105 mm.	4—5 klm.	7 klm.	20—30 klm.	35 klm.
Artyl. ciężka 155 mm.	4—5 klm.	—	20—25 klm.	35 klm.
Artyl. górska	5 klm.	—	20—30 klm.	40 klm.

Szybkość marszu artylerji górskiej w górach jest zależna od terenu.

Zwiad (rozpoznanie) drogi. Każda kolumna artylerji jest poprzedzona przez oddział zwiadowczy. Zadanie oddziału zwiadowczego polega na rozpoznaniu drogi i uprzedzeniu kolumny zawczasu o trudnościach napotykanych po drodze.

Przy złych drogach należy wraz z oddziałem zwiadowczym wysyłać obsługę z narzędziami celem uskuteczniania drobnych napraw.

Ochrona przed obserwacją powietrzną nieprzyjaciela w marszu. Przesunięcia artylerji wskazują nieprzyjacielowi na zamiary naszego dowództwa. Z tego względu d-two będzie dążyć wszelkiemi sposobami do ukrycia poruszeń artylerji przez:

a) regulowanie przemarszów tak, aby artylerja dochodziła do stanowisk bojowych w ostatniej chwili,
b) wykorzystywanie dla przemarszów nocy i takiej pogody, która uniemożliwia obserwację nieprzyjacielskim lotnikom.

Ponadto koniecznem jest ścisłe przestrzeganie dyscypliny marszowej i karności maskowania polegającej na dokładnem wykonaniu przepisów i każdorazowo wydanych przez d-two zarządzeń. W tym celu, podczas marszu w dzień należy: a) dążyć do rozczłonkowania, maszerując kilkoma drogami, b) drogi należy wybierać, o ile to możliwe, zadrzewione, położone w wąwozach i t. p., aby przez wykorzystanie cieniów tworzonych przez drzewa przydrożne i ściany wąwozu, unikać obserwacji nieprzyjacielskiej; c) tam, gdzie warunki na to pozwalają maszerować, po tej stronie drogi, która jest zacieniona przez drzewa, zabudowania i t. d., d) podczas marszu, na sygnał alarmu lotniczego, należy kolumnę zatrzy-

mać **w ukryciu.** Obsługa ukrywa się wówczas między działami i jaszczami.

Podczas marszu w nocy: w wypadku oświetlenia maszerującej kolumny przez lotnika reflektorami lub pociskami oświetlającemi, należy zaniechać wszelkiego ruchu na czas trwania oświetlenia. Przedmioty błyszczące powinny być odpowiednio ukryte.

Nie wolno jednak zapominać, że wymagania bojowe są zawsze na pierwszem miejscu. **Żadne względy nie mogą usprawiedliwić niewykonania zadania.**

Rys. 72.

Szyk marszowy artylerji. Zasadniczo artylerja maszeruje w kolumnie pojedyńczej, trzymając się jednej strony drogi, pozostawiając drugą jej część wolną, celem swobodnego wymijania się z napotkanymi oddziałami. (W kolumnie pojedyńczej działa, jeszcze i wozy posuwają się jedno za drugiem). Wyjątkowo, gdy zachodzi konieczność skrócenia kolumny, lub wymagają tego warunki bojowe, artylerja maszeruje w kolumnie zdwojonej.

Odległości w marszu. Kolumna artylerji, maszerująca oddzielnie, powinna być podzielona na człony. Każdy człon powinien się składać z 10 — 15 wozów. Zasadniczo jeden człon posuwa się za drugim w odległości 20 — 30 mtr. Od-

ległość między poszczególnymi zaprzęgami i wozami wynosi 1 — 2 mtr. Odległości te mogą być stosownie do zarządzenia zmienione.

Zachowanie się podczas marszu. Wszelkie raptowne zatrzymania się, ruszanie z miejsca i zmiany chodów są wzbronione, gdyż powodują przemęczenie koni. Tempo marszu powinno być regularne i jednostajne. Utracone w czasie marszu odległości między poszczególnym zaprzęgami należy odzyskiwać stopniowo. Pomiędzy zapowiedzią komendy a sygnałem wzgl. znakiem wykonawczym należy zachować taki odstęp czasu, aby wszyscy dowódcy, do działonowego włącznie mogli go dostrzec. Wszyscy dowódcy powtarzają znaki wzgl. sygnały komendy. Sygnał (znak) „Uwaga", „Hamować" powtarzają wszyscy oficerowie, podoficerowie i woźnicy.

Zaprzęg (wóz), który został zmuszony do zatrzymania się, zostaje niezwłocznie odciągnięty na bok, reszta kolumny wymija go. Wozy, pozostawione w tyle, po usunięciu przyczyny zatrzymania się, dołączają do najbliższego człona kolumny. Właściwe swe miejsca zajmują te wozy (zaprzęgi) na najbliższym odpoczynku, dołączając kłusem. W tym celu należy, zatrzymując się na odpoczynek, pozostawić wolne miejsce dla pozostawionych w tyle wozów (zaprzęgów). Tylko wozy zwiadowcze powinny zajmować podczas marszu swe poprzednie miejsce w kolumnie.

Pozatem mają do artylerji w całej pełni zastosowanie przepisy zawarte w reg. sł. pol., dotyczące porządku i karności w marszu.

Marsze nocne. Podczas marszów nocnych oficerowie i podoficerowie czuwają, aby jezdni i woźnicy nie spali i każdy wóz posuwał się wślad za poprzednim. Jezdnych i konnych należy co pewien czas spieszać.

Należy sprawdzać przez unoszenie postronków, czy konie nie przestąpiły. Stosowanie częstych i krótkich odpoczynków jest wskazane celem ułatwienia łączności. O ile kolumna zatrzymała się nieoczekiwanie, należy stwierdzić przyczynę zatrzymania się, posyłając gońca.

Odpoczynki. Pierwszy krótki odpoczynek (10 — 15 minutowy) artylerji maszerującej oddzielnie, należy zarządzić w 10 — 15 minut po wyruszeniu ogona kolumny, celem sprawdzenia stanu koni, dopasowania uprzęży i upakowania.

Zabrania się poprawiania derek na koniach bez zdjęcia siodła.

Odpoczynki najlepiej zarządzać w terenie płaskim. Długie odpoczynki najlepiej zarządzać w pobliżu wody. W razie odpoczynku na drodze, kolumna zatrzymuje się po jednej stronie drogi — o ile możliwe, w ukryciu przed obserwacją

lotników nieprzyjacielskich. Kanonierzy obsługi, jeźdźcy, jezdni i woźnicy zsiadają. Podpórki dyszlowe należy opuścić, na spadkach — podłożyć pod koła kamienie. Należy unikać zatrzymywania się tam, gdzie łatwo o zatamowanie ruchów na drodze i utrudniony jest nadzór nad porządkiem. Wyloty dróg bocznych, ciaśnin, skrzyżowania dróg, mosty, przejazdy kolejowe i t. p. — zawsze pozostawia się wolne. Długie odpoczynki (kilkugodzinne) zarządza się zazwyczaj po przebyciu więcej niż połowy drogi, o ile przemarsz przekracza 30 km.

Celem zabezpieczenia się przed obserwacją lotników nieprzyjacielskich, należy za wszelką cenę unikać odpoczynków na terenie odkrytym. Z tego względu wskazane są odpoczynki w lasach lub miejscowościach zadrzewionych, gdzie można wykorzystać celem ukrycia się zabudowania, drzewa i cienie.

308. POSTOJE.

Wybór miejsc postoju. Podczas marszów podróżnych należy przedewszystkiem mieć na uwadze oszczędzanie koni, ludzi i sprzętu. Z tego względu należy dążyć zawsze do zakwaterowania artylerji w miejscach zamieszkałych, albowiem wówczas uzyskuje się możność umieszczenia koni pod dachem. W pobliżu nieprzyjaciela, zasadniczo piechota rozlokowuje się w strefach najbardziej wysuniętych w stronę nieprzyjaciela, za nią rozmieszcza się kawalerja, artylerja zostaje umieszczoną pod osłoną innych wojsk.

Przygotowanie kwater. Celem przygotowania kwater są wysyłane zawczasu oddziały kwaterunkowe. Oddział kwaterunkowy składa się zazwyczaj: z jednego oficera od każdego oddziału, od dywizjonu wzwyż, oraz jednego oficera (wzgl. starszego podoficera), jednego podoficera i jednego lub dwóch kanonierów od każdej baterji.

Naczelną zasadą przy podziale kwater jest: 1) wyznaczanie dla oddziałów konnych dostatecznej ilości stajen dla umieszczenia koni; 2) umieszczenie oddziałów konnych w pobliżu rzek, lub w miejscowościach zaopatrzonych w dostateczną ilość wody do pojenia koni. Należy starać się o umieszczenie uprzęży pod dachem, nawet wtedy, gdy konie zostają pod gołem niebiem.

Biwak. Na biwaku konie zostają uwiązane do naciągniętych lin biwakowych. Wzbronionem jest składanie uprzęży rzędów końskich na ziemi. W tym celu można wykorzystać drzewki i jaszcze. Derki, o ile nie pokrywa się niemi koni — położyć na siodła, tak aby mogły wyschnąć.

Ochrona przed obserwacją nieprzyjacielskich lotników. Nie wolno parkować sprzętu i wozów. Należy je rozmieszczać w ukryciu (lasy, zarośla, zabudowania), wyzyskując wszystkie zasłony i cienie. Nie trzeba przy tem zapominać, że cienie przesuwają się zależnie od położenia słońca. W ostateczności należy rozmieścić sprzęt i wozy nieregularnie i zamaskować stosownie do otoczenia. W tym wypadku koniecznem jest ukrycie błyszczących części oraz zamaskowanie charakterystycznych kształtów, dział i cieniów przez nie wytwarzanych. Na sygnał alarmu lotniczego ludzie powinni się ukrywać. Pojenie koni należy uskuteczniać możliwie w ukryciu, nie tworząc skupień przy wodzie, zwracających uwagę lotników. Ogniska wolno rozpalać tylko za specjalnym zezwoleniem i w miejscach specjalnie wskazanych.

Pozatem obowiązują wszystkie postanowienia, odnoszące się do innych rodzajów broni.

309. UBEZPIECZENIE ARTYLERJI W MARSZU I NA POSTOJU.

W marszu. Ubezpieczenie artylerji, włączonej do kolumny piechoty lub kawalerji, jest zapewnione przez samo ugrupowanie oddziałów, z którymi artylerja maszeruje. W marszu oddzielnie — otrzymuje artylerja zasadniczo osłonę z piechoty lub kawalerji.

Jeżeli osłonę stanowi piechota, artylerja częstokroć będzie ponadto zmuszona do ubezpieczania się przy pomocy swoich zwiadowców.

O ile artylerja maszeruje bez osłony, wówczas ubezpieczanie się przy pomocy własnych zwiadowców staje się koniecznością. Zachowują się oni wówczas wedle ogólnych zasad, przewidzianych dla patroli ubezpieczających.

Obsługa dział, pozostaje podczas marszu ubezpieczonego na swych miejscach przy działach, w gotowości do natychmiastowego ich użycia. W razie zaskoczenia — baterja broni się ogniem posiadanych przez nią karabinów maszynowych, oraz odprzodkowuje swe działa i broni się ich ogniem. O ile nieprzyjaciel zbliżył się tak, że jest to niemożliwe — baterje bronią się wręcz przy pomocy karabinów ręcznych i maszynowych.

Karabiny maszynowe baterji należy umieścić w marszu tak,by mogły najskuteczniej działać swym ogniem.

Niezależnie od tego należy przewidzieć zarządzenia na wypadek alarmu gazowego i zorganizować obronę przeciwlotniczą czynną.

Na postoju w pobliżu npla artylerja zasadniczo jest ubezpieczona przez przybywającą z nią piechotę lub kawalerję. W wypadku, gdy jest odosobniona, ubezpiecza się wartami zewnętrznemi. Wyjścia z miejscowości wzgl. drogi powinny być zabarykadowane; barykady są strzeżone przez wartowników. Najważniejsze miejsca są bronione przez c. k. m. Pozatem należy wydać zarządzenia na wypadek alarmu gazowego i zorganizować czynną obronę przeciwlotniczą.

E. Przygotowanie do walki.

310. MARSZ ZBLIŻANIA.

Artylerja posuwa się drogami tak długo, jak na to pozwalają warunki bojowe. Ponieważ artylerja w szyku marszowym jest bardzo wrażliwa na ogień nieprzyjacielski — należy ją umieszczać tak, aby, o ile to jest możliwe, nie została zaskoczona w szyku marszowym ogniem artylerji nieprzyjacielskiej, a w każdym razie, aby nie była narażona na ogień karabinów maszynowych. Od chwili gdy jest spodziewana walka, artylerja powinna być gotową do wsparcia **bez straty czasu** straży przedniej. Z tego względu zwiady artyleryjskie zostają wysunięte naprzód celem wyszukiwania punktów obserwacyjnych i stanowisk dla bateryj. Baterje zaś posuwają się, o ile to jest możliwe ze względów terenowych, rozczłonkowane plutonami, lub działonami **od zakrycia do zakrycia,** w gotowości do zajęcia stanowisk ogniowych. Podczas tych przesunięć artylerja wykorzystuje części terenu, dające jaknajwiększe ukrycie przed obserwacją lotników nieprzyjacielskich. W ten sposób, jeden z działonów wykorzystuje do posuwania się wąwóz, inny cienie drzew lub krzaki i t. p. Część bateryj może zająć stanowiska i być w gotowości do wsparcia piechoty swym ogniem. **Szczególnie artylerja piechoty powinna unikać widocznych części terenu, a zwłaszcza takich, które albo uniemożliwiają szybkie poruszanie się, lub też narażone są na skuteczny ogień nieprzyjacielskich karabinów maszynowych, umieszczonych na stanowiskach.**

311. WYBÓR I ZAJMOWANIE STANOWISK.

Stanowiska bateryj powinny odpowiadać następującym warunkom w kolejności ich ważności:

1) dawać możność wykonania zadania bojowego, t. zn. zapewnić duże pole ostrzału,
2) zapewnić ukrycie przed obserwacją nieprzyjacielską, naziemną i powietrzną,

3) pozwalać na dogodną i łatwą łączność,

4) pozwalać na ukryte zaopatrywanie w amunicję i wygodne rozmieszczenie ludzi.

Stanowiska artylerji piechoty powinny ponadto: a) być możliwie blizko punktu obserwacyjnego swego dowódcy, b) pozwalać na strzelanie ponad głowami własnej piechoty, wzgl. przez luki między oddziałami.

Stanowiska zakryte zabezpieczają przed obserwacją naziemną. Tak stanowiska zakryte, jak i odkryte muszą być maskowane przed obserwacją powietrzną; stanowiska odkryte należy maskować ponadto przed obserwacją naziemną.

Rys. 73.

Zajmowanie stanowisk zakrytych jest obecnie zasadą, gdyż tylko z takich stanowisk artylerja potrafi należycie wykonać swe zadanie. Tylko wyjątkowe okoliczności walki mogą zmusić do chwilowego zajęcia stanowiska odkrytego, narażającego artylerję na straty w ludziach, koniach i sprzęcie. Do zajmowania stanowisk odkrytych może być zwłaszcza zmuszona czasem artylerja piechoty. Jednakże i ta, mimo, iż stanowiska jej częstokroć będą się znajdować w pobliżu czołowych rzutów własnej piechoty, musi dążyć do zajmowania ich w ukryciu przed obserwacją nieprzyjaciela. W celu uniknięcia obserwacji powietrznej należy dążyć do ukrycia dział na stanowisku, amunicji, przodków, kolumn amunicyjnych, punktów obserwacyjnych, taborów, dróg dojazdowych i ruchów na nich. Osiąga się to przez urządzanie stanowisk działowych w szopach, zagrodach, w lesie, ogrodach, ewent.

ustawiając działa na miedzach, we głębieniach terenowych w wąwozach i t. p. W tym celu należy unikać również jasnego tła na terenie niepokrytym (żółtego ścierniska, jasnej łąki i t. p.). Unikać tworzenia nowych dróg dojazdowych do stanowisk bateryj, oraz zapabiegać tworzeniu się ścieżek, doprowadzających do stanowisk działowych (w razie konieczności należy nowoutworzoną drogę przedłużyć i wyprowadzić na drogę istniejącą przed tem). Należy wykorzystywać już

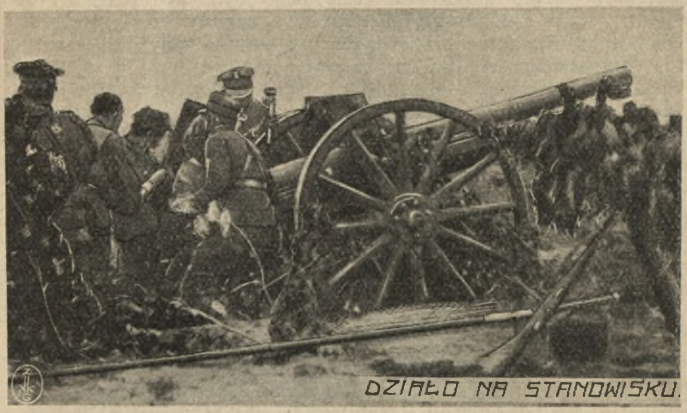

Rys. 74.

istniejące drogi i ścieżki, dbając o to, aby nie rozszerzać ich przez używanie; w braku ich — maszerować wzdłuż miedz, po skrajach łąk, lasów i rowów. Takie wykorzystywanie komunikacji powinno być zasadą i dla dowozu amunicji. Należy unikać, o ile to możliwe, regularnego ustawiania dział. Prócz tego sprzęt należy zamaskować stosownie do otaczającego terenu. W zasadzie, wybrane stanowisko powinno być już zamaskowane przed zajęciem go.

Ruch na stanowiskach bateryj oraz na drogach prowadzących do stanowisk bateryj, punktów obserwacyjnych i stanowisk dowództw należy ściśle uregulować tak pod względem kierunku ruchu, jak czasu i sposobu zachowania się. Postanowienia co do tego obowiązują wszystkich bez wyjątku; przestrzeganie tego powinno być troską zarówno oficerów, jak i podoficerów.

312. UMIESZCZENIE PRZODKÓW, TABORU BAGAŻOWEGO I BOJOWEGO.

Przodki i tabor zostają rozmieszczone stosownie do wskazówek dowódcy baterji. Przodki pozostają pod dowództwem podoficera zaprzęgowego, tabor baterji znajduje się pod dowództwem ogniomistrza - szefa. Są oni odpowiedzialni za karność i porządek w powierzonych im jednostkach. Główne zadanie podoficera zaprzęgowego polega na dowozie amunicji wzgl. doprowadzeniu przodków do baterji oraz ewent., o ile nie został do tego wyznaczony inny podoficer na pobieraniu amunicji z kolumny amunicyjnej dywizjonu. Ogniomistrz - szef dba o zaopatrzenie baterji w żywność i nadzoruje prowadzenia księgowości. Ogniomistrz-szef i podoficer zaprzęgowy, wraz z podległymi im podoficerami, przestrzegają aby konie i wozy zostały należycie rozmieszczone i ukryte przed obserwacją lotniczą a ludzie stosowali się do wydanych zarządzeń. Dbają oni o należyte wykorzystanie dróg dojazdowych, stale mając na uwadze obserwację powietrzną nieprzyjaciela. O ile droga do baterji nie została wskazana—wówczas ich obowiązkiem jest wybranie jej. Dbają również o utrzymanie łączności z pierwszym oficerem baterji.

313. KOLUMNA AMUNICYJNA DYWIZJONU.

Zostaje umieszczona w miejscu, wskazanym przez dowódcę dywizjonu. Pobiera ona amunicję z kolumn amunicyjnych dywizji i dowozi ją do bateryj. Dowódca kolumny amunicyjnej dywizjonu, prowadzi kolumnę wskazaną drogą do baterji. Dba on o ukrycie ruchu przed obserwacją powietrzną nieprzyjaciela. Na postoju rozmieszcza odpowiednio wozy, konie i ludzi, mając na względzie najdogodniejsze warunki do szybkiego wykonania zadania, odpoczynek ludzi i koni, oraz stałe ukrycie przed obserwacją nieprzyjaciela. Żadne niebezpieczeństwo nie może przeszkodzić, w wykonaniu rozkazu dowiezienia amunicji.

F. Artylerja w walce.

314. OBSERWACJA.

Obserwacja artylerji ma na celu: dozorowanie pola walki, rozpoznawanie i badanie celów, oraz wstrzeliwanie i kontrolę ognia artyleryjskiego.

Aby zadość uczynić tym wymaganiom, posługujemy się punktami obserwacyjnemi naziemnemi, samolotami, balonami obserwacyjnemi, oraz posterunkami oddziałów pomiarowych.

Obserwacja z punktów obserwacyjnych naziemnych jest najbardziej niezawodna. Jest ona stała i bardzo dokładna dzięki użyciu dokładnych przyrządów obserwacyjnych, jest jednak ograniczona polem widzenia punktów obserwacyjnych.

Punkt obserwacyjny powinien być tak obrany i umieszczony w terenie, aby dawał możność dobrego wglądu w przydzielony odcinek terenu, oraz by jaknajdłużej pozostał nieznanym nieprzyjacielowi (maskowanie).

Samolot daje możność poszukiwania wiadomości w obszarach, niewidocznych dla obserwatorów naziemnych. Fotografując, a następnie badając otrzymane zdjęcia, może obserwator powietrzny wykryć wiele szczegółów, niezauważonych gołem okiem (np. dobrze zamaskowane baterje, schrony i t. p. urządzenia).

Posługiwanie się samolotem jest uzależnione od warunków atmosferycznych, ponadto obserwacja z samolotu jest niestała (samolot może latać obecnie około dwóch godzin bez przerwy w warunkach bojowych).

Obserwacja z balonu ma zasięg znacznie większy niż obserwacja naziemna, jednak zawsze jest jednostronną i nie może zastąpić obserwacji z samolotu. Obserwator z balonu może obserwować w warunkach normalnych na odległość około 20 km., jednak, wobec niestałości balonu, nie może korzystać z dokładnych przyrządów pomiarowych.

Baterje pomiarowe, które stosują pomiary dźwiękowe, wzrokowe i topograficzno-ogniowe, dostarczają dokładnych wiadomości o celach w szczególności o stanowiskach bateryj nieprzyjacielskich. Dają one również możność wstrzeliwania ognia własnej artylerji przy strzelaniu do celów niewidocznych, których położenie jest znane; mają jednak tę niedogodność, że urządzenie ich wymaga dość długiego czasu.

Zależnie od warunków, a w szczególności od czasu, posługujemy się tym lub innym środkiem obserwacji. Najbardziej korzystne jest stosowanie jaknajwiększej ilości sposobów obserwacji równocześnie.

Każdy dowódca organizuje obserwację, dzieląc teren podlegający obserwacji na pasy, powierzone poszczególnym jednostkom, oraz wyznaczając zadania podległym mu samolotom, balonom i baterjom pomiarowym.

315. UZYSKIWANIE I PRZEKAZYWANIE WIADOMOŚCI.

Dowódca baterji (plutonu) uzyskuje potrzebne mu do wykonania ognia wiadomości przedewszystkiem drogą obserwacji ze swego punktu (lub punktów) obserwacyjnego na-

ziemnego, pozatem otrzymuje je od piechoty, którą wspiera lub której towarzyszy, oraz od swego dowództwa i ewent. od sąsiednich jednostek artylerji.

Osobista obserwacja artylerzysty z punktu obserwacyjnego naziemnego jest niezbędna, aby artylerja mogła skutecznie wspierać w walce własną piechotę. W natarciu artylerzysta powinien widzieć czołowe rzuty posuwającej się naprzód piechoty, aby stosownie do jej poruszeń móc przenosić we właściwym czasie (niezbyt wcześnie i nie za późno) ogień swych dział.

W obronie artylerzysta powinien obserwować, aby nie czekając na wezwanie piechoty, móc zwalczać nacierające oddziały nieprzyjacielskie. Tylko osobista obserwacja da możność artylerzyście działać z własnej inicjatywy na korzyść piechoty nawet wtedy, gdy nie będzie mógł się z nią porozumieć.

Wiadomości otrzymane od piechoty są ogromnie ważne zarówno dla artylerzysty jak i dla samej piechoty. Powiadamiany bez przerwy o poruszeniach piechoty i o tem, gdzie się znajdują jej czołowe rzuty — artylerzysta nie narazi piechoty na niepotrzebne straty od własnych pocisków; powiadomiony przez piechotę (za pośrednictwem oddziału łącznikowego) o powstrzymujących ją, w pewnych miejscach, punktach obronnych npla lub zgrupowaniach nieprzyjacielskich c. k. m. — potrafi on je zwalczyć lub zmusić do milczenia.

Najważniejsza wiadomość traci swą wartość, o ile nie zostanie na czas przekazana dowódcy, który potrafi ją niezwłocznie wykorzystać. Niezależnie od tego należy komunikować swe obserwacje sąsiednim punktom obserwacyjnym, które mogą otrzymane tą drogą wiadomości uzupełnić.

316. ŁĄCZNOŚĆ ARTYLERJI.

Warunkiem należytego działania artylerji w walce jest dobra łączność. Zapewnia ona z jednej strony możność ścisłego współdziałania z innemi broniami, a w szczególności z piechotą, z drugiej umożliwia d-com kierującym ogniem z punktów obserwacyjnych, porozumiewanie się z baterjami zajmującemi zasadniczo stanowiska zakryte, oraz z przełożonem d-twem.

Łączność najlepiej może być zapewniona przez osobistą styczność d-ców między sobą, oraz przez stałe lub czasowe przydzielanie wzajemne oficerów względnie podoficerów łącznikowych. Wymiana wiadomości, rozkazów i t. p. odbywa się przy pomocy technicznych środków przekazywania (w braku styczności osobistej);

1) w marszu — łączność pomiędzy poszczególnymi szczeblami dowództwa jest zapewniona przez gońców (konnych, na motocyklach lub rowerach);
2) z chwilą rozpoczynania się walki — łączność jest zapewniona prócz tego, sygnalizacją optyczną oraz połączeniami telefonicznemi.

W miarę ustalania się walki łączność zostaje coraz bardziej udoskonalona. Wskazówki co do istniejącej już łączności, oraz rozkazy co do rozbudowy zawiera plan łączności,

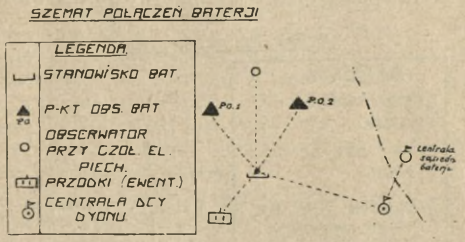

Rys. 75.

wydawany przez każde dowództwo. Plan ten jest stale uzupełniany w miarę ustalania się frontu.

Szemat połączeń telefonicznych baterji wskazuje Rys. 75.

Szemat połączeń telefonicznych dywizjonu wskazuje Rys. 76.

Wybór środków łączności dla poszczególnych połączeń, jest uzależniony od warunków. Najszerzej stosowanym i najbardziej pewnym środkiem łączności w artylerji jest telefon. Należy stosować wszystkie środki łączności możliwe do zastosowania w danych warunkach.

317. ŁĄCZNOŚĆ ARTYLERJI Z PIECHOTĄ.

Artylerja nie będzie w stanie wspierać skutecznie piechoty, na której korzyść pracuje, o ile łączność między temi broniami nie będzie jaknajściślejsza.

Łączność ta powinna być zapewniona przez możliwie częstą styczność osobistą oficerów i podoficerów piechoty i artylerji.

Stanowiska współdziałających ze sobą dowództw artylerji i piechoty powinny być, o ile to jest możliwe, jaknajbliżej siebie, celem zapewnienia możliwie częstej styczności osobistej dowódców.

Celem posiadania jaknajdokładniejszych wiadomości o piechocie i jej potrzebach, d-ca zgrupowania artylerji wysyła do d-cy wspieranej jednostki piechoty oddział łącznikowy, którego zadanie polega na przekazywaniu dowódcy artylerji żądań piechoty w takiej formie, by mógł zrozumieć o co w każdym wypadku chodzi, oraz na informowaniu piechoty o możliwościach artylerji. D-cą oddziału łącznikowego jest zasadniczo oficer, wyjątkowo starszy podof. Otrzymuje on personel, złożony z podoficerów i szeregowców do służby obserwacyjno-zwiadowczej oraz odpowiednie środki łączności.

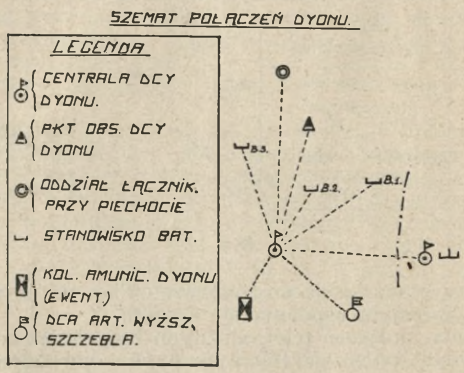

Rys. 76.

Obowiązkiem jest jego uruchomienie pewnych i szybkich środków przekazywania między d-cą piechoty i artylerji. Niezależnie jednak od tego, połączenie telefoniczne między artylerją a piechotą powinno być zdwojone przez piechotę. **Dowódca oddziału łącznikowego artylerji przy piechocie powinien stale informować dowódcę, który go wysłał:**

1) o zamierzonych działaniach piechoty (naprzykład: posuwanie się wprzód, zatrzymanie lub cofanie się);
2) o żądaniach piechoty,
3) o położeniu czołowych rzutów własnej piechoty, oraz o położeniu nieprzyjaciela,
4) w razie potrzeby — o znaczeniu sygnałów jakie mogą być dawane przez piechotę (rakiety),
5) o przewidzianych zmianach stanowiska dowódcy piechoty.

W wypadku nieotrzymania potrzebnych informacyj od dowódcy piechoty, dowódca oddziału łącznikowego powinien sam z własnej inicjatywy zażądać od dowódcy piechoty poinformowania go o wydanych przez niego zarządzeniach, rozkazach, oraz o położeniu bojowem piechoty (szczególnie gdzie się znajdują czołowe rzuty). Pozatem obowiązkiem oficera lub podoficera łącznikowego jest obserwowanie pasa działania wspieranej jednostki piechoty.

Zadanie podoficera łącznikowego artylerji przy piechocie jest takie same jak i oficera - dowódcy oddziału łącznikowego. Może on być d-cą samodzielnego oddziału łącznikowego, bądź też może być wysłany przez oficera, d-cę oddz. łączn. do jednego z podległych oddziałów wspieranej jednostki piechoty (np. do kompanji jeżeli oddział łącznikowy znajduje się przy bataljonie). W tym drugim wypadku o wszystkiem melduje on bezpośrednio dowódcy oddziału łącznikowego, w pierwszym melduje wprost dowódcy baterji (plutonu), który go wysłał.

Podoficer łącznikowy powinien stale pamiętać o swem zadaniu. Powinien on powiadomić swego dowódcę o położeniu, przedewszystkiem o tem, gdzie się znajdują czołowe rzuty jednostki piechoty, do której został przydzielony, oraz o zachowaniu się nieprzyjaciela. Powinien on stale znajdować się w pobliżu dowódcy piechoty, do którego został przydzielony tak, by w każdej chwili móc się z nim porozumiewać.

W wypadku, gdy pociski własnej artylerji trafiają do własnej piechoty, powinien on niezwłocznie zawiadomić o tem swego dowódcę przy pomocy wszelkich dostępnych mu środków łączności (rakiety, telefon, sygnalizacja optyczna i t. p.).

Żądania dowódcy jednostki piechoty musi niezwłocznie przekazać w formie zrozumiałej swemu dowódcy.

Jest on zobowiązany obserwować (mając do pomocy podwładnych obserwatorów - zwiadowców) pole walki. O wykrytych celach powiadamia swego dowódcę, podając rodzaj celu, miejsce, gdzie się ten cel znajduje i jego rozmiary.

318. OBOWIĄZKI PIECHOTY W STOSUNKU DO ARTYLERJI.

Własny, dobrze zrozumiany, interes piechoty wymaga stałego ułatwienia pracy oddziałom łącznikowym artylerji. Piechota powinna dostarczać artylerji następujących wiadomości:

a) w okresie spokojnym: wiadomości o działalności i zachowaniu się nieprzyjacielskiej piechoty (kawalerji)

i artylerji, a mianowicie — o ew. zaobserwowanych luzowanich, dokonywanych przez nieprzyjaciela, w jakich okresach, godzinach oraz jakiemi drogami (rowami odbiegowemi) ono się odbywa; o godzinach i miejscu dostarczania żywności i amunicji, o zajmowaniu stanowisk przez nieprzyjaciela; o zauważonych punktach obserwacyjnych nieprzyjaciela, stanowiskach karabinów maszynowych, miotaczy min, działek i dział artylerji;

b) podczas walki: powiadomić każdorazowo nie tylko swoje dowództwo lecz i artylerję o tem, gdzie się znajdują własne czołowe rzuty. Najlepiej dostarczyć swemu artylerzyście niewielki szkic, sporządzony z posiadanej mapy na przezroczystym papierze (kalce) i zaznaczyć na nim swoją jednostkę oraz sąsiednie na prawo i na lewo. Na szkicu zaznaczyć godzinę, podpisać go i przesłać jak można najszybciej Powiadomić artylerzystę o zajętych przez piechotę dobrych punktach obserwacyjnych, podając dokładnie miejsce, gdzie się znajduje punkt obserwacyjny i jaki teren z niego jest widoczny. Wiadomość o tem najlepiej przesłać w formie szkicu.

Pozatem obowiązana jest piechota bez osobnego rozkazu stale wspierać artylerję czy to osłaniając ją od niespodziewanego napadu nieprzyjaciela, czy to użyczając jej pomocy w czasie trudnych marszów, przepraw i t. p.

Łączność moralna. Żaden plan łączności nie potrafi przewidzieć wszystkich wypadków, które mogą zajść podczas walki. Środki łączności technicznej mogą zawieść. W tych wypadkach współdziałanie obu bratnich broni niezbędne do osiągnięcia zwycięstwa, może być zapewnione tylko przez łączność moralną, która wytwarza się drogą koleżeńskiego współżycia i osobistej znajomości między piechurami i artylerzystami, a opiera się na wysokiem poczuciu wzajemnych obowiązków.

319. UBEZPIECZENIE ARTYLERJI NA STANOWISKU.

Bezpieczeństwo artylerji na stanowisku zapewnia zasadniczo piechota (kawalerja) przez swe ugrupowanie (wysunięcie w stronę nieprzyjaciela).

Odosobnione wzgl. zagrożone jednostki artylerji otrzymują specjalną osłonę ,o którą, w razie jej nieprzydzielenia na czas przez d-two, może d-ca takiej jednostki zwracać się wprost do najbliższych oddziałów piechoty.

D-ca osłony podlega d-cy osłanianej jednostki artylerji, jednak wybór środków osłony należy do niego.

Niezależnie od ew. przydzielonej osłony, artylerja ubezpiecza się sama przy pomocy swoich środków (zwiadowcy, zapasowa obsługa), oraz organizuje obronę stanowiska na wypadek natarcia wręcz.

Front baterji jest broniony ogniem z dział. Boków i tyłów broni ogień c. k. m. i broni ręcznej. C. k. m. muszą być tak rozmieszczone, by zapewniały również obronę przeciwlotniczą. Obsługa, woźnicy i jezdni otrzymują wskazówki co do sposobu zachowania się na wypadek natarcia npla wręcz.

Jeśli starcza czasu (w obronie z reguły), otacza się stanowiska przeszkodami z drutu kolczastego lub zasiek, które powinny się znajdować pod ogniem c. k. m. i kbk. Za przeszkodami w pobliżu dział kopie się rowy strzeleckie dla obsługi, która je obsadza, w razie potrzeby. Wszystkie te urządzenia powinny być zamaskowane przed obserwacją lotniczą, aby nie zdradzały stanowiska baterji.

W podobny sposób organizuje się obronę, taboru i kolumn amunicyjnych i przodków.

W razie natarcia nieprzyjacielskiego bezpośrednio na stanowisko, baterja powinna się bronić ogniem dział, karabinów maszynowych i ręcznych aż do ostatnich granic. Nikt nie ma prawa opuszczenia sprzętu bez wyraźnego rozkazu. Rozkaz ten może wydać najstarszy oficer baterji na swoją odpowiedzialność. O ile opuszcza się sprzęt na rozkaz — należy go uczynić niezdatnym do natychmiastowego użytku. Gdy niema żadnej nadziei na odzyskanie sprzętu — wówczas najstarszy oficer baterji nakazuje na swoją odpowiedzialność zniszczenie sprzętu. Niszczenia sprzętu dokonywują specjalnie wyznaczeni do tego kanonierzy pod kierownictwem oficera lub, w braku oficera, podoficera. Reszta obsługi broni przez ten czas stanowiska. Po opuszczeniu stanowiska, obsługa może być użyta do walki jako piechota. W razie bezładnego odwrotu piechoty, dowódcy jednostek artylerji powinni użyć cofających się piechurów do obrony dział (plutonów, bateryj), które w tym wypadku mogą służyć jako punkty oporu.

G. Zasady użycia artylerji w walce.

320. PODZIAŁ ARTYLERJI.

Podczas walki artylerja jest podzielona na grupy. Grupa artylerji jest połączeniem pewnej ilości bateryj, mających jednakowe zadanie, naprzykład bezpośrednie wsparcie pułku piechoty, baonu piechoty i t. p. Artylerja dywizyjna zasadniczo jest używana do wspierania w walce piechoty (kawa-

lerji) i z tego względu tworzy zasadniczo **grupy artylerji bezpośredniego wsparcia.**

Przy dostatecznej ilości artylerji tworzy się ponadto **grupy artylerji ogólnego działania,** które przez odpowiedni manewr ogniem wzmacniają działanie artylerji bezp. wsparcia oraz wykonują zadania ogniowe, nie związane bezpośrednio ze wspieraniem piechoty, mające jednak wpływ na całość walki (zwalczanie artylerji przeciwnika, ostrzeliwanie komunikacyj i t. p.).

W pewnych okolicznościach bojowych (np., gdy jakaś jednostka piechoty walczy samodzielnie, następnie w marszu zbliżania, pościgu i t. p.) część lub cała artylerja bezpośredniego wsparcia może być oddana czasowo przez d-cę dywizji do rozporządzenia d-ców jednostek piechoty (kawalerji) **(artylerja przydzielona).**

Artylerja piechoty nie wchodzi w skład grup artylerji i stale znajduje się w rozporządzeniu jednostek piechoty, do których organizacyjnie należy.

321. ARTYLERJA PIECHOTY.

Jest przeznaczona do bezpośredniego towarzyszenia piechocie w walce i zasadniczo jest używana jako artylerja towarzysząca. Gdy jednostka piechoty nie rozporządza ogniem artylerji dywizyjnej (bezpośredniego wsparcia), wówczas artylerja piechoty jest zmuszona do wykonywania zadań artylerji bezpośredniego wsparcia. Normalnie jednak artylerja piechoty będzie miała za zadanie zwalczanie celów i oporów, bezpośrednio zagrażających piechocie, które nie zostały i nie mogą być zwalczone przez artylerję bezpośredniego wsparcia, a których nie są w stanie zwalczyć ciężkie karabiny maszynowe, miotacze min i działka piechoty.

Celami temi będą: gniazda oporu, karabiny maszynowe, broń towarzysząca piechoty, działa artylerji piechoty, samochody pancerne, czołgi, pociągi pancerne i t. p.

Ze względu na ograniczoną ilość posiadanej amunicji, oraz z powodu trudności zaopatrzenia w nią podczas walki — artylerja piechoty powinna bardzo oszczędzać amunicję. Artylerja piechoty strzela tylko w wypadkach istotnie koniecznych. Działanie artylerji piechoty powinna cechować bardzo wielka inicjatywa jej dowódców, do działonowego włącznie.

Artylerja piechoty ma zastosowanie jako artylerja towarzysząca we wszystkich działaniach bojowych piechoty. W szczególności rola artylerji piechoty będzie doniosłą w tych wszystkich działaniach, w których artylerja dywizyjna nie będzie mogła należycie wesprzeć piechotę (z powodu oddalenia, braku obserwacji, środków łączności lub z powodu szyb-

ko zmieniającego się położenia) jak np., podczas pościgu, odwrotu, w walkach leśnych, ulicznych, nocnych, w walkach z kawalerją nieprzyjacielską.

Artylerja piechoty strzela przeważnie granatami z zapalnikiem ze zwłoką, przyczem dąży do otrzymania ognia odbitkowego; do okien i strzelnic — granatem z zapalnikiem bez zwłoki (strzały wpadające); do wojsk nieosłoniętych — szrapnelami, a w braku ich — granatami w ogniu odbitkowym; do czołgów — pociskami pancernemi, a w braku ich — granatami.

322. ARTYLERJA BEZPOŚREDNIEGO WSPARCIA.

Gdy jednostka artylerji (np. dywizjon lub baterja), otrzymuje zadanie bezpośredniego wsparcia pewnej jednostki piechoty (np. pułku lub bataljonu piechoty) — wówczas dowódca pułku (baonu) piechoty zawiadamia dowódcę dywizjonu (baterji), jakiego żąda poparcia od artylerji, dając mu wskazówki w jakich okolicznościach, gdzie i kiedy ognie mają być wykonane. Podział zadań do wykonania pomiędzy baterje, zajęcie stanowisk i punktów obserwacyjnych — należy wyłącznie do kompetencji dowódcy jednostki artylerji.

Pas działania jednostki piechoty (baonu wzgl. pułku) jest równocześnie „zasadniczym pasem działania" grupy artylerji (np. dywizjonu), która ją wspiera. Prócz tego jednostki artylerji bezpośredniego wsparcia (dywizjony i baterje) mają przydzielone „przypuszczalne pasy działania", obejmujące części terenu sąsiadującego z pasem zasadniczym, na których będą one w razie potrzeby ostrzeliwały cele na specjalny rozkaz d-cy dywizji. Artylerja bezpośredniego wsparcia jest powołaną do zwalczania piechoty (kawalerji) nieprzyjacielskiej i przeszkadzania jej w posługiwaniu się bronią ręczną i automatyczną oraz do zwalczania przeszkód, utrudniających posuwanie się piechoty. Z tego wynika, że artylerja bezpośredniego wsparcia powinna być jaknajdokładniej i stale poinformowaną o położeniu własnej piechoty i o tych przeszkodach, które ona napotyka; wymaga to doskonałej łączności tak materjalnej jak i duchowej między piechotą a artylerją.

W działaniach zaczepnych artylerja bezpośredniego wsparcia ma następujące zadania:

a) **przygotowanie natarcia,** zazwyczaj stosowane **tylko** wtedy gdy nieprzyjaciel umocnił się w terenie i zaopatrzył umocnienia w przeszkody (sieć drutów kolczastych, zasieki i t. p.). Przygotowanie ma na celu ułatwienie natarcia przez zniszczenie przeszkód (drutów kolczastych) i unieszkodliwienie (obezwładnienie) sił żywych nieprzyjacielskich i jego środków ogniowych,

Przeciętna ilość amunicji potrzebna do zrobienia w drutach kolczastych wyrwy głębokości 30 m. i szerokości 25 m. jest następująca:

Donośność	pociski 75 mm.	pociski 100 mm.	pociski 155 mm.	Uwagi
2500 m.	600	400		1) W liczniku—pociski stalowe; w mianowniku —stalo-surowkowe.
3000 m.	700	400	200/300	
6000 m.	1100	1000	300/400	2) Przy użyciu pocisków 155 m. otrzymujemy wyrwę szerokości 40 m.
7000 m.	1200	1100	400/500	
10000 m.			800	

Przy niszczeniu rowów strzeleckich zastosowanie armaty 75 mm. daje dobre wyniki tylko przy ogniu podłużnym (skośnym). Ilość potrzebnej amunicji — 10 granatów na metr bieżący; burzy się tylko ważniejsze miejsca (schrony, stanowiska dowództw i t. p.). Najodpowiedniejszem działem do niszczenia rowów jest haubica. Zużycie amunicji dla zniszczenia schronu, stanowiska dowództwa, karab. maszynowych w schronach i t. p. na odległość około 5.000 metr. wynosi 80 — 100 granatów 155 mm.; dla zniszczenia jednego bieżącego metra rowu (okopu) potrzeba przy ogniu prostopadłym 3 — 6 pocisków 155 mm.

Na odległość nie większą niż 3.000 m. można zniszczyć karabin maszynowy w bardzo mocnym schronie, strzałami wpadającemi (trafiającemi w otwór strzelnicy), z armaty 75 mm, zużywając przeciętnie 100 pocisków.

b) **Bezpośrednie wspieranie czyli bezpośrednie towarzyszenie ogniem natarciu.** Jest ono wykonywane od chwili wyruszenia piechoty do natarcia. Ognie te są skierowane na cele bezpośrednio zagrażające posuwającej się piechocie; niekiedy muszą być wykonywane jaknajbliżej własnej piechoty, mając na celu przeszkodzenie nieprzyjacielowi w użyciu przez niego broni.

Rozróżniamy następujące formy (rodzaje) tego ognia:

1) **Ześrodkowania ogniowe,** wykonywane kolejno na najbliższe cele i przenoszone następnie na dalsze cele, kiedy zbliżenie się własnej piechoty wymaga tego ze względów bezpieczeństwa. Ześrodkowania te są zazwyczaj wykonywane przez parę bateryj.

Przenoszenie ognia jest wykonywane na umówiony sygnał, podany przez piechotę, lub też odbywa się według ułożonego z góry rozkładu minutowego.

Taki rodzaj wsparcia artyleryjskiego będzie u nas stosowany najczęściej.

2) **Ogień zaporowy ruchomy,** za którym posuwa się możliwie blizko własna piechota. Ten rodzaj bezp. wsparcia, ze względu na duży rozchód amunicji i potrzebę użycia dużej ilości sprzętu, będzie używany rzadko i tylko na niektórych odcinkach natarcia.

3) **Ogień oczyszczający** polega na ostrzeliwaniu terenu (zajętego przez nieprzyjaciela) ogniem rozpryskowym. W terenie równym najbardziej korzystnym jest ogień szrapnelami, natomiast w terenie posiadającym dużo wgłębień (naturalnych lub sztucznych) więcej korzyści da ogień rozpryskowy granatami.

c) **Osłanianie natarcia** ma na celu uzupełnienie działania ogni bezpośrednio wspierających przez: 1) obezwładnienie punktów (szczególnie bocznych), z których nieprzyjaciel może przeciwdziałać natarciu swym ogniem, 2) zwalczanie celów ruchomych, a szczególnie oddziałów nieprzyjacielskich posuwających się celem wykonania przeciwuderzenia, 3) oślepianie (zadymianie) nieprzyjacielskich punktów obserwacyjnych, 4) odgrodzenie własnej piechoty od pewnego odcinka terenu, z którego może zagrażać nieprzyjaciel.

W zasadzie ognie osłaniające są wykonywane przez artylerję ogólnego działania, jednak w braku takowej musi je wykonać art. bezp. wsparcia.

Pozatem należy w planie ogni natarcia przewidzieć ognie, dla zabezpieczenia ważnych zdobytych przedmiotów natarcia. Ognie te muszą być każdorazowo przygotowane przez artylerję, aby na każde żądanie piechoty mogły być wykonane. Przeważnie mają formę ognia zaporowego (stałego).

W działaniach obronnych artylerja bezpośredniego wsparcia ma następujące zadania:

a) **Zapobieganie,** polegające na uniemożliwieniu nieprzyjacielowi wyruszenia do natarcia. Ognie zapobiegawcze mają formę silnych i gwałtownych ześrodkowań, skierowanych na podstawę wyjściową, wzgl. miejsca zbiórek piechoty nieprzyjacielskiej (czołgów), gdzie się ona skupia, przed wyruszeniem do natarcia.

b) Powstrzymanie (rozbicie) nieprzyjaciela **ogniem zaporowym** (stałym), w razie gdyby nieprzyjaciel, nie zważając na zapobieganie, wyruszył do natarcia. Ognie zaporowe są to ześrodkowania, wykonywane na pewne z góry przewidziane odcinki terenu w chwili gdy piechota nieprzyjaciela je przekracza. Ognie zaporowe w obronie są uzupełnieniem systemu ogni ciężkich karabinów maszynowych i leżą zasadniczo tam, gdzie ogień c. k. m. nie może dosięgnąć. Należy

przygotować ich wykonanie przed pozycją głównego oporu oraz wewnątrz tej pozycji, ewentualnie przed pozycją ubezpieczającą. Gęstość ognia zaporowego: 2 strzały w ciągu 1-nej minuty na 15 metrów frontu.

Artylerja wykonywa ogień zaporowy niezwłocznie na każde żądanie piechoty (sygnałem służy przeważnie rakieta). W tym celu każda baterja wystawia posterunki czatownicze, które bez przerwy obserwują wszelkie sygnały piechoty. Ogień ten wymaga doskonałej łączności z piechotą. Czas trwania ognia bardzo krótki (naprzykład 3 — 5 minut), poczem następuje przerwa; wznowienie ognia następuje na ponowne żądanie piechoty. Ogień ten zużywa dużo amunicji, wobec tego piechota powinna go żądać tylko w wypadkach istotnie koniecznych.

W czasie przerw w prowadzeniu ognia zaporowego, a czasem równocześnie z nim, może być stosowany ogień oczyszczający: 1) zmechanizowany na zgóry określoną część terenu i w sposób z góry ustalony, o ile cele nie mogą być obserwowane (np. w nocy) lub 2) o ile to możliwe, ogień na ukazujące się cele zaobserwowane.

c) **Wspieranie własnych przeciwnatarć,** wykonywanych celem odebrania utraconego terenu. Wykonanie ogni jak w działaniach zaczepnych.

323. ARTYLERJA DZIAŁANIA OGÓLNEGO.

Tworzy grupę, podlegającą bezpośrednio d-cy dywizji i wykonuje ognie na korzyść całej dywizji lub jej większej części (a nie na korzyść pewnej tylko jednostki, jak ognie wsparcia bezpośredniego). Przy pomocy tych ogni, dowódca dywizji może narzucić swoją wolę w obranej chwili i w odpowiednim miejscu pola walki. Z tego wynika, że artylerja działania ogólnego jest jakby odwodem dowódcy dywizji, którym zawsze ma on możność wkroczyć w decydującym miejscu i czasie.

Jednostki artylerji ogólnego działania mają następujące zadania w walce: a) **udział w przygotowaniu natarcia** *).

b) **Zwalczanie artylerji nieprzyjacielskiej** (przeciwbaterja) polegające na ostrzeliwaniu rozpoznanych bateryj nieprzyjacielskich, których stanowiska zostały dokładnie ustalone (przy pomocy fotografji lotniczej, oddziałów pomiarowych i t. p.). Ogień przeciwbateryjny zazwyczaj będzie miał za zadanie obezwładnienie artylerji nieprzyjacielskiej (zniszczenie wymaga bardzo wielkiego zużycia amunicji) przy pomocy ześrodkowań ognia kilku bateryj, po których nastę-

*) Patrz pkt. 322 - a.

puje ogień powolny. Ześrodkowanie zostaje powtórzone za każdym razem, gdy baterja nieprzyjacielska wznawia działanie.

Zużycie amunicji dla zupełnego zniszczenia baterji nieprzyjacielskiej wynosi zależnie od odległości:

500 — 800 pocisków 75 mm,

300 — 400 pocisków 155 mm.

c) **Wzbranianie,** polegające na wykonywaniu ogni skierowanych na drogi, linje komunikacyjne i t. p. dostępy, któremi nieprzyjaciel może doprowadzić odwody (posiłki) lub dowozić żywność, amunicję i t. p. Są wykonywane w formie krótkich i gwałtownych ześrodkowań z nieregularnemi przerwami. Wymagają b. znacznego zużycia amunicji.

d) **Nękanie,** polegające na ostrzeliwaniu stanowisk dowództw, kwater, centrali telefonicznych, miejsc zbiórek nieprzyjaciela i t. p. Są wykonywane podobnie jak ognie wzbraniające.

Zarówno wzbranianie jak i nękanie jest stosowane tylko w niektórych wypadkach, o ile pozwolą na to posiadane zasoby sprzętu i amunicji.

e) **Zwalczanie celów ulotnych,** t. j. ukazujących się chwilowo (nadchodzące posiłki, przesuwające się oddziały, kolumny taborów, kawalerji i t. p.).

W pewnych momentach bojowych artylerja ogólnego działania może być powołaną do wzmocnienia ognia jednej z grup artylerji bezpośredniego wsparcia i wykonuje wówczas przeważnie ognie osłaniające (w natarciu), ognie zapobiegawcze i zaporowe (w obronie).

Naodwrót artylerja bezpośredniego wsparcia może również wykonywać ognie, przewidziane zasadniczo dla artylerji działania ogólnego (przeciwbaterje, wzbranianie, nękanie), o ile w pewnych chwilach walki nie musi wykonywać swych ogni bezpośredniego wsparcia.

VII. Kawalerja.

A. Wiadomości ogólne.

324. ORGANIZACJA MAŁYCH JEDNOSTEK KAWALERJI *).

1) **Pułk kawalerji** składa się: z drużyny d-cy pułku, plut. łączności, 4 szwadronów linjowych, szwadronu k. m. i szwadronu zapasowego.

*) Wielkie jednostki kawalerji — patrz pkt. 47. (str. 33).

Drużyna dowódcy — jest organem pracy dowódcy pułku. Składa się pocztu d-cy i aparatu gospodarczo--administracyjnego, na czele którego stoi kwatermistrz pułku.

Pluton łączności — jest przeznaczony do nawiązywania i utrzymywania łączności wewnątrz pułku. Składa się z: drużyny specjalnej oraz drużyny telefonicznej. Funkcję wachmistrza szefa w plutonie pełni podof. sprzętowy w stopniu wachmistrza.

Szwadron linjowy — jest najniższą jednostką administracyjną wewnątrz pułku (pododdział administracyjny), oraz jest podstawową jednostką taktyczną, która może być użyta również do wypełnienia samodzielnych zadań. Składa się: z 3 lub 4 plut., oraz drużyny d-cy szwadronu, do której nale-

Rys. 77. Pluton kawalerji w szyku rozwiniętym.

żą: wachmistrz szef, podof. funkcyjni (rachunkowy, broni, mundurowy, furażowy), podkuwacze oraz tabor szwadronowy.

Głównem zadaniem wachmistrza-szefa jest utrzymanie porządku i dyscypliny wewnątrz szwadronu, oraz regulowanie spraw gospodarczych.

Podof. funkcyjni pełnią funkcję w swoim zakresie pod kontrolą wachm.-szefa.

Pluton jest podstawową jednostką bojową i składa się: z 3-ch sekcyj linjowych i 1 sekcji broni samoczynnej. W skład sekcji linjowej wchodzi 8-miu szer., w tem d-ca sekcji, zwykle kapral lub starszy ułan (szeregowiec). Sekcja r. k. m. składa się z 6-ciu jeźdźców, w tem d-ca sekcji (karabinowy), celowniczy, 2 amunicyjnych, 2 koniowodów (jeden z nich prowadzi konia jucznego z r. k. m.).

Projekt nowego regulaminu — wprowadza system trójkowy, czyli że sekcje linjowe będą się składały z 6-ciu szerg.

Ponadto d-ca plutonu będzie miał paru stałych łączników do swej dyspozycji, nie wchodzących w skład sekcyj.

Szwadron k. m. — jest źródłem siły ogniowej pułku kawalerji, a zwłaszcza w tych wypadkach, gdy zachodzi potrzeba użycia ognia o wyższem natężeniu, lub na dalsze odległości.

Składa się z 3-ch plut., z tego 2 plut. juczne, a 1 na taczankach. Każdy pluton składa się z 2-ch drużyn po 2 c. k. m. każda. Drużyna d-cy i funkcyjni — jak w szwadronach linjowych.

Szwadron zapasowy. Na czele stoi d-ca szwadronu, posiadający do swej dyspozycji drużynę, w skład której wchodzi personel funkcyjny, ujeżdżacze i zapas młodych koni. Szwadron zapasowy jest pododdziałem administracyjnym, jak szwadron linjowy.

Rys. 78. Pluton kaw. w szyku rozwiniętym w galopie.

2) Prócz pułków kawalerji do oddziałów kawaleryjskich, wchodzących w skład wielkich jednostek kawalerji, zaliczyć trzeba **szwadrony pionierów i szwadrony samochodów pancernych** *).

Szwadron pionierów, ma za zadanie wykonywanie prac specjalnych, których pułki kawalerji nie są w stanie same wykonać skutecznie, a więc przeprowadzanie zniszczeń, budowa przepraw, kierownictwo cięższemi pracami saperskiemi i t. p. — Posiada zapas środków wybuchowych, oraz sprzętu saprskiego.

Składa się z 3 — 4 plutonów oraz drużyny dowódcy.

3) **Kawalerja dywizyjna**, — jest to kawalerja, którą posiadać będzie na wypadek wojny każda dywizja piechoty.

*) Organizacja i działanie samochodów pancernych — patrz rozdział „broń pancerna".

325. OGÓLNE POJĘCIA O SZYKACH ODDZIAŁÓW KAWALERJI *).

Pod względem gęstości szyku — rozróżniamy 2 zasadnicze rodzaje szyków: **szyki zwarte** i **szyki luźne.**

Różnica polega na tem, że w szykach luźnych odległości i odstępy między poszczególnymi ludźmi, oraz między poszczególnemi członami oddziału są znacznie większe, niż w szykach zwartych. Ponadto niema w szykach luźnych obowiązku ścisłego krycia i równania.

Rys. 79. Kolumna marszowa kawalerji.

Szyki zwarte ułatwiają dowodzenie, ale w sferze ognia nplskiego narażają oddział na wielkie straty. Szyków tych używa się do zbiórek, marszów i wykonywania obrotów poza obrębem działania ognia przeciwnika.

Szyki luźne zmniejszają straty od ognia, ale nastręczają większe trudności w dowodzeniu i wymagają pilnej uwagi ze strony szeregowych na podawane przez dowódców znaki, oraz wyrobienia taktycznego i dużej inicjatywy ze strony podoficerów. — Szyki luźne są używane do marszu zbliżania pod ogniem npla i jako szyki bojowe.

*) Szczegóły podaje „Regulamin kawalerji".

Zależnie od sposobu poruszania się rozróżniamy: **szyki konne** i **szyki piesze.**

W tych ostatnich rozróżniamy z koleji:

1) szyki, powstałe na skutek pozostawienia wszystkich koni w stajni (np. defilada w szyku pieszym i t. p.), względnie na skutek komendy „do zsiadania — z koni!". Wówczas sposób stawania, rozliczania, łamania szyków i t. p., w niczem nie różni się od stosowanych w szykach konnych za wyjątkiem tego, że są wykonywane pieszo.

2) Szyki bojowe, powstałe na skutek komendy „do walki pieszej — z koni!". Wówczas większa część oddziału zsiada z koni i walczy pieszo, mniejsza pozostaje z końmi, czyli każdy oddział kawalerji, walczący pieszo, dzieli się na **grupę pieszą** i **grupę koniowodów.**

Grupy piesze formują się, poruszają i walczą wedle zasad regulaminu piechoty. Grupy koniowodów stosują szyki konne.

B. Służba polowa kawalerji.

326. OBOWIĄZKI POJEDYNCZEGO SZEREGOWCA KAWALERJI W SŁUŻBIE POLOWEJ.

Każdy szeregowiec kawalerji powinien umieć pełnić dobrze obowiązki: szperacza, gońca, jeźdźca łącznikowego, czujki i podsłuchu. — Ponadto część szeregowców powinna być wyszkolona w umiejętności obserwacji powietrza celem pełnienia służby obserwatorów o. p. l. Dobre wyszkolenie szeregowców w wykonywaniu tych czynności jest warunkiem powodzenia działań większych zespołów.

1) **Szperacze,** są to jeźdźcy rozsypani dookoła maszerującego oddziału w celu ubezpieczenia go przed zaskoczeniem przez npla, oraz w celu badania terenu.

Szperacze dzielą się na: szperaczy przednich, szperaczy bocznych i szperaczy tylnych.

Do wykonania jednego zadania wysyła się zawsze dwóch jeźdźców, jako szperaczy.

Odległość posuwania się szperaczy od maszerującego oddziału zależy od terenu. Zasadniczo posuwają się oni na odległość wzrokową od swego oddziału. Szperacze posuwają się od jednego punktu obserwacyjnego do drugiego. Służba szperaczy jest wyczerpująca, zwłaszcza dla koni, dlatego trzeba ich często zmieniać.

2) **Gońcy.** Goniec jest to jeździec wysłany dla przewiezienia rozkazu lub meldunku. Na gońców należy wybierać

jeźdźców odważnych, dobrze się orjentujących i dosiadających silnych koni.

Wysyłający gońca powinien mu podać: a) komu i gdzie doręczyć meldunek lub rozkaz, b) treść meldunku, c) marszrutę (w razie potrzeby dając krótki szkic drogi), d) szybkość posuwania się, e) dokąd wracać.

3) **Jeźdźcy łącznikowi.** Jeździec łącznikowy jest to jeździec wysłany dla utrzymania łączności między dwoma maszerującemi oddziałami, względnie dwoma jeźdźcami łącznikowymi. Zadaniem jeźdźca łącznikowego jest obserwacja jeźdźca względnie oddziału maszerującego przed nim i za nim wzgl. obok.

Na służbę jeźdźca łącznikowego należy wyznaczać jeźdźców na spokojnych koniach.

4) **Czujka** — jak w piechocie, z tą jednak różnicą, że w kawalerji mogą być czujki konne. Odległość czujek konnych od placówki powinna być taka, by utrzymać łączność wzrokową z placówką i uprzedzić znakami o nplu (do jednego km.). Czujka piesza posiada zazwyczaj dwóch szeregowych, — konna trzech; trzeci szeregowy jako koniowód. W nocy czujka konna musi być na taką odległość od placówki, by szybko i skutecznie mogła zawiadomić o zbliżaniu się npla.

5) **Podsłuchy** — jak w piechocie.

6) **Obserwator powietrza.** Kilku jeźdźców w plutonie powinno być wyspecjalizowanych w umiejętności obserwacji powietrza, jak w marszu (posuwając się skokami opodal kolumny od dogodnego punktu obserw. do następnego), tak i na miejscu.

Pracują oni bądź konno (w ruchu) — bądź pieszo (obserwacja w miejscu), zwykle w składzie małego patrolu obserwacyjnego (1 + 2, 1 + 3).

Powinni umieć odróżniać samoloty własne od npla, znać umówione znaki i sygnały, jak również umieć posługiwać się lornetką. Należy wyznaczać pod nich konie spokojne, łatwo oddzielające się od kolumny.

Powyżej podane obowiązki — wyczerpują całość zadań, które z racji wymogów służby polowej mogą przypaść szeregowcowi, wymagając od niego **indywidualnej** decyzji i wykonania. Inne zadania służby polowej wymagają od niego pracy zbiorowej w zespole (marsze i ubezpieczenia w marszu, postój i ubezpieczenia na postoju, praca zwiadów) pod okiem i bezpośredniemi rozkazami przełożonego d-cy.

327. OGÓLNE POJĘCIA O ZWIADACH.

Zwiadami kawaleryjskiemi nazywamy oddziały kawalerji, wysłane celem dostarczenia d-cy wysyłającemu niezbędnych mu wiadomości o **nieprzyjacielu** (ew. **własnych oddziałach**), **terenie** lub **ludności.** Zwiady mogą wysyłać ci dowódcy, którzy dysponują kawalerją, a więc zarówno d-cy kawaleryjscy (d-cy brygad, pułków, szwadronów, plutonów), jak i d-cy piechoty, mający do swej dyspozycji oddziały kawalerji (np. d-cy dywizji piechoty, d-cy pułków piechoty, baonów, jeżeli mają jeźdźców przydzielonych i t. d.).

Technika wykonywania zadań przez zwiady, niezależnie od ich przynależności, — jest jednakowa.

Praca zwiadów polega na: 1) **zbieraniu wiadomości** i 2) **meldowaniu.**

328. SKĄD CZERPAĆ BĘDĄ ZWIADY SWOJE WIADOMOŚCI?

a) Odnośnie **nieprzyjaciela** mamy 4 źródła:

1) **bezpośrednia obserwacja,** co robi npl., gdzie, w jakiej sile, składzie (piechota, kawalerja, artylerja i t. d.);

2) **sprowokowanie jego ognia** — tam **jest** npl. skąd strzały padają. — Jakość strzałów (natężenie, rodzaj: kbk., rkm., ckm., artylerja różnych gatunków) wskazuje poniekąd na jego **siłę** w danym punkcie;

3) zeznania jeńców;

4) zeznania ludności cywilnej.

Znaczenie względne dwu pierwszych sposobów zależy przedewszystkiem od **terenu,** następnie od **pogody,** wreszcie od stopnia **nasycenia przestrzeni** przez oddziały npl-skie i stopnia **wyszkolenia** tych oddziałów w służbie polowej.

Tereny o dużych wzniesieniach i rozległych widokach najwięcej sprzyjają obserwacji wzrokowej, zwłaszcza jeżeli się ma **lornetkę.** Tam mały patrolik, dobrze umieszczony, może zauważyć bodaj dywizję npl-ską i bezkarnie obserwować jej poruszenia. Przeciwnie w terenach płaskich i pokrytych, zbieranie wiadomości i wnioskowanie o npl-u oparte jest raczej na żmudnych pchnięciach w różnych kierunkach. Miejsca, skąd będą padały pociski, będą zaznaczone na mapie, co po pewnym czasie da zarys czołowej linji npl-skiej. Praca zwiadów będzie polegała na nadstawianiu się pod ogień nplski, a nawet na prowokowaniu ognia. O sile npla sądzić będziemy z natężenia i rodzaju ognia, o tem co robi — z przemieszczania się jego ogni i t. d. Niewątpliwie jest to sposób żmudniejszy i droższy, bo powodujący większe straty.

Pogoda i dzień — sprzyjają pierwszemu sposobowi, natomiast mgła, noc, zamieć i t. p. przekreślić mogą dogodności najlepszego terenu.

Nareszcie **gęsta sieć ubezpieczeń oraz dobre wyszkolenie npla** również utrudnia zastosowanie pierwszego sposobu, gdyż trudniej dotrzeć na odległość wzrokową do sił głównych a ponadto trudniej dostrzec i ocenić siły i skład, gdyż dobrze wyszkolone oddziały lepiej się maskują.

Zeznanie jeńców jest nadzwyczaj cennem źródłem wiadomości, przedewszystkiem dlatego, że można stwierdzić NN jednostek nplskich, czego inne sposoby nie dają. Ten sposób wymaga stoczenia **walki** lub urządzenia **zasadzki.**

Zeznania cywilnej ludności nie są bez znaczenia, ale wymagają ścisłej kontroli. Dobrze jest przepytywać czasami nawet dzieci, by złapać mieszkańców dorosłych na kłamstwie. Wiadomości uzyskane od mieszkańców powinne być umieszczane w meldunkach z zastrzeżeniem: „według zeznań mieszkańców".

b) **Odnośnie własnych oddziałów.** W warunkach działań kawaleryjskich (znaczne przestrzeni, duże odległości między oddziałami) uzyskanie wiadomości o **własnych oddziałach** ,wymaga niekiedy wysyłania zwiadów, które pracują w identycznych warunkach, jak zwykłe, gdyż przebiegają obszary, na których spotkanie się z nplem jest możliwe. Celem tych zwiadów będzie dotarcie do oddziałów własnych, ustalenie położenia i zameldowanie o tem d-cy.

Źródłami wiadomości o własnych oddziałach będą: bezpośrednia obserwacja działań, bezpośrednie zetknięcie się z d-cą, do którego rozkazano dotrzeć, wzgl. z oficerem poszukiwanego oddziału wreszcie zeznania ludności cywilnej (źródło bardzo niepewne).

c) **Wiadomości o terenie** dostarczy nam osobiste zbadanie według udzielonych rozkazów i wskazówek ew. uzupełnione przez informacje ludności.

d) **Odnośnie ludności.** — Zbadanie nastrojów ludności jest rzeczą szczególnie ważną w działaniach **partyzanckich** i **zagonowych.** Wymaga wielkich zdolności dyplomatycznych i znajomości danej okolicy, oraz ludu. Częstokroć będzie to zadaniem dla zwiadów specjalnych, ale i zwykłe zwiady powinne w swej pracy o tym momencie pamiętać, gdyż wiadomości od rozrzuconych szeroko w przestrzeni zwiadów kawaleryjskich o nastrojach ludności, dają całość obrazu i często zaważyć mogą na decyzji d-cy wyższego.

329. PODZIAŁ ZWIADÓW.

Zależnie od znaczenia, jakie praca danego zwiadu ma dla d-cy wysyłającego — zwiady mogą być **rozpoznawcze lub ubezpieczające.**

Celem pierwszych jest odpowiedź na pytanie: **gdzie jest** npl. (co robi, w jakich siłach, składzie), czyli tropią one npla i starają się z nim jak najściślejszą styczność utrzymywać, wciąż rozpoznając go coraz to dokładniej.

Zwiady ubezpieczające zaś mają zadanie: na czas uprzedzić d-cę wysyłającego o zbliżaniu się npla, tak, by zbliżanie się to d-cy nie zaskoczyło. Stanowią one jedno z ogniw ogólnego systemu ubezpieczeń (w marszu, postoju i walce), tworząc jakby pierścień naokoło oddziału swego, najbardziej ku nplowi wysunięty.

Zwiady konne (rozpoznawcze i ubezpieczające) wysyłane są wówczas, jeżeli od npla dzieli nas przestrzeń większa, niż 1 — 2 km.

W przeciwnym wypadku przed frontem pracują zwiady piesze*), zaś konne wysyłane są na skrzydła lub w otwarte luki.

W dalszym ciągu będzie mowa tylko o zwiadach **wysyłanych konno.** Rzecz prosta, że w pracy swej będą one często stosowały spieszanie się, walkę pieszą i t. p.

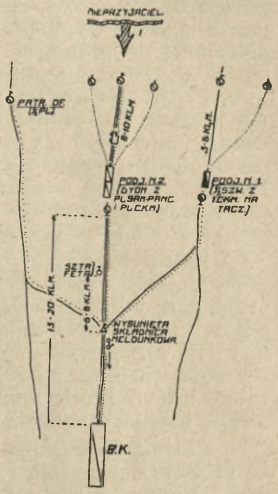

PRZYKŁAD ORGANIZACJI ZWIADÓW ROZPOZNAWCZYCH.

Rys. 80.

Zwiady kawaleryjskie składają się z **patroli i podjazdów.** Zewnętrzną cechą, która stanowi o nazwie, jest **siła** zwiadu. Siła ta wpływa na ich zdolność wykonawczą, na sposób i zakres pracy.

330. CO TO JEST PATROL?

Patrolem nazywamy mały, a przeto bardzo ruchliwy oddziałek zwiadów w składzie: d-cy (oficer lub podoficer) i kilku jeźdźców, najwyżej pluton.

Odległość, na którą jest wysyłany patrol, nie może przekraczać 10 km., ze względu na trudności w wysyłaniu meldunków i ryzyko zniszczenia przez npla.

*) Patrz rozdział „Służba polowa — rozpoznanie", pkt. 260 i następne.

Patrole dzielą się na: patrole zwiadowcze rozpoznawcze, patrole zwiadowcze ubezpieczające, patrole bojowe, patrole łącznikowe i patrole terenowe.

Patrol rozpoznawczy dostaje albo pewien punkt do **zbadania** (np. dworzec kolejowy, wieś i t. p.), albo ogólny tylko kierunek, wzgl. nawet **pewną grupę nplską do pilnowania jej poruszeń.** Wobec czego nie jest związany z pewną drogą marszu, może wyminąć opór napotkany, by dotrzeć niespodziewanie do głównych sił npla albo do wskazanej miejscowości, dogodnego punktu obserwacyjnego, leżącego na tyłach npla i t. p. Natomiast **patrol ubezpieczający** ma pewną linję (oś marszu lub granice obszaru) względnie punkt do **pilnowania** i nie może ich opuścić. Musi zawsze dążyć do tego, by być między nplem a własnemi siłami, skąd jest wysłany Powinno to być wyraźnie powiedziane w zadaniu, które otrzymuje d-ca patrolu, by uniknąć późniejszych nieporozumień i rozterki w umyśle d-cy patrolu.

Patrol bojowy — jest to mały patrolik (oficerski lub podoficerski) wysyłany na krótką odległość (2 — 3 km.) tuż przed rozpoczęciem walki, celem wyświetlenia pewnych **szczegółów ugrupowania npla,** oraz **warunków terenowych.** Również i w **czasie walki** wysyła się je celem zapewnienia ciągłości obserwacji na polu bitwy. Praca patroli bojowych obliczona jest na krótką metę, zadania są bardzo proste. Pracują one w szybkich chodach (galop), nie oszczędzając konia.

Patrole łącznikowe — jak sama nazwa wskazuje mają za zadanie nawiązanie i utrzymanie łączności między jednym d-cą a innym w marszu, na postoju i walce.

Praca podobnego patrolu w czasie przedostawania się przez obszar podejrzany jest bardzo zbliżona do pracy patrolu zwiadowczego, z tą jednak zasadniczą różnicą, że myślą przewodnią jego d-cy będzie nie tropienia npla, by z nim styczność nawiązać i utrzymać, lecz odwrotnie — wykryć npla by go ominąć i do nakazanego oddziału własnego się dostać.

Patrole terenowe. Patrole zwiadowcze i bojowe poza meldunkami o nplu i położeniu napotkanych oddziałów własnych winne meldować ważniejsze spostrzeżenia swoje co do stanu dróg, gleby, podszycia lasów, przekraczalności rzek i mokradeł, stanu mostów i t. p. szczególnie, jeżeli rzeczywistość odbiega od mapy. Jednak często d-twa wysyłają patrole specjalne celem wywiadu pewnych objektów, mając na uwadze określone taktyczne zastosowanie. Np. wywiad rzeki celem przeprawy kawalerji lub piechoty, wywiad pewnej linji terenowej celem zajęcia jej obronnie lub do działań opóźnia-

jących, wywiad podstawy natarcia, miejsca spieszania się, miejsca biwakowania i t. p.

O sposobach wykonania tych zadań patrz niżej p. t. „Praca patroli terenowych".

331. CO TO JEST PODJAZD?

Jest to silny oddział zwiadów (według obecnie obowiązującego Reg. sł. pol. od plutonu do szwadronu), często wzmocniony przez c. k. m. na taczankach lub jukach, plutony samochodów pancernych (przeważnie na gąsienicach), ew. przez działony lub plutony artylerji konnej. Projekty nowych regulaminów przewidują zgodnie z współczesnemi poglądami, podjazdy znacznie silniejsze, do pułku kawalerji z sam. panc. i art. włącznie.

Jako oddział silniejszy liczebnie i ogniowo otrzymuje on zadania trudniejsze i na dłuższą metę, aniżeli patrole. Otrzymuje on zazwyczaj **oś marszu — t.** zn. marszrutę, po której ma podjazd się posuwać swemi głównemi siłami, albo na której powinien, w razie konieczności zboczenia (manewr, wyminięcie silnego oporu i t. p.) pozostawić oddział. W ten sposób oś marszu jest jednocześnie **osią łączności,** na której d-ca wyższy będzie w stanie odszukać w razie potrzeby podjazd. Jest to zasadnicza różnica między podjazdem a patrolem, gdyż ten ostatni, jako zbyt mały i lotny, raz wysłany w teren, jest bardzo trudny do odnalezienia.

Często podjazd dostaje nietylko oś marszu, ale i **pas działania** po obu stronach swej drogi, za który jest odpowiedzialny. Większa siła podjazdu pozwala na przetrząśnięcie uważne całego pasa celem wykrycia a następnie rozpoznania npla.

Szerokość pasa zależna jest od: **siły** podjazdu i **terenu.** Skutecznie rozpoznać mogą: pluton w pasie do 3-ch km., ½ szwadronu do 5-ciu, szwadron do 8-miu, dywizjon do 12 km.

W terenie trudnym (błotnistym, pokrytym, poprzecinanym), te cyfry należy zmniejszyć.

Podjazdom ubezpieczającym wskazuje się ponadto **linję dozorowania,** t. zn. linję na którą należy wysunąć patrole, ale poza którą nie należy wychodzić głównemi siłami.

Poza zadaniami ściśle zwiadowczemi mogą podjazdy otrzymać **zadania specjalne** — np. pochwycenia i utrzymania pewnych ważnych punktów, zadania niszczenia, rekwizycji, wreszcie zadania nawiązania łączności w szczególnie trudnych okolicznościach.

Podjazdy mogą pracować **1 — 2 doby,** w wyjątkowych wypadkach i dłużej.

Odległość, na którą są wysyłane, wynosi od 12 ew. 15 km. (od pułku) do 25 ew. 30 km., a nawet i dalej (od wielkich jednostek). Odległość ta zależy od **siły** jednostki wysyłającej i podjazdu, od **charakteru działań** jednostki wysyłającej (postój, marsz czołowy, boczny, odwrotowy), **zadania** podjazdu (rozpoznanie, ubezpieczenie, zadania specjalne), aktywności npla (kawalerja, piechota), oraz od **terenu.**

D-ca wysyłający reguluje w rozkazie swoim dla zwiadów kwestję czasu trwania zadania i powrotu podjazdu.

332. PRACA PATROLU ZWIADOWCZEGO *).

D-ca patrolu powinien powziąć swój **plan działania:** jaki będzie jego pierwszy skok, jak on będzie wykonany (szperacze, droga marszu), przewidzieć następny według mapy. Krótko zapoznać swych ludzi z położeniem i zadaniem patrolu, wyznaczyć swego zastępcę, wskazać wszystkim przedmiot pierwszego skoku, wyznaczyć szperaczy i dać im wyraźne zadanie. Po wyruszeniu szperaczy — rusza z patrolem naprzód.

Istotą działań patrolu jest: **widzieć jak najwięcej — samemu nie będąc widocznym.**

Praca jego opiera się przedewszystkiem na **osobistej obserwacji d-cy patrolu.** Jeźdźcy przydzieleni są przedewszystkiem w charakterze gońców, następnie, by było komu potrzymać konia d-cy patrolu podczas obserwacji z dachu, drzewa i t. p., poniekąd jako eskorta celem odpędzenia drobnych oddziałów npl skich i nareszcie (w większych patrolach!) — dla użycia jako szperacze celem spatrolowania doraźnego większych przedmiotów terenowych (osiedla, laski, wzgórza). Grupa taka, mniej lub więcej liczna, utrudnia ukrytą obserwację d-cy patrolu, postara się więc on, by zmniejszyć jej widzialność przez zastosowanie **szyków luźnych** (linja sekcji po jednemu, harcownikami, dowolnie na przełaj i t. d.), jak podczas marszu tak i zatrzymywań się, przez **maskowanie się** oraz przez **szybkie chody** w terenie otwartym.

By dobrze obserwować, trzeba się zatrzymać (a nawet lepiej się spieszyć), na dobrym punkcie obserwacyjnym. Połączone jest to z pewną stratą czasu. By nadrobić czas trzeba w terenie niedogodnym pod względem obserwacji — posuwać się szybko. A więc — **patrol pracuje posuwając się skokami od punktu do punktu obserwacyjnego,** zatrzymując się na nich w ukryciu, podczas gdy d-ca obserwuje;

*) Czynności dowódcy patrolu przed wymarszem analogiczne, jak w piechocie z dodatkiem konieczności zbadania stanu zdrowotnego koni, — patrz rozdział „Służba polowa — rozpoznanie", pkt. 261.

teren zaś między punktami obserwacyjnemi przebiegając szybko (kłus — galop) i ukrycie (podejścia i zakrycia).

Szemat posuwania się patrolu wskazany na rys. Nr. 81.

Przeciętna szybkość posuwania się patrolu **bez styczności z nplem** powinna wynosić około 7 — 8 km./godz., wliczając w to zatrzymywania się na punktach obserwacyjnych. By tę szybkość średnią osiągnąć d-ca patrolu powinien:

1) **przedewszystkiem** sprawnie i **szybko dokonywać obserwacyj,** nie marudzić na punktach obserwacyjnych ze spieszaniem się, dostawaniem lornetki, orjentowaniem mapy i t. p.,
2) maszerować szybko (10 km), jak najdłużej wykorzystując drogi; konie odpoczywają podczas trwania obserwacji oraz nawrotów stępa przy przekraczaniu już spatrolowanych przez szperaczy miejsc, dających zakrycie.

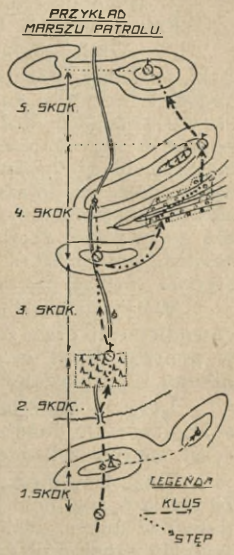

Rys. 81.

Technika obserwacji. — Podczas zatrzymania się na punkcie obserwacyjnym należy stosować się do niżej podanych przepisów:

1) mieć dobrą obserwację w stronę npla;
2) dobrze ukryć swój patrol (w pobliżu punktu obserwacyjnego) przed obserwacją naziemną, a także i lotniczą npla;
3) patrol powinien być w kompletnem pogotowiu do otwarcia ognia (r. k. m.) i do szarży;
4) spieszyć się i ew. poprawić rząd i rynsztunek można dopiero po stwierdzeniu, że npla w pobliżu niema.

Sama obserwacja jest dokonywana w następujący sposób:

a) po uprzedniem szybkiem zorjentowaniu się w terenie (gdzie jestem, nazwy widocznych wsi i t. p.) — d-ca patrolu szybko przebiega wzrokiem znajdujący się przed nim teren, **zaczynając od najbliższego planu,**
b) następnie ustala miejsca „podejrzane", gdzie może się znajdować ukryty npl i rozpoczyna przegląd staranny, oglądając najbliższy plan, z prawa na lewo,

następny z lewa na prawo i t. d. Miejsca otwarte przebiega wzrokiem szybko, natomiast zatrzymuje się dłużej na odcinkach terenu zakrytych,

c) z chwilą, gdy zauważył coś podejrzanego, zatrzymuje wzrok na tym punkcie, starając się uchwycić **ruch, błysk i wystające kontury,**

d) nie należy jednocześnie obserwować bliższych i dalszych przedmiotów.

Patrolowanie i badanie przedmiotów terenowych.

Przy zbliżaniu się do przedmiotów terenowych (osiedla, laski, ciaśniny, przeprawy, linje grzbietowe) — w których obecność npla jest możliwą, należy skrupulatnie wykorzystać ukryte podejścia, dobre punkty obserwacyjne a także mieszkańców napotkanych w pobliżu. Jeżeli zadanie patrolu wymaga szybkiego posuwania się dalej do pewnego celu końcowego, może on ograniczyć się do pobieżnego spatrolowania skraju przedmiotu przez szperaczy, wymijając takowy. Chcąc zaś go uważniej zbadać — d-ca patrolu przedewszystkiem obserwuje przedmiot z ostatniego punktu obserwacyjnego, następnie skrycie podsuwa się jak najbliżej.

Wsie. — Wsie leżące wzdłuż drogi patroluje się ulicami równoległemi oraz zewnętrznemi skrajami wsi. Wsie leżące w poprzek drogi — patroluje się rozsypując patrol harcownikami i wyznaczając punkt zbiórki za wsią.

Lasy. — Małe laski wysokopienne — harcownikami. Wysokopienne ale duże — harcownikami wzdłuż drogi — na paręset metrów z każdej strony drogi.

Duże lasy mogą być zbadane tylko przez podjazdy, które wyślą w tym celu kilka patroli po głównych drogach. Mały patrol w dużym lesie może sobie pozwolić tylko na krótkie wypady szperaczy (300 — 500 mtr.) w bok, wykorzystując boczne drogi i duchty.

Ciaśniny. — W zależności od charakteru i długości ciaśniny — są one albo badane wpierw przez szperaczy, a patrol przekracza je po stwierdzeniu, że npla niema (krótkie groble, brody na błotach i t. p.) — albo też, jeżeli ciaśnina jest długa i nie można jej obejść nie tracąc obserwacji — d-ca patrolu wysyła naprzód szperaczy i jedzie z patrolem za nimi — w odległości 400 — 500 mtr. Wąwozy lepiej wymijać górą, lub ostatecznie posyłać górą szperaczy.

Grzbiety i wzgórza. — Nie należy zbliżać się nawprost do grzbietów i wzgórz, gdyż zwykle są one najchętniej zajmowane przez oddziały ubezpieczające nplskie, które mając dobrą obserwację, mogą dopuścić patrol na bliską odległość

i zniszczyć ogniem. Należy więc wykorzystać ukryte podejścia, wysyłając szperaczy w bok na obejście wzgórza, samemu zaś uważnie obserwować w pogotowiu do otwarcia ognia.

Prowokacja ognia. Jednym ze sposobów wywołania ognia nplskiego na dalszą odległość, a przeto uniknięcia skutków ognia z ukrycia i zbliska — jest następujący: patrol, wzgl. szperacze zbliżają się konno do skraju wsi, lasu lub wzgórza i nie dojeżdżając blisko (na jakieś 300 — 500 mtr.) — zatrzymują się, przez chwilę przyglądają się a następnie zawracają i galopem odjeżdżają. W wielu wypadkach nerwy przeciwnika nie wytrzymują (zwłaszcza przy niskim stanie wyszkolenia) i otwiera on ogień w ślad za uciekającymi (Rys. 82).

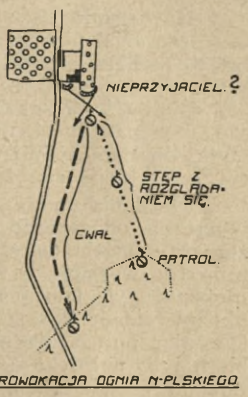

Rys. 82.

Inne poszlaki obecności nieprzyjaciela.

Patrol zwiadowczy kawaleryjski, pracując w oderwaniu od swych oddziałów, powinien liczyć tylko na swoje siły. Uwaga i spostrzegawczość d-cy patrolu powinna być stokrotnie zwiększona. Chwyta on wszystkie oznaki, które mogą dopomóc mu w zbieraniu wiadomości. Przedewszystkiem chodzi o wykrycie npla i to jak najwcześniej, wcześniej aniżeli okiem uda się go zauważyć lub pod jego ogień się dostać. Podobnemi poszlakami są:

1) wielki ruch we wsiach, liczne ognie, ucieczka chłopów, albo odwrotnie: nienaturalna cisza i brak wszelkiego ruchu (zasadzka),
2) ślady podków na drodze, wydeptane drogi na polach i obok drogi,
3) kurz na drogach: niski a gęsty — piechota, szybko posuwające się wysokie tumany kurzu, znacznie gęstszego u dołu — kawalerja,
4) blaski (lance — jakby szereg jaskrawych kropek, bagnety — pasmo niższe i mniej jaskrawe, ale błyski liczniejsze),
5) odgłosy (zwłaszcza nocy) — kawalerja — tętent, piechota—niski jednostajny ton oraz turkot kół z przer-

wami; artylerja — ostry metaliczny odgłos z przerwami; samochody — hałas silników. Tabory — głuchy jednostajny turkot,

6) ślady biwaków, tlące ogniska i t. p. wskazują na ilość wojsk, na czas pobytu i t. d. Wydzieliny ludzkie i końskie dają również dobre wskazówki co do ilości, jak dawno odeszły oddziały nplskie oraz o ich stanie zdrowotnym.

Nawiązanie styczności. — Z chwilą gdy obecność npla w sferze działania patrolu została wykrytą albo staje się coraz to bardziej prawdopodobną — patrol **porzuca drogę** i posuwa się na przełaj, nie tracąc z widoku nakazanej drogi (jeżeli takowa była nakazana rozkazem). Skoki stają się krótsze, d-ca patrolu skrupulatniej wykorzystuje każdy dogodny punkt obserwacyjny i wszystkie zakrycia. Wskutek tego przeciętna szybkość znacznie się zmniejsza.

Działania po nawiązaniu styczności z nplem zależne są wyłącznie od **zadania** patrolu: — patrol zwiadowczy rozpoznawczy będzie dążył do wyminięcia słabszych oddziałów npla (po wysłaniu o tem **meldunku**) i dotarcia do sił znaczniejszych, wzgl.do punktu (rejonu) nakazanego, patrol zaś ubezpieczający będzie pilnował swego kierunku, uważnie obserwując poruszenia npla i meldując o jego ruchach. W razie, gdyby npl. jego odpędził, nie powinien tracić z nim styczności, a po odejściu npla w innym kierunku nanowo wyjść na swoją oś marszu (wzgl. punkt), częścią sił śledząc ruch npla.

Wogóle — zasadą jest, że styczność raz nawiązana — powinna być za wszelką cenę zachowana, albowiem ponowne nawiązanie styczności jest rzeczą znacznie trudniejszą i wymaga częstokroć dużych ofiar.

Walka. — Patrol wykonuje swoje zadanie **przez obserwację i meldowanie,** ale jest zbyt słaby, by móc siłą wywalczyć sobie drogę i możliwość obserwacji.

Praca jego polega raczej na sprycie i zwinności. Powinien on unikać walki z nplem w warunkach niepewnych — gdyż może zostać zniszczonym bez korzyści dla zadania. Natomiast powinien chciwie wykorzystywać każdą sposobność, by znieść drobne oddziałki lub pojedyńczych zwiadowców npla, albowiem:

1) utrudnia się przez to wywiad nplowi,

2) zdobywa się jeńców (wzgl. trupy), których można wykorzystać jako drogocenne źródło wiadomości (NN. jednostek, siła i zamiary, stan moralny i materjalny it. p.).

Najlepiej urządzać zasadzki, dopuszczając nplskich zwiadowców na najbliższą (kilkanaście metrów) odległość i otwierając ogień z jednoczesnym wypadem konnym. Jest to przedewszystkiem kwestja nerwów i dyscypliny d-cy i jeźdźców patroli.

W razie spotkania się z silniejszym nplem — patrol wykorzystuje ukrycia i uchyla się od spotkania. Gdyby jednak teren temu nie sprzyjał, d-ca patrolu może nakazać rozproszyć się i zarządzić zbiórkę w pewnym punkcie z tyłu, a każdy jeździec dowolnie wybierze sobie ukrytą drogę. W tym celu, maszerując naprzód, d-ca patrolu co 5 — 6 km. ustala podobne punkty, łatwe do zapamiętania. W wypadku jednak gdyby patrol zupełnie nieoczekiwanie zetknął się z bliska z silniejszym nplem, powinien **szarżować bez namysłu,** gdyż tylko impet szarży może go ocalić.

Nocleg. — Patrol powinien unikać noclegowania we wsiach. Najlepiej w lecie wybierać na nocleg odosobniony i oddalony od drogi lasek i t. p. Zimową porą można zatrzymywać się w zdala od drogi położonych folwarkach i drobnych zaściankach. O ile postój rozpoczął się za dnia, na noc najlepiej zmienić miejsce noclegu. Wyruszyć najlepiej przed świtem, gdyż świt jest najbardziej krytyczną porą, sprzyjającą napadom (zmęczenie warty).

Ubezpieczenie drobnych patroli będzie stanowiła czujka, większe mogą pozwolić sobie na patrol ubezpieczający naokoło miejsca postoju. Przy koniach powinien być dyżurny. Ludzie śpią przy koniach. Konie są kolejno **rozsiodływane,** tak by każdy koń przez noc postał 2 — 3 godzin bez siodła. W położeniach bardzo krytycznych, — popuszcza się jedynie popręgi i wyjmuje się żelaza z pysków. Podejrzanych mieszkańców należy izolować w jednej izbie.

Koniec pracy i powrót. — Patrol niema prawa zaprzestać pracy przed upłynięciem terminu ustalonego rozkazem. Jeśli w chwili, gdy d-ca patrolu zamierza powracać, nastąpią jakieś nowe ciekawe wydarzenia np. ukazanie się nowych jednostek, zmiana zachowania się npla poprzednio obserwowanego — obowiązkiem patrolu jest kontynuować swą służbę aż do ustalenia określonych wniosków. Ten ostatni meldunek przywiezie osobiście d-ca patrolu.

Patrole wysłane od oddziałów, będących w marszu — **dołączają do takowych** na oś marszu, posuwając się **naprzód,** względnie czekając na nie (patrole czołowe).

Patrole wysłane od oddziałów na postoju — **powracają** (najlepiej inną drogą).

333 PRACA PODJAZDÓW.

Obowiązki d-cy przed wymarszem — takie same jak d-cy patrolu *).

Organizacja marszu. — Praca rozpoznawcza podjazdu opiera się nie na osobistej obserwacji d-cy, jak w patrolu, lecz na **zestawieniu wyników rozpoznania wysyłanych od niego patroli**, uzupełnionych przez osobistą obserwację d-cy podjazdu w punktach najważniejszych. W stosunku do pracujących patroli podjazd jest:

— **zbiornikiem**, skąd d-ca może czerpać nowe patrole bądź dla zamiany starych **(ale nie luzowania!)**, bądź dla wzmocnienia działań rozpoznawczych w ciekawszych kierunkach;

— **ośrodkiem**, do którego spływają wszystkie meldunki patroli, skąd odpowiednio przetrawione przez umysł d-cy podjazdu, odpływają do d-cy wyższego w postaci krótkich treściwych zestawień i wniosków;

— **elementem siły**, który pozwala na wsparcie patroli, na przepędzenie przeszkadzających zwiadów nplskich, na przerwanie pierścieni ubezpieczeń nplskich i łatwiejsze przedostanie się do głównych sił npla.

Podjazd posuwa się **skokami** od jednego ukrytego i dogodnego do wysyłania patroli i zbiórki meldunków punktu do następnego.

Ubezpiecza się na ogólnych podstawach (patrz niżej „marsz i jego ubezpieczenie"). Celem zbierania wiadomości o nplu wysyła od siebie patrole; jeden po osi marszu i w miarę potrzeby patrole boczne, które posuwać się powinne na jednej wysokości z patrolem czołowym.

Ilość, siła, odległość i osoby d-ców patroli (oficerowie, podoficerowie, st. szeregowcy) — zależą od: 1) siły podjazdu, 2) położenia (ważność kierunku, odległość od npla, położenie sąsiednich jednostek), 3) terenu (sieć drogowa, pokrycie).

Zdala od npla można ograniczyć się do patrolu czołowego, w miarę zbliżania się do npla — ilość patroli się powiększa.

Podjazd w sile plutonu wysyła 1 — 3 drobne (1 + 3, maksymalnie 1+6) patrole podoficerskie, podjazd w sile szwadronu jest w stanie wysłać parę patroli silniejszych oficerskich i kilka podoficerskich.

---

*) Patrz rozdział „służba polowa — rozpoznanie".

Odległość patroli od sił głównych podjazdu odpowiada mniej więcej (w km) szerokości pasa działania danego podjazdu, czyli podjazd w sile plutonu wyśle patrole mniej więcej na 2 — 3 km. przed siebie, szwadron na 6 — 7 km., dywizjon do 10 km.

Zbyt małe odległości — nie pozwalają użyć na czas sił głównych w jednym z bocznych kierunków, gdyż meldunki od bocznych patroli znajdą podjazd już daleko na przodzie.

Odległości zbyt wielkie opóźniają wogóle moment skutecznej interwencji sił głównych, powiększają ryzyko niedostarczenia meldunków i t. p.

Patrole są wysyłane z takiem wyrachowaniem, by spatrolowały teren przed punktem nowego zatrzymania się sił głównych i osłoniły postój takowych podczas wysyłania nowych patroli.

Mechanizm wysyłania patroli. — Zasadniczo, d-ca podjazdu organizuje zwiady na każdy skok (jak wyżej). Po przejściu do zamierzonego punktu — rozgląda się w sytuacji i wysyła nowe zwiady stosownie do zmian sieci drogowej, położenia i t. d.

Następnie czeka aż nowe zwiady oddalą się na przepisaną odległość — poczem rusza z siłami głównemi do następnego punktu zatrzymania się. Stare patrole (pierwszego skoku) dołączają doń na jego drogę marszu.

System ten opóźnia marsz podjazdu (czas czekania na oddalenia się nowych patroli) — wobec czego na początku działania, jeżeli npl jeszcze jest daleko, **należy skoki organizować dłuższe**, nie zamieniać patrolu czołowego, wysyłać boczne tylko w miarę koniecznej potrzeby.

Celem przyspieszenia marszu — trzeba zawczasu wyznaczać patrole następnego skoku i trzymać je bliżej czoła kolumny, informując je w marszu o ich zadaniu.

Marsz sił głównych podjazdu. — Przestrzeń między punktami zatrzymywań się siły główne przekraczają szybko, wykorzystując zakryte miejsca (laski, zacienione szosy) do przejścia w stęp. W marszu i na postoju organizuje się obserwację; podjazdy większe wykładają posiadane płachty tożsamości na żądanie własnego lotnika. Szybkość przeciętna podjazdu (łącznie z postojami) wynosi 6 — 7 km. na godz.

Linja dozorowania. — Po dojściu do obszaru nakazanego (zwiady ubezpieczające) bez spotkania się z npiem — podjazd wysuwa patrole w głównych kierunkach, skąd oczekuje npla, sam staje na postój ubezpieczony. Pogotowie zależy od położenia.

To samo na odpoczynku, po ustaleniu stałej styczności z nplem.

Walka podjazdu. — Podjazd walczy bądź zaczepnie, (by spędzić npla i otworzyć drogę swoim patrolom) — bądź prowadzi działania opóźniające, celem zmuszenia npla do rozwinięcia się i wyjaśnienia swych sił i zamiarów.

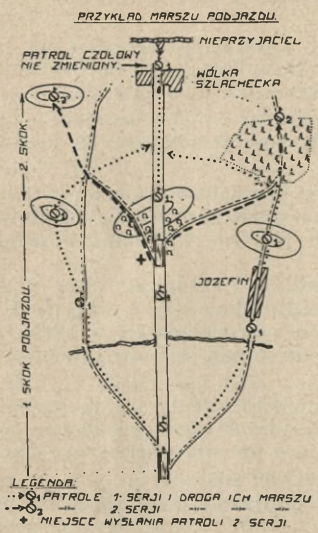

Rys. 83.

Przy wszystkich działaniach bojowych — d-ca podjazdu powinien przedewszystkiem pamiętać o swem zasadniczem zadaniu: **powiększeniu zasobu wiadomości o nplu.**

Wywiad chemiczny.—Wywiad chemiczny (wykrycie zagazowanych ciężkiemi gazami okolic) stanowi część integralną rozpoznania kawaleryjskiego. Prowadzi się go przy pomocy specjalistów — gazowców szwadronowych wzgl. pułkowych, bądź też, w miarę posiadanych znajomości gazów, przez zwiadowców konnych.

Szemat pracy podjazdu — patrz rys. 83.

334. PRACA ZWIADÓW W SZCZEGÓLNYCH WARUNKACH.

Zwiady nocne. — Praca zwiadów konnych w nocy jest b. mało wydajna. O ile styczność z nplem została za dnia nawiązana — należy kontynuować rozpoznanie npla w nocy przy pomocy zwiadów pieszych i wypadów. Wymaga to uprzedniego gruntownego przestudjowania terenu, pomocy miejscowej ludności, wzięcia przewodników, zakładników i t. p.

Szczególną uwagę należy zwrócić na zachowanie **ciszy** (owijanie kopyt szmatami, słomą i t. p., staranne dopasowanie rynsztunku, zwłaszcza szabli, menażki, wyeliminowanie koni rżących i t. p.) i **orjentacji** (prosty nieskomplikowany plan, wskazanie wszystkim ludziom za dnia celu i t. d.). Wypady piesze — robione są według zasad jak dla piechoty.

Zwiady zimowe. — Mróz i śnieg zmieniają gruntownie warunki przekraczalności: śnieg nie pozwala zejść z drogi, natomiast rzeki i błota są łatwiej przekraczalne, niż latem. Wymaga to starannego każdorazowego wywiadu terenu, przepytywania ludności i uważania na temperaturę przy układaniu planu działań.

Noclegi są możliwe jedynie w zamieszkałych miejscowościach. Szczególną uwagę należy zwracać na **narciarzy** npiskich **(ślady nart** za dnia, **skrzypienie śniegu** w nocy).

Zwiady w terenach lesistych i błotnistych. — W lesie o gęstym podszyciu i wśród mokradeł — ruch zwiadów jest możliwy tylko po drogach. Powiększa to ryzyko zaskoczenia i zasadzek. Uważać trzeba szczególnie na ślady kopyt, wozów wojskowych ze strony npla, na wszelkie odgłosy, na lot ptaków i t. d. Praca sił głównych podjazdów sprowadza się do minimum, gdyż nie zawsze może on wkroczyć w innym kierunku aniżeli oś marszu.

335. ZWIADY TERENOWE.

Wywiad taktyczny terenu odbywa się pod kątem widzenia pewnej potrzeby bojowej. Kawaleryjski zwiad terenowy zwrócić powinien uwagę na następujące cechy przedmiotów terenowych:

1) wywiad terenu do działań opóźniających: — możność **dalekiego strzału,** obecność przeszkody (bagno, rzeczka) przed frontem, możność dobrego **ukrycia dla koni** w pobliżu stanowisk ogniowych (murowane budynki, niezbyt gęsty las);
2) wywiad osiedli — do celów kwaterunku: obecność dobrej wody, dostępy do niej, zasoby furażu na miejscu, obecność szop, ukrycie, zdrowotność;
3) wywiad biwaków: gleba, ukrycia, woda;
4) przeprawy przez rzeki: prąd, głębokość, dostęp do rzeki, dno.

336. PRZEKAZYWANIE MELDUNKÓW.

Najlepszy meldunek zdobyty za cenę poświęcenia się i krwi jest na nic, jeżeli jest spóźniony lub zgubiony. D-cy zwiadów większych oraz d-ca wysyłający zapewniają szybsze i pewniejsze przekazywanie meldunków — organizując wysuniętą składnicę meldunkową i łańcuch sztafet.

Wysunięta składnica meldunkowa służy do przekazywania napływających od zwiadów meldunków do sztabu (brygady, dywizji lub d-cy pułku).

Składa się z personelu i sprzętu łączności (kilku gońców konnych, motocykliści ew. radjo, gołębie, telefon) i osłony (pluton kawalerji). Jest to organ d-twa, wysyłającego zwiady.

Odpowiedzialność d-cy podjazdu (patrolu), ustaje z chwilą doręczenia meldunku komendantowi składnicy.

Łańcuch sztafet rozstawnych. — Celem przyśpieszenia doręczenia meldunków d-cy wysyłającemu zwiady (względnie komendantowi jego składnicy meldunkowej) d-cy podjazdów liczniejszych mogą z kolei organizować tak zw. łańcuch sztafet rozstawnych, pozostawiając podczas marszu naprzód co 6 — 8 km. posterunki konne w składzie 4 — 6 (ew. i więcej) jeźdźców. **Siła** sztafet zależy od **ilości** spodziewanych meldunków. **Odległość** między sztafetami zależy od terenu (w trudnym mniejsze, w łatwym odległości te można zwiększyć). Gońcy kursują zawsze tylko między swoją sztafetą a sąsiedniemi. Przeciętna **szybkość przekazywania**, jeżeli sztafety są dobrze wyszkolone może osiągnąć 12 km. na godzinę. Przy odległościach między sztafetami 2 — 3 km. — szybkość ta znacznie się powiększy (15 — 16 km.), gdyż można nakazać gońcom galop.

Miejsce dla sztafet powinno być obrane w pobliżu drogi marszu przy rzucających się w oczy przedmiotach (karczma, skrzyżowanie dróg, przy kaplicy, most i t. p.), jednak **ukryte.**

Dyżurna para gońców powinna być w ostrem pogotowiu, by bez zwłoki przejąć meldunek. Przy drodze umieszcza się posterunek alarmowo - orjentacyjny, którego zadaniem będzie skierowywanie gońców z innych sztafet i przywoływanie na czas dyżurnych gońców sztafety.

(Szemat organizacji zwiadów w b. k. — rys. 1).

337. CHARAKTERYSTYCZNE CECHY MARSZU KAWALERJI.

Ruchliwość jest podstawową cechą kawalerji. Polega ona na:

1) zdolności kawalerji do wykonywania długich i szybkich marszów przez długi okres czasu bez zmęczenia i utraty zdolności bojowej,

2) możliwości posuwania się bez dróg w szykach luźnych, w najrozmaitszym terenie i z szybkością naogół niezmienioną.

Umiejętność zachowania sił materjału końskiego jest podstawowym warunkiem istnienia kawalerji.

Większość strat w koniach na wojnie pochodzi nie od pocisków nieprzyjaciela, jeno z powodu nieumiejętnie zorganizowanych i źle przeprowadzonych marszów i postojów.

Rola korpusu podoficerskiego w tej dziedzienie jest olbrzymia, gdyż na podoficerów spada gros pracy i odpowiedzialności za skrupulatne przestrzeganie wszystkich przepisów marszowych i hygjeny marszu oraz należytą kontrolę pełnienia obowiązków służby polowej.

Na całość marszu — składa się: 1) Ubezpieczenie marszu, t. j. zapewnienie mu spokojnego toku i uprzedzenie na czas o przeszkodach i zjawieniu się npla; 2) dyscyplina wykonania marszu w kolumnie.

Ogólne przepisy organizacji i wykonania marszów (składanie kolumn, dyscyplina marszowa, podział i rola członków ubezpieczenia marszowego), podane w „Reg. służby polowej" i w odnośnych rozdziałach tego podręcznika*) — ważne są w całej rozciągłości i dla kawalerji. Specyficzne cechy kawalerji podane są poniżej.

Hygjena marszu. — Dwie rzeczy warunkują wydajność marszową: **nogi i grzbiet** koński czyli staranne **kucie** i staranne **siodłanie.** Należy wszystkiemi sposobami unikać niepotrzebnego przetrzymywania konia pod siodłem i wykorzystywać każdą okazję (w miarę możności bojowej), by konia rozsiodłać. W tym celu: przed wymarszem unikać zbyt wczesnego siodłania. Siodłać zawsze we dwóch, co zapewnia siodłanie staranniejsze i szybsze. Nie przychodzić na punkt zbiórki za wcześnie (najwięcej 5 min. dla plutonu).

Rozpoczynać marsz 1 km. stępa, kończyć jeden km. w ręku lub stępa.

Po 5 — 6 km. marszu po wyruszeniu z miejsca postoju zrobić odpoczynek 10 — 15 minut celem poprawienia siodłania i rynsztunku oraz sprawdzenia podków. Następnie co 1½ — 2 godzin odpoczynek 5 — 8 min.

Przy zatrzymywaniach się na dłużej, aniżeli 25 min., popuszczać popręgi, przy dłuższym od 1 godziny rozsiodłac konia (o ile położenie pozwala).

Karmienie i pojenie koni powinno odbywać się z uwzględnieniem położenia taktycznego, w myśl następujących wytycznych: zrana napoić i dać 1 — 1½ kg. owsa z takiem wyrachowaniem, by koń miał około półtorej godziny na trawienie.

W drodze wykorzystywać okazje do pojenia koni zwłaszcza w upalne dnie. Przed tem trzeba przejść 1 km. stępa a po napojeniu ½ km. stępa i 1 — 2 km kłusem. Nie należy

*) Patrzrozdział „służba polowa".
*) Patrz rozdział „Służba polowa — marsze", pkt. 264 i następne.

poić tuż przed przyjściem na nocleg (najmniej ½ godziny). Do pojenia należy wykorzystywać rzeczki z czystą wodą, unikać natomiast studni we wsiach oraz nie korzystać z wiader chłopskich. Podczas pojenia nie należy pozwalać koniom pić chciwie (nie wyjmować wędzidła, rzucić trochę siana do wiadra) ani za wiele.

Owies dawać po napojeniu. Nie opłaca się dawać owsa podczas odpoczynków krótszych niż 3 — 4 godzin. Wówczas lepiej całą dawkę owsa dać wieczorem, by koń miał czas ją przetrawić. Po przyjściu na miejsce należy rozsiodłać konie i natychmiast słomą wytrzeć do sucha grzbiety i nogi, lub też popuścić popręgi i zdejmować siodła dopiero po upływie ½ godziny, by pozwolić koniom wyschnąć pod derkami.

Dyscyplina marszu. — Surowe przestrzeganie dyscypliny marszowej, może nieco irytujące na pierwszy rzut oka, w wyniku swoim oszczędza siły końskie i ludzkie i chroni przed okaleczeniami i wypadkami.

W kawalerji należy zwrócić szczególną uwagę:

a) na bezwzględne zachowanie nakazanego komendą chodu, przyczem chód stosowany powinien być regulaminowym,

b) na pozostawienie wolnej drogi dla samochodów, motocykli, łączników, jednostek obrony przeciwlotniczej i t. d.,

c) na wykorzystanie miękkich ścieżek, boków drogi, rowów przydrożnych,

d) na stałe maskowanie się w cieniu drzew, chałup, jak w marszu tak szczególnie w czasie zatrzymywań się. Powinno to się stać poprostu drugą naturą;

e) na niewyjeżdżanie z szeregów bez zezwolenia d-cy plutonu.

W razie potrzeby wyjazdu powinien pozostać jeszcze jeden dla potrzymania konia. **Najsurowiej** powinno być zabronione dopędzanie swego plutonu wyciągniętym kłusem (wzgl. galopem po szosie): dopędzać pluton należy **normalnym** kłusem podczas gdy kolumna przeszła na stęp,

e) uważać należy, by jeźdźcy zachowywali przepisowy dosiad i nie spali na siodłach (szczególnie w marszach nocnych). Jest wskazanem od czasu do czasu spieszać kolumnę i prowadzić konie w ręku (zwłaszcza w zimie i nocą). Strzemiona powinny być przerzucone przez siodło,

f) wszyscy podoficerowie powinni jechać na swoich regulaminem określonych miejscach. Oficerowie po-

winni od czasu do czasu przepuszczać przed sobą swój pluton (szwadron, pułk),

g) zabraniać głośnych rozmów i hałasów. Szczególną uwagę zwrócić na zachowanie ciszy i spokoju w marszach nocnych.

Komendy „wzdłuż kolumny" — mają podawać tylko oficerowie i podoficerowie.

Wydajność marszowa kawalerji. — Normalny marsz dzienny kawalerji wynosi około 50-ciu km. przy dogodnych warunkach atmosferycznych i drogowych. Marsze dłuższe lub dłużej trwające (ponad 10 godzin) lub też bardzo szybkie zaliczają się do forsownych. Co 3 — 4 dni — marszu normalnie należy się dzień wypoczynku (t. zw. dniówka).

Jeżeli marsz jest dłuższy od 60 — 70 km. należy urządzać **długi odpoczynek** (3 — 5 godzin), po przejściu większej części (ok. 2/3 drogi).

Oddziały kawalerji są zdolne do pokrycia nawet 100 km. w ciągu jednej doby.

Szybkość marszu zależy od stosowanych chodów.

Przy stosowaniu:

a) 1 km. stępa (10 m.) i 1 km. kłusa (5 m.) — osiągamy szybkość 8 km./godz.,

b) 1 km. stępa (10 m.) i 2 km. kłusa (10 m.)—9 km/godz.,

c) ½ km. stępa (5 m.) i 2 km. kłusa (10 m.) — 10 km. godz.

W rzeczywistości — wskutek krótkich odpoczynków, zatrzymywań i t. p. — szybkość marszu efektywna przy stosowaniu powyższego podziału chodów — spada o 8 — 10%.

W większych kolumnach szybkość przeciętna spada jeszcze niżej. Normalna szybkość małych oddziałów samodzielnie maszerujących — wynosi od 8 — 10 km. na godzinę, większych związków 6 — 7 km./godz. Na krótkich odległościach (15 — 20 km.) cyfry powyższe mogą być nieco powiększone (o 10 — 15%).

338. UBEZPIECZENIE MARSZOWE KAWALERJI.

Ogólne zasady organizacji ubezpieczenia marszowego, nazwy członów ubezpieczenia i ich rola wzajemna, są identyczne z przepisami dla piechoty *).

Należy podkreślić niektóre cechy szczególne:

Cechy charakterystyczne pracy oddziałów ubezpieczających.

*) Patrz rozdział „Służba polowa — ubezpieczenie w marszu", pkt. 282 i następne.

W marszu czołowym — oddziały ubezpieczenia czołowego (straż przednia, oddział przedni, szpica) — posuwają się **skokami**, stosując chód zmienny (stęp i kłus) od jednej dogodnej linji **obserwacji i rozwinięcia się** do drugiej. Takiemi linjami będą: grzbiety poprzeczne do drogi marszu, skraje wsi i lasów, przeprawy. Powinne one zapewnić wgląd w następny wycinek terenu i pozwolić w razie napotkania npla na dogodne rozwinięcie sił głównych, do których podejścia człony ubezpieczające powinne tę linję utrzymać nawet w wypadku przewagi sił npla.

W marszu odwrotowym — straże tylne zajmują kolejno dogodne linje obronne, tak długo aż ogon kolumny nie oddali się na bezpieczną odległość — poczem szybko (kłus i ew. galop), odskakują na następną linję obronną, zachowując zawsze przy pomocy patroli nawiązaną już styczność z nplem.

W marszu bocznym oraz do ubezpieczenia bocznego marszów innych — częściej stosowane będą jedynie zwiady ubezpieczające wzgl. straże boczne nieruchome, t. j. skierowane na pewien punkt na określony czas, albowiem stosowanie straży bocznych ruchomych jest utrudnione ze względu na ruchliwość kolumny głównej. Natomiast ruchliwość ta pozwala na łatwiejsze przegrupowanie w wypadku groźby od skrzydła.

Wobec stosowania zmiennych chodów — odległości między strażą a kolumną nie są stałe, co wymaga szczególnej uwagi co do funkcjonowania łączności. W marszach czołowych bez styczności z nplem szybkość marszu reguluje się w/g marszu sił głównych, po nawiązaniu styczności — siły główne stosują swój chód do szybkości posuwania się ubezpieczenia.

Całokształt ubezpieczenia marszu samodzielnie maszerującej kolumny polega na:

1) wysłaniu zwiadów ubezpieczających (jednocześnie i terenowych po drodze marszu),
2) odpowiedniem zorganizowaniu ubezpieczenia bezpośredniego kolumny przeciw nplowi naziemnemu,
3) obserwacji powietrza, maskowaniu i zorganizowaniu pogotowia O. p. l. czynnego oraz pogotowia przeciwgazowego,
4) zachowaniu tajemnicy marszu.

Samodzielnie maszerujący pluton ubezpiecza się szperaczami, którzy się posuwają na odległości wzrokowej, **skokami** od punktu obserwacyjnego do punktu obserwacyjnego. Po osi marszu może wysłać mały patrolik (1 + 2 lub 1 + 3) na 2 — 3 km. wzgl. wysłać podobny patrol w razie potrzeby

w bok celem doraźnego spatrolowania podejrzanego przedmiotu.

Samodzielnie maszerujący szwadron ubezpiecza się albo szpicą w sile 1 — 2-ch sekcyj pod d-twem oficera, **albo oddziałem przednim** (pluton) na odległość 1 —1½ km., — który

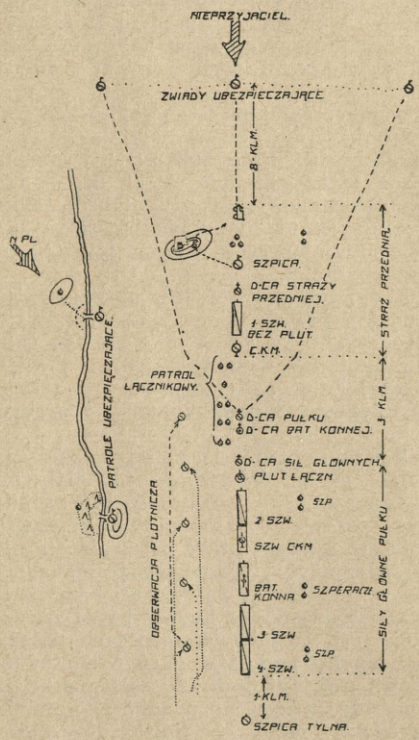

PRZYKŁAD MARSZU UBEZP:-PKAW. Z BAT. KON. I PLUT. SAMOCHODÓW PANCERNYCH

Rys. 84.

z kolei wyśle przed siebie szpicę (sekcja). D-ca oddziału przedniego maszeruje przy szpicy, kierując jej posuwaniem się. W razie potrzeby czerpie patrole z reszty plutonu, który

pod d-twem z-cy posuwa się od ukrycia do ukrycia na odległości wzrokowej (300 — 600 mtr.) **gotowy w każdej chwili dołączyć do szpicy.** Odpowiedzialność za łączność z d-cą ciąży na z-cy d-cy plutonu.

Na boki i tył wysyła szperaczy.

W marszu odwrotowym — osłania się od tyłu **oddziałem tylnym** (pluton ew. wzmocniony przez c. k. m. na taczance). Odległość 1½ — 2 km. W marszu bocznym — osłania się patrolami ubezpieczającemi (ruchomemi albo nieruchomemi) i szperaczami.

Zwiady ubezpieczające na 5 — 6 km. przed szpicą po osi marszu i ew. na boki.

Samodzielnie maszerujący pułk z art. i sam. panc. ubezpiecza się: przez **straż przednią** w sile ½ — 1 szwadronu z c. k. m., ew. z plutonem sam. panc. lub działonem art. na odległość 2 — 3 km., która z kolei ubezpiecza się przez szpicę, względnie przez oddział przedni i szperaczy. Na boki wysyłają szwadrony szperaczy.

W marszu bocznym przez zwiady ubezpieczające względnie straż boczną (½ szw. — 1 szw.), w wypadku dogodnego układu sieci drogowej. W odwrocie — **strażą tylną** (1 szw. z c. k. m. i sam. panc. ew. działonem art.), o 3 — 4 km. ztyłu. Zwiady ubezpieczające po osi marszu na 10—12 km. i na boki.

Łączność między członami kolumny i organami ubezpieczenia.

Obowiązek utrzymywania łączności wprzód spada na oddziały maszerujące ztyłu. W tym celu oddziały mniejsze od szwadronu — wyznaczają obserwatorów, którzy pilnują poruszeń oddziałów czołowych i szperaczy. Oddziały większe wysyłają patrole łącznikowe, które posuwają się bliżej ogona oddziałów poprzedzających, pozostawiając łańcuszek podwójnych łączników w tył, tak, by cały czas i bez względu na teren istniała łączność wzrokowa między każdą parą łączników. Na skrzyżowaniach i wątpliwych miejscach należy pozostawiać posterunek aż do podejścia ogniwa następnego. Ilość ogniw i odległości między ogniwami są zmienne zależnie od terenu. D-ca patrolu (oficer lub podoficer) powinien od czasu do czasu sprawdzać łączność. Służba d-cy patrolu łącznikowego jest nader odpowiedzialna i trudna i wymaga wielkiej zaradności.

W **marszach nocnych,** które są częstem zjawiskiem w wojnach współczesnych, ze względu na lotnictwo, utrzymanie łączności jeszcze bardziej się utrudnia. Można stosować następujące sposoby:

1) pozostawiać na tyle plutonów oraz wyznaczać do patrolu łącznikowego konie siwe,

2) kazać jeźdźcom umocować na plecach białe chustki,
3) zastosować sygnalizację świetlną przy pomocy latarek elektrycznych (o ile warunki bojowe pozwalają).

O. P. L. bierna. — W samodzielnie maszerującej kolumnie wyznacza się obserwatorów (w większych od szwadronu — patrole obserwacyjne) z lornetkami, obznajomionych ze znakami rozpoznawczemi i sylwetkami samolotów własnych. Patrole posuwają się skokami opodal drogi (200 — 300 m.), by hałas i kurz nie przeszkadzały obserwacji.

Na znak „alarm lotniczy" — plutony stosują się do zarządzeń d-cy szwadronu. Na ogół dążyć należy do kontynuowania marszu, starannie maskując się w cieniu drzew, chałup i t. p. Celem zmniejszenia widzialności i strat należy stosować szyki luźne. Szczególną uwagę zwrócić winni wszyscy dowódcy i podoficerowie na utrzymanie karności w wypadku napadu lotniczego, powstrzymując szeregowych za wszelką cenę od bezmyślnej galopady. Sprawdzić należy natychmiast maski przeciwgazowe.

O. P. L. czynna. — O. p. l. czynna zapewniona może być przez c. k. m. na taczankach, maszerujące przy straży przedniej i w ogonie kolumny; w wypadku napadu mogą brać udział r. k. m. i plutony spieszone. Ogień tylko na rozkaz d-cy kolumny. Surowo wzbroniony jest ogień pojedyńczy.

Przykład org. marszu ubezpieczonego—rys. 84. (str. 271).

339. POSTÓJ I JEGO UBEZPIECZENIE.

Charakterystyczne cechy postoju kawalerji w porównaniu z piechotą są:

1) szczupłość sił w stosunku do zajmowanego obszaru (kawalerja staje luźniej, by zmieścić swe konie i zapewnić im lepszy wypoczynek),
2) postój przeważnie odosobniony i nieosłonięty od skrzydeł (oddział w rozpoznaniu, działania na skrzydło npla, zagony i t. p.). Skąd konieczność ubezpieczania się na szerokim froncie i z wielu kierunków,
3) trudniejszy alarm (siodłanie),
4) trudniejsze maskowanie przed lotnikiem,
5) konieczność uwzględnienia obecności wody w dostatecznej ilości (pojenie koni).

Zasadniczo kawalerja odpoczywa we wsiach (kwatery lub kwatero-biwak), wyjątkowo — biwakuje (w lesie).

Ubezpieczenie kawalerji na postoju opiera się na:

1) **zwiadach ubezpieczających,**
2) wykorzystaniu **przeszkód terenowych,** ułatwiających obserwację i opór oddziałów ubezpieczających,

3) zmniejszaniu stopnia ryzyka zaskoczenia dzięki **ugrupowaniu się w głąb**, wobec czego zaalarmowanie jednych uprzedzi inne oddziały,
4) wysunięciu **placówek** na kierunki możliwego ukazania się npla na odległość 2 — 8 km. i na zarządzeniu **pogotowia** alarmowego części odpoczywających oddziałów,
5) zarządzeniu **bezpośredniego ubezpieczenia** (warty zewnętrzne, barykady u wylotów ulic i t. p.),
6) organizacji o. p. l. czynnej i biernej (obserwacja i maskowanie), oraz pogotowia przeciwgazowego (sprawdzenie masek, wyznaczenie obserwacji chemicznej).

Przygotowanie i zajęcie kwater i służba na kwaterach nie odbiega od porządku ustalonego regulaminem służby polowej. Szczególną uwagę należy zwrócić na celowe i **ukryte** umieszczenie koni, na ułatwienie wyjść z podwórek na wypadek alarmu, na umieszczenie siodeł pod dachem i w porządku oraz na starannem pełnieniu służby dyżurnego przy koniach w nocy.

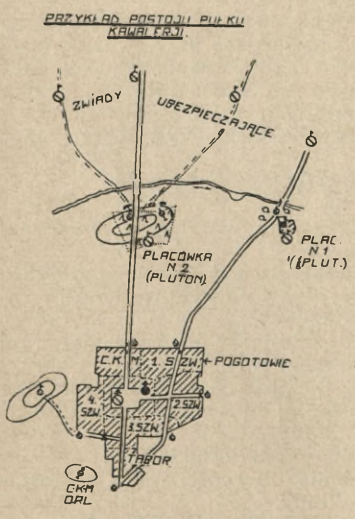

Rys. 85.

Z braku naturalnych ukryć, można sztucznie maskować konie przy pomocy środków podręcznych, jak to: sieci rybackich, trawy na sznurach rozciągniętych nad końmi i t. p.

Ubezpiecznie postoju. Samodzielnie odpoczywający pluton ubezpiecza się przez czujkę pieszą i patrol (1 + 2) na najbliższą (2 — 3 km.) odległość. Ponadto jeden obserwator powietrza.

Szwadron:

a) przez zwiady ubezpieczające (1—3 patrole) na 5 — 6 km.,
b) przez 1 — 3 placówki (w sile 1 — 2 sekcji każda), w punktach z dobrą obserwacją przy drogach najprawdopodobniejszego zjawienia się przeciwnika,

względnie przez placówkę i 1 — 2 czujki konne (3-ch jeźdźców),
c) przez czujkę pieszą w pobliżu postoju (50 — 100 mtr.),
d) w pogotowiu może być jeden pluton,
f) posterunek obserw. powietrza.

Pułk:

a) zwiady ubezpieczające do 10 km.,
b) parę placówek (od sekcji do plutonu) na odległość 3 — 5 km., ponadto ew. czujki konne z c. k. m. na dobrych punktach obserw.,
c) czujki piesze w rejonach szwadronów (50—100 mtr.),
d) w pogotowiu może być szwadron,
e) posterunek obserw. powietrza i chemiczny, pogotowie o. p. l. czynnej (c. k. m.).

Zdala od npla (30 — 50 km.) ubezpieczenie może ograniczyć się do wysłania zwiadów ubezp. i wystawienia czujek pieszych i konnych.

W nocy — placówki się wzmacnia i umieszcza wyłącznie przy drogach. Czujki umieszcza się w dole.

Konie bliższych placówek mogą być odesłane do oddziału pogotowia.

Stan pogotowia na placówkach określa d-ca wysyłający takowe zależnie od położenia. Zasadniczo konie są posiodłane, lecz munsztuki wyjęte. Pojedyńczo można prowadzić w tył celem pojenia.

340. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA WALKI KAWALERYJSKIEJ.

Kawalerja maszeruje zawsze konno, walczy zaś konno,— pieszo, lub też, — co jest najnormalniejszym i najczęstszym wypadkiem,—stosując t. zw. walkę kombinowaną, czyli łącząc działanie oddziałów walczących pieszo z manewrem i szarżą na broń białą oddziałów konnych. Działanie przydzielonych środków ogniowych (k. m., sam. panc., art.) — przygotowuje, wspiera i osłania działania tak piesze jak i konne poszczególnych oddziałów linjowych (plutony i szwadrony).

341. WALKA KONNA.

Z natury rzeczy może być tylko zaczepna — w postaci szarży na broń białą. Ze względu na potęgę współczesnego ognia — szarża na npla, który z zimną krwią robi użytek ze wszystkich swych środków ogniowych, nie wróży żadnego powodzenia i skazuje oddział na zagładę, ze względu na dogodny cel, jaki przedstawia jeździec. Warunkiem więc pod-

stawowym powodzenia szarży jest — zmniejszenie celności ognia npla, co da się osiągnąć przez:

a) **zaskoczenie** (fakt psychologiczny),
b) uprzednie zdemoralizowanie npla walką,
c) dobre wsparcie szarży ogniem własnych k. m., sam. panc. i ew. artylerji.

Szarża może mieć powodzenie wówczas, jeżeli jest wykonana z całym impetem, bez żadnego wahania, z niewielkiej odległości i, — co jest najgłówniejsze — jeżeli stwarza mo-

Rys. 85. C. K. M. kawalerji na stanowisku.

ment zaskoczenia dla npla. W tym wypadku kwestja szyku — gra mniejszą rolę i mniejsze oddziały kawalerji mogą ruszać do szarży nawet w kolumnach marszowych.

W pewnych okolicznościach szarża daje rezultaty znacznie szybsze i bardziej zdecydowane aniżeli walka piesza, a to dzięki efektowi moralnemu, który towarzyszy widokowi pędzących do szarży jeźdźców. Pościg po szarży powinien być bezlitosny, ale nie na zbyt wielką odległość. Dowódcy wszystkich stopni, wspomagani przez wszystkich podoficerów, powinni jaknajszybciej skupiać swoje oddziały i wprowadzać ład. Należy jaknajwcześniej odtworzyć sobie odwód ogniowy (sekcja r. k. m., c. k. m. na taczankach), z myślą o: a) możliwem przeciwdziałaniu npla, b) dalszym pościgu.

342. WALKA PIESZA.

W odróżnienie od walki konnej — może być co do celu **zaczepną i obronną** (wzgl. działaniem opóźniającem).

Walka zaczepna. Każdy oddział kawalerji, mający samodzielne zadanie zaczepne — posuwa się ku nplowi jaknaj-

dłużej konno, by wykorzystać szybkość koni. Poprzedzony jest o 1 — 2 km. **zwiadami bojowemi,** które badają teren i npla. Gdy wiadomości od zwiadów i ogólne warunki ognia nplskiego — wykażą, że dalsze posuwanie konno zadałoby zbyt wielkie straty — d-ca po obraniu odpowiedniego miejsca ukrytego zarządza **spieszanie się do walki pieszej.** Spieszanie się może być ewentualnie zarządzone i na miejscu otwartem, poczem jednak koniowody jaknajszybciej odprowadzają konie za najbliższe zakrycie terenowe(las, budynki, wzgórza). Dowódcy plutonów formują ze spieszonych ludzi **drużyny** (1 — 2 na pluton) — wzgl. (według projektu nowego regulaminu) — dają bezpośrednie zadania bojowe (w marszu zbliżania i natarciu) sekcji r. k. m. i sekcjom strzeleckim (ew. łącząc sekcje strzeleckie pod d-twem jednego podoficera). Dalsze natarcie piesze odbywa się w myśl zasad walki piechoty.

Szczególną uwagę należy zwrócić na obustronną łączność z koniowodami.

Obrona. Walka piesza obronna kawalerji — polega jak i w piechocie, na zbudowaniu linji ognia przed frontem obrony. Jednak szczupłość sił kawalerji w stosunku do obszarów, na których działa, — trudność zaopatrzenia w amunicję i trudności z umieszczeniem koniowodów — zmniejszają jej możliwości co do obrony na wszystkie strony (t. zn. budowy gniazd i punktów oporu). Plutony umieszczają przedewszystkiem swe r. k. m. na dogodnych punktach ostrzału, sekcje strzeleckie zajmują stanowiska, gdzie nie sięga ogień r. k. m. plutonowego, oraz osłaniają skrzydła stanowiska obronnego. Wysyła się naprzód patrole (wzgl. czujki) konne. Organizuje się łączność w tył (z d-cą przełożonym i koniowodami) i na boki (ze sąsiadami). Konie należy umieszczać w ukryciu ale niezbyt daleko od stanowiska.

Szwadron na stanowisku obronnem powinien mieć odwód (konny lub pieszy). D-ca szwadronu powinien uregulować kwestje umieszczenia c. k. m., zadań plutonów linjowych, zaopatrzenia, łączności z plutonami i umieszczenia koni.

Cechy charakterystyczne walki pieszej kawalerji.

1) Gwałtowność wprowadzenia do działań środków ogniowych i sił. Kawalerję, ze względu na szczupłe stany i trudności zaopatrzenia w amunicję — nie stać na długotrwałe, metodyczne działania, w głębokich ugrupowaniach, ze stopniowem wprowadzaniem do walki odwodów. Walka piesza kawalerji — jest gwałtowna acz krótkotrwała. W obronie — jej formą częstą — będzie działanie opóźniające oparte na: a) rozwinięciu wszystkich sił ogniowych na pewnem dogodnem stanowisku i zmuszeniu w ten sposób npla do rozpo-

częcia prawidłowego natarcia, — b) odskoku konno w tył na nową pozycję obronną.

2) Obecność na polu walki grup koniowodów, co z jednej strony utrudnia nieco pracę dowódcy (zwłaszcza w obronie), ale z drugiej strony pozwala każdemu oddziałowi kawalerji odzyskać na nowo swą ruchliwość.

343. WALKA KOMBINOWANA.

Najczęstszą jednak formą walki kawalerji (zwłaszcza w oddziałach większych — szwadron, pułk) — będzie t. zw. **walka kombinowana,** polegająca na tem, że:

a) albo walczą **jednocześnie;** w jednem miejscu grupa piesza, np. pluton, zaś w innem naciera konno (szarżuje) oddział konny, np. 2 — 3 plutony, przy wsparciu ogniowem k. m. sam., panc. ew. artylerji;

b) albo też — walczy grupa piesza, powodując demoralizację npla, a do pościgu celem ostatecznego pobicia npla, rzuca się odwód konny, oraz te oddziały piesze, które zdążyły szybko dosiąść koni.

344. SPIESZANIE SIĘ DO WALKI PIESZEJ.

Zdolność do szybkiego spieszania się i szybkiego ponownego dosiadania koni w wypadku, gdy minęła potrzeba walki pieszej — jest podstawowym warunkiem walki kawalerji. Inaczej przeistacza się ona w „jeżdżącą piechotę" i zatraca swą zwinność i ruchliwość na polu walki. Na zadośćuczynienie temu warunkowi składają się:

a) albo w jednem miejscu walczy grupa piesza, np. pluton, zaś w innem jednocześnie naciera konno (szarżuje) oddział konny, np. 2 — 3 plutony, przy wsparciu ogniowem k. m., sam. panc. ew. artylerji;

b) **decentralizacja** grup koniowodów i ich umieszczenie jaknajbliżej grup walczących pieszo,

c) **ruchliwość** koniowodów, by w razie potrzeby można było kłusem lub galopem podprowadzić konie do walczących pieszo (zależy to od sposobu spieszania się),

d) **łączność** koniowodów z walczącymi pieszo,

e) **inicjatywa** i energja d-ców koniowodów (obowiązek ten spada przedewszystkiem na podoficerów kawalerji).

Rodzaje spieszania się do walki pieszej plutonu.

Odróżniamy: 1) normalne, 2) pełne i 3) obecnie obow. reg. kaw. 1922 r., przewiduje t. zw. zmniejszone.

Przy normalnem — pozostaje na koniu Nr. 3 każdego szeregu w każdej sekcji i trzyma, — lewą ręką 1 konia, prawą — 2 konie; ponadto lance spieszonych. Według projektu

nowego reg. — pozostają Nr. Nr. 2-ie (środkowe) i trzymają 2 konie.

Przy pełnem — wszyscy jeźdźcy zsiadają — lance wtykają w ziemię (wzgl. stawiają je przy drzewach i t. p.), konie uwiązane razem i dozorowane przez 2-ch spieszonych szeregowych.

Przy zmniejszonem — zsiadają Nr. 1 i 3, w każdym szeregu każdej sekcji, pozostali trzymają każdy jednego konia.

Sekcje r. k. m. we wszystkich wypadkach spieszają się jednakowo. Dowodzi koniowodami — podoficer zafrontowy.

Ruchliwość koniowodów przy spieszaniu:

1) normalnem obecnem — stepem i kłusem; normalnem z trójek (w/g. projektu nowego regulaminu)—wszystkie chody,
2) zmniejszonem (w/g. obecnego regul.) — wszystkie chody,
3) pełnem — koniowody zupełnie nieruchome.

VIII. Aeronautyka i obrona przeciwlotnicza.

345. CO NAZYWAMY AERONAUTYKĄ WOJSKOWĄ.

Areonautyką *) wojskową nazywamy w ogólności te wszystkie wojska, których specjalnością jest działanie z powietrza na korzyść wojsk walczących na ziemi.

W skład areronautyki wchodzą:

a) lotnictwo,
b) wojsko balonowe.

A. Lotnictwo.

346. PODZIAŁ I ZADANIA LOTNICTWA.

Lotnictwo stanowi główną część wojsk aeronautycznych. Posiłkuje się ono maszynami cięższemi od powietrza — płatowcami (aeroplanami, samolotami).

Dzięki swoim właściwościom, jakimi są: możność swobodnego poruszania się w powietrzu, szybkość i daleki promień działania, lotnictwo nadaje się do wykonywania całego szeregu różnorodnych zadań. Różnorodność ta wymaga rozmaitych sposobów działania i sprzętu, a co za tem idzie — rozmaitych rodzajów lotnictwa.

Lotnictwo dzieli się na: **linjowe, niszczycielskie i myśliwskie.**

Wszystkie wymienione rodzaje, pracując zasadniczo na korzyść wojsk naziemnych, mogą działać samodzielnie lub w łączności ze sobą.

---

*) Aeronautyka znaczy żegluga powietrzna.

Oprócz lotnictwa, pracującego dla wojsk lądowych, posiadamy jeszcze lotnictwo morskie, pracujące na korzyść marynarki wojennej.

347. LOTNICTWO LINJOWE.

Zadaniem lotnictwa linjowego jest:

a) przeprowadzanie rozpoznania na polu walki i na tyłach npla,
b) bezpośrednia współpraca na polu walki z oddziałami walczącemi,
c) bombardowanie wojsk i ważnych wojsk. objektów npla, zasadniczo w porze dziennej,
d) ewentualnie natarcie przy pomocy posiadanych środków ogniowych na nplskie oddziały naziemne (działania t. zw. „szturmowe").

Uwaga: Zadania podane w punktach c) i d) są zadaniami ubocznemi.

a) Rozpoznanie lotnicze.

Rozpoznanie — jest najważniejszem zadaniem lotnictwa linjowego.

Rozpoznanie na polu walki ma na celu dostarczenie d-twu wiadomości o tem, co się dzieje w pierwszej linji oraz na najbliższych tyłach npla, a więc: ruchy oddziałów walczących i odwodów, rozmieszczenie artylerji i prace techniczne dokonywane przez npla w terenie (np. umocnione pozycje).

Rozpoznanie tyłów ma na celu badanie urządzeń tyłowych npla, a więc składów zaopatrzenia i amunicji, rejonów postoju odwodów, lotnisk, ruchu na kolejach i drogach oraz miejsc koncentracji.

Rozpoznanie na głębokich tyłach polega przedewszystkiem na badaniu linji komunikacyjnych, a to w celu stwierdzenia ruchów wielkich jednostek wojskowych. Prowadzą je samoloty o specjalnie dalekim zasięgu, t. zw. **samoloty dalekiego wywiadu.**

Rozpoznania wykonuje się wzrokowo i często uzupełnia się je przy pomocy fotograficznych zdjęć lotniczych, wykonywanych aparatami foto specjalnej konstrukcji.

b) Współpraca na polu walki polega:

na utrzymaniu łączności pomiędzy walczącemi oddziałami i d-twem (patrz rozdział „Łączność");

na obserwacji prowadzonej na korzyść walczącego oddziału. Płatowiec odgrywa tutaj rolę oka d-cy, zawieszonego wysoko w powietrzu.

c) Samoloty piechoty, kawalerji, artylerji i ich zadania.

Rozróżniamy, odpowiednio do różnych zadań, samoloty: piechoty, kawalerji i artylerji.

Samolot piechoty — lata na wysokości 400 — 800 mtr. Oprócz utrzymywania łączności pomiędzy walczącemi oddziałami i d-twem, ma on za zadanie informować jednostki piechoty o wszystkich poczynaniach npla, które mają bezpośredni wpływ na przeprowadzaną przez nie akcję. A więc:

o grożących przeciwnatarciach, zbliżaniu się odwodów npla, o kierunkach, które są słabiej obsadzone i t. p.

Zadania samolotu kawalerji — nie różnią się zasadniczo od zadań płatowca piechoty. Ponadto współpracuje on ze zwiadami kawalerji, działając na korzyść podjazdów.

Płatowiec artylerji — lata na wysokości około 2.000 mtr. Do zadań jego należą: wstrzeliwanie, dozorowanie i kontrola ognia skutecznego.

Wstrzeliwanie przy pomocy płatowca przeprowadza się, gdy artylerja nie dysponuje dobrą obserwacją naziemną. Lotnik spełnia wtedy rolę obserwatora artylerji. Cel musi być w tym wypadku wiadomy zarówno lotnikowi jak i artylerji.

Dozorowanie polega na wskazywaniu celów, dorywczo pokazujących się w danym pasie.

Kontrola ognia jest to w pierwszym rzędzie sprawdzanie czy pociski artylerji trafiają prawidłowo, następnie zaś — jaki osiągają skutek.

W razie systematycznie przeprowadzanych zniszczeń, kontrolę tę dokonuje się przy pomocy zdjęć fotograficznych.

Do zadań współpracy na polu walki, oprócz lotnictwa linjowego, użyty być może jeszcze jeden rodzaj lotnictwa, a mianowicie t. zw. lotnictwo towarzyszące.

Składa się ono z niewielkich płatowców, wyposażonych w silniki o małej mocy, których główną zaletą jest, że mogą lądować i startować (wznosić się) prawie wszędzie, nie potrzebując specjalnego przystosowania terenu (np. na polu, łące, pastwisku o stosunkowo niewielkich wymiarach).

d) Bombardowanie dzienne.

Bombardowanie dzienne — wykonywane przez lotnictwo linjowe ma na celu działanie niszczycielskie na polu walki i na bliskich tyłach npla. Polega ono na bombardowaniu ośrodków zaopatrzenia, rejonów wyładowań, zgrupowań odwodów i t. d.

Ponadto można użyć lotnictwa linjowego do akcji niszczycielskiej, mającej na celu powstrzymywanie ruchu npla, drogą bombardowania ciaśnin i przepraw lub wreszcie maszerujących oddziałów.

Bombardowanie dzienne przeprowadza się z zasady w dużych zgrupowaniach, a to dla: 1) zwiększenia efektu bombardowania, 2) zapewnienia lepszych warunków obrony przed lotnictwem myśliwskiem npla.

e) Natarcie ogniowe.

Natarcie przy pomocy posiadanych środków ogniowych (k. m. i małych bomb-granatów) na oddziały npla na ziemi przeprowadza się bardzo rzadko. Może ono mieć miejsce w wypadku:

— gdy zaskoczy się npla w niewygodnej dla niego pozycji np. w trakcie przeprawy,

— gdy npl. znajduje się w szybkim odwrocie,

— gdy sytuacja własnych oddziałów jest tak ciężka, że d-ca dla uratowania ich decyduje się użyć własne lotnictwo, mimo przewidzianych znacznych strat.

Duże widoki powodzenia posiada lotnictwo przy natarciu na kawalerję npla w szyku konnym. Szereg kolejno przeprowadzonych nataré może znacznie opóźnić marsz kawalerji.

W niektórych armjach istnieje specjalny rodzaj lotnictwa t. zw. lotnictwo szturmowe mające za zadanie walkę z oddziałami na ziemi.

Załoga samolotu.

Do wykonywania swoich zadań, lotnictwo linjowe używa przeważnie samolotów dwuosobowych. Pilot prowadzi maszynę, obserwator wykonywuje szereg czynności związanych z wykonaniem zadania, t. j. wyznacza kierunek lotu, utrzymuje łączność z ziemią, fotografuje i t. d.

Pilot i obserwator stanowią t. zw. „załogę" samolotu. Od umiejętności i lojalnej współpracy załogi, zależy dobre wykonanie zadania. D-cą samolotu jest obserwator.

348. LOTNICTWO NISZCZYCIELSKIE.

Zadaniem lotnictwa niszczycielskiego jest:

bombardowanie przeprowadzane na polu walki,

bombardowanie przeprowadzane na tyłach npla.

Bombardowanie na polu walki, dokonywane przez lotnictwo linjowe, może być niekiedy spotęgowane lub uzupełnione przez specjalnie dostosowane do akcji niszczycielskiej — samoloty niszczycielskie nocne. Zasadniczem jednak zadaniem tych samolotów jest bombardowanie głębokich tyłów npla, które polega na niszczeniu węzłów kolejowych, lotnisk npla, wielkich składów zaopatrzenia na tyłach, ośrodków przemysłowych i t. d.

Lotnictwo niszczycielskie działa z reguły w nocy, przyczem bombardowanie wykonywują zasadniczo oddzielne płatowce. Posiłkuje się ono samolotami o wielkim zasięgu i dużej nośności, która pozwala na zabranie dużej ilości bomb.

Załoga takiego samolotu składa się z kilku ludzi, którzy dzielą pomiędzy siebie funkcje: pilota, telegrafisty, strzelców i obserwatora wyznaczającego kierunek lotu i przeprowadzającego bombardowanie.

349. LOTNICTWO MYŚLIWSKIE.

Lotnictwo myśliwskie ma na celu przedewszystkiem zwalczanie lotnictwa npl'skiego drogą walki w powietrzu i przez to umożliwianie działania własnego lotnictwa.

Tylko w drodze wyjątku użyć je można do innych zadań jak np. interwencji ogniowej na polu walki.

Działania lotnictwa myśliwskiego, zależnie od sposobu wykonania można podzielić na:

a) zaczepne,

b) ubezpieczające.

Działania zaczepne, są to działania, w których lotnictwo myśliwskie nie jest skrępowane przestrzenią lub objektem, od którego nie mogłoby się oddalić. Celem tych działań jest przedewszystkiem lotnictwo npla, które należy zniszczyć lub przynajmniej przeszkodzić mu w działaniu, nplskie balony na uwięzi, niekiedy cele naziemne.

Działania ubezpieczające wykonywane przez lotn. myśliwskie polegają:

a) **Na obronie lotnictwa linjowego,** działającego na polu walki, przed atakami ze strony lotnictwa myśliwskiego npla, przyczem własne płatowce myśliwskie skrępowane są w tym wypadku strefą, w której pracuje lotnictwo linjowe. Strefy tej nie wolno im opuścić nawet celem pogoni za npiem.

b) **Na ochronie wypraw niszczycielskich.** O ile wyprawa taka jest niedaleką, płatowce myśliwskie mogą jej towarzyszyć, o ile natomiast kieruje się ona daleko wgłąb terytorjum npla, lotnictwo myśliwskie ma za zadanie otworzyć jej drogę w pasie przyfrontowym, oraz ewentualnie ułatwić jej powrót, przez oczyszczenie powietrza z płatowców myśliwskich npla.

c) **Na obronie pewnych czułych punktów na ziemi** np. węzłów kolejowych, ośrodków przemysłowych i t. p. przed akcją lotnictwa niszczycielskiego npla. Lotnictwo myśliwskie odgrywa tutaj rolę jednego ze środków obrony przeciwlotniczej *).

d) **Na zabezpieczeniu pewnych rejonów przed wglądem** nplskiego lotnictwa rozpoznającego. Płatowce myśliwskie są tutaj, jak w poprzednim wypadku, jednym ze środków ogólnej obrony przeciwlotniczej. Czynności ich polegają wówczas na dozorowaniu powietrza, dokonywanem stale lub w określonych godzinach (patrolowania).

Lotnictwo myśliwskie posiłkuje się przeważnie samolotami jednoosobowemi, połączonemi w grupy po parę lub kilka samolotów, czyli t. zw. „klucze". Poważniejsze działanie wymaga użycia kilku, a nawet kilkunastu „kluczy". Zgrupowanie z kilku kluczy nazywamy „ciągiem" (ciąg).

350. OGÓLNY OPIS SPRZĘTU LOTNICTWA.

Samolot składa się z:

1) płatowca i

2) silnika.

Podstawową część płatowca stanowi kadłub, w którego wnętrzu urządzone są kabiny dla załogi.

Do kadłuba przymocowane są:

— Skrzydła (płaty) z lotkami, które połączone są z kadłubem bądź bezpośrednio, bądź przy pomocy specjalnego kozła (baldachimu). W zależności od ilości płatów rozróżniamy: jednopłatowce i wielopłatowce. W razie większej ilości płatów niż jeden, połączone są one między sobą stojakami.

---

*) Patrz koniec tego rozdziału „obr. przeciwlotnicza".

— Stateczniki: pionowy ze sterem kierunkowym i poziomy ze sterem głębokości. Stery i lotki, wprawiane w ruch przy pomocy specjalnych organów znajdujących się w kabinie pilota, służą do kierowania płatowcem.

— Silnik ze śmigłem; stanowi on zespół napędowy płatowca. Zależnie od ilości silników rozróżniamy samoloty jedno- lub wielo-silnikowe.

— Podwozie z kółkami i ostroga.

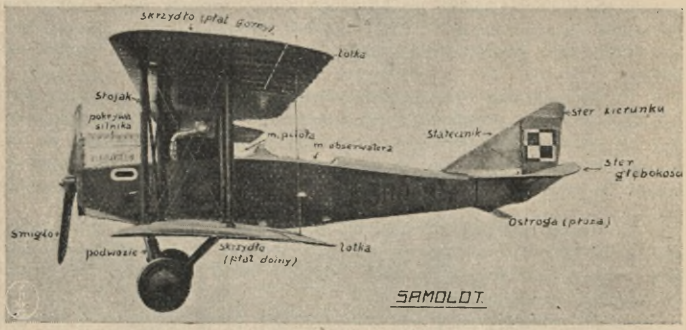

Rys. 86.

Przy lotach zimowych zamiast kółek umieszcza się na podwoziu narty. Samoloty wodne (hydroplany) posiadają zamiast kółek specjalne narty wodne. Samoloty zmieno-wodne (typ „mafibja") aczkolwiek posiadają kółka, mają jednak możność wodowania na wodzie.

351. UZBROJENIE SAMOLOTÓW.

W skład uzbrojenia samolotów wchodzą: karabiny maszynowe i bomby lotnicze.

Zasadniczą bronią samolotu są karabiny maszynowe, których ilość i sposób umieszczenia zależny jest od typu samolotu.

Samolot myśliwski uzbrojony jest w dwa karabiny maszynowe, umieszczone na kadłubie płatowca, równolegle do jego osi. Specjalny przyrząd uzgadniający reguluje ich ogień w ten sposób, aby mogły one strzelać poprzez obracające się śmigło. Pilot celuje, kierując samolot na cel przy pomocy nieruchomej lunety celowniczej.

Samolot linjowy oprócz k. m. pilota, strzelającego naprzód, posiada jeszcze k. m. obserwatora (pojedyńczy lub dwa sprzężone razem), umieszczony na obracającej się wieżyczce, z której można prowadzić ogień na boki, do góry i wtył. Obserwator celuje przy pomocy specjalnego celownika umieszczonego na karabinie. Niektóre samoloty linjowe wyposażone są dodatkowo w k. m. umieszczony w kabinie obserwatora, z którego można strzelać w dół — pod ogon samolotu.

Samolot niszczycielski uzbrojony jest w kilka karabinów maszynowych, które ostrzeliwują całe pole naokoło samolotu.

Amunicja do k. m. lotniczych. W zależności od celów, które mają być zwalczane, używa się amunicji: zwykłej, przeciwpancernej, zapalającej, świetlnej lub smugowej. Amunicja najczęściej ułożoną jest w serje, zawierające rozmaite rodzaje pocisków.

Bomby lotnicze. Do przeprowadzania akcyj niszczycielskich oraz do zwalczania celów naziemnych, lotnictwo posługuje się bombami lotniczemi.

Rozróżniamy następujące rodzaje bomb lotniczych: wybuchowe, zapalające, gazowe i specjalne.

Bomby wybuchowe dzielą się na: burzące i odłamkowe. Burzące służą do przeprowadzania zniszczeń i są opatrzone zapalnikami działającemi z opóźnieniem; waga ich wynosi 50, 100, 500 lub 1.000 kg. Odłamkowe służą do rażenia celów żywych, nieosłoniętych. Bomby te opatrzone są zapalnikami działającemi natychmiastowo. Waga ich wynosi zwykle około 10 kg. Do bomb odłamkowych należą również t. zw. „myszki lotnicze" — małe bomby o wadze około 1 kg.

Bomby zapalające służą do wzniecania pożarów, bomby gazowe używane są do walki gazowej.

Ponadto z samolotu zrzucane być mogą bomby specjalne, jak np. dymiące lub oświetlające, zaopatrzone w spadochron, pozwalający im na utrzymywanie się w powietrzu w przeciągu 5 — 10 minut.

Samoloty służące do bombardowania wyposażone być muszą w specjalne celowniki oraz wyrzutniki do bomb.

352. SPRZĘT POMOCNICZY.

Dla ułatwienia załodze pracy w powietrzu oraz dla umożliwienia wykonania wymaganych zadań, samolot wyposażony jest w specjalny sprzęt, na który składają się:

— Sprzęt pokładowy, który służy do kontroli lotu; są to: zegary kontrolujące pracę motoru, pochyłomierze, wskazujące położenie samolotu w powietrzu, wysokościomierze, wskazujące wysokość lotu, busole i t. d.

— Sprzęt łączności i

— Sprzęt foto, na który składają się aparaty fotograficzne i ładowniki (kasety) na klisze lub błony.

Rozróżniamy następujące rodzaje aparatów foto-lotniczych:

Aparaty ręczne — obserwator fotografując trzyma aparat w ręku.

Aparaty wbudowane — aparat umocowany jest nieruchomo w kabinie załogi na specjalnych amortyzatorach.

Proces fotografowania temi aparatami może być częściowo lub zupełnie zmechanizowany i w zależności od tego oprócz aparatów zwykłych rozróżniamy aparaty półsamoczynne lub samoczynne.

Oprócz wymienionego powyżej sprzętu, samolot posiada instalację elektryczną, służącą do: uruchomienia stacji radio, ogrzewania, oświetlania samolotu w czasie lotów nocnych, sygnalizacji optycznej.

Prąd elektryczny wytwarzony jest przez specjalną prądnicę (dynamo) poruszaną w czasie lotu przy pomocy śmigiełka.

353. WŁAŚCIWOŚCI PRZECIĘTNYCH TYPÓW SAMOLOTÓW WOJSKOWYCH.

Samolot linjowy:
— szybkość pozioma 160 — 200 km. na godz.,
— szybkość wznoszenia się na wysokość 2.000 mtr. 7 — 12 minut,
— pułap (najwyższe wzniesienie) 6.000 — 7.000 mtr.,
— zwrotność dość duża,
— ciężar unoszonego ładunku około 800 kg. w tem 2 ludzi załogi i mat. pędne.

Samolot niszczycielski (nocny):
— szybkość pozioma 120 — 160 km. na godz.,
— szybkość wznoszenia się na wysokość 2.000 mtr. 14 — 15 minut,
— pułap (najwyższe wzniesienie) — 5.000 mtr.,
— zwrotność nieduża,
— ciężar unoszonego ładunku — 1.000 kg. bomb oraz materjał pędny i załoga z kilku ludzi.

Samolot myśliwski:
— szybkość pozioma 200 — 230 km. na godz.,
— szybkość wznoszenia się na wysokość 2.000 mtr. 4 minuty,
— pułap (najwyższe wzniesienie) — 8.000 — 9.000 mtr.,
— zwrotność bardzo duża,
— ciężar unoszonego ładunku 400 — 500 kg. w tem pilot i materjały pędne.

Porównywując właściwości lotne wymienionych typów, widzimy w jaki sposób starano się przystosować je do wymaganych od nich zadań.

354. LOTNISKA.

Aby wzlecieć (wystartować) samolot nabiera szybkości, tocząc się po ziemi. W analogiczny sposób traci ją po wylądowaniu. Wymaga to odpowiednio przygotowanego i wyrównanego terenu, który nazywamy lotniskiem.

Wymiar lotniska zależy od typu samolotów, dla których jest przeznaczone. Zasadniczo nie powinno być mniejsze od 500 × 500 mtr., ponadto nie może być otoczone wysokiemi przeszkodami, utrudniającemi lądowanie i start.

Specjalnie wielkich i dogodnych lotnisk wymagają ciężkie samoloty niszczycielskie, których rozbieg jest długi, natomiast lekkie samoloty (towarzyszące (awionetki), mogą startować i lądować prawie na każdym terenie.

Specjalnych urządzeń i instalacyj świetlnych wymagają lotniska dla wzlotów nocnych.

Lotniska wojskowe dzielą się na:

— lotniska podstawowe, posiadające urządzenia techniczne (hangary, instalacje i t. d.) i mogące służyć za miejsce postoju jednostek lotniczych,

— lotniska wysunięte (w kierunku npla), (pomocnicze), które nie posiadają urządzeń i wykorzystywane są normalnie przy dziennej

Rys. 87.

pracy płatowców, przyczem samoloty w zasadzie wracają na noc na lotniska podstawowe,

— lądowiska — tereny, które nie będąc specjalnie przeznaczonemi na użytek lotnictwa, nadają się jednak do lądowania i startu i mogą w tym celu być wykorzystane.

B. Wojsko balonowe.

RODZAJE BALONÓW.

355. Wojsko balonowe posiłkuje się sprzętem lżejszym od powietrza — balonami.

Rozróżniamy 3 typy balonów: balony wolne, balony na uwięzi i sterowce.

Największe zastosowanie w wojsku mają, jak dotychczas, balony na uwięzi.

Sterowce mogą być używane dla celów bombardowania, oraz dalekiego wywiadu, natomiast balony wolne, jak dotąd nie mają w wojsku zastosowania praktycznego.

356. BALONY NA UWIĘZI.

Balon na uwięzi jest środkiem obserwacji; cechują go: względnie daleki promień widzenia (około 25 km. z wysokości 1.200 — 1.600 mtr.), możność utrzymania bezpośredniej i stałej łączności z ziemią, stałość obserwacji w przeciwieństwie do lotnictwa, którego obserwacja może być tylko dorywczą.

Głównemi zadaniami balonu na uwięzi są:

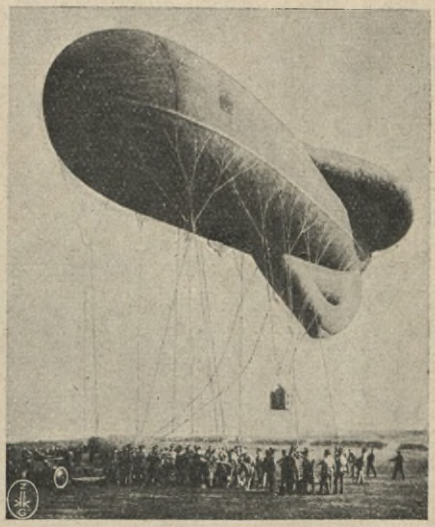

Rys. 88.

— Dozorowanie przedpola na korzyść d-twa. Polega ono na informowaniu o ruchach wojsk i o zauważonych pracach fortyfikacyjnych npla w promieniu widzenia balonu.

— Utrzymanie łączności na polu walki; polega na powiadomieniu d-twa o ruchach własnych oddziałów i podawanych przez nie sygnałach.

— Obserwacja na korzyść artylerji, polega na wstrzeliwaniu i kontroli ognia.

Balon współpracuje przeważnie z artylerją ciężką, może jednak współpracować również z innemi jednostkami wojskowemi np. pociągami pancernemi lub flotylą rzeczną.

Sprzęt balonów na uwięzi — składa się z następujących części:

a) powłoki nagumowanej o pojemności około 1.000 m³ zaopatrzonej w specjalne stateczniki, zapewniające stałe zrównoważone położenie balonu w powietrzu. Wypełnia się balon przeważnie wodorem lub helenem (gazy lżejsze od powietrza).

b) Kosza podwieszonego przy pomocy linek, w którym może pomieścić się 1 lub 2 obserwatorów wyposażonych w środki łączności, aparat fotograficzny, l. k. m. i spadochrony.

c) Dźwigarki samochodowej, do której przy pomocy liny przymocowany jest balon. Służy ona do manewrowania, t. j. do wznoszenia, ściągania i przesuwania balonu.

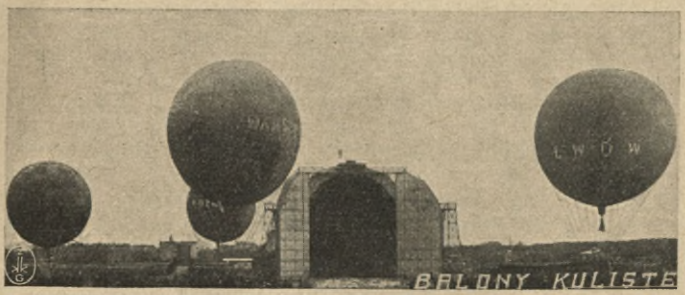

Rys. 89. Balony kuliste.

C. Obrona przeciwlotnicza.

357. CO ROZUMIEMY POD POJĘCIEM OBRONY PRZECIWLOTNICZEJ.

Obroną przeciwlotniczą nazywamy całokształt działań własnych, mających na celu utrudnienie działalności nplskiego lotnictwa, oraz zmniejszenie jej skutków.

Składa się na nią cały szereg sposobów i środków, które ogólnie podzielić można na:

1. środki obrony czynnej,
2. środki obrony biernej.

Rodzaj użytych środków zależy od charakteru bronionego objektu oraz od tego, czy znajduje się on na obszarze działań wojennych czy we wnętrzu kraju.

Na korzyść całokształtu obrony przeciwlotniczej działa specjalna służba dozorowania powietrza, t. zw. **służba obserwacyjno-alarmowa.**

358. ŚRODKI OBRONY CZYNNEJ.

Środkami obrony czynnej nazywamy środki, mające na celu zwalczenie nplskiego lotnictwa; są to: lotnictwo myśliwskie, artylerja przeciwlotnicza i karabiny maszynowe przeciwlotnicze.

Wszystkie wymienione środki mogą być użyte bądź samodzielnie, bądź współpracować ze sobą w zależności od charakteru objektu, który ma być broniony.

Lotnictwo myśliwskie — omówione zostało w rozdziale „Lotnictwo".

Artylerja przeciwlotnicza dzieli się na: artylerję ruchomą i artylerję półstałą.

Artylerja ruchoma bywa używana przeważnie w strefie działań wojennych.

Do zadań jej należą: obrona objektów poruszających się np. maszerujących kolumn; obrona punktów czasowo ważnych np. rejonów wyładowań lub większych ośrodków zaopatrzenia; obrona tych punktów stałych, które znajdują się w stosunkowo niewielkiej odległości od npla i t. d.

Sprzęt artylerji przeciwlotniczej ruchomej składa się z dział o kalibrze art. polowej (np. 75 mm.), umieszczonych bądź na samochodach, bądź na przyczepkach do samochodów i może być szybko przerzucany z miejsca na miejsce.

Artylerja półstała — jest używana wewnątrz kraju, ewentualnie w strefie tyłowej (etapowej) obszaru wojennego.

Zadaniem jej jest obrona punktów stałych, np. składów, ośrodków przemysłowych i t. d.

Sprzęt jej jest bardzo mało ruchliwy, składa się z dział o kalibrze polowym i cięższych (np. 105), zmontowanych na specjalnych składanych pomostach, zezwalających na obracanie działa we wszystkich kierunkach.

Ponadto rozróżniamy jeszcze art. przeciwlotniczą stałą, zmontowaną na pomostach stałych, betonowych lub żelaznych (są to przeważnie działa o dużym kalibrze), oraz artylerję przeciwlotniczą szybkostrzelną, małokalibrową.

Reflektory. Aby umożliwić artylerji oraz lotnictwu myśliwskiemu zwalczanie npla w nocy, stosuje się reflektory, które działają z reguły w większych zgrupowaniach (8 — 12). Zadaniem ich jest oświetlenie nadlatującego nplskiego płatowca i utrzymanie go w smudze światła aż do granic zasięgu artylerji. Bardzo skutecznem dla zwalczenia samolotu nplskiego, jest uchwycenie i oślepienie go smugą świetlną refl. i zaatakowanie w tym momencie przez samolot myśliwski. Łącznie z reflektorami pracują t. zw. **aparaty podsłuchowe**, zezwalające na ustalenie miejsca płatowca nplskiego w powietrzu.

Karabiny maszynowe przeciwlotnicze używane są: do własnej obrony oddziałów wojskowych, do uzupełnienia ognia artylerji przeciwlotniczej (art. przeciwlotn. może prowadzić ogień skuteczny powyżej 1.000 mtr.), do obrony niewielkich objektów np. mostów, budynków i t. d., dla bombardowania których npl. musi się zniżać.

Każdy karabin maszynowy może być użyty do obrony przeciwlotn., o ile jest wyposażony w odpowiednią podstawę i przyrządy celownicze. Ponadto istnieją specjalne typy karabinów maszynowych przeciwlotniczych o dużym kalibrze (ponad 10 mm.) i dużej donośności na wysokość (do 3.000 metr.).

359. ŚRODKI OBRONY PRZECIWLOTNICZEJ BIERNEJ.

Środki obrony biernej utrudniają pracę nplskiego lotnictwa i zmniejszają jej rezultaty; składają się na nie: balony zaporowe, maskowanie i cały szereg przygotowań mających za cel zawiadomić zawczasu oddziały o zbliżającym się napadzie lotn. npla.

Balony zaporowe.

Balon zaporowy składa się z powłoki rozprężalnej o objętości poniżej 200 m³, przyczepionej na cienkiej linie stalowej do specjalnej dźwigarki.

Balonów używa się w nocy sprzężonych parami w ten sposób, że drugi balon jest przyczepiony nad pierwszym.

Łączna wysokość sprzężonej pary balonów przekracza 4.000 metr.

Balony zaporowe mają za zadanie utworzyć sieć linek stalowych w powietrzu i zmusić nplskie lotnictwo niszczycielskie nocne do bombardowania z dużej wysokości. Ustawia się je na uczęszczanych szlakach, na drodze do objektu, który chcemy bronić lub bezpośrednio przed nim. Skuteczność przejawia się w silnem oddziaływaniu moralnem na lotników npla, którzy wiedzą o ich istnieniu i boją się na nie wpaść.

Ponadto zastosować je możemy do obrony tych punktów, które npl. musi bombardować z niewielkiej wysokości np. mostów.

Maskowanie.

Maskowaniem nazywamy sposoby, mające na celu ukrycie poszczególnych objektów przed okiem nplskiego lotnika wywiadowcy lub niszczyciela.

Rozróżniamy następujące sposoby maskowania:

Maskowanie naturalne, polegające na wykorzystaniu ukryć, jakie stwarza pokrycie i rzeźba terenu i na wykorzystaniu warunków atmosferycznych, utrudniających pracę lotników np. noc lub mgła.

Maskowania naturalnego używa się przeważnie dla ukrycia marszów i postojów wojsk.

Maskowanie sztuczne *), polega na dostosowywaniu się do otaczającego tła (terenu). Używa się w tym celu masek sztucznych (siatki, płótna), lub naturalnych (gałęzie, darń, fałszywe drogi, rowy i t. d.). Kardynalnym warunkiem jest tutaj logika maskowania — gałęzi nie należy używać na ściernisku, stogu siana nie należy stawiać przy samej drodze i t. d. Maskować można również przez zadymianie pewnych punktów lub

*) Patrz rozdział „prace techniczne".

przestrzeni przy pomocy specjalnych świec dymiących lub t. zw. fumatorów. Przy pomocy zadymiania ukryć można przed lotnictwem niszczycielskim niewielkie objekty, jak mosty, budynki. Ponadto stosowane być może zadymianie w niektórych wypadkach dla utrudnienia rozpoznania.

Maskowanie świetlne stosuje się w nocy. Polega ono na stwarzaniu przy pomocy systemu świateł, złudnych objektów(miast, stacji kol. i t. p.), podczas gdy w rzeczywistych światła są pogaszone.

Inne środki obrony przeciwlotniczej biernej.

Oprócz wymienionych powyżej środków obrony biernej, istnieją jeszcze specjalne urządzenia obronne jak np. schrony przeciwlotnicze, przystosowanie budynków i t. d.

360. SŁUŻBA OBSERWACYJNO-ALARMOWA.

Głównem zadaniem służby obserwacyjno-alarmowej jest uprzedzenie wojska i ludności cywilnej o zbliżaniu się nplskich płatowców, co pozwala na uruchomienie zawczasu wszystkich środków obrony przeciwlotniczej.

Służba obserwacyjno-alarmowa zorganizowaną jest w sposób następujący:

W pasie frontowym oraz dookoła ważnych ośrodków kraju, jakimi są wielkie miasta i centra przemysłowe, rozmieszczona jest sieć posterunków obserwacyjnych. Zadaniem ich jest meldować o każdym zauważonym nplskim płatowcu do centrali meldunkowej, która z kolei zawiadamia inne centrale, oraz odpowiednie d-two obrony przeciwlotniczej. Sieć obserwacyjno-alarmowa rozmieszczoną jest na istniejącej sieci łączności drutowej—telefonicznej.

Meldunki o pojawieniu się nplskich płatowców podawane specjalnemi skrótami z zapowiedzią O. P. L. mają pierwszeństwo przed wszystkiemi innemi depeszami i fonogramami. O ile środki i czas pazwalają, wskazane jest zorganizowanie specjalnej sieci łączności dla celów obrony przeciwlotniczej.

D-two obrony przeciwlotniczej obszaru zagrożonego przez npla zarządza „alarm przeciwlotniczy" przy pomocy ustalonych znaków i sygnałów. Na sygnał alarmu uruchomione zostają automatycznie (bez specjalnych rozkazów) wszystkie zawczasu przygotowane środki.

361. ZASADY ORGANIZOWANIA O. P. L.*).

Aby zapewnić każdej jednostce wojskowej maximum obrony przeciwlotniczej musimy stosować wszystkie wyżej wspomniane rodzaje środków, a więc: środki obrony czynnej, środki obrony biernej wraz ze służbą obserwacyjno-alarmową.

a) Środki obrony czynnej. Najskuteczniejszem przeprowadzeniem obrony przeciwlotniczej byłoby zastosowanie tak silnej obrony czynnej, aby pozwoliła na zniszczenie każdego nplskiego samolotu, chcącego prze-

*) O. P. L. skrót oznaczający O.(brona) P.(rzeciw) L.(otnicza).

dostać się w jakimkolwiek miejscu frontu nad nasze terytorjum. Jest to jednak niemożliwe, gdyż pochłonęłoby szalone ilości kosztownych środków.

Ograniczamy się więc do grupowania posiadanych środków w takim miejscu i czasie, aby użycie ich mogło oddać największe usługi i to zwłaszcza tam, gdzie obrony biernej nie da się zastosować w całej pełni.

b) Środki obrony biernej. Zastosowanie obrony biernej pozwala na zaoszczędzenie środków obrony czynnej; należy ją stosować zawsze i wszędzie, o ile to tylko jest możliwem.

Celem działań bojowych jest przedewszystkiem zwalczenie npla a nie osłanianie się przed nim. Warunki pola walki zmuszą nieraz do częściowego zaniechania obrony biernej; w tym wypadku ciężar obrony przeciwlotniczej spada na środki obrony czynnej.

c) Służba obserwacyjno-alarmowa. Dobra służba obs.-alarm. jest podstawą sprawnego funkcjonowania zorganizowanej obrony przeciwlotniczej.

Szybkość samolotów umożliwia im zaskoczenie, pozostawiając broniącemu się bardzo niewiele czasu na uruchomienie przygotowanych środków. Im obserwacja jest sprawniejszą, zawiadomienie nadchodzi wcześniej, mamy więcej czasu na puszczenie w ruch swej przygotowanej obrony, szanse na skuteczne przeprowadzenie jej wzrastają.

362. CZYNNA O. P. L. KOLUMNY W MARSZU.

Obronę czynną kolumny przeprowadza się zasadniczo przy pomocy posiadanych środków ogniowych, t. j. karabinów maszynowych ewent. artylerji przeciwlotniczej.

Rozróżniamy następujące rodzaje obrony czynnej:

a) Obrona czynna równomierna. (Rys. 90) — polega na rozmieszczeniu w maszerującej kolumnie, poruszających się razem z nią, środków ogniowych opl., w ten sposób, aby cała przestrzeń nad kolumną mogła być w razie potrzeby ostrzelana.

Maximalne odstępy pomiędzy drużynami c. k. m. przeciwlotniczych ewent. jednostkami artylerji pl. wynoszą dla: c. k. m. około 2 km., dla artylerji pl. około 10 km.

Obrona równomierna stanowi sposób najprostszy i wymagający najmniej środków. Wymaga ona jednak dostosowania tempa marszu środków ogniowych do tempa marszu kolumny oraz zatrzymywania całej kolumny w razie alarmu przeciwlotniczego, co może opóźnić jej marsz.

Nie pozwala również na zajęcie przez c. k. m. i art. plotn. dogodnych stanowisk ogniowych.

b) Obrona czynna skokami. (Rys. 91) — polega na przesuwaniu środków ogniowych w ten sposób, że część ich, stojąc na stanowisku, ochrania maszerującą kolumnę, część zaś wyprzedza ją i zajmuje nowe stanowiska tak, aby kolumna nadchodząc, wchodziła już w obszar ochraniany.

Ponieważ przesunięcia te odbywają się stale z ogona kolumny przed jej czoło, więc szybkość posuwania się środków opl. musi być znacznie większą od szybkości marszu kolumny.

Obrona skokami wymaga większej ilości środków niż obrona równomierna.

Zaletą jej jest, że marsz kolumny nie ulega powstrzymaniu.

c) **Obrona lokalna**, — polega na zgrupowaniu zawczasu środków

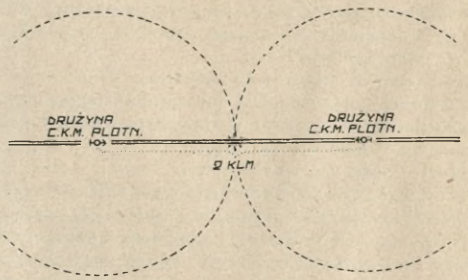

Rys. 90.

opl. na najniebezpieczniejszych punktach drogi, któremi są zazwyczaj ciaśniny lub przeprawy.

Nie osłonią one jednak kolumny w czasie całego marszu.

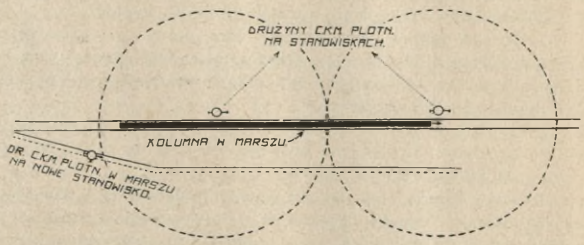

Rys. 91.

363. BIERNA O. P. L. KOLUMNY W MARSZU.

Obrona bierna kolumny w marszu ma na celu: ukrycie tej kolumny przed obserwacją z powietrza oraz zmniejszenie skutków napadów lotniczych.

Najlepszym sposobem zastosowania obrony biernej jest przeprowadzenie marszu w nocy. W tym wypadku należy dołożyć wszelkich starań, aby ukryć swój wymarsz wieczorem i zajmowanie rejonu nowego postoju o świcie.

Gdy warunki bojowe wymagają przeprowadzenia marszu w dzień — wykorzystujemy lasy i drogi zadrzewione; piechota i lżejsze tabory maszerują drogami i ścieżkami polnemi, na głównych drogach posuwa się jedynie artylerję i cięższe pojazdy. Należy unikać większych regularnych zgrupowań. W razie sygnału „alarm lotniczy", oddziały — o ile zadanie pozwala — zatrzymują się, gdyż regularne formy i ruch najczęściej zwracają uwagę lotnika.

Jeśli zadanie wymaga marszu szybkiego, w dzień i po otwartej drodze, obrona bierna p. l., polega na odpowiedniem rozczłonkowaniu kolumny w razie alarmu lotniczego. Marszu w tym wypadku się nie przerywa.

Piechota i kawalerja przyjmują szyki luźne, artylerja i tabory rozciągają się na drodze, zwiększając odstępy pomiędzy pojazdami. Ciaśniny i inne niebezpieczne punkty piechota przebywa biegiem, oddziały konne — kłusem.

Ukryć się przed lotnikami w tym wypadku jest niemożliwe. Obrona bierna zapewnić może tylko zmniejszenie strat, zmylenie npla co do naszych sił i uniknięcie chaosu w razie ataku lotniczego.

Ten typ O. P. L. jest możliwy do przeprowadzenia jedynie przy bardzo dobrze funkcjonującej służbie obserwacyjno-alarmowej.

364. SŁUŻBA OBSERWACYJNO-ALARMOWA W MARSZU.

Służba obs.-alarm. w kolumnie maszerującej polega na: obserwacji prowadzonej wewnątrz samej kolumny (przeważnie będą robili to obserwatorzy art. plotn. i k. m. plotn.), oraz obserwacji dokonywanej przez sieć, posuwających się razem z kolumną, posterunków obserw., wysuniętych na taką odległość, aby w razie awizowania nplskiego lotnika, kolumna miała czas na przyjęcie stosownego ugrupowania. Służbę tę mogą ew. pełnić szperacze lub patrole boczne. Poster. obs.-alarm., gdy tylko zobaczą lotn. nplskiego (poznać po oznaczeniach — typie samolotu) natychmiast zawiadamiają przy pomocy umówionych sygnałów d-cę służby alarmowej kolumny. On jedynie jest uprawniony do zarządzenia alarmu plotniczego.

Alarm ogłaszany jest przy pomocy umówionych sygnałów dźwiękowych.

365. OBRONA CZYNNA PRZECIWLOTNICZA WOJSK NA POSTOJU.

Obrona postoju przy pomocy samych jedynie środków obrony czynnej napotyka na duże trudności ze względu na ograniczoną zazwyczaj ilość tych środków i znaczny rozmiar obszaru postoju.

Obrona przeciwlotnicza postoju jest zawsze kombinacją obrony czynnej i biernej, przytem środkami obrony czynnej bronimy miejsc najważniejszych i pozbawionych naturalnych ukryć.

Bardzo ważną jest obrona miejsc zbiórek oddziałów, zwłaszcza w chwili przyjścia na postój oraz ponownego wyruszenia.

Celem umieszczenia środków ogniowych w dobrych warunkach obserwacji i ostrzału, — rezygnujemy nawet nieraz z ich ukrycia.

Jednostki obrony pl. (drużyny c. k. m., plutony lub bat. art. pl.), grupujemy przeważnie po 3; gdyż nie mogą one strzelać pionowo do góry, a w ten sposób zapewnioną jest ich wzajemna obrona. (Rys. 92).

Przy rozmieszczaniu środków obrony należy mieć na uwadze, że znaczna szybkość samolotów utrudnia ostrzeliwanie z bliskiej odległości (za szybkie zmiany kąta celowania). Dlatego też umieszczamy środki ogniowe w pewnej odległości od objektu bronionego, a mianowicie c. k. m. w odległości nie mniejszej od 500 mtr., artylerję pl. 2 — 3 km.

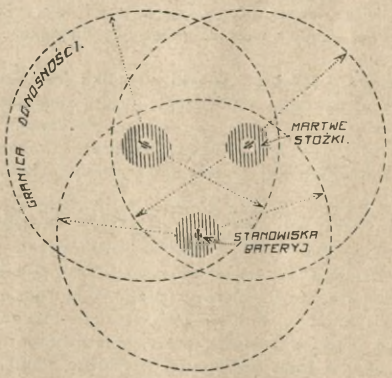

Rys. 92.

366. OBRONA BIERNA PRZECIWLOTNICZA WOJSK NA POSTOJU.

Obrona bierna na postoju polega na: **wykorzystaniu ukryć**, jakie stanowią drzewa, krzaki lub pomieszczenia, przyczem konie i wozy powinny znajdować się bądź pod dachem, bądź **rozstawione nieregularnie po zacienionej stronie ukryć**; — nie wolno wydeptywać nowych dróg i ścieżek (zwłaszcza przy przechodzeniu na postój); **na umiejętnem maskowaniu** sprzętu woj., którego nie możemy ukryć pod dachem lub w gęstym lesie, sadzie. Pamiętać musimy o tem, że cienie rzucane na ziemię przez armaty, wozy, konie i t. d., są nieraz z góry lepiej widziane niż same te przedmioty lub zwierzęta.

Koniecznem jest przestrzeganie ścisłej dyscypliny O. P. L., na którą składają się: — przestrzeganie prawideł ruchu po określonych ścieżkach i w wyznaczonych godzinach, **bezwzględne unikanie włóczenia się i zbierania szeregowych** zwłaszcza na miejscach odkrytych w czasie postoju; natychmiastowe gaszenia świateł na wypadek alarmu i t. d.

Służba obserwacyjno-alarmowa na postoju jest podobnie zorganizowaną, jak i w marszu. Posterunki obserwacyjne jednak wysuwane są dalej, albowiem oddziały spoczywają i muszą być wcześniej zawiadomione aby mogły zdążyć wykonać swe zarządzenia alarmowe.

U W A G A. W razie jeżeli zachodzi możliwość użycia przez przeciwnika środków chemicznych — trujących (bomb z gazami) — sygnał „alarm pltn." stanowi zarazem ostrzeżenie przed ewent. napadem gazowym.

Należy równocześnie zastosować środki obrony przeciwgazowej.

IX. Broń pancerna.

A. Pociągi pancerne.

367. WIADOMOŚCI OGÓLNE.

Pociągi pancerne, dzięki wyposażeniu w silne środki ogniowe (działa i c. k. m.) i dzięki swej ruchliwości, są jednostkami wybitnie uderzeniowemi.

Opancerzenie, chroniące załogę przed ogniem nieprzyjacielskiej broni ręcznej i maszynowej oraz przed odłamkami pocisków artyleryjskich, pozwala im prowadzić walkę z bliska.

Wdzierając się nagle w ugrupowanie nieprzyjaciela i rażąc go swym ogniem z bliskiej odległości, są w stanie zadać nieprzyjacielowi poważne straty i wzniecić panikę w jego szeregach.

Obecność pociągów panc. w akcji wpływa ogromnie na podniesienie ducha własnych wojsk, dzięki temu odgrywają one rolę silnego czynnika moralnego.

Podstawą działania p. panc. jest zaskoczenie npla przez swą szybkość, zdecydowanie i śmiałość.

Pociągi pancerne działają zwykle w łączności z piechotą lub kawalerją, bywają jednak wypadki, kiedy działają samodzielnie.

368. ORGANIZACJA POCIĄGÓW PANCERNYCH.

Poc. panc. są zorganizowane w dywizjony, składające się z 2 pociągów. W niektórych wypadkach pociągi będą działały pojedyńczo, w innych będą łączone w grupy, składające się z paru dywizjonów.

S k ł a d p o c i ą g u p a n c e r n e g o.

Pociąg pancerny składa się z: a) drużyny dowódcy pociągu, b) oddziału artylerji, c) oddziału c. k. m., d) oddziału szturmowego, e) plutonu technicznego i ponadto przydziela się do poc. panc. z dyonu poc. panc. drezyny pancerne.

Tabor poc. panc. dzieli się na: a) część bojową, b) część gospodarczą.

a) C z ę ś ć b o j o w a poc. panc. składa się z:

1) parowozu panc.,

2) wozów armatnich,

3) wozu szturmowego,

4) platform z materjałem do naprawy torów i mostów.

Schemat typowego poc. panc. podaje rys. 93.

Drezyny panc. motorowe, przydzielane są do poc. panc. dla przeprowadzania wywiadu toru i przytorza przed pociągiem, oraz ubezpieczania pociągu od tyłu przed uszkodzeniem toru przez nieprzyjaciela i odcięciem.

Część bojowa poc. panc. jest opancerzona specjalną blachą, której grubość chroni całkowicie załogę przed ogniem piechoty i odłamkami pocisków artyleryjskich.

b) Część gospodarcza składa się z:

1) kilku wagonów osobowych I i II klasy dla oficerów,

2) dwudziestu kilku wagonów dla załogi pociągu, oraz na magazyny.

Całkowita załoga pociągu pancernego wynosi około 10 oficerów i 150 szeregowych.

Zaopatrzenie w wodę, węgiel i smary oraz amunicję zezwala pociągowi pancernemu na oddalanie się o kilkadziesiąt kilometrów od swej

Rys. 93. Pociąg pancerny (schemat typowego poc. panc.).

bazy i pozostawanie bez przerwy w akcji przez kilka godzin bez potrzeby wycofania się dla uzupełnienia wody i paliwa.

Posiadając w składzie swej załogi specjalistów minerów, oraz mając możność wożenia z sobą znacznych ilości mat. wybuchowych, poc. panc. specjalnie nadaje się do przeprowadzania zniszczeń nieprzyjacielskich linij komunikacyjnych.

Poc. panc. jest w stanie własnemi środkami naprawić nieznaczne uszkodzenie mostu kolejowego, oraz odbudować kilkadziesiąt metrów zniszczonego toru.

369. WALKA POCIĄGÓW PANCERNYCH.

Dywizjony poc. panc. podlegają bezpośrednio naczelnemu Dowództwu, które przydziela je na pewien czas do wielkich jednostek dla wypełnienia ściśle określonych zadań.

Okresem najintensywniejszej pracy dla poc. panc., będzie okres walk ruchowych.

W początku wojny, t. j. w okresie mobilizacji i koncentracji wojsk, wykonywać będą napady na nieprzyjacielskie stacje pograniczne i węzły kolejowe, celem przeprowadzenia zniszczeń, siania popłochu i utrudniania mobilizacji npla.

Z drugiej strony będą ochraniały własne linje kolejowe przed działaniem nieprzyjaciela.

W walkach spotkaniowych, posuwając się z własnemi oddziałami ubezpieczającemi, po napotkaniu nieprzyjaciela pociągi poncerne, otwierając gwałtowny ogień z dział i karabinów maszynowych, będą starały się zdezorganizować npl. oddziały straży przedniej i zmusić je do rozwinięcia się lub odwrotu.

Pod osłoną ognia pociągów pancernych rozwijają się własne oddziały do natarcia.

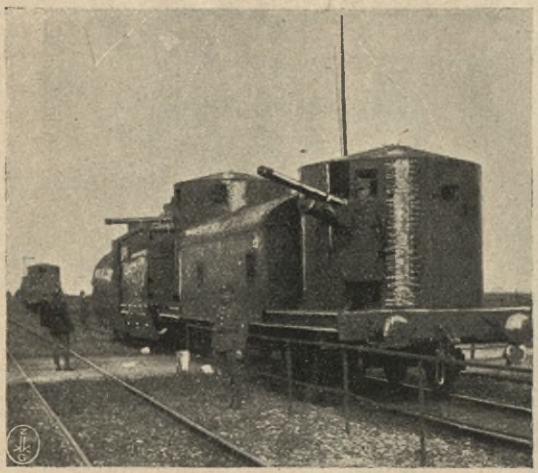

Rys. 94. Pociąg pancerny z czasów wojny 1920 r.

W czasie walk ruchowych, współdziałając przy natarciu, wdzierają się poc. panc. w ugrupowanie nieprzyjaciela i ostrzeliwując go silnym ogniem flankowym, ułatwiają działania własnej piechoty w jej posuwaniu się naprzód.

Przy **wykorzystywaniu powodzenia** ścigają poc. panc. cofającego się nieprzyjaciela, a wyprzedzając go, atakują ogniem flankowym i tyłowym broniące się jeszcze oddziały i starają się owładnąć przeprawami na jego tyłach.

W razie zaś **niepowodzenia**, osłaniają odwrót własnych oddziałów, robiąc krótkie a gwałtowne wypady na nieprzyjaciela, powstrzymując jego posuwanie się i wspierając swym ogniem własne przeciwuderzenia.

Jest to najwdzięczniejsze zadanie pociągów pancernych.

W obronie pociągi pancerne winny znajdować się ukryte w tyle, i gdy tylko nieprzyjacielskie oddziały nacierające podejdą na odległość skutecznego ognia karabinowego do linji własnej piechoty, pociągi pancerne nagłemi wypadami przed własną piechotę starają się powstrzymać nacierającego nieprzyjaciela i zmusić go do odwrotu.

Każde działanie pociągu pancernego winno być poprzedzone skrupulatnem zbadaniem toru, aby uniknąć wysadzenia przez miny nieprzyjaciela lub unieruchomienia i zniszczenia przez jego artylerję.

Również stale pociąg panc. winien być przygotowanym do walki z nieprzyjacielskiemi poc. panc., oraz zabezpieczony przed t. zw. „dzikiemi" parowozami (bez obsługi) lub wagonami, załadowanemi kamieniami, które nieprzyjaciel będzie wypuszczał na linję, celem zniszczenia poc. panc.

B. Samochody pancerne.

370. WIADOMOŚCI OGÓLNE.

Samochody pancerne są to opancerzone i uzbrojone wozy bojowe, poruszające się przy pomocy siły mechanicznej na kołach lub gąsienicach, po drogach lub w terenie.

Posiadając opancerzenie, zapewniające prawie całkowite bezpieczeństwo załodze przed pociskami broni ręcznej i maszynowej, i będąc uzbrojone w broń mieszaną, t. j. w karabiny maszynowe i działa małokalibrowe, przeznaczone są samoch. panc. zarówno do zwalczania celów żywych, jak i punktów oporu.

Mając możność każdej chwili wejść niespodziewanie do akcji, dzięki wielkiej szybkości poruszania się, stanowią samoch. panc. groźny środek walki, działający przez zaskoczenie.

Stosuje się je zatem w walkach ruchowych, umożliwiających wyzyskanie ich właściwości, a mianowicie szybkości, ruchliwości i siły ognia.

Nie mogąc samodzielnie utrzymać zdobytego terenu, ani całkowicie wykorzystać własnego sukcesu, współdziałają samoch. panc. z innemi broniami, do których są przydzielone, jako broń pomocnicza, a przedewszystkiem z kawalerją.

371. ORGANIZACJA SAMOCHODÓW PANCERNYCH.

Samochody pancerne zorganizowane są w szwadrony i przydzielone do dywizyj lub samodzielnych brygad kawalerji.

Szwodrony samoch. panc. są jednostkami samowystarczalnemi i składają się z drużyny d-cy oraz paru plutonów bojowych. Podstawową jednostką taktyczną są plutony bojowe samoch. panc.

Pluton samoch. panc. składa się z: a) części bojowej, b) części taborowej.

Część bojowa typowego plutonu samoch. panc. winna składać się z: 6 samochodów panc., 1 samoch. osobowego dowódcy, 1 motocykla — dla łączności.

Część taborowa składa się z samoch. ciężarowych, służących do przewozu amunicji, materjałów pędnych i technicznych.

Plutony samoch. panc. po wypełnieniu swych zadań z oddziałami, do których były przydzielone, powracają do swych szwadronów, celem uzupełnienia amunicji, materjałów pędnych oraz przeglądu i naprawy maszyn w warsztatach podręcznych.

Samoch. panc. dzielą się na ciężkie i lekkie.

Ciężkie samoch. panc. uzbrojone są w działka 37 mm i parę c. k. m., oraz posiadają liczniejszą załogę.

Lekkie samoch. panc. na gąsienicach gumowych (Kegresse) uzbrojone są w 1 działko 37 mm lub 1 c. k. m. oraz posiadają załogę składającą

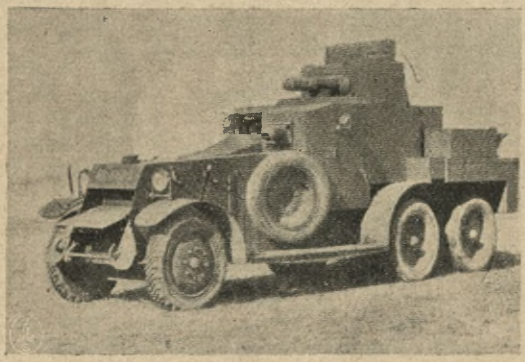

Rys. 95. Samochód pancerny.

się z 2 ludzi, jednego kierowcy i jednego strzelca. Broń umieszczona jest w wieżyczkach obracających się na łożyskach kulkowych, dających wielkie pole ostrzału.

Samochody na kołach (drogowe) są ściśle przywiązane do dobrych dróg, natomiast samoch. na gąsienicach (terenowe), poruszają się swobodnie po wszelkich drogach, w terenie, po piasku, śniegu, błocie, oraz pokonywują znaczne wzniesienia, dochodzące do 40 stopni.

Ciężkie samoch. panc. drogowe poruszają się z szybkością do 40 km., zaś lekkie do 30 km na godz. Samoch. panc. terenowe osiągają w zależności od terenu szybkość do 12 km.

Dzienny przemarsz szwadronu samoch. panc. wynosi 100 — 150 km. Sam. panc. przewozi w zbiorniku zapas benzyny, wystarczający na przebycie 200 — 300 km. drogi, oraz komplet narzędzi, potrzebnych do usuwania w drodze drobnych uszkodzeń.

372. WALKA SAMOCHODÓW PANCERNYCH.

Dzięki swej ruchliwości, potędze ognia i niewrażliwości na działania pocisków karabinowych i broni maszynowej, samoch. panc. są jednostkami wybitnie ofensywnemi i oddają poważne usługi we wszelkich przejawach walki ruchowej, a przedewszystkiem w rozpoznaniu, ubezpieczeniu marszu, działaniach opóźniających, pościgu i zagonie. Z równem powodzeniem mogą być także użyte w natarciu i obronie.

Zadaniem sam. panc. w walce jest zwalczanie przedewszystkiem karabinów maszynowych, broni towarzyszącej i punktów oporu.

Walczą sam. panc. nagłemi wypadami na nieprzyjaciela z zasypaniem go gwałtownym ogniem z najbliższej odległości (50 — 200 mtr.), starając się go zaskoczyć niespodziewanie.

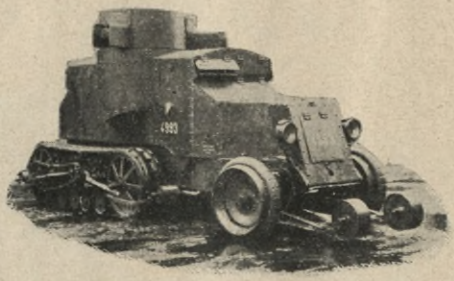

Rys. 96. Samochód pancerny „Austin" na Kegresach. (widok pod kątem).

Przewagę ogniową uzyskaną przez sam. panc. wykorzystują natychmiast oddziały współdziałające, nie pozwalając przeciwnikowi na otrząśnięcie się z silnego wrażenia, wywołanego nagłym napadem samoch. panc. Po wykonaniu takiego napadu, odchodzą sam. panc. na stanowiska zakryte przed obserwacją i ogniem przeciwnika, gdzie oczekują nowych zadań.

Zadaniem plutonu sam. panc. w rozpoznaniu jest wzmocnienie siły bojowej oddziału przeprowadzającego rozpoznanie, do którego sam. panc. zostały przydzielone, oraz rozszerzenie jego strefy działania.

Napotykając wysunięte oddziały ubezpieczające nieprzyjaciela, sam. panc. odrzucają je względnie przebijają się przez nie, dążąc do rozpoznania jego sił głównych.

Pluton sam. panc. posuwa się skokami za przednimi elementami oddziału rozpoznającego, a w razie spotkania przez nie przeszkody (oddziały przeciwnika, gniazda c. k. m. i t. p.), wysuwa się naprzód celem jej zwalczenia i otwarcia drogi. Wyjątkowo, o ile zachodzi obawa zasadzki w te-

renie zakrytym, mogą być sam. panc. użyte do patrolowania i wówczas posuwają się jako przedni element oddziału rozpoznającego.

Po wykonaniu zadania pluton sam. panc. ułatwia oddziałowi rozpoznającemu wywalczenie sobie drogi powrotu.

W ubezpieczeniu marszu pluton sam. panc. ma za zadanie torowanie drogi własnym oddziałom. Wykorzystując zasłony terenowe, posuwają się sam. panc. skokami, między oddziałami straży przedniej.

Po zetknięciu się z nieprzyjacielem sam. panc. starają się rozproszyć jego oddziały wysunięte i dotrzeć do maszerujących w kolumnach sił głównych, by wywołać tam popłoch i zamieszanie.

W razie napotkania poważnej przeszkody, której nie mogą zwalczyć, wycofują się sam. panc. do najbliższej zasłony terenowej, gdzie oczekują dalszych zadań.

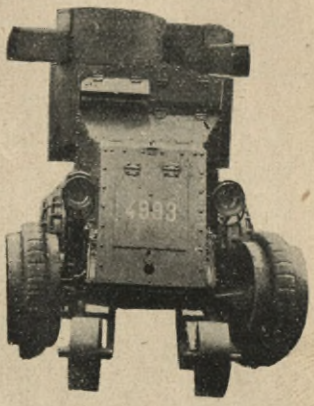

Rys. 97. Samochód pancerny „Austin" na Kegresach (widok z przodu).

W natarciu otrzymują sam. panc. zadanie niszczenia nieprzyjacielskich punktów oporu, karabinów maszynowych i broni towarzyszącej, wstrzymujących natarcie własnych oddziałów, oraz przeciwdziałania natarciu nieprzyjaciela.

Walka polega na wykonaniu przez sam. panc. szeregu śmiałych i szybkich, oraz wspartych gwałtownym ogniem wypadów w ugrupowanie npla.

Wypady te winny być wykonywane w coraz to innych miejscach, celem uzyskania zaskoczenia, oraz uniknięcia nieprzyjacielskiego ognia artyleryjskiego, najgroźniejszego wroga sam. panc.

W pościgu winna być wykorzystana całkowita siła sam. panc., a więc szybkość i gwałtowność ognia do dezorganizowania odwrotu i niszczenia nieprzyjacielskich gniazd broni samoczynnej, powstrzymujących pościg.

Dzięki swej szybkości mogą sam. panc. dopędzać, a nawet wymijać cofające się oddziały nieprzyjacielskie i niszczyć je swym ogniem.

Usługi oddane przez sam. panc. w pościgu są ogromne. Zadania pościgowe wykonywują sam. panc. bądź samodzielnie, bądź łącznie z innemi oddziałami.

W obronie powstrzymują sam. panc. natarcia nieprzyjaciela oraz wzmacniają własne przeciwnatarcia. Nie powinny być używane stale na tym samym odcinku, by uniknąć zniszczenia przez artylerję nieprzyjacielską.

Sposób działania sam. panc. w obronie nie różni się zasadniczo od działań przy natarciu.

Walki odwrotowe są najwdzięczniejszem polem działania sam. panc. Posuwając się na końcu straży tylnej, odpierają natarcia npla ogniem aż do najbliższych odległości, czem zmuszają go do rozwijania się i powstrzymywania pościgu. Ułatwiają w ten sposób oddziałom straży tylnej oderwanie się od nieprzyjaciela i wycofanie celem zajęcia nowych stanowisk obronnych, poczem same wycofują się do tyłu.

W ten sposób postępując przez cały okres odwrotu, ochraniają go skutecznie, nie zezwalając nieprzyjacielowi na zbyt gwałtowne nacieranie.

Zadanie swe wykonywują sam. panc. przez wypady i organizowanie zasadzek w dogodnym terenie.

Dzięki wielkiej ruchliwości sprzętu oraz dużej sile ogniowej, udział sam. panc. w zagonie jest bardzo wskazany.

Zasadą działania będzie zaskoczenie nieprzyjaciela, zdezorganizowanie go oraz wywołanie popłochu na jego tyłach.

C. Czołgi.

373. WIADOMOŚCI OGÓLNE.

Czołgi są to opancerzone i uzbrojone wozy bojowe, posuwające się przy pomocy siły mechanicznej, na gąsienicach, umożliwiających im poruszanie się w każdym prawie terenie.

Mając możność pokonywania różnych przeszkód terenowych oraz posiadając zdolność niszczenia środków obronnych nieprzyjaciela przez zgniatanie ich swoim ciężarem, oraz zwalczanie przy pomocy silnego ognia, stanowią czołgi broń zasadniczo zaczepną. Dlatego też największe usługi oddają czołgi w natarciu, wzmacniając potężnym i ruchliwym ogniem siłę oddziału nacierającego oraz umożliwiając mu posuwanie się przez niszczenie przeszkód.

Czołgi mogą zdobyć npIską pozycję, jednak nie są w stanie jej utrzymać, wobec czego muszą ściśle współdziałać z oddziałami piechoty, jako broń pomocnicza.

Dzięki swym właściwościom, czołgi nadają się zarówno do działań w wojnie ruchowej, jak i pozycyjnej.

374. ORGANIZACJA CZOŁGÓW.

W czasie wojennym czołgi zorganizowane są w bataljony będące jednostkami samowystarczalnemi.

Na czas akcji przydziela się jednostki czołgów do dywizyj piechoty, jednak organizacyjnie w ich skład nie wchodzą.

Najmniejszą jednostką czołgową mogącą występować samodzielnie jest kompanja.

Kompanja czołgów składa się z: a) drużyny d-cy, b) 4 plutonów czołgów (bojowych) i c) 1 plutonu warsztatowo-reperacyjnego.

Skład plutonu czołgów: a) d-ca plutonu z czołgiem, b) 2 półplutony czołgów.

Każdy półpluton czołgów składa się z 2 czołgów, uzbrojonych, jeden w armatkę 37 mm, drugi w c. k. m.

Najmniejszą jednostką taktyczną jest pluton, którego nie wolno dzielić.

Załogę pojedyńczego czołga Renault (typ lekki) stanowi 2 ludzi, d-ca czołga i kierowca.

Uzbrojenie czołga stanowi 1 armatka 37 mm lub c. k. m. umieszczony w wieżyczce obracającej się na łożyskach kulkowych dookoła swej osi.

Rys. 98. Zjazd czołgów ze stromego wzgórza.

Celowanie i obserwacja odbywa się za pomocą lunety z podziałką, przymocowanej do broni.

Zapas amunicji, którą czołg może wziąć ze sobą jednorazowo wynosi: dla czołga uzbrojonego w działka około 200 pocisków, zaś dla czołga z c. k. m. — około 4.000 pocisków, umieszczonych w specjalnych taśmach.

Ciężar czołga 7 tonn umożliwia transportowanie nawet samochodami ciężarowemi.

Opancerzenie jest całkowite, chroni przed pociskami kb i k. m., oraz odłamkami pocisków artyleryjskich. Szybkość posuwania się około 4 km na godz. najzupełniej wystarcza dla działań z piechotą.

Promień działania czołga około 30 km (zapas paliwa 8-godzinny). Czołg przechodzi, nie zagłębiając się, przez rowy o szerokości 1,8 mtr., wpełza na pochyłości do 45°, łamie drzewa o średnicy do 35 cm., przechodzi wodę o głębokości 0,50 mtr., oraz wszelkie pasma drutów kolczastych.

Przeszkodami dla niego są rowy ponad 3 mtr. szerokie i 2 mtr. głębokie, wysokopienne lasy, teren bagnisty oraz pokryty lotnym piaskiem, wody ponad 0,50 mtr. głębokości.

375. WALKA CZOŁGÓW.

Jakkolwiek zdolności marszowe czołgów są zupełnie wystarczające, wynoszą bowiem około 30 km na dobę, ze względu jednak na zużywanie się sprzętu, dłuższych przemarszów czołgów unika się. O ile czołgi mają być użyte na pewnym odcinku, winny być w pobliże dowiezione. Dla przewiezienia kompanji czołgów potrzebny jest jeden pociąg. Wyładowanie czołgów z pociągu może się odbyć w każdem miejscu na torze, przy pomocy specjalnych mostków.

Miejsce wyładowania czołgów winno się znajdować poza strefą ognia artylerji nplskiej, oraz być zabezpieczone przed napadami lotniczemi. Wyładowanie winno się odbyć w tajemnicy przed nieprzyjacielem, najlepiej w nocy, unikając używania świateł, wzgl. w dzień pod osłoną skutecznych dymów.

Jeżeli miejsce wyładowania jest zbyt oddalone od pozycji wyczekiwania, czołgi zostają podwiezione na samochodach ciężarowych.

Szybkość poruszania się takiej kolumny samochodowej wynosi około 8 km. na godz.

Pozycja wyczekiwania zostaje wybrana w odległości około 5 km. od pozycji wypadowej, z której czołgi rozpoczynają działanie.

Pozycja wyczekiwania winna odpowiadać następującym warunkom: 1) kryć przed obserwacją, 2) chronić przed ogniem artyleryjskim, 3) znajdować się w pobliżu dobrej drogi, 4) być zaopatrzoną w wodę, oraz 5) posiadać łatwe dojścia i wyjścia.

Przemarsz na pozycję wyczekiwania winien odbyć się w nocy.

Na pozycji wyczekiwania załoga dokonywa dokładnego przeglądu sprzętu oraz usuwa wszelkie niedokładności w działaniu.

Na pozycji wyczekiwania czołgi pozostają zazwyczaj aż do nocy, poprzedzającej natarcie, podczas której zostają przesunięte na pozycję wypadową.

Pozycja wypadowa powinna zapewnić: 1) dobre zamaskowanie, 2) łatwe i szybkie wyruszenie, oraz 3) być położoną w pobliżu pierwszej linji piechoty.

Na pozycję wypadową czołgi powinny przybyć conajmniej na 2 — 3 godz. przed akcją.

Na pozycji wypadowej załoga uzupełnia zapasy paliwa i po raz ostatni sprawdza działanie sprzętu.

Celem ukrycia przed nplem przesunięcia czołgów na stanowisko wypadowe, artylerja rozpoczyna strzelanie, by hukiem zagłuszyć szmer czyniony przez poruszające się czołgi.

Wszystkie przygotowania do wprowadzenia czołgów do akcji, mają się odbyć w zupełnej tajemnicy przed nplem, by pojawieniem się czołgów npl. został zaskoczony, oraz aby zabrakło mu czasu na przygotowanie środków do walki czołgami.

W akcji czołgi działają w najściślejszej łączności z piechotą.

Mając zadanie torowania drogi piechocie, posuwają się czołgi zazwyczaj przed piechotą.

Ponieważ czołgi ściągają na siebie ogień artylerji, nie powinna piechota posuwać się zanadto blisko czołgów. Normalnie posuwa się w odległości około 100 — 200 mtr. przed lub za czołgami. Czołgi, wspierając

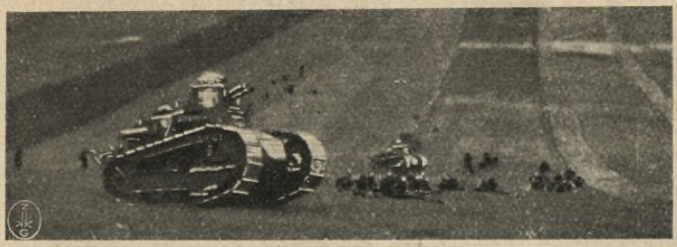

Rys. 99. Natarcie piechoty z czołgami.

się wzajemnie w walce, posuwają się w odległości około 50 mtr. od siebie gdyż ograniczone pole widzenia nie zezwala na szersze rozwinięcie.

Silne działanie posiadają czołgi na odległościach bliskich 50—200 mtr. Na odległościach dalszych działanie ich słabnie.

Zbliżywszy się na odległość celnego strzału, rozpoczynają czołgi walkę ogniową, zwalczając przedewszystkiem stanowiska broni maszynowej npla. W wypadku, gdy stanowiska te zostały zawczasu ustalone, kierują się czołgi wprost na nie, w przeciwnym wypadku obowiązkiem piechoty jest wskazywać je czołgom. Powodzenie działania czołgów zależy od uprzednio przeprowadzonego szczegółowego wywiadu.

Po wypełnieniu swego zadania, czołgi zostają zwolnione i gromadzą się w oznaczonych miejscach zbiórek, celem uzupełnienia zaopatrzenia.

376. CZOŁGI W WALCE RUCHOWEJ.

Jakkolwiek pierwsze czołgi budowane były z myślą użycia ich wyłącznie do walk pozycyjnych, jednak ze względu na ich duże zalety bojowe, oraz wystarczającą ruchliwość, mogą być użyte również i w walkach

ruchowych, a mianowicie: w walkach straży przedniej, w natarciu, pościgu, obronie i odwrocie.

Przydział czołgów do straży przedniej w znacznym stopniu ułatwia wypełnienie jej zadań.

Gdy straż przednia natknie się na oddziały ubezpieczające przeciwnika, stawiające opór, zmuszona jest rozwinąć się i przeprowadzić natarcie. Często okaże się, że siły przeciwnika były słabe, rozwinięcie było zbyteczne i opóźniło niepotrzebnie marsz własnych oddziałów. Użycie czołgów umożliwi w tym wypadku szybkie zgniecenie oporu, bez potrzeby rozwijania się straży przedniej i opóźniania marszu.

W walce spotkaniowej, użycie czołgów wzmacnia natarcie oddziałów straży przedniej i umożliwi im zajęcie ważnych punktów terenowych, mających decydujące znaczenie dla dalszej walki.

Marsz czołgów w straży przedniej odbywa się na gąsienicach. Gdy marsz odbywa się po szosach, czołgi posuwają się się po bokach, aby oszczędzać gąsienic oraz nie niszczyć dróg.

W wypadku, gdy straż przednia rozwinęła się i wykonuje marsz zbliżania, czołgi posuwają się po przez teren, unikając grupowania się na drogach, gdzie mogą się znaleźć pod ogniem artylerji nplskiej.

W natarciu w walce ruchowej, czołgi przydzielane są przedewszystkiem do oddziałów, mających zadanie przeprowadzenia natarcia głównego.

Działanie czołgów winno być poprzedzone rozpoznaniem terenu oraz ustaleniem kolejnych celów, jak również i sposobu przeprowadzenia natarcia.

Po złamaniu oporu npla i rozpoczęciu pościgu, czołgi posuwają się na gąsienicach wraz z czołowemi oddziałami piechoty.

Ponieważ dążeniem npla będzie powstrzymanie pościgu, przez zmuszanie oddziałów pościgowych do rozwijania się, zadaniem czołgów będzie szybkie łamanie oporu oddziałów osłaniających. W wypadku zerwania łączności z nplem, czołgi mogą się posuwać oddzielnie w tyle.

Czołgi w obronie w walkach ruchowych używane bywają do wsparcia przeciwnatarć. Aż do czasu rozpoczęcia przeciwnatarcia winne być trzymane czołgi w ukryciu, celem uniknięcia zniszczenia ich przez artylerję npla.

Z chwilą rozpoczęcia przeciwnatarcia czołgi wspierają je swym ogniem, posuwając się razem z piechotą.

Do walk odwrotowych przydziału czołgów winno zasadniczo się unikać, gdyż uszkodzonego sprzętu nie można będzie wycofać.

W wypadku jednak użycia czołgów do walk odwrotowych, czołgi muszą posiadać odpowiednią osłonę piechoty. Działanie czołgów polega na wykonaniu krótkich przeciwuderzeń, zmuszających npla do rozwijania się i opóźniania marszu, po uskutecznieniu których czołgi wycofują się do tyłu za zasłony, z poza których ponawiają w podobny sposób swe działanie.

W walkach tych czołgi winny być specjalnie ruchliwe, by uniknąć skutków działania ognia artyleryjskiego npla.

Po zajęciu przez piechotę stanowisk obronnych, czołgi winny być wycofane.

377. CZOŁGI W WALCE NA FRONCIE STAŁYM.

Udział czołgów w natarciu w walkach pozycyjnych ma za zadanie umożliwienie piechocie wdarcia się w umocnienia obronne npla. Czołgów używa się masowo i na szerokim froncie.

Przez masowe użycie czołgów wzmacnia się w wielkim stopniu siłę ogniową piechoty.

Użycie zaś czołgów na szerokim froncie pozwala uniknąć ześrodkowania ognia artyleryjskiego npla, tego najgroźniejszego wroga czołgów przez rozproszenie go w terenie.

W wypadku, gdy natarcie nie było poprzedzone przygotowaniem artyleryjskiem, oprócz zadań niszczenia środków obronnych npla, przypadają czołgom zadania uczynienia wyrw w zasiekach z drutu kolczastego przed jego pozycją, dla przejścia piechoty.

Dla zapewnienia ciągłości poparcia czołgowego oddziałom uszykowanym wgłąb, winny być czołgi o ile możności przydzielone do każdego rzutu, gdyż zarówno piechota, jak i czołgi wyczerpują się i tracą zdolność zaczepną.

Chcąc zwalczyć środki oporu npla, podsuwają się czołgi do nich jaknajbliżej, ostrzeliwując je swym ogniem. Piechota pozostała chwilowo wtyle, wspomaga ich działanie.

Po zdobyciu stanowiska, piechota natychmiast je zajmuje, i w dalszym ciągu wspiera ogniem kolejne działanie czołgów przeciwko następnym stanowiskom.

W czasie przerw pomiędzy poszczególnemi fazami natarcia, czołgi ochraniają piechotę przed przeciwuderzeniami nplskiemi.

Po ukończeniu działania, oraz zajęciu i usadowieniu się piechoty w zdobytym terenie, powracają czołgi do tyłu na stanowiska ukryte, gdzie uzupełniają swe zaopatrzenie i oczekują nowych zadań. Ponieważ czołgi przedstawiają dobre cele dla artylerji, wejście czołgów do akcji winno być zabezpieczone przez zwalczanie artyl. npla.

X. Grenadjerka i walka bagnetem.

A. Grenadjerka.

(Wyciąg z „Instrukcji grenadjerskiej").

378. POJĘCIA OGÓLNE I METODA SZKOLENIA.

„Granat ręczny jest pewnym i skutecznym środkiem walki z bliska, zarówno w natarciu jak i w obronie. Przyczynia się na równi z bagnetem do ostatecznego pokonania nieprzyjaciela w chwili bezpośredniego zetknięcia się z nim".

„Dobrze i w odpowiedniej chwili użyty granat wywiera na nieprzyjacielu wrażenie piorunujące, obezwładnia go i łamie ostatecznie jego odporność".

„Ażeby jednak granat był skutecznym czynnikiem w walce musi umieć nim władać każdy szeregowy, posiłkujący się granatem, znać doskonale jego budowę, jego właściwości i sposoby obchodzenia się z nim".

Treść wyszkolenia grenadjerskiego stanowi:

a) zapoznanie szeregowych z budową *), właściwościami i działaniem granatów **) ręcznych oraz nauczenie obchodzenia się z nimi i zachowania niezbędnej przy tem ostrożności;

b) nauczenie władania gr. ręcznemi t. zn. nauczenie dobrego rzutu niemi we wszelkich warunkach oraz zapoznanie ze skutkami ich działania;

c) wyszkolenie bojowe, t. j. zgranie grenadjerów w zespole sekcji grenadjerskiej i drużyny do umiejętnego wspólnego użycia gr. w czasie walki.

Pamiętać, że naukę powinno się prowadzić powoli lecz dokładnie, a bez formalistyki, gdyż wyszkolenie ma na celu przygotowanie do wojny.

Wyszkolenie pojedyńcze przeprowadzać przy pomocy pokazów. Pokazując pewien ruch, chwyt lub zamach, trzeba trudniejsze ruchy rozłożyć na poszczególne elementy. **Nie wolno jednak ćwiczyć na tempa.** Wyjaśnić, **w jakim celu** każdy ruch się wykonywa i dlaczego się go wykonywa w sposób pokazany, ażeby uczeń **zrozumiał**, że tak jest najlepiej dany ruch wykonać.

Po objaśnieniu uczeń przystępuje do wykonania danego ruchu, a instruktor śledzi wykonanie, wykazuje błędy, nakazuje powtórzenie ruchu aż do chwili, w której się przekona, że uczeń wie jak należy wykonać dany ruch.

Lekcję prowadzić żywo i w sposób urozmaicony ażeby uczniowie interesowali się nauką.

379. WYSZKOLENIE WE WŁADANIU GRANATEM RĘCZNYM.

Zadaniem wyszkolenia jest **nauczyć** żołnierza rzucać gr. **celnie, szybko, daleko i wytrwale.**

Wyszkolenie obejmuje:

a) ćwiczenia przygotowawcze,

b) ćwiczenia sprawności grenadjerskiej,

c) ćwiczenia stosowane.

380. ĆWICZENIA PRZYGOTOWAWCZE.

Mają na celu: nauczenie prawidłowego rzutu gr. **ćwiczebnym** oraz zachowywania niezbędnych środków **ostrożności** przy obchodzeniu się gr.

---

*) Charakterystyka i opis granatów — patrz rozdział „Uzbrojenie".

**) Będziemy używali skrótu gr. = granat.

Ażeby dobrze rzucać gr. trzeba mieć wyrobione mięśnie i umieć przybierać odpowiednie postawy. Przygotowuje do tego wychowanie fizyczne, a nadto t. zw. ćwiczenia wstępne w grenadjerce, które powinny trwać 3 — 5 minut przed każdą lekcją nauki rzutu. (Tabela ćwiczeń wstępnych — patrz str. 312).

Ćwiczenia w postawach do rzutu.

Po ćwiczeniach wstępnych w tym samym szyku ćwiczy się postawy do rzutu kolejno: stojąc, klęcząc, leżąc.

Na rozkaz: „postawę do rzutu (stojąc) ćwicz" — uczniowie rozpoczynają ćwiczenie; instruktor obchodzi kolejno wszystkich uczniów i poprawia błędy.

Rys. 100.

Postawa do rzutu stojąc (Rys. 100). Postawa zasadnicza, potem zwrot w prawo; jednocześnie odstawić nogę prawą do tyłu, nie mniej niż na 2 stopy i nieco w prawo. Ciężar ciała rozłożyć równomiernie na obie nogi, ręce swobodnie opuścić, wzrok na punkt odległy w kierunku lewego ramienia. Sprawdzić postawę przez głęboki ruch wahadłowy całem ciałem w kierunku prawego i lewego ramienia. Nogi przy ruchu ugina się.

Rys. 101.

Postawa do rzutu klęcząc. Postawa zasadnicza, zwrot w prawo, klęknąć na lewe kolano, prawą nogę wyprostować w prawo, wzrok w lewo, w kierunku przeciwnym do nogi prawej. Sprawdzić jak wyżej. Przy ruchu w prawo prawą nogę ugina się.

Postawa do rzutu leżąc (Rys. 101). Paść na ziemię. Leżąc brzuchem na ziemi, unieść lekko ciało, opierając się na przedramieniach i palcach stóp, podciągnąć lewą nogę zgiętą do przodu w prawo, tak, aby udo leżało prostopadle do osi ciała i następnie przekręcić się na lewy bok, by zwolnić rękę prawą.

Przybrana postawa będzie dobra, jeśli pozwoli na swobodne wykonanie ruchów ręką prawą.

Wszystkie te postawy przećwiczyć również do rzutu lewą ręką, zmieniając pojęcia prawo na lewo, lewo na prawo.

Chwyty granatów do rzutu.

Wszystkie gr. ujmuje się dowolnie, w sposób najdogodniejszy do zapalania i rzucania.

Wyjątek stanowi gr. z zapalnikiem samoczynnym W. 1916, z którym należy postępować ściśle według ustalonych przepisów (patrz poniżej „sposoby zapalania granatów").

TABELA ĆWICZEŃ WSTĘPNYCH

Ćwiczenia rąk	Ćwiczenia tułowia	Ćwiczenia nóg	Ćwiczenia złożone	Uwagi
I. Podniesienie prostych rąk bokiem w górę. Opuszczenie przodem. To samo odwrotnie.	I. Skłony tułowia w lewo i w prawo.	I. Półprzysiad na cztery tempa: 1 — na palce, 2 — półprzysiad, 3 — na palce, 4 — postawa.	I. Ręce w bok, skłon w prawo — jednocześnie ugięcie nogi prawej. Wyprostowanie tułowia i nogi. To samo w lewo.	1) Wszystkie ćwiczenia wykonywa się w rozkroku. Ręce o ile nie ćwiczą — na biodrach. Wszystkie ruchy wykonywa się głęboko lub silnie, o ile tylko na to budowa ciała i uzdolnienie fizyczne pozwalają.
II. Krążenie prawej (lewej, obu) ręki wprzód i w tył.	II. Zwroty tułowia w lewo i w prawo.	II. Przysiad na cztery tempa jak wyżej.	II. Lewa ręka bokiem w górę — jednocześnie ugięcie prawej nogi; wymachem bocznym prawa ręka w górę — lewa w dół, jednocześnie wyprostowanie energiczne prawej nogi i ugięcie lewej.	
III. Wymachy boczne rąk nie symetrycznie; prawa w górę, lewa w górę, jednocześnie prawa w dół i t. d.	III. Zwrot tułowia w lewo (w prawo) i skłon wprzód.	III. Uginanie i prężenie nóg naprzemian (lewa, prawa).	III. (Naśladowanie rzutu). Ręce w bok; skłon w prawo, jednocześnie ugięcie prawej nogi, szybkie wyprężenie prawej nogi, jednocześnie zwrot tułowia w lewo i skłon — ugięcie lewej nogi — rzut prawej ręki łukiem górnym w lewo, rzut lewej ręki łukiem dolnym w tył. To samo w lewo.	2) Ćwiczenia wstępne przerabia się w małym zespole, lub oddziale większym. W tym wypadku oddział ustawia się w kolumnie ćwiczebnej (3 lub 4 szeregowej) przesuwając parzyste szeregi w szachownicę. Odstępy i odległości tak, by ćwiczący nie przeszkadzali sobie wzajemnie.
IV. Ręce skurczone, pięści zaciśnięte na wysokości barków. Silny rzut ręki prawej (lewej, obu) wprzód, jednoczesne rozwarcie pięści.	IV. Zwrot tułowia w lewo (w prawo) i skłon w tył.	IV. Ręce w bok napalce, zwrot w lewo, przyklęknięcie na prawe kolano nie dotykając ziemi; na palce; zwrot do przodu; na całe stopy. To samo w przeciwną stronę.		
	V. Krążenie tułowia w lewo i w prawo.			

Chwyty gr. do rzutu ćwiczy się, ucząc rzutu, gdyż każdy gr. odbezpieczony musi być rzucony.

Przy wykonywaniu rzutów gr. ćwiczebnemi (bezwładnemi) należy przy każdym rzucie wykonać udawane ruchy odbezpieczania granatu.

R z u t y.

Uczyć rzutów, poczynając od postawy stojącej, przechodząc następnie do postawy klęczącej i leżącej. Rzuty ćwiczyć prawą i lewą ręką.

Zasadniczym rodzajem rzutu jest rzut ręką wyprostowaną, innym, wyjątkowo używanym — rzut ręką zgiętą w łokciu. Pierwszy jest lepszy, gdyż osiąga się nim zazwyczaj większą donośność rzutu, żołnierz mniej się męczy, nadto można go używać we wszystkich pozycjach.

Rzuty ręką wyprostowaną stojąc. (Rys. 102, 103, 104). Chwycić granat prawidłowo ręką prawą. Przybrać postawę do rzutu. Przenieść ciężar

Rys. 102.

Rys. 103.

Rys. 104.

ciała na lekko ugiętą lewą nogę przez pochylenie się w lewo i odbezpieczyć granat przy kolanie nogi lewej (zapalić przy granatach niesamoczynnych), obserwując tę czynność przez potrzebną chwilę.

Wycelować przez rękę lewą wprzód wyprostowaną, następnie przenieść ciężar ciała na nogę prawą, uginając ją w kolanie, a prostując lewą. Prawą ręką wyprostowaną i całym tułowiem przez skłon do tyłu wziąć jaknajwiększy zamach, unosząc zlekka lewą piętę. Przerzucić gwałtownie ciężar ciała wprzód na nogę lewą, uginając ją w kolanie, a prostując prawą i wyrzucić gr. wysokim łukiem wyprostowaną ręką prawą w chwili, gdy przechodzi on ponad głową.

W celu zwiększenia siły rzutu, rzucić jednocześnie lewą rękę dołem w tył, obracając tułów w kierunku rzutu.

Klęcząc. (Rys. 105, 106, 107). Jak z postawy stojącej i jak uwidoczniają rysunki. Z postawy jak na rys. 107 — t. zn. wraz z zamachem przy rzucie granatem paść wprzód na ręce, rozpłaszczyć się na biemi i skręcić głowę w bok. Nogę prawą dociągnąć do lewj. W celu zwiększenia siły rzutu, przenosząc ciało ku tyłowi, można unieść i cofnąć lewe kolano, opierając się tylko na palcach nogi.

Leżąc. (Rys. 101, 108, 109). Chwycić granat, przybrać postawę do rzutu, odbezpieczyć. Odpychając się dłonią lewej ręki od ziemi, wziąć tułowiem wraz z wyprostowaną ręką jaknajwiększy rozmach ku tyłowi, prawa noga zlekka zgięta.

Rys. 105.

Rys. 106.

Rys. 107.

Gdy uniesienie tułowia dla wzięcia zamachu jest niemożliwe, rzut wykonać samym zamachem wyprostowanej ręki, leżąc na brzuchu, boku lub na plecach.

Rzuty ręką ugiętą wykonuje się z postawy stojącej i klęczącej. (Rys. 110).

Rys. 108.

Rys. 109.

Rys. 110.

U w a g i: Rzucać granaty łukiem stromym. Podskok na prawej nodze w postawie stojącej, w czasie ruchu ciała ku przodowi, zwiększa donośność rzutu. Prawa noga, wysunięta ku tyłowi, odgrywa rolę steru: zbytnie jej przesunięcie w prawo powoduje zboczenie rzutu w lewo i odwrotnie.

Rzutów dokonywa się swobodnie, bez rozkazu. Celem przećwiczenia można wydawać jedynie rozkazy: „postawa stojąc“ (klęcząc, leżąc).

„Pojedyńczo pal“ — żołnierz odbezpiecza granat (przy niesamoczynnych zapala) i rzuca go.

Rozkaz ten może być poprzedzony wskazaniem kierunku, celu i t. p.

381. ĆWICZENIA SPRAWNOŚCI GRENADJERSKIEJ.

Ć w i c z e n i a d l a z a p r a w i e n i a g r e n a d j e r ó w w r z u c a n i u.

Rzuty na rzutni szkolnej mają wyrobić w żołnierzu:

a) utrzymanie nakazanego kierunku (wolne rzuty, przy których instruktor zwraca uwagę tylko na kierunek rzutu);

b) donośność rzutu (uwaga na kierunek i na osiągnięcie możliwie największej donośności);
c) celność (żołnierz ma trafić w cel poziomy lub pionowy);
d) szybkość (przeprowadzać pojedyńczo; żołnierz ma wyrzucić jaknajwięcej granatów w nakazanym kierunku i jaknajdalej, zawsze łukiem stromym);
e) wytrwałość (od czasu do czasu ćwiczenia, polegające na wyrzuceniu możliwie największej ilości gr. bez zmęczenia).

Rzucanie z okopu.

Żołnierz nie może wychylać się z okopu. Rzuca ręką wyprostowaną lub zgiętą.

Przyjąć postawę do rzutu stojąc, przylegając lewym bokiem do przedniej ściany okopu. Oprzeć lewą nogę na stopniu strzeleckim i ugiąć ją nieco w kolanie; nogę prawą wyprostować i odstawić nieco do tyłu i w bok do pozycji najwygodniejszej. Głowy nie wystawiać ponad przedpiersie. Odbezpieczyć (zapalić niesamoczynny). Wziąć zamach całem ciałem do tyłu, cofając rękę prawą, wyprostowaną dolnym łukiem aż poza biodro, tym samym łukiem przenieść ją energicznie powyżej przedpiersia i wyrzucić gr. Ten ostatni ruch wzmacnia się przez obrót ciała w lewo, wykonany na palcach stóp.

Rzucania ostre.

Cel rzucań ostrych:
1) zapoznać żołnierza z użyciem ostrych gr., aby używał ich bez obawy, jako sprzętu dobrze sobie znanego,
2) zapoznać go z siłą ich wybuchu,
3) wykazać żołnierzowi naocznie skutki działania gr. i wartość ich w walce zaczepnej i obronnej.

Uwaga: Instruktor musi się zachować spokojnie i wpływać uspokajająco na żołnierzy, okazujących zdenerwowanie.

— Najczęstsze błędy przy rzucaniu:
1) rzucający, nie zająwszy miejsca pośrodku stanowiska, może zawadzić przy braniu zamachu ręką o ścianę stanowiska i wypuścić zapalony gr.;
2) wykonywując rzut, za późno rozewrze dłoń i gr. uderzy w przednią ścianę stanowiska;
3) słabo trzymany gr. przy braniu zamachu w tył, wyleci z ręki do tyłu poza stanowisko.

W pierwszych dwu wypadkach gr. pozostaje wewnątrz stanowiska. Rzucający niezwłocznie opuszcza je i chroni się w rowie, biegnącym tuż za stanowiskiem. W trzecim wypadku gr. wyleci w tył poza stanowisko. Rzucający chroni się, pozostając wewnątrz i przylegając do ściany najlepiej go osłaniającej.

Wszystkie granaty nabite muszą być zużyte. Nie wolno ich z powrotem znosić do magazynu broni.

Po ukończeniu rzucania, wyznaczony przez oficera podoficer zbiera niewybuchnięte granaty. Granaty niewybuchnięte samoczynne, na których są ślady nadpalenia się sieżki prochowej oraz granaty niesamoczynne nie są niebezpieczne przy przenoszeniu; b. niebezpieczne są samoczynne niewybuchnięte, na których nie znać śladu nadpalenia. Jeśli taki granat po podniesieniu zacznie dymić, rzucić go niezwłocznie przynajmniej na 30 m. i przypaść do ziemi.

Granaty niewybuchnięte umieszcza się w dole głębokim przynajmniej na 80 cm, zdala od rzutni i nie na jej przedpolu, przyczem granaty niebezpieczne do oddzielnego dołu. Na wierzchu granatów w dole umieszcza się minę (np. paczkę 270 gr. sredytu) i powoduje jej wybuch zapomocą lontu długiego conajmniej na 75 cm. Po podpaleniu odbiec i schronić się za osłonę.

Nikomu bez wiedzy dozorującego oficera nie wolno podnosić granatów niewybuchniętych.

382. ĆWICZENIA STOSOWANE.

Cel: wyszkolić ucznia w rzucaniu gr. w różnych warunkach terenowych, czyli przystosować rzut do wymagań bojowych.

Przerobić należy:

a) dobieranie postaw pośrednich (półleżących, półklęczących i t. p.) do rzutu;

b) poprawianie stanowiska do rzutu przy pomocy łopatki i wykorzystanie terenu do skrytego posuwania się;

c) rzuty specjalne (z okopu do okopu, z leja do okopu i odwrotnie, z leja do leja, w marszu i biegu, do celu ukazującego się niespodzianie, z za węgła, z okna do okna, wzdłuż okopu za poprzeczną, rzuty szybkie do różnych celów);

d) rzucanie do celu niewidocznego i regulowanie ognia jedynie według rozkazu dowódcy, jak rzut z głębokiego okopu, ponad murem, zabudowaniem; odrzucanie granatów przeciwnika, które padły tuż koło rzucającego; rzuty w masce gazowej.

Uwagi: Przed ćwiczeniem instruktor zwięźle wyjaśnia i pokazuje ćwiczenie, poczem wykonuje je jeden z uczni. Reszta przygląda się i posuwa się w ślad za nim. Instruktor pokazuje błędy. Z kolei wykazuje błędy na drugim. Dalszy uczeń już ma ćwiczyć, bo stałoby się to monotonne, a lekcja ma być żywa i interesująca dla całej grupy.

Wymagać energji od ćwiczących i zdecydowanego, szybkiego działania.

383. WYSZKOLENIE BOJOWE.

Uczy najskuteczniejszego użycia granatów w walce. Wszystkie poprzednie ćwiczenia były jedynie przygotowaniem do nauki walki na granaty.

Zastosowanie różnych granatów w walce.

Zależnie od warunków i charakteru walki używa się w niej różnych rodzajów gr.:

a) gr. zaczepne (np. O. F.) działają siłą wybuchu materjału, którym są naładowane, dając mało skutecznych odłamków. Promień działania ich wybuchu sięga do dziesięciu metrów.

Używa się ich do walki z bliska w terenie otwartym, a specjalnie w natarciu, kiedy rzucający, nie mając osłony, byłby narażony na działanie odłamków własnego gr. Można niemi dosięgnąć nieprzyjaciela ukrytego i obrzucając go, ułatwić sobie ruch naprzód. Ze względu na stosunkowo słabe działanie, gr. zaczepne muszą być używane w znacznej ilości dla osiągnięcia pożądanego skutku.

b) Gr. obronne (np. F1, C. F.), dają przy wybuchu wielką ilość dużych odłamków, które są niebezpieczne nawet w odległości 100 m. od miejsca wybuchu.

Używa się ich, będąc samemu osłoniętym przed ich działaniem. Można niemi wykonać ogień zaporowy, nie pozwalający zbliżyć się nplowi do ważnych miejsc, których się broni.

c) Gr. gazowe (np. francuski gr. duszący, samoczynny), które dają przy wybuchu pewną ilość gazów niebezpiecznych przy wdychaniu. Mogą być użyte do oczyszczania z npla miejsc zakrytych i źle przewietrzanych, np. schrony, głębokie rowy.

d) Gr. dymne (np. francuski gr. dymny samoczynny), używane są do wytworzenia sztucznej mgły, stanowiącej nieprzejrzystą zasłonę.

e) Gr. zapalające (np. franc. gr. zapalający W. 1916), które mają własność zapalania materjałów niepoddających się zwykłemu płomieniowi; używa się ich do niszczenia różnych przedmiotów, nawet metali.

f) Gr. karabinowe (V. B.), działają zarówno siłą wybuchu, jak i wielką ilością odłamków. Mogą one być wyrzucane na odległość 85 do 190 metrów. Granaty karabinowe przedłużają działanie granatów ręcznych.

Wyszkolenie bojowe pojedyńczego grenadjera.

O wartości tych ćwiczeń, które muszą być bardzo starannie przygotowane, decyduje inicjatywa i pilność instruktorów.

Przerabia się zachowanie się grenadjera w szturmie, wybór, zajęcie i urządzenie stanowiska, ostrzeliwanie npla podczas natarcia i obrony i t. p.

Wyszkolenie bojowe sekcji grenadjerskiej.

Wykorzystanie terenu dla szybkiego poruszania się w nim, sprawne pokonywanie przeszkód podczas posuwania się, dostarczanie amunicji grenadjerowi wyborowemu, wykonanie szturmu i t. p., zwijanie odcinka rowów nplskich, obrona okopu przeciwko nplowi zwijającemu.

384. SPOSOBY ZAPALANIA GRANATÓW RĘCZNYCH.

Gr. franc. O. F. Postawa do rzutu. Ująć granat prawą ręką, ogon łyżki między kciukiem i resztą palców, czterema palcami objąć zewnętrzną, kciukiem wewnętrzną stronę granatu, przycisnąć zlekka nasadą dłoni ogon łyżki

i podnieść granat na wysokość pasa głównego. Kciukiem i zgiętym palcem wskazującym lewej ręki ująć kółko przetyczki i obrócić je ku sobie. Gdy haczyk pod wpływem obrotu zeskoczy ze swej osi — wyciągnąć przetyczkę w lewo. Granat jest odbezpieczony i gotowy do rzutu.

Uwaga. Należy zwracać uwagę, aby nie wyciągnąć przetyczki dopóki haczyk nie zeskoczy z osi, w przeciwnym razie oś przetyczki ulega zgięciu i utrudnia jej wyjęcie, nawet po zeskoczeniu haczyka.

Gr. franc. C. F. (Rys. 111, 112). Postawa do rzutu. Gr. ująć prawą ręką uchwytem, kapturem ochronnym granatu ku dołowi, obejmując czterema palcami zewnętrzną, kciukiem wewnętrzną stronę gr., następnie oprzeć rękę prawą, zewnętrzną stroną dłoni, o udo lewej nogi powyżej kolana. Lewą

Rys. 111.

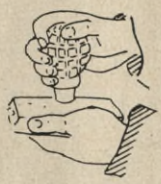

Rys. 112.

ręką chwycić kaptur ochronny gr. i pokręcając nim, ściągnąć go z szyjki gr. Gr. jest gotowy do zapalenia. W lewą rękę chwycić jakikolwiek twardy przedmiot i oprzeć go na udzie lewej nogi tuż nad kolanem. Unieść gr. nieco do góry i uderzyć silnie główką iglicy o przytrzymywany lewą ręką twardy przedmiot i natychmiast rzucić gr. bez względu na to czy się stwierdziło zapalenie gr., czy też nie. Zapalonego gr. nie wolno chwili przetrzymywać w ręce.

Gr. franc. F. I. z zapalnikiem samocz. zapala się jak O. F.; z zapalnikiem niesamocz. jak C. F.

Gr. franc. gaz.-duszący wz. 1916 z zapalnikiem samocz., zapala się jak O. F. lub F1, z zapaln. iglicznym niesamocz. jak C. F.

Gr. franc. dymny wz. 1916 — jak O. F. lub F1 o zap. samocz.

Gr. franc. zapalający wz. 1916. (Rys. 113) odbezpiecza się i zapala jak C. F. — Gr. ten nie wybucha, lecz stapia się i rozlewa ładunek bez niebezpieczeństwa dla rzucającego.

Gr. trzonowy niem. (Rys. 114). Postawa do rzutu. Ująć prawą ręką koniec trzona i odkręcić lewą ręką zakrętkę. Ująć guzik sznura zapałowego między palec wskazujący i średni ręki lewej, oprzeć lewą rękę nad kolanem lewej nogi, prawą rękę wraz z gr. umieścić nieco niżej. Następnie, nie ruszając ręki lewej, pociągnąć silnie gr. prawą ręką w kierunku przedłużenia trzonu (w dół gr.), wziąć odpowiedni rozmach do tyłu i rzucić.

Gr. jajowy niem. O ile trzon zapalnika zakończony jest drucikiem zapalającym, wystającym ponad niego, — dla uniknięcia poparzenia posługuje się przy zapalaniu specjalną pętlą zakończoną haczykiem.

Postawa do rzutu. Okręcić pętlę o dłoń lewej ręki tak, aby ją w każdej chwili można było swobodnie i szybko zdjąć z ręki, zaczepić drucik zapalający o haczyk pętli, oprzeć lewą rękę o udo lewej nogi tuż nad

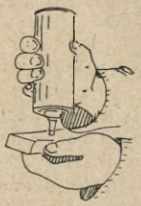

Rys. 113.

Rys. 114.

kolanem, uchwycić dobrze gr. prawą ręką, czterema palcami od zewnątrz, kciukiem od wewnątrz, zapalnikiem ku górze i następnie silnie pociągnąć ręką prawą wdół tak, aby wyrwać całkowicie drucik zapalający, wziąć odpowiedni zamach i rzucić gr.

Zapalonego gr. nie wolno ani chwili przetrzymać w ręce.

W wypadku, gdyby wskutek wadliwej budowy zapalnika nie dało się wyrwać drucika zapalającego z zapalnika, należy szybko odwinąć pętlę z ręki i rzucić gr. wraz z pętlą.

O ile trzon zapalnika zakończony jest sznurkiem i guzikiem, zapalenie odbywa się podobnie jak zapalanie gr. trzonowych niemieckich.

B. Walka bagnetem.

(Wyciąg z instrukcji).

385. CEL I ZNACZENIE NAUKI WALKI BAGNETEM.

Bój na bagnety jest częstym, niejednokrotnie rozstrzygającym przejawem walki. Żołnierz musi władać bagnetem doskonale. Umiejętność władania bagnetem wyrabia się przez ciągłe ćwiczenia. Systematyczne ćwiczenia w walce bagnetem wyrabiają ogólną sprawność fizyczną, śmiałość i zdolność do szybkiej decyzji.

Nauka walki bagnetem dzieli się na: a) ćwiczenia przygotowawcze, b) walkę szkolną, c) ćwiczenia bojowe.

Powyższy podział nauki walki bagnetem ma na celu metodyczne stosowanie ćwiczeń, w miarę powiększającego się poziomu wyszkolenia.

W początkach nauki walki bagnetem, w okresie ćwiczeń przygotowawczych, wskazane jest stosowanie **ubioru gimnastycznego.** Z chwilą przystąpienia do **walki szkolnej** należy stosować **mundury ćwiczebne.**

Czas trwania lekcji walki bagnetem wynosi 30 minut.

Instruktorowi nie wolno przetrzymywać żołnierzy w postawach, lub kazać wykonywać bez przerwy jeden i ten sam ruch.

386. ĆWICZENIA PRZYGOTOWAWCZE.

W skład ćwiczeń przygotowawczych wchodzą:

1) ćwiczenia bez broni: postawa, kroki, zwroty i wypady,
2) ćwiczenia z bronią: złożenia, pchnięcia, odbicia i ciosy,
3) ćwiczenia sprawności.

Podczas pierwszej połowy wyszkolenia rekruckiego zajmują ćwiczenia przygotowawcze w zasadzie całą lekcję, jednak pod koniec kilku ostatnich lekcyj tego okresu można rozpocząć ćwiczenia walki szkolnej.

Ćwiczenia sprawności rozpoczynają się w pierwszym tygodniu ćwiczeń walki bagnetem i trwają przez cały ciąg szkolenia. Przy ćwiczeniach tych należy dopilnować, aby ruchy podstawowe były wykonywane z całą dokładnością.

387. ĆWICZENIA BEZ BRONI.

Postawa szermiercza. Na komendę „postawa szermiercza": robi żołnierz z postawy zasadniczej na palcach lewej nogi zwrot 45° w prawo, odstawiając natychmiast prawą nogę na odległość do 3 stóp wtył — wskos, aby cała stopa przylegała do ziemi i tworzyła kąt prosty z kierunkiem lewej stopy. Nogi w kolanach ugięte, podudzie lewej nogi pionowo, kolano prawej nogi kryje palce stopy, biodra na równej wysokości od ziemi, tułów lekko pochylony wprzód, głowa w tym samym kierunku co lewa stopa, dłonie swobodnie na biodrach.

W szermierczej spocznij. Na komendę „w szermierczej spocznij", żołnierz przybiera postawę swobodną.

Krok wprzód. Na komendę „krok wprzód", żołnierz wysuwa ku przodowi lewą nogę przez wyprostowanie jej w kolanie, przyczem noga opiera się o ziemię piętą, potem zginając nogę w kolanie przesuwa tułów ku przodowi, następnie odbijając się lekko prawą nogę zbliża do lewej.

Krok w tył. Na komendę „krok w tył", żołnierz odstawia prawą nogę, prostując ją w kolanie, tak aby noga oparła się o ziemię całą stopą, przyczem tułów nie powinien się poruszać. Następnie zginając prawą nogę w kolanie i jednocześnie cofając tułów ku tyłowi, stawia lewą nogę w postawie szermierczej.

Krok w prawo wykonywamy podobnie jak krok w tył, wysuwając prawą nogę w bok i dostawiając lewą, zaś krok w lewo, jak krok w przód, wysuwając lewą nogę w bok i dostawiając prawą.

Zwroty. Zwroty w lewo, w prawo i w tył wykonywa żołnierz na palcach lewej nogi, odbijając się lekko prawą. Przy zwrotach w tył wykonywa się ruch zwrotny w prawo.

Wypad. Na komendę „wypad" żołnierz unosi lewą nogę i wyprostowaną w kolanie wyrzuca do przodu, a równocześnie wypręża energicznie nogę prawą, tułów wyrzuca wprzód. Wypad nie winien być zbyt długi,

Stopa prawa nie porusza się z miejsca.

Po wykonaniu wypadu natychmiast i bez komendy ćwiczący wraca do postawy szermierczej.

388. ĆWICZENIA Z BRONIĄ.

Złożenie zwykłe. (Rys. 115). Na komendę „złożenie zwykłe" przybiera żołnierz postawę szermierczą, unosi jednocześnie prawą ręką karabin

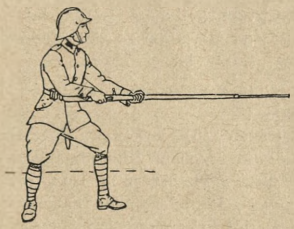

Rys. 115.

Rys. 116.

nieco ku górze, pochylając wylot lufy ku przodowi, lewą ręką chwyta broń między celownikiem a zamkiem tak, aby kciuk obejmował lufę od góry, prawą rękę przenosi na szyjkę kolby, silnie ją ujmując. Następnie wysuwa broń ku przodowi.

Rys. 117.

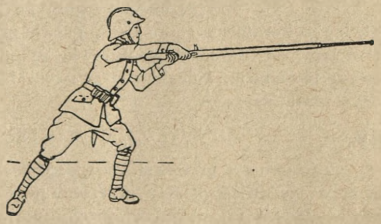

Rys. 118.

Złożenie górne (Rys. 116) **i dolne.** Żołnierz składa się jak poprzednio, lecz z ostrzem bagnetu na wysokości oczu lub na wysokości kolan.

Złożenie krótkie (Rys. 117) — jest złożeniem pomocniczem. Żołnierz wykonywa je jedynie ze złożeń poprzednich, cofając karabin wtył. Ręka podtrzymująca karabin przylega do ciała, koniec bagnetu na wysokości dołka piersiowego.

Pchnięcie wykonywa się z któregokolwiek złożenia. Po każdem pchnięciu należy natychmiast wracać do złożenia.

Pchnięcie dwiema. Na komendę „dwiema pchnij", żołnierz wysuwa broń ostrzem bagnetu, aż do zupełnego wyprostowania lewego ramienia, przenosi tułów ku przodowi, prostując prawą nogę w kolanie.

Pchnięcie dwiema z wypadem. Jak poprzednio, wykonywując wypad.

Pchnięcie jedną. (Rys. 118). Na komendę „jedną pchnij", żołnierz wysuwa broń aż do zupełnego wyprostowania prawego ramienia, przyczem lewą ręką podchwytuje kolbę od spodu, tuż za prawą ręką. Kolba przylega do prawego przedramienia. Jednocześnie przenosi tułów ku przodowi.

Rys. 119.

Pchnięcie jedną z wypadem. Jak poprzednio, wykonywując wypad.

Odbicia. (Rys. 116) wykonywa żołnierz ze złożeń szybkim i silnym ruchem odgarniającym w prawo lub w lewo ku przodowi przyczem lewą ręką nadaje odbiciu siłę, a prawą kierunek. Nie należy robić odbicia z zamachem lub zbyt szeroko. Przy odbiciach nie należy kolby unosić powyżej pasa.

Cios. Oprócz pchnięć można zadawać uderzenia którąkolwiek częścią karabina. Uderzenia te nazywamy ciosami.

Na bagnety. Komendę „na bagnety marsz" (Rys. 119), wykonywa się następująco: na zapowiedź „na bagnety", robi żołnierz lewą nogą wykrok, prawą ręką unosi karabin ku górze, lewą ręką chwyta za broń między celownikiem a zamkiem, prawą przenosi na szyjkę kolby tak, aby broń trzymać równolegle do tułowia wylotem lufy nieco wyżej głowy przed lewem ramieniem, kolba przed prawem biodrem. Na hasło „marsz", żołnierz rusza naprzód.

389. ĆWICZENIA SPRAWNOŚCI.

Ćwiczenia z przeciwnikiem pozorowanym. Ćwiczenia sprawności rozpoczyna się ćwiczeniami z przeciwnikiem pozorowanym. Instruktor staje przed oddziałem i wykonywa ruchy dotychczas nauczane, przedstawiając ruchy pozornego przeciwnika.

Ćwiczenia z tarczą. Przy ćwiczeniach z tarczą, połowa oddziału otrzymuje karabiny z bagnetami sprężynowemi lub drążki, druga połowa tarcze.

390. WALKA SZKOLNA.

Ćwiczenia z przeciwnikiem — polegają na praktycznem zastosowaniu różnych kombinacyj ruchów, poprzednio już nauczonych. Przykłady ćwiczeń podają następujące rysunki:

Pchnięcia dwiema. (Rys. 120).

Pchnięcia dwiema z wypadem. (Rys. 121).

Odbicie: a) w obronie. (Rys. 122), b) w natarciu (Rys. 123).

Ponadto często stosuje się — obejście. Wykonywa się je przez ominięcie broni przeciwnika ruchem śrubowym własnej broni (Rys. 124).

Zwody. Zwodami nazywają się zapoczątkowane pchnięcia lub odbicia, celem zmylenia przeciwnika. Są to ruchy, któremi zamierza się po-

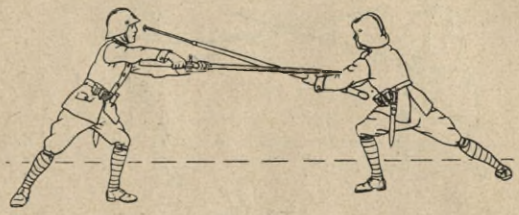

Rys. 120.

zornie do pchnięcia w jakąś część ciała, wysuwając broń aż do wyprostowania lewego ramienia i zadając błyskawiczne pchnięcie w inne miejsce.

Wolna walka — stanowi wstęp do ćwiczeń bojowych.

Celem wolnej walki jest wyrobienie w żołnierzu sprawności technicznej i umiejętności taktycznej w użyciu bagnetu. Wprowadza się ją

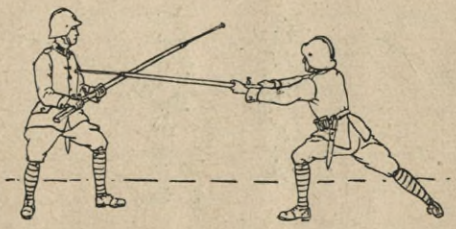

Rys. 121.

początkowo na końcu lekcji, przyczem czas na nią poświęcony nie powinien przekraczać kilku minut. Stopniowo przedłuża się czas. Pod koniec szkolenia w walce bagnetem, wolna walka zajmować powinna większą część lekcji.

391. ĆWICZENIA BOJOWE.

Polegają na stopniowem przyzwyczajaniu żołnierzy do walki z jednym, dwoma czy kilkoma przeciwnikami.

Ćwiczeniom bojowym należy nadawać wszelkie cechy rzeczywistego boju. Walka bagnetem, wykonana w warunkach bojowych, będzie końcową fazą szturmu.

Użycie bagnetu będzie konieczne, gdy żołnierz jest w bezpośredniej bliskości zaskoczony, np. na patrolu w terenie pokrytym, w walce o miejscowości, w zasadzkach i t. p.

Walka z jednym przeciwnikiem. Instruktor powinien wpajać w żołnierza, żeby ten, dopadając przeciwnika, starał się zwalczyć go przedewszystkiem strzałem, a następnie bagnetem, wykorzystując rozpęd ruchu.

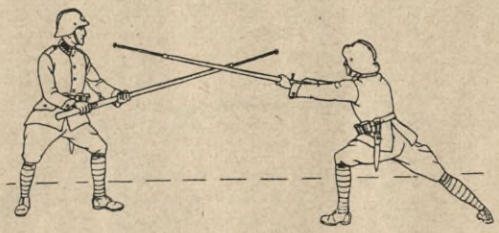

Rys. 122.

Żołnierz, który z jakichkolwiek powodów nie zdążył lub nie mógł nasadzić na broń bagnetu, walczy tu podobnie jak z bagnetem nałożonym, lecz zamiast pchnięć dąży przedewszystkiem do zadawania ciosów.

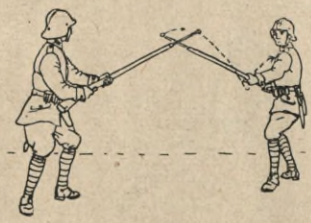

Rys. 123.

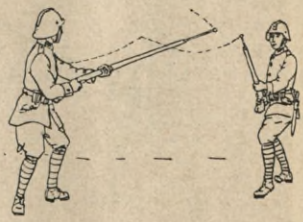

Rys. 124.

Walka z dwoma przeciwnikami. Przy spotkaniu się z dwoma przeciwnikami żołnierz naciera na nich kolejno, pamiętając o skuteczności strzału.

Walka z kawalerją. W starciu z kawalerją żołnierz zwalcza nacierających nań jeźdźców celnemi strzałami aż do ostatecznej chwili. Kiedy mimo tego jeździec uderza nań w pędzie, najważniejszą rzeczą jest odbić szablę czy lancę, gdyż szybkość ruchów przeciwnika nie pozwala zazwyczaj wykonać po odbiciu także pchnięcia. Jeźdźcowi łatwiej jest kłuć, a szczególnie ciąć ze swej prawej strony, wobec czego piechur, trzymając się po lewej stronie jeźdźca, tworzy sobie dogodniejsze warunki do walki.

XI. Wychowanie fizyczne.

(Wyciąg z reg. wych. fiz.).

I. Budowa ciała ludzkiego.

392. NAJWAŻNIEJSZE NARZĄDY.

Ciało człowieka składa się z następujących najważniejszych narządów: narząd ruchu, układ krwionośny i limfatyczny, narządy oddechowe narządy trawienia, układ nerwowy i zmysłów.

393. NARZĄD RUCHU.

Narząd ruchu służy człowiekowi do wykonywania ruchów. Składa się on z kośćca czyli szkieletu, oraz mięśni. Kościec stanowi niejako podporę i ochronę dla miękkich części ciała, a wespół z mięśniami, które się

Mięsień rozkurczony. Mięsień skurczony.

Rys. 125. Schemat działania mięśnia.

doń przyczepiają, umożliwia człowiekowi poruszanie się. Kości szkieletu łączą się ze sobą zapomocą mniej lub więcej ruchomych stawów. Ruch człowieka odbywa się przez zmianę położenia poszczególnych kości w stosunku do siebie. Ruch ten wykonywują kości za pośrednictwem mięśni, które, kurcząc się lub wydłużając, powodują pożądane ruchy, jak: zgięcie, wyprostowanie, zwracanie lub krążenie.

Od stopnia kurczliwości i rozciągliwości mięśni oraz ścięgien umocowujących stawy zależy mniejsza lub większa ruchliwość, a tem samem większa sprawność aparatu ruchowego. Sprawność tę możemy wydatnie zwiększyć przez odpowiednie ćwiczenia. Mięsień umiejętnie ćwiczony grubieje i zyskuje na sile, mięsień zaś niećwiczony słabnie i wiotczeje.

394. UKŁAD KRWIONOŚNY I LIMFATYCZNY.

Pośrednikiem w dostarczaniu organizmowi człowieka substancyj odżywczych jest krew. Krążąc w bardzo rozgałęzionych rurkach zamkniętych, t. zw. naczyniach krwionośnych, doprowadza ona soki odżywcze do najdrobniejszych części ciała i oczyszcza je z substancyj szkodliwych.

Krew składa się z czerwonych ciałek krwi, których zadaniem jest pochłanianie wdychanego tlenu, białych ciałek krwi, które pochłaniają

wszelkie drobne, szkodliwe dla organizmu ciała i chronią go przed szkodliwemi wpływami z zewnątrz, oraz surowicy, która zawiera składniki potrzebne do odżywiania tkanek.

W jaki sposób odbywa się ruch krwi i odżywianie przez nią tkanek?

Narządem, który powoduje krążenie krwi w naczyniach krwionośnych jest serce.

Jest to narząd mięsisty, kształtu spłaszczonej gruszki, ułożony po lewej stronie klatki piersiowej. Wnętrze serca przedzielone jest pionową przegródką na dwie komory, prawą i lewą, każda zaś komora przedzielona jest ścianą poziomą na dwie części, z których górne zwą się przedsionkami. Przedsionki są połączone ze swemi komorami otworami. Z chwilą skurczu przedsionków rozkurczają się komory, dzięki czemu krew przepływa z przedsionków do komór. Gdy jednak z kolei kurczą się komory, a rozkurczają przedsionki, krew już nie może dostać się do przedsionków, gdyż stoją temu na przeszkodzie t. zw. zastawki sercowe, uniemożliwiające powrót krwi ku górze. Natomiast ujście znajduje krew do naczyń krwionośnych wychodzących z komór.

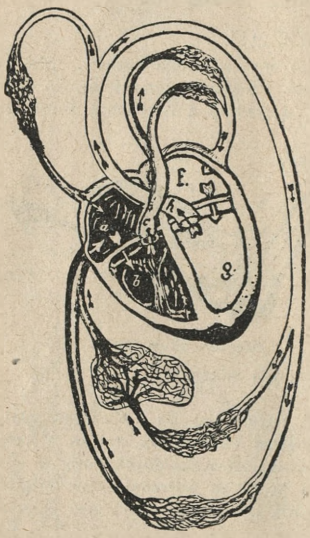

Rys. 126. Schemat układu krwionośnego.
a — przedsionek prawy, b — komora prawa, c — tętnica płucna, f — przedsionek lewy, g — komora lewa, h — aorta.

Z komory lewej wychodzi krew t. zw. tętnicza tętnicą główną czyli aortą, która rozczepia się na coraz to mniejsze naczynia, tworząc wkońcu niedostrzegalne dla gołego oka naczynia włosowate, docierające już do najdrobniejszych komórek ciała. Tutaj krew oddaje tlen i soki odżywcze, a zabiera kwas węglowy i produkty rozpadu. Naczynia włosowate łączą się znów w coraz to szersze żyłki, które krew zużytą odprowadzają do prawego przedsionka. Stąd skurczem przedsionka krew żylna wpływa do prawej komory, a skurczem komory do tętnicy płucnej, która prowadzi do płuc, oplatając swemi naczyniami włoskowatemi pęcherzyki płucne. Tutaj krew oczyszcza się z kwasu węglowego, zabiera tlen i wraca jako krew tętnicza do przedsionka lewego i lewej komory, aby znów rozejść się po ustroju.

Drogę krwi od komory lewej przez tętnice i żyły do przedsionka prawego nazywamy krwiobiegiem wielkim, zaś od komory prawej przez tętnicę i żyły płucne do przedsionka lewego — krwiobiegiem małym.

Krew zawierająca tlen przebiega w tętnicach, tętniąc na skutek skurczów serca. Tętnienie to możemy wyczuć (t. zw. puls). Natomiast krew żylna nie tętni, gdyż pozostaje ona pod działaniem siły ssącej serca.

Część cieczy pochodzącej z naczyń włoskowatych, a zawierającej soki odżywcze dla organizmu i produkty rozpadu komórek, zbiera się w szczelinach tkanek i za pośrednictwem sieci t. zw. naczyń limfatycznych dostaje się zpowrotem do żył, aby dalej służyć do odżywiania ciała. W ten sposób ciecz ta, zwana limfą, reguluje doprowadzanie soków odżywczych do tkanek i odprowadzanie z nich produktów zużytych, ułatwiając pracę krwi.

Naczynia limfatyczne posiadają liczne zgrubienia, t. zw. gruczoły limfatyczne. Zadaniem ich jest zatrzymywanie i unieszkodliwianie wszelkich zarodków chorobotwórczych, któreby się wdarły do ustroju. Najwięcej tych gruczołów mamy na szyji, pod szczęką i w zgięciu pachwinowem.

395. NARZĄDY ODDECHOWE.

Oddychanie polega na pobieraniu z powietrza tlenu i wydalaniu kwasu węglowego. Dzieje się to w płucach. Pobrany przez płuca tlen dostaje się za pośrednictwem krwi tętniczej do tkanek i odżywia je. Stąd zaś krew żylna odprowadza do płuc szkodliwy dla ustroju kwas węglowy, aby go wydzielić nazewnątrz.

Oddychanie odbywa się zapomocą narządów oddechowych, któremi są: nos, krtań, tchawica, płuca i mięśnie klatki piersiowej.

Wewnętrzne ściany nosa są wyścielone błoną śluzową. Powietrze wciągane przez nos ogrzewa się i oczyszcza z pyłu, który osiada na błonie. Dlatego należy zawsze, a szczególnie podczas ćwiczeń, oddychać przez nos, a nie przez usta. Unikamy przez to zaziębienia organów oddechowych i ich zanieczyszczenia.

Z nosa powietrze przechodzi do krtani, w której znajdują się struny głosowe, powodujące, dzięki ruchowi powietrza, głos ludzki.

Poniżej krtani leży tchawica. Jest to długa rura, rozgałęziająca się na dwie odnogi, zwane oskrzelami; te zaś dzielą się na mniejsze oskrzeliki, zakończone drobnemi pęcherzykami płucnemi. W pęcherzykach tych, które są otoczone gęstą siecią naczyń krwionośnych, odbywa się pobieranie tlenu przez krew i oddawanie kwasu węglowego. Oskrzela i ich rozgałęzienia wraz z pęcherzykami płucnemi tworzą płuca.

Wciąganie powietrza do płuc (wdech) i jego wydalanie (wydech) odbywa się przy pomocy mięśni klatki piersiowej i przepony, które rozszerzają lub zwężają klatkę piersiową.

396. NARZĄDY TRAWIENIA.

Aby utrzymać ustrój człowieka w zdrowiu, musimy wprowadzać doń odpowiednią ilość pokarmów. Przerabianie tych pokarmów w ciała służące do odżywiania ustroju, jest zadaniem przewodu pokarmowego, który składa się z jamy ustnej, przełyku, żołądka, jelit, wątroby i trzustki.

W jamie ustnej pokarm ulega rozdrobieniu przy pomocy zębów i częściowemu strawieniu przez ślinę, która wydzielana przez gruczoły ślinowe, czyni pokarmy mączne strawnemi. Otoczony śliną pokarm dostaje się przy pomocy języka do przełyku, a stąd do **żołądka.**

Żołądek leży po lewej stronie pod przeponą. Jest on wyścielony błoną śluzową, w której mieszczą się gruczoły wydzielające soki trawienne. Pokarmy płynne dostają się do naczyń krwionośnych bezpośrednio przez ściany żołądka. Natomiast części stałe rozkładają się pod wpływem soków żołądkowych na miazgę, która przechodzi następnie do jelit, celem dalszego strawienia.

Do pierwszej części jelit t. zw. dwunastnicy, wpadają przewody dwóch gruczołów trawiennych: **wątroby i trzustki.**

Wątroba leży po prawej stronie pod przeponą. Wydziela ona żółć, oczyszcza przechodzącą przez nią z jelit krew i magazynuje produkty pożyteczne dla ustroju.

Żółć, która wlewa się do jelit, bierze udział w trawieniu, ułatwia wchłanianie pokarmów przez jelita i wydala z wątroby do jelit produkty szkodliwe; trzustka zaś wydziela soki wywierające ważny wpływ na trawienie.

Jelita wydzielają również soki trawienne, które zmieszane z żółcią i sokami trzustki, trawią pokarm. Strawiony zaś pokarm jelita wsysają przy pomocy niewidocznych dla oka kosmków.

Części niestrawione zostają wydalone z ustroju w postaci kału.

397. UKŁAD NERWOWY.

Układ nerwowy reguluje zapomocą mięśni wszystkie zależne i niezależne od naszej woli czynności ustroju. Dzięki niemu odbieramy też wrażenia pochodzące z zewnątrz.

Układ nerwowy dzieli się na dwie części: centralny i obwodowy. Centralny składa się z **mózgu i rdzenia pacierzowego,** obwodowy zaś z wszystkich **nerwów** od mózgu i rdzenia odchodzących.

Mózg leży wewnątrz czaszki. Jego zewnętrzna powłoka t. zw. **kora mózgowa,** jest właśnie siedliskiem uczuć, myśli, woli i pamięci człowieka. Prócz tego na korze mózgowej są okolice regulujące czynności pewnych narządów człowieka.

W tylnej części mózgu, czyli móżdżku, leżą ośrodki równowagi i sprawności ruchów dowolnych. Mózg z rdzeniem pacierzowym łączy **rdzeń przedłużony.** W nim leżą niezbędne do życia ośrodki regulujące oddech i krwiobieg, zwane „węzłem życia". Uderzenie w okolicę karku, gdzie się ten węzeł znajduje, może spowodować ogłuszenie, a nawet śmierć. Od dolnej powierzchni mózgu odchodzi 12 par nerwów mózgowych, unerwiających okolice czaszki, twarzy, szyji. Jeden z nich — nerw błędny — biegnie do klatki piersiowej i brzusznej i reguluje czynności płuc, serca i częściowo przewodu pokarmowego.

Rdzeń pacierzowy leży w kanale kręgowym. Od niego odchodzi 31 par nerwów, z których przednie są ruchowe, tylne zaś czuciowe. Nerwy

ruchowe dochodzą do mięśni i kierują ich ruchami, nerwy czuciowe rozgałęziają się w skórze i narządach zmysłów, przenosząc wrażenia z zewnątrz do mózgu.

Ruchami narządów wewnętrznych zawiaduje osobny układ nerwowy, zwany sympatycznym, który przebiega dwoma sznurami wzdłuż kręgosłupa.

Posiadamy pięć zmysłów głównych: wzrok, słuch, węch, smak i dotyk, oraz zmysł mięśniowy, cieplny i wewnętrzny. Zmysły główne służą do odbierania wrażeń ze świata zewnętrznego. Zmysł mięśniowy uświadamia nam ułożenie mięśni względem siebie, zmysł cieplny pozwala nam ocenić temperaturę otoczenia, zaś zmysł wewnętrzny doprowadza do naszej świadomości różne stany wewnętrzne, jak uczucie bólu, głodu, osłabienia i t. p.

II. Wpływ ćwiczeń fizycznych na organizm i higjena ćwiczeń.

398. ORGANIZM ŻOŁNIERZA W WIEKU POBOROWYM.

Objektem wychowania fizycznego w wojsku są żołnierze w wieku 21 — 23 lat, rzadziej starsi (rezerwiści).

Aby ćwiczenia fizyczne, uprawiane w wojsku, przyniosły pożytek, muszą one być dostosowane do wieku żołnierzy i ich wartości pod względem fizycznym.

Organizm rekruta przybywającego do szeregów nie jest jeszcze ostatecznie skrystalizowany. Rozwój jego kośćca nie jest jeszcze ukończony. Jednakże proces wzrastania jest już w wieku poborowym bardzo powolny i kończy się po 23 roku życia. Pozwala to na stosowanie w okresie służby wojskowej dość intensywnych ćwiczeń, które, dawkowane umiejętnie, wywierają korzystny wpływ na rozwój fizyczny żołnierza.

Żołnierz przychodzi do wojska zasadniczo zdrowy. Jeśli ma braki, to tylko pod względem sprawności osobistej, pochodzące albo z nieuprawiania ćwiczeń fizycznych w wieku przedpoborowym, albo wywołane jednostronną pracą zawodową. Nasz żołnierz, rekrutujący się w przeważnym procencie ze sfer wieśniaczych, jest naogół silny fizycznie, lecz ociężały w ruchach i reaguje na bodźce zewnętrzne zbyt powoli. Wskutek nieuprawiania w latach przed przyjściem do wojska żadnych systematycznych ćwiczeń poza jednostronną pracą na roli, większość rekrutów posiada złą postawę, zbyt małą ruchomość stawów i koordynuje z trudnością ruchy złożone, co w sumie stwarza instruktorom poważne kłopoty w wyszkoleniu wojskowem.

Rzeczą zatem instruktora będzie za pośrednictwem odpowiednio dobranych ćwiczeń braki te usunąć lub conajmniej złagodzić.

399. WPŁYW ĆWICZEŃ FIZYCZNYCH NA ORGANIZM.

Mięsień ćwiczony wykonuje pracę przez kurczenie się. Praca ta wywołuje poważne przyśpieszenie obiegu krwi, która, przepływając przez

mięsień w kilkakrotnie zwiększonej ilości, usuwa gromadzące się w nim wskutek wzmożonej pracy szkodliwe produkty rozpadu i doprowadza doń tlen i substancje odżywcze.

Ten wzmożony dopływ krwi do mięśni trwa jeszcze jakiś czas bezpośrednio po ukończeniu ćwiczeń, zasilając mięśnie w dalszym ciągu sokami odżywczemi. Pozatem praca fizyczna wywołuje w mięśniu wzrost procesów życiowych, które nietylko, że pokrywają ubytek energji, straconej przez intensywną pracę mięśni, ale nawet, przy odpowiednio dozowanych ćwiczeniach i należytem odżywianiu, powodują przyrost sił fizycznych mięśni.

Tak więc dzięki ćwiczeniom fizycznym wzrasta wydajność pracy mięśni, zwiększa się ich objętość, jędrność i siła. **Mięsień ćwiczony zużywa mniej energji i później się męczy, niż mięsień niećwiczony.**

Wskutek wytężonej pracy fizycznej zwiększa się też odpowiednio praca serca, aby doprowadzić do pracujących mięśni potrzebną ilość krwi zaopatrzonej w tlen. Wzrasta więc częstość uderzeń serca, a temsamem ilość krwi wpędzanej przez nie do tętnic.

Ilość uderzeń serca na minutę u człowieka w wieku od 19 — 30 lat wynosi w stanie spoczynku 70 — 75. Pod wpływem pracy mięśniowej ilość tych uderzeń (pulsu) wzrasta zależnie od wysiłku i może dojść nawet do 200 uderzeń i więcej. Zależy to od stopnia wyćwiczenia. Im większa jest suma pracy wykonanej przez mięśnie i im mniej mięśnie są do tej pracy zaprawione, tem szybsze jest bicie pulsu i tem dłuższy okres powrotu czynności serca po wysiłku do normy. Natomiast u człowieka wytrenowanego puls nie wzrasta tak szybko, a po pracy fizycznej powraca w znacznie krótszym czasie do stanu pierwotnego. Z tego widzimy, że u człowieka wyćwiczonego serce męczy się o wiele później niż u człowieka niewyćwiczonego.

Aby nadążyć z dostarczaniem tlenu dla tej zwiększonej ilości krwi, którą serce dzięki swej wzmożonej działalności wypycha do pracujących mięśni, wzmaga się czynność płuc, czyli częstość i głębokość oddechu. Pozostaje to w ścisłym związku ze zwiększeniem się we krwi kwasu węglowego.

Od umiejętnego oddychania zależy w dużym stopniu równowaga między pracą mięśni, a dostarczanem im paliwem, t. j. tlenem. Im dłużej tę równowagę zachowamy, tem dłużej mogą nasze mięśnie pracować, tem później się nasz organizm męczy. Należy więc ćwiczyć organa oddechowe zapomocą specjalnych ćwiczeń oddechowych, aby uzyskać większą pojemność płuc, głębokość oddechów i ich regularność.

Tkanki pracującego mięśnia zużywają się i wymagają dowozu zwiększonej ilości substancyj odżywczych. Stąd też człowiek uprawiający ćwiczenia fizyczne ma większy apetyt. Wprowadzany do ustroju pokarm dostaje się po strawieniu go przez narządy trawienia do krwi, która z kolei rozprowadza go do mięśni. Mięsień ćwiczony nie zużywa wszystkich substancyj, część ich bowiem pozostaje w mięśniu jako zapas energji. Wy-

nika stąd ważność odpowiedniego odżywiania się w okresie uprawiania ćwiczeń fizycznych.

Reasumując powyższe, ćwiczenia fizyczne, odpowiednio stosowane, wywierają następujący korzystny wpływ na organizm:

1. muskulatura staje się silniejszą i wytrzymalszą, t. j. mniej ulega zmęczeniu,
2. serce wzmacnia się, skutkiem czego puls w czasie ćwiczeń nie podnosi się zbytnio, a po ćwiczeniach szybko wraca do normy,
3. oddech staje się powolniejszy a głębszy; zwiększa się pojemność życiowa płuc,
4. przemiana materji jest żywsza i oszczędniejsza.

400. ZAPRAWA.

Pod zaprawą rozumiemy przygotowanie organizmu do wysiłku fizycznego. Chodzi nam mianowicie o to, aby energję naszych mięśni i sprawność naszych organów wewnętrznych (przedewszystkiem narządów krwionośnych i oddechowych) podnieść do takiego stanu, by zmęczenie w czasie wykonywania pracy fizycznej występowało jak najpóźniej. Cel ten osiągamy przez regularne i odpowiednio stopniowane ćwiczenia czyli zaprawę, oraz przez odpowiedni tryb życia.

Wykonywanie wytężonej pracy fizycznej, np. stawanie do długich biegów, bez przygotowania, może narazić organizm na przykre wypadki, a nawet na bezpowrotną utratę zdrowia.

Ćwiczenia fizyczne tylko wtedy mogą uczynić organizm zdatnym do maksymalnego wysiłku, jeśli są uprawiane stale i regularnie. Przerwy w ćwiczeniach powodują obniżenie nabytej poprzednio sprawności.

Osiągnięcie w zaprawie dobrych wyników zależy przedewszystkiem od odpowiedniego trybu życia.

Przestrzeganie niżej podanych wskazówek higjenicznych jest koniecznym warunkiem racjonalnej zaprawy.

401. WSKAZÓWKI HIGJENICZNE I ZDROWOTNE.

Najumiejętniej prowadzone ćwiczenia fizyczne nie przyniosą wiele korzyści, jeśli w okresie ich uprawiania nie będziemy prowadzili odpowiedniego trybu życia, opartego na zasadach higjeny.

Praca fizyczna wymaga regularnego odpoczynku. Aby organizm mógł po trudach dnia dobrze odpocząć i być zdatnym do dalszej pracy w dniu następnym, potrzebny jest regularny, najmniej 8-godzinny sen.

Odżywianie musi być dostateczne, urozmaicone i podawane w jednakowych porach dnia. Nie należy objadać się tuż przed ćwiczeniami; powinny się one rozpoczynać najwcześniej w 2 godziny po obfitszym posiłku. **Alkohol i nikotyna** wpływają szkodliwie na organizm, zwłaszcza w okresie wytężonej pracy fizycznej.

Ciało należy utrzymywać stale w czystości. Pożądana jest jak najczęstsza kąpiel ciepła, lub natryski, szczególnie po ćwiczeniach. W braku kąpieli dobrze jest zmyć ciało ciepłą wodą i wytrzeć silnie ręcznikiem.

Kąpiel zimna bezpośrednio po ćwiczeniach jest szkodliwa. W porze letniej wskazane są częste **kąpiele rzeczne.**

Kąpiele słoneczne i powietrzne są bardzo pożyteczne. Kąpiele te należy przeplatać ruchem i spoczynkiem, światłem i cieniem, rozgrzaniem i ochłodzeniem. Nieruchome długie leżenie na słońcu jest szkodliwe. W czasie kąpieli słonecznej należy głowę okryć. Zbyt długie przebywanie na słońcu nago, bez stopniowego przyzwyczajania się, może spowodować bolesne oparzenia skóry i bóle głowy.

Należy dbać o to, by zawsze oddychać czystem powietrzem, a zwłaszcza podczas ćwiczeń, gdy czynność oddychania jest wzmożona. Dlatego ćwiczyć należy o ile możności na wolnem powietrzu. W razie ćwiczeń w sali (hali), powinna być ona gruntownie przewietrzona i wyczyszczona.

Również i w **izbach mieszkalnych** powinno być zawsze czyste powietrze; częste ich wietrzenie jest nieodzowne.

Wdech powinien się odbywać tylko przez nos, wydychać można ustami. Zapobiega to dostaniu się pyłu i zbyt zimnego powietrza do płuc.

Wreszcie, warunkiem skuteczności zaprawy jest **wstrzemięźliwość płciowa.** Nie przestrzeganie tego warunku niweczy w poważnym stopniu osiągnięte wyniki.

402. PRZETRENOWANIE.

Ćwiczenia fizyczne pomnażają siły i zdrowie, jeśli ich rodzaj, natężenie i częstość odpowiadają stanowi zdrowia i naszej kondycji fizycznej. Zbyt częste i forsowne ćwiczenia mogą łatwo spowodować przemęczenie organizmu, czyli t. zw. przetrenowanie.

Objawami przemęczenia ćwiczeniami są: spadek wagi ciała, bladość na twarzy, brak apetytu, nerwowość, bezsenność, apatja, złe samopoczucie, niechęć do ćwiczeń i spadek sprawności fizycznej.

Skoro tylko te objawy zauważymy, należy ćwiczenia natychmiast przerwać, aby przez odpoczynek i dobre odżywianie odzyskać równowagę w przemianie materji i opanować osłabienie nerwów. Kontynuowanie ćwiczeń pomimo objawów przemęczenia pogarsza tylko stan ćwiczącego.

Dlatego ćwiczenia fizyczne należy stosować, zwłaszcza odnośnie rekrutów, ogólnie, a w razie zauważenia objawów przemęczenia, należy ich oddawać opiece lekarza.

Zaznajomiwszy się w ogólnych zarysach z budową ciała ludzkiego i z procesami, jakie w niem zachodzą pod wpływem ćwiczeń fizycznych, przejdziemy teraz do istoty samych ćwiczeń, ich techniki i sposobów prowadzenia — w odniesieniu do żołnierza.

III. Zasady prowadzenia wychowania fizycznego.

A. Zasady ogólne.

403. CEL, ŚRODKI I METODA WYCHOWANIA FIZYCZNEGO.

Celem wychowania fizycznego w wojsku jest przygotowanie żołnierza pod względem fizycznym do wojny a więc:

— przygotowanie pod względem ruchowym do czynności wykonywanych w czasie działań bojowych, a więc: marszu, biegu, skoku, wspinania się, pełzania, pływania, walki wręcz i t. p.,
— wzmocnienie kondycji fizycznej i podniesienie tą drogą wytrzymałości i odporności na trudy wojny,
— wzmocnienie systemu nerwowego.

Aby powyższy cel osiągnąć stosujemy następujące środki:

1) gimnastykę metodyczną i stosowaną;
2) niektóre sporty, a mianowicie:
   a) lekką atletykę (najpotrzebniejsze jej elementy);
   b) pływanie;
3) gry i zabawy.

Niezależnie od wyliczonych wyżej środków, sprawność fizyczną żołnierza podnoszą również wszelkie ćwiczenia wchodzące w zakres wyszkolenia fachowo - wojskowego, a więc walka bagnetem, grenadjerka, szkoła walki, jazda konna, służba saperska i t. d.

Skuteczność ćwiczeń fizycznych zależy od przestrzegania następujących wskazówek metodycznych:

a) poznania własności fizycznych i duchowych żołnierza,
b) doboru i stopniowania ćwiczeń wedle stanu sprawności żołnierzy,
c) dokładności w wykonaniu ćwiczeń,
d) zainteresowania ćwiczeniami i dobrego nastroju.

404. BADANIE LEKARSKIE I PRÓBA SPRAWNOŚCI FIZYCZNEJ.

Poznanie właściwości żołnierza osiągamy przez badania i pomiary lekarskie i próby sprawności fizycznej, przeprowadzane co pewien czas, oraz obserwację podczas ćwiczeń.

Badania lekarskie powinny się odbywać przed każdą próbą sprawności fizycznej przed południem. Przeprowadza je lekarz oddziału w obecności instruktora, mierząc wagę, wzrost, obwód klatki piersiowej w spokoju, różnicę obwodu klatki piersiowej przy wdechu i wydechu, obwód w pasie, oraz badając tętno i serce.

Próbę sprawności fizycznej przeprowadza instruktor tuż po badaniach, w porze popołudniowej.

Pierwsza próba składa się z biegu na 100 m., skoku wdal z rozbiegiem (3 skoki) i rzutu granatem dowolną ręką — i przeprowadza się ją w ciągu jednego popołudnia.

Następne próby uzupełnia się jeszcze wspinaniem po linie 5-metrowej i biegiem na 800 m. i przeprowadza się je w ciągu dwóch po sobie następujących dni.

Dzień I-szy: bieg 100 m., skok wdal i rzut granatem; dzień II-gi: wspinanie się po linie i bieg 800 m.

Próba nie może nosić charakteru zawodów.

Osiągnięte przez żołnierzy wyniki w każdem ćwiczeniu próby oznacza się punktami według poniższej tabeli. Jeśli próbę wykonano w trze-

wikach i drelichu, do sumy wszystkich punktów dolicza się 8 punktów, jeśli zaś w butach i drelichu — 12 punktów.

Po każdej próbie dzieli się żołnierzy na dwie grupy: sprawnych i niesprawnych. I tak: po pierwszej próbie do grupy sprawnych zalicza się tych, którzy osiągnęli więcej niż 15 pkt., pozostałych zaś do grupy niesprawnych. Po następnych próbach w grupie niesprawnych pozostawia się tych, którzy nie osiągnęli 24 punktów.

Tabela oceny sprawności fizycznej.

Pkt.	Bieg 100 mtr.	Skok wdal	Rzut granatem 800 gr.	Wspinanie po linie 5 m.	Bieg 800 mtr.
1.	20	250	15	25	5,00
2.	18	275	20	20	4,00
3.	17	300	25	17	3,40
4.	16,6	320	29	15	3,30
5.	16	340	33	13	3,20
6.	15,6	360	37	13	3,10
7.	15	380	41	11	3,05
8.	14,6	400	45	10,6	3,00
9.	14,2	420	49	10	2.55
10.	14	435	52	9,6	2,50
11.	13,8	450	55	9	2,45
12.	13,6	465	58	8,6	2,40
13.	13,4	480	61	8	2,36
14.	13,2	490	63	7,6	2,33
15.	13	500	65	7	2,30

Wyniki badań lekarskich i prób sprawności wpisuje się do kart osobistych żołnierza.

405. WSKAZÓWKI DLA INSTRUKTORA.

Instruktor wychowania fizycznego powinien przestrzegać następujących zasad:

1. Na lekcję wychowania fizycznego należy przychodzić przygotowanym.
2. Ćwiczenia powinny odpowiadać sprawności prowadzonej grupy. Od ćwiczeń łatwych należy stopniowo przechodzić do trudnych. Stosowanie odrazu zbyt trudnych ćwiczeń opóźnia ich wyuczenie oraz może spowodować przemęczenie żołnierzy.
3. Ćwiczenia jednej lekcji powinny o ile możności objąć całe ciało; powinny się one zatem wzajemnie uzupełniać.
4. Do programu lekcji nie wstawiać wszystkich ćwiczeń nowych; ćwiczenia nowe powinny znajdować się między ćwiczeniami już znanemi.

5. Wszelkie ćwiczenia nowe powinny być pokazane przez instruktora.
6. Błędów nie poprawiać rękami, lecz ponownem pokazaniem ćwiczenia. Zaczynać od błędu najistotniejszego. Nie unosić się, gdy żołnierz często nie umie ćwiczenia wykonać, lecz cierpliwie pouczyć go na nowo.
7. Ćwiczenia powinny być prowadzone energicznie i żywo. W czasie lekcji ma panować dyscyplina. Mimo to nastrój w czasie ćwiczeń powinien być pogodny.
8. Unikać długich przerw pomiędzy poszczególnemi ćwiczeniami. Objaśnienia nowych ćwiczeń powinny być krótkie i dotyczyć głównie celu danego ćwiczenia.
9. Pilnować, by ćwiczenia były przez wszystkich wykonywane dokładnie, gdyż inaczej chybiają one celu.
10. Wykorzystywać moment rywalizacji między żołnierzami. Dobre wykonanie chwalić.
11. Zwracać uwagę, by żołnierze w czasie ćwiczeń nie zatrzymywali oddechu.
12. Baczyć, by ćwiczenia odbywały się w dobrem powietrzu. Jeśli boisko nie jest zatrawione i wznosi się pył, należy je uprzednio polać wodą.

B. Gimnastyka

406. CEL I RODZAJE ĆWICZEŃ GIMNASTYCZNYCH.

Gimnastyka jest podstawą wychowania fizycznego. Jej zadaniem jest wszechstronne wyrobienie całego ciała, a w szczególności osiągnięcie:
a) gibkości, b) siły i c) zręczności.

Stąd też w gimnastyce rozróżniamy:
a) **ćwiczenia gibkości**, mające na celu uzyskanie większej ruchliwości w stawach i obszerności ruchów drogą wydłużenia mięśni i wiązadeł;
b) **ćwiczenia siły**, wzmacniające muskulaturę, a pośrednio i kościec,
c) **ćwiczenia zręczności**, rozwijające koordynację nerwową przy wykonywaniu ruchów złożonych.

407. PROGRAM MINUTOWY.

Aby mieć pewność, że wszystkie partje ciała zostały w czasie lekcji gimnastyki przećwiczone, ćwiczenia odbywamy według niżej podanego stałego schematu, t. zw. toku lekcyjnego.

Tabela toku lekcyjnego.

	TOK LEKCYJNY	CEL ĆWICZEŃ
I. Ćwiczenia wstępne.	1. Marsz ze śpiewem i ćwiczenia w marszu. 2. Ćwiczenia nóg (gibkości). 3. Ćwiczenia ramion (gibkości). 4. Ćwiczenia szyji. 5. Ćwiczenia nóg (zręczności). 6. Ćwiczenia ramion (zręczności). 7. Ćwiczenia tułowia. 8. Ćwiczenia nóg (siły). 9. Ćwiczenia uspakajające i oddechowe.	Przygotowanie do ćwiczeń głównych przez: a) rozruszanie całego ciała, a w szczególności stawów i mięśni oraz ożywienie obiegu krwi, b) pogłębienie oddychania.
II. Ćwiczenia główne.	1. Ćwiczenia kształtujące klatkę piersiową.	Zwiększenie ruchliwości klatki piersiowej.
	2. Zwisy i wspinania, lub ćwiczenia siły ramion.	Wzmocnienie mięśni rąk, ramion, barków i górnej części tułowia.
	3. Ćwiczenia równoważne.	Wyrobienie zdolności w uzgadnianiu ruchów całego ciała.
	4. Ćwiczenia tułowia (dźwiganie, podnoszenie i pełzanie).	Wzmocnienie karku, grzbietu i barków oraz wyrobienie giętkości kręgosłupa.
	5. Ćwiczenia różnostronne ramion, rąk i nóg.	Zwiększenie panowania nad pracą mięśni.
	6. Marsze i biegi.	Wzmocnienie serca i wyrobienie głębokiego i spokojnego oddechu w czasie biegu. Ćwiczenie stawów i mięśni nóg.
	7. Ćwiczenia tułowia (rzuty).	Wyrobienie sprawności mięśni czynnych w czasie rzutu. Przeciwdziałanie jednostronnemu rozwojowi przez ćwiczenia obustronne.
	8. Skoki.	Wyćwiczenie stawów i mięśni nóg. Wyrobienie zdolności do skupienia się w wysiłku.
	9. Walka wręcz.	Wyrobienie napastliwości z nieustępliwości oraz przyzwyczajenie do szybkiego i celowego reagowania.
III. Ćw. końcowe.	1. Ćwiczenia nóg (zręczności i rozluźniające mięśnie).	Uspokojenie czynności serca i płuc i rozluźnienie przesadnie napiętych mięśni.
	2. Ćwiczenia ramion (zręczności) lub łącznie z ćwiczeniami nóg.	
	3. Ćwiczenia uspakajające i oddechowe. Marsz ze śpiewem.	

Rodzaj ćwicz.	PROGRAM 1.	PROGRAM 2.	PROGRAM 3.	Rys.
Ćwiczenia wstępne	1. a) Marsz ze śpiewem. b) 6 kroków marsz wspięty. c) 6 kroków marsz na piętach.	1. a) Marsz ze śpiewem. b) Marsz wspięty. c) Marsz krokiem przyśpieszonym. d) Marsz na piętach.	1. Marsz ze śpiewem. b) Marsz długimi krokami. c) Marsz z zaznaczeniem kroku palcami stóp. d) Marsz krokiem przyśpieszonym.	3, 4, 5.
	2. Dwójkami nawprost, wsparcie rękami, wspięcie — szybkie przysiady i wyprosty nóg do wspięcia — 4 razy (rys.).	2. Wspięcia — i półprzysiady — 5 razy (rys. 4).	2. Przysiad, ręce na udach, podskokiem do rozkroku, ramiona w bok— 7 razy (rys. 5).	
	3. Rozkrok, ramiona w dół skrzyżnie — i wymachy ramion bokiem wzwyż — wskos — 5 razy (rys. 6).	3. a) Wymachy ramion przodem wzwyż — naprzemian — 8 razy. b) Ramiona w dół — skurcze i wyprosty palców. c) Ramiona w bok — skurcze i wyprosty palców.	3. Półprzysiad, ramiona skrzyżnie i wymachy ramion wzwyż — wskos ze wspięciem — 6 razy (rys. 7).	9 / 6, 7, 8.
	4. Skłon głowy w przód i w tył — po 4 razy.	4. Skręty głowy w bok — naprzemian — po 4 razy.	4. Chwyt bioder, rozkrok — i skłony głowy w bok — po 7 razy.	
	5. Podskoki — 10 razy.	5. Podskokiem rozkroki — 10 razy.	5. Przysiad, podpór — i wyprost nogi w bok, naprzemian — 6 razy (rys. 8).	
	6. Skurcze i wyprosty ramion w bok — 6 razy (rys.).	6. Skurcze — i wyprosty ramion wzwyż — 4 razy.	6. Wznosy w bok i opusty ramion — 8 razy.	
	7. Rozkrok, chwyt karku — skłon tułowia w lewo, wprost, poczem to samo w prawo — po 5 razy (rys. 10).	7. Zabawa: Wyścig piłek w kole.	7. Jednorącz chwyt karku, drugą biodro, rozkrok — i skłony w bok — po 8 razy.	
	8. Chwyt bioder, wspięcie — i przysiad w tempie wolnem — 3 razy (rys. 11).	8. Chwyt karku, wspięcie i przysiad w tempie wolnem — 4 razy.	8. Rozkrok szeroki i zaprawa w odbiciu się — po 5 razy (rys. 12).	10,11, 12a,b.
	9. Wolny marsz wspięty. Głęboki oddech.	9. Marsz wspięty. Głęboki oddech.	9. Marsz wspięty. Głęboki oddech.	
Ćwiczenia główne	1. Skłon głowy w tył z odwrotem rąk — 4 razy.	1. Skłon głowy w tył ze skurczem ramion — 5 razy.	1. Ukłon japoński i uwypuklanie klatki piersiowej — 7 razy (rys. 13).	
	2. Zabawa: Powódź.	2. Podpór leżąc — skurcze i wyprosty ramion — 4 razy (rys. 14).	2. Półzwis opadny — skurcze i wyprosty ramion — 5 razy (rys. 15).	
	3. Skurcz nogi i przyciąganie kolana do brody, naprzemian — po 3 razy (rys. 16).	3. Wznos nogi w przód, chwyt stopy i obroty podskokami w lewo i prawo (rys. 17).	3. Skurcz nogi w tył, chwyt stopy i podskoki w miejscu (rys. 18).	
	4. Bieg na czworakach (około 7 m i z powrotem).	4. Rozkrok, opad — i wyprost — 5 razy.	4. Zabawa: Zamarznięty szczupak (rys. 19).	13a, b, c.
	5. Wzros ramion: lewe przodem wzwyż, prawe w bok odwrotnie — po 5 razy.	5. Ramiona w bok, jedną ręką skurcz, drugą odwrót i zmiana — po 4 razy.	5. Lewe ramię w przód, prawe w bok — i dołem zmiana — po 5 razy.	
	6. a) Zabawa: Berek. b) Marsz wspięty ½ minuty.	6. Zabawy: a) Dzień i noc. b) Natarcie.	6. a) Zabawa: Wyścig szeregów. b) Marsz wspięty ½ minuty. c) Marsz krokiem równym ½ minuty.	
	7. Zabawa: Kret.	7. Chwyt bioder, rozkrok szeroki — i skręty tułowia w bok z wymachem ramienia — po 8 razy (rys. 20).	7. Wymach do rzutu granatem prawą i lewą — po 4 razy (rys. 21).	
	8. Zabawa: Szczur.	8. Skok w miejscu z wymachem ramion przodem wzwyż — 4 razy (rys. 22).	8. a) Obroty podskokakmi. b) Przygotowanie do stania na rękach (rys. 23).	14, 15, 16.
	9. Zabawa: Jeniec.	9. Zabawa: Kałuża.	9. Dwójkami i nawprost, chwyt oburącz — i przeciąganie się (rys. 24).	
Ćwiczenia końcowe	1. Podskoki i rozkroki — dwa podskoki w miejscu i jeden w rozkroku — 10 razy.	1. Podskokami wykroki — po 7 razy.	1. Podskokami wykroki i rozkroki — naprzemian.	
	2. Skurcze i wyprosty ramion w przód, w bok, wzwyż i w dół.	2. Wznos i opust ramion przodem wzwyż — 4 razy.	2. Ramiona w bok skurcz — i wyprosty w bok — 6 razy (rys. 25).	
	3. Głęboki oddech. Marsz ze śpiewem.	3. Głęboki oddech. Marsz ze śpiewem.	3. Głęboki oddech. Marsz ze śpiewem.	17, 18, 19.

Rodzaj ćwicz.	PROGRAM 4.	PROGRAM 5.	PROGRAM 6.
Ćwiczenia wstępne	1. a) Marsz ze śpiewem. b) Marsz z wymachem ramion. c) Marsz ze wznosem nogi w przód. d) Marsz krokiem przyśpieszonym.	1. a) Marsz ze śpiewem. b) Marsz z podskokiem co 3 krok i wznosem nogi w tył (rys. 26). c) Marsz wypadami z wymachem ramion (rys. 27).	1. a) Marsz ze śpiewem. b) Marsz ze wznosem nogi w przód i podskokiem po każdym kroku (rys. 28). c) Marsz na piętach w przód i w tył.
	2. Przysiad podparty — i podskokiem rozkrok — po 5 razy (rys. 29).	2. Rozkrok szeroki, ramiona wzwyż i szybki skłon w dół z chwytem za kostkę — po 5 razy (rys. 30).	2. Przysiad podparty — podskokiem wyprost nogi w bok naprzemian i podskokiem wyprost obunóż w bok — 3 razy (rys. 8 i 29).
	3. Rozkrok — i wymachy ramion przodem wzwyż i w dół — po 8 razy (rys. 31).	3. Rozkrok, opad w przód, ramiona wkrzyż — i wymachy ramion w bok — 7 razy (rys. 32).	3. Rozkrok, opad w przód, ramiona w tył i wymachy ramion przodem wzwyż i w tył — 10 razy (rys. 33).
	4. Krążenie głowy w lewo i prawo — po 4 razy.	4. Skręt głowy z pomocą ręki — po 4 razy.	4. Leżenie tyłem, ramiona w bok dłońmi w dół — i skłon głowy w przód — 6 razy.
	5. Wymach nogą w bok, naprzemian — po 6 razy.	5. Przysiad podparty — i wyprosty nóg — 6 razy.	5. Rozkrok, skłon w dół, chwyt za kostki i szybkie skłony w dół z przyciąganiem głowy między kolana — 7 razy (rys. 34).
	6. Zataczanie kół ramionami od przodu do tyłu i odwrotnie.	6. Wykrok lewą, prawe ramię wzwyż, lewe w tył i naprzemianstronny wymach ramion — 10 razy.	6. Wymach ramienia przodem wzwyż i wymach nogi w tył, różnostronstronnie i naprzemian.
	7. Rozkrok, lewa noga ugięta, lewa ręka w bok, prawa na biodrze — i skłony na nogę wyprostowaną z zamachem ręki — po 7 razy (rys. 35).	7. Rozkrok, chwyt karku — i skłony w bok — po 5 razy.	7. Klęk na lewem kolanie, prawa noga w bok, lewa ręka w bok, prawa na biodrze — i skłon z zamachem ramienia na nogę wyprostowaną — po 5 razy.
	8. Skok w miejscu wzwyż i w locie wymach ramion w bok i rozkrok — 4 razy (rys. 36).	8. Skok w miejscu wzwyż i w locie wymach wzwyż i rozkrok—4 razy.	8. Przysiad — i szybkie wspięcia do rozkroku.
	9. Marsz wspięty. Głęboki oddech.	9. Marsz wspięty. Głęboki oddech.	9. Marsz wspięty. Głęboki oddech.
Ćwiczenia główne	1. Dwójkami i nawprost, klęk rozkraczony, siad na piętach, ramiona wzwyż. Wspierający: skłon w dół, wsparcie rękami na udach ćwiczącego; ćwiczący: opad w tył z uwypukleniem piersi (rys. 37).	1. W rzędach o podwójnej odległości rozkrok — i zawody w podawaniu piłek górą i dołem.	1. Siad płaski, ramiona wzwyż i uwypuklenie klatki piersiowej z pomocą (rys. 38).
	2. Półzwis opadny, skurcz ramion i wznos nogi naprzemian—po 3 razy.	2. Wspinanie się po linie do połowy wysokości (rys. 39 a i b).	2. Zwis nachwytem (rys. 40) i podchwytem.
	3. Zabawa: Kogucik (rys. 41).	3. Skurcz nogi naprzemian — po 6 razy.	3. a) Zabawa: Walka kozłów (rys. 42). b) Zabawa: Walka o równowagę (rys. 43).
	4. Przenoszenie rannych na plecach (rys. 44).	4. Zabawa: Walka centaurów (rys. 45).	4. Taczki (rys. 46).
	5. Jedno ramię w bok, drugie chwyt karku i zmiana ze zwrotem głowy — 8 razy.	5. Skurcz ramion i wyprosty: prawa wzwyż, lewa w bok i przeciwnie — 8 razy.	5. Klęk podparty—i wymach ramion ze skrętem tułowia, naprzemian—po 8 razy (rys. 47).
	6. a) Zabawa: Bieg łańcuchowy. b) Bieg gimnastyczny 1 minutę (rys. 48).	6. a) Bieg w miejscu ze skurczem nóg. b) Bieg gimnastyczny ½ minuty (rys. 48).	6. a) Start niski (rys. 50). b) Bieg gimnastyczny 1½ minuty (rys. 48).
	7. a) Zabawa: Bij, zabij. b) Wymach do rzutu granatem prawą i lewą.	7. Siad rozkroczny, ramiona w bok — i skręty tułowia z chwytem za przeciwną stopę — po 6 razy (rys. 49).	7. Wymach rzutu granatem prawą i lewą z postawy klęcząc (rys. 51).
	8. a) Z rozbiegu 3 krokami skok ponad poprzeczkę 60 cm. b) Przygotowanie do stania na rękach (rys. 23).	8. Skoki rozkroczne (rys. 52).	8. Stanie na rękach z pomocą (rys. 53).
	9. Dwójkami bokiem, chwyt, wolna ręka w bok — i przyciąganie (rys. 54).	9. Dwójkami nawprost, wykrok — i walka o chwyt za nadgarstek.	9. Dwójkami nawprost chwyt za końce paieczek — i walka o pałeczki (rys. 55).
Ćwiczenia końcowe	1. Wspięcia i przysiady.	1. Podskokiem rozkrok i wznos ramion w bok — 4 razy.	1. Podskokiem rozkrok i wznos ramion bokiem wzwyż.
	2. Ramiona wzwyż i wymachy ramion przodem w bok — 4 razy.	2. Wznos ramion przodem wzwyż i opust bokiem.	2. Skurcze i wyprosty ramion w przód, w bok, wzwyż i w dół — po 2 razy.
	3. a) Marsz wspięty. Głęboki oddech. b) Marsz ze śpiewem.	3. a) Marsz wspięty. Głęboki oddech. b) Marsz ze śpiewem.	3. a) Marsz wspięty. Głęboki oddech. b) Marsz ze śpiewem.

Rys. 20, 21, 22.

Rys. 23, 24, 25.

Rys. 26, 27, 28.

Rys. 29, 30, 31.

Rys. 32a,b, 33, 34.

Rys. 35, 36, 37.

Rys. 38, 39a,b, 40.

Rys. 41, 42, 43.

Rys. 44, 45, 46.

Rys. 47, 48, 49.

Rys. 50.

Rys. 51, 52, 53.

Rodzaj ćwicz.	PROGRAM 7.	PROGRAM 8 (lekcja stosowana).	Rys.
Ćwiczenia wstępne	1. a) Marsz ze śpiewem. b) Marsz z wytrzymaniem trzeciego tempa. c) Marsz z podskokiem po każdym kroku ze wznosem nogi w tył — 4 razy i wypadami z wymachem ramion — 4 razy, naprzemian.	1. a) Marsz ze śpiewem. b) Marsz wspięty 4 kroki i 4 kroki na piętach. c) Marsz z podwójnym zaznaczeniem kroku.	54, 55, 56.
	2. Przysiad podparty — wyprost nóg w bok kolejno i wyprost nóg w tył — po 4 razy.	2. Postawa szermiercza, głęboki przysiad i rozpychanie kolan łokciami.	
	3. Rozkrok szeroki, ramiona wzwyż i wymach ramion przodem w dół i wzwyż, skłon w dół z uderzeniem dłońmi o ziemię — 4 razy.	3. W obie broń — i wymachy ramion przodem w zwyż — 6 razy.	57, 58, 59.
	4. Leżenie tyłem, ramiona w bok dłońmi w dół — i skłon głowy w przód i skurcz nogi, naprzemian.		
	5. Dwójkami nawprost w przysiadzie, pomoc, wyrzut nóg równoimiennych w przód, naprzemian — po 4 razy (rys. 56).	4. Przysiad i skok w przód.	
	6. Ramiona w bok skurcz — wyprost w bok, przenos w przód i w bok skurcz — 5 razy.	5. W jedną broń, wyprost ramienia w przód i przenosy w bok, naprzemian — po 4 razy.	60, 61, 62.
	7. Przysiad, prawa noga w bok, ręce na głowie — i skłony na nogę wyprostowaną — po 4 razy (rys. 57).	6. Rozkrok, na barki broń i skłony tułowia w bok — po 4 razy.	
	8. Skok do podporu — 3 razy (rys. 58).	7. Skok ponad szeroki rów.	
	9. Marsz wspięty. Głęboki oddech.	8. Marsz wspięty. Głęboki oddech.	
Ćwiczenia główne	1. Dwójkami tyłem wsparcie, ramiona wzwyż, pomoc — i uwypuklanie piersi (rys. 59).	1. Na barki broń, klęk rozkroczny, siad — i skłon w tył.	63, 64, 65.
	2. Zwis podchwytem, wymyk i odmyk (rys. 60).	3. Przejście po kładce nad dołem 1 m. głębokim.	
	3. Przejście po równoważni (tramie) na wysokości 1½ m. (rys. 62).	2. Wspinanie się po linie (rys. 61).	
	4. a) Przenoszenie rannych na rękach (rys. 63). b) Podpór opadny ze skurczem nogi i marsz na czworakach wypadami (rys. 64).	4. Pełzanie (popod druty) — (rys. 66).	66, 67.
	5. Leżenie tyłem, ręce pod głową, wznos nóg i skręt tułowia z przerzucaniem nóg z boku na bok — 4 razy (rys. 65).		
	6. Bieg 1½ minuty (tempo żywe).	5. Bieg terenowy i skok ponad okop i leje.	
	7. Skurcz ramion w bok, rozkrok — i wymach ramienia w bok — po 6 razy.	6. Rzut granatem (lub kulą 2 kg) do celu.	
	8. Rozbieg 5-ma krokami —i skok ponad przeszkodą 80 cm. (rys. 67).	7. Skok ponad niski parkan, lub poręcz (1 m.) z podporem jednorącz.	68.
	9. Walka na noże: cios w głowę, obrona przez odbicie lub wykręcenie ręki.	8. Walka bagnetem.	

Czas trwania lekcji gimnastyki wynosi 45 minut, z tem, że ¼ lekcji przeznacza się na ćwiczenia wstępne, 3/4 na ćwiczenia główne; ostatnie 3 minuty pozostawia się na ćwiczenia końcowe.

W dniach forsownych ćwiczeń polowych, lekcja gimnastyki może być skrócona do ćwiczeń wstępnych lub wogóle nie odbyć się.

408. UKŁADANIE PROGRAMÓW GIMNASTYCZNYCH.

Podstawą do opracowania programów lekcyj gimnastyki jest z jednej strony tok lekcyjny, z drugiej — zasób materjału ćwiczebnego podany w regulaminie wychowania fizycznego wzgl. projekcie instrukcji W. F.*). Z zasobu materjału ćwiczebnego wybiera się odpowiednie ćwiczenia należące do poszczególnych grup ćwiczeń i zestawia się je w lekcję według toku lekcyjnego i grup sprawności żołnierzy. Wybór ćwiczeń nie może być przypadkowy. Pierwsze lekcje muszą się składać z ćwiczeń łatwych, prostych, dalsze będą już zawierać ćwiczenia coraz trudniejsze. Łatwiejsze ćwiczena zastosujemy dla grupy niesprawnych, trudniejsze dla grupy sprawnych. Dalej ćwiczenia jednej lekcji muszą być tak zestawione, by wszystkie partje ciała były możliwie równomiernie przećwiczone i by odpowiadały zasadzie stopniowania. Np. w grupie skoków zastosujemy w początkowych lekcjach ćwiczenia przygotowawcze do skoków zawierające poszczególne elementy skoku (odbicie, stanie na rękach, zeskok), w późniejszych zaś przejdziemy do łączenia wyuczonych elementów w jedną płynną całość.

Początkowo, zwłaszcza w grupie niesprawnych, będziemy dawali więcej gier i zabaw, jako najłatwiejszą i pociągającą formą ruchu. Później zabaw tych będzie coraz mniej.

Poza tem przy układaniu lekcyj gimnastyki obowiązują zasady wyłuszczone w pkt. 405 niniejszego podręcznika.

409. ĆWICZENIA STOSOWANE.

W ramach poszczególnych grup ćwiczeń lekcji gimnastyki stosujemy też ćwiczenia mające praktyczny związek z wyszkoleniem fachowem żołnierza, a więc różne sposoby pokonywania przeszkód terenowych (też z bronią i w umundurowaniu), ćwiczenia przygotowawcze do posługiwania się sprzętem wojennym i t. p.

Ćwiczenia te należy stosować tylko w grupie sprawnych — rozkładając je początkowo na elementy i stosując zasadę stopniowania.

410. PRZYKŁADY LEKCYJ GIMNASTYKI.

Aby ułatwić instruktorowi pracę nad układaniem lekcyj podajemy ośm przykładów lekcyj, z których — trzy pierwsze są dla grupy niesprawnych, dalsze cztery dla grupy sprawnych, a ostatnia jest przykładem lekcji stosowanej.**)

---

*) M. S. Wojsk. rozkazem z 1928 r. (P. U. W. F. i P. W.), zezwoliło na korzystanie z zasobu materjału ćwiczebnego projektu instrukcji W. F. opracowanego w Centr. Szkole W. F. Projekt ten jest w tejże szkole do nabycia.

**) Patrz załączone tablicę.

Przykłady te nie wyczerpują całego zasobu materjału ćwiczebnego; uwzględniono w nich tylko ćwiczenia najbardziej typowe. Przy układaniu zatem programów gimnastyki na cały rok, instruktor będzie musiał zaglądnąć jużto do obowiązującego regulaminu wychowania fizycznego, jużto do projektu nowej instrukcji wychowania fizycznego.

W podanych przykładach poszczególnych lekcyj ćwiczenia nie powtarzają się; każda lekcja zawiera ćwiczenia nowe. Wobec tego instruktor, posługując się nimi, będzie musiał, zanim przejdzie do następnej lekcji, ułożyć lekcję zawierającą część ćwiczeń znanych już z lekcji poprzedniej, część zaś ćwiczeń nowych z lekcji następnej, aby nie dawać w jednej lekcji wszystkich ćwiczeń nowych (patrz „Wskazówki dla instruktora", pkt. 405, str. 333).

C. Ćwiczenia lekkoatletyczne.

411. CEL I ZAKRES ĆWICZEŃ LEKKOATLETYCZNYCH.

Lekka atletyka jest sprawdzianem sprawności ruchowej żołnierza, a temsamem racjonalnego wychowania fizycznego oddziału. Podane niżej ćwiczenia lekkoatletyczne stanowią elementarne formy ruchu, wykonywane przez żołnierza w polu; są niemi: marsze i biegi, rzuty i skoki.

Ponadto lekka atletyka jest doskonałą szkołą woli i charakteru żołnierza. Zalety te zdobywa on dzięki wytrwałej zaprawie i następnie w walce o lepsze w czasie zawodów.

W wojsku uprawia się jako ćwiczenia obowiązkowe tylko te ćwiczenia lekkoatletyczne, które są żołnierzowi bezpośrednio potrzebne w jego wyszkoleniu bojowem. Do ćwiczeń tych należą:

— marsz na różne odległości;
— Bieg na 100, 800 m. rozstawny i naprzełaj;
— skok wzwyż i wdal;
— wyrzut kuli i rzut granatem.

Pozostałe ćwiczenia lekkoatletyczne, jak biegi na 200, 400, 1.500, 5.000 m i t. d., skok o tyczce oraz rzuty dyskiem i oszczepem, mogą być uprawiane jako sport pozasłużbowy.

412. MARSZ.

Ćwiczeniami przygotowawczemi do marszu są „ćwiczenia w marszu", zawarte w lekcjach gimnastyki (ćwiczenia wstępne).

Zaprawa w marszu winna się odbywać według zasad stopniowania wysiłków i rozpoczynać od kilkakilometrowych marszów drużynami bez obciążenia. Następnie zwiększa się stopniowo długość marszu oraz obciążenie (strój patrolowy, pełny ekwipunek). Początkowo maszeruje się po drogach, później — stopniowo — w terenie coraz trudniejszym.

Za wczesne długie marsze z rekrutami lub rezerwistami mogą spowodować przemęczenie oddziału.

Trening w marszu należy odbywać w ubiorze wygodnym, nie krępującym ruchy, np. w drelichu. W późniejszych fazach treningu, gdy marsze odbywamy z obciążeniem, należy dbać, by mundur jaknajmniej uciskał. W porze letniej kołnierz pod szyją powinien być rozpięty.

Ogromnie ważną dla treningu marszowego jest higjena nóg. Przed każdym marszem nogi powinny być dobrze wymyte i lekko nasmarowane tłuszczem (sadło salicylowe). Obuwie powinno być starannie dopasowane, skarpetki (onuce) czyste. Źle dopasowane obuwie powoduje bolesne otarcia, brudne zaś onuce odparzenia.

O ile marsz odbywa się w kilku oddziałach, to odstępy między niemi oraz między czwórkami, zwłaszcza w porze letniej, powinny być zwiększone, lub też należy maszerować po obu stronach drogi w celu umożliwienia przewiewu.

Sprawę odpoczynków w marszu regulują odnośne punkty Regulaminu sł. polowej Cz. VI. rozdz. D.

W czasie upałów należy maszerować we wczesnych godzinach porannych (zawsze po śniadaniu!) lub popołudniowych. Maszerujący muszą mieć zapewnioną wodę do picia; jednakże picie wody w nadmiernej ilości osłabia maszerującego.

Pozatem stosują się tu wskazówki wyłożone w pktach 398—402.

Technika marszu. Według przepisów lekkoatletycznych „w chodzie stale jakakolwiek część jednej ze stóp musi dotykać ziemi", czyli że nie może być chwili, w którejby zawodnik był w powietrzu, jakto się dzieje podczas biegu.

Noga, którą wykraczamy, powinna być w chwili zetknięcia się z ziemią w kolanie wyprostowana. Stopę należy stawiać w kierunku marszu, a unikać skręcania jej nazewnątrz. Najpierw powinna dotknąć ziemi pięta, potem palce, przyczem pięta nogi wykrocznej musi dotknąć ziemi wpierw, aniżeli pace nogi drugiej oderwą się od ziemi. Tułów wyprostowany, głowa nieco uniesiona w górę. Ciężar ciała przenosimy na nogę wykroczną dopiero w chwili zetknięcia się jej pięty z ziemią. Ramiona, trzymane swobodnie i lekko w łokciach ugięte, wykonują ruch wahadłowy, regulując tempo marszu.

Długość kroku w marszu powinna być dostosowana do budowy piechura. Nadmierna długość kroku powoduje przedwczesne zmęczenie. Szybkość marszu zwiększa się raczej przez szybkość stawianych kroków, niż przez ich wydłużanie.

Zaprawiając się w marszu (przygotowując się do zawodów) należy każdy trening marszowy kończyć jeszcze z takim zapasem sił, by móc się zdobyć na wysiłek końcowy, często decydujący o zwycięstwie. Tę część marszu należy ćwiczyć osobno na dystansie 200 — 300 metrów.

413. BIEGI.

Biegi dzielą się na krótkie, średnie i długie. Dla żołnierza najbardziej potrzebne są biegi krótkie, ponieważ one są podstawą skoków w walce. Oprócz nich biegi średnie, jako wyrabiające średnią szybkość

i wytrzymałość, przedstawiają dużą wartość. Małe natomiast zastosowanie w praktyce posiadają (za wyjątkiem biegów na przełaj), biegi długie, do których zaliczamy biegi ponad 4 km.

Zasady ogólne.

Bieg jest podstawą sprawności całego organizmu. Wyrabia on płuca i serce, a więc nasze dwa najważniejsze organy wewnętrzne, wyrabia dalej szybkość, siłę i wytrzymałość, a więc te cechy, bez których nie można być dobrym żołnierzem.

Aby biegać sprawnie, trzeba zważać na następujące najważniejsze zasady: stawiać duże kroki, układać stopy równolegle do siebie, tułów pochylać lekko ku przodowi, głowa w położeniu naturalnem, broda nieco wciągnięta. Ramiona, ugięte w łokciach, wykonują naturalny ruch wahadłowy. Oddychać należy swobodnie przez nos jaknajdłużej, a gdy zaczynamy się męczyć — częściowo przez nos, częściowo przez usta, nigdy zaś przez szeroko otwarte usta, gdyż wówczas męczymy się szybciej, a przytem może to być szkodliwe dla krtani i płuc. Nogę, która w czasie biegu pozostaje w tyle, trzeba silnie prostować i odbijać się nią energicznie. Ciało nie powinno się chwiać na boki. Należy unikać niepotrzebnego napinania mięśni, gdy to powoduje przedwczesne zmęczenie.

Biegi krótkie.

Biegi krótkie odbywają się na dystansie 100, 200 i 400 m. Dla żołnierza obowiązkowem ćwiczeniem jest bieg na 100 m.

Aby biegać szybko, trzeba nauczyć się startu, biegu właściwego, t. j szybkiego stawiania kroków, a wreszcie dobiegu czyli finiszu. Szybki start jest świetnem przygotowaniem żołnierza do skoków bojowych. Używa się dziś startu niskiego, który wykonywa się następująco: żołnierz klęka na kolano opierając je o kostkę drugiej nogi; w miejscach, gdzie znajdują się stopy, kopie małe zagłębienia dla odbicia nóg. Ręce wyprostowane w łokciach opierają się palcami o ziemię, tuż przed linją startową. Do startu wydaje się trzy komendy. „Na miejsca" — żołnierz klęka w postawie opisanej wyżej; „gotowi" — żołnierz unosi ciało na rękach, pochyla się dobrze do przodu nie unosząc bioder i skupiając uwagę. Wreszcie pada strzał, na który żołnierz zrywa się jaknajszybciej w przód. Bieg właściwy wymaga jaknajszybszego stawiania kroków, przyczem bardzo energicznie trzeba sobie pomagać rękami. Dobieg dopomaga nam do wyprzedzenia przeciwnika w ostatniej chwili na mecie przez pochylenie górnej części tułowia lub skręt ciała w dowolną stronę.

Biegi średnie.

Obejmują one przestrzenie od 800 do 3.000 m. Obowiązkowem ćwiczeniem dla wojska jest bieg 800 m. Tu start i dobieg odgrywają małą rolę. Najważniejszą zasadą jest tu wyćwiczenie długiego, elastycznego kroku i swobodnego oddechu. Zaprawa do biegów średnich odbywa się

w ten sposób, że najpierw biegą się wolno i długim krokiem na małych przestrzeniach, a potem podnosi się stopniowo szybkość biegu (t. zw. tempo) i zwiększa przestrzeń. Szybkość trzeba umieć rozłożyć równomiernie, gdyż kto rozpocznie bieg zbyt szybko, nie wytrzyma długo i braknie mu sił na koniec.

Biegi długie.

W biegach długich na wyróżnienie zasługują biegi terenowe (naprzełaj), które nie powinny przekraczać 5 km. Teren powinien być niezbyt trudny, ale możliwie urozmaicony, a więc obejmować łąki, rowy, lasy i pola. Przygotowuje to praktycznie żołnierza do szybkiego i umiejętnego pokonywania przeszkód terenowych.

Biegi te, jako dość forsowne, nie należy odbywać częściej, jak dwa razy w tygodniu. Odnoszą się do nich uwagi zawarte w zasadach ogólnych.

Biegi rozstawne.

Bieg rozstawny polega na jaknajszybszem przeniesieniu pałeczki przez kilku biegaczy rozstawionych na pewnej przestrzeni, np. 4 × 100 m,

Bardzo ważne znaczenie dla zwycięstwa w biegu rozstawnym ma zmiana pałeczek, która odbywa się w obrębie 20 m. Przestrzeń ta jest oznaczona na bieżni dwiema linjami w odległości 10 m przed i za linją oznaczającą koniec przestrzeni przydzielonej danemu biegaczowi. Odbierający połeczkę ustawia się na początku przestrzeni zmiany. Gdy oddający pałeczkę zbliży się, odbierający rozpoczyna bieg z wyciągniętem ramieniem ku tyłowi i bez oglądania się. Oddający wsuwa pałeczkę w dłoń odbierającego. Dzieje się to w pełnym biegu i w obrębie wyżej wspomianych 20 metrów. (Rys. 68 z tab. „Przykłady progr. lekc.").

413. SKOKI.

Skoki obejmują skok w dal, wzwyż i o tyczce. Dla żołnierza wartość bojową przedstawiają tylko dwa pierwsze.

Każdy skok składa się z trzech części: rozbiegu, odbicia i samego skoku.

Skok wdal wymaga długiego rozbiegu i energicznego odbicia. Po odbiciu należy kolana przyciągnąć możliwie blisko ciała, a ramiona unieść do przodu i ku górze. Tuż przed zetknięciem się z ziemią należy nogi w kolanach wyprostować, aby w ten sposób uzyskać dłuższy skok. Odbicie, które jest najważniejszą zasadą skoku, trzeba ćwiczyć z małego rozbiegu.

Skok wzwyż. Wykonywać go trzeba z małego rozbiegu, wynoszącego około 10 m i znowu całą uwagę zwrócić na energiczne odbicie. W chwili odbijania się jedną nogą, drugą należy wyrzucić wysoko ponad poprzeczkę i unieść obie ręce ku górze. Po odbiciu podciąga się drugą nogę. Następnie przenosi się ponad poprzeczką jedną nogę, a później drugą, skręcając przytem tułów, aby uniknąć zderzenia się z poprzeczką.

Są jeszcze i inne sposoby skakania wzwyż. Najważniejszą jednak rzeczą jest dobre odbicie.

Skok o tyczce jest ćwiczeniem sztucznem i nie przedstawia praktycznej wartości dla żołnierza.

414. RZUTY.

Ażeby dobrze rzucać, trzeba mieć silne ramiona, być zwinnym i posiadać szybkość.

Rozróżniamy rzuty: kulą, oszczepem, dyskiem, młotem i granatem.

Poza rzutem granatem *, stanowiącym podstawową część wyszkolenia żołnierza, najodpowiedniejszym dla wojska jest rzut kulą, oraz częściowo rzut dyskiem i oszczepem.

Rzuty kulą wykonywa się z koła o średnicy 312 cm, rzuty dyskiem z koła o średnicy 250 cm, zaś rzut oszczepem z przed linji oznaczonej na ziemi długości 366 cm.

Rzut kulą wykonywa się następująco: Rzucający ustawia się w tylnej części koła twarzą do kierunku rzutu. Kulę trzyma w dłoni wspartej na boku; druga ręka wyprostowana w kierunku rzutu. W tej pozycji wykonywa się wymach wolną nogą do przodu i tyłu. Gdy noga zamachowa znajduje się w tyle, wykonywa się podskok na drugiej nodze ku środkowi koła, a równocześnie cofa się ramię w tył i skręca ku niemu tułów. Teraz następuje wyrzut przez wyprostowanie nóg, skręt tułowia i wyprost ramienia.

Rzut dyskiem. Rzucający ustawia się w postawie podobnej jak do rzutu kulą, z tem, że dysk trzyma w dłoni skierowanej ku tyłowi. Następnie wykonuje się zamach dyskiem do przodu i ku tyłowi, skręcając przy tem tułów. Gdy zamach jest dostateczny, rzucający wykonuje obrót i wyrzuca dysk.

Rzut oszczepem wykonuje się z rozbiegu. Oszczep trzyma się w dłoni ponad barkiem, drugie ramię wyciągnięte w przód. Następuje rozbieg. Tuż przed wyrzutem cofa się ramię w tył i wyrzuca oszczep.

415. WIELOBOJE.

Bardzo pożytecznemi ćwiczeniami są wieloboje (trójbój, pięciobój, dziesięciobój). Składają się one z biegów, rzutów i skoków. W ten sposób złożone ćwiczenia sportowe mają za zadanie wyrobienie wszechstronności ciała.

D. Gry i sporty.

416. PODZIAŁ GIER, ICH ISTOTA I ZNACZENIE.

Gry dzielą się na: zabawy i gry ruchowe, oraz gry sportowe.

Grą nazywamy formę ruchu, gdzie jednostka, lub grupa ma pole do walki i wykazania swej przewagi; zabawą zaś — gdzie nikt nie wygry-

*) Patrz rozdział X. str. 309 niniejszego podręcznika.

wa, ani nie bywa pokonywanym*). Drobne i łatwe gry zwiemy grami ruchowemi, trudniejsze zaś, wymagające większej zaprawy — grami sportowemi.

Gry są cennym środkiem w wychowaniu fizycznem żołnierza. Wyrabiają one w nim ducha karności i współdziałania, szybkość decyzji, orjentację i rozwijają jego ciało. Ponadto zabawy i gry są doskonałą rozrywką żołnierza w godzinach wolnych od zajęć i okrasą szarzyzny codziennego życia koszarowego.

417. ZABAWY I GRY RUCHOWE.

Zabawy i gry ruchowe dzielą się na: a) bieżne, b) obejmujące mocowanie się, dźwiganie lub pełzanie i c) rzutne. Znajdują one duże zastosowanie w lekcjach gimnastyki. Niezależnie jednak od tego zabawy i gry ruchowe powinny być prowadzone w oddziałach w czasie osobnych lekcyj.

Zasób gier i zabaw, ich opis oraz sposób prowadzenia podaje podręcznik kpt. dr. Lubicz-Szydłowskiego i kpt. Mierzejewskiego, p. t. „Zabawy i gry ruchowe dla wojska i stow. p. w.", Poznań 1928.

418. GRY SPORTOWE.

Do gier sportowych uprawianych w wojsku należą: piłka koszykowa, siatkowa, szczypiorniak, palant oraz piłka nożna. Ta ostatnia nadaje się tylko dla żołnierzy bardziej sportowo wyrobionych.

Gry sportowe powinny być przerabiane w czasie specjalnych godzin (naprzemian z grami ruchowemi), oraz w godzinach pozasłużbowych.

Opis gier sportowych i ich przepisy podają podręczniki:

Kpt. Kurleto i Rembowski: „Gry sportowe".

P. Zw. Gier Sport.: „Piłka siatkowa i koszykowa".

Dr. J. Weyssenhoff: „Sztuka gry w piłkę nożną".

419. SPORTY.

Ze sportów uprawia się w wojsku pływanie i narciarstwo.

Zasady pływania można znaleść w książce „Nauka Pływania" opr. przez Semadeniego i Zaleskiego — 1928.

Narciarstwo wchodzi do programu wyszkolenia wojska jako przedmiot obowiązkowy; zasady zawarte są w wydanej przez Sztab Główny „Instrukcji narciarskiej cz. I i II". **).

XII. Walka gazowa i obrona przeciwgazowa.

A. Walka gazowa.

420. GAZY BOJOWE.

Gazami bojowemi nazywamy chemiczne środki, obecność których w powietrzu lub terenie działa szkodliwie na organizmy żywe. Mianem

*) Prof. Eug. Piasecki. Zabawy i gry ruchowe dzieci i młodzieży.

**) Również w książce: Władysław Ziętkiewicz. Jazda na nartach—1930.

tem nazywamy nietylko gazy właściwe, to jest ciała lotne jak powietrze, lecz i ciecze łatwo lub trudno lotne oraz ciała stałe, rozproszone na drobny pył. Im mniej lotny jest gaz bojowy, tem dłużej on trwa w terenie skażonym.

Ze względu na działanie na organizm żywy gazy bojowe dzielimy na:

1) gazy duszące (np. chlor, fosgen, chloropikryna),
2) gazy trujące (kwas pruski, czad),
3) gazy drażniące (bromek ksylilu, bromoaceton),
4) gazy parząco - żrące (iperyt, luizyt).

Gazy duszące.

Gazy te, podrażniając błony śluzowe przewodów oddechowych i płuca, powodują kaszel, kurczowe dławienie gardła, wymioty, a przy dłuższem działaniu śmierć od uduszenia się.

Chlor. W zwykłych normalnych warunkach jest to gaz zielonożółty, o ostrym zapachu. Jest on cięższy od powietrza, to też wypuszczony ściele się przy ziemi. Obecność 0,319 gr. chloru w 1 m^3 powietrza uniemożliwia oddychanie tem powietrzem; jest to t. zw. **stężenie napastliwe.**

Maska przeciwgazowa w zupełności chroni przed tym gazem. Chlor był używany do wytwarzania obłoków gazowych z butli, częściowo do ładowania pocisków i do wyrobu innych gazów bojowych.

Fosgen jest to bezbarwna ciecz wrząca przy temp. + 8,2°. Para fosgenu jest również cięższa od powietrza. Stężenie napastliwe 0,222 gr. w 1 m^3 powietrza. Prócz działania duszącego, posiada własności trujące. Przebywanie w słabem stężeniu tego gazu dłuższy czas może powodować zapalenia płuc.

Maska współczesna chroni przed fosgenem.

Chloropikryna jest to ciecz w stanie chemicznie czystym bezbarwna, technicznie zaś ciemna, o ostrym, drażniącym zapachu. Para chloropikryny jest również cięższa od powietrza. Prócz własności duszących działa drażniąco. Stężenie 0,019 gr. w 1 m^3 powietrza powoduje łzawienie, a 0,2 gr. w 1 m^3 powietrza natychmiastowy kaszel i wymioty.

Gazy trujące.

Działanie tych gazów wybitnie trujące. Działają one na krew, lub na nerwy i w ten sposób zabijają żywe organizmy.

Kwas pruski jest to ciecz bezbarwna, wrząca przy temp. 26° o zapachu gorzkich migdałów. Para kwasu pruskiego jest lżejsza od powietrza, to też czysty kwas pruski nie znalazł zastosowania w walce gazowej, natomiast stosowano go w mieszaninie z innymi gazami. Stężenie zabójcze, zabijające w ciągu kilku minut, wynosi 0,1 gr w 1 m^3 powietrza. Pochłaniacze z solami niklu chronią przed kwasem pruskim w zupełności.

Czad. Gaz bez barwy i zapachu; występuje jako produkt niezupełnego spalania w piecach lub przy działaniu materjałów wybuchowych (kwas pikrynowy, proch i t. p.). Czad jest lżejszy od powietrza. Stężenie

zabójcze 2 gr. w 1 m³ powietrza, jednak długie przebywanie w najsłabszem stężeniu powoduje zatrucie organizmu. Do zabezpieczenia się od czadu muszą być użyte pochłaniacze hopkalitowe, lub aparaty tlenowe.

Gazy drażniące.

Działają na oczy i drogi oddechowe, powodując łzawienie, kichanie lub nawet wymioty. Są to oleiste ciecze o ostrych zapachach.

Bromek ksylilu, znany z użycia w komorach gazowych. Stężenie napastliwe 0,0041 gr w 1 m³ powietrza.

Bromoaceton, ciecz bezbarwna. Stężenie napastliwe 0,0065 gr w 1 m³.

Kamit, oleista żółta ciecz o zapachu miodu. Stężenie napastliwe 0,00035 gr w 1 m³ powietrza.

Do grupy gazów drażniących musimy zaliczyć podgrupę dymów drażniących. Dymy drażniące są to ciała stałe, które rozproszone na drobniutkie cząsteczki działają jak gazy drażniące i przenikają przez pochłaniacze masek, nieposiadające metalowych filtrów.

Adamsyt, ciało stałe koloru zielonkawego. Rozproszony w ilości 0,0004 gr w 1 m³ powietrza powoduje kichanie i silne wymioty. Przez pochłaniacze bez dobrych filtrów mechanicznych przechodzi.

Chloroacetofenon, ciało stałe o zapachu czeremchy. Wywołuje łzawienie przy stężeniu 0,00062 gr w 1 m³.

Gazy parzące.

Działają na drogi oddechowe i na powierzchnię ciała. Działanie tych gazów jest opóźnione; t. j. dopiero po kilku godzinach, od chwili skażenia powierzchni ciała, odczuwa się swędzenie, a potem występują bomble. Maski przeciwgazowe chronią drogi oddechowe, do ochrony zaś skóry muszą być użyte ubrania ochronne.

Iperyt, ciecz bezbarwna o zapachu zbliżonym do zapachu musztardy i chrzanu. Para iperytowa przy stężeniu 0,0024 gr w 1 m³ działa na drogi oddechowe, a przy dłuższem przebywaniu w niej i na powierzchnię skóry. Bezpośrednie zetknięcie się z iperytem powoduje bezwzględne poparzenie.

Luizyt, ciecz bezbarwna o zapachu pelargonji. Stężenie napastliwe 0,048 gr w 1 m³ powietrza. Działa na organizm jak iperyt.

421. TECHNIKA WALKI GAZOWEJ.

Gazy bojowe były używane w czasie wojny światowej do skażenia powietrza lub terenu, w którym przebywał nieprzyjaciel. Skażenie powietrza odbywało się przez wytworzenie obłoków gazowych, a terenu — plam gazowych.

Obłoki gazowe mogą być smugowe, albo wybuchowe. Obłokiem smugowym będzie obłok gazowy wytworzony na terenie własnym, a unoszony wiatrem na teren nieprzyjaciela. Obłokiem wybuchowym będzie obłok, wytworzony za pomocą pocisków gazowych.

Do wytwarzania obłoków smugowych służyły butle gazowe. Były to butle ze stali, zawierające zależnie od wielkości 20 — 40 kg gazu w stanie ciekłym. Butla opróżnia się w ciągu 3 — 5 minut. Do wykonania napadu gazowego używano od 1.000 do kilku tysięcy butli na 1 km frontu. Ustawiano je w rowach strzeleckich w baterje po 20 w równych odstępach i na sygnał otwierano wszystkie, lub częściowo, zależnie od warunków. Gaz z butli wydostaje się nazewnątrz przez rurkę ołowianą, wyrzuconą na przedpiersie. Do wytwarzania obłoków smugowych używano chloru i fosgenu.

Do wytwarzania obłoków wybuchowych służyły pociski dział i miotaczy oraz bomby lotnicze. Pocisk gazowy wypełniony był bojowym środkiem chemicznym i zaopatrzony w ładunek wybuchowy. W pociskach, zawierających gazy lotne (chlor, fosgen), ładunek obrachowany był tylko na otwarcie czerepu, a przy gazach trudno lotnych (gazy drażniące, iperyt) był tak duży, żeby siłą wybuchu rozproszyć gaz na drobne cząsteczki. Pocisk taki nazywa się gazowo-kruszącym. Pociski gazowe dają obłoki wielkości zależnej od kalibru pocisku. Pocisk gazowy 75m/m daje obłok 20 m^3, a 155 m/m — 1.000 m^3, przyczem obłok 75 m/m pocisku jest skuteczny na odległość 50 m od miejsca wybuchu, a 155 m/m 100 m. Pociski gazowe można rozpoznać po słabym wybuchu i po obłoku wytwarzającym się nad miejscem wybuchu. W celu wytworzenia skutecznego wybuchowego obłoku gazowego, koncentrowano dużą ilość dział i prowadzono szybki ogień. Do wytwarzania obłoków wybuchowych na stanowiskach piechoty nieprzyjaciela były używane miotacze różnych typów, a zwłaszcza miotacze Livens'a.

Miotacze Livens'a są to rury stalowe, zamknięte z jednego końca dnem. Miotacze umieszczano w rowie, wykopanym w kierunku prostopadłym do linji celu, po 20 sztuk w odstępach co 40 cm. Przednia ściana rowu zostawała skopaną pod kątem 45^0 — (jest to kąt podniesienia miotaczy). Do miotacza wkładano pudełko z ładunkiem prochowym i z zapalnikiem elektrycznym, od którego przewody wyprowadzano nazewnątrz. Następnie na pudełko, służące do uszczelnienia przy wystrzale, opuszczano bombę gazową. Przewody zapalników elektrycznych łączono zapomocą kabla z zapalarką elektryczną. Przy uruchomieniu zapalarki uzyskiwano salwę z 20 miotaczy.

W wojnie światowej były stosowane miotacze o średnicy 18 do 20 cm i wysokości około 1 m. Bomby zawierały około 15 — 17 kg. gazu. Donośność do 1.800 mtr. Miotacze Livens'a używane były masowo — niemniej niż 100 miotaczy na jeden cel.

Plamy gazowe wytwarza się za pomocą pocisków gazowych, wypełnionych gazami parzącemi. Pocisk 75 m/m daje plamę około 20 m^2, 155 m/m — około 200 m^2.

Wytwarzanie obłoków gazowych smugowych i wybuchowych możliwe jest tylko w czasie słabych wiatrów, to jest przeważnie z rana i wieczorem. W czasie deszczów — gazy nie były używane.

422. DYMY PRZESŁANIAJĄCE.

Dymy przesłaniające służą do przesłaniania ruchów własnych przed obserwacją nieprzyjaciela. Mogą być wytwarzane albo na linji własnej, albo przed linją nieprzyjaciela. Na linji własnej wytwarza się dymy za pomocą świec i granatów dymnych, linji nieprzyjaciela — za pomocą pocisków dymnych. Fala wytworzonego dymu nazywa się zasłoną dymną. Za pomocą świec dymnych wytwarza się zasłony do użytku większych jednostek (kompanja, bataljon), mniejsze jednostki przesłania się zasłonami, wytwarzanemi za pomocą granatów dymnych.

B. Obrona przeciwgazowa.

423. OGÓLNE POJĘCIA O OBRONIE PRZECIWGAZOWEJ.

Zadaniem obrony przeciwgazowej jest zabezpieczenie przed działaniem gazów i dymów bojowych ludzi, zwierząt i wszelkich materjałów (broni, amunicji, żywności i t. d.).

Obrona przeciwgazowa obejmuje: 1) obronę indywidualną i 2) obronę zbiorową.

Obrona indywidualna polega na stosowaniu sprzętu przeciwgazowego, za pomocą którego każda osoba może się całkowicie zabezpieczyć przed działaniem dowolnego środka chemicznego, w dowolnem miejscu i bez pomocy osób trzecich. W obronie tej rozróżniamy:

1. **Obronę filtracyjną** przy pomocy masek przeciwgazowych dla ludzi i zwierząt. Nazywa się ona filtracyjną dlatego, że oddychamy powietrzem otaczającem, które dostaje się do dróg oddechowych po uprzedniem oczyszczeniu się ze środków chemicznych (przefiltrowaniu), w odpowiednich częściach składowych masek.

2. **Obronę izolacyjną** za pomocą aparatów tlenowych i ubrań ochronnych. Nazywa się ona izolacyjną dlatego, że oddziela nasze drogi oddechowe od powietrza otaczającego i pozwala na oddechanie zawartością aparatów tlenowych; powietrze otaczające niema wpływu na oddech, gdyż nie dostaje się do dróg oddechowych. Aparaty tlenowe izolują nam drogi oddechowe, natomiast ubranie ochronne — całą powierzchnię ciała. Aparaty tlenowe stosujemy we wszystkich wypadkach, gdy maski przeciwgazowe nie zatrzymują stosowanych przez nieprzyjaciela gazów lub dymów bojowych. Ubrań ochronnych używamy do zabezpieczenia powierzchni ciała przed działaniem gazów parzących.

Obrona zbiorowa polega na stosowaniu specjalnych urządzeń, umożliwiających zupełne zabezpieczenie się przed wszelkiemi bojowemi środkami chemicznemi bez użycia środków obrony indywidualnej. Daje ona ochronę rannym, zagazowanym, chorym, zmęczonym, punktom sanitarnym, dowództwom i t. p., t. j. wszystkim, którzy podczas napadów chemicznych muszą przebywać bez masek.

424. OBRONA INDYWIDUALNA.

Maska ludzka. (Rys. 127).

Maska przeciwgazowa R. S. C. (Robert, Saunier, Cantot) składa się z: maski właściwej, 2) pochłaniacza, 3) puszki.

Maska właściwa uszyta jest z podwójnej tkaniny bawełnianej. Tkanina zewnętrzna nagumowana jest po stronie lewej, wewnętrzna natomiast impregnowana jest pokostem i talkiem. W przedniej części maska posiada gumową część oczną z dwoma otworami na szybki okularowe. Szybki te wykonane są z selefanu i oprawione w aluminjum, a uszczelnione krążkami tekturowemi. Oprawa aluminjowa szybek posiada z jednej strony brzeg ząbkowany, który po włożeniu szybek do gumowej części ocznej, ma być zwrócony do środka maski. Szybki okularowe umieszczone są dodatkowo w gumowej części ocznej za pomocą metalowych pierścieni z ząbkami. Od środka dookoła brzegu maski przyszyta jest rameczka uszczelniająca. Do dolnej części maski przywiązana jest komora zaworowa. Posiada ona dwa zawory gumowe: wdechowy i wydechowy. Obydwa są łatwo wymienne. Otwór wdechowy komory zaworowej przykryty jest od środka maski zapomocą kieszonki, od zewnątrz natomiast stanowi gniazdo do przykręcania pochłaniacza. Na dnie gniazda znajduje się gumowy pierścień uszczelniający. Maska posiada taśmy elastyczne: czołową, ciemieniową, potyliczną i zapinkową oraz taśmę długą nieelastyczną. Istnieją 3 wielkości masek: D (duża), S (średnia) i M (mała), oznaczone na zewnętrznej stronie tkaniny.

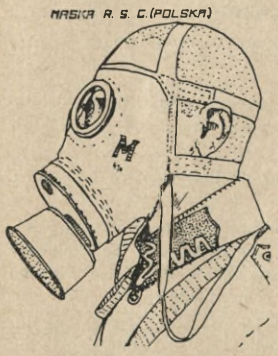

Rys. 127. Maska R.S.C. (Polska).

Pochłaniacz ma kształt stożka ściętego i wykonany jest z blachy. Zawiera on węgiel aktywowany z drzewa i dwie cienkie warstewki waty przy siatkach. Pachłaniacz zatrzymuje wszelkie gazy bojowe i może wystarczyć do ochrony w ciągu około 15 godzin.

Puszka służy do przechowywania maski; wykonana jest z blachy i posiada taśmy długą i krótką, obydwie nieelastyczne. Wewnątrz puszki na dnie w specjalnej kopercie znajduje się jedna zapasowa szybka okularowa.

Oddychanie w tej masce odbywa się następująco: przy wdechu otwiera się zawór wdechowy, a zamyka wydechowy, powietrze idzie przez pochłaniacz, oczyszcza się z gazów, wchodzi do komory wdechowej, kieszonki, uderza w szybki okularowe i dochodzi do dróg oddechowych; przy

wydechu zawór wdechowy zamyka się, a powietrze wydychane wychodzi przez zawór wydechowy i komorę wydechową nazewnątrz maski.

Maski zwierzęce.

Używamy masek dla koni i psów oraz klatek przeciwgazowych dla gołębi pocztowych. Maski i klatki dla zwierząt posiadają również pochłaniacze.

Maska końska okrywa tylko górną szczękę, gdyż koń oddycha jedynie nosem. Oczy są niezabezpieczone jako mało wrażliwe. W szczególnie ciężkich sytuacjach oczy konia zabezpiecza się dużemi okularami automobilowemi. Nogi do kolan chroni się za pomocą specjalnych pantofli z owijaczami lub pastą przeciwparzącą.

Maska psia musi okrywać cały pysk i oczy. Pies w masce nie posługuje się powonieniem, tylko oczami.

Gołębie pocztowe wytrzymują w gazach do 20 sekund. Powietrze w klatkach odświeża się siłą ręki ludzkiej.

Zwierzęta bardzo szybko przyzwyczajają się do użycia masek.

Aparat tlenowy.

Aparat tlenowy automatyczno-płucny Drägera (H. S. S.) wz. 1924 r. (Rys. 128) o stałej wydajności tlenu składa się z:

a) butli stalowej na tlen o pojemności 0,8 litra, gdzie pod ciśnieniem 150 atmosfer znajduje się około 120 litrów tlenu;
b) worków na tlen, głównego i pomocniczego;
c) pochłaniacza, zawierającego sodę żrącą, która służy do oczyszczania powietrza wydychanego;
d) rur oddechowych, metalowych i elastycznych;
e) maski właściwej lub ustnika ze ściskaczem nosa i oddzielnemi okularami;
f) zaworów: redukcyjnego, bezpieczeństwa, o stałej wydajności tlenu, regulacyjnego, dopustowego, wypustowego, wdechowego i wydechowego;
g) manometru, wykazującego ciśnienie tlenu w butli. Ma on podziałkę od 0 — 150 atmosfer.

Cały aparat waży około 11 kg. Nosi się go na lewym boku lub na plecach. Można nim oddychać podczas pracy do 1 godziny, a w spokoju do 2 godzin, poczem trzeba zmienić butlę tlenową i pochłaniacz. Części te wolno zmienić jedynie w niezagazowanem powietrzu.

Ubranie ochronne. (Rys. 129).

Ubranie składa się z płaszcza z kapturem, spodni, zakończonych butami z tego samego materjału (spodnie i buty stanowią jedną całość) i rękawic. Wszystkie te części impregnowane są pokostem i talkiem. Nakłada się najpierw spodnie z butami, potem z góry płaszcz, następnie maskę, na maskę kaptur i wreszcie rękawice na rękawy płaszcza. Ubranie nie przepuszcza żadnych gazów bojowych. Pracując w takiem ubraniu, trzeba uni-

kać wszelkich niepotrzebnych ruchów. Ze względu na zupełną szczelność, w ubraniu ochronnem można wytrzymać najwyżej 0,5 — 1 godziny, co zależy od temperatury powietrza i rodzaju pracy.

425. OBRONA ZBIOROWA.

Obrona ta obejmuje trzy okresy: okres przed napadami, okres podczas napadów i okres po napadach chemicznych.

W okresie przed napadami chemicznemi należy:

a) Zorganizować służbę obserwacyjno - alarmową. Służba ta ma za zadanie obserwować nieprzyjacielskie przygotowania do napadów i spo-

Rys. 128. Aparat tlenowy Drägera (H.S.S. 24).

Rys. 129. Ubranie ochronne.

strzeżenia meldować, a w razie zauważenia, iż napad się rozpoczyna, alarmować zagrożonych celem ochrony ich przed zaskoczeniem. Jako środki alarmowe najlepsze są środki dźwiękowe (dzwony, gongi, kołatki, kawałki szyn kolejowych i t. d.). Służbę obserwacyjno - alarmową pełnią wszelkie posterunki (czujki, podsłuchy, posterunki alarmowe i t. p.). Każdy żołnierz musi być przygotowany do tej służby.

b) Uszczelnić pomieszczenia, zajmowane przez ludzi, zwierzęta i materjały (broń, żywność). Uszczelnia się drzwi, okna, otwory wentylacyjne, piecowe i wszelkie inne. Jako środki uszczelnienia służą: filc, wojłok, szmaty i t. p. Podczas napadu chemicznego do pomieszczenia uszczelnionego nie wolno wchodzić, ani też zeń wychodzić.

c) Wybudować pewną ilość schronów przeciwgazowych. Schron przeciwgazowy posiada conajmniej dwa korytarze wejściowe, umożliwiające

wchodzenie i wychodzenie podczas napadów chemicznych i urządzenia specjalne, które służą do odświeżania powietrza i niszczenia gazów i dymów bojowych.

d) Zabezpieczyć materjały (broń, amunicję, żywność i t. p.) przez zamknięcie w pomieszczeniach uszczelnionych względnie schronach przeciwgazowych.

e) Zaopatrzyć ludzi i zwierzęta w sprzęt przeciwgazowy.

f) Pouczyć ludzi o zachowaniu się w różnych wypadkach (maska przestrzelona, pochłaniacz zużyty, brak maski i t. p.).

Podczas napadu chemicznego należy:

a) Nałożyć maski i alarmować.

b) Sprawdzić, co się dzieje z podległymi ludźmi celem ew. dania pomocy zagazowanym.

c) Sprawdzić zamknięcie pomieszczeń uszczelnionych i schronów.

d) Określić kierunek i siłę wiatru, rodzaj gazu względnie dymu bojowego, sposób wykonania napadu, szerokość napadniętego odcinka, siłę napadu i zameldować o tem przełożonemu. Równocześnie trzeba zawiadomić sąsiadów i tyły, a szczególnie tych, w których kierunku wieje wiatr.

e) W marszu zatrzymać kolumnę, nakazać nałożenie masek i czekać na przejście gazu, poczem dalej maszerować. Jeżeli marsz jest pilny, to maszerować dalej zaraz po nałożeniu masek. Jeśli napotkało się gaz parzący, to po wykonaniu zadania, najdalej w przeciągu 4-ch godzin trzeba ludzi i sprzęt dokładnie oczyścić.

W okresie po napadach chemicznych:

przeprowadza się oczyszczanie, wykonując je różnie w zależności od tego, czy gazy były parzące, czy nieparzące.

Oczyszczanie z gazów nieparzących przeprowadzają same oddziały własnemi środkami. Trzeba trzepać, wietrzyć, myć. Metale oczyszcza się ciepłą wodą z dodatkiem sody, poczem suszy i naciera wazeliną. Żywność trzeba piec, gotować lub wędzić, to wystarcza do zupełnego oczyszczenia. Nie można oczyścić żywności z gazów nieparzących, które zawierają arsen.

Oczyszczanie z gazów parzących (iperyt, luizyt) przeprowadzają specjalne patrole oczyszczające. Ludzi oparzonych oczyszczają kolumny kąpielowe lub specjalne łaźnie. Żywności z tych gazów nie da się oczyścić. Trzeba ją zakopywać, posypując wapnem chlorowanem.

426. ĆWICZENIA Z MASKĄ PRZECIWGAZOWĄ R. S. C.

Dostosowanie masek. (Rys. 130). Przed wydaniem masek wybiera się trzech żołnierzy z przeciętnemi głowami: dużą, średnią i małą. Odpowiednio do tych głów wydaje się wszystkim maski, poczem zarządza się nałożenie i sprawdza wykonanie. Po wykręceniu pochłaniaczy instruktor podchodzi kolejno do żołnierzy, każe wykonać wydech, zatyka dłonią otwór wdechowy komory zaworowej, każe wykonać wdech i rękę odrywa. Jeżeli

w czasie odrywania ręki wyczuje się opór i usłyszy odgłos w rodzaju mlaśnięcia, to maska dla danego żołnierza jest dobra. W przeciwnym razie trzeba wydać inną maskę i próbę powtórzyć.

Normalne noszenie masek. W szyku pieszym nosi się normalnie maski w puszkach na prawym boku, trochę z tyłu. W szyku konnym — na lewym boku, trochę z tyłu. Maska ma być tak umieszczona, ażeby nie przeszkadzała wahadłowemu ruchowi ręki w czasie marszu i noszeniu karabinka przez plecy.

Rozkaz: Pogotowie gazowe! Przesuwa się puszkę z maską na piersi, nie wyjmując ręki z pod długiej taśmy puszki, poczem taśmę tę skraca się w ten sposób, aby pokrywa puszki była oddalona o dwie dłonie

Rys. 130. Dostosowanie masek.

Rys. 131. Rozkaz „Gaz".

od brody. Następnie zapina się taśmę krótką puszki na najniższy, o ile możności, guzik i, wyjmując z puszki taśmę długą maski, przewiesza się ją przez szyję, poczem puszkę szczelnie zamyka.

Rozkaz jest dobrze wykonany, jeżeli taśma długa maski nie jest naciągnięta (ma zwisać luźno).

Rozkaz: Gaz! Na ten rozkaz maskę się nakłada. W tym celu wstrzymuje się oddech, zamyka oczy, maskę delikatnie wyjmuje z puszki, zakłada głęboko pod brodę (Rys. 131), naciąga na twarz, a taśmy na głowę. Następnie podciąga się maskę pod brodę, przyciska silnie do twarzy, układa ramkę uszczelniającą na linji uszczelnienia i rozprostowuje oraz naciąga taśmy, zapinając .zapinkową, poczem zaczyna się oddychać, zamykając puszkę.

Taśmy nie powinny zniekształcać uszu.

Rozkaz: Gaz! wykonywa się w ciągu 10 — 15 sekund. Oddech trzeba umieć wstrzymywać na czas 20 — 30 sekund.

Prawidłowo. Nieprawidłowo.
Rys. 132. Maskę zdejm!

Rozkaz: Maskę zdejm! (Rys. 132). Otwiera się puszkę, odpina taśmę zapinkową, kładzie dłonie na taśmach na głowie i od tyłu ku przodowi ściąga się powoli, opuszczając maskę z lewej strony puszki.

Rys. 133. Zmiana pochłaniacza.

Rozkaz: Maskę przesusz! Zdejmuje się taśmę długą maski z szyji i, trzymając za nią, suszy maskę ruchem wahadłowym. Po dokładnem przesuszeniu maska wraca do pierwotnego położenia. Masek nie wolno niczem wycierać, ani też nacierać.

Rozkaz: Bojowo maskę schroń! Chwyta się maskę oburącz za komorę zaworową i oprawy szybek okularowych i wolno wkłada do puszki, poczem puszkę zamyka. Oprawami szybek nie wolno zaczepiać o brzeg puszki. W tem położeniu maski pochłaniacz przykręcony jest do maski właściwej.

Rozkaz: Magazynowo maskę schroń! Wykonywa się tak samo, lecz pochłaniacz odkręcony jest od maski. Najpierw wkłada się do puszki maskę właściwą, a następnie pochłaniacz gwintami nadół, poczem puszkę się zamyka.

Rozkaz: Pogotowie gazowe skończone! Otwiera się puszkę, zdejmuje z szyji taśmę długą maski, kładzie ją do puszki, puszkę zamyka, odpina taśmę krótką puszki, zdłuża długą i puszkę przesuwa się na prawy bok, trochę z tyłu.

Zmiana pochłaniacza. (Rys. 133)). Wstrzymuje się oddech, przygotowuje nowy pochłaniacz, wykręca zużyty, wkręca nowy, przyciska maskę do twarzy i zaczyna oddychać.

Ochrona samym pochłaniaczem. Wstrzymuje się oddech, wykręca pochłaniacz, zdejmuje maskę, wkłada gwinty pochłaniacza do ust, nos ściska palcami i zaczyna oddychać.

C. Udzielanie pierwszej pomocy zatrutym chemicznemi środkami bojowemi.

427. OGÓLNE ZASADY UDZIELANIA POMOCY.

Pierwszą czynnością jest przerwanie szkodliwego działania bojowych środków chemicznych na organizm.

Zatrutych należy niezwłocznie usunąć z otoczenia skażonego gazem bojowym do najbliższego, uszczelnionego pomieszczenia, np. schronu przeciwgazowego lub odpowiednio impregnowanego i zabezpieczonego namiotu.

Następnie należy uwolnić zatrutych w miarę możności, od gazu wchłoniętego do organizmu.

Wreszcie należy zwalczać groźne objawy zatrucia i niedopuszczać do dalszego pogorszenia się stanu zatrutego.

428. POMOC ZATRUTYM PRZEZ GAZY DUSZĄCE.

Do najważniejszych objawów zatrucia należą: duszność, sinica twarzy i przyspieszone oddychanie. Z ust i nosa wydziela się pienista plwocina. Występują napady bolesnego kaszlu, wymioty i dychawica. Tętno jest znacznie przyspieszone do 180 uderzeń na minutę.

Lekko zagazowani gazami duszącemi mogą pozostać przy oddziałach pod opieką lekarzy i po pewnym czasie obserwacji (do tygodnia) wrócić do swoich codziennych zajęć.

Ciężko zatrutych należy:

1) niezwłocznie unieruchomić i uspokoić,
2) dostarczyć im jaknajszybciej świeżego powietrza,
3) jeżeli możliwe podać do wdychania czysty tlen,
4) przy obrzęku płuc (duszności, sinica) upust krwi,
5) zabezpieczyć chorych przed zimnem (koce, ciepłe napoje),
6) nie stosować sztucznego oddychania.

429. POMOC ZATRUTYM PRZEZ GAZY I DYMY DRAŻNIĄCE.

Gazy i dymy łzawiące drażnią spojówki i rogówki oczu wywołując objawy niezwykle silnego bólu, pieczenia, łzawienia oraz skurczu powiek. Światłowstręt obok bólu wskazuje na podrażnienie rogówek oczu.

Przy silnych stężeniach występują objawy uszkodzenia oczu w postaci zapalenia spojówek, a nawet rogówek. Spojówki są zaczerwienione i wyraźnie obrzękłe.

Sternity (często w postaci dymów napastliwych) wywołują oprócz podrażnienia oczu, napady niepowstrzymanego kichania, kaszlu i wymiotów, z objawami ostrego kataru i wydzielaniem się niezwykle obfitem śliny i wodnistej śluzowo - surowiczej wydzieliny z nosa i górnych dróg oddechowych. Niekiedy dołącza się krwotok z nosa.

Późniejsze objawy: niezwykle silny ból głowy, uczucie ściskania głowy, ucisk w uszach, palenie i suchość w nosie i gardle, ból zębów i szczęk.

Mogą występować również pewne zaburzenia psychiczne w postaci silnego przygnębienia moralnego. U niektórych prowadzą one nawet do ostrego obłędu, u innych do rozluźnienia dyscypliny.

Należy zagazowanych natychmiast usunąć poza obręb działania gazu wzgl. dymu drażniącego; zdjąć ubrania i usunąć resztki środka bojowego z zaatakowanych powierzchni organizmu.

Objawy podrażnienia oczu usuwa się zapomocą obfitego przemywania oczu, 2% roztworem wodnym kwaśnego węglanu sodowego, albo 2% roztworem boraksu.

Zagazowanych sternitami, po rozebraniu z ubrania i butów, wystawia się na działanie świeżego powietrza. Powinni oni pozostawać w stanie zupełnego spoczynku. Do przemywania gardła i jamy nosowej używa się tych samych, tylko 5% roztworów zasadniczych.

W razie silniejszego krwotoku z nosa, po założeniu tamponu, chorych należy natychmiast dostarczyć do najbliższego punktu oparunkowego.

Dokuczliwe bóle głowy łagodzą: aspiryna, fenacetyna, względnie piramidon.

430. POMOC ZATRUTYM PRZEZ GAZY PARZĄCE.

Do głównych objawów zatrucia iperytem należą:

1) Opóźnione skutki działania o dwie do dwunastu godzin. Wyjątkowo objawy zatrucia występują wcześniej, np. po upływie jednej godziny.

2) Objawy niezwykle silnego zapalenia spojówek i rogówek oczu.

3) Rumienie i obrzęk skóry, zarówno wystawionej na bezpośrednie działanie iperytu, jak ochronionej przez odzież względnie obuwie. Po upływie kilkunastu godzin, poczynają tworzyć się pęcherzyki. Skóra przybiera ciemniejsze zabarwienie. W miejscu pękniętych pęcherzyków powstają owrzodzenia, które goją się niezwykle powoli przez szereg tygodni.

4) Objawy zapalenia gardzieli i dróg oddechowych.

Stan ludzi skażonych iperytem, w przeciwieństwie do zatrutych gazami duszącemi, nie wymaga natychmiastowych zabiegów lekarskich (unieruchomienia chorego i t. d.).

Należy tylko natychmiast przeciwdziałać parzącemu działaniu iperytu, t. j. bezpośrednio lub w ciągu kilku minut od chwili zetknięcia się z gazem, który szybko przechodzi wgłąb skóry.

Każdy we własnym interesie musi zrozumieć i należycie ocenić ogromną wartość wszelkich czynności zapobiegawczych w odpowiednim czasie wykonanych.

Przed odkażeniem rąk nie dotykać się ciała. W szczególności nie trzeć oczu i nie oddawać moczu.

Natychmiastowe, dokładne oczyszczenie skóry z widocznych śladów iperytu (watą, chusteczką od nosa i t. p.) i następnie kilkakrotne umycie się w bieżącej, gorącej wodzie przy użyciu mydła, przyczynia się do znacznego osłabienia działania iperytu. Przed kąpielą ostrzydz włosy. Po kąpieli przemyć oczy, nos i gardziel roztworem sodu (patrz gazy i dymy drażniące). Ubranie zmienić.

Do bardzo skutecznych miejscowych środków należy suche i sproszkowane wapno chlorowane, które wciera się w miejsca oczyszczone poprzednio z widocznych śladów iperytu (jak wyżej). Do tego celu nadaje się również gęsta papka, sporządzona z wapna chlorowanego i wody. Wreszcie 3% roztwór chloriminy - T w wodzie. Oczy i miejsca zranione należy ochronić przed zanieczyszczeniem temi środkami.

Służba zdrowia (patrole, sekcje przeciwiperytowe) pracuje w maskach przeciwgazowych i w ubraniach ochronnych.

Najszerszem zadaniem leczenia będzie utrzymanie powierzchni skóry, objętych zapaleniem (rumienie, pęcherzyki) w absolutnej czystości.

Najlepsze wyniki dają wówczas okłady wilgotne, jeżeli posiadają równocześnie własności odkażające. Poza mniej użytecznemi okładami, z t.zw. wody kwaśnej na pierwszem miejscu stoją okłady z płynu Dakina lub 1% roztworu chloriminy T. Okłady należy zmieniać co 3 godziny.

Silny światłowstręt wymaga ochrony oczu przynajmniej w tym stopniu, ażeby światło nie raziło chorego.

Pożywienie powinno być płynne. W pierwszej chwili podawać przegotowane mleko i w niewielkich ilościach sodę oczyszczoną.

O ile tylko można przechodzi się szybko do pełnego odżywiania.

431. POMOC ZATRUTYM PRZEZ GAZY O DZIAŁANIU OGÓLNEM.

W atmosferze zawierającej stężenia zabójcze kwasu pruskiego, występują gwałtowne zawroty i bóle głowy w okolicy skroniowej, ból w karku i piersiach, bicie serca i utrudnione oddychanie. Zatruty nagle traci przytomność i pada. O ile zagazowany pozostaje w ciągu dwóch do trzech minut nadal w atmosferze kwasu pruskiego, grozi mu niechybna śmierć.

Do pierwszych objawów zatrucia czadem należą zawroty głowy, bóle głowy, uczucie palenia twarzy, osłabienie mięśniowe, nudności i wymioty. Występuje senność i stopniowa utrata przytomności. W pierwszej chwili zaczadzony robi wrażenie pijanego, szczególnie swoim osłupiałym wyglądem, zaczerwienioną twarzą i chwiejnym chodem.

Po utracie przytomności występują przy ciężkich zatruciach silne, długotrwałe i przebiegające bez dłuższych przerw napady kurczowe, przypominające napady epileptyczne.

Zabiegi przy zatruciach kwasem pruskim i czadem: natychmiastowe usunięcie z atmosfery zatrutej. Amonjak lub eter do wąchania. Sztuczne oddychanie. Zastrzyk podskórny olejku kamforowego. Ponadto, przy zatruciach czadem, podawanie w nadmiarze tlenu do wdychania.

XIII. Prace techniczne.

A. Przeprawy.

432. POJĘCIA OGÓLNE O PRZEPRAWACH.

Wszelkie przejście oddziału czy to przez rzekę, czy przez wąwóz, ciaśninę lub bagno przy użyciu odpowiednich do tego środków nazywamy przeprawą.

Każda przeprawa może być uskuteczniona:

a) w obliczu nieprzyjaciela (brzeg przeciwny zajęty przez npla),

b) zdala od npla.

W celu przekroczenia przeszkody stosujemy odpowiednie środki, zależne od położenia, rodzaju wojsk, rodzaju przeszkody oraz materjału, jaki posiadamy.

Gdy chcemy szybko przerzucić piechotę lub kawalerję przez głęboki wąwóz o szerokości nie przekraczającej 15 mtr. — budujemy kładki rozporowe lub wieszarowe.

Gdy chcemy przekroczyć bagno — stosujemy specjalnie do tego celu przeznaczoną kładkę.

Dalej, gdy chcemy przerzucić piechotę lub kawalerję na drugi brzeg przeszkody wodnej do 60 m. szerokości i przy słabym prądzie, to możemy zastosować kładki na podporach stałych lub pływających. Przeprawienie piechoty lub kawalerji przez przeszkody wodne szersze niż 60 m., może być uskutecznione tylko na pontonach wzgl. mostach.

Dla przeprowadzenia taboru lub dział buduje się most polowy lub pontonowy.

Kładki bojowe.

433. RODZAJE KŁADEK, CZĘŚCI SKŁADOWE KŁADKI.

Kładki służą do szybkiego przerzucania oddziałów na drugi brzeg przeszkody w obliczu nieprzyjaciela, przyczem jednak czołowe elementy piechoty, mające ubezpieczyć rzucenie kładek, powinny być wpierw przewiezione na pontonach wzgl. łodziach.

Kładki muszą być lekkie tak, by można je przenosić, oraz łatwe do stawiania (zabudowy), jak również zastosowane odpowiednio do przeszkody.

Rozróżniamy kładki dla pieszych i jezdnych:

a) kładki dla pieszych o szerokości od 0.5 m. do 1 m. Ruch jednostronny, rzędem,

b) kładka dla jezdnych o szerokości do 2 mtr.

Ruch: piechota maszeruje w dwójkach; jeźdźcy prowadzą konie, trzymając je za uzdę; wózki k. m. i lekkie wozy taborowe — w odstępach dwóch długości, stępa; w wyjątkowych wypadkach, zależnie od konstrukcji i nośności kładki, dozwala się przejść lekkiej artylerji polowej, przeprowadzając osobno jaszcze, osobno same działa.

Każda kładka składa się z podpór i pomostu.

Podpory bywają stałe i pływające; do pływających zaliczamy: wszelkie rodzaje pływaków, płócienne, brezentowe, blaszane, łodzie, wałki z faszyn, zbite ze sobą belki lub deski; do stałych: kozły, ramy, stosy, jarzma na palach.

Na pomost używa się: belek, żerdzi, desek.

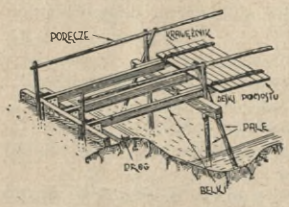

Rys. 134.

Materjał pomocniczy, do zabudowy — drut, gwoździe, klamry, wiązadła, liny.

Przęsłem nazywamy część kładki pomiędzy dwiema sąsiedniemi podporami.

Rozpiętością przęsła nazywamy odległość pomiędzy osiami (środkami) dwóch sąsiednich podpór.

Oś kładki jest to linja, biegnąca wzdłuż przez środek kładki, prostopadła do kierunku przeszkody.

Oś wytycza się na brzegu zapomocą 2 bosaków (żerdzi) wbitych w ziemię w odległości od siebie około 10 mtr.

Każda kładka posiada przyczółek mostowy, który się składa z progu (belki), przymocowanego kołkami do brzegu i 2-ch desek ochronnych.

Na próg układa się belki podłużne, przymocowane do progu klamrami, wiązadłami lub drutem.

Ilość belek zależna jest od wytrzymałości (nośności) kładki — (dla pieszych — 2 belki, dla jezdnych 3 — 4 belki). (Rys. 134).

Na belki układa się pokład (deski), jako jezdnię, zabezpieczając ją poręczami, których wysokość wynosi 80 cm.

Największe dopuszczalne nachylenie kładki 15% (czyli spadek wynosi na 1 mtr. bieżący 15 cm.).

434. KŁADKI NA PODPORACH STAŁYCH.

Kładka Beselera (dla pieszych).

Buduje się na wodzie do głębokości 1,5 m. przy prądzie słabym.

Materjał: żerdzie (średnicy 6 — 10 cm.), drut gładki (grubości 3 — 2 mm.), wiązadła, deski, gwoździe.

Kładka taka składa się z następujących części:

a) pomost, b) rama (Rys. 135), c) tężniki łączące pomost z ramą.

Stan oddziału potrzebny do zabudowy — 1 podoficer i 2 szeregowców na jedno przęsło.

Dla robót wstępnych odwód w sile 6 — 8 szeregowców.

Wiązanie poszczególnych żerdzi według tablicy II, (patrz rozdział „Mosty polowe“ str. 370).

Sposób zabudowy. Na brzegu wbija się dwa paliki w odległości 1 m. od siebie, za nie zakłada się poprzeczkę przęsła, następnie opuszcza się pomost i jednocześnie przewraca się ramę kładki, która jest przywiązana do pomostu. Każde następne przęsło kładki buduje się z przęsła poprzedniego przez przerzucanie, w sposób podobny do podanego wyżej. By nogi ramy nie chwiały się, należy z góry pobić dobnią.

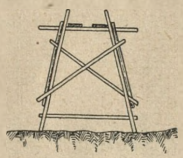

Rys. 135.

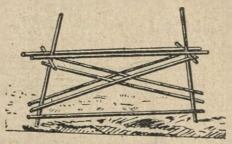

Rys. 136.

Kładki ramowe.

Buduje się zazwyczaj przy płytkiej wodzie, słabym prądzie i w twardym gruncie.

Rodzaje ram: a) z żerdzi (Rys. 136 i 137), b) z desek (Rys. 138).

W celu wzmocnienia nośności kładki, wskazane jest, szczególnie w kładkach dla jezdnych, zaciosać nieco żerdzie w miejscu połączenia z kapturem lub przybić łapy pod kaptur.

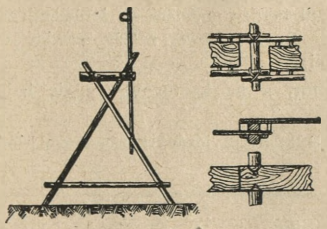

Rys. 137.

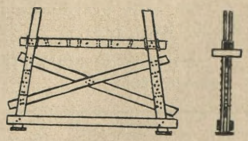

Rys. 138.

Poszczególne części ram (żerdzie lub deski) wiąże się ze sobą drutem lub wiązadłami w sposób podany na tablicy II, (patrz mosty polowe).

By nogom ram nadać odpowiednie nachylenie, należy na brzegu wyznaczyć trapez: wysokość trapezu powinna równać się wysokości ramy, a boki powinny być nachylone w stosunku 1:10.

Na linje AB i CD równolegle układa się dwie żerdzie, na nich nogi, kaptur, podwalinę i tężniki. Następnie wiąże się. (Rys. 139).

Ustawienie ram może się odbywać przez:

1) zabudowę z wolnej ręki (gdy przeszkoda jest łatwo dostępna),

2) przy pomocy dwóch belek poziomych (belki winny mieć długość podwójnej długości przęsła),
3) przy pomocy pochylni z belki,
4) przy pomocy łódki lub członu.

Kładka na palach.

Buduje się stosunkowo długo, ale zato jest więcej wytrzymała niż poprzednie. Kładka dla pieszych o dwóch palach; dla jezdnych 3—4 palach.

Pale wbija się w ziemię do głębokości 40 — 60 cm. w zależności od gruntu dna i rodzaju kładki. Wbija się przy pomocy specjalnego rusztowania, łódki lub tratwy Do zabijania służą: a) dobnie, b) baby ręczne

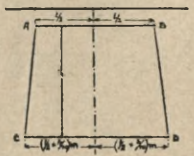

Rys. 139.

Rys. 140.

drewniane z kloca dębowego o średnicy 30 — 50 cm. i długości 1 — 1,5 m. z uchwytami dla rąk, c) baby ręczne, żelazne, specjalnie na ten cel przeznaczone.

Również używa się do tego celu kładki pomocniczej (Rys. 170 i 171, rozdział „Mosty polowe"), której przedni koniec podpiera się żerdziami, zaś tylny przymocowuje się do pomostu. Przy budowie należy stawiać do wbijania pali kilka podpór równocześnie.

Do pali przymocowuje się kaptur, a na kaptur układa się belki i deski (Rys. 140).

Organizacja pracy przy budowie kładki dla jezdnych zapomocą kładki pomocniczej:

Nr. Nr. zastępu	STAN podof.	STAN szer.	CZYNNOŚĆ	UWAGI
I	1	2	Przygotowanie pali.	Jako roboty wstępne wykonują: I i II zastęp sporządzenie kładki pomocniczej III i IV zastęp buduje przyczółek mostowy.
II		6	Wbijanie pali.	
III	1	4	Przymocowanie kaptura i tężników.	
IV		6	Układanie pomostu.	
V	1	6—10	Dostarczenie materjału i roboty ziemne.	

Dane liczbowe przy budowie kładek.

a) Kładka dla pieszych (szerokość kładki do 1 mtr.):

Odległość między punktami podparcia deski w metrach	Grubość deski przy szerokości deski w cm.					Rozpiętość przęsła w metr.	Średnica belek podłużnych w cm.	Średnica kaptura w cm.	Średnica pali lub nóg ram w cm.
	10	15	20	25	30				
1	3	2,5	2,5	2	2	4	11	9	
1,5	4,5	4	3,5	3	3	5	13	10	
2	6	5	4,5	4	3,5	6	14	10	8—10
3	9	7	6,5	5,5	5	8	17	11	

b) Kładka jezdnych (szerokość kładki 2 mtr.):

Szerokość deski pokład. w cm.	Grubość deski w cm.				Rozpiętość przęsła w mtr.	Średnica belek pomostu w cm. przy ilości belek		Średnica kaptura w cm. przy ilości punktów podparcia		Średnica pali lub nóg ram w cm. przy wysokości pali w cm.		
	Pokład pojed.		Pokład podw.									
	Przy ilości belek											
	3	4	3	4		3	4	2	3	3	5	7
10	7,5	6,5	4,5	4	4	17	15	17	12	9	12	14
					5	20	18	19	13	10	12	15
					6	22	20	20	14	10	13	15
20	5,5	4,5	3,5	2,5	7	25	22	21	14	11	13	15
					8	27	24	22	15	11	14	16
					9	30	26	23	15	11	14	16
30	4.5	4	2,5	2,5	10	32	28	24	16	12	15	17

Kładka błotna (dla pieszych).

Na bagnach niezbyt miękkich można zastosować układanie desek zbitych ze sobą w ramy, stanowiące przęsło. (Rys. 141 i 142).

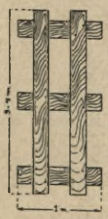

Rys. 141.

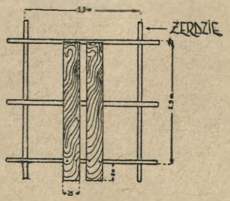

Rys. 142.

Układanie odbywa się przez przerzucanie całej ramy na błoto.

W miększym terenie układać można deski pomostu na podkładkach z faszyny, snopkach, trzcinię i t. p. (Rys. 143).

435. KŁADKI NA PODPORACH PŁYWAJĄCYCH.

Kładka bojowa typu „P“ wz. 28. (Rys. 144).

Opis. Służy do przekraczania przeszkód wodnych o szerokości do 60 m., przy prądzie nie większym niż 1,5 mtr./sek. Szerokość jezdni w kładce dla pieszych 0·72 mtr. długość przęsła 3,27 mtr. Przez zsunięcie dwóch kładek pieszych równolegle do siebie i proste połączenie ich ze sobą otrzymuje się kładkę dla jezdnych i lekkich wozów taborowych. Szerokość jezdni 1,44 mtr., długość przęsła bez zmiany (Rys. 145). Do przewoże. nia materjału kładkowego na 60 mtr. b. potrzeba 4-rech wozów taborowych typu krajowego.

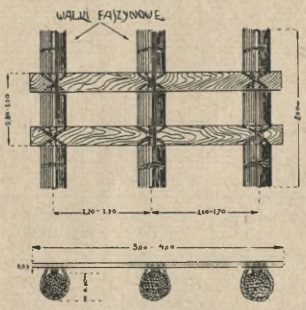

Rys. 143.

Podpory pływające stanowią worki podłużne z płótna impregnowanego (nie przepuszczającego wody) na obu końcach rozcięte dla napychania słomy, siana lub suchych liści do środka worków.

Do napychania używa się dwóch szeregowców, którzy nogami wtłaczają do worka słomę podawaną przez dwóch innych szeregowców. (Rys. 146). Worek powinien być szczelnie wypchany słomą aż poza ostatnie

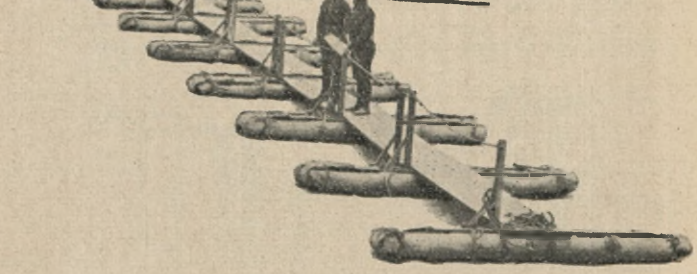

Rys. 144.

kółeczko w przybliżeniu 10 — 15 cm. Końce worka, złożone podwójnie, zapomocą wiązadeł przywiązuje się do deski sztywności. Wiązanie worka uskutecznia się 4 wiązadłami. Do worków przywiązuje się pomost, a przed-

tem jeszcze wstawia się w otwory deski sztywności słupki poręczowe (Rys. 147).

Rys. 145.

Sposób zabudowy: albo przez podniesienie i wysunięcie wprzód całej kładki jednocześnie, albo przez spłynięcie z prądem całej kładki, lub wreszcie przez wysuwanie kolejno przęsłami.

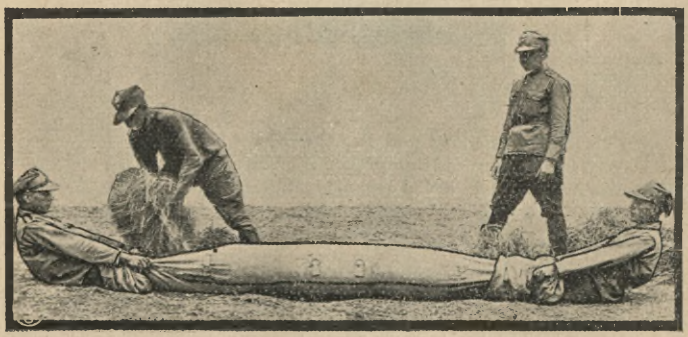

Rys. 146.

Kładka winna być usztywniona przez zarzucenie górnych i dolnych kotwic, jak również przez całą długość jej musi być przeciągnięty trzeciak, który usztywnia pływaki.

Organizacja pracy.

Do zabudowania kładki 60 m. długości potrzebny jest oddział, składający się z 1 oficera, 1 podofic. mat., 1 podof. z 6 drużynami à 12 szeregowców i 1 drużyny t. zw. specjalnej w składzie 1 podof., 12 szereg.

Każda drużyna jest podzielona na 3 grupy po 4 szereg. Każda grupa składa 1 przęsło kładki. Wobec czego cała drużyna składa 3 przęsła jednocześnie. W każdej grupie z 4 szeregowców są oni podzieleni tak, że 2 szereg. napycha worek słomą, a dwóch pozostałych podaje słomę.

Rys. 147.

Składanie i wiązanie przęseł odbywa się jednocześnie.

W tym samym czasie drużyna specjalna przygotowuje lekką tratewkę dla kotwicowania kładki lub użyta zostaje do innych czynności pomocniczych.

Czas budowy.

Napychanie jednego worka słomą	10 minut
Wiązanie desek sztywności, poręczy	15 minut
Wiązanie przęseł i łączenie	20 minut
Wypychanie i kotwicowanie dług. 60 m.	3—4 minut
Budowa tratewki na 2 workach do kotwicowania kład. .	30 minut
Budowa tratwy dużej	55 minut

Kładka niemiecka. (Rys. 148 i 149).

Worki podłużne o formie kiszki 3,60 m. dług. z płótna impregnowanego, w pokrowcu brezentowym, zaopatrzonym w kółka metalowe dla

wiązań; worki te również napełnia się słomą, liśćmi lub sianem. Przęsło przenosi 6 szereg. Do budowy jednego ogniwo potrzeba 4 — 6 szerg.

Zasady budowy te same, co i w kładce „P".

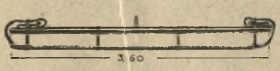

Rys. 148.

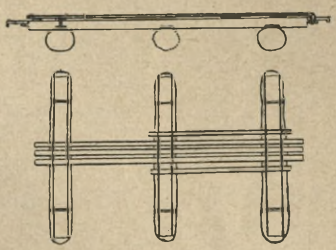

Rys. 149.

Kładka z desek dla pieszych. (Rys. 150 i 151).

Buduje się na bardzo słabym prądzie (do 0,80 m/sek).

Kładka harmonijka z desek jednej długości i możliwie jednej szerokości.

Poszczególne deski, jako podpory pływające, łączy się końcami zapomocą wiązadła tak, że przy rozciągnięciu kładki otrzymamy harmonijkę.

Przez końce desek przeciąga się trzeciak w celu usztywnienia kładki. Na deski układa się pomost, a mianowicie: dwie deski wzdłuż, przymocowane wiązadłami do desek harmonijki.

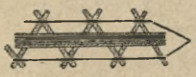

Rys. 150.

Rys. 151.

Rys. 152.

Sposób zabudowy: 1) kładkę przynieść na brzeg, 2) wysunąć z brzegu, jako całość, 3) rozciągnąć zapomocą trzeciaka, ciągniętego z przeciwnego brzegu, a następnie, 4) wiązać stopniowo deski pomostu.

436. KŁADKI ROZPOROWE I WIESZAROWE.

Rozpornice trójkątne. Kładki takiej używa się wyjątkowo do przekraczania głębokich, wąskich przeszkód (wąwozy, parowy). (Rys. 152).

Szerokość przeszkody nie może być większa niż 12 m.

Jako podpory służą dwie ramy żerdziowe, skrzyżowane i tworzące z linją poziomą kąt $45^0 — 30^0$. Końce ram oparte są o brzegi.

W celu ułatwienia składania ram, należy na brzegu równym nakreślić linję, według rys. 153.

Linja AA — jest linją na której będą się opierały nogi ram o brzeg.

Linja BB — jest to wysokość zabudowy kładki i jednocześnie spód belek podłużnych.

Linja CC — jest to odległość spodów ram.

W punktach danych powbijać kołeczki, a następnie układać żerdzie i odpowiednio powiązać czy wiązadłami, czy też drutem.

Sposób zabudowy kładki: przez opuszczenie ram na trzeciakach do punktu skrzyżowania ram. (Rys. 154).

Rys. 153.

W celu umocnienia konstrukcji kładki, ustawia się pionowo ramy dodatkowe (Rys. 155).

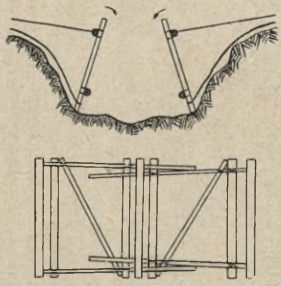

Rys. 154.

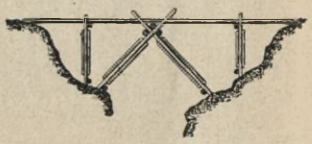

Rys. 155.

Grubość nóg w ramach żerdziowych. Kąt nachylenia 30^0.

Rozpiętość w metrach (szerokość przeszkody)	Grubość nóg w centymetrach	
	dla pieszych	dla jezdnych
8	9	11
10	10	13
12	11	15

Kładka wieszarowa.

Używa się jej do przekraczania głębokich przeszkód, nawet wówczas, gdy przeciwny brzeg jest niedostępny.

Rysunek 156 przedstawia kładkę wieszarową dla pieszych, składającą się z belek podłużnych, podpartych pośrodku ramą, która jest podtrzymywana linami lub drutami przymocowanemi do końców belek.

Sposób zabudowy. Składanie kładki odbywa się na własnym brzegu ramą do góry, a następnie podsuwa się do przeszkody i zapomocą widełek i trzeciaków przerzuca się na drugi brzeg. (Rys. 157).

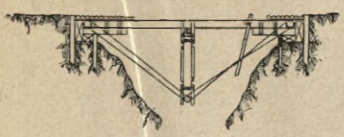

Rys. 156.

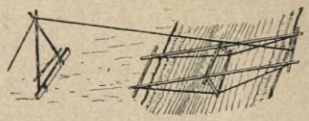

Rys. 157.

Kładka trapezowa.

Używana jest do rozpiętości 15 mtr. (Rys. 158).

Grubość nóg w ramach.

Rozpiętość w metrach	Grubość nóg w centymetrach		Uwagi
	Kładka dla pieszych	Kładka dla jezdnych	
12	10	13	Kąt nachylenia ram do linji poziomej nie większy, jak 45°.
15	10	16	

Kładka linowa. (Rys. 159).

Zabudowuje się przeważnie tam, gdzie wykluczone są inne rodzaje kładek, a więc w górach, do przeprawy przez głębokie wąwozy i t. p.

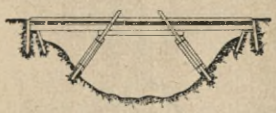

Rys. 158.

Rys. 159.

Kładki te są naogół słabe i zależne od jakości lin i od sposobu przymocowania końców lin do brzegów. (Rys. 160).

Rys. 160.

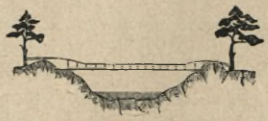

Rys. 161.

Rysunek 161 przedstawia kładkę linową, która może być zastosowana jako kładka dla jezdnych.

Mosty polowe).*

437. PODZIAŁ I OPIS OGÓLNY MOSTÓW POLOWYCH.

Mosty pod względem jakości, wykonania i wytrzymałości (nośności) dzielimy na: 1) mosty polowe (wojenne), 2) półstałe, 3) stałe.

Mosty polowe pod względem konstrukcji i zastosowania dzielimy na: 1) leżajowe, 2) rozporowe, 3) wieszarowe, 4) rozporowo - wieszarowe. Rozpatrzymy tu tylko mosty polowe leżajowe, jako najłatwiejsze pod względem konstrukcji do budowy.

Mosty polowe buduje się przeważnie w pobliżu nieprzyjaciela; zwraca się główną uwagę na szybkość wykonania i prostotę konstrukcji.

Materjału używa się tego, który się znajduje w pobliskiej okolicy. Głównym materjałem do budowy mostu jest drzewo; dla łączenia poszcze-

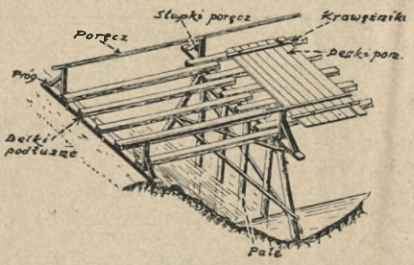

Rys. 162.

gólnych elementów (części) mostu między sobą używamy drutu gładkiego (grub. 3 — 2 mm.), klamer, sznurów, gwoździ, w wyjątkowych wypadkach połączeń ciesielskich. (Patrz tablica I, II i III).

Most polowy służy do przejścia oddziałów dywizji piechoty łącznie z jej artylerją polową i samochodami do 3 ton.

Każdy most składa się z dwóch głównych części: 1) podpór, 2) pomostu. (Rys. 162).

Podporę stanowi to, na czem oparty jest most.

Podpory bywają: pływające (łodzie, pontony, tratwy, statki i t. p.) i stałe (kozły, ramy żerdziowe, stosy, jarzma na palach i t. p.).

Pomostem nazywamy tę część mostu, która leży na podporach, a więc belki podłużne, deski (dylina), krawężniki, słupki i poręcze.

---

*) Przepisy o sposobie przechodzenia przez most polowy — patrz rozdział „Służba polowa", pkt. 268.

Jezdnią nazywamy tę część pomostu, po której bezpośrednio odbywa się ruch oddziałów; szerokość jezdni powinna wynosić conajmniej 3 mtr.

TABL. I.

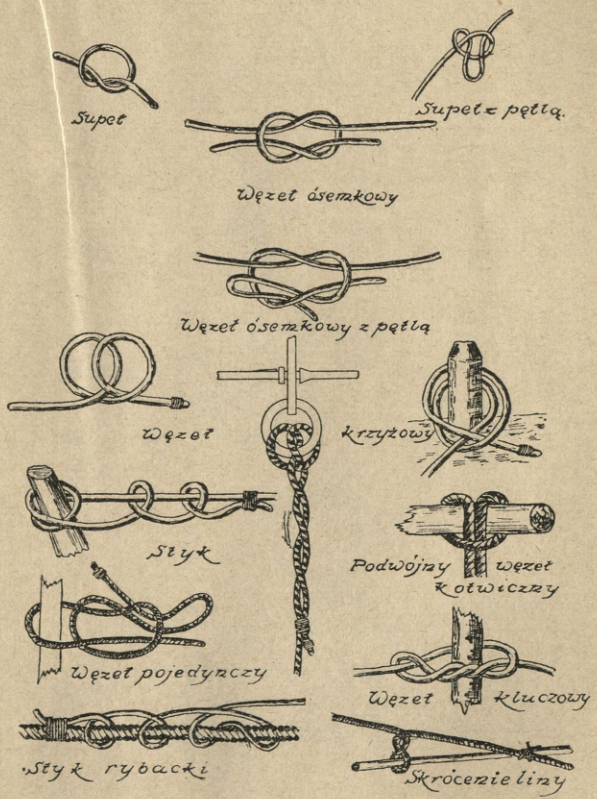

Rys. 163.

Przęsłem nazywamy część mostu pomiędzy dwiema sąsiedniemi podporami.

Rozpiętością przęsła nazywamy odległość pomiędzy osiami dwóch sąsiednich podpór.

Wysokością zabudowy nazywamy odległość pomiędzy powierzchnią wody a belkami podłużnemi; powinna ona wynosić conajmniej 100 cm. przy najwyższym stanie wody.

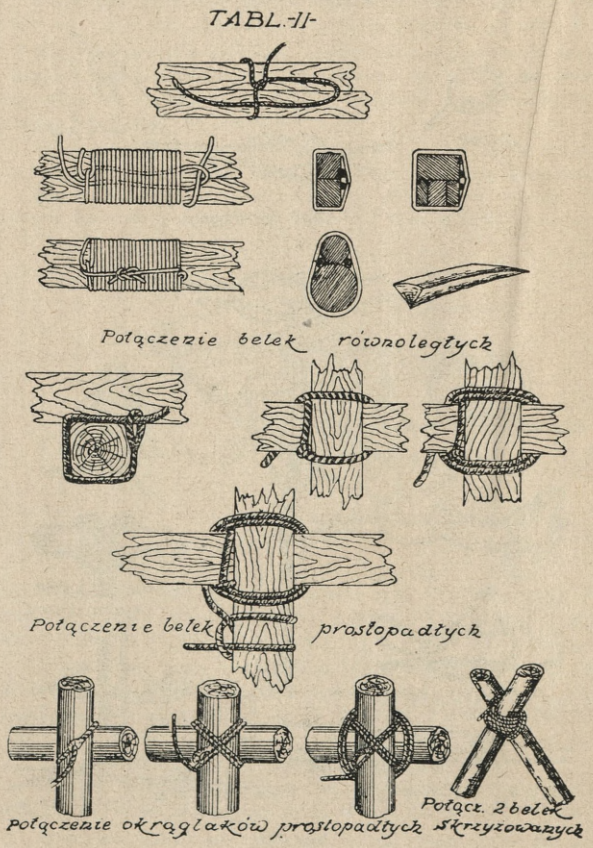

Rys. 164.

Oś mostu jest to linja prostopadła do kierunku przeszkody, przechodząca przez środek mostu.

438. PODPORY.

Podpory stałe. Próg: belka na płask, umocowana kołkami na brzegu (grub. 12 — 15 cm.) prostopadle do osi mostu. Przez środek belki przechodzi oś mostu.

TABL. -III-

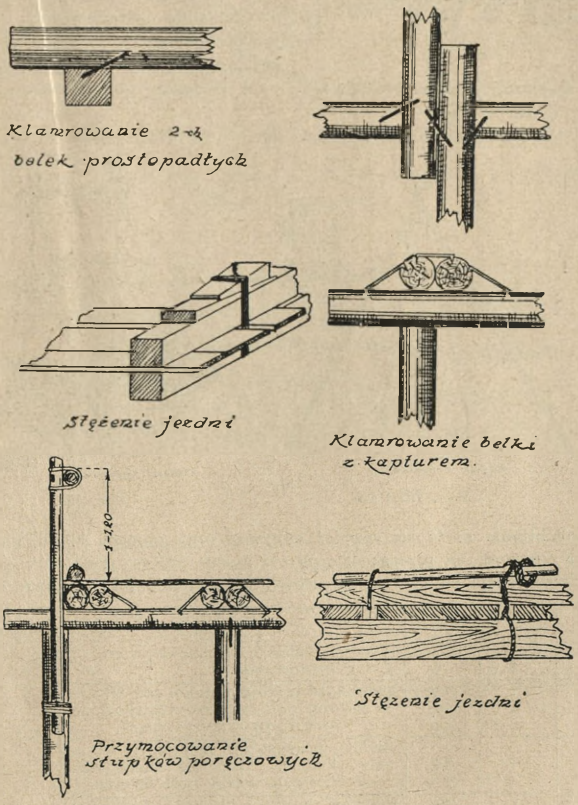

Rys. 165.

Jarzmo na palach. (Rys. 166). Elementami jarzma są: a) pale o średnicy 12 — 20 cm. wbite do ziemi na głębokość około 1 mtr.; w każdem

jarzmie 4 — 5 pali, odległość między palami bywa 0,75 m. do 1,50 m; b) kaptur: belka łącząca w górze pale, przymocowana klamrami do pali, wyjątkowo osadzona na czopach pali; c) tężniki — mają na celu stężenie pali między sobą; przymocowuje się je do pali klamrami; d) kleszcze — jako stężenia poziome pali; przybija się również klamrami.

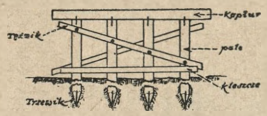

Rys. 166.

Pale wbija się do ziemi końcem cieńszym specjalnie zaostrzonym i okutym w trzewik żelazny.

Wbijanie odbywa się zapomocą dobni, bab ręcznych, kafarów, ustawionych na tratwach lub członach z łodzi (Rys. 167, 168 i 169).

Czas wbijania pali oraz ustawienia członu wynosi około 15—20 minut.

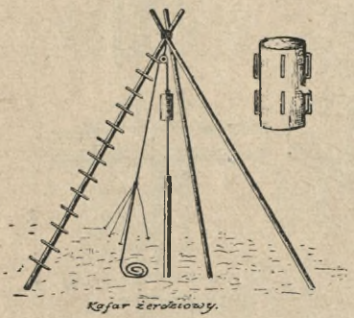
Kafar żerdziowy.
Rys. 167 i 168.

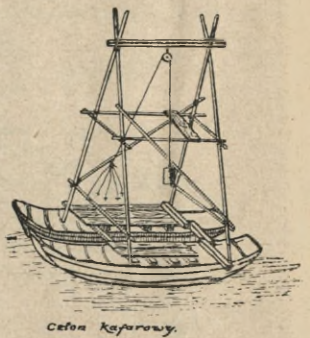
Człon kafarowy.
Rys. 169.

Wbijanie może się również odbywać przy pomocy kładki pomocniczej, wysuwanej ku przeszkodzie po osi mostu. (Rys. 170 i 171).

Organizacja budowy mostu polowego przy pomocy kładki pomocniczej:

Nr. zast.	Stan podof.	Stan szer.	Czynność	Uwagi
1.	1	4	Przygotowuje pale.	
2.	1	10	Sporządza kładkę pomocn czą; wbicie do połowy pali środkowych, ułożenie przęsła prowizorycznego.	
3.	1	14	Buduje przyczółek mostowy; wbija pale skrajne, okończa bicia pali środkowych, wbija pale skośne.	
4.	1	14	Przymoc. tętników, kleszczy i kapturów.	
5.	1	10	Ułożenie ostateczne pomostu.	
Odwód 1			Wyznaczenie osi mostu, dostarczenie materjału, dojazdy, oświetlenie, kuźnia, ostrzenie narzędzi t. t. p.	

Ramy: z żerdzi, z desek, z belek. Rama składa się z: a) kaptura, b) nóg, c) podwaliny. (Rys. 172 i 173).

Części te są połączone ze sobą klamrami, wiązaniami ciesielskiemi lub wiązaniami sznurowemi. (Patrz tablica II. str. 370).

Kozły.: a) kozioł cieślski (Rys. 174) składa się z kaptura, dwóch par nóg, tężnika i kleszczy. Nogom nadaje się nachylenie $^1/_{10}$ w kierunku długości kozła i $^1/_4$ w kierunku poprzecznym. Wysokość kozła nie przekracza 3—4 mtr.

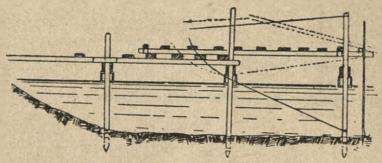

Rys. 170.

b) Kozioł z żerdzi zbudowany jest z dwóch ram związanych ze sobą. Obu ramom nadaje się takie nachylenie, by odległość między dolnemi końcami nóg równała się długości $^1/_3$ wysokości.

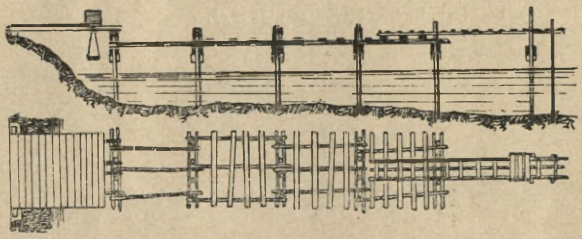

Rys. 171.

c) Sposoby ustawiania: 1) przez przenoszenie, 2) przy pomocy dwóch belek poziomych (Rys. 176), 3) przy pomocy pochylni z belek

Rys. 172.

Rys. 173.

Rys. 174.

(Rys. 175), 4) przy pomocy pojedyńczej łódki, 5) przy pomocy dwóch łódek (człon).

Stosy i t. p. Stosy buduje się przeważnie na suchem i sporządza się z desek (Rys. 177), belek (Rys. 178), żerdzi (Rys. 180) i koszy szańcowych (Rys. 179).

Podpory pływające. Jako podpór pływających używa się łodzi, pontonów, statków, tratew i t. p.

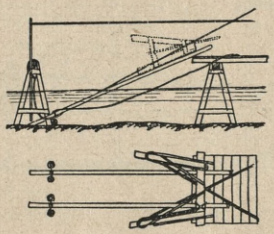

Rys. 175.

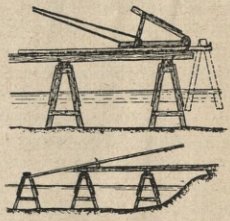

Rys. 176.

Pośrodku i wdłuż podpory układa się belkę, jako kaptur, na którym będą leżały belki podłużne (Rys. 181 i 182).

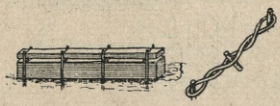

Rys. 177.

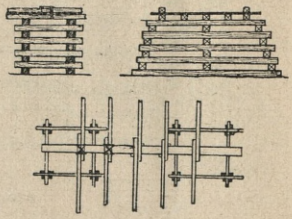

Rys. 178.

Dopuszczalne zanurzenie łodzi wynosi 0.30 m. do 0.40 m. poniżej obrzeża łodzi:

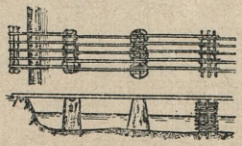

Rys. 179.

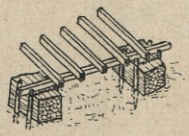

Rys. 180.

Tratwy, użyte na podpory, mogą to być:

a) tratwy z drzewa (z okrąglaków średnicy 18 — 35 cm.) Długość tratwy conajmniej 12 m. przy szerokości 3 — 4 m. (Rys. 183 i 184).

b) tratwy z beczek. Składa się z dwóch ram i beczek umieszczonych między ramami. Grubość belek ramowych 15 cm; beczki otworem do góry. (Rys. 185).

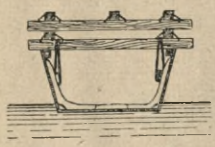

Rys. 181.

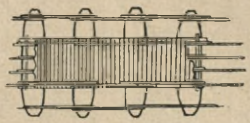

Rys. 182.

Kotwicowanie mostów na tratwach jest konieczne; kotwicę rzuca się w odległości 6 — 10 krotnej głębokości rzeki od linji tratew.

Rys. 183.

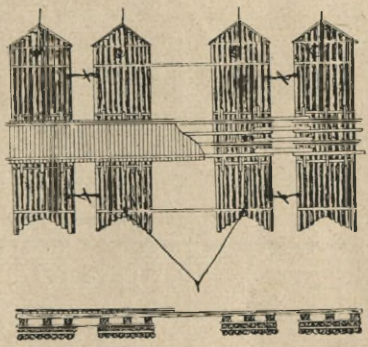

Rys. 184.

439. POMOST.

Na podpory, a właściwiej na kaptur, nad każdym palem układa się belkę podłużną, którą się umocowuje klamrami do kaptura. Ilość belek zależna od ilości pali, rozpiętości przęsła i przekroju deski.

Na belki podłużne układa się deski (dylinę) wpoprzek mostu; deski, o ile czas na to pozwala i mamy gwoździe, przybija się do belek.

W celu stężenia desek i ograniczenia jezdni układa się przy końcach desek krawężniki grubości 10 — 15 cm., które się przymocowuje przy pomocy drutu, gwoździ i klamer.

Rys. 185.

Dalej ustawia się słupki poręczowe i poręcze do wysokości 1 — 1.20 mtr. o grubości 8 — 10 cm. (Rys. 162).

Największe dopuszczalne nachylenie pomostu 6%. Zakładanie belek podłużnych na podpory niedostępne uskutecznia się przez: a) opuszczanie (Rys. 186), b) przesuwanie na wałkach (Rys. 187), c) przesuwanie na przodku woza, d) przesuwanie zapomocą kozła dwunożnego.

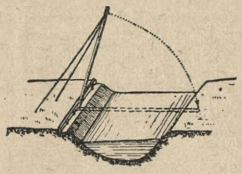

Rys. 186.

Rys. 187.

440. ORGANIZACJA PRACY PRZY BUDOWIE MOSTU POLOWEGO.

Roboty wstępne:

a) wywiad (rozpoznanie) — wybór miejsca celem budowy mostu; dotyczy on dróg, dojazdów z obu stron, przeszkody, charakteru brzegów, stanu wody, dna rzeki, szybkości prądu i t. p.;
b) sporządzenie zapotrzebowania na materjał do budowy;
c) zebranie materjału i ewentualne zamaskowanie;
d) podział ludzi na funkcje;
e) sporządzenie wjazdów i wyjazdów (roboty ziemne).

Organizacja pracy przy budowie:

Nr. zastępu	Stan		Czynności	UWAGI
	podoł.	szer.		
1	1	6—20	Przygotować podpory.	Ilość ludzi winna być taka, żeby po ustawieniu pierwszej podpory oddziały ustawiające nie czekały na następne.
2		6—20	Przygotować belki podłużne i pomost.	
3			Ustawić (wbudować) podpory.	Należy starać się wbijać jednocześnie pale conajmniej dwóch jarzm. Przy użyciu kafara zastęp Nr. 3. buduje człon kafarowy.
	1	8—22	Pale. Wbić pale.	
	1	6—14	Umocować kaptury i tężniki.	
	1	20	Ramy. Ustawić ramy.	
	1	4—10	Kozły. Przynieść kozły do czoła mostu.	
	1	8—16	Ustawić.	
	1	4—6	Tratwy, (łodzie). Zarzucić kotwice.	
	1—2	10—24	Przyholować tratwy do czoła mostu.	

(D. c. tabl. ze str. 376)

Nr. zastępu	Stan		Czynności	UWAGI
	podof.	szer.		
4	1	10—20	Przynieść i ułożyć belki podłużne. Przynieść i ułożyć deski pokładu.	Przy budowie mostów których podpory wymagają wiele czasu do ich ustawienia lub sporządzania, zastęp Nr. 4 może wykonywać funkcję zastępów Nr. 2, 4a i 5.
4a		5 2	Przymocowanie belki do podpór. Ułożyć pokład.	
5	1	4—10	Przymocowanie krawężników i poręczy.	Przygotowuje potrzebny materjał. Buduje zwykle przyczółek mostowy.
6	Odwód. Naprawa narzędzi, ostrzenie, dostarczenie materjału, roboty ziemne, dyżury w łódkach ratowniczych, oświetlenie, warta.			

Czas budowy mostu polowego przy materjale na miejscu i przy prądzie nie większym niż 2 m/sek. można obliczyć, przyjmując, że do 50 m. długości buduje się most z szybkością 5 mtr. bież. na 1 godzinę pracy.

Przy mostach ponad 50 m. można przyjąć, że każde następne 5 — 10 mtr. wykonywa się w ciągu 1 godziny.

Przy budowie mostów z obu brzegów do środka miarodajny jest czas potrzebny dla dłuższej części mostu.

Przy niepomyślnych warunkach atmosferycznych należy dodać 15%— 50% czasu potrzebnego w warunkach zwykłych.

Podczas nocy 50% — 100%.

Przybliżone obliczenie materjałów, potrzebnych do zbudowania mostu polowego.

Dane. Most na palach, rozpiętość przęsła równa 4 m. 5 belek w przęśle, 4 pale w jarzmie. Doliczono 20% materjału na straty.

Na jeden metr bieżący mostu potrzeba:

Rodzaj materjału	Ilość	Ciężar w kg.***) (drzewo wilg. c. wł. 0,9)	U w a g i
Belki	8 m. b.	200	*) Dodano tylko 10%, szerokość desek 0.25 m.
Kaptury		140	
Pale wysokości 6 m.	9 m. b.		
Pale wysokości 4 m.	6 m. b.	70	**) Gwoździe conajmniej 12 cm. dług. w 1 kg. mieści się 36 szt. gwoździ 15 cm.
Pokład pojedyn.	4, 5 szt. *)	150	
Pokład podwójn.	9 szt. *)	180	
Krawężniki	2,5		
Poręcze i słupki	4,5--12 m.b.	50	***) Ciężar dla lekkiego mostu polowego.
Tężniki i kleszcze	5		
Klamry	3 szt.		
Gwoździe	3 szt.		
Wiązadła lub	2 szt.		
Drut	0,6 kg. **)		

Obliczanie szerokości rzeki.

Gdy rzeka wąska — rozciągnąć linę w paru miejscach, wesprzeć na łódkach, naciągnąć, by nie dotykała wody, a później zmierzyć długość liny na brzegu.

Gdy zaś rzeka jest szeroka i nie można powyższym sposobem przemierzyć — wówczas należy: na brzegu przeciwnym wybrać pewien widoczny punkt (B), (Rys. 188) i stojąc w punkcie A, który leży na linji AB mniejwięcej prostopadłej do kierunku rzeki, wytycza się z niego na brzegu linję AD prostopadłą do AB.

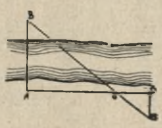

Rys. 188.

Wzdłuż tej linji odmierza się pewną długość AC (np. 40 m.), a następnie CD, która się równa pewnemu ułamkowi AC (np. 10 m.).

Z punktu D wyznacza się prostopadłą DE, wzdłuż której posuwa się tak długo, aż się znajdzie w punkcie E leżącym w przedłużeniu linji BC.

Wówczas otrzymamy z podobieństwa trójkątów ABC i CDE, że

$$AB : DE = AC : CD,$$ stąd wynika, że

$$AB = AC \times DE : CD.$$ Ponieważ

$$AC : CD = 40 : 10 = 4,$$

więc $AB = 4 . DE$. Odmierzymy DE, które zawsze było 23 m. otrzymamy szerokość rzeki $AB = 4\ DE$ czyli $AB = 4 \times 23 = 92$ mtr.

Mosty pontonowe).*

441. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA MOSTÓW PONTONOWYCH.

Mosty pontonowe są budowane z materjału gotowego, przewożonego stale przez wojsko.

Głównem zadaniem tych mostów jest umożliwienie posuwającym się naprzód oddziałom przejścia przez napotkane przeszkody (rzeki, strumienie i t. p.).

Mogą jednak służyć one chwilowo jako mosty drogowe.

Mosty pontonowe wymagają nie wiele czasu na stawianie i rozebranie, natomiast są trudne w uzupełnieniu sprzętu. Posiadają wybitne znaczenie taktyczne i dlatego winny być w trakcie działań operacyjnych jaknajprędzej zastąpione przez mosty polowe.

Tablica na str. 379 przedstawia typy mostów pontonowych oraz podaje główną ich charakterystykę.

Materjał mostowy przewozi się na specjalnych wozach mostowych o zaprzęgu 6-konnym, tworzących t. zw. kolumny pontonowe.

Jako podpór przy mostach pontonowych używamy kozłów (podpory stałe) lub pontonów — dwojaków, trojaków (podpory pływające).

---

*) Przepisy o sposobie przechodzenia przez mosty pontonowe — patrz rozdział „Służba polowa".

Tablica mostów pontonowych.

Rodzaj mostu	Szerokość jezdni	Dług. mostu w mtr. z jednej sekcji kol. ponton.	Wytrzymałość przęsła	Ogólna charakterystyka mostu	Uwagi
Most zwykły (operacyjny)	2.64 m.	a) przy podporach stałych (kozłach)—33.20 b) przy podporach pływających (ponton.) 34.72 c) przy podporach mieszan. (pont. i kozł.) 47.24	**Nośność ogólna 4 ton.** czyli: a) stan ludzi w pełnym uzbrojeniu 350 kg./m² = 4 ludzi na 1 m.² mostu; b) jazda dwójkami (konie prowadzone); c) tabory dyw. i samoch. osobowe (szeregiem); d) artylerja ciężka (armata105 i haubica155) szeregiem; e) samoch. panc. i półcięż. o ciężarze brutto 4.100 kg. z czego na oś tylną 3.000 kg. w odstępach równych długości samochodu.	5 belek w przęśle. Pojedyńczy pokład desek. Normalny spadek na przęszło przy podporach stałych 15 cm. Zabudowa 4 burtowa (deska spoczywa na 4 burtach). Pontony—dwojaki. Przy przęsłach kozłowych daje się kozioł pośredni.	Podano tylko typy mostów zrekonstruowanych z obecnie posiadanego materjału pontonowego nie uwzględniając mostów podanych w Instr. Sap. Sap. 3 / 1925 ze względu na ich małą nośność. (Wychodzą z użycia).
Wzmocniony most pontonowy	Przy kozłach 2.64 m. przy pont. 2.72 m.	a) przy podporach stałych (kozłach)—26.56 b) przy podporach pływających (ponton.) — 28.24 c) przy podporach mieszan. (pont. i kozł.) — 34.88	**Ogólna nośność 7tonn** czyli: a) samoch. cięż. brutto 4.900 kg. szeregiem; b) czołgi o ciężarze do 8t. c) samoch. panc. i cięż. z przyczepką, ciężar samoch. brutto 7.100 kg z czego na oś tylną 5.200 kg. w odstępach równych długości samochodu.	8 belek w przęśle. Pojedyńczy pokład desek. Przęsła pontonowe — zabudowa 4 burtowa. Przęsła kozłowe - kozły wzmocnione kozłem pośrednim. Spadek tylko na przęsło kozłowe 10 cm. Pontony dwojaki, każda podpora otrzymuje kotwicę górną, co 4-ta dolną.	

442. SPOSÓB BUDOWY MOSTU PONTONOWEGO.

Budowę mostu pontonowego przeprowadza się przęsłami lub członami (zasadniczy sposób budowy).

Budowa przęsłami polega na tem, że wprowadza się w linję mostową ponton po pontonie, a drużyna mostowa wprowadzone podpory pokrywa pomostem (belkami i deskami).

Drużyną mostową nazywamy potrzebną ilość saperów do ustawienia mostu z jednej kolumny w najkrótszym czasie w dogodnych warunkach.

Drużyna mostowa w zależności od czynności wykonywanych przy budowie jest podzielona na zespoły ludzi t. zw. zastępy.

Skład drużyny mostowej zmienia się w zależności od typu i długości mostu. Skład jej dla mostu 4-tonowego wynosi 5 podoficerów i 87 saperów.

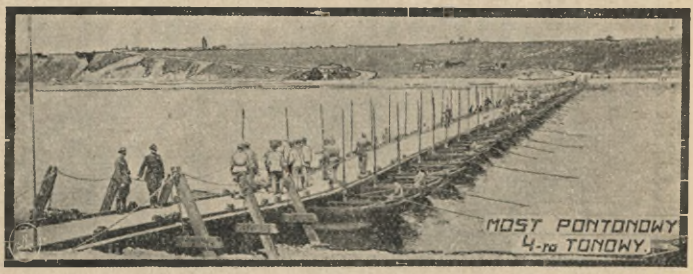

Rys. 189.

Sposób budowy członami polega na tem, że wprowadza się w linję mostu gotowe (zawczasu ułożone) części mostu t. zw. człony, zaś drużyna mostowa, specjalnie podzielona w tym celu, łączy wprowadzone człony pomostem.

Przy obu sposobach stawiania mostów pontony lub człony wprowadza się od góry lub od dołu rzeki.

Czas budowy mostu pontonowego oblicza się:

a) na prace wstępne na każdą sekcję pontonową — 50 minut,

b) dla mostu na pontonach 1 metr bież. na 1 minutę,

c) dla mostu na kozłach 1 metr bież. na 2 minuty.

Niepomyślne warunki opóźniają stawianie mostu. Podczas deszczu dodaje się od 15 do 75% czasu potrzebnego w warunkach zwykłych. Podczas nocy w zależności od ciemności dodaje się od 20 do 100%.

443. PRZEWOŻENIE WOJSKA NA PONTONACH.

Materjał mostów pontonowych może być użyty również dla przewożenia wojska przy przekraczaniu rzek.

Do przewożenia należy wybierać miejsce na rzece o równym prądzie. Łożysko rzeki powinno być bez przeszkód i na całej swej szerokości tak głębokie, by można było dobijać do samego brzegu.

Przewożenia dokonywa się: a) siłą wioseł, b) holownikami wiosłowemi, parowemi lub motorowemi, c) zapomocą lin.

Przy poruszaniu przewozów siłą wioseł woda spędza pontony o ⅓ do 2 szerokości rzeki.

Do przewożenia siłą wioseł nadają się zwykłe i sprzężone pontony, człony przewozowe i promy wiosłowe. Człony przewozowe stanowią albo zwykłe człony mostowe, uzupełnione deskami i poręczami, albo też bywają

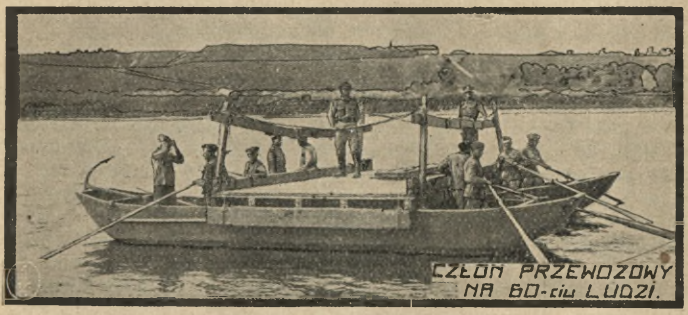

Rys. 190.

specjalnie w tym celu budowane. Wielkość członów przewozowych i promowych zależy od ilości ludzi, jakości i ciężaru dział, taboru i t. p.

W pontonach zwykłych przeprawia się 13 żołnierzy w każdej jednostce pontonowej, czyli w dwojaku (składającym się z jednostki czołowej i środkowej) możemy przewieźć 26 ludzi (2 drużyny).

W razie potrzeby sporządza się do wsiadania i wysiadania kładki.

Niewielką ilość koni przeprawia się w ten sposób, że konie płyną obok burt przewozów.

Pojemność środków przewozowych przy dostatecznej nośności zależy od wielkości pomostu. Żołnierz w pełnem uzbrojeniu zajmuje 0,32 mtr. kw. powierzchni (miara zasadnicza). Człowiek z koniem zajmuje 10 jednostek zasadniczych, czyli 3,20 m². Nośność statków oznacza się przez próbne obciążenie ludźmi (ciężar 1 człowieka 70 kg.).

Ze względów bezpieczeństwa należy ładować przewozy tak, by ⅓ część wysokości ściany bocznej statku wystawała ponad poziom wody.

W zależności od pojemności rozróżniamy człony przewozowe na 60, 90 i 120 ludzi.

Piechota wsiada do zwykłych i sprzężonych pontonów od czoła albo przez burtę; do członów przewozowych, o ile nie urządza się przystani, przez kładki.

Jako czas przewożenia określa się czas od pierwszego załadowania środków przewozowych do następnego załadowania.

Przy dobrej organizacji jedna przeprawa, t. j. załadowanie ludzi, przejazd, wyładowanie i powrót, jeśli rzeka jest szerokości naprzykład 70 mtr., trwa dla dwojaka 5 — 10 minut, dla człona 10 — 15 minut, zależnie od charakteru brzegu i szybkości prądu.

Zachowanie się oddziałów podczas przewożenia na pontonach.

Wsiadanie następuje na rozkaz komendanta pontonu. Odbijanie pontonów lub statków odbywa się na rozkaz dowódcy saperów.

Oddziały przewożone przez cały czas przewozu podporządkowują się całkowicie rozkazom komendanta członu przewoźnego.

Komendanci pontonów nakazują natychmiast opróżnienie pontonów po dobiciu do drugiego brzegu. Pontony odbijają natychmiast od brzegu. Jeżeli woda jest zbyt płytka, by ponton mógł dobić do brzegu, piechota przechodzi wbród. Piechota ustawia się w pontonie, począwszy od steru, frontem do czoła, z bronią u nogi, w ten sposób, by nie przeszkadzać obsłudze podczas wiosłowania. Piesi mogą również siedzieć na ściółce (dnie) w ten sposób, że między nogami poprzednika siada następny. Niewolno siadać na burtach. Przy pontonach sprzężonych wsiadać należy równocześnie do obu statków. Do członów przewozowych należy wsiadać przez kładki z przystani, zależnie od okoliczności, nawet czwórkami.

Promy do holowania należy obsadzać równocześnie od góry i od dołu rzeki. W przewozach rozmieszcza się piechotę równomiernie. Piechurzy stoją frontem w górę rzeki.

Przed załadowaniem na przewozy, kawalerja zsiada z koni. Jeźdźcy wprowadzają konie na pomost. Pomost należy wyścielić słomą, sianem lub przysypać lekko ziemią. Konie ustawia się zasadniczo prostopadle do osi promu. Jeźdźcy stoją przy swoich koniach.

Działa odprzodkowuje się i załadowuje oddzielnie. Na wielkich przewozach należy ustawiać wozy w środku, konie zaś przy wozach głowami nazewnątrz. Po bokach promu stoją żołnierze piesi. Wozy należy tak ustawiać, by je można było na drugim brzegu wyprowadzić bez przesuwania. W czasie przeprawy należy je tak umocować aby nie mogły poruszyć się z miejsca. Podczas jazdy należy zachować spokój i porządek. Nikomu nie wolno opuszczać swego miejsca nawet podczas kołysania się statku. Wyładowanie następuje na rozkaz komendanta. Po wyładowaniu oddziały odchodzą natychmiast i opróżniają miejsce wyładowania. Podczas przeprawy w nocy należy zachować jaknajwiększą ciszę.

444. FORSOWANIE RZEK.

W wypadku gdy przeprawa odbywa się w obliczu npla zajmującego brzeg przeciwny ma miejsce tak zwane forsowanie rzeki. Zasadniczym

warunkiem osiągnięcia sukcesu przy forsowaniu rzeki będzie — zaskoczenie przeciwnika. W tym celu często staramy się zmylić czujność przeciwnika przez wykonywanie w innych punktach prób pozornych przepraw oraz wykonywujemy wszelkie przygotowania w jaknajwiększej tajemnicy.

Piechota nacierająca przeprawia się w łodziach lub pontonach (oddzielnych lub sprzężonych). W tej fazie przeprawa odbywa się za pomocą wiosła.

Miejsce przeprawy musi być dogodne dla żeglugi, bez mielizn i t. p. Przeprawa odbywa się kilkoma łodziami jednocześnie, a nie oddzielnemi łodziami. Łodzie po dokonaniu przewozu wracają natychmiast na brzeg własny i są harowane (ciągnione zapomocą lin) do miejsca załadowania.

Przed rozpoczęciem przeprawy ustala się: miejsce złożenia materjału potrzebnego do przeprawy (należy go zamaskować), — kolejność przybywania materjału,—jego odbiór, transport w pobliże rzeki, — spuszczenie na wodę,— sposób określania w nocy punktów wyładowania na brzegu npla oraz harowanie pontonów po powrocie ich na brzeg własny.

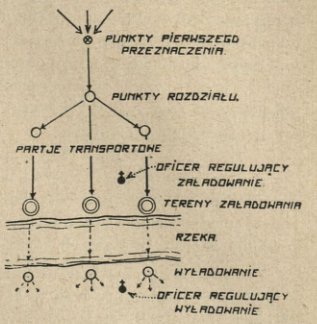

Rys. 191.

Oddziały piechoty dzieli się na kolumny stosownie do środków przeprawy, zostają one pouczone o przeprawie, otrzymują swe marszruty w zaroślach, prowadzących do brzegu. Ustala się łączność i rozkład czasu przeprawy.

Przy przeprawach większemi jednostkami szczególną uwagę zwraca się na uniknięcie wszelkich b. niebezpiecznych stłoczeń. W tym celu z punktów pierwszego przeznaczenia oddziały zostają skierowane na punkty rozdziału.

Na punktach rozdziału następuje podział na partje transportowe odpowiednio do pojemności środków przeprawy. Marszem z punktów rozdziału do terenów załadowania kieruje oficer regulujący załadowanie (Rys. 191).

Transport materjałów, przygotowanych do przeprawy oraz przeniesienie łodzi jest zwykle uskuteczniane w nocy; w godzinach bezpośrednio poprzedzających natarcie nie należy dokonywać przesunięć materjałów za wyjątkiem spuszczenia pontonów na wodę.

Do brzegu rzeki piechota przybywa podzielona na partje transportowe i natychmiast załadowuje się.

Przeprawiająca się piechota nie czyni użytku ze swej broni podczas transportu (za wyjątkiem motorówek lub statków parowych, na których można ustawić c. k. m.).

Najkorzystniejszym czasem do rozpoczęcia samej przeprawy są ostatnie godziny nocy. Piechota rozróżnia już przedmioty natarcia, samo natarcie rozwinie się ze świtem. Przeprawione oddziały nie zatrzymują się, lecz odrazu posuwają się naprzód, celem wykorzystania zaskoczenia.

Po dokonaniu przeprawy jednostek pierwszej linji na łodziach lub pontonach i zdobyciu na przeciwnym brzegu punktu zaczepienia, oraz zepchnięciu przeciwnika z punktów w terenie dających mu możności bezpośredniej obserwacji miejsc przeprawy przystępuje się do budowy mostu pontonowego. Do czasu zbudowania mostu dla przeprawienia sprzętu buduje się człony przewozowe, które umożliwiają przeprawienie na drugi brzeg posiłków, między innemi artylerji. Punkty załadowania ludzi, koni i sprzętu wybiera się możliwie zabezpieczone od ognia npla.

Sama budowa mostu pontonowego rozpoczyna się wtedy, gdy przeciwnik jest już na tyle odrzucony od rzeki, że nie może bezpośrednio obserwować przeprawy. Podczas budowy mostu nie przerywa się przeprawy na łodziach i członach.

Każdy most musi być uzupełniony przez linję komunikacji wodnej. Do komunikacji wprzód służy most, do ewakuacji — inne środki przeprawy. Korzystniej jest budować most za dnia, ale ogień nieprzyjacielski może zmusić do budowy w nocy lub pod koniec dnia przy zastosowaniu zasłon dymowych.

Przy przekraczaniu rzek znajdują zastosowanie: łodzie lub pontony w pierwszej fazie forsowania, kładki bojowe dla wojsk pierwszej linji (na deskach, beczkach, tratwach, pływakach), człony przewozowe dla przewożenia najniezbędniejszego sprzętu piechoty, kładki dla jezdnych dla dowiezienia sprzętu, mosty pontonowe i polowe dla wszystkich rodzajów wojsk w miarę rozszerzania zdobytego przedmościa i wprowadzania większej ilości wojsk do akcji na sforsowanym brzegu nieprzyjacielskim.

Przy forsowaniu rzeki warunki bojowe wymagają od oddziałów saperskich przeprowadzających przeprawy jaknajdalej idącego poświęcenia się. Oddziały wojsk przeprawiających się winne ułatwić im pracę przez ścisłe przestrzeganie dyscypliny w czasie przeprawy, zachowanie spokoju i unikanie wszystkiego co może wywołać jakiekolwiek zamieszanie.

445. PRZEJŚCIE PRZEZ BRODY.

Przed wyznaczeniem miejsca przeprawy należy określić głębokość wody zapomocą bosaka lub żerdzi, jak również zbadać dno przeszkody.

Miejsce przeprawy należy oznaczyć umówionemi znakami; miejsca niebezpieczne ogrodzić tyczkami, wiechami.

Dopuszczalna głębokość wody wynosi przy szybkości prądu 1,2 mtr. sek. i twardem dnie:

dla piechoty i lekkich wozów	1 mtr.
dla kawalerji	1,25 mtr.
dla artylerji lekkiej	0.6 mtr.
dla czołgów lekkich	0,75 mtr.

Najlepiej jest uskuteczniać przeprawę w następującym porządku: piechota, artylerja, tabory, kawalerja.

Wszelkie przeszkody na dnie lub na powierzchni należy niezwłocznie usunąć (drut kolczasty, brony i t. d.).

446. PRZEJŚCIE PRZEZ LÓD.

Najwięcej wytrzymały lód jest w tych miejscach, gdzie jest słaby prąd i lód dotyka do powierzchni wody.

W celu zwiększenia grubości lodu w czasie mrozu, należy powierzchnię lodu na szerokości 2 — 3 razy większej niż potrzebna szerokość jezdni, pokryć słomą lub chróstem na grubość około 0,03 m. Warstwy te polać wodą, po skrzepnięciu ułożyć na krzyż drugą warstwę, którą ponownie zalewa się wodą. Należy postępować w ten sposób dalej, aż otrzymamy żądaną grubość.

Miejsce przeprawy należy specjalnie oznaczyć. Niebezpieczne miejsca ogrodzić. Należy unikać w czasie przejścia przez lód zatrzymywania się oddziałów lub skupiania ich.

Przepisy przy przejściu po lodzie są te same, jak przy marszu przez mosty *).

Grubość lodu powinna wynosić conajmniej dla:

— pojedyńczych ludzi idących o 3 — 4 kroki jeden za drugim 4 cm.
— dla piechoty i luźnych kolumn . . . . . 10 cm.
— dla kawalerji i lekkiej artylerji, wozów . . . . . 15 cm.

B. Fortyfikacja polowa.

447. OGÓLNE WIADOMOŚCI Z FORTYFIKACJI POLOWEJ.

Zadaniem fortyfikacji polowej jest przysposobienie terenu do prowadzonej przez oddział walki celem podniesienia jego wartości obronnej za pomocą odpowiednich robót.

Przysposobienie terenu do walki obemuje następujące roboty:

1) budowę stanowisk dla strzelców, karabinów ręcznych i maszynowych, broni towarzyszącej,
2) budowę rowów łącznikowych, wiążących pomiędzy sobą te stanowiska,
3) budowę schronów dla walczących i dla materjałów,
4) budowę przeszkód, mających na celu opóźnianie posuwania się npla, wytrzymując go pod działaniem własnego ognia,
5) zaprowadzenie łączności pomiędzy oddziałami a dowódcą,
6) budowę komunikacji.

---

*) Patrz rozdział „Służba polowa".

Narzędzia najczęściej używane przy pracach saperskich przedstawia rys. 192. są to:

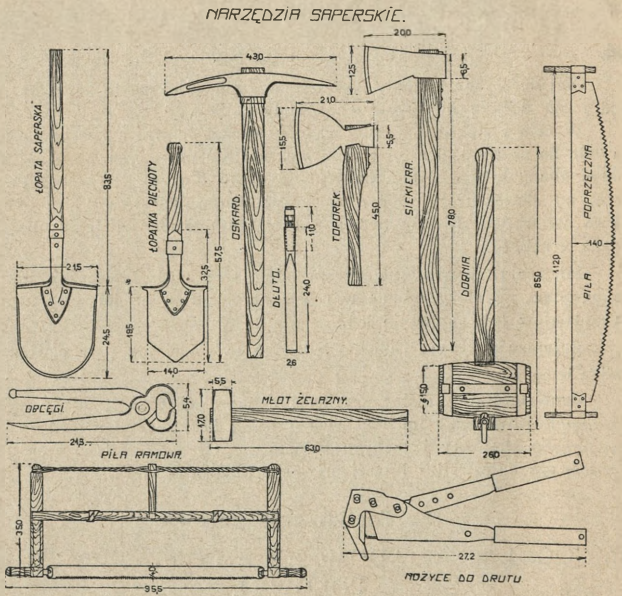

Rys. 192.

1) do robót ziemnych:
   a) łopata saperska (waga 1,8 kg.),
   b) łopatka piechoty (waga 1 kg.),
   c) oskard średni (waga 2,66 kg.);
2) do robót drzewnych:
   a) piła ramowa (waga 1,25 kg.),
   b) piła poprzeczna (waga 1,95 kg.),
   c) toporek saperski (waga 1,08 kg.),
   d) siekiera leśna (waga 2,90 kg.),
   e) dobnia drewniana (waga 8 kg.),
   f) młot żelazny duży (waga 2 kg.),
   g) dłóto ciesielskie (waga 0,25 kg.);
3) do drutu:
   a) nożyce do drutu kolczastego (waga 0,75 kg.).
   b) obcęgi (waga 0,45).

Wydajność pracy zależy w znacznej mierze od typu sprzętu saperskiego, który dzielimy na 4 rodzaje:

1) sprzęt noszony przez żołnierza piechoty lub kawalerji — (łopatki, toporki, siekiery i nożyce) — t. j. sprzęt którego używa się w czasie walki. Wydajność tego sprzętu jest trzykrotnie mniejsza, niż sprzętu typu normalnego ze względu na małą powierzchnię i krótkie trzonki,
2) sprzęt saperski, noszony przez saperów i pionierów, pozwalający osiągnąć większą wydajność pracy.
3) sprzęt typu parkowego, przewożony na wozach pułków piechoty, kompanij saperskich. Wydajność pracy duża,
4) sprzęt zarekwirowany u ludności cywilnej. Wartość jego zależy od typu i stanu.

Obliczenie czasu trwania robót jest sprawą trudną. Należy brać pod uwagę następujące czynniki: 1) stan znużenia wojska, 2) stan moralny, 3) odległość zakwaterowania od miejsca pracy, 4) zachowanie się przeciwnika.

O wydajności pracy w zwyczajnych warunkach bojowych daje pojęcie tablica Nr. 1. str. 388 i 389.

448. ROWY STRZELECKIE.

Rów strzelecki, jego składowe części oraz ich nazwy i wymiary mamy podane na rysunku 193. W zależności od czasu i innych warunków w jakich rowy są kopane, rozróżniamy rowy dla: stojących i klęczących. Zadaniem rowu strzeleckiego jest zapewnienie strzelcom stanowiska bojowego, osłony i komunikacji. Przy projektowaniu rowów należy pamiętać o ukryciu ich przed wzrokiem lotnika. Rowy strzeleckie w narysie przedstawiają oddzielne odcinki, — obliczone na sekcję, drużynę lub półpluton, — które dają obronę czołową i flankową. Dla ułatwienia komunikacji oddzielne odcinki łączymy rowami łącznikowemi. Rowy strzeleckie należy prowadzić możliwie poziomo (zgodnie z biegiem warstwic).

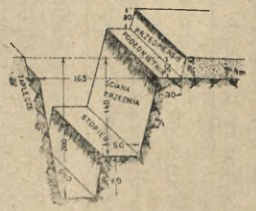

Rys. 193.

Na rys. 194 mamy podane, najczęściej stosowane narysy rowów (kleszczowy, dwuramiennik z bokami, w piłę, w formie litery V). Należy pamiętać, że zastosowanie jednego z podanych narysów rowów strzeleckich jest zależne od terenu.

Dla zabezpieczenia strzelca od ognia skierowanego wzdłuż rowów i od odłamków pocisków wybuchających w okopie przy budowie rowów pozostawiamy poprzecznice (Rys. 195).

Poprzecznice mogą być w formie prostokątów, ściętych trójkątów lub zaokrąglone. Poprzecznicę daje się co 10 — 15 m. na odcinkach mniej zagrożonych i co 6 — 8 mtr. na odcinkach więcej narażonych na ogień wzdłuż.

WYDAJNOŚĆ PRACY

Tablica Nr. 12.

Dzień 8 godzin pracy (przy pracach na akord należy ilość godzin zmniejszyć).

PRACA	SPOSÓB WYKONANIA	POTRZEBNE NARZĘDZIA I MATERJAŁ	WYDAJNOŚĆ		
			Praca bez przerwy	na akord	na zmianę b. intens.
Rów strzelecki (grunt średni*)	1 metr bież. na robotnika	1 łopata, 1 oskard	6 godzin	3 godziny	2 g. 15 m.
Rów łącznikowy (grunt średni *)	1 metr bież. na robotnika	1 łopata, 1 oskard	8 g. 30 m.	4 g. 15 m.	3 g. 15 m.
Wykop (gr. lekki *)	na godzinę	1 łopata, 1 oskard	0,4 mtr^3	0,8 mtr^3	1 mtr^3
Wykop (gr. średni)	na godzinę	1 łopata, 1 oskard	0,25 mtr^3	0,5 mtr^3	0,65 mtr^3
Wykop (gr. ciężki)	na godzinę	1 łopata, 1 oskard	0,2 mtr^3	0,4 mtr^3	0,5 mtr^3
Rów pozorny 50 cm. głęb.	w 1 dzień			10—16 mtr bież.	
Kosz szańcowy	2 ludzi	wiklina, kołki	45 minut		
Faszyna	3 ludzi	drut, nożyce i t. p.	20 minut		
Płot	3 ludzi	drut, nożyce i t p.	50 minut		
Ścięcie drzewa	średn. 0,15—2 ludzi 0,30—2 ludzi 0,30—2 ludzi	2 siekiery, 1 piła składana 2 siekiery, 1 piła składana 1 piła poprzeczna	3 minuty 15 minut 5 minut		
Zasiek miejscowy	6 ludzi na 6 m. b. (3 rzędy drzew)	1 piła, 1 siekiera, 1 nóż	2 godz. t. j. 600 mtr^2 na godz. dla 1 kompanji		
Sieć z drutu kolczastego	przygotowanie kołków 3 ludzi. Wykonanie sieci z drutu kolczastego — 30 ludzi na 3000 mtr^2.	2 siekiery, 1 piła, 6 bab, 3 pary nożyc do drutu, 2 młotki. Na m r^2—0,2 kg. klamerek i 1,5 kg. drutu kolczastego, 1 kołek na 4 mtr^2=400 kg. na 100 mtr^2.	3 minuty na jeden kołek, 50—75 mtr^2 na ilość ludzi x dni (przy pracy na akord) 50 mtr^2 całkowitego wykonania sieci.		

Strzelnica w murach: mur gr. 0,40—0,60m. mur powyżej 0,60 m.	 1 człowiek 2 ludzi	 1 łom lub 1 oskard 2 łomy lub 2 oskardy	 20—30 min. 20—30 min.		
Schron lekki dla 6 ludzi siedzących	6 robotników	1 piła poprzeczna, 2 siekiery. 4 łopaty, 2 kilofy, klamry, drut, papa i 2500 — 4200 kg. materjału drzewnego.	3 dni		
Schron od pocisków dla 13 ludzi	12 robotników	1 piła poprzeczna, 2 siekiery, 2 dłuta, 8 łopat, 4 kilofy, klamry, gwoździe, drut, papa od 12 do 19 tonn mat.	5 dni		

UWAGA: 1) jeden zwój drutu gładkiego śr. 2 mm. dług. 2000 mtr waży 50 kg.
2) jeden zwój drutu gładkiego śr. 3,5 mm. dług. 300 mtr waży 50 kg.
3) jeden zwój drutu kolcz. dług. 200 mtr. waży 25 kg.

*) **Rodzaje gruntu:** 1) lekki (piasek, ziemia urodzajna)
2) średni (glina, torf)
3) ciężki (grunt żwirowaty, grunt zmarznięty, skała).

Dla ukrycia górnej części strzelca stosujemy w rowach strzelnice. Rozróżniamy strzelnice odkryte i zakryte. Rys. 196 i 197 dają nam pojęcie o strzelnicach nakładanych z worków ziemnych i z drzewa. Strzel-

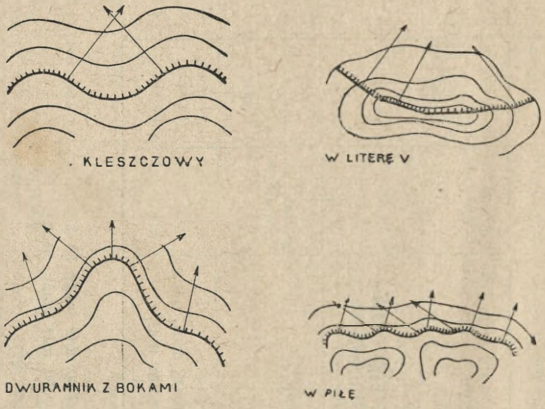

Rys. 194.

nice demaskują rów strzelecki, gdyż podwyższają przedpiersie i są z daleka widoczne, o ile są na górze i przeświecа przez nie niebo. Dla uniknięcia

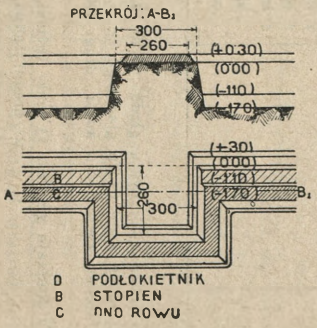

Rys. 195.

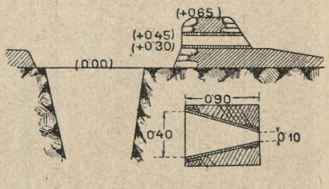

Rys. 196.

tego strzelnice nieczynne przykrywamy od strony npla deseczką pomalowaną stosownie do tła.

Jako wyjścia z rowów służą: stopnie wypadowe, drabinki lub wyjścia

pochyłe. Stopnie wypadowe podaje nam rys. 198. Drabinki o szerokości około 75 cm — robi się z żerdzi grubości 6 — 8 cm.

Nisze, przeznaczone na pomieszczenie żywności i amunicji, robimy w przedniej ścianie rowu, dając im wymiary w zależności od potrzeby.

Nisze wykonywuje się z desek, koszów szańcowych i t. p. Rys. 199 daje nam pojęcie o niszy, zrobionej z desek.

Rys. 197.

Rowy łącznikowe przeznaczone są dla komunikacji wzdłuż frontu i w głąb pozycji. Przy trasowaniu rowów łącznikowych należy stosować następujące zasady:

1) należy trzymać się jednego poziomu, t. j. prowadzić rowy wzdłuż warstwic,
2) nie demaskować ważnych objektów rowami doprowadzającemi do nich. (Unikamy tego przez przedłużenie tych rowów poza dany objekt),

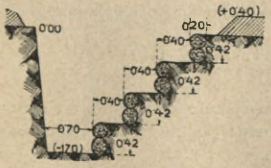

Rys. 198.

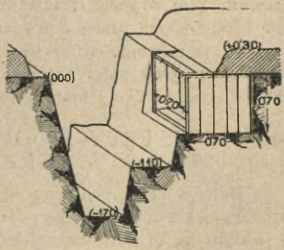

Rys. 199.

3) nie prowadzić rowów tam, gdzie bez nich można się obejść,
4) by rów łącznikowy nie był jednocześnie rowem odprowadzającym wodę, rowy łącznikowe należy prowadzić na zboczach.

Na jedną kompanję należy liczyć 2 rowy łącznikowe od 1. linji do odwodów kompanji.

Stosujemy narysy rowów łączn. krzywe lub łamane. Załamania wynoszą od 8 — 15 mtr. w zależności od bliskości npla. Rys. 200 podaje nam najczęściej stosowane narysy rowów łącznikowych.

Na załamaniach stosujemy wymijalnie dla wymijania się noszy.

Pojęcie o przekroju rowu łącznikowego oraz jego wymiarach daje nam Rys. 201.

Dla zabezpieczenia się przed obserwacją npla stosujemy przykrycie rowu chróstem, siatką maskującą i t. p. Rowów łącznikowych możemy używać jako rowów strzeleckich, jeśli mają one dobre pole obstrzału.

Przystosowanie tych rowów do obrony polega na wykonaniu stopnia strzeleckiego na pewnej długości rowu lub wykonaniu prowizorycznego stopnia z żerdzi. Barykadowanie rowów polega na uniemożliwieniu nplowi

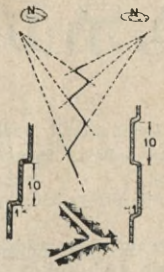

Rys. 200.

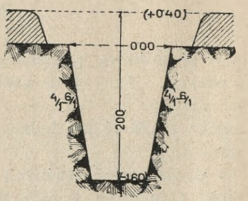

Rys. 201.

posuwania się rowami łącznikowemi. Jako barykad używa się: jeży, kozłów hiszpańskich, walców drucianych i t. p.

Przygotowując stanowiska strzel. wykonywane za poprzecznicą lub załamaniem rowu należy pamiętać, aby: wejście i wyjście ze stanowiska odbywało się szybko i bezpiecznie i ilość tych stanowisk była jaknajwiększa.

449. USTĘPY I ODWADNIANIE ROWÓW STRZELECKICH.

Ustępy na pozycji mają ogromne znaczenie ze względu na stan zdrowotny wojska. Umieszczamy je jako odgałęzienia rowów łącznikowych, po jednym na drużynę ewent. na pluton.

Odwadnianie rowów ma na celu: zabezpieczyć je od wody deszczowej i podskórnej.

Odwadnianie rowów strzelekich i łącznikowych uskuteczniamy przy pomocy rowków, studzienek i drenów, odprowadzających wodę.

Rowki wewnątrz rowów mają na celu zebranie wody z powierzchni rowu.

Rowki takie robimy pośrodku rowu — najlepiej w formie korytka, przykrytego ściółkami z drzewa, łatwo zdejmowanemi dla czyszczenia śródrowków.

Jako przykład odwadniania gruntu mokrego (Polesie) mamy specjalną konstrukcję drewnianą (Rys. 202) zabezpieczają ziemię od osuwania się przez podmycie.

Przy zakładaniu śródrowu przedewszystkiem należy pamiętać o spadku terenu, wskazującego najlepiej gdzie kierować wodę w poszczególnych częściach odcinka i gdzie założyć studzienki.

Studzienka ma za zadanie zebrać wodę do takiej głębokości, aby dotarła do warstwy przepuszczalnej. Wówczas grunt sam będzie pochła-

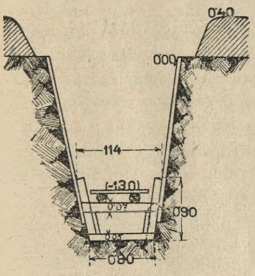

Rys. 202.

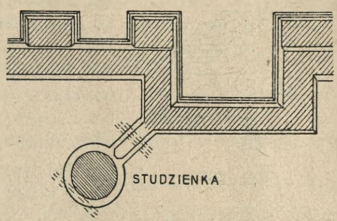

Rys. 203.

niał wodę z rowu. Rys. 203 i 204 daje nam pojęcie o sposobie budowy studzienki pochłaniającej. Ze względu na dużą głębokość musi być ona dobrze odziana przy pomocy koszów szańcowych. Dno jej do pewnej głębokości należy zapełnić żwirem i kamykami, ujście rowków zabezpieczyć sitem plecionem z wikliny.

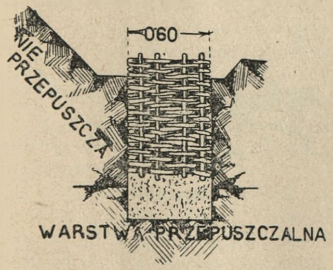

Rys. 204.

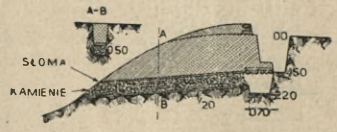

Rys. 205.

O ile warstwa przepuszczalna jest zbyt głęboko położona i nie możemy zbudować studzienki pochłaniającej — wodę z rowu wyprowadzamy za pomocą drenu odprowadzającego (Rys. 205). Jest to rowek wykopany prostopadle do rowu (w kierunku spadku), napełniony faszynami lub kamieniami, nakryty chróstem, słomą lub deskami, przysypanemi z wierzchu ziemią. Dren jest poprzedzony studzienką, zadaniem której jest zatrzymywanie twardych części gleby, by nie zamulały drenu.

O ile nie możemy zastosować żadnego z podanych sposobów — robimy studzienkę t. zw. zbierającą, w której woda paruje, częściowo się przesącza lub usuwa się przy pomocy czerpaków, wiader, pomp i t. p.

459. ODZIEWANIE ROWÓW STRZELECKICH.

Roboty ziemne z reguły powinny być odziane. Przy odziewaniu należy przedewszystkiem odziać ściany najwięcej narażone na obsypanie się. Używamy następujących materjałów jako odzieży: 1) darniny, 2) worków ziemnych, 3) koszy, 4) pleciaka, 5) płotów, 6) gałęzi i 7) faszyn.

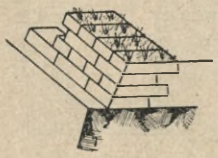

Rys. 206.

Darnina jest jednym z najlepszych sposobów odzieży. Darniny używamy w formie cegiełek grubości 0,15 m. o powierzchni 0.40 × 0,30 mtr. Sposób układania podany na rys. 206.

Odziewanie przy pomocy worków z ziemią ma tę zaletę, że układanie ich idzie szybko, łatwo i można uskuteczniać tę pracę pod ogniem npla.

Odziewanie pleciakiem polega na opleceniu rózgami wikliny kołków, wbitych w ziemię w odstępie 30 — 35 cm. z odpowiedniem nachyleniem ku ściance odziewanej. Z braku wikliny można używać do odzieży zwykłych

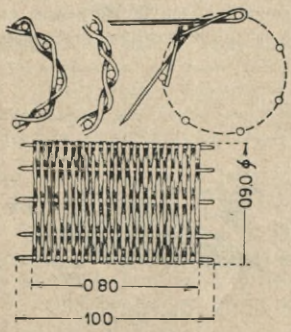

Rys. 207.

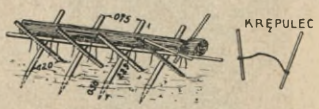

Rys. 208.

gałęzi zasuwając je poza kołki, które mają zadanie przyciskać odzież do ziemi.

Koszów szańcowych używamy przy budowie rowów wystających (ponad terenem w okolicach mokrych), studzienek i t. p. Rys. 207 podaje wygląd kosza i sposoby plecenia.

Faszyna — są to wałki o grubości 25 cm. z rózeg wikliny, których używamy do odzieży rowów strzeleckich. Rozróżniamy faszynę zwykłą

i pułapową (z żerdzią o średnicy 3,5 cm. w środku). Sposób sporządzania faszyn podany na rys. 208.

Wydajność pracy przy odziewaniu podaje nam załączona tablica Nr. 2. patrz str. 396 i 397).

451. MASKOWANIE ROWÓW STRZELECKICH.

Wszelkie prace fortyfikacyjne, należy uniewidocznić, zasłonić przed obserwacją npla, upodobnić do otoczenia, t. j, zamaskować.

Pewien objekt możemy zamaskować w trojaki sposób:

przez upodobnienie, upodabniając go do otoczenia,

przez symulację, wprowadzając w błąd przeciwnika budową pozornych objektów,

przez ukrycie go przed obserwacją przy pomocy sztucznych zasłon.

Maskowanie musi być:

1) logiczne i b. dobrze obmyślane, 2) starannie wykonane, 3) wpierw wykonane niż przedmiot, który chcemy maskować, 4) konserwowane.

Maskowanie stanowi własność danej pozycji a nie zajmującego ją oddziału.

Przy robotach ziemnych i budowlanych należy unikać kontrastów światła i cienia, dymu i ognia, ostrych kątów i prostych linji.

Upodabnianie. Maskowanie przez upodabnianie polega na ukryciu wszelkich regularnych i symetrycznych kształtów oraz cieni. W tym celu unikamy w fortyfikacji polowej regularnego narysu, długich prostych linij, wyraźnych kątów, ostrych brzegów, regularnych form nasypu. Dalej unikamy ustawiania sprzętu wojennego w jedną linję, w równych odstępach, czy w jakimkolwiek regularnym szyku lub porządku. Sam sprzęt maskujemy malując go szerokiemi plamami nieregularnie ułożonemi o różnych kształtach i kolorach podobnych do barw otoczenia.

Poszczególnych żołnierzy patrolu można ukrywać przed wzrokiem przeciwnika ubierając ich w ubrania dostosowane do otoczenia np. białe na śniegu.

Symulacja polega na wykonaniu pozornych robót (fałszywych robót, schronów, rowów i t. p.), mających wszelkie pozory rzeczywistych (rowy kopane do ½ głębokości, armaty drewniane i t. p.). Przeciwnik nie mogąc odróżnić stanowisk pozornych od prawdziwych, zmuszony jest zwalczać wszystkie, przez co rozprasza swoją obserwację, nie może skoncentrować ognia na prawdziwe cele i zużywa większą ilość amunicji.

Sztuczne zasłony. Zadaniem zasłony jest ukrycie danego objektu (drogi, baterji) od wzroku npla przy pomocy pionowych lub poziomych ścian.

1) Siatki poziome. Nad danym objektem (stanowisko k. m., schron) możemy rozpostrzeć poziomo siatkę np. z wyobrażonym na niej fałszywym lejem (wplatając w siatkę sznurkową szereg kół współśrodkowych o promieniu 0,50 — 5 m. ze wstęg, z rafji). Siatka utrzymuje się na rusztowaniu z czterech tyczek.

Tablica Nr. 2.

WYDAJNOŚĆ PRACY PRZY ODZIEWANIU.

Wyszczególnienie	Siła zastępu	Sprzęt	Materjał	Zast. dziennie	UWAGI
Darnina:					
a) wycinanie	3	3 łopaty	14 szpilek na m^2 50 darn. na 1 m^2 muru	500 700	Wymiar: 40 x 30 x 15 albo 30 x 30 x 15
b) układanie	3	1 łopata 1 dobnia	10 darn na 1 m^2 tapety	15 m^2	spadek 6 : 1
Worki z piaskiem:					Wymiar napełn. 3/4 worka:
a) napełnienie	6	2 łopaty 1 oskard		700	50 x 22 x 15
b) układanie	3	1 łopata 2 dobnie	na m^2 24 worki	15 m^2	90 worków na m^3 spadek 6 : 1
Faszyna:					
a) budowa	3	1 nóż 1 siekiera 1 krępulec	1 wiązka gałęzi 4 wici	15	
b) odziewanie	5	1 łopata 1 młotek 2 dobnie	na 1 m^2 1,5 faszyny 5 kołków 3 m. drutu	10 m^2	spadek 5 : 1
Lepionka:					
glina z sieczką	3	2 łopaty 1 dobnia	glina urobiona z sieczką lub plewami	1,5 m^2	Na grubość poszycia 50 cm. ubijając warstwy 10 cm. gr. spadek 6 : 1

Roboty wiklinowe:					
1. przygotowania gałęzi					
a) gałęzie	4	1 siekiera 3 noże do faszyn		25 wiązek	wiązka (⌀) 30 cm. 2 — 3 m. długa.
b) kołki	2	1 siekiera 1 nóż do faszyn		500	kołek (⌀) 4 — 5 cm. 150 cm. długi
c) wici	1	1 nóż do faszyn (nożyce)	zamiast 1 sztuki wici 80 — 120 cm. drutu gładkiego	150	zamiast wici można użyć drutu gładkiego
Odziewanie:					
na miejscu	3	1 dobnia 1 nóż do faszyn 1 nożyce do drutu	na 1 m^2 3,5 kołka 1 wiązka gałęzi 10 m. cienkiego drutu gł. 3 mm.	8 m^2	na wysokość 1 . 10 8 : 1
Pletniaki (płoty):					
a) budowa	2	1 nóż do faszyn 1 dobnia	6 palików 8 wiązek gałęzi 8 wici	8	na 1 płotek
b) odziewanie	4	2 łopaty 2 bijaki 1 nożyce	1 kołek duży 1 kołek kotwiczny co 30 cm.	35 m^2	
Kosze:					
a) budowa	2	2 noże 1 dobnia	2 wiązki gałęzi 7 kołków 8 wici	6	
b) odziewanie	6	2 dobnie 4 łopaty 1 nożyce	na 1 m^2 2 kosze 2 kołki	45 m^2	

2) **Zasłona z gałęzi.** Między kołki rzędów drutów kolczastych wplata się w trzy pary gałęzie 2 — 3 m. długości. Wysokość zasłony 4 — 6 mtr. Jeśli zasłona ma być czas dłuższy, należy gałęzie pozbawić liści.

3) **Zasłona z siatki metalowej** polega na wplataniu w siatkę materji, kawałków rafji i t. p. Siatka utrzymywana jest na rusztowaniu (Rys. 209).

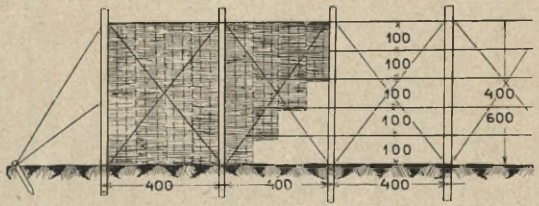

Rys. 209.

Dobre maskowanie daje ogromne pole do własnych pomysłów w zależności od pory roku i położenia przedmiotu, który chcemy zamaskować w terenie.

Wydajność oraz organizację robót przy maskowaniu podaje poniższa tablica:

Wyszczególnienie pracy	Ilość ludzi w zastępie	Materjał potrzebny na 1 m. b.	Wydajność pracy zastępu dziennie (dzień = 8 godz.)
Zasłony z gałęzi 4 — 6 m. wysokie	20	¼ żerdzi ½ kołka 21 mtr. drutu kolcz. 57 m. drutu gł. 2 krępulce 30 wiązek nici	20 — 40 b. m.
Zasłony z chróstu a) budowa pletniaka b) ustawienie	 4 4	10 m. drutu 2 mm. 1 wiązanka chróstu ½ żerdzi 20 kołków 20 m. drutu gł.	 50 m² 30 m²
Zasłony z siatki metalowej poszytej gałązkami	20	¼ żerdzi ½ kołka 20 m. drutu gł.	50 m²

452. WYKONYWANIE ROBÓT ZIEMNYCH.

Stanowisko strzeleckie

Rozróżniamy kopanie rowów: a) w czasie walki, b) pod ogniem, c) w pobliżu npla, d) zdala od npla.

Robota winna odbywać się planowo, by w każdym momencie rowy były możliwe do zajęcia.

a) Ponieważ wykonawca jest równocześnie strzelcem, więc będzie on dążył w pierwszym rzędzie do uzyskania dobrego stanowiska strzeleckiego i do osłony własnej przy strzelaniu od ognia npla. Kopanie odbywa się w postawie leżącej przy skrępowanych ruchach przy pomocy łopatki. Pierwszym etapem jest **dół dla leżących lub klęczących.** Dół dla leżących robi się w ciągu ½ — 3/4 godz., zaś dla klęczących 3/4 — 1 godz. Ko-

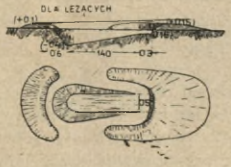

Rys. 210.

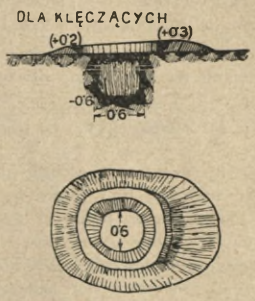

Rys. 211.

panie odbywa się leżąc na lewym boku. Okopywanie w walce stosuje się w wypadkach, gdy posuwanie się jest niemożliwe. Należy jednak pamiętać, że najlepszą osłonę lub okop musi strzelec opuścić na rozkaz, lub gdy niema ostrzału.

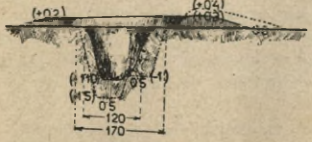

Rys. 212.

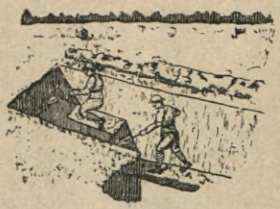

Rys. 213.

Rys. 210 i 211 daje nam pojęcie o dole dla leżących i klęczących. Dalszą fazą dołu dla klęczących jest rów dla stojących o przekroju normalnym wymagający 1 — 1½ godz. pracy (Rys. 212).

Dla nawiązania łączności wzdłuż frontu pojedyńczy strzelcy łączą się rowami do pełzania, które później pogłębiają do przekroju rowów łącznikowych.

b) Praca pod ogniem (kb., c. k. m. lub artyl.), gdy samemu się nie strzela, różni się od pracy w boju tem że kopiący dąży przedewszyst-

kiem do uzyskania osłony. Stosuje się pracę sapą, polegającą na tem, że kopie się rów odpowiedniej głębokości, posuwając się stopniowo naprzód. Można pracować sapą prostą i sapą złożoną. Przy pracy sapą prostą partja składa się z podof. i 4 żołnierzy, podzielonych na 2 zmiany, zmieniające się co 1 m. b. wykopując rów do pełnej głębokości. W każdej zmianie Nr. 1 (zaopatrzony w oskard krótki lub czekanik, krótką łopatę i szablon rowu) — pracuje na czele, Nr. 2 (zwykła łopata) — rozrzuca ziemię po bokach, buduje ławki z obu stron (Rys. 213).

Przy pracy **sapą złożoną** partja składa się z podof. i 8 żołnierzy, podzielonych na 2 zmiany. Zmiana dzieli się na Nr. 1, 2, 3 i 4.

Nr. 1 i 2 pracują na czele, kopiąc na całej szerokości do głębokości 1 m. Nr. 3 i 4 oddaleni o 3 m. pogłębiają wykop do ostatecznych wymiarów rowu.

O ile praca odbywa się nie pod silnym ogniem, wówczas można pracować na całej linji (praca na linji). O ile jest obawa silnego ognia, należy przygotować pracę za dnia, a samo wyprowadzenie robotników i wykonanie roboty uskutecznić w nocy. Przygotowanie pracy polega na dokładnem wytrasowaniu. Pracujących rozstawia się co 2 — 4 kroki. Przed rozpoczęciem robót należy podać szerokość wykopu oraz wydać wszystkie zarządzenia (darnina, sypanie przedpiersia i zaplecza, dodatkowe roboty).

c) Jeżeli praca odbywa się w pobliżu npla należy zachować ciszę; żołnierze przed rozpoczęciem pracy kładą karabiny tak aby je mieć pod ręką i każdej chwili gotowe do strzału.

d) Przy pracy zdala od npla można stosować siłę mechaniczną (kopaczkę mechaniczną).

Stanowiska broni specjalnych.

Zadaniem stanowiska broni specjalnej jest: stworzenie najdogodniejszych warunków strzelania, zabezpieczenie ludzi i broni. Siłą roboczą dla tych stanowisk jest przeważnie własna obsługa. Przy projektowaniu tych stanowisk należy pamiętać o: a) charakterze działania broni, b) systemie obsługi, c) wymiarach.

Stanowiska te mogą być: w rowach strzelekich lub nazewnątrz ich — w lejach (prowizoryczne) lub bardziej trwałe (przygotowane).

1) Karab. masz. są organami flankowania; zasadniczo flankują przeszkody, dlatego też stanowisko ich winno się z góry przewidzieć.

Na rys. 214 mamy stanowisko c. k. m. w rowie strzeleckim.

2) Zadaniem armatki 37 mm. w obronie jest zwalczanie nieprzyjacielskich c. k. m. Stanowisko dla armatki przystosować jest bardzo łatwo (zwykły rów strzelecki). (Rys. 215).

3) Moździerze piechoty 76 mm. ostrzeliwują przeważnie martwe pole niedosięgłe ze stanowiska k. m., dlatego też stanowiska ich muszą być zgóry wyznaczone (Rys. 216).

452. PRZESZKODY.

Przeszkody mają przedewszystkiem za zadanie zatrzymać szturmują-

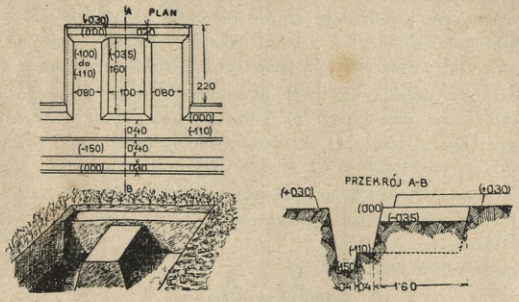

Rys. 214.

cego npla pod celnym flankowym ogniem broni maszynowej, a przez to zadać mu duże straty i załamać jego natarcie.

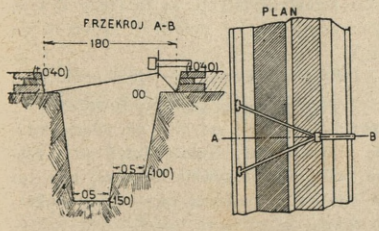

Rys. 215.

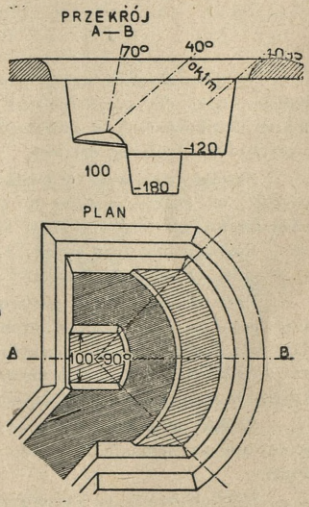

Rys. 216.

Przeszkoda wówczas ma wartość, gdy jest ostrzeliwana ogniem flankowym.

Każdy kierunek ognia flankowego powinien mieć swoją przeszkodę.

Przeszkody powinny być możliwie zabezpieczone przed naziemną obserwacją npla, co utrudnia ich zniszczenie. Poszczególne odcinki przeszkód nie powinny przekraczać w prostej linji 300 m. i niepowinny iść przez martwe pola, a odległość ich od naszych stanowisk powinna wynosić od 25 — 100 m.; muszą one być bezwzględnie flankowane ogniem k. m.

Przeszkody dzielimy na: 1) naturalne (rzeki, bagna, błota), 2) sztuczne, które się dzielą na: a) stałe (zasieki, sieci z drutu kolcz.), b) podręczne (kozły, jeże), c) składane (sieć spiralna i t.p.), d) pomocnicze (fugasy), e) elektryczne; 3) przeciwczołgowe; 4) zalewy.

Do przeszkód przed k. m. najlepiej używać palików żelaznych, a nie drewnianych ze względu na ogień k. m., który łatwo kołki drewniane może pościnać.

Rys. 217.

W przeszkodach należy porobić przejścia co 50 m. W pierwszym okresie walki dla powstrzymania npla wystarczy wązki pas przeszkód dobrze flankowanych z poszczególnych odcinków, nawiązujących przed przeszkodami łączność ogniową.

Zasieki, stosowane w miejscowościach lesistych, są to rzędy drzew, leżących na ziemi, zwróconych wierzchołkami ku nplowi i ukrytych za fałdą terenu lub w rowie. (Rys. 217).

Rozróżniamy typy zasiek: 1) leżące miejscowe, 2) leżące przenośne, 3) stojące, 4) w zagajniku.

Przy robieniu zasiek miejscowych, — drzew od pnia nie oddzielamy, wierzchołki są skierowane w stronę przeciwnika. Należy dążyć do 3 rzędów w 1 pasie. Zasieki przenośne będziemy stosowali wówczas, gdy las jest w pobliżu. W tym celu używa się drzew grubości 15 — 20 cm. układanych w odległości 5 — 6 m. od siebie.

Zasieki w zaroślach jest to kombinacja zasiek z siecią drutu kolcz. polegająca na ścinaniu drzew do wysokości 30 — 40 cm. i przeplataniu drutem.

Dane liczbowe do budowy zasieków podaje załączona tablica Nr. 3. (patrz str. 404 i 405).

Przeszkody z drutu kolczastego rozróżniamy:

1) sieć kolcz. normalna,

2) sieć kolcz. niska (Rys. 219),
3) płoty kolcz.,
4) sidła, druty w bruzdach (Rys. 220),
5) jeże, kozły hiszpańskie (do naprawy wyłomów) (Rys. 221),
6) przeszkody składane, służące do pośpiesznej budowy pozycji.

Budowa sieci kolcz. normalnej polega na opleceniu drutem palików, rozstawionych w szachownicę w odległości wzajemnej 2.50 m.

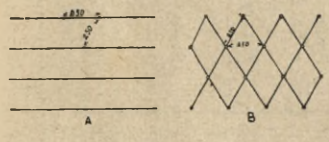

Rys. 218.

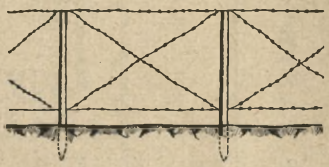

Rys. 219.

Przy wyznaczaniu miejsca palików posiłkujemy się trójkątem, zbitym z listew drzewnych o bokach 2.50 m. Pas sieci składa się przynajmniej z 4 rzędów na wzajemnej odległości około 2 m. (Rys. 218). Celem otrzy-

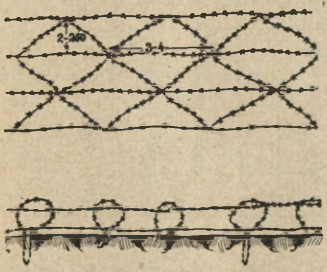

Rys. 220.

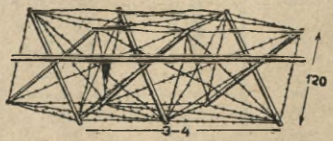

Rys. 221.

mania całkowitego rysunku w planie należałoby obydwa rysunki nałożyć na siebie. Każdy składnik jak ściany prostej tak łamanej, ma ten sam rysunek, przypominający kopertę (Rys. 218a) i składa się z dwóch drutów poziomych i dwóch przekątnych.

Organizacja budowy przeszkód sieci kolcz. polega na wytrasowaniu i wyznaczeniu kołkami głównych załamań oraz opleceniu palików drutem. Istnieją 2 sposoby zaplatania drutu.

Tabl. Nr. 3.

WYDAJNOŚĆ PRZY BUDOWIE ZASIEK

a) ROBOTY WSTĘPNE.

WYSZCZEGÓLNIENIE	Ilość ludzi w zastępie	Sprzęt potrzebny	Ilość drzew zrąbanych przez zastęp w godzinę — średnica drzewa w cm.					UWAGI
			15	30	50	70	80	
Ścinanie siekierą . .	2	2 siekiery	20	4	2	1,2	0,6	Dane odpowiadają drzewu miękkiemu, dla drzew smolnych zmiejszyć o 1/4, dla twardych zmiejszyć o 1/2.
Ścinanie piłą ogniwkową	4	1 piłka	20	6	6	—	—	
Piłą poprzeczną . . .	2	1 piła	30	12	5	3	1,2	Prace w nocy zmiejszyć do 1/3 — 1/2 zależnie od światła.
Obcinanie gałęzi . . .	2	1 nóż do faszyn 1 toporek	20	8	4	2,4	1,2	W czasie niepogody zmiejszyć od 1/3 — 1/2.
Przecinanie pni drzew .	4	piły skł. ogniwk.	20	6	3	—	—	
Przecinanie pni drzew	2	piła poprz.	30	12	5	3	1,2	

b) BUDOWA ZASIEK.

WYSZCZEGÓLNIENIE PRACY	Ilość ludzi w zastępie	Sprzęt i materjał potrzebny	Wydajność pracy zastępu w godzinę	UWAGI
Zasieka na miejscu	1 + 10	Narzędzia do ścinania, 2 dobnie, 2 nożyce, Drut gładki lub kolczasty	100 m^2	6 buduje zasiekę, 4 rąbie (wycina)
Zasieki drzew przewożonych	1 + 10	4 noże do faszyn, 2 dobnie, 2 noże uniwers., drut gładki lub kolczasty: na 10 m^2: 6 drzew à 6 m, 20 palików, 0,2 kg. drutu kolcz.	12 m. b.	Drzewa przywiezione na miejsce
Zasieka z gałęzi 3 rzędy	1 + 20	7 łopat, 10 noży do faszyn, 4 dobnie, 1 lisiak; na m. b.: 6—9 gałęzi, 6 m żerdzi, 20 palików, 0,2 kg. drutu kolcz,	12 mb.	6 zaostrza gałęzie, 7 nosi, 7 oplata
Zasieki z żerdzi i małych palików	2	1 nóż do faszyn, małe paliki; na 10 m^2: 1,5 kg. drutu kolcz.	10 m^2	1 robi zasiekę, 1 sieć niską

I. sposób (robotnicy niewykwalif. — cyw. oddz. robotn., piechota niewyuczona).

Ilość: 2 podof. i 4 N — żołnierzy. (N — ilość rzędów).

Nr. kolejny zastępu	Skład zastępu	WYKONYWA	NARZĘDZIA
I.	1 + 4	Wytycza kołeczkami wszystkie rzędy i zaplata drutem ostatnią ścianę (najpierw dolny drut całej ściany, potem resztę).	Trójkąt do tyczenia, kołeczki, 3 pary rękawic, nożyce, dobnia, młotek lub siekiera.
II.	4	Wbija paliki i zaplata prostą I i łamaną I—II.	Dobnia, 3 pary rękawic, nożyce, młotek lub siekiera.

II. sposób: robotnicy wykwalifikowani (wojsk. oddziały robocze, piechota wyuczona).

Ilość na każde 2 rzędy — 4 podof., 30 szeregowych.

Nr. kolejny zastępu	Zastępy	Skład		Wykonywa	Narzędzia
		podof.	szer.		
I	tyczący		2	tyczy	kołeczki, trójkąt, dobnia
II, III, IV, V, VI i VII	zabijające	1	12	(po 3 zast. na jedną ścianę prostą)	po 1 dobni i paliku pomocn.
VIII-XVI	zakładające	1	16	po 2 zast. na ścianę prostą i 4 na ścianę łamaną, ażeby osiągnąć jednakową szybkość	po 2 pary rękawic i 1 parze nożyc
XVII	donoszący	1	ilość zmienna	wydajność pracy w zależności od odległości miejsca gdzie się znajduje materjał, od terenu pracy	
d-ca oddziału		1		ogólny dozór	

Przeszkody przeciwczołgowe dzielimy na naturalne i sztuczne.

Jako naturalne przeszkody dla czołgów należy uważać:

a) rzeki lub kanały o głębokości od 1 do 1.50 m. i szerokości od 4 — 5 m. w zależności od typu czołgów,

b) bagna i trzęsawiska,

c) gęste pola lejów o szerokości pola od 30 m.,

d) nasypy od wysokości 2.50 m. o stromym spadku,

e) gęste lasy z drzewami o średnicy od 20 cm. i oddaleniu od siebie najwyżej 3 m.

Przeszkody sztuczne stanowią:

1) pole najeżone kilkoma rzędami szyn o długości 3 — 4 metr. nachylonych pod kątem 60°; odległość pomiędzy szynami wynosi — 1,5 m. — 1,8 m.,

2) pole minowe gdzie miny rozmieszcza się w szachownicę w odległości 1,8 m. od siebie,

3) miny pojedyńcze przeciwczołgowe zapalane na żądanie lub samoczynne.

Organizacja obrony przeciwczołgowej polega na tworzeniu pasów przeszkód w głębi pozycji na wysokości 2-go lub 3-go rzutów ogniowych oraz zamknięciu przeszkodami specjalnych przeciwczołgowych punktów oporu, zawierających sprzęt specjalny do zwalczania czołgów.

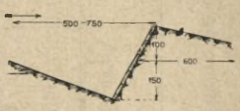

Rys. 222.

Należy zwracać specjalną uwagę na maskowanie przeszkód. Jako najprostszy wzór przeszkody przeciwczołgowej mamy ciągły rów o stromej ścianie (Rys. 222).

Zalewy jako przeszkody mają ogromne znaczenie, gdyż nie wymagają dużo pracy. Zalewy stosuje się tam, gdzie zezwalają na to warunki terenowe.

Głębokość zalewu winna dochodzić do 1.80 m.

453. SCHRONY.

Schronami nazywamy zamknięte budowle, zabezpieczające od działania środków walki przeciwnika.

Schrony winny być wytrzymałe na pociski i gazy bojowe, pozwalać na wykonywanie zadań bojowych przez ich załogę oraz higieniczne.

Według wytrzymałości na działanie pocisków rozróżniamy:

— schrony lekkie — od odłamków pocisków, kulek szrapnelowych, ewent. oddzielnych pocisków artyl. polowej,

— schrony wytrzymałe — od ostrzeliwania ogniem art. do 155 mm. włącznie i od oddzielnych pocisków 210 mm.,

— schrony ciężkie — od pocisków większych kalibrów do najcięższych włącznie,

— schrony przeciwlotnicze.

Pod względem zabezpieczenia od gazów rozróżniamy schrony przeciwgazowe, zabezpieczające wyłącznie lub głównie od gazów.

W celu zabezpieczenia zbiorowego urządza się jeden przynajmniej schron na bataljon z zabezpieczeniem od gazów. Również urządza się to samo w schronach opatrunkowych, stanowiskach dowództw, stacjach telefonicznych i t. p., gdzie trudno lub niemożliwe jest pracować w maskach.

Inne schrony winny dać czas na nałożenie masek (zabezpieczenie indywidualne).

Organizacja i wydajność pracy przy budowie przeszkód (dane do obliczań).

a) roboty przygotowawcze

Wyszczególnienie pracy	Ilość ludzi w zastępie	Sprzęt potrzebny	Materjał	Wydajność pracy zastępu w dzień	U w a g i
Ścięcie kołka	1	1 siekiera	Okrągl.	120	
Zaostrzenie	1	1 siekiera lub tasak	Okrągl.	120	
Transport	1	1 siekiera lub tasak	Kołki, drut i t. p.		Przewóz od 30—40 kg. zależnie od pojemności środka.
Nawijanie drutu	2	1 siekiera lub tasak	paliki	60—70 rolek	
Wbijanie kołków dużych . .	2	1 dobnia	paliki	50—100 palików	na 1 rząd 1 podoficer 1 saper z kilofem do trasowania
Wbijanie kołków małych . .	1	1 młot 1 dobnia	paliki	50—100 palików	
Przygotowanie palików wzgl. iglic do sieci niskiej . .	4	1 dobnia żel. 1 kowadło 1 młot 2 nożyce	drut 6—7 mm.	500 palików wzgl. iglic 40 cm. dług.	2 sap. przecina pręty, 2 sap. robi zagięcia

b) Budowa sieci zwykłej i z elementów przenośnych przygotowanych.

Sieć zwykła Sposób I. (N. rzędów)	2 + 4 N	patrz tabl. str. 406	na 1 mtr.² 10 mtr. drutu 0,25 szt. kołka	40 mtr.² na człowieka i dzień	
Sposób II. (2 ściany proste i łamane)	4 + 30	patrz tabl. str. 406	0,20 kg. klamer wzgl. gwoździ. razem 4 kg. mat.	(od 20 do 60 mtr²)	

Sieć niska zwykła	1+4	2 dobnie 2 młoty 2 nożyce	na mtr.^{2} 0,60 kg. drutu 0,22 palika	200 mtr^2	
Płoty kolczaste	1+6	2 dobnie 2 młotki 2 nożyce	**na m. b.** 8 mtr. drutu kol. 2 mtr. drutu gładk. 5 skobelków 1/3 palika dużego 1/3 palika małego	300 mtr bieżących	
Kozły hiszpańskie dł. 3,6—4,0 m.	1+6	1 dobnie 2 nożyce	1 kozioł 15 mtr. drutu gład. 1/3 palika	80 elem. (300 mtr)	Materjał przygotowany
Walce 1 element 20 m. = 18 kg.	6	1 nożyce 1 młot	1 element 8 skobelków 1,5 mtr drutu gładk.	25 (500 mtr)	

c) Budowa elementów przenośnych.

Kozioł hiszp. dł. 3,6 — 4,0 m.	12	3 nożyce 2 toporki 3 młotki	45 mtr drutu kol. 10 mtr b. żerdzi (|) 8 cm. 6 mtr drutu gładk. 30 skobelków	2—3 elementy	
Jeże	2	1 nożyce 1 młotek	15 mtr drutu kol. 2 mtr drutu gładk. 3 paliki 1,50 dł. 12 skobelków	2—3	
Walce Bruna element dł. 20 m. = 18 kg.	6	3 nożyce 2 młotki i bęben*) szer. 1,50 (|) 1,20	108 mtr drutu kol. (16 kg.) 5 mtr drutu gładk. 5 mm. (0,70 kg.) 3 mtr drutu gładk. 2 mm. do wiąz.	1—2	*) Zamiast bębna wbić 9 kołków. Wiązać zwoje co drugi kołek

Ze względu na konstrukcję rozróżniamy:
— schrony wykopowe — budowane z drzewa (schrony drewniane) lub betonu (schrony betonowe) w wykopanej jamie;
— schrony podkopowe, kopane sposobem minerskim pod ziemią i następnie obudowane, które muszą mieć nad sobą warstwę ziemi rodzimej najmniej 6 mtr. grubą.

Ze względu na przeznaczenie rozróżniamy:
— schrony bojowe (czynne),
— schrony mieszkalne (bierne — dla oddziałów, dowództw, kuchni i t. p.).

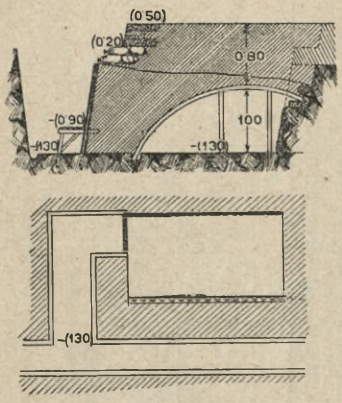

Rys. 223.

Zabezpieczenie taktyczne i techniczne przed pociskami osiągamy przez:
— mocną konstrukcję — stropu, ścian i podłóg w schronach wykopowych, — grubą warstwę ziemi rodzimej w schronach podkopowych.
— rozdrobnienie i rozproszenie schronów w terenie — im bliżej linji ognia, tem schrony mniejsze (na pluton) w pierwszej linji buduje się schrony lekkie i płytkie (na drużynę), aby na wypadek zniszczenia schronu ponieść jaknajmniejsze straty;
— zaopatrzenie schronu w dwa wejścia, odległe o 8—10 m od siebie (aby jeden pocisk nie zniszczył obu wejść), dla zapewnienia komunikacji.
— zamaskowanie (przed obserwacją npla, np. budować schrony na przeciwstokach wzniesień, wyzyskując pokrycie terenu, maskując sztucznie schrony jeszcze przed rozpoczęciem budowy.

Rozmieszczenie schronów na pozycji jest rezultatem uszykowania się oddziału wgłąb.

Schrony buduje się po wykończeniu pracy przy stanowiskach flankujących i zbudowaniu przeszkód.

Zabezpieczenie schr. przed gazami osiągamy przez: uszczelnienie otworów, przedsionki gazowe u wejścia, przewietrzanie schronu przefiltrowanem przez filtr powietrzem, zapas balonów z tlenem *).

Higjena schronów polega na: przewietrzaniu ich, odwadnianiu i zaopatrzeniu w wodę, oświetlaniu i ogrzewaniu, zaopatrzeniu w ustępy, wewnętrznem urządzeniu (prycze i t. p.).

*) Patrz rozdział „Walka gazowa i obrona przeciwgazowa".

Zdolność bojowa schronów polega na: przygotowaniu w schr. bojowych strzelnic skierowanych we właściwym kierunku, bliskiem położeniu schr. od stanowisk ogniowych i ułatwieniu dojść, zaopatrzeniu schr. w system alarmowy.

Schrony lekkie (Rys. 223 i 224), budujemy w pierwszych linjach; chronią one od niepogody, odłamków pocisków i od oddzielnych pocisków

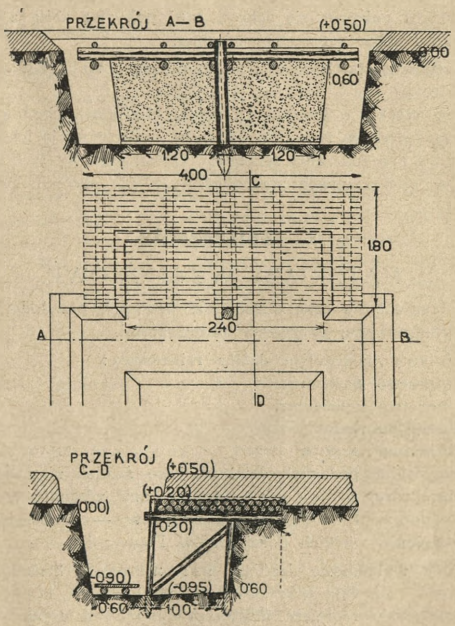

Rys. 224.

artylerji polowej. Ze względu na małą wytrzymałość muszą być małych rozmiarów, starannie zamaskowane i rozproszone.

Wśród nich rozróżniamy:

a) schrony zabezpieczające jedynie od odłamków, budowane pod przedpiersiem, nie odziane w gruncie twardym lub oszalone deskami w gruncie słabym;

b) schrony zabezpieczające od oddzielnych pocisków artylerji polowej — na jarzmach drewnianych (na drużynę).

Powierzchnia tego schronu wynosi 5 m. × 1.80 m.

Pośrednią podporę tworzy jarzmo, składające się z dwóch pali (20 cm), zabitych w ziemię z oczepem (20 cm), tworzącym podporę pośrednią dla okrąglaków. Jako skrajne podpory służą w gruncie twardym progi, leżące wprost na ziemi, w gruncie słabym — specjalne jarzmo skrajne.

Strop tworzy warstwa okrąglaków o średnicy 20 cm, nakrytych papą dla zapewnienia nieprzemakalności i zasypanych z góry 80 cm. warstwą ziemi.

Od przodu pokrywa się schron taki pokrywą zbitą z 16 cm dylin. Ściany boczne i tylne winny być odziane.

Oddziały wszystkich broni i służb muszą potrafić budować dla siebie schrony lekkie.

Schrony ciężkie o konstrukcji żelazo - betonowej budowane są przez specjalnie wyszkolone w tym celu oddziały. Konstrukcja ich jest rozmaita w zależności od przeznaczenia schronu. Opisu budowy tych schronów należy szukać w podręcznikach przeznaczonych dla specjalistów.

C. Zniszczenia.

454. MATERJAŁY WYBUCHOWE.

Prace, mające na celu zniszczenie pewnych przedmiotów zapomocą materjału wybuchowego, nazywamy minerskiemi.

Rozróżniamy następujące działy minerstwa:

1) minerstwo naziemne,
2) minerstwo podziemne,
3) minerstwo skalne,
4) minerstwo rzeczne.

We wszystkich podanych działach jako środek niszczący stosujemy materjał wybuchowy, to jest ciało, posiadające zdolność do niezmiernie szybkiego — pod wpływem pewnych bodźców — rozkładu przy jednoczesnem wydzieleniu wielkich ilości gazów i energji.

Materjały wybuchowe dzielimy na: materjały kruszące (gdy cała masa wybuchowa raptownie przechodzi w stan gazowy, krusząc otaczające przedmioty): materjały miotające (gdy masa wybuchowa stopniowo przechodzi w stan gazowy — powodując skupienie się gazów) i materjały pobudzające które służą jako bodźce do spowodowania rozkładu wybuchowego.

Materjały wybuchowe miotające mają zastosowanie przedewszystkiem w strzelnictwie, zaś kruszące w minerstwie.

Do materjałów miotających zaliczamy proch czarny i proch bezdymny.

Proch czarny jest to mieszanina węgla (12,5%), siarki (12,5%) i saletry (75%). Czynnym składnikiem jest saletra, która łącząc się z węglem wytwarza gazy, powodujące wybuch.

Proch „czarny" jest koloru czarnego, szaro - czarnego lub bronzowego, (kolor prochu zależy od węgla, jaki został użyty); bez zapachu, smak słony, chłodzący. Zamoczony, zwilgnięty matowieje, a ziarnka pęcznieją

i tworzą grudki, które można wysuszyć, lecz po wysuszeniu proch ma słabszą siłę wybuchową. Psuje się pod wpływem wody, która powoduje wydzielenie się saletry w postaci plamek i staje się wtedy niezdatny do użytku. Zapala się od ognia, iskry, uderzenia, tarcia. Uszczelniony czyli opakowany ładunek prochu wybucha od spłonki, ognia, iskry, rozżarzonego ciała, uderzenia twardym przedmiotem, oraz przy temperaturze 300 — 320 stopni Celsjusza.

Proch bezdymny jest koloru żółtego, brunatnego lub srebrno - szarego. Zasadniczo bez smaku; kwaśny zapach jest oznaką psucia się. Jest odporny na działanie wody i wilgoci. Zapalony na wolnem powietrzu spala się nie wybuchając. Od uderzenia kulą karabinową z odległości 140 kroków zapala się. Wybucha od spłonki.

Z materjałów kruszących rozpatrzymy trotyl. Trotyl jest to krystaliczny jasno - żółty proszek. Używamy naboji z trotylu prasowanego i topionego, przyczem należy zaznaczyć, że ten ostatni wychodzi z użycia. W zimnej wodzie trotyl jest nierozpuszczalny. Po wybuchu daje gazy trujące. Smak gorzkawy; odporny na zmianę temperatury i na działanie mechaniczne. Nabój trotylu prasowanego lub lanego trafiony kulą karabinową z odległości 20 kroków nie wybucha. Pod wpływem promieni słonecznych jasno - żółta barwa trotylu przechodzi w bronzową. Detonuje (wybucha) od spłonek trotylowo - piorunianowych lub tetrylowo - piorunianowych.

Amunicja saperska „Wz. 28" składa się z: trotylu prasowanego, w formie ładunków:

— nabój wiertniczy 100 gr. (w papierze pergaminowym),

— naboje 200 gr. — są to kostki w trzech odmianach. Kostek z otworami na spłonkę używa się jako oddzielnych naboi, a oprócz tego wszystkie trzy rodzaje służą do składania ładunków kilogramowych. Naboje 200 gr. opakowane są w papier pergaminowy parafinowany,

— naboje kilogramowe są składane z kostek 200 gr. Naboje kilogramowe znajdują się w opakowaniu, wykonanem z białej blachy w postaci puszki, lub z papieru. Nabój 1 kg. posiada 5 kostek 200 gr., z których każda może być użyta jako oddzielny nabój po usunięciu opakowania. Rys. 225. podaje formy i wymiary amunicji saperskiej.

455. ŚRODKI ZAPALAJĄCE.

Naboje wybuchowe detonuje się (zapala się) za pomocą spłonki saperskiej, która otrzymuje ogień od: 1) lontów, 2) zapalników iglicowych zaopatrzonych w kapiszony, 3) zapalników elektrycznych.

Spłonka saperska. (Rys. 226) składa się z tulejki miedzianej kształtu cylindrycznego. Zawartość spłonki — 1 gr. trotylu, 0,6 gr. pioruniany rtęci. Dłubanie w spłonce twardym przedmiotem jest bardzo niebezpieczne z powodu wielkiej wrażliwości masy detonującej na tarcie.

Lonty rozróżniamy prochowe i wybuchowe.

Lont prochowy składa się z rdzenia prochowego, pokrytego pochewką ze sznurka bawełnianego lub pochewką gutaperkową. Lont prochowy przenosi ogień z szybkością 1 cm. na sekundę. Lonty przechowuje się w krążkach, przyczem należy pamiętać, by:

a) końce lontów były zabezpieczone od wilgoci,

b) aby lont nie posiadał ostrych załamań.

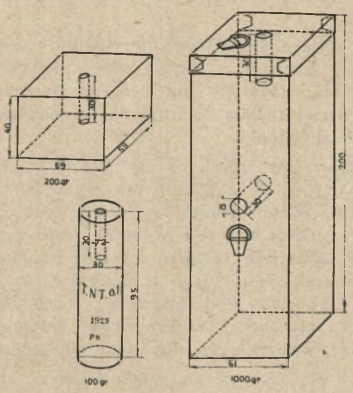

Rys. 225.

Zapalanie lontu prochowego uskutecznia się kilkoma sposobami. Często zapala się za pomocą zapałki w sposób następujący: główkę zapałki przykłada się do rdzenia prochowego, a następnie pociera się o nią pudełkiem; lont i zapałkę należy trzymać odpowiednio w trzech palcach lewej ręki. Miejsce zapalania lontu powinno być ucięte skośnie, aby uzyskać największy przekrój rdzenia prochowego. Lont jest zapalony, gdy tryśnie z niego ogień.

Przed użyciem lontu sprawdza się: a) czas palenia się lontu, b) siłę zapalającą.

Rys. 226.

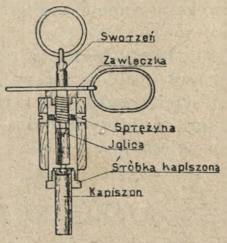

Rys. 227.

Dla złączenia lontu ze spłonką obcina się go ostrym nożem prostopadle do osi. Następnie obicęty koniec wprowadza się ostrożnie aż do lekkiego zetknięcia się z masą detonującą. Dla umocowania lontu w spłonce ściska się spłonkę tuż przy loncie umiarkowanie szczypca-

mi spłonkowemi (robimy rowek naokoło). Miejsce połączenia spłonki z lontem uszczelniamy kitem gutaperkowym lub owijamy gumową taśmą.

Spłonkę zaopatrzoną w lont wkłada się ostrożnie w nabój, który ma być zdetonowany, przyczem należy uważać, aby spłonka dotykała podstawy wydrążenia.

Zapalnik iglicowy służy do zapalania lontu prochowego lub spłonki saperskiej za pośrednictwem kapiszona. (Rys. 227). Przed użyciem zapalnika należy sprawdzić go, zapalając jeden kapiszon. Nie wolno naciągać sprężyny gdy jest wkręcony kapiszon.

Lont wybuchowy posiada rdzeń utworzony z nitek bawełnianych, oblepionych piorunianem rtęci. Szybkość przenoszenia się ognia około 5.000 mtr. na sekundę. Lont wybuchowy detonuje od spłonki saperskiej. Przy krajaniu należy zachować następujące ostrożności:

Rys. 228.

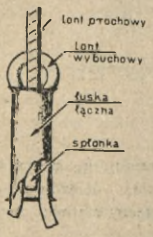

Rys. 229.

Rys. 230.

a) nie wolno krajać lontu połączonego już z ładunkiem lub spłonką,
b) do krajania używać ostrego noża, by rozciąć jednem pociągnięciem,
c) podczas krajania przytrzymywać lont deseczką,
d) rozwinąć cały krążek lontu.

Połączenie lontu wybuchowego ze spłonką wykonywa się podobnie jak połączenie z lontem prochowym lub przez okręcanie spłonki lontem wybuchowym wzdłuż jej osi (Rys. 228).

Lont wybuchowy łączy się z lontem zwykłym przez włożenie lontu zwykłego zaopatrzonego w spłonkę w pętlę z lontu wybuchowego, używając do tego łusek łącznych. (Rys. 229).

Lonty wybuchowe łączy się ze sobą w celu przedłużenia, rozgałęzienia lontu głównego (doprowadzającego). Lonty łączy się w węzeł w ten sposób, aby lont doprowadzający obejmował końce lontów odgałęzionych, poczem robi się węzeł. (Rys. 230).

Więcej jak sześć odgałęzień nie powinno się rozchodzić od jednego węzła.

Lont wybuchowy daje możność zapalenia szeregu ładunków równocześnie. W tym celu stosujemy następujące układy lontów wybuchowych. (Rys. 231):

1) układ wachlarzowy (a),
2) układ równoległy (b),
3) układ szeregowy (c).

W układzie wachlarzowym i równoległym każdy ładunek jest niezależny od wybuchu ładunku poprzedniego. Układ szeregowy stosować

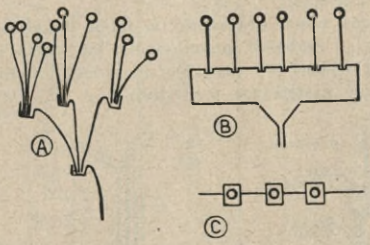

Rys. 231.

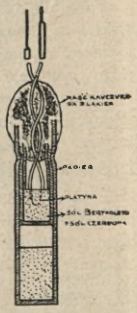

Rys. 232.

można tylko do ładunków podrzędnych, gdzie wybuch następnej miny zależy od wybuchu miny poprzedniej. Nierówne długości lontu nie wpływają na czas wybuchu, gdyż w rzeczywistości wszystkie ładunki wybuchają jednocześnie.

Zapalanie elektrycznością daje możność spowodowania wybuchu w dowolnym czasie i ze znacznej odległości, zapewniającej bezpieczeństwo.

Zapalanie elektrycznością uskuteczniamy zapomocą przyrządu dostarczającogo energję elektryczną, przewodników oraz zapalników elektrycznych.

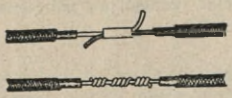

Rys. 233.

Zapalnik elektryczny przedstawią nam rys. 232.

Izolowane druty miedziane, występujące z tulejki, posiadają długość około 1 mtr-

Pojęcie o przewodnikach minerskich oraz o sposobie ich łączenia daje nam rys. 233.

456. RODZAJE I SPOSÓB SPORZĄDZANIA MIN.

Pewna ilość materjału wybuchowego, przysposobiona do wysadzenia jakiegoś przedmiotu, nazywa się miną.

Ładunek składa się z jednego lub z poszczególnych nabojów.

Materjał wybuchowy użyty w odpowiedniej ilości do miny nazywa się ładunkiem.

Nabój, wchodzący w skład miny, który dostaje ogień bezpośrednio od spłonki, nazywa się **nabojem zapałowym**. Przy ważnych minach dla pewności wybuchu sporządza się kilka naboi zapałowych.

Rozróżniamy miny:

a) wewnętrzne i zewnętrzne — w zależności od sposobu umieszczenia względem wysadzonego przedmiotu,

b) zależnie od kształtu: wydłużone, jeśli długość miny jest znacznie większa od szerokości i skupione, jeśli szerokość i wysokość miny nie wiele między sobą się różnią.

Mina zewnętrzna jest niezagłuszona (otwarta), jeśli leży bez żadnej osłony; zagłuszona, jeśli jest przykryta zapomocą worków z piaskiem, darniny, ziemi i t. p.

Mina wewnętrzna może być również niezagłuszona (otwarta), lub zagłuszona (zamknięta), zapomocą zamurowania, worków z piaskiem, ziemi.

Stosuje się albo miny pojedyńcze, albo całe układy min, które znowu mogą być podzielone na grupy.

Przestrzeń, wewnątrz której umieszcza się minę wewnętrzną, nazywa się komorą minową. Płytka i łatwo dostępna komora nazywa się niszą.

Przy składaniu min należy uważać, aby poszczególne naboje jak najdokładniej stykały się między sobą i z nabojem zapałowym, od tego bowiem zależy pewność wybuchu.

Naboje miny wydłużonej układa się w rowkach wyciętych w wysadzanym przedmiocie. Jeśli to jest niemożliwe, to dla nadania sztywności przywiązuje się ładunek do wąskiej deski (łaty). Jest to szczególnie ważne przy minach przenośnych (np. do wysadzania sztucznych przeszkód). Największa długość miny przenośnej wynosi od 2 do 2,5 mtr. Nabój zapałowy umieszcza się najlepiej w środku miny.

Przy formowaniu min skupionych te ostatnie otrzymują przeważnie kształt sześcianu lub zbliżony do tej figry. Miny skupione sporządza się przez związanie poszczególnych nabojów w pakiety. W zależności od potrzeby, miny można umieszczać w blaszankach, skrzynkach, w płótnie i t. p.

W celu zwiększenia siły działania miny zagłusza się ją, przykrywając ziemią, darniną, workami z piaskiem i t. p. Zagłuszenie miny powinno być wykonane bardzo starannie.

Otwory wiertnicze zagłusza się za pomocą przybitki z gliny, ziemi, pakuł i t. p.

Wysadzanie drzewa. Drzewo wysadza się ładunkami wolno przyłożonoemi lub za pomocą strzałów wiertniczych ,(t. j. ładunków włożonych w wywiercone otwory).

Ilość amunicji dla ładunków wolno przyłożonych przy belkach kantowych określa się wzorem:

Ł = 2 × b × h, przy drzewie twardem i

Ł = b × h, przy drzewie miękkiem, gdzie

Ł = ładunek w gramach, b = szerokość w centymetrach, h = grubość w centymetrach.

Przy belkach okrągłych b i h odpowiadają średnicy przekroju. Więc podany wzór będzie Ł = d^2 przy drzewie miękkiem lub Ł = $2d^2$ przy drzewie twardem (gdzie Ł = ilość amunicji w gramach, d = średnica belki).

Ładunki należy dobrze umocować, by całą swą płaszczyzną przylegały do drzewa.

Przykład. Mamy do wysadzenia przęsło mostowe z 5 belkami z drzewa twardego o przekroju 30 × 40. Stosując podany wzór, otrzymamy: Ł = 2 × 30 × 40 = 2.400 gr. amunicji na każdą belkę. (Rys. 234).

W celu zniszczenia jarzma (pala) mostowego, można również umieścić ładunek amun. wybuch. pod wodą na głębokości 50 — 60 cm. Ładunek

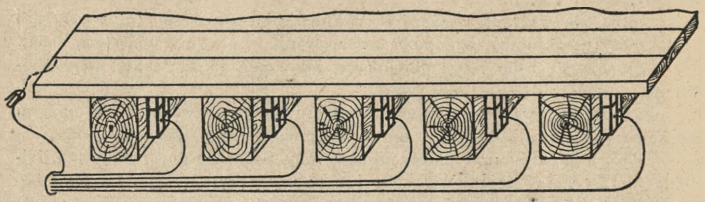

Rys. 234.

powinien być przymocowany do łaty (żerdzi), a łata następnie do górnej części pala i to od strony prądu tak, by prąd dociskał ładunek do pala. — Wzór do obliczenia ładunku: Ł (gr) = d² (cm) : 2 (Rys. 236).

Strzały wiertnicze wymagają mniej amunicji, ale więcej czasu na sporządzenie wydrążenia, które wierci się świdrem o średnicy 35 m/m.

Rys. 235.

Rys. 236.

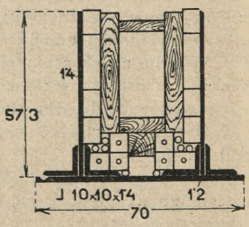

Rys. 237.

Przy strzałach wiertniczych wystarcza dziesiąta część tej amunicji, jaką zużywamy przy ładunkach wolno przyłożonych; (wzór Ł = d² : 10). Do grubości (drzewa) 35 cm. wystarczy jeden nabój wiertniczy. Długość przybitki powinna wynosić przynajmniej 5 cm. O umieszczeniu strzałów wiertniczych w drzewie daje nam pojęcie rys. 235.

Wysadzanie żelaza dokonywa się tylko ładunkami wolno przyłożonemi. Cały przekrój przebicia pokrywa się amunicją wybuchową. Znitowane płyty liczy się jako pełny przekrój, o ile nie można pomiędzy pły-

tami umieścić amunicji wybuchowej. Ładunek powinien dobrze przylegać i nie dać się przesuwać. (Rys. 237).

Ładunki obliczamy według wzoru:

Ł = F : 40; gdzie Ł = ilość amunicji w kilogramach,

F = przekrój przebicia w cm.².

Na 1 cm² przekroju przypada 25 gr. amunicji wybuchowej.

Przykład. Mamy do wysadzenia belkę podłużną. (Rys. 238).

$$F = \begin{cases} \text{ścianka} = 86 \times 1{,}2 \text{ cm.} = 103{,}2 \text{ cm}^2. \\ \text{kątówki} = (9 + 12) \times 1{,}2 \text{ cm.} \times 4 = 100{,}8 \text{ cm}^2. \end{cases}$$

Razem 204,0 cm²

Ł = 204 : 40 = 5,1 kg., bierzemy 5,5 kg.

457. PRZEPROWADZANIE ZNISZCZEŃ.

Zniszczenia mogą być uskutecznione tylko na rozkaz. Wykonywa się je w głównej mierze zapomocą materjałów wybuchowych.

Niszczenie komunikacji i dróg odbywa się przez zniszczenie mostów i wiaduktow.

Rozróżniamy zniszczenie: całkowite, częściowe i uszkodzenie.

1) Przy całkowitem zniszczeniu objekt jest kompletnie zniszczony i nie nadaje się do użytku—a odbudowa zabierze dużo czasu i materjału.

2) Przy zniszczeniu częściowem objekt może być odbudowany w przeciągu dość krótkiego czasu.

3) Uszkodzenie jest to drobne zniszczenie objektu, które się da z łatwością poprawić w bardzo krótkim czasie.

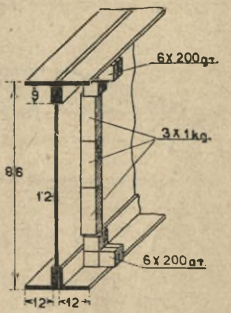

Rys. 238.

Niszczenie częściowe mostów drewnianych dokonywa się przez wysadzanie pali kilku jarzm mostowych i belek sąsiadujących z wysadzanemi jarzmami przęseł. Ładunki na podporach umieszcza się jak najniżej (pożądane pod wodą). Mosty drewniane można również niszczyć, paląc je. Palenie udaje się dobrze, o ile drzewo jest suche i o ile posiada się dostateczną ilość łatwopalnych materjałów — jak słomy, nafty, smoły, benzyny i t.p. Ze słomy robi się powrósła, któremi obwiązuje się podpory, belki i poręcze. Dobrze jest polać to wszystko naftą i wtedy zapalić. Przed podpaleniem w miarę możności rozebrać pomost, by ogień miał lepszy ciąg.

Most **żelazny** niszczy się przeważnie przez wysadzenie poszczególnych elementów.

Ładunki należy umieszczać na najsłabszych częściach konstrukcji mostu. Pakietowanie (przyłożenie ładunku i przymocowanie) poszczególnych elementów mostu powinno być dokładne.

Dla całkowitego zniszczenia mostu żelaznego należy wysadzić przęsła mostu (kratownicę) oraz przyczółki i filary mostowe. (Rys. 239).

Częściowe zniszczenie mostu żelaznego polega na tem, że uszkadza się kratownicę w jednym końcu, tak, by oparła się ona o dno przeszkody.

Uszkodzenie mostu żelaznego uskutecznia się przez zniszczenie jezdni. Takie uszkodzenie nie jest trudne do odbudowy; stosuje się je tylko wtedy, gdy chodzi o to, by most nie mógł być użyty przez jakiś bardzo krótki okres czasu.

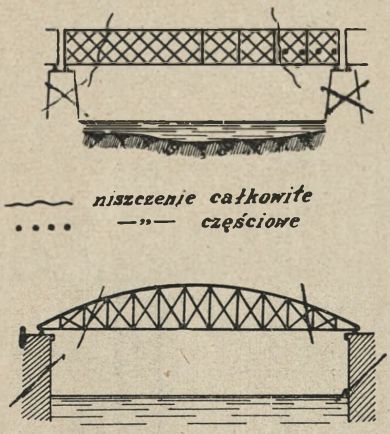

Rys. 239.

Wszystkie ładunki przy elementach mostowych wysadza się naraz za pomocą lontu wybuchowego, elektryczności lub kombinując obydwa te sposoby.

Celem pewności wybuchu ładunków należy zawsze stosować podwójną sieć ogniową— główną i zapasową. Sieci te zapala się jednocześnie.

Niszczenie toru kolejowego uskutecznia się albo mater. wybuchowym, albo przez użycie narzędzi technicznych czyli tak zwanym sposobem mechanicznym. Tor niszczy się na szlaku, o ile możności na dużej przestrzeni w kilkunastu miejscach, wykorzystując czułe miejsca toru, a więc na łukach, wysokich nasypach, głębokich wykopach i t. p.

Ładunek umieszcza się na styku szyn lub też pośrodku szyny.

Na styku daje się ładunek o wadze 1 kg, a pośrodku szyny — 400 gr. Najkorzystniej wysadza się tor podkładając pod szynę ładunek 1 kg. względnie pod podkłady styku ładunek 1,6 kg; wówczas ulegają zniszczeniu jak szyny tak i podkłady. Należy jednak dopilnować, aby ładunek przylegał do podeszwy szyny.

Mechaniczne niszczenie toru kolejowego uskutecznia się przez rozebranie i usunięcie szyn lub przez rozszerzenie toru o kilka centymetrów.

Niszczy się także tor kolejowy przez wyrwanie całych pól szynowych za pomocą specjalnych łańcuchów, przyczepionych do parowozu. Tym sposobem można osiągnąć zniszczenie toru kolejowego na znacznej przestrzeni.

Zwrotnicę niszczy się, zakładając ładunek 0,6 kg. pomiędzy iglicę a opornicę oraz ładunek 1 kg. na iglicę, przylegającą do opornicy; można też założyć dwa ładunki po 0,6 kg. między obie iglice a opornice.

Niszczenie linji telegraficznej i telefonicznej uskutecznia się przez przecięcie drutów, oraz ścięcie, spalenie lub wysadzenie słupów na długości do 2 km. Rozbić izolatory.

Niszczenie dworców kolejowych dokonywa się przez zerwanie urządzeń telegr. i telefonicznych.

Wozy kolejowe niszczy się, wysadzając osie ładunkami 3 kg, lub maźnice ład. 0,4 kg., albo zapełniając maźnice piaskiem.

Parowóz można zniszczyć mniej lub więcej, przykładając w odpowiednich miejscach ładunki 1 kg.

Poważniejsze zniszczenie osiąga się, przykładając ładunek 1 kg: 1) do cylindra, 2) do zbiornika, 3) do kotła.

Wieże wodociągowe niszczy się mater. wybuchowym w dwojaki sposób:

1) opuszczając na dno zbiornika ładunek 1 — 1½ kg.,

2) przecinając rurę wodociągową ładunkiem 400 gr.

Przy całkowitem niszczeniu wysadza się cały budynek.

Kran wodociągowy niszczy się przez: 1) przyłożenie ładunku 1 kg. do rury kranu przy wentylu; 2) z braku czasu wysadza się kran przykładając ładunek 2 kg. z zewnątrz.

Pompy wodociągowe niszczy się przez przyłożenie 1½ kg. ładunku do cylindra maszyny parowej lub też kotła.

Stacje niszczy się w następującej kolejności: 1) linja telegr. i telefoniczna, 2) rozjazdy, 3) sygnały i urządzenia blokowe, 4) stacja wodna, 5) obrotnica, 6) tabor kolejowy, 7) studnie, 8) budynki.

Pociągi pancerne można łapać w pułapki przez wysadzenie toru kol. zapomocą min, zaopatrzonych w specjalne przyrządy o działaniu samoczynnem.

Niszczenie dział uskutecznia się umieszczając przynajmniej 1 kg. am. kruszącej w lufie działowej i zagłuszając od przodu otwór lufy piaskiem lub ziemią, lub ładunkiem 3 — 5 kg, w okolicy zamka. Ładunki należy dobrze uszczelnić i przymocować.

Niszczenie pocisków, które nie eksplodowały, dokonywa się ładunkami wolno przyłożonemi wzdłuż pocisku.

Ładunki dobrze jest przykryć darniną. Pocisków nie należy poruszać, tylko je wysadzić w tem położeniu, w jakiem się znajdują.

Zagrożona przestrzeń wynosi do 1 km. wokoło.

Czołgi niszczy się: a) przez przebicie jednej albo dwuch gąsienic ładunkiem po 1 kg.,

b) przez wysadzenie cylindrów silnika w środkowej części (wewnątrz czołga), ładunkami 0,6 kg,

c) zakładając miny przeciwczołgowe o działaniu automatycznem tuż pod powierzchnią ziemi i dobrze je maskując.

Lód o grubości do 0,15 m. rozbija się ręcznie, zapomocą narzędzi. Grubszy lód wysadza się ładunkami od 0,5 kg. do 4 kg. w blaszankach, które przywiązuje się do żerdki i umieszcza na głębokości od 1 — 2 mtr. Odległość ładunków — pięciokrotna głębokość zanurzenia. Wielkość ładunku ustala się ładunkami próbnemi.

Zatory wysadza się za pomocą materjałów wybuchowych.

Wielkość ładunków należy ustalić ładunkami próbnemi. Aby wy-

sadzony lód miał gdzie spłynąć, należy poniżej zatoru skruszyć lód na szerokości nie mniej niż 50 mtr. lub 1/5 szerokości rzeki i długości nie mniejszej niż szerokość rzeki. Sam zator niszczy się, poczynając od strony dolnej. Celem wysadzenia zrobić kanał szerokości od 20 — 30 mtr., pod którym lód zatoru mógłby spłynąć. Aby zabezpieczyć mosty od naporu lodów, należy poniżej mostu skruszyć lód na znacznej przestrzeni dla swobodnego przepływania lodu, a powyżej mostu do zatoru kanał szerokości 20 — 30 mtr., tak, że z dołu i z góry mostu — przestrzeń około 400 mtr. jest oczyszczona z lodu.

Około podpór mostu należy lód oczyścić albo wysadzić małymi ładunkami w odległości 2 mtr. od podpór, aby ich nie uszkodzić.

Jeżeli przeszkoda z drutów kolczastych jest dobrze strzeżona, należy próbować narzucić na nią lub wsunąć pod nią ładunki wydłużone.

Jeżeli sieć drutów kolczastych jest mniej strzeżona, najwygodniej będzie, o ile nie można jej przeciąć ręcznemi nożycami, umieszczać w niej poszczególne ładunki przy pomocy ludzi. Długość ładunku celem łatwego przeniesienia 2 mtr. Ładunki umieszcza się w poprzek przeszkód. Wyrwa po wybuchu około 4 mtr. Jeżeli sieć jest naelektryzowana, należy przeciąć ją nożycami o rączkach izolowanych, używając przy tem gumowych rękawiczek i butów.

Przepisy bezpieczeństwa przy robotach wybuchowych:

a) materjały wybuchowe i przybory zapalnicze nie mogą być razem przechowywane i transportowane,
b) nie wolno przenosić w kieszeniach nie opakowanych spłonek, zapalników elektrycznych i lontów wybuchowych,
c) materjały wybuchowe, których nie użyto do roboty, umieszcza się zdala,
d) przed wybuchem zamyka się wartownikami taką przestrzeń, jak tego wymaga rozrzut odłamków wysadzanego przedmiotu. Kierunek odłamków wysadzonych konstrukcji żelaznych jest nieobliczalny,
e) jeśli miny zapalane elektrycznością nie wybuchają, należy sprawdzić całe urządzenie i po usunięciu błędu ponownie zapalić,
f) przy minach zapalanych lontem trzeba zachować nadzwyczajną ostrożność; podejść do nich można po upływie conajmniej dziesięciu minut, licząc od czasu, w którym miał nastąpić wybuch,
g) nie zapalone miny należy detonować przez założenie w pobliżu nowego ładunku, który je wysadzi,
h) wyjmowanie materjałów wybuchowych z wierconych wydrążeń jest wzbronione.

D. Namioty.

458. NAMIOTY OBOZOWE.

Namiot obozowy na 26 szeregowych model 926, składa się z płachty, pasa szczytowego, słupów, słupków i kołków, oraz z lin, linek, pokrowca i dobni.

Po wybraniu możliwie równego terenu, kreślimy prostokąt A. B. C. D., przez którego środek przeprowadzamy linję E. F., na której mają

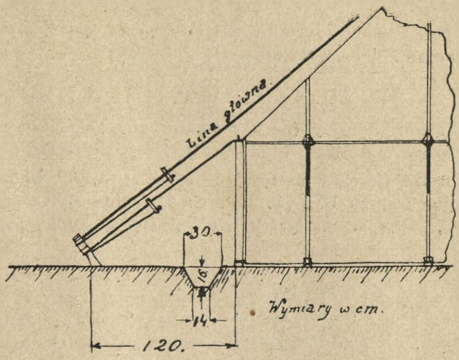

Rys. 240.

stanąć 3 słupy główne, wetknięte bolcami w otwory żelaznych płytek. (Rys. 240 i 241).

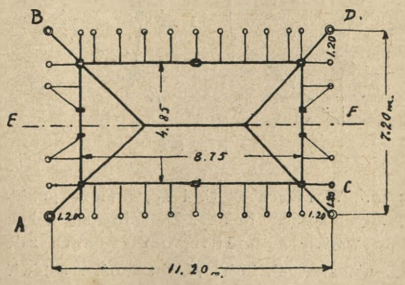

Rys. 241.

Prostopadle do linji środkowej układamy na ziemi słupy główne, zakładamy na nie pas, przewleczony przez otwory szczytowe namiotu. Po zaczepieniu lin głównych o ucha pasa, podnosimy namiot i przytwierdzamy liny główne, zapomocą czterech kołków, na rogach prostokąta. Na

zwisającą płachtę zakładamy linki boczne i przytwierdzamy je kołkami na linji boków prostokąta, po uprzedniem ustawieniu słupków bocznych i wejściowcyh.

Po wyregulowaniu kształtu namiotu przez należyte napięcia linek, okopujemy namiot dokoła rowem.

459. NAMIOTY INDYWIDUALNE.

Namiot indywidualny (na 2 szeregowych) składa się z dwu płacht, jednego składanego drążka i ośmiu kołków. (Rys. 242).

Namiot rozbija się w następujący sposób: drążek wkłada się w obydwa oczka płacht przy D. i D'. Bok C. D. spina się za pomocą baryłek z bokiem A', D', poczem drążek ustawia się w środku kwadratu o wy-

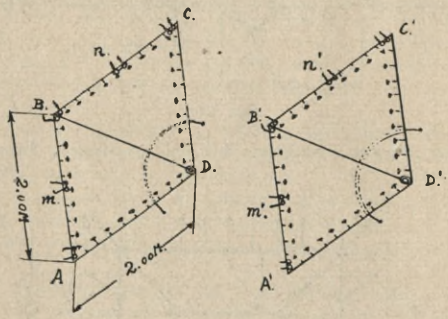

Rys. 242.

miarach 2 × 2 m. W rogach B. C. i B', oraz w punktach m, n, n', m'; wbija się po jednym kołku. Bok A. D. spina się z bokiem C', D', pozostawiając u dołu wejście do wnętrza, o rozmiarach zależnie od potrzeby.

Z każdej, nieparzystej, ilości płacht można ustawić namiot na większą ilość szeregowych, w następujący sposób:

Oznaczamy kwadrat 2 × 2 m. Drążek wkładamy w oczko jednej płachty poczem napinamy płachtę na 2 bokach kwadratu zapomocą 5 kołków i drążka ustawionego w środku kwadratu. Do boku (napiętej płachty) A. D. przypinamy drugą płachtę, łącząc jej bok B' C' w ten sposób, by punkt B' przypadł na punkt A, punkt C' na D.

Trzecią płachtę spinamy z napiętą już pierwszą analogicznie jak płachtę drugą. W oczka płachty drugiej i trzeciej wkładamy drugi drążek i ustawiamy go na ziemi. Płachta druga z trzecią musi być również u napiętego szczytu zapomocą baryłek zapięta. Wejście tworzy się w ten sposób, że płachtę drugą zwalnia się z kołka wbitego przy punkcie A'

pozostawiając kołek przy punkcie m', część tę zachylamy ku płachcie trzeciej i spinamy je, pozostawiając u dołu wejścia.

W analogiczny sposób można namiot powiększać, dokładając do poprzedniej ilości płacht po 2, 4, 6 i t. d. odcinków.

XIV. Łączność.

A. Wiadomości ogólne.

460. ZADANIA I OGÓLNE ZASADY ORGANIZACJI ŁĄCZNOŚCI.

Łączność ma zapewnić przekazywanie woli dowódcy podwładnym, meldunków podwładnych dowódcy przełożonemu i umożliwić potrzebną dla osiągnięcia współdziałania wojsk szybką wymianę myśli i wiadomości tam, gdzie brak styczności osobistej. Pozatem, niektóre środki łączności współdziałają przy wykryciu położenia i zamiarów nieprzyjaciela oraz zamaskowaniu własnych poczynań.

Stałe dążenie do osiągnięcia łączności jest obowiązkiem wszystkich dowódców.

Łączność z bezpośrednio podwładnymi d-cami nawiązuje i utrzymuje zasadniczo przełożony. Nie zwalnia to jednakże podwładnego od obowiązku szukania ze swej strony łączności z dowódcą przełożonym. Szczególnie w czasie walk ruchowych często zajdzie potrzeba takiego podziału zadań.

Łączność z sąsiadem nawiązuje i utrzymuje się zasadniczo w prawo, bez względu na granice odcinka. W walkach odwrotowych utrzymuje się nadal ten sam kierunek, t. zn. w lewo od kierunku marszu odwrotowego. Zasada ta jednakże nie uwalnia od obowiązku szukania natychmiastowej łączności w drugą stronę, o ile sąsiad tego nie uczynił.

Nawiązanie i utrzymanie łączności między broniami, współdziałającemi ze sobą, jest obowiązkiem broni wspierającej, (np. artylerja do piechoty względnie kawalerji). Często jednak pomoc ze strony broni wspieranej będzie korzystna dla wspólnego dobra.

Każdy żołnierz, wszystkie oddziały i dowódcy mają obowiązek, nawet bez specjalnego rozkazu, przyczyniać się do jaknajsprawniejszego działania łączności. W tym celu obowiązani są oni donosić o wszelkich zauważonych uszkodzeniach urządzeń łączności najbliższym organom łączności. Wszystkie oddziały mają obowiązek udzielać sobie wzajemnie wszelkiej pomocy w celu jaknajszybszego uruchomienia i stałego utrzymania łączności. W razie rozmyślnego lub lekkomyślnego niszczenia połączeń należy stosować surowe kary.

Za sprawne działanie całokształtu łączności odpowiedzialny jest dowódca każdej jednostki.

Techniczne kierownictwo oraz organizacja środków łączności spoczywa w ręku szefa (w wielkich jednostkach) względnie oficera (w ma-

łych jednostkach) łączności. Szef (oficer) łączności dysponuje dla uruchomienia środków łączności oddziałami wykonawczemi, których skład i zadanie zależne są od jednostki, do której organizacyjnie należą. W wielkich jednostkach środki łączności obsługują wojska łączności, w małych jednostkach oddziały łączności poszczególnych formacyj broni.

461. PODZIAŁ ŚRODKÓW ŁĄCZNOŚCI.

Używa się następujących środków łączności:

a) środki łączności, umożliwiające obustronną wymianę wiadomości nieskróconych; będą to **środki elektryczne**, a mianowicie: telegraf (drutowy), telefon (drutowy), radjotelegraf (telegraf bez drutu), radjotelefon (telefon bez drutu);

b) środki łączności, umożliwiające przesyłanie wiadomości skróconych względnie znaków umówionych, będą to **środki sygnalizacyjne**: sygnalizacja ręczna, sygnalizacja świetlna, sygnalizacja dźwiękowa, sygnalizacja przy pomocy ogni sztucznych, sygnalizacja przy pomocy płacht;

c) środki łączności, przenoszące wiadomości pisemne; będą to: **środki żywe**: gońcy (piesi i na różnych środkach lokomocji), gołębie pocztowe, psy meldunkowe, pociski meldunkowe i meldunki ciężarkowe.

462. OGÓLNE ZASADY UŻYCIA ŚRODKÓW ŁĄCZNOŚCI.

Każdy środek łączności ma swe właściwości taktyczne i techniczne; żaden z nich nie może być uważany za bezwzględnie pewny i odpowiedni w każdej sytuacji i w każdym wypadku.

Z tego też powodu **należy stosować poszczególne środki łączności równolegle.**

Z zasady do przesłania wiadomości należy użyć środka tego, którym wiadomość najprędzej dojdzie do miejsca przeznaczenia, w razie niezupełnej jego pewności przesłać ją jeszcze innym środkiem.

Środki łączności grupuje się w „ośrodkach łączności", znajdujących się w miejscach postoju (m. p.), dowództw lub też w miejscach taktycznie względnie technicznie ważnych.

W walkach ruchowych ośrodki łączności uruchamia się na linji, biegnącej wzdłuż osi posuwania się jednostki (oś łączności). Ośrodek łączności, najdalej wysunięty naprzód na osi łączności nosi nazwę „Wysuniętej składnicy meldunkowej".

B. Poszczególne środki łączności i zasady ich użycia.

463. ŚRODKI ŁĄCZNOŚCI ELEKTRYCZNE.

Telegraf (drutowy), umożliwia porozumiewanie się na odległość, za pomocą znaków Morse'a lub liter i cyfr drukowanych, dwu stacyj, posiadających odpowiednie aparaty i połączonych ze sobą przewodnikiem. Skład

urządzenia: aparat telegraficzny, źródło prądu elektrycznego (baterja), linja telegraficzna, łącząca aparaty ze sobą.

Zalety: daleki promień działania; wielka wydajność zwłaszcza przy aparatach telegrafji pośpiesznej; łatwość kontroli, ponieważ aparaty pozostawiają widoczne znaki (prócz stukawki); możność wykorzystania jednej linji do przesyłania równoczesnego kilku telegramów (telegrafja wielokrotna.

Wady: konieczność budowy przewodów, co wymaga dużo czasu, sił roboczych, sprzętu i środków przewozowych; konieczność stałej konserwacji zbudowanych linij; możność uszkodzenia linji przez warunki atmosferyczne, nieostrożność, wrogo usposobione elementy i nieprzyjaciela (pociski, bomby); konieczność wyspecjalizowanej obsługi, której szkolenie szczególnie dla aparatów telegrafji pośpiesznej wymaga dużo czasu.

Aparaty i ich wydajność. Aparat Morzowski (nadaje znaki Morse'a na taśmie); wydajność: do 70 znaków na minutę; promień działania bezpośredniego — do 800 km. Zastosowanie: od d-twa D. P. (S. br. kaw) w górę;

aparat Juzowski (nadaje litery i cyfry drukowane); wydajność: do 270 znaków na minutę; promień działania: bezpośrednio do 250 km., może być zwiększony przez włączenie stacyj pośrednich (translacyj). Zastosowanie: od d-twa D. P. (S. br. kaw.) w górę.

Powyższe dane dotyczą połączenia aparatów na jednej linji jednoprzewodowej.

(*Telefon (drutowy)* umożliwia rozmowy i prowadzenie korespondencji ustnej pomiędzy dwiema stacjami, połączonemi ze sobą przewodnikiem. Skład urządzenia: aparat telefoniczny ze źródłem prądu (baterją), linja telefoniczna, łącząca aparaty ze sobą.

Wydajność korespondencji równa się szybkości mowy.

Rozmowa telefoniczna, złożona z 50 słów po 5 liter = 250 liter trwa przeciętnie około 5 minut, przekazanie fonogramu tej samej długości, około 20 minut.

Telefon używany jest we wszystkich jednostkach od frontu aż do najdalszych tyłów.

Zalety: duża wydajność; umożliwia osobistą i bezpośrednią wymianę zdań na dalekie odległości; łatwy w użyciu i wyszkoleniu obsługi.

Wady: pkt. 1, 2, 3, jak przy urządzeniach telegraficznych; niedyskrecja wobec ewentl. w pobliżu znajdujących się osób niepowołanych i obsługi; możność podsłuchiwania prowadzonych rozmów przez wrogo usposobione elementy i nieprzyjaciela, przez włączenie się do linji lub za pomocą specjalnych aparatów podsłuchowych.

W armji spotyka się następujące rodzaje aparatów i łącznic telefonicznych, (różnice dotyczą systemu wywoławczego):

a) brzęczykowe: — do wywołania stacji przeciwnej służy brzęczyk, uruchamiany prądem elektrycznym (baterją). Odbiornikiem prądu sygnałowego jest słuchawka lub też (w niektórych łącznicach) wskaźnik wzrokowy. Zaletą tego sposobu sygnalizacji jest czułość, ze względu na to

że słuchawka reaguje na daleko słabsze prądy, niż np. dzwonek. W polu stan linij telefonicznych pod względem elektrycznym niezawsze jest zadawalniający; upływy prądu i opór linji uniemożliwiają niekiedy uruchomienie dzwonka induktorem stacji wołającej. W wypadkach tych z powodzeniem może być często jeszcze zastosowane wywołanie, a nawet nadanie telegramu, brzęczykiem. Prócz tego aparaty brzęczykowe są znacznie lżejsze, bowiem nie posiadają części składowych tej wagi co induktor i dzwonek. W niektórych aparatach innych armij zamiast brzęczyka stosowany jest t. zw. „wibrator" o działaniu podobnem do brzęczyka.

b) induktorowe: — do wywołania stacji przeciwnej służy induktor (mała prądnica), uruchamiany ręcznie przy pomocy korbki lub też przetwarzacz prądu (przy wielkich łącznicach). Odbiornikiem jest dzwonek elektryczny, wzgl. (przy łącznicach) klapka. Zaletą tego sposobu sygnalizacji jest jej wyrazistość oraz trwałość, ponieważ przyrządy do sygnalizacji są dość silnej konstrukcji i niezależne od ewentl. wyczerpywania się źródła prądu (baterji) jak przy sygnalizacji brzęczykowej;

c) kombinowane: (induktorowo - brzęczykowe wzgl. induktorowo - wibratorowe). Aparaty te łączą w sobie tak sygnalizację brzęczykową (wibratorową), jak i induktorową, mogą być więc użyte zależnie od warunków i potrzeb w jednym lub drugim systemie.

Linje telegraficzne i telefoniczne. Linje w zależności od sposobu budowy dzielimy na:

— stałe, przeznaczone do dłuższego użytku i posiadające odpowiednią trwałość (druty gołe, żelazne lub bronzowe, zawieszone na izolatorach, umocowanych do słupów oraz kable opancerzone, ułożone pod ziemią lub nad ziemią);
— polowe, budowane wówczas, gdy zachodzi potrzeba szybkiego nawiązania łączności (kable polowe).

W zależności od liczby przewodów dzielimy jeszcze linje na: jedno- i dwu-przewodowe.

W korespondencji telegraficznej stosuje się zawsze linje jedno-przewodowe, (jako drugi przewód wykorzystana jest ziemia), względnie linje telefoniczne dwuprzewodowe symultanizowane (wykorzystanie dla jednoczesnego telefonowania i telegrafowania).

W korespondencji telefonicznej stosuje się linje dwuprzewodowe dla zwiększenia promienia działania, celem uniknięcia szkodliwego oddziaływania indukcyjnego linij jednoprzewodowych na siebie i na linje dwuprzewodowe sąsiednie (w razie gdy linje takie prowadzone są na dłuższych odcinkach równolegle i blisko siebie, następuje wzajemne przenikanie rozmów), a także w strefie bojowej (na głębokości do 3-ch km. od linji frontu nieprzyjaciela), jeśli istnieje obawa podsłuchu ze strony nieprzyjaciela. Gdy powyższe wypadki nie występują, buduje się linje jedno-przewodowe.

Charakterystyka kabli polowych:

RODZAJ	Średnica w m/m.	Waga 1 km. w kg.	Kolor	Sposób transp.	W użyciu
Kabel polowy A (6 drucików stal., 1 miedziany) . .	3,2	16	niebieski	na bębnach po 500 mtr.	wojsk łączności
Kabel polowy B. (6 drucików stal., 1 miedziany) . .	2,3	9	czarny	na bębnach po 750 mtr.	oddziałów łączn. pułków broni.

Kable nawinięte są na bębnach. Do nawijania i rozwijania kabla w czasie budowy służy zwijak.

Zapasowy kabel telefoniczny (kabel na bębnach) przenosi się na specjalnych nosidłach, które zakłada się na plecy.

Jednostki budowlane, ich wyposażenie i wydajność.

Podstawowemi jednostkami budowlanemi są:

— w oddziałach łączności pułków broni — patrol telefoniczny,

— w formacjach wojska łączności — drużyna telegraficzna.

Patrol telefoniczny — jest jednostką samodzielną, zdolną do budowy lub zwinięcia jednego przewodu liji telefonicznej kablem B. oraz uruchomienia i obsłużenia stacji telefonicznej. Składa on się:

— w broniach pieszych z 1 podoficera i 3 szeregowców (patrol pieszy),

— w broniach jezdnych z 1 podoficera i 4 szeregowców (patrol konny).

Patrol telefoniczny wyposażony jest w „zestaw telefoniczny patrolowy", zawierający sprzęt, potrzebny do budowy linji i urządzenia stacji telefonicznej.

Patrol telefoniczny pieszy buduje przy sprzyjających okolicznościach (dogodne warunki atmosferyczne i terenowe, małe zmęczenie ludzi, dostateczne środki transportowe, brak działania nieprzyjaciela), w ciągu 1 godziny około 3-ch km. linji jednoprzewodniej na podporach naturalnych. Przy trudnych warunkach pracy, czas znacznie się zwiększa; przy powierzchownem rozkładaniu kabla na ziemi, szybkość budowania równa się szybkości marszu. Dla zbudowania linji 2-przewodowej wyznacza się dwa patrole, w którym to wypadku czas nie ulegnie zmianie; przy jednym patrolu zwiększy się on dwukrotnie.

Drużyna telegraficzna: — jest podstawową jednostką techniczną w formacjach wojska łączności, zdolną do samodzielnej budowy, wykorzystania i zwinięcia linji telefonicznej na podporach wszelkich typów.

Skład drużyny telegraficznej: 1 podoficer, 8 szeregowców; wyposażenie: „zestaw telegraficzny drużynowy" obejmujący sprzęt potrzebny do budowy linji i urządzenia stacji telefonicznej.

Drużyna telegraficzna może wybudować przy sprzyjających okolicznościach w ciągu 1 godziny około:

— 3 km. linji telef. jednoprzewodowej na podporach naturalnych — lub
— 2 km linji telef. na tyczkach — lub
— 1 km. linji telef. przyziemnej.

Do budowy linji stałej wyznacza się przynajmniej 1 pluton (4 drużyny), który potrzebuje w przybliżeniu na wykonanie 1 km. linji 2 przewodowej:

— założenie linji przy stojących słupach— 1—1,5 godz.,
— zbudowanie nowej linji—3—3,5 godz.

Rys. 243. Szeregowiec w. łączności z aparatem telef.

Poza zasadniczem wyposażeniem technicznem jednostek podstawowych, dalszy sprzęt stacyjny i budowlany zgrupowany jest w zestawach dodatkowych, przydzielonych według obowiązujących etatów. Istnieją jeszcze zestawy: juzowski, morzowski, łącznic na różną ilość linij, stacyjne (sprzęt stac. i aparaty dodatkowe), narzędzi do budowy linij stałych, dla mechaników, sprzętu zapasowego.

Radjotelegraf (telegtaf bez drutu): umożliwia korespondencję znakami Morse'a między stacjami posiadającemi odpowiednie urządzenia, bez pomocy połączeń materjalnych.

Każda stacja radjotelegraficzna składa się z: a) aparatury, b) anteny.

Pod względem typu rozróżniamy:

a) stacje nadawcze — wyposażone w aparatury przy pomocy których można tylko nadawać sygnały, np. stacje na niektótzch płatowcach;
b) stacje odbiorcze — wyposażone w aparatury, przy pomocy których można tylko odbierać sygnały, np. stacje odbiorcze artyleryjskie, stacje rtelg. podsłuchowe, stacje rtelg. kierunkowe (dwie ostatnie dla prowadzenia radjowywiadu);
c) Stacje korespondencyjne — wyposażone w aparatury, przy pomocy krórych można tak nadawać, jak i odbierać sygnały.

Działanie radjotelegrafu polega na wzniecaniu w przestrzeni, otaczającej „stację nadawczą", fal elektromagnetycznych, rozpowszechniających się z szybkością światła (300.000 km. na sekundę) i ujawnieniu tych fal przy pomocy aparatów „stacji odbiorczej".

Pod względem właściwości technicznych rozróżniamy:

a) stacje iskrowe (gasnące) — wzniecanie fal następuje przy pomocy wyładowań iskrowych (stąd „telegraf iskrowy"). Stacje te z po-

wodu wielu stron ujemnych obecnie znajdują coraz mniejsze zastosowanie;

b) stacje lampowe (niegasnące) — wzniecanie fal następuje przy pomocy lamp katodowych.

Zasięg stacji zależy od mocy stacji nadawczej, t. zn. od źródła energji elektrycznej, zastosowanej do zasilania aparatury nadawczej, od wysokości i rodzaju anteny, pokrycia terenowego między stacjami, własności technicznych stacji odbiorczej, warunków atmosferycznych i t. p.

Stacje odbiorcze o falach niegasnących mogą odbierać także stacje nadawcze o falach gasnących, natomiast stacje o falach gasnących nie mogą (bez dodatkowych urządzeń) odbierać stacyj nadawczych o falach niegasnących.

Wydajność radjotelegrafu wynosi do 120 znaków na minutę.

Radjotelegraf używany jest do korespondencji między d-twami na ziemi, między płatowcami, okrętami, czołgami, pociągami pancernemi i t. p., a stacjami lądowemi, między płatowcami w czasie lotu, a pozatem także dla prowadzenia podsłuchu korespondencji rtelg. nieprzyjaciela i określania m. p. jego stacyj (radjowywiad).

Zalety: możliwość towarzyszenia podczas przesunięć, szybkość uruchamiania w nowem m. p.; mała wrażliwość na zniszczenie przez nieprzyjaciela; możność uzyskania łączności ze wszystkiemi stacjami, znajdującemi się w promieniu działania danej stacji i zdolnemi do korespondowania z nią; możność jednoczesnego odbierania nadawanych sygnałów przez większą ilość stacyj we wszystkich kierunkach w promieniu działania stacji nadawczej (komunikaty prasowe, meteorologicznie, balistyczne, czas urzędowy, propaganda i t. p.); możność utrzymania łączności ze stacjami będącemi w ruchu (płatowiec, balon, okręt i t. p.); możność utrzymywania łączności przez przeszkody terenowe, rejony silnie ostrzeliwane, obsadzone przez nieprzyjaciela i t. p.

Wady: wrażliwość aparatów (szczególnie lampowych), trudność naprawy na miejscu; obsługa wymaga doborowego i długo szkolonego personelu; brak dostrzegalnych sygnałów wywoławczych, stąd konieczność stałego, bądź też okresowego nadsłuchiwania; możność podsłuchania stacyj korespondujących przez nieprzyjacielski radjowywiad, stąd konieczność szyfrowania; możność określenia przez nieprzyjacielskie stacje kierunkowe miejsc postoju stacyj nadających, a tem samem miejsc postoju d-tw, przy których stacje się znajdują, co może dać przeciwnikowi pewne wskazówki o siłach, znajdujących się na froncie.

Korespondencja radjotelegraficzna podlega: a) wzajemnemu przeszkadzaniu sobie własnych stacyj, b) przeszkodom stwarzanym przez stacje rtelg. nieprzyjacielskie (ewent. umyślnym), c) przeszkodom, wywoływanym przez zjawiska atmosferyczne (burze) i inne poblizkie wyładowywania elektryczne.

Stacje radjotelegraficzne.

1) R. O. D. — radjostacja odbiorcza sieci dywizyjnej.
2) R. K. D. — radjostacja korespondencyjna (nadawczo-odbiorcza), sieci dywizyjnej.
3) R. K. A — radjostacja korespondencyjna (nadawczo - odbiorcza), sieci armji.
4) R.K. G./A — radjostacja korespondencyjna (nadawczo-odbiorcza), sieci gr. armji.
5) R. N. L. — radjostacja nadawcza lotnicza.
6) R. O. W. (R. O. W/S.) — radjostacja odbiorcza wywiadowcza (podsłuchowa), polowa i stała.
7) R. O. K. (R. O. K/S.) — radjostacja odbiorcza kierunkowa — polowa i stała.

Radjotelefon (telefon bez drutu): umożliwia bezpośrednią ustną wymianę zdań między dwiema osobami przy pomocy stacyj radjotelegraficznych.

Rys. 244. Radjostacja polowa (wyższych dowództw).

Radjotelefonja jest specjalnem zastosowanie radjotelegrafji o falach niegasnących; posługuje się ona temi samemi aparatami.

Wydajność radjotelefonu jest znacznie mniejsza niż telefonu drutowego.

Zalety: przedstawia te same zalety co radjotelegraf, pozatem niepotrzebna jest znajomość alfabetu Morse'a.

Wady: jak przy radjotelegrafie, pozatem:

korespondencja obustronna utrudniona, nie przedstawia korzyści takich jak w telefonji drutowej, ponieważ nie można jednocześnie nadawać i odbierać; promień działania radjostacji, użytej na telefon jest znacznie mniejszy, niż promień działania tej samej stacji, użytej na telegraf (około ⅓).

464. ŚRODKI ŁĄCZNOŚCI SYGNALIZACYJNE.

Sygnalizacja ręczna umożliwia przesyłanie sygnałów umówionych lub znaków Morse'a na niewielkie odległości (odległość wzroku) rękoma przy pomocy tarczy, chorągiewek i t. p. przedmiotów i może być używana tylko w dzień.

Wydajność: 10 — 15 znaków na minutę.

Zastosowanie: w oddziałach bojowych w strefie przodowej.

Zalety: — szybkość uruchomienia, sprzęt lekki, łatwo przenośny i nietrudny do obsłużenia; możność utrzymania łączności przez przeszkody terenowe (rzeki, bagna i t. p.) i teren silnie ostrzeliwany.

Wady: — mała wydajność, mały promień działania; zależność od terenu, warunków atmosferycznych i pory dnia.

Sprzęt: para tarcz (2 sztuki), składanych, koloru z jednej strony czerwonego, z drugiej białego (dla odpowiedniego tła), wymiar 50×60 cm. (rozłożone). Sposób nadawania znaków: pod. niesienie jednej tarczy w bok do pozycji poziomej oznacza kropkę, obu tarcz do takiej pozycji—kreskę (alfabet Morse'a). Przy użyciu 2-ch par tarcz, podniesienie środkowych—kropkę, wszystkich 4-ch — kreskę. Promień działania: przy użyciu jednej pary tarcz do 1 km., dwóch par do 2 km. Użycie lornetki zwiększa promień działania. Obsługa: 2-ch sygnalistów. Transport: przy pasie głównym w specjalnej pochewce.

Rys. 245. Aparat do sygn. świetlnej.

Sygnalizacja świetlna: umożliwia korespondencję 2-ch stacyj przy pomocy sygnałów świetlnych, wysyłanych przez aparaty według alfabetu Morse'a. Krótki błysk świetlny oznacza kropkę, długi — kreskę.

Wydajność: do 25 znaków na minutę.

Zastosowanie: w dowództwach od dywizji w dół.

Zalety: jak w sygnalizacji ręcznej.

Wady: zależność od ukształtowania terenu warunków atmosferycznych; możność w niektórych wypadkach odczytywania sygnałów przez nieprzyjaciela (przy korespondencji od tyłu do przodu).

Aparaty: różnią się między sobą konstrukcją techniczną, a przedewszystkiem średnicą zwierciadła, od którego w pierwszym rzędzie zależny jest promień działania. Aparaty są wyłącznie typu lusterkowego z elektrycznem źródłem światła (żarówka elektryczna) umieszczonem w ognisku lustra wklęsłego.

Nazwa aparatu	Źródło światła	Źródło prądu	Promień działania		Obługa
			w dzień	w nocy	
S. B. 10.	Żarówka 9 Volt	Baterja 12 Volt	do 5 klm.	do 10 klm.	2-ch sygnalistów
S. A. 13.	żarówka 6 volt biała, zielona i czerwona	baterja z ogniw i prądniczka ręczna	do 8 klm.	do 16 klm.	3-ch sygnalistów

Sygnalizacja dźwiękowa: umożliwia przesyłanie na wielkie odległości sygnałów dźwiękowych, a tem samem zawiadomienie (zaalarmowanie) jednoczesne załogi odcinka (zbiórka, atak gazowy, lotniczy, wyruszenie do natarcia i t. p.).

Zastosowanie: w całej Armji.

Zalety: jedyny środek do jednoczesnego masowego zawiadomienia: środek lekki, łatwo przenośny, szybki, łatwy do uruchomienia.

Wady: mały promień działania; możność podania niewielkiej ilości sygnałów umówionych, możność przejęcia i zmylenia sygnałów.

Sprzęt: Szyny, uderzane młotkiem, trąbki, syreny, gwizdki, gongi, dzwony, wystrzały i t. p. przyrządy któremi można wywołać dźwięk.

Sygnalizacja przy pomocy ogni sztucznych umożliwia podawanie pewnej ilości sygnałów świetlnych, różniących się od siebie kolorami i kształtami, których znaczenie uprzednio zostało ustalone.

Zastosowanie: dla przesyłania naglących żądań, wzgl. zawiadomień, szczególnie od piechoty do wspierającej ją artylerji oraz od obserwatora na płatowcu do ziemi.

Zalety: sprzęt lekki, łatwo przenośny, szybki w uruchomieniu, łatwy w obsłudze; łączność niezależna od ognia nieprzyjacielskiego.

Wady: zależność od warunków atmosferycznych i ukształtowania terenu; możność podawania tylko niewielkiej ilości sygnałów; trudność ustalenia nadawcy; możność przejęcia sygnałów i zmylenia własnych oddziałów przez sygnały nieprzyjaciela.

Sprzęt: pistolety, rakiety koloru: białego, czerwonego, zielonego. Kształty: 1, 2, 3 gwiazdowe, wielogwiazdowe, dymy, gąsienice bez i ze spadochronem. Wysokość wystrzału około 50 mtr. Rakiety trzonowe, wystrzeliwane z kołka, wbitego do ziemi. Wysokość wystrzału około 25 mtr. Ognie bengalskie koloru czerwonego i białego zastępują płachty wytyczne 1-szej linji w pewnych wypadkach (zarośla, mgła, zmierzch i t. p.), oraz służą do podania obserwatorowi na płatowcu w wyjątkowych wypadkach pewnych umówionych sygnałów.

Sygnalizacja przy pomocy płacht zapewnia łączność z ziemi do lotnika, wyjątkowo do balonu lub innego obserwatora dla:

— podania obserwatorowi przebiegu pierwszej linji piechoty oraz m. p. d-tw,
— przesyłania za pośrednictwem obserwatora wiadomości do zainteresowanych d-tw,
— zapewnienia łączności od baterji strzelającej do lotnika, obserwującego pociski w czasie wstrzeliwania.

Zastosowanie: we wszystkich d-twach od baonu (dyonu) wzwyż i w 1-szej linji.

Zalety: sprzęt lekki, łatwo przenośny, szybki i łatwy w uruchomieniu.

Wady: zależność od pogody, pory dnia oraz pokrycia terenu; możność dostrzeżenia sygnałów przez npla; możność podawania tylko niewielkiej ilości umówionych sygnałów.

Sprzęt: a) płachty wytyczne 1-szej linji: służą do wytyczania na żądanie obserwatora lub z własnej inicjatywy linji bojowej, zajmowanej przez oddziały czołowe piechoty. W płachty te są zaopatrzeni szeregowi piechoty.

Konstrukcja: cerata lub płótno, kolor z jednej strony biały, z drugiej pomarańczowy, wymiar 40 × 50 cm., transport w pochewce przy pasie głównym.

b) Płachty tożsamości d-tw: służą do oznaczenia obserwatorowi miejsca na ziemi, w którem znajduje się odnośne dowództwo. Wspólnie z płachtami sygnałowemi służą do wykładania obserwatorowi umówionych sygnałów. Kolor płacht: po jednej stronie białe, po drugiej czerwone z czarnemi oznaczeniami (pasami wzgl. kwadracikami). Transport płacht tożsamości wspólnie z płachtami sygnałowemi w torbach brezentowych.

465. ŚRODKI ŁĄCZNOŚCI ŻYWE.

Gońcy: przenoszą lub przewożą rozkazy, meldunki i inne wiadomości pisemne, w wyjątkowych wypadkach ustne.

Zależnie od środka lokomocji, przy pomocy którego goniec się porusza, odróżnia się: gońców pieszych, konnych, na rowerze, motocyklu, wozie, samochodzie, drezynie, kolei, czołgu, płatowcu i t. p.

Gońcy spełniać mogą swe zadanie pojedyńczo lub zorganizowani w łańcuch gońców (sztafeta).

Zastosowanie: w całej armji.

Zalety: łatwy w użyciu, szybko daje się uruchomić, środek często najpewniejszy.

Wady: wielki ubytek żołnierzy i związane z tem znaczne zmniejszenie siły bojowej oddziału; środek często zbyt powolny.

Wydajność:

goniec pieszy pełzając	1 klm. w 45 minut	odległość między poster. łańcucha 150 — 300 mtr.
„ „ idąc zwykłym krokiem	1 „ w 11 „	
„ „ krokiem szybkim .	1 „ w 9 „	
„ „ biegnąc	1 „ w 7 „	
„ konny kłusem	1 „ w 4,5 „	odległość między posterunkami łańcucha 3 — 5 klm.
„ „ „ i galopem . .	1 „ w 3,5 „	
„ „ galopem	1 „ w 3 „	
„ na rowerze	1 „ w 4 „	
„ na motocyklu	1 „ w 1-2 „	
„ na wozie	1 „ w 4-5 „	
„ na samochodzie	1 „ w 1-2 „	
„ na drezynie	1 klm. zależnie od typu drezyny (ręczna, motorowa)	
„ na kolei	1 klm. zależnie od szybkości pociąu.	

Gołębie pocztowe: służą do przenoszenia wiadomości od najbardziej wysuniętych oddziałów do dowództw. Dzięki swej szybkości oraz łatwo-

ści orjentacji zastępują one gońców na dalszych i trudnych do przebycia przestrzeniach.

Pozatem gołębie mogą także być użyte w lotnictwie i na morzu dla łączności płatowców, balonów i okrętów z lądem.

Prócz wiadomości można przesyłać za pomocą gołębia pocztowego szkice, plany, rysunki oraz dokonywać zdjęć terenu, nad którem gołąb przelatuje (przez umieszczenie na gołębiu małego filmowego aparatu fotograficznego).

Gołębie pocztowe znajdują również zastosowanie w służbie wywiadowczej dla przesyłania wiadomości z terenów zajętych przez nieprzyjaciela.

Użycie gołębia pocztowego polega na wykorzystaniu pewnych jego

Rys. 246. Gołębnik polowy—kosze do transportowania gołębi.

cech, a mianowicie: przywiązania do gołębnika, zdolności orjentowania się nawet na wielkie odległości, szybkości i wytrwałości lotu.

Zalety: środek szybki, łatwy w użyciu, mało narażony na działanie ognia nieprzyjacielskiego; możność przebycia dalekich przestrzeni; stanowi dobre połączenie przez przeszkody terenowe, teren silnie ostrzeliwany lub zajęty przez nieprzyjaciela (oddziały odcięte lub daleko wysunięte).

Wady: wymaga specjalnego i umiejętnego szkolenia; wymaga uzupełniającego środka łączności dla przekazania wiadomości od gołębnika do miejsca przeznaczenia; praktycznie w dzisiejszym stanie środek jednostronny; łączność zależna od pory dnia i warunków atmosferycznych; przesunięcie gołębnika powoduje na pewien czas przerwę w użyciu gołębi.

Cechy charakterystyczne gołębia pocztowego: — głowa wypukła, dziób silny i mocno osadzony, szyja dobrze upierzona błyszczącemi piórami, pierś szeroka wystająca ku przodowi, skrzydła rozwinięte, zlekka zgięte,

pióra liczne i jedwabiste, upierzenie bogate i jedwabiste na całem ciele, błyszczące u nasady szyi (kolor nie odgrywa roli).

Pomieszczenie: gołębniki stałe na dowolną ilość gołębi i gołębniki ruchome (polowe) o zaprzęgu konnym.

Czas potrzebny na przyzwyczajenie gołębi do nowego m. p. 2 — 14 dni (zależenie od przyzwyczajenia gołębia do ruchu).

Szybkość lotu gołębia pocztowego — przeciętnie 1 km w 1 minucie.

Zdolność przebycia dobrego gołębia w przeciągu 1 dnia: do 900 km.

Oznaczenia gołębia pocztowego: a) obrączka rodowa z aluminjum na lewej nóżce z wytłoczonemi znakami W. P. (wojsko polskie) liczbą ewidencyjną gołębia i rokiem wylęgu; b) na skrzydle od strony wewnętrznej pieczątka z orłem państwowem, liczba ewid. gołębia w gołębniku, w którym się obecnie znajduje, pieczęć stacyjna obecnej stacji gołębia, pieczęć M. (męski) lub Z (żeński).

Sposoby przenoszenia meldunków przez gołębia: a) w tulejce nożnej, sporządzonej z aluminjum i przytwierdzanej do nóżki gołębia; b) w tulejce ogonowej, sporządzonej z pnia pióra gęsiego i wsuwanej na jedno z piór ogona gołębia; c) w kieszonce, sporządzonej z płótna nieprzemakalnego i zakładanej przy pomocy szelek na piersiach gołębia.

Transport gołębi na front: w koszach wiklinowych na 2 i 4 gołębie, przenoszonych na plecach oraz w koszach na 20 gołębi, przewożonych lub przenoszonych ręcznie.

Gołębie zostają przeniesione lub przewiezione na front (stacje odlotowe) z gołębników stałych lub ruchomych (polowych). Mogą one być trzymane w zamknięciu na stacji odlotowej najwyżej przez 48 godzin, poczem należy je wypuścić wzgl. przy niesprzyjających warunkach atmosferycznych — zamienić.

Gołąb, wypuszczony ze stacji odlotowej powraca do swego gołębnika z meldunkiem. Dla przekazania meldunków z gołębnika do adresata (miejsca przeznaczenia) należy uruchomić inne środki łączności.

Psy meldunkowe: dzięki swej szybkości, zmysłowi orjentacyjnemu i wierności zastępują gońca pieszego w strefie bojowej.

Zalety: szybkość, łatwość w użyciu, może przebywać przeszkody terenowe.

Wady: konieczność specjalnego i umiejętnego szkolenia; narażony na działanie ognia nieprzyjacielskiego.

Rasy: doberman, owczarki, wilki, psy myśliwskie, pudle (ostatecznie używać można przy odpowiedniem szkoleniu wszystkie rasy).

Szybkość: 1 km. w 3— 4 minuty (szybkość gońca konnego), użycie na odległość do 6-ciu km.

Skład patrolu: 2 szer. i 1 lub 2 psy przy użyciu dwustronnem; 1 szer. i 1 pies przy użyciu jednostronnem.

Sposób przenoszenia meldunków: w tulejce blaszanej przytwierdzonej do obroży.

Meldunki ciężarkowe: służą do przekazywanta wiadomości pisemnych od obserwatora na płatowcu do d-tw na ziemi. Konstrukcja: puszka blaszana lub torebka brezentowa, do której wkłada się meldunek, zaopatrzona we wstęgi dla łatwiejszego uwidocznienia przelotu w powietrzu.

466. ŁĄCZNOŚĆ OBSERWATORÓW NA PŁATOWCU Z ZIEMIĄ.

Obserwator na płatowcu piechoty: lotnik piechoty w zasadzie pracuje w pasie działania (w strefie właściwej walki) jednej dywizji, do której został przydzielony na stałe lub na czas pewnego działania.

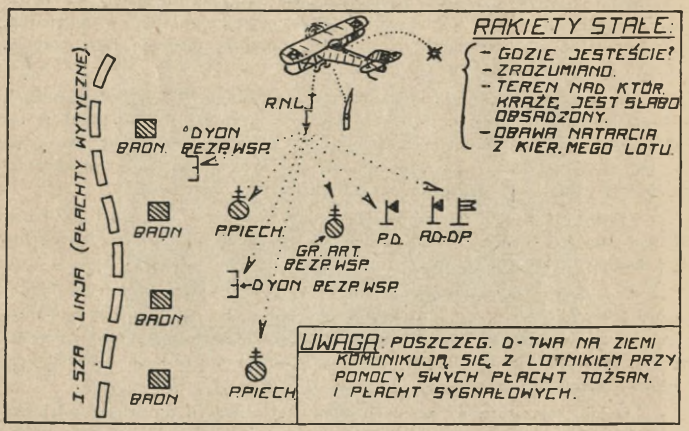

Rys. 247. Łączność lotnika piechoty w ramach dywizji.

Zadaniem lotnika piechoty jest:

a) pracować dla pierwszej linji,

b) pełnić rozpoznanie bezpośrednio przed własną 1-szą linją,

c) donosić o wszystkich spostrzeżeniach zainteresowanym dowództwom i oddziałom,

d) pośredniczyć w przekazywaniu meldunków,

e) czynnie wspierać akcję piechoty swemi środkami ogniowemi (wyjątkowo).

Lotnik piechoty obsługuje d-twa piechoty od d-twa dywizji w dół oraz artylerję bezpośredniego wsparcia.

Piechota musi współpracować z lotnikiem przez wytyczanie swej 1-szej linji za pomocą płacht wytycznych. Następuje to z własnej inicjatywy gdy:

a) została zatrzymana,

b) osiągnęła pewien cel nakazany rozkazem operacyjnym,

c) zajęła nową linję, cofając się,

d) na żądanie obserwatora na płatowcu, wyrażonego sygnałem świetlnym (rakietą).

Lotnik piechoty wyposażony jest w następujące środki łączności:

a) stację rtelg. nadawczą (R. N. L.),

b) meldunek ciężarkowy (zrzuca zawiadomienia do tych posterunków, które nie mają stacyj rtelg., w razie niedziałania łączności rtelg. i celem przesłania dłuższych wiadomości lub szkiców),

c) rakiety i ewentl. gołębie pocztowe.

Ziemia wykłada do lotnika sygnały płachtami.

Rys. 247 przedstawia lotnika piechoty w łączności z d-twami i oddziałami na odcinku dyw. piech.

Obserwator na płatowcu artylerji: lotnik artylerji pracuje nad strefą nieprzyjaciela; jego zadanie polega na:

a) obserwacji ognia i prowadzeniu wstrzeliwania artylerji własnej na pewien cel (wstrzeliwanie),

b) wyszukiwaniu i wskazywaniu odpowiednich celów dla artylerji własnej na dozorowanym przezeń odcinku frontu (dozorowanie).

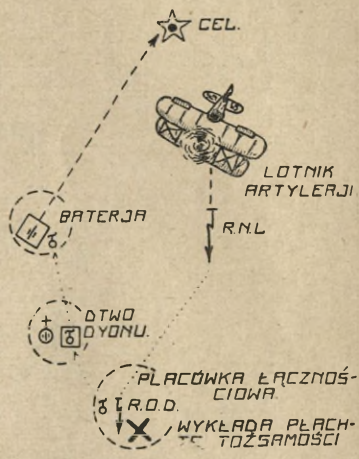

Rys 248. Lotnik artyl. w łączności z baterją.

Przy wstrzeliwaniu obserwatorowi na płatowcu jest cel znany, zadanie jest ściśle przygotowane i omówione, ogranicza się on do obserwacji padających pocisków i informowania baterji o skutkach trafienia.

Przy dozorowaniu odcinka obserwator wyszukuje cele, a gdy takowy zauważy, wzywa odnośne zgrupowanie artylerji do otwarcia ognia, podając dokładnie miejsce celu, poczem prowadzi wstrzeliwanie jak wyżej.

Dla utrzymania ciągłej łączności z płatowcem, odnośna jednostka artylerji, którą obserwator na płatowcu obsługuje, wystawia „placówkę łącznościową". Placówka taka umieszczona jest zasadniczo przy każdym dyonie artylerji i zgrupowaniach wyższych i posiada połączenie telefoniczne ze strzelającą baterją. Łączność z ziemią obserwator utrzymuje za pomocą radjostacji nadawczej, ziemia do obserwatora za pomocą płacht.

Rys. 248 przedstawia lotnika artylerji w łączności ze strzelającą baterją.

467. TABLICA ŚRODKÓW ŁĄCZNOŚCI TECHNICZNEJ.

W poszczególnych dowództwach w dywizji piechoty (kawalerji), patrz Rys. 250. (str. 440).

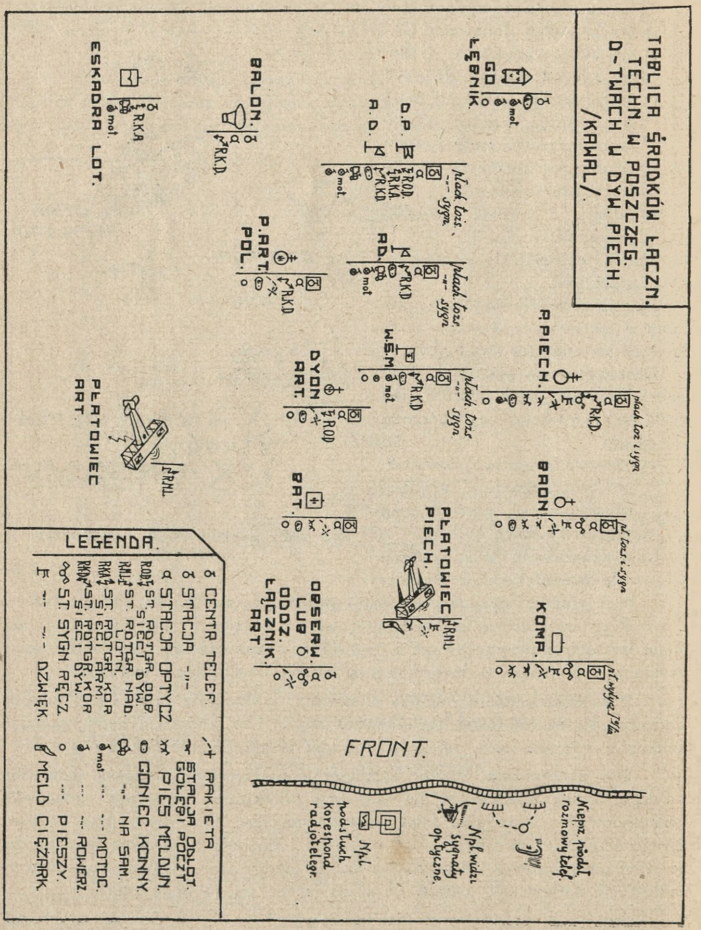

Rys. 250.

468. ZNAKI MORSE'A:

a) Alfabet:

a · —	i · ·	r · — ·	ą · — · —
b — · · ·	j · — — —	s · · ·	ć — · — · ·
c — · — ·	k — · —	t —	ę · · — · ·
ch — — — —	l · — · ·	u · · —	ń — — · — —
d — · ·	m — —	v · · · —	ó — — — ·
e ·	n — ·	w · — —	ś · · · — · · ·
f · · — ·	o — — —	x — · · —	ż — — · · —
g — — ·	p · — — ·	y — · — —	ź — — · · — ·
h · · · ·	q — — · —	z — — · ·	

b) Cyfry:

1 · — — — —	6 — · · · ·
2 · · — — —	7 — — · · ·
3 · · · — —	8 — — — · ·
4 · · · · —	9 — — — — ·
5 · · · · ·	0 — — — — —

c) Znaki pisarskie:

Kropka (.)	· · · · · ·
Przecinek (,)	· — · — · —
Średnik (;)	— · — · — ·
Dwukropek (:)	— — — · · ·
Pytajnik (?)	· · — — · ·
Wykrzyknik (!)	— — · · — —
Myślnik (-)	— · · · · —
Cudzysłów („)	· — · · — ·
Nawias ( )	— · — — · —
Znak równania względnie rozdziału (=)	— · · · —
Znak dodawania (+)	· — · — ·
Kreska ułamkowa (/)	— · · — ·
Podkreślenie	· · — — · ·

d) Klucz do odczytywania znaków Morse'a bez znajomości alfabetu.

Obok umieszczona tablica służy do odczytywania znaków Morse'a bez posiadania znajomości alfabetu. Wystarczy w miarę otrzymywanych sygnałów, wyrażonych zapomocą kropek i kresek, posuwać się po linjach kreskowanych, zaczynając stosownie do odczytywanego znaku od kropki oznaczonej przez o (kółko) lub kreski oznaczonej przez — (kreska) t. j. od litery T lub E umieszczonych pośrodku tablicy i odczytywać literę przy ostatnim znaku na którym sygnalizujący uczynił przepisową pauzę, oznaczającą koniec litery.

Na przykład: Sygnalizujący nadaje literę wyrażoną znakami Morse'a: o — o t. j. złożoną początkowo z kropki potem z kreski i końcowej kropki. Odczytujemy: pierwszą kropkę przy literze E, posuwamy się linją kreskowaną do najbliższej kreski t. j. w dół przy literze A, następnie do najbliższej kropki po linji kreskowanej t. j. do litery R; ponieważ sygnalizujący uczynił po tej kropce pauzę w nadawaniu, oznacza to koniec litery, więc nadana została litera R

Klucz do odczytywania znaków Morse'a.

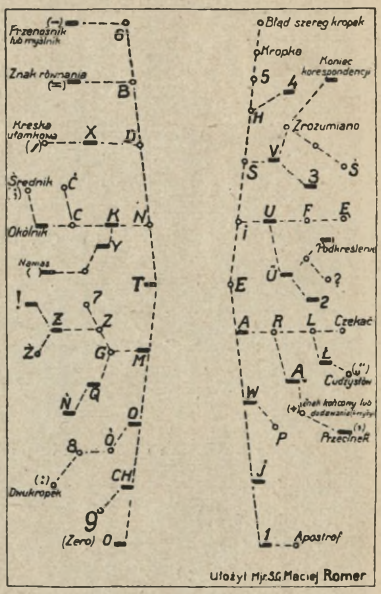

Rys. 249.

Pomiędzy słowami należy uczynić dłuższą przerwę.

XV. Uzbrojenie.

A. Sposób nauczania o broni.

469. OGÓLNE ZASADY NAUCZANIA.

Ustalona przez Centr. Szk. Strzel. metoda nauczania o broni *), podaje plany wykładów, które mogą być dla instruktora wskazówką i materjałem przy nauczaniu.

Zgodnie z tą metodą żołnierz, ucząc się o broni, powinien zrozumieć: 1) jak działa w danej broni mechanizm, 2) dlaczego, t. j. z jakiego powodu i dla jakiego celu działa tak, a nie inaczej.

Pozatem jednak pewne działy, jak np. zacięcia, powinien on opanować pamięciowo.

Na zacięcia trzeba zwrócić szczególną uwagę.

Gorszym sposobem nauczania zacięć jest ten, gdy instruktor podaje objaw i każe uczniom wyrozumować, co jest jego przyczyną, gdyż przyczyn tych może być kilka.

Znacznie prościej, gdy instr. poda przyczynę, a uczniowie wyrozumują, jaki wskutek tego nastąpi objaw, gdyż myślenie w tym kierunku jest łatwiejsze.

Jednakże, gdy żołnierz zrozumiał, jaki skutek wywoła pewna przyczyna, powinien zapamiętać to w odwrotnym porządku, t. j. wiedzieć, gdzie szukać przyczyny, gdy widzi jej objaw. W ten sposób bowiem będzie w praktyce usuwał zacięcia.

Na początku nie trzeba kłaść specjalnego nacisku na nazwy, jednakże pod koniec nauki żołnierz, a szczególnie specjalista, musi nazwy umieć dobrze.

470. PROWADZENIE LEKCJI *).

Lekcję prowadzi jeden instruktor. Uczniowie są podzieleni na kilka grup. Każda grupa siedzi dokoła swego karabina tak, by wszyscy mogli go dokładnie widzieć, a przy każdej z nich znajduje się pomocnik instruktora.

Instruktor wyjaśnia coś, pokazuje to jednocześnie wszystkim na szemacie, lub rysunku, poczem przerywa.

Teraz wszyscy pomocnicy pokazują swym grupom, jak to, co instruktor przed chwilą tłómaczył, wygląda w rzeczywistości w karabinie.

Gdy wszyscy to już obejrzeli, instruktor daje znak i znów dalej objaśnia dla wszystkich.

W czasie lekcji trzeba zwrócić uwagę:

1) aby nie za wiele naraz objaśniać, a więc np. tylko źródło ruchu;

---

*) „Metoda nauczania o broni", mjr. dr. T. Felsztyn, kpt. dypl. K. Klochowicz, por. S. Szymanowski.

*) Patrz rozdział: „Wychowanie i metodyka nauczania w wojsku".

2) aby przy wyjaśnianiu czegoś — jednocześnie mówić i pokazywać to na szemacie, gdyż w ten sposób nietylko słuch, ale i wzrok pracują jednocześnie;
3) aby w czasie objaśniania wszyscy patrzyli na to, co pokazuje instruktor, a nie na swe karabiny;
4) aby pomocnicy pokazywali tylko to, co przed chwilą objaśniano;
5) aby pytania uczniowie stawiali instruktorowi, a nie pomocnikom;
6) aby stawiać uczniom jak najwięcej pytań, które utrzymują uwagę i zmuszają do myślenia.

Uwaga. Wiadomości o broni podane są tutaj w streszczeniu, jako przypomnienie dla tych, którzy z bronią daną już się zapoznali poprzednio z obszerniejszych opracowań i nie mogą służyć jako wystarczające źródło dla tych, którzyby się danej broni chcieli dopiero uczyć. Przy opisie każdej broni wskazany jest podręcznik, który omawia ją obszernie i wyczerpująco.

B. Pielęgnowanie i czyszczenie broni.

471. CZYSZCZENIE I PIELĘGNOWANIE SPRZĘTU PIECHOTY.

Pielęgnowanie.

1) Chronić lufę przed zanieczyszczeniem obcemi ciałami, jak piasek, śnieg i t. p. i dlatego nie zdejmować ochraniacza bez koniecznej potrzeby (karabin naładowany, czyszczenie lufy, przeglądanie). Nie wolno oddać strzału przy zanieczyszczonej lub zardzewiałej lufie.

2) Żołnierzowi nie wolno przenosić więcej niż po dwa karabiny. Na schodach, w wąskich przejściach — nosić karabin za szyjkę.

3) Unikać otwierania zamka siłą, opuszczania iglicy w nieprzepisowy sposób, uderzania kolbą o ziemię.

4) Nie ładować pogiętemi, zepsutemi lub zanieczyszczonemi nabojami.

5) Przed strzelaniem przetrzeć lufę suchemi pakułami.

6) Natychmiast po strzelaniu przetrzeć lufę suchemi pakułami, poczem lekko natłuścić.

7) O wszelkich uszkodzeniach karabina natychmiast meldować i oddać karabin do naprawy.

8) Naboje, wyjęte ze skrzyni, przechowywać w suchem miejscu, lekko natłuszczone.

9) Naboje ostre, ślepe, ćwiczebne, śrucinowe, oraz niewypały trzymać osobno, tak, by ze sobą się nie pomieszały.

Czyszczenie.

1) Do czyszczenia służą następujące przybory:
Łoże — do umocowania broni przy czyszczeniu lufy.

---

*) Patrz: Min. Spr. Wojsk. „Instrukcja o broni piechoty". Cz. I, Min. Spr. Wojsk. „Regulamin art. pol.". Cz. II.

Wkładka — do wprowadzania do lufy długiego wyciora.

Wycior długi — do czyszczenia lufy.

Pakuły — do czyszczenia przewodu lufy i sprężyn.

Smatki wełniane lub bawełniane — do czyszczenia części metalowych i drewnianych.

Kijek — do czyszczenia i tłuszczenia komory nabojowej.

Drewienko — do tłuszczenia pakuł, oraz czyszczenia części, których nie można dosięgnąć samą szmatką.

Wazelina — do tłuszczenia części metalowych i napajania części drewnianych.

Maź—do uszczelniania szpar między częściami metalowemi, a drewnianemi.

Sznur — do czyszczenia lufy w braku wyciora.

Wyciory krótkie — złączone po trzy, zastępują wycior długi.

Tłuszcz wieprzowy niesolony lub łój z naftą — zastępują wazelinę.

2) Karabin czyścić po każdem użyciu, a przedewszystkiem po każdem strzelaniu. Częste tłuszczenie najlepiej zapobiega zacięciom i zapewnia dobry stan broni.

3) Przy czyszczeniu nie pomieszać części jednego karabina z częściami innego.

4) Gdy pojawi się rdza, której przy pierwszem czyszczeniu nie można usunąć, trzeba zardzewiałe miejsce natłuścić wazeliną, następnego dnia zetrzeć ją i powtarzać to tak długo, aż rdza ustąpi.

Nie wolno usuwać rdzy, lub plam pozostałych po niej w sposób gwałtowny, to jest cegłą, popiołem, szmerglem, naftą.

5) Przeprowadza się czyszczenia: główne, pełne, zwykłe, pobieżne i polowe.

Czyszczenie główne wykonywuje raz na rok rusznikarz.

Czyszczenie pełne przeprowadza się po każdem strzelaniu, oraz silnem zabrudzeniu broni. Przy tem czyszczeniu wyjmuje się donośnik i rozkłada zamek.

Czyszczenie zwykłe odbywa się po normalnych ćwiczeniach, gdy karabin nie jest zbyt zanieczyszczony. Lufę czyści się pobieżniej, nie wyjmuje donośnika, w zamku odkręca się tylko łącznik z iglicą od trzona.

Czyszczenie pobieżne przeprowadza się natychmiast po strzelaniu. Polega ono na natłuszczaniu lufy, poczem po powrocie do koszar, następuje czyszczenie pełne.

Czyszczenie polowe nie ma reguł i zależy od posiadanych środków i możliwości; czyszczenie lufy powinno się odbywać przy pomocy sznura (ochraniacz nałożony) lub skręconych razem wyciorów.

472. CZYSZCZENIE I PIELĘGNOWANIE SPRZĘTU ARTYLERJI.

Utrzymanie dział.

1) Utrzymanie sprzętu należy do obsługi, rzemieślników i pracowni naprawczych.

2) Do obowiązków obsługi należy: codzienne czyszczenie i smarowanie, oraz powierzchowne oględziny, zastępowanie części zużytych zapasowemi, w granicach dozwolonych regulaminem, sprawdzanie stanu napełnienia opornika.

3) Rozbierać działo należy tylko w razie potrzeby i w sposób przepisany regulaminem. Obsłudze wolno rozbierać: zamek, koła i dyszel, oraz zdjąć półkę na plecaki.

4) Codzienne utrzymanie sprzętu polega na oczyszczeniu i naoliwieniu zewnętrznych i niepokrytych części działa, jak przyrządów celowniczych i miejsca ich obsadzenia, mechanizmu podniesień, łoża, kołyski i t. p.

5) Po każdem strzelaniu należy oczyścić i nasmarować zamek, lufę i wodzidła.

6) Do czyszczenia używać tylko oliwy, wazeliny, nafty, wody i mydła, poza tem czystych szmat i pakuł. Nie wolno używać środków ostrych.

7) Lufę czyści się, przemywając przewód wodą z mydłem zapomocą wyciora, dopóki woda nie będzie wychodziła czysta. Następnie wyciera się na sucho i cienko smaruje. Po strzelaniu z użyciem przyćmiewacza, trzeba czyszczenie lufy wykonać bezzwłocznie.

8) Przed wyruszeniem do marszu działonowy przeprowadza pobieżne oględziny sprzętu, upewniając się, czy wszystkie mechanizmy działają sprawnie, czy części są silnie przymocowane, lufa unieruchomiona, czy przodek i jaszcz w porządku, wszystkie części na swojem miejscu.

9) Przed każdem strzelaniem należy odtłuścić lufę, aby uniknąć dymu przy pierwszym strzale.

Utrzymanie amunicji.

1) Nie kłaść na ziemię, lecz deskę, szmatę i t. p.
2) Nie zniekształcać łuski.
3) Nie zanieczyszczać oka pocisku.
4) Nie wykręcać wkrętki głowicowej.
5) Odkapturzać dopiero przed strzelaniem.
6) Przed ładowaniem obejrzeć pocisk i łuskę.
7) sprawdzać, czy nie poobijany pierścień wiodący.
8) Przetrzeć pocisk suchą szmatą, a tłustą nasmarować pierścień wiodący i zgrubienie środkujące.

C. Karabiny powtarzalne.

473. KB. MAUSER WZ. 98*).

Kb. Mauser (Rys. 251) jest pięciostrzałowy, z pudełkiem niewystającem z łoża, z zamkiem czterochwytowym, zaryglowanym symetrycznie.

---

*) Patrz Min. Spraw Wojsk. „Instrukcja o broni piechoty". Cz. I.

Kaliber lufy — 7,9 mm. Celownik od 400 do 2.000 m. Największa donośność 4.000 m. Szybkość początkowa pocisku — 880 m. na sek. Ciężar kb. z bagnetem — 4,92 kg., ciężar naboju 23,9 gr. Ilość bruzd — 4.

Rozkładanie. 1) Otworzyć i zamknąć zamek (w ten sposób zostaje napięta iglica). 2) Obrócić bezpiecznik skrzydełkiem do góry. 3) Odciągnąć w lewo zaczep zamkowy i wysunąć zamek (nie wolno wyjmować zamka odbezpieczonego). 4) Naciskając samoczynny bepiecznik, odkręcić łącznik z iglicą. 5) Wcisnąć iglicę w łącznik i odjąć kurek, obracając go o ćwierć obrotu w prawo lub w lewo. Iglicę trzeba przytem oprzeć pionowo o specjalną podstawę do rozkładania zamka. Zamiast niej można użyć do tego ochraniacza lub podstawy do rozkładania, znajdującej się na kolbie. Drewnianych podkładek używać nie wolno. 6) Zdjąć sprężynę igliczną. 7) Obrócić bezpiecznik w prawo i wyjąc go z łącznika. 8) Wyjąć z łącznika samoczynny bezpiecznik, wciskając go i obracając w prawo. Samoczynny bezpiecznik wolno wyjmować tylko w wypadku wyjątkowej konieczności.

Rys. 251.

Składanie części zamka odbywa się w odwrotnej kolejności. Zamek powinien być złożony przy napiętej iglicy i bezpieczniku ustawionym skrzydełkiem do góry.

Po włożeniu zamka do komory zamkowej, należy zamknąć go i obrócić bezpiecznik w lewo.

Aby zwolnić iglicę z napięcia, trzeba zamek otworzyć, poczem wolno zamykać go, naciskając jednocześnie spust. Przy nienaładowanym karabinie, nie wolno inaczej opuszczać iglicy.

Działanie. Przy obrocie rączki zamkowej ku górze, następuje odryglowanie zamka. Łuska jest przytem poruszona, gdyż trzon zamkowy cofa się nieco do tyłu. Dzięki napinaczowi kurka, który ślizga się po napinaczu trzona zamkowego — kurek, a wraz z nim i iglica, zostają odciągnięte, a sprężyna igliczna ściśnięta. Samoczynny bezpiecznik wpada w swe gniazdo na trzonie, unieruchamiając łącznik oraz zabezpieczając iglicę w stanie napięcia. Kurek cofa się, a. ząb jego przechodzi poza ząb zaczepowy.

W czasie cofania zamka następuje wyciągnięcie i wyrzucenie łuski, poczem donośnik donosi nowy nabój, podsuwając go pod przytrzymywacz.

Podczas ruchu zamka do przodu — czółko podaje nabój do komory nabojowej, przyczem wyciąg chwyta za dno łuski. Ząb zaczepowy zatrzymuje ząb kurkowy, co powoduje zaczepienie iglicy i dalsze jeszcze ściśnięcie jej sprężyny. Samoczynne zabezpieczenie zwalnia się, gdyż bezpiecznik samoczynny zostaje naciśnięty przez krawędź komory zamkowej i wychodzi ze swego gniazda na trzonie.

Przy obrocie zamka w prawo — następuje zaryglowanie. Gdy naciskamy język spustowy, ząb zaczepowy zwalnia kurek, a z nim iglicę, która, pchana przez swą sprężynę, uderza w spłonkę.

Zabezpieczanie. Zabezpiecza się karabin, obracając skrzydełko bezpiecznika w prawo. Wówczas, nawet po naciśnięciu spustu, kurek nie może iść do przodu, gdyż zatrzymuje go opora kurka. Jednocześnie przednia część bezpiecznika, tkwiąc w gnieździe samoczynnego bezpiecznika na trzonie zamkowym, uniemożliwia otwarcie zamka.

Przy pionowem ustawieniu bezpiecznika, opora kurka również zatrzymuje kurek. Jednak wtedy część przednia bezpiecznika wychodzi z gniazda samoczynnego bezpiecznika, wobec czego zamek można otworzyć.

Gdy bezpiecznik obrócony jest w lewo, opora kurka usuwa się, a kurek zatrzymany jest tylko przez ząb zaczepowy.

Ładowanie. Łódkę z nabojami wstawia się we wkład komory zamkowej. Kciukiem prawej ręki, cisnąc na górny nabój, wpycha się wszystkie naboje do wnętrza pudełka, poczem kciukiem przesuwa się po nich do przodu i z powrotem. Przy zamykaniu zamka, łódka, tkwiąca we wkładzie, sama wypada.

Naboje układają się w pudełku w dwa rzędy.

Rozładowuje się, powtarzając pięciokrotnie otwarcie zamka, lub też odejmując wieczko pudełka. W tym celu trzeba szczytem pocisku nacisnąć zatrzask wieczka, następnie wieczko wysunąć ku tyłowi.

Wkłada się wieczko, naciskając je ku przodowi.

Ważniejsze zacięcia. 1) Zamek otwiera się i zamyka z trudnością, lub nie daje się otworzyć po strzale.

W pierwszym wypadku przyczyną może być zanieczyszczenie zamka lub komory zamkowej, w drugim — zanieczyszczenie, lub przylepianie się łuski.

Części zanieczyszczone należy oczyścić, a do ładowania używać tylko niezawodnej, czystej i niezaśniedziałej amunicji.

Gdy zamek zaciął się po strzale, otworzyć go, uderzając ręką w rączkę zamkową. Uderzanie jakimkolwiek przedmiotem jest wzbronione, może ono spowodować dalsze uszkodzenie zamka.

2) Zamek nie domyka się, nabój nie chce całkowicie wejść do komory nabojowej.

Gdy przyczyną nie jest zanieczyszczenie tylko, lecz to, że części zerwanej łuski pozostały w komorze nabojowej, trzeba je usunąć, nabijając karabin nabojem ćwiczebnym. Jeśli to nie pomoże, trzeba je usunąć przyrządem do wyciągania łusek.

3) Bezpiecznik nie daje się obrócić, lub obraca się z trudem. Należy oczyścić bezpiecznik, względnie łącznik, a gdy to nie pomoże, gdyż przyczyną jest uszkodzenie, zużycie bezpiecznika, łącznika lub kurka — oddać broń do naprawy.

4) Naboje nie wychodzą lekko z donośnika. Najczęściej przyczyną jest zanieczyszczenie naboi.

5) Wyciąg nie wyciąga łuski.

Przyczyną może być zbyt słabe dno łuski, lub to, że łuska za silnie tkwi w komorze nabojowej.

Łuskę wybić wyciorem, włożonym przez wylot lufy.

474. KB. BERTHIER WZ. 16*).

Karabin systemu Berthier (Rys. 252) jest pięciostrzałowym, o pudełku wystającem z łoża, zamkniętem od dołu ruchomem wieczkiem. Zamek czterochwytowy, zaryglowany symetrycznie. Kaliber — 8 mm. Gwinty lufy są kręcone w lewo. Największa donośność pocisku około 4.000 mtr. Szybkość początkowa — 700 m. na sek. Ciężar kb. bez bagnetu — 4,195 kg, długość — 1,3 m.

Przy celowaniu na odległość 250 m. obraca się ramię celownika do przodu i celuje przez szczerbinę dodatkową; przy odległościach od 400 do 800 m. ramię obraca się do tyłu i celuje przez szczerbinę ramienia; przy odległościach od 900 do 2.400 m., ramię stawia się pionowo i celuje przez szczerbinę suwaka.

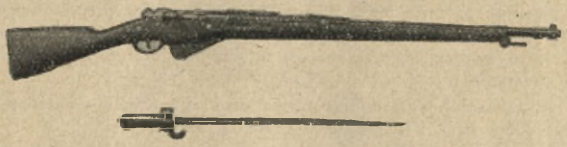

Rys. 252.

Rozkładanie. 1) Otworzyć zamek. 2) Odkręcić śrubę zamkową o tyle, by zwolniła tłok zaporowy. Dalsze odkręcanie, oraz odkręcanie przy zamkniętym zamku jest wzbronione. 3) Obrócić łącznik w prawo i odjąć tłok zaporowy. 4) Wyciągnąć trzon zamkowy. 5) Wyjąć tłok zaporowy z komory zamkowej. 6) Odjąć łącznik. (Trzymając za rączkę zamkową, cofnąć kurek i obrócić tak, by jego napinacz ześlizgnął się z napinacza trzona; łącznik przekręcić tak, by jego wskaźnik był przedłużeniem wskaźnika kurka; wcisnąć iglicę, by łącznik wyszedł całkowicie z kurka; zdjąć łącznik z iglicy). 7) Zdjąć kurek. 8) Wyjąć iglicę. 9) Zdjąć sprężynę iglicznę.

Składanie części zamka odbywa się w odwrotnej kolejności. Zamek wkłada się do komory z kurkiem odciągniętym do tyłu, przytem wskaźnik łącznika obrócony w stosunku do wskaźnika kurka o półtora kąta prostego w prawo. Dla zwolnienia iglicy trzeba wolno obracać rączkę zamkową w prawo, naciskając jednocześnie spust.

Działanie. Przy otwieraniu zamka, rygle wychodzą z przed opór ryglowych, co powoduje odryglowanie. Tłok wraz z wyciągiem cofa się

*) Patrz Min. Spr. Wojsk. „Instrukcja o broni piechoty". Cz. I.

przytem nieznacznie do tyłu, wskutek czego łuska zostaje poruszona. Napinacz kurka, ślizgając się po napinaczu trzona, cofa kurek, a wraz z nim iglicę, której sprężyna zostaje ściśnięta. Po cofnięciu kurka, samoczynny bezpiecznik wpada w swe gnazdo na trzonie, a sprężyna igliczna utrzymuje go w tem położeniu, uniemożliwiając obrócenie kurka i opuszczenie iglicy. Kurek zostaje zaczepiony przez ząb zaczepowy. Przy dalszem cofaniu zamka łuska zostaje wyciągnięta, a następnie wyrzucona. Donośnik podsuwa nowy nabój do przytrzymywacza i umieszcza go w położeniu doniesienia.

Podczas ruchu zamka do przodu czółko podaje nowy nabój do komory nabojowej, a wyciąg chwyta za dno łuski. Przy końcu tego ruchu kurek zostaje zaczepiony przez ząb zaczepowy, a samoczynny bezpiecznik wychodzi ze swego gnazda w trzonie. Rączkę zamkową można teraz obrócić w prawo, przyczem następuje zaryglowanie. Gdy naciskamy język spustowy, ząb zaczepowy obniża się, zwalniając kurek. Wtedy sprężyna igliczna rozpręża się i rzuca iglicę do przodu, co powoduje odpalenie.

Ładowanie. Łódkę wraz z nabojami wciska się kciukiem do pudełka tak, aż czepik chwyci za oporę łódki. Następnie zamyka się zamek, przytrzymując palcami lewej ręki naboje, aby zamek przeszedł ponad niemi. W przeciwnym razie czółko wprowadzi górny nabój do komory nabojowej, to znaczy, że karabin zostanie nabity. Nabija się karabin tuż przed strzelaniem.

Aby karabin rozładować, trzeba otworzyć zamek i nacisnąć czepik. Wtedy łódka wraz z nabojami wysunie się do góry.

Zabezpieczanie. Kb. Berthier nie ma bezpiecznika. Aby zabezpieczyć nabity karabin, trzeba przez otwarcie zamka wyjąć nabój z komory nabojowej, następnie zamknąć zamek, jak przy ładowaniu, poczem opuścić iglicę, cisnąc palcem na spust i przytrzymując jednocześnie kurek kciukiem.

Zacięcia — są takie same, jak podane przy kb. Mauser'a.

D. Karabiny maszynowe.

475. C. K. M. MAXIM WZ. 08*). (Rys. 253).

W karabinie Maxim'a wykorzystano siłę odrzutu i zastosowano siłę sprężyny do samoczynnego działania broni. Pierwsza z nich powoduje ruch wsteczny lufy, suwadła i zamka, druga — ich ruch powrotny. Ruchy te wywołują działanie całego mechanizmu, wskutek czego w sposób samoczynny odbywa się ładowanie, wyrzucanie łuski i odpalanie.

Teoretyczna szybkość ognia wynosi około 500 strzałów na min., praktyczna jednak jest mniejszą, wskutek konieczności zakładania nowej taśmy. Rozgrzaną tak szybkiem strzelaniem lufę chłodzi się zapomocą wody, znajdującej się w chłodnicy. Ponieważ woda, nawet w stanie wrzenia

*) Patrz płk. Kwaciszewski. „Ciężki karabin maszyn. Maxim 08".

nie ma więcej jak 100 stopni, to też i lufa rogrzewa się tylko do tej temperatury.

Amunicja tego samego kalibru, co do kb. Mausera, t. j. 7,9 mm.

Ciężar karabina — 54 kg., bez wody — 50 kg. W chłodnicy mieści się około 4 litrów wody. Ciężka podstawa, na jakiej spoczywa karabin, powoduje, że ogień jego jest dokładny i skupiony. Karabin wymaga starannego pielęgnowania, gdyż w przeciwnym razie jego dość skomplikowany mechanizm nie działa sprawnie.

Rozkładanie. 1) Nacisnąć zatrzask pokrywy komory zamkowej i otworzyć pokrywę. 2) Rączkę zamkową podać wprzód, podnieść cofnięty zamek (wracając jednocześnie rączkę do tyłu) i odjąć go, obracając nieco w lewo. 3) Wyjąć donośnik do góry. 4) Naciskając sprężynę przytrzymującą, popchnąć w przód komorę sprężyny powrotnej i odjąć ją, odcze-

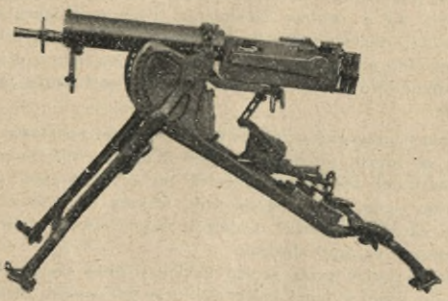

Rys. 253.

piwszy sprężynę powrotną z łańcuszka. 5) Wyjąć sworzeń tylców i otworzyć tylce. 6) Wysunąć do tyłu zasuwki. 7) Wysunąć do tyłu suwadło z lufą. 8) Odjąć suwadło od lufy.

Działanie. W ruchu wstecznym i powrotnym można odróżnić 4 fazy.

a) Jednoczesny ruch zamka i suwadła do tyłu, podczas którego lufa jest ciągle jeszcze zaryglowaną. Działa tu odrzut, który z zamka przez suwadło przenosi się na lufę. Ruch suwadła powoduje przesunięcie w prawo przesuwaka i napięcie sprężyny powrotnej.

b) Odrębny ruch zamka i suwadła do tyłu. Rączka zamkowa dochodzi do ześlizgu ryglowego i unosi się ku górze. Wskutek obrotu rączki następuje załamanie się ramienia ryglowego i obsady zamka, to jest odryglowanie. Odtąd suwadło i zamek mają ruchy odrębne. Zamek, cofając się dalej, otwiera lufę. Podajnik wyciąga z donośnika nabój, z lufy wystrzeloną łuskę i poza wodzidłami podajnika opada ku dołowi. Dźwignia ryglująca, opuszczając się wraz z obsadą zamka, ciśnie i obraca kurek, który cofa iglicę. Ta zostaje zaczepiona przez zaczep kurkowy (słychać

w zamku pierwszy trzask), następnie zabezpieczona przez samoczynny bezpiecznik (drugi trzask) *). Przez ruch obrotowy ramienia ryglowego łańcuszek nawija się na obrotnicę, rozciągając sprężynę powrotną. Łapka przesuwaka, przesunięta w prawo wskutek ruchu suwadła, chwyta następny nabój w taśmie.

c) **Ruch powrotny suwadła.** Dolne ramię rączki zamkowej, opierając się o ześlizg ryglowy, zmusza suwadło do ruchu powrotnego. Suwadło porusza przesuwak, który swą łapką donosi nowy nabój do wyłazu nabojowego w donośniku. W tej fazie zamek cofa się wciąż jeszcze.

d) **Ruch powrotny zamka.** Pod wpływem sprężyny odwija się łańcuszek z obrotnicy, unosi się ramię ryglowe, zamek powraca do przodu, podaje nabój do lufy, łuskę do wyrzutnicy. Przy końcu ruchu powrotnego dźwignie podajnika podnoszą podajnik do góry, a ten chwyta nowy nabój tkwiący już w donośniku. Zaczep kurkowy napotyka na próg szyny spustowej, pochyla się i zwalnia zaczepienie, przyczem iglicę trzyma teraz tylko samoczynny bezpiecznik. Ramię ryglowe i obsada zamka prostują się, powodując zaryglowanie. W swym ruchu ku górze dźwignia ryglująca unosi samoczynny bezpiecznik, zwalniając całkowicie iglicę. Następuje odpalenie.

Gdy mamy przerwać ogień, zwalniamy szynę spustawą, ta wraca do przodu wraz ze swym progiem. Zaczep kurkowy nie zaczepia o niego w drodze powrotnej zamka i jakkolwiek po zaryglowaniu iglica zostanie uwolniona przez samoczynny bezpiecznik, trzyma się ona na kurku, podpartym przez zaczep kurkowy. Cofnięcie szyny uwolni iglicę z tego zaczepienia i znowu nastąpi odpalenie.

Zwalnianie iglicy przez zaczep kurkowy oraz samoczynny bezpiecznik odbywa się więc w innej kolejności przy pierwszym strzale, jak przy ogniu ciągłym.

Ważniejsze zacięcia. Ilość zacięć, jakie przy k. m. Maxim mogą się teoretycznie zdarzyć, dzięki uszkodzeniu jakiejkolwiek części mechanizmu, jest bardzo duża. Pomijamy je jednak, podając tylko te, jakie w praktyce najczęściej zachodzą.

Przyczynę zacięcia poznaje się po objawach. Według nich można zacięcia w k. m. Maxim podzielić na 4 klasy. Gdy zdarzy się zacięcie, trzeba najpierw stwierdzić, jakie są objawy, a następnie szukać tylko tych przyczyn, które z temi objawami mogą być związane.

Ilość zacięć zmniejszy się znacznie, jeżeli karabin będzie dobrze utrzymany i dobrze przygotowany do strzelania. To też przed strzelaniem trzeba:

— sprawdzić, czy uszczelnienie azbestowe jest dobrze nakręcone;
— uregulować napięcie sprężyny powrotnej;
— sprawdzić, czy suwadło i lufa lekko się poruszają;

---

*) Gdy nie słychać pierwszego lub drugiego trzasku znaczy to, że samoczynny bezpiecznik lub zaczep kurkowy są uszkodzone i nie działają.

— dokładnie naoliwić części mechanizmu;
— sprawdzić, czy naboje w taśmie są dobrze ułożone.

Objaw I klasy. Położenie części ruchomych normalne.

1) Gdy nabój przytem jest w lufie, przyczyną może być niewypał. Należy przeładować, to jest powtórzyć rączką i przeciągnąć taśmę.
2) Gdy pomimo to znowu jest zacięcie, trzeba sprawdzić, czy spłonka jest zbita. Jeżeli nie — przyczyną jest złamany grot iglicy. Należy wtedy zmienić zamek.
3) Gdy naboju niema w lufie, przyczyną jest to, że nabój za silnie tkwił w taśmie (taśma za twarda, lub zardzewiała), wskutek czego podajnik nie wyciągnął naboju z donośnika.

Objaw II klasy. Zamek zatrzymał się w drodze do tyłu, suwadło w położeniu normalnem.

Przyczyną może być to, że:

1) naboje tkwią za silnie w taśmie i część siły odrzutu traci się na ich wyciągnięcie;
2) sprężyna powrotna za silnie naciągnięta;
3) karabin zanieczyszczony.

Objaw III. klasy. Zamek zatrzymał się w drodze do przodu, suwadło w położeniu normalnem.

1) Sprężyna za słabo naciągnięta.
2) Nabój nie tkwi prosto w podajniku i nie trafia do lufy. Trzeba usunąć nabój, lub zmienić zamek, gdy winien temu jest zużyty podajnik.
3) Urwana łuska pozostała w lufie. Wyciągnąć łuskę specjalnym przyrządem.
4) Zanieczyszczony zamek.

Objaw IV. klasy. Lufa i suwadło nie doszły do przodu.

1) Dwa naboje leżą pod łapką przesuwaka. Należy wyjąć szczypcami pierwszy nabój z donośnika, następnie pociągnąć taśmę, aby drugi nabój umieścić w wyłazie donośnika.
2) Wysunięty z taśmy nabój, lub spoidło taśmowe zgięte — zaczepiają o ścianę donośnika.

Przybory. Na podstawie karabina są umieszczone: szczypce do wyciągania naboju z donośnika lub lufy i wycior kątowy do wypychania łuski z wyrzutnicy po ukończonem strzelaniu. Poza tem do przyborów należą: blaszane skrzynki amunicyjne, każda na jedną taśmę płócienną, zawierającą 250 naboi, (taśmy winny być ułożone w serpentynę, a nie zwinięte); blaszany wodnik do przenoszenia zapasowej wody; wąż gumowy, który doczepia się do chłodnicy, dla odprowadzenia pary, wytwarzającej się wskutek wrzenia wody; odrzutnik do naboi ostrych i odrzutnik do naboi ślepych; ładownik taśmowy, do taśmowania luźnych naboi; muszka kołowa do ostrzeliwania samolotów.

Użycie karabinu. Aby karabin naładować, trzeba podać rączkę zamkową do przodu, z prawej strony wsunąć taśmę do donośnika i przeciągnąć ją aż do oporu, potem rzucić rączkę zamkową do tyłu. Powtórzyć to

dwukrotnie. Dla rozpoczęcia ognia lewym kciukiem trzeba odsunąć w prawo skrzydełko dźwigni bezpiecznika i nacisnąć przyciskacz, umieszczony na tylcach. Dla rozładowania — dwukrotnie podać rączkę zamkową wprzód i rzucić ją do tyłu. Następnie nacisnąć wyłącznik i wysunąć taśmę. Aby naładować do strzałów pojedyńczych, przy drugiem powtóreniu rączką zamkową, nie należy przesuwać taśmy.

Z karabinu można strzelać leżąc, klęcząc lub z innej postawy dostosowanej do terenu. Należy tylko w tym celu odpowiednio ustawić przednie nóżki podstawy, unosząc je wyżej lub niżej.

W marszu karabin wraz z amunicją przewozi się na wózku. Po zdjęciu z wózka przenosi złożony karabin dwóch ludzi, lub też jeden podstawę, a drugi karabin.

Zależnie od ostrzeliwanego celu, używa się ogień zamknięty (rygiel górny i dolny zamknięty), ogień poszerzany (rygiel dolny zamknięty), ogień pogłębiany (rygiel górny zamknięty).

Dla regulowania ognia poszerzanego przesuwa się karabin po ślizgaczu w prawo i w lewo, dla ognia pogłębianego — obraca się kółkiem podnośnicy w prawą i lewą stronę.

Do strzelań specjalnych należą: strzelanie ze stanowiska ukrytego, strzelanie do celów niewidocznych i strzelanie po ciemku.

W karabinie można regulować napięcie sprężyny powrotnej. Normalnie powinna ona być nastawiona na 35, a dla strzelania nabojami ślepemi na 25 kresek. Gdy karabin może nie być w gotowości bojowej, sprężynę należy zwolnić na 0 kresek.

Aby w czasie mrozów uchronić wodę w chłodnicy od zamarznięcia, dodaje się do niej gliceryny. 2 litry gliceryny uchroni wodę od zamarznięcia przy 30 stopniach mrozu.

476. L. K. M. MAXIMA W. 08/15 i 08/18. (Rys. 254).

Karabin W. 08/15 jest typem pośrednim między ciężkim a ręcznym k. m. Jest to wzór 08, przerobiony w r. 1915. Waży wraz z podstawą

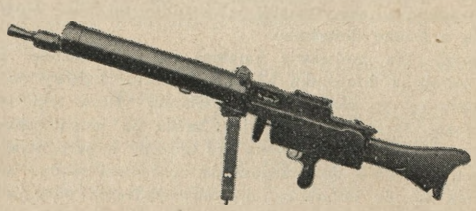

Rys. 254. L. k. m. Maxim 08/15.

i wodą 16 kg. 800 gr. (08/18 — 13 kg. 800 gr.). W k. m. 08/18 lufę ochładza powietrze i to jest zasadnicza różnica pomiędzy temi karabinami.

Różnice między ciężkim karabinem 08 a lekkim 08/15 poza ciężarem, są nieznaczne. Zamiast ciężkiej podstawy, ma on lekki dwójnóg. Z tyłu na

tylcach przymocowana drewniana kolba. Spust umieszczony pod komorą zamkową, obok bezpiecznik (przesunięty na literę S — zabezpiecza, na literę F — odbezpiecza).

Amunicja umieszczona jest w bębenku (taśmy po 100 naboi), który zawiesza się na karabinie, tak, że przy skoku karabin przenosi się wraz z bębenkiem bez rozładowywania. Aby karabin naładować, celowniczy musi piersiami przycisnąć kolbę stojącego na ziemi karabina. Strzela się z pozycji leżącej. Strzelec opiera kolbę o ramię, przytrzymując ją z góry lewą ręką. Trzeba przytem silnie przyciskać ją do ramienia, gdyż inaczej siła odrzutu, zużyta na cofnięcie karabina, może nie cofnąć zamka, co spowoduje zacięcie. Objaw — jak w Maxim 08, przy zacięciu 3, w klasie I.

477. C. K. M. HOTCHKISS'A W. 14*). (Rys. 255).

W karabinie tym wykorzystano, poza sprężyną, jako źródło działania, siłę prężności gazów. Przechodzą one z lufy do komory gazowej, gdzie cisną na tłok, a ten wprawia w ruch pozostałe części mechanizmu. Lufa nieruchoma.

Szybkość strzałów wnosi około 400 na minutę. Lufa chłodzona powietrzem. Chłodzenie to nie wystarcza i lufę trzeba polewać wodą, lub robić przerwy w strzelaniu.

Kaliber lufy wynosi 8 mm. Karabin wraz z podstawą waży 50 kg., z czego 26½ kg. wypada na podstawę.

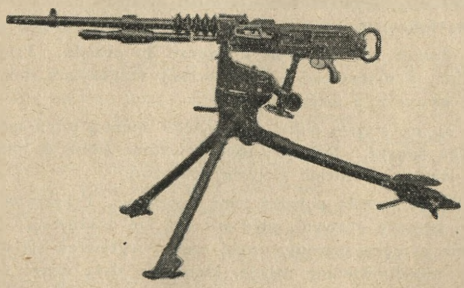

Rys. 255.

Rozkładanie. 1) Tłok i trzon zamkowy muszą być w położeniu przedniem; 2) wysunąć wtył zasuwkę donośnika i wyjąć donośnik; 3) cisnąc na żerdź sprężyny powrotnej, wyjąć sworzeń tylców; 4) odjąć tylce; 5) wyjąć sprężynę powrotną; 6) pociągnąć do tyłu i odjąć chwyt, wyjąć spust; 7) wyjąć tłok gazowy z trzonem zamkowym; 8) odjąć trzon od

*) Patrz: „Karabin maszynowy Hotchkiss", ppłk. Kwaciszewski.

tłoka, wyjąć z trzona iglicę; 9) odjąć rączkę zamkową; 10) wyjąć wyrzutnik.

Działanie. Przez naciśnięcie spustu zwalniamy zaczepienie tłoka, który sprężyna powrotna rzuca do przodu. Jego dziób posuwa przed sobą trzon zamkowy, który natrafia na swej drodze nabój i podaje go do komory nabojowej. Wyciąg chwyta łuskę podanego naboju. Ruch trzona zamkowego kończy się, lecz tłok idzie dalej, dziobem swym wgniata rygiel, który opada, opiera się o opory ryglowe i rygluje lufę. Przy dalszym ruchu tłok posuwa jeszcze iglicę, co powoduje odpalenie. W swej drodze do przodu długi skośny próg tłoka obraca nieco przesuwak, przesuwając magazynek i nabój następny o część drogi ku lufie.

Po strzale gazy, przechodząc z lufy do komory gazowej, cisną na tłok, cofając go do tyłu. Ten cofa najpierw iglicę, następnie unosi rygiel, dzięki czemu lufa jest odryglowana, a nakoniec pociąga za sobą cały trzon zamkowy. Wyciąg wyciąga łuskę, a gdy ta dojdzie do wyrzutnika, zostaje wyrzuconą w prawo. W swym ruchu wstecznym tłok gazowy ściska sprężynę, a krótki skośny próg znowu obraca przesuwak, całkowicie donosząc przed lufę następny nabój.

Ogień przerywa się przez puszczenie spustu lub wyczerpanie się naboi. W pierwszym wypadku tłok zatrzyma się w swem położeniu tylnem, zaczepiając o ząb zaczepowy spustu, w drugim — zaczepiając o zaczep tłoka gazowego, który działa, skoro tylko w donośniku niema magazynka.

Ważniejsze zacięcia. 1) Zamek w przodzie. Przyczyna: zła lub niezbita spłonka, zerwana łuska w lufie. Należy przeładować lub zmienić uszkodzoną iglicę. W razie zerwania, wyjąć łuskę specjalnym wyciągaczem.

2) Zamek zatrzymał się w drodze do przodu. Przyczyna: źle dokręcona lufa, a najczęściej — źle włożony magazynek, tak, że trzon zamkowy nie wypycha z niego naboju.

3) K. m. strzela mimo zwolnionego spustu, gdyż sprężyna spustowa nie odpycha spustu. Należy palcem popchnąć silnie do przodu język spustowy, a następnie zmienić sprężynę spustową.

4) K. m. strzela pojedyńczemi strzałami. Przyczyna: gazy nie dochodzą do komory gazowej, gdyż jest ona źle dokręcona; mechanizm zamkowy silnie zanieczyszczony, dzięki czemu wytwarza się duże tarcie; nakoniec — nieodpowiednie naboje, które nie dają dosyć dużego ciśnienia gazów.

Przybory. K. m. umieszczony jest na ciężkiej podstawie-trójnogu, którą można ustawić do strzelania z postawy siedzącej lub leżącej. Ruch poziomy karabinu na ślizgaczu ogranicza rygiel poziomy i progi na ślizgaczu. Ruch pionowy nadaje się przez obrót kółka podnośnicy, który ograniczają pierścienie na zewnętrznej śrubie podnośnicy.

Duża ilość części zapasowych oraz przyborów (klucze, wyciągacz łusek i t. p.) mieści się w dużej i małej torbie skórzanej. Poza tem do przyborów należą: rękawice i naramiennik, zaopatrzone w siatkę drucianą, chroniące od poparzenia przy dotykaniu i przenoszeniu lufy; podstawa po-

mocnicza lekka i kolba; tłumik płomieni; podstawa i przyrządy celownicze do ostrzeliwania samolotów.

Amunicja umieszczona jest w magazynkach blaszanych (po 24 naboje w każdym), lub w blaszanych taśmach (250 naboi). Skrzynki amunicyjne do przenoszenia amunicji mieszczą albo 1 taśmę albo 12 magazynków.

Użycie karabinu. Dla naładowania karabina trzeba rączką zamkową odciągnąć zamek do tyłu, poczem rączkę powrócić do przodu. Wsunąć do donośnika z lewej strony magazynek (naboje do góry). Celem rozładowania, odciągnąć silnie do tyłu rączkę zamkową, aż ta pociągnie wyłącznik, poczem magazynek wysunąć w lewo. Dalej nacisnąć zaczep tłoka gazowego, nacisnąć spust i trzymając za rączkę zamkową, opuścić wolno do przodu tłok.

Karabin nie ma bezpiecznika. Aby zmienić lufę, trzeba cofnąć do tyłu tłok, następnie przekręcić w tył zakrętkę lufy, zapomocą klucza okręcić lufę o ⅙ obrotu w prawo i wyjąć z komory zamkowej.

Zapomocą ruchomego regulatora można regulować ciśnienie gazów na tłok. Przy ustawieniu regulatora na 0 ciśnienie jest największe. Normalnie regulator nastawiony jest na 4 lu 3.

W marszu karabin przewozi się na jednokonnym wózku, na którym mieści się karabin wraz z amunicją. Poza tem na 2 karabiny dodaje się 1 wózek z amunicją.

Techniczne rodzaje ognia z k. m. Hotchkiss'a są te same jak z k. m. Maxim'a. Można prowadzić dokładny ogień pośredni na odległości ponad 3.000 mtr., po wykonaniu pewnych prac topograficznych, oraz obliczeń balistycznych. Do tego ognia używa się co najmniej całej kompanji k. m.

478. R. K. M. CHAUCHAT'A W. 15*). (Rys. 256).

Jako źródło samoczynnego działania użyto w nim siłę odrzutu oraz dwóch sprężyn (głównej do powrotu lufy i zamkowej do powrotu zamka). Jest to typ broni działającej przez długi odrzut lufy, to znaczy, że odryglowanie lufy odbywa się dopiero przy jej ruchu powrotnym do przodu. Kaliber lufy — 8 mm. Lufa chłodzona powietrzem.

Urządzenie przyrządu spustowego pozwala na ogień ciągły lub strzały pojedyńcze. Amunicja ta sama, jak do karab. powtarzalnego. Ciężar broni wynosi około 9,5 kg. Ciężar magazynka — 0,850 kg. Praktyczna szybkość strzałów około 200 strzał. na min.

Rozkładanie. 1) Opuścić zamek, prowadząc go rączką zamkową do przodu; 2) odkręcić zaporę, naciskając jej zaczep na kolbie; 3) wyjąć sprężynę główną i zamkową; 4) obrócić rygiel komory zamkowej do dołu i odjąć komorę zamkową; 5) cofnąć rączkę zamkową do tyłu i odjąć podajnik; 6) wyjąć zamek; 7) obracając tłok zaporowy w lewo, wysunąć go z trzona zamkowego; 8) odjąć oporę sprężyny głównej; 9) wysunąć z kadłuba lufę z suwadłem.

---

*) Patrz: „Franc. ręczny karab. maszyn.", kpt. Felsztyn.

Francuski ręczny karabin maszynowy.

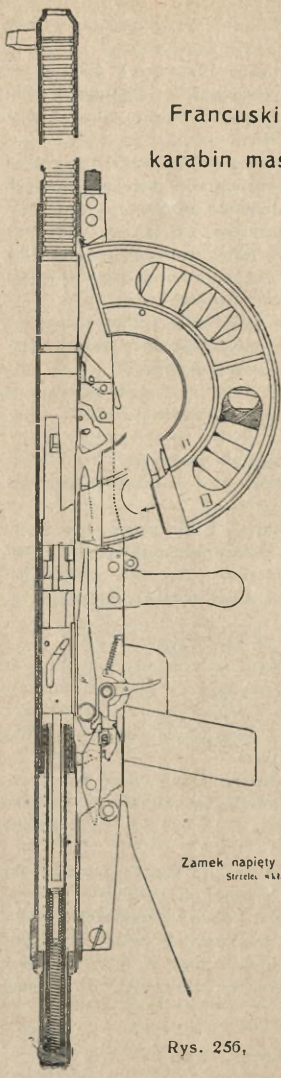

Zamek napięty (po powtarzaniu)
Strzelec wkłada magazynek.

Rys. 256.

Działanie. Odróżniamy 3 fazy: a) ruch wsteczny zaryglowanej lufy i zamka; b) ruch powrotny lufy; c) ruch powrotny zamka.

Po naładowaniu trzon zamkowy jest w położeniu tylnem, zaczepiony pośrednio przez podajnik. Ruch spustu powoduje zwolnienie zaczepienia, poczem sprężyna zamkowa pcha trzon zamkowy wraz z podajnikiem. Ten wprowadza na dosyłacz nabój, który następnie tłok zaporowy wpycha do lufy, przyczem wyciąg chwyta dno łuski. Do tej pory tłok i trzon były rozsunięte. Teraz, gdy tłok doszedł do lufy, trzon nasuwa się na niego, obraca go, wskutek czego ten rygluje lufę. Ostatni ruch trzona, w którym osadzona jest iglica, powoduje wypchnięcie jej przez otwór igliczny i odpalenie.

a) Wskutek odrzutu, zaryglowana ciągle lufa z suwadłem oraz zamek cofają się, ściskając sprężynę główną i zamkową. W końcowym momencie tego ruchu zaczep zamkowy zaczepia podajnik, a pośrednio i zamek.

b) sprężyna główna pcha teraz lufę do przodu. Ta ciągnie ze sobą tłok zaporowy, natomiast zaczepiony trzon zamkowy zostaje. Wraz z nim pozostaje umieszczona w nim iglica. Tłok zaporowy, wysuwając się z trzona, musi się obracać, dzięki czemu odryglowuje lufę i ta biegnie dalej sama wraz z suwadłem. Tłok pozostaje z trzonem, wyciągając łuskę i wyrzucając ją.

c) Gdy lufa dochodzi do przodu, suwadło działa na przyrząd spustowy (ciśnie na kolanko spustowe), powoduje obniżenie zaczepu zamkowego, przez co uwalnia się zamek. Sprężyna zamkowa pcha go do przodu, przyczem powtarzają się wszystkie czynności jak przy jego ruchu poprzednim, spowodowanym przez naciśnięcie spustu, a rozpatrzonym wyżej.

Przy strzałach pojedyńczych, powracające do przodu suwadło nie uwalnia zaczepienia zamka, wskutek czego trzeba puścić spust i ponownie go nacisnąć, aby to uwolnienie uskutecznić i spowodować drugi strzał.

Ważniejsze zacięcia. 1) Objaw: suwadło w przodzie, nabój w lufie. Przyczyna: niewypał, lub złamana iglica. W pierwszym wypadku przeładować.

2) Zamek zatrzymał się w drodze do przodu; między nim a lufą leży nabój. Przyczyna: wskutek rozszerzenia przytrzymywaczy magazynka, nabój za wysoko wypchnięty, nie trafia do lufy.

Nie tracić czasu na naprawę, zmienić magazynek. Zacięcie to zdarza się najczęściej i dlatego trzeba bardzo dbać o dobry stan magazynków.

3) Pomimo naciśnięcia spustu zamek przy pierwszym strzale nie spada do przodu, gdyż suwadło nie dość silnie przyciska kolanko spustowe. Narazie ścisnąć kadłub i komorę zamkową sznurkiem.

Przybory. Pas do przenoszenia k. m., dwójnóg — jako podstawa, pokrowiec, torebka skórzana z drobnemi częściami.

Amunicja umieszczona jest w magazynkach (po 20 w każdym), które przenosi się w torbach lub skrzynkach. Obsługa przenosi poza tem amunicję luźną, którą ładuje się do magazynków w miarę ich opróżniania.

Użycie broni. Ładuje się karabin, przyczepiając magazynek pod komorą zamkową. Zasuwkę magazynka trzeba wcisnąć między złączenia przednie a średnie, następnie wyłaz nabojowy magazynka — między złączenia średnie a tylne, aż wyłącznik chwyci nasadkę magazynka. Przed założeniem magazynka zamek powinien być cofnięty do tyłu.

Do ognia ciągłego skrzydełko bezpiecznika należy nastawić na literę A, (w niektórych karabinach M), do strzałów pojedyńczych — na C, dla zabezpieczenia — na S.

Strzela się z pozycji leżącej, prawą ręką obejmując chwyt, lewą — rączkę karabinową. Można również strzelać w czasie marszu, trzymając kolbę pod pachą. Przeważnie są to strzały pojedyńcze. Strzał oddaje się w chwili stawiania lewej stopy na ziemię.

Karabin wyjmuje się z pokrowca dopiero przed zajęciem stanowiska. Po zajęciu go trzeba przestrzegać, by piasek nie dostał się do wewnątrz przez otwory w kadłubie.

Poza strzałami pojedyńczemi, z karabinu strzela się: krótkiemi serjami — po 2—3 strzały, długiemi serjami: 6 — 8 strzałów, lub ogniem ciągłym, w wypadkach wyjątkowych.

Po każdej serji należy poprawić celowanie.

479. R. K. M. BROWNING WZ. 28 *). (Rys. 257).

Ogólnie. K. m. Browning działa dzięki sile prężności gazów, które przez otwór w lufie dostają się do komory gazowej, oraz dzięki sile sprężyny. Można z niego strzelać zarówno ogniem ciągłym, jak i pojedyńczemi strzałami, przy odpowiedniem nastawieniu bezpiecznika. Lufę chłodzi się powietrzem. Naboje znajdują się w magazynkach, po 20 sztuk w każdym. Kaliber lufy wynosi 7,9 mm. Szybkostrzelność praktyczna — około 400 strzałów na min.

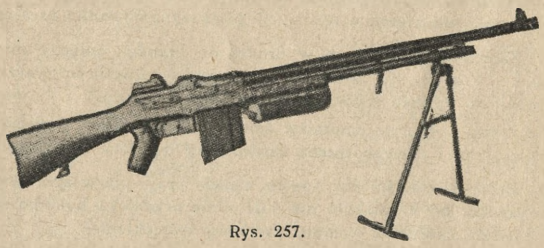

Rys. 257.

Rozkładanie. 1) Odciągnąć rączkę; 2) obrócić w dół i wyjąć zakrętkę rury gazowej; 3) pchnąć w przód i wyjąć nakładkę wraz z rurą gazową; 4) zwolnić mechanizm zamkowy; 5) odjąć chwyt, wyjmując przedtem zakrętkę chwytu; 6) cofnąć rączkę zamkową, by dolna oś dźwigni ryglowej znalazła się naprzeciw otworu w ścianie komory zamkowej, poczem wypchnąć oś dźwigni w prawo; 7) cofnąć całkowicie i odjąć rączkę zamkową; 8) cofnąć nieco suwadło, wyjąć kurek i żerdź powrotną; 9) nacisnąć dźwignię rygla wtył i wdół, wyjąć suwadło z tłokiem; 10) wyjąć zamek; 11) wyjąć górną oś dźwigni rygla; 12) wyjąć iglicę; 13) wykręcić lufę; 14) wybić zacisk regulatora i wykręcić regulator.

Składanie. 1) Wkręcić lufę; 2) włożyć iglicę do trzona zamkowego; 3) złączyć dźwignię rygla i rygiel; 4) włożyć górną oś dźwigni rygla; 5) włożyć zamek; 6) wsunąć suwadło z tłokiem; 7) włożyć kurek w suwadło; 8) nacisnąć rygiel, by wszedł przed oporę ryglową; 9) włożyć dolną oś dźwigni rygla; 10) włożyć rączkę zamkową i dosunąć całkowicie dolną oś dźwigni rygla; 11) pociągnąć suwadło wprzód; 12) założyć żerdź powrotną; 13) włożyć chwyt i zakrętkę chwytu; 14) napiąć zamek; 15) wkręcić regulator i włożyć zacisk regulatora; 16) włożyć rurę gazową na tłok; 17) włożyć zakrętkę rury gazowej.

Uwaga. Lufę można odjąć również i bez rozkładania karabinu. Wtedy jednak należy wykonać pierwsze 4 czynności wskazane przy rozkładaniu, a pozatem zwracać uwagę, by zamek został odciągnięty do tyłu i zaczepiony. W przeciwnym bowiem razie przy skręcaniu lufy trzon zostanie uszkodzony.

*) Patrz: „Instrukcja o broni piechoty". Cz. II.

Działanie. Gdy po naładowaniu karabina naciskamy spust, ten podnosi do góry przerywacz, opuszczając ku dołowi ząb zaczepowy. Sprężyna powrotna popycha wówczas do przodu suwadło, a to ciągnie za sobą zamek. Podajnik na trzonie zamkowym, napotykając na swej drodze nabój, wysuwa go z magazynka, wprowadza do komory nabojowej, poczem trzon zamkowy zamyka lufę. Odtąd tylko suwadło posuwa się dalej, kurek pociąga dźwignię rygla do przodu, ta zaś obraca się i podnosi rygiel. Rygiel, którego złamanie w drodze do przodu uniemożliwiała pierwotnie górna część komory zamkowej, wchodzi teraz przed oporę ryglową, co powoduje zaryglowanie. Gdy dźwignia ryglowa podniesie się, przepuszcza ona kurek, który uderza w iglicę.

Gdy pocisk przejdzie poza otwór gazowy, część gazów wdziera się do komory gazowej, gdzie rozprężają się i pchają do tyłu tłok wraz z suwadłem.

Po pewnym czasie kurek, połączony z suwadłem, pociąga za sobą dźwignię rygla, ta zaś obniża rygiel, wyprowadzając go z przed opory.

Napinacz rygla cofa do tyłu iglicę.

Po zupełnem wyprostowaniu, rygiel, pociągany przez dźwignię, cofa trzon, ten wyciąga łuskę, która zostaje wyrzucona nazewnątrz.

Przy nastawieniu bezpiecznika na ogień ciągły i naciśniętym spuście, przerywacz ciągle obniża ząb zaczepowy. Dzięki temu zaczepienie nie następuje, sprężyna powrotna, ściśnięta przy ruchu wstecznym suwadła, rozpręża się teraz, powodując znowu ruch zamka do przodu i następny strzał.

Aby przerwać ogień, przestajemy naciskać spust. Wtedy ząb zaczepowy unosi się do góry i zatrzymuje ząb kurkowy suwadła, przy jego ruchu powrotnym.

Jeżeli bezpiecznik jest nastawiony na strzały pojedyńcze, wówczas tylna część spustu natrafia na wycięcie w wale bezpiecznika i spust odchyla się dalej, niż przy ogniu ciągłym. Przerywacz początkowo podnosi zaczep kurkowy, powodując zwolnienie zaczepienia; przy dalszym jednak ruchu spustu, przerywacz wyskakuje z pod zaczepu kurkowego i ząb zaczepowy może znowu unieść się do góry. Powoduje to zaczepienie suwadła po każdym strzale.

Użycie k. m. Aby naładować karabin, trzeba otworzyć pokrywę włazu, odciągnąć rączkę zamkową do tyłu, poczem posunąć ją naprzód. nakoniec wsunąć magazynek we właz, aż czepik chwyci za zaczep magazynka.

Rozładowuje się, popychając wyłącznik wprzód. Wówczas czepik wyjdzie z pod zaczepu magazynka, a magazynek wypadnie.

Aby spowodować ogień ciągły, trzeba bezpiecznik nastawić na literę „C"; dla ognia pojedyńczego — na literę „P"; aby karabin zabezpieczyć — nastawić bezpiecznik na literę „B". Wówczas wał bezpiecznika uniemożliwia naciśnięcie spustu.

Z karabina można strzelać nabojami ślepemi — przy założeniu odrzutnika do ślepych naboi.

W czasie strzelania trzeba podczas każdej przerwy chłodzić lufę. W tym celu napina się mechanizm, a gdy to możliwe, okłada się lufę mokremi szmatami, uważając, by woda nie dostała się do otworów gazowych i szczelin rury gazowej.

Zacięcia. Do zacięć, specjalnie przy tym karabinie spotykanych, należą następujące:

1) zamek nie dochodzi do przodu, gdyż nabój nie trafia do lufy z powodu pogięcia magazynka, lub zużycia jego przytrzymywaczy. Zużyty magazynek należy usunąć;

2) łuska nie wyrzucona, lub zamek po strzale nie cofa się do tyłu — z powodu zbyt słabego odrzutu, lub całkowitego braku odrzutu. Może to być spowodowane częściowem lub całkowitem zatkaniem komory gazowej. Należy wówczas powiększyć otwór regulatora, a gdy i to nie pomaga —odjąć rurę gazową i regulator i przeczyścić otwory gazowe.

480. AMUNICJA KARABINOWA.

Nabój składa się z pocisku, prochu, łuski ze spłonką.

Pocisk do kb. Mauser'a posiada zewnątrz płaszcz żelazny, wypełniony rdzeniem ołowianym. Ciężar — 10 gr. Pociski do kb. Berthiera są jednolite, miedziane. Ciężar — 12,8 gr.

Łuska zawiera proch. Rozszerzając się po strzale — uszczelnia lufę. Od dołu zamknięta jest dnem, w którem znajduje się kowadełko, jako opór dla spłonki, oraz dwa przewody ogniowe, przepuszczające płomień ze spłonki do prochu. Pocisk umieszczony jest w szyjce łuski.

Spłonka napełniona jest rtęcią piorunującą.

Oprócz zwykłych, używane są naboje ćwiczebne, oraz ślepe. Te ostatnie mają pociski z drzewa (kb. Maus.), lub z masy papierowej (kb. Bert.).

Pociski ślepe, przeznaczone do kb. są pomalowane na niebiesko, do k. m. — na czerwono.

Dla celów specjalnych służą pociski:

a) ciężkie, używane do broni maszynowej, przedewszystkiem do ognia pośredniego, są one dłuższe od pocisków zwykłych,

b) przeciwpancerne, o dużej sile przebijania, mające wewnątrz rdzeń stalowy, otoczony koszulką ołowianą,

c) pancerno - świetlne, z rdzeniem stalowym, oraz masą świetlną, pozostawiającą smugę dymu w powietrzu,

d) smugowe, z masą, pozostawiającą smugę świetlną za pociskiem,

e) zapalające, wypełnione fosforem, pozostawiającym smugę dymu.

Rodzaj naboju jest oznaczony kolorem lakieru na spłonce:

Rodzaj naboju	do kb.	Kolor lakieru na spłonce	Znaki na skrzynkach
Zwykły ostry	Maus. Bert.	czarny	kółko czarne na biał. tle.
Ciężki „S. C.“	„ —	zielony	kółko zielone na biał. tle.
Przeciwpancerny „P.“	„ „	czerwony	kółko czerw. na biał. tle.
Panc.-świetlny „P. S.“	„ —	niebieski	kółko nieb. na biał. tle.
Smugowy	— „	„	kółko nieb. na biał. tle.
Zapalający	„ —	żółty	kółko żółte na biał. tle.
Ślepy	„ „	jasno-szary	kółko szare na biał. tle.

E. Broń towarzysząca, pistolety, granaty i broń biała.

481. MOŹDZIERZ STOKES W. 18*). (Rys. 258).

(Broń towarzysząca).

Moździerz należy do broni o stromym torze pocisku. Składa się z lufy, dwójnogu i płyty podstawowej. Kaliber lufy wynosi 81,3 mm. Naj-

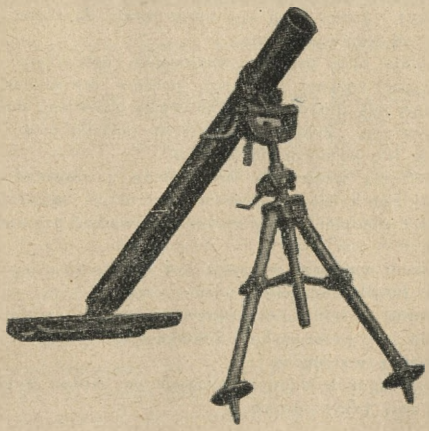

Rys. 258. Moździerz Stokes'a.

większa odległość strzału 1920 m. Lufa waży 21 kg., dwójnóg — 16 kg, płyta — 15,5 kg. Szybkość początkowa pocisu, zależnie od rodzaju ładun-

*) Patrz: „Moździerz Stokes". Centralna szkoła strzelnicza, i kpt. Gołkowski. — „Broń towarzysząca i okopowa".

ku, waha się od 69 m. do 141 m. na sek. Szybkostrzelność do 20 strzałów na minutę. Przewód lufy jest gładki. Zamek nakręcony na lufę, przy pomocy gwintu, iglica wkręcona w zamek. Na dwójnogu znajdują się kierownica pionowa i pozioma dla nadania lufie wzniesienia i kierunku. Płyta posiada 3 łożyska dla osadzenia lufy.

Dla przeniesienia — moździerz rozkłada się na 3 części. Aby odłączyć lufę od dwójnoga, trzeba wyjąć sworzeń rączki, oraz rączkę z osią kierownicy poziomej.

Przybory. Klucz do wykręcania iglicy, wybijak do wykręcania zamka, wycior, naczynia na smary, kaptur na lufę.

Kierunek lufy określa się za pomocą pionu i rysy na lufie, wzniesienie — zapomocą poziomnicy, z podziałką od 0 do 180⁰.

Amunicja. Pocisk waży 3 kg. 240 gr. Zapalnik uderzeniowy bez opóźnienia. Ładunek w kartonowej łusce zawiera 3 gr. prochu. Można go wzmocnić przez wsadzenie między brzechwy pocisku dodatkowych ładunków po 5,4 gr. prochu każdy.

Użycie moździerza. By nadać lufie pożądany kierunek, celowniczy pokrywa pionem cel, poczem lufę tak ustawia, by tworzyła z celem i pionem jedną płaszczyznę. Zmienić kierunek lufy można przy pomocy rączki kierownicy poziomej lub umieszczając moździerz w innem łożysku płyty (większe zmiany). Jeden i ten sam obrót rączki da różne odchylenia pocisku, zależnie od wzniesienia lufy.

Dla nadania lufie pewnego wzniesienia, ustawiamy poziomnicę na kąt odpowiadający żądanej odległości, poczem przykładamy poziomnicę do lufy i kręcimy tak długo rączką kierownicy pionowej, dopóki poziomnica nie będzie zgrana. Zwiększyć donośność pocisku można przez zmianę wzniesienia lufy lub wzmocnienie ładunku.

Dla określenia wzniesienia lufy należy posługiwać się tablicami, w których znajdziemy kąt podniesienia lufy, mając odległość i rodzaj ładunku. Również zapomocą tablic można wprowadzić poprawki w donośności i kierunku.

Zasadniczym rodzajem celowania jest celowanie z ukrycia, przy którem trzeba się posiłkować celami pomocniczemi.

Dla oddania strzału należy wkręcić w pocisk zapalnik, poczem pocisk wpuścić do lufy przez wylot. Spłonka uderzy o iglicę stałą i pocisk natychmiast zostaje wyrzucony.

Tak prosty sposób ładowania pozwala na bardzo szybki ogień, o ile pociski są na czas przygotowane.

432. PISTOLET HISZPAŃSKI *). (Rys. 259).

Pistolet Cebra jest bronią samoczynną, której działanie oparte jest na sile odrzutu i sprężyny dosyłającej Siły te nadają zamkowi ruch wsteczny i powrotny, natomiast lufa pozostaje nieruchomą.

---

*) Patrz: „Pistolety", kpt. Kazimierz Kłochowicz.

Lufa nie posiada zaryglowania. Jest ono zastąpione przez opóźnione otwarcie, spowodowane ciężarem zamka i działaniem sprężyny dosyłającej Dzięki niemu w czasie biegu pocisku w lufie jest ona jeszcze przez zamek zamknięta. Do urządzeń specjalnych należy przerywacz, umieszczony na lewej ścianie komory zamkowej. Przerywa on działanie spustu na zaczep kurkowy, dzięki czemu po każdym strzale kurek zostaje zaczepiony i nie uderza w iglicę, mimo, że naciskamy spust. Gdyby po strzale zamek nie został domknięty, przerywacz nie pozwoli na zwolnienie kurka z zaczepienia.

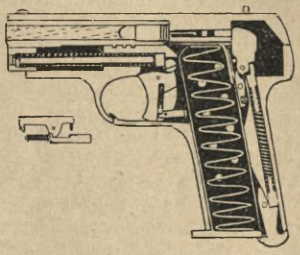

Rys. 259.

Do pist. używa się amunicji francuskiej „Cartouches pour pistolet automatique calibre 7,65".

Rozkładanie. 1) Obrócić skrzydełko bezp. do przodu, 2) cofnąć zamek, aż zostanie zaczepiony przez bezpiecznik, 3) wysunąć do przodu lufę, obracając ją początkowo w prawo, potem w lewo, 4) uwolnić zamek z zaczepienia i zesunąć go do przodu, 5) odjąć sprężynę dosyłającą.

Dla gruntownego czyszczenia można jeszcze odjąć okładki chwytu, wyjąć bezp. i rozłożyć ładownik.

Zacięcia. Najczęściej spotykaną przyczyną bywa niewypał, lub zbyt rozszerzone łapki ładownika. Powoduje to, że donośnik zbyt wysoko wypycha przód naboju, który dzięki temu nie trafia do lufy.

Użycie pistoletu. Przy ładowaniu pist. trzeba tylną ścianą ładownika odepchnąć nieco wyłącznik w tył. Po naładowaniu, czepik chwytu za dno ładownika. Nabija się pist. przez odciągnięcie zamka do tyłu i puszczenie go. Dla zabezpieczenia pist. obraca się skrzydełko bezp. do przodu, dla odbezpieczenia — do dołu. Po nabiciu pistoletu można uzupełnić ładownik, tak by mieć w nim 9 naboi, zaś dziesiąty nabój w lufie. Aby pist. rozładować, naciskamy wyłącznik do tyłu i wysuwamy ładownik. Pamiętać o naboju w lufie, który wyciągamy przez cofnięcie zamka.

Środki bezpieczeństwa. 1) Każdy pistolet uważać za naładowany; 2) biorąc pist. przekonać się przez lekkie odsunięcie zamka — czy nie nabity; 3) po rozładowaniu sprawdzić czy niema naboju w lufie; 4) dając komuś swój pist. — rozładować go przedtem; 5) lufę pist. trzymać zawsze skierowaną do góry i od siebie; 6) nie wolno lufy zwracać w czyimś kierunku, nawet w przekonaniu, że pist. nie jest naładowany; 7) pist. powinien być zawsze zabezpieczony, lub też — praktyczniej — odbezpieczony lecz tylko naładowany i nie nabity. Nabija się pist. w ostatniej chwili przed strzałem.

483. GRANATY*).

Podział. Granaty dzielimy na ręczne i karabinowe.

Granaty ręczne są zaczepne, obronne, lub też do celów specjalnych.

Zapalniki. Zapalniki granatów, używanych u nas, są wszystkie czasowe i przeważnie samoczynne. Powodują one wybuch granatu po upływie pewnego czasu od chwili jego zapalenia, a działają samoczynnie, gdy tylko granat zostanie odbezpieczony i wypuszczony z ręki.

Używane zapalniki samoczynne nie różnią się pod względem działania. Gdy wyciągniemy zawleczkę z kółkiem, dźwignia pod wpływem sprężyny podnosi się, a uwolniona iglica uderza w spłonki zapalające. Płomień ze spłonek zapala sznur Bickforda i dostaje się po nim do spłonki detonującej (na końcu zapalnika), która, zapalona, powoduje wybuch całego materjału wybuchowego.

Użycie granatu. Aby granat uzbroić, trzeba odkręcić zakrętkę zamykającą skorupę, kołeczkiem w kształcie ołówka wywiercić ostrożnie w materjale wybuchowym miejsce na zapalnik, poczem wkręcić bez wysiłku zapalnik do skorupy.

Rzuca się granat, ujmując go w prawą rękę, zapalnikiem ku górze, tak by dłonią przyciskać dźwignię. Następnie trzeba wyciągnąć zawleczkę, obracając kółko tak, by odpiąć haczyk zawleczki. Granat jest odbezpieczony. Rzut — według instr. grenad. **).

Środki bezpieczeństwa. O ile z granatami obchodzi się ostrożnie, są one bronią bezpieczną i łatwą w użyciu. Zawleczkę należy wyciągać dopiero przed samym rzutem. Po wyciągnięciu jej trzymać dłoń zwartą, by dźwignia się nie odchyliła. Nie wolno umyślnie zwalniać dźwigni dla wcześniejszego zapalenia granatu. Jakkolwiek zapalenie następuje wówczas, gdy dźwignia odsunie się o 25 mm. od skorupy, to jednak może ono nastąpić wcześniej, wskutek niedokładności w budowie zapalnika.

Granat polski zaczepny. (Rys. 260).

Skorupa z białej blachy, grubości 0,5 mm. Odłamki działają do 12 m. z wyjątkiem odłamków zapalnika, które mogą działać do 50 m. Waga granatu z zapalnikiem 270 gr. Zapalnik samoczynny wz. A. C. 25, pali się 4 sek. Granat pomalowany na kolor ochronny.

Granat polski obronny. (Rys. 261).

Skorupa z lanego żelaza, wypełniona szedytem, z zewnątrz ponacinana karbami, dla zwiększenia ilości odłamków.

Waga granatu uzbrojonego około 600 gr.

Zapalnik W. A. C. 25.

Granat polakierowany na kolor ciemny.

Granaty francuskie specjalne.

Granat gazowy — podobny do O. F. (zaczepnego francuskiego); zapalnik samoczynny; wypełniony płynem, wytwarzającym gazy duszące.

---

*) Patrz: „Granaty ręczne i karabinowe", por. Kula Wiktor.

**) Patrz rozdział: „Grenadjerka i walka bagnetem", pkt. 380.

Granat dymny — podobny do O. F.; zapalnik samoczynny; wypełniony mieszanią fosforu, żywicy i benzyny, wytwarzającą gęsty dym.

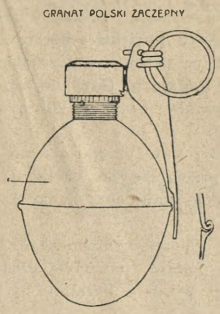

Rys. 260.

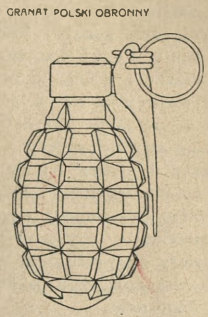

Rys. 261.

Granat zapalający — w kształcie walca; zapalnik igliczny; wypełniony kalorytem, który, topiąc się, wytwarza temperaturę do 3200° C. Po

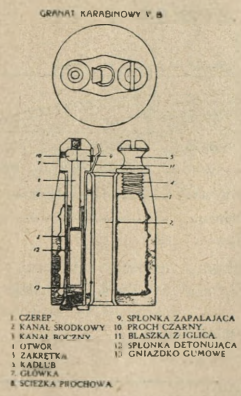

Rys. 262.

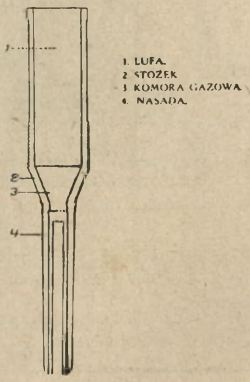

Rys. 263. Garłacz V. B.

zdjęciu kaptura, uderza się główką zapalnika o coś twardego, poczem kładzie granat na przedmiocie, który chce się zniszczyć. Granat rozlewa się bez wybuchu, paląc materjał, lub topiąc metale.

Granat karabinowy V. B. (Vivien Bessiers). (Rys. 262).

Granat ten wyrzuca się przy pomocy karabinu lub karabinka francuskiego, zaopatrzonego w garłacz (Rys. 263). Przy strzale kolba karabinu oparta o ziemię. Granat waży 475 gr. Zapalnik pali się około 8 sekund. Odłamki działają w promieniu 100 m. Skorupa z lanego żelaza. Przez granat przebiegają dwa kanały: środkowy do przelotu pocisku i boczny, zawierający zapalnik. Pocisk karabinowy, przebiegając przez kanał środkowy, uderza w blaszkę z iglicą, ta zaś w spłonkę zapalającą. Gazy po wypchnięciu pocisku rozprężają się w garłaczu i wyrzucają granat, który wychodzi z garłacza zapalony. Donośność do 180 m.

Aby strzelić, należy: otworzyć zamek; nałożyć garłacz na lufę tak, by muszka i zaczep bagnetu weszły w przecięcie na garłaczu; opuścić granat na dno garłacza; nabić broń zwykłym nabojem; nadać karabinowi odpowiednie położenie i wystrzelić.

Strzela się przy pomocy specjalnego aparatu celowniczego. W braku tegoż należy się posługiwać tabliczką, jaką podaje Instrukcja grenadjerska, a która wskazuje, pod jakim kątem trzeba ustawić karabin, by osiągnąć żądaną donośność.

484. BROŃ BIAŁA.

Szabla*). (Rys. 264).

Szabla dzieli się na głownię i rękojeść. W głowni rozróżniamy: grzebiet, ostrze, pióro i bruzdeczki.

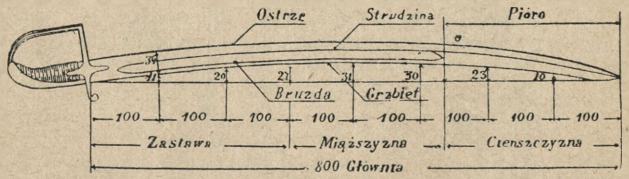

Rys. 264.

Rękojeść składa się z jelca, kabłąka, oprawy rękojeści, kapturka i głowicy. Pochwa, zakończona piętką, ma w części górnej pierścień z ogniwkiem.

Lanca*). (Rys. 265).

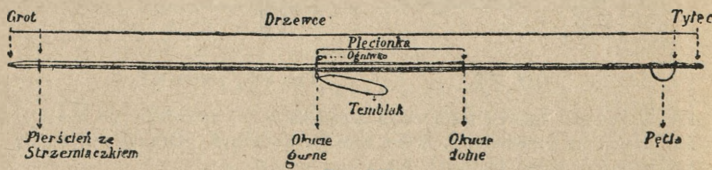

Rys. 265.

*) Według Regul. kawal.

Łanca jest bronią szarży. Dzieli się na: grot, drzewce i tylce. Na lancy, idąc od grotu, widzimy: pierścień ze strzemiączkiem, proporczyk, okucie górne, temblak, plecionkę, okucie dolne, pętlę.

Punkt ciężkości lancy leży poniżej górnego okucia.

E) Działa.

485. ARMATA 75 mm. Wz. 1897*) (Rys. 266).

Dane ogólne. Armata 75 mm. służy do strzelania płaskiego, przy zastosowaniu jednak zmniejszonego ładunku można uzyskać tor stromy. Największa donośność wynosi 11400 m. Działo odprzodkowane waży 1140 kg., przodek pusty 428 kg., jaszcz z przodkiem — 1078 kg. Budowa łoża pozwala na podniesienia w granicach od — 11° do + 18°. Dla uzyskania większych podniesień trzeba wkopać ogon łoża. Łoże można przesunąć na osi o 52 tys. w prawo i tyleż w lewo. Do celowania w kierunku, łoże przesuwa się wzdłuż osi kół, zataczając łuk, którego środkiem obrotu

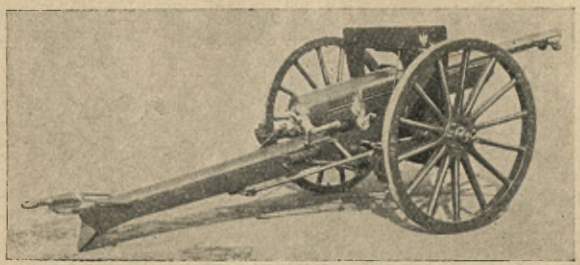

Rys. 266. Arm. pol. 75 m/m. wz. 97.

jest lemiesz. Do strzelania można działo usadowić, wtaczając koła na klocki hamulca pochodowego.

Oporo-powrotnik jest oleo-pneumatyczny. Powietrze, znajdujące się w powrotniku, w czasie odrzutu zostaje silnie ściśnione. Rozprężając się, powraca lufę do pierwotnego położenia.

Mechanizm kierunkowy i podniesień. Łoże przesuwa się po osi w kierunku poziomym, zapomocą ruchu pokrętła mechanizmu kierunkowego. Mechanizm podniesień służy do nadawania lufie podniesienia, odpowiadającego kątowi położenia i kątowi celownika. Kąt położenia nadaje się

*) Patrz: M. S. Wojsk. „Regulamin artyl. polowej".

zapomocą dźwigara, ustawianego pokrętłem mech. podn., kąt celownika — zapomocą ruchu kołyski, ustawianej celownikiem. Dźwigar i kołyska mają tę samą oś obrotu, dzięki czemu kąty położenia i kąty celownika dodaje się mechanicznie.

Kąty celownika odczytuje się na bębnie celownika, kąty położenia— na kręgu poziomnicy.

Przyrządy celownicze. Kątomierz (Rys. 268) służy do ustalenia kierunku lufy. Krąg kątomierza podzielony jest na 4 ćwiartki, z których każda zawiera 8 kresek, odpowiadających 200 tysięcznym. Bęben kątomie-

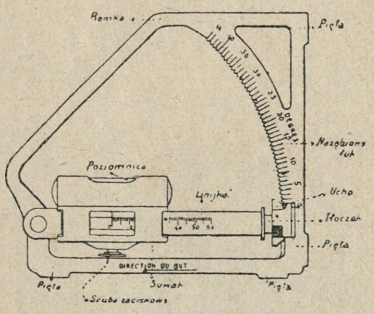

Rys. 267.

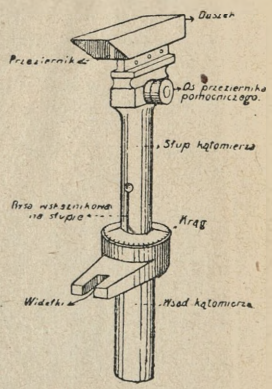

Rys. 268.

rza ma podziałkę, zawierającą 200 kresek, po jednej tysięcznej. Kąty ponad 200 tys. nastawia się przeto na kręgu, kąty zaś mniejsze—na bębnie.

Poziomnica służy do ustalenia kątów położenia. Umieszczona jest na podstawie, równoległej do osi lufy. Krąg poziomnicy ma kreski od 0 do100 tysięcznych w jedną i tyleż w drugą stronę. Kreski jednej strony odpowiadają dodatnim, drugiej — ujemnym kątom położenia.

Przy strzelaniu w terenie górzystym, lub na odległości, przekraczające liczby celownika, używa się poziomnicy pochyłej. Kąty położenia są w niej powiększone lub pomniejszone o 200 tysięcznych, zależnie od tego, czy założona jest niską, czy wysoką piętą do tyłu.

Przy strzelaniu dokładnem, lub ponad odległości wskazane na celowniku, kąt podniesienia ustala się zapomocą kwadrantu (Rys. 267), stawianego na płaskach na obsadzie. Potrzebną ilość stopni (od 0 do 44) nastawia się na łuku, a ilość minut (od 0 do 60) — na linijce kwadrantu.

Nastawnica służy do regulowania czasu palenia się ścieżki prochowej zapalników rozpryskowych lub o podwójnem działaniu. Krąg nastaw-

nicy ma podziałkę odległości od 0 do 6900 m., łuk poprawiacza podziałkę od 0 do 40. Obracając korbą krąg, podnosi się jednocześnie lub zniża gniazda ostrołukowe, dzięki czemu ścieżka prochowa wstawionego tam zapalnika zostaje przecięta w pożądanem miejscu.

Działanie mechanizmu zamkowego. Armata 75 mm. ma zamek śrubowy mimośrodowy. Przy obracaniu rękojeści, gwinty trzona zamkowego wkręcają się w gwinty komory, dociskając nabój do rury rdzeniowej. Położenie zamknięcia ustala zapadka, która jednocześnie nie pozwala na zbyt szybkie otwarcie zamka po niewypale (ponieważ zamkowy przed otwarciem musi odwieść zapadkę), oraz uniemożliwia odpalenie przy niedomkniętym zamku.

Aby spowodować odpalenie, trzeba odciągnąć do tyłu kurek, który następnie gwałtownie uderza w iglicę, a ta w spłonkę łuski.

Dla otwarcia zamka trzeba najpierw odwieźć zapadkę, naciskając na ciężarek. Po strzale jednak, zapadka w czasie odrzutu odwodzi się samoczynnie. Otwarcie zamka powoduje jednocześnie wyrzucenie łuski.

Bezpiecznik służy do unieruchomienia kurka, oraz uniemożliwia jego zetknięcie się z iglicą. W czasie marszu bezpiecznik ustawia się na spust pochodowy.

Ważniejsze niesprawności. 1) Wyrzutnik nie wyrzucił łuski. Sprawdzić stan wyrzutnika i pięty; w razie potrzeby zmienić je; łuskę wypchnąć stemplem. 2) Nabój niewypalił, mimo trzykrotnego spuszczenia kurka. Nabój wypchnąć stemplem i odłożyć (nie wolno odkładać do skrzyni, gdy zapalnik odetkany). Gdy niewypał pochodzi z winy iglicy, lub sprężyny kurkowej—zmienić ją. 3) Zapadka nie odwodzi się w czasie odrzutu. Odwieść ją ręką, a gdy jest uszkodzona — usunąć. 4) Lufa po strzale niezupełnie wraca do przodu, a wskaźnik obsady pozostaje za wskaźnikiem kołyski. Sprawdzić stan miernika. Gdy miernik wszedł do swego gniazda, należy napełnić opornik, a lufa przytem najczęściej sama wróci do przodu. O ile to jeszcze nie pomoże, sprawdzić stan wodzideł oraz rozcieracza.

486. HAUBICA 155 mm. Wz. 1917 *). (Rys. 269).

Dane ogólne. Haubica Schneidera służy do strzelania płaskiego i stromego. Stosowanie różnych ładunków pozwala na zmianę szybkości początkowych, w zależności od kąta upadku, jaki chce się otrzymać. Donośność, przy zastosowaniu najsilniejszego ładunku, wynosi 11200 m.

Działo odprzodkowane waży 3.300 kg., przodek — 415 kg.

Dla nadania lufie kierunku, łoże przesuwa się wzdłuż osi kół, co powoduje, że linja odrzutu idzie zawsze w kierunku lemiesza. Łoże można przesunąć o 3° w prawo i tyleż w lewo. Największe podniesienie lufy wynosi 42° 20'.

*) Patrz: M. S. Wojsk. „155 mm. haubica Schneidera".

W czasie odrzutu lufa cofa się wraz z sankami, w których umieszczone są mechanizmy opornika i powrotnika, natomiast tłoczyska są nieruchome. Gaz, sprężony wskutek tego ruchu w zbiornikach gazowych powrotnika, rozpręża się następnie i powoduje dosłanie ku przodowi odrzuconych części.

Mechanizm kierunkowy i podniesień. Łoże przesuwa się po osi kół za pomocą pokręteł mechanizmu kierunkowego. Wówczas przód łoża zakreśla łuk dokoła lemiesza, a ponieważ oś jest prosta, jedno z kół przesuwa się ku przodowi, drugie ku tyłowi. Na osi znajduje się podziałka kierunkowa w tysięcznych, po 50 tys. w każdą stronę.

Podniesienia uskutecznia się zapomocą pokrętła mechanizmu podniesień, którym pośrednio wprawia się w ruch łuki zębate podniesień.

Przyrządy celownicze. Do określenia podniesienia lufy służy celownik; kątomierz — do celowania w kierunku. Na łuku celownika umocowana jest poziomnica poprzeczna, oraz przyrząd kątów położenia, z po-

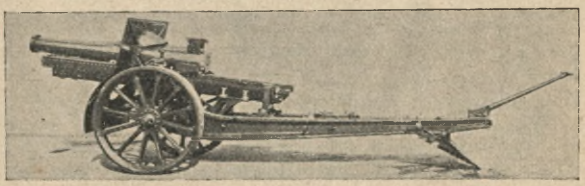

Rys. 269. Haubica Fr. 155 m/m. wz. 17.

ziomnicą podniesień. Zgrywając poziomnicę poprzeczną, ustawiamy przyrząd celowniczy w płaszczyźnie pionowej, równoległej do osi lufy. Podziałka bębna celownika zrobiona jest w 1/20 stopnia, podziałka przyrządu kątów położenia — w tysięcznych, od 50 do 500 tys.

Gdy ustawiamy celownik, obracając główkę jego mechanizmu, lub gdy obracamy bębenek kątów położenia, zmieniamy wówczas położenie poziomnicy podniesień w stosunku do osi lufy, o pewną ilość dwudziestych stopnia, lub pewną ilość tysięcznych. Jeżeli chcemy nadać następnie lufie podniesienie, odpowiadające kątowi celownika i kątowi położenia nastawionemu na celowniku, musimy obrotami pokrętła mechanizmu podniesień wgrać poziomnicę podniesień.

Kąty kierunkowe ustawia się na kątomierzu, przyczem jednostką kątów jest tysięczna. W kątomierzach starego wzoru, krąg podzielony jest na 8 odcinków, z których 6 zawiera po 1000 tysięcznych, 2 zaś po 200 tys. (cały krąg ma 6.400 tys.). Podziałka bębna zawiera 100 kresek, każda równa 1 tysięcznej. Jedna kreska kręgu odpowiada 100 kreskom bębna.

Na kątomierzach nowego wzoru krąg ma podziałkę ciągłą od 0 do 64.

Zapalniki reguluje się zapomocą nastawnicy. Pierścień nastawnicy ma podziałkę od 0 do 40, pierścień poprawiacza — od 0 do 80. Podziałka 20 odpowiada wysokości rozprysku 0 i służy za podstawę przy wstrzeliwaniu poprawiacza.

Działanie mechanizmu zamkowego. Trzon zamkowy posiada 4 wycinki gładkie i 4 gwintowane, odpowiadające takimż wycinkom komory zamkowej. Zamknięcie uskutecznia się przez zczepienie się obu tych systemów gwintów.

Ponieważ nabój nie posiada łuski, któraby po strzale uszczelniała lufę, dlatego zamek ma specjalny przyrząd uszczelniający, który nie pozwala na przenikanie gazów prochowych po przez zamek.

Ruch korby w prawo powoduje najpierw obrót trzona zamkowego, (przyczem wycinki gwintowane trzona wychodzą z wycinków gwintowanych komory zamkowej), a następnie otwarcie zamka. Zasuwa zapałowa podnosi się ku górze, przyczem zapłonnik zostaje wyrzucony. Zamek w położeniu otwartem zostaje unieruchomiony.

Zamek zamyka się ruchem korby w lewo. Zakończenie tego ruchu powoduje obrócenie się trzona zamkowego i zczepienie jego gwintów z gwintami komory. Przy zamykaniu zasuwa zapałowa opada do dołu, a znajdująca się w niej iglica jest teraz naprzeciwko zapłonnika. Po zamknięciu — zatrzask rękojeści unieruchamia korbę, a tem samem i zamek.

Przy raptownem odciągnięciu pręta spustowego, kurek uderza w iglicę, a ta w zapłonnik.

Przy niezupełnie domkniętym zamku nie może nastąpić wystrzał, gdyż zasuwa zapałowa nie jest wówczas całkowicie opuszczona do dołu i iglica nie znajduje się nawprost zapłonnika. Pozatem — trzpień kurka nie może wówczas wejść do swego gniazda i nie pozwala, by kurek uderzył w iglicę.

Ważniejsze niesprawności. 1) Zamek nie daje się otworzyć z powodu zanieczyszczenia wycinków gwintowanych, lub przyrządu uszczelniającego. Otworzyć zamek, uderzając młotkiem w wybijacz, oparty o koniec zębnicy, poczem oczyścić. 2) Zamek zamyka się z trudem (nie wolno do zamknięcia używać siły). Przyczyną może być złe naładowanie, lub zanieczyszczenie zamka. 3) Niewypał. Przyczyną może być uszkodzona iglica, zły zapłonnik, zły ładunek prochu. W pierwszym wypadku zmienić iglicę, lub w braku czasu — zasuwę zapałową. W drugim — zmienić zapłonnik. W trzecim — wyczekawszy minutę, otworzyć zamek i zmienić położenie ładunku, aby inne jego miejsce znalazło się przed zapłonnikiem. Gdy i to nie pomoże — zmienić ładunek. 4) Odrzut zbyt długi. Dopełnić opornik, a jeżeli jest napełniony, sprawdzić stan powrotnika (puszkarz). 5) Odrzut krótki. Oczyścić i naoliwić wodzidła, lub sprawdzić stan powrotnika (puszkarz). 6) Powrót niezupełny. Przyczyną może być zanieczyszczenie wodzideł, lub rozgrzanie opornika. W tym wypadku nadać lufie nachylenie minus 15°, wykręcić korek z wlewnika i wylać nadmiar płynu z opornika.

487. ARMATA 105 mm. Wz. 1913*). (Rys. 270).

Armata 105 mm. o długiej lufie, nadaje się szczególnie do ostrzeliwania celów żywych na dalekie odległości. Jej donośność wynosi 12700 m. Ciężar działa w marszu — 2.650 kg., na stanowisku 2.300 kg.

Lufie można nadać podniesienie od $+37^0$ do -5^0, a mechanizm kierunkowy pozwala ją przesunąć o 6^0, t. j. 106 tysięcznych.

W marszu lufę cofa się do położenia marszowego, tak by leżała na całej długości kołyski. (Trzeba wówczas zwracać uwagę, by nie pozostawiać działa pod działaniem promieni słonecznych, gdyż przy wysokiej temperaturze tłoczysko opornika ma skłonność do wysunięcia się z cylindra).

Konstrukcyjnie jest działo to podobne do haubicy 155 mm.

Używa się kątomierza z lunetą panoramiczną, lub z przeziernikiem. Kątomierz z lunetą ma podziałkę kręgu od 0 do 64 (6400 tys.), kątomierz z przeziernikiem — od 0 do 6000 tys. W obydwuch kątomierzach jedna podziałka kręgu odpowiada 100 podziałkom bębna.

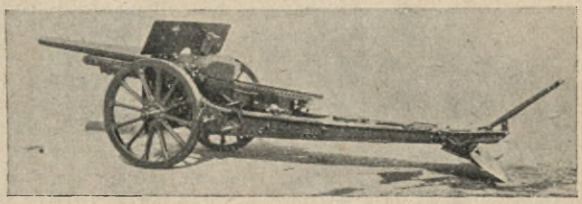

Rys. 270. Arm. D. Fr. 105 m/m. wz. 13.

Celownik ma podziałkę w metrach, a przyrząd kątów położenia — w tysięcznych.

488. HAUBICA 100 mm. Wz. 14*). (Rys. 271).

Dane ogólne. Haubica 10 cm. Skoda posiada dużą ruchliwość, jest łatwo rozbieralna i może być zastosowana do walki w miejscowościach górzystych. Przy użyciu ładunków o różnej sile, dających różne szybkości początkowe, można z niej strzelać torem płaskim i stromym.

Największa donośność wynosi 8 km. Działo w marszu waży 2360 kg., na stanowisku — 1420 kg. Lufie można nadać podniesienia w granicach od $+48$ stopni do -8 stopni, oraz przesunąć ją w kierunku poziomym o $2^0 49'$ w prawo i $2^0 32'$ w lewo. Przy tych zmianach kierunku łoże górne (wraz z lufą i kołyską) obraca się względem łoża dolnego na czopie stopowym, który stanowi oś obrotu; odrzut następuje pod pewnym kątem do łoża dolnego i lemiesza, co potęguje zużycie sprzętu i zwiększenie rozrzutu.

---

*) Patrz: kpt. I. Patoczka, „Haubica 10 cm. wz. 14. austr.".

Haubica ma hydrauliczny opornik, oraz sprężynowy powrotnik. Sprężyny powrotnika, rozprężając się, dosyłają lufę do normalnego położenia, a zgniatane w czasie odrzutu, pomagają opornikowi w hamowaniu.

Dzięki działaniu stawidła, długość odrzutu lufy zmienia się samoczynnie, zależnie od podniesienia lufy. Odrzut stopniowo maleje, w miarę zwiększania podniesienia ponad $+ 5^0$.

Mechanizm kierunkowy i podniesień. Przy obracaniu pokrętłem mechanizmu kierunkowego, łoże górne wraz z lufą przesuwa się poziomo, obracając się na swej osi. Podziałka kierunkowa oznaczona jest w tysięcznych od 150 do 245, kreskami co 5 tys.

Pokrętłem mechanizmu podniesień nadaje się ruch pionowy kołysce wraz z lufą. Jeden obrót pokrętła zmienia kąt podniesienia o $2^0 28'$.

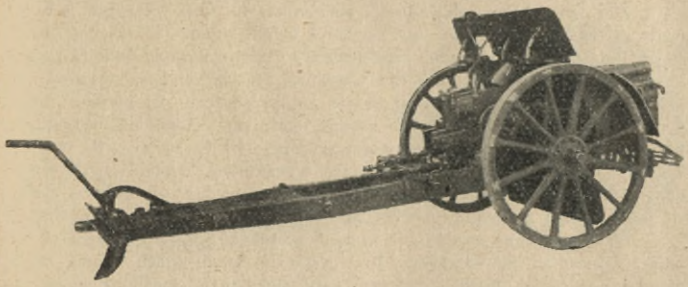

Rys. 271. Hb. 100 m/m wz. 14.

Przyrządy celownicze. Celownik służy do ustalenia kąta podniesienia lufy. Przy pomocy śruby celownika ustawiamy potrzebną odległość na bębnie celownika, który ma siedm podziałek: jedną w tysięcznych, pozostałe w metrach, odpowiadające pięciu różnym ładunkom i ładunkowi dodatkowemu.

Kąt położenia nastawia się na bębenku ślimaka poziomnicy, który ma podziałkę w tysięcznych (od 0 do 600), przyczem 200 jest nastawieniem, odpowiadającem kątowi położenia 0. Po ustawieniu kąta na bębenku, śrubą kątów położenia trzeba zgrać poziomnicę. Tak przy nastawianiu kąta celownika jak i kąta położenia, osnowa celownika przechyla się, a ząb wskazówki odsuwa się od wycinka stawidłowego. Aby teraz nadać lufie podniesienie, odpowiadające kątowi ustawionemu na celowniku, trzeba obracać pokrętłem mechanizmu podniesień, dopóki lufa nie przyjmie położenia, przy którem wskazówki zostaną ponownie zgrane.

Z tyłu umieszczona jest poziomnica poprzeczna, która służy do nadania celownikowi pionowego położenia, a tem samem uwzględnia samoczynnie pochylenie osi kół i zboczenie. Przy nastawianiu celownika poziomnica poprzeczna powinna być zgrana.

Do celowania w kierunku służy kątomierz z lunetą panoramiczną wz. 8/14. Ma on podziałkę odchyleń i podziałkę poprawek bocznych od 0 do 6400 tysięcznych, znaczonych co 100, zwiększającą się w stronę przeciwną do ruchu wskazówek zegara. Kąty mniejsze od 100 tys. ustawia się na bębenku odchyleń i poprawek, który ma podziałkę od 0 do 100 tys., tak, że cały obrót bębna odpowiada jednej kresce kręgu. Oś optyczna lunety jest równoległą do osi lufy przy nastawieniu krąg 32, bęben 0.

Zamiast tego kątomierza można używać kątomierza działowego wz. 15, który ustawia się na płasku kwadranta. Krąg i bębenek poprawek bocznych kątomierza ma podziałkę jak panorama. Krąg odchyleń kątomierza nie posiada natomiast bębenka. Ma on podziałkę znaczoną co 25-ta tysięczna, a odchylenia z dokładnością do 5 tys. można nastawić przy użyciu nonjusza, który znajduje się na kręgu poprawek bocznych.

Dla sprawdzenia dokładności celownika, lub gdy celownik jest zepsuty — kąty podniesienia lufy ustalamy kwadrantem.

Działanie mechanizmu zamkowego. Działo posiada płaski zamek klinowy. Przy odciąganiu korby zamkowej, trzon zamkowy wysuwa się z komory, odsuwając się jednocześnie od przedniego jej płasku. Sprężyna samoczynnego domykacza zostaje ściśnięta. Ramiona wyrzutnika wyrzucają łuskę, a jego pazury przytrzymują otwarty zamek. Po naładowaniu — dno łuski, naciskając ramiona wyrzutnika, zwalnia jego pazury, domykacz zamyka zamek. Trzon zamkowy, przesuwając się w lewo, zbliża się jednocześnie do przedniego płasku komory zamkowej, dociskając łuskę.

Gdy pociągnąć za dźwignię spustową, zapadka napinacza cofa w tył iglicę, zgniatając jej sprężynę. Przy dalszym ruchu iglica zostaje zwolniona i powoduje odpalenie, poczem cały mechanizm spustowy wraca do normalnego położenia.

Gdy bezpiecznik jest zamknięty, nie pozwala ani na odpalenie, ani na otwarcie zamka. Uniemożliwia on również odpalenie przy niedomkniętym zamku.

489. ARMATA 76 mm. wz. 1902 *). (Rys. 272).

Dane ogólne. Armata 76 mm. jest zasadniczo działem artylerji konnej. Sprzęt ten ulega obecnie przeróbce na kaliber 75 mm., do którego będzie używana amunicja, jak do armaty francuskiej 75 mm.

Największa donośność wynosi około 8.500 m. Ciężar działa w marszu — 1.900 kg. Kąt podniesienia lufy ograniczony jest między 6° a 16° 40'. Dla nastawienia w kierunku, łoże wraz z lufą przesuwa się wzdłuż osi, przyczem przesunięcie w prawo i w lewo może wynieść po 2° 45', t. j. około 45 tysięcznych.

Działo posiada oleo - sprężynowy oporo - powrotnik. Olej w oporniku hamuje odrzut lufy, oraz łagodzi jej powrót; sprężyna powrotnika, ściśnięta w czasie odrzutu, dosyła lufę do przedniego położnia.

Mechanizm kierunkowy i podniesień. Przybliżony kierunek działa nadaje się zapomocą kierownicy, umieszczonej na tylnym końcu łoża. Dla

*) Patrz: mjr. Jodko „Opis rosyjskiej 3" armaty polowej".

dokładnego nastawienia lufy w kierunku, przesuwa się łoże wzdłuż osi kół, obracając pokrętłem mechanizmu kierunkowego. Jeden obrót pokrętła przesuwa lufę mniej więcej o jedną tysięczną.

Dla nadania lufie odpowiedniego podniesienia, obraca się korbą mechanizmu podniesień, a wówczas śruba tego mechanizmu opuszcza lub podnosi kołyskę wraz z lufą.

Przyrządy celownicze. Do celowania w kierunku i ustalenia odchylenia służy kątomierz austryjacki z lunetą panoramiczną wz. 8/14, opisany przy haubicy 100 mm.

Dla ustalenia podniesienia lufy służy celownik, mający podziałkę w sążniach (sążeń = 2,13 m.). Na tylnej powierzchni łuku celownika znajduje się 150 kresek, z których każda odpowiada 20 sążniom. Z lewej strony celownika jest podziałka dodatkowa mająca 50 kresek, która służy

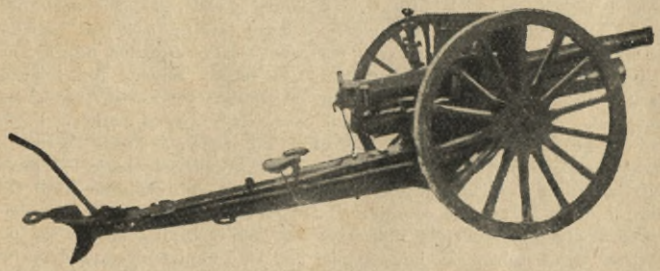

Rys. 272. Arm. 76 m/m. wz. 1902 (ros.).

do strzelania na odległości od 3 do 4 tys. sąż. Łuk celownika przesuwa się, obracając główką mechanizmu celownika.

Kąty położenia ustawia się na przyrządzie kątów położenia..

Podziałka na pudle wynosi 60 kresek po 100 tys. każda, podziałka bębna — 100 kresek po 1 tys.

Aby lufie nadać potrzebne podniesienie, trzeba po nastawieniu celownika i kąta położenia zgrać poziomnicę, umieszczoną na celowniku, obracając pokrętłem mechanizmu podniesień. Podniesienie lufy można ustalić również za pomocą kwadranta.

Działanie mechanizmu zamkowego. Armata ma zamek śrubowy. Trzon zamkowy posiada dwa odcinki gładkie i dwa gwintowane, odpowiadające takimż odcinkom komory zamkowej.

Aby otworzyć zamek, trzeba nacisnąć rączkę korby i obracać ją w prawo. Dzięki temu trzon zamkowy obraca się o 90^0, a jego gwintowane odcinki znajdą się naprzeciw gładkich komory zamkowej. Dalszy ruch korby powoduje otwarcie zamka, przyczem wyrzutnik wyrzuca łuskę. Przy zamykaniu zamka gwinty trzona wkręcają się w gwinty komory zamkowej, przyczem trzon dociska łuskę.

Przy odciąganiu sznura spustowego, kurek obraca się, a iglica cofa, ściskając sprężynę igliczną. Gdy ząb spustu i kurka rozczepią się, sprężyna igliczna pcha naprzód iglicę, która uderza w spłonkę, przyczem cofa się nieco, tak, że grot jej normalnie nie wystaje za przednie ścięcie trzona. Gdy zwolnić sznur spustowy, sprężyna igliczna powraca do normalnego położenia przyrząd kurkowy.

Gdy kurek jest odciągnięty, zamka nie można otworzyć, gdyż nie pozwala na to ząb bezpiecznika, który działa jak rygiel. Bezpiecznik nie pozwala również na otwarcie zamka po niewypale i aby wtedy zamek otworzyć, trzeba uprzednio odwieść bezpiecznik. Jednak, gdy lufa po odrzucie powróci do przodu, bezpiecznik nie przeszkadza wówczas w otwarciu.

Ważniejsze niesprawności. 1) Po strzale nie można otworzyć zamka. Należy odwieść bezpiecznik (w razie potrzeby zmienić go). Gdy to nie pomoże, wyjąć przyrząd kurkowy, a w ostateczności otworzyć zamek, uderzając młotkiem w wybijacz. oparty z lewej strony o koniec zębnicy. 2) Zamek nie daje się zamknąć. Przyczyną jest niezupełne dosłanie naboju, lub zgięte ramiona wyrzutnika, który należy zmienić (nie zamykać zamka siłą). 3) Kurek nie daje się odciągnąć. Sprawdzić czy zamek zamknięty. Ewent. wyjąć bezpiecznik, oczyścić przyrząd kurkowy i włożyć go bez bezpiecznika. 4) Wyrzutnik nie wyrzuca łuski. Wybić ją stemplem i zmienić wyrzutnik. 5) Niewypał. Przyczyną może być zanieczyszczony przyrząd kurkowy, złamany grot iglicy, lub zła spłonka. 6) Odrzut za długi. Dopełnić opornik. 7) Odrzut za krótki. Przyczyny: opornik przepełniony, wodzidła zanieczyszczone, do opornika dostało się powietrze, olej rozgrzał się, lub zgęstniał pod wpływem temperatury. 8) Powrót lufy niezupełny. Sprawdzić napełnienie opornika i wypuścić nadmiar oleju.

G. Amunicja artyleryjska *).

490. OGÓLNIE O NABOJACH ARTYLERYJSKICH.

Nabój artyleryjski składa się z pocisku, zapalnika, który powoduje wybuch pocisku, ładunku prochowego, który wyrzuca pocisk z lufy, zapłonnika, zapalającego ładunek prochowy.

Nabój nazywamy „zespolonym", gdy jego części składowe, t. j. pocisk, ładunek prochowy i zapłonnik połączone są stale w jedną całość; „składanym" — gdy jego części składowe przechowywane są oddzielnie i zestawiane dopiero przy wkładaniu do komory nabojowej.

W tym drugim wypadku pocisk, ładunek i zapłonnik stanowią każde część osobną, lub też łuska z ładunkiem i zapłonnikiem połączone są razem.

Pociski. Skorupa pocisku ma zgrubienie środkujące, oraz pierścień wiodący. Zgrubienie środkujące powoduje, że oś pocisku pokrywa się z osią lufy oraz zapobiega w czasie strzału obijaniu się pocisku o ściany lufy.

---

*) Działanie pocisków — patrz rozdział „Artylerja" pkt. 304 i 305.

Pierścień wiodący, wkręcając się w gwinty lufy, nadaje pociskowi ruch obrotowy i środkuje tył pocisku. Pozwala on poza tem utrzymać stale jednakową pojemność komory prochowej, oraz zapobiega odpływowi gazów między pociskiem, a ścianami lufy.

Ze względu na budowę i przeznaczenie, dzielimy pociski na granaty, szrapnele, granato-szrapnele, oraz pociski specjalne.

Granaty są wyrabiane ze stali lub stalosurowca. Wypełnione są materjałem wybuchowym. Detonacja tego materjału następuje pod wpływem detonatora, znajdującego się w głowicy granatu i wybuchającego znów dzięki działaniu zapalnika.

Granaty przeznaczone są do niszczenia umocnień i rażenia celów żywych.

Szrapnele wypełnione są lotkami ołowianemi lub żelaznemi. Ogień z zapalnika dostaje się przez rurkę prochową do komory z prochem, umieszczonej na dnie pocisku. Wybuch tego prochu powoduje wyrzucenie lotek ze skorupy szrapnela. W dawniejszych wzorach ładunek prochu bywa umieszczamy w przedniej części pocisku lub pomieszany z lotkami.

Szrapnele są przeznaczone do strzelania przeciw celom żywym odkrytym.

Granato-szrapnel łączy w sobie działanie granatu i szrapnela. Płomień zapalnika, tak jak w szrapnelu, powoduje wybuch prochu, który wypycha lotki, oraz głowicę pocisku. Głowica, uderzając w cel, działa jako granat.

Do pocisków specjalnych należą: smugowe, dymne, oświetlające, gazowe.

Ładunki prochowe i zapłonniki. Ładunki z prochu bezdymnego umieszczane są w łuskach mosiężnych lub workach, sporządzonych z tkaniny wełnianej, albo jedwabiu, które nie pozostawiają w lufie tlejących resztek.

Wybuch ładunku powoduje zapłonnik, wkręcony w dno łuski, lub też osobno wkładany do zamka w wypadku, gdy ładunek jest w worku.

Zapalniki. Rozróżniamy zapalniki zwykłe i detonujące. W pierwszych płomień zapalnika przechodzi wprost do ładunku prochu, znajdującego się w pocisku, powodując jego wybuch. Zapalniki drugiego rodzaju używane są do pocisków, wypełnionych materjałem wybuchowym kruszącym. Sam płomień zapalnika nie wystarcza do spowodowania wybuchu tego materjału i dlatego w zapalniku znajduje się jeszcze spłonka detonująca, która detonuje wewnętrzny ładunek pocisku.

Zapalniki są uderzeniowe, powodujące wybuch pocisku w punkcie uderzenia, rozpryskowe — powodujące wybuch w dowolnym punkcie toru, lub o działaniu podwójnem, które, zależnie od użycia, działają jako uderzeniowe lub jako rozpryskowe. Zapalniki uderzeniowe mogą działać natychmiastowo lub z pewnem opóźnieniem, gdy chodzi o wywołanie wybuchu po wniknięciu pocisku na pewną głębokość w przeszkodę. Opóźnienie otrzymuje się w ten sposób, że płomień spłonki zapalnika musi przejść przez sprasowany proch, aby dostać się do spłonki detonującej.

W stanie transportu zapalniki uderzeniowe są zupełnie bezpieczne, a dopiero w chwili strzału uzbrajają się, to jest stają się zdolne do działania. Uzbrojenie to następuje albo wskutek ruchu pocisku do przodu (siła bezwładności), albo wskutek jego ruchu obrotowego (siła odśrodkowa), dzięki któremu usuwa się środki zabezpieczenia zapalnika. Gdy tak odbezpieczony zapalnik zderzy się z celem, wówczas iglica wewnątrz zapalnika uderza w spłonkę, powodując jego działanie.

Do granatów typów francuskich zapalniki są wkręcane tuż przed załadowaniem. Wszystkie inne typy amunicji przechowywane są z zapalnikami.

Do szrapneli stosowane są zapalniki rozpryskowe i o podwójnem działaniu.

491. AMUNICJA ARMATY 75 mm. wz. 1897.

Naboje są zespolone. Używane są granaty, szrapnele, oraz pociski specjalne. Naboje odróżnia się według koloru i znaków.

Szrapnel wz. 97 — ceglasty; szrapnel przeciwlot. — ceglasty, ostrołuk niebieski.

Granat stalowy (zależnie od wzoru i rodzaju ładunku) — żółty, lub tułów czerwony a głowica żółta.

Granat półpancerny — żółty, z czarnym szpicem głowicy.

Granat stalosurówkowy (zależnie od wzoru i rodzaju ładunku) — tułów czarny, głowica żółta, lub tułów czarny, głowica zielona, zgrub. środk. żółte.

Pocisk smugowy (zależnie od rodzaju ładunku) — biało-niebieski lub biało-niebieski z czerwonym paskiem.

Czarne krzyże na szkielecie oznaczają ciężar pocisku, a mianowicie: ++ pocisk o wadze normalnej, + pocisk lżejszy o 150 gr., L — lżejszy o 300 gr.

+++ cięższy o 150 gr., ++++ o 300 gr. Biały krzyż oznacza, że pocisk ma płytkę denną, która zapobiega przepuszczalności dna.

Znaki na ostrołuku oznaczają: rodzaj mat. wybuchowego, zakład gdzie pocisk wyrobiono, pochodzenie mat. wybuchowego.

Ze względu na segregację, ważne są znaki na łusce. Znaki na dnie łuski pozwalają odróżnić nabój bez potrzeby wyjmowania go. Znaki na tułowiu łuski podają: wagę i rodzaj prochu, partję prochu, wytwórnię prochu, partję nabojów, zakład i rok ładowania, szybkość początkową i rodzaj zapłonnika.

Naboje ze zmniejszonym ładunkiem mają napis „Charge Réduite".

Znaki wyciśnięte na dnie łuski podają daty, odnoszące się do wyrobu łuski. Znaki malowane na dnie wskazują:

— jeden pasek czarny — granat stalowy wz. 1900 lub 1915, dwa czarne paski na krzyż — zmniejszony ładunek prochu, dwa paski czarne równoległe — granat stalowy wz. 1917, dwa paski czarne równoległe, przecięte trzecim — granat stalosurówkowy wz. 1918, napis „Aero" — szrapnel do celów powietrznych.

Praktyczne znaczenie przy strzelaniu mają tylko: kolor pocisku, ilość czarnych krzyży na pocisku, ilość i ułożenie pasków na dnie łuski. Inne znaki, ryte na pocisku lub łusce — mają tylko znaczenie dla określenia partji amunicji.

Zapalniki używane do szrapneli są następujące: (wkręcone do pocisku):

— o podwójnem działaniu 22/31 wz. 1897 — 24 sek.,
— rozpryskowy, 22/31 wz. 1916 — 24 sek.

Zapalniki, używane do granatów, detonujące, uderzeniowe: (24/31 wz. 1899 — 1908, 24/31 wz. 1899 — 1915, 24/31 R. Y. G. wz. 1918 i in.):

— natychmiastowe, zależnie od wzoru, mają główkę żółtą, czerwoną lub niemalowaną;
— bez zwłoki — główkę białą;
— ze zwłoką krótką (0,05 sek.) — główkę czarną, lub koloru mosiądzu (przeciwczołgowe);
— ze zwłoką długą (0,15 sek.) — główkę czarną a osłonę spłonki piorunującej fioletową.

Zapalniki do granatów detonujące, o podw. działaniu:

— 24. sekund. 24/31 wz. 1916 — ma kaptur pomalowany na biało, bębenek cynowy;
— 31. sekund. 24/31 A. wz. 1918 — ma kaptur pomalowany na czarno z paskiem — białym w dole, bębenek czarny.

Zapalniki do granatów piorunujące, rozpryskowe, do celów powietrznych:

— 24. sek. 24/31 wz. 1915—kaptur niebieski, bębenek kol. mosiądzu;
— 31. sek. 24/31 A. wz. 1916 — kaptur czarny z niebieskim paskiem w dole, bębenek czarny.

492. AMUNICJA HAUBICY 155 mm. wz. 1917 i ARMATY 105 mm wz. 1913.

Przy haubicy 155 naboje są składane, ładunki w workach. Przy armacie 105 naboje składane, ładunki w łuskach.

Pociski do 155 mm. haubicy:

— granat stalowy wz. 1890 lub 1914 — żółty; głowica żółta, zgr. środk., tuł. i tył czerwony; głowica żółta, a tułów i tył zielony;
— granat stalosurówkowy wz. 1915 — głowica żółta a tułów i tył czarny; głowica żółta, zgrubienie środk. czerwone — tułów i tył czarny;
— szrapnel wz. 1879—1915 — głowica czerwona — tułów i tył czarny;
— pocisk oświetlający — biały; pocisk dymny — głowica i zgrubienie środk. czarne, — tułów i tył zielone.

Pociski do 105 mm. armty:

— granat stalowy wz. 14 — żółty lub czerwony, z żółtą głowicą;
— szrapnel wz. 16 — czerwony z czarnym paskiem;
— pocisk smugowy wz. 15 — niebieski z białą głowicą.

Zapalnik do szrapneli (wkręcony w pocisk) — rozpryskowo-uderzeniowy 30/55 wz. 1889 T.

Zapalniki do granatów detonujące uderzeniowe krótkie:

— bez zwłoki—24/31 wz. 1899, 24/31 wz. 1899/1915, 24/31 I. wz. 1914;

— z krótką zwłoką (0,05 sek.) — 24/31 wz. 1899/1908, 24/31 wz. 1899/1915;

— z długą zwłoką (0,15 sek.) — 24/31 wz. 1899/1915.

Zapalniki do granat. detonujące, uderzeniowe długie:

— natychmiastowe 24/31 I. A. wz. 1915, 24/31 I-A. L. wz. 1916.

Zapalniki detonujące rozpryskowo-uderzeniowe:

— część uderzeniowa z krótką zwłoką (0,05 sek.) 24/31 wz. 1916; 24/31 L. D. wz. 1917.

Ładunki prochowe, używane do haub. 155 mm. są siedmiu wielkości: 00, 0, 1, 2, 3, 4, 5. Ładunek 00 jest najsilniejszy i strzela się nim tylko na odległości ponad 8.000 m. Ładunki są sporządzone z prochu „B. G. 5", „B. S. P." i „U. S. 3". Z prochu „B. G. 5" jest sporządzony ładunek 00, z którego można zrobić ładunek 0 i 1. Z prochu „B. S. P." i U. S. 3" są sporządzone ładunki 1, z których można zrobić ładunki 2, 3, 4, 5. Aby przygotować jakiś ładunek np. 3, trzeba wyjąć inne woreczki, oznaczone liczbą niższą od żądanej.

Rodzaj prochu rozpoznaje się po kolorze worka. Worek z prochem „B. G. 5" zielony, z „B. S. P." — szary, z „U. S. 3" biały. Na workach znajdują się napisy, według których można przeprowadzić segregację co do wagi i rodzaju prochu, partji, roku wyrobu, fabryki.

Do armat 105 mm. używa się ładunków 0, 1, 2. Ładunek 0 jest z prochu „B. G. 5", ładunek 1. i 2. z prochu „B. C.".

Znaki na łusce, zawierającej ładunek, tak jak znaki na łusce 75 mm. pozwalają na segregowanie ładunków.

493. AMUNICJA HAUBICY 100 mm. wz. 1914.

Nabój jest składany, ładunek prochowy w łusce mosiężnej. Zapalniki są wkręcone stale do pocisków, z wyjątkiem granatu wz. 23.

Używa się następujących pocisków:

— granat wz. 15 — niemalowany, napisy czerwone;

— granat wz. 23 (wyrobu polskiego) — żółty, napisy czarne;

— granato-szrapnel wz. 14 — głowica żółta, napisy żółte;

— szrapnel wz. 14/12 f. — niemalowany, napisy białe.

Litery malowane na pociskach — cznaczają rodzaj materjału wybuchowego. Poza tem są na pociskach znaki, podające fabrykę i datę wyrobu pocisku.

Zapalniki stosowane są tylko o podwójnem działaniu, z wyjątkiem granatu wz. 23, do którego stosuje się zapalnik 24/31 R. Y. G. wz. 1918, uderzeniowy, detonujący typu francuskiego.

XVI. Terenoznawstwo.

494. MAPA.

Mapą lub planem nazywa się rysunek pewnej części powierzchni ziemi wraz z przedmiotami znajdującemi się na niej, przedstawiony na płaszczyźnie poziomej, t. j. tak, jakbyśmy widzieli wszystko z góry i to z wielkiej wysokości. Rysunek ten wyobraża w pewnem określonem zmniejszeniu teren oraz wszystkie przedmioty znajdujące się na terenie.

Ukształtowanie terenu oznacza się warstwicami a przedmioty czyli sytuację — znakami topograficznemi.

495. PODZIAŁ TERENU.

Ze względu na ukształtowanie teren dzieli się na:

a) płaski, b) falisty, c) pagórkowaty, d) górzysty, e) wysokogórski.

Ze względu na sytuację teren dzieli się na:

a) otwarty (przejrzysty), b) pokryty (nieprzejrzysty) — o dużej ilości przedmiotów terenowych utrudniających obserwację, c) pocięty, t. j. gdy spotykamy dużo przeszkód (jak wąwozy, rowy, płoty), utrudniających ruchy wojsk.

496. SKALA I PODZIAŁKA.

Stosunek jakiejkolwiek odległości na mapie lub planie do rzeczywistej odległości w terenie nazywa się skalą danej mapy lub planu.

Skala wyraża się ułamkiem, w którym licznik jest dowolną jednostką miary na mapie (u nas 1 centymetr), a mianownik wskazuje ilość tychże jednostek miary, które są odpowiednikiem w terenie.

Naprzykład: $1:25.000$ lub $\frac{1}{25.000}$, oznacza, że 1 cm. na planie odpowiada 25.000 cm., t. j. 250 m. w terenie a 1 mm. — 25 m. w terenie;

$1:100.000$ lub $\frac{1}{100.000}$, oznacza, że 1 cm. na mapie odpowiada 1 km. w terenie;

$1:300.000$ lub $\frac{1}{300.000}$, oznacza, że 1 cm. na mapie odpowiada 3 km. w terenie.

Podziałka jest umieszczona na dolnym marginesie map i planów; jest to odcinek linji prostej podzielony na części obliczone na zasadzie skali. Podaje ona odrazu odległości w terenie odpowiadające danej odległości, odmierzonej z mapy.

Jak to jest uwidocznione na rys. 273, w prawo od „0“ mamy oznaczone całe tysiące metrów, w lewo odłożone jest 1.000 m., z podziałem na setki metrów.

Odległość, zmierzoną z mapy lub planu przy pomocy cyrkla, linijki lub kawałka papieru, przykładamy do podziałki tak, by jeden z końców

cyrkla trafił na kreskę podziałki z prawej strony od zera, a drugi koniec gdziekolwiek wewnątrz 1.000 metr. z lewej strony od zera. W ten sposób odczytamy z prawej strony od zera pełne kilometry (tysiące mtr.) z lewej setki metrów — razem otrzymamy całkowitą odległość, o którą nam chodzi (na rys. 273 odczytana odległość — wynosi 1.650 m.).

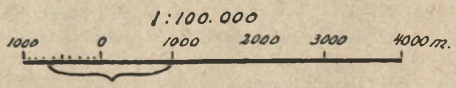

Rys. 273.

Jeżeli podana jest tylko skala mapy, np. 1 : 75.000, a chcemy narysować sobie podziałkę, obliczamy naprzód, jak długim na mapie jest odcinek mający w terenie 1.000 metrów.

1 cm — odpowiada — 750 metr.
x cm — odpowiada — 1.000 metr.

$$x = \frac{1 \times 1000}{750} = 1,\frac{1}{3} \text{ cm.}$$

1,⅓ cm. na mapie odpowiada 1000 mtr. w terenie; możemy więc narysować podziałkę, odmierzając na prostej odcinki po 1,⅓ cm. równe 1000 mtr., a następnie podzielić lewy odcinek na 10 równych części.

Podziałka kroków; — używa się jej przy szkicach polowych, gdzie odległości mierzą się krokami. Przeciętna długość kroku wynosi 75—80 cm. Lepiej jednak wielkość własnego kroku dokładnie sprawdzić; najlepiej robić to na szosie, gdzie podane są dokładne odległości między słupami albo kamieniami. Przez porównanie ilości swych kroków i długości w terenie otrzymamy długość swego kroku.

Podajemy tu dla przykładu jak narysować podziałkę kroków, przy skali szkicu 1:10.000 (1 cm. odpowiada 100 m.). Jeżeli wiemy już, że 125 kroków naszych odpowiada 100 m., to:

125 kroków w terenie odpowiada na szkicu 10 mm.
100 kroków w terenie odpowiada na szkicu x mm.

$$x = \frac{10 \times 100}{125} = 8 \text{ mm.}$$

Wykreślamy podziałkę (Rys. 274) i odkładamy na niej odcinki po 8 mm., odpowiadające 100 krokom w terenie (krok oznaczamy znakiem x).

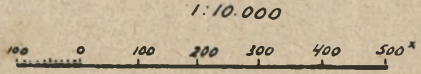

Rys. 274.

Dla mierzenia przybliżonej odległości przy szkicach z konia, należy przyjąć za podstawę czas, jaki zużywamy dla przejechania jednego kilometra w stępie lub kłusie.

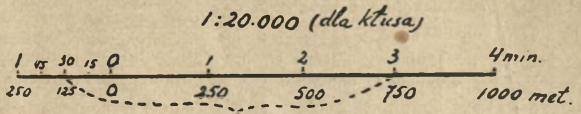

Rys. 275

Notując kierunek jazdy, czas zużyty na przejazd i tempo jazdy, możemy zbudować sobie odpowiednią podziałkę i narysować szkic w pewnem określonem zmniejszeniu.

497. WARSTWICE ALBO POZIOMICE.

Największe znaczenie dla poruszania się oddziałów w wlace nowoczesnej, mają wszelkie nierówności terenu i dlatego dla dopełnienia rysunku terenu na mapie, oprócz wykazania, jak są rozmieszczone przedmioty na powierzchni ziemi, musimy jeszcze posiadać dokładny rysunek ukształtowania pionowego, inaczej rzeźby terenu.

Wysokość względna i bezwzględna: Wysokość poszczególnych punktów (np. wierzchołków wzniesień, skrzyżowań dróg, mostów), możemy mierzyć w zależności od wzniesienia ich nad poziom morza i wtedy nazywamy tę wysokość wysokością bezwzględną.

Jeżeli określimy wysokość pewnego punktu w zależności od położenia jego w stosunku do jakiegoś innego punktu np.: szczyt góry i podnóże, dwa wierzchołki góry, wysokość domu w stosunku do poziomu i t. p., nazwiemy taką wysokość wysokością względną (jednego punktu względem drugiego).

Koty. Punkty o ściśle określonej, zmierzonej wysokości bezwzględnej, inaczej „koty“ *), mają tę wysokość wpisaną koło oznaczenia punktu na mapie; ułatwia to orjentowanie się we wzajemnej zależności tych punktów między sobą pod względem wzniesienia.

Poziom. O dwu lub więcej punktach, których wysokości bezwzględne są sobie równe, czyli wzniesienia ich nad poziom morza są te same, mówimy, że znajdują się na jednym poziomie.

Odtworzenie rzeźby terenu. Największa nawet ilość punktów o wymierzonej wysokości „kot“, nie da nam wyobrażenia plastycznego rzeźby terenu. Dla tego celu stworzyła kartografja różne metody przedstawiania rzeźby terenu; m. in. najlepszą jest metoda poziomicowa albo warstwicowa.

Warstwica (poziomica). Warstwicą nazywamy taką linję krzywą, która, obiegając dokoła danych form terenu, połączy ze sobą punkty położone na tym samym poziomie.

---

*) Termin ustalony zamiast terminu „cecha“.

Linję taką otrzymalibyśmy z przecięcia nierównej powierzchni terenu, za pomocą płaszczyzny poziomej o wysokości bezwzględnej ściśle określonej; brzeg przekroju utworzy linję poziomicową (warstwicową). Dla wygody obliczeń wysokość bezwzględna danej poziomicy (warstwicy) winna być cyfrą okrągłą.

Stopień warstwicowy. Jeżeli chcemy, aby rysunek poziomicowy dał się praktycznie wyzyskać, odległość między płaszczynami poziomicowemi musi być stałą.

Odległość między płaszczyznami warstwicowemi (różnicę poziomów 2 sąsiednich warstwic), nazywamy **stopniem warstwicowym.**

Stopień warstwicowy w terenie przyjmuje się zależnie od skali mapy, dla której przeprowadzamy zdjęcie. Dla map o skalach dużych — mały (5 — 10 mtr.); dla map o skalach małych — duży (50 — 100 mtr.).

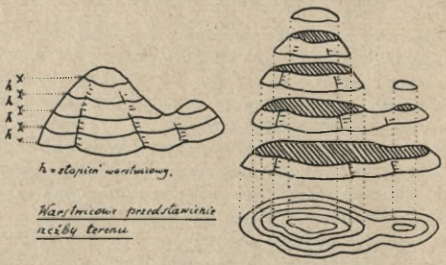

Rys. 276.

Obwodnice. Gdy nie chodzi nam o ścisłość rysunku, a chcemy jednak zaznaczyć, że w danem miejscu znajduje się pewne wzniesienie (lub zagłębienie) terenu, to rysujemy parę dowolnych linij, które ogólnie odtworzą nam to wzniesienie; nazywamy je **obwodnicami.**

Przy pomocy modelu (Rys. 276) możemy sobie wyobrazić, w jaki sposób powstają poziomice i co to jest stopień warstwicowy.

Dla lepszego jeszcze uplastycznienia wyobraźmy sobie, że umieszczamy model terenu w basenie dostatecznie głębokim, tak, by cała rzeźba tego terenu znalazła się pod wodą zabarwioną. U dołu basen ma kran, który można otwierać. Na jednej ze ścian umieszczona jest miarka z odstępami np.: co 10 cm.; na dnie basenu przyjmujemy poziom 0. Otwieramy kran i wypuszczamy wodę. Przy poziomie, dajmy na to 60 cm., cały teren znajduje się pod powierzchnią płynu. Opuszczamy wodę do 50 cm.; pokazały się pierwsze najwyższe wierzchołki jako wyspy. Zamykamy kran, a linje brzegowe rysujemy na modelu. Opuszczamy poziom wody o dalsze 10 cm. Z pod wody wychylą się nowe wysepki, pierwsze mogą się już ze sobą połączyć w większe wyspy. Stwarzają się nowe linje brzegowe, które

będą obejmować dawniejsze od zewnątrz; zaznaczamy je na modelu i znowu opuszczamy poziom wody i t. d. Linje oznaczone na modelu terenu nie są niczem innem, jak warstwicami (poziomicami). Z linij tych można nabrać zupełnie dobrego wyobrażenia o terenie. Rys. 277 przedstawia odcinek rzeźby terenu, wykonany metodą warstwicową.

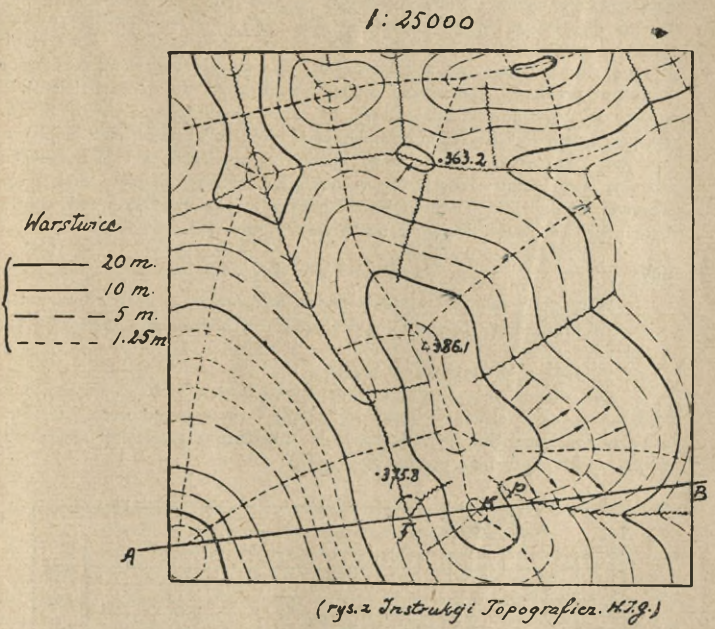

(rys. z Instrukcji Topograficz. KTG.)

Rys. 277.

493. SPOSÓB KRESKOWY PRZEDSTAWIENIA RZEŹBY TERENU.

Dawniej uważano, że rysunek rzeźby terenu na mapie przedewszystkiem powinien być tak zrobiony, żeby mapa wyglądała plastycznie, t. j., aby góry wyglądały wypukłe, doliny wgłębione. Obecnie również uważamy, że dobrzeby było, aby mapa wyglądała plastycznie, jednak przedewszystkiem mapa musi dawać ścisłe dane do różnych obliczeń (np. różnica poziomów stanowiska baterji dział i celu do którego się strzela, nachylenie drogi, po której mamy przejechać i t. p.), dlatego obecnie wszystkie do-

kładne mapy wojskowe podają teren metodą warstwicową. Na starych jednak mapach spotykamy się nieraz z metodą kreskową lub kreskowo-warstwicową.

Metoda kreskowa polega na następującem założeniu: jeżeli wyobrazimy sobie, że cały teren jest oświetlony prostopadle z góry, to płaszczyzny poziome są silniej, a płaszczyzny pochyłe słabiej oświetlone. Jest to zjawisko, które bardzo łatwo sprawdzić. Im nachylenie płaszczyzny jest większe, tem będzie ona słabiej oświetlona — ciemniejsza. Na mapie starano się to odtworzyć w taki sposób, że całą rzeźbę terenu pokrywano drobnemi kreskami, biegnącemi wzdłuż pochyłości. Im teren był bardziej stromy to rysowano kreski grubsze, im mniej pochyły tem cieńsze, wreszcie tam gdzie był płaski zostawiano białe pola. W ten sposób na pierwszy rzut oka widać było z mapy ciemne strome zbocza i białe, płaskie równiny czy doliny. Przy bardzo dokładnie odbitej mapie i przy dużej wprawie, znając jakiemu nachyleniu odpowiada jaka grubość kresek, można było poznawać dość dokładnie nachylenia terenu.

499. PROFILE.

Mapa daje nam wyobrażenie terenu widzianego z góry z lotu ptaka. Nieraz chcemy dowiedzieć się jak wyglądać on będzie, gdy spojrzymy nań z boku.

W tym celu wykreślamy profile.

Dla wykreślenia profilu wzdłuż pewnej linji A B (Rys. 277), należy na kawałku papieru zaznaczyć odległości między warstwicami wzdłuż tej linji, a następnie przenieść te odległości na dowolnie wykreśloną inną prostą A' B', zwaną podstawą profilu (Rys. 278).

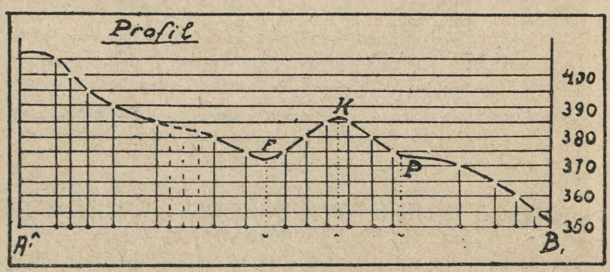

Rys. 278.

Z punktów, zaznaczonych na podstawie profilu, wykreślić prostopadłe do A' B', następnie narysować szereg linij poziomych równoległych do A' B', odpowiadających poziomom warstwic, przecinających dane wzniesienia; odległość między temi linjami równać się będzie stopniowi warstwicowemu danej mapy, obliczonemu w skali planu lub mapy. Prawie zawsze

dla uplastyczniania sobie obrazu profilu, wysokość stopnia warstwicowego, branego do określenia profilu, należy w stosunku do obliczonego na podstawie skali mapy znacznie powiększyć.

Czasem celem dokładniejszego oddania rysunku rzeźby terenu, między warstwicami zasadniczemi zaznaczone są na mapie, w niektórych miejscach warstwice dodatkowe. Np. w naszym przypadku (Rys. 277) warstwice zasadnicze różnią się poziomem o 5 mtr.; miejscami są podane linjami przerywanemi warstwice biegnące na poziomach, różniących się między sobą o 1,25 mtr.

Dla budowy naszego profilu, wystarczy uwzględnić tylko warstwice zasadnicze.

W podziałce planu stopień warstwic, równy 5 mtr. wyniesie 1/5 mm.; powiększamy tę długość dziesięciokrotnie, t. j. do 2 mm. i równolegle do

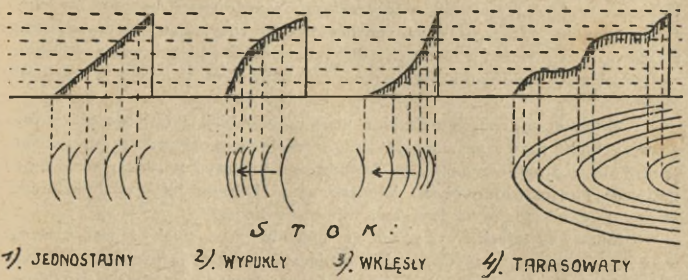

Rys. 279.

postawy profilu A' B' przeprowadzamy linje co dwa milimetry, zaznaczając przy nich właściwą wysokość bezwzględną danej warstwicy.

Następnie przystępujemy do wykreślania profilu. Miejsca przecięcia się prostych poziomych, określających wysokość warstwic, z odpowiadającemi im pionowemi poprowadzonemi do góry z „podstawy profilu" dadzą nam punkty podstawowe linji profilowej; łącząc ze sobą sąsiednie punkty podstawowe profilu, otrzymamy samą linję profilu. Przy kreśleniu, by nie popełnić omyłki, należy stale porównywać przebieg warstwic na mapie z biegiem linji profilowej. Poniżej podajemy w profilu najcharakterystyczniejsze przykłady stoków (Rys. 279).

500. PLANY I MAPY.

Planem nazywamy wyobrażenie terenu wykonane w dużej skali np.: 1:5.000, 1:10.000, 1:25.000; mapą — wyobrażenie terenu wykonane w małej skali np.: 1:75.000, 1:100.000, 1:300.000.

Plany i mapy wydawane przez Woj. Inst. Geogr. do użytku wojska są przeróbkami z materjału kartograficznego, opracowanego przez b. państwa zaborczę, bądźto oryginalnemi pracami naszemi.

Plany 1:25.000 są opracowane na podstawie planów niemieckich; do chwili obecnej wydano kilkadziesiąt arkuszy obozów ćwiczebnych i niektórych miejscowości.

Sytuacja została poprawiona, znaki topograficzne i napisy przerobiono na polskie. Wykonane są w jednym, dwóch a niektóre arkusze w czterech kolorach. Teren w poziomicach o wartości poziomic jak na rys. 277 — punkty wysokości bezwzględnej („koty") w metrach.

Mapy 1:100.000, t. zw. mapy polskie. Arkusz obejmuje obszar w zależności od okolic, w przybliżeniu 28 × 34 kilometr.; sytuacja poprawiona w terenie i opracowana jest według polskiego klucza. Dotychczas zostały wydane arkusze dla wschodniej części i środka państwa. Mapy te są wydane w czterech lub dwóch kolorach; czterokolorowa mapa ma: sytuację czarno, wody niebiesko, lasy zielono i warstwice bronzowo; dwukolorowa — sytuację, wody i lasy czarno, a warstwice bronzowo.

Arkusze opracowane na podstawie map rosyjskich, mają warstwice sążniowe, przeliczone w metrach; dla łatwiejszego odczytywania warstwic, na marginesie każdego z tych arkuszy podana jest tabliczka z wartością warstwic.

Mapy 1:100.000, przedruki z map niemieckich lub przeróbki z map austrjakckich 1:75.000, mają sytuację częściowo poprawioną; dotyczy to szos, kolei i mostów; nazwy miejscowości w pisowni polskiej; znaki topograficzne pozostawiono obce. Wydane są w jednym lub dwóch kolorach. Formy terenu oddane są kreskami lub warstwicami.

Mapy austrjackie 1:75.000, z powodu znacznych zapasów wydawane są jeszcze do użytku wojsk, stojących w garnizonach na południu Polski. Mapa jednokolorowa, formy terenu oddane są kreskami i warstwicami co 50 mtr. w terenie nizinnym (linja przerywana) i co 100 mtr. w terenie górzystym (linja ciągła); na ramkach arkusza są oznaczone wartości warstwic w metrach.

Mapy 1:300.000 — są dwóch rodzajów: wydane przez W. I. G., z polskiem znakowaniem i przedruki z map niemieckich; mapy te odbijane są w czterech kolorach: lasy zielone, wody niebieskie, teren brązowy, sytuacja czarna.

Na dolnym marginesie każdego arkusza podany jest klucz ważniejszych znaków topograficznych.

501 ORJENTACJA W TERENIE.

Kompas służy do dokładnego określania stron świata w terenie. Na dnie kompasu są oznaczone literami i linjami strony świata i podział na stopnie (Rys. 280).

W kompasach znajdujących się w sprzedaży oznaczenie stron świata jest różne:

	północ	południe	wschód	zachód
w polskich —	Pn.	Pd.	W.	Z.
francuskich —	N.	S.	E.	O.
niemieckich —	N.	S.	O.	W.

Strzałka magnesowa kompasu swym ciemnym końcem wskazuje przybliżony kierunek północny; odchylenie strzałki magn. od prawdziwego kier. północnego nazywa się **deklinacją magnetyczną**. Strzałka może wychylając się od prawdziwego kierunku północnego albo na zachód, albo na wschód; niżej podane są w przybliżeniu deklinacje w stopniach i minutach dla większych miast Polski.

Deklinacja zachodnia: Poznań—5°, Toruń i Częstochowa—4°, Kraków i Łódź—3°30', Warszawa, Radom, Tarnów — 3°, Ostrołęka, Przemyśl — 2°30' Łomża i Sambor 2°, Białystok i Kołomyja — 1°30, Grodno i Kowel — 1°.

Deklinacja zerowa (igłą magnesowa wskazuje dokładnie kierunek północny): Wilno, Pińsk, Ostróg; poczynając od linji, łączącej te miasto, dalej na wschód jest już deklinacja wschodnia.

Orjentowanie się według gwiazd. W gwiazdozbiorze „Wielkiej Niedźwiedzicy", inaczej zwanej „Wielkim Wozem (Rys. 281), należy połączyć — wzrokowo — prostą linją dwie ostatnie gwiazdy i na przedłużeniu tej prostej, na odległości pięć razy większej od odstępu między połączonemi

Rys. 281.

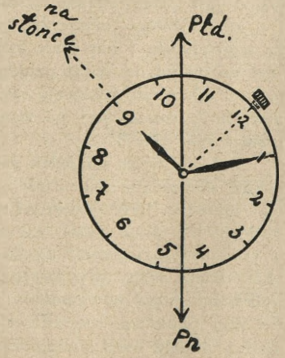

Rys. 282.

gwiazdami, znajduje się gwiazda polarna. Jeżeli staniemy twarzą do niej to mamy północ wprost przed sobą.

Orjentowanie się według słońca zapomocą zegarka. Skierować małą wskazówkę godzinową w kierunku słońca. Następnie przeprowadzić przez środek łuku, — zawartego między cyfrą 12 (godzina 12) (XII),

a małą wskazówką — i środek cyferblatu — linję prostą; wskaże ona kierunek południa (Rys. 282).

Od wschodu słońca do g. 12-ej, dzieli się łuk na lewo od cyfry 12, od g. 12-ej do zachodu — na prawo.

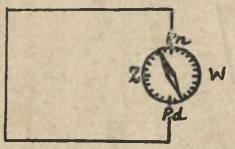

Rys. 283.

Orjentowanie mapy według sytuacji terenowej. Odszukać w terenie i na mapie 3—4 punkty dobrze widoczne, następnie obracać mapą tak długo, aż układ tych punktów na mapie i w terenie będzie sobie odpowiadał,

Orjentowanie mapy zapomocą kompasu. Przyłożyć kompas do brzegu ramki tak, aby linja Pn-Pd (N-S) leżała na bocznej linji ramki, przyczem Pn (N)-a powinna być zwrócona ku górze mapy; następnie obracać mapą wraz z kompasem tak długo, póki północny koniec strzałki magnesowej nie wskaże deklinacji dla danej miejscowości (Rys. 283).

502. OKREŚLENIE STANOWISKA NA MAPIE.

Każda orjentacja w terenie podług mapy rozpoczyna się od ustalenia na mapie miejsca, gdzie się w danej chwili znajdujemy. Zależnie od okoliczności posługujemy się przytem różnemi sposobami.

1) Domiar — stosuje się, gdy stanowisko, które należy określić leży na drodze, oznaczonej na mapie i gdy wzdłuż tej drogi w terenie i na mapie jest jakiś wyraźny punkt (skrzyżowanie dróg, drogowskaz, krzyż i t. d.). Należy odmierzyć krokami odległość w terenie od stanowiska do tego punktu i następnie otrzymaną odległość w podziałce mapy odmierzyć na mapie od tegoż punktu wzdłuż drogi. Odnaleziony punkt na mapie jest miejscem, gdzie się znajdujemy. Domiar można stosować dla każdej innej linji, oznaczonej na mapie, jak naprzykład: granica lasu, przesiek, granica łąki i t. d.

2) Wcięcie na jeden punkt: jeżeli wzdłuż drogi, na której zostało obrane stanowisko (patrz pkt. 1. Domiar), niema żadnego punktu, od którego możnaby było odmierzyć, należy odszukać w terenie w pobliżu, w dowolnym kierunku jakiś wyraźny punkt orjentacyjny, dobrze widoczny w terenie i zaznaczony na mapie. Nie poruszając zorjentowanej według stron świata mapy przykładamy linję tak, by brzeg jej leżał na mapie na wybranym przez nas punkcie orjentacyjnym i celujemy brzegiem linji na ten sam punkt w terenie — następnie wykreślamy na mapie kierunek wzdłuż brzegu linji; miejsce przecięcia się na mapie wykreślonego kierunku z drogą określi nam nasze stanowisko na mapie.

3) Wcięcie na dwa punkty (Rys. 284): jeżeli mapa nie odpowiada warunkom wymienionym w p. 1) i 2) (nie stoimy na drodze oznaczonej na mapie), należy odszukać w terenie i na mapie dwa punkty orjentacyjne, zorjentować mapę kompasem, wycelować na każdy z nich linijką, jak to zostało wskazane przy wcięciu na jeden punkt i wykreślić na mapie kierunki do tych punktów w terenie; miejsce przecięcia się tych kierunków poda nam na mapie punkt, w którym się znajdujemy w terenie.

Trzeba pamiętać, by kąt pod którym przecinają się te kierunki nie był zbyt ostry, czyli punkty orjentacyjne nie powinny leżeć zbyt blisko siebie.

503. KĄT KIERUNKOWY I MARSZ WEDŁUG NIEGO.

W wypadkach, gdy orjentowanie się z mapy jest utrudnione, jak naprzykład przy marszach nocnych, marszach przez lasy, na bezdrożach i t. d., należy określić kąt kierunkowy, t. j. kąt, który tworzy kierunek północny z kierunkiem, w którym mamy się posuwać.

Określenie kąta kierunkowego z mapy (Rys. 285): połączyć stanowisko wyjściowe (A) z punktem, do którego maszeruje się (B), linją prostą, zorjentować mapę przy pomocy kompasu i następnie, unieruchomiwszy strzałkę, ustawić kompas na tej linji tak, by kierunek Pn. (N) i Pd (S) pokrył się z nią, przyczem napis Pn. powinien leżeć w kierunku marszu.

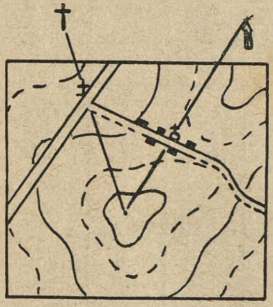

Rys. 284.

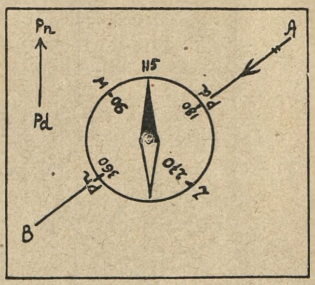

Rys. 285.

Zwolnić strzałkę kompasu i po ustaleniu się jej odczytać kąt, wskazany przez północny koniec strzałki.

Marsz według kąta kierunkowego (Rys. 285): kąt kierunkowy dla marszu z p. A do B został określony z mapy i wynosi 115°; ustawić poziomo kompas na dłoni i obracać nim tak długo, póki północny koniec strzałki nie ustali się na 115°, — wtedy linja Pd (S) — Pn (N) na kompasie wskaże kierunek marszu. Na przedłużeniu tej linji w kierunku marszu (Pn) wybiera się jakiś przedmiot orjentacyjny (np. komin fabryczny, rzucający się w oczy dom, samotne drzewo) i do niego się maszeruje; po dojściu do tego przedmiotu, ponownie manipuluje się kompasem, by strzałka końcem północnym wskazała 115° i na przedłużeniu linji Pd — Pn wyszukuje się w kierunku marszu nowy punkt orjentacyjny i t. d.

504. SZKIC DROGI MARSZU.

Szkic drogi marszu ogranicza się do dokładnego wykreślenia samej drogi, natomiast sytuację po obu stronach drogi uwzględnia się i szkicuje przeważnie według oceny na oko.

Na arkuszu szkicownika (Rys. 286) zaznaczyć strzałką kierunek Pn—Pd, a w dole podziałkę krokową lub czasu, następnie zorjentować szkicownik i oznaczyć punkt wyjścia (A) na brzegu arkusza.

Linijkę przyłożoną do A. wycelować na B (zakręt drogi) i wykreślić kierunek drogi A B; wycelować wzdłuż drogi prowadzącej do wsi Wrzosy i, oceniwszy odległość na oko, wrysować drogę i pierwsze domki wsi.

Z lewej strony drogi górka i na niej wiatrak, jest to dobry punkt obserwacyjny; zaznaczyć go należy wcięciem z dwóch punktów (A i B), Narazie z p. A wycelować na wiatrak i wykreślić kierunek.

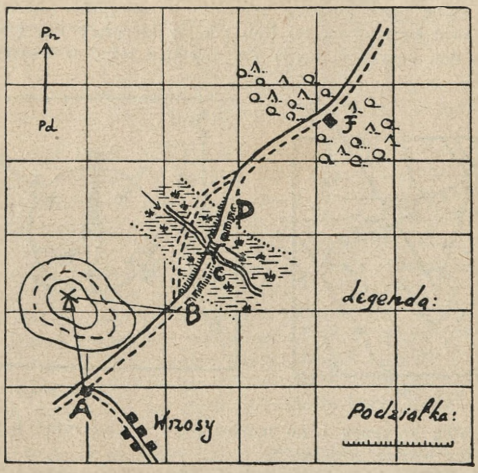

Rys. 286.

Po zaznaczeniu wszystkich potrzebnych kierunków z p. A. należy iść do B. i liczyć kroki. Po dojściu do granicy łąki (p. B) zatrzymać się, odmierzyć od punktu A. na wrysowanym już kierunku drogi, odmierzoną odległość w podziałce szkicu i po zorjentowaniu szkicu wrysować granice łąki z obydwóch stron drogi, jak również nasypy. Z p. B. wycelować i wykreślić kierunek na wiatrak, punkt przecięcia da dokładne stanowisko wiatraku; wzgórze na którem stoi wiatrak wskazać obwodnicami. Wycelować do p. C. (most), wykreślić kierunek (BC) i kroczyć; w p. C., wrysować — most, rzeczkę, podając strzałką kierunek prądu i t. d.

O ile się rozporządza mapą, na której droga marszu jest oznaczona, należy szkielet drogi zawczasu przenieść na szkic z uwzględnieniem podziałki, ułatwi to znacznie pracę w terenie.

Celem uzupełnienia szkicu, umieszcza się przy nim legendę, t. j. krótki opis szczegółów ważnych, a których na szkicu zaznaczyć nie można, — naprzykład: most (p. C) nie jest do użycia, pokład wymaga naprawy, która potrwa 2 — 3 godz.; deski i belki w domku u dróżnika (p. F) w wystarczającej ilości; piechota i tabory linjowe mogą przejść przez łąkę i rzekę w bród drogą naznaczoną na szkicu dwoma przerywanemi linjami (na Pn - Zach. od drogi) i t. d.

Legendę umieszcza się na marginesie, bądź to na odwrotnej stronie szkicu.

XVII. Zasady nauczania szeregowych.

505. OGÓLNIE O ZASADACH NAUCZANIA.

Nie wszyscy posiadają wrodzoną zdolność nauczania, ale wszyscy mogą umiejętność nauczania w sobie wyrobić.

Ponieważ nauczanie w wojsku obejmuje różnorodne działy, nie można dla wszystkich ustalić wspólnych, praktycznych wskazówek uczenia. Natomiast można przyjąć jednolite zasady, jednolitą ogólną metodę, którą da się zawsze przeprowadzić, dostosowując ją w szczegółach do potrzeb poszczególnego przedmiotu nauczania.

Dobre przeprowadzenie lekcji wymaga, aby instruktor sam jak najdokładniej ją przygotował, a następnie, aby w odpowiedni sposób uczył.

506. PRZYGOTOWANIE LEKCJI.

Wszystkie lekcje, dotyczące pewnego przedmiotu, powinny być ułożone w pewnej kolejności, według planu, tak, aby każda z nich była dalszym ciągiem poprzedniej, dalszym stopniem trudności w stosunku do już pokonanych. Zachowując tę kolejność lekcji nie wytworzymy w umyśle ucznia chaosu i ułatwimy stopniowe pokonywanie trudności, jakie napotyka ucząc się nieznanych sobie dotąd rzeczy.

Przy układaniu każdej lekcji, instruktor powinien jasno zdać sobie sprawę, jaki jest jej cel, czego ona ma nauczyć.

Nie można uczyć odrazu wszystkiego. Na jednej lekcji nie może być zbyt wiele rzeczy nowych, jeżeli te nowozdobyte wiadomości mają być gruntownie opanowane.

Jeżeli instruktor jasno sobie uświadomi cel lekcji, wówczas mimowoli na rzeczy najważniejsze w niej — zwróci specjalną uwagę i tak lekcję przeprowadzi, aby wyraźnie było widać to, o co w niej najbardziej chodzi.

Instruktor powinien zawczasu w szczegółach przemyśleć cały przebieg lekcji czy ćwiczenia. Gdy wyobrazi sobie ten przebieg, wówczas będzie mógł obmyśleć i przewidzieć sposób przeprowadzenia ćwiczenia, wyjaśnienia, których trzeba będzie udzielić, pytania, które trzeba postawić, porównania, których można użyć. Lekcja będzie szła sprawnie, wszystko w niej będzie celowe, a instruktor nie będzie niczem zaskoczony.

Przewidziawszy przebieg ćwiczenia, będzie można odrazu ustalić, jakie środki pomocnicze będą w nim potrzebne i będzie można je zawczasu przygotować.

Każda lekcja powinna się kończyć jakimś wnioskiem, który instruktor jasno sformułuje i dobitnie poda żołnierzom. Będzie to jakaś nowa prawda, którą żołnierze w tej lekcji zdobyli i którą powinni zapamiętać.

507. SPOSÓB UCZENIA.

Można z pewnością ustalić, że liczenie tylko na pamięć żołnierza zawsze zawiedzie. Z pamięci ulotni się to, czego się żołnierz kiedyś nauczył, zostawiając zaledwie blady, niejasny obraz.

To też trzeba się raczej zwrócić do rozumu i do wyobraźni ucznia, bez względu na to, czy ma on rozum mniej, czy bardziej rozwinięty.

Wszystko, czego żołnierza uczymy, trzeba mu tak podać, aby w jego umyśle nie zostało żadnych kwestyj niejasnych i żadnych wątpliwości.

Żadnego twierdzenia nie można mu narzucać, do wszystkich powinien sam dojść, powinny one być jego wynalazkami, jego własnością.

Można to uzyskać przez umiejętne stawianie pytań, które zmuszą żołnierza, by dać taką odpowiedź, jakiej chce instruktor.

Ten sposób uczenia jest dla instruktora znacznie trudniejszy, ale daje lepsze rezultaty. Trudniejszy jest on dlatego, że zmusza instruktora do przygotowania odpowiednich pytań. Nie można bowiem zapytać się wprost: „Jak się zachowa drużyna zatrzymana ogniem przeciwnika“ lub „Do czego służą rygle w karabinie”, gdyż na to nikt nie potrafi odpowiedzieć.

Trzeba tę sprawę rozbić na szereg pytań łatwiejszych, np.: czy drużyna może się teraz posuwać dalej? dlaczego nie może? a gdyby nieprzyjaciel przestał strzelać? jak możnaby zmusić nieprzyjaciela, aby przestał strzelać?

Ale i działanie tylko na rozum żołnierza nie jest środkiem wystarczającym. Trzeba jeszcze działać na jego wyobraźnię i to jest sposób najodpowiedniejszy i najlepiej prowadzący do celu.

Gdybyśmy żołnierzowi opowiadali tylko o służbie czujki, będą to dla niego rzeczy obce i dalekie. Gdy natomiast sam przerobi służbę czujki, to obowiązki jej staną się dla niego proste, znane, oswoi się z nimi tak, jak z innemi czynnościami, które codziennie spełnia prawie mechanicznie.

Gdy wytłómaczymy żołnierzowi sposób ryglowania w karabinie, to zrozumie go, ale nie przyswoi sobie tego tak dokładnie, jak wówczas, gdy mu to ryglowanie pokażemy najpierw na prostym szemacie, a następnie na karabinie.

Dopiero wówczas, gdy żołnierz przyjął coś drogą rozumu i drogą wyobraźni, można od niego wymagać, by zapamiętał to.

Nakoniec, niewielu instruktorów zdaje sobie sprawę, jak ważną rzeczą w nauczaniu jest sposób mówienia, szczególnie do tych uczni, dla których myślenie stanowi pewną trudność.

Instruktor powinien mówić zupełnie wolno, aby żołnierze zdążyli chwytać myślą to, co się do nich mówi; powinien robić częste, choć krótkie przerwy, by dać im czas na zastosowanie się i opanowanie myślą tego co usłyszeli.

Zresztą sam ton głosu donośny, pewny i przekonywujący— ułatwia ogromnie słuchanie.

Sumując wszystkie podane uwagi, możnaby je ująć w następujące wskazówki:

— instruktor powinien mieć ułożony plan i kolejność lekcji,
—powinien jasno ustalić cel każdej lekcji,
— przemyśleć jej przebieg i sposób przeprowadzenia,
— przygotować potrzebne środki pomocnicze.

W stosunku do żołnierza, którego uczy, instruktor powinien starać się, aby żołnierz:

— dokładnie go zrozumiał;
— zobaczył i sam przerobił to, czego się uczy;
— zapamiętał.

XVIII. Umundurowanie i oporządzenie szeregowych.

A. Umundurowanie.

508. POSZCZEGÓLNE CZĘŚCI UBIORU.

Czapka (wzór zasadniczy Dz. R. 97/19).

Rys. 287.

a) We wszystkich rodzajach broni i służb (z wyjątkiem artylerji konnej i kawalerji) rogatywka z sukna barwy polowej (szaro-brunatno-zielony). Daszek czarny matowy z fibry bez okucia.

Podpinka z czarnej skóry przymocowana do czapki małemi guzikami.

Na przedzie czapki orzełek w ten sposób umocowany, by tarcza orzełka wypadała na środku otoka (Rys. 287). Pod orzełkiem oznaki stopni.

Formacje 21. i 22. dyw. piech. górskiej i 1. p. a. g. noszą piórka orle, wzgl. jastrzębie, przypięte do czapki z lewej strony za pomocą swastyki (Rys. 288).

b) W artylerji konnej rogatywka, jak powyżej, z czarnym otokiem.

c) W kawalerji.

— W pułkach szwoleżerów — czapka okrągła (Rys. 288) z denkiem płaskiem z sukna barwy polowej z kolorowym otokiem. Daszek, podpinka i orzełek jak w innych broniach.

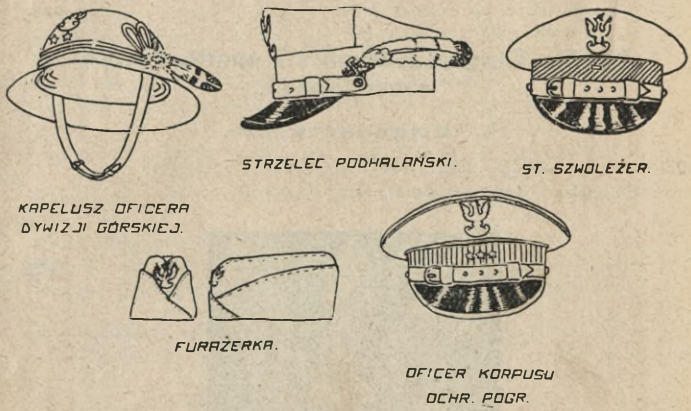

Rys. 288.

— W pułkach ułanów, strzelców konnych, szwadronach samochodów pancernych i szwadronach pionierów — rogatywka jak powyżej z barwnym otokiem.

Uwaga: Chorążowie noszą czapkę wzoru swego rodzaju broni lub służby, z daszkiem oraz podpinką z czarnej lakierowanej skóry; brzeg daszka czapki okuty blachą z białego metalu (Rys. 306).

Czapkę nosi się w ten sposób, że przedni i lewy róg są podniesione, prawy zaś przygięty do otoka.

Przy robotach, w stajniach, warsztatach, podczas spoczynku, w podnóży, w wagonie kolejowym i t. p., używana jest furażerka (Rys. 288), miękka z sukna barwy polowej bez żadnych wypustek, ze ściętemi rogami i odwiniętemi z boku skrzydłami. Na przedzie po środku furażerki w części górnej orzełek jak na rogatywkach, umocowany tak, by cały był widoczny. Na furażerkach nie nosi się oznak stopni.

Kurtka (wzór Dz. Rozk. 97/19). (Rys. 289).

We wszystkich rodzajach broni i służb jednakowa, z sukna barwy polowej. Z tyłu rozcięcie dochodzące do stanu. W tyle w stanie dla podtrzymania pasa 2 haftki wpuszczone w szew.

Kołnierz z sukna kurtki, stojąco-wykładany, zapinany na 2 haftki. Na przedniej części kołnierza naszyte łapki i wypustki danej broni wzgl. służby, z wężykami wzoru przewidzianego dla szeregowych oraz ewentualnem godłem.

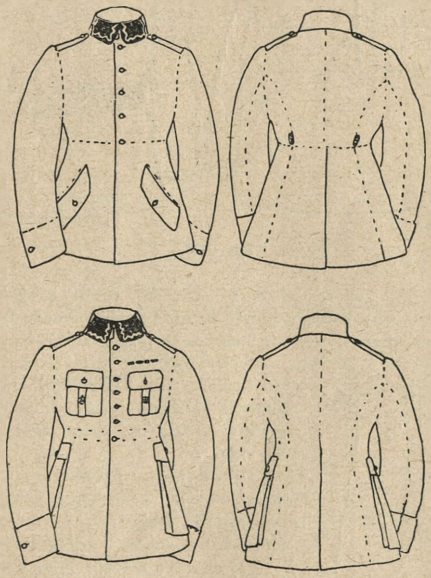

Rys. 289.

Wężyki i godło oksydowane z białego metalu względnie haftowane srebrnemi nićmi.

Na lewym rogu wewnętrznym kołnierza przyszyta łapka sukienna oraz na prawym rogu wewnętrznym guzik z prasowanej skóry dla zapinania kołnierza podniesionego.

Na naramiennikach z sukna kurtki oznaki stopni i numeracja względnie oznaki szkół. Naramienniki zapięte koło kołnierza na guzik mały.

Z przodu kurtkę zapina się na 5 guzików dużych, przyszytych do prawego brzegu kurtki, tak, że 5-ty guzik wypada w stanie.

Z boku na połach dwie kieszenie ukośne, zwrócone ku dołowi, nakryte klapą zapinaną na guzik duży.

Chorążowie naszą kurtkę kroju oficerskiego (Rys. 289).

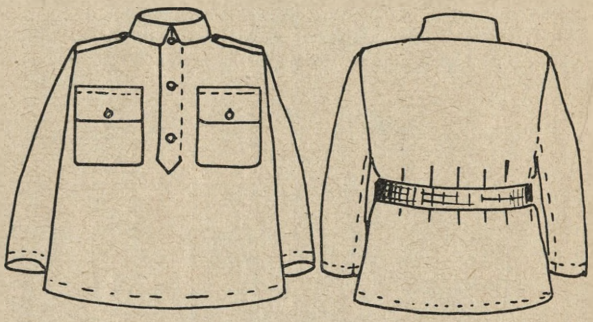

Rys. 290.

Pozatem do ćwiczeń w lecie, oraz do robót używana jest bluza drelichowa (Rys. 290) barwy polowej wzoru przewidzianego Dz. Rozk. 97/19. Na bluzie drelichowej nie nosi się łapek i wężyków.

Spodnie (wzór Dz. Rozk. 97/19). (Rys. 291)

Krótkie, do butów lub owijaczy, barwy polowej. Dla pełniących służbę konno podszyte w kroku do kolan suknem podwójnem lub skórą.

Długie barwy polowej ze strzemiączkami, dozwolone do noszczenia podoficerom zawodowym poza służbą, oraz uczniom i absolwentom szkół podchor. i szkół podchor. rezerwy.

Do ćwiczeń w lecie oraz do robót spodnie drelichowe długie, barwy polowej, wzoru przewidzianego Dz. Rozk. 97/19.

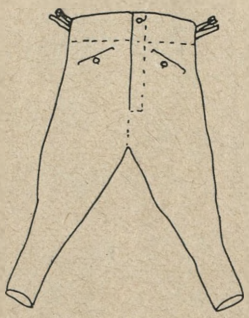

Rys. 291.

Płaszcz (wzór Dz. Rozk. 97/19). (Rys. 292).

Dlu wszystkich rodzajów broni i służb jednakowy z sukna grubego barwy polowej. Z przodu zapinany na 6 guzików dużych. Na dolnych rogach płaszcza od wewnątrz guzik i patka z dziurką dla spinania pół z tyłu podczas marszu. Z tyłu przy bocznych szwach pleców 2 patki, zapinane na mały guzik dla podtrzymania pasa.

Kołnierz sukienny, barwy nieco bardziej bronzowej niż płaszcz, wykładany, zapinany na pentelkę ze skórzanego sznurka, przyszytą pod lewym brzegiem kołnierza i baryłeczkę ze skóry prasowanej na sznurku

skórzanym, przyszytą pod prawym brzegiem kołnierza. Na kołnierzu umieszczone barwy broni wzgl. służby ewentualnie godła.

Naramienniki, z sukna tej samej barwy co płaszcz, zapinane na mały guzik. Na naramiennikach numeracja i oznaki stopni wzgl. oznaki szkół.

Rękawy wykładane. Na spodniej części rękawa z wierzchu patka zapięta na duży guzik.

Kieszenie, przecięte pionowo, zapinane na duży guzik.

Dla pełniących służbę konno, płaszcz posiada z tyłu rozcięcie zapinane na 4 guziki małe.

Rys. 292.

Uwaga: Chorążowie noszą płaszcz kroju oficerskiego (Rys. 293). Płaszcz nieprzemakalny, barwy ochronnej, bez naramienników, przewidziany jedynie dla podoficerów żandarmerji; na płaszczu tym nie nosi się barw broni ani stopni.

Rys. 293.

Obuwie (wzór Dz. Rozk. 9719/). (Rys. 294)).

a) Trzewiki, dla szeregowych broni i służb, nie pełniących służby konno. Czernione lub nie, o niskich szerokich obcasach, sznurowane. W rozcięciu wszyta klapka skórzana, złożona w miech.

b) Buty długie, czernione lub nie, z ostrogami dla szeregowych broni i służb, pełniących służbę konno, dla podoficerów łączności i żandarmerji oraz szereg. zandarmerji w III. okresie szkolenia.

c) Owijacze barwy polowej, noszone przez szeregowych posiadających trzewiki.

d) Sztylpy, wydawane w miarę posiadanych zapasów, przeważnie dla wojsk samochodowych, czołgów, taborów i t. p., ze skóry czernionej lub nie, zapinane z boku na 3 sprzączki (wzor Dz. Rozk. 97/19).

Rys. 294.

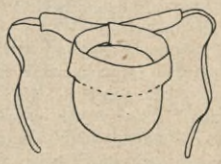

Rys. 295.

Uwaga: Obecnie wprowadza się długie buty dla wszystkich rodzajów broni i służb. Uczniowie szkół oficerskich posiadają drugą parę obuwia lżejszego z cienkiej chromowej skóry i bez podkucia, jako obuwie wyjściowe, oraz do używania w tym czasie, gdy nie pełnią służby i nie odbywają ćwiczeń oraz przy uczęszczaniu na wykłady. Pozatem podoficerowie zawodowi, szeregowi żandarmerji w III. okresie szkolenia, uczniowie szkół oficerskich i podchorążych rezerwy mają prawo nosić poza służbą własne obuwie, nie odbiegające od ogólnego typu obuwia służbowego. (Półbuciki, lakierki, oraz trzewiki z jasnej żółtej skóry wzbronione).

Szalik (wzór Dz. Rozk. 97/19). (Rys. 295).

Z płótna szaro - zielonego, podszyty białym perkalem, z przodu 5 cm., z tyłu 4 cm. wysoki. Szalik zakłada się w ten sposób, że końce szalika przeciąga się z tyłu przez rozcięcie jeden przez drugi na krzyż i zawiązuje z przodu pod językiem, bądź też przymocowuje się tasiemki do szelek. Język znajdujący się na przedzie szalika ma 8 cm. dł. i 14 cm. szer.

Nauszniki (wzór Dz. Rozk. 97/19).

Barwy polowej, noszone w razie potrzeby w zimie w czasie mrozów. Nauszniki, połączone dwiema tasiemkami na wierzchu głowy, zapinane są pod brodą na guzik.

Pas polowy (pas główny), (wzór Dz. Rozk. 97/19).

Rzemienny, szer. 5½ cm., zapinany z przodu na sprzączkę zwykłą ciemno - oksydowaną o dwóch kolcach. Z lewej strony przy dolnej krawę-

dzi pasa, przymocowane są dwa kółka w odległości 21 cm. jedno od drugiego, dla przypinania żabki lub rapci do noszenia bagnetu lub szabli.

Rapcie (wzór Dz. Rozk. 97/19).

Rzemienie żółte szerokości 2½ cm. z karabinkami do przypinania szabli. Rzemienie są przymocowane do kółek na pasie głównym. Noszenie rapci na rzemiennym pasku pod kurtką nieprzewidziane.

Żabka (wzór Dz. Rozk. 97/19).

Ze skóry żółtej, złożona z dwóch rzemyków i tarczy skórzanej z dwoma małemi paskami. Rzemyki, opatrzone na końcach karabinkami, do przytwierdzania żabki do pasa głównego.

Łapki i wężyki (wzór Dz. Rozk. 97/19). (Rys. 296).

Długość całej łapki 10 cm. Tylna część łapki jest wycięta w ząb i posiada wypustkę, z wyjątkiem niektórych jedynie formacyj, które wypustek nie posiadają. Łapki nosi się naszyte na kołnierzu kurtki z obu

Rys. 296.

stron, tak aby zakrywały przód kołnierza na całą szerokość jego wyłożonej części.

Na łapkach kurtki naszyte są wężyki, z haftu oksydowanego 5 mm. szerokiego o 10-ciu zgięciach. Pozatem ewentualnie godło, jak np. swastyka, oznaki szkół i t. p., umieszczone w przednim rogu łapki kurtki ukośnie, o ile kształt godła nie wymaga innego specjalnego ustawienia. (Rys. 302).

W kawalerji zamiast łapek nosi się proporczyki (Rys. 297).

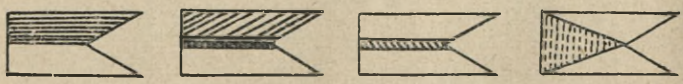

Rys. 297.

Na płaszczu łapki są w kształcie dwóch pasków, każdy ½ cm. szer., 8 cm. dł., naszytych obok siebie, w ten sposób, że dolny pasek jest barwy łapki, zaś górny barwy wypustki, względnie oba są barwy łapki, o ile odnośna broń czy służba nie posiada wypustek.

Na kołnierzu płaszcza nie nosi się wężyków. Godła umieszcza się ukośnie w dolnych rogach płaszcza.

Rękawiczki.

Barwy polowej ze specjalnej materji nieprzemakalnej, wyłożone w środku futerkiem lub flanelą, pięcio, trzech lub dwupalcowe, noszone w zimie na wypadek silnych mrozów. Rękawiczki skórzane pięciopalcowe barwy brunatnej dozwolone do noszenia podoficerom zawodowym poza służbą.

Guziki mundurowe (wzór Dz. Rozk. Nr. 10/27). (Rys. 298).

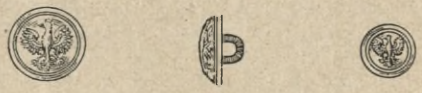

Rys. 298.

Masywne, tłoczone z blachy, dla podoficerów zawodowych i uczniów szkół podchorążych, szkół podchorążych rez. (równorzędnych) z białego metalu, dla szeregowych niezawodowych — z metalu ciemnego.

Duże guziki mundurowe nosi się na piersiach kurtki i płaszcza, na rękawach, na dragonach i na kieszeniach; małe guziki mundurowe na naramiennikach, w rozcięciu płaszcza i na podpince czapki.

TEMBLAKI

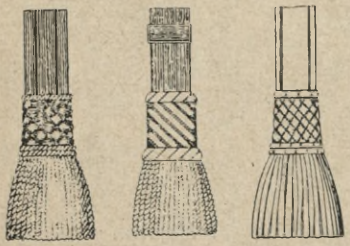

Rys. 299.

Noszenie dotychczasowych guzików dozwolone jest szeregowym aż do czasu wyczerpania się posiadanych zapasów.

Temblak (Dz. Rozk. 97/19). (Rys. 299).

a) Podoficerski. Z białej taśmy podwójnie złożonej, z czterema paskami barwy karmazynowej, zakończony węzłem i chwastem, oraz przesuwką za węzłem.

Temblak noszony jest na żabce pod rękojeścią bagnetu, bądź na rękojeści szabli.

b) Szeregowcom (st. szereg,) formacyj konnych. Cały z rzemienia żółtego, z chwastem z dwóch warstw frendzli i noszony na rękojeści szabli.

509. BARWY, EMBLEMATY I NUMERACJA POSZCZEGÓLNYCH BRONI I SŁUŻB WZGL. KORPUSÓW OSOBOWYCH.

Generałowie — łapki: granat; wypustki: karmazynowe.

Piechota — łapki granatowe (suk.). Poszczególne formacje piechoty odróżniają się wypustkami, a mianowicie:

— pułki piechoty i strzelców podhal.: żółte słonecznikowe,
— baony strzelców i manewrowe: seledynowe,
— baony strzelców i manewrowe: seledynowe,

Kawalerja — pułki kawalerji barwne proporczyki oraz otoki na czapkach;
— szwadrony pionierów: proporczyki szkarłatne — czarne; otoki szkarłatne;
— szwadrony samoch. panc.: proporczyki czarno pomarańczowe; otoki czarne.

Artylerja — pułki ciemno-zielone; poszczególne formacje artylerji odróżniają się wypustkami, a mianowicie:
— pułki art. pol. i górskiej — czarne,
— pułki art. ciężkiej — szkarłatne,
— pułki art. najcięższej — malinowe,
— pułki i sam. dyony art. plotn. — żółte,
— artylerja piesza — granatowe,
— dyony pom. art. — białe,
— dyony poc. panc. — wiśniowe,
— artylerja konna: proporczyki czarno-szkarłatne oraz otok czarny.

Saperzy — łapki: czarne, wypustki szkarłatne (baony mostów kolejowych — wypustki wniśniowe).

Łączność — łapki: czarne; wypustki chabrowe,
Samochody — łapki: czarne; wypustki pomarańczowe,
Lotnictwo i balony: łapki żółte bez wypustek.
Służba uzbrojenia — łapki szmaragdowe; wypustki czarne.

Służba intendentury:
— oficerowie intend. łapki szafirowe; wypustki wiśniowe,
— szerg. baonów admin. — łapki brunatne; wypustki szafirowe.
Tabory — łapki: błękitne, wypustki: brunatne.

Służba zdrowia: łapki wiśniowe; poszczególne specjalności odróżniają się wypustkami, a mianowicie:
— oficerowie lekarze — wypustki granatowe,
— oficerowie aptekarze — wypustki chabrowe,
— oficerowie dentyści — wypustki błękitne,
— oficerowie weterynarji — wypustki zielone,
— szeregowi — łapki wiśniowe; wypustki granatowe.

Żandarmerja — łapki szkarłatne; wypustki żółte.
Służba sprawiedliwości — łapki malinowe; wypustki czarne.
Oficerowie Korp. Kontr. — łapki czarne; wypustki szkarłatne.
Grupa ofic. oświatowych — łapki pomarańczowe; wypustki granat.
Korpus geografów — łapki czarne; wypustki białe.
Grupa ofic. kapelm. — łapki granatowe bez wypustek.

Oficerowie administracyjni — łapki brunatne, oficerowie administracyjni poszczególnych korpusów osobowych odróżniają się wypustkami bar-

wy łapki danej broni względnie służby z tem, że oficerowie administracyjni kawalerji mają wypustki amarantowe, zaś oficerowie administracyjni grupy kontroli administracyjnej — wypustki szkarłatne.

BARWY ŁAPEK, WYPUSTEK, PROPORCZYKÓW I OTOKÓW UCZNIÓW SZKÓŁ WOJSKOWYCH (ofic.)

Rodzaj szkoły		Łapki	wypustki	Proporczyki	Otok	Uwagi
Szkoła Podchorążych Piechoty		granatowe (suk.)	żółto-słonecznikowe (suk.)	—	—	—
Szkoła Podchorążych Kawalerji		—	—	granatowo-amar. (suk.)	amarantowy (suk.)	—
Szkoła Podchorążych Artylerji		zielone ciem. (suk.)	szkarłatne (suk.)	—	—	—
Szkoła Podchorążych Lotnictwa		żółte ciemne	—	—	—	—
Szkoła Podchorążych Inżynierji	saperzy	czarne (suk.)	malinowe (suk.)	—	—	—
	łączność	czarne (suk.)	chabrowe (suk.)	—	—	—
Szkoła Podchorążych Sanitarna		wiśniowe (suk.)	granatowe (suk.)	—	—	—
Szkoła podchorążych dla podof.	Piechota	granatowe (suk.)	żółte-słon. (suk.)	—	—	—
	Kawalerja	—	—	granat.-am. (suk.)	amarantowy (suk.)	—
	Artylerja	zielone ciem. (suk.)	czarne (suk.)	—	—	—

Numeracja na naramiennikach — patrz rys. 300.

Oficerowie mają numerację haftowaną na naramiennikach kurtki i płaszcza nićmi srebrnego galonu, względnie tłoczoną z blachy z białego metalu.

Podoficerowie mają numery na naramiennikach kurtki i płaszcza wytłaczane z blachy białego metalu nakładane na wierzch galonów podoficerskich.

Szeregowcy i st. szeregowcy mają numery formacji na naramiennikach kurtki i płaszcza malowane farbą olejną barwy żółtej (słonecznikowej). St. szeregowcy mają galon (oznaki stopnia) naszyty na wierzch malowanego numeru formacji.

Przy ubiorze wyjściowym poza służbą, na mundurze własnym przepisanego kroju i formy, dozwolone jest dla wszystkich szeregowych nosze-

nie numerów tłoczonych z blachy, zaś dla szeregowych od stopnia kaprala w górę także noszenie numeracji haftowanej nićmi srebrnemi .

CYFRY I OZNACZENIA NA NARAMIENNIKACH:

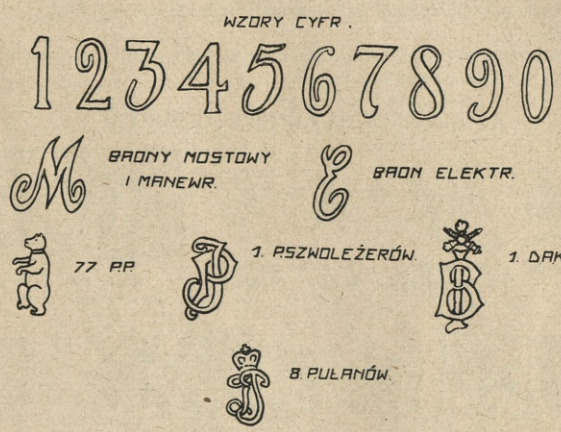

Rys. 300.

Numerację umieszcza się w dole naramiennika w odległości 1 cm. od wszycia tegoż w rękaw.

EMBLEMATY NA LEWYM RĘKAWIE.

Rys. 301.

Na drelichach nie umieszcza się numeracji.

Wzory odznak noszonych na lewym rękawie — patrz rys. 301.

Kompanje k. m. p. piechoty i p. strzelców podhalańskich oraz baonu manewrowego i baonu strzelców, wreszcie szwadrony k. m. p. kawalerji, noszą na lewym rękawie kurtki i płaszcza oznakę „łódkę z nabojami". (Rys. 301).

Ustalone emblematy jak i numerację nosi się na kurtce, jak i na płaszczu.

Zabronione jest bezwzględnie noszenie numeracji na czapkach, furażerkach, na kołnierzach lub rękawach.

EMBLEMATY NA KOŁNIERZU KURTKI

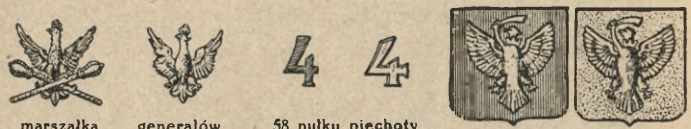

marszałka — generalów i oficerów dypl. — 58 pułku piechoty oficerowie — 58 pułku piechoty szeregowi — 63 p. p. tło szkarłatne — 64 p. p. tło żółte

65 p. p. tło amarantowe — 66 p. p. tło błękitne — 85 p. p. — formacyj 21 i 22 d. p. — oficerów k. k. — ofic. korp. geografów

oficerów kapelmistrzów

Rys. 302.

Orły wzgl. gryfy noszone są na tarczach 3 cm. szer. oraz 3,5 cm. wysokich wraz z wycięciem na dolnym brzegu (Rys. 302).

510. OZNAKI STOPNI WOJSKOWYCH (Rys. 305 i 306).

Marszałek Polski.

Na kołnierzu kurtki na łapce aksamitnej granatowo-karmazynowej wężyk generalski.

W przednim rogu łapki na kurtce wzgl. w przednim rogu kołnierza płaszcza orzeł haftowany srebrny bez tarczy, nad dwiema skrzyżowanemi złotemi buławami.

Na naramiennikach kurtki i płaszcza, metalowa srebrna taśma, naszyta w poprzek naramiennika w załamaniach. Powyżej taśmy buławy haftowane złote, skrzyżowane.

Na rękawach kurtki i płaszcza i na otoku czapki metalowa srebrna taśma zygzakowato naszyta.

Na czapce pod orzełkiem dwie buławy złote skrzyżowane.

Na spodniach lampas granatowy podwójny z takąż wypustką w środku. Na kurtce sznury naramienne srebrne podwójne (Rys. 303).

Generałowie.

U wszystkich generałów bez względu na stopień: barwa łapek i wypustek, wężyk na łapce, taśmy na czapce, naramiennikach i rękawach oraz lampasy na spodniach i sznury naramienne — jak u marszałka.

Na łapce kurtki oraz w przednim rogu kołnierza płaszcza — orzełek generalski, srebrny, bez tarczy (Rys. 302).

Poszczególne stopnie rozróżnia się za pomocą gwiazdek srebrnych, naszytych na czapce pod orzełkiem oraz na naramiennikach, a mianowicie:

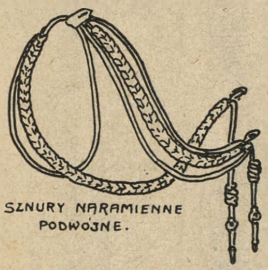

Rys. 303.

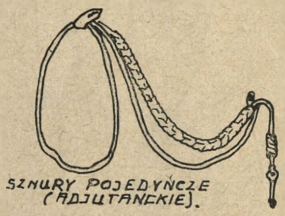

Rys. 304.

generał broni: trzy gwiazdki,
generał dywizji: dwie gwiazdki,
generał brygady: jedna gwiazdka.

Oficerowie sztabowi.

Na naramiennikach kurtki i płaszcza naszyte równolegle prosto w odległości ½ cm., dwa płaskie srebrne galony. Dookoła otoku czapki również dwa galony srebrne. Na naramiennikach płaszcza i kurtki, oraz na przedzie czapki gwiazdki srebrne, a mianowicie:

pułkownik — trzy gwiazdki,
podpułkownik — dwie gwiazdki,
major — jedna gwiazdka.

Oficerowie młodsi.

Bez galonów na naramiennikach; na otoku czapki galon pojedyńczy.

Na naramiennikach oraz na przedzie czapki gwiazdki, a mianowicie:

kapitan (rotmistrz) — trzy gwiazdki,
porucznik — dwie gwiazdki,
podporucznik — jedna gwiazdka.

Oficerowie pełniący funkcję adjutantów noszą na prawem ramieniu na kurtce pojedyńcze sznury naramienne (Rys. 304).

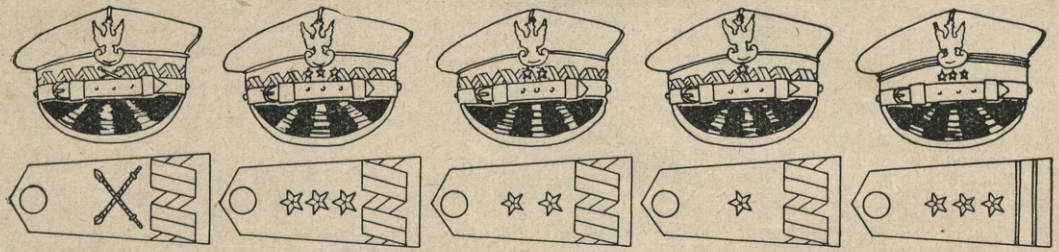
MARSZAŁEK
GENERAŁ BRONI
GENERAŁ DYWIZJI
GENERAŁ BRYGADY
PUŁKOWNIK

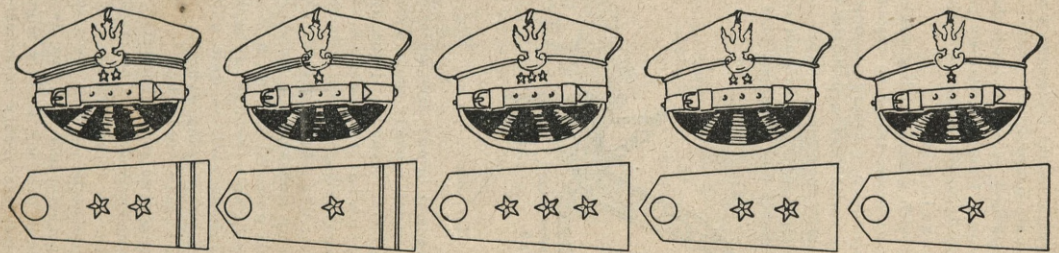
PODPUŁKOWNIK
MAJOR
KAPITAN-ROTMISTRZ
PORUCZNIK
PODPORUCZNIK

Rys. 305.

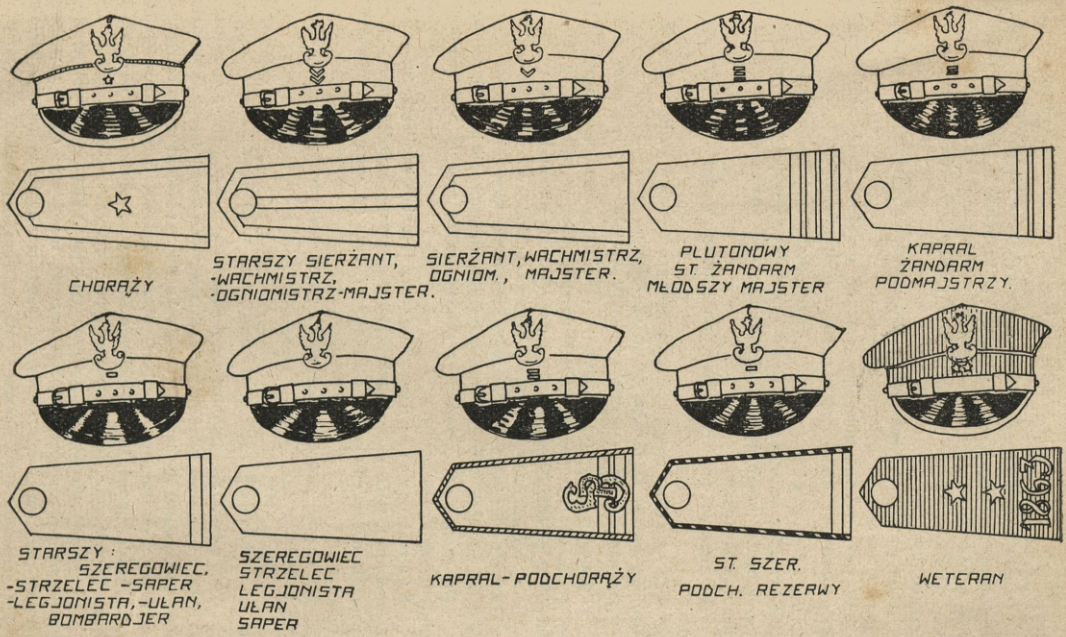
CHORĄŻY
STARSZY SIERŻANT,
-WACHMISTRZ,
-OGNIOMISTRZ-MAJSTER.
SIERŻANT, WACHMISTRZ,
OGNIOM., MAJSTER.
PLUTONOWY
ST. ŻANDARM
MŁODSZY MAJSTER
KAPRAL
ŻANDARM
PODMAJSTRZY.
STARSZY:
SZEREGOWIEC,
-STRZELEC -SAPER
-LEGJONISTA, -UŁAN,
BOMBARDJER
SZEREGOWIEC
STRZELEC
LEGJONISTA
UŁAN
SAPER
KAPRAL-PODCHORĄŻY
ST. SZER.
PODCH. REZERWY
WETERAN

Rys. 306.

Podoficerowie.

Oznaki stopni oznaczane zapomocą galonu z białego metalu (sztucznego jedwabiu), obramowanego barwą karmazynową, którego szerokość łącznie z obramowaniem wynosi na naramiennikach 10 mm., na czapce 5 mm. Długość galonu na czapce 3 cm., długość boków kątów noszonych na czapce 2½ cm.

Chorąży. Naramienniki kurtki i płaszcza obszyte galonem wzdłuż brzegów z wyjątkiem dolnego brzegu.

W pośrodku naramiennika, oraz na przedzie czapki pod orzełkiem jedna gwiazdka z białego metalu, jak u podporucznika.

Starszy sierżant (st. wachmistrz, st. ogniomistrz). Galon wzdłuż brzegów naramiennika kurtki i płaszcza za wyjątkiem dolnego brzegu, oraz galon przez środek naramiennika, od guzika aż do wszycia naramiennika w rękaw.

Na czapce pod orzełkiem dwa galony w kształcie kąta rogami w dół.

Sierżant: (wachmistrz, ogniomistrz). Galon wzdłuż brzegów naramiennika kurtki i płaszcza, jak u chorążego.

Na czapce pod orzełkiem 1 galon w kształcie kąta rogiem w dół.

Plutonowy (st. żandarm). Na naramiennikach kurtki i płaszcza 3 galony, naszyte w poprzek naramiennika w odległości 2 mm. od siebie, oraz w odległości 5 mm. od wszycia naramiennika w rękaw.

Na czapce pod orzełkiem 3 srebrne paski, równolegle do podpinki.

Kapral (żandarm). Na naramiennikach kurtki i płaszcza 2 srebrne galony, naszyte w poprzek naramiennika analogicznie jak u plutonowego.

Na czapce pod orzełkiem 2 srebrne paski, naszyte analogicznie jak u plutonowego.

Starsi szeregowcy (st. strzelcy, bombardjerzy, st. saperzy i równorzędni). Na naramiennikach kurtki i płaszcza jeden galon naszyty w poprzek naramiennika, w odległości 1 cm. od wszycia naramiennika w rękaw.

Na czapce pad orzełkiem jeden pasek srebrny naszyty analogicznie jak u kaprala.

511. OZNAKI SPECJALNE SŁUŻBOWE.

Za służbę zawodową (wzór Dz. Ustaw. Nr. 126, z 1925 r. poz. 899). (Rys. 307). Szewrony dwóch typów węższy i szerszy w kształcie kątów, naszywane na lewym rękawie kurtki i płaszcza z białego galonu metalowego (sztucznego jedwabiu), obramowanego barwą karmazynową.

Za każde przesłużone trzechlecie służby zawodowej aż do trzeciego trzechlecia włącznie, jeden szewron typu węższego.

Prawo do pierwszego szewronu typu szerokiego nabywają podoficerowie zawodowi po przesłużeniu czwartego trzechlecia służby zawodowej, przyczem przy nałożeniu pierwszego szewronu typu szerokiego, zdejmuje się dwa szewrony typu węższego. W ten sposób podoficer zawodowy:

po przesłużeniu 12 lat mieć będzie 1 szewron szeroki 1 wąski,
po przesłużeniu 15 lat mieć będzie 1 szewron szeroki 2 wąskie,
po przesłużeniu 18 lat mieć będzie 1 szewron szeroki 3 wąskie,
po przesłużeniu 21 lat mieć będzie 2 szewrony szerokie 1 wąski,
po przesłużeniu 24 lat mieć będzie 2 szewrony szerokie 2 wąskie itd.

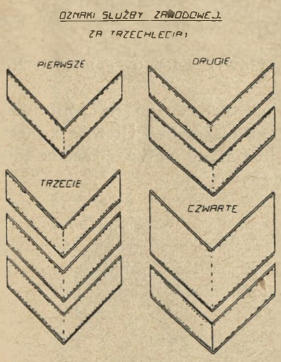

Rys. 307.

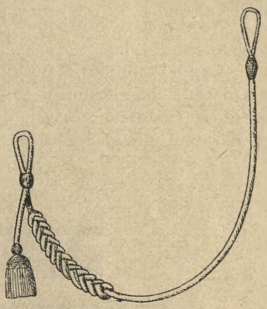

Sznur strzelecki Rys. 308.

Szeregowi nadterminowi, po przesłużeniu trzechlecia w służbie nadterminowej nie nabywają prawa do szewronu, o ile nie zostaną zamianowani podoficerami zawodowymi.

Strzeleckie (wzór Dz. Rozk. 24/26). (Rys. 308).

Strzelec celny: sznur pleciony kolorn czerwonego (karmazynowego) z jednym chwaścikiem.

Strzelec wyborowy: takiż sam sznur z dwoma chwaścikami.

Sznur strzelecki nosi się na lewym ramieniu w ten sposób, że jeden koniec sznura zapina się na drugi od góry guzik kurtki, drugi zaś koniec na guzik pod naramiennikiem w miejscu wszycia naramiennika w rękaw.

Sznury strzeleckie nosi się na kurtce, w wypadkach noszenia płaszcza na kurtce.

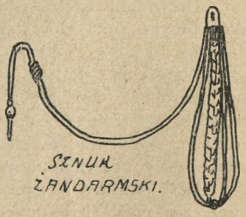

Rys. 309.

Żandarmskie. (Dz. Rozk. 97/19). (Rys. 309).

Sznur koloru żółtego noszą podoficerowie zawodowi żandarmerji. Szeregowi niezawodowi żandarmerji oraz próbni żandarmi mają prawo noszenia ich dopiero w trzecim okresie szkolenia, jedynie podczas pełnienia służby egzekutywnej.

Szeregowi orkiestr wojskowych i trębacze (wzór Dz. Rozk. 5/24).

W piechocie: pod naramiennikiem łapka okrągła barwy granatowej, obszyta dookoła wełnianą taśmą białą szer. 2 cm., z przeszyciem czerwonem w pośrodku.

Tambour major: łapki pod naramiennikami okrągłe barwy granatowej, obszyte dookoła galonem srebrnym szer. 2 cm. z czerwonem przeszyciem pośrodku.

Na łapce — ukośnie (z góry ku tyłowi) naszyte galony srebrne w odstępach ½ cm.

Laska tambour-majora: z drzewa politurowanego na żółto długa na 140 cm., zakończona u góry głowicą u dołu skówką. Głowica z metalu białego w kształcie gruszki, z numerem i inicjałami pułku z metalu żółtego. Pozatem głowica posiada dowolne ozdoby.

Oznaki za rany i kontuzje -

Rys. 310.

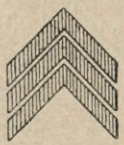

Oznaki za czas przebyty na froncie.

Rys. 311.

Drewniana część laski opleciona wokoło na krzyż galonem srebrnym zakończonym 2-ma chwastami tuż nad skówką.

Za rany i kontuzje. (Rys. 310).

Wstążeczka koloru wstążki orderu „Virtuti Militari", rozmiaru połowy szerokości normalnej wstęgi, długości 4 — 7 cm. zależnie od ilości gwiazdek, noszona 1 cm. nad lewą górną kieszenią w linji prostej nad guzikiem, zamykającym kieszeń, lub 9 cm. niżej kołnierza kurtki na lewej piersi. Przy orderach noszona ma być 1 cm. nad wstążkami i w środku.

Ilość zranień oznacza się zapomocą gwiazdek z tem, że na jednej wstążeczce mogą być umieszczone tylko trzy gwiazdki. Zraniony po raz czwarty otrzymuje drugą wstążeczkę, którą nosi o 1 cm. niżej od pierwszej.

Oznakę zatrzymuje się stale, nawet w wypadku utraty praw obywatelskich, lub też utraty stopnia.

Oznakę przyznaje odnośne dowództwo dywizji wzgl. wyższe lub równorzędne d-two, na pisemną prośbę zainteresowanego, wniesioną na ręce bezpośredniego przełożonego.

Przyznanie prawa do wstążki z 3-ma gwiazdkami daje odznaczonemu prawo do jednorazowego awansu poza kolejką.

Prawo do używania oznaki mają szeregowi, którzy odnieśli rany lub kontuzje, podczas walk w obronie Ojrzyzny, po dniu 1. listopada 1918 r. w Wojsku Polskiem, oraz również ci wojskowi, którzy otrzymali rany i kontuzje w wojnie światowej przed 1. listopada 1918 r., walcząc:

a) w b. Legjonach Polskich,
b) w b. I., II. i III. Korpusach Wschodnich,
c) w b. Armji gen. Hallera, oraz
d) w innych formacjach wojskowych polskich, uznanych przez Rzplitę.

Za czas pobytu na froncie. (Rys. 311).

Za każde 6 miesięcy frontu jedna naszywka z galonu srebrnego na prawym rękawie kurtki w kształcie kąta prostego z ramionami 8 cm. każde, kątem do góry.

Prawo do odznaki mają żołnierze, którzy byli na froncie w W. P., po 1. listopada 1918 r., w bezpośredniej styczności bojowej z nieprzyjacielem, oraz ci wszyscy wojskowi, którzy brali udział w wojnie światowej przed 1. listopada 1918 r. walcząc:

1) w b. Legjonach Polskich,
2) w b. I., II. i III Korpusach Wschodnich,
3) w b. Armji Gen. Hallera,
4) w innych formacjach uznanych przez Rzeczpospolitą Polską.

Prawo do noszenia tej oznaki ustalają przynależne dowództwa pułku.

Polowa odznaka pilota.

Orzeł z rozpiętemi skrzydłami szer. 7 cm. ze zwróconą na prawo głową z białego metalu przyćmionego i trzymający w dziobie zielono emaljowany wieniec laurowy; na tylnej stronie wyryta data nadania i numer porządkowy. Do skrzydeł przyczepione dwa łańcuszki, schodzące się u góry na wspólnym koluszku.

Polowa odznaka obserwatora..

Polowa odznaka obserwatora jak polowa odznaka pilota z tem, że jest wykonana w bronzie i ze szponów wychodzą iskry. Wieniec laurowy, w dziobie orła zielono emaljowany.

Polowa odznaka pilota obserwatora.

Jak pol. odznaka pilota, z dodaniem złotych iskier, jak przy odznace obserw.

Odznaki polowe otrzymują:

a) piloci, obserwatorzy, którzy otrzymali tytuł i odznakę pilota, względnie obserwatora za wykonanie przepisanej ilości lotów bojowych na froncie w lotnictwie polskiem;

b) dyplomowani piloci obserwatorzy za wykonanie przepisanej ilości lotów bojowych na froncie w lotnictwie polskiem.

Prawo do noszenia polowej odznaki pilota-obserwatora przysługuje dyplom. pilotom-obserwatorom, posiadającym polową odznakę pilota lub polową odznakę obser.

Odznaka pilota.

Jak polowa odznaka pilota z tem, że wieniec laurowy, w dziobie orła, jest bez emalji zielonej, pozłacany i wykonany z tegoż metalu, co cała odznaka.

Tytuł i odznakę pilota otrzymują:

a) absolwenci szkół i kursów pilotażu, po złożeniu z wynikiem pomyślnym egzaminów dyplomowych teoretycznych i praktycznych, ustalonych instrukcją Departamentu Lotnictwa M. S. Wojsk.,

b) piloci armij państw zaprzyjaźnionych za zasługi położone dla polskiego lotnictwa wojskowego.

Odznaka obserwatora.

Jak polowa odznaka obserwatora, z tem, że wieniec laurowy, w dziobie orła jest bez emalji zielonej i wykonany z bronzu.

Tytuł i odznakę pilota otrzymują:

a) oficerowie i podoficerowie absolwenci szkół i kursów obserwatorskich, po złożeniu z wynikiem pomyślnym egzaminów dyplomowych teoretycznych i praktycznych, ustalonych instrukcją Departamentu Aeronautyki M. S. Wojsk.,

b) oficerowie obserwatorzy armij państw zaprzyjaźnionych, za zasługi położone dla polskiego lotnictwa wojskowego.

Odznaka pilota-obserwatora.

Jak odznaka pilota, z dodaniem złotych iskier, jak przy odznace obserwatora.

Prawo do noszenia odznaki pilota-obserwatora przysługuje dyplomowanym pilotom i obserwatorom, posiadającym odznakę pilota i odznakę obserwatora.

Absolwentów szkół podchorążych rezerwy. (Rys. 305).

Obszycie naramienników kurtki i płaszcza sznurem kręconym biało-czerwonym, grubości 3 mm. z bawełny merceryzowanej.

Oznakę noszą jedynie ci podchorążowie rezerwy, którzy z wynikiem „pomyślnym" ukończyli jedną ze szkół podchorążych rezerwy.

Uczniów szkół podchorążych rezerwy wszystkich broni i służb (wzór Dz. Rozk. 18/27). (Rys. 312).

Na kołnierzu kurtki i płaszcza wieniec z gwiazdką z białego metalu i umieszczone w nim trzy stylizowane litery S. P. R.; w marynarce wojennej oznaka złocona.

Prawo noszenia oznaki mają uczniowie przez cały czas pobytu w szkole.

Szeregowych — uczniów szkół podchorążych:

1) bez względu, na którym roku nauki się znajdują, oraz niezależnie od posiadanego tytułu:

— na łapce kołnierza kurtki z wężykami typu przewidzianego dla szeregowych oraz w rogach kołnierza płaszcza umieszczone ukośnie: liście dębowe z mieczem, wzoru przewidzianego w Dz. Rozk. 97/19. (Rys. 312);

2) od chwili uzyskania tytułu „podchorąży" — ponadto:
— na rękawach kurtki, gładki srebrny galon, szerokości 8 mm. Galon ten naszyty jest wzdłuż przeszycia na rękawach na wysokości 10 cm. od dolnego brzegu rękawa, oraz na tylnej części rękawa za guzikiem wzdłuż rozcięcia ku dołowi aż do jego zakończenia,
— na rękawach płaszcza — taki sam galon naszyty jedynie naokoło górnej części wyłogu, bez zakończenia ku dołowi,
— naramienniki kurtki i płaszcza obszyte sznurem okrągłym srebrnym grubości 2 mm. W dolnej części naramiennika monogram ze złączonych liter „S. P.". (Rys. 312), dotychczasowego wzoru, nakładany na wierzch galonów, oznaczających tytuł; u podchorążego-sierżanta i podchorążego - st. sierżanta, w odległości 5 mm. od dolnego brzegu naramiennika.

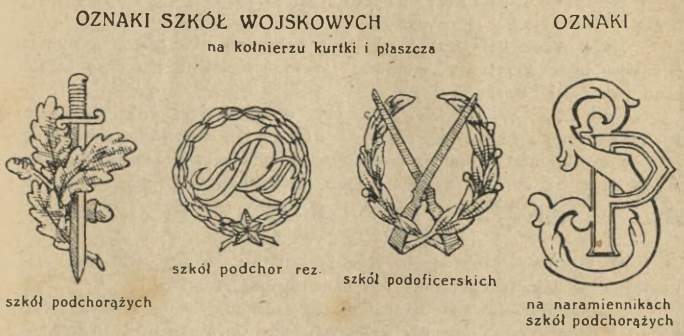

Rys. 312.

Szeregowi uczniowie Szkoły Podchorążych Piechoty dla Podoficerów sznurem tym obszywają naramienniki odrazu, z chwilą przybycia do szkoły.

3) Tytuły uczniów oznaczone na naramiennikach i czapkach srebrnym galonem. Szerokość galonu na naramiennikach wynosi 8 mm. na czapkach 4 mm.

Sposób umieszczania identyczny jak u szeregowych analogicznych stopni z tem, że u podchorążego - sierżanta i podchorążego - st. sierżanta — galon idący wzdłuż brzegów naramiennika, naszyty jest w odstępie 3 mm. od sznurka srebrnego obramowującego naramiennik.

4) Każdy rok nauki, począwszy od drugiego roku oznacza się za pomocą galonów srebrnych szerokości 2 mm., 4 mm. wzgl. 8 mm., naszytych w odstępach 2 mm. od siebie na rękawie kurtki i płaszcza, 2 mm. poniżej srebrnego galonu, oznaczającego tytuł podchorążego i pierwszy rok nauki, wzdłuż całej jego długości.

Galon typu szerszego wzgl. szeroki zastępuje 3 galony typu węższego wzgl. 2. galony szersze z chwilą kiedy uczeń przechodzi na czwarty lub szósty rok nauki, a mianowicie:

I. rok nauki — 1 galon 8 mm.
II. rok nauki — 1 galon 8 mm. + 1 galon 2 mm.
III. rok nauki — 1 galon 8 mm. + 2 galony 2 mm.
IV. rok nauki — 1galon 8 mm. + 1 galon 4 mm.
V. rok nauki — 1galon 8 mm. + 1 galon 4 mm. + 1 galon 2 mm.
VI. rok nauki — 2 galony 8 mm.

Na kurtkach mundurów ćwiczebnych (sukiennych i drelichowych) z oznak wymienionych, noszą szeregowi - uczniowie jedynie na naramiennikach, okrągły sznurek srebrny 2 mm., monogram „S. P." oraz oznaki tytułów.

Uczniów szkół podoficerskich (centralnych i pułkowych). (Rys. 312).

Na łapkach kołnierza kurtki i na kołnierzu płaszcza z białego metalu wieniec wawrzynowy, z dwoma skrzyżowanemi w pośrodku karabinkami (wzór Dz. Rozk. 97/19).

Szkoły Wysokogórskiej w Zakopanem i szeregowych wyszkolonych w służbie wysokogórskiej.

Szarotka nad parzenicą noszona na lewym rękawie kurtki i płaszcza w odległości 18 cm. od wszycia rękawa, haftowana wzgl. naszywana.

512. NOSZENIE BRONI BOCZNEJ PRZEZ SZEREGOWYCH.

W służbie i poza służbą taka broń boczna, jaką przewidują etaty, względnie w jaką zaopatrzona jest dana formacja.

Szabla przewidziana zasadniczo dla szeregowych, pełniących służbę konno i podoficerów formacyj pieszych od sierżanta (równorzędnego) wzwyż, z wyjątkiem podoficerów czołgów i aeronautyki od sierżanta w górę oraz uczniów szkoły podchor. lotnictwa i podchorążych rezerwy lotnictwa, którzy noszą kordzik.

Szablę nosi się na żabce przy pasie głównym.

Kordzik nosi się na rapciach skórzanych, przypinanych do pasa głównego. W wypadkach występowania w płaszczu — na płaszczu, bez płaszcza — na bluzie.

Chorążowie noszą szablę i kordziki jak oficerowie.

Obowiązkowe noszenie broni bocznej poza służbą nie istnieje. W tym względzie obowiązują przeważnie rozkazy lokalne d-ców O. K. Podoficerów zawodowych obowiązują w tym względzie rozkazy, odnoszące się do oficerów, a mianowicie noszenie białej broni bocznej obowiązuje jedynie w wypadkach:

a) występowania w oddziałach zwartych na paradach, uroczystościach wojskowych, pogrzebach, delegacjach oficjalnych, służbie garnizonowej, przy robotach służbowych, oraz wizytach, składanych swym przełożonym, po przybyciu do nowego garnizonu,

b) występowania w charakterze assesorów, oskarżycieli, obrońców, rzeczoznawców, oskarżonych (odpowiadających z wolnej stopy) i świadków w czasie rozpraw głównych przed sądami wojskowemi, oraz w charakterze rzeczoznawców i świadków w czasie rozpraw głównych przed sądami powszechnemi.

B. Pakowanie tornistra, plecaka, i chlebaka, oraz sposób noszenia wyposażenia przez szeregowych.

513. PAKOWANIE I NOSZENIE WYPOSAŻENIA W PIECHOCIE.

(Obciążenie szeregowego piech. na stopie woj.—patrz tablica na str. 523).

Tornister. (Rys. 313, 314, 315).

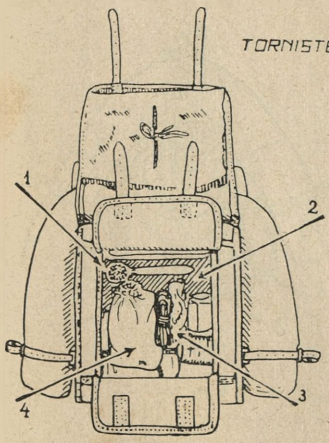

OTWARTY.

Rys. 313.

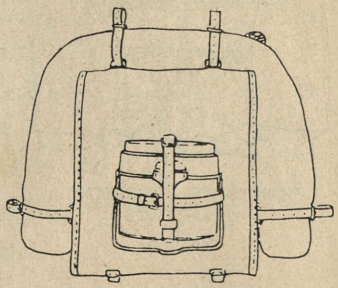

ZAMKNIĘTY

Rys. 314.

a) w tornistrze:
— pierwsza warstwa: koszula, kalesony, ręcznik, chustka do nosa, sznurowadła zapasowe, onuce;
— druga warstwa: woreczek z kawą, 1 porcja „R", woreczek z sucharami, płachta namiotowa;
— trzecia warstwa: przybory do szycia i czyszczenia, przybory do czyszczenia kb. (oliwiarka, pakuły, sznur);
b) pod klapą i w kieszeniach: amunicja;
c) na tornistrze: płaszcz, hełm, troki (5 sztuk), manierka.

Uwaga: Należy mieć na względzie, że jest to schemat sposobu pakowania, w którego sposobach mogą nastąpić pewne zmiany uzależnione od typu posiadanych w danym pułku piechoty tornistrów: polskich, niemieckich, francuskich, jak również posiadanych przez niektórych szeregowych w zwiększonej ilości amunicji, a następnie zwiększającej się w okresie zimowym, ilości bielizny ciepłej i koca, który pakuje się pod klapą tornistra.

Plecak. (Rys. 316).

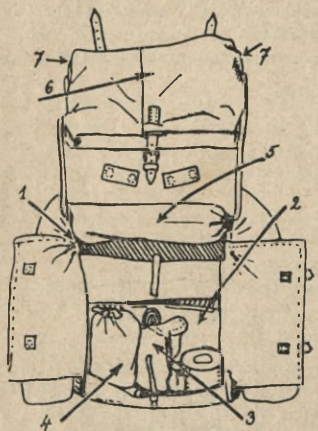

TORNISTER NIEMIECKI OTWARTY.

Rys. 315.

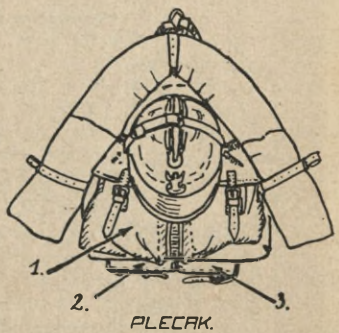

PLECAK.

Rys. 316.

a) w plecaku:
— pierwsza warstwa: koszula, kalesony, ręcznik, chustka do nosa, sznurowadła zapasowe, onuce;
— durga warstwa: 1 porcja „R", woreczek z sucharami, woreczek z kawą, przybory do czyszczenia i szycia, płachta namiotowa, koc (z komplet. zimowym);
b) u spodu plecaka w kieszeniach: przybory do czyszczenia kb. (oliwiarka i pakuły);
c) na plecaku: płaszcz, hełm, troki 5 sztuk, menażka;
d) kieszenie na plecaku: amunicja.

Chlebak.

Zawartość chlebaka rozmieszcza się tak, aby w pierwszej kieszeni od dołu znajdował się chleb i przybory do jedzenia w kieszonce natomiast

górnej ręcznik, mydło i woreczek z solą. Manierkę z kubkiem przypina się na chlebaku.

Zwijanie płaszcza.

Płaszcz rozkłada się na ziemię podszewką do góry, rozpiąwszy tylną patkę (dragon), zapinając guziki tylnego rozcięcia; rękawy rozkłada jak ramiona w prawo i lewo. Dla łatwiejszego zwinięcia można ewentualnie zwinąć rękawy do środka (podszewką do góry). Następnie zakłada się do wewnątrz boki płaszcza na tyle, by posiadał potrzebną szerokość.

Płaszcz zwinięty umieszcza się na tornistrze, lub na plecaku, przytraczając go trokami, końce troków zwija się tak, aby nie wystawały, kierując zwinięte kółko troka w stronę pleców. Płaszcz zwinięty umieszcza się na tornistrze (plecaku) w ten sposób, że miejsce łączenia się zwinię-

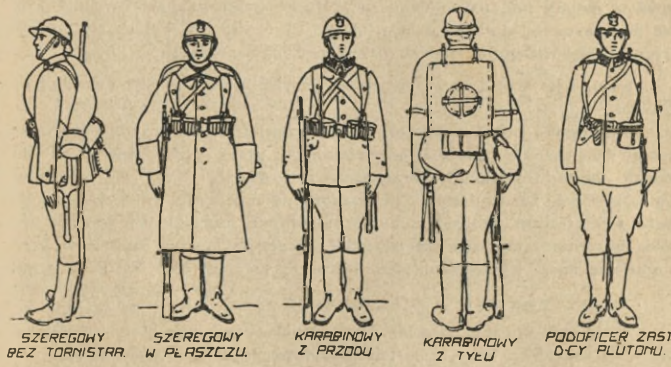

Rys. 317.

tych brzegów zwrócone jest ku plecom; w ten sposób na zewnątrz występuje gładka powierzchnia płaszcza. Podobnie może być również zwinięty płaszcz w wypadku, gdy szeregowy nie nosi tornistra (plecaka); umieszczony jest on wtedy wprost na szeregowym przez prawe ramię na lewy bok, końce zaś zwiniętego płaszcza spięte są trokami w miejscu łączenia się zwiniętych brzegów, zwrócone ku dołowi. W miejscu spięcia obu zwiniętych końców umocowuje się menażkę, lub kociołek.

Przypinanie menażki i hełmu.

W czasie noszenia przez szeregowego hełmu na głowie, furażerkę umieszcza się w tornistrze (plecaku). Menażka zależnie od typu tornistra przypięta jest trokami i dopiero na niej umocowuje się hełm spięty trokiem. Z chwilą, gdy szeregowi wymaszerowują w rogatywkach, hełmu z sobą nie zabierają.

Kolejność nakładania poszczególnych części wyposażenia. (Rys. 317).

Szeregowy będąc tylko w mundurze nakłada poszczególne części oporządzenia w następującej kolejności: 1) chlebak przez lewe ramię na prawy bok w ten sposób, że pasek chlebaka przechodzi pod naramiennikiem; 2) pas główny z ładownicą, łopatką i bagnetem, zaczepiwszy go uprzednio z tyłu na hakach bluzy. Łopatka z bagnetem pozostaje na lewem boku podana nieco ku tyłowi. U szeregowych wyposażonych w łopatkę i toporek (drużynowy), ostatni umieszcza się na lewym boku, na prawo od łopatki tuż za lewym hakiem bluzy. Wrazie posiadania rewolweru nosi go szeregowy na prawym boku z przodu (ładownice odpadają). 3) Dalsze części wyposażenia, jak torby amunicyjne, narzędziowe, torby na granaty ręczne i maska przeciwgazowa wkładane są przez ramię na pas bez przesuwania jednak pod naramiennikiem. Maskę przeciwgazową w czasie marszu podwiesza się na lewym haku bluzy. 4) Następnie wkłada się tornister (plecak) nie wkładając jednak pasów pod naramienniki.

Sposób noszenia wyposażenia przy różnem uzbrojenia.

Szeregowi pułków piechoty o uzbrojeniu francuskiem lub niemieckiem noszą wyposażenie zależnie od pełnionych przez nich funkcyj. Tabela jednak umundurowania, oporządzenia i żywności (str. 523) pozostaje dla wszystkich bez zmiany. Zróżniczkowanie materjału uwidocznia się dopiero w etatowem uzbrojeniu u poszczególnych szeregowych, oraz w sposóbie noszenia materjału specjalnego. (Szczegóły można znaleść w Instr. o sposobie nosz. wyposażenia szer. piech. P. 11/1927, zał. Nr. 2, 2a, 3, 3a)

St. sierżanci i sierżanci.

Taki sam sposób noszenia wyposażenia obowiązuje starszych sierżantów i sierżantów z tem, że pistolet noszą na pasie po prawej stronie, lornetkę zaś po lewej; łopatkę i maskę przeciwgazową, jak inni szeregowi.

Szeregowi plutonu pionierów w pułku piech.

Posiadają wyposażenie w materjały intendenckie jak szeregowi piechoty. Jakość i sposób noszenia sprzętu saperskiego, jak w plutonie saperów w baonach saperów *).

---

*) Patrz punkt 516 na str. 531.

TABLICA OBCIĄŻENIA SZEREGOWEGO PIECHOTY NA STOPIE WOJENNEJ.

1. Umundurowanie, oporządzenie i żywność.

A. KOMPLET LETNI.

Nr. porz.	NAZWA PRZEDMIOTU	Miara jedn.	Ilość	Ciężar w g.	Uwagi
	a) na szeregowym				
1	Furażerka	szt.	1	97	
2	Kurtka sukienna	„	1	1354	
3	Spodnie sukien. dla piech.	par	1	730	
4	Trzewiki sznurowane (buty) . . .	„	1	1508	Ciężar butów 1900 g,—odpadają natomiast owijacze.
5	Owijacze	„	1	195	
6	Koszula letnia	szt.	1	372	
7	Kalesony letnie	par	1	292	
8	Onuce letnie	„	1	92	
9	Chustka na szyję (szalik)	szt.	1	135	
10	Chustka do nosa	„	1	42	
11	Pas główny typu piech.	„	1	244	
12	Pasek do spodni	„	1	62	
13	Ładownice potrójne	„	2	820	
14	Żabka do bagnetu	„	1	92	
15	Kapsle legit. z kartą tożsamości . .	„	1	10	
16	Opatrunek osobisty	„	1	50	
			Razem	6095	
	b) w plecaku (tornistrze)				
17	Tornister (plecak)	szt.	1	1460	(Plecak 850 g)
18	Płaszcz	„	1	2735	
19	Płachta namiotowa	„	1	1510	
20	Menażka	„	1	534	
21	Koszula letnia	szt.	1	372	
22	Kalesony letnie	par	1	292	
23	Onuce letnie	„	1	92	
24	Ręcznik	szt.	1	140	
25	Chustka do nosa	„	1	42	
26	Sznurowadła zapasowe	par	1	15	
27	Troki	szt.	5	160	

Nr. porz.	NAZWA PRZEDMIOTU	Miara jedn.	Ilość	Ciężar w g.	Uwagi
28	Oliwiarka (z oliwą)	szt.	1	95	Puszka 30 g. oliwa 65 g.
29	Porcja żywności (suchary i konserwy mięsne)	„	1	660	Papierosy i tytoń uzależnione od przewidzianej normy.
30	Woreczek na suchary	„	1	20	
31	Woreczek na kawę	„	1	16	
32	Przybory do szycia i czyszczenia .	„	1	165	
			Razem	8308	
	c) w chlebaku				
33	Chlebak	szt.	1	358	
34	Ręcznik	„	1	140	
35	Woreczek na sól	„	1	10	
36	Manierka z kubkiem (na chlebaku) .	„	—	362	
37	Zawartość manierki (herbata, woda)	„	—	560	
38	Chleb	„	—	850	
39	Mydło	„	—	50	
40	Przybory do jedzenia	„	—	85	
			Razem	2415	

Obciążenie wynosi ogółem:

a) na szeregowym	6095
b) w plecaku	8308
c) w chlebaku	2415
Razem	1681

B. KOMPLET ZIMOWY.

W komplecie zimowym dochodzi:

	a) na szeregowym			
1	Płaszcz suk. dla piech.	szt.	1	2735
2	Rękawiczki suk. (łapawice) . . .	par	1	87
3	Nauszniki	„	1	38
4	Kaftan barchanowy	szt.	1	540
5	Kalesony zimowe	par	1	326
6	Onuce zimowe	„	1	136
		Razem		3863

Nr. porz.	NAZWA PRZEDMIOTU	Miara jedn.	Ilość	Ciężar w g.	Uwagi
	b) w plecaku (tornistrze)				
1	Kalesony zimowe	par	1	326	
2	Koc	szt.	1	2000	
3	Onuce zimowe	par	1	136	
			Razem	2462	

W komplecie zimowym odpada:

	a) na szeregowym:				
1	Onuce letnie	par	1	92	
	b) w plecaku (tornistrze):				
1	Płaszcz	szt.	1	2735	
2	Onuce letnie	par.	1	92	
			Razem	2827	

Obciążenie przy komplecie zimowym wynosi ogółem:

a) na szeregowym	9865
b) w plecaku	7943
c) w chlebaku	2415
Razem	20223

2. Uzbrojenie.

1.	Kb. z bagn.	4.670 gr.
2.	Hełm	0.850 „
3.	Łopatka	1.000 „
4.	Maska	1.100 „
5.	Naboje	3.000 „
4.	Granaty	0.500 „
	Razem	11.120 gr.

Zestawienie ogólne (mat. int. łącznie z uzbrojeniem):

Obciążenie z okresu letniego wynosi . . . 27.938
Obciążenie z okresu zimowego wynosi . . . 31.343

Szeregowi plutonu łączności.

Wyposażenie i sposób noszenia podobnie, jak u szeregowych kompanji strzeleckiej. W czasie prac technicznych szeregowi plutonu łączności noszą materjał specjalny, przewidziany etatami łączności według pełnionych funkcyj, składając wtedy swoje tornistry (plecaki), w miejsce zabranego materjału łączności, na biedki lub wozy.

Szeregowi patrolu sanitarnego.

Posiadają etatowe wyposażenie, jak szeregowi kompanji strzeleckiej. Ponadto noszą na lewem ramieniu białą opaskę z czerwonym krzyżem. Jedną parę noszy i złożone w nich szyny Kramera noszą na zmianę.

Szczegółowa zawartość torb sanitarnych — patrz niżej ten sam rozdział „Służba zdrowia".

Jezdni, taborowi i funkcyjni.

Jezdni i taborowi wożą swój tornister (plecak) na wozie taborowym, mając chlebak przewieszony z lewego ramienia na prawy bok.

Funkcyjni w pułku piechoty noszą swoje wyposażenie według tab. Nr. 1. i przewidzianego etatem uzbrojenia podobnie jak szeregowi drużyny strzeleckiej z tem jednak, że wszyscy posiadają po 60 sztuk amunicji.

To samo dotyczy szeregowych plutonu konnych wywiadowców i łączników konnych, którzy mają tylko odmienny sposób pakowania wyposażenia w juczkach według przepisów ustalonych dla kawalerji.

514. PAKOWANIE I NOSZENIE WYPOSAŻENIA W KAWALERJI.

Pakowanie sakw i owsiaka.

Sakwy tylne pakuje się przed założeniem na siodło.

W prawej sakwie powinny znajdować się:

— na dnie jedna zmiana bielizny (koszule, kalesony, onuce);
— dwie porcje rezerwowe (2 pudełka konserw, sól i pieprz w woreczku lub pudełku, suchary w worku lub pudełku);
— podkownice z dwoma podkowami, 8 haceli, 16 podkowniaków, wpiętych w krążek zrobiony z warkocza słomianego, klucz do haceli;
— ręcznik, mydło, szczotka do zębów;
— owsiak o ile jest bez owsa i nie na siodle (wypchany słomą);

w lewej sakwie powinny znajdować się:

— na dnie kawałek sukna do naprawy, z zawiniętemi igłami i nićmi;
— oliwiarka i sznur do czyszczenia karabina, zawinięty w szmatkę;
— szczotka do butów;
— kantar stajenny z mocno zwiniętym łańcuchem;
— 4 paczki naboi (60 sztuk do karabina);
— szczotka i zgrzebło;
— obroczniak, którym przykrywa się z wierzchu całą zawartość sakwy.

Po ułożeniu pakunku zawiązuje się najpierw wewnętrzne klapki trokiem surowcowym, a następnie zapina się pokrywę mocno dociągając.

Owsiak napełnia się 4 kg. owsa rozsypując go równomiernie w obydwa końce poczem zawiązuje się je sznurkami.

Juczenie siodła. (Rys. 318).

Juk przedni zawiera:

— owsiak z owsem,
— płaszcz żołnierski ewent. sprzęt saperski,
— (łopatka, albo toporek lub czekanik i nożyce do drutu),

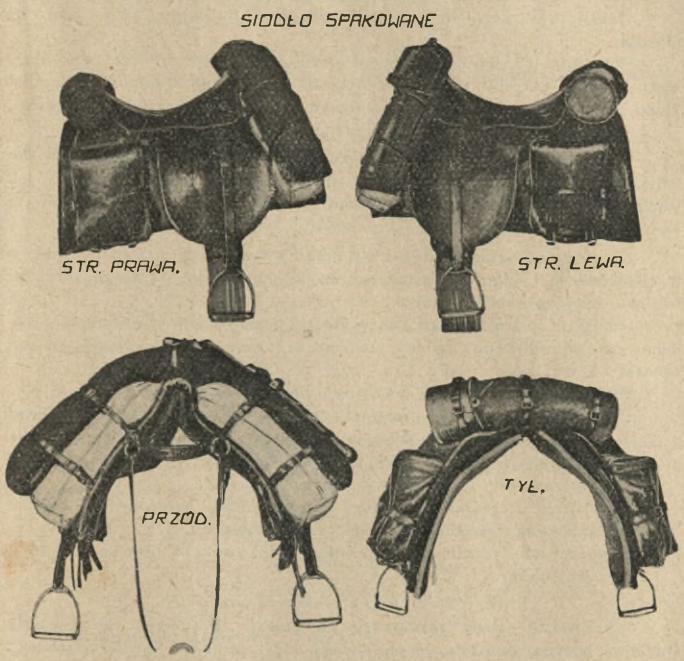

Rys. 318.

Juk tylny zawiera:

— tylne sakwy z ich zawartością,
— derkę z popręgiem parcianym i linką furażową,
— kociołek żołnierski,
— wiadro brezentowe.

Przytraczanie owsiaka.

Środek napełnionego owsem owsiaka przekręca się kilka razy dookoła swej osi, aby tym sposobem zamknąć otwór środkowy.

Owsiak kładzie się przed przednim łękiem siodła, by końce równo zwieszały się po obu stronach siodła i przypina go się najpierw bocznemi rzemieniami trocznemi. Środkowa część owsiaka (skręcona) na wysokości łęku. Przedniemi rzemieniami bocznemi owsiak zapina się na wewnętrzne sprzączki; sprzączka z przodu przy samym przepuście czapraka. Przednie rzemienie czaprakowe przekłada się po wierzchu owsiaka przez tylną ramkę od przodu ku tyłowi i zaciąga się, a o ile niema płaszcza, zapina się.

Jeżeli przytracza się i płaszcz, rzemienie te zapina się na wierzchu płaszcza.

Przednim środkowym rzemieniem umocowuje się do łęku część skręconą owsiaka tak, by była zawieszona na łęku i nie leżała na czapraku. Jeżeli jest płaszcz na siodle to tym samym rzemieniem przypina się płaszcz.

Składanie i przytraczanie płaszcza.

Składanie płaszcza — jak w piechocie — z tem, że długość wałka odpowiada szerokości owsiaka. Po zwinięciu kładzie się go na przedni łęk siodła na owsiak i razem z owsiakiem przyciąga się mocno środkowym rzemieniem. Sprzączka bliżej szyji konia.

Koniec rzemienia przesuwa się przez wsuwkę i wpuszcza pod pokrywę siedzeniową siodła. Następnie zapina się rzemienie boczne na wierzchu owsiaka, sprzączki bliżej konia.

Podgięte do wewnątrz końce płaszcza wyrównuje się i zapina rzemieniami czaprakowemi. Końce rzemieni przesuwa się przez wsuwkę i pod owsiak.

Przytraczanie sprzętu saperskiego.

a) łopatkę w futerale przytracza się na wierzchu płaszcza z lewej strony siodła, zakładając ją trzonkiem za boczne i czaprakowe rzemienie troczne z góry na dół. Górny rzemyczek futerału łopatki zapięty za środkowy rzemień troczny;
b) toporek i czekanik z prawej strony siodła, założone jak łopatka za boczne i średnie rzemienie czaprakowe;
c) nożyce do rozcinania drutu pod środkowym i prawym bocznym rzemieniem.

Przytraczanie sakw tylnych.

Spakowane sakwy zakłada się na siodło. Przyciąga się rzemienie środkowe boczne, czaprakowe zaś dociąga się i zapina. Sprzączki schowane z boku sakwy.

Przytraczanie derki.

Boki rozpostarte na ziemi zakłada się do wewnątrz, pozostawiając pośrodku wolny pojedyńczy pas szerokości 4 palców. O ile derka jest za szeroka, boki składa się podwójnie. Do wnętrza złożonej derki według długości, zależnie od wymiaru siodła, kładzie się popręg parciany, oraz linkę furażową i zwija się ją w wałek gładki bez fałd. Końce derki złożone do środka na 30 cm. Zwinięta derka obejmuje tylny łęk i końcami leży na sakwach; tylna kula siodła wchodzi do środka derki tak, by połowa jej znajdowała się z wierzchu, połowa pod kulą. Tylnym środkowym

rzemieniem zaciska się silnie środek derki i zapina boczne rzemienie. Sprzączki rzemieni ku tyłowi.

Przytraczanie kociołka.

Kociołek nakłada się na lewy koniec wałka przypiętej derki oparty denkiem o wierzch lewej sakwy, poczem zapina się kociołek poniżej kabłąka lewym bocznym rzemieniem, który w tym wypadku jedynie pośrednio przytrzymuje derkę. Kabłąk kociołka z wierzchu derki, przywiązany do środkowego rzemienia trokiem.

Sprzęt specjalny.

Sprzęt specjalny pionierów, oraz plutonów łączności nie przytroczony do siodła — na biedkach.

Amunicja.

Do kbk.: w ładownicach i jukach.

Do c. k. m.: w plutonach na jukach — wszystka na jukach;
w plutonach na taczankach — część na jukach — część na biedkach.

Siodłanie.

Siodłanie ćwiczebne. Siodło bez juków i czapraka. Napierśnik przy siodle lub też zdjęty, uzda bez uwiązu*), mundsztuk z wędzidłem, lub też samo wędzidło (nauka jazdy konnej, jazda na ujeżdżalni, krótkie ćwiczenia terenowe).

Siodłanie ulżone. Cały rząd wierzchowy kompletnie złożony. Owsiak bez owsa założony na siodło i wypchany słomą. Sakwy bez pakunku wypchane słomą. (Ćwiczenia polowe, przeglądy i parady).

Siodłanie polowe. Cały rząd całkowicie złożony. Owsiak wypełniony owsem, sakwy — przepisowym pakunkiem. Sprzęt saperski przytroczony (podczas marszów, manewrów w polu).

515. PAKOWANIE I NOSZENIE WYPOSAŻENIA W ARTYLERJI.

Pakowanie plecaka (tornistra), chlebaka i sakw.

Plecak. a) wewnątrz plecaka:
— 1-sza warstwa — jak w piechocie;
— 2-ga warstwa: przybory do szycia i czyszczenia; przybory do czyszczenia kbk.; płaszcz (obsługa działa, piesi, telefoniści i sekcja c. k. m.);
b) w kieszonce: przybory do czyszczenia obuwia.

Chlebak. a) wewnętrzna kieszeń: przybory do mycia,
b) zewnętrzna kieszeń: przybory do jedzenia, i woreczek na sól;
c) manierka przy chlebaku na specjalnem uszku.

*) Patrz fotogr. rozdział „Koń i jego oporządzenie".

Pakowanie sakw. a) lewa sakwa:
— przybory do szycia i czyszczenia broni, chlebak z całą zawartością, karmiak, wiadro brezentowe (na wierzchu),
b) prawa sakwa: podkownica z podkowami, bielizna, szczotka i zgrzebło do konia, owsiak pusty, kantar z łańcuchem, powęz.

Uwaga: Sposoby pakowania mogą się w szczegółach zmieniać w zależności od systemu plecaka. Tornistrów artylerzyści naogół nie posiadają; w wypadku posiadania tychże sposób pakowania jak w piechocie.

Jak i gdzie pakowany i przewożony jest ekwipunek?

W artylerji polowej, ciężkiej, najcięższej, górskiej i przeciwlotniczej:
— obsługa dział, jezdni (za wyjątkiem chlebaka), piesi telefoniści, oraz sekcja c. k. m. — ekwipunek w plecakach,
— zwiadowcy, konni telefoniści, oraz wszyscy szeregowi artylerji konnej — ekwipunek w sakwach.

Plecaki (tornistry) są wożone:
a) w artylerji polowej.

Obsługa dział: plecaki na półkach do plecaków przy przodkach, płaszcze zasadniczo włożone do plecaka, koc zwinięty przytroczony na plecaku wraz z menażką na wierzchu. Jezdni przedni i środkowy: plecaki w przodkach w lewych skrzyniach śnicowych. Dyszlowy, działonowy, wzgl. jaszczowy: plecaki w prawych skrzyniach śnicowych. Telefoniści, piesi i obsługa c. k. m.: plecaki na wozach.

b) W artylerji ciężkiej najcięższej, górskiej i przeciwlotniczej: kanonierzy obsługi dział, jezdni, piesi telefoniści, oraz obsługa c. k. m. — plecaki na wozach amunicyjnych wzgl. na biedkach.

Jezdni wszystkich wyżej wymienionych rodzaji artylerji mają chlebaki w sakwach, a obsługa na sobie. Pozatem jezdni troczą koce do siodeł z tyłu, a płaszcze na sakwach przy siodełku konia podręcznego.

Sakwy, koce, płaszcze i menażki.

Podoficerowie zawodowcy, konni telefoniści i wszyscy szeregowi artylerji konnej, sakwy troczą z przodu do siodła. Na sakwach płaszcz przytroczony trokami; owsiaki z owsem (o ile są) i koc przytroczony z tyłu do siodła, przyczem owsiak pod łękiem, a koc na wierzchu. Menażka przypięta dnem do góry na wierzchu koca.

Chlebaki w sakwach.

Składanie płaszcza.

Jak w piechocie — w zależności od tego, czy płaszcz ma być przytroczony z przodu na sakwy lub z tyłu siodła, składa się go na odpowiednią szerokość.

Wyposażenie specjalne.

Trębacz-kątomierz bateryjny. Drugi zwiadowca — lunetę nożycową. Trzeci zwiadowca — statyw.

Amunicja.

W ładownicach. Dla c. k. m. — na wozach przy c. k. m.

516. PAKOWANIE I NOSZENIE WYPOSAŻENIA PRZEZ SAPERÓW I PIONIERÓW PUŁKÓW PIECHOTY.

Wyposażenie ogólne szeregowych komp. sap.

Wyposażenie ogólne szeregowych saperów w materjały intendenckie i materjały uzbrojenia — analogiczne, jak w piechocie, jednak bez łopatek piechoty.

Wyposażenie szeregowych w narzędzia przenośne saperskie oraz ogólne zasady noszenia.

Ilość sprzętu przenośnego saperskiego, przypadającego na każdą drużynę i pluton saperów podaje poniższa tabela. Następujący sprzęt saperski przenośny noszony jest w pokrowcach; łopata, oskard, siekiera, toporek, piła poprzeczna, piła płatnica, klamry ciesielskie i gwoździe.

ETATOWE WYPOSAŻENIE PRZENOŚNE SAPERSKIE DRUŻYNY KOMPANJI SAPERÓW

WYSZCZEGÓLNIENIE	Łopata saperska	Oskard składany /przenośny/	Siekiera lekka	Toporek saperski	Piła poprzeczna	Piła płatnica	Wiązadła	Klamra ciesielska /max. 43cm/	Gwoździe 160 mm	Pokrowiec z narzędziami do łopaty, oskard, siekiera, piła płatnica, klamry i gwoździe	Pokrowiec z narzędziami do łopaty, oskard, siekiera, piła płatnica, klamry i gwoździe	Pokrowiec do łopaty saperskiej	Pokrowiec do piły poprzecznej	Pokrowiec do klamer ciesielskich	Torba do gwoździ	Torba narzędziowa typ I. /zestaw/	Torba narzędziowa typ II. /zestaw/	Torba narzędziowa typ III. /zestaw/	Torba narzędziowa typ IV. /zestaw/	Uwagi
Z-ca dcy plutonu saper /sierżant/																			1	1 zestaw w plutonie
1 Drużynowy /plut./																1				
7 Sekcyjny /kapral/																		1		
8 Sekcyjny / st. saper						1	1						1				1			
2 St. saper		1	1				1				1	1								
11 Saper		1					2				1									
3 4 9 10 Saperzy	1		1				1			1		1								
5 Saper	1			1			2			1			1							
6 i 12 Saperzy		1						2	10		1				1	1				
RAZEM w 1 drużynie	5	2	2	5	1	1	10	4	20	5	2	2	5	1	1	2	2	1	1	-
RAZEM w plutonie /4 drużyny/	20	8	8	20	4	4	40	16	80	20	8	8	20	4	4	8	8	4	4	1

Rys. 319.

Wszystkie inne drobne narzędzia rzemieślnicze, nożyce do drutu, miary, linki do trasowania, latarka elektryczna, oraz częściowo gwoździe i klamry cieś. noszone są w torbie narzędziowej skórzanej, którą przewiesza się przez ramię. Na pokrywie torby narzędziowej od strony wewnętrznej znajduje się kieszeń, zapinana na guziki i przeznaczona na regulaminy ewent. instrukcje. Wewnątrz torba narzędziowa posiada odpowiednie przegrody.

Zawartość torb narzędziowych sap. (4-ry typy).

Zawartość torby narzędziowej typu I., w którą wyposażony jest każdy drużynowy w plutonie sap.: obcęgi, szczypce uniwersalne, pilnik do pił, dłuto, nóż składany, miara składana stalowa, linka do trasowania, ołówek stolarski, latarka elektryczna, klamry cies. oraz gwoździe w odpowiednim woreczku.

Zawartość torby narzędziowej typu II., w którą wyposażony jest st. saper sekcyjny w drużynie saperów: nożyce do drutu kolczastego, pil-

nik do pił, rozwieracz do pił, osełka, nóż składany, ołówek stol., latarka elektryczna, oraz klamry cieś. i gwoździe, jak w torbie typu I.

Zawartość torby narzędziowej typu III., w którą wyposażony jest kapral sekcyjny w drużynie saperów: nożyce do drutu kolcz., nóż składany, miara składana stalowa, miara taśmowa parciana, ołówek stolarski, latarka elektryczna i klamry ciesielskie.

SCHEMAT ROZMIESZCZENIA SPRZĘTU PRZENOŚ. SAP. W DRUŻ. KOMP. SAP.

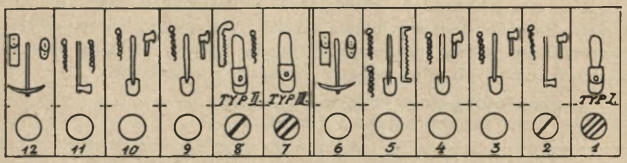

SCHEMAT ROZM. SPRZĘTU PRZENOŚN. SAP. W DRUŻ. PLUT. PIONIERÓW PUŁKU PIECHOTY.

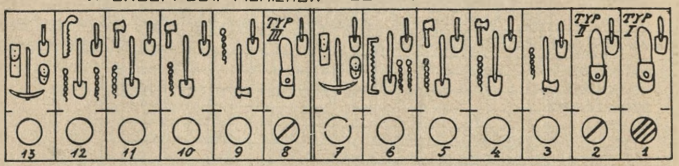

LEGENDA DO TABEL

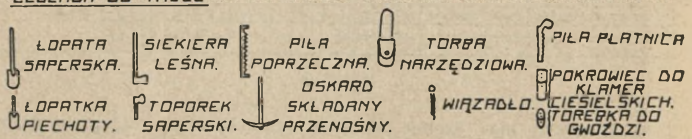

Rys. 320.

Zwartość torby narzędziowej typu IV., w którą wyposażony jest sierżant, z-ca dowódcy plutonu saperów (pionierów), analogiczna prawie jak torby typu III., tylko zamiast miary taśmowej parcianej, w torbie typu IV. nosi się linkę do trasowania.

Rozmieszczenie sprzętu przenośnego sap. w drużynie saperów,

Rozmieszczenie sprzętu przenośnego saperskiego oraz podział na poszczególnych szeregowych w drużynie saperów uwidoczniony schematycznie na powyższej tabeli.

Sposób noszenia poszczególnych rodzajów sprzętu przenośnego sap. w drużynie sap.

Łopata sap. — w pokrowcu skórzanym. Łopata noszona jest na lewym boku trzonkiem do góry i stroną wklęsłą nazewnątrz od ciała; pokrowiec umocowany na pasie głównym jednem uchem i zapinany na 2 guziki; trzonek łopaty umocowany bądź przy pomocy paska naramiennego, przechodzącego pod naramiennikiem, w wypadku gdy żołnierz jest bez rynsztunku, bądź umocowany do lewego pasa tornistra, jeżeli żołnierz posiada rynsztunek.

Oskard — w pokrowcu skórzanym. Oskard typu składanego noszony jest w stanie rozebranym na lewym boku trzonkiem do góry. Pokrowiec umocowany na pasie głównym; trzonek umocowany do ramienia analogicznie jak łopata. Oskard i trzonek unieruchomione w pokrowcu rzemykiem skórzanym.

Siekiera — w pokrowcu skórzanym. Siekiera noszona jest na lewym boku na pasie głównym, ostrzem naprzód, trzonkiem do góry analogicznie jak łopata, przyczem trzonek siekiery przymocowuje się rzemykiem do lewego pasa tornistra, o ile zaś żołnierz będzie bez rynsztunku, rzemyk przymocowuje się do ramienia, przesuwając go pod naramiennikiem.

Pokrowiec zapinany na jeden guzik.

Toporek — w pokrowcu skórzanym. Toporek noszony jest na prawym boku na pasie głównym, ostrzem naprzód, trzonkiem w dół. Toporek wkłada się do pokrowca trzonkiem. Pokrowiec zapinany na jeden guzik.

Piła poprzeczna w pokrowcu. Piła poprzeczna krótka noszona jest z tyłu w stanie wygiętym, w specjalnym pokrowcu, przymocowanym rzemykami do tornistra na zwiniętym kocu.

Piła płatnica — w pokrowcu skórzanym. Piła płatnica (lisiak) noszona jest na prawym boku na pasie głównym, ostrzem do tyłu, w pokrowcu, którego górny skraj wystaje ponad pas główny 3 — 4 cm.; odpowiednio do tego przyszyte jest ucho pokrowca.

Wiązadło lub dwa (razem) nosi się na lewej stronie, złożone regulaminowo. Umocowanie wiązadła:

a) w wypadku, gdy żołnierz jest bez rynsztunku, zaczepia się stałą pętlę złożonego regulaminowo wiązadła na naramienniku, drugi koniec niestały zaczepia się o klapę pokrowca do narzędzi przenośnych sap., poczem zapina się klapę;
b) w wypadku, gdy żołnoerz posiada rynsztunek, wiązadło umocowuje się do spodu tornistra po jego lewej stronie, stałą pętlą do paska od klapy przy sprzączce, a drugim końcem do kółka z tyłu od spodu tornistra.

Torby skórzane narzędziowe, lub brezentowe z etatowemi zawartościami (cztery typy), nosi się na lewym boku, przewieszoną przez prawe ramię.

Linka do trasowania w stanie zwiniętym nosi się w odpowiedniej torbie narzędziowej.

Klamry ciesielskie, nie wchodzące do toreb narzędziowych, nosi się w specjalnym pokrowcu na prawym boku na pasie głównym.

Gwoździe w torebce. Sposób noszenia analogicznie jak klamry ciesielskie — przed pokrowcem na klamry.

P i o n i e r z y p u ł k ó w p i e c h o t y.

Wyposażenie ogólne szeregowych pionierów w materjały intendenckie i materjały uzbrojenia — analogicznie jak szeregowych piechoty.

Ilości sprzętu przenośnego saperskiego, przypadające na każdą drużynę i pluton pionierów pułku piechoty podaje poniższa tabela.

Rozmieszczenie sprzętu przenośnego saperskiego w drużynie pionierów oraz podział sprzętu na poszczególnych szeregowych uwidocznione schematycznie na tab., na str. 532.

ETATOWE WYPOSAŻENIE PRZENOŚNE PLUTONU PIONIERÓW PUŁKU PIECHOTY

WYSZCZEGÓLNIENIE		Łopatka piechoty	Łopata saperska	Obuch saperski do siekiery	Siekiera lekka	Topór saperski	Piła poprzeczna	Piła płatnica	Wiązadło	Klamra ciesielska — mała 11 cm	Gwoździe 160 %	Pokrowiec: naram. do torby sapersk.	Pokrowiec do łopaty saperskiej	Pokrowiec na naram. do osłony tarcz.	Pokrowiec do siekiery lekkiej	Pokrowiec do łopaty saperskiej	Pokrowiec do piły poprzecznej	Pokrowiec do piły płatnicy	Pokrowiec do klamer ciesielskich	Torebka do gwoździ	Torba narzędziowa kpl. I skrętów	Torba narzędziowa kpl. II skrętów	Torba narzędziowa kpl. III skrętów	Torba narzędziowa kpl. I skrętów	UWAGI
2-ca d-cy plutonu / sierż.																								1	Jeden zestaw w plutonie
Drużyny strzelców	1 Drużynowy / plut. /	1											1								1				
	2 Sekcyjny / st. szer. /	1											1									1			
	8 Sekcyjny / st. szer. /	1											1										1		
	3 i 9 Szeregowy	1			1				1				1		1										
	4.5.10.11. Szeregowcy	1	1			1			1			1	1			1										
	6 Szeregowiec	1	1				1		2			1	1				1									
	12 Szeregowiec	1	1					1	2			1	1					1								
	7. 13 Szeregowcy	1		1						2	10		1	1						1	1					
Razem w 1 drużynie		13	6	2	2	4	1	1	10	4	20	6	13	2	2	4	1	1	2	2	1	1	1	~	
Razem w plutonie / 4 drużyny /		52	24	8	8	16	4	4	40	16	80	24	52	8	8	16	4	4	8	8	4	4	4	1	

Rys. 321.

Sposób noszenia poszczególnych rodzajów sprzętu przenośnego sap. w drużynie pionierów analogiczny jak w drużynie saperów.

K o l e j n o ś ć n a k ł a d a n i a p o s z c z e g ó l n y c h c z ę ś c i w y p o s a ż e n i a i s p r z ę t u s a p e r s k i e g o.

W drużynie saperów.

Nakładanie przez szeregowych drużyny saperów sprzętu intendenckiego, uzbrojenia oraz sprzętu przenośnego sap. odbywa się w następującej kolejności:

Drużynowy i kapral sekcyjny Nr. 1. i 7. (z torbą narzędziową). (Rys. 322 a i b).

1) Chlebak z manierką — przez lewe ramię na prawy bok, z tem jednak, że pasek chlebaka i manierki przechodzi pod naramiennikiem.

2) Torba narzędziowa przez prawe ramię na lewy bok za łopatką z bagnetem, przyczem taśmy torby winny przechodzić pod pasem głównym.

3) Pas główny z ładownicami i bagnetem, zaczepiwszy go uprzednio z tyłu na hakach kurtki.

4) Maska gazowa przez lewe ramię na prawy bok za chlebakiem bez przesuwania jednak paska pod naramiennik.

Rys. 322.

5) Tornister, nie wkładając jednak pasów pod naramienniki.

St. saper Nr. 2. i saper Nr. 11. (wyposażenie w siekierę i wiązadła), zaś saper Nr. 2. dodatkowo w toporek. (Rys. 322 c i d).

1) Chlebak z manierką — jak uprzednio.

2) Pas główny z ładownicami, bagnetem i poza nim z pokrowcem

na siekierę (z lewego boku) i z pokrowcem na toporek (z prawego boku) dla Nr. 2, przyczem toporek pozostaje w pokrowcu.

3) Maska gazowa — jak poprzednio, podczas marszu podwiesza się maskę na lewym haku kurtki.

4) Tornister — jak poprzednio z dodaniem wiązadła, które umocowuje się do spodu tornistra po jego lewej stronie stałą pętlą do sprzączki klapy, a drugim końcem do kółka tornistra.

5) Siekiera: wkłada się najpierw siekierę w pokrowiec, następnie rzemyk do przytrzymywania trzonka siekiery przymocowuje się do lewego pasa tornistra. O ile zaś żołnierz jest bez rynsztunku, to rzemyk ten zapina się na lewem ramieniu, przesuwając go pod naramiennikiem.

Uwaga: Rozmieszczenie sprzętu na prawym boku. Toporek wysunięty jaknajdalej do przodu, za nim z tyłu chlebak z manierką i następnie maska gazowa; 2 wiązadła nosi się związane i złożone w jedno, analogicznie jak 1-no wiązadło.

Saperzy Nr. Nr. 3, 4, 9 i 10. (wyposażeni w łopatę, toporek, wiązadło). (Rys. 322 e i f).

1) Chlebak — jak poprzednio.

2) Pas główny z ładownicami, bagnetem i poza nim z pokrowcem na łopatę (z lewej strony), oraz z pokrowcem na toporek (z prawej strony) przyczem toporek pozostaje w pokrowcu.

3) Maska gazowa — jak poprzednio.

4) Tornister z wiązadłem — jak poprzednio.

5) Łopata, zachowując tą samą kolejność zakładania jak przy siekierze, przyczem łopatę nosi się stroną wklęsłą nazewnątrz od ciała.

Saper Nr. 5. (łopata, piła poprzeczna, 2. wiązadła).

1) Chlebak — jak poprzednio.

2) Pas główny z ładownicami, bagnetem i poza nim z pokrowcem na łopatę (z lewej strony).

3) Maska gazowa — jak poprzednio.

4) 2 wiązadła związane i złożone w jedno — jak poprzednio analogicznie jak jedno wiązadło.

5) Tornister — jak poprzednio, z przymocowaną paskami do tornistra piłą poprzeczną w pokrowcu, w stanie wygiętym.

6) Łopata — jak poprzednio — kolejność nakładania jak przy siekierze.

Saperzy Nr. Nr. 6. i 12. (wyposażenie w oskard. 2 klamry w pokrowcu, 10 gwoździ w torebce). (Rys. 322 g i h).

1) Chlebak — jak poprzednio.

2) Pas główny z ładownicami, bagnetem i poza nim z pokrowcem na oskard (z lewej strony) oraz z pokrowcem na klamry wraz z klamrami i torebką z gwoździami założonemi na pasie głównym (z prawej strony).

3) Maska gazowa — jak poprzednio.

4) Tornister — jak poprzednio.

5) Oskard, zachowując tę samą kolejność zakładania jak przy siekierze.

St. saper Nr. 8 (wyposażony w torbę narzędziową, piłę płatnicę i wiązadło). (Rys. 322 i i k).

1) Chlebak — jak poprzednio.
2) Torba narzędziowa — jak poprzednio.
3) Pas główny — z ładownicami, bagnetem i z pokrowcem na piłę płatnicę (z prawej strony).
4) Maska gazowa — jak poprzednio.
5) Tornister z wiązadłami — jak poprzednio.
6) Piła płatnica.

Uwaga: Porządek rozmieszczenia sprzętu na prawym boku jak przy toporku (patrz uwaga poprzednia).

W drużynie pionierów.

Nakładanie przez szeregowych drużyny pionierów sprzętu intendenckiego, uzbrojenia, oraz sprzętu przenśnego sap. odbywa się w następującej kolejności:

Drużynowy i kapral sekcyjny pionierów Nr. 1. i 8., wyposażeni w torbę narzędziową i łopatkę — analogicznie jak w drużynie saperów drużynowy i kapral sekcyjny Nr. 1. i 7., lecz z dodaniem na pasie głównym z lewej strony po ładownicach łopatki piechoty w pokrowcach.

Starszy pionier Nr. 2. — wyposażony w torbę narzędziową i łopatkę, analogicznie jak w drużynie saperów starszy saper Nr. 8, lecz bez piły płatnicy i odpowiedniego pokrowca, natomiast z dodaniem łopatki piechoty, jak wyżej.

Pionierzy Nr. 3. i 9, wyposażeni w siekierę, wiązadło i łopatkę — analogicznie jak w drużynie saperów saper Nr. 11, lecz bez drugiego wiązadła, natomiast z dodaniem łopatki piechoty jak wyżej.

Pionierzy Nr. 4, 5, 10 i 11, wyposażeni w łopatę, toporek, wiązadło i łopatkę — analogicznie jak w drużynie saperów saperzy Nr. 3, 4, 9 i 10, lecz z dodaniem łopatki, jak wyżej.

Pionier Nr. 6, wyposażony w łopatę, piłę poprzeczną, 2 wiązadła i łopatkę — analogicznie, jak w drużynie saperów saper Nr. 5, lecz z dodaniem łopatki, jak wyżej.

Pionierzy Nr. 7. i 13, wyposażeni w oskard składany, 2 klamry w pokrowcu, 10 gwoździ w torebce i łopatkę — analogicznie jak w drużynie saperów saperzy Nr. 6. i 12, lecz z dodaniem łopatki jak wyżej.

Pionier Nr. 12, wyposażony w łopatę sap., piłę płatnicę, 2 wiązadła i łopatkę — analogicznie jak pionierzy Nr. 4, 5, 10 i 11, lecz z zamianą toporka na piłę płatnicę i dodaniem drugiego wiązadła i łopatki piechoty, noszonej w sposób, jak wyżej.

517. WYPOSAŻENIE SPECJALNE SZEREGOWYCH ŻANDARMERJI.

Torba żandarmska, przewieszona przez lewe ramię (pasek pod naramiennikiem kurtki wzgl. płaszcza). Pas główny z ładownicami pod paskiem torby.

Zawartość torby: portfel żandarmski z notatknikiem i książeczkami służbową i inwigilacyjną, kajdanki (komplet) w woreczku płóciennym, pieczątka do laku, lak, świeczka i pudełko zapałek, 10 metrów sznurka, metr taśmowy, opatrunek osobisty, recznik i mydło.

Na żandarmie: gwizdek sygnałowy przypięty sznurkiem do górnego guzika kurtki wzgl. płaszcza, latarka elektryczna zawieszona na drugim od góry guziku kurtki wzgl. płaszcza, zegarek, nóż składany, ołówek chemiczny z ochraniaczem.

518. PAKOWANIE I NOSZENIE WYPOSAŻENIA W SŁUŻBIE ZDROWIA.

Wyposażenie ogólne szereg. sł. zdrowia.

Wyposażenie szeregowych służby zdrowia w materjał intendencki, oraz sposób noszenia go i pakowania — jak w piechocie, z tem, że w tornistrze lub plecaku znajdują się:

— zamiast przyborów do czyszczenia broni — przybory do czyszczenia noszy,
— w kieszonkach zamiast amunicji — zapasowe opatrunki osobiste,
— w chlebaku woreczek na sól (winien znajdować się w pierwszej kieszeni od dołu, a nie w górnej).

Wyposażenie specjalne.

1) Nosze.
2) Torba sanitarna podoficerska z zawartością:

— ciepłomierz maksymalny	1	sztuka
— nożyczki proste do opatrunków	1	„
— szczypczyki anatomiczne	1	„
— pilniczek do paznogci	1	„
— agrafki	12	„
— pokrowiec	1	„
— opatrunki typu „A”	10	„
— chustki trójkątne	2	„
— opaska elastyczna gumowa	1	„
— t-ra jodi à 1.5 gr.	10	ampułek
— flaszeczka próżna à 30 gr. z korkiem gumowym na t-ra jodi	1	sztuka
— tabl. aspirini à 0.5	10	„
— tabl. opii puri à 0,02 w szklanej rurce	10	„
— t-ra walerjan. aeth. 30 gr. flaszka	1	„
— ung. waselini borici 25 gr. tubka	1	„
— talcum venetum 100 gr. blaszanka	1	„
— collum plastr. adhaesiv. rolka	1	„
— mydło 50 gr. kawałek	1	„
— odznaka czerwonego krzyża	1	„
— szczotka do rąk	1	„

Pakowanie torby sanitarnej podoficerskiej odbywa się warstwami od spodu. Pierwsza warstwa: 10 szt. opatrunku typu „A". Po wypełnieniu kieszonek i gniazd, znajdujących się w górnej połowie torby, lekami i przyborami układa się drugą warstwę, a mianowicie blaszanka z talkiem, szczotka do paznogci, 2 chustki trójkątne, opaska gumowa, mydło, plaster i opaska Czerwonego Krzyża.

Torbę sanitarną podoficerską nosi się na lewym biodrze, przyczepioną do karabinków przyszytych specjalnie do pasa głównego, względnie przy braku karabinków przez zawieszenie torby na pasie głównym za pomocą dwóch wszytych na tylnej ścianie uszu.

Torba sanitarna szeregowca z zawartością.

— opaska sprężysta trykotowa . . . . 1 szt.
— opatrunki osobiste . . . . . 15 „
— chustki trójkątne . . . . . 2 „
— nóż składany mały . . . . . 1 „
— agrafki . . . . . 6 szt.

Sposób pakowania i noszenia; w prawej kieszonce torby: dwie chustki trójkątne, opaska sprężysta, nóż i agrafki, w lewej zaś 15 szt. opatrunków osobistych. Torbę nosi się na pasku rzemiennym przez prawe ramię na lewem biodrze na łopatce i bagnecie.

Latarka świecowa noszona jest przez podoficera sanit. (d-ca patrolu na pasie głównym z przodu z lewej strony.

Rys. 323.

Aparat tlenowy ratowniczy.

W razie używania nakłada się go w miejsce zdjętego tornistra lub plecaka.

519. PAKOWANIE I NOSZENIE WYPOSAŻENIA W INNYCH BRONIACH I SŁUŻBACH.

Wyposażenie ogólne innych broni i służb — zasadniczo jak w piech.

Wyposażenie specjalne zależnie od warunków noszone jest na szeregowym lub też specjalnie przewożone.

C. Ubiór szeregowych.

520. ZASADNICZE RODZAJE UBIORÓW SZEREGOWYCH.

Istnieją następujące rodzaje ubiorów:

— bojowy,
— garnizonowy,
— służbowy,
— codzienny.

a) **Ubiór bojowy** — stosowany na: terenie operacyjnym, manewrach i na specjalny rozkaz. Składa się z: hełmu, wzgl. czapki (w broniach i służbach, dla których hełmy nie są przewidziane), furażerki, kurtki sukiennej wzgl. drelichowej, spodni sukiennych względnie drelichowych, trzewików z owijaczami wzgl. butów z ostrogami, pasa polowego, rękawiczek koloru ochronnego, płaszcza, wyposażenia polowego.

b) **Ubiór garnizonowy** — stosowany w szeregach: a) na paradach, b) rewjach, c) na przeglądach, d) na wartach honorowych; przy pełnieniu służby garnizonowej; na specjalny rozkaz. Wygląda jak ubiór bojowy, lecz bez chlebaków i tornistrów (plecaków).

c) **Ubiór służbowy** — stosowany przy meldowaniu się; przy obecności na paradach, rewjach, przeglądach i t. p.; na musztrach i ćwiczeniach; przy reprezentacjach; przy wizytach oficjalnych; pogrzebach i mszach żałobnych; na specjalny rozkaz. Składa się z: czapki, kurtki sukiennej wzgl. drelichowej, spodni sukiennych względnie drelichowych, butów długich wzgl. trzewików z owijaczami, pasa polowego, rękawiczek koloru ochronnego, płaszcza, żabki do szabli wzgl. bagnetu.

d) **Ubiór codzienny** — stosowany we wszystkich wypadkach życia codziennego, oraz podczas zajęć biurowych, gdy nie jest wskazany strój inny. Wygląda jak ubiór służbowy. Przy ćwiczeniach gimnastycznych, robotach w koszarach, stajniach, warsztatach i t. p. nosi się furażerkę. W podróży furażerka dozwolona tylko w wagonie kolejowym.

521. UBIÓR SZEREGOWYCH W POSZCZEGÓLNYCH OKOLICZNOŚCIACH.

1. **Na manewrach, względnie specjalnych ćwiczeniach** — ubiór bojowy o ile nie zostanie uregulowany w poszczególnych wypadkach specjalnemi rozkazami.

2. **Na ćwiczeniach codziennych.**

Przy ćwiczeniach szkoły walki zasadniczo bojowy (tornister spakowany). Pozatem służbowy.

3. **Podczas parad, rewij, przeglądów w szyku zwartym.**

Zasadniczo ubiór garnizonowy, o ile nie zostanie uregulowane specjalnemi rozkazami. Przy paradach i rewjach może być nakazany wymarsz z tornistrem spakowanym, lecz bez chlebaków, manierek, masek gazowych, łopatek. W zimie zamiast płaszczy na tornistrze, koc zwinięty.

4. **Na pogrzebach w szyku zwartym.**

Jak w czasie parad.

5. **Przy pełnieniu służby wartowniczej.**

Ubiór garnizonowy — tornister spakowany, bez chlebaków, łopatek i t. p., ewent. z manierkami. Broń boczna. Podoficerowie od sierżanta w górę szable i rewolwer.

6. **W czasie pełnienia służby inspekcyjnej w oddziałach.**

Ubiór garnizonowy. Broń boczna — ładownice.

Uwaga. W wypadkach 1 — 6 w formacjach wyposażonych w hełmy stale w hełmie, o ile nie zostanie nakazane wystąpienie w czapkach. W formacjach nie posiadających hełmów w czapkach.

7. **Do kościoła w oddziałach zwartych.**

Ubiór służbowy.

8. **Ronty.**

Ubiór garnizonowy — pas, ładownice, broń boczna, z bagnetem na karabinie; formacje konne, analogicznie lecz z karabinkiem przewieszonym przez ramię.

9. **Przy konwojach.**

Ubiór garnizonowy z ładownicami, chlebakami.

10. **Przy raportach.**

Ubiór służbowy — służba z bronią boczną, ładownicami i hełmami.

11. **Podczas zajęć biurowych.**

Ubiór codzienny. W czasie urzędowania broń boczna odpięta.

12. **Przy robotach.**

Ubiór roboczy, w lecie drelichy, w zimie sukienny — roboczy. Szeregowi formacyj lotniczych, samochodowych, kolejowych, szeregowi, pracujący w warsztatach i wytwórniach wojskowych, jako ubrania robocze mają mundury drelichowe, także w porze zimowej, które nakładają na mundury sukienne.

13. **Na spacerach, zabawach, urlopie, w czasie jazdy koleją, statkiem i t. p.**

Ubiór codzienny — pas główny, broń boczna, czapka. Podoficerom zawodowym dozwolone noszenie długich spodni i rękawiczek skórkowych, koloru brunatnego.

14. **W areszcie.**

Jak ubiór codzienny, lecz bez pasa i owijaczy.

15. **Przy wyjazdach zagranicę.**

Ubiór cywilny — o ile dany szeregowy nie otrzyma specjalnego pozwolenia na noszenie munduru.

16. **Na terenie w. m. Gdańska.**

Ubranie cywilne, z wyjątkiem wojskowych przebywających tam służbowo, wzgl. przejeżdżających służbowo przez teren W. M.

522. UMUNDUROWANIE ŻOŁNIERZY K. O. P.

Zasadniczo jak mundur szeregowych wojska, różni się jedynie barwą łapek i czapką, a mianowicie:

1) szeregowi bataljonów pieszych na kołnierzu kurtki łapki barwy granatowej z wypustką zieloną, na kołnierzu płaszcza paski ukośne jak u szeregowych wojska, barwy granatowo-zielonej.

2) Szeregowi szwadronów na kołnierzu kurtki i płaszcza, proporczyki barwy granatowo-zielonej wzoru przewidzianego dla kawalerji wojska.

3) Numeracja bataljonów względnie szwadronów — cyfry arabskie na naramiennikach.

4) Czapki — jak w pułkach szwoleżerów z otokiem barwy granatowej.

Ubiór szereg. w poszczególnych okolicznościach, jak w wojsku.

XIX. Opis konia, obchodzenie się z nim i oporządzenie.

523. OGÓLNE WIADOMOŚCI O KONIU.

Dla potrzeb wojskowych używamy trzy główne typy koni:

a) typ konia wierzchowego,

b) typ konia artyleryjskiego, (który ze swej strony dzieli się na dwie kategorje: artyleryjski lekki i artyleryjski ciężki),

c) typ konia taborowego.

Każdy koń, wzięty dla potrzeb wojska, czy to w drodze zakupu przez Komisje Remontowe (w czasie pokojowym), czy też w drodze przymusowego poboru (w czasie wojennym), zostaje zaliczony do jednego z tych typów.

Ciało konia dzieli się na trzy zasadnicze części: głowę, tułów, i kończyny. (Rys. 324).

Głcwa składa się z: potylicy, czyli karku, ciemienia, czoła, uszów, nosa, ganaszy, wargi górnej i wargi dolnej.

Tułów składa się z: szyji, której brzeg górny nazywa się grzebieniem, brzeg dolny — gardłem, kłębu, grzbietu, lędźwi (nerek), krupv (krzyży), bioder, piersi, brzucha, pachwiny (słabizny).

Kończyny są to: dwie nogi przednie i dwie tylne.

W przedniej nodze rozróżniamy następujące części: łopatkę, bark, łokieć, podbarcze, napiąstek (kolano przednie), nadpęcinę, pęcinę, koronę i kopyto.

W tylnej nodze rozróżniamy: udo, kolano, przedudzie, (podudzie), staw skokowy, nadpęcinę tylną , pęcinę tylną, koronę i kopyto tylne.

Poszczególne części ciała konia uwidocznione są na załączonym rysunku Nr. 324.

Wiek konia można określić, badając jego zęby.

Dorosły koń posiada 40 zębów, mianowicie: w przedniej części każdej szczęki (górnej i dolnej) znajduje się po 6 zębów siecznych (siekacze), w tylnej zaś części tych szczęk koń posiada z każdej strony po 6 zębów trzonowych, czyli ogólna ilość zębów wyniesie — 12 siecznych i 24 trzonowych.

Pozatem koń ma w każdej szczęce po 2 kły. Klacze kłów nie posiadają, mają więc wszystkiego tylko 36 zębów.

Zęby sieczne dzielą się na cęgi (para wewnętrznych siekaczy), średnie i okrajki.

Zewnętrzna część (wystająca) zęba nazywa się koroną. Korona każdego siekacza w górnej części posiada zagłębienie (podłużny rowek ciemnego koloru) zwane rejestrem.

Zęby, które wyrastają u źrebiąt po urodzeniu się do 2½ lat życia, nazywają się mlecznemi. Zęby stałe (końskie), pojawiają się po mlecznych między 2½ i piątym rokiem życia konia.

Wskutek ciągłego tarcia się zębów o siebie przy rozcieraniu pokarmów, zęby mleczne i stałe powoli ścierają się, powodując stopniowo zanik rejestrów. Niezależnie od ścierania się rejestrów, stałe zęby konia zmieniają kształt powierzchni trącej.

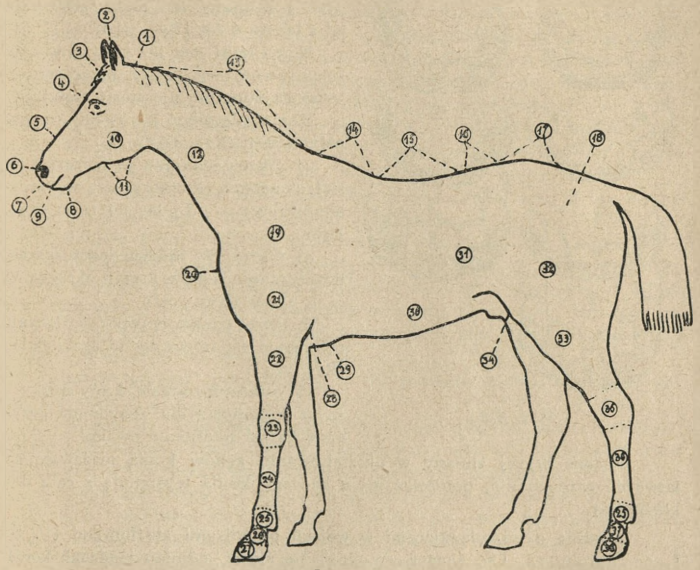

Rys. 324.

1. Potylica. 2. Uszy. 3. Ciemię. 4. Czoło. 5. Nos. 6. Nozdrza. 7. Warga górna. 8. Warga dolna. 9. Szpara pyskowa. 10. Ganasz. 11. Rów podszczękowy (Sanki). 12. Szyja. 13. Grzebień szyi. 14. Kłąb. 15. Grzbiet. 16. Lędźwie (nerki). 17. Krzyż 18. Zad. 19. Łopatka. 20. Pierś. 21. Bark. 22. Podbarcze. 23. Napiąstek. 24. Nadpęcina. 25. Staw pęcinowy. 26. Pęcina. 27. Kopyto przednie. 28. Łokieć. 29. Mostek. 30. Brzuch. 31. Słabizna (bok). 32. Udo. 33. Goleń (podudzie). 34. Kolano. 35. Staw skokowy. 36. Nadpęcina (tylna). 37. Pęcina tylna. 38. Kopyto tylne.

Wiek konia do lat 5-ciu określa się według wyrzynania się i ścierania się mlecznych siekaczy, oraz zamiany ich na zęby stałe, później zaś rozpoznajemy wiek konia po ścieraniu się rejestrów. Gdy rejestry znikną, oznaczamy wiek konia według zmian, które odbywają się w ukształtowaniu się trącej powierzchni siekaczy (cęgów, średnich i okrajków).

Stosownie do tego rozróżniamy 6 okresów:

1) Okres wyrzynania się zębów mlecznych na obu szczękach trwa około 6-ciu miesięcy. W przeciągu pierwszych dwóch tygodni wyrzyna się w każdej szczęce po dwa mleczne cęgi, w 6-ym tygodniu wyrzynają się mleczne okrajki (Rys. 325 a).

2) Okres ścierania się rejestrów na zębach mlecznych — od 6 mies. do 2 lat (Rys. 325 b i c).

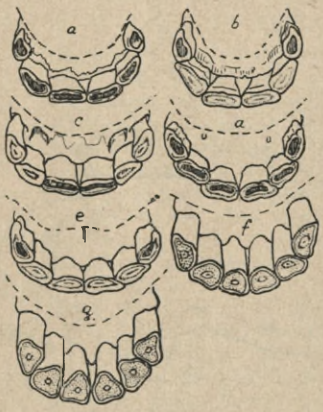

Rys. 325.

3) Okres wypadania zębów mlecznych i zamiany ich przez zęby stałe od 2 lat do 5 lat (Rys. 325d).

Koń 5-letni ma już wszystkie stałe zęby, równej wysokości, przyczem rejestry są zupełnie nie starte (całe).

Konia 5-letniego nazywamy koniem pełnoletnim (Rys. 325d).

4) Okres ścierania się rejestrów na stałych zębach (kształt zębów poprzecznie owalny) — od 5 lat do 11 lat (Rys. 325e).

5) Okres, w którym ścierająca się powierzchnia zębów kształt okrągły od 12 do 17 lat (Rys. 325f).

6) Okres trójkątny (w którym kształt zęba staje się trójkątny od 18 do 23 lat (Rys. 32 g).

W ostatnim okresie, który trwa o 24 lat do końca życia, zęby konia otrzymują kształ podłużnie owalny.

Podane wyżej zmiany w ukształtowaniu zębów konia niezawsze są łatwe do rozpoznania, ponieważ nie u każdego konia występują z całą dokładnością.

Zgodnie z obowiązującemi w wojsku przepisami służbowemi (P. S. L. 60-15 z dn. 15. IX. 1926 r. — określanie maści, odmian i odznak koni) rozróżniamy następujące zasadnicze maści:

a) Maść siwa — mieszanina sierści białej z sierścią ciemną (czarną, żółtawą, brunatną), bądź równomierna, bądź nierównomierna. Zabarwienie kończyn ciemniejsze. Skóra czarna. Zasadniczą tendencją tej maści jest ubytek z wiekiem włosów ciemnych.

b) Maść bułana — sierść bronzowa z odcieniem żółtawym albo popielotym; grzywa i ogon ciemne, na grzbiecie ciemna pręga, kończyny ciemne; zdarzają się na podbarczach ciemne pręgi poprzeczne.

c) Maść kasztanowata (cisawa) — sierść żółtawa, ruda i zbliżona aż do brunatnej; grzywa i ogon tej samej co sierść lub jaśniejszej barwy.

d) Maść gniada — sierść na tułowiu barwy brunatnej, na kończynach — prawie zawsze czarnej; grzywa i ogon czarne; w rzadkich wy-

padkach sierść na kończynach zdarza się jaśniejsza, niż na tułowiu — wypłowiała.

e) Maść kara — sierść, grzywa i ogon czarne.

524. PIELĘGNOWANIE KONIA WOJSKOWEGO *).

Koń zależy całkowicie od człowieka. Sposób obchodzenia się człowieka z koniem ma decydujący wpływ na całe życie konia, w szczególności zaś na jego zdatność do pracy.

Najbardziej staranna, lecz nieumiejętna obsługa może niejednokrotnie zaszkodzić koniowi. Koniecznem więc jest, aby każdy żołnierz, mając na względzie, że koń to jego przyjaciel, starał się przy pomocy odpowiedniego obchodzenia się i pielęgnowania przyczynić się do najbardziej celowego wykorzystania pracy konia. Należy pamiętać, że najlepszy i najzdrowszy koń prędko stanie się niezdatnym do użytku, o ile będziemy się z nim źle obchodzili; odwrotnie — przy starannem i umiejętnem pielęgnowaniu konia, bardzo długo możemy korzystać z jego pracy.

Koń z natury jest zwierzęciem łagodnem i spokojnem, to też zawsze należy obchodzić się z nim łagodnie i spokojnie.

Żołnierz powinien konia lubić, poznać jego charakter i odpowiednio z nim postępować. Złe i gwałtowne obchodzenie się daje jak najgorsze wyniki — psuje charakter konia, czyni go złośliwym i bojaźliwym i utrudnia pracę przy i nad nim. Szczególnie ostrożnie, cierpliwie i łagodnie należy obchodzić się z końmi młodemi, pamiętając o tem, że najmniejszy błąd może zniweczyć już osiągnięte rezultaty.

Należy przyjąć jako zasadę, że bez potrzeby nie należy nigdy konia niepokoić.

Czasem do koni złych, upartych i znarowionych trzeba stosować środki przymusowe; tego rodzaju postępowanie może być traktowane jako wyjątkowe, po wyczerpaniu wszystkich sposobów łagodnych.

Nigdy nie wolno bić konia po pysku i kopać w brzuch.

Koń wojskowy, kiedy nie jest używany do pracy, przebywa zazwyczaj w stajni, która powinna odpowiadać pewnym warunkom.

Powietrze w stajni należy stale odświeżać. W porze ciepłej, okna i drzwi powinny być otwarte, aby zapewnić stały dostęp świeżego powietrza, gdyż nagromadzenie się w stajni szkodliwych gazów (kwas węglowy, moczowy), często jest powodem różnych chorób (dróg oddechowych, oczu). O ile konie powróciły do stajni zgrzane po pracy, należy unikać przeciągów. Gdy tylko warunki atmosferyczne pozwalają, koń powinien jaknajdłużej przebywać poza stajnią na otwartem powietrzu — na uwięzi.

Stajnia musi być utrzymana we wzorowej czystości. Temperatura (w jesieni, zimie lub na wiosnę) nie powinna przekraczać 8 st. — 10 st. R.; zbyt wysoka temperatura wpływa ujemnie na konia.

Pozostawienie konia przez czas dłuższy bez ruchu odbija się ujemnie na jego stanie zdrowotnym. Należy codziennie przeprowadzać lub prze-

*) Patrz dział: „Sł. wewn.", pkt. 110, 128, 130.

jeżdżać konie (przynajmniej przez godzinę), w te dnie, w których nie były używane do pracy. Dłużej niż jeden dzień koń nie powinien stać bezczynnie w stajni. Przy wyprowadzaniu koni ze stanowisk, nie należy obracać ich gwałtownie na miejscu, gdyż można spowodować wywichnięcie stawu barkowego (tak zw. spleczenie) i wywołać długotrwałą kulawiznę.

Pielęgnowanie i obsługa koni w warunkach koszarowych polega na ich czyszczeniu, karmieniu i pojeniu.

525. CZYSZCZENIE KONI.

Czyszczenie ma na celu utrzymanie w czystości skóry konia. Należy pamiętać, że koń, tak samo zresztą jak i człowiek, oddycha również skórą; o ile zaniedbujemy czyszczenia, utrudniamy prawidłowy dostęp powietrza

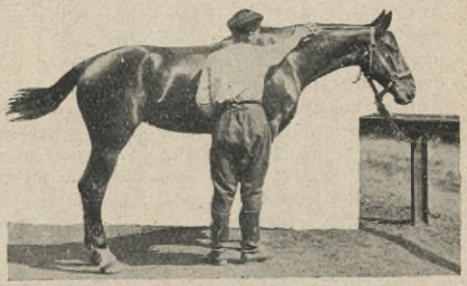

Rys. 326. Czyszczenie konia.

do organizmu konia. Czyszczenie konia powinno się odbywać dwa razy dziennie — przed południem po pracy i w godzinach wieczornych, oznaczonych w rozkładzie zajęć zależnie od pory roku.

Przed użyciem konia do pracy należy go oczyścić, chociażby powierzchownie, obetrzeć i dokładnie obejrzeć. Czyszczenie powinno odbywać się na wolnem powietrzu, chyba że stan pogody na to nie pozwala. W żadnym razie nie należy czyścić konia podczas karmienia.

Do czyszczenia koni należy używać wyłącznie szczotki. Zgrzebło służy tylko do oczyszczania szczotki z kurzu i brudu. Wskazane jest, przed przystąpieniem do właściwego czyszczenia szczotką, obetrzeć całego konia wiechciem suchej słomy. Szczotką należy czyścić konia tak długo, aż zostanie usunięty wszelki kurz i łupież i włos stanie się miękki i połyskujący. Dobre oczyszczenie konia wymaga przeciętnie około 45 minut. Po dokładnem wyczyszczeniu należy całego konia obetrzeć suchym, czystym, wełnianym gałgankiem.

Gdy koń jest spocony, zabłocony lub zmęczony, należy wytrzeć go natychmiast po powrocie do stajni do sucha wiechciem słomy i oczyścić.

Pozostawiając konia w takim stanie, w stajni bez opieki, narażamy go na przeziębienie, szczególnie w czasie chłodów. Warunek ten jest szczególnie ważny w stosunku do koni wierzchowych, używanych pod siodłem.

O ile koń wraca do stajni po intensywnej pracy bardzo zmęczony i oddech nie jest jeszcze prawidłowy, należy go conajmniej przez kilkanaście minut oprowadzać, na wolnem powietrzu (przy odpowiedniej pogodzie), następnie zaś przystąpić do osuszania i oczyszczania.

Należy zwrócić uwagę na utrzymanie w czystym stanie kończyn, a w szczególności kopyt, które wymagają starannej pielęgnacji. Podczas czyszczenia konia należy z kopyt usunąć brud, błoto, obmyć wodą i wytrzeć do sucha.

Gdy konie po pracy są zmęczone, nie wolno myć kopyt wcześniej, niż zupełnie ochłodną, (t. j. po upływie 1 — 2 godz.).

W porze letniej należy często konie pławić.

Rys. 327. Pławienie i czyszczenie konia.

Nie należy nigdy kąpać koni przemęczonych, zgrzanych, bezpośrednio po pracy lub po nakarmieniu.

Miejsce do pławienia koni musi być poprzednio zbadane, pod względem dna i szybkości prądu.

Najlepiej konie pławić wczesnym rankiem, lub pod wieczór. Temperatura wody powinna wynosić około 16° R. Kąpiel winna trwać od 15—20 minut, przyczem konie winny znajdować się stale w ruchu. Po wyjściu z wody należy koniom wycisnąć wodę z sierści, a po odprowadzeniu do stajni wytrzeć do sucha.

W razie niemożności pławienia koni, należy je w czasie upałów oblewać rano lub wieczór chłodną wodą.

326. KARMIENIE I POJENIE KONI.

Zdrowie konia zależy przedewszystkiem od dobrego i racjonalnego karmienia. Niewłaściwe karmienie, nawet najlepszą paszą, może wpłynąć ujemnie na zdrowie konia, a nawet wywołać ciężką chorobę i śmierć.

Najlepszemi środkami żywienia koni są owies i siano .

Owies powinien być suchy, czysty, nieskiełkowany, barwy słomkowej, o przyjemnej woni. Nie powinien być zanieczyszczony pyłem, piaskiem lub ziarnami innych roślin.

Siano. Dobroć siana zależy głównie od łąk, z których jest zebrane. Najlepszem jest siano, pochodzące z suchych łąk (siano słodkie). Siano, pochodzące z łąk mokrych (kraśne), jest znacznie gorsze. Najgorszem jest siano (zwane „szuwarem"), pochodzące z łąk błotnistych lub zalanych wodą.

Dobroć siana zależy również od pogody i od pory, w której skoszone zostało. Im wcześniej kosi się łąkę, tem lepsze otrzymuje się siano, ponieważ młodsze rośliny nie mają twardych łodyg, są miękkie i soczyste,

Rys. 328. Karmienie konia.

a tem samem pożywniejsze i strawniejsze. Siano, skoszone, wysuszone i zebrane podczas pogody, jest o wiele lepsze od siana, które było wystawione na słotę, gdyż pod działaniem deszczów siano traci dużo (prawie ⅓ część) pożywnych składników. W dużym stopniu wartość siana zależy od przechowania go. Siano należy ,przechowywać zawsze w miejscu suchem i przewiewnem (np. na strychu lub poddaszu w zabezpieczonych od zamoknięcia stogach).

Żywienie koni w wojsku regulują specjalne przepisy i rozkazy. Konie mają ściśle wydzieloną rację paszy i oznaczony czas karmienia.

Dzienną rację paszy podaje się w trzech porcjach — rano, w południe i wieczorem. Przed każdem karmieniem żłoby należy oczyścić.

Koniowi bardzo głodnemu, który dłuższy czas nie był karmiony, nie należy odrazu dawać całej racji paszy, lecz tylko część paszy, w godzinę zaś — resztę racji.

Im regularniej koń będzie otrzymywał swą paszę, tem większą korzyść pasza ta przyniesie.

Należy dbać o to, aby każdy koń otrzymywał w wyznaczonym czasie (o ile tylko względy służbowe nie stoją na przeszkodzie) i w przepisanej ilości swoją rację paszy.

Należy podczas karmienia koni sprawdzać, aby konie swą rację dokładnie wyjadały.

Podczas karmienia owsem powinien być stale żołnierz, obsługujący konia, który ma pilnować, by konie owsa nie wysypywały i jadły spokojnie.

Zasady karmienia koni można streścić następująco:

a) konia należy karmić dostatecznie, t. j. aby dostawał zawsze całą ustaloną w przepisach dzienną rację paszy;

b) pasza musi być w dobrym gatunku;

c) karmić należy regularnie, t. j. aby koń zawsze w oznaczonym czasie otrzymywał swą paszę;

d) karmienie powinno odbywać się czysto (wszelkie naczynia i przyrządy do karmienia muszą być utrzymywane w jak największej czystości);

e) nie karmić koni zmęczonych i zagrzanych, dopóki nie odpoczną.

Do pojenia koni służy wyłącznie woda. Woda powinna być czystą i nie zawierać żadnych produktów gnicia. Nie powinna być zbyt zimną lub zbyt ciepłą (od 8° do 16° R.).

Najlepszą wodą dla koni jest woda studzienna lub rzeczna.

Koń powinien wypić tyle wody, ile chce; przeciętnie koń potrzebuje około 20 litrów wody. W porze letniej lub podczas intensywnej pracy ilość wody będzie znacznie większa.

Pojenie koni powinno odbywać się 3 razy dziennie, przed daniem racji owsa. W czasie upalnym konie należy poić częściej, jednak nie wcześniej, aż koń odpocznie po pracy.

W czasie marszu, o ile koń porusza się w wolnem tempie, można poić konia przy każdej sposobności, pod tym jednak warunkiem, że zaraz po napojeniu koń idzie dalej.

527. KUCIE KONI.

Stan kopyt konia ma ogromne znaczenie; od niego zależy możność używania konia do pracy.

Ze względu na warunki, w których koń żyje i pracuje, kopyta końskie wymagają specjalnej pielęgnacji. Kopyto składa się z wewnętrznych części kostnych i mięsnych, które z zewnątrz okryte są rogową puszką kopytową. Róg kopyta jest naturalną ochroną kopyta, ściśle przystosowaną do części kostnych i mięsnych kopyta. Ochrona ta jednak nie wystarcza u koni, które muszą pełnić służbę w bardzo różnorodnych warunkach i na twardych drogach. W celu zabezpieczenia kopyt konia — podkuwamy je podkowami. Każdy żołnierz musi dbać o to, aby koń jego

był dobrze podkuty i wszelkie niedokładności powinien natychmiast usunąć.

Podkucie koni musi być odnawiane z powodu zużywania się podków oraz wskutek ciągłego wyrastania rogu na przodzie kopyta.

Przez wyrastanie rogu zmienia się kształt i obciążenie kopyta, podkowa staje się za krótka i za wąska, a koń potyka się, ściga lub strychuje. Ponowne wystruganie rogu i przekucie staje się nieodzowne nawet w tym wypadku, gdy podkowa nie została całkowicie zużyta. Przekuwanie należy powtarzać co 4 — 6 tygodni, zależnie od gruntu, rodzaju i intensywności pracy konia, szybkości narastania rogu i pory roku. Na drogach twardych, kamienistych, również u koni ciężko pracujących, podkowy zużywają się prędzej.

Na wiosnę i jesienią — w porze błotnistej podkowa prędzej rozluźnia się, niż zimą i latem.

Częstsze przekuwania stosuje się w wypadkach koniecznej potrzeby, naprzykład przy pęknięciu podkowy, zupełnem jej zużyciu, przy rozluźnieniu się podkowy, wskutek wykruszenia się rogu, dla poprawienia wadliwości kopyt i t. p.

Jeżeli wkrótce po podkuciu podkowa rozluźniła się nieco, lub też wypadł z niej podkowiak, należy ją przyciągnąć przez dobicie podkowiaków. W razie potrzeby zamiany zębca lub haceli, odejmuje się podkowę, a następnie przybija.

Konie, które nie mogą pełnić służby w przeciągu 4-ch tygodni i więcej (chore i t. p.), rozkuwa się całkowicie; brzeg kopyt należy zaokrąglić tarnikiem.

Kucia koni należy dokonywać w pobliżu kuźni przez fachowo przygotowany do tej czynności personel podkuwaczy wojskowych.

528. NAJWAŻNIEJSZE WIADOMOŚCI O CHOROBACH KONI.

Koń, odpowiednio pielęgnowany i racjonalnie używany do pracy, nie powinien chorować. Bardzo dużo chorób konia pochodzi od niewłaściwego postępowania, złego utrzymania i pielęgnowania.

Należy przez odpowiednie obchodzenie się z koniem starać się zapobiegać wszelkim chorobom, gdyż leczenie konia jest kosztowne i uniemożliwia używania go do pracy.

Stan chorobowy konia często można stwierdzić po pewnych objawach zewnętrznych, zwłaszcza po zachowaniu się konia.

Naprzykład, niewątpliwym bojawem choroby jest zupełny lub częściowy brak apetytu, niechęć przyjmowania wody, ogólna osowiałość, niewrażliwość, kaszel, złe trawienie i t. p.

Leczenie koni może przeprowadzać tylko fachowo przygotowany do tego personel służby weterynaryjnej; należy więc o wszelkich zauważonych u konia objawach chorobowych lub zewnętrznych uszkodzeniach meldować niezwłocznie swemu przełożonemu dowódcy, celem zawezwania pomocy weterynaryjnej, gdyż im prędzej pomoc choremu koniowi będzie okazana, tem łatwiej można go wyleczyć.

Podczas pełnienia służby w wojsku (np. ćwiczenia, manewry) mogą być wypadki, kiedy pomoc weterynaryjna nie może być natychmiast okazana; należy więc być zorjentowanym, jak postępować z koniem przed przybyciem lekarza lub sanitarjusza służby wet., w niektórych przynajmniej wypadkach, częściej spotykanych.

Rana. Towarzyszy jej mniej lub więcej silny krwotok. Stanowi ona bramę do wejścia zakaźników, dlatego też musi być natychmiast oczyszczona i opatrzona. Do oczyszczenia rany należy użyć wody przegotowanej i mieć ręce dokładnie wymyte wodą z mydłem i o ile możności odkażone.

O ile krwotok jest zbyt silny, należy ranę zatamponować. Tamowanie krwotoku uskutecznia się przez wywołanie na ranę ucisku zapomocą nałożenia lub wciśnienia w nią gazy lub waty i obandażowania płócienną opaską.

Odsednienie (odparzenie) — powstaje wskutek zgniecenia skóry i tkanki podskórnej na grzbiecie konia od siodła lub uprzęży. Przyczyną powstawania tego rodzaju urazów jest zbyt wysoki i ostry kłąb, grzbiet łęgowaty lub karpiowaty, niedopasowane siodło lub uprząż, nieodpowiedni zbyt twardy podkład (koc) wzgl. nieumiejętne (nierówne) nałożenie tegoż, za silne lub zbyt luźne nałożenie popręgu, zbyt długie jazdy, lub zbyt długie pozostawienie konia osiodłanego w stanie odpoczynku, bez rozluźnienia popręgu, wadliwe siedzenie jeźdźca w siodle, wreszcie ogólny stan wyczerpania konia i wychudzenie.

Widomym objawem odsednienia jest obrzęk mniej lub więcej miękki i bolesny.

Przy stwierdzeniu najmniejszych objawów tego stanu chorobowego, należy natychmiast usunąć przyczynę, (dla uniknięcia powtórnego jej działania), stosując w wypadkach świeżych odsednień — zimne okłady.

Wszelkie zaniedbania w tym względzie spowodować mogą nieuleczalny stan, lub w najlepszym wypadku blizny, ogromnie wrażliwe na wszelki ucisk.

Gruda — jest to zapalny stan skóry na tylnej części pęciny. Powstaje z nieczystego trzymania kończyn, zaniedbanych otarć i wskutek trzymania konia w stanowiskach wilgotnych. Zapobieganie polega na utrzymaniu kończyn w należytej czystości i w stanie suchym.

Kulawizna — przy wszelkich kulawiznach, aż do dokładnego zbadania i orzeczenia fachowego przez organa służby weterynaryjnej, należy konia pozostawić w stanie spoczynku.

Kolką (morzysko) — u koni nazywamy objawy silnych bólów powstałych z rozmaitych wewnętrznych dolegliwości, szczególnie żołądka i jelit (kiszek). Kolka u koni wojskowych występuje najczęściej po długotrwałych marszach, gdy koń wygłodzony chwyta szybko paszę, źle przeżuwa, czego następstwem są bóle i zaburzenia żołądkowe.

Konie dostają kolki również i po zjedzeniu zepsutej, zatęchłej, zgniłej karmy, zepsutych zmieniaków, otęchłego, zamulonego lub szronem pokrytego siana, niewysuszonego owsa, żyta, jęczmienia, wskutek napojenia

zbyt zimną wodą po jedzeniu, a także po spożyciu trujących roślin na pastwisku.

Czasem kolka jest początkowym objawem chorób zakaźnych.

Objawy. Koń ogląda się na brzuch, grzebie kończynami, jest niespokojny, kładzie się, tarza, przysiada na tylne kończyny, wyprostowując przednie, czasem raptownie pada na ziemię, ciężko stękając i zgrzytając zębami.

Kolka należy do bardzo niebezpiecznych schorzeń, gdyż o ile nie nastąpi polepszenie, koń może zginąć w ciągu kilku lub kilkunastu godzin.

Zauważywszy objawy kolki u konia, należy natychmiast brzuch i całe ciało rozcierać wiechciem ze słomy równocześnie z obu stron, postawić go w ciepłem, miękko usłanem stanowisku, o ile zaś jest bardzo niespokojny, przeprowadzać wolno (nie kłusem). Gdy koń się położy i leży spokojnie, nie zmuszać go do wstawania, gdy zaś chce się tarzać, nie pozwolić mu na to, lecz natychmiast zmusić do powstania.

Największe straty w koniach powodować mogą choroby zakaźne czyli zaraźliwe. Choroby te wywołane są przez bardzo drobne żyjątka, niewidzialne gołem okiem i przenoszą się na inne zwierzęta, często też i na człowieka. Do najważniejszych należy nosacizna i świerzb.

Nosacizna — jest chorobą zaraźliwą koni, która przenosi się również na człowieka. Zakażenie następuje przez przewód pokarmowy. Z powyższych przyczyn należy unikać karmienie koni wojskowych z nieznanych żłobów i poić z nieznanych wiader. Poić możliwie tylko z płynących rzek i unikać pojenia z koryt wspólnych. O pojawieniu się podejrzanych objawów u koni w postaci ropnego wypływu, wrzodów na skórze, należy natychmiast zameldować dowódcy.

Świerzb — wywołany jest przez kleszcze; jest chorobą zaraźliwą, koni, która przenosi się również na ludzi. Zakażenie następuje przez zanieczyszczenie stajni, przez derki, uprząż, siodła, koce, szczotki, zgrzebła i t. p. Celem ochrony koni wojskowych przed zarażeniem, nie stawiać je do nieznanych stajen, raczej zostawić konie na powietrzu niż wprowadzić do nieznanej stajni. (Wybierać, o ile możliwe, dla koni szopy, stodoły i t. p.). Świerzb objawia się swędzeniem, (konie ocierają się o przedmioty z drzewa, żelaza i t. p.), następnie zjawiają się krostki, szczególnie pod grzywą i na zewnętrznych stronach nóg. O zauważonych objawach należy również natychmiast zameldować d-cy.

529. SIODŁANIE KONIA.

Czynności związane z siodłaniem konia, wykonywa się zasadniczo od lewej strony konia. Na prawą stronę przejść można tylko w razie koniecznej potrzeby lub celem przekonania się, czy jaka część rzędu wierzchowego się nie podwinęła, nie leży nierówno, albo czy czego nie zapomniano.

Przystępując do konia, trzeba zawsze zawołać nań po imieniu i poklepać lekko, by nie przeląkł się niespodziewanego poruszenia.

Najpierw siodła się konia, potem kiełzna go (Rys. 329). Derkę dokładnie strzepniętą składa się najpierw wzdłuż, potem wszerz, tak by złożona była poczwórnie, rogi muszą dokładnie przypadać jeden na drugi. Należy starannie przygładzić włos na grzbiecie konia i dobrze wygładzić derkę, a to celem uniknięcia odparzenia skóry. Złożoną derkę nakłada się na konia tak, by cztery pojedyńcze rogi zwrócone były w kierunku lewej tylnej nogi.

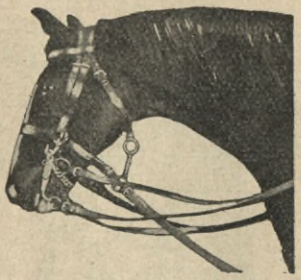

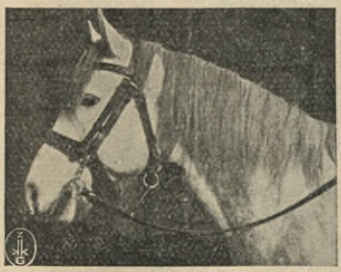

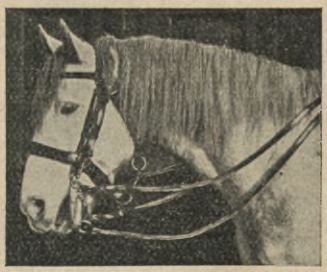

Rys. 329. Koń okiełznany. Zakładanie mundsztnka i wodzów.

W wielu wypadkach zamiast derki, siodła posiadają stale z nimi złączone czapraki filcowe.

Siodła się konia siodłem przepisowo spakowanem *) przyczem należy podciągnąć strzemiona (jeden ze sposobów pakowania siodła podaje rys. Nr. 330).

Chwyta się siodło lewą ręką za przedni łęk, a prawą ręką za łęk tylny, unosi odpowiednio w górę i łagodnie opuszcza na grzbiet konia,

*) Pakowanie i juczenie siodła — patrz rozdział: „Umundurowanie i oporządzenie szeregowych" pkt. ...

zważając, by derka równomiernie wystawała tak przed przednim, jak i za tylnym łękiem. Przy siodle spakowanem nie powinna żadna część pakunku opierać się na gołym grzbiecie konia.

Rozbieranie koni wierzchowych. Po wprowadzeniu konia do stajni zdejmuje się najpierw uzdę, potem siodło.

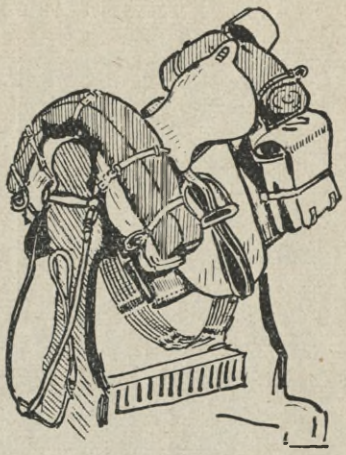

Siodło kawaleryjskie

Rys. 330.

Zdejmowanie siodła. Po rozkiełznaniu konia odpina się popręg z lewej strony, następnie chwytając lewą ręką za łęk przedni, a prawą za łęk tylny unosi się siodło w górę i zdejmuje z konia. Derkę zdejmuje się, ciągnąc po grzbiecie konia do tyłu.

530. RZĘDY WIERZCHOWE I UPRZĄŻ TABOROWA.

a) Rząd wierzchowy, składa się z: siodła, dwóch puślisk, pary sakw, podkownicy, czapraka, popręgu sznurkowego, podpierśnika, owsiaka, ogłowia, dwóch par wodzy, dwóch strzemion, munsztuka, łańcuszka munsztukowego, wędzidła, dziesięciu rzemieni trocznych, uwiąza surowcowego, pary wyściółek filcowych.

b) Uprząż taborowa zwykła składa się z: napiersia, podbrzusznika, szelki siodłowej, nakarczka, uździenicy, wędzidła, lejc, naszelnika, łańcucha naszelnika, postronków.

c) Przedmioty dodatkowe ekwip. końskiego; rząd woltyżerski, kantar stajenny surowcowy, zgrzebło, szczotka do czyszczenia koni, bat woźnicy, wiadro brezentowe, wiadro blaszane, obroczniak, widły, łopata, latar-

nia, kołki do wiązania koni, puszka na smar, klucz francuski, klucz do haceli, łańcuch stajenny.

Rząd koński i materjały taborowe muszą być stale starannie czyszczone; ochrania ono je przez przedwczesnem zniszczeniem i znacznie ułatwia stwierdzanie wszelkich uszkodzeń, które muszą być natychmiast przez naprawę usunięte; materjały taborowe muszą być co pewien czas natłuszczane.

Czyszczenie musi być tak uregulowane, by materjały brane do użytku były zawsze czyste. Należy stale czyścić uprząż, a co pewien czas, np. co tydzień zarządzać czyszczenie gruntowne.

Czyszczenie polega na usunięciu z powierzchni poszczególnych przedmiotów materjału taborowego kurzu, błota, brudu, zeschłych smarów i uskutecznia się przez szczotkowanie, wycieranie na sucho, lub mycie wodą mydlaną, wreszcie przez zeskrobywanie zaostrzonem drewienkiem zeschłego błota lub smaru.

531. SPRZĘT TABOROWY.

Sprzęt taborowy jeszcze nie jest jednolity.

Typowym sprzętem jest wóz taborowy typu krajowego (Rys. 331), używany w czasie wojny 1919 — 1920 r. i obecnie w większości formacji armji; składa się z dwóch zasadniczych części, t. j. poszycia czyli skrzynki i właściwego wozu t. zw. podwozia.

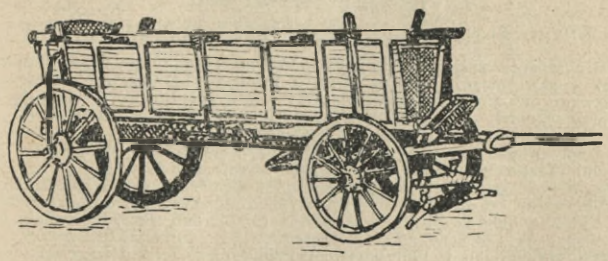

Wóz taborowy.

Rys. 331.

Wóz taborowy służy do przewożenia wszelkich przedmiotów, stanowiących zaopatrzenie wojska, a więc żywności, paszy, amunicji, budulca i t.p.

Ciężar ładunku nie powinien przekraczać 800 kg. Sposób ładowania wozów nie jest jeszcze ściśle ustalony ogólną instrukcją, a to ze względu na różnorodność posiadanego sprzętu, sprawę tę regulują rozporządzenia D. O. K., d-ców jednostek lub formacji. Wóz winien być stale smarowany. Używanie wozu niesmarowanego powoduje bardzo szybkie zniszczenie osi.

Przy skręcaniu należy uważać, aby koła nie obcierały drągów dolnych poszycia.

W czasie upałów koła należy zlewać wodą, aby się nie rozsychały.

Wozy taborowe niemieckie, pozostałe po armji niemieckiej, używane jeszcze w niektórych formacjach, odznaczają się ciężką solidną budową tak poszycia, jak również i podwozia, mogą na dobrych drogach zabrać przeszło 1.000 kg. Wymagają silnego zaprzęgu.

Dwukółka taborowa służy tam, gdzie z wozem taborowym wjechać nie można, do przewożenia amunicji, żywności i t. p.

Ciężar ładunku dwukółki nie powinien przekraczać 300 kg.

Powozić dwukółkę należy zasadniczo z ziemi, prowadząc konia za wodze.

Biedkę (dwukółki) należy ładować w ten sposób, aby ciężar spoczywał na osi a nie na dyszlach.

Ponadto istnieją dwukółki przystosowane do przewożenia c. k. m., sprzętu łącznościowego, obserwacyjnego i t. p.

XX. Zarys gospodarki pieniężnej i administracji w oddziałach.

A) Uposażenie pieniężne szeregowych.

Uposażenie zasadnicze.

532. UPOSAŻENIE SZEREGOWYCH NIEZAWODOWYCH.

Uposażenie szeregowych niezawodowych składa się z żołdu, wyżywienia, wyekwipowania tudzież kwatery i należy im się przez cały czas pozostawania w służbie czynnej. Żołd szeregowi niezaw. otrzymują od dnia przyjęcia ich w stan wyżywienia wojska. Przy awansie prawo do żołdu wyższego stopnia nabywa się z dniem pierwszym najbliższej dekady, jeżeli dzień awansu nie zbiega się z dniem wypłaty żołdu. Żołd płatny jest co 10 dni (dekadami) z góry w dniu pierwszym, jedenastym i dwudziestym pierwszym każdego miesiąca. Jeżeli dzień płatności przypada na niedzielę lub dzień wolny od zajęć służbowych wypłata odbywa się w dniu poprzednim. Ostatnia dekada liczy się zawsze za 10 dni bez względu na ilość dni w miesiącu. Wypłacanie żołdu miesięcznie zgóry dopuszczalne jest w wyjątkowych wypadkach w marynarce. Wysokość żołdu na dekadę dla szeregowych niezawodowych otrzymuje się przez pomnożenie ustalonej mnożnej (43 gr.) przez mnożniki ustalone poniżej.

STOPIEŃ WOJSKOWY	Mnożnik	Złotych
Starszy sierżant (starszy wachmistrz, starszy ogniomistrz)	7.	3.01
Sierżant (wachmistrz, ogniomistrz, mat ochotnik)	6.	2.58
Plutonowy, starszy marynarz ochotnik	5.	2.15
Kapral, marynarz ochotnik	4.	1.72
Starszy szeregowiec (starszy strzelec, starszy ułan, starszy szwoleżer, starszy saper, bombardjer)	2,5.	1.75
Szeregowiec (strzelec, ułan, szwoleżer, saper, kanonier, marynarz polowy)	2.	0.86

533. UPOSAŻENIE SZEREGOWYCH NADTERMINOWYCH.

Szereg. nadtermin. poza uposażeniem szereg. niezawod. przysługuje dodatek w wysokości 35% uposażenia zawod. kaprala samotnego, przyczem mającym stałe przydziały w Warszawie, Rembertowie pod Warszawą lub na terenie województwa śląskiego, w m. Białej i Gdyni przy wymiarze 35% dodatku uwzględnia się również dodatek stołeczny i kresowy. Nie przysługują im natomiast inne dodatki. Po każdych 3 latach służby nadterminowej przechodzą szereg. nadtermin., odnośnie tego dodatku, do następnego szczebla uposażenia.

534. UPOSAŻENIE SZEREGOWYCH ZAWODOWYCH.

Szereg. zawod. otrzymują ze Skarbu Państwa uposażenie według poniższej tabeli. Wysokość uposażenia miesięcznego oznaczona jest w punktach, które mnoży się przez mnożną (43 gr.).

STOPIEŃ WOJSKOWY	Grupa uposażenia	Szczeble Uposażenia						
		a	b	c	d	e	f	g
Starszy sierżant (starszy wachmistrz, starszy ogniomistrz), starszy bosman, starszy wachmistrz żandarmerji, starszy majster wojskowy.	X	330	350	370	390	410	430	450
Sierżant (wachmistrz, ogniomistrz) bosman, wachmistrz zandarmerji, majster wojskowy.	XI	270	290	310	330	350	370	390
Plutonowy, bosman mat, starszy żandarm, młodszy majster wojskowy	XII	240	255	270	285	300	315	330
Kapral, młodszy żandarm, podmajstrzy.	XIII	210	225	240	255	270	285	300
Starszy marynarz.	XIV	180	195	210	225	240	255	270

Ponadto do liczby punktów w każdym szczeblu wszystkich grup dodaje się jako t. zw. dodatek regulacyjny 60 punktów. Przejście do wyższego szczebla odbywa się po przesłużeniu 3-ch lat w danym szczeblu automatycznie w terminach półrocznych: 1. stycznia i 1. lipca każdego roku. Do tego czasokresu, nie zalicza się:

1) czasu pełnienia obowiązkowej służby wojskowej,
2) czasu urlopu bezpłatnego, z wyjątkiem urlopu na czas piastowania mandatu poselskiego lub senatorskiego,
3) czasu zawieszenia w służbie lub osadzenia w areszcie śledczym, z wyjątkiem wypadku, gdy zapadł wyrok uwalniający, względnie o ile nałożono karę porządkową,
4) czasu pozostawania w stanie nieczynnym z powodu czasowej niezdolności do służby, o ile ta niezdolność nie powstała z przyczyn związanych ze służbą wojskową,
5) czasu między mianowaniem a najbliższym terminem przejścia do wyższego szczebla, którymi są 1. stycznia i 1. lipca każdego roku,
6) czasu trwania kary pozbawienia wolności na podstawie prawomocnego wyroku sądowego.

Przy ustalaniu terminu najbliższego posunięcia po ustaniu powodu wstrzymującego posunięcie do wyższego szczebla:

1) okres czasu, nieprzekraczający trzech miesięcy nie wpływa na zmianę terminu posunięcia w szczeblu,

2) okres czasu ponad 3 miesiące uważa się za pełne półrocze.

Przy awansach szereg. zawod. otrzymuje w wyższej grupie uposażenia ten szczebel, który pod względem ilości punktów jest bezpośrednio wyższy od szczebla, zajmowanego poprzednio w niższej grupie. Wtedy czasokres trzech lat, wymagany do posunięcia do wyższego szczebla, zaczyna biec na nowo od dnia mianowania, względnie, o ile dzień ten nie zbiega się z terminami przesunięć, — z dniem najbliższego terminu posunięcia do wyższego szczebla. Jeżeli szczebel następny w dawnej grupie jest równy lub wyższy pod względem liczby punktów od szczebla, który przy mianowaniu (awansie) otrzymuje się w grupie wyższej, to czas, spędzony w ostatnio posiadanym szczeblu grupy niższej, wlicza się do czasokresu trzechletniego, potrzebnego do posunięcia do następnego szczebla w grupie wyższej.

Prawo do otrzymania uposażenia powstaje:

a) dla wstępujących do służby państwowej, czy to po raz pierwszy, czy ponownie, jeżeli istotne objęcie służby nastąpiło najpóźniej 15. dnia miesiąca kalendarzowego — z pierwszym dniem miesiąca, jeżeli zaś to nastąpiło po 15. dniu miesiąca kalendarzowego — z dniem 16. tego miesiąca;

b) dla szeregowych, mianowanych podporucznikami w służbie czynnej — od pierwszego dnia tego miesiąca, w którym mianowanie nastąpiło, przy jednoczesnem potrąceniu żołdu oraz wartości otrzymanego w naturze pożywienia.

Prawo do zmiany uposażenia powstaje:

1) z dniem pierwszego najbliższego kalendarzowego miesiąca po dniu wianowania (awansu), względnie po powstaniu warunków, uzasadniających zmianę uposażenia, jeżeli dzień mianowania (awansu) względnie zmiany warunków nie zbiega się z terminem płatności uposażenia,

2) w razie takiej zmiany miejsca służbowego, która pociąga za sobą zmianę wysokości uposażenia, z dniem pierwszego kalenadrzowego miesiąca, następującego po uwolnieniu od poprzednich obowiązków służbowych.

Prawo do otrzymywania uposażenia gaśnie:

— w razie śmierci szeregowego zawodowego albo w razie rozwiązania stosunku służbowego w inny sposób z ostaniem dniem miesiąca kalendarzowego, w którym śmierć nastąpiła, lub w którym stosunek ten ustał.

Uposażenie jest wypłacane miesięcznie z góry w pierwszym dniu każdego miesiąca. O ile termin płatności uposażenia przypada na niedzielę lub dzień wolny od zajęć służbowych, wypłata uposażenia następuje w dniu poprzednim.

Dodatki do uposażenia.

535. DODATEK EKONOMICZNY.

Dodatek ekonomiczny otrzymują szereg. zawod. utrzymujący rodzinę. Wynosi on na każdego członka rodziny, nie więcej jednak niż na 5 członków, po 44 punkty miesięcznie. Do rodziny, na którą przysługuje dodatek ekonomiczny, należą:

a) żona, nawet gdyby małżeństwo zostało zawarte bez zezwolenia władzy przełożonej,

b) dzieci ślubne i uprawnione, tudzież pasierby, zasadniczo, do ukończenia lat 18, a do ukończenia 24 lat, jeżeli uczęszczają do szkół publicznych lub wskutek ułomności fizycznych, umysłowych, albo nieuleczalnej choroby nie mogą na swoje utrzymanie zarobkować. W wypadkach wyjątkowych (ułomność nieuleczalna choroba, przewlekłe się studjów z powodu służby w wojsku na skutek mobilizacji obowiązkowo czy ochotniczo) może Ministerstwo Spraw Wojskowych, w drodze wyjątku, przyznać

dod. ekon. na dzieci w wieku ponad 24 lata. Na żonę nie wypłaca się dodatku ekonomicznego gdy:

a) pobiera ona uposażenie lub zaopatrzenie z instytucji państwowej,
b) jest sądownie separowana, a na mężu nie ciąży obowiązek alimentacji.

Dodatku ekonomicznego nie wypłaca się na dzieci i pasierby, które:

a) weszły w związki małżeńskie,
b) same się utrzymują,
c) posiadają własne zaopatrzenie,
d) korzystają z utrzymania na koszt skarbu, jako zwolnione całkowicie z ustanowionych opłat w takich szkołach państwowych jak: Korpus Kadetów, Szkoła Podchorążych i t. p. i to tak długo, na jak długo zostały zwolnione od obowiązku uiszczania opłat szkolnych za wyjątkiem okresów, przez które przebywały one poza szkołą i z utrzymania na koszt skarbu nie korzystały, np. za czas ferji wakacyjnych, urlopów i t. p.

Prawo do pobierania dodakut ekonomicznego powstaje z dniem pierwszym najbliższego kalendarzowego miesiąca po powstaniu warunków, uzasadniających wypłatę tego dodatku, jeżeli dzień powstania warunków nie zbiega się z terminem płatności uposażenia. Prawo do pobierania dodatku ekonomicznego wygasa z dniem ostatnim tego miesiąca, w którym ustały warunki, uzasadniające wypłatę tego dodatku. Ubiegający się o dodatek ekonomiczny dla rodziny winien przedstawić właściwemu oficerowi-płatnikowi, wystarczające dowody, stwierdzające uprawnienie do pobierania go, jak np. świadectwa zawarcia małżeństwa, urodzenia dzieci (pasierbów), dowód uprawnienia, poświadczenia odnośnego zakładu naukowego, świadectwo wojskowo-lekarskie, stwierdzające niezdolność dziecka (pasierba) do zarobkowania z powodu ułomności fizycznej, umysłowej lub nieuleczalnej choroby, dowód o ciążącym obowiązku alimentacji.

536. DODATKI STOŁECZNY I KRESOWY.

Dodatek stołeczny w wysokości 20% od sumy, powstałej z obliczenia uposażenia zasadniczego, dodatku regulacyjnego i dodatku ekonomicznego, przysługuje szereg. zawod., mającym stałe miejsce służbowe w Warszawie i Rembertowie pod Warszawą.

Dodatek kresowy przysługuje szereg. zawod., mającym stałe miejsce służbowe na terenie województwa Śląskiego, w m. Białej, w m. Gdyni i na obszarze półwyspu Hel — wysokości 40%, oraz szerg. zawod., mającym stałe miejsce służbowe w pozostałych miejscowościach powiatu morskiego, — w wysokości 20% sumy, powstałej z obliczenia uposażenia zasadniczego, dodatku regulacyjnego i dodatku ekonomicznego.

537. DODATEK NA MIESZKANIE.

Dodatek na mieszkanie przysługuje szereg. zawod. w wysokości zależnej od: a) grupy uposażenia, b) miejscowości w której szereg. zawod. ma stałe miejsce służbowe, c) stosunków rodzinnych (to znaczy, czy utrzymuje rodzinę, czy też jest samotny). Za utrzymujących rodzinę należy uważać tych, którzy mają prawo do dodatku ekonomicznego i dodatek ten pobierają.

538. DODATEK DLA SIERŻANTA SZEFA.

Dodatek ten wypłaca się miesięcznie zgóry podoficerowi, który funkcję tę pełni faktycznie w kompanji albo równorzędnym oddziale wojskowym, w wysokości:

a) 6 punktów miesięcznie, o ile oddział liczy ponad 100 ludzi z wyłączeniem oficerów;
b) 3 punktów miesięcznie, o ile oddział liczy mniej, niż 100 ludzi z wyłączeniem oficerów.

Obecnie obowiązująca tabela dodatku na mieszkanie:

Grupa uposażenia	Warszawa	MIEJSCOWOŚCI											
		Były zabór rosyjski mające mieszkańców				Były zabór austrjacki mające mieszkańców				Były zabór pruski mające mieszkańców			
		więcej niż 80.000 kl. I	więcej niż 40.000 kl. II	więcej niż 10.000 kl. III	mniej niż 10.000 kl. IV	więcej niż 80.000 kl. I	więcej niż 40.000 kl. II	więcej niż 10.000 kl. III	mniej niż 10.000 kl. IV	więcej niż 80.000 kl. I	więcej niż 40.000 kl. II	więcej niż 10.000 kl. III	mniej niż 10.000 kl. IV
		W ZŁOTYCH MIESIĘCZNIE											
Utrzymujący rodzinę X — XII	60	42,67	37,67	33,67	28,67	49,19	41,03	34,51	29,93	36,37	31,79	28,63	24,89
Utrzymujący rodzinę XIII — XIV	38	30	27	24	22	31,48	27,74	24,74	22,74	28,13	25,15	22,52	20,52
Samotni X = XIV	26	20	18	16	15	20,74	18,74	16,74	15,74	19,26	17,63	15,63	14,63

Prawo do tego dodatku powstaje od pierwszego dnia miesiąca następującego po objęciu służby, a wygasa z ostatnim dniem miesiąca, w którym nastąpiło opuszczenie służby. Wysokość dodatku dla sierżanta szefa jest zmniejszona do połowy aż do odwołania.

539. DODATEK DLA CIĘŻKOPRACUJĄCYCH.

Dodatek ten może być przyznany szeregowym, pełniącym obowiązkową służbę wojskową oraz szeregowym ochotnikom, którzy pracują ciężko fizycznie, a w szczególności:

a) w oddziałach piechoty, kawalerji, artylerji i wojsk taborowych, szeregowym - specjalistom i rzemieślnikom, a to: podkuwaczom koni, kowalom, ślusarzom, kołodziejom, cieślom, stolarzom, rusznikarzom, a także podkuwaczom koni w szkołach kucia koni;

b) szeregowym wojsk technicznych, wojsk lotniczych oraz służby uzbrojenia, którzy jako specjaliści, rzemieślnicy lub robotnicy pracują przy wytworze technicznym materjałów wojennych lub materjałów do celów wojskowych, oraz remoncie lub reperacji tychże, przy instalacji i budowie urządzeń łączności i komunikacji wojskowej, oraz umocnień polowych, a nadto szeregowym wojsk łączności, pełniącym służbę telegrafistów Hughes'a, radjotelegrafistom stacji radjotelegraficznych nadawczych i odbiorczych, oraz telegrafistom specjalistom telegrafji ziemnej i podsłuchowej;

c) szeregowym, zatrudnionym w wytwórniach, zakładach, składach, warsztatach, w budownictwie wojskowym, oraz pracującym przy komunikacji, załadowywaniu i wyładowywaniu transportów, o ile spełniają pracę właściwą specjalistom, rzemieślnikom, lub robotnikom cywilnym;

d) szeregowym, zatrudnionym przy pielęgnowaniu chorych koni, którzy w pracy tej szczególnie się wyróżniają.

Wysokość dodatku, dla szeregowych ciężko pracujących w zależności od ilości przepracowanych dni, uzdolnienia i wydajności pracy wynosi na dekadę 2 do 3 punktów. Dodatek dla szeregowych ciężkopracujących wypłaca się dekadami zdołu wraz z żołdem, na podstawie osobnego wykazu, potwierdzonego przez właściwego dowódcę. Otrzymywanie dodatku dla ciężkopracujących wyklucza równoczesne otrzymywanie innych dodatków. Prawo przyznawania dodatku dla szeregowych ciężkopracujących przysługuje dowódcom formacyj — na prawach dowódcy pułku, względnie kierownikom instytucyj i zakładów wojskowych. Wysokość dodatku dla szeregowych ciężkopracujących została zmniejszona do połowy aż do odwołania.

540. DODATEK DLA ŻANDARMÓW.

Dodatek dla próbnych żandarmów, otrzymują szeregowi przyjęci na próbną służbę do żandarmerji wojskowej oraz rezerwowi szereg. żand., powołani do służby w wysokości 2 punkty dziennie. Dodatek ten, równy dla wszystkich stopni, płatny jest dekadami zgóry wraz z żołdem na podstawie imiennych wykazów za potwierdzeniem odbiorców. Wysokość tego dodatku została zmniejszona do połowy aż do odwołania.

Dodatek dla szeregowych żandarmerji za wykonywanie służby zewnętrznej w uciążliwych warunkach otrzymują żandarmi, którzy wykonują służbę zewnętrzną poza koszarami, oraz w promieniu do trzech kilometrów za granicami ich stałego garnizonu przez przeciąg czasu nie krótszy, jak 6 godzin bez przerwy. Wynosi on dziennie 25% każdorazowo na danym terenie obowiązujących djet i jest płatny dekadami zdołu na podstawie listy służbowej, skontrolowanej i potwierdzonej przez właściwego dowódcę. Wysokość tego dodatku została zmniejszona do połowy aż do odwołania.

541. DODATEK ASYSTENCYJNY.

Dodatek ten w wysokości 75% diet podr. posiadanego stopnia należy się szeregowym, wchodzącym w skład oddziałów, użytych dla zabez-

pieczenia porządku publicznego poza miejscem stałego garnizonu. Prawo do pobierania dodatku asystencyjnego w miejscu stałego garnizonu mają tylko ci wojskowi, którzy pełnią służbę asystencyjną ponad 12 godzin.

542. DODATEK DO UPOSAŻENIA DLA SZOFERÓW.

Wojskowi szoferzy samochodów osobowych, o ile są podoficerami zawodowymi, za wyjazdy poza normalnemi ośmiu godzinami pracy dziennie otrzymują dodatek, wynoszący za jedną godzinę 1/200 część uposażenia miesięcznego odnośnej grupy bez dodatku ekonomicznego.

Szoferzy wojskowi, o ile są szeregowymi niezawodowymi, otrzymują dodatek dla ciężkopracujących.

W razie wyjazdu poza obręb garnizonu przysługują szoferom wzamian dodatku za nadliczbowe godziny pracy — djety w myśl ogólnie obowiązujących przepisów. Dodatki dla szoferów są pokrywane w ramach przyznanych dywizjonom ryczałtów.

543. DODATEK ĆWICZEBNY WOJSK TECHNICZNYCH.

Dodatek ten przysługuje szeregowym, którzy biorą czynny udział w ćwiczeniach praktycznych oddziałów w służbie technicznej, będącej ich specjalnością. Wynosi on dziennie dla szeregowych zawodowych w wysokości 1,375 punktów i płatny jest zdołu przy najbliższej wypłacie uposażenia. Uprawnionym do przyznania dodatku ćwiczebnego wojsk technicznych jest dowódca pułku (samodzielnego baonu) względnie najstarszy d-ca, któremu wojska techniczne podczas ćwiczeń podlegały.

Dodatek ten został zmniejszony do połowy aż do odwołania.

544. DODATEK TECHNICZNY DLA MAJSTRÓW WOJSKOWYCH.

Przysługuje majstrom wojskowym, którzy pracują w wojskowym warsztacie lotniczym, samochodowym i służby uzbrojenia albo, którzy kierują pracami innych robotników — jako kierownicy partyj względnie werkmistrze i majstrzy, lub też tym majstrom wojskowym, którzy obsługują maszyny, motory lub specjalne aparaty w tych warsztatach. Dodatek ten wynosi dziennie: od 1/100 do 1/60 pełnego uposażenia miesięcznego i przyznawany jest wedle specjalnych przepisów. (Patrz Rozp. M. S. Wojsk. L. 7576/W. Up. 29).

545. DODATEK TOPOGRAFICZNY DLA SZEREGOWYCH ZAWODOWYCH.

Dodatek ten przysługuje podczas robót polowych, w wysokości każdorazowo obowiązującej djety podróżnej odpowiednio do posiadanego stopnia wojskowego. Dodatek ten płatny jest zgóry i należy się za czas faktycznie przebyty podczas robót polowych poza miejscem służbowym.

546. DODATEK DLA WOJSKOWYCH PODCZAS ĆWICZEŃ.

Przysługuje on wszystkim wojskowym zawodowym, oraz pełniącym obowiązkową służbę wojskową, ochotnikom i szeregowym nadterminowym, biorącym udział w ćwiczeniach poza swym garnizonem. Dodatek ten wynosi dziennie:

a) dla szeregowych zawodowych: posiadających rodzinę — 5,5 punktów samotnych — 2,75 punktów;
b) dla pozostałych szeregowych:
— st. sierżant, st. wachmistrz, st. ogniomistrz — 0,7 punktów,
— sierżant, wachmistrz, ogniomistrz — 0,6 punktów,
— plutonowy, starszy marynarz, ochotnik — 0,5 punktów,
— kapral, marynarz, ochotnik — 0,4 punktów,

— starszy szeregowiec, starszy strzelec, starszy ułan, starszy szwoleżer, starszy saper, bombardjer, starszy marynarz poborowy—0,25 punktów,
— szeregowiec, strzelec, ułan, szwoleżer, saper, kanonier, marynarz, poborowy — 0,2 punktów.

Dodatek dla wojskowych podczas ćwiczeń należy się za cały czas ćwiczeń od dnia wymarszu (wyjazdu) do dnia powrotu do swego garnizonu i wypłaca się co 10 dni z dołu.

547. DODATEK I PREMJE AERONAUTYCZNE.

Dodatek aeronautyczny ustalony jest w wymiarze miesięcznym wedle kategoryj w stosunku procentowym do uposażenia grupy I. szczebla „a" tabeli uposażenia, a mianowicie:

— I. kategorja — 100%,
— II. kategorja — 75%,
— III. kategorja 50%,
— IV. kategorja — 30%,
— V. kategorja — 25%.

Dodatek ten otrzymują szeregowi zawodowi lotnictwa i wojska balonowego za służbę pełnioną w powietrzu. Kategorja zależy od rodzaju pełnionej funkcji (szczegóły patrz: Dz. Rozk. Nr. 27/27, poz. 338 i 339).

Premje aeronautyczne niezależnie od dodatku aeronautycznego otrzymują:

a) personel latający za nadprogramowe loty nocne;
b) instruktorzy piloci szkół lotniczych, sterowcowych i eskadr treningowych za loty z uczniami;
c) piloci warsztatowi oblatujący w fabrykach lub w warsztatach lotniczych nowe lub wychodzące z remontu płatowce.

Wysokość tych premij oraz sposób ich wypłacania—patrz Dz. Rozk. Nr. 27/27. poz. 338 i 339.

548 DODATEK SŁUŻBOWY DLA SZEREGOWYCH ZAWODOWYCH.

Szereg. zawod. otrzymują dodatek służbowy, płatny miesięcznie zgóry w następującej wysokości:

kategorja I. chorąży — 90 punktów,
kategorja II. st. sierżant — 80 punktów,
kategorja III. sierżant — 70 punktów,
kategorja IV. plutonowy — 50 punktów,
kategorja V. kapral — 30 punktów.

Dodatek służbowy przysługuje pozostającym w służbie czynnej bez względu na rodzaj spełnianej funkcji według stopni faktycznych. Stopnie tytularne na dodatek służbowy nie mają wpływu.

Pobieranie dodatku służbowego nie wyklucza pobierania innych dodatków. Wyłączeni są od pobierania dodatku służbowego następujący szereg. zawod.:

a) chorążowie, pobierający dodatek służbowy z uwagi na zajmowane stanowisko, etatowo przewidziane dla oficerów,
b) pozostający w stanie nieczynnym,
c) pozostający w stanie spoczynku,
d) pozostający na urlopie bez uposażenia,
e) pozostający na urlopie w końcowym okresie służby, celem odbycia praktyki,
f) zawieszeni w czynnościach służbowych,
g) odbywający karę sądową.

Ponowne powierzenie czynności służbowych, zaniechanie postępowania karno-sądowego lub prawomocne uwolnienie od oskarżenia nie powoduje wypłaty dodatku służbowego za czas, przez który dany szereg. zawod. nie pobierał go z powodu zawieszenia w czynnościach służbowych. Szereg. zawod., niepełniący służby z powodu choroby, względnie urlopowania dla poratowania zdrowia, zatrzymują dodatek służbowy przez pierwsze 6 mie-

sięcy, licząc od dnia 1. miesiąca następującego po tym miesiącu, w którym nastąpiło zaprzestanie pełnienia czynności służbowych z powodu choroby. Wymiar dodatku służbowego nie podlega zwiększeniu o odpowiedni procent z tytułu dodatku stołecznego, względnie kresowego. Przy wymierzaniu odpraw, przysługujących z racji zwolnienia ze służby, oraz pośmiertnego — dodatku służbowego nie uwzględnia się. Od dodatku służbowego potrąca się podatek dochodowy, natomiast nie podlega on potrąceniom z tytułu opłat emerytalnych.

549. DODATEK PODCZAS WOJNY.

Oprócz uposażenia normalnego, jak w czasie pokoju otrzymują:

a) Dodatek bojowy szeregowi zawodowi i niezawodowi, biorący bezpośredni udział w walce, w następującym wymiarze dziennym:

— szeregowi zawodowi — 8 punktów,
— szeregowi niezawodowi — 4 punktów.

Wypłata dekadami z dołu.

b) Dodatek polowy wojskowi pełniący służbę na obszarze wojennym. w następującym wymiarze dziennym:

— szeregowi niezawodowi — 2 punkty,
szeregowi zawodowi — 4 punkty.

Wypłata dekadami z dołu.

Równoczesne pobieranie dodatku polowego i bojowego jest niedopuszczalne.

c) Dodatek żywnościowy, w wymiarze 4 punktów dziennie; szeregowi zawodowi pełniący służbę na obszarze wojennym.

Wypłata dekadami z góry.

d) Szeregowi, powołani z zapasu, rezerwy i pospolitego ruszenia na skutek mobilizacji lub częściowego uzupełnienia wojska do stopy wojennej, którzy przesłużyli od dnia mobilizacji conajmniej 2 lata w służbie czynnej, otrzymują dodatek do żołdu, w wysokości 50% żołdu posiadanego stopnia.

Wypłata równocześnie z żołdem.

Uposażenie szereg. w specjalnych wypadkach.

550. UPOSAŻENIE W STANIE NIECZYNNYM.

Szereg. zawod., przeniesiony w stan nieczynny w końcowym okresie służby na skutek udzielenia mu urlopu celem odbycia kursu lub praktyki, potrzebnych do uzyskania stanowiska w służbie cywilno-państwowej, otrzymują uposażenie, jak w stanie czynnym, ale najdłużej przez pierwsze 6 miesięcy. Szereg. zawod. w stanie nieczynnym, z powodu czasowej niezdolności do służby, stwierdzonej przez komisję superrewizyjną, otrzymują przez pierwsze pół roku przebywania w stanie nieczynnym pełne uposażenie, przez resztę czasu przebytego w stanie nieczynnym, uposażenie w wysokości uposażenia emerytalnego, jakie by im się należało, gdyby ich niezdolność do służby była trwała. Ci zaś, którymby prawo do uposażenia emerytalnego nie przysługiwało, otrzymują po upływie pół roku przebywania w stanie nieczynnym uposażenie w wysokości najniższego uposażenia emerytalnego.

Szereg. zawod. w stanie nieczynnym z powodu czasowej niezdolności do służby, stwierdzonej przez komisję superrewizyjną przy współudziale delegata Ministerstwa Skarbu, których niezdolność do służby powstała z przyczyn, związanych ze służbą wojskową, otrzymują przez cały czas pozostawania w stanie nieczynnym pełne uposażenie.

Szeregowi w stanie nieczynnym z powodu zredukowania etatów otrzymują pełne uposażenie w ciągu lat 3, jeżeli zaś nadal pozostają z powyższej przyczyny w satnie nieczynnym — nie otrzymują żadnego uposażenia.

551. UPOSAŻENIE W RAZIE SAMOWOLNEGO OPUSZCZENIA SŁUŻBY.

Oddalenie się szeregowego z oddziału wśród okoliczności, wzbudzających podejrzenie, że jest to samowolne oddalenie się lub dezercja, powoduje zawieszenie jego prawa do uposażenia.

Prawo pobierania uposażenia zawiesza się z dniem ostatnim miesiąca kalendarzowego względnie z ostatnim dniem dekady, w której oddalenie się ze służby nastąpiło.

Jeżeli po ponownem zgłoszeniu się do oddziału względnie przytrzymaniu szeregowego, władza przełożona uzna nieobecność za usprawiedliwioną — otrzymuje on całe zaległe uposażenie.

W razie nieusprawiedliwionej nieobecności traci szeregowy uposażenie w całości za cały czas nieobecności, a nawet obowiązany jest zwrócić część uposażenia za czas nieprzesłużony. Kwotę przypadającą do zwrotu oblicza się w stosunku dziennym według ilości dni w danym miesiącu kalendarzowym. Ponowne prawo do uposażenia powstaje z tym dniem, w którym szeregowy zgłosił się do oddziału.

552. UPOSAŻENIE W RAZIE ZAWIESZENIA W CZYNNOŚCIACH LUB OSADZENIU W ARESZCIE ŚLEDCZYM.

Szeregowy zawodowy, zawieszony w czynnościach (w służbie lub osadzony w areszcie śledczym, otrzymuje od najbliższego terminu płatności tylko 3/4 uposażenia posiadanego stopnia, reszta pozostaje w zawieszeniu. Jeżeli wdrożone postępowanie zostanie zaniechane lub nastąpi prawomocne uwolnienie od oskarżenia — otrzymuje on resztę zatrzymanego uposażenia. Szeregowy zawodowy, posiadający rodzinę otrzymuje jednak zawsze dodatek ekonomiczny. Dodatek na mieszkanie wypłaca się w pełnym wymiarze.

553. UPOSAŻENIE W CZASIE ODBYWANIA KARY SĄDOWEJ.

Połowę uposażenia posiadanego stopnia przez cały czas trwania kary od dnia jej rozpoczęcia, otrzymują:

a) podoficerowie i starsi szeregowcy, zasądzeni prawomocnym wyrokiem sądowym na karę pozbawienia wolności bez degradacji,

b) szeregowcy, zasądzeni prawomocnym wyrokiem sądowym na karę pozbawienia wolności za przestępstwo, nie pociągające za sobą u podoficerów i starszych szeregowców, degradacji.

Szeregowym, którym przysługuje dodatek ekonomiczny oraz dodatek na mieszkanie należy się on w czasie odbywania kary w pełnym wymiarze.

Terminem, od którego po ukończeniu kary należy wypłacać pełne uposażenie, jest dzień następujący po dniu, w którym konczy się orzeczona kara sądowa.

Jeżeli kara rozpoczyna względnie kończy się w ciągu miesiąca kalendarzowego, to zarowno pełne jak i zmniejszone uposażenie za odpowiednie części tego miesiąca oblicza się w stosunku dziennym według ilości dni w danym miesiącu kalendarzowym.

Pobrane uposażenie w wyższym wymiarze podlega zwrotowi.

1/5 część żołdu szeregowca otrzymują zasądzeni wyrokiem I. Instancji:

a) podoficer lub starszy szeregowiec na karę degradacji,

b) szeregowiec na karę, pociągającą za sobą u podoficera i starszego szeregowca, degradację.

Termin, od którego podoficer, starszy szeregowiec otrzymuje 1/5 część żołdu szeregowca, jest dzień następujący po dniu wydania wyroku.

Zawieszenie w całości wypłaty uposażenia szeregowemu następuje, jeżeli wyrokiem sądowym I. Instancji skazany on zostaje na karę wyda-

lenia z wojska. Terminem, od którego wypłata uposażenia ulega w całości zawieszeniu, jest najbliższy termin płatności.

Władza przełożona, na wniosek bezpośredniego przełożonego, może od terminu wyżej podanego, przyznać rodzinie skazanego, na którą pobiera dodatek ekonomiczny, zasiłek do wysokości 1/5 części jego uposażenia, w zależności od warunków materjalnych skazanego. Zasiłek ten płatny jest zgóry.

Uprawomocnienie się wyroku I. instancji, skazującego na karę degradacji względnie wydalenia z wojska lub zwolnienia ze służby pociąga za sobą zupełną utratę prawa do tej części uposażenia, której wypłatę wstrzymano. Z chwilą uprawomocnienia się wyroku I. instancji, rodzina skazanego traci prawo do ewentualnie wypłacanego zasiłku. W razie zapadnięcia w II. instancji wyroku uwalniającego — następuje wypłata pełnego zaległego uposażenia. Z sumy przypadającej do wypłaty musi być jednak potrącona:

a) wypłacana szeregowym 1/5 część żołdu szeregowca,
b) ewentualnie wypłacony zasiłek dla rodziny.

W razie zapadnięcia w II. instancji wyroku, zmieniającego wyrok I. instancji o tyle, że skazuje na karę pozbawienia wolności, niepociągającą za sobą degradacji lub wydalenia z wojska, względnie zwolnienia go ze służby, należy przez czas odbywania kary wypłacać połowę uposażenia.

554. UPOSAŻENIE W CZASIE NIEWOLI LUB ZAGINIĘCIA NA TERENIE DZIAŁAŃ WOJENNYCH.

W razie dostania się do niewoli lub zaginięcia na terenie działań wojennych szereg. zawod., kawalerów lub wdowców bezdzietnych, oraz szereg. niezawod. — prawo ich do uposażenia ulega w całości zawieszeniu. Rodziny szeregowych zawodowych, którzy dostali się do niewoli lub zginęli na terenie działań wojennych otrzymują 50% ich uposażenia, pozostałe zaś 50% ulega zawieszeniu. Żona separowana, która pobiera alimenta, otrzymuje uposażenie w wysokości alimentów, nie może ono jednak przewyższać 50% uposażenia separowanego męża.

Jeżeli okoliczności towarzyszące dostaniu się do niewoli wskazują na to, że czyn ten spełniony został z rozmysłem, to zawiesza się również prawo do uposażenia pobieranego przez rodzinę. Gdy wojskowy, który zaginął na terenie działań wojennych, nie odnajdzie się najpóźniej w ciągu roku od chwili ratyfikacji pokoju, rodzina zaginionego traci prawo do uposażenia, otrzymuje natomiast tymczasowe zaopatrzenie. Po powrocie z niewoli i po stwierdzeniu, że wojskowy dostał się do niewoli względnie zaginął bez własnej winy, wypłaca mu się za cały czas niewoli względnie zaginięcia uposażenie względnie żołd, które uległo zawieszeniu. Przy wypłacie uposażenia, które uległo zawieszeniu potrąca się zaliczki ewentualnie pobrane w niewoli lub przez czas zaginięcia.

555. NALEŻNOŚCI ZA PODRÓŻE SŁUŻBOWE.

W razie podróży służbowej (komisji) do miejscowości, położonej poza zwykłym miejscem służbowym, przysługują szeregowym:

1) djety,
2) bezpłatny przejazd.

Djety wynoszą dziennie:

a) dla szeregowych zawodowych:
— st. sierżant, sierżant, plutonowy (równorzędni) — 9 zł. 50 gr.,
— kapral (równorzędni) — 6 zł. 50 gr.;

b) dla szeregowych niezawodowych:
— st. sierżant, sierżant, plutonowy i kapral (równorzędni) 2 zł. 50 gr.,
st. szeregowiec i szeregowiec (równorzędni) — 2 zł.

Przy podróżach służbowych do Warszawy, Gdyni, na teren wojew. Śląskiego i do m. Białej wymiar djet zwiększa się o 20%.

Jednostką obliczenia djet jest 24-godzinny okres czasu, liczony od chwili wyjazdu ze zwykłego miejsca służbowego do chwili powrotu do tegoż miejsca, przyczem:

a) jeżeli pobyt poza zwykłem miejscem służbowem trwa dłużej niż 24 godziny, należy się za końcowy okres czasu, o ile on wynosi więcej niż 12 godzin, cała djeta, o ile zaś wynosi więcej niż 6 godzin — połowa djety;

b) jeżeli pobyt poza zwykłem miejscem służbowem trwa krócej, niż 24 godziny, należy się połowa djety, o ile pobyt ten trwa dłużej niż 6 godzin, cała zaś djeta tylko w tym wypadku, gdy pobyt poza zwykłem miejscem służbowem, trwający dłużej niż 6 godzin, przypada na porę nocną, między 21-ą a 6-ą godziną.

Na koszty dojazdu do dworca kolejowego, przystani, stacji autobusowej, lub lotniczej należy się szeregowym zawodowym na każdy dojazd wzgl. odjazd ryczałt w wysokości 90 gr.

556. NALEŻNOŚCI ZA DELEGACJE (PRZYDZIAŁ).

W razie delegacji (przydziału) do miejscowości, położonej poza zwykłem miejscem służbowem, wypłaca się djety przez pierwsze dwa tygodnie, licząc od dnia, następującego po dniu przybycia do miejsca delegacji — w całości; przez następnych 6 tygodni djety zmniejszone dla żonatych i wdowców z dziećmi (t. j. dla pobierających dodatek ekonomiczny) o 20%, dla samotnych (t. j. dla nie pobierających tego dodatku) o 40%, po upływie zaś tego czasu djety zmniejszone dla żonatych i wdowców z dziećmi o 30%, dla samotnych o 50%.

Prócz tego, jak i przy podróży służbowej ma prawo delegowany do bezpłatnego przejazdu oraz ryczałtu na dojazd do i z dworca kolei, przystani, stacji.

557. NALEŻNOŚCI ZA PRZENIESIENIA.

W razie przeniesienia na inne miejsce służbowe przysługują przeniesionemu:

1) djety dla przeniesionego za czas przejazdu do nowego miejsca służbowego i za pierwszą dobę pobytu w temże miejscu, oraz dla jego żony i dzieci za taki sam czas, a to dla żony w wysokości 75%, dla dzieci w wysokości 50% djet, przysługujących przeniesionemu, o ile na te osoby pobiera dodatek ekonomiczny.

2) Bezpłatny przejazd dla przeniesionego oraz jego żony i dzieci, o ile na te osoby pobiera dodatek ekonomiczny; ponadto zwrot kosztów przejazdu dla jednej osoby z jego służby.

3) Zwrot kosztów przewozu urządzenia domowego.

Tytułem należności wymienionej w punkcie 3 przysługuje:

a) zwrot kosztów przewozu urządzenia domowego koleją lub statkiem,

b) ryczałt na pokrycie wszystkich innych kosztów, połączonych z przesiadaniem w wysokości samotnemu — 75% jednomiesięcznego, pobierającemu dodatek ekonomiczny na trzech lub mniej członków rodziny — 75% dwumiesięcznego, pobierającemu dodatek ekonomiczny na wiecej niż trzech członków rodziny — 75% trzymiesięcznego uposażenia.

Za podstawę obliczenia ryczałtów przyjmuje się uposażenie w wymiarze dla samotnego (t. j. bez dodatku ekonomicznego) zwiększone ewentualnie o 20%, o ile przeniesienie następuje ze stolicy lub obszaru wojew. Śląskiego, względnie do stolicy lub na obszar tego województwa, jak również, gdy przeniesienie następuje w obrębie tego województwa.

Ryczałt powyższy wypłaca się przeniesionemu po jego zgłoszeniu się na nowem miejscu służbowem. Przy przeniesieniu na prośbę zasadniczo nie przysługuje należytość za przeniesienie, może ona jednak być przyznana w drodze wyjątku, w całości lub części, według uznania właściwej władzy naczelnej.

Uposażenie szereg. rezerwy.

558. UPOSAŻENIA POWOŁANYCH DO ĆWICZEŃ.

Szereg. rezerwy, powołani do ćwiczeń, otrzymują za każdy dzień służby dzienny żołd posiadanego stopnia, obliczony w stosunku 1/10 części żołdu za dekadę szeregowych, pełniących obowiązkową służbę wojskową. Szeregowym rezerwy, powołanym do ćwiczeń, prócz żołdu należy się wyekwipowanie, które pozostaje własnością Skarbu, pożywienie i kwatera na równi z szeregowymi, pełniącymi obowiązkową służbę wojskową. Jeżeli wojskowy powołany do ćwiczeń stawić się ma do służby w miejscowości poza miejscem swego zamieszkania, należą mu się koszta podróży tam i z powrotem.

Prawo do pobierania uposażenia trwa od dnia stawienia się do służby względnie przyjęcia w stan wyżywienia do dnia zwolnienia.

Jeżeli wojskowy, powołany do ćwiczeń, stawić się ma do służby poza miejscem swego zamieszkania, przysługuje mu uposażenie, licząc od dnia wyjazdu na służbę do dnia powrotu do miejsca swego zamieszkania. Wypłata uposażenia co 10 dni zgóry.

559. UPOSAŻENIA POWOŁANYCH NA SKUTEK MOBILIZACJI LUB CZĘŚCIOWEGO UZUPEŁNIENIA WOJSKA DO STOPY WOJENNEJ.

Szeregowi rezerwy (pospolitego ruszenia), powołani do czynnej służby wojskowej na skutek mobilizacji lub częściowego uzupełnienia wojska do stopy wojennej, oraz służący w tym czasie ochotnicy otrzymują od dnia stawienia się do służby względnie przyjęcia w stan wyżywienia wojska, uposażenie w wymiarze takim samym jak szeregowi pełniący obowiązkową służbę wojskową.

Jeżeli powołany stawić się ma do służby w miejscowości poza miejscem swego zamieszkania, przysługuje mu uposażenie, licząc od dnia wyjazdu na służbę do dnia powrotu do miejscowości swego zamieszkania, a nadto otrzymuje on zwrot kosztów podróży tam i zpowrotem.

Wypłata co 10 dni zgóry.

Inne świadczenia pieniężne.

560. ODPRAWY PRZY ZWOLNIENIU.

Szereg. zawod., przeniesieni do rezerwy względnie w stan spoczynku bez zaopatrzenia emerytalnego, otrzymują odprawę w wysokości: za czas służby w wojsku polskiem ponad 12 lat — osiemnastomiesięcznego, ponad 10 lat — dwunastomiesięcznego, ponad 6 lat — sześciomiesięcznego, ponad 3 lata — dwumiesięcznego uposażenia, ponad 2 lata — jednomiesięcznego, ostatnio pobieranego, uposażenia.

Do czasokresów, wymienionych powyżej zalicza się tylko służbę w charakterze wojskowego zawodowego i poprzedzającą uzyskanie tego charakteru służbę nadterminową.

Odprawy, przewidzianej wyżej nie otrzymują:

a) przeniesieni w stan nieczynny,
b) bezpośrednio po zwolnieniu przyjęci do służby cywilno-państwowej, samorządowej lub w zakładach i instytucjach, subwencjonowanych przez Państwo, o ile na tej służbie pozostaną przynajmniej przez 6-cio miesięczny okres,
c) pozbawieni charakteru szeregowych zawodowych wskutek orzeczenia, wydanego przez komisję dyscyplinarną,
d) wydaleni z wojska lub zwolnieni ze służby prawomocnem orzeczeniem sądu karnego.

Nabycie przez szereg. zawod. prawa do renty inwalidzkiej nie pozbawia go prawa do odprawy.

Powołani do czynnej służby wojskowej na skutek mobilizacji lub częściowego uzupełnienia wojska do stopy wojennej, szeregowi rezerwy i pospolitego ruszenia, oraz szeregowi ochotnicy — przy zwolnieniu z czynnej służby na skutek demobilizacji — otrzymują, jeżeli nie nabyli prawa do renty inwalidzkiej, w myśl obowiązujących przepisów — odprawę za czas służby podczas trwania mobilizacji (wojny):

— do 1-go roku w wysokości jednodekadowego, do 2 lat — dwudekadowego, ponad dwa lata — jednomiesięcznego żołdu, nadto wyżywienie w naturze lub strawne za ilość dni potrzebną do powrotu do miejsca zamieszkania.

Odprawa, nie należy się szeregowym demobilizowanym, jeżeli:

a) są funkcjonarjuszami państwowemi, względnie instytucji państwowych lub samorządowych,
b) zostają zwolnieni na własną prośbę lub na skutek reklamacji,
c) zostają wydaleni z wojska, lub zwolnieni ze służby prawomocnem orzeczeniem sądu karnego.

Szeregowi, pełniący obowiązkową służbę wojskową, oraz szeregowi ochotnicy, jak również wojskowi powołani do ćwiczeń — nie otrzymują przy zwolnieniu ze służby żadnej odprawy.

Każdy szereg. zawod., otrzymujący przy zwolnieniu odprawę winien złożyć deklarację, że bezpośrednio po zwolnieniu nie wstępuje do służby cywilno-państwowej, samorządowej lub w zakładzie (instytucji) subwencjonowanej przez państwo. Każdy szereg. rezerwy, pospolitego ruszenia, otrzymujący przy demobilizacji odprawę, winien złożyć deklarację, że nie jest funkcjonarjuszem państwowym lub samorządowym.

Przy wymiarze odpraw uwzględnia się tylko uposażenie zasadnicze wraz z dodatkiem regulacyjnym, ekonomicznym, ewentualnie dodatkiem wyrównaczym, stołecznym względnie kresowym. Wszystkich innych dodatków nie uwzględnia się.

561. POŚMIERTNE I ZWROT KOSZTÓW POGRZEBU.

W razie śmierci wojskowego zawodowego w służbie czynnej należy wdowie, która pozostawała z nim w spólności małżeńskiej, pośmiertne w wysokości trzymiesięcznego uposażenia, pobranego ostatnio przez zmarłego. W braku wdowy, uprawnionej do pośmiertnego, należy się pośmiertne w tej samej wysokości dzieciom ślubnym, uprawnionym, i pasierbom zmarłego, jeżeli zmarły otrzymywał na nie dodatek ekonomiczny. W braku członków rodziny, wymienionych wyżej, zwraca się udowodnione koszta leczenia i pogrzebu do wysokości pośmiertnego innym krewnym i osobom postronnym, jeżeli zmarły nie pozostawił majątku ruchomego lub nieruchomego, wystarczającego na pokrycie tych kosztów, co powinno być stwierdzone przez władzę administracyjną. Pośmiertne względnie zwrot kosztów leczenia i pogrzebu wypłaca się: także po wojskowych zawodowych, pozostających w stanie nieczynnym, jeżeli pobierają uposażenie w całości lub części. W razie śmierci obwinionego w czasie zawieszenia go w służbie z równoczesnem ograniczeniem uposażenia do pewnej wysokości, za podstawę obliczenia pośmiertnego bierze się pełne uposażenie. Koszty leczenia i pogrzebu ustala się na podstawie udokumentowanych rachunków.

Celem uzyskania pośmiertnego wnoszą zainteresowani podanie do płatnika, który wypłacił zmarłemu ostatnie czynne uposażenie — z następującemi dokumentami:

a) wdowa — świadectwo śmierci męża oraz poświadczenie właściwej władzy stwierdzające wspólność pożycia małżeńskiego;
b) dzieci (pasierby), na które zmarły otrzymywał dodatek ekonomiczny, świadectwo śmierci ojca (ojczyma) oraz świadectwo śmierci matki względnie dowód, stwierdzający nieistnienie wspólności małżeńskiej matki ze zmarłym;
c) inni członkowie rodziny, na które zmarły nie otrzymywał dodatku ekonomicznego, dalsi krewni, względnie osoby obce, które poniosły koszty leczenia i pogrzebu zmarłego — oprócz świadectwa śmier-

ci — rachunek poniesionych kosztów leczenia i pogrzebu, oraz zaświadczenie właściwej władzy administracyjnej lub sądowej, że zmarły nie pozostawił ani uprawnionej wdowy, względnie dzieci lub pasierbów, ani majątku ruchomego lub nieruchomego, wystarczającego na pokrycie tych kosztów. Zwrot kosztów pogrzebu do przepisanej wysokości może obejmować również takie koszty jak na przewóz zwłok do grobowca rodzinnego, wystawienie pomnika i t. p.

562. OPŁATY SZKOLNE.

Szereg. zawod. przysługuje za dzieci, na które pobierają dodatek ekonomiczny, — zwrot opłaty szkolnej, jeżeli z powodu braku wolnego miejsca w danej klasie równorzędnej szkoły państwowej uczęszczają one do prywatnych szkół średnich, ogólnokształcących względnie zawodowych. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego ustala corocznie wykaz wyżej wymienionych szkół prywatnych. Za prywatną szkołę średnią nie uważa się wszelkiego rodzaju kursów (np. maturalnych przygotowawczych, dokształcających, handlowych, wojskowych i t. p.), które nie należą do normalnych organizacji szkolnych. Za dzieci, uczęszczające do t. zw. klas podwstępnych i wstępnych prywatnych szkół średnich ogólnokształcących, które to klasy nie mają odpowiednika w szkolnictwie państwowem, nie zwraca się opłaty szkolnej. Opłata szkolna za dzieci, uczęszczające do prywatnej szkoły artystycznej, może być zwrócona tylko w tym wypadku, gdy dziecko ukończyło 16 lat życia przed rozpoczęciem półrocza, za które opłata szkolna ma być zwrócona, a wojskowy przedstawi władzy asygnującej umotywowaną opinję zarządu odnośnej szkoły artystycznej o wyjątkowych zdolnościach artystycznych dziecka i o traktowaniu nauki przez to dziecko jako przygotowania do przyszłego zawodu.

Jeżeli dziecko uczęszcza równocześnie do jakiejkolwiek szkoły państwowej, Skarb Państwa nie zwraca opłaty za naukę w szkołach prywatnych. Opłatę szkolną zwraca się w wysokości faktycznej opłaty, nie więcej jednak, jak do wysokości 30 (trzydzieści) zł. miesięcznie w szkołach średnich ogólno-kształcących i do wysokości 45 (czterdzieści pięć) zł. miesięcznie w szkołach średnich zawodowych. Kwoty, należące się z tytułu zwrotu opłaty szkolnej, wypłaca się zasadniczo za miesiące od września do czerwca włącznie.

Jeżeli jednak w odnośnym zakładzie naukowym nauka szkolna odbywa się również w czasie miesięcy lipca i sierpnia, wówczas zwraca się opłatę szkolną również za te miesiące, o ile w ciągu poprzednich miesięcy, stanowiących normalny rok szkolny nie wyczerpano maksymalnej kwoty, do wysokości której zwraca się w ciągu roku szkolnego opłatę szkolną, t. j. 300 (trzysta) względnie 450 (czterystapięćdziesiąt) złotych.

Za dzieci, które zostały w całości uwolnione od opłaty szkolnej, względnie za które opłata została w całości pokryta przez instytucje prywatne, nie należy się zwrot żadnej opłaty.

Za dzieci, zwolnione w części od opłaty szkolnej, względnie za które opłata szkolna została w części pokryta przez instytucje prywatne, wypłaca się tylko odpowiednią różnicę.

Prawo do zwrotu opłaty szkolnej zależne jest od okoliczności, czy dziecko nie zaniedbuje się w nauce i czy zachowuje się nienagannie. Dwukrotne nieuzyskanie promocji do następnej klasy lub dwukrotna zła ocena zachowania się w świadectwie rocznem odbierają prawo do zwrotu opłaty szkolnej.

Za jedno dziecko zwraca Skarb Państwa albo opłatę szkolną w szkole średniej ogólno-kształcącej, albo też opłatę szkolną w średniej szkole zawodowej, ale nie łącznie obie opłaty.

Zwrot opłaty szkolnej następuje na skutek podania do przełożonej władzy skierowanego drogą służbową.

Podanie winno zawierać następujące dane:

a) że petent nie uzyskał zwolnienia od opłaty za naukę dziecka względnie, że uzyskał zniżkę tejże opłaty i w jakiej mianowicie

wysokości;

b) że opłata za naukę nie została pokryta przez instytucje społeczne (np. t. zw. koło wpisów szkolnych, koło przyjaciół młodzieży i t. p.) względnie, że została pokryta przez nie w części i w jakiej wysokości;

c) że dziecko nie korzysta ze stypedjum, a jeżeli tak, to kto i w jakiej wysokości tego stypedjum udzielił,

d) że dziecko nie uczęszcza do jakiejkolwiek szkoły państwowej,

Oprócz dowodu, stwierdzającego powyższe okoliczności, do podania należy dołączyć zaświadczenie dyrekcji miejscowej, względnie najbliższej państwowej szkoły średniej ogólno-kształcącej względnie zawodowej, że dziecko nie zostało przyjęte z powodu braku wolnego miejsca w danej klasie.

Zaświadczenie to, o ile chodzi o szkoły średnie ogólno-kształcące, winno być dołączone wówczas, jeżeli dziecko uczęszcza do klas od I. do III. włącznie szkoły prywatnej; jeżeli dziecko uczęszcza do klas od IV. do VIII. włącznie szkoły prywatnej, należy zaświadczenie dołączyć w tym wypadku, gdy miejscowe lub najbliższe gimnazjum państwowe jest tego samego typu co szkoła prywatna, do której dziecko uczęszcza.

W razie wystąpienia dziecka ze szkoły, szeregowy obowiązany jest bezzwłocznie zawiadomić o tem władzę przełożoną.

563. POMOC LEKARSKA.

Szeregowym zarówno zawodowym jak i niezawodowym przysługuje bezpłatnie pomoc lekarska. Przy leczeniu szpitalnym szeregowym zawodowym potrąca się z uposażenia odpowiedni równoważnik za wyżywienie, a szeregowym niezawodowym zmniejsza się żołd o 25%, o ile choroba nie pozostaje w związku z pełnieniem obowiązków służbowych.

Najbliższa rodzina szeregowego zawodowego z pomocy lekarskiej korzysta również bezpłatnie, jednakże za środki lecznicze jak i za wyżywienie przy leczeniu szpitalnem uiszcza ustaloną opłatę.

564. OPŁATY EMERYTALNE.

Opłaty emerytalne pobiera się z uposażenia wojskowych zawod. w służbie czynnej w następującej wysokości:

a) w wysokości 3% uposażenia przez potrącenie każdego miesiąca z uposażenia,

b) w wysokości połowy różnicy uposażenia przy każdorazowem osiągnięciu uposażenia wyższej grupy lub szczebla, względnie przy uzyskaniu lub podwyższeniu dodatku, zaliczalnego do emerytury; opłatę tę pobiera się przez przeciąg jednego roku od dnia pierwszego miesiąca po uzyskaniu wyższego uposażenia.

Opłaty emerytalnej nie należy natomiast potrącać od wszystkich innych dodatków. Opłaty emerytalnej nie potrąca się również od odpraw, wypłacanych wojskowym zawodowym. Przez czas opłacania połowy różnicy w wysokości uposażenia, pobiera się opłatę w wysokości 3% od ostatnio otrzymywanego uposażenia (t. j. od uposażenia otrzymywanego przed osiągnięciem wyższej grupy względnie szczebla lub dodatku albo jego podwyżki, zaliczalnego do uposażenia emerytalnego), jak również od pozostałej różnicy w wysokości uposażenia (dodatku). Tej części uposażenia, która podlega potrąceniu tytułem opłat emerytalnych nie bierze się pod uwagę przy wymiarze podatku dochodowego to znaczy, że najpierw potrąca się opłatę emerytalną, a dopiero od pozostałej reszty uposażenia wymierza się podatek dochodowy. W razie zwolnienia wojskowego zawodowego potrącone opłaty nie podlegają zwrotowi.

565. PODATEK DOCHODOWY.

Szeregowym zawodowym potrąca się podatek dochodowy zarówno od uposażenia jak i wszystkich dodatków, a nawet zapomóg, remuneracji

i t. p., z wyjątkiem takich należności, które są przeznaczone na pokrycie kosztów związanych z wykonaniem obowiązków służbowych. Tutaj należą djety, należności za delegacje oraz inne należności wypłacane w miejsce djet, a więc dodatek dla szeregowych żandarmerji, dodatek podczas ćwiczeń, dodatek topograficzny dla szeregowych zawodowych, dodatek w czasie zaokrętowania, dodatek dla nurków i specjalistów morskich, dodatek asystencyjny. Podatku dochodowego nie potrąca się również od dodatku na mieszkanie i od zwrotu opłat szkolnych. Stopa % podatku dochodowego pozostaje w zależności od wysokości dochodu służbowego, obliczonego w stosunku rocznym.

566. 10% PODWYŻKA UPOSAŻENIA I 15% DODATEK.

Uposażenie zasadnicze wraz z dodatkiem regulacyjnym, stołecznym, względnie kresowym i wyrównaczym zwiększa się obecnie o 10% tytułem podwyżki i do obliczonej w ten sposób kwoty dodaje się 15% tytułem dodatku miesięcznego.

B) Gospodarka mundurowa.

567. OGÓLNE POJĘCIA O GOSPODARCE MUNDUROWEJ.

Wyposażenie mundurowe na koszt Skarbu Państwa z zapasów wojskowych przysługuje obecnie:

1) szeregowym służby czynnej (niezawodowym) przez czas pełnienia przez nich tej służby;
2) szeregowym nadterminowym przez czas pełnienia czynnej służby nadterminowej;
3) szeregowym zawodowym — za wyjątkiem chorążych *) — będącym w stanie czynnym, a także w stanie nieczynnym wówczas, gdy nie tracą uprawnień stanu czynnego;
4) szeregowym rezerwy, powołanym na ćwiczenia lub do służby czynnej przez czas odbywania ćwiczeń, względnie służby czynnej;
5) szeregowym uczniom szkół wojskowych przez czas pobytu w tych szkołach.

Szeregowych wyposażają w należne umundurowanie właściwe jednostki administracyjne. Zaopatrywanie zaś jednostek admin. w potrzebny materjał mundurowy jest zadaniem służby intendentury.

Do zakresu zaopatrzenia mundurowego należą następujące grupy materjałowe, objęte ogólną nazwą „materjału mundurowego":

A) Umundurowanie, na które składają się: a) odzież wierzchnia (63 przedmiotów), b) bielizna osobista (18 przedmiotów). c) obuwie (15 przedmiotów), d) okrycie zimowe (15 przedmiotów), e) ubrania gimnastyczne i sportowe (11 przedmiotów).
B) Pościel: a) koszarowa (9 przedmiotów), b) szpitalna (6 przedmiotów.
C) Oporządzenie: a) osobiste (28 przedmiotów, b) specjalne i zbiorowe (14 przedmiotów).
D) Oznaki i godła (14 przedmiotów).
E) Materjały i dodatki krawieckie (43 przedmioty).
F) Materjały i dodatki szewskie (28 przedmiotów).
G) Materjały i dodatki rymarskie (do oporządzenia) (15 przedmiotów).
H) Przybory i narzędzia krawieckie (14 przedmiotów).
I) Przybory i narzędzia szewskie (33 przedmioty).
K) Maszyny rzemieślnicze krawieckie i szewskie (4 przedmioty).

W skład grup materjałowych A, B, C i D, wchodzą przedmioty gotowe do użytku, stanowiące t. zw. materjał mundurowy „trwały", o usta-

*) Chorążowie otrzymują przy nominacji kwotę pieniężną na wyekwipowanie, a następnie roczny dodatek mundurowy—podobnie jak oficerowie.

lonych normach trwałości. Norma trwałości określa minimalną ilość miesięcy, przez jaką dany przedmiot ma pozostawać w użytku szeregowych w normalnych warunkach i przy odpowiedniej konserwacji *).

Grupy materjałowe E, F. G, oraz przybory krawieckie (H a) i szewskie (I a) stanowią materjał mundurowy „jednorazowego użytku". Narzędzia krawieckie (H b) i szewskie (I b), oraz maszyny rzemieślnicze (K), należą do inwentarza warsztatów naprawkowych i podlegają amortyzacji, a to narzędzia — w okresie 3-ch, maszyny zaś w ciągu 10-iu lat.

Zewnętrzny wygląd umundurowania, mianowicie formę, krój, barwę, dystynkcję, jak również sposób noszenia umundurowania określają przepisy „o ubiorze wojska **). Główne przedmioty umundurowania i oporządzenia wytwarzane są w kilku rozmiarach, czyli t. zw. numerach wielkości ***).

Tak gotowe przedmioty, jak i materjały wytwórcze działu mundurowego, przyjęte przez właściwy organ odbiorczy, muszą być zaopatrzone w przepisowe „cechy" czyli znaki, stwierdzające: 1) własność Skarbu, 2) rok i miesiąc produkcji, 3) nazwę względnie firmę dostawcy (wytwórni), 4) komisję, która dokonała odbioru jakościowego; w dalszym ciągu cechowane są jeszcze przedmioty mundurowe znakami: składnicy mundurowej przechowującej je i jednostki administracyjnej, która otrzymuje je do użytku ****).

568. TABELE NALEŻNOŚCI MUNDUROWYCH.

Normy wyposażenia mundurowego ustalone są w „tabelach należności mundurowych na czas pokoju" *). Normy te są narazie częściowo teoretyczne z pewnemi ograniczeniami **). Tabel należności jest sześć, a mianowicie:

1) tabela zestawów mundurowych, ustalająca ilość i skład zestawów mund.;
2) tabela należności mundurowych jednostkowych;
3) tabela należności mundurowych zbiorowych,
4) tabela należności mundurowych szpitalnych,
5) tabela należności narzędzi i maszyn rzemieślniczych,
6) tabela należności mydła dla celów hygjeny.

Tabele należności służą za podstawę do zaopatrzenia jednostek adm. i wyposażenia poszczególnych jednostek użytkujących w materjał mundurowy.

---

*) Normy trwałości wyszczególnione są w katalogu materjału mundurowego (załącznik do „Wytycznych do gospodarki mundurowej"); główne przedmioty umundurowania posiadają dwojakie normy trwałości: a) ogólne i b) dla szkół wojskowych. W tymże katalogu mieści się również obowiązujący cennik materjału mundurowego. Zużycie przedmiotu wcześniejsze od normy trwałości uważa się za szkodę wyrządzoną Skarbowi Państwa.

**) Patrz rozdział: „Umundurowanie i oporządzenie szeregowych".

***) Tak np.: czapki produkuje się w 6-ciu, płaszcze w 4-ch, kurtki sukienne w 8-iu, spodnie sukienne i ubrania drelichowe w 6-ciu, koszule, kalesony, kaftany i kożuszki w 4-ch, rękawice dziane w 5-ciu, kożuchy i pasy główne w 2-ch numerach wielkości; dla obuwia ustalono 10 numerów wielkości, z których każdy ma 2 wymiary „tęgości", razem zatem obuwie dla wojska produkuje się w 20-tu różnych rozmiarach.

****) Sposób cechowania i formy cech ustala „Instrukcja o cechowaniu materjału mundurowego" (M.-1/24).

*) Biuro Ogólno-Administr. L. 1844/P. S. z dn. 27. marca 1929 r.; przepis ukazał się we wrześniu 1920 r.

**) Odpowiadającemi ograniczeniom budżetu na umundurowanie.

569. TABELA NALEŻNOŚCI MUNDUROWYCH JEDNOSTKOWYCH.

Najważniejszą jest tabela należności mundurowych jednostkowych, która określa normy wyposażenia mundurowego szeregowych wszystkich broni i służb, oraz szkół wojskowych — z uwzględnieniem ich kategoryj, stopni służbowychź funkcyj, oraz przeniesień i stanów służbowych. Stosownie do tego dzielą się też należności jednostkowe na: 1) zasadnicze, 2) specjalne i 3) przeniesieniowe, oraz urlopowe.

Zasadnicze wyposażenie mundurowe każdego szeregowego służby czynnej składa się z siedmiu zestawów mundurowych; są to:

1) zestaw umundurowania wyjściowy, 2) zestaw umundurowania ćwiczebny, 3) zestaw oporządzenia, 4) zestaw bielizny osobistej, 5) zestaw okrycia zimowego, 6) zestaw pościeli koszarowej, 7) zestaw gimnastyczny.

Zestawy wymienione pod l. 4 do 7 włącznie, są jednakie dla wszystkich szeregowych niezawodowych; natomiast zestawy umundurowania (l. 1. i 2), są zróżniczkowane na 3 rodzaje: a) dla pieszych. b) dla jezdnych i c) dla wojsk technicznych, zaś zestaw oporządzenia (l. 3) na dwa rodzaje: a) dla pieszych i b) dla jezdnych. Oba zestawy umundurowania są pozatem pod względem rodzaju i ilości przedmiotów niemal identyczne, a różnią się tylko jakością przedmiotów.

Szczegółowy wykaz zasadniczych należności szeregowych służby czynnej z oznaczeniem jakości przedmiotów przedstawia tabela na str. 575.

Należności ustalone dla szeregowego jezdnego przysługują:

1) szeregowym kawalerji, taborów i artylerji — za wyjątkiem jednostek artylerji przeciwlotniczej:
2) szeregowym w plutonach konnych, bataljonów telegraficznych i radjotelegraficznych i w plutonach artylerji pułków piechoty;
3) tym szeregowym innych broni i służb, którym należy się etatowo koń wierzchowy (trębacze, łącznicy i wywiadowcy konni i t. p.).

Należności ustalone dla szeregowego wojsk technicznych przysługują:

1) szeregowym w formacjach saperów i saperów kolejowych,
2) szeregowym w formacjach łączności — za wyjątkiem wymienionych powyżej w punkcie 2),
3) szeregowym w dywizionach pociągów pancernych.

Szeregowym wszystkich innych broni i służb, niewymienionych powyżej, przysługuje wyposażenie mundurowe, ustalone dla szeregowego pieszego.

To samo odnosi się do podoficerów zawodowych, przyczem jednak wyposażenie zasadnicze podoficerów zawodowych różni się nieco od należności szeregowych służby czynnej w następujących punktach:

1) każdemu podoficerowi zawodowemu należy się w zestawie umundurowania wyjściowego dodatkowo: 1 par. spodni suk. długich,
2) podoficerom zawodowym nie należy się zestaw gimnastyczny, oraz szczoteczka do zębów w zestawie oporządzenia.
3) zestaw pościelowy przysługuje tylko tym podoficerom zawodowym, którzy korzystają z kwatery wspólnej w koszarach w myśl § 1 P. S. 180 — 6825 z dn. 31. VIII. 1928 r. i opłacają za nią należność stosownie do postanowień § 10, pkt. b) tegoż przepisu,
4) podoficerowie zawodowi żandarmerji, oraz szeregowi żandarmerji służby czynnej w 3-im okresie szkolenia (żandarmi próbni) otrzymują wyposażenie podoficera zawodowego pieszego z tem, że zamiast trzewików i owijaczy w zestawach umundurowania przysługują im buty kawaleryjskie; nadto otrzymują zestaw przyborów żandarmskich, składający się z: torby, portfelu i sznurów żandarmskich.

Co do szeregowych-uczniów szkół wojskowych, tabela przewiduje dla nich tylko dwa rodzaje należności mundurowych zasadniczych. Uczniowie szkół podchorążych: kawalerji i artylerji mają otrzymywać wyposażenie szeregowego jezdnego, a uczniowie innych szkół podchorążych, oraz

Tabela należności szeregowych służby czynnej.

Zestaw umundurowania wyjściowy			Zestaw umundurowania ćwiczebny			Zestaw oporządzenia		Zestaw bielizny osobistej	Zestaw okrycia zimowego	Zestaw pościeli koszarowej	Zestaw gimnastyczny	Uwagi
dla pieszych	dla jezdnych	dla wojsk techn.	dla pieszych	dla jezdnych	dla wojsk techn.	dla pieszych	dla jezdnych					
1 rogatywka piech. 1 suk. płaszcz dla pieszych 1 kurtka sukien. 1 p. spodni suk. 1 p. owijaczy suk. bluza drelichowa 1 p. spodni drelichow. 1 para trzew. sznur.	1 rogatywka z otok. wzgl. szwoleżerka 1 suk. płaszcz dla jezdnych 1 kurtka suk. 1 p. spodni suk. kaw. z karwacz. 1 bluza drelich. 1 p. spodni drel. 1 p. butów kawaler.	1 rogatywka dla pieszych 1 suk. płaszcz dla pieszych 1 kurtka suk. 1 p. spodni suk. dla pieszych 1 bluza drelich. 1p. spodni drel. 1 p. butów sap.	1 furażerka 1 suk. płaszcz dla pieszych 1 kurtka suk. 1 p. spodni suk. 1 p. owijaczy suk. 1 bluza drelich. 1 p. spodni drel. 1 p. spinaczy do spodni 1 para trzew. sznur.	1 furażerka 1 suk. płaszcz dla jezdnych 1 kurtka suk. 1 p. spodni suk. z karwacz. 1 bluza drelich. 1 p. spodni drel. 1 p. butów kawal.	1 furażerka 1 suk. płaszcz dla pieszych 1 kurtka suk. 1 p. spodni suk. dla pieszych 1 bluza drelich. 1 p. spodni drel. 1 p. butów saperск.	1 tornister z pasami 2 pasy główne 5 troków skórz. 1 pasek do spodni 1 chlebak 1 menażka 1 manierka z kubkiem 1 niezbędn 1 koc wełn. 1 pł. nam. z kołkami 1 komplet przyb. do czyszcz. 1 komplet przyb. do szycia 1 szczoteczka do zębów	2 pasy główne 2 trocz. do pasa gł. 5 troków skórz. 1 pasek do spodni 1 chlebak 1 menażk. 1 manierk. z kubkiem 1 niezbęd. 1 koc. wel. 1 pł. nam. z kołkami 1 p. ostróg 1 kom. prz. do czysz. 1 komplet przyb. do szycia 1 szczoteczka do zębów	2 szaliki płócien. 3 koszule letn. 3 p. kaleson. letnich 3 pary onuc letnich 3 chustki do nosa 3 ręczniki	1 szalik wełniany 1 kaftan dziany lub 2 koszule zimowe 2 p. kalesonów dzian. 3 pary onuc zimow. 1 p. nauszników 1 p. rękawic	1 koc 3 prześcieradła 2 wsypy 1 sienник	1 koszulka gimnastyczna 1 p. spodenek gimn. 1 para maszтów gimn.	Szer. kaw. i art. kon. przysł. dod. w zestaw. okr. zim.: 1 koż. kaw. Zest. okr. zim. nal. się w okr. zim. od 16.IX do 30.IX. Podof. nal. oporz. dod. 1 tembiak podof. Szer. dcy dod.: 1 gw. sygn. Przedm. wymien. rozum. się w stanie kompl. tj. z oznakami, łapkami i tp.
Jakość: Tylko przedmioty typowe klasy wartości „a".			Przedmioty typowe i zastępcze wszystkich klas wartości, z tem, że zdatność użytkowa nie może być mniejsza, jak 25% nowych.			Bez wzgl. na typ i kl. z tem, że przy użyciu umund. wyjścw. również oporząd. winno być typowe i możliw. klasy wartości „a".		1 komp. kl. „a", 2 pozos. bez wz. na kl. wartoś.	Bez względu na typ i klasę wartości			

Szkoły Podoficerskiej w Koninie — wyposażenie szeregowego pieszego, przyczem wszystkim uczniom wymienionych szkół należą się dodatkowo:

1) w zestawie umundurowania wyjściowego: 1 p. spodni suk. długich, 1 p. trzewików chromowych i 1 p. rękawiczek skórkowych;
2) w zestawie bielizny osobistej: 3 koszule nocne i 3 pary skarpetek letnich;
3) w zestawie okrycia zimowego: 3 p. skarpetek zimowych;
4) w zestawie oporządzenia: 1 p. szelek do spodni;
5) w zestawie pościeli: 3 poszwy na koc i 1 p. pantofli skórzanych; podchorążym szkół podchorążych: Kawalerji Artylerji należy się nadto 1 kożuszek kawaleryjski w zestawie okrycia zimowego.

Frekwentantom szkół (bataljonów) podchorążych rezerwy przysługują zestawy umundurowania i oporządzenia jak szeregowym służby czynnej, a inne zestawy (bielizny osob., okrycia zimow. i pościeli) jak uczniom szkół podchorążych.

Niezależnie od powyższych należności mundurowych zasadniczych ustanowione są w omawianej tabeli następujące należności specjalne, przysługujące dodatkowo:

1) szeregowym obsługi czołgów i samochodów pancernych — zestaw obsługi broni pancernej (beret, kurtka skórzana, opończa drelichowa);
2) szeregowym obsługi samolotów i szeregowym personelu latającego—zestaw lotniczy kurtka skórzana, rękawice lotnicze, opończa drelichowa),
3) szeregowym-kierowcom samochodowym i motocyklistom — zestaw kierowcy (czapka, kurtka i spodnie skórzane, rękawice szoferskie, opończa drelichowa),
4) szeregowym w formacjach wysokogórskich—zestaw wysokogórski trzewiki skalne, plecak górski*);
5) szeregowym-narciarzom i uczestnikom kursów narciarskich—zestaw narciarski (bluza, spodnie i trzewiki narciarskie, plecak górski),
6) szeregowym: kowalom, podkuwaczom, ślusarzom, rusznikarzom, puszkarzom, spawaczom autogen. i odlewniczym metali, zatrudnionym w kuźniach, zakładach i warsztatach wojskowych — zestaw rzemieślniczy bluza robocza, spodnie robocze, fartuch skórzany);
7) szeregowym — innym rzemieślnikom zatrudnionym w zakładach i warsztatach wojskowych—zestaw roboczy (bluza robocza, spodnie robocze, fartuch roboczy);
8) szeregowym-kucharzom i piekarzom zatrudnionym w oddziałach i piekarniach wojskowych—zestaw kucharski (czapka i bluza kucharska, fartuch kucharski).

Szeregowym wymienionym w punktach 1, 2 i 3 należy się nadto w okresie zimowym zestaw zimowy, składający się z: 1 p. butów filcowych, 1 kożucha krytego suknem i 1 kominiarki.

Zestawy przeniesieniowe i urlopowe nie mają znaczenia dla zaopatrzenia mundurowego, a tylko w wewnętrznej gospodarce mundurowej jednostek admin.; będzie o nich mowa w rozdz. IV.

570. TABELA NALEŻNOŚCI MUNDUROWYCH ZBIOROWYCH.

Tabela należności mundurowych zbiorowych określa normy wyposażenia wszystkich formacyj broni i służb, oraz szkół wojskowych w sprzęt mundurowy, służący do ogólnego użytku, a mianowicie w:

1) zestawy wartownicze zimowe (kożuch wartowniczy, niedźwiadki, kalosze słomiane), 2) zestawy stajenne (fartuch roboczy, trepy drewniane), 3) ubrania i fartuchy robocze, 4) opończe drelichowe, 5) kożuchy kryte, 6) buty filcowe i gumowe, 7) trąbki sygnałowe, 8) worki na ubrania cywilne, 9) ubrania sportowe.

---

*) zamiast tornistra.

Przedmioty te, jako stanowiące t. zw. wyposażenie kollektywne, otrzymują jednostki admin. niezależnie od należności jednostkowych i przechowują je zasadniczo w swych magazynach mundurowych, wydając szeregowym tylko do użytku przejściowego na czas wykonywania przez nich pewnych doraźnych zadań służbowych. Przeznaczenie zestawów wartowniczych, stajennych i sportowych, jak również trąbek sygnałowych i worków na ubrania objaśniają same nazwy.

Co do pozostałych przedmiotów, są one przeznaczone:

a) ubrania i fartuchy robocze—do zaopatrywania szeregowych przy wykonywaniu robót niszczących lub brudzących umundurowanie, n. p. przy porządkowaniu koszar, przy robotach w magazynach, kuchniach i t. p.,
b) opończe drelichowe—dla personelu zatrudnionego przy maszynach, pomocników kierowców samochodowych i t. p.,
c) kożuchy i buty filcowe—do zaopatrywania w okresie zimowym szeregowych szczególnie narażonych na zimno, jak: woźnice, konwojenci transportów, obsługa pociągów i t. p.

571. INNE TABELE NALEŻNOŚCI.

Tabela należności mundurowych szpitalnych ustala normy wyposażenia wojskowych szpitali, garnizonowych izb chorych i garnizonowych przychodni dentystycznych w materjał mundurowy i mundurowo-szpitalny, t. j. w pościel szpitalną, bieliznę osobistą, bieliznę szpitalną, ubrania szpitalne i zestawy dezynfektorskie.

Tabela należności narzędzi i maszyn rzemieślniczych ustanawia normy wyposażenia w ten sprzęt warsztatów naprawkowych szewsko-krawieckich w jednostkach administracyjnych — w zależności od ilości zatrudnionych rzemieślników.

Wreszcie w tabeli należności mydła podane są normy dzienne mydła do mycia, golenia, kąpieli, oraz do prania bielizny i pościeli dla wszystkich jednostek użytkujących.

Między innemi należności te wynoszą:

1) dla każdego szeregowego służby czynnej po 15 gramów dziennie,
2) dla szeregowych: obsługi samolotów i personelu latającego, rzemieślników, kierowców, magazynierów, kucharzy, sanitarjuszów i dezynfektorów—dodatkowo po 2 g,
3) dla uczniów korpusów kadetów i Szkoły Podofic.—po 16 g,
4) dla podchorążych i frekwentantów szkół podchorążych rezerwy—po 16,5 g,
5) dla szeregowych i oficerów będących w leczeniu szpitalnem—po 19 g dziennie.

572. OGÓLNE ZASADY ZAOPATRZENIA MUNDUROWEGO.

Jednostki administracyjne posiadają dwa rodzaje zapasów mundurowych: 1) zapas wojenny i 2) zapas użytku bieżącego.

Pierwszy z nich, mający przeznaczenie specjalne, znajduje się jedynie w przechowaniu jednostek adm., które nie mają prawa nim dysponować.

Przedmiotem gospodarki mundurowej jednostek adm. jest tylko zapas użytku bieżącego, który obejmuje:

1) materjał mundurowy w pododdziałach (na szeregowych) na cały stan umundurowanych*),

*) Stan umundurowanych jest to ilość szeregowych, którzy w danym dniu użytkują materjał mundurowy danej jednostki adm.; liczbę tę otrzymuje się przez dodanie stanów wykazanych w:

1) księgach wyposażenia osobistego wszystkich pododdziałów,
2) kartotece wyposażenia podoficerów zawodowych,
3) księdze wyposażenia przeniesionych służbowo, oraz
4) urlopowanych na krótki termin.

Stan umundurowanych prowadzi się w dziennikach należności w osobnej rubryce.

2) zapas podręczny pododdziałów, który nie może przekraczać 5% umundurowania ćwiczebnego, znajdującego się na szeregowych,
3) zapas gospodarczy jednostki admin. (w magazynie umund.), który powinien wynosić stale conajmniej 10% ilości wszystkich przedmiotów umundurowania, oporządzenia i pościeli, będących w użytku wszystkich pododdziałów*).

Aby jednostki adm. mogły utrzymać stale powyższy stan zapasu użytkowego otrzymują one perjodycznie uzupełnienia (roczne), odpowiadające normalnemu zużyciu materjału w danym okresie czasu, czyli normalne roczne zaopatrzenie.

W wypadkach znacznych szkód i strat materjałowych, oraz stałego zwiększenia stanu liczebnego conajmniej o 20%, przysługuje jednostkom admin. zaopatrzenie mundurowe doraźne.

Normalne zaopatrzenie mundurowe jednostek adm. dzieli się na: 1) materjałowe i 2) pieniężne.

573. ZAOPATRZENIE MATERJAŁOWE.

Zaopatrzenie materjałowe polega na dostarczaniu jednostkom adm. w naturze tych przedmiotów działu munduroweto, które ze względu na specjalne wymagania techniczne są wytwarzane, względnie zakupywane centralnie pod nadzorem fachowych organów służby intendentury.

Organem materjałowego zaopatrzenia mundurowego jest Wojsk. Zakład Zaopatrzenia Int. i Tab.

System zaopatrzenia materjałowego jest następujący:

Z początkiem każdego roku Departament Int. ustala i ogłasza roczne „kwoty budżetowe" na uzupełnienie wyposażenia mundurowego poszczególnych jednostek użytkujących, t. j. szeregowych wszystkich rodzajów broni i służb, szkół wojskowych, łóżek szpitalnych i t. p.

Na podstawie tych kwot i przeciętnych stanów szeregowych z poprzedniego roku kalendarzowego (względnie etatowej liczby łóżek) obliczają jednostki adm. należny im „kredyt mundurowy" przysługujący na nadchodzący rok gospodarczy i w ramach tego kredytu sporządzają zapotrzebowania na te przedmioty umundurowania, oporządzenia i pościeli, których brak odczuwają.

Wyliczenia kredytu i zapotrzebowania mundurowe składają jednostki adm. właściwym filjom M. Z. Z. Int. i Tab., które po sprawdzeniu przesyłają je kierownictwu Zakładu do realizacji.

W. Zakład Zaop. Int. i Tab. przydziela jednostkom adm. zapotrzebowane przedmioty ze swych składnic mundurowych (w Warszawie, Poznaniu i Krakowie) zapomocą perjodycznych rozdzielników mundurowych wydawanych w miarę postępów produkcji umundurowania.

Składnice mundurowe dostarczają przydzielony materjał bezpośrednio jednostkom adm. przesyłkami kolejowemi. Jednostki otrzymują przedmioty mundurowe w formie gotowej do użytku, jedynie naszycie oznak i godeł dokonywane jest w warsztatach jednostek

Jednostki adm. mają prawo oznaczać w zapotrzebowaniachh mund. żądane numery wielkości głównych przedmiotów umundurowania, a skład-

---

*) Zapas gospodarczy przeznaczony jest do: 1) pokrywania potrzeb jednostki adm. w razie czasowego zwiększenia się stanu umundurowanych ponad stan normalny (n. p. w okresie wcielania rekrutów), 2) wyposażenia rezerwistów powołanych na ćwiczenia, 3) wymiany przedmiotów wycofywanych z użytku pododdziałów skutkiem wybrakowania, bądźteż czasowo (n. p. do prania), 4) doraźnego uzupełniania braków, powstałych w pododdziałach skutkiem strat lub szkód, 5) do innych celów gospodarczych jak: tworzenie zestawów przeniesionych, zajęcia koszarowe, uzupełnianie odzieży szeregowych zwalnianych ze służby czynnej i t. p.

Zapas gospodarczy powinien składać się z przedmiotów wszystkich klas wartości.

nice obowiązane są stosować się do tych życzeń przy wysyłce materjału; jeżeli jednostka adm. nie wyraziła żadnych życzeń w tym względzie, wówczas składnica wysyła przedmioty wszystkich numerów wielkości—w takim stosunku, jaki ustalony jest dla produkcji.

Wyjątek od powyższych ogólnych zasad zaopatrzenia materjałowego dopuszczony jest dla szkół wojskowych. Mianowicie uczniom szkół podchorążych przysługuje umundurowanie i obuwie chromowe, a uczniom Szkoły Podoficerskiej i korpusów kadetów również bielizna osobista i pasy główne — wykonane na miarę. Z tego względu komendy wspomnianych szkół mają prawo: 1) albo składać na te przedmioty zapotrzebowania imienne z podaniem miar indywidualnych każdego ucznia, według których W. Z. Z. Int. i Tab. poleca wykonać i dostarczyć zamówione przedmioty, 2) albo też zażądać od W. Z. Z. Int. i Tab. materjałów wytwórczych i dodatków konfekcyjnych i uskuteczniać szycie umundurowania w własnym zakresie; w tym wypadku szkoła otrzymuje materjały wytwórcze, a na pokrycie kosztów robocizny w gotówce różnicę pomiędzy ceną gotowych przedmiotów z wartością wydanych jej materjałów i dodatków. Przedmioty wykonywane przez szkoły w własnym zakresie muszą pod względem formy i kroju odpowiadać ściśle obowiązującym opisom technicznym.

574. ZAOPATRZENIE UMUND. PIENIĘŻNE.

(ryczałt mundurowy).

Zaopatrzenie mundurowe pieniężne polega na realizowaniu pewnej części należności mundurowych jednostek w formie ryczałtu pieniężnego ustalanego przez Depart. Int., za który jednostki adm. zakupują w własnym zakresie potrzebne materjały i pokrywają inne wydatki działu mundurowego.

Ryczałt mundurowy należy do grupy ryczałtów typu „A". (J. A.-1, cz. IV. rozdz. II) i przeznaczony jest na następujące potrzeby:

1) zakup przedmiotów niedostarczanych w naturze względnie materjałów do ich wytwarzania; 2) zakup oznak i godeł, oraz przyborów osobistych dla szeregowych; 3) zakup przyborów i środków do konserwacji materjału mund.; 4) zakup materjałów naprawkowych i przyborów do naprawy materjału mundurowego; 5) zakup narzędzi i maszyn rzemieślniczych szewskich i krawieckich, części zamiennych, oraz wydatki związane z ich konserwacją i naprawą; 6) zakup przyborów i farb do cechowania materjału mund.; 7) koszty ewent. barwienia drelichów; 8) koszty cynowania, naprawy i malowania menażek i manierek; 9) karty utrzymania warsztatów naprawkowych szewsko-krawieckich (robocizna, świadczenia soc., administracja); 10) zakup materjałów do prania umundurowania, bielizny i pościeli, oraz utrzymanie pralni — względnie koszty prania; 11) utrzymanie kąpielisk dla szeregowych i związane z tem wydatki (oprócz wody) — względnie opłaty za kąpiele szeregowych; 12) zakup przyborów i środków dezynfekcyjnych i inne koszty dezynfekcji umundurowania; 13) zakup mydła do mycia i golenia dla szeregowych.

Wysokość ryczałtu mundurowego ustala Departament Intend. z początkiem każdego okresu budżetowego w kwotach, czyli „stawkach" dziennych na poszczególne jednostki użytkujące. Stawki ryczałtowe zróżniczkowane są według rejonów administracji pieniężnej — z uwzględnieniem warunków miejscowych, oraz według kategoryj szeregowych (zawodowy i niezawodowy) i rodzajów broni i służb — stosownie do różnorodnych potrzeb; nadto osobne stawki ustanawiane są dla szkół wojskowych, szpitali, izb chorych, przychodni dentystycznych i zakładów karnych.

Należności pieniężne jednostek adm. z tytułu ryczałtu mundurowego oblicza się w okresach miesięcznych z dołu, mnożąc rzeczywiste stany jednostek użytkujących w danym miesiącu (według dziennika należności) przez odnośne stawki dzienne. Należności te asygnują jednostkom adm. kierownicy właściwych rejonów administracji pieniężnej.

Należności ryczałtowe księguje jednostka adm. na przychód „funduszu ryczałtu mundurowego", którym zarządza dowódca jednostki adm. samodzielnie w granicach przeznaczenia ryczałtu.

Z drugiej strony obowiązane są jednostki adm. tak gospodarować ryczałtem, aby wszystkie potrzeby i należności, na które jest przeznaczony, były zaspokajane. Specjalny nacisk położony jest przytem na hygjenę żołnierza i umundurowania. Odnośne przepisy nakazują mianowicie:

1) zmieniać bieliznę osobistą szeregowych conajmniej raz na tydzień;
2) bieliznę pościelową zmieniać ile możności raz na 2 tygodnie, a conajmniej raz na miesiąc;
3) ubranie drelichowe i robocze prać w miarę potrzeby;
4) dostarczać szeregowym kąpiel zasadniczo raz na tydzień, a conajmniej dwa razy na miesiąc.

W wojsk. szpitalach i garnizonowych izbach chorych pranie bielizny, pościeli i ubrań szpitalnych, oraz kąpiele chorych mają być stosowane według rzeczywistej potrzeby względnie według wskazań lekarzy, a w każdym razie nie mniej, jak określają podane wyżej normy zasadnicze.

Jednostki adm., posiadające własne pralnie i łaźnie, mają z ryczałtu na hygjenę pokrywać wszystkie wydatki związane z ich utrzymanie i funkcjonowaniem — za wyjątkiem kosztów zużycia wody, które pokrywają z ryczałtu kwaterunkowego.

W granizonach, gdzie istnieją pralnie i łaźnie garnizonowe, mają jednostki adm., korzystające z nich, opłacać należności za pranie, kąpiele i dezynfekcje według cennika, zatwierdzonego przez kierownika właściwej Filji W. Z. Z. Int. i Tab.

Co do sposobów pokrywania wydatków, uskuteczniania zakupów, prowadzenia księgowości ryczałtowej, tak pieniężnej, jak i materjałowej i wyliczania się — obowiązują w odniesieniu do ryczałtu mundurowego przepisy, dotyczące gospodarki ryczałtowej w ogólności (J. A.-r., cz. IV).

575. OGÓLNE ZASADY GOSPODARKI MUNDUROWEJ.

Gospodarkę mundurową prowadzą jednostki adm. samodzielnie. Organami wykonawczymi dowódcy jednostki w tym zakresie są: kwatermistrz, oficer materjałowy i podoficerowie rachunkowi.

Od sprawności i zapobiegliwości tych organów zależy w dużej mierze stan umundurowania jednostki.

Organy adm. jednostki obowiązane są z początkiem każdego okresu gospodarczego opracować szczegółowo przemyślany plan gospodarki mundurowej, t. j. program użycia zapasów materiałowych i ryczałtu mundurowego i według tego planu regulować wszystkie czynności administracyjne w ciągu roku; plan gospodarki mund. zatwierdza dowódca jednostki adm.

Przepis J. A.-r. pozostawia jednostkom adm. swobodę prowadzenia gospodarki mund. albo zestawami, albotéż pojedyńczymi przedmiotami.

Do przechowywania zapasów mundurowych w jednostkach adm. służą odpowiednio urządzone i zabezpieczone magazyny mundurowe. Jednostki adm. przechowują w nich zapas mundurowy wojenny i tę część zapasu użytku bieżącego, która nie jest w posiadaniu pododdziałów (zapas gospodarczy). Oba zapasy mają być deponowane w oddzielnych pomieszczeniach magazynu i prowadzone w osobnych księgach materjałowych.

Zapas wojenny zastrzeżony jest do wyłącznej dyspozycji władz wyższych; jednostki w żadnym wypadku nie mają prawa naruszać go, ani używać bez zezwolenia względnie nakazu właściwej władzy. Wyjątek stanowi kilkugodzinne użycie do celów reprezentacyjnych (np. z okazji święta pułkowego, przysięgi, poświęcenia sztandaru i t. p.), które traktowane jest jako zabieg konserwacyjny (dla przewietrzenia) i może być zarządzone przez dowódcę jednostki adm. we własnym zakresie. Warunkiem w każdym wypadku jest, że materjał pobrany czasowo z zapasu wojennego musi być po użyciu doprowadzony do zupełnego porządku i zdeponowany z powrotem bez braków i szkód.

Jednostki adm. obowiązane są zapas wojenny przechowywać, konserwować i regularnie odnawiać.

Odnawianie czyli odświeżanie zapasu polega na wycofywaniu z zapasu materjału najdłużej przechowywanego względnie najstarszej produkcji

i zastąpieniu go materjałem świeżym, nowszego wyrobu. Celem odświeżania mundurowych zapasów wojennych, jednostki adm. mają obowiązek przedmioty mundurowe przydzielane im na użytek bieżący wymieniać każdorazowo w zapasie wojennym na takie same przedmioty najstarszego wyrobu, poczem dopiero mogą wydać na użytek bieżący. Każdorazową wymianę ma organ administracyjny zanotować w dzienniku wymiany i konserwacji *). Odnawianie materjału mundurowego powinno odbywać się w granicach „norm przechowania", które określają najdłuższy przeciąg czasu, przez jaki dany rodzaj materjału może być przechowywany w magazynach. Normy te wynoszą:

— dla przedmiotów metalowych 120 miesięcy,
— dla tkanin i przedmiotów lnianych, konopnych i jutowych 96 mies.,
— dla tkanin i przedmiotów wełnianych i bawełnianych 72 miesi.,
— dla oporządzenia skórzanego i tornistrów 72 miesiące,
— dla obuwia skórzanego, kożuchów i futer 36 miesięcy.

576. WYPOSAŻENIE MUNDUROWE SZEREGOWYCH.

a) Ogólnie. Szeregowy otrzymywać ma należne wyposażenie mundurowe w tej jednostce adm., która wykazuje go w swoim „stanie umundurowanych" w dzienniku należności.

Skład zasadniczego wyposażenia mundurowego szeregowych wewnątrz jednostki adm. ustala kwatermistrz, stosownie do posiadanych zasobów materjałowych oraz miejscowych warunków. Tabele należności mundurowych nie mają w tym zakresie bezwzględnego zastosowania; art. 8 tego przepisu postanawia jedynie, że dowódcy i organa administracyjne powinni dążyć do tego, aby wyposażenie mundurowe szeregowych było możliwie najbardziej zbliżone do norm maksymalnych przewidzianych w tabelach należności.

Ustalony skład wyposażenia mundurowego ogłasza dowódca w rozkazie dziennym jednostki adm., jako obowiązującą należność szeregowych.

b) Wyposażanie szeregowych służby czynnej. Szeregowych służby czynnej wyposaża jednostka adm. za pośrednictwem pododdziałów, do których są przedzieleni. Materjał przeznaczony dla szeregowych służby czynnej rozdziela zatem kwatermistrz z magazynu mundurowego na poszczególne pododdziały według ustalonych norm wyposażenia, obciążając je jednocześnie w kartotece materjałowej. Rozdzielniki mundurowe zatwierdza dowódca i ogłasza je w rozkazie dziennym jednostki adm.

Szeregowym służby czynnej wydawać należy do użytku przedmioty umundurowania i oporządzenia możliwie najdokładniej odpowiadające ich budowie fizycznej przez dobranie stosownych numerów wielkości. W razie braku odpowiedniego numeru, należy wydać szeregowemu raczej przedmiot o jeden numer obszerniejszy niż za ciasny. W żadnym wypadku nie wolno przerabiać ani przeszywać przedmiotów gotowych dla szeregowych służby czynnej. Jednostki adm. posiadające w swych stanach szeregowych o takiej budowie fizycznej, że żaden z przepisowych numerów wielkości umundurowania nie nadaje się dla nich, mogą zapotrzebować dla nich materjały wytwórcze i dodatki konfekcyjne zamiast gotowych przedmiotów, przyczem mają podać w centymetrach wzrost, objętość w pasie i szerokość ramion danego szeregowego. Organ zaopatrzenia przydziela żądane materjały i dodatki, zmniejszając jednocześnie należność mundurowa jednostki adm., odpowiednią ilość przedmiotów. Konfekcję potrzebnych przedmiotów uskutecznia wówczas jednostka adm. w własnych warsztatach, stosując się pod względem formy i kroju ściśle do obowiązujących opisów technicznych.

Ewidencję przedmiotów wydawanych szeregowym służby czynnej prowadzą pododdziały w „księgach wyposażenia osobistego".

c) Wyposażenie podoficerów zawodowych. Podoficerowie zawodowi otrzymują wyposażenie mundurowe i jego uzupełnienia według ustalo-

*) Stosownie do postanowień §§ 137 i 186 przepisu J. A.-1, cz. III.

nych dla nich, osobnych norm wyposażenia — bezpośrednio z magazynu mundurowego jednostki adm. na podstawie osobnych rozdzielników. Ewidencję wydawanych im przedmiotów prowadzi kwatermistrz w „kartotece wyposażenia podoficerów zawodowych". Główne przedmioty umundurowania wydawane podoficerom zawodowym wolno dostosowywać do ich miar indywidualnych w warsztatach krawieckich, bezpłatnie — pod warunkiem zachowania zasadniczego kroju przedmiotów; nie dotyczy to jednak obuwia, którego nie wolno przerabiać. Dopasowanie umundurowania zarządza kwatermistrz.

d) Wyposażenie szeregowych rezerwy powołanych na ćwiczenia. Szeregowych rezerwy powołanych na ćwiczenia, wyposaża jednostka adm. z zapasu gospodarczego, za pośrednictwem pododdziałów, wydając na każdego conajmniej 1 furażerkę lub rogatywkę (zależnie od zapasu), 1 bluzę drelichową, 1 p. spodni drelich., 1 p. obuwia, 1 komplet bielizny osobistej, 1 płaszcz sukn. i niezbędne oporządzenie.

Dowódcy jednostek adm. mogą zezwalać rezerwistom (na ich prośbę) na używanie przez czas ćwiczeń własnej bielizny osobistej i własnego obuwia — z zastrzeżeniem, że za zniszczenie tych przedmiotów nie przysługuje im żadne odszkodowanie pieniężne; dozwolona jest natomiast naprawa tego rodzaju przedmiotów (o ile ich zniszczenie spowodowane było wykonywaniem zadań służbowych), w warsztatach naprawkowych na koszt jednostki adm. (z ryczałtu mundurowego).

e) Wyposażenie szeregowych, zwalnianych ze służby czynnej. Szeregowi zwalniani ze służby czynnej lub bezterminowo urlopowani, jak również rezerwiści zwalniani po odbyciu ćwiczeń, oddać mają w swym pododdziale wszystkie skarbowe przedmioty wyposażenia mundurowego i otrzymują zasadniczo tylko swą odzież cywilną, z którą zgłosili się do służby wojskowej, a którą jednostki adm. przechowują w specjalnych pomieszczeniach magazynu mundurowego zgodnie z postanowieniami przepisu J. A.-1, cz. I. § 90. Jeżeli jednak odzież cywilna zwalnianego szeregowego okaże się z jakichkolwiek powodów niewystarczającą do odbycia podróży do domu, wówczas dowódca jednostki adm. może zarządzić wydanie szeregowemu niezbędnych przedmiotów skarbowych z zapasu gospodarczego tytułem wypożyczenia, z zastrzeżeniem zwrotu do dni 30; do tego celu mają jednostki używać przedewszystkiem przedmiotów nietypowych i najniższych klas wartości.

Przedmioty wypożyczone szeregowym zwalnianym wpisuje organ admin. do „kartoteki materjałów zawieszonych".

f) Wyposażenie szeregowych zmarłych. Szeregowi służby czynnej i rezerwy, zmarli w formacjach podczas odbywania służby wojskowej, mają być chowani w umundurowaniu skarbowem, składającem się z: kurtki i spodni (sukiennych lub drelichowych), koszuli, kalesonów, skarpetek lub onuc i obuwia. Przedmioty, użyte do pogrzebania szeregowego zmarłego, wpisuje organ admin. w rozchód kartoteki materjałowej na podstawie protokółu pogrzebowego.

Jeżeli szeregowy zmarł poza formacją macierzystą, t. j. w szpitalu lub w czasie przeniesienia służbowego czasowego, powinna formacja (szpital), w której zmarł, przesłać formacji macierzystej protokół pogrzebania z wyszczególnieniem przedmiotów użytych do pogrzebania i jednocześnie zwrócić jej resztę przedmiotów mundurowych pozostałych po zmarłym, a stanowiących własność formacji macierzystej.

Wrazie śmierci szeregowego w czasie urlopu krótkoterminowego i wogóle poza formacjami wojskowemi, obowiązane są władze administracyjne (wójt, magistrat, starostwo), zająć się jego pogrzebem i zwrócić właściwej jednostce admin. przedmioty skarbowe pozostałe po zmarłym wraz z wykazem przedmiotów użytych do pogrzebania zmarłego.

Zmarłych podoficerów zawodowych grzebać należy w umundurowaniu własnem lub skarbowem; w tym ostatnim wypadku zestaw pogrzebowy jest podobny do podanego wyżej — z tym, że mogą być użyte spodnie długie.

577. WYPOSAŻENIE SZEREGOWYCH W WYPADKACH PRZENIESIEŃ SŁUŻBOWYCH.

a) **Ogólnie.** Rodzaje przeniesień szeregowych i sposób postępowania organów adm. w tych wypadkach reguluje szczegółowo przepis J. A.-1, cz. III, rozdz. V.

Wyposażenie mundurowe szeregowych we wszystkich wypadkach przeniesień uskutecznia magazyn mund. na zlecenie kwatermistrza. Co do składu tego wyposażenia obowiązują osobne przepisy w odniesieniu do podoficerów zawodowych i szeregowych stanu czynnego.

b) **Wyposażenie podoficerów zawodowych.** Podoficerowie zawodowi zatrzymują zasadniczo przy wszelkich przeniesieniach — bez względu na ich cel i czasokres — wszystkie należące do nich przedmioty umundurowania oraz te przedmioty oporządzenia (i broń), ktore w danych okolicznościach są im potrzebne. Wyjątek zachodzi w wypadku odejścia do szpitala z powodu choroby zakaźnej i do wojsk. więzienia śledczego dla odbycia kary lub aresztu śledczego, w których to wypadkach należy do podoficerów zawodowych stosować postanowienia o wyposażeniu szeregowych służby czynnej.

c) **Wyposażenie szeregowych służby czynnej.** Wyposażenie szeregowych służby czynnej w wypadkach przeniesień określają „Tabele należności mundurowych" (tabela należności jednostkowych); wyszczególniane w nich zestawy mundurowe przeniesieniowe, jak również postanowienia dotyczące przeniesień (art. 12), mają moc bezwzględnie obowiązującą). W streszczeniu przedstawiają się one jak następuje:

Szeregowy służby czynnej przenoszony służbowo czasowo, (t. j. do 6 miesięcy), ma otrzymać przy odejściu pełne wyposażenie mundurowe przysługujące mu według tabeli należności — za wyjątkiem pościeli koszarowej i zestawu gimnastycznego; otrzymuje zatem: zestawy umundurowania wyjściowy i ćwiczebny (przepisany dla danego rodzaju broni), zestaw oporządzenia, zestaw bielizny osobistej, a nadto zestaw okrycia zimowego — wówczas, gdy okres przeniesienia pokrywa się całkowicie lub częściowo z okresu zimowym. Przedmioty, wchodzące w skład zestawów wydawanych szeregowemu przeniesionemu służbowo, czasowo powinny znajdować się w takim stanie, aby przez cały okres przeniesienia były zdatne do użytku.

Przy przeniesieniu macierzystem i służbowem stałem (ponad 6 miesięcy), a także do K. O. P. i marynarki woj., należy się szeregowemu służby czynnej zestaw mundurowy „podróżny", a to: w okresie od 1. maja do 15 września — letni, zaś w czasie od 16. września do 30 kwietnia — zimowy. Skład zestawu podróżnego letniego jest następujący:

1 furażerka, 1 koszula letnia, 1 pas główny, 1 kurtka suk., 1 p. kalesonów letn., 1 pasek do spodni, 1 p. spodni suk., 1 p. onuc letn., 1 chlebak, 1 p. owijaczy suk., 1 chustka do nosa, 1 menażka, 1 p. trzewików jucht., 1 ręcznik, 1 manierka, 1 niezbędnik, 1 szczoteczka do zębów — bez względu na rodzaj broni (służby).

Zestaw zimowy różni się tem od letniego, że w jego skład wchodzą nadto: 1 płaszcz suk., 1 szalik wełniany, 1 para rękawic dzianych, a zamiast koszuli, kalesonów i onuc letnich — należą się zimowe.

Wyjątkowo wydawać należy zestaw podróżny bez względu na czasokres przeniesienia — szeregowym przenoszonym do Lotniczej Szkoły Strzelania i Bombardowania, oraz do Centrum Wyszkolenia Żandarmerji, celem szkolenia.

Szeregowemu służby czynnej wysyłanemu do szpitala celem leczenia ma wydać jednostka wysyłająca zestaw mundurowy „szpitalny", letni lub zimowy — zależnie od pory roku. Skład zestawów szpitalnych jest taki sam, jak zestawów podróżnych — z tem, że należą tu jeszcze przybory do czyszczenia i do szycia, a płaszcz wchodzi w skład tak zestawu letniego jak i zimowego. Zestaw zimowy ma być wydawany także w okresie letnim wówczas, gdy powrót szeregowego ze szpitala przewidywany jest w okresie zimowym.

Szeregowy wysyłany do wojsk. więzienia śledczego dla odbycia kary lub aresztu śledczego, ma otrzymać przy odejściu zestaw mundurowy „więzienny", który również jest dwojaki — w zależności od pory roku. Zestaw więzienny letni składa się z: 1 furażerki, 1 płaszcza suk., 1 bluzy drelich., 1 p. spodni drelich., 1 p. spinaczy do spodni, 1 p. trzewików, juchtowych, 2 koszul letn., 2 p. kalesonów letn., 2 p. onuc letnich, 2 chustek do nosa, 2 ręczników, 1 paska do spodni, 1 chlebaka, 1 menażki, 1 manierki, 1 niezbędnika, 1 szczoteczki do zębów, oraz przyborów do czyszczenia i do szycia; w zestawie zimowym ubranie drelichowe zastępuje się mundurem sukiennym (kurtka, spodnie i owijacze), a bieliznę letnią — zimową; nadto zwiększa się zestaw o 1 szalik wełniany i 1 p. rękawic dzianych.

Postanowienia te nie dotyczą szeregowych skazanych wyrokiem sądowym na karę twierdzy, których przy wysyłaniu do „Wojsk. Zakładu do odbywania kary twierdzy"traktować należy pod względem umundurowania jak przeniesionych służbowo, czasowo. Szeregowych oddawanych do więzień cywilnych wysyłać należy w ich własnej odzieży cywilnej.

W zestawie podróżnym letnim można w okresie upałów zastąpić mundur sukienny drelichowym, przyczem jednak owijacze należy wydać; to samo dotyczy zestawu letniego szpitalnego, jednakże w tym wypadku zamiana munduru może być uskuteczniona tylko za zgodą lekarza formacji. Natomiast w porze ostrych mrozów (poniżej — 12° C), należy zestawy zimowe: podróżny, szpitalny i więzienny uzupełnić przez dodanie: 1 kaftana zimowego i 1 p. nauszników; szeregowemu wysyłanemu do szpitala można na zlecenie lekarza formacji wydać nadto 1 koc. O tych zmianach w zasadniczym składzie zestawów powinien kwatermistrz uczynić odpowiednią wzmiankę w dokumentach materjałowych (odcinku mund., wyciągu z księgi wyposażenia szeregowych przeniesionych).

W skład zestawów: podróżnego, szpitalnego i więziennego mogą wchodzić przedmioty typowe i zastępcze wszystkich klas wartości, muszą być jednak całe i czyste; nie wolno w żadnym wypadku wysyłać szeregowego w podróż w umundurowaniu podartem lub zabrudzonem.

578. WYPOSAŻENIE SZEREGOWYCH W SPECJALNYCH WYPADKACH.

a) Szeregowi z cenzusem wcielani bezpośrednio do szkół podchorążych rezerwy, otrzymują w nich należne wyposażenie mundurowe i oddają swą odzież cywilną, którą szkoły przesyłają właściwym jednostkom macierzystym za fakturami. Absolwenci szkół podchorążych rezerwy przenoszeni na praktykę do swych jednostek macierzystych, otrzymują przy odejściu jeden z następujących zestawów przeniesieniowych „szkolnych" — w zależności od rodzaju broni (służby):

a) dla szeregowych pieszych: 1 rogatywka dla pieszych, 1 płaszcz suk., 1 kurtka, 1 p. spodni suk., 1 p. owijaczy suk., 1 p. trzewików jucht.; b) dla szeregowych jezdnych: 1 rogatywka kawaler., 1 płaszcz suk. kaw., 1 kurtka suk. kaw., 1 p. spodni kawal., 1 p. butów kawal.; c) dla szeregowych wojsk techn.: 1 rogatywka dla pieszych, 1 płaszcz suk. pieszych, 1 kurtka suk. pieszych, 1 p. spodni suk. pieszych, 1 p. butów saperskich; d) dla wszystkich: 1 szalik płócienny, 2 koszule letnie, 2 p. kalesonów letnich, 2 p. onuc letnich, 2 p. skarpetek letnich, 2 chustki do nosa, 2 ręczniki, 1 pas główny, 1 pasek do spodni, 1 chlebak.

Jednostka macierzysta obowiązana jest zwrócić szkole podchor. rezerwy zestaw przeniesieniowy w ciągu 14 dni od przybycia podchorążego rezerwy; przeniesienia tego rodzaju traktowane są zatem co do obrotu materjałowego i czynności, jak przeniesienia macierzyste w tym samym garnizonie. Jeżeli jednak podchorąży rezerwy przydzielony jest na okres praktyki bezpośrednio do innej jednostki adm. nie macierzystej, wówczas jednostka ta zatrzymuje zestaw szkolny przez cały okres praktyki, poczem wysyła w nim podchorążego rezerwy do jednostki macierzystej i dopiero ta ostatnia zwraca go szkole; w tym wypadku mają zastosowanie analo-

giczne czynności, jak przy przeniesieniu służbowem czasowem. Jednostka, do której podchorąży rezerwy został przydzielony na praktykę, obowiązaną jest na ten czas uzupełnić jego wyposażenie do pełnej należności z własnych zapasów materjałowych.

Te same postanowienia mają zastosowanie również przy przenoszeniu absolwentów kursu unitarnego w szkole Podchor. Piech., do pułków na praktykę, — przyczem Szkoła Podchorążych Piechoty wydaje im zawsze zestaw przeniesieniowy szkolny dla pieszych; natomiast przy przenoszeniu podchorążych z jednej szkoły podchorążych do innej, otrzymuje podchorąży zetaw przeniesieniowy właściwy dla szkoły wysyłającej, który szkoła przyjmująca ma zwrócić w ciągu 14 dni od przybycia podchorążego.

Szeregowch - uczniów zwolnionych lub wydalonych z kursu unitarnego względnie ze szkoły podchorążych wysyła szkoła do jednostki macierzystej względnie na kurs właściwej szkoły podchorążych rezerwy w zestawie „podróżnym", który nie podlega zwrotowi.

Absolwenci korpusów kadetów przydzieleni na kurs unitarny w Szkole Podchorążych Piechoty, mają otrzymać już w korpusie kad. (przy promocji), zestaw mundurowy o następującym składzie: 1 rogatywka dla pieszych, 1 płaszcz suk. dla pieszych, 1 kurtka suk., 1 para spodni suk. długich, 1 bluza drelichowa, 1 p. rękawiczek skórzanych, 1 p. trzewików chromowych, 1 szalik płócienny, 2 koszule letnie, 2 p. kalesonów letnich, 2 p. skarpetek letn., 2 chustki d nosa, 2 ręczniki, 1 pas główny, 1 pasek do spodni i 1 p. szelek do spodni. Z tym zestawem zgłaszają się absolwenci — po ukończeniu urlopu szkolnego, — w Szkole Podchorążych Piechoty, która wpisuje ich do swego stanu umundurowanych i uzupełnia ich wyposażenie mundurowe do pełnej należności. Umundurowanie sukienne i oporządzenie wchodzące w skład zestawu absolwenta, zamawiają komendy korpusów kadetów we właściwym czasie w W. Z. Z. Int. i Tab. na rachunek kredytu materjałowego Szkoły Podchorążych Piechoty; natomiast bluzy drelichowe, bieliznę osobistą i szelki do spodni, wydawać mają korpusy kad. z własnych zapasów materjałowych (bieliznę osobistą może absolwent mieć własną).

Zestawy szkolne, o których mowa powyżej, mają składać się z przedmiotów typowych, przyczem przedmioty umundurowania i oporządzenia mają być klasy wart. „a", zaś z bielizny jeden komplet ma być klasy „a", drugi może być klasy „b".

Szeregowi służby czynnej, przynależni ewidencyjnie do kadr formacyj służb (t. j.: kadry, baonu admin., sanitarn., parkowego, dyonu taborów), a wcieleni bezpośrednio do jednostek szkolących, otrzymują wyposażenie mundurowe w tych jednostkach i oddają w nich odzież cywilna. Po upływie okresu wyszkolenia jednostka szkoląca wysyła ich do właściwych kadr względnie do wskazanych formacyj nieewidencyjnych w zestawach podróżnych, wydając im jednocześnie ubrania cywilne, względnie przesyłając je do właściwych kadr za fakturami. Jednostki przyjmujące obowiązane są w tym wypadku zwracać zestawy podróżne jednostkom szkolącym w ciągu 14 dni od przybycia szeregowych. Przy przenoszeniu szeregowych z formacyj nieewidencyjnych do jednostek ewidencyjnych względnie do kadr celem zwolnienia ze służby czynnej lub bezterminowego urlopowania mają zastosowanie te same postanowienia — oczywiście za wyjątkiem przesyałnia ubrań cywilnych.

579. POSTANOWIENIA DOTYCZĄCE PRZYJMOWANIA I POWROTU SZEREGOWYCH.

W razie stwierdzenia w jednostce przyjmującej niezgodności wyposażenia przybyłego szeregowego z dowodem materjałowym (odcinkiem mund., fakturą, wyciągiem z księgi wyposażenia) lub z przejściowym składem właściwego zestawu mundurowego, jak również w razie stwierdzenia braków w odzieży cywilnej, spisuje oficer materjałowy jednostki przyjmującej z szeregowym protokół, wyszczególniając w nim faktyczny stan wy-

posażenia; materjał księguje się zgodnie z protokółem, a następnie wdraża się postępowanie w sprawie straty.

Jeżeli szeregowy przybywa bez dowodu materjałowego, który w danym wypadku jest wymagany, wówczas właściwy organ jednostki przyjmującej odbiera i księguje przyniesiony materjał na podstawie protokułu przyjęcia i zwraca się do jednostki, z której szeregowy przybył, o nadesłanie dowodu materjałowego.

Przy powrocie szeregowego z przeniesienia służbowego bez „wyciągu z księgi wyposażenia", oficer mat. jednostki macierzystej porównuje materjał przyniesiony przez szeregowego z księgą wyposażenia szeregowych przeniesionych i w razie zgodności przyjmuje go bez dalszych czynności; wrazie zaś stwierdzenia różnic zwraca się o wyjaśnienia do jednostki, z której szeregowy wrócił.

Szeregowym powracającym z przeniesień, mają jednostki wysyłające wydawać zasadniczo te same zestawy mundurowe, z którymi przybyli. Jeżeli jednak zestawy te w okresie przeniesienia uległy znacznemu uszczupleniu (np. z powodu strat), albo nie odpowiadają warunkom, w których następuje powrót szeregowego (np. w porze zimowej), wówczas jednostka wysyłająca powinna brakujące, a konieczne w danych okolicznościach przedmioty mundurowe wydać szeregowemu z własnych zapasów materjałowych, wyszczególniając je w dowodzie materjałowym; jednostka przyjmująca obowiązana jest zwrócić te przedmioty jednostce wysyłającej do 14 dni od powrotu szeregowego.

Przy wszelkich nakazanych zwrotach zestawów przeniesieniowych, mają być zwracane te same przedmioty, z którymi szeregowy przybył; nie wolno przy tej sposobności wymieniać przedmiotów (zwłaszcza na gorsze).

580. WYPOSAŻENIE SZEREGOWYCH URLOPOWANYCH.

a) Szeregowi służby czynnej, którzy otrzymali urlop krótkoterminowy (wypoczynkowy, okolicznościowy i t. p.), mają być na czas urlopu wyposażeni w zestawy „urlopowe". Skład tych zestawów — poza bielizną osobistą — jest różny zależnie od rodzaju broni; mianowicie:

1) dla szeregowych pieszych: 1 rogatywka dla pieszych, 1 płaszcz suk. dla pieszych, 1 kurtka suk., 1 p. spodni suk., 1 p. owijaczy suk., 1 bluza drelich., 1 p. trzewików jucht.;
2) dla szeregowych jezdnych: 1 rogatywka z otokiem, wzgl. szwoleżerka, 1 płaszcz suk. kawalervjski, 1 kurtka suk., 1 p. spodni kaw. z karwaszami, 1 bluza drelich., 1 p. butów kawal. z ostrogami;
3) dla szeregowych wojsk techn.: 1 rogatywka dla piesz., 1 płaszcz suk. dla pieszych, 1 kurtka suk., 1 p. spodni suk. dla pieszych, 1 bluza drelich., 1 p. butów saperskich;
4) dla szeregowych żandarmerji w 3-cim okresie szkolenia: 1 rogatywka dla pieszych, 1 płaszcz suk. dla pieszych, 1 kurtka suk., 1 p. spodni suk. dla pieszych, 1 bluza drelich., 1 p. butów kawal. i 1 sznury żandarmskie;

do tego wspólne dla wszystkich rodzajów: 1. szalik *), 2 koszule, 2 p. kalesonów.**) 2 p. onuc,**, 2 chustki do nosa, 2 ręczniki, 1 pas główny***), 1 pasek do spodni i 1 szczoteczka do zębów. W porze zimowej należy się nadto zestaw uzupełniający, składający się z: 1 kaftana dzianego, 1 p. rękawic dzianych i 1 p. nauszników.

Oprócz powyższych przedmiotów, stanowiących przepisowy skład, zestawów urlopowych, można wydać szeregowemu na czas urlopu (na jego prośbę): 1 chlebak, 1 menażkę, 1 manierkę z kubkiem, 1 niezbędnik

*) Płócienny w okresie letnim, a wełniany w okresie zimowym.
**) Letnie lub zimowe — zależnie od pory roku.
***) Dla jezdnych pas główny z troczkiem.

1 1 komplet przyborów do czyszczenia, zaznaczając to w dokumencie urlopowym.

Co do typu i klas wartości użytkowej przedmiotów, wchodzących w skład zestawów urlopowych, obowiązują te same postanowienia, jak w odniesieniu do zestawów przeniesieniowych szkolnych.

Wyposażenie urlopowe przysługuje również szeregowym, wysyłanym na leczenie lub rekonwalescencję do miejsc kąpielowych, sanatorjów lub uzdrowisk.

b) Zestawy urlopowe uczniów szkół wojskowych różnią się od powyższych tem tylko, że w skład ich wchodzą jeszcze: 1 p. spodni sukn. długich, 1 p. trzewików chromowych, 1 p. rękawiczek skórzanych, 1 p. szelek do spodni, a zamiast onuc należą się skarpetki (letnie lub zimowe).

c) Szeregowy rezerwy, który w czasie odbywania ćwiczeń otrzymuje urlop okolicznościowy, oddaje na czas urlopu umundurowanie skarbowe i odchodzi w swej odzieży cywilnej.

d) Szeregowych urlopowanych bezterminowo należy traktować jak zwalnianych ze służby czynnej.

581. UŻYCIE UMUNDUROWANIA.

Przepisy ogólne stanowią, że: 1) zestaw umundurowania wyjściowego przeznaczony jest w czasie pokoju do użytku szeregowych podczas reprezentacyjnych wystąpień formacyj, asystencyj, świąt i uroczystości narodowych i wojskowych, oraz w czasie pełnienia służby garnizonowej; 2) zestaw umundurowania ćwiczebnego przeznaczony jest do codziennego użytku szeregowych podczas szkolenia, ćwiczeń i wewnętrznej służby koszarowej, oraz do wyjścia w dnie powszednie; 3) do zajęć gospodarczych w koszarach, zwłaszcza do prac brudzących, wydawać należy szeregowym ubrania i fartuchy robocze, a w ich braku — przedmioty najbardziej podniszczone wycofane z zestawów ćwiczebnych. Pozatem użycie zasobów mundurowych, wewnątrz jednostki admin. reguluje kwatermistrz, mając na uwadze jaknajracjonalniejsze ich wykorzystanie. Również terminy noszenia ubrań drelichowych, oraz używania w porze letniej płaszczów i mundurów sukiennych regulują dowódcy jednostek admin. w własnym zakresie, a w granicach, gdzie stacjonuje kilka jednostek admin. — komendy placu na wniosek dowódców tych jednostek.

Przedmioty umundurowania, oporządzenia i pościeli mają być używane przez szeregowych zgodnie ze swem przeznaczeniem i do właściwych celów. Jest obowiązkiem wszystkich przełożonych i organów administracyjnych czuwać stale nad oszczędnem i prawidłowem użytkowaniu, oraz należytym stanem umundurowania.

582. NADZÓR NAD STANEM UMUNDUROWANIA UŻYTKOWEGO.

Według postanowień przepisu J. A.-1., cz. I. rozdz. III. — nadzór nad wyposażeniem szeregowych oraz stanem materjałowym i gospodarką poszczególnych pododdziałów wykonują:

1) przełożeni wszystkich stopni, a to: przełożeni do dowódcy pododdziału włącznie — przez „apele", a przełożeni od dowódcy bataljonu (równorzędnego) wgórę — przez „wizytacje";
2) organa administracyjne jednostki adm. i władz wyższych zapomocą „lustracyj" lub „rewizyj".

W dziale gospodarki mundurowej największe znaczenie ma nadzór bezpośrednich przełożonych szeregowego (począwszy od komendanta sali) wykonywany stale przez ciągłą obserwację i sporadycznie przez apele mundurowe.

Apel mundurowy ma na celu naoczne zbadanie stanu ilościowego i jakościowego umundurowania szeregowych, a w szczególności sprawdzenie:

1) czy rzeczywiste wyposażenie szeregowych jest zgodne z księgami wyposażenia danego pododdziału,

2) czy nie popełniono nadużyć przez zbycie, przerobienie, rozmyślne zniszczenie lub wymianę przedmiotów wyposażenia;
3) czy materjał utrzymany jest w należytym porządku;
4) czy przedmioty nie wymagają naprawy.

W razie stwierdzenia przy apelu jakichkolwiek usterek, braków lub nadużyć, przełożony przeciwdziała im odrazu na mocy własnych uprawnień rozkazodawczych, albotéż melduje o nich wyższym przełożonym, którzy obowiązani są natychmiast wydać stosowne zarządzenia, mianowicie:

1) niezgodności z księgami wyjaśnić i sprostać,
2) w wypadku strat lub nadużyć przeprowadzić stosowne dochodzenie i winnych pociągnąć do odpowiedzialności,
3) niedbalstwo karać i dopilnować usunięcia zaniedbań,
4) przedmioty wymagające naprawy wymienić i oddać do warsztatów naprawkowych,
5) przedmioty niezdatne do dalszego użytku i naprawy oddać do magazynu mundurowego,
6) zmiany materjałowe wywołane temi czynnościami przeprowadzić odrazu we właściwych księgach materjałowych.

W wypadku stwierdzonego przerobienia przez szeregowego przedmiotu wydanego mu do użytku należy rozróżniać przerobienie nieznaczne (niewpływające na zdatność użytkową przedmiotu) od przerobienia całkowitego, skutkiem którego przedmiot utracił przepisowy wygląd i krój, a tem samem wartość użytkową dla wojska. W pierwszym wypadku należy szeregowego ukarać dyscyplinarnie i poprawki konieczne dla przywrócenia przedmiotowi przepisowego wyglądu uskutecznić w warsztacie naprawkowym. W drugim natomiast należy (prócz kary dyscyplinarnej) pociągnąć szeregowego do odpowiedzialności materjałowej za wyrządzoną szkodę w myśl odnośnych przepisów, przyczem w razie całkowitego pokrycia należności według obowiązujących cen przedmiot przerobiony przechodzi na własność szeregowego; należy wówczas przedmiot ten pozbawić wszelkich oznak i cech wojskowych, a szeregowemu wydać zaświadczenie pisemne, że dany przedmiot stanowi jego własność; szeregowemu nie wolno jednak używać go w czasie pełnienia czynnej służby wojskowej. Kwoty uzyskane z tytułu odszkodowania za przerobione przedmioty mund. należy księgować na przychód ryczałtu mundurowego.

Każdy apel ma być zanotowany w „dzienniku zajęć" poddziału. Zakres i terminy wykonywania nadzoru nad stanem materjału mundurowego, a zwłaszcza apeli mundurowych ustala szczegółowo kwatermistrz jednostki adm. na podstawie powyższych przepisów ogólnych.

583. KONSERWACJA UMUNDUROWANIA.

a) **Ogólnie.** Należyta konserwacja materjału mundurowego jest głównym warunkiem oszczędnej gospodarki, ponieważ przedmioty starannie utrzymywane i wporę naprawiane zachowują zdatność użytkową przez czas dłuższy niż przewidziany normami trwałości, co ma decydujący wpływ na stan zagospodarowania jednostki adm. i zewnętrzny wygląd szeregowych.

b) **Konserwacja zapasów zmagazynowanych** należy do zadań oficera materjałowego jednostki adm., który wykonuje ją przy pomocy podległego i przydzielonego mu personelu (magazynierów, szeregowych, robotników cyw.). Sposób wykonywania tej ważnej czynności podają ogólne przepisy o konserwacji, oraz szczegółowe instrukcje o konserwowaniu materjału mundurowego, a mianowicie:

1) przepis J. A.-r., cz. III., rozdz. VI., 2) P. S. 220-5 z r. 1918, 3) dodatek Nr. 1. do Dz. Rozk. Nr. 5/24, 4) Dz. Rozk. Nr. 18/24, poz.279 i 5) zarządzenie Dep. Int. L. 104/24, B. B.

c) **Konserwacja umundurowania będącego w użytku.** Konserwacja umundurowania użytkowego polega na stałem utrzymywaniu go w porządku i czystości i jest obowiązkiem szeregowych, którym wydano go do użytku względnie powierzono nad nim opiekę. W tym celu każdy szeregowy ma być zaopatrzony w przybory do ćwiczenia, t. j.: szczotkę do

ubrania, szczotkę do obuwia, mazak do smaru i pudełko blaszane na smar, oraz otrzymywać ma w naturze potrzebne środki konserwacyjne w ilościach odpowiadających rzeczywistej potrzebie.

Utrzymanie w czystości przedmiotów sukiennych, drelichowych, koców i kożuchów polega na starannem trzepaniu ich i czyszczeniu szczotką. Bieliznę i pościel należy wietrzyć i trzepać. Oporządzenie skórzane czyści się z błota lub kurzu czystą szmatką i smaruje się raz na miesiąc lekko specjalnym smarem od strony liczka. Przedmioty metalowe malowane, cynkowane i oksydowane czyścić należy jedynie przy pomocy wody i szmatki, wycierając następnie do sucha; do czyszczenia części żelaznych z rdzy można używać również popiołu lub miałkiego piasku, chroniąc jednocześnie części włókiennicze lub skórzane przed zamoczeniem i zabrudzeniem; po odczyszczeniu powleka się części metalowe cienką warstwą wazeliny.

Przedmioty zamoczone należy przed przystąpieniem do czyszczenia dokładnie wysuszyć, rozwieszając je w miejscach suchych i przewiewnych; nie wolno suszyć przedmiotów mundurowych (zwłaszcza skórzanych) przy ogniu lub silnie rozpalonych piecach, gdyż ulegają wówczas przepaleniu i zniszczeniu.

Obuwie czyści się z błota zastruganem drewienkiem lub kostką szewską i szmatą; nie wolno do tego celu używać noża, lub innych ostrych narzędzi metalowych. Resztki błota (po wysuszeniu) i kurz usuwa się szczotką. Normalnie raz na tydzień, a w porze deszczowej w miarę potrzeby, należy obuwie smarować przepisowym smarem zwierzęcym, wcierając go dłonią (po lekkiem nagrzaniu) równomiernie i mocno w wierzchnie części obuwia aż do zupełnego nasycenia skóry tłuszczem.

Przedmioty umundurowania i oporządzenia, niebędące w danym dniu w użyciu, mają być odpowiednio rozmieszczone i złożone na półkach względnie przechowane w szafkach żołnierskich w sposób przepisany regulaminem służby wewnętrznej. Przedmioty będące w użyciu mają być zasadniczo każdego dnia przed udaniem się szeregowych na spoczynek doprowadzone do porządku i w odpowiedni sposób ułożone. Brudną bieliznę osobistą i pościelową — po wymianie na czystą — należy natychmiast oddawać do magazynu lub do pralni; przechowywanie jej u szeregowych lub w izbach żołnierskich jest niedopuszczalne.

Szeregowych - rekrutów należy zaraz w pierwszych dniach szkolenia zaznajomić dokładnie ze sposobami czyszczenia i utrzymania w porządku przedmiotów umundurowania, oporządzenia i pościeli i czuwać nad należytem wykonywaniem przez nich tych czynności.

Pewne znaczenie konserwacyjne posiada także malowanie menażek (z wierzchu) przepisową, niezmywalną farbą koloru „khaki", chociaż głównem jego celem jest nadanie menażkom barwy ochronnej. Malowanie menażek uskutecznia magazyn mund. przed wydaniem do użytku, a następnie ponawia je w miarę potrzeby.

d) **Hygjena umundurowania.** Pranie bielizny osobistej i pościelowej szeregowych uskuteczniają jednostki adm., w pralniach własnych lub garnizonowych, a w ich braku — w zakontraktowanych pralniach prywatnych; na szeregowych nie można nakładać obowiązku prania bielizny ani umundurowania; mogą oni jednak prać swą bieliznę w chwilach wolnych od programowych zajęć. Co do sposobów prania przepisy nie zawierają żadnych nakazów, zalecają jednak pranie mechaniczne jako daleko tańsze od ręcznego. Zakazane jest natomiast używanie do prania wszelkiego rodzaju środków szkodliwych lub nieznanych; zasadniczo należy prać bieliznę przy pomocy wody, ługu sodowego i mydła lub dobrego proszku mydlanego. Wymianę bielizny będącej w użytku na czystą mają jednostki adm. uskuteczniać możliwie najczęściej, conajmniej jednak w okresach nakazanych przepisami o ryczałcie na hygjenę; wskazane jest przytem stosowanie rozdziału imiennego, t. j. wydawanie szeregowemu zawsze tej samej bielizny, oznaczonej jego nazwiskiem lub numerem ewidencyjnym.

Postanowienia o praniu bielizny odnoszą się również do ubrań drelichowych — z tem, że przepisy przewidują tylko pranie drelichów ćwiczebnych (klasy „b" i „c") i tylko dwa razy w roku. Umundurowanie sukien-

ne nie podlega praniu *). Drelichy spłowiałe od słońca i prania mogą jednostki adm. poddawać barwieniu specjalnej instytucji.

Oprócz prania, przeprowadzać mają jednostki adm. także dezynfekcję i dezynsekcję umundurowania według wskazówek podanych w przepisie P. S. 125 190 z dn. 1. VII. 1919. („Zwalczanie chorób zakaźnych w wojsku") i specjalnych instrukcyj.

Wszelkie wydatki związane z konserwacją, praniem, dezynfekcją, malowaniem i barwieniem materjału mundurowego użytku bieżącego pokrywają jednostki adm. z ryczałtu mundurowego.

584. NAPRAWA UMUNDUROWANIA.

a) Drobne naprawki. Obowiązkiem szeregowych jest—oprócz starannego utrzymywania — także wykonywanie drobnych naprawek powierzonych im przedmiotów mundurowych, jak: przyszywanie guzików, haftek, oznak, zszywanie pękniętych szwów, kompletowanie gwoździ ochronnych i t. p. W tym celu otrzymywać ma każdy szeregowy odpowiednią ilość przyborów, mianowicie: igieł ręcznych, nici, guzików, haftek, tasiemek i gwoździ ochronnych, które przechowuje w woreczku płóciennym, jako komplet przyborów do szycia. Inne, znaczniejsze naprawy umundurowania wykonuje warsztat mundurowy jednostki adm.

b) Warsztaty mundurowe. Warsztat mundurowy podlega bezpośrednio oficerowi materjałowemu. Składa się on z pracowni szewskiej i krawieckiej, w których zatrudnia się rzemieślników cywilnych*) w ilościach odpowiadających potrzebie.

Zadaniem pracowni szewskiej jest wykonywanie wszelkiego rodzaju napraw obuwia i oporządzenia skórzanego, oraz podszywanie butów. Pracownia krawiecka—oprócz wszelkich napraw przedmiotów włókienniczych— ma za zadanie: 1) wykonywanie drobnych przedmiotów wyposażenia mundurowego jak: furażerki, spinacze do spodni, nauszniki, chustki do nosa i t. p. — tak z materjałów nowych, jak i pochodzących z przedmiotów wybrakowanych, 2) wykańczanie przydzielanego umundurowania t. j. naszywanie oznak i godeł, obrąbianie, prasowanie i t. p. Nadto do zadań obu pracowni należy wykonywanie umundurowania i obuwia dla szeregowych o wyjątkowych rozmiarach ciała, oraz dopasowywanie umundurowania dla podoficerów zawodowych.

Zarządzenia dotyczące naprawy umundurowania, a więc: co do kolejności i terminów napraw dla poszczególnych pododdziałów, pobierania przedmiotów zastępczych na czas naprawy i ich zwrotów i t. p. ogłasza kwatermistrz w rozkazie dziennym jednostki adm.

Naprawę przedmiotów należy uskuteczniać w czasie właściwym, skoro tylko dają się zauważyć pierwsze oznaki uszkodzenia przetarcie materjału, osłabienie szwów i t. p.), a nie wówczas dopiero, gdy przedmiot jest już zniszczony. Do naprawy należy używać zasadniczo materjałów nowych, przepisanej jakości; wyjątkowo można przedmioty bardziej podniszczone (klasy „c") naprawiać materjałami pochodzącymi z przedmiotów wybrakowanych, ale odpowiadającymi typem i barwą przedmiotom naprawianym.

Koszty utrzymania warsztatu mundurowego zakup maszyn, narzędzi, urządzeń), jak również koszty napraw (robocizna, materjały naprawkowe, przybory,) pokrywa jednostka adm. z ryczałtu mundurowego.

Pracownie prowadzą specjalną rachunkowość materjałową i pieniężną w miesięcznym „wykazie warsztatowym" według postanowień § 166 przepisu J. A.-1, cz. III. i § 6. instrukcji o prowadzeniu ksiąg i dowodów materjałowych.

c) Wykonywanie robót prywatnych przez warsztaty naprawkowe. Począwszy od roku 1929/30 zezwoliło Min. Spraw Wojsk. przejściowo na

---

*) Z przedmiotów sukiennych można jednak „wymywać" plamy przy pomocy ciepłej wody i mydła.

*) Zatrudnianie szeregowych w warsztatach mund. jednostek adm. jest zakazane.

wykonywanie w warsztatach mund. jednostek adm. robót prywatnych dla oficerów i podoficerów zawodowych, a mianowicie:

1) na wykonywanie nowego, oraz naprawę używanego umundurowania i obuwia dla oficerów i podoficerów zawodowych — za zapłatą rzeczywistych kosztów robocizny i materjałów skarbowych zużytych przez warsztat;
2) na wykonywanie i naprawę obuwia dla członków rodzin będących na utrzymaniu oficerów i podoficerów zawodowych—za zapłatą rzeczywistych kosztów robocizny i materjałów skarbowych zużytych przez warsztat.

Roboty prywatne nie mogą być jednak w żadnym wypadku wykonywane ze szkodą dla należytej i terminowej naprawy umundurowania skarbowego.

Prawo do powyższych świadczeń warsztatu jednostki adm. przysługuje tylko oficerom i podoficerom zawod., pełniącym w danej jednostce stałą funkcję służbową.

O przyjęciu robót prywatnych, ich kolejności i rodzaju decyduje dowódca (wzgl. kwatermistrz) jednostki adm.; bez jego zezwolenia warsztat nie może przyjmować żadnych zamówień. Jeżeli w trakcie wykonywania zamówienia okaże się potrzeba dodatkowych robót, nieobjętych zezwoleniem, winien zainteresowany oficer lub podoficer uzyskać na nie dodatkowe zezwolenie.

Ewidencję robót prywatnych prowadzi warsztat w osobnym wykazie warsztatowym, notując w nim rodzaj wykonanych robót, ilość zużytych godzin pracy i materjałów skarbowych, oraz koszty robocizny i materjałów. Na podstawie tych zapisków warsztat wystawia na każde wykonane zamówienie odnośny rachunek w 2-ch egzemplarzach, z których jeden przekazuje płatnikowi jednostki adm. celem pobrania należności, drugi zaś wręcza zainteresowanemu oficerowi lub podoficerowi zawodowemu.

Należności za roboty prywatne pobiera płatnik jednostki bądź jednorazowo, bądź też—za zezwoleniem dowódcy—w ratach miesięcznych, z tem jednak zastrzeżeniem, że w każdym wypadku należność musi być uregulowana w całości najpóźniej do końca danego okresu budżetowego. Należności te księguje się na dochód funduszu ryczałtu mundurowego.

585. CECHOWANIE MATERJAŁU UMUNDUROWANIA W JEDNOSTKACH ADMINISTRACYJNYCH.

Wszystkie przedmioty umundurowania, oporządzenia i pościeli, zarówno przydzielone jednostce adm. przez organ zaopatrzenia, jak i zakupione lub wyprodukowane w własnym zakresie, muszą być cechowane przepisowymi znakami jednostki. Rodzaje i formy tych cech jak również sposób cechowania poszczególnych przedmiotów określa specjalna instrukcja „o cechowaniu materjału mundurowego" (Mund. 1 — 24).

Cechy mają być uwidaczniane wyraźnie i w razie potrzeby odnawiane tak, aby były czytelne aż do chwili wycofania przedmiotu z użytku.

Oprócz cechowania przepisowego może dowódca (kwatermistrz) jednostki zarządzić oznaczanie przedmiotów wchodzących w skład zestawów wyjściowych i ćwiczebnych, cechami indywidualnemi, mianowicie przez wypisanie nazwiska lub numeru ewidencyjnego szeregowego, któremu przedmiot wydaje do użytku.

586. KLASYFIKACJA MATERJAŁU UMUNDUROWANIA.

Stosownie do postanowień § 148 przepisu J. A.-1, cz. III., dzieli się materjał mundurowy na dwie kategorje:

I-a: przedmioty nowe, nieużywane,

II-a przedmioty znajdujące się w użyciu oraz używane zwrócone do magazynu jednostki adm.

Kategorja II-a dzieli się nadto na trzy klasy wartości, zależnie od stopnia zużycia, a mianowicie;

klasa „a"—przedmioty pełnowartościowe (od 100% do 60% zdatności użytkowej); wartość pieniężna 100% cen podanych w obowiązującym cenniku;
klasa „b"—przedmioty średnio wartościowe (od 66% do 30% zużycia; wartość pieniężna 66% pełnej ceny;
klasa „c" — przedmioty małowartościowe (poniżej 30% zdatności użytkowej); wartość pieniężna 30% pełnej ceny.

Klasyfikację przeprowadzać mają jednostki adm. obowiązkowo z końcem każdego okresu gospodarczego przy spisywaniu inwentarza, a nadto przy przekazywaniu materjału mund. trwałego innym jednostkom adm. w wypadkach zmian organizacyjnych. Pozatem dowódca jednostki adm. może zarządzić przeprowadzenie klasyfikacji w miarę potrzeby według swego uznania.

Klasyfikację uskutecznia organ zarządzający materiałem lub wyznaczona w tym celu komisja, spisując wynik w formie protokółu klasyfikacyjnego; Protokółu nie spisuje się w wypadku jednoczesnego przeprowadzania inwentaryzacji.

Od klasyfikacji wyłączone są drobne przedmioty zaopatrzenia mundurowego, jak: spinacze, berety, chustki do nosa, szaliki, onuce i skarpetki, rękawice, nauszniki, kominiarki, ubrania gimnastyczne, troki. szelki do spodni,, niezbędniki, worki na odzież, przybory do czyszczenia, gwizdki, oznaki i godła. W razie potrzeby ustalenia wartości pieniężnej tych przedmiotów (II-ej kategorji) ocenia się w wysokości 50% obowiązujących cen bez względu na okres używania i stopień zużycia.

587 INWENTARYZACJA MATERJAŁU UMUND.

Inwentaryzacja ma na celu ustalenie stanu ilościowego i jakościowego, oraz wartości pieniężnej materjału mundurowego, posiadanego przez jednostkę adm. w ostatnim dniu każdego roku gospodarczego. Jest to innemi słowy dokładny spis materjału mundurowego według rzeczywistego stanu w dniu 31. marca każdego roku z podaniem kategoryi i klas wartości, połączony z obliczeniem wartości pieniężnej.

Inwentaryzacji podlega cały materjał trwały, a z materjału jednorazowego użytku tylko zapas magazynowy i materjał wydany do użycia na poczet następnego roku budżetowego.

Szczegółowe zarządzenia co do sposobu przeprowadzania inwentaryzacji materjału mund. wydaje corocznie Depart. Int.

Wyniki inwentaryzacji spisuje jednostka adm. w „wykazach inwentaryzacyjnych" według przepisanych wzorów (§ 101 J. A.-I, cz. III) osobno dla materjału zapasu wojennego, materjału użytku bieżącego i materjału zakupionego z funduszu ryczałtowego. Jeden egzemplarz wykazów inwentaryz. przesyła jednostka właściwej filji W. Z. Z. Int. i Tab. w terminie do 20 kwietnia każdego roku, drugi zaś zachowuje do własnego użytku.

588. WYBRAKOWANIE I KASACJA MATERJAŁU MUNDUROWEGO.

Przedmioty wyposażenia mundurowego, nienadające się do dalszego użytku zgodnie z ich dotychczasowem przeznaczeniem, ani też do naprawy, jak również materjały wytwórcze, przybory, narzędzia i maszyny szewskie i krawieckie, zużyte względnie nienadające się do właściwego użytku—podlegają wycofaniu z użycia czyli wybrakowaniu.

Wybrakowanie przeprowadza jednostka adm. w terminach ustalonych planem gospodarczym, zawiadamiając o każdym terminie na 14 dni naprzód kierownika właściwej Filji W. Z. Z. Int. i Tab. i przesyłając mu zarazem wykaz przedmiotów przeznaczonych do wybrakowania. Wybrakowanie uskutecznia komisja, w skład której wchodzą: kwatermistrz i oficer materjałowy jednostki adm., oraz delegat Filji W. Z. Z. Int. i Tąb.

Jeżeli Filja W. Z. Z. Int. i Tab. nie wyśle na oznaczony termin swego delegata i nie zastrzeże sobie innego terminu, przeprowadza jednostka adm. wybrakowanie we własnym zakresie.

Zadaniem komisji wybrakowującej jest:

1) sprawdzić na podstawie cech, czy przedmiot przeznaczony do wybrakowania jest materjałem wojskowym i pochodzi z danej jednostki adm., oraz czy upłynął normalny okres jego trwałości; w razie stwierdzenia przedwczesnego zużycia, czy przeprowadzone zostało dochodzenie w sprawie szkody;
2) wydzielać przedmioty, które uzna za nadające się jeszcze do naprawy i dalszego użytku, wyszczególniając je w protokóle wybrakowania;
3) w podobny sposób wydzielić i zaprotokułować przedmioty nadające się do rekonstrukcji, czyli wykonania z kilku przedmiotów zużytych jednego użytecznego lub też do przeróbki na inne przedmioty użyteczne; odnosi się to szczególnie do przedmiotów pościelowych, jak: koców, prześcieradeł, sienników i t. p.;
4) jako nieużytki zakwalifikować tylko te przedmioty, które nie nadają się do żadnego z powyższych celów; w protokóle należy oprócz ilości tych przedmiotów podać również ich wagę dla celów rachunkowych;
5) przedmioty wybrakowane t. j. określone w punktach 3 i 4) pozbawić cech użyteczności.

Pozbawianie cech użyteczności ma na celu wykluczenie możliwości powrotu przedmiotów wybrakowanych do użytku w wojsku w tej samej postaci. Polega ono na takiem rozkrojeniu przedmiotu, które uniemożliwia jego rekonstrukcję w formie przepisowej. Cech użyteczności pozbawia się tylko główne przedmioty umundurowania.

Po ukończeniu swych czynności spisuje komisja wybrakowująca protokuł wybrakowania według wzoru ustalonego przepisem J. A.-1, cz. III. (§ 15) w dwóch egzemplarzach, z których jeden otrzymuje Filja W. Z. Z. Int. i Tab., drugi zaś pozostaje w jednostce adm., jako dowód rozchodowy na przedmioty wybrakowane, a zarazem dowód przychodowy na otrzymane odpadki.

Kasacja, czyli zniszczenie materjału nie ma zastosowania w dziale gospodarki mundurowej.

589. ZUŻYTKOWANIE MATERJAŁÓW WYBRAKOWANYCH.

Przedmioty i materjały wybrakowane zużytkowują jednostki adm.

Przedmioty zakwalifikowane do rekonstrukcji przerabiają warsztaty we własnym zakresie według następujących zasad:

Naprawkowe w myśl wskazówek komisji wybrakowujących lub kwatermistrza (oficera mat.). Uzyskane tym sposobem przedmioty użyteczne należy ocechować, wpisać w przychód materjałowy i wydać do użytku lub włączyć do zapasu gospodarczego.

Przedmioty i materjały uznane za nieużytki należy popruć, a uzyskany z nich odpad zużyć w pierwszym rzędzie do potrzeb gospodarczych jednostki, a mianowicie:

1) jako materjał naprawkowy,
2) do czyszczenia broni,
3) do utrzymania porządku w koszarach.

Materjał niezdatny do tych celów, jak również nieprzydatne odpadki i ścinki warsztatowe idą na sprzedaż, przyczem — dla uzyskania korzystniejszych cen — należy je starannie segregować według wymagań rynku.

Sprzedaż odpadków mundurowych ma być uskuteczniana komisyjnie. Skład komisji sprzedażnej jest taki sam jak komisji wybrakowującej z tem, że w razie nieprzybycia delegata W. Z. Z. Int. i Tab., dowódca

jednostki adm. wyznacza trzeciego członka komisji z pośród podległych mu oficerów.

Sprzedaż może być uskuteczniana w drodze przetargu nieograniczonego lub ograniczonego, a także z wolnej ręki, — w każdym jednak wypadku najwięcej dającemu.

Dla informowania jednostek adm. o konjunkturach na rynku odpadków tekstylnych i skórnych, kierownicy Filij W. Z. Z. Int. i Tab., obowiązani są co pewien czas ogłaszać ceny orjentacyjne poszczególnych rodzajów nieużytków. Ceny sprzedaży nie powinny być niższe od tych cen orjentacyjnych.

Z czynności swych i wyniku sprzedaży spisuje komisja protokół sprzedaży według postanowień § 162 przepisu J. A.-1, cz. III.

Nabywca obowiązany jest zabrać kupiony towar w terminie oznaczonym w protokóle sprzedaży.

Kwoty uzyskane ze sprzedaży odpadków mundurowych idą na dochód funduszu ryczałtu mundurowego jednostki adm.

590. KSIĘGOWOŚĆ MATERJAŁOWA DZIAŁU UMUND.

W gospodarce mundurowej jednostek adm. mają zastosowanie wszystkie dowody i księgi (kartoteki) materjałowe przewidziane przepisem J. A.-1, cz. III. Ich rodzaje, wzory, zastosowanie, sposób prowadzenia względnie sporządzania, zamknięcia i przechowywania podane są dokładnie w rozdz. VIII. i IX. wspomnianego przepisu w załączonej do niego „instrukcji o prowadzeniu ksiąg i kartotek, oraz sporządzaniu dowodów materjałowych".

C) Wyżywienie.

Wyżywienie w czasie pokoju.

591. SPOSOBY ZAOPATRZENIA W ŻYWNOŚĆ JEDNOSTEK ADM.

Sposoby zaopatrzenia jednostek administracyjnych w żywność są następujące:

a) w drodze przydziału ryczałtów pieniężnych—stosuje się do wszystkich artykułów żywności i paszy, wchodzących w skład obowiązujących należności za wyjątkiem tych, które są wydawane jednostkom adm. w drodze przydziałów materjałowych (w naturze);

b) w drodze przydziału materjałów (w naturze) stosuje się do sprzętu, chleba i częściowo owsa, ponadto do sucharów, konserw mięsnych i kawy konserwowej, których zapasy, posiadane w czasie pokoju przez wojsko, muszą być odświeżane.

Ryczałt żywnościowy jest to suma pieniężna ustalona przez Ministra Spraw Wojsk. na pewien okres czasu, a przekazywana przez właściwego kierownika rej. pieniężnej — jednostce adm. na pokrycie potrzeb, określonych tabelami należności.

Dowódca jednostki adm. wzgl. z jego ramienia kwatermistrz, administruje samodzielnie ryczałtem żywnościowym i posiada samodzielność w doborze artykułów, zakupywanych z ryczałtu, przy uwzględnieniu warunków technicznych.

Ryczałt na wyżywienie ludzi obejmuje artykuły żywnościowe wchodzące w skład tabel należności żywnościowych, oraz opał do gotowania strawy.

Ryczałt na wyżywienie zwierząt obejmuje artykuły wchodzące w skład należności normy wzgl. paszy, oraz słomę na ściółkę, podług tabel należności.

Fundusz ryczałtowy na wyżywienie, który posiada jednostka administr., składa się z gotówki, posiadanej przez jednostkę administr. na rachunku danego ryczałtu i z materjału, posiadanego przez jednostkę administr., a zakupionego na rachunek ryczałtu.

592. ZASADY OGÓLNE WYŻYWIENIA LUDZI W CZASIE POKOJU.

Należność żywnościowa jest to określona przepisem ilość artykułów żywnościowych, przysługująca jednej osobie na przeciąg 24 godzin.

Na wymiar należności wpływa: a) rodzaj służby, b) intensywność wykonanej służby (pracy), c) wiek osób żywionych, d) stan zdrowia, e) specjalne warunki, powodujące zwiększenie albo zmniejszenie należności.

Uprawnienie do pobierania należności jest dwojakiego rodzaju:

a) pobieranie nal. żywnośc. na koszt Skarbu Państwa, t. j. bezpłatnie;

b) pobieranie nal. żywnośc. za zapłatą.

Pobieranie należności żywnościowych na koszt Skarbu Państwa, t. j. bezpłatnie przysługuje:

a) szer. służby czynnej, szer. nadterminowym oraz szer. rezerwy i posp. ruszenia w czasie odbywania służby wojsk.,

b) uczniom szkół wojsk. (z wyjątkiem oficerów i podofic. zawod.);

c) elewom etatowych orkiestr wojskowych;

d) uczestnikom obozów i kursów P. W. (z wyjątkiem ofic. i podoficerów zawod.), organizowanych na mocy zarządzenia ministra spraw wojsk.;

e) osobom cywilnym, pozostającym na podstawie zarządzenia władzy wojskowej w zakładach leczniczych celem określenia stanu zdrowia i stopnia zdolności do służby wojsk.;

f) cywilnemu personelowi pomocn. w wojsk. zakładach leczniczych, zatrudnionemu w kuchni lub przy pobieraniu i wydawaniu artykułów żywnościowych, jako częściowe wynagrodzenie za pracę;

g) osobom cywilnym, pozostającym w wojsk. zakładach karnych na podstawie zarządzenia wzgl. orzeczenia władzy wojsk. — do czasu wydania ich władzy cywilnej;

h) osobom cywilnym, odbywającym w zakładach karnych wojsk. lub cywilnych karę, orzeczoną przez władzę wojskową, w związku z przeprowadzeniem raportów i zebrań kontrolnych;

i) oficerom i podofic. zawod., niepobierającym uposażenia, podczas pobytu w wojsk. zakładach leczniczych lub karnych na skutek zarządzenia władz wojskowych.

Uprawnienie do pobierania należności żywnościowych za zapłatą przysługuje:

a) oficerom i podoficerom zawod., którzy pobierają uposażenie, przez czas pozostawania w zakładzie leczniczym, lub w areszcie śledczym

wzgl. odbywania kary pozbawienia wolności w wojsk. więzieniach (aresztach) lub w zakładzie dla odbywania kary twierdzy, wreszcie w wypadkach, wywołanych względami służbowemi, wskutek których nie mogą się sami żywić (np. w czasie ćwiczeń); w ostatnim wypadku zezwolenia na korzystanie z wyżywienia z kotła udziela, na prośbę uprawnionego, d-ca jednostki administracyjnej;

b) osobom, uprawnionym do leczenia w wojskowych zakładach leczniczych, które jednak nie są uprawnione do wyżywienia na koszt skarbu państwa, (jak np. członkowie rodzin wojsk. zawod., emeryci wojsk., weterani i t. p.) przez czas pozostawania w stanie chorych;

c) sanitarjuszkom oraz osobom na prawach sanitarjuszek, zatrudnionym w wojsk. zakładach leczniczych.

593. SPOSOBY STOSOWANIA NALEŻNOŚCI ŻYWNOŚCIOWEJ.

Należność żywnościową stosuje się:

a) w postaci gotowej strawy czyli t. zw. wyżywienia z kotła;

b) w postaci artykułów żywn. w stanie surowym;

c) w postaci strawnego, t. j. równoważnika pieniężnego.

Wyżywienie z kotła przysługuje osobom uprawnionym do wyżywienia z zasobów wojskowych, którym nie przyznano prawa do wyżywienia w inny sposób.

Stosowane przytem należności dzielą się na zasadnicze, t. j. przysługujące stale, oraz t. zw. dodatki żywnościowe, wydawane w specjalnych warunkach. Równocześnie może otrzymywać jedna osoba tylko jedną należność zasadn. i jeden dodatek (za wyjątkiem dodatku przeciwepidemicznego i dodatku mleka, które mogą być stosowane jednocześnie z innymi dodatkami żywn.).

594. STRAWNE DLA LUDZI.

Wypadki, w których ma miejsce wypłata równoważnika czyli ryczałtu żywnościowego za przysługującą należność zasadniczą + 10% (na wyrównanie cen rynkowych i kosztów przyrządzania strawy), są następujące:

a) Urlopy czasowe, przewidziane w Dz. Rozk. Wojsk. Nr. 34/25. Rozp. wyk. do ust. o podst. prawach i obowiązkach szer., przyczem przy urlopach okolicznościowych (do 10 dni) i zdrowotnych, ryczałt wypłaca ta jednostka administr., z której szeregowy odchodzi na urlop; przy urlopach leczniczych ryczałt wypłaca szpital, który urlopuje szeregowego. Ryczałt za czas urlopu powinien być ze względu na przeznaczenie wypłacany zgóry za cały czas urlopu.

b) Oddalenie miejsca przydziału służb. od kuchni, własnego lub innego najbliżej położonego oddziału, najmniej o 2 kilometry.

c) Szczególny rodzaj służby, np. gdy czynności służb. nie są ustalone w ramach, zgóry oznaczonych, stałych godzin i nie pozwalają na przerwanie pracy w porze wydawania strawy, np. pocztowi osobiści oficerów, gońcy i t. p.

d) Pozostawianie szer. w leczeniu domowem w myśl obowiązujących w tej mierze przepisów o opiece lekarskiej nad wojskowymi .

e) Wyżywienie rytualne szeregowych wyznania mojżeszowego.

Wypłata szeregowym wymienionym pod a — e następuje na podstawie zezwolenia dowódcy jednostki administracyjnej.

Ryczałt żywn. w wymiarze przysługującej należności zasadniczej z dodatkiem 100% wypłaca się:

a) szer. niezawodowym w czasie podróży służbowej, w razie niemożności korzystania z kuchni żołn., oraz szoferom, którzy z powodu jazdy służbowej nie mogą korzystać z wyżywienia wspólnego w jednostce admin.;

b) szer. niezawodowym, pełniącym służbę w miejscowości, w której niema oddz. wojskowych i w której ze względu na zbyt małą ilość szer. założenie kuchni żołnierskiej nie opłacałoby się, skutkiem czego zmuszonym żywić się prywatnie, jak również szer. żandarmerji w trzecim okresie szkolenia; wypłata w tym wypadku w granicach do wysokości ryczałtu normalnego (N) + 100%, zależnie od warunków lokalnych, może nastąpić tylko za zezwoleniem dowódcy Okr. Korp.

Szer. pobierający ryczałt żywn. mogą otrzymywać z zapasów wojskowych chleb za zapłatą;

c) szer. stale urlopowanym oraz szer. zwolnionym po odbyciu ćwiczeń, przy opuszczaniu szeregów przez czas podróży do miejsca zamieszkania (zasadniczo 1 dzień).

595. NALEŻNOŚCI ŻYWNOŚCIOWE ZASADNICZE.

Należność normalna (tabela „N") zawiera dziennie: 1) chleba żołnierskiego 800 gr., 2) konserw kawowych 50 gr., 3) mięsa wołowego 250 gr., 4) jarzyny twardej 150 gr., 5) jarzyny świeżej 200 gr., 6) ziemniaków 700 gr., 7) słoniny 50 gr., 8) mąki do przyprawy 10 gr., 9) soli kuchennej 22 gr., 10) cebuli świeżej 15 gr., 11) włoszczyzny suszonej 1 gr., 12) korzeni 0,5 gr., 13) octu 0,5 ctl.

Przysługuje:

a) szer. służby czynnej, dla których nie ustalono innej należności,

b) szer. uczniom i instruktorom szkół wojskowych, w których nie jest stosowana należność szkolna,

c) uczniom (absolwentom) szkół wojskowych, w których jest stosowana należność szkolna — przez czas odbywania praktyki poza szkołą,

d) uczestnikom (wojskowym i cywilnym) jesiennych i zimowych kursów P. W. — przez czas uczęszczania na kurs,

e) chorym w wojsk. zakładach leczniczych, jeśli stan ich zdrowia nie wymaga specjalnego wyżywienia,

f) cywilnemu pers. pomocn., zatrudnionemu w wojsk. zakładach leczniczych,

g) osobom wojskowym i cywilnym, pozostającym pod śledztwem w wojsk. zakładach karnych do dnia zwolnienia wzgl. uprawomocnienia się wyroku.

Należność szkolna (tabela „S") zawiera dziennie: 1) chleba żołnierskiego 300 gr., 2) chleba pszennego 300 gr., 3) konserw kawowych 25 gr., 4) herbaty 1 gr., 5) mleka 40 ctl., 6) cukru 70 gr., mięsa wołowego 400 gr., 8) jarzyny twardej 150 gr., 9) mąki do gotowania 140 gr., 10) jarzyny świeżej 200 gr., 11) ziemniaków 500 gr., 12) słoniny 50 gr., 13) masła 20 gr., 14) soli kuchennej 22 gr., 15) cebuli świeżej 15 gr., 16) włoszczyzny suszonej 1 gr., 17) mąki do przyprawy 10 gr., 18) korzeni 0,5 gr., 19) octu 0,5 ctl.

Przysługuje:

a) uczniom i instruktorom w: 1) korpusach kadetów, 2) szkołach podchorążych, 3) szkołach wojskowych dla małoletnich;

b) elewom etatowych orkiestr wojskowych;

c) uczestnikom (wojskowym i cywilnym) obozów letnich P. W. przez czas pobytu w obozie.

W czasie odbywania przez absolwentów korpusów kadetów i uczniów szkół podchorążych praktyki w oddziałach i zakładach (poza szkołą), przysługuje im należność normalna oraz dodatek pieniężny w wysokości różnicy między równoważnikiem za należność normalną a szkolną.

W czasie feryj (świątecznych i wakacyjnych) i urlopów nie przysługują uczniom korpusów kadetów oraz uczniom szkół wojskowych dla małoletnich żadne należności żywnościowe.

Należność karna (tabela „K") zawiera dziennie: 1) chleba żołnierskiego 700 gr., 2) konserw kawowych 25 gr., 3) mięsa wołowego 150 gr., 4) jarzyny twardej 175 gr., 5) jarzyny świeżej 100 gr., 6) ziemniaków 700 gr., 7) słoniny 30 gr., 8) mąki do przyprawy 10 gr., 9) soli kuchennej 22 gr., 10) cebuli świeżej 15 gr., 11) włoszczyzna suszona 1 gr., 12) korzeni 0,5 gr., 13) octu 0,5 ctl.

Przysługuje: osobom wojsk. i cyw. odbywającym na zasadzie wyroku sądowego karę pozbawienia wolności w wojskowych więzieniach (aresztach) względnie w zakładzie dla odbywania kary twierdzy. Należność przysługuje przez cały czas odbywania kary począwszy od dnia następującego po uprawomocnieniu się wyroku.

Należność karna może ulec ograniczeniu ze względu na rodzaj i sposób odbywania kary orzeczonej wyrokiem sądowym lub w myśl postanowień regulaminu więziennego.

Nieużyte z tego powodu artykuły żywnościowe względnie ich równoważnik pieniężny przypadają na dobro Skarbu Państwa.

Należności lecznicze, czyli djety lecznicze, są następujące: a) djeta ścisła, b) djeta mleczna, c) djeta lekka (mięsna i roślinna), d) djeta odżywcza, e) djeta normalna, f) djety próbne.

Podstawę uprawniającą do stosowania djety jako należności stanowi wpisanie djety przez lekarza do karty djet.

Wyżywienie według djet leczniczych stosuje się zasadniczo do chorych, leczonych w szpitalach wojskowych i garnizonowych izbach chorych, zaś w wyjątkowych tylko wypadkach na wniosek lekarza, do chorych, leczonych w oddziałowych izbach chorych.

Należność lecznicza ryczałtowa (tabela „L") zawiera dziennie: 1) chleba żołnierskiego 300 gr., 2) chleba pytlowego 150 gr., 3) bułki pszennej 100 gr., 4) palonej kawy ziarnistej 10 gr., 5) herbaty 1 gr., 6) mleka 40 ctl, 7) cukru 70 gr., 8) mięsa wołowego 200 gr., 9) mięsa cielęcego 100 gr., 10) jarzyny twardej 100 gr., 11) jarzyny świeżej 250 gr., 12) owoców świeżych 50 gr., 13) ziemniaków 500 gr., 14) masła 40 gr., 15) jaj 2—3 szt., 16) mąki do przyprawy 10 gr., 17) soli kuchennej 22 gr., 18) cebuli świeżej 16 gr., 19) włoszczyzny suszonej 1 gr., 20) korzeni 0,5 gr., 21) octu 0,5 cl.

Ryczałtowa należność lecznicza stanowi tylko podstawę do ustalania ryczałtów na wyżywienie chorych, leczonych w szpitalach i garn. izbach chorych względnie osób uprawnionych do wyżywienia według należności leczniczych. Wyżywienie chorych odbywa się niezależnie od wymiaru ryczałtowej należności leczniczej według djety, przepisanej przez lekarza.

596. NALEŻNOŚCI ŻYWNOŚCIOWE DODATKOWE.

Dodatek chleba w ilości 200 gr. dziennie przysługuje:

a) rekrutom, przez okres pierwszych dwóch miesięcy służby czynnej, (nie przysługuje przez czas pobytu rekruta w szpitalu, w izbie chorych oraz w zakładzie karnym),

b) szer. szkolonym w służbie technicznej w formacjach piechoty, kawalerji, saperów, łączności, kolejowych, samochodowych i czołgów, tylko w okresie szkolenia, przez czas trwania ćwiczeń praktycznych. Niedopuszczalne jest stosowanie dodatku chleba przy pobieraniu dodatku dla ciężkopracujących.

Przeciwepidemiczny dodatek żywnościowy w ilości 1 gr. herbaty i 10 gr. cukru dziennie przysługuje osobom żywionym według należności normalnej i karnej w porze letniej przez okres 3-ch miesięcy od 1 czerwca do 31 sierpnia w celu ograniczenia picia niegotowanej wody.

Dodatek ten nie przysługuje osobom, korzystającym w okresie jego stosowania z dodatku żywnościowego dla ciężkopracujących.

Dodatek żywnościowy dla ciężkopracujących: w ilości dziennej: 50 gr. mięsa wołowego, 25 gr. słoniny, 1 gr. herbaty, 10 gr. cukru, przysługuje żywionym według należności normalnej, pracującym ciężko umysłowo lub fizycznie, a mianowicie:

a) uczniom i instruktorom szkół, obozów i oddziałów szkolnych, upoważnionych do tego przez Ministra Spraw Wojskowych;

b) szer. pilotom eskadr lotniczych,

c) szer. obsługi płatowców w okresie od 1 kwietnia do 30 września,

d) szer. wojskowej służby żeglugi śródlądowej,

e) szer. pracującym przy kwasie pikrynowym,

f) szer. oddziału Zamkowego Prezydenta Rzplitej,

g) szer. w czasie pełnienia służby asystencyjnej,

h) szer. pełniącym służbę w garnizonie Zakopane.

i) szer. biorącym udział w manewrach przez czas trwania manewrów.

Dodatek mleka: w ilości 1 litr. mleka dziennie przysługuje: szer. służby czynnej, zajętym pracą, połączoną z niebezpieczeństwem zatrucia kwasami nieorganicznemi (kwasem siarkowym i t. p.), metalami ciężkiemi lub innemi środkami trującemi, a w szczególności szer. zajętym w formacjach wojsk łączn. przy ładowaniu, remoncie i konserwacji akumulatorów.

Dodatek mleka stosuje się na wniosek lekarza, łącznie z innemi dodatkami żywnościowemi i niezależnie od rodzaju należności zasadniczej.

597. ZASTĘPOWANIE ARTYKUŁÓW ZASADNICZYCH DLA LUDZI.

Artykuły żywn. wyszczególnione w tabelach należności żywn. oraz dodatków żywn., mogą być zastępowane przez artykuły zastępcze czyli namiastki, wyszczególnione w normach zastępowania (tabele należności, cz. I. rozdział VII), które w porównaniu z artykułami zasadniczemi mają zbliżoną wartość odżywczą.

Zastępowanie artykułów może być wskazane:

a) względami na konieczność urozmaicenia strawy,

b) względami gospodarczemi w wypadkach braku artykułów wyszczególnionych w tabelach należności.

Przedmiotem zastępowania mogą być następujące artykuły: a) chleb, b) konserwy kawowe, c) mięso wołowe, d) jarzyna twarda, e) jarzyna świeża, f) ziemniaki, g) tłuszcz, h) mąka do gotowania, i) przyprawy: cebula, włoszczyzna, ocet, j) herbata, k) cukier.

598. ZASADY OGÓLNE WYŻYWIENIA ZWIERZĄT W CZASIE POKOJU.

Wysokość należności żywnościowej zależy od: a) rodzaju zwierzęcia, b) typu (kategorji) zwierzęcia, c) rodzaju intensywności wykonywanej pracy, d) stanu zdrowia, e) szczególnych warunków powodujących potrzebę zwiększenia względnie zmniejszenia należności żywn.

Należności żywn. dla zwierząt są stosowane: 1) w naturze, 2) w gotówce, wydawanej poszczególnym osobom.

To ostatnie może mieć miejsce za zezwoleniem dowódcy jednostki adm. w następujących wypadkach:

a) gdy ze względu na specjalne wymogi wyżywienia szczególnie w odniesieniu do zwierząt drobnych, zaopatrzenie tego rodzaju okaże się odpowiedniejsze i korzystniejsze,

b) gdy miejsce zakwaterowania lub przejściowego przebywania zwierząt jest zbyt oddalone od miejsca dyslokacji jednostki adm., przyczem dostarczenie przez nią paszy (karmy) w naturze jest niemożliwe lub utrudnione, względnie połączone z kosztami.

Dowódca jednostki adm. jest uprawniony redukować, w porozumieniu z lekarzem weterynaryjnym, należność żywnościową, gdy praca zwierząt jest zawieszona lub zmniejszona. Należność żywn. może być zredukowana najwyżej o 1/5 część. Oszczędności, które nie powinny przekraczać 6-ciodniowej należności dla zwierząt danego rodzaju, znajdujących

się w stanie jednostki adm., powinny być użyte w okresie wzmożonej pracy zwierząt jak np. dłuższych marszów, ćwiczeń i t. p.

Należności żywnościowe dla zwierząt dzielą się:

a) na zasadnicze należności, wydawane stale, oraz

b) na dodatkowe należności, czyli dodatki żywnościowe do zasadniczej należności, wydawane w specjalnych okolicznościach.

W jednym i tym samym czasie może przysługiwać jednemu i temu samemu zwierzęciu tylko jedna należność zasadnicza. Dodatki żywnościowe dla zwierząt mogą być stosowane jednocześnie zależnie od potrzeby, w wypadkach określonych przepisem.

599. ZASADNICZE NALEŻNOŚCI ŻYWNOŚCIOWE DLA ZWIERZĄT.

Należności normalne dla koni, mułów i osłów.

L. p.	Kategorje koni (według klasyfikacji zawartej w książce ewidencyjnej), muły i osły	Norma dzienna w klgr.				Sól bydlęca
		owies	siano	słoma		
				na karmę	na ściółkę	
1	Konie wierzchowe i artyleryjskie lekkie	4.5	4	2,5	1,5	15 grm. dziennie
2	Konie artyleryjskie ciężkie	5	6	3	1,5	
3	Konie taborowe	3,5	4	1,5	1,5	
4	Muły	3	5	1,5	1,5	
5	Osły	2	4	1,5	1,5	

Koniom taborowym, używanym wyjątkowo pod wierzch, z powodu braku przewidzianych etatem koni wierzchowych, przysługuje przez czas użycia w miejsce koni wierzchowych należność normalna, ustalona dla koni wierzchowych. Podstawę stosowania powyższej należności dla koni tabor., użytych pod wierzch, stanowi rozkaz dzienny d-cy jedn. adm.

Konie, wykonujące pracę koni jucznych, objęte są kategorją koni wierzchowych.

Koniom, przebywającym w zapasach młodych koni przysługuje należność normalna, zmniejszona o 1 kg. owsa na konia dziennie. Powyższe nie dotyczy etatowych koni zapasów młodych koni.

Należność transportowa dla koni, mułów i osłów:

L. p.	Konie, muły i osły	Norma dzienna w kg.		Sól bydlęca
		owies	siano	
1	Konie i muły	2	5	15 gramów dziennie
2	Osły	1,5	4	

przysługuje wszystkim koniom (bez względu na kategorję), mułom i osłom w czasie transportu koleją lub drogą wodną od dnia załadowania do dnia wyładowania włącznie.

600. DODATKOWE NALEŻNOŚCI ŻYWNOŚCIOWE DLA ZWIERZĄT.

Dodatek owsa w ilości 1 kg. dziennie na konia (muła i osła), przysługuje obok należności normalnej i transportowej:

a) koniom reprezentacyjnym,

b) matkom przy źrębięciu aż do dnia sprzedaży źrębięcia, t. j. przez okres najwyżej 3 miesięcy,

c) wszystkim koniom, mułom i osłom, użytym do manewrów przez czas trwania manewrów.

Dodatek słomy na ściółkę, w wymiarze 1,5 kg. dziennie przysługuje jako dodatek do należności normalnej koniom (mułom, osłom), chorym, leczonym w szpitalach koni i ambulansach wet., oraz koniom chorym, leczonym w oddziałach; w wymiarze 3 kg. jako dodatek do należności transportowej koniom, chorym w czasie transportu.

Dodatek soli bydlęcej w wymiarze ustalonym przez d-cę Okr. Korp. na wniosek d-cy jedn. adm., oparty jest na orzeczeniu lekarza wet.

Dodatek soli stosuje się w razie potrzeby zwiększenia dawki soli ponad należność ustaloną przepisem dla zwierząt, uznanych za chore na nieżyty organów trawienia. Przyznanym dodatkiem dysponuje lekarz wet. oddziału.

601. ZASTĘPOWANIE ARTYKUŁÓW ZASADNICZYCH DLA ZWIERZĄT.

Zastępowanie polega na tych samych zasadach, co przy racjach żywn. dla ludzi, może jednak dotyczyć tylko ⅓ należności artykułu zasadn.

Przedmiotem zastępowania mogą być następujące artykuły: a) owies, b) siano, c) słoma na karmę, d) słoma na ściółkę.

602. SPRZĘT ŻYWNOŚCIOWY, UŻYTKU BIEŻĄCEGO.

W jednostkach adm. rozróżnia się następujące rodzaje sprzętu żywn., użytku bieżącego, wyszczególnionego w zestawach:

a) zestaw sprzętu kuchennego przysługujący każdej czynnej kuchni koszarowej, a mianowicie: pień do mięsa, tasak do mięsa, stolnica, 2 wałki do ciasta, sito ręczne, maszynka do mięsa, tłuczek do mięsa, 2 tłuczki do ziemniaków, maszynka do krajania chleba, młynek do kawy, czajnik, sito do herbaty, moździerz, 2 warząchwie, kopystka, 2 łyżki drewniane, łyżka do szumowin, 3 noże, 3 widelce, 2 czerpaki, garnek do gotowania, blacha do podsmażania, 2 wiadra, waga dziesiętna i stołowa, narzędzia rzeźnicze i t. d.;

b) zestaw sprzętu oficera żywn., przysługujący każdej jednostce adm., jak i samodzielnemu oddziałowi: waga dziesiętna i stołowa, przybory rzeźnicze, worki, miary objęt. i t. d.

Niezależnie od sprzętu w obu rodzajach zestawów może jednostka adm. posiadać sprzęt żywnościowy, nabyty z oszczędności ryczałtowych, który wchodzi w skład funduszu ryczałtowego na wyżywienie i jest oddzielnie rejestrowany.

603. PRZYRZĄDZANIE I PODZIAŁ POSIŁKÓW*).

Potrawy powinny być łatwe w przyrządzeniu, jednak pożywne i smaczne. Potrawy są pożywne, jeżeli przyrządza się je z artykułów żywn., które zawierają składniki następujące: ciała białkowe, znajdujące się przedewszystkiem w mięsie zwierząt, ryb, w jajach i t. d., węglowodany, znajdujące się w słoninie, szmalcu, maśle i t. d.

Oprócz tego ważną rolę odgrywają składniki, zwane witaminami, jakie znajdują się w potrawach, jak np. w kapuście, w ogórkach, pomidorach, w marchwi i t. d.

Witaminy zabezpieczają organizm przed chorobami jak np. szkorbut i t. p.

Potrawy są smaczne, jeżeli przy przyrządzaniu dodaje się do nich w niedużych ilościach pewne artykuły, jak: sól, pieprz, ocet, korzenie i t. p., potrawy są wtedy łatwiej strawne, a przez to pożyteczne dla sprawności organizmu.

Szeregowy, który posiada prawo do wyżywienia z kotła, otrzymuje 3 razy dziennie ciepły posiłek, a mianowicie:

1) śniadanie, — kawę lub zupę,
2) obiad, — zupę, mięso i jarzynę,
3) wieczerzę, — potrawę gorącą ewent. kawę.

Wyżywienie w czasie wojny

604. NALEŻNOŚCI ŻYWNOŚCIOWE DLA LUDZI PODCZAS WOJNY**).

1) Należność wojenna dla ludzi (tabela „W") obejmuje (norma dzienna): 1) chleb żytni 850 gr., 2) mięso wołowe 300 gr., 3) tłuszcz 40 gr., 4) ziemniaki 700 gr., 5) jarzyna twarda 150 gr., 6) marmelada 50 gr., 7) sól 25 gr., 8) cebula świeża 12,5 gr., 9) ocet 1 ctl., 10) włoszczyzna suszona 1 gr., 11) korzenie 0,5 gr., 12) mąka do przyprawy 10 gr., 13) konserwy kawowe 2 por. à 25 gr., 14) papierosy 10 szt., 15) mydło do mycia 5 gr. Ponadto na dekadę: 2 pudełka zapałek, 2 paczki bibułek à 50 sztuk.

Przysługuje ona w czasie wojny wszystkim szer., znajdującym się na obszarze wojennym, a należącym do formacyj polowych.

Oficerowie i szeregowi zawodowi otrzymują żywność za opłatą strawnego.

---

*) Patrz punkt. 647.

**) Dane orjentacyjne, zaczerpnięte z dawnych przepisów, obecnie nieobowiązujących.

2) **Należność rezerwowa** (tabela „R") obejmuje (norma dzienna): 1) suchary 300 gr. (bez opakowania), 2) konserwa mięsna 200 gr. (bez puszki), 3) konserwa kawowa 2 porc. à 25 gr., 4) sól 15 gr., 5) papierosy 10 sztuk (w sumie 715 gr.).

Przysługuje wszystkim osobom wojsk. i przeznaczona jest na czas wyjątkowy, w którym dostarczanie żywności z kuchni nie jest możliwe. Spożycie rezerwowej należności nastąpić może jedynie na rozkaz dowódcy formacji. Samowolne spożycie należności rezerwowej pociąga za sobą odpowiedzialność materjalną i dyscyplinarną.

3) **Należność podróżna** (sucha) przysługuje pojedynczym osobom wojskowym i małym oddziałom podczas transportów kolejowych bez kuchni polowych.

Zawiera ona (norma dzienna): 1) chleb żytni 1300 gr., 2) tłuszcz 40 gr., 3) kiełbasa świeża 180 gr., 4) marmelada 50 gr., 5) kawa konserwowa 2 porc. à 25 gr., 6) papierosy 10 szt., 7) mydło 5 gr. (ogółem 2630 gr.).

W miejsce należności suchej może być wypłacane strawne.

Oddziały wojskowe, transportowane z kuchniami polowemi, otrzymują należność żywnościową według tabeli „W".

4) **Dodatek dla walczących** zawiera (norma dzienna): 1) tłuszczu 30 gr., 2) herbaty 1 gr., 3) cukru 10 gr.

Przysługuje w czasie wojny szeregowym niezawod. znajdującym się w pierwszej linji bojowej do dowództwa pułku włącznie. Uprawnienie ustaje po upływie 3-ch dni po wycofaniu z pierwszej linji bojowej — licząc od dnia wycofania. Szeregowi, którzy nie korzystają z dodatku dla walczących otrzymują padczas lata dodatek przeciwepidemiczny.

605. NALEŻNOŚCI ŻYWNOŚCIOWE DLA ZWIERZĄT PODCZAS WOJNY*).

1) **Należność wojenna dla zwierząt** (tabela „W").

L. p.	Kategorje zwierząt	Norma dzienna		
		owies	siano	słoma na ściółkę
1	Konie wierzchowe i pociągowe lekkie artyl.	6 kg.	4 kg.	1,5 kg.
2	Konie pociągowe ciężkie . . .	5 „	6 „	1,5 „
3	Konie pociągowe lekkie tabor.	4 „	5 „	1,5 „
4	Muły	4 „	5 „	1,5 „
5	Osły	3 „	4 „	1,5 „
6	Konie ciężkie franc.	6 „	8 „	1,5 „

*) Dane orjentacyjne, zaczerpnięte z dawnych przepisów, obecnie nieobowiązujących.

Przysługuje w czasie wojny wszystkim wymienionym zwierzętom oddziałów, wchodzących organizacyjnie w skład formacyj polowych tak na terenie wojennym, jak i krajowym.

2) Należność rezerwowa (tabela „R").

L. p.	Kategorje zwierząt	Norma dzienna
		Owies
1	Konie wierzchowe i pociągowe lekkie artyl.	4 kg.
2	Konie pociągowe ciężkie	4 „
3	Konie pociągowe lekkie tabor.	3 „
4	Muły	2,5 „
5	Osły	2 „

Przeznaczona jest na czas wyjątkowy, w którym dostarczanie koniom paszy, według należności i w drodze dowozu lub nabycia nie jest możliwe.

606. SPRZĘT ŻYWNOŚCIOWY UŻYTKU WOJENNEGO.

Do przyrządzania strawy podczas wojny (wzgl. przy przemarszach oddziałów na większych odległościach) służą kuchnie polowe, które umożliwiają dostarczenie żołnierzowi ciepłej strawy we wszelkich okolicznościach.

Oddziały wojska polskiego są wyposażone w polski typ kuchni polowej t. zw. wzór 23. a (Rys. 332).

Kuchania ta składa się z dwóch części: z kuchni właściwej i z przodka, złączonych zapomocą sprzęgła. Kuchnia właściwa posiada 3 kotły w formie owalnej, umieszczone w płycie obrotowej. Płyta ta osadzona jest na krążkach, co daje możność przesuwania kotłów nad paleniskiem.

Przodek kuchni w kształcie skrzyni, jest przeznaczony do przechowywania artykułów i sprzętu żywnościowego. Na tylnej ścianie skrzyni jest umieszczony kosz na siano.

Zaprzęg kuchni jest zasadniczo parokonny. W ciężkich warunkach terenowych doprzęga się jeszcze jedną parę koni.

Dawniejszy typ polskiej kuchni polowej t. zw. wzór 23, jest zupełnie podobny do typu wzór 23. a, posiada jedynie większy ciężar.

Obok wymienionych polskich typów kuchen polowych posiadamy jeszcze w użyciu kuchnie austrjackie, francuskie, niemieckie i rosyjskie.

Do kuchni polowej, podczas jej używania na froncie należy wóz przykuchenny, który służy do przewożenia zapasów żywności dla pododdziału (kompanji i t. p.).

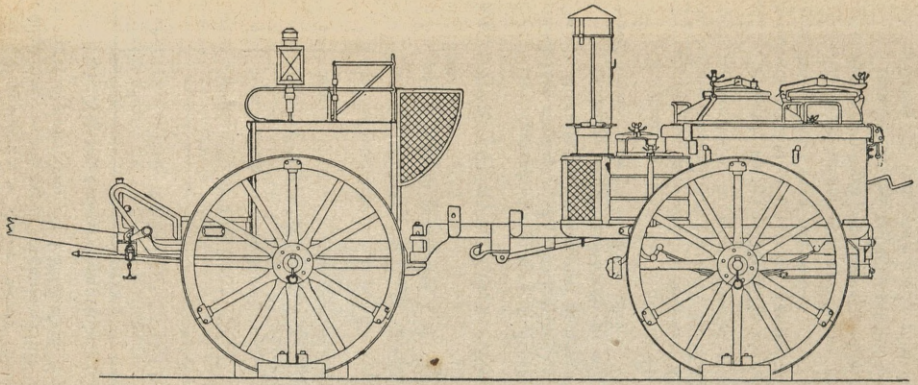

KUCHNIA POLOWA WZ 23 a

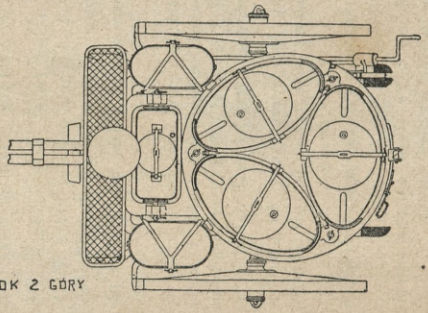

WIDOK Z GÓRY

Rys. 332.

Pewne dane, dotyczące używania kuchen polowych polskich:

Typ	Waga ze sprzętem 1) Waga po załadowaniu 2)	Kotły: ilość	Kotły: pojemn. w litrach	Kotły: ilość porcyj	Jednorazowy posiłek z mięsa i jarz. wymaga: czasu got.	Jednorazowy posiłek z mięsa i jarz. wymaga: drzewa	Uwagi.
WZ. 23	787 kg. 1) 1000 „ 2)	3	225	210	2 — 3 godz.	10 — 15 kg.	1) ze sprzętem kuch. 2) z artyk. żywn.
WZ. 23	690 kg. 1) 900 „ 2)	3	225	210	2 — 3 godz.	10 — 15	1) jak wyżej 2) „

Przeciętny czas przygotowywania strawy w kuchniach polowych wynosi: dla wody 1 godz., dla mięsa wołowego i baraniego 2½—3 godz., dla mięsa cielęcego i wieprzowego 1½—2 godz., dla kaszy, ryżu 1 godz., dla pęcaku 2 godz., dla grochu i fasoli 3 godz., dla ziemniaków 1 godz., dla konserw w puszkach (w wodzie wrzącej) 10 minut.

Skrzynki do gotowania stanowią specjalny rodzaj kuchni, używany w tych wypadkach, w których kuchnie polowe nie mogą być używane ze względów praktycznych, np. w górach, na placówkach, dla drobnych oddziałów i t. d. Można je łatwo przenosić na zwierzętach jucznych, a nawet przez ludzi. U nas używany jest polski typ skrzynki do gotowania.

Skrzynka składa się z kotła do gotowania, paleniska, skrzynki izolacyjnej (termos) i sprzętu kuchennego.

Kocioł do gotowania posiada pokrywę dla hermetycznego zamykania.

Przyrządzanie potraw odbywa się w ten sposób, że się je podgotowuje w kotle, na palenisku poczem, po hermetycznem zamknięciu pokrywy, wkłada się kocioł do skrzynki izolacyjnej. Podgotowane potrawy stają się po pewnym czasie odpowiednie do spożycia bez ponownego ogrzewania, zachowując przez kilka godzin wysoką temperaturę. Wskutek tych właściwości, możliwy jest, przez długi czas, transport gotowej strawy.

W kotle skrzynki do gotowania można gotować zupę mięsną i jarzynę.

D) Zakwaterowanie wojska w czasie pokoju.

Zasady ogólne.

607. PODSTAWY PRAWNE I RODZAJE ZAKWATEROWANIA.

Pod pojęciem „zakwaterowanie" rozumiemy dostarczenie wojsku pomieszczeń potrzebnych do jego rozmieszczenia i wyszkolenia.

Pod względem prawnym zakwaterowanie wojska w czasie pokoju opiera się na:

a) ustawie z dnia 15 lipca 1925 r. (Dz. U. R. P. Nr. 97/25, poz. 681),
b) rozporządzeniach wykonawczych do tej ustawy oraz
c) przepisach służbowych i rozkazach Ministra Spraw Wojskowych.

Ze względu na czas trwania rozróżniamy trzy rodzaje zakwaterowania: a) stałe, b) przejściowe i c) nagłe.

Stałe — w siedzibie stałej garnizonu na podstawie stałej dyslokacji pokojowej.

Przejściowe — podczas zmian stałej dyslokacji, tworzenia nowych formacyj, koncentracyj, ćwiczeń, odkomenderowań, podróży i podobnych wypadków o charakterze służbowym, które, nie mając cech stałego zakwaterowania, odbywają się podług uprzednio opracowanego planu.

Nagłe — w wypadkach mobilizacji, powołania rezerwistów pod broń w myśl art. 81. ustawy o powszechnym obowiązku służby wojskowej z dnia 23 maja 1924 r. (Dz. U. R. P. Nr. 46/28, poz. 458), wezwania wojska dla asystencji władzom cywilnym i przy przemarszach wojska.

608. UPRAWNIENIE DO OTRZYMANIA KWATER.

Prawo do otrzymania kwatery:

a) stałej — powstaje w danej miejscowości z dniem wyznaczenia dla danej formacji miejscowości tej na stałe załogowanie;
b) przejściowej i nagłej — powstaje w danej miejscowości z dniem przybycia do niej formacji na czas przejściowy.

Z dniem przybycia formacyj do danej miescowości nabywają również prawo do kwater w tejże miejscowości osoby, pełniące w tych formacjach faktycznie służbę mianowicie: a) oficerowie zawodowi w stanie czynnym, b) oficerowie rezerwy, pospolitego ruszenia i w stanie spoczynku, pozostający czasowo w służbie czynnej, c) chorążowie, d) szeregowi, e) osoby cywilne pracujące w wojsku na stanowiskach etatowych.

Wojskowi rezerwy i pospolitego ruszenia powołani na ćwiczenia lub zebrania kontrolne otrzymują:

1) oficerowie — tylko kwaterę przejściową,
2) szeregowi — kwaterę na równi z szeregowymi stanu czynnego.

Uprawienia formacyj do kwater w danej miejscowości wygasają z dniem odejścia ich do innej miejscowości lub z dniem ukończenia likwidacji.

Uprawnienia osób do kwater w danej m-ści wygasają z dniem opuszczenia przez nich danego garnizonu lub też z dniem rozwiązania stosunku służbowego w wojsku stałem. Są jednak wypadki, w których prawo korzystania z kwater stałych przedłuża się od jednego do trzech miesięcy, a to zależnie od warunków lokalnych zakwaterowania, stanu rodzinnego i stosunku służbowego danej osoby do wojska stałego. Szczegóły podaje Dz. U. R. P. Nr. 37/27, poz. 333.

Nieopróżnienie mieszkań po upływie powyższych terminów powoduje eksmisję w drodze administracyjnej (Dz. U.R.P. Nr. 81/28 poz. 712).

Wspólne kwatery stałe.

609. RODZAJE KWATER STAŁYCH.

Kwatery stałe, dostarczane oficerom, szeregowym i osobom cywilnym, pracującym w wojsku na stanowisku etatowem, dzielą się na wspólne i osobne.

Przez osobną kwaterę stałą rozumie się osobne, samoistne mieszkanie.

Pod wspólną kwaterą stałą rozumie się wspólne koszarowe pomieszczenie osób nieuprawnionych do otrzymania osobnych kwater stałych.

Do korzystania z osobnych kwater stałych są uprawnieni:

a) oficerowie wymienieni pod a) i b) w punkcie 608,
b) chorążowie,
c) żonaci podoficerowie zawodowi i równorzędni, nie separowani lub dzietni, tudzież wdowcy dzietni,
d) osoby cywilne pracujące w wojsku na stanowisku etatowem i pobierające uposażenie od IX grupy płacy wzwyż,
e) osoby cywilne w stanie małżeńskim, pracujące w wojsku na stanowisku etatowem i pobierające uposażenie od X do XVI grupy płacy, z wyjątkiem separowanych i przytem bezdzietnych, tudzież wdowcy (wy) dzietni (e).

Pozostali szeregowi oraz pozostałe osoby cywilne pracujące w wojsku na stanowisku etatowem są uprawnione do otrzymania tylko kwater wspólnych.

610. ADMINISTROWANIE WSPÓLNEMI KWATERAMI STAŁEMI.

Stałe wspólne zakwaterowanie wojska odbywa się w budynkach państwowych lub na ten cel przez skarb państwa wynajętych.

Administrację budynkami przydzielonemi dla formacyj na wspólne kwatery stałe sprawuje kwatermistrz właściwej jednostki administracyjnej, który ma do pomocy podoficera administracyjnego koszar.

Do zadań jednostki administracyjnej należy:

a) urządzenie i utrzymanie wspólnych kwater stałych,
b) zapewnienie opału, światła i wody.

Dla umożliwienia sprawowania tych zadań każda jednostka administracyjna otrzymuje kredyty w postaci ryczałtu kwaterunkowego (§ 84, cz. IV. J. A.-I.).

Podoficerowie zawodowi, korzystający z wspólnych kwater stałych nie pobierają dodatku mieszkaniowego, ustanowionego rozporządzeniem Rady Ministrów z dn. 30.VII.1924 r. (Dz. U. R. P. Nr. 69/24, poz. 673), a omówionego w dziale uposażenia, czyli że opłacają oni za te kwatery należność, w wysokości przysługującego im dodatku mieszkaniowego. Kwatery te jednak muszą być urządzone, ogrzane i oświetlone na koszt Skarbu Państwa.

We wspólnych kwaterach kwaterują szeregowi do stopnia plutonowego włącznie i to w ten sposób, że na każdego:

a) szeregowca ma przypadać 4.52 m² podłogi i 15.75 m³ przestrzeni powietrznej;

b) podoficera ma przypadać 6.1 m² powierzchni podłogi i 21.25 m³ przestrzeni powietrznej.

O ile jednak warunki lokalne na to pozwalają, plutonowi i kaprale mogą być zakwaterowani wspólnie w mniejszej izbie oddzielnie od szeregowców.

Sierżantów i starszych sierżantów (równorzędnych) kwateruje się po dwóch w równych stopniach w oddzielnych mniejszych pokojach (15—20 m²).

Jeśliby jednak w danej miejscowości znajdował się tylko jeden sierżant (równorzędny) i jeden st. sierżant (równorzędny) należy ich wspólnie kwaterować w jednym mniejszym pokoju.

W wartowniach winno być conajmniej 3 m² podłogi na jednego człowieka.

W szpitalach zaś na każde łóżko ma przypadać conajmniej 8 m² przestrzeni podłogi i 35 m³ przestrzeni powietrznej.

611. WYMIARY I URZĄDZENIE WSPÓLNYCH KWATER STAŁYCH.

Wspólne kwatery stałe mają posiadać następujące urządzenie:

1) w salach szeregowców:

a) na osobę — jedno łóżko kompletne, t. j. z jednym napełnionym słomą siennikiem, jedną poduszką, dwoma prześcieradłami, jednym kocem letnim, a w zimie ponadto—jednym kocem zimowym,

b) na każde dwie osoby — wieszadło z jedną półką,

c) na całą salę — odpowiednią ilość: stołów, ławek, lamp (elektrycznych, gazowych lub naftowych), spluwaczek, skrzynek na śmieci i przyborów do pieca;

2) w pokojach podoficerskich:

a) na osobę — jedno łóżko kompletne (jak dla szeregowców), jedno krzesło, jedno wieszadło z półką,

b) na dwie osoby—jeden stół.

O ile w pokoju kwateruje tylko jeden podoficer to należy mu się sprzęt wymieniony pod a) i b)

Urządzenia: kancelaryj, sal szkolnych, wartowni, pokojów inspekcyjnych, sal szpitalnych i izb chorych, aresztów i cel więziennych, składów i magazynów, warsztatów i t. d. określą tabele należności sprzętu pomieszczeniowego*). Sprzęt pomieszczeniowy oraz sprzęt przeciwpożarowy otrzymują formacje w naturze od organów służby intendentury.

W jednostce administracyjnej sprzętem tym administruje oficer materjałowy.

---

*) Będą ogłoszone w bieżącym lub przyszłym roku.

Na remont i konserwację tego sprzętu każda jednostka administracyjna otrzymuje w ryczałcie kwaterunkowym pewną roczną kwotę ryczałtową, którą dysponuje kwatermistrz tejże jednostki administracyjnej.

Ponadto każda jednostka administracyjna otrzymuje ryczałtową kwotę na słomę do napełniania sienników i podgłówków (poduszek) według następujących należności:

a) normalnej, wynoszącej 26 kg. na osobę rocznie i

b) zmniejszonej, wynoszącej 10 kg. na osobę rocznie.

Należność normalna przysługuje skoszarowanym podoficerom zawodowym oraz wszystkim szeregowym niezawodowym stanu czynnego.

Należność zmniejszona przysługuje wszystkim osobom wojskowym i cywilnym, pracującym w wojsku na etatowem stanowisku, zakwaterowanym przejściowo w czasie ćwiczeń w barakach lub pod namiotami, o ile wyżej wspomniane osoby nie korzystają z kwater przejściowych lub nagłych, dostarczonych na mocy Ustawy z dnia 15. VII. 1925 r. o zakwaterowaniu wojska w czasie pokoju (Dz. U. R. P. Nr. 97, poz. 681) i rozporządzeń wykonawczych do tej Ustawy.

612. UTRZYMANIE KWATER STAŁYCH.

Pod tym tytułem należy rozumieć: a) drobny remont i konserwację budynków, b) konserwację toru ujeżdżalni, c) czyszczenie kominów, d) asenizację i e) utrzymanie czystości w rejonie zakwaterowania.

Wszelkie roboty z tem związane formacje dokonują w granicach kwot ryczałtowych przyznanych na ten cel.

Remont i konserwacja budynków i toru ujeżdżalni obejmuje: bielenie wewnątrz budynków, naprawa tynków, wymiana części podłóg, pieców, drzwi i okien, zabezpieczenie drzwi i okien przed zimnem, naprawa i czyszczenie przewodów kominowych, zakup soli i trocin dla ujeżdżalni i t. d. Słowem wszelkie roboty nie powodujące zmian konstrukcyjnych budynku.

Do wykonywania tych robót, jak również do wywozu nieczystości z dołów kloacznych i śmieci jednostki administracyjne mają kontraktować cywilne przedsiębiorstwa.

Z kredytów na utrzymanie czystości w rejonie zakwaterowania formacje muszą zakupować: miotły, szczotki, szmaty, ścierki, mydło, sodę, wapno do bielenia rynsztoków i t. d. oraz opłacać związaną z tem robociznę*).

Administracja kredytami na szczeblu jednostki administracyjnej na potrzeby wymienione w niniejszym punkcie należy do zakresu działania kwatermistrza, który może zlecić organom sobie podległym wykonywanie pewnych czynności administracyjnych dotyczących powyższych spraw.

---

*) Przepisy, dotyczące utrzymania czystości—patrz rozdział „Służba wewnętrzna“ i „Służba zdrowia”.

613. OPAŁ, ŚWIATŁO I WODA DLA KWATER STAŁYCH.

Kwatery stałe korzystają z opału, światła i wody wodociągowej, opłacanej ze Skarbu Państwa.

Wysokość dopuszczalnego zużycia światła i wody wodociągowej ustalają tabele należności ogłaszane przez Ministra Spraw Wojskowych.

Należność opału do ogrzewania pomieszczeń w wymiarze na okres ogrzewania i 1 m³ ogrzewalnej pojemności pomieszczenia uzależniona jest od:

a) przeznaczenia pomieszczeń, które są podzielone na 4 grupy.

Do 1-ej grupy należą pomieszczenia szpitalne, do drugiej—biurowe, do 3-ej — koszarowe, do 4-ej—magazyny.

b) Strefy klimatycznej, przyczem strefa I. ma należność zasadniczą, zaś II. zwiększoną o 15%.

Do strefy II. należy: 1) Podkarpcie, 2) Województwa Wschodnie i południowo-wschodnie, 3) północna część Pomorza.

Pozostałe miejscowości należą do strefy I-ej.

c) Rodzaju budynku, a więc należność zasadnicza przypada dla budynków drewnianych i murowanych, zaś zwiększona o 50% dla baraków drewnianych, budynków półfabrycznych i kazamat, a o 200% dla baraków blaszanych.

d) Rodzaju ogrzewania, przyczem zasadnicza należność przypada dla pomieszczeń ogrzewanych piecami, a zmniejszona o 10% dla pomieszczeń ogrzewanych centralnie.

Przykład:

Obliczyć roczną należność opału dla pokoju ogrzewanego piecami o pojemności 100 m³, przeznaczonego na kancelarję, znajdującą się w budynku murowanym w Warszawie.

Rubr. 4. tabeli należności opału Nr. 12. wskazuje, że na 1 m³ pomieszczenia w strefie I. należność wynosi 10.8 kg., a zatem na 100 m³—1080 kg. opału rocznie. Gdyby budynek ten znajdował się w Równem, to należność opału przy zachowaniu wszystkich innych warunków, wynosiłaby 12.6 kg. rocznie na 1 m³ pomieszczenia, zaś na 100 m²—1260 kg.

Należność opału jest ustalona w węglu dąbrowieckim z tem, że dopuszczalna jest zamiana na rodzaj paliwa, odpowiadający faktycznym potrzebom. Zamiana jest dozwolona w granicach obowiązujących norm i tak:

a) za 100 kg. węgla dąbrowieckiego należy się 90 kg. koksu lub węgla górnośląskiego, z wyjątkiem węgla pochodzącego z kopalń ks. Pszczyńskiego,

b) za 100 kg węgla dąbrowieckiego należy się 0,5 mp. drzewa twardego lub $^2/_3$ mp. drzewa miękkiego.

Tabele należności światła do wewnętrznego oświetlenia pomieszczeń określają należność światła na 1 m² podłogi w zależności od:

a) rodzaju światła (elektryczność, gaz, nafta) oraz b) przeznaczenia

pomieszczeń, różniących się między sobą niezbędną ilością godzin oświetlenia oraz natężaniem światła na 1 m² powierzchni podłogi.

Przykład: Obliczyć roczną należność światła elektrycznego dla kancelarji we władzach centralnych o 30 m² powierzchni podłogi. Według tabeli należności Nr. 20 roczna należność na 1 m² podłogi wynosi 0,4 kwh, czyli na 30 m² wynosi 12 kwh. Na tenże pokój zajęty na kancelarję w pułku piechoty roczna należność wyniesie 27 kwh, ponieważ na 1 m² należność wynosi 0,9 kwh. (tabela Nr. 21).

Tabele należności światła do oświetlania zewnętrznego określają roczną należność elektryczności, gazu lub nafty na jeden punkt świetlny w zależności od rodzaju oświetlanego objektu.

Ilość i natężenie punktów świetlnych ustala specjalna komisja, która może zdecydować połączenie kilku punktów świetlnych w jeden zbiorowy punkt świetlny, stanowiący sumę względnie iloczyn poszczególnych punktów świetlnych, np. podwórze koszarowe do należytego oświetlenia 8 punktów świetlnych w/g tabeli Nr. 31, a więc każdy punkt o natężeniu 60 świec i rocznem zużyciu 65 kwh. Komisja dochodzi do przekonania, że najracjonalniejszem byłoby umieszczenie jednego punktu świetlnego na środku podwórza. Punkt ten zatem będzie mógł mieć teoretyczne natężenie do 480 świec i rocznem zużyciu 520 kwh. prądu elektrycznego.

Tabele należności wody, dostarczanej za pomocą urządzeń wodociągowych określają:

a) należność dzienną na osobę 45 litrów dziennie,
b) należność dzienną na sztukę inwentarza żywego lub martwego w wysokości zależnej od rodzaju inwentarza oraz
c) należność roczną na 1 m² polewanej powierzchni ulicy, podwórza i t. p.

Na zakup opału oraz regulowanie rachunków za zużyte światło i wodę wodociągową każda formacja otrzymuje kwoty ryczałtowe za pośrednictwem swej jednostki administracyjnej.

Zakupionym opałem i ewent. naftą do oświetlania administruje oficer materjałowy.

Regulowanie rachunków za światło i wodę należy do zadań płatnika, jednak stwierdzenie wysokości i racjonalności zużycia światła i wody należy do zadań oficera materjałowego lub jego organów pomocniczych, a w jednostkach przynależnych do organów wyznaczonych przez dowódcę danej formacji.

614 ZAKWATEROWANIE KONI PRZY STAŁEM ZAKWATEROWANIU WOJSKA.

Konie wierzchowe i pociągowe kwateruje się we wspólnych stajniach, przyczem stanowisko na jednego zdrowego konia wynosi 3 m. długości, 1.75 m. szerokości i 25 m.³ przestrzeni powietrznej, łącznie z niezbędnemi korytarzami.

W każdej stajni musi być oddzielne stanowisko dla lekko chorych koni.

Dla koni ciężko chorych i oddzielnie dla zakażonych powinny znajdować się osobne stajnie, przyczem stanowisko dla każdego z tych koni ma wynosić conajmniej 3 m. długości na 3 m. szerokości, 36 m.³ przestrzeni powietrznej.

Stajnie mają być zaopatrzone w żłoby, przegródki, słupy, wiązadła, podłogi gliniane z zabezpieczonemi ściekami, a ponadto w sprzęt ruchomy, jak: wiadra, widły, opałki, miotły, łopaty, nosze na gnój, latarnie ręczne, miary na obrok, klepaki oraz lampy (zależnie od rodzaju światła).

Przy stajniach winny się znajdować odpowiednie pomieszczenia na uprząż, obrok, słomę i siano, a w pobliżu studnie lub wodociągi. Gnojniki *) mają być izolowane.

Osobne kwatery stałe.

615. DOSTARCZANIE OSOBNYCH KWATER STAŁYCH.

Dostarczanie osobnych kwater stałych osobom do tego uprawnionym należy do zakresu działania wojskowych władz lokalnych (komend i oficerów placu), dokąd należy zwracać się w drodze służbowej.

Oficerowie żonaci i podoficerowie zawodowi (patrz pkt. 609. a, e), winni zasadniczo otrzymywać osobne kwatery stałe w koszarach, stanowiących własność Państwa lub na ten cel przez Państwo wynajętych.

Jeżeli osoby uprawione nie mogą otrzymać kwater w budynkach wyżej wskazanych, wówczas mieszkania dla siebie mogą wynająć prywatnie.

O ile osoby te nie mogą otrzymać osobnych kwater w koszarach oraz w budynkach Funduszu kwaterunku wojskowego, lub też wynająć prywatnie, zarządy gminne zobowiązane są do dostarczenia im wówczas mieszkań w nieruchomościach własnych lub na ten cel przez siebie wynajętych.

Jeśli zarząd gminy z jakichkolwiek powodów mieszkania nie dostarczy, w tym wypadku powiatowa władza administr. ogólnej (starostwo grodzkie lub powiatowe) może, na wniosek władzy wojskowej (komendanta garnizonu lub placu), wynająć mieszkanie na rachunek i w zastępstwie zarządu gminnego.

Dla odciążenia zarządów gmin (magistaratów) od obowiązku dostarczania wojsku osobnych kwater stałych został utworzony przy M. S. Wojsk. Fundusz kwaterunku wojskowego (Dz. U. R. P. Nr. 56/27, poz. 496), który, czerpiąc swoje dochody głównie z podatku kwaterunkowego, płaconego przez mieszkańców miast, ma za zadanie wznoszenie budowli na potrzeby wojska.

616. ROZMIARY I WARUNKI HIGIENICZNE OSOBNYCH KWATER STAŁYCH.

Normalne dopuszczalne rozmiary osobnych kwater stałych podaje rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29. sierpnia (Dz. U. R. Nr. 81,

*) Patrz pkt. 646. (str. 637).

poz. 704). Rozmiary tych kwater są uzależnione od posiadanego stopnia służbowego oraz stanu rodzinnego i tak dla:

a) chorążych:
   1) żonatych, przysługuje mieszkanie składające się z 2 pokojów o powierzchni 50 m², kuchni i piwnicy, zaś
   2) samotnych — przysługuje tylko jeden pokój o powierzchni do 15 m²;

b) żonatych st. sierżantów i sierżantów (równorzędnych) zawodowych — przysługuje mieszkanie składające się z 2-ch pokojów o powierzchni 50 m², kuchni i piwnicy zaś

c) żonatych plutonowych i kaprali (równorzędnych) zawodowych przysługuje mieszkanie składające się z jednego pokoju o 30 m² powierzchni, kuchni i piwnicy.

W razie niemożności przydzielenia osobom do tego uprawnionym mieszkań w normalnym wymiarze, komendant garnizonu ustala obniżenie normalnego rozmiaru kwater w danym garnizonie, stosownie do istniejących warunków miejscowych. Obniżenie winno być równomierne, przy uwzględnieniu stopnia i stanu rodzinnego osób ubiegających się o kwatery.

Obowiązujące dla danego garnizonu tabele rozmiarów osobnych kwater stałych, są ogłaszane w rozkazach komendantów garnizonów.

Osobne kwatery stałe powinny odpowiadać warunkom higjeny, a pokoje mieszkalne mają być: widne i przewiewne, o wysokości conajmniej dwa i pół metra i bezpośrednio połączone ze sobą, oraz zaopatrzone w odpowiednie urządzenia do ogrzewania, wodociągi, ustępy, a w miarę możności i urządzenia do oświetlania.

Kwatery te muszą być dostarczane w stanie zdatnym do użytku, a w miarę możności muszą znajdować się w pobliżu miejsca przydziału służbowego osób zakwaterowanych. Kwatery te nie mogą mieścić się w suterenach.

617. OPŁATY ZA OSOBNE KWATERY STAŁE.

Osoby, korzystające z przydzielonych im kwater uiszczają opłatę miesięcznie zdołu. Opłaty te są różne i zależne od: a) miejscowości, w której kwatera ta się znajduje i b) powierzchni użytkowej podłogi.

Na okres od 1 stycznia 1927 r. do 31. grudnia 1929 r., rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 11. lipca 1927 r. (Dz. U. R. P. Nr. 71, poz. 623), ustaliło osiem klas czynszowych, stanowiących podstwę do obliczania czynszu mieszkalnego.

Wysokość opłat od jednego metra kwadratowego powierzchni użytkowej podłogi została ustalona dla miejscowości należących do:

I.	klasy	od 11	do 16	zł. rocznie	V.	klasy	od 8	do 11	zł. rocznie
II.	„	„ 10	„ 14	„ „	VI.	„	„ 7	„ 10	„ „
III.	„	„ 10	„ 13	„ „	VII.	„	„ 6	„ 9	„ „
IV.	„	„ 9	„ 12	„ „	VIII.	„	„ 5	„ 8	„ „

a to w zależności od jakości i wartości czynszowej kwatery, które określa garnizonowa komisja czynszowa, zwołana na mocy § 37. P. S. 180 — 6825, przez komendantów rejonów kwaterunkowych.

Do powierzchni mieszkań nie mogą być wliczane ubikacje takie, jak: pokoje służbowe, łazienki, przedpokoje, kuchnie, piwnice i t. p.

Niezależnie od wyżej podanych opłat lokatorzy ponoszą faktyczne wydatki za ewentualne korzystanie ze wspólnego: centralnego ogrzewania ich mieszkań oraz wspólnych korytarzy, klatek schodowych i t. p., oświetlenia ich mieszkań; ponadto za używanie dźwiga (windy) i ew. wypożyczony sprzęt (meble).

Wysokość tych opłat ustalają wyżej wzmiankowane garnizonowe komisje czynszowe.

Lokatorzy nie ponoszą wydatków za: zużytą wodę wodociągową i oświetlenie klatek schodowych, wspólnych korytarzy i t. p.

Wydatki te ponosi kwaterodawca.

Osobne opłaty natomiast uiszczają lokatorzy za korzystanie z zabudowań gospodarczych, ogrodów, ogródków i placów.

Wysokość tych opłat ustalona od 1 m² użytkownego zabudowania, ogrodu i t. d. zależna jest również od wyżej wspomnianego podziału miejscowości na klasy czynszowe.

Szczegóły podaje § 12. P. S. 180 — 6825.

618. REMONT OSOBNYCH KWATER STAŁYCH.

Remont kwater stałych w budynkach:

a) państwowych — przeprowadzają organa służby budownictwa na koszt skarbu państwa,

b) przez skarb państwa dzierżawionych — przeprowadza ten, na kim, według umowy najmu, ciąży obowiązek remontu, a więc — przez skarb państwa lub właściciela nieruchomości na rachunek własny,

c) dostarczonych przez zarządy gmin — przeprowadza gospodarz domu na rachunek własny.

Skarb państwa przeprowadza remont raz na cztery lata.

O ile ze względów budżetowych remont zasadniczy nie może być przeprowadzony przez skarb państwa, wówczas do przeprowadzenia tego remontu mogą być upoważnione osoby zakwaterowane pod warunkiem:

a) rozpatrzenia i zatwierdzenia przez organa budownictwa kosztorysu wstępnego przewidzianych a koniecznych robót, oraz

b) że koszt tego remontu nie przekroczy 600 zł.

Kwota wydatkowana na remont podlega zwrotowi osobie zakwaterowanej w ratach miesięcznych przez potrącenie jej skarbowi państwa z miesięcznego czynszu komornianego. Kwoty nadpłacone ponad 600 zł. nie podlegają zwrotowi, a lokatorzy przed rozpoczęciem remontu muszą

złożyć deklarację, że nie będą rościć pretensyj do skarbu państwa, co do zwrotu nadwyżki nad kwotę 600 zł.

Na osoby zakwaterowane w budynkach państwowych lub przez skarb państwa dzierżawionych i administrowanych, przepis służbowy 180—6925, nakłada obowiązek konserwacji mieszkań. Do zakresu tej konserwacji należy: bielenie i malowanie ścian, oszklenie, drobne naprawy pieców, zamiana zużytych płyt paleniskowych i rusztów, drobna naprawa instalacji elektrycznej i gazowej, malowanie podłóg, okien i drzwi i t. p., drobne naprawy potrzebne w międzyczasie dzielącym jeden zasadniczy remont od drugiego.

619. PŁATNE RACJE OPAŁOWE.

Pod płatnemi racjami opałowemi rozumiemy ustalone ilości opału, które mogą być nabyte za pośrednictwem wojska dla celów prywatnych i na koszt własny osób do tego uprawnionych.

Dozwolona wysokość racyj do nabycia jest następująca:

Dla żonatych		Dla samotnych	
zajmujących mieszkania w wymiarze podanym w rozporządzeniu Rady Ministrów ogłoszonem w Dz. U. R. P. Nr. 81/27, poz. 705			
Ilość pokojów	Przysługuje ton	Ilość pokojów	Przysługuje ton
1	2	3	4
7	14	—	—
6	12,5	—	—
5	11	—	—
4	9,5	4	6
3	8	3	4,5
2	6,5	2	3
1	5	1	1,5

Osobom samotnym, prowadzącym własne gospodarstwo domowe, przysługuje prawo do zakupu w wymiarze, jak dla żonatych. Osobom prowadzącym dwa domy w różnych miejscowościach, przysługuje prawo nabycia opału:

a) dla siebie — w wymiarze, jak dla samotnych,
b) dla rodziny — w wymiarze jak dla żonatych.

Należności za pobrany opał regulują zainteresowani w swoich jednostkach administracyjnych, w 6-ciu kolejno po sobie następujących ratach miesięcznych. Do ceny węgla są doliczane koszta administracyjne, jak: koszta przewozu w/g 50% taryfy ulgowej, koszta wyładunku, przewozu kołowego, magazynowania, przestoju wagonów, 0,25% od ceny opału na zaliczenie kolejowe i t. p.

Kwatery przejściowe.

620. POMIESZCZENIA PRZEZNACZONE NA KWATERY PRZEJŚCIOWE.

Kwatery na przejściowe zakwaterowanie wojska mogą być zajęte:

a) w nieruchomościach dostarczonych na wspólne kwatery stałe lub

b) w nieruchomościach specjalnie na ten cel dostarczonych przez zarządy gminne.

Niżej podane budynki względnie mieszkania są wolne od zajęcia na kwatery przejściowe:

a) wszelkie budynki zajmowane przez władze i urzędy państwowe i samorządowe oraz przez przedstawicieli państw obcych,

b) kościoły, świątynie i domy modlitwy wyznań w Państwie uznanych oraz klasztory,

c) szpitale i inne zakłady lecznicze,

d) szkoły i instytucje społeczno-oświatowe, muzea, przybytki nauki i sztuki,

e) lokale zrzeszeń i stowarzyszeń zawodowych,

f) więzienia, domy karne i poprawy oraz pracy przymusowej,

g) pomieszczenia i place niezbędne do prowadzenia przedsiębiorstwa handlowego lub przemysłowego,

h) części pomieszczeń niezbędne do wykonywania wolnych zawodów lub pracy naukowej, jak: gabinety, bibljoteki, pracownie, poczekalnie oraz pomieszczenia niezbędne do zamieszkania danej osoby i jej rodziny,

i) w hotelach — 75% pokojów przeznaczonych do wynajmowania.

621. TRYB POSTĘPOWANIA PRZY UBIEGANIU SIĘ O KWATERY PRZEJŚCIOWE.

Z żądaniem o dostarczenie kwater przejściowych należy zwracać się:

a) w miejscowościach, w których są władze wojskowe — do komendantów garnizonu wzgl. placu,

b) w miejscowościach, w których niema władz wojskowych — do zarządów gminnych

i to w terminie conajmniej 7-dniowym, o ile ma być zakwaterowanych ponad 20 ludzi.

W pierwszym wypadku komendant garnizonu wskazuje kwatery w budynkach państwowych lub przez państwo dzierżawionych wzgl. administrowanych, a w razie braku takich kwater występuje do zarządu gminy o dostarczenie wojsku tych kwater.

622. WYMIARY I URZĄDZENIA KWATER PRZEJŚCIOWYCH.

Przy przejściowem zakwaterowaniu osób, przysługuje prawo:

a) Marszałkowi — do 2-ch pokojów,

b) pozostałym oficerom — do 1-go pokoju, a w braku pomieszczeń jeden pokój na kilku oficerów,

c) st. sierżantów, sierżantów (równorzędnych) i podoficerów zawodowych należy kwaterować po 2-ch w pokoju, nie więcej jednak niż po 4-ch i o ile możności w równych stopniach w każdym pokoju,

d) pozostałych szeregowych kwateruje się: albo w osobnych izbach, albo wspólnie z gospodarzem lub też w braku miejsca w zabudowaniach gospodarczych, o ile pora roku nato pozwala.

Każda z tych kwater musi być odpowiednio i w miarę możności urządzona:

1) kwatera oficerska: a) jedno łóżko z pościelą, b) jedna umywalnia z miednicą, dzbankiem i szklanką, c) jedna szafka, d) jeden stół, e) dwa krzesła lub stołki z braku łóżek — należy się 12 kg. słomy na osobę, zmienną co 14 dni;

2) kwatera podoficerska (podof. zawod. oraz st. sierż. i sierż.): a) jedno łóżko kompletne (jak przy zakwaterowaniu stałem) i b) jedno wieszadło, z braku łóżka — należy się słoma jak szeregowcom;

3) kwatera szeregowych: a) 3 kg. słomy lub innej ściółki na posłanie oraz b) konieczne sprzęty umożliwiające składanie lub zawieszanie odzieży i rynsztunku.

623. REGULOWANIE NALEŻNOŚCI ZA KWATERY PRZEJŚCIOWE.

Za kwatery dostarczone wojsku skarb państwa płaci należności podane w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 18 listopada 1927 r. (Dz. U. R. P. Nr. 113/27, poz. 957).

Należności te są ustalone osobno za: a) kwaterę, b) urządzenie, c) opał i d) światło, przyczem kwotę za urządzenie, opał i światło wypłaca się kwaterodawcom tylko w wypadkach rzeczywistego korzystania z tego rodzaju świadczeń.

Wysokość należności jest uzależniona od stosunków drożyźnianych. W tym celu wszystkie miejscowości Rzplitej są podzielone na pięć klas (I, II, III, IV, V), różniące się gęstością zaludnienia.

M. st. Warszawa nie jest zaliczone do żadnej z wymienionych klas i posiada osobne stawki kwaterunkowe.

Przykład: W Mysłowicach, które w myśl tego rozporządzenia R. M. należy do III kl., w czerwcu zakwaterowano przez 10 dni w jednym pokoju 3-ch st. sierżantów, przyczem kwaterodawca nie dostarczył opału i światła— obliczyć należność.

Według podziału miejscowości Mysłowice należą do III. klasy miejscowości, jednak ze względu na to, że są one na terenie województwa Śląskiego, musi być przyjęta należność dzienna jak dla miejscowości klasy II-ej — co wynosi 40 gr., a za urządzenie — 4 gr. dziennie, czyli razem 44 gr. dziennie na jednego podoficera; za resztę podoficerów dolicza się tylko kwotę przypadającą za dodatkowo wstawione łóżka — czyli 4 gr. dziennie na osobę, a na dwie — 8 gr.

Z tego wynika, że koszt zakwaterowania tych 3-ch podoficerów wynosi 52 gr. dziennie, zatem za 10 dni kwaterodawca winien otrzymać 5 zł. 20 gr.

Należność uiszcza się gotówką, a w razie braku gotówki mogą być wystawiane zaświadczenia o wzorze podanym w rozporządzeniu, wymienionem na wstępie tego §.

624. ZWALNIANIE KWATER PRZEJŚCIOWYCH.

Pomieszczenia prywatne zajęte na kwatery przejściowe podlegają zwolnieniu najpóźniej po upływie 3 miesięcy. Termin ten może być przesunięty do 6 miesięcy, gdy zajęte kwatery są przeznaczone dla formacyj przybyłych do danej miejscowości z powodu zmiany dyslokacji, lub tworzenia nowych formacyj.

Jednak, niektóre pomieszczenia podlegają zwolnieniu już po 14 dniach.

Pomieszczenia, które w ciągu roku poprzednio były zajęte na kwatery przejściowe w ciągu 3 miesięcy, nie mogą być ponownie zajęte na takież kwatery w ciągu 9 miesięcy, licząc od daty ich zwolnienia.

625. ZAKWATEROWANIE OSÓB POBIERAJĄCYCH DODATEK ZA ODKOMENDEROWANIE.

Osoby pobierające dodatek za odkomenderowanie mają również prawo do zakwaterowania ich w budynkach wojskowych, jednak: należności powstałe z tego tytułu w wysokościach podanych w punkcie 623 mają opłacać osoby zakwaterowane , z przysługujących im djet dziennych.

Kwoty uzyskane z zakwaterowania tych osób, jednostki administracyjne wpłacają:

a) do kasy skarbowej na dochód skarbu państwa — należność za samą kwaterę,

b) do kasy własnej jednostki administracyjnej na dochód ryczałtu kwaterunkowego — należność za urządzenie, opał i światło.

Osobom przejściowo zakwaterowanym w budynkach wojskowych nie potrąca się z diet 10%, jak to nakazuje rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 17. IX. 1927 r. (Dz. R. U. P. Nr. 92/27, poz. 826), a to zgodnie z rozkazem ogłoszonym w Dz. Rozk. Nr. 26/28, poz. 305.

626. PRZEJŚCIOWE ZAKWATEROWANIE ZWIERZĄT.

Przejściowe zakwaterowanie zwierząt uskutecznia się, o ile możności w budynkach do tego przeznaczonych.

Kwaterodawca winien dostarczyć podściółki w ilości i jakości odpowiednio do rodzaju i wielkości zakwaterowanego zwierzęcia. Nawóz pozostaje własnością kwaterodawcy.

Jeżeli kwaterodawca podściółki nie dostarczy, obowiązek ten przechodzi na władze wojskowe. Wówczas kwaterodawca otrzymuje należność tylko za samą kwaterę.

Kwatery nagłe.

627. TRYB POSTĘPOWANIA PRZY UBIEGANIU SIĘ O KWATERY.

Z żądaniem dostarczenia kwater nagłych, należy zwracać się za pośrednictwem, a o ile w danej miejscowości niema, to i bez pośrednictwa komendy wzgl. oficera placu, do zarządu właściwej gminy, przynajmniej i w miarę możności na 24 godziny przed przybyciem formacji.

Jeżeli zarząd gminy z jakiejkolwiek przyczyny kwater nie dostarczy, kwatery zajmuje władza wojskowa przy współudziale władz administracyjnych.

W razie potrzeby, zajęciu podlegają wszelkie pomieszczenia bez względu na to do kogo należą i jakiemu celowi służą, trzeba jednak ciężar rozłożyć równomiernie na wszystkich mieszkańców, uwzględniając potrzeby mieszkaniowe, gospodarcze i zawodowe kwaterodawców.

628. CZAS TRWANIA KWATERUNKU NAGŁEGO I REGULOWANIE NALEŻNOŚCI.

Zajęcie pomieszczeń prywatnych na kwaterunek nagły trwa tak długo, jak długo trwa asystencja, mobilizacja, powołanie rezerwistów pod broń, zaś przy przemarszach — nie dłużej niż 7 dni.

Regulowanie należności za kwatery nagłe jest oparte na tych samych zasadach co i za kwatery przejściowe, z tą jednak różnicą, że kwaterunek nagły, nieprzekraczający trzech dni, jest bezpłatny.

Tereny.

629. ZAOPATRZENIE WOJSKA W TERENY.

Zakwaterowanie stałe i przejściowe wojska obejmuje również zaopatrzenie wojska w tereny: fortyfikacyjne, wyszkoleniowe, ćwiczebne, pola lotnicze i inne.

Tereny te dostarcza Państwo, przeznaczając na ten cel przedewszystkiem swoje nieużytki. Jeżeli państwo potrzebnych terenów nie może dostarczyć, — mogą one być nabyte drogą wywłaszczenia.

Na okres ćwiczeń mogą być używane tereny prywatne i w okresie najmniej przynoszącym szkody rolnictwu i leśnictwu.

630. POKRYWANIE SZKÓD I STRAT.

Szkody i straty związane z używaniem terenów ponosi skarb państwa. Wynagrodzenie za szkody i straty wypłacają formacje zaraz na miejscu w drodze ugody z poszkodowanym.

Jeżeli pertraktacje nie dały pożądanych wyników trzeba zwołać komisję mieszaną, składającą się z przedstawicieli: a) wojskowości, b) miejscowych władz administracyjnych, c) miejscowych władz skarbowych

i d) miejscowych władz samorządowych przy udziale poszkodowanych. Przewodniczy przedstawiciel władzy administracyjnej.

Komisja może powołać rzeczoznawców.

Jeżeli komisja w ciągu miesiąca sprawy nie załatwi, poszkodowanemu przysługuje prawo dochodzenia wynagrodzenia w drodze postępowania sądowego.

Kasyna podoficerskie.

631. ORGANIZACJA KASYN.

Istnienie w wojsku kasyn podoficerskich niema dotychczas żadnej podstawy prawnej.

Chcąc jednak zalegalizować stan obecny i uznając konieczność i pożyteczność tych instytucyj w wojsku, M. S. Wojsk. opracowało projekt P. S. o wojskowych instytucjach służbowych o charakterze kulturalnym, w którym znajdujemy również postanowienia o kasynach podoficerskich. Według tego projektu kasyna podoficerskie są instytucjami służbowemi o charakterze kulturalnym i służą do zaspakajania potrzeb swoich członków. Kasyna te rządzą się na podstawie własnych statutów opartych na załączonym do tegoż P. S. statucie ramowym.

Kasyna te są tylko formacyjne i mogą być dwu typów.

Typy kasyn różnią się organizacją wewnętrzną i wielkością pomieszczeń dla nich przeznaczonych.

Kasyna typu pierwszego składają się z: a) działu reprezentacyjnego, b) działu klubowego, c) stołowni, z fryzjernią oraz, d) kancelarji.

Typ drugi kasyna posiada tylko stołownię z fryzjernią.

Typ pierwszy ma przysługiwać formacjom będącym jednostkami administracyjnemi, zaś drugi pozostałym formacjom, o ile stan podoficerów rokuje możliwość utrzymania takiego kasyna.

632. ZAOPATRZENIE KASYN PODOFICERSKICH.

Kasyna podoficerskie począwszy od 1. IV. 1929 r., otrzymują ze skarbu państwa za pośrednictwem swej jednostki administracyjnej:

a) bezpłatny lokal, oraz b) z ryczałtu kwaterunkowego kwoty na: 1) drobny remont i konserwację nieruchomości, 2) drobny remont i konserwację urządzeń oświetleniowych, wodociągowych i kanalizacyjnych, 3) remont i konserwację sprzętu kwaterunkowego (o ile sprzęt ten posiadają); 4) remont i konserwację sprzętu przeciwpożarowego; 5) opał do ogrzewania pomieszczeń; 6) światło; 7) wodę; 8) utrzymanie czystości; 9) asenizację oraz 10) czyszczenie kominów.

Nie znaczy to jednak, że zarząd kasyna ma otrzymać te należności w gotówce; jednostka administracyjna może wykonać świadczenia te na rachunek własnego ryczałtu kwaterunkowego lub dostarczyć przysługujących kasynu materjałów, według norm obowiązujących całość wojska.

Niezależnie od powyższego kasyna mogą ubiegać się (w drodze służbowej) o subwencję ze skarbu państwa na urządzenia wewnętrzne kasyn, jak: zakup mebli, bielizny stołowej, serwisów i t. p.

E. Podróże osób wojskowych.

633. PODRÓŻE SŁUŻBOWE.

Podróżujące osoby wojskowe stosować się muszą do obowiązujących przepisów kolejowych.

Podróże dzielą się na służbowe i urlopowe.

Podróże służbowe osób wojskowych odbywają się na podstawie dokumentu, w którym określone jest zlecenie służbowe dowódcy względnie szefa, czyli cel podróży, następnie czasokres, w jakim zlecenie to ma być wykonane i plan przejazdów, jakie odbyć się mają w związku z wypełnieniem zadania służbowego. Dokumentem takim rozkaz wyjazdu. Rozkaz wyjazdu po podpisaniu go przez dowódcę, a także i przez właściciela, t. j. osobę wojskową, która go otrzymuje, jest dla tej osoby zleceniem służbowem, a z drugiej strony także i legitymacją zawierającą uprawnienia. Uprawnienia wynikające dla osoby wojskowej z okoliczności, że wyjeżdża w podróż służbową, zawarte są w P. S. 245-10, oraz w rozp. R. M. o należytościach za podróże służbowe. Na podstawie postanowień zawartych w tych przepisach wypełnia płatnik II-gą część rozkazu wyjazdu. Na żądanie właściciela „rozkazu wyjazdu", płatnik wypłaca mu odpowiednią zaliczkę na koszta podróży i okoliczność tę zaznacza w rozkazie wyjazdu.

Przy wymianie zleceń do kasy osobowej na bilety kolejowe (względnie zakupie biletów wojskowych) i nadaniu bagażu, kasjerzy stemplują rozkaz wyjazdu w jego części III-ciej a), a stemple te służą do ustalenia, jakie przejazdy się odbyły i czy nadano bagaż.

W części III-ciej c) właściciel rozkazu wyjazdu obowiązany jest zaznaczyć czas odjazdu i czas przyjazdu z podróży. Dane te służą za podstawę do likwidacji należnych djet.

Część III-cia b) przeznaczoną jest na stemple władz wojskowych, u których właściciel rozkazu wyjazdu winien się zameldować po myśli postanowień Regulaminu Służby Wewnętrznej część VI-ta rozdział C. O ile przepisy meldunkowe w pewnych wypadkach nie nakładają obowiązku meldowania się, to rubryka ta pozostaje pustą.

Uprawnienia właścicieli rozkazu wyjazdu są następujące:

a) **pod względem czasokresu odbywania podróży.** Właściciel rozkazu wyjazdu powinien załatwić otrzymane zlecenie służbowe w czasie najkrótszym. Określony w rozkazie wyjazdu czasokres odbywania podróży oznacza zatem czas maksymalny, jaki pod żadnym pozorem nie powinien być przekroczony. O ile jednak z przyczyn niedających się przewidzieć przedłużenie okresu ważności rozkazu wyjazdu jest niezbędne — może to nastąpić przez wystawienie nowego rozkazu wyjazdu na dodatkowy okres czasu, a tylko w takich wypadkach, gdzie niema na miejscu

dowództwa lub szefostwa uprawnionego do wystawiania nowego dodatkowego rozkazu wyjazdu, może być posiadany rozkaz prolongowany;

b) pod względem korzystania z nakreślonego w rozkazie wyjazdu planu przejazdów. Właściciel rozkazu wyjazdu ma prawo do odbycia podróży na przestrzeniach wskazanych w tym dokumencie i w kolejności takiej, jak poszczególne przejazdy zostały określone w rubrykach: „z..... do..... przez .....:.....". Nie ma natomiast prawa do odbywania podróży na innych przestrzeniach, niewskazanych w rozkazie wyjazdu i w innej kolejności przejazdów. Ma jednak prawo niewykorzystania w zupełności nakreślonej marszruty, a więc skracania jej i do powrotu z rozpoczętej podróży do ostatniej stacji docelowej względnie do stacji pierwotnego wyjazdu bez konieczności odbycia przejazdów, do jakich jest upoważniony;

c) pod względem klasy i rodzaju pociągu. Właściciel rozkazu wyjazdu ma prawo do tej klasy i rodzaju pociągu, do jakiej upoważni go bilet wojskowy wydany na podstawie zlecenia do kasy osobowej. O ile natomiast pragnie on jechać klasą wyższą lub pociągiem droższym, to musi pokryć z własnych funduszów różnicę między cenami biletów odnośnych klas lub pociągów obliczonemi według taryfy normalnej.

W przeciągu 14-tu dni po powrocie z podróży rozkaz wyjazdu powinien być przedłożony do likwidacji. Brak usprawiedliwionych powodów przekroczenia tego terminu pociąga za sobą utratę prawa do zwrotu kosztów podróży, a w następstwie pobrana zaliczka zostaje ściągnięta z uposażenia.

Przejazdy służbowe poborowych i rezerwistów powoływanych na ćwiczenia odbywają się na podstawie biletu na przejazd dołączonego do karty powołania. Przejazdy stale urlopowanych przy zwolnieniu z wojska odbywają się na podstawie dokumentu urlopowego i biletu wojskowego wydawanego w kasach osobowych wzamian za zlecenia do kas osobowych. Przejazdy powrotne rezerwistów po odbytych ćwiczeniach odbywają się na podstawie książeczki wojskowej i biletów wojskowych wymienianych w kasach osobowych wzamian za zlecenie do kas osobowych.

634. PODRÓŻE URLOPOWE.

Podoficerowie zawodowi (bez względu na stan: żonaci czy kawalerowie) mają prawo do otrzymania w okresie roku kalendarzowego dwu bezpłatnych rozkazów wyjazdu na przejazdy urlopowe.

Urlopowy rozkaz wyjazdu opiewać może najwyżej na 5 przejazdów (dodatkowych blankietów wystawiać nie wolno).

Urlopowe rozkazy wyjazdu wystawiane być mogą na pociągi pośpieszne, o ile podróż urlopowa odbywa się do miejscowości odległych powyżej 200 km. od miejsca pobytu. W przeciwnym razie dokumenty te mają być wystawiane tylko na pociągi osobowe.

Okres ważności urlopowych rozkazów wyjazdu odpowiadać winien okresowi udzielonego urlopu z tem jednakże, że jako pierwszy dzień waż-

ności określony być winien dzień faktycznego rozpoczęcia podróży urlopowej, a nie dzień rozpoczęcia urlopu. O ile np. termin urlopu rozpoczyna się od poniedziałku, a faktyczny wyjazd następuje już w sobotę, to urlopowy rozkaz wyjazdu winien mieć okres ważności już od soboty.

Poza powyższemi normami podoficerowie zawodowi odbywają przejazdy urlopowe na koszt własny za opłatą biletów kolejowych w wysokości 50% taryfy normalnej. Do takiej zniżki upoważnia legitymacja osobista.

Przejazdy urlopowe szeregowych niezawodowych odbywają się na podstawie karty urlopowej. Przejazdy te mogą się odbywać bezpłatnie lub też na koszt własny. Dowódca formacji ma prawo udzielić szeregowemu niezawodowemu według swego uznania bezpłatnej karty urlopowej raz jeden w okresie roku kalendarzowego. Pozatem wolno udzielać bezpłatnych kart urlopowych tylko w wypadkach nagłych, o ile szeregowy z braku środków nie może pokryć kosztów przejazdu z własnych funduszów.

Poza powyższą normą szeregowi odbywają przejazdy urlopowe na podstawie kart urlopowych, opłacając koszta przejazdu w wysokości 50% taryf. Pozatem szer. niezawodowi mogą odbywać przejazdy na podstawie przepustek (do 50 km. odległości), za opłatą według taryf. o 50% zniżonej. W przepustkach takich określoną musi być wyraźnie stacja wyjazdu i stacja docelowa, a oprócz podpisu dowódcy umieszczoną być musi i pieczęć dowództwa.

635. PODRÓŻE ODBYWANE BEZ DOKUMENTÓW.

W wypadkach, kiedy natychmiastowe uzyskanie rozkazu wyjazdu z jakiegokolwiek powodu jest niemożliwem, a podróż bezzwłoczna jest konieczna ze względu na: 1) grożące niebezpieczeństwo dla ludzi (np. wyjazd lekarza wojsk. w nagłych wypadkach), 2) ochronę materjałów i dobra Skarbu przed zniszczeniem (pożar, powódź, niebezpieczeństwo mostów i dróg), 3) interes bezpieczeństwa publicznego — może się podróż taka odbyć na zasadzie jakiegokolwiek zlecenia pisemnego lub ustnego, a nawet z własnej inicjatywy danej osoby wojskowej bez jakichkolwiek dokumentów podróży.

Przejazd kolejowy w takich wypadkach odbywa się na zasadzie legitymacji osobistej z zastosowaniem 50% zniżki od taryfy normalnej.

Po powrocie składa dana osoba krótki raport, w którym przedstawia: 1) powód i podstawę podróży, 2) daty rozpoczęcia, ukończenia podróży i dokonane przejazdy, 3) spełnione podczas podróży czynności służbowe, 4) wyczerpujący wykaz kosztów podróży z załączeniem posiadanych dowodów, kwitów etc., 5) powód, dla którego podróż odbyła się bez przepisanego dokumentu.

Dowódca lub szef bada dane przytoczone w tym raporcie i oświadcza się przedewszyskiem co do okoliczności dlaczego przepisany dokument nie został wydany, a następnie stwierdza konieczność odbycia takiej podróży, należyte użycie czasu i środków komunikacyjnych i poleca płatnikowi likwidację kosztów podróży.

XXI. Służba zdrowia, higjena i ratownictwo.

A. Służba zdrowia w czasie wojny *).

636. ZADANIA SŁUŻBY ZDROWIA.

Służba zdrowia istnieje tak długo, jak istnieje walka, i jest ściśle związana z życiem wojska. W czasie wojny światowej służba zdrowia dochodzi do rozkwitu, gdyż głównie dzięki niej mogą być wyrównane wielkie straty i podtrzymane trwanie wojny.

Odtąd służba zdrowia staje się jednym z czynników zwycięstwa. Głównem jej zadaniem jest utrzymanie stanów liczbowych armji za pomocą ochrony stanu zdrowotnego armji oraz leczenia, t. j. przywracania zdolności do służby tym, którzy tę zdolność, ze względu na zły stan zdrowia, utracili.

Środkiem, jakim posługuje się służba zdrowia w odzyskaniu żołnierzy do walki, jest leczenie, które wymaga wygody i kwalifikowanej pomocy specjalistów. Jest rzeczą zrozumiałą, że w warunkach polowych nie możemy zapewnić leczenia na miejscu zranienia lub zachorowania i że warunki dla leczenia będą tem odpowiedniejsze, im dalej na tyłach będzie się ono odbywać. Stan rannych lub chorych, charakter zranień lub chorób oraz względy taktyczne zmuszają nas do pozostawienia na leczeniu jednych bliżej frontu, zaś do przewiezienia innych dalej na tyły. Tym sposobem widzimy, że z leczeniem w polu łączą się jeszcze dwie zasadnicze czynności służby zdrowia: ewakuacja, t. j. przetransportowanie rannego lub chorego żołnierza z jednej strefy obszaru operacyjnego do drugiej, bardziej w tyle położonej, i podział (segregacja), t. j. określenie, czy i jak ma być on ewakuowany i w jakiej strefie leczony.

637. ORGANIZACJA SŁUŻBY ZDROWIA PODCZAS WOJNY.

Na każdym szczeblu dowodzenia (bataljonem, pułkiem, dywizją, armją i t. d.), organizacja i zakres działania służby zdrowia są różne i muszą być dostosowane do zadań — tem szerszych, im do wyższego szczebla się odnoszą. Zaznajomimy się szczegółowiej ze służbą zdrowia w bataljonie i pułku piechoty, stanowi ona bowiem podstawę działalności służby zdrowia na innych szczeblach.

Służbą zdrowia w pułku kieruje naczelny lekarz, organami wykonawczemi są: oficer-lekarz ze swym personelem pomocniczym w każdym bataljonie i personel sanitarny w kompanjach, zorganizowany w patrole sanit. Patrol sanit. składa się z 1 podoficera lub st. szereg., oraz 2 noszowych. Komp. strzelecka posiada 1 sekcję złożoną z 2-ch patroli, kompanja c. k. m. — tylko 1 patrol.

---

*) Przeczytaj w rozdziale: najw. wiadomości z dziedziny prawa o przywilejach służby zdrowia — Czerwonego Krzyża i t. d. na polu walki.

Żarówno oficerowie lekarze, jak i personel sanit. w kompanjach podlegają służbowo odpowiednim dowódcom; w sprawach, dotyczących służby zdrowia, obowiązani są oni wykonywać zarządzenia organów służby zdrowia szczebla wyższego, a więc nacz. lekarz pułku otrzymuje wskazówki od szefa sanit. dywizji, sam zaś wydaje zarządzenia lekarzom baonów, ci zaś — personelowi sanitarnemu pododdziałów (kompanij).

Personel służby zdrowia ma w swej dyspozycji materjał sanit. w torbach, noszonych przy sobie, materjał, transportowany na wozie sanit. przy lekarzu, oraz nosze po 1 na patrol.

638. DZIAŁANIE SŁUŻBY ZDROWIA PRZED I PO WALCE.

Podczas przewozu formacyj kolejami żelaznemi, służba zdrowia ma za zadanie udzielanie doraźnej pomocy i sprawowanie nadzoru sanit.-hygienicznego nad warunkami przewozu. W każdym transporcie, znajduje się oficer lekarz, ponadto wyznaczany jest stały dyżur podoficerów sanit., jako organów służbowych.

Chorych, niezdolnych do transportu, oddaje się sanitarnym stacjom wyładowczym lub komendantom stacyj tych miejscowości, gdzie istnieją szpitale.

W czasie marszów organa służby zdrowia dopilnowują i kontrolują prawidłowe i ścisłe przestrzeganie hygjeny marszu.

Chorych i przemęczonych podczas marszu dowódcy kompanij odsyłają z kartką do lekarza bataljonu, maszerującego zwykle na końcu bataljonu, ten zaś bada ich, udziela potrzebnej pomocy, zezwala im na złożenie rynsztunku na wozie sanit. lub na przewóz wozami taboru, ciężej zaś chorych transportuje do najbliższego punktu zbornego chorych, organizowanego przez dywizyjną służbę zdrowia na drodze marszu, względnie wyjątkowo oddaje pod opiekę władz cywilnych.

Na postoju. Jeden z lekarzy pułku bada warunki sanit.-hygieniczne miejscowości, wyznaczonej na postój; pomieszczenia, w których stwierdzone zostały przypadki chorób zakaźnych wyłącza od kwaterunku, oznaczając je czerwonemi kartkami z napisem: „Nie wchodzić!" „Choroba zakaźna". „Karty nie zrywać!"; również oznacza odpowiednio studnie z wodą, niezdatną do picia.

Na postojach, po codziennem badaniu lekarskiem zbiera się w jednem miejscu żołnierzy przeznaczonych do odesłania z oddziału i przewozi się ich do zakładów leczniczych, środkami transportowemi dywizji.

Przy dłuższych postojach * (ponad 3 dni) oddziały tworzą izby chorych, w których przeprowadza się badanie lekarskie i leczenie w ciągu 2 — 3 dni.

---

*) Patrz pkt. 277 — zachowanie się na postoju.

639. DZIAŁANIE SŁUŻBY ZDROWIA PODCZAS WALKI.

Najważniejsze czynności wykonywa służba zdrowia w czasie walki; polegają one na jaknajszybszem udzielaniu pomocy rannym i zagazowanym.

Udzielanie pomocy sanitarnej na polu bitwy napotyka na przeszkody, z których główną stanowi ogień npla w danych warunkach terenowych; przeszkody te zmniejszają się w miarę posuwania się na tyły. Wymienione okoliczności warunkują organizację pierwszej pomocy sanitarnej, rozkładając ją na etapy.

a) Pomoc w pierwszej linji. Pierwszym etapem pomocy sanitarnej na polu bitwy jest pomoc doraźna *), ograniczająca się do samopomocy, pomocy towarzyszów broni przy użyciu opatrunku osobistego lub maski gazowej, oraz do pomocy patroli sanitarnych, które oprócz nałożenia opatrunku, mogą w razie potrzeby dodać opaskę uciskającą lub szynę przy złamaniach. Ta pomoc doraźna jest bardzo doniosła i cenna, gdyż od pierwszego opatrunku, a następnie transportu zależy dalszy los rannego i wynik leczenia.

Najczęściej patrole sanitarne udzielają doraźnej pomocy w t. zw. gniazdach rannych, t. j. w skupieniach rannych w miejscach więcej zabezpieczonych przed ogniem nieprzyjaciela (za fałdami terenowemi, w lejach i t. p.). Stąd większa część rannych udaje się pieszo na bataljonowy punkt opatrunkowy. Pozostali zaś transportowani są w czasie zacisza ogniowego na noszach, przez patrole sanitarne, względnie odsyłani w towarzystwie pojedyńczych żołnierzy na tenże punkt opatrunkowy. Poza noszowymi nikomu z walczących żołnierzy nie wolno, bez zezwolenia dowódcy kompanji, opuszczać swego miejsca w celu odniesienia rannego na baonowy punkt opatrunkowy, ci zaś którzy otrzymali takie zezwolenie lub rozkaz, jak zresztą i noszowi, powinni wrócić do swego oddziału natychmiast po wypełnieniu swego zadania.

b) Bataljonowy punkt opatrunkowy jest drugim etapem pomocy sanitarnej na placu boju. Tworzy go lekarz baonu w miejscowości, zasłoniętej przed obserwacją nieprzyjaciela i przed ogniem jego broni ręcznej i k. m., w odległości 1 — 2 km. od linji frontu, zwykle za środkiem bataljonu tak, by na punkt ten mogły spłynąć prądy rannych z całego odcinka baonu.

Rozwinięcie baon. punktu opatr. ogłaszane jest w rozkazie dowódcy baonu. Baon. punkt opatr. powinien być dobrze oznaczony, najlepiej tablicami orjentacyjnemi, w nocy — kolorową latarnią; drogi, po których odbywa się ruch rannych, powinny być oznaczone wiechami, strzałkami, napisami.

Ze względu na bezpośrednią bliskość frontu, zakres czynności fachowych na baon. p. opatr. polega na udzielaniu pomocy lekarskiej prowizorycznej. Po napojeniu i ogrzaniu rannych i po wystawieniu każdemu

*) Patrz ten sam rozdział: pomoc w nagłych wypadkach.

z nich karty ewakuacyjnej, lekarz baonu odsyła b. lekko rannych z powrotem do oddziału, innych zaś mogących maszerować, odsyła grupami dalej na tyły do dywizyjnych punktów opatrunkowych; ciężej rannych przewozi się tam zasadniczo środkami transportowemi dywizji. Ranni muszą jak najszybciej opuścić baon. p. opatr., gdyż powinien on być gotowy w każdej chwili do przesunięcia się za swym oddziałem.

c) Naczelny lekarz pułku podczas walki nadzoruje i uzgadnia przebieg ewakuacji z baon. p. opatr.; z reguły rozwija on punkt ratowniczy dla zagazowanych, w razie użycia przez nieprzyjaciela gazów. Na punkt ten kierowani są zagazowani z całego pułku: zaiperytowani — bezpośrednio, uszkodzeni innemi gazami — przez najbliższe punkty opatr. baonowe *).

d) Po bitwie personel oddziałowej służby zdrowia nadzoruje zbieranie i grzebanie zwłok oraz kieruje oczyszczaniem pola bitwy; czynności te wykonywane są przez oddziały robocze, jeńców lub ludność cywilną.

640. SŁUŻBA ZDROWIA W ODDZIAŁACH ART. I KAW.

Omówiona wyżej służba zdrowia oddziałów piechoty jest kośćcem, o który opiera się służba zdrowia innych broni, działalność jednak służby zdrowia w tych broniach jest nieco różna ze względu na ich charakter i użycie w walce.

W artylerji tworzy się punkty opatrunkowe dopiero dla dywizjonu lub większego zgrupowania artylerji i z reguły przy stosowaniu przez nieprzyjaciela gazów.

W kawalerji pułkowy punkt opatrunkowy jest ruchomy, przesuwa się wraz z lekarzem za oddziałem. Rannych po opatrzeniu grupuje się zwykle w jednem miejscu do czasu przeprowadzenia ewakuacji przez szczebel wyższy, względnie przez oddziały piechoty.

641. WSPÓŁDZIAŁANIE DOWÓDCÓW ZE SŁUŻBĄ ZDROWIA.

Jednym z warunków powodzenia sprawy wojennej jest współdziałanie dowódców na wszystkich szczeblach ze służbą zdrowia. W tym względzie korpus podoficerski ma obowiązek dopilnowania, przestrzegania przepisów hygienicznych w czasie marszów i postojów oraz ułatwiania, o ile możności organizowania pierwszej pomocy sanitarnej na polu walki.

B. Higjena wojskowa.

642. ZADANIA I CELE HIGJENY WOJSKOWEJ.

Zadaniem higjeny wojskowej jest zachowanie zdrowia żołnierza, podniesienie jego sprawności fizycznej, oraz ochrona wojska od chorób zakaźnych.

Najważniejsze zasady higjeny muszą być znane wszystkim wojskowym.

---

*) Patrz rozdział: „Obrona przeciwgazowa".

Obowiązkiem podoficerów *) jest zwracanie uwagi na wypełnianie przez szeregowych przepisów higjenicznych w pododdziałach. Winni oni przez przykład osobisty szerzyć wśród podkomendnych zamiłowanie do czystości i higjeny.

643. HIGJENA OSOBISTA.

Uwagi ogólne. Pod higjeną osobistą rozumie się przestrzeganie przepisów dotyczących zdrowia i czystości skóry, włosów, paznokci, jamy ustnej, narządów zmysłów oraz bielizny, odzieży i obuwia. Należy z całą bezwzględnością zwalczać w wojsku brud i niechlujstwo, a szerzyć zamiłowanie do czystości.

Kąpiel i mycie. Zadaniem skóry ludzkiej jest: 1) ochrona ciała, oraz 2) wydzielanie pary wodnej i potu. Im człowiek więcej się porusza, ćwiczy i rozgrzewa się, tem więcej wydziela potu. Jeżeli pot pozostaje na skórze, zasycha, powoduje drażnienie skóry, swędzenie i staje się przyczyną wysypek skórnych, krost i owrzodzeń.

Żołnierz powinien się kąpać raz na tydzień; myć twarz, szyję i uszy codziennie. Po powrocie z ćwiczeń wycierać ciało lekko zwilżonym ręcznikiem. Przełożeni winni dopilnować, czy żołnierze myją się dokładnie. Każdy nowoprzybywający do oddziału lub powracający do niego po dłuższej nieobecności, kąpie się w łaźni natychmiast po przybyciu.

Należy najsurowiej przestrzegać, aby żołnierze nie pożyczali sobie mydła, ręczników, szczotek ani grzebieni, gdyż może to stać się przyczyną szerzenia chorób zakaźnych.

Z tego samego powodu kąpieliska i umywalnie muszą być utrzymane we wzorowej czystości.

Kąpiel na otwartem powietrzu. W lecie powinna być, o ile możliwe, stosowana kąpiel w rzekach, jeziorach lub w morzu.

Aby kąpiel ta nie spowodowała szkody dla zdrowia, muszą być zachowane pewne środki ostrożności. Nie wolno się kąpać zmęczonym, spoconym, cierpiącym na nieżyt nosa i dróg oddechowych, lub na zaburzenie żołądkowo-kiszkowe.

Do kąpieli na otwartem powietrzu żołnierze powinni się udawać pod dowództwem oficera lub podoficera. Miejsce kąpieli winno być uprzednio wyszukane, obrane w porozumieniu z lekarzem formacji i oznaczone. Pod ręką winny być środki ratownicze oraz sanitarjusz obeznany z podaniem pierwszej pomocy topielcom **).

Mycie i utrzymanie rąk. Samo mycie rąk rano nie wystarcza. Powinny być one myte przed każdem jedzeniem, po każdem użyciu ustępu i po każdej robocie brudzącej.

Paznokcie u rąk powinny być krótko obcięte i czyste.

Czystość i pielęgnowanie nóg. Żołnierz musi specjalnie zwracać uwagę na czystość nóg. Brud staje się przyczyną ciężkich odparzeń, po-

*) Patrz pkt. 109. z rozdziału „Służba wewnętrzna".

**) Patrz pkt. 654: „Pomoc w nagłych wypadkach".

nadto brudne nogi wydzielają cuchnącą woń, nieznośną dla otoczenia. W razie uporczywego cuchnącego pocenia się nóg, należy zwrócić się o poradę do lekarza. Nogi należy myć w zimie 2 razy na tydzień w ciepłej wodzie, w lecie codzień.

Paznokcie u nóg powinny być krótko obcięte.

Odciskom i otarciom w czasie marszów zapobiega dobrze dopasowane i miękkie obuwie oraz całe i czyste onuce lub skarpetki. Dobrze jest po umyciu nóg, przed marszem wysmarować je czystym świeżym łojem.

Do niebezpiecznych cierpień nóg należą odmrożenia. Najczęściej spowodowane są one przez przemoczenie nóg. Przemoczenie i przeziębienie nóg nietylko prowadzi do odmrożenia ale osłabia odporność organizmu na choroby zakaźne np. na zapalenie płuc, grypę, tyfus, gruźlicę i t. d.

Po marszu, lub po powrocie ze służby wartowniczej w przemoczonem obuwiu, należy buty zdjąć i dobrze wysuszyć (zdala od pieca).

Utrzymywanie włosów. Brudna głowa jest często powodem uporczywych, zaraźliwych chorób skóry i włosów oraz wszawicy. Żołnierz musi utrzymywać skórę i włosy na głowie w należytej czystości. Noszenie długich włosów i zarostu jest wzbronione. Co najmniej 2 razy w tygodniu żołnierz winien się golić. Winien to robić również przed pełnieniem służby wartowniczej lub przed raportem.

Higjena zębów, jamy ustnej i nosa. Dobrze utrzymane zęby są niezbędnym warunkiem dobrego trawienia i zdrowia.

Żołnierz powinien mieć własną szczoteczkę i czyścić zęby proszkiem lub pastą, przynajmniej na noc.

Dla wycierania nosa winien każdy żołnierz posiadać własną, często zmienianą chustkę do nosa.

Higjena oczu i uszu. Nie należy nigdy trzeć oczu rękami ani wycierać cudzym ręcznikiem. Trzeba unikać kurzu. Nie patrzeć wprost na słońce lub jaskrawo świecące przedmioty. W chorobie oczu należy niezwłocznie zwrócić się do lekarza.

Uszy należy myć codzień, wodą z mydłem i wycierać na sucho. Oczyszczanie kanałów usznych twardym przedmiotem jak patyczki, szpilki i t. p., może łatwo spowodować uszkodzenie błony bębenkowej. W zimie szczególnie na wietrze, należy chronić uszy od odmrożenia i przeziębienia, okrywając je nausznikami.

Higjena odzieży. Odzież powinna być swobodna, gdyż ciasna sprzyja w zimie przeziębieniom, a w lecie porażeniom od słońca. Odzież należy codziennie starannie wytrzepać i wyczyścić szczotką. Czyścić należy na dworze, a tylko wyjątkowo w mieszkaniu w specjalnie na ten cel przeznaczonych pomieszczeniach.

W razie stwierdzenia wszy, odzież musi być wyprasowana b. gorącem żelazkiem, następnie wyczyszczona benzyną.

W razie wybuchu w oddziale epidemji chorób zakaźnych, zarządza się odkażanie lub odwszawianie odzieży w specjalnych przyrządach. Lekarz formacji wydaje specjalne zarządzenia, które muszą być ściśle przestrzegane.

Bielizna. Żołnierz musi zmieniać bieliznę raz na tydzień. W lecie pożądana jest zmiana częstsza. Onuce lub skarpetki należy zmieniać przynajmniej 2 razy na tydzień, a w lecie, w czasie forsownych ćwiczeń i manewrów, prać codziennie wieczór, aby wyschły do rana.

Obuwie nie może być ani ciasne, ani zbyt wielkie.

Skóra obuwia powinna być miękka, należy ją smarować często, szczególnie w czasie słoty łojem, oliwą lub olejem. Źle pielęgnowane i źle dopasowane obuwie może stać się nieraz przyczyną ciężkich okaleczeń nóg.

Pościel powinna być zmieniana raz na 2 tygodnie. Poduszka, koc i siennik muszą być często trzepane i, przy sprzyjającej pogodzie, wywieszane na wiatr i słońce na kilka godzin.

W razie stwierdzenia zawszenia pościeli, bieliznę pościelową należy uprać, poduszkę i koc dobrze wytrzepać, koc należy przeprasować i wytrzeć benzyną. W razie wybuchu choroby zakaźnej, pościel chorych musi być odkażona.

644. HIGJENA KOSZAR I POMIESZCZEŃ WOJSKOWYCH *).

Światło dzienne. Dobre światło ma dodatni wpływ na zdrowie i na psychikę żołnierza, na utrzymanie czystości i higjeny pomieszczeń — złe psuje wzrok i sprzyja zakażeniom. Światło dzienne, szczególnie słoneczne, zabija powoli wszystkie niemal bakterje chorobotwórcze.

Umywalnie i ustępy koszarowe winny mieć również bardzo dobre światło dzienne, ze słoneczną wystawą okien.

Oświetlenie nocne. Ma duży wpływ na utrzymanie czystości i bezpieczeństwo pomieszczeń.

Najbardziej odpowiednie dla wzroku jest światło elektryczne. Lampy powinny być tak umieszczone u góry, ażeby jaskrawe światło nie raziło oczu.

Światło elektryczne nie zanieczyszcza powietrza. Światło naftowe lub gazowe zanieczyszcza natomiast je bardzo. Przy używaniu lamp naftowych lub gazowych należy obawiać się pożaru.

Wietrzenie pomieszczeń. Najprostszym sposobem wietrzenia jest otwieranie drzwi i okien. tak aby wytworzył się przewiew, który w krótkim czasie odświeży całkowicie powietrze. Wietrzenie winno się odbywać, gdy w pomieszczeniach niema ludzi. Szczególnie ważne jest przewietrzanie izb przed spaniem.

Dobrym też sposobem jest wietrzenie w czasie palenia w piecu, bo wtedy przez drzwiczki i komin zostaje wyciągane z pomieszczenia zepsute powietrze.

Nie wolno palić papierosów w izbach sypialnych ani przechowywać w nich rzeczy, wydzielających przykrą woń.

Walka z wilgocią w pomieszczeniach. Najważniejszym warunkiem suchości pomieszczenia jest dobre przewietrzanie, oraz dostęp powietrza

*) Patrz pkt. 91. z rozdziału: „Służba wewnętrzna".

do kątów i ścian. Jeżeli warunki zmuszają do stawiania łóżek lub mebli przy ścianach, winny one być odsunięte od ścian o kilkanaście ctm., tak aby powietrze wszędzie mogło dochodzić.

Kurz i brud zawierają zarazki chorobotwórcze. Szczególnie niebezpieczną jest plwocina ludzka, która często zawiera laseczniki gruźlicy, mogące się utrzymywać w kurzu przez czas dłuższy przy życiu.

Podłogi najbardziej higjeniczne są z drzewa twardego (dąb), malowane lub woskowane. O ile podłogi są niemalowane, powinny być nasycone co kilka tygodni zaprawą pyłochłonną, która ułatwia walkę z kurzem. Zamiast zamiatania należy stosować wycieranie zwilżonemi, ale nie ociekającemi wodą, ścierkami lub szmatami.

Przy wejściu do pomieszczeń umieszcza się skrobaczki i wycieraczki do obuwia.

Spluwaczki. Najsurowiej zabronione jest plucie na podłogę lub ściany. Każde pomieszczenie powinno być zaopatrzone w duże, łatwe do użycia i do mycia spluwaczki, które należy myć i napełniać odkażającym płynem, wapnem lub trocinami.

Przy oczyszczaniu spluwaczek należy starannie szorować i miejsca gdzie stoi spluwaczka.

Sufity, ściany i okna — winny być wolne od pajęczyny i kurzu. Szyby w oknach muszą być co pewien czas starannie umyte, gdyż zabrudzone okna utrudniają przenikanie do izby światła, które zabija bakterje.

Umywalnie. W pobliżu sypialni, w każdym pododdziale winny się znajdować umywalnie żołnierskie. Jedna miska (umywalnia) powinna przypadać najwyżej na 6 lub 7 żołnierzy. Winny być również specjalnie niskie wanienki lub umywalnie dla mycia nóg.

Pomieszczenie przeznaczone do mycia powinno być czyste, dobrze przewietrzone, suche.

Namioty. W namiotach powinna być przestrzegana taka sama czystość jak i w stałych pomieszczeniach. Poły namiotów należy jak najczęściej podnosić, aby namiot przewietrzyć, osuszyć i odkazić słońcem.

Należy co pewien czas namioty przestawiać na inne miejsca, aby ziemię pod niemi poddać działaniu wiatru i słońca.

645. ZAOPATRZENIE W WODĘ *).

Dobra woda do picia i do potrzeb gospodarczych jest najniezbędniejszym warunkiem dobrego stanu zdrowia, czystości i bezpieczeństwa oddziałów. Najniższa norma zużycia wynosi około 16 litrów na każdego żołnierza na dobę (picie, gotowanie i mycie). W czasie marszów, w lecie, musi być przewidziane na każdego żołnierza na dobę najmniej 3 litry dobrej wody do picia **).

Każde źródło wody, (studnia) może być wyzyskane przez oddziały tylko po zaopinjowaniu przez lekarza, że jest bezpieczne pod względem sanitarnym.

---

*) Patrz pkt. 95. z rozdziału: „Służba wewnętrzna".

**) Porównaj pkt. 613.

Należy zawsze zwracać baczną uwagę, aby źródła wody i urządzenia do jej pobierania i przechowywania nie uległy zanieczyszczeniu.

Zabronione jest zanieczyszczanie przez wojsko źródeł wody, z których samo nie korzysta, ale skąd zaopatruje się ludność cywilna. Mycie się, szorowanie menażek i t. d., oraz pojenie zwierząt w bezpośredniej bliskości źródła pobierania wody (studni) do picia jest zabronione.

Dobra woda do picia powinna być bezbarwna, przezroczysta, wolna od mętów, osadu i pływających strzępów. Nie powinna mieć zapachu i mieć smak obojętny, przyjemny.

Oczyszczanie wody. Woda zanieczyszczona może zawierać zarazki chorobotwórcze, może być ona użyta tylko po oczyszczeniu i odkażeniu.

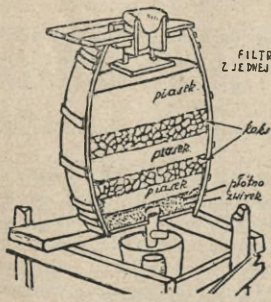

Rys. 333. Filtry polowe do oczyszczenia wody z mętów i osadu.

Także wody mętne lub zabarwione, osiadające nieprzyjemny smak lub zapach, muszą być poddane oczyszczaniu.

Oczyszczenie naturalne polega na działaniu powietrza i słońca, na opadaniu zanieczyszczeń na dno i na filtrowaniu przez grunt.

Oczyszczanie sztuczne polega na filtrowaniu przez grubą warstwę piasku lub węgla. Dla szybszego i dokładniejszego oczyszczenia wody od zanieczyszczeń, dodaje się przed filtracją, do wody nieco ałunu. Woda taka po przefiltrowaniu staje się zupełnie przezroczysta.

W wypadkach, kiedy podejrzewamy, że woda może zawierać bakterje chorobotwórcze, stosuje się odkażanie wody; polega ono na zabiciu w wodzie bakteryj chorobotwórczych.

W przypadkach nagłych odkażać można wodę za pomocą przegotowania.

Tani i łatwy sposób odkażania wody polega na chlorowaniu wody, t. j. na dodaniu do wody chloru w stanie gazowym, płynnym (rozpuszczonym w wodzie) lub też w postaci chlorku bielącego albo chloraminy. W razie użycia do odkażania wody chlorku bielącego, należy rozmieszać małą łyżeczkę świeżego, mającego silny zapach chlorku bielącego (takiego samego jak używa się do prania bielizny), w kubku czystej wody. Ilość ta wystarczy do odkażenia całej beczki czystej wody. W tym celu należy wlać przygotowaną zamieszkę do beczki z wodą, wymieszać drewnianą czystą łopatką, zostawić na ½ godziny w spokoju. Po tym czasie woda jest zdatną do picia.

Dostarczenie, przechowywanie i pobieranie wody do picia. Gdzie niema wodociągów, znajdują się w każdym budynku koszarowym naczynia specjalne, przeznaczone wyłącznie na wodę, szczelnie przykrywane i zamykane na kłódkę (dla kontroli), zaopatrzone nieco ponad dnem w krany do

wody. Beczki muszą być codzień lub częściej napełniane świeżą wodą. Pozostała na dnie resztka wody winna być wylana przed ponownem napełnieniem beczki. Czerpanie wody z beczki przez wierzch naraża zbiornik na zakażenie i jest niedopuszczalne.

Naczynia na wodę do picia muszą być utrzymane we wzorowej czystości i wyparzane często wrzątkiem.

Picie wody. Picie wody w ilości dostatecznej jest jednym z warunków dobrej sprawności przewodu pokarmowego. Żołnierz powinien pić tyle wody ile ma chęć, nie przytępiać pragnienia paleniem papierosów.

Do picia wody należy używać zawsze tylko własnego, zupełnie czystego kubka.

Dla zabicia w wodzie zarazków należy wodę przefiltrowaną odkazić chlorem (chlorkiem bielącym) lub chloraminą (patrz wyżej) .

646. USUWANIE ODPADKÓW I NIECZYSTOŚCI.

Odpadki i nieczystości, w szczególności mocz i kał ludzki, zawierają b. często zarazki chorobotwórcze, i mogą łatwo stać się rozsadnikami tyfusu brzusznego, czerwonki i cholery.

Odpadki i nieczystości z terenu koszar muszą być usuwane i na całym terenie musi być zapewniona jak największa czystość.

Kanalizacja. Wydaliny ludzkie są najbardziej niebezpiecznemi nieczystościami i muszą być szybko usuwane. Najlepszy sposób usuwania odchodów polega na urządzeniu kanalizacji. Nieczystości, wraz z wodą odpływają rurami ściekowemi i są w ten sposób usuwane poza obręb koszar.

Doły ustępowe. Gdzie niema kanalizacji, stosuje się urządzenia do zbierania moczu i kału w postaci szczelnych dołów ustępowych, dokładnie nakrytych, z których nieczystości wywozi się specjalnemi beczkowozami. Doły muszą być dobrze przewietrzane przy pomocy specjalnych urządzeń (wyciągów).

Beczkowozy powinny być szczelne. Napełnianie ich powinno się odbywać przy pomocy pomp. Czerpanie nieczystości czerpakami, naraża ludzi pracujących przy niem na zakażenie i zanieczyszcza teren w pobliżu koszar i nie powinno być tolerowane.

Pomieszczenie ustępowe musi mieć dobre oświetlenie dzienne i wentylację. Ustęp zarówno jak i korytarz, prowadzący do niego muszą być oświetlone przez całą noc.

Ściany ustępów powinny być bielone zwykłem wapnem. Smarowanie ścian smołą lub farbami ciemnemi utrudnia kontrolę czystości i uczy niechlujstwa.

Otwory wentylacyjne oraz okna w ustępach winny być zabezpieczone od much metalowemi siatkami.

W ustępie winno się znajdować wiadro z płynem odkażającym (najlepiej 3% płyn mydlano-kreozotowy), i szczotka okrągła ryżowa (a w ostateczności ze szmat), do zmywania oczek i muszli ustępowych.

Czystość w ustępach, posunięta aż do przesady, jest niezbędnym warunkiem higjeny i wychowania żołnierzy. Podłogi w ustępach muszą być

zmywane. Muszą one być utrzymywane sucho bo inaczej będą żołnierze na butach roznosić brud i zarazki. Czyszczenie ustępu niema w sobie nic poniżającego i nie powinno być traktowane jako kara. W tych zasadach żołnierz powinien być wychowany.

Latryny. W czasie wojny lub manewrów, w miejscach zakwaterowania, należy budować prowizoryczne urządzenia ustępowe znane pod nazwą latryn.

Powinny one być urządzane zdala od źródła zaopatrzenia w wodę (nie bliżej jak 30 metrów), w miejscu niżej położonem niż studnia, (źródło wody); zdala od kuchen i jadalni. Zazwyczaj są to wąskie i dość głębokie rowy, zabezpieczone deskami lub belkami od usuwania się ziemi.

Należy stawać nad takiemi latrynami okrakiem. W obozach i na dłuższych postojach powinny one być nakrywane szczelnie, aby uniemożli-

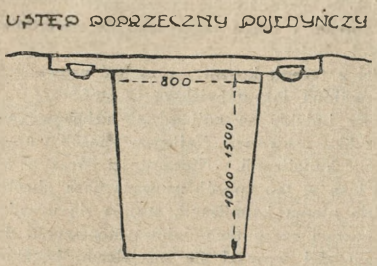

Rys. 334.

Rys. 335. Latarka pol. do oświetlenia latryny.

wić dostęp do nich much, które często roznoszą zarazki z latryny do kuchni.

Jeżeli latryna niema nakrycia, konieczne jest zasypywanie nieczystości piaskiem lub ziemią. Przy latrynie powinna być umieszczona łopatka do zasypywania.

Każda latryna powinna być dookoła osłonięta dla przyzwoitości ściankami z desek, a w ostateczności z gałęzi.

W nocy latryna musi być oświetlona latarką lub lampką, inaczej otoczenie jej zawsze zostanie zanieczyszczone.

Wody zużyte, od kąpieli i mycia, oraz ścieki gospodarcze i kuchenne są pod względem sanitarnym również bardzo niebezpieczne i muszą być usuwane jak wydaliny ludzkie.

Śmiecie i odpadki kuchenne i gospodarcze, muszą być w sposób racjonalny usuwane, gdyż stają się przyczyną plagi much i szczurów, będących nieraz rozsadnikami chorób zakaźnych.

Odpadki kuchenne, powinny być składane do metalowych, szczelnie nakrywanych naczyń i następnie wywożone i niszczone.

Śmietniki są to szczelne, kryte skrzynie (najlepiej gdy są zbudowane na kołach), które po zapełnieniu wywozi się w miejsca odległe, gdzie śmiecie powinny być spalone lub zasypane ziemią, lub też użyte jako nawóz.

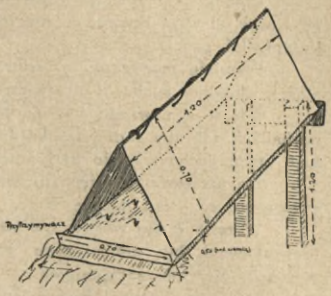

Rys. 336. Polowy spalacz śmieci.

Kuchenne naczynia na śmiecie i odpadki muszą być opróżnione co najmniej jeden raz na dzień.

W warunkach polowych śmiecie należy palić w spalaczach śmieci, albo też zakopywać je w doły, oznaczając miejsca w sposób widoczny, aby ich inny oddział nie rozkopał.

Nawóz zwierzęcy, zanieczyszcza teren w pobliżu koszar, psuje powietrze i jest miejscem wylęgu much; winien być codzień wyrzucany ze stajen; powinno się go składać w cementowe lub ubijane z gliny doły, a po zapełnieniu dołów wywozić na odległe o parę km. pola.

647. HIGJENA ŻYWIENIA.

Organizm ludzki jest podobny do złożonej maszyny. Jak dla motoru, który ma poruszać statki i koleje, musimy dostarczać energji w postaci paliwa, tak i organizm ludzki, aby wykonywał swe czynności, potrzebuje różnych produktów odżywczych: węglowodanów (chleb, mąka, cukier, jarzyny) i tłuszczów, jako opału i źródła energji dla pracy naszych mięśni. Nadto potrzebuje on białka (mięso, jaja, ser, mleko, jarzyny strączkowe), dla odnowy krwi i zużytych tkanek oraz witamin (świeże jarzyny, owoce, masło, mleko), dla zabezpieczenia organizmu od zbyt szybkiego zużycia i od niektórych chorób, jak gnilec (szkorbut).

Organizm jak i maszyna, gdy im dostarczyć niewłaściwe paliwo lub smary, zacznie funkcjonować wadliwie lub ulegnie zepsuciu.

Racja żywnościowa. W wojsku, dzienna racja żywnościowa żołnierza obliczona jest na podstawie doświadczenia i studjów.

Przy zakupie dodatkowych produktów spożywczych z sum przeznaczonych na poprawę wiktu, należy pamiętać przedewszystkiem o owocach, jarzynach, maśle i mleku.

Nietylko ilość i rodzaj produktów, lecz i ich jakość, świeżość, czystość, sposób przechowywania i podawania decyduje o ich wartości dla zdrowia.

Produkty, a w szczególności mięso, ulegają łatwo i szybko zepsuciu i mogą być dla zdrowia szkodliwe; mogą być one też zanieczyszczone lub zakażone przez dotykanie ich rękami chorych na choroby zaraźliwe, — na

brudnych wozach i płachtach — przez muchy lub szczury i stają się przyczyną epidemji chorób przewodu pokarmowego.

Przy przyjmowaniu produktów, należy je dokładnie obejrzeć, sprawdzić stan ich świeżości, gatunek i czystość.

Produkty spożywcze winny być zabezpieczone od słońca, ciepła, wilgoci oraz od wszystkiego, co mogłoby powodować ich zanieczyszczenie, zakażanie lub psucie.

Wszelkie magazyny — winny być utrzymywane we wzorowej czystości, chłodne, suche, i przewietrzane, zabezpieczone od much siatkami.

Mięso — powinno być po przywiezieniu do magazynu, rozwieszone na hakach, tak aby żadna sztuka nie dotykała do ścian, lecz aby ze wszystkich stron dochodziło do niej powietrze.

Do przewożenia mięsa używane są wozy specjalne, wybijane blachą cynkową i co dzień dobrze myte i wytarte.

W razie braku wozów specjalnych mięso musi być owijane płachtami brezentowemi, lub umieszczone, każda tusza oddzielnie, w specjalnych workach, szczelnie zaciąganych.

Do przenoszenia i przewożenia chleba używa się specjalnych koszów lub specjalnych worków. Przenoszenie chleba w kocach lub prześcieradłach jest niedopuszczalne.

W kantynach i sklepach wojskowych, oraz w sklepach i jadłodajniach, umieszczonych na terenach wojskowych, wolno sprzedawać jedynie produkty spożywcze dozwolone przez władze wojskowe.

Kuchnie *). Kuchnie wojskowe powinny być widne, czyste, dobrze wietrzone.

Ściany kuchen muszą być malowane białą farbą olejną lub bielone. Okna muszą być zaopatrzone w siatki od much. Kotły muszą być dobrze utrzymane i wewnątrz bielone.

Stoły do wydawania potraw nie mogą służyć do przygotowywania strawy. Mięso powinno być przynoszone z magazynów do kuchni dopiero w chwili, w której ma być przygotowywane.

W każdej kuchni musi się znajdować metalowe naczynia szczelnie zamykane na odpadki. Naczynia te winny być codzień opróżniane. Specjalny, nakrywany kosz służy do zbierania kości.

W pobliżu kuchni powinna się zawsze znajdować umywalnia dla pracowników kuchni.

Pośpiech, niedbałe jedzenie, w stanie zmęczonym, niewłaściwe mieszanie potraw, niehigjeniczne i nieestetyczne nakrycie i przybory do jedzenia są często przyczyną różnych cierpień przewodu pokarmowego.

Jadanie w sypialniach jest niedozwolone.

Naczynia należy po jedzeniu czysto umyć gorącą wodą i złożyć na miejsca specjalnie na ten cel przeznaczone. Mycie menażek i naczyń w kuchni, w sypialni lub w pobliżu kuchen i źródeł wody (studzien) jest zabronione.

---

*) Patrz pkt. III. z rozdziału: „Reg. służby wewnętrznej".

Na kucharzy, piekarzy i do wszystkich zajęć związanych z przygotowaniem strawy wybiera się ludzi wolnych od chorób skórnych i zaraźliwych. Muszą oni w czasie swych zajęć kuchennych być ubrani w czyste białe fartuchy i czapki płócienne oraz często myć ręce.

648. HIGJENA MARSZU.

Przed rozpoczęciem marszu szeregowy bada stan swego obuwia i nóg. Nogi należy wymyć i wysmarować łojem oraz zważyć, aby skarpetki (onuce) były czyste i całe, i aby obuwie nie uciskało.

Aby zapobiec nadmiernemu rozgrzaniu się ciała w czasie marszu, oraz, aby nie tamować normalnego obiegu krwi, wolno żołnierzom, — poza osiedlami — rozpinać kołnierze i rozluźniać pasy.

Jeżeli żołnierz jest zgrzany, powinien gasić pragnienie dopiero po ochłodzeniu lub wypoczynku.

Powstrzymanie się od palenia tytoniu w marszu zmniejsza pragnienie. W marszu nie należy śpiewać, idąc przeciw wiatrowi, w kurzu, lub w czasie silnego mrozu. Przy wchodzeniu pod górę nie należy palić.

Podczas marszu nie wolno używać alkoholu, a podczas przerw nie należy siadać, ani kłaść się na wilgotnej ziemi.

Podczas marszu na mrozie żołnierze zwracają wzajemnie na siebie uwagę, czy u którego z nich nie występują objawy odmrożenia. Od czasu do czasu nacierają ręce, policzki, nos i uszy. Jadąc w czasie mrozu konno lub wozem należy od czasu do czasu zsiadać i iść pieszo dla rozgrzania. Uległym odmrożeniu nie wolno zostawać w tyle ani siadać; do omdlałych należy przywołać sanitarjuszy.

Po marszu należy nogi wymoczyć w wodzie; w razie zauważenia otarć lub pęcherzy zwrócić się do sanitarjusza. Do snu bezwarunkowo należy zdejmować obuwie, o ile to nie jest zakazane z jakichkolwiek względów. Unikać spania bezpośrednio na ziemi.

649. ALKOHOL I UŻYWKI SZKODLIWE.

Alkohol rujnuje zdrowie jednostki i ogółu i jest jedną z najczęstszych przyczyn nędzy fizycznej i moralnej, bardzo często prowadzi do przestępstw i zbrodni.

W wojsku alkohol jest nieraz przyczyną nieszczęśliwych wypadków, przestępstw i wykroczeń służbowych.

Jeżeli upicie spowodowało wykroczeniu przeciw karności, należy pijanego zaaresztować — karany być może dopiero po otrzeźwieniu.

Małe nawet ilości alkoholu obniżają sprężystość umysłu i odporność organizmu na trudy i choroby.

Żołnierz na mrozie, po wypiciu kieliszka wódki czuje się rozgrzany chwilowo, ale zmysł czucia na zimno staje się mniej wrażliwy, stąd bardzo łatwo może dojść do odmrożenia uszu, rąk, albo nóg.

W lecie, w marszu i w transporcie, alkohol sprzyja w stopniu bardzo wysokim wypadkom udaru cieplnego lub słonecznego.

W pogadankach z szeregowcami należy temat walki z pijaństwem — poruszyć.

650. CHOROBY WENERYCZNE.

Pod nazwą „choroby weneryczne" rozumie się kiłę, rzeżączkę i wrzód weneryczny (miękki). Pierwsze z są szczególnie niebezpieczne i chociaż rzadko stają się bezpośrednią przyczyną śmierci, to jednak przez swe powikłania i skutki, oraz przez przenoszenie się na najbliższe otoczenie i na potomstwo, należą do najgorszych chorób społecznych. Choroby te szerzą się głównie przez pozamałżeńskie stosunki płciowe.

Jako jeden ze środków zapobiegawczych walki z chorobami wenerycznemi służą okresowe i okolicznościowe oględziny wojskowo-lekarskie, przy których lekarze wojskowi zwracają szczególną uwagę na wykrycie chorób wenerycznych.

Stacje zapobiegawcze są urządzane przy każdej izbie chorych i mają na celu zabezpieczyć żołnierzy od zarażenia się chorobą weneryczną, przy pomocy zabiegu odkażającego, zastosowanego możliwie prędko po stosunku płciowym.

Każdy szeregowy, niezwłocznie po zamałżeńskim stosunku płciowym obowiązany jest zgłosić się na stację zapobiegawczą, w celu odkażenia.

W kantynach i sklepach żołnierskich sprzedają się też często pakieciki, zawierające maść od chorób wenerycznych, oraz sposób jej użycia. Zarówno odkażenie na stacji zapobiegawczej, jak i maść zapobiegająca chronią tylko w pewnym stopniu od zarażenia i jedynym zupełnie pewnym środkiem ustrzeżenia się od tych chorób jest powstrzymanie się od pozamałżeńskich stosunków płciowych. W razie zarażenia się lub też podejrzenia, szeregowy winien natychmiast meldować się u lekarza. Zatajanie choroby ulega karze.

C. Doraźna pomoc w nagłych wypadkach i 1-szy opatrunek.

651. WSTRZĄS.

Ciężkim zranieniom i prawie wszystkim groźnym nieszczęśliwym wypadkom, a w szczególności uderzeniu w głowę, w piersi lub w brzuch, upadkowi z wysokości, ogólnym potłuczeniom i t. d., towarzyszy zazwyczaj mniejszy lub większy wstrząs (nerwowy). Uległy wstrząsowi jest blady nie może mówić ani ruszać się, oddycha słabo, jest niewrażliwy na ból, często traci zupełnie przytomność i może skonać, o ile nie poda mu się pomocy.

W razie ciężkiego wstrząsu pomoc lekarska jest konieczna. Do czasu jej przybycia pomoc doraźna polega na ułożeniu chorego nawznak z głową nisko, aby zapewnić większy dopływ krwi do mózgu. Ażeby pobudzić krążenie krwi, należy rozgrzewać mu nogi, ułożyć przy nogach flaszki napełnione gorącą wodą (dobrze zakorkowane i owinięte w ścierki

aby nie poparzyć niewrażliwego na ból ciała). O ile chory może przełykać, należy mu podawać gorące, a w braku takowych zimne napoje. Jeżeli chory jest nieprzytomny, należy go trzeźwić, podsuwając mu pod nos drażniące środki jak amonjak, eter, spirytus lub ocet.

652. OPATRUNEK.

Ażeby uniknąć zakażenia rany, każdą ranę należy jak najszybciej opatrzyć.

Do opatrywania ran nadaje się jedynie materjał opatrunkowy jałowy, t. zn. zupełnie wolny od bakteryj i zarazków.

Rys. 337. Przykłady opatrunków opaską.

Przy zajmowaniu się rannemi specjalną uwagę należy zwrócić na czystość własnych rąk.

Na wojnie każdy żołnierz posiada jeden pakiet jałowego mat. opatrunkowego, t. zw. opatrunek osobisty, przyszyty na wewnętrznej stronie

Rys. 338. Przykłady opatrunków chustkami.

paska u spodni lub do poły munduru. Opatrunek ten wolno żołnierzowi użyć jedynie gdy zostanie on, lub który z jego kolegów, ranny. O ile przy rannym znajdzie się opatrunek osobisty, to należy go opatrzeć jego własnym, pozostawiając swój na inną okazję.

Opatrunek osobisty składa się z jednej lub dwóch małych poduszeczek, zeszytych z gazy opatrunkowej, wewnątrz której umieszczono niecc waty, i z długiej opaski. Przy użyciu należy tak otwierać opatrunek osobisty, aby nie dotykać rękami do poduszeczek i nie przenieść na nie zarazków.

Przed przystąpieniem do opatrzenia samej rany bardzo dobrze jest dotknąć brzegi rany jodyną, nalaną na wacik, owinięty na zapałce lub na drewienku. Jodyna zabija zarazki znajdujące się w pobliżu rany.

W braku właściwego opatrunku można użyć na ranę jakiekolwiek kawałki świeżo upranego wygotowanego i wyprasowanego gorącem żelazkiem płótna.

Opatrunek należy umocować opaską. W braku lepszej, można ją sporządzić z chusteczki od nosa, którą w tym celu trzeba pociąć jak na rysunku.

Zamiast z opasek, przy pewnej wprawie, najlepsze opatrunki można sporządzać z chustek trójkątnych lub prostokątnych.

653. KRWOTOKI.

Zranieniom towarzyszy zawsze krwawienie z przeciętych naczyń krwionośnych. Jeżeli przecięte zostały tylko małe naczynia i krew sączy się z rany powoli, to takie krwawienie nie jest zazwyczaj niebezpieczne. Krwawienie jednak jest groźne, gdy przecięte zostały duże naczynia krwionośne i krew z rany płynie obficie lub też tryska gwałtownie. Takie krwawienie nazywamy krwotokiem. Krwotok wymaga jaknajspieszniejszej pomocy lekarskiej. Pomoc ta okazałaby się jednak b. często spóźnioną gdyby ranny nie otrzymał natychmiastowej pomocy.

Zatamowanie każdego większego krwotoku jest przy opatrywaniu rany konieczne. Mniejsze krwotoki uda się opanować podniesieniem ku górze zranionej kończyny, przez nałożenie grubszej warstwy materjału opatrunkowego i mocniejsze dociśnięcie opatrunku.

Przy krwotokach, które w krótkim czasie mogą spowodować groźną dla życia utratę krwi, konieczna jest znajomość zabiegów specjalnych, a przedewszystkiem koniecznem jest posiadanie nieco wiadomości o krążeniu krwi w naszem ciele *).

W ciele naszem, ciągle krąży krew, dzięki pracy serca, które kurcząc się wciąż i rozkurczając wpycha ją do tętnic i rozprowadza po całym ciele. Krew, idąca z serca, ma barwę jaskrawo-czerwoną, jest bogata w tlen ożywczy. W tkankach tlen zostaje zużyty, krew przybiera barwę ciemną. Ta krew wraca do serca żyłami.

Przy krwotokach groźnych mogą być przecięte albo grubsze tętnice, albo też grubsze żyły. W pierwszym wypadku krew tryska zazwyczaj gwałtownie (gdyż serce kurcząc się, powoduje znaczne ciśnienie krwi w tętnicach) ma barwę żywo-czerwoną; w drugim—krew leje się mniej gwałtownie (wraca pod małem ciśnieniem do serca), ma barwę ciemną, brunatną).

Dla zatamowania krwotoku stwierdzamy, czy zraniona jest tętnica czy też żyła. Krwotok tętniczy zatrzymamy, gdy uciśniemy mocno i przewiążemy opaską okolicę powyżej zranionego miejsca (między sercem a raną); krwotok żylny zatrzyma się łatwiej gdy uciśniemy poniżej rany, okolicę skąd krew płynie do rany w swej drodze powrotnej do serca. Takie opatrunki nazywamy uciskowemi.

---

*) Patrz rys. 126. krwioobiegi w rozdziale wych. fiz.

W wypadkach wyjątkowych, o ile zwykły ucisk opaską samego opatrunku na ranie, oraz na miejsce powyżej lub poniżej rany nie jest wystarczający, można zastosować ucisk przy użyciu wiatraczka z kawałka drzewa lub pochwy od bagnetu jak na rysunku.

Każdy opatrunek uciskowy może pozostać na ranie tylko przez czas krótki 2 — 3 godziny najwyżej, w przeciwnym razie, części ciała, leżące

Rys. 339. Krwotok tętnicy.

Rys. 340. Tamowanie przy pomocy wiatraczka.

poniżej opatrunku uciskowego uległyby obumarciu, na skutek braku dopływu świeżej krwi. Każdego rannego, któremu nałożono opatrunek uciskowy, należy jaknajszybciej oddać do rąk lekarza, który zawiąże krwawiące naczynia, zaszyje ranę, lub założy właściwy opatrunek.

654. ZŁAMANIE KOŚCI I USTALENIE ZŁAMANYCH KOŃCZYN.

Przy ciężkiem uszkodzeniu ciała, bardzo często ulegają złamaniu kości. Wszelkie złamanie kości jest bardzo bolesne i groźne i zawsze wymaga opieki lekarskiej.

Złamanie kończyn zazwyczaj łatwo jest poznać. W razie stwierdzenia złamania, o ile w pobliżu znajduje się lekarz, najlepiej rannego nie ruszać i czekać do przybycia lekarza; w przeciwnym razie należy starannie unieruchomić złamaną kończynę, poczem można przenieść lub przewieźć rannego.

Rys. 341.

Dla czasowego unieruchomienia kości kończyny górnej wystarczy często ułożenie ręki na temblaku (Rys. 341).

Dla unieruchomienia nogi należy ująć ją w łupki, albo szyny usztywniające.

W tym celu należy polecić pomocnikowi trzymać złamaną kończynę za stopę i ciągnąć ostrożnie ku sobie wzdłuż osi. Samemu należy wyszukać szyny, które można sporządzić z deseczek, z linji, a w ostateczności z prętów, lasek, pochwy od szabli, lub parasola. Przedmioty te należy owinąć watą lub miękkiemi szmatami i ułożyć z obu stron złamanej kończyny, w ten sposób, aby stawy powyżej i poniżej złamania zostały unieruchomione. Po przyłożeniu szyn należy je umocować opaskami.

Dobre unieruchomienie kości sprawi odrazu wielką ulgę rannemu i zapobiegnie zmiażdżeniu i rozrywaniu miękkich części przez ostre końce złamanej kości.

Jeżeli złamaniu nie towarzyszy rana, to takie złamanie nazywamy prostem. Jeżeli prócz złamania kości mamy do czynienia z raną to nazywamy je powikłanem. Rany powikłane złamaniem kości muszą być opatrzone i unieruchomione ze szczególną starannością.

655. PORAŻENIE OD GORĄCA, ALBO UDAR CIEPLNY.

Powstaje ono szczególnie często w marszu podczas upałów albo w dusznem i źle przewietrzonem gorącem pomieszczeniu, np. schron dla c. k. m. i t. p. Ciasne ubranie sprzyja powstaniu udaru cieplnego.

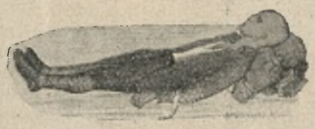

Rys. 342. Ułożenie chorego przy porażeniu słonecznem (głowa wysoko).

Udar cieplny objawia się najpierw bólem i zawrotem głowy, potem zupełną utratą przytomności, Twarz porażonego bywa zazwyczaj czerwona, pałająca, sucha; oddech utrudniony, czasem przerywany, W pewnych jednak razach twarz może być blada, pokryta lepkim potem (omdlenie).

Aby podać doraźną pomoc porażonemu od gorąca, należy porozpinać na nim ubranie na szyi i piersiach, przenieść go w miejsce chłodne, zrobić mocny przewiew powietrza koło niego, a przynajmniej chłodzić go wachlowaniem, skropić zimną wodą, podawać wodę zimną do picia, potem zalecić zupełny spokój.

Uwaga. Porażenie od słońca w czasie dni upalnych ogranicza się czasem jedynie do porażenia skóry, która staje się najpierw czerwona i piekąca potem może się pokryć pęcherzami i ranami.

Ażeby uniknąć porażenia skóry od słońca, nie należy wystawiać skóry ciała na palące promienie słońca odrazu na dłuższy czas, bez stopniowego jej przyzwyczajania. Leczy się porażenie skóry, jak oparzenia od gorąca smarowaniem olejem lnianym czystym, lub zmieszanym z wodą wapienną.

656. OTRUCIA I RATOWANIA OTRUTYCH.

Ratowanie otrutych wymaga znajomości trucizn, ich działania na organizm i stwierdzenia z jaką trucizną ma się w danym wypadku do czynienia. Dlatego przy wszelkich otruciach należy jak najszybciej wezwać lekarza. Przy silnie działających truciznach naogół (stężone kwasy, ług żrący) rozcieńczenie trucizny jest korzystne—należy przeto, do przybycia lekarza, podawać otrutemu do picia płyny (woda, mleko) w jak największej ilości. W razie omdlenia podawać środki pobudzające (kawę, herbatę, nieco wódki).

Przy otruciu truciznami działającemi powolniej: sublimat, arszenik i t. d.; nigdy przy kwasach żrących) korzystne jest wywołanie wy-

miotów, co można osiągnąć wkładając otrutemu głęboko palec do ust, lub łaskocząc mu tylną ścianę gardzieli pierzem.

Zatrucia gazami. —(patrz walka chemiczna).

657. RATOWANIE TONĄCYCH.

Główną przyczyną utonięć bywa nieostrożna kąpiel.

Na widok tonącego nikomu nie wolno pozostać bezczynnym świadkiem, lecz każdy winien śpieszyć z pomocą.

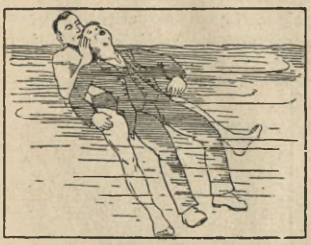

Rys. 343.

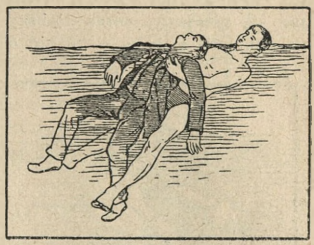

Rys. 344.

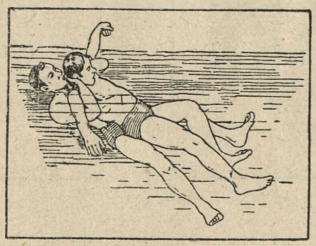

Rys. 345.

O ile tonący znajduje się blisko, należy starać się okazać mu pomoc z brzegu, podając mu jakikolwiek przedmiot: za który mógłby się uchwycić, albo rzucając z brzegu lub łodzi w jego stronę przedmioty pływające.

Gdy ta pomoc nie może być zastosowaną, każdy umiejący pływać ma obowiązek rzucić się do wody i przyjść z pomocą tonącemu.

Ratujący winien, o ile tylko na to pozwala czas, rozebrać się, a przynajmniej zrzucić obuwie i marynarkę. Bezpieczniej jest ratować tonącego, który już stracił przytomność. Do tonącego należy zbliżać się z największą ostrożnością, ztyłu, i starać się uchwycić go za włosy, lub za szyję lewą ręką, chwytając go jednocześnie prawą ręką za prawy bark., następnie, podtrzymując z boków głowy (Rys. 343) albo pod pachy (Rys. 344)

tonącego należy ciągnąć, ułożywszy się samemu nawznak, płynąć tyłem do brzegu (Rys. 345) wlokąc uratowanego za sobą i starając się, aby cały czas jego nos i usta znajdowały się ponad wodą.

Jeżeli tonący uchwycił swego zbawcę za szyję (Rys. 346), lub za ręce (Rys. 347) to ten ma prawo pozbawić topielca przytomności. Inaczej mogą zginąć obydwaj. W takich razach należy uderzyć topielca mocno między oczy, odepchnąć kolanem, albo pogrążyć mu głowę pod wodę.

Gdy topielec został wciągnięty na brzeg, może jeszcze okazywać, zaraz po wydobyciu z wody, pewne objawy życia, ale potem oddech jego stanie się nierówny, coraz słabszy, wreszcie zatrzyma się zupełnie. Straci przytomność i skona o ile nie okażemy mu pomocy właściwej. Może też

Rys. 346.

Rys. 347.

wydobyty z wody nie oddychać już zupełnie i nawet bicia serca wyczuć nie można. Umiejętna pomoc może jeszcze nieraz nawet wtedy życie topielcowi uratować.

Jeżeli wydobyty z wody jeszcze oddycha, to często wystarczy wytrzeć go do sucha, ogrzać, pobudzić krew do szybkiego krążenia, przykryć suchemi kocami, przenieść jaknajprędzej do mieszkania, ułożyć w łóżku i napoić gorącą herbatą lub kawą, nie dawać jednak nic do jedzenia w ciągu kilku godzin. Parodniowe leżenie w łóżku jest zawsze wskazane jeśli chcemy uniknąć dalszych następstw. Zdarza się bowiem często, że u uratowanych rozwija się w parę dni po wypadku zapalenie płuc.

Jeżeli wydobyty z wody jest nieprzytomny, lub też stracił przytomność już po wydobyciu go z wody, to pierwszym zabiegiem musi być oczyszczenie jamy ustnej od trawy, iłu, lub gliny, które się tam mogły dostać. W tym celu, należy jak najszybciej, ułożyć chorego twarzą na dół z głową

niżej niż tułów, np. kładąc go na brzuch na własnem kolanie, wtedy gdy drugim kolanem klęczymy na ziemi (Rys. 348).

Takie ułożenie ułatwi napływ krwi do mózgu, może pobudzić oddychanie a zarazem spowoduje usunięcie wody z górnych dróg oddechowych. Jamę ustną od mułu, gliny lub wodorostów łatwo oczyścić zgiętym wskazującym palcem, wprost, lub owiniętym chusteczką.

Rys. 348.

Następnie podajemy do wąchania amonjak, eter i t. p. Gdy mimo to topielec nie oddycha, układamy go na wznak, otwieramy mu usta, chwytamy mocno za język palcami, wprost lub przez chusteczkę od nosa i wyciągamy go mocno z jamy ustnej, poczem pozwalamy na opadnięcie języka z powrotem do ust. Zabieg ten powtarzamy parę razy z rzędu. Często wystarczy on, aby uratowany sam zaczął oddychać. w przeciwnym razie należy bezzwłocznie przystąpić do energicznego stosowania zabiegu sztucznego oddechu.

658. SZTUCZNY ODDECH.

Sztuczny oddechh jest najważniejszym i najpożyteczniejszym zabiegiem ratownictwa doraźnego. Tym prostym zabiegiem daje się wyratować wielu utopionych, uduszonych, zaczadzonych, porażonych prądem elektrycznym i uległym innym wypadkom.

Tonący lub uduszony ginie z braku powietrza. Nim śmierć właściwa nastąpi, serce czas jakiś jeszcze bije, tylko klatka piersiowa jest nieruchoma i nie wciąga powietrza. Zabieg sztucznego oddechu ma na celu doprowadzenie powietrza do klatki piersiowej, która utraciła już zdolność samoistnego wykonywania wdechów i wydechów.

Wdechy i wydechy w tem zabiegu wykonujemy sztucznie, aż do chwili, kiedy wzmożona akcja serca i mózgu przywróci normalną sprawność klatki piersiowej.

Zabieg sztucznego oddechu należy stosować bardzo starannie i długo, bo czasem dopiero po godzinie lub po dwóch godzinach stosowania uda się przywrócić pozornie zmarłemu naturalne ruchy oddechowe. Nigdy nie należy zaprzestawać tego zbawczego zabiegu przed upływem 2-ch godzin, albo przed przybyciem lekarza, który sam jeden będzie w stanie powiedzieć czy dłuższe stosowanie zabiegu jest bezcelowe. U topielców należy zabieg stosować zawsze, o ile wydobyto ich z wody w krótkim czasie (kilka lub kilkanaście minut) po utonięciu, kiedy nie oddychają wcale lub bardzo słabo, i mimo zabiegów, mających na celu podniesienie sprawności serca, oddech nie wraca.

Najbardziej rozpowszechniony i bardzo dobry jest sposób znany pod nazwą systemu Sylwestra. Po oczyszczeniu jamy ustnej utopionego i ewentualnem wylaniu wody z górnych dróg oddechowych, układamy go na wznak, na ziemi podkładając pod plecy zwinięte ubranie lub pled, tak aby

pierś była wzniesiona nieco ku górze, a głowa opuszczona nieco niżej niż tułów (Rys. 349 i 350).

Ratujący klęka z tyłu głowy topielca, chwyta go mocno za obie ręce, poniżej łokcia i spokojnym, ale dość szybkim ruchem, odwodzi ręce jak najdalej wtył, i w tej pozycji utrzymuje około 2-ch sekund, poczem, powoli odprowadza je z powrotem do przodu, zginając je równocześnie tak, aby łokcie dotykały się boków i wtedy mocno naciska je do boków, przytrzymując je w tej pozycji około 2-ch sekund, i tak powtarza się te ruchy około 14 razy na minutę.

Rys. 349.

Rys. 350.

Rzecz oczywista, przed przystąpieniem do zabiegu sztucznego oddechu, kurtka topielca musi być zdjęta lub przynajmniej porozpinana, aby nie tamowała oddechu.

XXII. Obowiązki i prawa podoficerów.

A. Uprawnienia ogólne.

659. STOPNIE PODOFICERSKIE.

Istnieją następujące stopnie podoficerskie w wojsku:

a) kapral (żandarm, podmajstrzy wojskowy),
b) plutonowy (starszy żandarm, młodszy majster wojskowy),
c) sierżant (wachmistrz w kawalerji i żandarmerji, ogniomistrz w artylerji, majster wojskowy),
d) starszy sierżant (starszy wachmistrz w kawalerji i żandarmerji, starszy ogniomistrz w artyelrji, starszy majster wojskowy),
e) chorąży — tylko przejściowo.

Powyższe stopnie podof. są podstawą do uposażenia, związanego z danym stopniem (o ile jest on rzeczywistym), specjalnych oznak, awansowania na wyższy stopień, specjalnych funkcyj i wszystkich innych obowiązków i uprawnień, określonych odpowiedniemi zarządzeniami M. S. Wojsk. i władz przełożonych.

660. AWANSE PODOFICERÓW ZAWODOWYCH.

Awanse podof. zawod., tak w czasie pokoju, jak i w czasie wojny, następują o jeden stopień pod warunkiem nienagannego zachowania się.

Awans na plutonowego następuje po przesłużeniu w stopniu kaprala conajmniej 8 miesięcy.

Do stopnia sierżanta (równorzędnego) podof. zawod., mogą być awansowani po trzech latach służby zawod., jeżeli w stopniu plutonowego przesłużyli conajmniej 12 miesięcy i odbyli z pomyślnym wynikiem specjalne szkolenie, przewidziane przez władze przełożone, jako warunek awansowy.

Do stopnia starszego sierżanta (równorz.) mogą awansować ci sierżanci (równorz.), którzy przesłużyli zawodowo conajmniej 6 lat, z tego conajmniej dwa lata w stopniu sierżanta.

Okres służby nadterminowej, w której podof. zawod. pozostawał przed mianowaniem go podof. zawod., wlicza się mu do okresu czasu, wymaganego przy awansie na wyższy stopień.

661. MIANOWANIE PODOFICEREM ZAWODOWYM.

Podania o mianowanie podofic. zawod. składają:

— szeregowi służby czynnej w drodze służbowej swemu przełożonemu dowódcy pułku lub formacji równorzędnej,

— szeregowi rezerwy (i stale urlopowani) — powiatowemu komendantowi uzupełnień.

Do własnoręcznie napisanych i podpisanych podań o mianowanie podof. zawod. należy dołączyć:

a) dokumenty, stwierdzające posiadanie niezbędnych warunków,

b) wynik badania stanu zdrowia, potwierdzony odpowiedniem orzeczeniem wojsk.-lekarskiem,

c) zobowiązanie do 3-letniej służby czynnej w charakterze podof. zawod.; ten trzyletni termin liczy się od daty mianowania podof. zawod.

W razie niepełnoletności do deklaracji musi być załączona zgoda ojca lub uprawnionego opiekuna, przyczem podpisy tych osób powinny być urzędowo zalegalizowane;

d) ponadto szeregowi rez. i stale urlop., którzy zostali zwolnieni z czynnej służby, dawniej niż 4 tygodnie, muszą dołączyć urzędowe poświadczenie nienagannego prowadzenia się.

Szereg. rez. i stale urlop. powinni zaznaczyć, w której formacji pragną służyć. Tacy kandydaci w zasadzie powinni być mianowani podof. zawod. w tej formacji, w której ostatnio odbyli służbę czynną (lub gdzie odbyli ćwiczenia rezerwy). O ile taki kandydat nie wymieni formacji lub jeżeli na jego przyjęcie nie zgadza się d-ca formacji, rozstrzyga d-ca O. K., do którego zwraca się pow. komendant uzup. z pytaniem, do jakiej formacji ma być skierowane podanie.

Prawo mianowania podof. zawod. przysługuje dowódcom, posiadającym uprawnienia co najmniej d-cy pułku.

662. WARUNKI MIANOWANIA PODOFICEREM ZAWODOWYM.

Podof. zawod. mogą być mianowani ci, którzy:

— odbyli przepisaną służbę czynną,

— posiadają stopień wojsk., conajmniej kaprala (stopień może być tytularnym),

— posiadają odpowiednie kwalifikacje umysłowe i moralne,

— nie byli karani za przewinienia, mogące świadczyć ujemnie o ich charakterze,

— znają język polski w słowie i piśmie oraz umieją rachować,

— w wypadku niepełnoletności, posiadają zezwolenie ojca względnie prawnego opiekuna,

— ponadto odpowiadają warunkom, wymaganym dla podof. zawod. poszczególnych kategoryj, a mianowicie:

a) Dla podoficerów zawodowych broni i służb.

— Zdolność fizyczna do zawod. służby wojsk. (kategorja A bez zastrzeż.), stwierdzona świadectwem wojskowo-lekarskiem, wystawionem w zasadzie przez lekarza formacji.

— Wiek najwyżej 28 lat w chwili mianowania.

— Wykształcenie w zakresie 4 klas szkoły powsz.; jeżeli kandydat nie posiada świadectwa szkolnego z zakresu 4 klas, dowódca, posiadający prawo mianowania, może osobiście stwierdzić zakres wspomnianego wykształcenia, zaznaczając to na podaniu kandydata.

— Ukończenie szkoły podof. danego rodzaju wojska lub zdanie egzaminu uzup., jeżeli stopień kaprala został uzyskany na podstawie ukończenia szkoły podof. w innym rodzaju wojska.

b) Dla podoficerów zawodowych majstrów wojskowych.

— Zdolność fizyczna, jak dla podof. zawod. broni i służb.

— Wiek najwyżej 30 lat w chwili mianowania.

— Uzyskanie potrzebnych wiadomości fachowych na specjalnym kursie, względnie złożenie egzaminu z posiadanych potrzebnych wiadomości fach. przed wojskową kom. egzam.; jeżeli zaś stopień kaprala uzyskali na podstawie ukończenia szkoły podof., nie odpowiadającej programowi szkolenia tej kategorji podof. zawod. — uprzednie odbycie kursu fachowego, wzgl. złożenie egzaminu fachowego po praktyce.

c) Dla podoficerów zawodowych orkiestrantów.

— Zdolność fizyczna, jak dla podof. zawod. broni i służb.

— Wiek najwyżej 32 lata w chwili mianowania.

— Wykształcenie jak dla podof. zawod. broni i służb.

— Złożenie kwalifikacyjnego egzaminu muzycznego lub ukończenie szkoły wychowanków orkiestr wojskowych z pomyślnym wynikiem; jeżeli zaś stopień kaprala uzyskali na podstawie ukończenia szkoły podof., nie

odpowiadającej programowi szkolenia tej kategorji podof. zawod., uprzednie złożenie egzaminu kwalifikacyjnego po praktyce.

Minister Spr. Wojsk. może zezwolić na mianowanie podof. zawod., w drodze wyjątku takich kandydatów, którzy nie odpowiadają wyżej wymienionym warunkom, co do zdolności fizycznej i co do wieku.

Wskazana wyżej granica wieku nie dotyczy tych podof. zawod., którzy już w swoim czasie pełnili służbę zawodową podoficerską i proszą ponownie o mianowanie ich z rezerwy podof. zawod.

663. PRZEDŁUŻENIE SŁUŻBY ZAWODOWEJ.

Podof. zawod., po przesłużeniu trzech lat na tem stanowisku, mogą być pozostawieni nadal na własną prośbę w służbie zawodowej.

Służbę zawodową przedłuża się zasadniczo na dalsze 3 lata. D-ca pułku lub formacji równorzędnej może jednak przedłużyć odrazu służbę zawodową na 6 lub 9 lat, o ile proszący posiada ogólnie dobre kwalifikacje służbowe.

Celem przedłużenia służby zawodowej, ubiegający się o to podof. zawod. powinni najpóźniej na 4 miesiące przed upływem terminu pierwszego zobowiązania przedstawić pisemną prośbę o dalsze pozostawienie w służbie zawodowej, przyczem w podaniu należy zaznaczyć, na jaki okres czasu pragną uzyskać to przedłużenie.

Podanie proszącego opinjują jego bezpośredni przełożeni.

D-ca pułku lub form. równorz. może na podstawie tych opinij i posiadanych kwalifikacyj:

a) albo przedłużyć służbę zawod. na całkowity, wskazany w prośbie okres,
b) albo przedłużyć służbę zawod. na okres krótszy,
c) albo całkowicie odrzucić prośbę; wówczas d-ca pułku powinien powiadomić zainteresowanego o powodach odrzucenia.

O decyzji d-cy pułku lub form. równorz. podoficer zawodowy powinien być powiadomiony najdalej na 3 miesiące przed upływem terminu zobowiązania. Zobowiązanie do nowego okresu czasu podpisują podof. zawod. w obecności swego d-cy pododdziału po otrzymaniu decyzji d-cy pułku (form. równorz.).

W wypadku odrzucenia prośby podof. zawod. o pozostawienie go nadal w służbie zawodowej, przysługuje mu prawo do rekursu, skierowywanego:

a) do dowódcy dywizji (samodz. bryg. w kawalerji), jeżeli pełni służbę w formacjach podległych temu dowódcy,
b) do d-cy O. K., jeżeli pełni służbę w formacjach nie wchodzących w skład dywizji (samodz. bryg.).

Rekurs należy wnosić w drodze służbowej najdalej w ciągu 14 dni od daty powiadomienia o odmownej decyzji. W wypadku uwzględnienia rekursu, podof. zawod. zostaje przeniesionym do innej formacji. Decyzja dowódcy uprawnionego jest ostateczną.

Powyższy tryb postępowania obowiązuje przy każdorazowem odnawianiu zobowiązania z tem, że przy powtórnem i dalszych odnawianiach prośby o przedłużenie należy składać na 8 mies., a d-ca winien zawiadomić o sposobie załatwienia na 7 mies., przed upływem terminu poprzedniego zobowiązania.

W razie mobilizacji lub powołania szereg. rez. do służby czynnej na podstawie uchwały Rady Ministrów, ze względu na bezpieczeństwo kraju, podof. zawod. z odpowiednich roczników zostają przymusowo zatrzymani w służbie czynnej, chociażby nie odnowili zobowiązań. Zachowują oni wtedy wszystkie obowiązki i uprawnienia podf. zawod., a czas służby zalicza się im całkowicie do służby zawodowej i na poczet zobowiązania, złożonego przed lub w chwili rozpoczęcia służby przymusowej.

664. ZWOLNIENIE ZE SŁUŻBY ZAWODOWEJ.

Podof. zawod. przestaje nim być:

a) wskutek przeniesienia do rezerwy lub pospolitego ruszenia, na własną prośbę, albo z rozkazu właściwego przełożonego po upływie okresu czasu, na jaki podof. zawod. zobowiązał się służyć zawodowo,

b) na skutek prawomocnego wyroku sądowego, pociągającego za sobą degradację lub wydalenie z wojska;

c) na podstawie orzeczenia, wydanego przez komisję dyscyplinarną;

— w myśl przepisów dyscyplinarnych dla wojska lub

— w razie dwukrotnej ujemnej kwalifikacji, otrzymanej w ciągu 1½ roku, a stwierdzającej nienadawanie się do służby zawodowej, przyczem po pierwszej ujemnej kwalifikacji podof. zawod. musi otrzymać pisemne ostrzeżenie. Ostrzeżenie to pociąga za sobą przeniesienie do innego pododdziału i ewent. do innej formacji, jeżeli przełożony d-ca uzna to za konieczne;

d) wskutek całkowitego zwolnienia lub wykluczenia od powszechnego obowiązku wojskowego.

665. PODOFICEROWIE ZAWODOWI W STANIE NIECZYNNYM.

Podof. zawod. znajduje się w stanie nieczynnym, jeśli czasowo nie pełni służby czynnej wskutek:

a) własnej prośby o urlop, celem odbycia praktyki,

b) czasowej niezdolności do służby, stwierdzonej przez wojsk. kom. rewizyjno-lekarską,

c) zredukowania etatów,

d) dostania się do niewoli lub zaginięcia na terenie działań wojennych,

e) wyboru do jednej z Izb Ustawodawczych.

ad a) Urlop, celem odbycia praktyki, lub kursu, potrzebnych do uzyskania stanowiska w służbie cywilno-państwowej lub prywatnej, może otrzymać podof. zawod., w końcowym okresie swojej służby, na przeciąg

czasu od 3 — 6 miesięcy, po przesłużeniu co najmniej 5 lat, jako podof. zawod.

Podanie o uzyskanie urlopu, poparte zaświadczeniem, że odbycie praktyki jest niezbędne dla otrzymania danego stanowiska i że podof. będzie przyjęty na kurs lub praktykę bez zastrzeżeń — muszą być składane najpóźniej na 8 miesięcy przed upływem terminu zobowiązania.

Urlop na praktykę może być udzielony tylko raz jeden w ciągu służby zawod.; jego wykorzystanie nie narzuca obowiązku przymusowego zwolnienia ze służby zawod.

W czasie trwania urlopu podf. zawod. zachowuje wszystkie uprawnienia i może pobierać wynagrodzenie od tej instytucji prywatnej, w której jest na praktyce.

Podof. zawod., znajdujący się na takim urlopie, nie może być bez własnej prośby, z wyjątkiem mob. lub powołania szereg. rez., powołany z powrotem do służby czynnej (w czasie trwania tego urlopu).

ad. b) Podof. zawod., który przez więcej niż 6 następujących po sobie miesięcy nie jest w możności pełnić służby z powodu złego zdrowia, powinien być przedstawiony przez d-cę form. wojsk. komisji rewizyjno-lekarskiej, która orzeka, przez jaki okres czasu podof. ten ma przebywać w stanie nieczynnym.

Okres czasu pozostawania podof. zawod. w stanie nieczynnym nie może przekraczać jednego roku bez przerwy, względnie 1½ roku w ciągu lat sześciu.

W czasie znajdowania się w stanie nieczynnym, skutkiem swego stanu zdrowia, podof. zawod. zachowuje wszystkie uprawnienia; okres ten zalicza się do awansu tylko w tym wypadku, jeżeli czasowa niezdolność fizyczna została spowodowana służbą wojskową.

ad. c) Podof. zawod. może być przeniesiony w stan nieczynny wskutek zredukowania etatów i wtedy, w ciągu 1½ roku od daty przeniesienia, taki podof. zachowuje wszystkie uprawnienia. Po upływie tego okresu czasu, o ile nie nastąpi jego powołanie z powrotem do służby czynnej, taki podof. powinien być przeniesiony:

— w stan spoczynku, jeśli odpowiada ustawowym warunkom o zaopatrz. emerytalnem,
— do rezerwy lub pospol. ruszenia, jeśli nie odpowiada tym warunkom.

ad d) Po upływie 30 dni od daty zaginięcia na terenie działań wojennych lub dostania się do niewoli, podof. zawod. powinien być przeniesiony w stan nieczynny. Zależnie od wyników postępowania rehabilitacyjnego, czas przebyty w niewoli liczy się do okresów czasu, wymaganych do awansu i do służby zawodowej.

ad) e) Podof. zawod., wybrany do Izb Ustawodawczych, zostaje przeniesiony w stan nieczynny; przez czas sprawowania mandatu wszystkie obowiązki i prawa pozostają w zawieszeniu.

666. PRZENIESIENIE PODOFICERÓW ZAWODOWYCH W STAN SPOCZYNKU.

Podof. zawod. zostają przeniesieni w stan spoczynku:

a) po definitywnem zwolnieniu od pełnienia służby wojskowej, na przewidzianem etatowo stanowisku z powodów i w warunkach, określonych ustawą emerytalną,

b) po osiągnięciu 56 lat życia,

c) w wypadku trwałej utraty zdolności fizycznej do służby czynnej.

Przy przeniesieniu w stan spocz. podof. zawod., może być awansowany o jeden stopień wyżej, o ile odpowiada wszystkim warunkom, wymaganym do awansu na dany stopień; stopień ten jednak jest tylko tytułem.

Podof. zawod. inwalidzi mogą być pozostawieni na własną prośbę w służbie zawodowej na stanowiskach administr.-kanc.

W wypadku mob. podof. zawod., przeniesieni w stan spoczynku, mogą być powołani do służby czynnej.

667. PRZENIESIENIE PODOFICERÓW ZAWODOWYCH DO REZERWY I POSPOLITEGO RUSZENIA.

Podof. zawod., którzy nie nabyli praw emerytalnych i nie mogą być przeniesieni w stan spoczynku, mogą być przeniesieni do rezerwy lub posp. ruszenia:

a) na własną prośbę, przed upływem terminu, na jaki się zobowiązali do służby zawodowej, jeżeli prośba ich została uwzględniona przez przełożonego d-cę;

b) przez przełożonego d-cę po upływie tego terminu, o ile nie nastąpiło przedłużenie służby zawodowej, wzgl. powołanie we właściwym czasie przeniesionych w stan nieczynny skutkiem zredukowania etatów.

ad a) Przeniesienie do rez. lub posp. ruszenia na własną prośbę może nastąpić:

— ze względu na stan zdrowia,

— ze względu na warunki rodzinne i majątkowe.

Podof. zawod., którzy przesłużyli zawodowo co najmniej 12 lat, przy przenoszeniu do rez. lub posp. ruszenia, mają pierwszeństwo w otrzymaniu stanowiska cywilno-państwowego, odpowiadającego ich kwalifikacjom.

Ten przywilej pierwszeństwa nie dotyczy podof. zawod. przeniesionych do rezerwy lub pospolitego ruszenia na mocy prawomocnego wyroku sądowego, pociągającego za sobą degradację, lub na mocy orzeczenia kom. dyscyplinarnej.

Podof. zawod., przeniesieni do rez. lub posp. ruszenia, podlegają wszystkim obowiązkom i posiadają wszystkie prawa szeregowych rez. lub posp. ruszenia. W szczególności ćwiczenia w rezerwie odbywają ze swym rocznikiem poborowym, z tem jednak, że w tym roku kalendarzowym, w którym zostali przeniesieni do rez., nie mogą być na nie powoływani.

668. PRZENIESIENIE PODOFICERÓW W CIĄGU SŁUŻBY CZYNNEJ.

Podof. zawod. może być przeniesiony z jednej kategorji (podoficerowie zawodowi broni i służb, majstrzy wojskowi, orkiestranci) do drugiej tylko na własną prośbę i to tylko wtedy, jeżeli odpowiada warunkom tej kategorji, do której ma być przeniesiony i jeżeli złoży odpowiednie zobowiązanie do służby zawodowej w nowej kategorji.

Podof. zawod. mogą się ubiegać o przeniesienie z jednej formacji do drugiej w ramach tego samego rodzaju wojska i z jednego rodzaju wojska do drugiego. Takie przeniesienie zarządza właściwa wł. wojskowa, o ile stoją temu na przeszkodzie względy służbowe.

Przy przeniesieniu na własną prośbę z jednego rodzaju wojska do drugiego, podof. zawod. musi uzupełnić swoje wyszkolenie wojsk., wymagane w nowym rodzaju wojska; w tym celu proszący zostaje przydzielony na próbną praktykę, względnie kurs, po odbyciu których zostaje poddany specjalnemu egzaminowi.

Przy przenoszeniu do służby intendentury (na stanowiska administr.-kancel.), pierwszeństwo mają podof. zawod. z kategorją zdolności C i D, nabytą na służbie wojskowej.

Tacy z pośród wymienionych podof. zawod. z kategorją zdolności C i D, którzy nie nadają się na stanowiska administr.-kancel., ani nie mogą być przeniesieni do kategorji majstrów wojsk., mogą być za każdorazowem zezwoleniem d-cy O. K. pozostawieni w swoich formacjach na odpowiednich stanowiskach.

Podof. zawod. niezależnie od dobrowolnego ubiegania się o przeniesienie, mogą być przenoszeni z urzędu na zarządzenie przełożonych władz wojsk. Przy takich przeniesieniach muszą być spełnione te same wymagania, jak i przy przenoszeniach na własną prośbę.

669. UDZIAŁ PODOFICERÓW W DZIAŁALNOŚCI POLITYCZNEJ.

Podof. nie wolno brać udziału w życiu politycznem, w zjazdach, wiecach, zebraniach i odczytach o charakterze politycznym; również nie mogą oni być członkami stowarzyszeń politycznych lub należeć do ich zarządu, dyrekcyj, komisyj rewizyjnych.

Natomiast na podstawie ogólnych lub specjalnych zarządzeń M. Spr. Wojsk., podof. mogą należeć do stowarzyszeń nie mających charakteru politycznego.

670. WYKONYWANIE ZAWODÓW CYWILNYCH.

Podof. nie wolno wykonywać jakichkolwiek zawodów cywilnych i prac ubocznych, nie mających bezpośredniego związku ze służbą wojskową. Podof. zawod. w stanie nieczynnym może wykonywać zawód cywilny za zezwoleniem M. S. Wojsk.

671. ZAWIERANIE ZWIĄZKÓW MAŁŻEŃSKICH.

Podof. zawod. mogą zawierać związki małżeńskie tylko za zgodą przełożonego, posiadającego uprawnienia conajmniej d-cy pułku.

Zezwolenie na zawarcie związku małż. mogą otrzymać podof. zawod., którzy:

a) ukończyli 25 lat życia (podoficerowie aeronautyki, należący do personelu latającego, najwcześniej po ukończeniu 28 lat życia, w czasie szkolenia i w ciągu 5 lat po ukończeniu odpowiedniej szkoły lub kursu zezwolenia w żadnym wypadku otrzymać nie mogą;
b) posiadają stopień co najmniej rzecz. plutonowego;
c) odbyli pierwsze trzechlecie zawodowej służby wojsk.

Do podań o zezwolenie na zawarcie związku małż. musi być dołączone świadectwo moralności narzeczonej oraz świadectwo lekarskie zdrowia petenta.

W wyjątkowych wypadkach (jak ulegalizowanie dzieci, zaopiekowanie się sierotami, względy moralne i t. p. oraz w wypadkach nagłych), jak małżeństwo na łożu śmierci, może udzielić M. S. Wojsk., wzgl. upoważniony dowódca, zezwolenie na zawarcie związku małż. podoficerom zawodowym, nie odpowiadającym wyżej wymienionym warunkom.

Podof., którzy zawarli związek małż. bez zezwolenia władz przełożonych, odpowiadają według § 150. Wojskowego Kodeksu Karnego.

O zawarciu związku małżeńskiego należy najdalej w ciągu 14 dni meldować temu dowódcy, który udzielił zezwolenia, dołączając do tego meudunku wyciąg z metryki ślubnej.

Związki małżeńskie podof. zawod., kandydujących do stopni oficer-

Związki małżeńskie podof. zawod., kandydujących do stopnia oficerskiego, zostają rozpatrywane przed wstąpieniem do odpowiedniej szkoły przez Ofic. Kom. Małżeńską. Ujemne orzeczenie takiej Komisji jest przeszkodą do osiągnięcia stopnia oficerskiego.

672. URLOPY PODOFICERÓW ZAWODOWYCH.

Podof. zawod. mogą korzystać z urlopów:

a) wypoczynkowych, b) służbowych, c) okolicznościowych, d) leczniczych, e) dla odbycia praktyki cywilnej.

ad a) Urlopy wypoczynkowe są udzielane:
— w 1 trzechleciu do 2 tygodni,
— w 2 trzechleciu do 3 tygodni i
— w 3 trzechleciu do 4 tygodni w każdym roku kalendarzowym.

Niektóre grupy podof. zawod., np. personel latający w lotnictwie, podof. zawod., pełniący służbę w specjalnie ciężkich warunkach (np. w Korp. Ochr. Pogr.), bez względu na odbyty okres służby zawodowej, otrzymują urlop do 4 tygodni.

ad b) Urlopy służbowe są udzielane przy przeniesieniach służb. do innego garnizonu, w granicach 7 dni dla kawalerów i 14 dni dla żonatych lub wdowców z dziećmi.

ad c) Urlopy okolicznościowe obejmują:

— urlopy udzielane w ważnych sprawach osobistych, w granicach 7 dni w każdym roku kalendarzowym; w wypadku udzielania urlopu okolicznościowego ponad ten czasokres, zostaje on zaliczony na poczet przysługującego urlopu wypoczynkowego;

— urlopy świąteczne, których czas trwania i warunki udzielania, ustala każdorazowo M .S. Wojsk.

ad d) Urlopy lecznicze są udzielane na podstawie świadectw lub orzeczeń wojsk.-lek., przyczem czas trwania nie może przekraczać 6 miesięcy w ciągu roku kalendarzowego. Korzystanie z takiego urlopu ponad normę urlopu wypoczynkowego, przysługującego w danym okresie służby zawodowej, wyklucza możność uzyskania w danym roku kalendarzowym urlopu wypoczynkowego.

Warunki udzielania urlopów dla praktyki zostały omówione wyżej (patrz pkt. 9).

Czas, przebyty przez podof. na urlopach wypoczynkowych, okolicznościowych i służbowych, z zachowaniem uposażenia, nie może przekraczać 6 tygodni w jednym roku kalendarzowym.

673. PODOFICEROWIE ZAWODOWI, UCZNIOWIE SZKOŁY PODCHORĄŻYCH DLA PODOFICERÓW.

Podof. zawod., kandydujący do stopnia oficerskiego, muszą ukończyć z pomyślnym wynikiem Szkołę Podchorążych dla Podoficerów.

Warunki przyjęcia do szkoły, oraz czas trwania kursu ustala M. Spr. Wojsk.

Podof.-uczniowie przez czas pobytu w szkole otrzymują uposażenie, związane z posiadanym stopniem wojskowym.

Czas pobytu w szkole zostaje zaliczony na poczet zobowiązania złożonego przed wstąpieniem do szkoły.

Tytułowanie podoficerów—patrz pkt. 80. w rozdziale Reg. sł. wewn.

B. Uprawnienia podoficerów zawodowych i ich rodzin pod względem pomocy lekarskiej.

674. UPRAWNIENI DO POMOCY LEKARSKIEJ.

Uprawnieni do państwowej pomocy lekarskiej są:

a) podoficerowie zawodowi,

b) członkowie ich rodzin,

c) podof. emerytowani.

Jako członka rodziny, rozumieć należy: żonę, dzieci i pasierbów do 18 roku życia, o ile pobiera na nich dodatek ekonomiczny.

Rodzicom i rodzeństwu podof. nawet kiedy są oni na jego utrzymaniu nie przysługuje prawo do leczenia się na koszt wojska. W drodze

wyjątku może podof. zawod. starać się o uzyskanie zezwolenia na leczenie ich w szpitalach wojskowych za zwrotem kosztów leczenia i utrzymania chorego w szpitalu.

675. RODZAJE POMOCY LEKARSKIEJ.

Pomoc lekarska obejmuje:

a) poradę lekarską, do której należą zabiegi chirurgiczne, zabiegi w zakresie chorób oczu, uszu, nosa, gardła i t. p., zabiegi ginekologiczne, akuszeryjne, dentystyczne oraz pomoc położnicza,
b) dostarczanie niezbędnych lekarstw i materjału opatrunkowego,
c) leczenie w szpitalach i zakładach sanitarnych.

676. POMOC LEKARSKA W FORMACJACH WOJSKOWYCH.

Pomocy lekarskiej w formacjach wojskowych udzielają lekarz wojskowi danej formacji.

W wypadkach, kiedy lekarz formacji uzna za konieczne leczenie chorego w szpitalu, lub gdy uzna za niezbędne zbadanie chorego przez specjalistę — przesyła chorego z kartą oddania do szpitala lub z odpowiednią kartą służbową do najbliższego wojskowego szpitala, względnie do Centr. Przychodni Lekarskiej (w Warszawie).

677. LEKARZ DYŻURNY GARNIZONU.

W większych garnizonach służbę lekarską garnizonową pełnią lekarze dyżurni garnizonu. Lekarz dyżurny garnizonu posiada do swej dyspozycji środki lokomocji i obowiązanym jest do okazywania pierwszej pomocy lekarskiej, w dzień i w nocy we wszystkich wypadkach nagłych i ciężkich, wymagających natychmiastowej pomocy lekarskiej. Do wypadków zwykłych lekarza dyżurnego wzywać nie wolno.

678. LECZENIE W SZPITALACH WOJSKOWYCH.

Podof. zawod. i ich rodziny uprawnieni są do leczenia się w szpitalach okr.; wojsk., garnizonowych izbach chorych oraz we wszystkich niżej podanych zakładach.

Termin leczenia podof. zaw. w szpit. wojsk. nie może przekraczać 6 mies., członka rodziny — 3 mies. w ciągu roku kalendarzowego.

679. SZPITALE I ZAKŁADY SPECJALNE.

Szpital Centrum Wyszkolenia Sanitarnego (Ujazdowska), Warszawa, Górno-Śląska 45.

Szpital szkolny jest szpitalem klinicznym, do którego kierowane są wszystkie ciężkie i rzadkie przypadki chorobowe, wymagające specjalnych badań i leczenia.

Centralna Przychodnia Lekarska (Warszawa, Górnośląska 45) jest składową jednostką 1 Szpitala Okręgowego im. Marsz. PIŁSUDSKIEGO,

posiada lekarzy specjalistów z zakresu chorób: wewnętrznych, chirurgicznych, akuszeryjno-ginekologicznych, dziecięcych, usznych, nosowych, gardlanych, ocznych, nerwowych, moczo-płciowych. Przychodnia ta udziela porad lekarskich podof. zawod. (wzgl. ich rodzinom) skierowanym tam przez lekarzy oddziałowych.

Instytut Przyrodo-Leczniczy im. Marsz. PIŁSUDSKIEGO, przy Szpitalu Okręgowym Nr. 1. (Warszawa, ul. Nowowiejska 35) jest bogato wyposażony w przyrządy do mechano,- elektro,- wodo- i światło lecznictwa. Na leczenie do Instytutu kierowani są chorzy przez lekarzy wojskowych. Za zabiegi lecznicze w Instytucie chorzy podoficerowie i ich rodziny, płacą według cennika dla osób wojskowych.

Szpitale sezonowe (Busko, Ciechocinek, Inowrocław). Uruchamiane są corocznie w okresie letnim szpitale sezonowe w Busku, Ciechocinku i Inowrocławiu. Kuracja w tych szpitalach trwa w ciągu jednego sezonu, t. j. w ciągu 4 tygodni. Sezony rozpoczynają się 15 maja, 15 czerwca, 15 lipca i 15 sierpnia i trwają do 13 nast. miesiąca. O otwarciu szpit. sez. każdorazowo w marcu lub kwietniu podaje się do wiadomości przez ogłoszenie w Dz. Rozk. Wojsk.

Wskazania i przeciwwskazania lecznicze podane są do wiadomości w Dz. Rozk. Nr. 13/23, poz. 181.

Szpit. sez. w Busku posiada oddział podoficerski tylko dla samych podoficerów zawod. (dla rodzin — nie). Podania o przyznanie miejsca w Busku kierować należy w dr. służ., do do 10 Okr. Szefa San., który dysponuje miejscami dla podoficerów.

Szpit. sez. w Ciechocinku posiada oddział podoficerski dla podof. i ich rodzin. Miejscami dla podof. dysponuje 8 Okr. Szef Sanit. w Toruniu, dokąd należy kierować podania z dołączeniem orzecz. lek., wzgl. świadectwa wojsk. lek. wystawionego przez lekarza wojskowego. Miejscami dla rodzin podof. dysponuje Dep. Sanit., dokąd kierować należy podania z dołączeniem orzecz. lek., wzgl. świad. wojsk.-lek. i pośw. płatnika o pobieraniu przez petenta dodatku ekonomicznego na członka rodziny.

Po za wojsk. szpit. sezonowymi w okresie letnim w Ciechocinku otwiera Stowarzyszenie „Rodzina Wojskowa", Dom Zdrowia dla dzieci podoficerskich, o warunkach przyjęcia dzieci informuje Sekretarjat Stow. Rodz. Wojsk., Warszawa, Al. Szucha Nr. 14, dokąd należy kierować zgłoszenia.

W Inowrocławiu miejsc dla podoficerów i ich rodzin niema.

Sanatorjum Wojskowe im. Marsz. J. Piłsudskiego w Zakopanem.

Sanatorjum to jest przeznaczone dla leczenia chorych z początkową lub łagodną postacią, zamkniętą, dobrze rokującą gruźlicą, oraz dla rekonwalescentów po chorobach wyniszczających.

Przydział miejsc reguluje Dep. Zdrowia M. S. Wojsk. W tym celu podoficer składa drogą służbową podanie z dołączeniem „Karty badania stanu zdrowia", osoby chorej oraz, o ile chodzi o leczenie członka rodziny, poświadczenie płatnika o pobieraniu przez petenta dodatku eko-

nomicznego na danego członka rodziny. Dzieciom poniżej lat czternastu Dep. Zdrowia M. S. Wojsk. miejsca nie przydziela.

O przyznaniu miejsca w sanatorjum Dep. Zdrowia powiadamia. zainteresowanego, podając termin zajęcia miejsca.

Sanatorjum dla piersiowo-chorych pod kierownictwem dr. Łotockiego w Zakopanem.

Sanatorjum to przeznaczone jest dla chorych z gruźlicą płuc otwartą, dobrze rokującą.

Formalności przy uzyskaniu miejsca, takie same jak dla otrzymania przydziału w sanatorjum wojskowem im. Marsz. Piłsudskiego w Zakopanem.

Gdy cierpienie gruźlicze nie kwalifikuje się do wyżej wymienionych sanatorjów w Zakopanem, petent może zwrócić się do Dep. Zdrowia M. S. Wojsk., przy zachowaniu drogi służbowej z prośbą o leczenie w zakładzie prywatnym, odpowiednim dla kuracji danego cierpienia; po zezwoleniu Dep. Zdrowia Szpit. Sanitarny, będzie wypłacał koszta leczenia pozawojskowego do wysokości 10 zł. dziennie najwyżej.

680. LECZENIE W SZPITALACH WOJSKOWYCH.

Chorzy wojskowi winni się leczyć w szpit. wojsk. (garn. izb. chor.). W wypadkach, kiedy oddanie chorego do szpitala wojsk. jest niemożliwe z powodu braku takiego szpitala na miejscu, a stan chorego nie pozwala na przewiezienie, — może być chory czasowo umieszczony w samorządowym szpit. cywilnym, a w braku takiego nawet w szpitalu prywatnym do czasu, dopóki stan jego zdrowia nie pozwoli na przewiezienie go do szpit. wojsk. Koszta leczenia pokrywa w tych wypadkach Skarb Państwa, pobierając od chorego opłatę w wysokości równej opłacie za wyżywienie w szpitalu wojskowym.

Chory podof. zawod., mieszkający poza koszarami z rodziną, może leczyć się w domu, jednak pod opieką i kontrolą lekarza wojsk. swojego oddziału.

Do chorego podof. wzgl. członka jego rodziny może być wezwany lekarz cywilny tylko wówczas kiedy:

a) w miejscowości, w której zaszedł wypadek choroby niema lekarza wojsk.;

b) w wypadkach nagłych, gdy przybycie lekarza wojsk. jest niemożliwe,

c) lekarz wojskowy uzna za konieczne wezwać specjalistę.

Tylko w wypadkach wyż. pod. choremu podof. zawod. wzgl. jego rodzinie przysługuje zwrot kosztów leczenia po przedstawieniu do Okr. Szefa Sanit., rachunków i kwitów, wystawionych przez lek. cywil. (poświadczonych przez lek. wojsk., co do konieczności wezwania lek. cywilnego oraz zgodności rachunków z obowiązującą w danej miejscowości taksą lekarską). W razie braku lekarza wojsk. rachunki odnośne w/w. okoliczności potwierdzają władze samorz. lub administracyjne.

Lekarskiej pomocy położniczej udziela się zasadniczo w szpitalach wojskowych. W wypadkach, gdy poród odbył się nie w szpitalu wojskowym, zwraca się koszta leczenia w sposób następujący: a) przy porodzie normalnym koszt 10-cio dniowego leczenia i utrzymania chorej w Szpitalu Okręgowym danego O. K.;

b) przy porodzie operacyjnym koszta jak przy pkt. a) obliczone o 100% więcej;

c) w razie powikłań poporodowych, koszta według pkt. a), ewentualnie pkt. b); ponadto, o ile choroba trwa dłużej niż 10 dni, za każdy dzień następny koszta leczenia i utrzymania w Szpitalu Okręgowym tego O. K., z potrąceniem strawnego nie dłużej jednak, jak za czas, dopóki chora nie stała się zdolną do transportu do szpitala wojskowego.

681. LEKI I MATERJAŁ OPATRUNKOWY.

Leki i mat. opatrunkowy chorzy leczący się w domu wzgl. ambulatoryjnie, otrzymują z aptek wojskowych na zasadzie recept lek. wojsk., wystawionych każdorazowo lub recept lek. cyw., potwierdzonych przez lek. wojsk. dla siebie — bezpłatnie, dla rodzin zaś za opłatą 50% ceny.

Zwrot kosztów zakupu lekarstw i materjału sanit. z aptek cywilnych jest dopuszczalny jedynie:

a) kiedy niema na miejscu apteki wojskowej,

b) kiedy apteka wojsk. nie posiada wypisanego środka (objętego katalogiem wojsk.),

c) w wypadkach nagłych grożących życiu chorego. Podoficer winien przedłożyć sygnatury wzgl. odpisy potwierdzone przez lek. wojsk. lub kierownika apteki wojsk. oraz stwierdzenie okoliczności w/wym pod pkt. a), b), c).

Za leki, zakupione dla członka rodziny podof. zawod. przysługuje prawo do zwrotu różnicy między ceną zapłac. w aptece cyw., a ceną kosztu ich w apt. wojsk.

682. POMOC DENTYSTYCZNA.

Pomocy dentystycznej udzielają przychodnie dent. przy szpitalach wojskowych.

Do bezpłatnej pomocy dent. należą porady dentystyczne, zabiegi lecznicze, usuwanie zębów, plombowanie cementem lub amalgamatem miedzi.

Inne zabiegi opłacane są według specjalnego cennika.

Roboty techniczne ze złota mogą być wykonane bezpłatnie jedynie rannym szczękowym za zezwoleniem P. Min. Spr. Wojsk.

W garnizonach, w których brak ambulatorjum dent., pierwszej pomocy dent. udziela lekarz oddz. Lekarz oddz. orzeka również o konieczności pomocy dent. specjalisty i może skierować chorego z kartą służbową do najbliższego ambul. dent.

XXIII. Przysposobienie wojskowe.

683. GENEZA I CEL.

Obrona państwa wymaga centralizacji wysiłków społeczeństwa i podporządkowania ich interesowi wojny.

Już wojna światowa, — a w niej walki nasze o niepodległość Polski, wykazały, że wojnę obecnie prowadzi cały naród. Już w okresie niewoli naród nasz przysposabiał się do wojny z zaborcami, — a w wojnie światowej czynną odegrał rolę, jednocząc swe wysiłki ku wyzwoleniu.

Obecnie, im więcej i silniej utrwala się nasza niepodległość, tem większej potrzeba liczby jej obrońców, gotowych do czynu z własnego popędu, nakazu własnego sumienia.

Przysposobienie wojskowe należy rozumieć jako służbę ochotniczą, jako okres wychowania młodzieńca - żołnierza i doskonalenia rezerwisty-obywatela.

Przysposobienie wojskowe (P. W.) musi obejmować te dziedziny, które najprostszą drogą prowadzą do celu, a zatem — wychowanie fizyczne,
— wychowanie obywatelsko - wojskowe,
— wyszkolenie wojskowe.

684. WŁADZE KIEROWNICZE.

a) Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego (P. U. W. F. i P. W.).

Instytucją centralną, powołaną do kierownictwa pracami, dotyczącemi wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego, jest Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego, ustanowiony przy M. S. Wojsk., a w skład którego wchodzą delegaci Min. Wyznań Religijnych i Ośw. Publ., oraz Min. Spraw. Wewnętrznych.

Na czele Urzędu stoi generał, noszący tytuł Dyrektora, podległy bezpośrednio Min. Spr. Wojsk. i otrzymujący od niego dyrektywy. Pozatem działa on w porozumieniu i z ramienia M. S. Wewn. i M. W. R. i O. P., w sprawach, wchodzących w zakres działania tych ministrów, a dotyczących wych. fiz. i przysp. wojsk.

Dyrektor Urzędu i jego upoważnione organa posiadają stałe uprawnienia do przeprowadzenia wizytacji, wzgl. inspekcji w instytucjach i organizacjach upoważnionych do prowadzenia prac wych. fiz. i przysp. wojsk.

Dyrektorowi Urzędu podlega bezpośrednio Centralny Instytut Wych. Fizycznego.

Dyrektor Urzędu ma do pomocy zastępcę, któremu sam ustala zakres pracy.

Zakres pracy P. U. W. F. i P. W. obejmuje:

a) sprawy wych. fizycznego, a w szczególności: opracowywanie wytycznych w sprawach wych. fiz. w wojsku, w szkolnictwie, w innych instytucjach państwowych i samorządowych oraz w organi-

zacjach społecznych;

b) sprawy przysp. wojsk. do służby wojsk. obywateli przez stosowanie wyszkolenia wojskowego względem młodzieży przedpoborowej, — doskonalenia dalszego rezerwistów, szkolenia ponadkontygentowych;

c) sprawy przysp. do służby pomocniczej dla wojska największej liczby ludności;

d) sprawy przysp. kobiet do służby pomocniczej dla wojska i p. w.

b) Okręgowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego.

Organami technicznemi P. U. W. F. i P. W., podległemi bezpośrednio d-com O. K., są okręgowe urzędy w. f. i p. w.

Na czele O. U. w. f. i p. w., stoi oficer sztabowy, noszący tytuł kierownika, — mianowany przez M. S. Wojsk. na wniosek P. U. w. f. i p. w.

Kierownik O. U. w. f. i p. w., kieruje sprawami w. f. i p. w. na terenie danego O. K. i jest odpowiedzialny przed d-cą O. K. Pozatem przysługuje jemu i jego organom prawo inspekcjonowania w instytucjach i organizacjach, upoważnionych do prowadzenia spraw w. f. i p. w. na terytorjum O. K.

Kierownikowi O. U. w. f. i p. w. podlegają komendanci rejonów p. w. i kierownicy ośrodków w. f.

c) Rejon P. W.

Przy dywizji piechoty jest utworzony rejon p. w., na czele którego stoi rejonowy komendant p. w., podległy bezpośrednio d-cy dyw. piech.

Zakres pracy rej. kmdta p. w. obejmuje:

1) uzgadnianie programów pracy w poszczególnych obwodach p. w.,
2) kontrolę pracy w obwodach p. w.,
3) współpracę z komitetami w. f. i p. w.

Rejonowy komendant p. w. działa z rozkazu D-cy Dyw. Piech., który jest za sprawy w. f. i p. w. odpowiedzialny przed D-cą O. K.

d) Obwód P. W.

Rejon p. w. dzieli się na obwody p. w. Na czele obwodu p. w. stoi obwodowy komendant p. w., który kieruje pracą p. w. w swym obwodzie, podzielonym na powiaty p. w.

Kmdt obwodu p. w. ma uprawnienia D-cy baonu i jako taki podlega d-cy pułku. Prócz kierownictwa — obowiązkiem jego jest:

a) kontrola w powiatach pracy p. w.,
b) uzgodnianie programu pracy,
c) administracja sprzętem wyszkolenia,
d) współpraca z powiat. komit. w. f. i p. w.,
e) współpraca ze stowarzyszeniami p. w.

e) Powiaty P. W.

Obwód p. w. jest podzielony na powiaty p. w., równoznaczne pod względem terytorjalnym z powiatem administracyjnym. Na czele powiatu

p. w. stoi powiatowy kmdt p. w., mający do pomocy instruktorów, — a podległy obwodowemu kmdtowi p. w. Ma on uprawnienia d-cy detaszowanej kompanji.

Zakres pracy powiatowego kmdta p. w. jest następujący:

a) układanie programu pracy i wyszkolenia w powiecie,
b) uzgodnienie programu z planem obw. kmdta p. w.,
c) kierownictwo i kontrola pracy w powiecie,
d) administracja i odpowiedzialność za powierzone mu środki wyszkolenia, lokomocji i sprzęt administracyjny,
e) prowadzenie ewidencji członków p. w.,
f) szkolenie d-ców jednostek p. w. i instruktorów,
g) współpraca ze stowarzyszeniami p. w.,
h) współpraca z powiatowym wzgl. miejscowym komitetem w. f. i p. w. (jako sekretarz).

685. JEDNOSTKA ORGANIZACYJNA P. W.

Jednostkę p. w. stanowi zorganizowany przez kmdta powiatu p. w. zwarty oddział, w skład którego wchodzą członkowie p. w., zamieszkali w bliskim promieniu. Mogą to być drużyny, plutony i kompanje p. w. Ilość jednostek p. w., w powiecie nie jest ograniczona.

W skład drużyny wchodzą członkowie p. w. o jednakowym poziomie wyszkolenia.

Rodzaje jednostek mogą być:

a) szkolne (hufce), b) harcerskie, c) stowarzyszeniowe jednolite, d) stowarzyszeniowe mieszane, e) miejscowe (członkowie p. w. niestowarzyszeni), f) kobiece: szkolne i pozaszkolne.

Numeracja jednostek p. w. odbywa się w porządku chronologicznym z dodaniem nazwy miejscowości np. 2-gi złoczowski pluton hufców szkolnych, — 3-cia krakowska kompanja p. w.

Dowódcą jednostki p. w. jest zasadniczo wojskowy, zawod. służby czynnej, — może zaś nim zostać oficer lub podoficer rezerwy (instruktor kontraktowy lub honorowy, — członek stow. p. w.). Kandydatów przedstawia pow. komendant p. w., obwod. kmdtowi celem zatwierdzenia przez d-cę pułku.

D-cą kompanji i plutonu p. w. może być zasadniczo oficer rezerwy, a w braku oficera st. podoficer (sierżant) służby czynnej lub w rezerwie jako p. o.

Dowódcą drużyny powinien być kapral służby czynnej lub rez. może zaś nim być szeregowiec rez., o ile ma ukończoną szkołę podof.

686. PRAWA I OBOWIĄZKI DOWÓDCY JEDNOSTKI P. W.

D-ca jednostki p. w. jest jednocześnie instruktorem w działach, powierzonych mu przez powiat. kmdta, p. w., któremu podlega on bezpośrednio. Jeżeli jest członkiem stowarzyszenia p. w., wychodzi on w cza-

sie i w zakresie pełnienia funkcji dowódcy jednostki p. w. z pod kompetencji władz stow. p. w.

D-ca jednostki p. w. obowiązany jest prowadzić osobiście szkolenie i kontrolować pracę podległych mu instruktorów, których dobierać sobie może z pośród zdolniejszych członków p. w. Powinien roztaczać nad podległymi mu członkami p. w. moralną i ideową opiekę, utrzymywać kontakt ze stowarzyszeniem p. w., administrować sprzętem wyszkolenia, prowadzić ścisłą ewidencję członków p. w.

D-ca jedn. p. w., jako instruktor powinien starać się o rozszerzenie i uzupełnienie swej wiedzy ogólnej i wojskowej, — jako wychowawca postępować zawsze taktownie. Nie wolno mu w czasie pełnienia obowiązków służbowych uczestniczyć ani dopuszczać członków p. w. do brania udziału w akcji politycznej.

Dowódcom jedn. p. w. przysługują w stosunku do członków p. w. własnych jedn., następujące uprawnienia dyscyplinarne:

— d-ca drużyny: nagana zwykła, usunięcie z szeregów na 1 ćwiczenie;
— d-ca plutonu: — jak wyżej, a ponadto: nagana przed frontem, usunięcie z szeregów na 2 ćwiczenia;
— d-ca kompanji: — jak wyżej, a ponadto: usunięcie z szeregów na 3 ćwiczenia.

Wykluczenie od prac p. w. — jako najwyższy wymiar kary — przysługuje dopiero przełożonym od powiatowego komendanta p. w. w górę.

Dowódcom jednostek p. w. z rezerwy przysługuje:

a) prawo noszenia munduru z odznakami swego stopnia tylko podczas wykonywania przez nich obowiązków p. w. Prawo to powinno być zatwierdzone przez wł. wojsk. specjalnem zaświadczeniem;
b) zwolnienie od obowiązku odbywania niektórych ćwiczeń rezerwy w zamian za kilkuletnią pracę d-cy jednostki p. w.;
c) posunięcie do wyższego stopnia w rezerwie w ramach ustawy o prawach i obow. szereg. w. p. — za wyróżniającą się i owocną pracę (na wniosek d-cy pułku);
d) bezpłatny lub ulgowy przejazd kolejami;
e) wyżywienie w naturze;
f) opieka lekarska.

687. PRACA D-CY JEDNOSTKI P. W. WZGL. INSTRUKTORA.

Dowódca jednostki p. w. powinien zapoznać się przedewszystkiem: z terenem i warunkami pracy, ze swymi podkomendnymi, z odnośnymi rozkazami i instrukcjami, oraz z programem wyszkolenia.

D-ca jednostki p. w. układa plan zajęć, przedkładając go do zatwierdzenia powiatowemu kmdtowi p. w.; ponadto ustala sposób komunikowania się z członkami p. w.

W nauczaniu i w instruowaniu stosować się musi do poziomu umysłowego swych uczniów, — w czasie ćwiczeń do sił fizycznych ćwiczących. Winien ich swem postępowaniem zainteresować i zachęcić do dalszej pracy.

Dowódca czy instruktor p. w. winien pamiętać, że członkowie p. w. to ochotnicy, którym wiele przebaczyć należy. Należy w nich ciągle podtrzymywać zapał pracy, wystrzegając się szorstkiego postępowania, przesadzonych wymagań, gadulstwa w nauczaniu, wyśmiewania i t. d.

Wykłady ograniczyć do minimum i urozmaicać poglądowo. Ruch, radość, posłuch, pogoda umysłu, — to cechy pracy w p. w., które ma wyrobić zręcznych, bystrych ludzi, a nie teoretyków, lub manekinów. Warsztatem p. w. jest teren, a nie izba szkolna lub koszary.

Instruktor musi znać dokładnie swój przedmiot — musi być zawsze gotowym dać wyczerpujące wyjaśnienia. Do ćwiczenia czy wykładu musi się przygotować. Systematyczność i program w działaniu — to najlepszy przewodnik dla każdego instruktora w p. w.

Przykład osobisty w służbie i w prywatnem życiu to najlepszy sposób wychowawcy.

688. CZŁONKOWIE P. W.

Członkami p. w. mogą zostać:

a) uczniowie szkół ogólnokształcących, zawodowych, dokształcających — w wieku od lat 16,
b) uczniowie szkół wyższych,
c) członkowie stowarzyszeń p. w.,
d) członkowie innych organizacyj społecznych, uprawnionych do prowadzenia prac w. f. i p. w.,
e) niestowarzyszeni,
f) rezerwiści.

Zgłoszenia ze strony samych kandydatów, szkół i władz stowarzyszeń, należy uskuteczniać u pow. kmdtów p. w. w terminach, przez nich wyznaczonych.

Członkowie, przyjęci do p. w., są prowadzeni w ewidencji d-cy jednostki p. w. przez cały okres wyszkolenia.

Członek p. w. jest obowiązany uczeszczać na ćwiczenia i przestrzegać przepisów służbowych, określających jego prawa i obowiązki.

Bezpośrednim przełożonym członków p. w. jest d-ca drużyny p. w., zaś w czasie zajęć — prowadzący zajęcia.

Za nieprzestrzeganie obowiązujących przepisów i rozkazów przełożonych mogą być względem członków p. w. stosowane kary, poprzednio wyszczególnione.

Członków p. w. powinny zdobić chęć do pracy, — poczucie obowiązku, punktualność, posłuszeństwo, koleżeństwo i sumienność.

Członkom p. w. przysługują uprawnienia:

a) bezpłatne korzystanie z przeznaczonych do wyszkolenia pomocy,
b) bezpłatny przejazd, zakwaterowanie i wyżywienie w czasie dłuższych ćwiczeń,

c) bezpłatne leczenie w razie wypadku lub choroby, związanej przyczynowo z udziałem jego w pracy p. w., w obozach letnich lub i na kursach,

d) ulgi w służbie wojskowej (patrz niżej).

Członkowi p. w. wolno należeć do stowarzyszeń p. w. i klubów zalegalizowanych z tem zastrzeżeniem, że nie może on ani prowadzić, ani wspomagać żadnej akcji politycznej na terenie p. w.

Ewidencja członków p. w. ma na celu: kontrolę pracy p. w., sprawdzanie postępów pracy, oraz dostarczenie danych o kwalifikacjach poszczególnych członków p. w.

Dokumentami ewidencyjnemi są: 1) książka kontroli zajęć, 2) książeczki p. w. i w. f., 3) legitymacje osobiste członków p. w.

Legitymację otrzymuje bezpłatnie każdy członek p. w. przyjęty przez pow. kmdta p. w. do jednostki p. w. — jako dokument, wykazujący przynależność jego do szeregów p. w., oraz stwierdzający prawo do noszenia munduru p. w.

689. ULGI W SŁUŻBIE WOJSKOWEJ DLA CZŁONKÓW P. W.

Poborowi (ew. ochotnicy) bez cenzusu

Za osiągnięcie I-go stopnia p. w. stosowane są przywileje w tym wypadku, o ile poborowi (ochotnicy) zachowaniem się w wojsku, a więc dyscypliną, gorliwością w służbie, lepszemi postępami w pracy i t. p., zasługują na to. Są to:

a) urlopy okolicznościowe na święta (poczynając od świąt najbliższych) między innemi i na święta p. w. tego rejonu, z którego pochodzą poborowi wzgl. ochotnicy;

b) pierwszeństwo w przyjmowaniu do szkół podof.;

c) w szkole podof. w razie dobrych postępów przyśpieszenie awansu na st. szere., w ramach ustawy o prawach i obowiązkach szer.;

d) udzielanie zezwoleń już w okresie rekruckim na wychodzenie z koszar, jak również udzielanie przepustek w niedziele i święta i t. p.;

e) w miarę możności zwolnienie z ciężkich robót porządkowych.

Za osiągnięcie II-go stopnia p. w., (t. j. wyszkolenia w ramach drużyny) poborowi bez cenzusu otrzymują przywileje, przewidziane dla I-go stopnia, a prócz tego:

a) w p i e c h o c i e skrócenie służby w szeregach o 3 miesiące (przez późniejsze wcielenie o 3 miesiące),

b) w k a w a l e r j i pierwszeństwo w przeznaczeniu do kawalerji na podstawie prawa do wyboru broni oraz skrócenie służby czynnej o 6-cio tygodniowe późniejsze wcielenie (w przyszłości może być rozszerzone);

c) w a r t y l e r j i skrócenie czasu służby w szeregach o 3 miesiące w postaci stałego urlopowania o 3 mies. wcześniej przed terminem zwolnienia do rezerwy, przyczem poborowi tej kategorji służą od października do stycznia bez przerwy urlopowej;

d) w lotnictwie, jak w piechocie. Dla tych zaś, którzy ukończyli szkoły pilotów lub szkoły mechaników, znajdujące się pod ścisłą fachową kontrolą Dep. Lotn., skrócenie służby w szeregach o 12 miesięcy przez wcześniejsze stałe urlopowanie;

e) w inżynierji: w wojskach łączności, saperów i samochodowych, późniejsze wcielenie o 2 mies., w wojskach sap. kolej. — tylko przywileje, jak za I. stopień.

Poborowi (ochotnicy z cenzusem).

Za osiągnięcie I-go stopnia wyszkolenia otrzymują te same, jak poborowi bez cenzusu z I-szym stopniem wyszkolenia.

Za osiągnięcie II-go stopnia p. w.:

a) w piechocie zwolnienie z pierwszych 3-ch miesiący wywyszkolenia (późniejsze wcielenie o 3 miesiące),

b) w kawalerji: prawo przyjęcia do szkół podchorążych rezerwy broni jezdnych,

c) w artylerji: ulgi przewidziane dla I-go stopnia,

d) w lotnictwie: absolwentom szkół L. O. P. P., znajdujących się pod ścisłą kontrolą fachową Depł Lotn., zwolnienie z 3-ch pierwszych mies. szkolenia (późniejsze wcielenie), — dla pozostałych przywilej jak za osiągnięcie I-go st.,

e) w inżynierji: w wojskach łączności, saperskich i kolejowych — jak w artylerji,

f) w służbie sanitarnej: zwolnienie z pierwszych 3-ch mies. szkolenia (późniejsze wcielenie o 3 mies.).

Ulgi dla właścicieli koni.

Właścicielom koni, oddającym je dla celów p. w. konnego przyznaje się:

a) prawo do pierwszeństwa i ulg w uzyskaniu ogierów państwowych (będzie uregulowane oddzielnie),

b) pierwszeństwo w nabywaniu od rządu wybrakowanych koni wojskowych bez licytacji po 3 latach pobytu bez przerwy w p. w. konnem z tem, że reflektant na kupno konia odbył 80% przepisanych ćwiczeń z wynikiem conajmniej dobrym,

c) w razie ciężkiego uszkodzeni alub padnięcia konia w czasie ćwiczeń p. w. konnego — prawo nabycia konia wybrakowanego z wojska po cenie szacunkowej przed licytacją. O użyciu takiego konia dla celów p. w. konnego decyduje d-ca uprawniony do przyjmowania koni do jednostek p. w. konnego.

690. WYSZKOLENIE.

Wyszkolenie wojskowe: kierownictwo i kontrola, — programy i metody, — oraz ocena należy tylko do władz wojskowych.

Wychowaniem obywatelskiem, jak również wychowaniem fizycznem młodzieży p. w. zajmują się władze szkolne wzgl. stowarzyszeniowe p. w.

Podstawą jednostkową wyszkol. wojsk. jest drużyna p. w., złożona z członków p. w. o jednakowym poziomie wyszkolenia i zamieszkałych w bliskim promieniu.

Stosownie do poziomu wyszkolenia odróżnić należy:

a) jednostki p. w. I-go stopnia,
b) jednostki p. w. II-go stopnia, I-go roku,
c) jednostki p. w. II-go stopnia, II-go roku,
d) jednostki p. w. rezerwistów,
e) jednostki p. w. kobiet.

Zależnie od poziomu wykształcenia rozróżnia się:

a) młodzież szkolną, b) młodzież akademicką, c) młodzież pozaszkolną.

Młodzież szkolną dzielimy na: młodzież szkół średnich i młodzież szkół zawodowych.

P. W. młodzieży szkół średnich, zgrupowane w hufcach szkolnych, ma na celu przygotowanie do służby wojskowej, przyszłych kandydatów na oficerów rezerwy i ofic. zawodowych. Praca w hufcach szkolnych obejmuje tylko wychowanie i wyszkolenie wojsk., zaś wychowanie fizyczne prowadzi szkoła.

Wyszkolenie trwa przez 2 lata i kończy się zasadniczo obozem letnim, zastępującym 3-ci rok p. w. Jeden rok wyszkolenia obejmuje od 70 do 100 godzin.

Wyszkolenie w hufcach szkół niższych i młodzieży pozaszkolnej trwa zasadniczo 3 lata.

Młodzież akademicka jest zgrupowana w legje akademickie o odrębnym programie wyszkolenia.

Pierwszy stopień p. w. — obejmuje dla wszystkich grup młodzieży I-szy rok wyszkolenia czyli, t. zw. szkołę rekruta (dotyczy to również młodzieży, stowarzyszeń p. w. zgrupowanych w oddzielnych jednostkach p. w.).

Drugi stopień p. w. obejmuje wyszkolenie pojedyńcze w ramach drużyny.

Obóz letni — pogłębieniem wyszkolenia z poprzednich lat i praktyczną szkołą żołnierską w ramach drużyny.

Całość wyszkolenia w okresie p. w. wynosi około 300 godzin.

Wyszkolenie rezerwistów polega na doskonaleniu ich pod względem nowoczesnych metod walki, — na strzelaniu i utrzymaniu ich na poziomie możliwej sprawności. fizycznej. Wciąganie rezerwistów do prac w p. w., w charakterze instruktorów czy pomocników (kontraktowych lub honorowych), może stać się dodatnim czynnikiem propagandy idei p. w.

Wyszkolenie kobiet odbywa się w oddzielnych hufcach, na podstawie odrębnych programów, przygotowujących kobiety do służby pomocniczej, właściwej ich roli w społeczeństwie,. a więc: do akcji ratowniczej (obrona przeciwgazowa)) sanitarnej, żywnościowej, gospodarczej, administracyjnej i t. p.

691. WSPÓŁPRACA ZE SPOŁECZEŃSTWEM.

a) Komitety wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego.

Dla skoordynowania wysiłków społeczeństwa i wykorzystania wszystkich środków dla P. W. zorganizowane zostały w województwach i powiatach oraz w większych miastach „komitety wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego".

Zadaniem ich jest współdziałanie z organami samorządowemi celem unormowania pomocy związków komunalnych, dla p. w., prowadzenie propagandy i gromadzenie funduszów, potrzebnych na cele w. f. i p. w.

Na czele wojewódz. Komitetu w. f. i p. w. stoi przewodniczący (wojewoda), mianowany przez M. S. Wojsk. w porozumieniu z M. S. Wewn. i M. W. R. i O. P., — a na czele powiatowego Komitetu przewodniczący (starosta), mianowany przez przewodniczącego wojewódzkiego Komitetu w. f. i p. w.

W skład tych komitetów wchodzą przedstawiciele wojska, szkolnictwa i członkowie z nominacji z pośród miejscowych znawców i działaczy na polu w. f. i p. w.

Od inicjatywy komitetów zależy poziom wychowania fizycznego, zasobność i bogactwo w inwestycje, urządzenia, sprzęt, środki lokomocji i pomoce, potrzebne do rozwoju akcji w. f. i p. w.

Wojewódzkie komitety są organami kierowniczemi i nadzorczemi, — powiatowe i miejskie — wykonawczemi.

b) Szkoły.

Udział młodzieży szkolnej P. W. nie jest obowiązkowy. W szkołach, w których zorganizowane zostały hufce szkolne, należenie młodzieży do p. w. obowiązuje już od lat 16 życia (w szkołach średnich przypada ten wiek na uczniów klasy 6-ej.

Opiekunem hufca szkolnego jest nauczyciel, wyznaczony przez władze szkolne w porozumieniu z władzami wojskowemi. Zadaniem jego jest:

a) opieka moralna nad członkami hufca szkolnego,
b) wychowanie obywatelskie i moralne młodzieży,
c) utrzymanie łączności i ścisłego kontaktu z komendantem p. w.,
d) pomoc w prowadzeniu ewidencji p. w.,
e) załatwienie wniosków dyscyplinarnych, przedstawionych przez kmdta hufca.

Komendantem hufca szkolnego jest oficer lub podoficer służby czynnej albo kontraktowy wzgl. honorowy, wyznaczony przez władze wojsk., w porozumieniu z wł. szkolnemi. Zakres jego pracy jest taki sam, jak zakres dowódcy jednostki p. w.

c) Stowarzyszenia.

Stowarzyszenia, upoważnione przez władze wojskowe do prowadzenia prac w. f. i p. w., nie prowadzą samodzielnie spraw p. w., lecz działają pośrednio, t. j. dostarczają kandydatów na członków p. w., współpracując nad ich wychowaniem wojskowem i obywatelskiem. Władze wojsko-

we dopomagają stowarzyszeniom dostarczając chwilowych pomieszczeń, boisk, placów do ćwiczeń, strzelnic, sprzętu do wyszkolenia, — udzielając pomocy materjalnej przy organizacji zawodów, imprez, — w urządzaniu kursów instruktorskich w. f. i t. p.

Warunki współpracy władz wojskowych ze stowarzyszeniem są następujące:

— lojalność władz i członków stowarzyszenia wobec wojska, apolityczność i wydajność pracy na polu w. f. i p. w.

Władze stowarzyszenia p. w. nie mają prawa ingerencji ani kontroli działalności władz wojsk. i ich organów w dziedzinie w. f. i p. w.

Do władz stowarzyszeniowych należy praca kulturalno - oświatowa, wychowanie fizyczne członków stowarzyszeń i propaganda prac w. f. i p. w.

d) Związki rezerwistów.

Na terenie Rzeczypospolitej Polskiej istnieją: Związek Oficerów Rezerwy, Og. Zw. Podofic. Rez., Stow. Rezerwistów i b. wojskowych oraz t. zw. Federacja Obrońców Ojczyzny, obejmująca związki powyżej wymienione i pokrewne (jak Legjonistów, Powstańców i Wojaków, P. O. W., Dowborczyków i t. d.), których zadaniem obok innych ogólnych jest:

a) skupienie wszystkich oficerów, podoficerów i szeregowców rezerwy oraz b. obrońców Ojczyzny;
b) wychowanie fizyczne i przysposobienie wojskowe (w znaczeniu doskonalenia) swych członków, a przedewszystkiem dostarczania instruktorów honorowych lub kontraktowych do jednostek p. w.,
c) samopomoc materjalna.

e) Święta W. F. i P. W.

Dla spopularyzowania idei w. f. i p. w. i celem sprawdzenia postępów prac w tej dziedzinie urządzane są corocznie święta w. f. i p. w., w poszczególnych województwach, powiatach, miastach, a nawet w gminach.

Organizacja tej uroczystości spoczywa w rękach Komitetów w. f. i p. w., których zadaniem jest wciągnąć do tej akcji jak najszersze warstwy miejscowego społeczeństwa.

Kierownikiem święta jest oficer, wyznaczony przez władze wojskowe, który działa w ścisłem porozumieniu z komitetem.

Termin święta w. f. i p. w., może przypadać na koniec roku szkolnego (lub na początek roku wyjątkowo i zależnie od warunków miejscowych). Może ono trwać 1 — 7 dni z przerwami.

Udział społeczeństwa powinien być powszechny, a wyrażać się powinien nietylko w ilości widzów i uczestników święta, lecz przedewszystkiem w niesieniu pomocy w postaci pomieszczeń dla zawodników i uczestników, dostarczeniu żywności dla zamiejscowych, zakupie nagród dla zawodników, zgromadzeniu funduszów na koszta organizacji święta i t. d.

Święta w. f. i p. w. są przeznaczone na propagandę tej idei w całem społeczeństwie.

692. UDZIAŁ CZŁONKÓW P. W., W OBCHODACH I UROCZYSTOŚCIACH.

Członkowie p. w. powinni brać udział w uroczystościach narodowych,obchodach patrjotycznych i świętach, organizowanych przez władze wojskowe lub przez komitety w. f. i p. w. (komisje sportowe). Udział ich jednak powinien ograniczać się do następujących uroczystości i dni: — rocznicy uchwalenia Konstytucji 3-go Maja, rocznicy odzyskania Niepodległości, t. j. II-go Listopada, święta pułkowego, święta w. f. i p. w., dni przyjazdu Pana Prezydenta, Ministra Spraw Wojskowych (i innych Dostojników Państwa).

Członkowie p. w. występują wtedy w zwartych oddziałach pod dowództwem oficerów i podoficerów, — umundurowani, wyekwipowani i przygotowani.

693. UMUNDUROWANIE CZŁONKÓW P. W.

W czerwcu 1929 r., zostały wydane przepisy o jednolitem umundurowaniu członków przedpoborowych jednostek p. w. Mundur ten różni się od munduru wojskowego tem, że na koszulkach umieszczone są ozdoby, (t. j. naramienniki, łapki i rękawki), barwy granatowej, oraz wszelkie metalowe części (t. j. guziki, numerka i t. p.), barwy żółtej (złote). Ukończenie odpowiedniego stopnia p. w. oznacza się przy pomocy złotych paseczków na rękawach. Na czapce dla wszystkich członków p. w. przytwierdzony jest jednolity orzełek państwowy na tarczce, litery P. W. Przynależność danego członka do jednego z stowarzyszeń oznaczona jest przy pomocy godła na trójkątnej łapce na kołnierzu.

Związki rezerwistów i b. obrońców posiadają własne przepisy umundurowania.

XXIV. Instrukcja strzelecka.

A. Teorja strzału.

Tor pocisku.

694. CO TO JEST TOR POCISKU?

Drogę, zakreśloną w powietrzu przez pocisk nazywamy torem pocisku. Droga ta jest zupełnie podobna do drogi, jaką zakreśli kamień rzucony ręką. Każdy może zaobserwować, że kamień leci początkowo prawie prosto w kierunku rzutu, po chwili jednak zaczyna bieg swój zakrzywiać, aż wreszcie opadnie na ziemię. To samo dzieje się z pociskiem karabinowym, pistoletowym czy armatnim, tylko w sposób niewidoczny dla oka ludzkiego z powodu ogromnej szybkości wystrzelonych pocisków.

Przy bliższem porównaniu dróg, jakie zakreśli kamień i np. pocisk karabinowy możemy zaobserwować pewne drobne różnice w wyglądzie tych dróg; mianowicie — tor pocisku karabinowego jest bardziej płaski i bar-

dzo wydłużony, natomiast tor kamienia jest bardziej krzywy. Takie same różnice w kształcie torów moglibyśmy zauważyć przy porównaniu torów pocisków wystrzelonych z jednego i tego samego karabina, jeżelibyśmy za każdym strzałem nadawali inne nachylenie lufie, lub usypywali prochu z łuski.

Tor pocisku ma kształt różny w zależności od:

— siły popędowej gazów (szybkości początkowej pocisku),
— kierunku nadanego lufie (nachylenia lufy w stosunku do poziomu),
— siły przyciągania ziemi (t. zw. ciężkości — czynnik stały),
— oporu powietrza,
— obrotu pocisku, wywołanego gwintem lufy.

Gdyby na pocisk (kamień) nie działała żadna inna siła, poza siłą popędową gazów (siły ręki), to w tym wypadku, pocisk (kamień) biegłby bez ustanku po linji prostej, w kierunku na jaki była nastawiona lufa, zachowując ciągle jedną i tę samą szybkość, z jaką wyleciał z lufy (z ręki).

695. SIŁA POPĘDOWA GAZÓW — SZYBKOŚĆ POCZĄTKOWA.

Gazy, powstałe ze spalonego prochu wyrzucają pocisk z lufy. Ilość gazów jest zależna od ilości spalonego prochu. Im więcej gazów działa na pocisk, tem silniej i szybciej pocisk będzie wyrzucony z lufy. Szybkość z jaką pocisk jest wyrzucony z lufy nazywa się szybkością początkową.

696. SIŁA PRZYCIĄGANIA ZIEMI.

Siła, którą wywiera ziemia w postaci przyciągania wszystkich przedmiotów na niej położonych do siebie (prawo powszechnego ciążenia) — powoduje, że pocisk nie biegnie po linji prostej, którą możnaby sobie wyobrazić w przedłużeniu lufy, lecz będąc stale przyciągany do ziemi, stopniowo opada coraz niżej w stosunku do tej linji, zakrzywiając wskutek tego swą drogę. Im większą nadamy szybkość początkową pociskowi, tem później wystąpi wyraźne oddziaływanie siły przyciągania ziemi na pocisk, czyli im większa szybkość początkowa tem dłuższą i bardziej płaską będzie droga przebyta przez pocisk w powietrzu; im mniejszą jest ta szybkość, tem tor pocisku staje się bardziej stromy i krótszy.

697. OPÓR POWIETRZA.

Pocisk lecąc w powietrzu, stopniowo traci swą szybkość początkową. Powodem tego jest opór, jaki stawia powietrze wskutek ocierania się pocisku. Przy bliższem badaniu oporu powietrza przekonalibyśmy się, że opór powietrza zwiększa się w miarę powiększenia szybkości pocisku lub jego grubości.

Szybkość lotu pocisku jest zaletą, grubość pocisku, — wadą. Zdawałoby się więc na pozór, że trzeba robić pociski jak najcieńsze; gdybyśmy jednak tak zrobili, to wówczas, zmniejszylibyśmy tem samem i wagę pocisku.

Wiemy zaś skądinąd, że im pocisk cięższy, tem większą ma energję (siłę) uderzenia i tem większą krzywdę, czy uszkodzenie sprowadzić może. (Uderzenie dużym i małym kamieniem). A zatem jeżeli chcemy, zmniejszać grubość pocisku, nie możemy jednocześnie zmniejszać jego wagi. Jednem słowem, musimy zbudować taki pocisk, który byłby dostatecznie ciężki i dostatecznie cienki.

Opierając się na powyższych zasadach, różni konstruktorzy stworzyli pociski o różnych kształtach. Poniższy rysunek przedstawia w naturalnej wielkości wyglądy pocisków karabinów Mausera (niemiecki), Berthiera (francuski) i Manlichera (austrjacki).

Rysunek powyższy wskazuje, że wszystkie pociski posiadają kształt wydłużony, różniąc się pomiędzy sobą budową szpica i zakończenia. Pociski o kształcie kuli, które stosowano dawniej do wszystkich broni palnych, należą już do przeszłości. Pozostało tylko po nich wspomnienie w postaci słowa „kula", którem do dziś w języku popularnym nazywamy jeszcze pociski armatnie czy karabinowe.

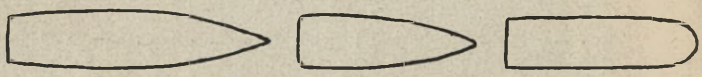

Rys. 351.

Wydłużając pocisk, konstruktorzy musieli zapobiec możliwości koziołkowania się pocisku w powietrzu, to znaczy żeby biegł zawsze w ten sposób po torze, aby gdziekolwiek napotka cel — uderzy w niego swoim ostrzem.

Trudność tę rozwiązano w ten sposób, że narżnięto lufy karabinów (dział) rowkami, które nazywamy gwintem. Gwint ten zmusza pocisk do szybkiego obracania się dookoła swej osi. To obracanie się pocisku uniemożliwia koziołkowanie się pocisku, tak jak siła obrotowa bąka dziecinnego uniemożliwia jego wywrócenie się.

Pomimo wszystkie powyżej opisane udoskonalenia — opór powietrza w większym czy mniejszym stopniu hamuje szybkość lotu pocisku. Powoduje to, skrócenie drogi (donośności) pocisku, oraz powiększenie kąta upadku.

698. OBRÓT POCISKU DOOKOŁA SWEJ OSI.

Opisaliśmy wyżej potrzebę gwintu, mającego na celu uniemożliwienie koziołkowania się pocisku w powietrzu. Obracanie się pocisku ma jednak ujemną stronę, — powoduje ono pewne zboczenie pocisku w stronę obrotu, (np. przy karabinach Mausera w prawo), zboczenie to jednak, przy małych odległościach strzału jest tak małe, że można go w praktyce zupełnie nie brać w rachubę.

699. SKŁADOWE CZĘŚCI TORU

Część toru od wylotu lufy (punktu początkowego toru) do wierzchołka toru „W" nazywamy częścią wznoszącą się toru. (DW), (patrz rysunek); część toru od wierzchołka do punktu drugiego przecięcia się toru z jego podstawą (linja pozioma przechodząca przez wylot lufy) nazywa się opadającą częścią toru — (WF).

Linję przeprowadzoną przez szczerbinę i muszkę do celu nazywamy linją celownika (ABC). Linja celownika przecina tor pocisku raz przy wznoszeniu się toru, drugi raz przy jego opadaniu, w punkcie przecięcia F.

Odległość każdego punktu toru od linji celowania, mierzona w pionie nazywa się wysokością toru XX_1. Wysokość toru, w punkcie wierzchołkowym nazywa się wysokością wierzchołkową WW_2.

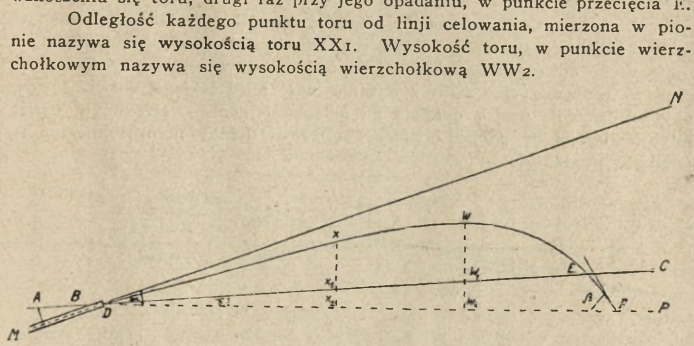

Rys. 352.

Kąt zawarty pomiędzy poziomem i kierunkiem pocisku przy wylocie (kąt nachylenia lufy) nazywamy kątem rzutu — α; kąt między podstawą toru i kierunkiem pocisku w końcowym punkcie toru, nazywa się kątem upadku — β.

Kąt, jaki zawiera linja celowania z poziomem nazywa się kątem położenia celu — γ.

Czas potrzebny do przebycia drogi pocisku, aż do trafienia w cel nazywa się czasem przelotu.

Celowanie.

700. ZASADY CELOWANIA.

Celowanie polega na tem, aby tak nakierować karabin na cel, aby trafić pociskiem w cel. Umiejętność takiego nakierowania jest zadaniem nauki celowania.

Znając właściwości toru pocisku, wiemy, że pocisk po wyrzuceniu go przez gazy prochowe z lufy nie biegnie po linji prostej, lecz zakreśla linję krzywą, zniżającą się coraz bardziej ku ziemi. Jeżeli więc nakierujemy oś lufy na cel i w tej pozycji unieruchomimy karabin, to po wystrzeleniu pocisk nie trafi w punkt, na który nakierowana była oś lufy, lecz niżej.

Celowanie więc polega na tem aby:

— nakierować karabin w kierunku na cel,

— podnieść kierunek osi lufy, o tyle ponad cel, aby wyrównać, spowodowane przyciąganiem ziemi opadanie pocisku w dół. Ponieważ im dalej, a więc i im dłużej pocisk leci, tem opadanie jego ku ziemi jest większe, więc chcąc trafić do celu musimy tembardziej podnosić nachylenie osi ku górze, im odległość na jaką strzelamy jest większa.

701. PRZYRZĄDY CELOWNICZE. LINJA CELOWANIA.

Nakierowanie karabina w kierunku na cel jest łatwo zrozumiałe i nie trudne do wykonania, natomiast podniesienie lufy o tyle ponad cel — o ile na tę odległość pocisk opadnie, jest niemal niewykonalne bez przyrządów pomocniczych. Nikt z nas nie może mieć takiego doświadczenia, aby wiedzieć ile pocisk opadnie na odległości danego strzału, a nawet gdyby wiedział ile pocisk opadnie, to trudno byłoby nam wymierzyć tę wielkość ponad celem.

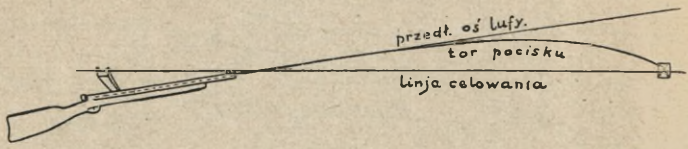

Rys. 353.

Miarę, jak wielkie nachylenie należy nadać lufie, aby trafić w zamierzony cel, dają przyrządy celownicze.

Przyrządy celownicze są w ten sposób skonstruowane, że nie podnoszą lufy, w dosłownem tego słowa znaczeniu ponad cel, lecz przesuwają linję celowania w stosunku do osi lufy.

Linją celowania nazywamy linję przechodzącą przez szczerbinę celownika i szczyt muszki. Jeżeli szczerbina celownika i szczyt muszki są jednakowo oddalone od osi lufy, to wówczas linja celowania jest równoległa do osi lufy. Jeżeli zaś szczerbinę celownika będziemy podnosić ku górze (oddalać od osi lufy) to wówczas linja celowania przetnie się z osią lufy, przyczem po przecięciu się linja celowania biec będzie poniżej linji osi lufy. Jeżeli więc przy podniesionym celowniku skierujemy linję celowania na cel — to w tym wypadku — oś lufy skierowana będzie po nad ten cel.

Rysunek powyższy objaśni nam to dokładnie.

Zrozumiałem więc teraz będzie, że im większa jest odległość celu tem wyżej należy podnieść oś lufy ponad punkt, w który zamierzamy trafić, a zatem wyżej należy podnosić celownik, im dalsza jest odległość strzału. W języku potocznym mówimy o tem samem: im większe oddalenie od celu tem wyższym celownikiem strzelać należy.

702. PUNKT CELOWANIA, PUNKT ODDANIA I PUNKT TRAFIENIA.

Aby trafić w cel trzeba wybrać na tym celu pewien punkt, na który naprowadzimy linję celowania. Punkt ten nazywa się punktem celowania.

Zasadniczo punkt celowania leżeć powinien na celu, w wypadku jednak gdy broń, z której strzelamy nie jest dokładna (np. góruje, dołuje, boczy i t. p.), albo też strzelamy do celu ruchomego, wówczas musimy obrać sobie punkt celowania leżący poza celem.

Jako zamierzony punkt trafienia wybierać należy środek celu, gdyż jest to punkt najkorzystniejszy pod względem wysokości i szerokości.

Zależnie od tego, czy celując, wybieramy punkt celowania w samym celu, czy w jego dolnej lub górnej krawędzi, mówi się, że celujemy w cel, pod cel lub nad cel.

Punktem oddania nazywamy punkt, na który była rzeczywiście nakierowana linja celowania w momencie oddania strzału.

Punktem trafienia nazywamy punkt, w który pocisk trafia.

Punkt celowania, w warunkach idealnych powinien pokrywać się z punktem oddania i punktem trafienia, to znaczy, że gdyby broń nie drgnęła nam w chwili strzału, ani też żadne poboczne wpływy nie oddziałały na pocisk w locie, to w tym wypadku linja celowania padałaby zarówno w chwili celowania jak i w chwili oddania strzału na ten sam punkt — i pocisk również uderzyłby w ten sam punkt. Ponieważ idealne warunki nigdy nie zdarzają się w życiu musimy rozróżniać te trzy pojęcia.

703. ODLEGŁOŚĆ CELOWNIKA.

Odległością celownika nazywamy odległość, na jaką jest nastawiony celownik. Na tej odległości od lufy tor pocisku przecina się z linją celowania poraz wtóry.

Punkt celowania i punkt trafienia pokrywają się (teoretycznie — w warunkach idealnych) na odległości celownika. Jeżeli więc cel znajduje się w odległości równej celownikowi, to należy celować w ten punkt, w który chcemy trafić. Strzał taki nazywamy strzałem na odległość celownika.

Jeżeli odległość do celu jest mniejsza od odległości, na którą jest nastawiony celownik, (za długi celownik), to punkt trafienia pocisku wypadnie powyżej punktu celowania. Aby więc trafiać, trzeba celować pod zamierzony punkt trafienia o wysokość toru w danej odległości. W przeciwnym wypadku (za krótkiego celownika) należy celować nad punkt trafienia.

704. KĄT POŁOŻENIA CELU.

Przyrządy celownicze dostosowane są do strzelania w poziomie, to znaczy kiedy strzelec i cel znajdują się na równym poziomie. Gdy natomiast cel znajduje się wyżej lub niżej ,wówczas linja celowania tworzy z poziomem kąt położenia celu (patrz rysunek 354).

Przy nieznacznych różnicach poziomu niema potrzeby uwzględniania kąta położenia celu przy strzelaniu wprost. Natomiast przy znacznych różnicach poziomu, naprzykład przy strzelaniu w górach, zestrzeliwaniu samolotów, należy brać pod uwagę i kąt położenia celu.

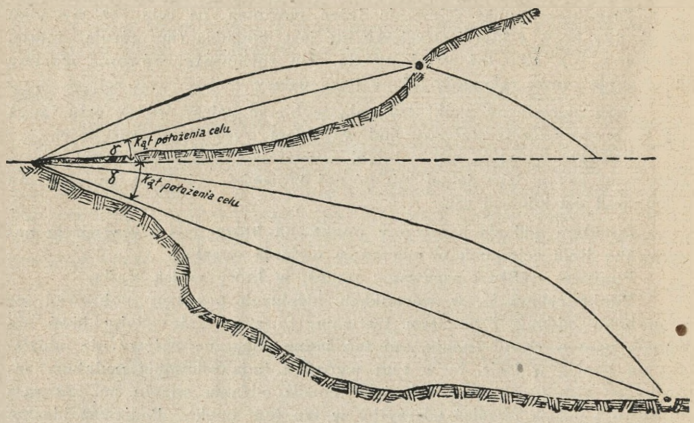

Rys. 354.

*Rozrzut *).*

705. CO TO JEST ROZRZUT?

Chociaż broń współczesna jest bardzo dokładnie zrobiona i cały wysiłek w jej budowie położony jest na to, aby broń była jaknajbardziej celna, to mimo to pociski wystrzelone z jednego i tego samego karabina, umocowanego silnie na specjalnej podstawie i nacelowanego na jeden i ten sam punkt nie trafiają nigdy w jeden i ten sam punkt, a rozmieszczą się mniej więcej dookoła punktu celu. Zjawisko to nazywa się rozrzutem broni.

706. PRZYCZYNY ROZRZUTU.

Przyczyny rozrzutu broni są bardzo liczne. Rozważymy tu najważniejsze:

a) Wady w budowie amunicji. Amunicja karabinowa wyrabiana jest mechanicznie i masowo. Ilość prochu nasypywanego do łuski, jak

---

*) Porównaj rozdział: „Artylerja", str. 124.

i ciężar samego pocisku sprawdzane są przy pomocy bardzo dokładnych wag, niemniej jednak drobne różnice w ilości prochu, czy w ciężarze pocisku są zawsze możliwe, tak samo jak i sam proch może nieco różnić się. Drobna taka różnica, której można nie dostrzec w czasie fabrykacji, jest zupełnie wystarczająca do tego, aby pocisk był wyrzucony z cokolwiek mniejszą lub większą siłą.

b) Rozgrzewanie się lufy. Każdy strzał, wskutek ciepła wytwarzanego przez spalanie się prochu, jak i przez tarcie się pocisku o lufę, powoduje rozgrzewanie się lufy. Każdy więc kolejny strzał wywołuje coraz to większe nagrzewanie się lufy. Ponieważ zaś ciepło powoduje rozszerzanie się wszystkich ciał, a więc i lufa rozszerza się po każdym strzale. Ponieważ lufa rozszerza się, to wskutek tego pociski przylegają coraz słabiej do lufy, fakt zaś ten powoduje różne skutki jak naprzykład: przedostawanie się części gazów prochowych pomiędzy pociskiem i lufą, słabsze wrzynanie się pocisku w gwinty i t. p. Drobne zaś ilości ulatniających się bezpożytecznie gazów, czy też słabsze wrzynanie się pocisku w gwinty wystarczy w zupełności, aby spowodować nowe odchylenie punktu trafienia.

Jak widzimy więc, istnieją przyczyny całkowicie niezależne od strzelca, które powodują odchylenia się punktów trafień. Są to jednak odychylenia bardzo niewielkie i nie posiadające większego znaczenia dla celnego strzału do normalnego bojowego celu.

707. NATURALNE BŁĘDY STRZELCA.

Najważniejszą przyczyną powodującą rozrzut stanowią naturalne błędy strzelca.

Błędy strzelca, popełniane przy oddawaniu strzału mogą być dwu rodzajów: pierwsze — spowodowane nieumiejętnością strzelca, a drugie — przyczynami naturalnemi, jak np. zmęczenie oka czy ręki, drganie broni przy strzale i t. p.

Błędy popełniane przez nieumiejętnego strzelca mogą być najrozmaitsze, zaczynając od znanych nam wszystkim wypadków postrzelenia siebie, kolegów lub innych ludzi, a kończąc na przypadkowem trafieniu w sam cel.

Strzelec dobry może nietrafić w sam środek celu (punkt celowania), ale wszystkie oddane strzały umieści bardzo blisko celu, to znaczy, że gdyby cel był żywy (np. człowiek) to większość strzałów trafiłaby go z pewnością.

708. ŚRODEK ROZRZUTU I JEGO WYSZUKIWANIE.

Rozrzut strzałów oddanych przez dobrego strzelca, jak również rozrzut strzałów oddanych z karabina, umocowanego, posiadają wszystkie cechy podobieństwa do siebie, z tą tylko różnicą, że rozrzut z wolnej ręki jest nieco większy. Zasadniczą cechą ich podobieństwa jest równomierne rozmieszczenie punktów trafień dookoła pewnego punktu, który nazywamy środkiem rozrzutu.

Przy strzelaniu na odległość celownika środek rozrzutu powinien zbiegać się z punktem celowania. Normalnie jednak, środek rozrzutu odchyla się od punktu celowania. Im mniejsze jest to odchylenie, tem lepsze otrzymuje się rozmieszczenie wiązki strzałów w stosunku do celu.

Jeżeli środek rozrzutu zbiega się akurat z punktem celowania to w takim wypadku otrzymamy idealnie rozmieszczoną wiązkę strzałów, świadczącą o dobroci strzelca jak i broni.

Wyszukanie środka rozrzutu. Dla wyszukania środka rozrzutu prowadzimy pionową linję prostą w ten sposób, aby po lewej i prawej jej stronie znalazła się jednakowa ilość punktów trafień, następnie prowadzimy poziomą linję w ten sposób, aby nad nią i pod nią znalazła się również jednakowa ilość punktów trafień. Przecięcie tych dwu linij będzie środkiem rozrzutu.

Rysunki powyższe wskazują dobre rozmieszczenie punktów trafień dookoła środka rozrzutu, ostatni tylko wykazuje jeden strzał znacznie odbity w lewo. Tego rodzaju wyniku strzelania, rzecz prosta, nie można

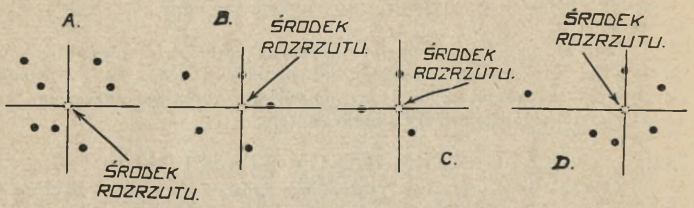

Rys. 355.

uważać za bardzo dobry, wszystkie bowiem punkty trafień powinny być mniej więcej jednakowo oddalone od środka rozrzutu.

709. PROSTOKĄT ROZRZUTU.

Dla celów określenia dobrego rozrzutu, to znaczy określenia, które punkty trafień leżą w granicach dobrego rozrzutu używamy tak zwanego prostokąta rozrzutu.

Prostokąt taki robi się z drutu. Wielkość jego boków jest zależna od odległości z jakiej strzelaliśmy do tarczy. Jeżeli odległość była mała, prostokąt robi się mniejszy, jeżeli zaś odległość była większa, to prostokąt robi się większy. Jakie długości boków powinien mieć prostokąt rozrzutu podaje punkt „Rozrzut dopuszczalny".

Prostokąt druciany przykłada się do tarczy w ten sposób, aby środek *) tego prostokąta umieścić na wyszukanym poprzednio środku rozrzutu. Jeżeli wszystkie punkty trafień będą nim objęte, to znaczy, że rozrzut jest dobry, gdyż nie przekracza granic rozrzutu dopuszczalnego. Je-

*) Środek prostokąta znajduje się w punkcie przecięcia się linij łączących wszystkie cztery rogi prostokąta.

żeli zaś jakieś punkty trafień znajdą się poza bokami prostokąta, to strzały te należy uważać za źle skupione. Naturalny rozrzut da zawsze mniej więcej jednakowy obraz. Większość śladów trafień zgrupuje się w pobliżu i dookoła środka rozrzutu, zaś mniejsza ilość trafień będzie rozrzucona dalej od środka rozrzutu i w ten sposób, że im dalej od środka rozrzutu, tem śladów trafień będzie coraz mniej.

Każdemu najlepszemu strzelcowi może się zdarzyć, że w wyniku strzelania będzie miał parę strzałów, których ślady znajdą się poza prostokątem. Może to być wynikiem mimowolnych błędów strzelca, jak drgnięcie ręki, zmęczenie oka, lecz może być również wywołane wyjątkową wadą w budowie amunicji. Oczywiście, że takich zbłąkanych strzałów w czasie strzelań szkolnych, nie można brać w rachubę.

710. CELNOŚĆ STRZAŁU.

Powyższe rozważania o rozrzucie mogą już naprowadzić na wniosek, że:

Rys. 356.

miarą celności strzelca, względnie karabina, jest takie rozmieszczenie wiązki strzałów, aby ślady trafień były skupione i dokładnie umieszczone wokół punktu celu (celowania).

Strzały więc są wtedy celne, jeżeli są równocześnie dokładne i skupione.

Powyższe rysunki wyjaśniają pojęcia strzałów dokładnych i skupionych.

Im mniejsze więc jest odchylenie środka rozrzutu od zamierzonego punktu trafienia — tem strzały są dokładniejsze i im mniejszy jest prostokąt rozrzutu, tem większe jest skupienie strzałów.

711. ROZRZUT PIONOWY I POZIOMY.

Rozrzutem pionowym nazywamy obraz śladów trafień powstały na tarczy ustawionej pionowo. Rozrzutem poziomym nazywamy obraz śladów trafień powstały na płaszczyźnie poziomej (na ziemi).

W rozrzucie pionowym rozróżniamy wysokość rozrzutu i szerokość rozrzutu, w rozrzucie zaś poziomym — rozrzut wgłąb (głębokość rozrzutu) i rozrzut wszerz (szerokość rozrzutu).

Rozrzut pionowy zwiększa się w miarę zwiększenia odległości strzelania.

Rozrzut poziomy wraz ze zwiększeniem odległości strzelania zwiększa się jedynie wszerz, natomiast głębokość jego na odległościach do 2.000 m. stopniowo zmniejsza się. Dzieje się to wskutek tego, że w miarę zwiększania odległości strzału (i zwiększenia celownika), kąty upadku pocisku są coraz to większe.

712. ROZRZUT DOPUSZCZALNY.

Doświadczalne strzelania przeprowadzone z karabinów umocowanych w specjalnych podstawach, uniemożliwiających odchylenie się lufy po każdym strzale, pozwoliły na dokładne określenie wielkości rozrzutu na różnych odległościach strzału. Wielkości rozrzutu, w ten sposób ustalone, dają obraz rozrzutu samej broni (bez błędów strzelca). Doświadczenia przeprowadzone z najlepszymi i średnimi strzelcami wykazały, że rozrzut przy strzelaniu z ręki (leżąc z podpórką) jest większy niż rozrzut z karabina umocowanego, ale nie przekracza, nawet u średnich strzelców, dwukrotnie powiększonego rozrzutu z karabina umocowanego.

W wyniku tych doświadczeń przyjęto, że dopuszczalny rozrzut przy strzelaniu z ręki, musi mieścić się w granicach dwukrotnie powiększonego rozrzutu z karabina umocowanego.

Wielkości rozrzutu dopuszczalnego są zmienne i wzrastają w miarę zwiększania odległości strzału. Poniższa tabela podaje teoretyczny rozrzut (broń umocowana na podstawie) karabinów Mausera, Berthiera i Manlichera. Rozrzut dopuszczalny przy strzelaniu normalnem (leżąc z podpórką i t. p.) — jest dwukrotnie większy.

Karabin Mauser'a.

Rozrzut broni w centymetrach.

Odległość strzału	Prostokąt rozrzutu	
	Wysokość	Szerokość
100 m.	9 cm.	8 cm.
200 „	21 „	18 „
300 „	34 „	28 „
400 „	48 „	39 „
500 „	65 „	51 „
600 „	86 „	61 „

Karabinek Mauser'a.

Odległość strzału	Prostokąt rozrzutu	
	Wysokość	Szerokość
100 m.	13 cm.	11 cm.
200 „	27 „	22 „
300 „	43 „	34 „
400 „	61 „	47 „
500 „	81 „	61 „
600 „	104 „	77 „

Karabin Berthier'a.

Odległość strzału	Prostokąt rozrzutu	
	Wysokość	Szerokość
100 m.	12 cm.	11 cm.
200 „	23 „	24 „
250 „	29 „	27 „
300 „	35 „	32 „
400 „	48 „	45 „
500 „	64 „	61 „
600 „	81 „	74 „

Karabin Manlicher'a.

Odległość w krokach	Prostokąt rozrzutu	
	Wysokość	Szerokość
100 kroków	9 cm.	7 cm.
200 „	19 „	12 „
300 „	29 „	17 „
400 „	40 „	23 „
500 „	51 „	29 „
600 „	63 „	35 „
700 „	75 „	41 „
800 „	90 „	47 „

713. PRAWDOPODOBIEŃSTWO TRAFIEŃ I ODLEGŁOŚĆ PEWNEGO STRZAŁU.

Prawdopodobieństwo trafienia do celu posiadamy wówczas, jeżeli prostokąt rozrzutu na danej odległości jest mniejszy od cel.u Największą odległość, w której posiadamy jeszcze dostateczne prawdopodobieństwo trafienia celu, nazywa się **odległością pewnego strzału.**

714. WPŁYWY ATMOSFERYCZNE.

Celowniki karabinów dostosowane są do przeciętnych warunków atmosferycznych, t. j. do średniego ciśnienia atmosferycznego, średniej temperatury powietrza i bezwietrznej i suchej pogody.

Jeżeli warunki atmosferyczne ulegną silnej zmianie, to wówczas podziałki celownika mogą być nieodpowiednie dla danych warunków i wtedy pomimo dobre celowanie — do celu można nie trafić.

Zmiana gęstości powietrza, powstała wskutek zmiany temperatury i pogody, powoduje zmianę oporu jaki powietrze stwarza pociskowi, wiatr ułatwia lub utrudnia lot pocisku i odchyla jego tor, zależnie od tego czy wieje w tym samym kierunku co i pocisk, czy w przeciwnym kierunku, czy wreszcie w poprzek kierunku lotu. Słońce, oświetlając muszkę wywołuje błędy w celowaniu.

Wszystkie te czynniki zmieniają donośność strzału i odchylają jego tor, przesuwając przez to samo punkt trafienia — dlatego też wpływ tych czynników należy uwzględniać przy strzelaniu.

Te odchylenia strzałów wywołane wpływami atmosferycznemi danej chwili, nazywamy wpływami chwili.

a) **Wpływ temperatury i pogody.** W dniu gorącym powietrze jest rzadsze, pocisk więc natrafia na słabszy opór, leci dalej i trafia wyżej. W dniu zimnym powietrze jest gęstsze, strzał jest więc krótszy i trafia niżej. Deszcz, i śnieg, zgęszczają powietrze i działają na pocisk podobnie jak i zimno.

b) **Wpływ wiatru.** Wiatr z przodu (strzał przeciw wiatrowi) skraca tor pocisku, wiatr ztyłu (strzał z wiatrem) przedłuża tor; wiatr boczny znosi pocisk w kierunku przeciwnym do tego skąd wieje. Działanie wiatru jest tem większe, im wiatr jest silniejszy i odległość strzału większa.

c) **Wpływ oświetlenia.** Muszka oświetlona z góry wydaje się pozornie większą, wskutek czego strzelec umieszcza na równej wysokości z górną krawędzią szczerbiny pozorny szczyt muszki, czyli celuje w rzeczywistości muszką cienką — w rezultacie pocisk dołuje. W dniu chmurnym, w lesie lub o zmroku strzelec nie widzi dobrze szczytu muszki, lecz grubszą jej część, czyli celuje muszkę grubą — w rezultacie pocisk góruje.

Muszka oświetlona z jednej strony wydaje się po stronie jasnej większą; strzelec ustawia przeto w środek szczerbiny oświetloną stronę muszki zamiast jej szczytu, powodując odchylenie pocisku w bok.

Wpływ chwili jest tem większy, im więcej czynników działa w tym samym kierunku.

Aby uniknąć wpływów chwili na wynik strzelania trzeba odpowiednio przesuwać punkt celowania, ewentualnie zmieniać celownik. Wpływy chwili stwierdza się strzałami próbnemi.

715. SKUTECZNA PRZESTRZEŃ TORU.

Wiemy już, że tor pocisku przecina linję celowania dwukrotnie. Pierwszy raz, pocisk przecina linję celowania niemal natychmiast po opu-

szczeniu lufy, poczem wznosi się ponad linję celowania, aż do najwyższego punktu wzniesienia, wreszcie opada i przecina się poraz drugi z linją celowania. To drugie przecięcie powinno wypadać na celu, do którego strzelamy, o ile tylko dobrze dobraliśmy celownik, dobrze celowali i oddali strzał prawidłowo.

Pozatem wiemy, że tor pocisku tem więcej wznosi się ponad linję celowania, im na dalsze odległości (wyższym celownikiem) strzelamy.

To wzniesienie toru pocisku ponad linję celowania, może być większe, lub mniejsze od wielkości samego celu, do którego strzelamy, zależnie

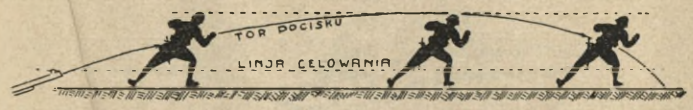

Rys. 357.

jak wiemy, od odległości (celownika) na jaką strzelamy. Jeżeli największe wzniesienie toru jest mniejsze niż wysokość naszego celu, to wtedy, w wypadku gdyby cel był od nas bliżej niż odległość celownika jakim strzelamy, to cel wyżej lub niżej, lecz zawsze może być trofiony. Natomiast odwrotnie, gdyby wzniesienie toru ponad linją celowania było większe niż wysokość celu, to w tym wypadku, gdyby cel do nas przybliżył się i zna-

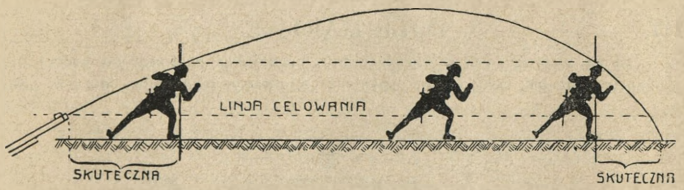

Rys. 358.

lazł w miejscu gdzie wysokość toru jest od celu wyższa — moglibyśmy do niego nie trafić.

Mówiąc inaczej w pierwszym wypadku cel nasz na każdej odległości pomiędzy wylotem lufy, a powtórnym punktem przecięcia się toru pocisku z linją celowania — znajdowałby się w skutecznej przestrzeni toru, w drugim wypadku tylko w pewnych miejscach znalazłby się w skutecznej przestrzeni toru (początek i koniec toru pocisku).

Powyższe dwa rysunki ilustrują nam oba te wypadki.

716. POLE ŚMIERCI.

To, co powiedzieliśmy o skutecznej przestrzeni toru, pozwoli nam zrozumieć bez trudności, co to jest pole śmierci.

Przyjrzyjmy się jeszcze raz ostatnim rysunkom (357 i 358). Pierwszy pokazuje nam, że człowiek stojący — w każdym miejscu pomiędzy wylotem lufy i celem — znajduje się w skutecznej przestrzeni toru, to znaczy w polu śmierci, gdyż może być trafiony. Drugi rysunek pokazuje nam, — że pole śmierci ogranicza się do dwu miejsc w pobliżu lufy i w pobliżu celu.

Jednem słowem, z rysunków tych widzimy, że pojęcia skutecznej przestrzeni toru i pola śmierci — pokrywają się ze sobą.

Trzeba tu jednak zrobić zastrzeżenie, że skuteczna przestrzeń toru nie zawsze będzie odpowiadać polu śmierci, gdyż niezawsze znajdziemy

Rys. 359.

w terenie takie warunki strzału, — gdzie linja celu jest absolutnie równoległa do poziomu terenu.

W praktyce będzie inaczej; zawsze znajdzie się jakieś wgłębienie terenu, które obniży cel, poniżej skutecznej przestrzeni toru — i cel wyjdzie z pola śmierci.

Rysunek 359 wyjaśnia nam to dokładnie.

717. POLE MARTWE.

Pole martwe jest to część terenu, poza jakąś zasłoną, na której nie możemy ostrzelać celu. Np. żołnierz schowany w okopie jest w polu

Rys. 360.

martwym, jeżeli chcielibyśmy trafić go z karabina. Nie będzie on natomiast w polu martwem dla granatu ręcznego, gdyż granat możemy tak rzucić, że wpadnie do okopu.

Pojęć, „skuteczna przestrzeń toru", „pole śmierci" i „pole martwe", nie należy mieszać pomiędzy sobą. Może się bowiem zdarzyć, że cel znajdujący się w skutecznej części toru może nie być w polu śmierci, jak nam pokazuje rys. 359. Może też być i odwrotnie — cel może nie znajdować się w skutecznej części toru, a może znaleźć się w polu śmierci. Naprzykład wyobraźmy sobie poniższe warunki strzału (patrz rysunek 360).

Widzimy tutaj, że dzięki wygięciu terenu odpowiadającemu przypadkowo krzywej toru pocisku — na całym biegu pocisku — człowiek znalazłby się w polu śmierci.

B. Nauka strzelania.

718. PODZIAŁ NAUKI STRZELANIA.

Nauka strzelania rozpada się na cztery zasadnicze działy: wyszkolenie wstępne, strzelanie szkolne, strzelanie bojowe i strzelanie specjalne.

Wyszkolenie wstępne ma na celu nauczenie żołnierza poszczególnych składników strzału i ich łącznego, poprawnego i sprawnego wykonywania.

Wyszkolenie wstępne obejmuje:

naukę podstawowych wiadomości o broni (karabinie) i o teorji strzału, fizyczne ćwiczenia pomocnicze, naukę składania się, naukę celowania, naukę ściągania spustu, ćwiczenia połączone: składania się, celowania i ściągania spustu, naukę ładowania i rozładowania, wyrabianie pewności strzału, oraz strzelanie śrutem.

Podstawowe wiadomości o broni stanowią część odrębną wyszkolenia strzeleckiego i ujęte są w dziale uzbrojenia *), wskutek tego nie będziemy tu powtarzali danych zawartych w tej nauce.

Podstawowe wiadomości o teorji strzału omówione są na początku tego rozdziału.

719. FIZYCZNE ĆWICZENIA POMOCNICZE.

Aby móc dobrze strzelać, trzeba wyrobić w sobie dostateczną siłę fizyczną, aby karabin nie stanowił ciężaru dla rąk i przy składaniu się, celowaniu i strzelaniu nie drgał w rękach. Niezależnie od wyrobienia siły, należy również dążyć do wyrobienia giętkości stawów prawej dłoni, a w szczególności stawów placa wskazującego, tak aby można nim ruszać swobodnie, bez równoczesnego poruszania całej dłoni, która w tym czasie musi mocno i bez drgania trzymać szyjkę karabina. Pozatem trzeba wyrabiać głęboki oddech, aby w chwili celowania i oddawania strzału umieć go wstrzymać, aby falowaniem piersi nie powodować drgania karabina. Wreszcie, przez specjalne ćwiczenia osiągnąć takie wyrobienie wzroku, aby umieć natychmiast wyszukać cel, nawet znacznie oddalony, umieć go szybko złapać na muszkę i nakoniec umieć zamykać jedno, tylko lewe oko

Ćwiczenia te obejmują:

— gimnastykę karabinem, celem wzmocnienia muskułów i doprowadzenia strzelca do zupełnego i swobodnego panowania nad karabinem;

— gimnastykę przegubu prawej dłoni, polegająca na powolnem okręcaniem przegubu z napięciem ścięgieł i mięśni, wyginanie go

*) Patrz pkt. 473 na str. 446 i nast.

wprzód i wtył, z podtrzymywaniem ręki poniżej przegubu lewą ręką i bez podtrzymywania;

— gimnastykę dłoni i palców, polegającą na silnem zaciskaniu pięści i sprężystem wyrzucaniu prostowanych palców;

— gimnastykę palca wskazującego prawej ręki, polegającą na najpowolniejszem i prężnem kurczeniu palca przez kolejne zginanie wszystkich członków (stawów) przy zamkniętej w pięść reszcie palców;

— ćwiczenia w głębokiem wdechaniu, wydychaniu i coraz dłuższem wstrzymywaniu oddechu;

— ćwiczenia wzroku polegające na:

a) rozwijaniu zdolności spostrzegania, wyszukiwania i rozpoznawania w terenie różnych przedmiotów, w różnych warunkach oświetleniowych i atmosferycznych;

b) sprawnem zamykaniu lewego oka. Uczniom, którzy nie potrafią zamykać lewego oka nakazywać lekkie przytrzymywanie palcami powieki lewego oka i następnie kilkakrotne zamykanie i otwieranie prawego oka.

Ćwiczenia powyższe należy stosować często, lecz zawsze w miarę, aby nie forsować muskułów, czy wzroku uczniów. Przedewszystkiem należy stosować te ćwiczenia, które prowadzą do wyrobienia tej zdolności czy giętkości, której danemu uczniowi brak.

720. SKŁADANIE SIĘ.

Nauka składania się objemuje ćwiczenia w składaniu się leżąco, klęcząco i stojąco, składanie się w okopie, wreszcie składanie się w terenie.

Ćwiczenia te mają na celu nauczenie:

— postawy strzeleckiej, obejmowania szyjki kolby, ułożenia rąk do odparcia karabina, oraz przykładania i przyciągania karabina do ramienia.

Postawa strzelecka.

Niema przepisowej postawy strzeleckiej. Każdy strzelec przyjmuje taką postawę — jaka jest mu najdogodniejsza, tak tylko, aby wzrok jego skierowany był na cel i silnie trzymał karabin.

Należy unikać trzymania kolby tuż przy szyi, na obojczyku, mięśniach ramienia lub pod pachą. Najdogodniej jest natomiast umieścić go w dołku pomiędzy ramieniem i obojczykiem. Nie przekręcać karabina ani w prawo, ani lewo, stopka kolby powinna być zawsze zwrócona pionowo do ziemi.

Obejmowanie szyjki kolby.

Szyjkę kolby należy ujmować tak, aby całą dłonią trzymać karabin i przyciągnąć go mocno do ramienia (lewa ręka nie przyciąga karabina, tylko go podtrzymuje) — a palec wskazujący umieścić w sposób najwygodniejszy na spuście. Pamiętać, aby zgięty palec średni nie dotykał do kabłąka, gdyż odrzut karabina może go skaleczyć.

Składanie się leżąco.

Strzelec leży na brzuchu w sposób najwygodniejszy, skręcając nieco ciało w lewo od linji celowania. Oba łokcie opiera na ziemi, rozstawiając je dostatecznie szeroko, aby dały dobre podparcie dla karabina.

Prawa ręka obejmuje silnie szyjkę kolby, lewa podtrzymuje karabin bez żadnego wysilania się, poczem umieszczając kolbę w dołku, strzelec przyciąga silnie prawą ręką karabin do ramienia i skierowuje go na cel.

Przy strzelaniu z podpórką, można lewą ręką chwycić za kolbę od dołu i podciągnąć nią karabin do ramienia.

Składanie się klęcząco.

Strzelec staje frontem do celu, robi zwrot na prawo wskos wystawiając równocześnie lewą nogę o krok przed prawą (w kierunku na cel) i klęka na prawe kolano głęboko, tak aby usiąść na prawej pięcie.

Obie ręce skierowują broń na cel. Prawa ręka przyciąga karabin do ramienia, lewa ręka podtrzymuje karabin wspierając się na lewym kolanie.

Należy pamiętać, aby unieść nieco w górę łokieć prawej ręki, gdyż przez takie podniesienie lepiej osadzi się kolbę karabina w ramieniu, oraz lewej ręki nie opierać łokciem na kości kolanowej, lecz na mięśniach uda, lub też ramię powyżej łokcia oprzeć o samo kolano nieco od strony wewnętrznej kolana.

Przy celowaniu nie podnosić palców lewej ręki dla podniesienia lufy. Regulowanie nachyelnia lufy dokonywać przez inne umieszczenie łokcia lub też większe lub mniejsze wysunięcie lewej nogi.

Składanie się stojąco.

Strzelec staje frontem do celu, robi zwrot na prawo wskos i odstawia prawą nogę nieco w bok. Ciężar ciała rozkłada równomiernie na obydwie nogi. Podawanie ciała naprzód lub wtył jest zupełnie niepotrzebne.

Obie ręce podnoszą swobodnie karabin na linję celu, tak jak przy pozycji klęczącej i lewa ręka podtrzymuje karabin w sposób dowolny, przyczem strzelec może oprzeć ramię o swą pierś.

Głowa pochylona nieco wprzód opiera się lekko policzkiem o kolbę.

Składanie się w okopie.

Strzelec nachyla się całem ciałem, zwróconem nieco na prawo wskos, ku przedniej ścianie okopu, opiera wygodnie i pewnie obydwa łokcie o podłokietnik lub krawędź rowu i dalej składa się tak jak w postawie leżącej.

Składanie się w warunkach terenowych.

Składanie się w warunkach terenowych niema nawet w przybliżeniu określonej formy. Każdy składa się tak, aby było mu najwygodniej w tem miejscu skąd strzela. Pamiętać tylko trzeba, aby dać jaknajlepsze oparcie dla karabina, oraz jaknajbardziej spłaszczyć swoją figurę.

Strzelanie z podpórką.

We wszystkich strzelaniach (poza szkolnemi) należy zawsze dążyć do tego, aby znaleźć lub zrobić sobie podparcie pod karabin.

Składanie się do strzału podchwytowego.

Składanie się do strzału podchwytowego polega na szybkiem wykonaniu wszystkich ruchów każdej pozycji ciała, niezbędnych do oddania

strzału. Ćwiczenia e należty często powtarzać, wskazując strzelcom cele szybko znikające.

W miarę postępów wyszkolenia należy ćwiczyć się również w składaniu do celów ukazujących się z boku i z tyłu podczas ruchu strzelca.

721. CELOWANIE.

Nauka celowania obejmuje: objaśnienia przyrządów celowniczych, pojęcie celowania i linji celu, ćwiczenia celowania, celowanie ze składaniem się, oraz celowanie do celów polowych.

Objaśnienie przyrządów celowniczych znajduje się w dziale „Nauka o broni".

Pojęcie celowania.

Celować, znaczy skierować broń w ten sposób, aby oko patrzące przez szczerbinę celownika widziało szczyt muszki (górną krawędź musz-

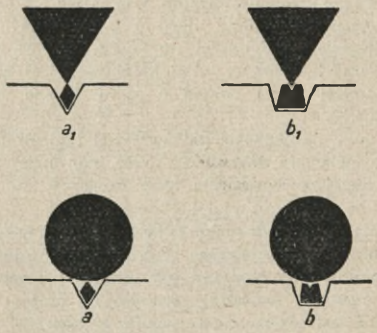

Rys. 361.

ki) na równej wysokości z górną krawędzią szczerbiny i w równem oddaleniu od obu jej brzegów, przyćzem szczyt muszki (mała szczerbinka w muszce), powinien wskazywać na punkt celowania a krawędź szczerbiny celownika musi być ustawiona poziomo. Powyższe rysunki objaśniają właściwe celowanie z karabinów Mausera i Berthiera do celu w kształcie koła i kształcie trójkąta.

Linja celowania jest to linja prosta wychodząca z oka strzelca i przechodząca przez szczerbinę, górną krawędź (szczyt) muszki i punkt, do którego strzelec celuje. Linję tę możemy sobie wyobrazić przy pomocy nitki przeciągniętej przez oko, szczerbinę, muszkę i cel.

722. BŁĘDY CELOWANIA (patrz rys. 362).

Najczęściej spotykanemi błędami celowania są:

— ustawienie muszki zbyt nisko w szczerbinie. Jest to tak zwane celowanie muszką cienką. Pocisk wtedy dołuje;

— ustawienie muszki zbyt wysoko w szczerbinie. Jest to tak zwane celowanie muszką grubą. Pocisk wtedy góruje;
— ustawienie muszki nie w środku szczerbiny, a w jednym jej boków (muszka boczna). Pocisk wtedy zbacza w tę stronę, w którą przesunięto muszkę;

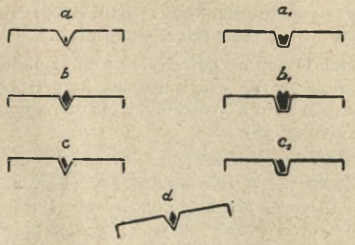

Rys. 362.

— przekrzywienie karabina i łącznie z tem przyrządów celowniczych w lewo lub prawo. Pocisk wtedy zbacza w kierunku przechylenia karabina i dołuje.

723. ĆWICZENIA CELOWANIA.

Ćwiczenie 1-sze. Wykazywanie punktu celowania.

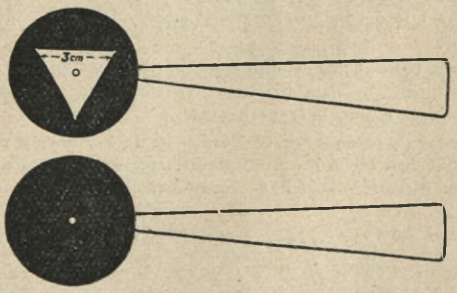

Rys. 363.

Nastawić karabin, umieszczony na worku z piaskiem, lub koźle strzeleckim na jeden z rogów trójkąta celowniczego i kazać rekrutowi wskazać punkt celowania — odległość do tarczy 10 m.

Ćwiczenie 2-gie. Celowanie w punkt.

Rekrut celuje sam i nastawia karabin, umieszczony jak w ćwiczeniu 1-szem, na punkt wskazany przez instruktora. Instruktor kontroluje celowanie, wskazuje, błędy i nakazuje ich usunięcie.

Ćwiczenie rozpoczyna się z odległości 10 m. następnie przeprowadza się je na odległości dalsze i wreszcie na normalne, do tarczy z głową i piersiem. Ćwiczenie to należy przeprowadzać w postawie stojącej, klęczącej i leżącej.

Ćwiczenie 3-cie. Trójkąt błędów.

Na nieruchomym przedmiocie (ściana, słup) przymocować kartkę papieru, która będzie służyć za tarczę celowniczą.

Naprzeciw tej tarczy w odległości 10 m. umieścić kozioł strzelecki z karabinem nastawionym na przymocowaną kartkę papieru. Przy kartce staje pomocnik instruktora z trójkątnym lub okrągłym wskaźnikiem zrobionym według rysunku 363.

Pomocnik instruktora przykłada wskaźnik w dowolnym punkcie do przytwierdzonego papieru, w ten sposób, aby jeden z kątów trójkąta był zwrócony na dół. Uczeń, nie dotykając karabina celuje i nakazuje trzymającemu wskaźnik przesuwanie go wdół, wgórę, prawo czy lewo, dotąd, dopóki linja celowania padnie akurat w dolny kąt trójkąta. Osiągnąwszy to uczeń oznajmia „dobra"; pomocnik instruktora wówczas znaczy ołówkiem przez otwór we wskaźniku punkt, na jaki według celującego, pada linja celowania. To samo powtarza się jeszcze dwa razy.

W rezultacie ćwiczenia, otrzymuje się na tarczy 3 punkty, które po połączeniu linjami prostemi dadzą trójkąt. Wielkość boków tego trójkąta stanowi miarę dobroci celowania.

Trójkąt, który da się zamknąć w kole o średnicy równającej się mniej więcej 1/1000 odległości jest dostateczny, 1/2000 — dobry, 1/4000 — bardzo dobry.

Przy przeprowadzaniu ćwiczenia z trójkątem błędów należy zwracać baczną uwagę, by karabin, kozioł strzelecki oraz wskaźnik, przy znaczeniu ołówkiem — nie były poruszone.

Po osiągnięciu dobrych rezultatów na 10 m., należy przerabiać ćwiczenia z trójkątem błędów na odległości: 20, 30, 50 i 100 m., zwiększając odpowiednio wielkość wskaźnika celowniczego.

724. CELOWANIE ZE ZŁOŻENIEM SIĘ.

Z chwilą opanowania przez rekruta czynności składania się i samego celowania, należy rozpocząć ćwiczenie celowania ze złożeniem się.

Aby nie męczyć zbytnio ręki strzelca i móc kontrolować dokładność celowania przy pomocy szkieł kontrolnych, ćwiczenie przeprowadzać początkowo siedząco przy stole z karabinem podpartym na worku z piaskiem.

Uczeń składa się i celuje — instruktor kontroluje i wskazuje błędy.

Kiedy rekrut nauczy się uchwytywania linji celowania — należy w dalszej nauce zwracać uwagę na wyrobienie umiejętności u ucznia utrzymania linji celowania w punkcie celowania. Umiejętność ta jest szczególniej trudna przy strzale z wolnej ręki.

725. CELOWANIE NA ODLEGŁOŚCI NORMALNE.

Po opanowaniu przez ucznia, umiejętności celowania na bliskie odległości, należy przejść natychmiast do ćwiczeń w celowaniu na odległości normalne i w celowaniu do celów bojowych małych, zamaskowanych i t. p. przy jednoczesnym nastawieniu celownika na daną odległość.

Przy każdem ćwiczeniu celowania instruktor winien zwracać najbaczniejszą uwagę na usuwanie błędów celowania u swych uczniów. Błędy raz zakorzenione są w następstwie bardzo trudne do usunięcia.

726. CELOWANIE W MASCE GAZOWEJ.

Ćwiczenia w celowaniu w masce gazowej należy przeprowadzać systematycznie po opanowaniu przez ucznia zasad celowania ze składaniem się. Ćwiczenia te przeprowadzać na odległości skrócone i normalne.

727. ŚCIĄGANIE SPUSTU.

Umiejętne ściąganie spustu jest decydującą czynnością przy oddawaniu strzału. Najlepsze złożenie się i celowanie nie pomoże nic, jeżeli w ostatniej chwili spust nie będzie prawidłowo ściągnięty.

Umiejętne ściągnięcie spustu polega na tak spokojnym ściągnięciu języka spustowego, aby ruchem palca nie wywołać drgnięcia karabina.

Ściąganie spustu wykonuje się następująco: prawa ręka obejmuje szyjkę kolby, palec wskazujący naciska spust (drugim członem lub pierwszym stawem palca) powoli, lecz pewnie, aż do napotkania pierwszego oporu, który wyczuwa się łatwo. Następnie naciska się dalej spust ruchem jaknajbardziej delikatnym, powolnym i równomiernym, wstrzymując przez cały czas oddech, aż do chwili spadnięcia iglicy.

Najtrudniejszą czynnością jest właśnie ten delikatny, powolny i jednostajny ruch palca wskazującego. Ruch ten bowiem musi być całkowicie niezależny od całej ręki. Ręka cała, jak wiemy musi przyciągać karabin do ramienia, palec zaś wskazujący musi być swobodny i tak wygimnastykowany, aby przy poruszeniu się nie wywołał drgnięcia ręki.

Po odpaleniu trzyma uczeń palec jeszcze chwilę na spuście, poczem dopiero wolno go prostuje.

728. ĆWICZENIA W ŚCIĄGANIU SPUSTU.

Wstępem do ćwiczeń w ściąganiu spustu jest gimnastyka palca wskazującego, polegająca na powolnem lecz sprężystem kolejnem kurczeniu i rozprostowywaniu wszystkich członów palca. Potem przystępuje się do ćwiczenia w braniu pierwszego oporu. Przy ćwiczeniu tem należy nauczyć uczniów szybkiego ściągania spustu do pierwszego oporu i następnie powolnego i równomiernego ściągania spustu aż do opadnięcia iglicy. Dla łatwiejszego zrozumienia przez uczniów tej czynności można pokazać im wykonanie jej na palcu jednego z uczniów.

Końcowem studjum nauki ściągania spustu jest ćwiczenie w ściąganiu spustu z równoczesnem wstrzymaniem oddechu. Wybór chwili na

wciągnięcie powietrza i zatrzymanie oddechu należy pozostawić uczniowi, z tem jednak, aby czynność ta była ukończona bezpośrednio przed rozpoczęciem właściwego ściągania spustu, a zatrzymanie oddechu musi trwać aż do chwili odpalenia.

W czasie ćwiczeń w ściąganiu spustu należy unaocznić uczniowi szkodliwość szybkiego ściągania spustu, tak zwanego „zrywania".

Ćwiczenia w ściąganiu spustu, jak również wstępne ćwiczenia w kurczeniu palca wskazującego, należy przeprowadzać stale w ciągu całej służby wojskowej.

729. ĆWICZENIA POŁĄCZONE W SKŁADANIU SIĘ, CELOWANIU I ŚCIĄGANIU SPUSTU.

Po opanowaniu przez uczniów wszystkich składowych części strzału, następują ćwiczenia w łącznem ich wykonywaniu.

Ćwiczenia te najlepiej wykonywać siedząco, przy stole, z karabinem opartym na worku z piaskiem. Celować do kółka celowniczego.

Instruktor winien zwracać uwagę, aby uczniowie wykonywali wszystkie czynności dokładnie, a szczególniej nauczyli się wstrzymywania oddechu i równomiernego ściągania spustu (od chwili wzięcia pierwszego oporu), bez względu na to, że linja celu ulega pewnym odchyleniom, spowodowanym drganiem karabina. Można zezwalać uczniom na przerwanie ćwiczenia, jeżeli wskutek zmęczenia ręki, czy też zbyt powolnego celowania nie mogą wszystkich czynności prawidłowo wykonać; należy wdrażać w uczniów umiejętność zdecydowanego i śmiałego oddawania strzału.

Ćwiczenia te należy przerabiać we wszystkich postawach, poczynając od postawy leżącej (siedzącej), klęczącej, kończąc na strzale z wolnej ręki.

Dla wykazania konieczności szybkiego wykonywania wszystkich czynności przy oddawaniu strzału i wyrobienia zaufania do własnych zdolności strzeleckich ucznia, instruktor winien unaocznić uczniom, że przeciąganie celowania do niczego nie prowadzi, gdyż karabin nawet w rękach najlepszego strzelca „chodzi". Z chwilą naprowadzenia linji celowania na cel, nie dążyć do jej zatrzymania na celu, — lecz odpalić. Najważniejsze polega na tem, aby ostateczne powolne ściągnięcie spustu nastąpiło w chwili naprowadzenia linji celowania na cel.

730. WYRABIANIE PEWNOŚCI STRZAŁU.

Niedostateczne opanowanie nerwowej i psychicznej strony strzału bywa przyczyną złych rezultatów strzelania, mimo, że wszystkie czynności do oddania strzału były dobrze wykonane przez ucznia. Obawa przed hukiem, bolesnym odrzutem, oraz wstyd przed nietrafieniem w cel sprawiają, że w ostatniej chwili ogarnia strzelca niepokój i w rezultacie zamiast do końca spokojnie wykonać czynności oddania strzału — zrywa spust.

Środkami ułatwiającemi opanowanie niepokoju i wyrabiającemi pewność strzału są: ćwiczenia oddawania strzału nabojem ślepym oraz naka-

zywanie uczniom uchwytywania i podawania donośnym głosem (meldowania) punktu, do którego strzał rzeczywiście oddał.

731. ĆWICZENIA W ODDAWANIU STRZAŁU ŚLEPEGO.

Pierwsze ćwiczenia przerabia się leżąco na stole strzeleckim z podparciem; odległość do tarczy 25 m.

Strzelec z zamkiem otwartym i nabojami w ładownicy przychodzi do stołu i ustawia karabin na worku z piaskiem, następnie: przyjmuje postawę strzelecką, stawia celownik, ładuje, obejmuje szyjkę i składa się starannie, biorąc pierwszy opór, wstrzymuje oddech, spokojnie celuje i ściąga równomiernie spust, po wypaleniu zachowuje bezwzględny spokój, podaje (melduje) punkt oddania, otwiera oko, prostuje palec, odejmuje broń od oka i ponownie ją nabija.

Instruktor kontroluje każdą czynność i po oddaniu strzału omawia błędy ucznia i sposoby ich unikania. Pamiętać przytem należy, że głównym celem ćwiczenia jest wyrobienie spokoju i pewności strzału u ucznia, nie wolno więc przerywać uczniowi wykonywanych przez niego czynności robieniem uwag. Omawiać spokojnie popełnione błędy i ani nie pobudzać ambicji strzelających, ani też ganić strzelców słabszych.

732. STRZELANIE ŚRUTEM.

Strzelanie śrutem stosuje się przed rozpoczęciem strzelań szkolnych, jako przygotowanie do ostrego strzelania, jak również w dalszych okresach nauki, celem doskonalenia i podtrzymywania sprawności strzeleckiej.

Strzelanie śrutem przeprowadzać, o ile to tylko możliwe na wolnem powietrzu, zawsze jednak w miejscu osłoniętem od wiatru, gdyż ten łatwo odchyla śruciny. W złych warunkach atmosferycznych (zima, niepogoda), strzelanie śrutem można przeprowadzać w koszarach.

Zachowanie się strzelających przy strzelaniu śrutem winno być zupełnie takie, jak na strzelnicy szkolnej.

Urządzając strzelnicę do strzelań śrutowych pamiętać należy, że śrucina posiada zdolność zranienia. Wystarczającą ochronę daje osłona tylna 3 m. wysokości, i o ile jest z drzewa 4 cm. grubości. W miejscach wolnych, niezasłoniętych, wolno strzelać przy zamknięciu terenu wgłąb na 500 metr. i 50 metrów wszerz po każdej stronie linji strzału.

Przy strzelaniu śrutem przeprowadza się podobne ćwiczenia, jak przy strzelaniu szkolnem i bojowem.

Strzela się do pięciokrotnie zmniejszonych tarcz i figurek. Odległość 10 m. celownik, w zależności od karabina i amunicji 600 — 400 m.

Przed rozpoczęciem strzelania instruktor powinien stwierdzić położenie średniego punktu trafień, strzelając z dobrego karabina z podparciem.

Strzelaniom śrutowym można nadawać charakter sportowy, przy zupełnie swobodnym nastroju. Poszczególnym żołnierzom lub grupom po-

winno się dać sposobność do dorywczych zawodów pomiędzy sobą, pozostawiając im wybór postawy, celów i warunków.

Szczegóły urządzenia strzelnicy i celów, sposoby obchodzenia się i używania amunicji śrutowej podaje odpowiednia instrukcja.

C. Strzelania szkolne.

733. CEL I RODZAJ STRZELAŃ SZKOLNYCH.

Strzelanie szkolne jest to strzelanie ostremi nabojami w warunkach szkolnych, t. j. przystosowanych do ułatwienia nauki.

Strzelania szkolne mają na celu:

— wyrobienie w żołnierzu technicznej sprawności strzelania;

— poznanie właściwości broni wogóle, a w szczególności właściwości własnego karabina;

— wyrobienie w żołnierzu zaufania do broni i do siebie samego,

Program strzelań obejmuje:

— strzelania we wszystkich postawach zasadniczych;

— strzelania z podparciem i z wolnej ręki;

— strzelania na różne odległości, aż do granicy skutecznego strzału pojedyńczego strzelca;

— strzelania do tarczy szkolnej i do figur polowych;

— strzelania ogniem szybkim i strzał podchwytowy;

— strzelania w masce przeciwgazowej;

— strzelania w ubiorze polowym z pełnym rynsztunkiem, stanowiącym normalny strój strzelca w walce.

Strzelania na odległość skróconą.

Strzelania na odległość skróconą mają na celu oswoić żołnierza ze strzałem ostrym, w warunkach najłatwiejszych.

Strzelania przeprowadza się na odległość 25 m. Wyników nie zapisuje się do książeczki strzeleckiej, notuje się je tylko, na osobnej kartce dla ogólnej orjentacji dowódcy komp.

Strzelania na odległość skróconą przeprowadza się jako strzelania skupione. Celuje się stale w jeden i ten sam punkt — w spód koła celowniczego.

Wynik pokazuje się dopiero po oddaniu wszystkich pięciu strzałów. Wynik jest bardzo dobry, dobry, lub wystarczający, zależnie od tego, czy cztery conajmniej strzały dają się zamknąć w kole o średnicy 2,3 i 4 razy większej od średnicy koła celowniczego.

Przy wyniku niedostatecznym należy strzelanie powtórzyć. Pożądane jest, aby strzelec obejrzał osobiście wynik na tarczy.

Szybki ogień.

Szybki ogień osiąga się przez szybkie ładowanie, nabijanie, składanie się i zdecydowane oddawanie strzału, nigdy jednak przez pobieżne celowanie i przyspieszone ściąganie spustu.

Strzał podchwytowy.

Strzał podchwytowy jest przedmiotem szkolenia we wszystkich postawach strzeleckich, głównie zaś w postawie stojącej i wyłącznie z wolnej ręki.

Strzał podchwytowy wykonywa się w sposób następujący:

Żołnierz ma wzrok utkwiony w cel, wysuwa szybko karabin wprzód w kierunku celu, przyciąga go ruchem szybkim i jaknajkrótszym do ramienia, w ten sposób, aby muszkę posuwać po linji łączącej oko z punktem celowania.

Równocześnie z przykładaniem kolby do ramienia, żołnierz bierze pierwszy opór, chwyta linję celowania i zdecydowanie ściąga spust.

Nie należy pozwolić, aby ćwiczenia w strzale podchwytowym osłabiły w czemkolwiek celność strzału zwykłego.

734. KLASY STRZELECKIE.

Żołnierze pierwszego roku służby tworzą w zasadzie 1-szą klasę strzelecką, żołnierze drugiego roku 2-gą klasę strzelecką. Z rozpoczęciem strzelań 2-giej klasy nie należy jednak wyczekiwać do drugiego roku służby, lecz przejść do nich natychmiast po ukończeniu strzelań 1-szej klasy.

Żołnierze drugiego roku służby, którzy w pierwszym roku nie ukończyli wszystkich przepisanych strzelań szkolnych, lub nie wypełnili warunków, wymaganych przy tych strzelaniach, uzupełniają w drugim roku brakujące strzelania 1-szej klasy, względnie powtarzają te strzelania, w których nie spełnili warunków, poczem dopiero przechodzą do strzelań 2-giej klasy.

Dowódca kompanji (szwadronu — baterji) rozstrzyga o tem, czy mimo niespełnienia warunków pewnego strzelania, nawet przy jego powtórzeniu, można uważać dane strzelanie za ukończone i przejść do następnego strzelania, względnie do następnej klasy strzeleckiej.

Oficerowie, podoficerowie zawodowi i ewentualnie ci ze strzelców drugiego rocznika, którzy spełnili warunki wszystkich strzelań 2-giej klasy, tworzą doskonalącą klasę strzelecką.

735. PROGRAMY STRZELAŃ.

Załączone poniżej tablice podają programy 1-ej i 2-giej klasy strzeleckiej (str. 698, 699, 700, 701),

A. PROGRAM STRZELAŃ SZKOLNYCH I-ej KLASY STRZELECKIEJ

dla piechoty, kawalerji i saperów [1]) z wyjątkiem kompanji (szwadronu), karabinów maszyn. i plutonu broni tow.

L. p.	Odległość w metrach i krokach.	C e l.	Postawa strzelca.	Specjalny warunek ćwiczenia.	Ilość nabo	Warunki do spełnienia.	U b i ó r.	UWAGA.
			S t r z e l a n i e n a o d l e g ł o ś ć s k r ó c o n ą.					
1	25m	Tarcza do strzelania skupionego na odległość skróconą.	Leżąc z podparciem	Strzelanie skupione.	5	Ż a d n e.	Ćwiczebny (pas, ładownice, czapka).	
2	"	"	"	"	5	4 trafione, skupione w kole o średnicy 16 cm.	"	
			S t r z e l a n i e n a o d l e g ł o ś c i n o r m a l n e.					
3	100m/100x[2])	Tarcza pierścieniowa z głową.	Leżąc z podparciem.		5	40 punktów bez zera [3]).	Ćwiczebny.	
4	100m/100x	"	Leżąc z wolnej ręki.		4	44 punkty jedno zero dopuszczalne przy strzałach w masce.	Ćwiczebny z hełmem.	
			Leżąc z podparciem.	W masce przeciwgazowej	4			
5	150m/200x	"	Leżąc z podparciem.		4	40 punktów, jedno zero dopuszczalne.	"	
			Klęcząc z wolnej ręki.		4			
6	200m/300x	Tarcza pierścieniowa z popiersiem.	Leżąc z podparciem.		4	36 punktów, dwa zera dopuszczalne.	Polowy z pełnym rynsztunkiem.	
			Leżąc z wolnej ręki.		4			
7	100m/100x	Figura w skoku.	Stojąc z wolnej ręki.		4	4 trafienia.	Ćwiczebny z hełmem.	
				W masce przeciwgazowej.	4			
8	300m/400x	Tarcza pierścieniowa z popiersiem.	Leżąc z podparciem.		5	20 punktów, jedno zero dopuszczalne.	"	
9	100m/100x	2 popiersia w odstępie 50 cm.	Leżąc z wolnej ręki.	Szybki ogień 5 strzałów w 1-ej minucie.	5	2 trafienia, każde w inną figurę.	Polowy z pełnym rynsztunkiem.	Ćwiczenie rozpoczyna się z 3 nabojami w kb. Przed rozpoczęciem nie wolno składać się. Figura trafiona znika.
10	100m/100x	Popiersie ukazujące się na znak na przeciąg 6 sekund 9 razy.	Leżąc z wolnej ręki.	Strzał podchwytowy.	3	3 trafienia.	Ćwiczebny z hełmem.	Składać się należy dopiero z chwilą ukazania się figury. Strzał nieoddany liczy się jako chybiony
			Klęcząc z wolnej ręki.		3			
			Stojąc z wolnej ręki.		3			

[1]) Saperzy opuszczają ćwiczenia L. p. 8 i 9.
[2]) Odległość w krokach (x) ma zastosowanie na byłych strzelnicach austrjackich.
[3]) Za zero uważa się strzał chybiony (poza tarczą) i strzał trafiony poza obrębem największego pierścienia (+).
Figury mogą być samoczynnie padające, albo stałe z wyjątkiem L. p. 10.

B. PROGRAM STRZELAŃ SZKOLNYCH 2-ej KLASY STRZELECKIEJ

dla piechoty, kawalerji i saperów[1]) z wyjątkiem kompanji (szwadronu) karabinów maszyn. i plutonu broni tow.

L. p.	Odległość w metrach i krokach.	C e l.	Postawa strzelca.	Specjalny warunek ćwiczenia.	Ilość nabo	Warunki do spełnienia.	U b i ó r.	UWAGA.
1	100m/100x[2])	Tarcza pierścieniowa z głową.	Leżąc z podparciem.		8	45 punktów bez zera[3]).	Ćwiczebny.	Z tego trzy strzały próbne.
2	150m/200x	Tarcza pierścieniowa z popiersiem.	Leżąc z wolnej ręki.	W masce przeciwgazowej.	5	20 punktów, jedno zero dopuszczalne.	Polowy z pełnym rynsztunkiem.	
3	150m/200x	Tarcza pierścieniowa z głową.	Klęcząc.		5	35 punktów bez zera.	Ćwiczebny z hełmem.	
4	150m/200x	Figura w skoku.	Stojąc.		4	4 trafienia.	•	
			Leżąc z podparciem.	W masce przeciwgazowej.	4			
5	200m/300x	Figura: grenadjer „V. B."	Leżąc z wolnej ręki.		5	2 trafienia.	Polowy z pełnym rynsztunkiem.	
6	300m/400x	Figura k. m. Widok z przodu.	Leżąc z podparciem.		5	1 trafienie.	•	
7	150m/200x	Figura: szarżujący kawalerzysta.	Stojąc.	Szybki ogień: 5 strzałów w 30 sekundach	5	2 trafienia.	•	Przed rozpoczęciem nie wolno składać się. Pokazać wszystkie trafienia naraz.
8	150m/200x	Głowa.	Leżąc z podparciem.		5	2 trafienia.	•	
9	100m/100x	Popiersie ukazujące się na znak na przeciąg 4 sekund 9 razy	Leżąc z wolnej ręki.	Strzał podchwytowy.	3	4 trafienia.	•	
			Klęcząc z wolnej ręki.		3			
			Stojąc z wolnej ręki.		3			
10	400m/500x	Tarcza pierścieniowa z popiersiem.	Leżąc z podparciem.		5	3 trafienia w obrębie największego pierścienia.	Ćwiczebny z hełmem.	

[1]) Saperzy opuszczają ćwiczenia. L. p. 9 i 10.

[2]) Odległość w krokach (x) ma zastosowanie na byłych strzelnicach austrjackich.

[3]) Za zero uważa się strzał chybiony (poza tarczą) i strzał trafiony poza obrębem największego pierścienia tarczy (+).

Figury mogą być samoczynnie padające z wyjątkiem L. p. 7 i 9.

C. PROGRAM STRZELAŃ SZKOLNYCH I-ej KLASY STRZELECKIEJ

dla kompanji (szwadronu) karabinów maszynowych, plutonu broni towarzyszącej, czołgów i wszystkich innych rodzajów wojska z wyjątkiem piechoty, kawalerji i saperów.

L. p.	Odległość w metrach i krokach	C e l.	Postawa strzelca.	Specjalny warunek ćwiczenia	Ilość naboi.	Warunki do spełnienia.	U b i ó r.	U W A G A.
S t r z e l a n i e n a o d l e g ł o ś ć s k r ó c o n ą.								
1	25 m	Tarcza do strzelania skupionego na odległość skróconą	Leżąc z podparciem.	Strzelanie skupione.	5	Ż a d n e.	Ćwiczebny (pas, ładownice, czapka).	
2	„	„	„	„	5	4 trafione, skupione w kole o średnicy 16 cm.	„	
S t r z e l a n i e n a o d l e g ł o ś c i n o r m a l n e.								
3	100m/100x [1])	Tarcza pierścieniowa z głową.	Leżąc z podparciem.		5	40 punktów bez zera. [2])	Ćwiczebny.	
4	100m/100x	„	Leżąc z wolnej ręki.		4	44 punkty, jedno zero dopuszczalne przy strzałach w masce.	Ćwiczebny z hełmem.	
			Leżąc z podparciem	W masce przeciwgazowej	4			
5	150 m/ 200x	„	Leżąc z podparciem.		4	40 punktów, jedno zero dopuszczalne	„	
			Klęcząc z wolnej ręki.		4			
6	200 m/ 300x	Tarcza pierścieniowa z popiersiem.	Leżąc z podparciem.		4	36 punktów, dwa zera dopuszczalne	Polowy z pełnym rynsztunkiem.	
			Leżąc z wolnej ręki.		4			
7	100 m/ 100x	Figura w skoku.	Stojąc z wolnej ręki.		4	3 trafienia.	Ćwiczebny z hełmem.	
				W masce przeciwgazowej	4			

[1]) Odległości w krokach mają zastosowanie na byłych strzelnicach austrjackich.
[2]) Za zero uważa się strzał chybiony (poza tarczą) i strzał trafiony poza obrębem największego pierścienia (+).

D. PROGRAM STRZELAŃ SZKOLNYCH 2-ej KLASY STRZELECKIEJ

dla kompanji (szwadronu) karabinów maszynowych, plutonu broni towarzyszącej, czołgów i innych rodzajów wojska z wyjątkiem piechoty, kawalerji i saperów.

L. p.	Odległość w metrach i krokach.	C e l.	Postawa strzelca.	Specjalny warunek ćwiczenia.	Ilość nabol.	Warunki do spełnienia.	U b i ó r.	U W A G A.
1	100m/100x[1])	Tarcza pierścieniowa z głową.	Leżąc z podparciem.		8	45 punktów bez zera[3]).	Ćwiczebny.	z tego 3 strzały próbne.
2	150m/200x	„	Klęcząc.		5	35 punktów, jedno zero dopuszczalne.	Ćwiczebny. z hełmem.	
3	300m/400x	Tarcza pierścieniowa z popiersiem.	Leżąc z podparciem.		5	20 punktów, jedno zero dopuszczalne.	„	
4	150m/200x	Figura w skoku.	Stojąc.		4	3 trafienia.	„	
			Leżąc z podparciem.	W masce przeciwgazowej.	4			
5	200m/300x	Figura: [2]) grenadjer „V. B.“	Leżąc z wolnej ręki.		5	2 trafienia.	Polowy z pełnym rynsztunkiem.	

[1]) Odległości w krokach (x) mają zastosowanie na byłych strzelnicach austrjackich.

[2]) Figura może być samoczynnie padająca albo stała.

[3]) Za zero uważa się strzał chybiony (poza tarczą) i strzał trafiony poza obrębem największego pierścienia tarczy (+).

736. WYBÓR I ZMIANA PUNKTU CELOWANIA.

W normalnych warunkach, t. j. przy karabinie wzorowym i przeciętnych warunkach atmosferycznych, wybór punktu celowania zależy od zamierzonego punktu trafienia, celownika i odległości celu.

Przy strzale na odległość celownika celuje się w zamierzony punkt trafienia, przy strzelaniu na odległość bliższą celuje się poniżej zamierzonego punktu trafienia o wysokość toru na tej odległości i odwrotnie.

Do celu dużego, jak np. figura w skoku, klęcząca, stojąca i t. p., celuje się w środek, umieszczając przez to najkorzystniej cały rozrzut.

Wpływ karabina. Jeżeli karabin góruje (dołuje) lub zbacza w prawo (w lewo), to należy celować o tyle w przeciwną stronę, o ile punkt trafienia, względnie środek rozrzutu umieszczony jest powyżej (poniżej, w prawo, w lewo) od zamierzonego punktu trafienia.

Wpływ chwili. Jeżeli wpływy atmosferyczne odchylają punkt trafień, to celuje się o tyle w przeciwnym kierunku, o ile następuje odchylenie.

Jeżeli strzelcowi wiadomo, że jego karabin odchyla, to w wyborze punktu celowania uwzględnia on stale ten wpływ karabina, podobnie postępuje strzelec, jeżeli mu jest wiadomy wpływ chwili.

Najczęstszym powodem odchylenia strzałów są błędy popełniane przez strzelca np. zerwanie, błędne celowanie. Z tego to powodu nie należy pozwalać strzelcowi na zmianę punktu celowania za każdym odchylonym strzałem, gdyż strzelcy są zbyt pochopni do przypisywaniu broni swych własnych błędów.

Tylko bardzo dobry strzelec, który jest zupełnie pewny poprawnego strzału, może zmienić punkt celowania na podstawie wyniku poprzednich strzałów, jeżeli jest pewien, — że wada karabina lub wpływ chwili powoduje odchylenie trafień.

737. WYKONANIE STRZELAŃ SZKOLNYCH.

Do strzelań szkolnych należy używać wyłącznie karabinów dobrych i przystrzelanych, odpowiadających w zupełności warunkom określonym w instrukcji o broni piechoty.

Każdy rekrut powinien być dokładnie poinformowany o właściwościach jego karabina. W tym celu do jego książeczki strzeleckiej powinna być zawsze dołączona metryka jego karabina (arkusz i obraz przystrzelania).

Przygotowanie strzelania. Każde poszczególne strzelanie szkolne powinno być poprzedzone w przeddzień — ćwiczeniami w celowaniu i oddawaniu strzału nabojem ćwiczebnym, lub w miarę możliwości nabojem ślepym, oddawanym na taką odległość i w takich warunkach, w jakich ma nastąpić strzelanie ostre.

Dzień strzelania. Dzień strzelania powinien być możliwie pogodny. Przy temperaturze poniżej 7^0 C — strzelań szkolnych przeprowadzać nie wolno.

Jeżeli warunki atmosferyczne w dniu strzelania są nienormalne, należy przed rozpoczęciem strzelania oznaczyć wpływ chwili. Najlepszy strzelec oddaje 5 strzałów z najlepszego karabina z podparciem. To samo przeprowadza się w czasie strzelania jeżeli zajdą poważniejsze zmiany w warunkach atmosferycznych.

Własny karabin. Każdy żołnierz strzela ze swego karabina. Wyjątkowo można zezwolić na strzelanie z obcego karabina. W tym wypadku daje się strzelcowi 3 strzały próbne i zmianę karabina notuje w książeczce strzeleckiej.

Ułatwienia. Wolno strzelać w okularach, z lewego ramienia. Nie wolno znaczyć punktu celowania na tarczy.

Pokazywanie wyników. Wyniki strzałów pokazuje się pojedyńczo po każdym strzale (również próbnym), z wyjątkiem strzelań skupionych, ćwiczeń w ogniu szybkim i o strzale podchwytowym, przy których pokazuje się wszystkie strzały razem.

Ilość ćwiczeń. W jednym dniu przerabia się tylko jedno strzelanie, wyjątkowo dwa.

Powtarzanie strzelania. W razie niespełnienia warunków strzelania, strzelec powtarza tylko strzały chybione lub niewystarczające do spełnienia warunków — najwyżej 5, względnei 9 (przy strzelaniach o tej ilości nabojów).

Do spełnienia warunków nie wlicza się strzałów chybionych lub niewystarczających, tylko strzały dobre i powtórzone. Strzały powtórzone wpisuje się do książeczki strzeleckiej czerwonym ołówkiem.

Jeżeli przy powtarzaniu strzelec ponownie nie spełni warunków, mimo dodania 5 względnie 9 naboi, wówczas dowódca kompanji decyduje czy przechodzi do następnego ćwiczenia. Ćwiczenia niespełnione powtarza ewentualnie później, jeżeli pododdział posiada zaoszczędzoną amunicję.

Obliczenie procentu trafień. Liczbę trafień pomnożoną przez 100 dzieli się przez liczbę oddanych strzałów. Np. strzelających 110 po 5 strzałów = 550 strzałów. Ilość trafionych = 495 % trafień=495.100:550 = 90%.

Za trafienia uważa się każdy strzał trafiony w obrębie największego pierścienia tarczy.

D. Strzelania bojowe.

738. ZADANIA STRZELAŃ BOJOWYCH.

Strzelanie bojowe jest niezbędnym i najskuteczniejszym środkiem wyszkolenia bojowo-strzeleckiego, którego istotę stanowi dla strzelców walka ogniowa, a dla niższych dowódców — kierowanie ogniem.

Zadaniem strzelań bojowych jest:

1) wyrobienie u strzelca sprawności w celnem ostrzeliwaniu celów bojowych w terenie, przy bojowem zachowaniu się, w warunkach w jakich może postawić żołnierza rzeczywista walka;

2) wychowanie strzelca do samodzielnego, zdecydowanego działania ogniowego z własnej inicjatywy i nauczenia go celowego stosowania ognia;
3) wyćwiczenia strzelca i zespołów w ogniowem współdziałaniu i w karności ogniowej;
4) wykształcenie dowódców w kierowaniu ogniem.

Wyszkolenie w strzelaniu bojowem dzieli się na:
a) ćwiczenia przygotowawcze,
b) strzelania bojowe pojedyńcze i w oddziałach.

739. ĆWICZENIA PRZYGOTOWAWCZE DO STRZELAŃ BOJOWYCH.

Przedmiotem ćwiczeń przygotowawczych są wszystkie elementy bojowo-strzeleckiej działalności strzelca, oddziału i dowódcy, jako kierownika ognia, przerabiane z nabojami ćwiczebnemi i ślepemi.

Ćwiczenia te mają uczyć:
a) pojedyńczych strzelców:
— odnajdywania celu, dostosowania postawy do terenu, umiejętności wykorzystania terenu dla podparcia i osłony;
— oceniania położenia bojowego, samodzielnego decydowania, kombinowania ognia z ruchem, współdziałania w walce;
— przechodzenia od strzelania do walki granatami i walki wręcz, ponownego podjęcia ognia po wysiłku szturmowym;
— fizycznej i psychicznej wytrwałości strzeleckiej, oraz ciągłości wysiłku;
— używania łopatki podczas strzelania;
— szybkiego i celnego ognia do celów denerwujących (strzelanie w obronie do celów nacierających i t. p.;
— samodzielnego używania broni w ramach zadania drużyny, oraz działania pod bezpośredniem kierownictwem drużynowego i sekcyjnego;
— karności ogniowej;
b) dowódca drużyny i sekcyjni (ewent. d-ca plutonu):
— samodzielnego, celowego kierowania ogniem i wzajemnego współdziałania;
— współdziałania drużyn i koordynowania ich działań przez d-cę plutonu;
— kierowania ogniem;
— utrzymania łączności w walce ogniowej, podawania rozkazów i uzupełniania amunicji;
— współdziałania z ciężkiemi karabinami maszynowemi i ewentualnie bronią towarzyszącą.

740. URZĄDZENIE ĆWICZEŃ PRZYGOTOWAWCZYCH.

Do ćwiczeń przygotowawczych należy używać figur bojowych i ewent. celów żywych, które czynią ćwiczenia prawdopodobnemi. Ćwi-

czenia te należy przeprowadzać w terenie urozmaiconym pokrytym lejami, okopami i t. p., aby strzelcowi dać możność strzelania w różnych położeniach ciała.

Ćwiczenia przygotowawcze do strzelań bojowych należy rozpoczynać po kilku pierwszych strzelaniach szkolnych, po osiągnięciu przez strzelców dostatecznego wyszkolenia bojowego, z którem ćwiczenia przygotowawcze są ściśle związane.

Przy ćwiczeniach przygotowawczych kłaść specjalny nacisk na naukę umiejętnego wykorzystywania terenu przez strzelców. Każdy z nich musi umieć odruchowo szukać, względnie budować sobie przy pomocy łopatki dogodne stanowisko do skutecznego strzału, t. j. podparcie dla karabina, osłony i t. p. Dalej strzelec musi umieć odróżniać zasłonę, która chroni go tylko przed wzrokiem nieprzyjaciela, od osłony, chroniącej go przed pociskiem.

741. ZASADY STOSOWANIA OGNIA.

W czasie ćwiczeń przygotowawczych należy uczyć strzelców praktycznego zastosowania nabytych wiadomości strzeleckich i bojowych, a w szczególności uczyć należy kiedy i jakie cele można z powodzeniem ostrzeliwać, ze względu na prawdopodobieństwo trafienia (odległość, wielkość, gęstość, widoczność i głębokość celów), na ważność celu i położenie bojowe (cel taktycznie ważnieszy, cel więcej zagrażający i t. p.) i ze względu na zadanie — (naprzykład — czaty, zwiady, walka opóźniająca).

Zasadniczo, pojedyńczy strzelec nie powinien strzelać na odległość ponad 400 m. W granicach tej odległości prawdopodobieństwo trafienia wzrasta stosownie do bliskości, wielkości i gęstości celu.

Dobry strzelec może strzelać jeszcze do jeźdźca lub grupy na odległość 600 m. Strzelcy wyborowi mogą przy użyciu lunety celowniczej strzelać do 1000 m. do celów odpowiednio dużych.

Strzelać należy z celownikiem odpowiadającym odległości celu, lub najbliższym wyższym. Celuje się pod cel. Właściwość danego karabina, a przedewszystkiem obserwacja podania pocisków, mogą spowodować wybór innego stosowniejszego punktu celowania.

Do celu poruszającego się w bok celuje się w brzeg lub nieco dalej przed cel — po stronie kierunku ruchu.

W razie słabego wiatru celuje się w brzeg celu po stronie, z której wieje wiatr, lub nieco dalej w kierunku przeciwnym wiatrowi. Przy silnym wietrze nie powinno się strzelać na odległości ponad 200 m.

Z otwarciem ognia zasadniczo czekać należy do chwili osiągnięcia prawdopodobieństwa pełnej skuteczności.

Pierwsze otwarcie ognia nakazuje z zasady dowódca. Poszczególny żołnierz ma prawo do samodzielnego rozpoczęcia ognia w razie nagłego i bezpośredniego zetknięcia się z nieprzyjacielem,albo też — pojawienia się korzystnych celów, widocznych tylko przez czas krótki, o ile dowódca nie zastrzegł sobie wyraźnie otwarcia ognia i nie będzie to ze szkodą dla własnych oddziałów.

742. OKREŚLANIE ODLEGŁOŚCI.

Odległość można określać przez ocenę na oko, z mapy, lub przez mierzenie za pomocą specjalnych instrumentów.

Należytą sprawność w ocenie odległości osiąga się przez częste i nieustanne ćwiczenia. Naukę rozpoczyna się w pierwszych dniach wyszkolenia i prowadzi przez cały czas służby.

Początkowo, ocena odległości stanowi odrębne ćwiczenia dla siebie, następnie łączy się z ćwiczeniami bojowemi i strzeleckiemi. Pozatem należy wykorzystywać do ćwiczeń każdą sposobność.

Przedmiotem oceny powinny być przedmioty i punkty terenu, cele żywe, żołnierze w rynsztunku, rozstawieni na różnych odległościach, we wszelkich postawach, dalej figury bojowe i grupy, przedstawiające nieprzyjaciela.

Na wstępie nauki oceny, żołnierz musi wbić sobie w pamięć pewne odległości podstawowe, czyli jednostki miary, t. j. przedewszystkiem odległość 100 m., następnie 200, 300 i 400 m.

Jeden z najprostszych sposobów oceny odległości polega na tem, że przy pomocy podstawowych odległości, tkwiących w pamięci i oku, odznacza się daną przestrzeń okiem po ziemi, licząc ile razy jednostka miary (odległość podstawowa) mieści się w ocenionej przestrzeni.

Przy większych odległościach należy podzielić ocenianą przestrzeń na dwie części, następnie ocenić część bliższą i podwoić ją. Przytem trzeba uwzględnić pozorne skracanie się przestrzeni na dalszych odległościach.

Jeżeli dokładna ocena odległości sprawia trudność, to ustala się, ile dana przestrzeń może wynosić maximum i ile minimum i oblicza się średnią, która będzie w przybliżeniu prawdziwą.

Trafna ocena odległości wymaga uwzględnienia szeregu czynników, które zmieniając wrażenie wzrokowe, wpływają nieraz znacznie na wyniki oceny jak: rodzaj i ukształtowanie terenu, oświetlenie, pogoda, położenie słońca, wielkość celu, postawa z jakiej się ocenia i chwilowe podniecenie oceniającego i t. p.

Ocena bywa za krótka:

— przy podnieceniu walką,

— gdy przedmiot jest silnie oświetlony, gdy słońce jest za strzelającym, gdy tło jest bardzo jasne, gdy powietrze jest bardzo czyste i przejrzyste;

— gdy część terenu dzieląca przedmiot oceny od oceniającego jest niewidoczna (np. parów — dolina i t. p.) lub gdy między oceniającym i przedmiotem niema uwydatniających się punktów pośrednich (w terenie bardzo równym, łąki, łany, woda, śnieg);

— gdy przedmiot oceny jest bardzo duży.

Ocena bywa za daleką:

— w postawie leżącej, klęczącej i z rowu;

— przeciw słońcu, gdy przedmiot jest słabo oświetlony, o zmroku;

— w terenie pagórkowatym, pokrytym, gdzie między oceniającym i przedmiotem jest dużo przedmiotów pośrednich, lub też ciemne przestrzenie terenu;
— w alejach, wąwozach i długich ulicach;
— gdy przedmiot oceny jest tylko częściowo widoczny;
— w dnie mgliste, pochmurne;
— przy migocącem i silnie rozgrzanem powietrzu.

Przy ćwiczeniach poświęconych specjalnie ocenie odległości należy każdą ocenianą odległość sprawdzić przez odmierzenie krokami, przy pomocy przyrządów optycznych, map i t. p.

D. Strzelania bojowe.

743. PRZEPROWADZENIE STRZELANIA BOJOWEGO.

Strzelanie bojowe musi być tak przygotowane, przeprowadzone i omówione, ażeby każdy strzelec i dowódca wyniósł z niego najwyższe zainteresowanie, zadowolenie i pogłębienie zaufania do siebie, swojej broni, współpracy z kolegami i do swego dowódcy.

Strzelanie bojowe należy przeprowadzać w możliwie różnym terenie i w różnych warunkach bojowych. Urządzenie strzelnicy bojowej powinno odpowiadać rzeczywistości pola walki.

Jako celów należy używać figur bojowych padających samoczynnie lub z pomocą tarczowych i figur ruchomych.

Należy uwzględniać również cele ruchome, posuwające się skokami naprzód, nagle zjawiające się i krótki czas widoczne i cele zamaskowane, wreszcie cele przedstawiające broń maszynową i poruszającą się kawalerję.

Strzelania bojowe przeprowadzać należy wyłącznie w stroju polowym z pełnym rynsztunkiem. Strzelający nie zbierają łusek.

744. OMÓWIENIE STRZELAŃ I WYNIKI TRAFIENIA.

Strzelanie należy omówić pod względem strzeleckim, taktycznym i pod względem zachowania się bojowego. Wyniki trafień należy oceniać nietylko w stosunku do ilości zużytej amunicji i warunków w jakich odbywało się strzelanie, lecz przedewszystkiem w stosunku do zadania i celu taktycznego jaki miano osiągnąć. Sama ilość trafień nie stanowi jeszcze o wartości strzeleckiej oddziału.

Wyniki strzelania bojowego pojedyńczego liczy się każdemu strzelcowi osobno; strzelania w drużynie, w plutonie i t. d., oblicza się wspólnie dla całego zespołu.

Do protokółów strzelania wpisuje się miejsce, dzień, rodzaj strzelania, ilość strzelających, ilość oddanych strzałów, procent trafień, z jakiej odległości i do jakich celów strzelano, warunki atmosferyczne, wreszcie sposób przeprowadzenia ćwiczenia, ocenę wyszkolenia oraz uwagi.

Do książeczki strzeleckiej żołnierza wpisuje się tylko dzień i miejsce odbytego strzelania, oraz ogólną ocenę strzelania.

E. Strzelania różne.

745. STRZELANIE NOCNE.

Najprostszy sposób strzelania do celu zupełnie niewidocznego, którego kierunek jest znany, polega na ustawieniu broni w ten sposób, aby zachowała położenie nawet po większej ilości strzałów.

Do tego celu można posługiwać się wszelkiego rodzaju improwizacjami, mającemi na celu mechaniczne ustalenie kierunku broni, jak, np. kozłami strzeleckiemi, lub specjalnemi podstawami, uniemożliwiającemi poruszenie się karabina.

Można również posługiwać się celem pomocniczym, ustawionym tak blisko, aby był widoczny nawet w najgorszych warunkach oświetlenia. Sposób ten jednak daje słabe rezultaty.

746. OSTRZELIWANIE PŁATOWCÓW.

Nadlatujące płatwoce należy ostrzeliwać z następującemi celownikami, celując w przód płatowca:

Wysokość płatowca	dla kb. Mausera	dla kb. Berthiera	dla kb. Manlichera
do 400 m.	1400 — 1700 m.	1500 — 1900 m.	1600—2000 m.
400 — 700 m.	1700 — 2000 m.	1900 — 2300 m.	2000—2400 m.

Połowa strzelającego oddziału strzela z celownikiem wyższym, połowa zaś z celownikiem niższym — według powyższej tabelki.

Celownika nie należy zmieniać, póki cel nie zmieni swej wysokości. Zmiana odległości nie wpływa na zmianę celownika.

F. Służba na strzelnicy.

747. ZARZĄDZENIE STRZELANIA.

Dowódca kompanji przygotowuje przy pomocy podoficera broni w przeddzień strzelania książeczki strzeleckie. Ustala i zestawia, kto i jakie strzelania ma przerabiać, kto ma braki do uzupełnienia, kto ma powtarzać dane strzelanie i t. p.; wyznacza potrzebną amunicję i przeprowadza przegląd broni.

Kierownik strzelania wydaje w przeddzień zarządzenia dotyczące służby tarczowych i zabezpieczenia strzelnicy. Zwłaszcza na strzelnicy bojowej służba ubezpieczenia i służba tarczowych musi być zorganizowana ze szczególną starannością.

Zarządzenia przygotowawcze do strzelania wydaje kierownik w rozkazie i omawia je ustnie na odprawie.

Rozkaz strzelania obejmuje także czas rozpoczęcia strzelania, ewentualnie czas wymarszu, ubiór oddziału strzelającego, rodzaj i warunki ćwiczenia.

Celowem jest wysyłanie tarczowych i ubezpieczających na strzelnicę przed oddziałem strzelającym, aby przygotowali na czas tarcze, wskaźniki i t. p.

Przed rozpoczęciem strzelania.

748. PRZEGLĄD BRONI I PODZIAŁ SŁUŻBY.

Po przybyciu oddziału strzelającego na strzelnicę dowódca zarządza przegląd broni i ładownic. Następnie wyznacza instruktorów na każde stanowisko, przydziela tarczowych do odpowiednich tarcz i dzieli oddział strzelających na grupy według ilości stanowisk. W obrębie każdej grupy instruktor wyznacza kolejność strzelania poszczególnych strzelców.

Zmiana strzelających na stanowiskach, zmiana tarczowych i instruktorów musi być przed rozpoczęciem strzelania uregulowana i przygotowana.

Stosownie do rodzaju strzelnicy, urządzenia tarcz, schronów i połączeń, kierownik strzelania reguluje służbę tarczowych, sposób pokazywania wyników i porozumiewania się oddziału strzelającego z tarczowymi.

Na strzelnicy prymitywnie urządzonej kierownik strzelania musi dokładnie pouczyć wszystkich o zachowaniu się, aby uniknąć niebezpieczeństwa.

Następnie objaśnia strzelającym rodzaj strzelania, tarcze, warunki do spełnienia, sposoby pokazywania wyników i udziela im potrzebnych wskazówek.

Podczas strzelania.

749. POPRAWNY STRZAŁ I NADZÓR NAD INSTRUKTORAMI.

Kierownik strzelania czuwa nad poprawnem, prawidłowem oddawaniem strzałów, unikając jednak zbytniego krępowania strzelających.

Istotną miarą dobrego strzału i probierzem dobrego strzelca jest, prócz trafienia, spokój, z jakim został oddany strzał.

Ścisłe przestrzeganie i uczenie najpoprawniejszego wykonywania poszczególnych czynności strzału powinno mieć miejsce przy wyszkoleniu wstępnem, przed strzelaniem, a nie w czasie samego strzelania.

Kierownik nadzoruje pod tym względem strzelanie i instruktorów.

W razie gdy zachodzi podejrzenie, że tarczowi pokazują fałszywie wyniki, kierownik osobiście skontroluje tarcze i pokazywanie, a w razie stwierdzenia nieprawidłowości — winnych karze.

Żołnierz, który ćwiczenie swoje odstrzelał, melduje o wynikach kierownikowi z książeczką strzelecką w ręku.

Po ukończeniu strzelania.

750. UPORZĄDKOWANIE STRZELNICY.

Po ukończeniu strzelania kierownik zarządza uporządkowanie strzelnicy, oblicza wyniki, spisuje protokół strzelania i wypełnia księgę użycia strzelnicy. Po zbiórce całego oddziału zarządza przegląd broni i kontrolę łusek.

Ani jednej łuski nie może brakować; wymaga tego dobro skarbu i porządek cechujący wojsko.

Obowiązki podoficera broni.

751. PRZYGOTOWANIE STRZELANIA.

Podoficer broni jest pomocnikiem dowódcy kompanji w przygotowaniu i w przeprowadzeniu strzelania.

Bada on stan strzelnicy, schronów, tarcz i przyborów pomocniczych.

Przygotowuje protokóły i książeczki strzeleckie, ołówki oraz wykaz strzelców mających uzupełniać i powtarzać pewne strzelanie.

Dostarcza na strzelnicę potrzebną amunicję wraz z zapasem i wydaje ją. Odbiera łuski i zestawia rozrachunek amunicji.

Przynosi potrzebne karabiny wzorowe, przybory do czyszczenia, smarowania i wszelki potrzebny sprzęt. Powinien również posiadać lornetkę i jeden egzemplarz Instrukcji strzeleckiej.

Po skończeniu strzelania dogląda uporządkowania strzelnicy.

752. CZYSZCZENIE BRONI.

Na każdej strzelnicy należy urządzać stanowisko do czyszczenia broni, zaopatrując je w potrzebne przybory.

Podoficer broni, względnie jego pomocnik pilnuje, aby żołnierze natychmiast po strzelaniu przecierali i zlekka smarowali przewód lufy, zostawiając gruntowne czyszczenie broni do czasu powrotu do koszar.

Obowiązki instruktora.

753. SPOSÓB INSTRUOWANIA.

Instruktor przestrzega, aby zachowanie strzelca na stanowisku nie zagrażało bezpieczeństwu i było zgodne z przepisami. Obserwuje sumiennie poszczególne czynności strzelca przy oddawaniu strzału.

Po oddaniu strzału wykazuje mu błędy, zwracając przedewszystkiem uwagę na rzeczy najważniejsze, jak wzięcie pierwszego oporu, wstrzymanie oddechu, prawidłowe ściąganie spustu i zachowanie spokoju i przytomności w chwili oddania strzału.

Podczas oddawania srtzału nie należy strzelcowi zwracać uwagę, ani pouczać go.

Instruktor powinien dodawać strzelcowi otuchy i śmiałości, wytwarzając i podtrzymując w nim nastrój sportowej swobody.

Instruktor może pełnić zarazem funkcje pisarza, o ile nie wyznaczono osobnego pisarza. Pisarz, zapisując wyniki strzałów, powtarza głośno zapisywany wynik. Wynik podaje mu strzelający, co nie zwalnia jednak instruktora od obowiązków obserwowania pokazywanych wyników.

Przepisy bezpieczeństwa.

754. PRZEPISY UBEZPIECZENIA STRZELNICY.

Każda strzelnica musi posiadać przepisy określające, w zależności od warunków miejscowych, sposób jej ubezpieczenia, ilość posterunków, ich stanowiska i obowiązki, miejsca wystawiania czerwonych chorągiewek, czas używania strzelnicy, sygnały i ewentualnie potrzebę ogłaszania o strzelaniu okolicznej ludności.

Przepisy powyższe powinny być umieszczone na strzelnicy w miejscu widocznem.

Ścisłe przestrzeganie przepisów obowiązuje zarówno komendanta strzelnicy, jak i kierownika strzelania.

Szczegółowe przepisy dotyczące bezpieczeństwa strzelnicy bojowej obejmuje Instrukcja o wyborze i urządzeniu strzelnic bojowych.

755. PRZEGLĄD BRONI I ŁADOWNIC.

Przegląd broni i ładownic przeprowadza się natychmiast po przyjściu oddziału na strzelnicę.

Lufa nie może być zanieczyszczona; zatkanie lufy, podobnie jak i pozostawienie ochraniacza na lufie może spowodować jej rozerwanie. Ładownice mają być próżne.

Aby uniknąć zaniedbań, przegląd przeprowadza się z całym oddziałem naraz, ściśle przestrzegając obecności wszystkich.

756. OTWARCIE ZAMKÓW.

Zamki karabinów na strzelnicy mają pozostać otwarte przez cały czas strzelania odddziału, ochraniacze zdjęte.

757. ROZPOCZĘCIE STRZELANIA.

Kierownik zarządza rozpoczęcie strzelania dopiero po otrzymaniu od dowódcy oddziału ubezpieczającego meldunku o dokonanem ubezpieczeniu strzelnicy.

758. SZCZEGÓŁOWE ZAKAZY I NAKAZY CO DO BEZPIECZEŃSTWA.

Na strzelnicy nie wolno nikomu składać się, ani celować, nie wolno powtarzać, ani ładować, z wyjątkiem strzelającego na stanowisku.

Strzelający trzyma karabin zawsze wylotem w kierunku tarczy. Przy usuwaniu zacięć, przy wszelkich manipulacjach z bronią należy zwracać wylot w kierunku tarczy.

Przed zejściem strzelca ze stanowiska broń powinna być rozładowana; karabina naładowanego nie wolno nikomu zabierać ze stanowiska. Jeżeli wyjątkowo instruktor bierze karabin naładowany ze stanowiska, strzelec zwraca mu uwagę słowami „karabin naładowany".

W razie niewypału należy przeczekać pół minuty i dopiero potem otworzyć zamek.

Jeżeli zachowanie się strzelającego zagraża bezpieczeństwu, instruktor przerywa mu strzelanie.

Przed frontem karabinów na stanowiskach nie wolno przechodzić. Nikomu z oddziału strzelającego nie wolno chodzić do schronów i tarczowych bez wyraźnego rozkazu kierownika.

Od chwili dania sygnału „strzelać" tarczowym nie wolno wychylać się ze schronu.

Na strzelnicy prymitywnie urządzonej, gdzie tarczowi w celu pokazania wyników muszą wychodzić ze schronu, należy po każdym strzale broń zabezpieczyć, zaś w braku bezpiecznika zostawić zamek otwarty.

Nikomu nie wolno porozumiewać się z tarczowymi z wyjątkiem kierownika strzelania.

Porozumiewanie się głosem oddziału strzelającego z tarczowymi jest zabronione. Krzyki powodują łatwo nieporozumienie i wypadki a także niepokój przeszkadzający strzelającym i kierownikowi.

Służba tarczowych.

759. OBSŁUGA TARCZY.

Do obsługi tarczy potrzeba dwóch tarczowych.

Do nadzoru nad tarczowymi wyznacza się podoficera, jako dowódcę, który jest odpowiedzialny za sprawne działanie tarcz, rzetelne pokazywanie trafień, staranne zaklejanie przebić i przestrzeganie przepisów bezpieczeństwa przez tarczowych.

Przy ważniejszych strzelaniach nadzór nad tarczowymi obejmuje oficer.

Tarczowych należy przed strzelaniem pouczyć o ich czynościach, obowiązkach i przepisach bezpieczeństwa.

Tarczowi obowiązani są obchodzić się ostrożnie z materjałem tarczowym, zwłaszcza przy przenoszeniu jego z magazynu do schronu i odwrotnie.

Kierownik strzelania reguluje sposób wystawiania tarcz, pokazywania wyników i zalepiania przebić, stosownie do urządzenia danej strzelnicy i warunków ćwiczenia.

Komendant tarczowych jest odpowiedzialny za to, aby czas pokazywania się tarcz i inne warunki celów odpowiadały ściśle przepisom danego ćwiczenia względnie wskazówkom kierownika strzelania.

76. POKAZYWANIE WYNIKÓW.

Wyniki pokazuje się po każdym strzale pojedyńczo albo, stosownie do warunków ćwiczenia, po serji strzałów.

Po każdym pojedyńczym strzale do tarczy pokazuje się wynik przez wystawienie wskaźnika z cyfrą, odpowiadającą wartości trafionego pierścienia i przez przyłożenie krążka względnie wymienionego wskaźnika do miejsca przebicia tarczy przez pocisk. Wyniki strzałów do figury pokazuje się przez przyłożenie krążka w miejscu trafienia. Strzały chybione pokazuje się kilkakrotnym ruchem wahadłowym krążka przed tarczą.

Przy strzelaniu skupionem na odległości skrócone wyniki po oddaniu 5-ciu strzałów powinien strzelający objerzeć osobiście.

761. CZERWONA CHORĄGIEWKA WZGLĘDNIE TARCZA.

Tarczowi przed każdorazowem rozpoczęciem swych czynności wystawiają w miejscu dobrze widocznem czerwoną chorągiewkę, albo czerwoną tarczę sygnalizacyjną.

Chorągiewka czerwona lub tarcza oznacza zawsze: „niebezpieczeństwo, że nie wolno strzelać".

Póki widnieje czerwona chorągiewka lub tarcza nie wolno nikomu pod żadnym warunkiem oddać strzału, nawet gdyby przez omyłkę padł wyraźny rozkaz strzelania.

Ilekroć podczas strzelania pojawi się czerwona chorągiewka względnie tarcza, strzelający przerywa natychmiast ogień nawet bez rozkazu.

Czerwoną chorągiewkę względnie tarczę usuwają tarczowi z chwilą, gdy są gotowi i schronieni, co oznacza „gotowi — można strzelać".

762. SYGNAŁY.

Przed rozpoczęciem strzelania kierownik strzelania rozkazuje trąbić sygnały „baczność" i „strzelać".

Podczas strzelania daje się tarczowym sygnał „pokazać wyniki" dzwonkiem telefonicznym, sygnałem optycznym, w braku zaś tych — trąbką (tylko na strzelnicy szkolnej), względnie syreną lub gwizdkiem.

Po skończonem strzelaniu należy trąbić sygnał „ćwiczenie skończone" i odtrąbiono".

Wszelkie inne sygnały prócz powyższych są na strzelnicy wzbronione dla uniknięcia nieporozumień. Na strzelnicy bojowej nie wolno trąbić żadnych sygnałów oprócz sygnału rozpoczęcia i zakończenia strzelania.

Zachowanie się oddziału i strzelca.

763. ODDZIAŁ NA STRZELNICY.

Po przeglądzie broni i ładownic, podziale na stanowiska i wyznaczeniu kolejności strzelania poszczególnych strzelców, po pouczeniu i ob-

jaśnieniach — pierwsza serja strzelających odbiera naboje od podoficera broni, chowa je do ładownicy i zajmuje stanowiska.

Druga serja strzelających, z otrzymanemi nabojami w ładownicy czeka swojej kolei w pobliżu stanowiska. Reszta kompanji wiesza karabiny na kołkach, stawia je na stojakach, lub ustawia w kozły (zamki otwarte), poczem posiada zupełną swobodę. W odpowiedniej odległości od strzelających wolno rozmawiać, palić i t. p. Zachowanie się atoli powinno być spokojne i nie hałaśliwe, aby nie przeszkadzać w strzelaniu i kierowaniu strzelaniem.

764. STRZELANIE NA STANOWISKU.

Żołnierz wezwany do strzelania podaje swoje nazwisko instruktorowi, przymuje postawę na stanowisku, stawia celownik, poczem ładuje i rozpoczyna strzelanie.

Strzelający podaje pokazane wyniki instruktorowi, który je zapisuje, powtarzając głośno.

Po skończonem strzelaniu, żołnierz rozładowuje karabin, zostawiając zamek otwarty, zbiera łuski, zabiera od pisarza książeczkę strzelecką i melduje się z nią u kierownika.

765. NIEWYPAŁY I NIESPRAWNOŚĆ BRONI.

Niewypały próbuje się przy końcu strzelania. W razie niewypału należy obrócić nabój i oddać powtórnie strzał. Jeżeli i wtedy nie wypali należy próbować wystrzelić z innego karabina, a w razie ponownego niewypału oddać nabój jako niewypał podoficerowi broni. Strzelca-ucznia nie należy denerwować próbowaniem niewypałów.

Jeżeli podczas strzelania broń nie działa sprawnie, żołnierz najpierw sam stara się usunąć zacięcie względnie inną przyczynę niedomagania, trzymając wylot lufy w kierunku osi strzału. Jeżeli niedomagania nie może usunąć, oddaje broń rozładowaną instruktorowi względnie podoficerowi broni.

XXV. Zasady użycia c. K. m. w walce.

A. Charakterystyka sprzętu i organizacja.

766. CHARAKTERYSTYKA C. K. M.

Broń samoczynna o szybkostrzelności dochodzącej w praktyce do 300 (Hotchkiss) — 400 (Maxim) strzałów na minutę. Szybkostrzelność ta pozwala na zarzucenie pewnej przestrzeni terenu dość dużą ilością pocisków w małym przeciągu czasu.

Dzięki umieszczeniu c. k. m. na ciężkiej podstawie, broń ta w czasie strzelania nie podlega wstrząsom, co pozwala, raz wycelowawszy, oddać długą serję ognia w jedno miejsce.

Ciężka podstawa c. k. m. poza tem stwarza następujące możliwości:

1. można strzelać ponad głowy, przez przerwy i przed czoła własnych oddziałów;
2. umożliwia przerzucanie ognia nawet na cele niewidoczne;
3. pozwala na strzelanie ogniem pośrednim;
4. umożliwia strzelanie na pełną donośność danego pocisku („S" — 2500) — („Sc" — 3500) — („Dballe" — 3500);
5. strzelając z flanki możemy wytworzyć zaporę nie do przebycia do odległości 600 metrów;
6. pozwala na strzelanie w nocy, w mgle (mając za dnia przygotowane elementy strzelania;
7. urządzenia kierownicze przy pomocy, których przesuwamy lufę c. k. m. we wszystkich kierunkach pozwalają nam na dostosowanie wiązki do charakteru celu.

Waga c. k. m. od 40 — 60 kg. pozwala na dość łatwe przenoszenie go przez bezpośrednią obsługę. W obrębie pierwszej linji na odległościach bliskich od nieprzyjaciela posuwanie się z c. k. m. jest prawie, że wykluczone z powodu dużej jego widoczności. Szybkie i duże zużycie amunicji zmusza wszystkich dowódców jednostek c. k. m. do stałej troski o jej uzupełnienie.

Siły burzącej ogień c. k. m. nie posiada i dlatego używać go będziemy do celi żywych, mniej lub więcej odkrytych.

W zwalczaniu c. k. m. przeciwnika nie liczymy na zepsucie samej maszyny (sprzętu), gdyż to należy do wyjątków, ale na całkowite lub częściowe unieszkodliwienie obsługi, co nazywamy wiązaniem.

767. ROLA I ZADANIE C. K. M. W WALCE.

Dzięki powyższym właściwościom ciężkie karabiny maszynowe są najważniejszem narzędziem ogniowem piechoty.

W działaniach zaczepnych ognia ich będziemy używać do unieszkodliwienia gnazd ogniowych przeciwnika, a tem samem umożliwienia ruchu własnych oddziałów; w obronie — do załamania ruchu nieprzyjaciela i zwalczenia jego jednostek ogniowych wspierających ten ruch.

Wykonywując te zadania, tak w działaniach zaczepnych, jak i obronnych, muszą własne c. k. m. od samego początku walki uzyskać przewagę nad c. k. m. przeciwnika.

Przewagę tę uzyskuje się przez masowanie i ciągłość ognia. Np. 3 c. k. m. walczą z trzema c. k. m. npla znajdującemi się w tych samych warunkach. Jeżeli każdy z c. k. m. będzie zwalczał jeden c. k. m. przeciwnika, nie można przewidzieć, która strona zwycięży.

W innem rozwiązaniu ogień trzech naszych c. k. m. będziemy skierowywać na jeden c. k. m. nieprzyjaciela, a gdy ten zamilknie, ogień przeniesiemy na drugi, a potem trzeci c. k. m. nieprzyjaciela. Wynik tej walki jest zgóry przesądzony. Dlatego trzeba zawsze w walce dążyć do zbierania ognia własnych jednostek ogniowych na ważnych punktach nieprzy-

jaciela. Do tego by ogień masować (strzelać w jedno miejsce) c. k. m. nie muszą stać razem, muszą jedynie działać w myśl planu jednego dowódcy.

Ogień jest ciągły, to znaczy, że w ciągu całego działania c. k. m., są gotowe do dania silnego ognia na każdy zagrażający nam punkt; piechota ani przez chwilę nie może pozostać bez wsparcia c. k. m.

Ogień c. k. m. będzie masowany i ciągły, jeżeli nastąpi odpowiedni podział zadań między jednostki k. m. To zaś będzie mogło mieć miejsce wówczas jeżeli pewna ilość jednostek c. k. m. będzie miała jednego wspólnego dowódcę, który im będzie dawał zadania w walce. Do tej zasady jest dostosowana organizacja jednostek c. k. m.

768. ORGANIZACJA JEDNOSTEK C. K. M.

Bataljon piechoty posiada jedną kompanję k. m., pułk kawalerji — szwadron k. m. Artylerja posiada również pewną ilość k. m. dla własnej obrony.

Dowódca bataljonu piech. (d-ca pułku kaw.) jest tym dowódcą, który przez dowódcę komp. (szwadr.) k. m., dysponuje swemi c. k. m. Zjednoczone w jego ręku dowodzenie c. k. m. zapewnia im w każdym wypadku masowanie, ciągłość ognia i odpowiedni przydział zadań, czynników niezbędnych do uzyskania przewagi ognia.

Kompanja karabinów maszynowych składa się z trzech plutonów c. k. m. i jednego plutonu broni towarzyszącej. Plutony te są jednostkami dyspozycyjnemi dowódcy k. k. m. Dwie drużyny c. k. m. stanowią jeden pluton.

Zadania w walce mogą otrzymywać plutony i drużyny.

Jednostką ogniową jest jedna drużyna posiadająca 2 c. k. m., a nigdy pojedyńczy c. k. m. Pojedyńczy c. k. m. nie dawałby gwarancji (z powodu zacięć, przerw na ładowanie, przerw, z powodu rozgrzania lufy i t. d.), że otrzymane zadanie ogniowe będzie w stanie spełnić.

B. Rodzaje strzelań z c. k. m.

769. UŻYCIE C. K. M.

C. k. m. są przedewszystkiem bronią głębszego ugrupowania. Użycie ich w pierwszej linji jest mało wydajne. Jeżeli c. k. m. mają działać z głębszego ugrupowania, to muszą być zachowane pewne warunki bezpieczeństwa w stosunku do oddziałów własnych.

Strzelać z głębszego ugrupowania możemy albo ponad głowy, albo przez przerwy własnych oddziałów w czołowych rzutach.

770. STRZELANIE PONAD GŁOWY.

W sytuacji gdy na jednym poziomie mamy stanowisko c. k. m., nieprzyjaciela i oddziały własne, to dopiero od odległości 1200 metrów (dla pocisku „S" i „Dballe") lub 1100 metrów (dla pocisku „Sc"), wzwyż,

można strzelać ponad głowami tych oddziałów, przyczem odległość ich od stanowiska c. k. m. nie może być mniejsza niż 400, a odległość od celu nie mniejsza niż 600 metrów.

Ze wzrastaniem odległości strzelania wzrasta i możliwość przestrzelania własnych oddziałów — możliwość ta wzrasta również przy górującem stanowisku c. k. m., a niskiem położeniu oddziałów własnych.

Do strzelania ponad głowami własnych oddziałów niezbędne są następujące warunki:

a) odpowiedni stan broni;
b) zapewniona obserwacja własnych oddziałów;
c) minimalny kąt bezpieczeństwa.

ad a.

1. ponad głowy wolno strzelać tylko z c. k. m. (k. m. na ciężkiej podstawie), nigdy zaś z r. k. m., l. k. m.;
2. broń musi być obsłudze dokładnie znana;
3. zapewnione dostateczne chłodzenie lufy;
   (Maxim co dwie taśmy zmieniona woda, Hotchkiss cały czas strzelania lufa okładana mokremi szmatami);
4. w Maximie lufa, która wystrzeliła 5.000 sztuk naboi, a w Hotchkissie 2.000 sztuk nie nadaje się do strzelania ponad głowy.

ad b.

Strzelając ponad głowy własnych oddziałów, musimy cały czas widzieć te oddziały. Obserwacja jest nam konieczna do dokładnego ocenienia odległości, gdyż od tego ściśle jest uzależniona możność przestrzelenia własnych oddziałów. Np. strzelamy na równinie, odległość 1200 metrów, oddziały własne na 600 metrów — w tem położeniu jest możliwość przestrzenienia tych oddziałów, gdy jednak oddziały własne posuną się wprzód choćby o 50 metrów, tej możliwości już nie będzie.

ad c.

Minimalny kąt bezpieczeństwa osiąga się, jeżeli wiązka ognia c. k. m. przechodzi 15 metrów, a linja celowania 3 metry ponad głowami własnych oddziałów.

Sposób, jak w praktyce sprawdzić czy ponad dane oddziały możemy strzelać, podaje instrukcja strzelecka k. m.

771. STRZELANIE PRZEZ PRZERWY (LUKI). ODDZIAŁÓW.

Karabiny maszynowe, które straciły możności strzelania ponad głowy, starają się zadanie swoje spełnić, strzelając przez przerwy (luki).

Przerwy mogą być specjalnie przez dowódcę dla ognia k. m. nakazane, lub mogą się same w czasie akcji wytworzyć.

Warunki, pod któremi dozwolone jest strzelanie przez luki, są:

a) minimalny kąt bezpieczeństwa, jaki należy zachować między najbardziej wysuniętem skrzydłem oddziałów własnych, a osią strzału;
b) położenie skrzydeł oddziałów własnych musi być dokładnie obsłudze znane;

c) na osi strzału nie mogą znajdować się przedmioty, które mogłyby spowodować rekoszety (odskoki) np.: drzewa.

ad a.

Instrukcja strzelecka, c. k. m. podaje, jaki należy zachować kąt bezpieczeństwa, strzelając przez przerwy własnych oddziałów. Kąt ten podany jest w tysięcznych. Przy każdym c. k. m. na ślizgaczu jest nacięta podziałka w tysięcznych, co pozwala na zmierzenie tego kąta dokładnie. Przed ustawieniem c. k. m. i możnością zmierzenia luki przy pomocy ślizgacza, możemy i musimy to uczynić innemi sposobami jak np.: lornetką, linijką centymetrową, wysuniętym kciukiem, kątomierzem kieszonkowym i t. d.

ad b.

Obsługa strzelająca przez luki własnych oddziałów musi dokładnie widzieć ich skrzydła, gdyż od położenia ich uzależniony jest kąt bezpieczeństwa. (W metrach przerwa powinna wynosić mniej więcej około 60 metrów, by można było strzelać przez nią ogniem c. k. m.).

W wielu wypadkach (najczęściej w obronie) jednostki c. k. m. znajdują się na skrzydłach własnych oddziałów i stąd przed te skrzydła muszą kłaść swój ogień. Ten rodzaj strzelania nazywamy strzelaniem przed czoła.

772. STRZELANIE PRZED CZOŁA WŁASNYCH ODDZIAŁÓW.

Dla bezpieczeństwa własnych oddziałów trzeba zachować: a) minimalny odstęp bezpieczeństwa, b) i mieć zapewnioną obserwację czoła własnych oddziałów.

ad a.

Odstęp bezpieczeństwa podają tabele Instrukcji Strzeleckiej C. K. M., jak również instrukcja ta szczegółowo omawia, jak te tabele stosować (np.: w natarciu podwójnie i t. d.). Na odległości 600 m. od stanowiska do czoła oddziałów własnych odstęp bezpieczeństwa wynosi około 48 metrów.

ad b.

Z tych samych powodów co i przy strzelaniu przez luki musi być zapewniona obserwacja czoła własnych oddziałów.

C. Zasady stosowania ognia z c. k. m.

773. ZASADY OGÓLNE.

Chcąc zrozumieć zasady stosowania ognia, trzeba wiedzieć, jak wygląda ocena odległości na polu walki. Błędem dopuszczalnym (przez instrukcję), w ocenie odległości, w pokojowych warunkach ćwiczebnych jest 10% ocenianej długości, a więc np. oceniając odległość 1.700 metrów, wolno nam omylić się o 170 metrów; błąd ten najmniej się podwoi.

Jeżeli będziemy strzelać ogniem punktowym zaryglowanym do celu, który stoi na odległości 1.850 metrów i w ocenie odległości popełnimy

błąd 150 metrów (mniej niż pokojowy dopuszczalny), to postawimy celownik 1.700 m.

W tym wypadku środek rozrzutu naszej wiązki padnie na odległości 1700 metr. Głębokość rozrzutu na tej odległości równa się 110 m. czyli najbliższe strzały padną na odległość 1.645 m., a najdalsze na odległości 1.755 m. W cel nie trafi ani jeden z pocisków.

Skutkiem tego ognia punktowego (zaryglowanego i odryglowanego), jako ognia skutecznego używa się wyjątkowo.

Ognia tego dzięki skupionej wiązce i widoczności jej w terenie używa się przedewszystkiem do sprawdzenia, czy odległość została oceniona dobrze, czyli do t. zw. wstrzelania, którem musi się rozpoczynać każde strzelanie.

Ognia punktowego. jako ognia skutecznego używa się rzadko, a mianowicie:

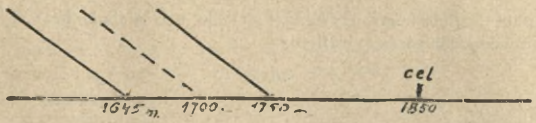

Rys. 364.

1. strzelanie na odległości mniejsze od 1.000 metrów,
2. ostrzeliwanie celi, do których c. k. m. jest dokładnie wstrzelany,
3. ostrzeliwanie celi głębokich (ponad możliwą pomyłkę oceny odległości),
4. strzelanie zapór płaskich (jeżeli nie stosujemy pogłębiania).

We wszystkich pozostałych wypadkach stosować będziemy inne rodzaje ognia.

774. OGIEŃ SZEROKI.

Ma zastosowanie, gdy: 1) cel jest szeroki, 2) dla zwiększenia prawdopodobieństwa trafienia.

ad 1.

Ogniem szerokim ostrzeliwujemy cele szerokie np.: tyraljerkę, zarys okopów i t. d.

Prowadzić ten ogień należy równomiernie, by cała ostrzeliwana przestrzeń była jednakowo nasycona pociskami; w przeciwnym razie powstaną luki nieostrzelane. Szybkość poszerzania, zależną od odległości strzelania, podaje Instrukcja Strzelecka c. k. m.

ad 2.

Wytłómaczymy to przykładem. Na skraju lasku odległego od nas 1.300 metrów znajduje się c. k. m. npla. Mimo dokładnej obserwacji skraju lasku, który jest szeroki 50 m., nie jesteśmy w stanie określić, w którem miejscu znajduje się ten c. k. m. Stosując ogień punktowy w któ-

kolwiek miejsce tych 50 metrów, pokrywamy rozrzutem tego ognia szerokość 6 — 7 metrów, a więc 43 metry, na których właśnie można znajdować się c. k. m. npla, pozostaje nieostrzelane.

Chcąc uniknąć tego, obłożymy całe 50 m. naszym ogniem (stosując ogień szeroki) . zyskujemy wtedy wszelkie prawdopodobieństwo, że po wypuszczeniu dostatecznej ilości amunicji, ten c. k. m. (obsługa) zostanie trafiony.

Ogień szeroki, stosować możemy tylko wówczas, gdy odległość strzelania jest pewnie zmierzona, względnie wiązkę strzelania widzieliśmy dokładnie na wysokości celu. W przeciwnym razie stałoby się to samo, co pokazywaliśmy na przykładzie dla ognia punktowego (rozrzut ognia szerokiego wgłąb jest taki sam jak ognia punktowego).

775. OGIEŃ POGŁĘBIANY.

Ognia pogłębianego używamy: 1) do celi głębokich,2) dla zwiększenia prawdopodobieństwa trafienia.

ad 1.

Kolumny, zarysy rowów łącznikowych i t. p. będziemy ostrzeliwać ogniem pogłębianym.

ad 2.

Dla zwiększenia prawdopodobieństwa trafienia stosujemy dwa rodzaje ognia pogłębianego: ogień pogłębiany zwykły (100 metrów) i podwójny (200 metrów). Dla pierwszego względnie drugiego z tych ogni rozrzuty ich wgłąb zwiększą się o 100 i 200 metrów od ognia punktowego odryglowanego. Jeżelibyśmy w pierwszym naszym przykładzie (dla ognia punktowego) zastosowali ogień pogłębiany podwójny, to rozrzut tego ognia wyniósłby 330 metrów, a więc najdalsze strzały padłyby na odległości 1.865 m., czyli byłaby możliwość trafienia celu, który znajdował się na odległości 1.850 m.

Ogień pogłębiany prowadzić należy równomiernie, aby nasycić jednakową ilością pocisków całą ostrzeliwaną przestrzeń.

776. OGIEŃ POSIEWANY.

Na polu walki najczęściej nie będziemy w stanie określić odległości do celu, ani dokładnego miejsca jego znajdowania się. W takim wypadku należałoby zastosować ogień pogłębiany i szeroki. Połączeniem obu tych rodzai ognia jest ogień posiewany, przy którym ostrzeliwuje się pewien prostokąt terenu. Ognia posiewanego używamy zatem dla zwiększenia prawdopodobieństwa trafienia. Pozatem do celów głębokich i szerokich np.: żołnierze leżący w terenie, ugrupowani wgłąb i wszerz.

Stosujemy dwa rodzaje ognia posiewanego: ogień posiewany zwykły (z pogłębieniem 100 m.) i ogień posiewany podwójny (z pogłębieniem 200 m.).

777. KIEROWNICTWO OGNIEM.

Ogniem drużyny kieruje zawsze drużynowy, wydając rozkaz ogniowy, na który się składa:

— celownik,
— określenie celu,
— rodzaj ognia,
— jakość serji (długa, krótka),
— i np.: prawy c. k. m. „ognia".

W razie zacięcia się, względnie rozgrzania lufy, c. k. m. prawego każe drużynowy strzelać lewym c. k. m. Strzelają zasadniczo c. k. m. zawsze na zmianę, a nie oba razem (wyjątek np. przeciw szarży kawalerji).

Karabinowi obserwują wiązki swych c. k. m. i wprowadzają poprawki celownika, lub celowania.

778. STANOWISKO OGNIOWE C. K. M.

Stanowiskiem ogniowem nazywamy to miejsce, z którego c. k. m. wykonuje, względnie wykonywać zamierza, swe zadania ogniowe. W obronnych walkach oraz w walce zaczepnej — w jej początkowej fazie, wybiera stanowisko przeważnie d-ca komp. kar. maszyn.; w innych natomiast wypadkach wybierają je d-cy plutonów, ich zastępcy lub też drużynowi. Zaciągnięcia oraz urządzenie i przygotowanie zadań na stanowisku należy do obowiązków młodszych d-ców karab. maszynowych, jako to d-ców plutonów, drużynowych oraz karabinowych. Dobre stanowisko będzie takie, które: 1) posiada możność wykonania zadania, 2) jest ukryte od obserwacji z ziemi i z powietrza, 3) ma skryte podejścia oraz 4) jest zabezpieczone od ognia i uderzenia siły żywej npla.

W obronie, najlepszemi będą stanowiska położone nisko dla drużyn, wykonywujących ognie płaskie, oraz stanowiska górujące lub w przerwach między własnemi oddziałami dla drużyn, wykonujących ognie strome. W walce zaczepnej, najlepszemi będą stanowiska, umożliwiające wykonanie ognia ponad głowami lub ognie przez przerwy. Możność wykonania zadania posiada stanowisko, pozwalające na prowadzenie ognia ze względu na bezpieczeństwo własnych oddziałów i ze względu na możność przestrzelenia zasłon przy strzelaniach ogniem pośrednim, dające dobre warunki obserwacji miejsca padania wiązki oraz warunki obserwacji npla, i wreszcie dające możność odbierania rozkazów lub znaków umówionych od swego d-cy, o ile znajduje się on zdala od stanowiska. Ukrycie stanowiska ma pierwszorzędne znaczenie, gdyż od niego zależy późniejsza swoboda pracy i trudność zniszczenia przez przeciwnika. Ukrycie uzyskamy przez wykorzystanie zasłon naturalnych lub przez zastosowanie zasłon sztucznych.

Przy wykorzystaniu terenu do ukrycia należy zwrócić uwagę na: a) dobór tła przed sobią i za sobą, b) wykorzystanie zasłon terenowych, jak krzaki, zboża, pagórki, c) unikanie punktów łatwo rzucających się

w oczy jak np. oddzielne domy, krzyże przydrożne, słupy, pojedyńcze drzewa, skrzyżowania dróg i t. p.

Za tło korzystne należy uważać takie, z którem się zlewa barwa naszego sprzętu lub barwa ubioru. Wrzosowisko, ciemnoszara gleba lub ciemnoszara roślinność, jak koniczyna, hreczka, kartoflisko, oto typowe tło korzystne. Łachy piasczyste, glina biała, pola dojrzałych zbóż, tło jasnego nieba, tło jasnych ścian domów — oto typowe tło niekorzystne. Niezawsze uda się znaleźć tło zupełnie dobre, ale prawie zawsze przy starannym poszukiwaniu można będzie się w terenie dostatecznie ukryć zwłaszcza od obserwatorów na dalszych odległościach.

Przedmiotów łatwo - rzucających się w oczy należy unikać z tego względu, że w razie wykrycia stanowisk, łatwiej nplowi zapamiętać ich miejsce oraz łatwiej wskazać je do ostrzelania.

O ile w terenie nie możemy znaleźć stanowisk dostatecznie ukrytych, to winniśmy je zamaskować, czyli sztucznie uczynić niewidocznemi.

Ażeby maskowanie osiągnęło cel, jaki mu stawiamy, musi być: a) logiczne, b) starannie w najdrobniejszych szczegółach wykonane, c) powstać wcześniej od maskowanego przedmiotu, i d) kontrolowane i konserwowane.

Za maskowanie logiczne należy uważać takie, które niczem nie będzie się różnić od swego otoczenia. Nielogicznem np. byłoby maskowanie się snopem żyta w kartoflisku lub krzakami w okolicy bezdrzewnej. Maski nielogiczne nietylko nie przyczyniają się do ukrycia stanowiska, ale go nawet zdradzają.

Maskowanie, najstaranniej wykonane, nie osiągnie celu, o ile przedtem już stanowiska zostały przez npla wykryte, dlatego wymagamy, by maskowanie nastąpiło wcześniej, niż objekt, jaki zamierzamy maskować.

Czas, a nierzadko i ogień przeciwnika, może każdą maskę uszkodzić (maski roślinne ponadto same więdną); obowiązkiem przeto każdego d-cy jest kontrolować i konserwować (odnowić) każdą maskę.

Zaciąganie stanowiska, donoszenie amunicji, wody, części zapasowych, przenoszenie rozkazów i zaopatrywanie obsługi w żywność, wymaga dróg skrytych przed obserwacją npla. Ukrycie to znajdziemy w terenie, wykorzystując do ruchu wąwozy, kotliny, rowy przydrożne, wgłębienia, łany zbóż i t. d. (w natarciu), lub też będziemy budowali skryte podejścia sztuczne w postaci rowów komunikacyjnych (w obronie), lub wreszcie ruch swój przesłaniać będziemy przez wytwarzanie zasłon dymnych. Skryte podejście i zajęcie stanowiska jest rzeczą tak ważną, że zawsze należy do tego dążyć, choćby nawet droga ukryta była dalsza od drogi na wprost. Tylko potrzeba natychmiastowego wykonania ognia zmusi d-cę do szybkiego zajęcia stanowiska, zatem drogą najkrótszą, choćby była otwarta. Ciężki karabin maszynowy będzie zawsze zwalczany ogniem przeciwnika i od tego ognia należy go zabezpieczyć nietylko przez ukrycie, ale i przez okopanie go, a w miarę czasu i środków technicznych przez wybudowanie schronów. Zabezpieczenie od siły żywej npla dajemy c. k. m. przez zajęcie stanowisk wewnątrz ugrupowania własnych oddziałów uderzeniowych, a w wypadku, gdyby ze względu na zadanie stanowisko mu-

siało być zajęte poza własnemi oddziałami, przydzielony bywa do drużyny c. k. m. pewien oddział, jako ochrona.

Zajęcie stanowiska winno nastąpić w takim czasie, by wykonanie zadań ogniowych nie miało opóźnienia. Licząc się z tem, że mimo wszelkich ostrożności, nplowi uda się wykryć nasze stanowisko, a w dalszej konsekwencji uda mu się związać nas ogniem i uniemożliwić wykonanie zadania, każdy z d-ców winien sobie przygotować stanowisko dodatkowe. Dla zachowania ciągłości ognia nie wolno lekkomyślnie zmieniać stanowiska zasadniczego na dodatkowe. Zmiana taka może się odbyć pod warunkiem, że wykonywanie zadań ze stanowiska dotychczasowego jest niemożliwe i że z następnego stanowiska zadanie będzie można wykonać lepiej.

D. Użycie c. k. m. w działaniach zaczepnych.

779. NAWIĄZANIE STYCZNOŚCI.

W czasie nawiązywania styczności, gdy o nieprzyjacielu, wiemy niewiele, a spotkanie z nim każdej chwili jest możliwe, jednostki c. k. m., muszą się posuwać w stałej gotowości do otwarcia ognia, by od początku uzyskać przewagę ogniową nad nplem, który się pojawi.

W tym celu przesuwają się one rzutami; część znajduje się na stanowiskach, część w marszu z kompanjami strzeleckiemi.

Pewna ilość jednostek c. k. m. może być przydzielona do dyspozycji poszczególnych dowódców kompanij strzeleckich. Większość jednostek k. m. pozostaje w ręku dowódcy k. k. m. i maszeruje w ugrupowaniu bataljonu w miejscach, wyznaczonych im przez dowódcę k. k. m.

780. DRUŻYNA C. K. M. W NAWIĄZYWANIU STYCZNOŚCI.

Przed rozpoczęciem marszu, który ma doprowadzić do nawiązania styczności, wszyscy dowódcy jednostek c. k. m. (przedewszystkiem drużynowi i karabinowi), muszą sprawdzić czy ich c. k. m. są gotowe do walki, a więc czy woda jest w chłodnicach, czy jest dostateczna ilość taśmowanej amunicji, czy c. k. m. działają dobrze, czy sprężyny są naciągnięte (kołpak komory gazowej — Hotchkiss), czy karabiny łatwo zdejmują się z wózków. Sprawdziwszy to wszystko, drużynowy ze swoją drużyną udaje się na miejsce wyznaczone mu w ugrupowaniu baonu. Drużynę swoją umieszcza w ukryciu i skrycie będzie ją przesuwał (na wózkach) w dalszym marszu. Sam dla siebie szuka w bliskości swej drużyny punktu takiego, skąd będzie mógł obserwować w całym pasie posuwanie się bataljonu.

Dowódca takiej drużyny posuwa się skokami, od punktu obserwacyjnego, do następnego takiego punktu. Na każdym z tych punktów, drużynowy zastanawia się, jakby użył swą drużynę, gdyby nieprzyjaciel pojawił się w tym, względnie w innym miejscu. W myśli obiera dla swej drużyny stanowisko, orjentuje się ogólnie w możliwościach prowadzenia ognia z tego stanowiska.

Natarcie.

781. ZASADY UŻYCIA C. K. M. W NATARCIU.

Prowadząc natarcie, chcemy swe żywe siły (kompanje strzeleckie) doprowadzić do nieprzyjaciela, by w walce wręcz uzyskać zwycięstwo. W tym celu konieczne jest uzyskanie przewagi ogniowej nad nplem, aby jego środki ogniowe zmusić do milczenia, lub choćby tylko do gorszego strzelania. Zadanie to musi wykonać w znacznej części broń maszynowa nacierającego. Na kompanję karabinów maszynowych spada zatem obowiązek umożliwienia ruchu całego bataljonu.

Uzyskanie przewagi ogniowej będzie możliwe, gdy wszystkie c. k. m. bataljonu będą działały w myśl planu jednego dowódcy. Stosownie do tego planu dowódca k. k. m. część swych jednostek c. k. m. przeznacza do bezpośredniego wspierania kompanji nacierających, część zaś pozostawia w pobliżu siebie, by mieć możność bezzwłocznej interwencji ogniowej, toczącej się walce, na korzyść całości baonu.

Regulamin kompanji karabinów maszynowych pierwsze z nich nazywa plutonami (drużynami) pierwszej linji, następne plutonami (drużynami), drugiej linji. Nie należy tego rozumieć dosłownie (gdyż to jest tylko nazwa). Jedne i drugie z tych jednostek będą brały udział w walce, lecz będą się znajdować tam, skąd będą mogły najlepiej wykonać swe zadanie, w myśl planu d-cy k. k. m.

Strzelanie na nieprzyjaciela okopanego, znajdującego się w obronie i ukrytego w okopach jest bezcelowe, gdyż jak już mówiliśmy ogień c. k. m. nie posiada siły burzącej. Celowym będzie dopiero ogień do przeciwnika, który wychylił głowy z okopów, a będzie to wtedy, gdy wyruszy nasze natarcie. Może być jednak nakazany ogień przygotowawczy; ogień taki będzie trwał najdłużej około dwóch minut przed wyruszeniem natarcia (najczęściej podczas przygotowania artyleryjskiego) skierowany na miejsca szczególnie podejrzane np.: przypuszczalne gniazda ogniowe nieprzyjaciela.

Ognie te wykonuje się z podstawy wyjściowej na wyraźny rozkaz dowódcy k. k. m. względnie dowódcy kompanji strzeleckiej, do której dana jednostka c. k. m. została przydzielona. Ogień przygotowawczy rozpoczyna się tylko na rozkaz dowódcy, gdyż samowolne otwarcie ognia może zniszczyć zaskoczenie, jakie było przewidziane planem. W chwili wyruszenia kompanij strzeleckich z podstawy wyjściowej c. k. m., zasypują przeciwnika jak najsilniejszym ogniem.

W czasie samego natarcia drużyny c. k. m. umożliwiają ruch kompaniji strzeleckich. Przesuwanie wprzód tych drużyn musi być zgóry uregulowane, by na tem nie cierpiała ciągłość ognia. Najtrudniejszym do wspierania w natarciu jest okres bezpośrednio przed szturmem i w czasie samego szturmu. Możliwość strzelania ponad głowami utraciliśmy (400 m. pas bezpieczeństwa), działanie w przerwach nader ograniczone, a do pierwszej linji dojść ze sprzętem trudno. Z drugiej strony teraz najbardziej

jest potrzebny silny ogień c. k. m. Zazwyczaj część jednostek c. k. m. będzie działała w tej fazie walki ponad głowy, a z chwilą, kiedy utraci możność strzelania, ogień swój przeniesie na głębsze ugrupowanie nieprzyjaciela.

Druga część jednostek c. k. m., będzie się starała znaleźć (w myśl planu działania dowódcy k. k. m.), na wysokości pierwszych rzutów i stąd działając przez przerwy, względnie przed czoła wesprze szturm.

Drużyny, które znajdowały się na wysokości pierwszej linji (przedewszystkiem, czyli najbliżej nieprzyjaciela, po szturmie udają się jak najszybciej na zdobyty przedmiot i tu zabezpieczają kompanje strzeleckie przed przeciwuderzeniami. Stwarzając prowizoryczną obronę przez ustawienie c. k. m. na linjach najdogodniejszych do położenia zapór, pozwalają kompanji strzeleckiej na uporządkowanie się. Nowo zajęte stanowisko c. k. m. należy uważać, jako podstawę wyjściową do dalszego natarcia. C. k. m. na tych stanowiskach przygotowują się do wsparcia dalszego ruchu przez ostrzeliwanie następnych punktów oporu, kompanja karabinów maszynowych może zatem mieć następujące zadania w natarciu:

a) przygotowania natarcia,
b) wspieranie natarcia,
c) utrzymanie wyników osiągniętych przez natarcie,
d) wykorzystanie wyników osiągniętych przez natarcie.

782. DRUŻYNA C. K. M. W NATARCIU.

W rozkazie działania dowódcy k. k. m. każda z drużyn ma określony rejon stanowiska i jakie ognie w danej fazie walki ma wykonać. Dowódca k. k. m. wyznacza tylko rejon, w którym ma być stanowisko, a dokładnie miejsce musi wyszukać dowódca danej jednostki, w tym wypadku dowódca drużyny. Miejsce to wybierze drużynowy, pamiętając o wszystkich warunkach, jakim musi odpowiadać stanowisko ogniowe c. k. m., a które są dokładnie omówione w rozdziale „Stanowiska". Przed zajęciem stanowiska musi drużynowy zdać sobie sprawę, czy znajdujące się przed nim własne oddziały nie będą krępowały jego ognia zaraz, względnie z chwilą wyruszenia natarcia.

Po zajęciu stanowiska dokładnie przy pomocy c. k. m. sprawdza to i określa, dokąd będzie miał możność wspierania oddziałów w ruchu. Kiedy to uczynił i możność strzelania jest ,drużynowy przystępuje do przygotowania nakazanych ogni, oblicza zatem odległość do celu, decyduje się — biorąc pod uwagę charakter celu — na rodzaj ognia, jaki do danego celu zastosuje. Na podstawie tej pracy lufa c. k. m. otrzymała pewny kierunek i podniesienie, który ustala się wbitym przed lufą celem pomocniczym.

Po uskutecznieniu roboty tej w odniesieniu do celów, nakazanych w rozkazie działania dowódcy k. k. m., drużynowy przygotowuje takież elementy strzelania do podejrzanych miejsc w pasie baonu. Działając z podstawy wyjściowej drużyny c. k. m., wspierające natarcie, z czasem tracą możność strzelania ze względu na bezpieczeństwo własnych oddziałów i muszą zmieniać stanowiska.

Już poprzednio drużynowy upatrzył sobie następne stanowisko (w rejonie nakazanym) i drogę do niego. Teraz tylko decyduje się, czy skok będzie robił pojedyńczo, czy też całą drużyną. Najczęściej, jeżeli drużyna działała w ramach plutonu c. k. m., to skok wykona cała drużyna, przeciwnie drużyna działająca samodzielnie skok ten najczęściej będzie wykonywać pojedyńczo.

Karabinowy może zarządzić również skok całym c. k. m. (całą obsługą wraz ze sprzętem) i pojedyńczo. Do wykonania skoku pojedyńczo c. k. m. rozkłada się, celowniczy zabiera lufę, a taśmowy podstawę. Każdy z członków obsługi robi skok na nowe stanowisko pojedyńczo, niosąc swój sprzęt.

W wypadku, gdy drużyna jest samodzielna (nie w związku plutonu c. k. m.), drużynowy posuwa się naprzód z karabinowymi, przeprowadzając zwiady. Przed odejściem wyznacza swego zastępcę, któremu każe prowadzić drużynę do tego, a tego miejsca, tą lub inną drogą. Na miejsce, w którem ma być stanowisko (w tym rejonie), wchodzi jak najbardziej skrycie tylko drużynowy wraz z karabinowymi, pozostawiając drużynę za zasłoną. Drużynowy wyznacza ogólnie miejsca stanowisk dla swych karabinów (oddalone nie dalej od siebie jak 50 m.). Karabinowi dokładnie wybierają stanowiska i na te miejsca wciągają swe c. k. m.

W zwiadach przed zaciągnięciem stanowiska, drużynowy na podstawie położenia i terenu ustala:

1. miejsce zdjęcia c. k. m. z wózków (jeżeli wyjątkowo były na wózkach);
2. skład amunicyjny drużyny (względnie wskazuje w terenie skład amunicyjny plutonu),
3. stanowiska ogniowe najbliższe i następne,
4. szczegóły przeprowadzenia zadań.

Na nowych stanowiskach nie będzie już czasu na takie przygotowanie ogni, jak robił to drużynowy, będąc z drużyną na podstawie wyjściowej. Wszystko jednak, co dotyczy sprawdzania możliwości strzelania ze względu na bezpieczeństwo własnych oddziałów, pozostaje w całości ważne i na nowem stanowisku. Przypuśćmy teraz, że w rejonie, który miał wskazany drużynowy w rozkazie działania dowódcy k. k. m.—niema stanowiska, z którego możnaby przestrzelić własne oddziały. Zadania nakazanego wykonać nie można. W takim wypadku drużynowy, nie namyślając się ani chwili, zabiera swoją drużynę i przenosi ją do pierwszej linji, aby stąd wykonać swe zadanie.

Regulamin nasz silnie podkreśla, że wszyscy dowódcy jednostek c. k. m. muszą przejawiać w walce dużo dobrze pojętej inicjatywy.

Może w czasie akcji zajść wypadek, że dowódcy kompanji strzeleckich zwracają się do drużyny c. k. m. o pomoc ogniową. Jeżeli tylko, spełnienie tego żądania nie koliduje z wykonaniem zadania otrzymanego od dowódcy k. k. m., drużynowy powinien dołożyć wszelkich starań, by tego wsparcia udzielić.

W końcu należy przypomnieć, że na drużynowym ciąży obowiązek utrzymania łączności z dowódcą plutonu i składem amunicyjnym, oraz z kompanjami strzeleckiemi, które wspiera.

W wyjątkowych wypadkach przydziału drużyny do kompanji strzeleckiej zadania otrzymuje drużynowy od dowódcy kompanji strzeleckiej.

Pościg.

783. ZASADY DZIAŁANIA.

W pościgu ogniem c. k. m. przytrzymujemy nieprzyjaciela, pozwalając własnym oddziałom na najbliższe podsunięcie się i ewentualne okrążenie nieprzyjaciela. Niejednokrotnie, by jednostki c. k. m. mogły nadążyć za oddziałami pościgowemi umieszcza się je wraz z obsługą na zwykłych wozach. Duże usługi mogą oddać taczanki.

Regulamin kompanji karabinów maszynowych zezwala na przydział c. k. m. nawet do szpicy oddziału pościgowego. Nie należy jednak mimo całego rozmachu parcia naprzód zapominać o ugrupowaniu jednostek c. k. m. wgłąb, gdyż nigdy nie jesteśmy pewni, czy nieprzyjaciel nie planuje przeciwuderzenia.

Walka z kawalerją.

784. ZASADY DZIAŁANIA.

Spodziewając się szarży kawalerji, oddziały posiadające jednostki c. k .m., tak te jednostki ugrupowują, by w każdej chwili mogły otworzyć ogień.

C. k. m. przeciw szarżującej kawalerji strzelają celownikiem 700, celując w spód nóg końskich. Jeżeli kawalerja szarżuje na oddziały sąsiednie, jednostka c. k. m. stwarza na drodze posuwania kawalerji zaporę. Zaporę przenosi się wprzód, gdy część kawalerji już przejechała przez nią. Zapora będzie płaska (do 600 m.), względnie stroma, gdy odległość strzelania będzie dalsza. Kawalerja w galopie przebywa 100 m. w ciągu 15 — 20 sekund, stąd w walce z nią na plan pierwszy wysuwa się szybkość otwarcia ognia. C. k. m. zdjęte z wózków, w postawie, jaką można przyjąć najszybciej, otwierają ogień. Ogień do kawalerji należy otwierać na najdalszą odległość, by tem demoralizować szarżującego, a podtrzymywać ducha broniącego się.

E. Użycie c.k.m. w działaniach obronnych i opóźniających.

Obrona.

785. ROLA C. K. M. W OBRONIE.

Ciężkie karab. maszyn., jako broń o największej wydajności ogniowej, odgrywają w walce obronnej rolę pierwszorzędną. Rola ta sprowadzi się do „złamania nieprzyjacielskiego natarcia za pomocą gwałtownego

ognia, o ile możności na przedpolu linji głównego oporu". O ile przeciwnikowi po przekroczeniu bronionej pierwszej linji uda się wedrzeć do wnętrza bronionej pozycji — c. k. m. winny go swym ogniem początkowo zatrzymać, a następnie wesprzeć dokonywane przeciwnatarcia.

786. PLAN OGNIA.

Obrońca, by swe zadania móc należycie wykonać, winien zawczasu do tych zadań przygotować się, opracowując dokładnie plan obrony. Plan obrony opracowuje normalnie d-ca baonu, gdy chodzi o użycie c. k. m. w przyszłej walce, a część dotycząca użycia c. k. m. nosi nazwę planu ognia c. k. m. „Zorganizowaniem opracowanego planu ognia karabinów maszynowych, zajmują się wszyscy dowódcy karb. maszynowcyh pod ogólnym kierownictwem dowódcy komp. k. m.". Praca młodszych d-ców, jak karabinowych, drużynowych i d-ców plutonów sprowadzi się w zorganizowaniu planu ognia do: a) zajęcia i urządzenia wyznaczonych stanowisk, b) nadania c. k. m. kierunku i podniesienia na podstawie obliczonych przez nich elementów strzału, c) wyznaczenia zamierzonych ogni przy pomocy celów pomocniczych, d) określenia wielkości poszerzania lub posiewania, e) ewentualnego wypróbowania ogni, oraz f) sporządzenia szkicu ogniowego dla swojej jednostki. Ażeby przedwcześnie stanowiska ogniowe, lub kierunki ogni nie były zdradzone, ten tylko z dowódców młodszych ma prawo wykonać ognie próbne, któremu zostało to przez d-cę baonu lub d-cę komp. karab. masz. wyraźnie nakazane i to tylko we wskazanym przez przełożonego czasie.

Każdy z dowódców, począwszy od karabinowych, ma obowiązek pracę nad ulepszeniem zorganizowania planu ognia stale prowadzić, wykorzystując czas przed oraz w przerwach walki. Z chwilą rozpoczęcia walki, każdy z d-ców plutonów i d-ców drużyn jest obowiązany wykonywać ognie ściśle według uprzednio opracowanego i danego mu planu ognia; w szczególności nie wolno im samodzielnie planu ognia zmieniać, choćby nawet w toku walki okazało się, że plan ten ma pewne braki. Wychodząc z założenia, że walka jest najlepszą próbą opracowanego planu ognia, wszyscy d-cy karab. maszynowych powinni z walki wyciągnąć wnioski, co do jego racjonalności i wnioski te przedłożyć d-cy baonu, który je ewentualnie wykorzysta do przerobienia planu ognia.

787. ZAPORY OGNIOWE.

Ogień silny, wytwarzający całkowite pole śmierci, a więc ogień, którego przeciwnik za żadną cenę przebyć nie może nazywamy zaporą. Rozróżniamy zapory płaskie i zapory strome.

Zaporą płaską nazywamy zaporę, wytworzoną taką wiązką ognia c. k. m., która na całej swej długości od karabina do miejsca upadku wytwarza całkowite pole śmierci w odróżnieniu od zapory stromej, gdzie wiązka k. m. stwarza całkowite pole śmierci tylko w okolicy swego punktu upadku. Normalnie w terenie równym zaporę płaską możemy wytworzyć

na odległości do 600 metrów, a zaporę stromą, strzelając ponad tą odległość. Wierzchołkowa toru pocisku przy celowniku 600 nie przekracza 140 cm. czyli, że tor ten jest całkowicie skuteczny dla figur stojących i biegnących. Jeżeli pogłębimy ogień z 600 do 400 metrów, to otrzymamy całkowite pole śmierci dla figury czołgającej się, ponieważ wierzchołkowa toru przy celowniku 400 wynosi około 35 cm.

Przeciętna wysokość celów wynosi jeden metr, czyli, że wysokość średnia toru nie powinna przekraczać jednego metra ponad poziom ziemi, o ile ma być wytworzone całkowite pole śmierci dla celów tej wysokości. Z tego wynika, że zapora płaska może być kładziona w terenie równym lub jeszcze korzystniej w terenie równoległym do toru pocisku. Teren pofałdowany, jako nie nadający się do zapór płaskich, musi być objęty ogniem zapór stromych. Zapora stroma, nawet przy zastosowaniu dwustometrowego pogłębienia lub stutysięcznego poszerzania, dzięki dużej gęstości padających pocisków, stwarza całkowite pole śmierci na przestrzeni około 200 metrów. Zapora ogniowa, prócz tego, by stanowiła przeszkodę nie do przebycia, winna odpowiadać następującym warunkom: winna być: 1) bliska, 2) ciągła i 3) natychmiastowa.

Obrońca zwykle organizuje swą obronę za naturalnemi przeszkodami terenowemi utrudniającemi ruch przeciwnika, a w braku takowych, stwarza przeszkody sztuczne w postaci drutów kolczastych, zasiek lub t. p. Ogień zapór powinien być rozłożony bezpośrednio przed przeszkodami naturalnemi lub sztucznemi, aby przeciwnik, powstrzymany przez przeszkody, jaknajdłużej był wystawiony na ogień. Z tej przyczyny zapora musi być bliską.

Na zaporę obok ognia c. k. m., składa się również ogień r. k. m. lub l. k. m., kbk., granatów karabinowych i ręcznych. Ogień tych broni jest tem skuteczniejszy im jest bliższy, zatem i ogień skuteczny c. k. m czyli zapora winna być bliska t. zn. na takiej odległości, na jakiej najskuteczniej mogą ją uzupełniać bronie komp. strzel.

Mały rozrzut wbok, jaki posiada c. k. m., pozwala nam na kładzenie zapór tuż przed czołami lub wzdłuż boków oddziałów własnych, gdyż na odległ. około 40 metrów zawsze bezpiecznie ogień ten kłaść możemy.

Zapora stroma ze względu na większy rozrzut wgłąb i związane z tem bezpieczeństwo własnych oddziałów musi być kładziona nieco dalej od bronionej linji, odległość ta jednak, gdy zaporę będziemy wykonywać ogniem bocznym, na średnich odległościach strzelania nie przekroczy 100 — 150 metrów.

Widzimy stąd, że c. k. m. są w stanie spełnić ten pierwszy warunek, jaki zaporze stawiamy, żądając by była ona bliską, czego nie jest zdolna uczynić ani artylerja z powodu dużego rozprysku i rozrzutu, ani moździeż piechoty, ani też r. k. m. z lekkiej podstawy z powodu większego rozrzutu.

Obrońca organizuje swoje zapory w dostosowaniu do terenu w ten sposób, by dostatecznie skuteczny ogień leżał w każdem miejscu i na ca-

łej szerokości bronionego pasa, w przeciwnym bowiem razie przeciwnik rychło wypatrzy luki w systemie ogni i tam skieruje swe wysiłki.

W terenie równym zamknie obrońca skutecznym ogniem każdą przestrzeń, kładąc tam zapory płaskie, w terenie znów falistym — kładąc zapory strome. W ten sposób obrońca obejmuje skutecznym ogniem całą przestrzeń, uzyskując ciągłość ognia. Dla zapewnienia sobie ciągłości w czasie, użyjemy w obronie jednostek ogniowych, w skład których wchodzi drużyna czyli dwa c. k. m., dając każdemu z k. m., to samo zadanie. Drużyna wykona swe zadanie zapór ogniowych strzelając kolejno poszczególnemi karabinami i zachowując przez długi czas ciągłość ognia.

Najskuteczniejsza jednak zapora nie potrafi zatrzymać przeciwnika, o ile nie zjawi się w porę. Karabin maszynowy będzie jednak w każdej chwili zdolny do otwarcia natychmiastowego ognia na krótki rozkaz czy umówiony znak, o ile ogień ten był uprzednio przygotowany.

Przygotowanie zapór będzie polegało na: a) wyborze miejsca pod zaporę, b) wyborze rodzaju zapory (płaskiej lub stromej), c) obliczeniu elementów strzału i określeniu technicznego rodzaju ognia, d) zorganizowaniu służby obserwacyjno-alarmowej na stanowisku, oraz e) zorganizowaniu łączności między punktami obserwacyjnemi i stanowiskami ogniowemi lub między dowódcą i jego jednostką ogniową.

788. ZADANIE C. K. M. W OBRONIE DALEKIEGO PRZEDPOLA.

Obrońca skupia swe siły i ognie przedewszystkiem na linji głównego oporu, aby tu złamać każde natarcie przeciwnika.

Pożądane jest jednak, by przeciwnik doszedł do linji głównego oporu fizycznie i moralnie wyczerpany, aby doszedł później, niż to uczynić zamierza, oraz, aby doszedł w szyku i drogą, do jakiej go obrońca zmusił, a nie w szyku i drogą obraną przez siebie. W tym celu broniący się zacznie nacierającego ostrzeliwać jak najwcześniej z takiej odległości, na jaką mu donośność broni i obserwacja pozwoli. Ta walka ogniowa to t. zw. obrona dalekiego przedpola, w której biorą udział przedewszystkiem c. k. m.

Gdy przeciwnik będzie w marszu zbliżania, zadaniem c. k. m., będzie ruch ten utrudniać i opóźniać, zmuszając go do coraz to nowego przegrupowania się i do częstej zmiany dróg.

Nie rozporządzając taką ilością środków ogniowych, jaka pozwoliłaby skutecznym ogniem zamknąć dalekie przedpole na całej szerokości bronionego pasa, ograniczy się obrońca do zamknięcia dostatecznie silnym ogniem tych wszystkich miejsc zakrytych, przez które według wszelkiego prawdopodobieństwa przeciwnik będzie przechodził, jak drogi, wyjścia z miejscowości wyjścia z lasów, ogrody, cmentarze, kotliny, wąwozy i t. p. Ognie te będą wykonywane przez c. k. m. z dalszych odległości czyli będą ogniami stromemi. Omawiając skuteczność zapory stromej powiedzieliśmy, że jedna drużyna jest w stanie zamknąć przestrzeń szerokości 200 metrów i że wtedy zamknięta przestrzeń będzie nie do przebycia. Gdy chodzi o obronę dalekiego przedpola, to ogień stromy jednej drużyny będzie je-

szcze dostatecznie silny, o ile tej drużynie przydzielimy do obrony pas szerokości do 400 m. przy strzelaniu ogniem bocznym na odległ. do 1.000 lub pas szerokości do 200 metrów przy strzelaniu na odległości ponad 1.000 metrów. Chcąc jednak, by pewne zakryte miejsce zostało objęte specjalnie silnym ogniem, to zależnie od wielkości, powierzymy je do obrony kilku drużynom. Miejsca takie nazywamy ześrodkowaniem ogni na dalekiem przedpolu.

Należy dążyć do zaskoczenia przeciwnika ogniem. Dlatego też przygotowanie ogni winno się odbyć w największej tajemnicy, a otwarcie ognia winno nastąpić nieoczekiwanie.

Ogień ześrodkowany na dalekiem przedpolu powinien być wykonywany przez 2 — 3 minuty, o bardzo silnem natężeniu obydwoma nawet karabinami w drużynie równocześnie, poczem po upływie tego czasu przeniesie się go na nowe miejsce. Ogień ten może być wykonany jako ogień obserwacyjny lub nieobserwacyjny, metodą ognia pośredniego lub bezpośredniego zależnie od widoczności celu i odległości strzelania.

Prócz przewidzianych ześrodkowań ognia, każdej z jednostek ogniowych będzie powierzony pod dozór pewien wycinek, w którym będzie ona samodzielnie ostrzeliwać ukazujące się korzystne cele. W tym wypadku natężenie ognia, wybór technicznego i taktycznego rodzaju ognia pozostawia się do decyzji d-cy plutonu lub d-cy drużyny, którzy te sprawy regulują zależnie od wielkości oraz taktycznej ważności ukazującego się w ich dozorczym odcinku celu. Dalszem zadaniem c. k. m. w obronie dalekiego przedpola będzie utrudniać przeciwnikowi zajęcie i urządzenie się na podstawie wyjściowej do natarcia. Zadania te, podobnie jak poprzednio, będą wykonywały drużyny c. k. m., w przydzielonych im wycinkach dozorczych, ostrzeliwując stanowiska dowództw, stanowiska ciężkich środków ogniowych, punkty obserwacyjne, miejsca przypuszczalnych odwodów oraz całą linję ogniem niepokojącym. Widzimy stąd, że obrońca z najdalszych już odległości zacznie swemi c. k. m. ostrzeliwać npla, dążąc nie tyle do zniszczenia jego sił, bo na to mu środków zbraknie, ile do zadawania mu strat fizycznych i moralnych oraz do opóźniania jego ruchu.

Do wykonania wszystkich zadań w obronie, c. k. m. będą musiały być ugrupowane wgłąb — część z nich będzie rozmieszczona w pierwszej, a część w drugiej linji. Ogień na dalekiem przedpolu będą wykonywać te tylko drużyny c. k. m., które przez wykonywanie tych zadań nie zdradzą się przedwcześnie oraz te, które będą miały możność i czas na przejście od wykonywania tych zadań do zadań późniejszych t. zn. do ogni bliskich bezpośrednio przed linją głównego oporu. C. k. m. ugrupowane w drugiej linji zawsze znajdą warunki do wykonywania ogni dalekich, ale c. k. m. umieszczone w pierwszej linji, w przeważnej ilości wypadków nie będą miały takiego ukrycia, które zapewniłoby im bezpieczne — ze względu na ich późniejsze zadania, — wykonywania tych ogni i te c. k. m. wezmą udział w obronie dalekiego przedpola tylko pod warunkiem zupełnie dobrego ukrycia. Niejednokrotnie stanowiska zajęte do ogni bliskich

bezpośrednio przed linją głównego oporu nie będą się nadawały do wykonywania z nich ogni dalekich — w takim razie te ostatnie można będzie wykonać ze stanowisk dodatkowych, ale pod warunkiem, że zmiana jednego stanowiska na drugie będzie się mogła odbyć w zupełnym ukryciu oraz, że czas na to pozwoli.

789. ZADANIA C. K. M. W OBRONIE LINJI GŁÓWNEGO OPORU.

Linja głównego oporu będzie to wybrana w terenie przez dowódcę strefa, na której „natarcie nieprzyjaciela muszą być ostatecznie złamane; dlatego też ogień karabinów maszynowych musi być tu najsilniejszy. Wzgląd ten musi być decydujący przy opracowaniu planu ognia". (Reg. k. k. m.).

Zadaniem c. k. m. w obronie głównej linji oporu, będzie stworzenie przed nią jednej ciągłej linji ognia przez zapory płaskie, lub zapory strome. Ponieważ zapory płaskie są skuteczne na przestrzeni 600 m. przeto najekonomiczniej użyjemy ognia c. k. m., o ile będą one kładły zapory płaskie, równolegle do bronionej linji lub prostopadle do przypuszczalnego kierunku ruchu nieprzyjacielskiego. Stąd wynika zasada flankowania, jedna z podstawowych zasad przy opracowywaniu planu ognia. Należy zatem bezpośrednio blisko przed linją głównego oporu wyszukać pas terenu równego na szerokości przynajmniej 30 metrów i równoległego do bronionej linji i w pasie tym rozłożyć zapory płaskie tak, by wszystkie one łączyły się ze sobą.

W celu przekonania się, czy wybrany pod zaporę pas nie posiada wgłębień, których ogniem płaskim objąć nie możnaby, — należy wzdłuż zamierzonego kierunku strzału dokonać przekroju terenu sposobem podanym w instrukcji strzeleckiej c. k. m. Z dokonanego przekroju terenu wyciągnie się wniosek, jakie miejsca nie mogą być objęte ogniem punktowym zapory płaskiej, i jakie z nich można objąć ogniem zapory płaskiej przez zastosowanie pogłębienia, a jakie należy powierzyć do obrony drużynom c. k. m. wykonywującym ognie strome lub innym broniom. Aby uzyskać jak największe pole śmierci, należy c. k. m., wykonywujące zapory, umieszczać najniżej, tuż przy poziomie; aby zaś wiązka ognia c. k. m. miała dostateczną gęstość, nie wolno w żadnym wypadku, wykonując zaporę płaską, ognia poszerzać.

Mimo wielkiej skuteczności, zapora płaska ma tę wadę, że dzięki małemu rozrzutowi broni w bok jest ona wąska, a przeto łatwa do przebycia w krótkim czasie, gdyby z jakichkolwiek przyczyn c. k. m. nawet przez krótki czas nie mogły swego zadania wykonywać. Wobec tego obrońca dąży do rozszerzenia zapór ogniowych w ten sposób, że równoległe do pierwszej, ale w przeciwnym kierunku kładziemy drugą zaporę płaską innej drużyny, gdyż wtedy oprócz rozszerzenia, uzyskamy wzajemne zabezpieczenie się drużyn od frontu, oraz krzyżowanie się dwóch wiązek w pewnem miejscu.

Zasadniczo skrzyżowanie wiązek winno nastąpić w miejscach ogniem artylerji słabiej objętych lub w miejscach, co do których mamy pewność, że przeciwnik będzie przez nie bardziej nacierał, jak np. wyjścia z pól zakrytych. W tym wypadku, gdybyśmy zapory płaskiej nie mogli rozszerzyć przez położenie obok niej innej zapory płaskije — rozszerzamy ją przez położenie zapór stromych c. k. m.

Bardzo często, nie mając równego terenu na całej szerokości bronionego pasa, nie będziemy mogli bronić linji głównego oporu samemi zaporami płaskiemi. Wtedy te wszystkie miejsca, gdzie teren falisty nie pozwoli na obronę zaporami płaskiemi, będą bronione zaporami stromemi. Gdybyśmy mieli przed bronioną linją pola martwe, nie nadające się do objęcia nawet stromym ogniem c. k. m. — to powierzymy je do obrony broni stromo - torowej, jak np. artylerji lub br. tow.

Ognie c. k. m. w połączeniu z ogniem artylerji i ogniem br. tow. utworzą szkielet ogni obronnych, który aczkolwiek sam stanowi dostateczną i skuteczną przeszkodę, to jednak będzie uzupełniony ogniem wszystkich broni piechoty, jak r. k. m., kbk., granatów ręcznych i karabinowych.

790. ZADANIA C. K. M. W OBRONIE DRUGIEJ LINJI (NA MIĘDZYPOLU).

Przeciwnikowi może się udać w niektórych miejscach przerwać sieć ogni przez zniszczenie niektórych jednostek ogniowych i zdobyć pewne gniazdo, czy całe punkty oporu w pierwszej linji. Po zdobyciu tych pewnych punktów oporu w 1-ej linji, przeciwnik z jednej strony będzie dążył do posuwania się wgłąb naszej pozycji, z drugiej znów strony, ze zdobytych punktów będzie starał się przedostać na sąsiednie punkty oporu.

By temu zapobiec pozycja głównego oporu posiada również drugą linję, przed którą zorganizuje się ognie w sposób taki, jak przed czołową, tworząc t. zw. wtórne zapory.

Bataljon grupuje się normalnie do obrony, w ten sposób, że w pierwszej linji organizuje dwa, a w drugiej linji jeden punkt oporu zwany redutą. K. k. m., zostanie przez bataljon w obronie użyta w ten sposób, że część k. m. będzie rozmieszczona w pierwszej linji, tworząc przed nią zapory płaskie, a część w drugiej linji, tworząc zapory płaskie lub strome przed redutą oraz zapory strome przed pierwszą linją. By zapobiec przedostaniu się npla ze zdobytego punktu oporu na sąsiednie punkty, tworzy się również zapory ogniowe, odgradzające jeden punkt oporu od drugiego. Będą to t. zw. zapory ryglowe, wykonywane również przez drużyny c. k. m. umieszczone w drugiej linji.

Przeciwnika, któremu się udało wedrzeć na jeden z punktów oporu w 1-ej linji, obrońca przy pomocy ogni ryglowych oraz przy pomocy ogni przed drugą linją zatrzyma, a następnie przy pomocy swych odwodów będzie się starał wyrzucić ze zdobytego terenu przez przeciwuderzenie, lub przeciwnatarcie, które zostanie uprzednio przygotowane i wsparte ogniem c. k. m.

Przygotowanie przeciwnatarcia będzie polegało na zamknięciu podejść i dróg, któremi przeciwnik usiłowałby podprowadzać odwody, lub donosić amunicję, oraz na związaniu swym ogniem tych nplskich środków ogniowych, które zdążyły dojść na zdobyty teren. Wsparcie dokonywanego przeciwnatarcia będzie polegało na wiązaniu swym ogniem całego utraconego punktu oporu, a w szczególności na wiązaniu tych miejsc, na które bezpośrednio oddziały własne dokonywują przeciwnatarcia. Zadanie to będą mogły wykonać drużyny drugiej linji ze stanowisk górujących, lub przez przerwy oddziałów własnych, ale również będą brały w nich udział drużyny 1-ej linji, nie zajęte w danej chwili wykonywaniem swych zadań głównych przed czołową linją.

Wszyskie zadania, jakie c. k. m. spełniają, począwszy od upadku któregokolwiek z punktów 1-ej linji i kończąc ogniami bezpośrednio blisko przed redutą, noszą nazwę zadań na międzypolu, gdyż walka ogniowa odbywa się wewnątrz bronionej pozycji.

791. GRUPOWANIE C. K. M. WGŁĄB.

Jak widzimy, c. k. m. w obronie wykonują tak różnorodne zadania i w tak wielu miejscach, że wykonanie to jest jedynie możliwe przy ugrupowaniu ich wszerz i wgłąb. Ugrupowanie takie nietylko umożliwi wykonanie wszystkich zadań, ale i zabezpieczy je od łatwego zniszczenia ogniem przeciwnika nadto pozwalając na utworzenie sieci ognia na kilku, a przynajmniej na dwóch linjach — pozwoli dowódcy wywierać swój wpływ na przebieg walki, gdyż k. m. drugiej linji będą równocześnie stanowiły odwód w ręku dowódcy, który musi być jednak tak umieszczony, by mógł bezwarunkowo brać udział w ogniach czołowej zapory.

792. PODZIAŁ ZADAŃ C. K. M. NA GŁÓWNE I DODATKOWE.

Zadania c. k. m. w obronie dadzą się krótko ująć następująco: 1) ognie na dalekiem przedpolu, w całym pasie bronionego odcinka o charakterze wzbraniającym, przeszkadzającym i niepokojącym, rozpoczynające się na odległościach dalszych, na jakie tylko obserwacja i donośność broni pozwala, i kończące się z chwilą wejścia przeciwnika w ogień skuteczny broni ręcznej.

2) Ognie bezpośrednio blisko przed 1szą linją pozycji głównego oporu, jako ognie skuteczne, wytwarzające całkowite pola śmierci na całej szerokości bronionego pasa — będą to przeważnie zapory płaskie c. k. m. uzupełnione i rozszerzone zaporami stromemi oraz ogniem broni komp. strzeleckich.

3) Ognie na międzypolu bronionej pozycji, na które złożą się ognie skuteczne przed redutą, jako wtórna sieć ognia, oraz ognie ryglowe odgradzające jeden punkt oporu od drugiego, nadto ognie przygotowujące i wspierające ewentualne przeciwuderzenia lub przeciwnatarcia.

Wszystkie wymienione zadania będą się odbywały ściśle według zgóry opracowanego planu, którego w toku walki bez oczywistej koniecznej potrzeby zmieniać nikomu nie wolno, i który odnośnie użycia c. k. m. opiera się na zasadach: grupowania wgłąb, flankowania i zaskoczenia.

Ponieważ każda z drużyn będzie w obronie przeważnie wykonywała kilka zadań, przeto zadania te będą podzielone na dwie grupy, a to na t. zw. **zadania główne** i **zadania dodatkowe**. Zadania główne są to właściwe zadania, które muszą być wykonywane zawsze, kiedy jest tego potrzeba, tymczasem, gdy zadania dodatkowe mogą być wykonywane wtedy tylko, gdy wyznaczone do ich wykonywania drużyny c. k. m. nie są zajęte wykonywaniem zadań głównych. Głównem zadaniem dla drużyn umieszczonych w 1-ej linji jest: ogień zaporowy w kierunku zasadniczym, zadaniami dodatkowemi są: 1) dodatkowy kierunek zapory płaskiej lub zapora stroma przed sąsiedni punkt, 2) zadania ogniowe na dalekiem przedpolu.

Dla drużyn 2-ej linji głównemi zadaniami są: 1) zapora płaska przed redutą, 2) zapora płaska lub stroma między punkty oporu 1-ej linji, 3) ochrona skrzydeł i zabezpieczenie przerw.

Zadaniami dodatkowemi natomiast: 1) uzupełnienie lub rozszerzenie zapór ogniowych przed 1-szą linją, 2) ognie dozorcze na dalekiem przedpolu w szczególności zwalczanie ciężkiej broni piechoty, 3) ześrodkowanie ogni przed punkty, na które npl naciera, 4) przygotowanie oraz wsparcie przeciwuderzeń lub przeciwnataré i 5) zadania nieprzewidziane, nieobjęte planem ogni, które się w toku rozwoju akcji wyłonić mogą.

Każde z tych zadań wykonuje d-ca drużyny ściśle według planu ognia, ograniczając inicjatywę własną jedynie do strony technicznej.

Odwrót i opóźnianie.

793. UŻYCIE C. K. M. W ODWROCIE I W WALKACH OPÓŹNIAJĄCYCH.

„Walka odwrotowa (opóźnianie) składa się z całego szeregu walk obronnych stopniowo przesuwanych ku tyłowi". Zadaniem c. k. m. w tej walce będzie:

1) ułatwienie piechocie obrony zajętej linji i 2) osłona ogniem wycofywania się oddziałów z jednej na drugą linję obronną.

Obronę linji, zajętej przez piechotę, zorganizują c. k. m. w sposób taki, jak to robią w normalnej obronie, kładąc przed zajętą linją ognie dalekie oraz ognie bliskie boczne. Jednak w walce odwrotowej ognie dalekie nabierają wyjątkowego znaczenia, gdyż przy pomocy tych ogni staramy się przeciwnika zatrzymać przynajmniej na taki czas, jaki jest potrzebny oddziałom własnym do wycofania się na nową linję obronną. W wykonaniu tych ogni wezmą udział wszystkie drużyny pierwszej, jak i drugiej linji. Gdyby się jednak nie udało zatrzymać przeciwnika ogniami dalekiemi — będziemy go zatrzymywać ogniami bliskiemi podobnie, jak na linji głównego oporu w obronie stałej. Drużyny c. k. m. 1-ej linji

mają tu wyjątkowo trudne do wypełnienia zadanie, gdyż nie bacząc na własne niebezpieczeństwo winny pozostawać na stanowisku tak długo, dopóki własne oddziały nie oderwą się od przeciwnika i nie odejdą od niego przynajmniej na odległość skutecznego ognia piechoty. W tej fazie walki odwrotowej będzie zadaniem wszystkich c. k. m., zwalczać te nplskie środki ogniowe i te jego oddziały czołowe, które najbardziej utrudniają oderwanie się oddziałów własnych od przeciwnika. I dopiero po wycofaniu się oddziałów własnych c. k. m., mogą się wycofać wtył na nową linję. Wycofanie to odbędzie się kolejnemi skokami z zajmowaniem po drodze stanowisk ogniowych.

Z zajętych stanowisk drużyny ostrzeliwują npla tak długo, dopóki drużyny znajdujące się w przodzie, nie zdołają odejść wtył na nowe stanowiska. Współpraca ogniowa między poszczególnemi drużynami c. k. m. posunięta jak najdalej oraz chęć dopomożenia swym ogniem koledze przyczynią się zawsze do wykonania tych trudnych zadań, jakie c. k. m. mają w odwrocie. Wiara we własne siły, chęć powstrzymania przeciwnika choćby kosztem własnego poświęcenia się jest, zgodnie z naszym regulaminem „podstawową zasadą taktyczną dla karabinów maszynowych w walkach odwrotowcyh".

XXVI. Wiadomości z dziedziny prawa.

A. Ogólne i zasadnicze wiadomości o prawie.

793. CZŁOWIEK A SPOŁECZEŃSTWO.

Jak uczą nas dzieje, człowiek od najdawniejszych czasów, żyje społecznie, to jest wspólnie z drugimi, tworząc, zależnie od stopnia cywilizacji, zgrupowania, czyli związki społeczne. Rozwój dziejowy ludzkich związków społecznych dokonuje się stopniowo, postępując od form mało złożonych, jakiemi są rodzina, związek rodzin czyli ród, związek rodów czyli plemię — do państwa, które jest już związkiem społecznym ludzi, nietylko związanych ze sobą krwią, czyli pochodzeniem, od wspólnych przodków, ale też językiem, religją, obyczajem i wspólnemi interesami gospodarczemi, a przedewszystkiem zamieszkiwaniem wspólnego terytorjum; związek taki ma przytem charakter powszechności, wszyscy bowiem ludzie związek taki ma przytem charakter: 1) powszechności, wszyscy bowiem ludzie zamieszkujący terytorjum danego państwa, są tem samem zasadniczo jego obywatelami; 2) przymusowości, gdyż przynależność państwowa i podległość władzy państwowej nie zależy od woli, państwo obywateli, i 3) suwerenności, gdyż tylko państwo jest związkiem społecznym, posiadającym władzę zwierzchnią.

794. POWSTANIE PRAWA.

Zarówno państwo, jak i każda organizacja, powstaje w ten sposób, że w świadomości ludzi, którzy je tworzą, stopniowo, pod wpływem różnych okoliczności, a przedewszystkiem pod wpływem coraz to cięższych warunków egzystencji, zaczyna się wytwarzać początkowo potrzeba pewnych zasad, czyli reguł postępowania, mających tymże ludziom ułatwić możliwie zgodne współżycie ze sobą. Te to właśnie zasady i reguły, określające układ życia społecznego, stosunki wzajemne ludzi żyjących w związku społecznym i stosunki ich do tegoż związku, wreszcie stosunki wzajemne związków społecznych między sobą, zasady, których ścisłe przestrzeganie przez wszystkich członków danego społeczeństwa, zagwarantowane jest przymusem, wywieranym przez ogół na poszczególne jednostki,— nazywają się właśnie p r a w e m w znaczeniu ogólnem. W znaczeniu ściślejszem odróżniamy prawo podmiotowe, pojmując przez nie uprawnienia, przysługujące poszczególnym jednostkom, w związku z ciążącemi na nich równolegle obowiązkami, oraz prawo przedmiotowe, będące ujęciem wyżej wspomnianych uprawnień i obowiązków,—a obowiązujące wszystkich członków społeczeństwa, niezależnie od poszczególnych jednostek, mogących być ich podmiotami, — w zasady czyli normy prawne.

795. PRAWO ZWYCZAJOWE A USTAWA.

Normy prawne mogą przejawiać się w każdem społeczeństwie bądź za pomocą oddawna utrzymujących się i od przodków pochodzących, a przez wszystkich przestrzeganych zwyczajów i praktyk, a wówczas na-

zywają się prawem zwyczajowem, albo ujęte są za pomocą pisma, jako ustanowione przez władzę zwierzchnią danego związku społecznego przepisy ogólnie obowiązujące, a wówczas nazywają się prawem pisanem. Może być ono albo ustawą, o ile wydane czyli ustanowione zostało przez przedstawicielstwo całego społeczeństwa, albo dekretem, względnie rozporządzeniem, o ile wydane zostało przez władzę rządową, czyli wykonawczą, a więc władzę przez społeczeństwo do wykonania rządów nad niem powołaną.

796. DZIAŁY PRAWA.

Prawo w znaczeniu przedmiotowem rozpada się na szereg działów, z których najważniejsze, a mające praktyczne znaczenie w życiu wojskowych są przedstawione w następnych rozdziałach.

B. Wojskowi a państwo i prawo państwowe.

797. WOJSKO A PRAWO.

Wojsko istnienie swoje opiera również na prawie, gdyż prawo reguluje podstawy zarówno całej organizacji państwowej, jak i poszczególnych jej części składowych, a więc i wojska, normuje stosunek wojska do innych czynników, składających państwo, oraz kształtuje życie wewnętrzne wojska i jego działania na zewnątrz. Aby więc zdać sobie sprawę ze stosunku, jaki zachodzi pomiędzy wojskiem i osobami w niem służącemi a państwem i prawem państwowem, musimy w pierwszej linji uświadomić sobie, jak wygląda organizacja, czyli ustrój naszego państwa i na czem, to jest na jakich podstawach prawnych się ona opiera.

798. USTRÓJ PAŃSTWA POLSKIEGO.

Ustrój państwa naszego opiera się na zasadach, ustalonych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Państwo Polskie jest Rzeczypospolitą. Organami Narodu w zakresie ustawodawstwa są Sejm i Senat, w zakresie władzy wykonawczej — Prezydent Rzeczypospolitej, łącznie z odpowiedzialnymi ministrami, w zakresie wymiaru sprawiedliwości — niezawisłe sądy.

799. WŁADZA USTAWODAWCZA.

Władza ustawodawcza wykonywana jest w państwie polskiem przez powołane w tym celu przez naród w drodze powszechnego, równego, tajnego, bezpośredniego i proporcjalnego głosowania — Sejm i Senat.

Z całego państwa wybiera się 444 posłów i 111 senatorów, przyczem nikt nie może być równocześnie posłem i senatorem, a wybrany w ten sposób, albo w 2 okręgach, jeden z mandatów składa, a ten przechodzi na najbliższego porządkowo, a niewybranego pierwotnie kandydata danej listy. Kadencja czyli czas trwania obrad tak sejmu, jak i senatu trwa lat 5, a rozpada się na pewną ilość sesyj. Na czele sejmu i senatu stoją wybieralni przez nie marszałkowie z zastępcami i sekretarzami.

800. PRAWO WYBORCZE A WOJSKOWI.

Wojskowi w służbie czynnej nie posiadają prawa głosowania, czyli czynnego prawa wyborczego, zarówno do sejmu jak i senatu. Posiadają oni natomiast bierne prawo wyborcze do sejmu i do senatu, o ile posiadają wymagany ustawą wiek (25, względnie 40 lat) i czas zamieszkania. Wojskowi czynnej służby, wybrani na posłów, lub na senatorów nie mogą przez czas trwania mandatu pełnić służby w szeregach i dlatego z chwilą wyboru zostają wojskowi zawodowi z urzędu przeniesieni w stan nieczyn-

ny aż do wygaśnięcia mandatu, niezawodowi zaś do rezerwy. Tem samem też, w czasie wykonywania mandatu poselskiego lub senatorskiego, wojskowi zawodowi nie otrzymują swoich normalnych gaż, a jedynie otrzymują pobory, należące im się jako posłom, względnie senatorom, natomiast zgodnie z art. 16. konstytucji czas spędzony na wykonywaniu mandatu zaliczony jest do lat służby.

801. WŁADZA WYKONAWCZA — PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ.

Przedstawicielem władzy najwyższej w państwie polskiem w myśl konstytucji jest Prezydent Rzeczypospolitej, który sprawuje ją przez odpowiedzialnych przed nim i przed sejmem ministrów. Prezydenta wybierają na lat 7 bezwzględną większością głosów wspólnie sejm i senat, połączone w Zgromadzenie Narodowe. Prezydent mianuje i odwołuje prezesa rady ministrów, a na jego wniosek mianuje pozostałych ministrów. Jest on zarazem najwyższym zwierzchnikiem sił zbrojnych Państwa, w czasie wojny nie może być jednak naczelnym wodzem, lecz mianuje go na wniosek Rady ministrów, przedstawiony przez Ministra Spraw Wojskowych. Wojnę może Prezydent wydać i zawrzeć pokój tylko za zgodą Sejmu. Jest On jednak najwyższym przedstawicielem Państwa wobec zagranicy, przyjmuje obcych i wysyła polskich przedstawicieli dyplomatycznych. Prezydent wreszcie podpisuje wszystkie ustawy wraz z odpowiednimi ministrami i zarządza ogłoszenie ich w Dzienniku Ustaw. Pozatem ma też Prezydent prawo łaski, to znaczy może darować lub złagodzić karę, względnie skutki zasądzenia karno-sądowego.

802. RADA MINISTRÓW.

Prezydent wykonuje swoją władzę przez odpowiedzialny wobec Sejmu Rząd, złożony z ministrów, tworzących łącznie t. zw. Radę Ministrów czyli Gabinet, kierowany przez prezesa Rady Ministrów, zaś każdy z ministrów jest przedstawicielem najwyższej władzy rządowej w powierzonym mu zakresie administracji państwowej. Ministrowie nie mogą piastować żadnego urzędu, ani uczestniczyć w zarządzie i władzach kontrolujących towarzystw i instytucyj, obliczonych na zysk. Mają łącznie jako rząd prawo inicjatywy ustawodawczej. Zarówno sami, jak i delegowani przez nich urzędnicy, mogą brać udział w posiedzeniach sejmowych i przemawiać poza koleją mówców zapisanych do głosu; w głosowaniach jednak mogą brać udział o ile są posłami.

803. MINISTERSTWA.

W Polsce mamy ministerstwa: Spraw Wewnętrznych, Spraw Zagranicznych, Spraw Wojskowych, — Skarbu, — Sprawiedliwości, — Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, — Rolnictwa, — Przemysłu i Handlu, — Komunikacji, — Robót Publicznych, — Pracy i Opieki Społecznej, — Reform Rolnych, — oraz Ministerstwo Poczt i Telegrafów.

804. URZĘDY CENTRALNE.

Poza ministerstwami w skład centralnego zarządu państwowego wchodzą też t. zw. Urzędy Centralne, których działalność rozciąga się na całe państwo. I tak przy Prezydencie Rzeczypospolitej istnieje Gabinet Wojskowy i Kancelarja Cywilna Prezydenta; prezesowi Rady Ministrów podlegają: Polska ajencja telegraficzna (P. A. T.), dyrekcja pisma urzędowego p. t. Monitor Polski i Drukarnia państwowa, Prokuratorja generalna, Najwyższa Komisja Dyscyplinarna i Najwyższy Trybunał Administracyjny, — Ministerstwu Spraw Wewnętrznych podlega: Główny Urząd Statystyczny, Główna Komenda Policji Państwowej, oraz Korpus Ochrony

Pogranicza. — Ministerstwu Skarbu podlegają: Główny Urząd Pożyczek Państwowych, Główny Urząd Kontroli Ubezpieczeń, Generalna Dyrekcja Loterji Państwowej, Monopolu Tytoniowego, Monopolu Spirytusowego, Mennica Państwowa, Państwowe Zakłady Graficzne, Centralna Kasa Skarbowa, Pocztowa Kasa Oszczędności (P. K. O.) i Straż Celna, — poza tem Minister Skarbu nadzoruje Bank Polski i Bank Gospodarstwa Krajowego; — Ministrowi Rolnictwa podlegają: Państwowe Instytuty Meteorologiczny, Weterynaryjny i Gospodarstwa Rolnego oraz Zarząd Stadnin Państwowych. — Ministerstwu Przemysłu Handlu podlegają: Urząd Patentowy, Główny Urząd Probierczy, Główny Urząd Miar i Główna Dyrekcja Zakładów Górniczych. — Ministrowi Pracy i Opieki Społecznej podlegają: Państwowy Urząd Pośrednictwa Pracy, Urząd Emigracyjny i Główny Urząd Ubezpieczeń. — Ministrowi Robót Publicznych: — Dyrekcja Dróg Wodnych, a Ministrowi Reform Rolnych — Państwowy Bank Rolny.

805. URZĘDY LOKALNE.

Ministrowie, jako przedstawiciele Rządu czyli władzy wykonawczej, mają do pomocy w rządzeniu, czyli administrowaniu państwem, oprócz urzędników ministerstw i urzędów centralnych, również urzędy drugiej instancji i lokalne, czyli pierwszej instancji. Należą tu w dziedzinie ogólnej administracji: województwa i starostwa. Poza tem dla poszczególnych dziedzin administracji państwowej mamy też osobne władze pierwszej i drugiej stacyj. I tak jako swoje władze niższych instacyj posiada ministerstwo Skarbu izby skarbowe w miastach wojewódzkich i urzędy skarbowe w powiatach; — ministerstwo Oświaty — kuratorja okręgów szkolnych i powiatowe inspektoraty szkolne; — ministerstwo Rolnictwa — okręgowe dyrekcje lasów i dóbr państwowych; — ministerstwo Komunikacji — dyrekcje kolei państwowych; — ministerstwo Robót Publicznych — okręgowe dyrekcje robót publicznych; — ministerstwo Pracy — okręgowe inspekcje pracy; — ministerstwo Reform Rolnych — okręgowe i powiatowe urzędy ziemskie; a wreszcie ministerstwo Poczt — ma okręgowe dyrekcje poczt.

806. SAMORZĄD.

Ponieważ państwo musi zaspakajać nietylko interesy ogólne, lecz także interesy dotyczące jedynie poszczególnych grup obywateli, przeto porucza załatwianie tych spraw bezpośrednio przedstawicielom odnośnych grup ludności. Takie dopuszczenie bezpośrednie przedstawicieli samej ludności do władzy, dokonane przez państwo, nazywa się samorządem, który to, zależnie od charakteru interesów, jakie ma zabezpieczać i zadań, jakie ma spełniać, może być samorządem terytorjalnym lub gospodarczym. W państwie naszem jednostkami samorządu terytorjalnego są samorządy gminne z radami gminnemi i wójtami, miejskie z radami miejskiemi, magistratami i prezydentami, względnie burmistrzami, powiatowe z sejmikami i wydziałami powiatowemi, oraz wojewódzkie z sejmikami, wydziałami i radami wojewódzkiemi na czele. Jednostkami samorządu gospodarczego są izby rolnicze, handlowe, przemysłowe i rzemieślnicze.

807. WŁADZA SĄDOWA.

W myśl Konstytucji naród wykonuje w Polsce swoją władzę zwierzchnią w zakresie wymiaru sprawiedliwości przez niezawisłe sądy. Organizacja, zakres i sposób działania wszystkich sądów są dokładnie określone w osobnych ustawach, będą zaś bliżej omówione w następnych rozdziałach. Tu zaznaczyć tylko należy, że sprawy mniejszej wagi załatwiają sądy pokoju i sądy grodzkie, sprawy poważniejsze załatwiają sądy okręgowe, od pierwszych odwoływać się można, czyli apelować do drugich, zaś od sądów okręgowych do sądów apelacyjnych, których jest 8 w całem państwie. Ponad wszystkiemi sądami stoi Sąd Najwyższy w Warszawie,

który jednak już nie rozpoznaje samej treści spraw poszczególnych, tylko wykonuje nadzór nad zapadłymi wyrokami i sprawdza, czy zapadły one w zgodnie z prawem, o ile zaś nie to je znosi czyli kasuje.

Prawo łaski wykonuje Prezydent Rzeczypospolitej jako przedstawiciel najwyższej władzy Państwa i on też mianuje sądziów.

808. POWSZECHNE OBOWIĄZKI I PRAWA OBYWATELSKIE.

Jako powszechne obowiązki obywateli wobec państwa konstytucja wymienia: wierność do Rzeczypospolitej, szanowanie i przestrzeganie Konstytucji, ustaw i rozporządzeń władz, służbę wojskową, ponoszenie ciężarów i świadczeń publicznych, szanowanie władz i współdziałanie z niemi, oraz wychowywanie dzieci na prawych obywateli i zapewnienie im co najmniej początkowego wykształcenia. Jako powszechne prawa obywatelskie konstytucja ustala: równość wszystkich obywateli wobec prawa, wolność osobistą, ściganie za przestępstwa tylko w drodze przepisanej ustawami, nietykalność mieszkania, wolność obierania sobie miejsca pobytu i przesiedlania się, wolność wyboru zajęcia i przenoszenia swej własności, prawo do opieki nad pracą, a w razie braku pracy, choroby, nieszczęśliwego wypadku i niedołęstwa — prawo do ubezpieczenia społecznego, specjalną opiekę nad pracą dzieci i kobiet, wolność słowa i prasy, tajemnicę listową, prawo zgromadzeń i stowarzyszeń, wolność nauki i nauczania, oraz wolność sumienia i wyznania. Wreszcie konstytucja ustanawia dla wszystkich obywateli bezpłatne pobieranie nauki w zakresie szkoły powszechnej, oraz uznaje prawo własności prywatnej, przyczem nadaje jednak państwu, bądź dla zaopatrzenia małorolnych lub bezrolnych w ziemię, bądź dla celów wyższej użyteczności publicznej, prawo przymusowego wykupu ziemi i regulowania obrotu ziemią w drodze ustawowej.

809. WOJSKO I WOJSKOWI A PRAWO PAŃSTWOWE.

Zasadniczy stosunek wojska do państwa, jako tej najwyższej organizacji społecznej, której całości, niepodległości i godności, w myśl pierwszych słów regulaminu służby wewnętrznej, mają właśnie bronić obywatele powołani do stanu żołnierskiego, zostały omówione już w poprzednich ustępach, tu zaś należy wspomnieć jeszcze o tych szczególnych częściach polskiego prawa państwowego, poświęconych specjalnie wojsku i wojskowym. Na pierwszy plan wysuwa się tu ustawa o powszechnym obowiązku wojskowym z 23. V. 1924 r., uzupełniona i poprawiona rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z 11. I. 1928 r.

810. ŚWIADCZENIA WOJENNE.

Świadczenia wojenne są to świadczenia osobiste lub rzeczowe, które w myśl odnośnych ustaw spełniane być mają na rzecz państwa i wojska, bądź z chwilą wybuchu wojny, bądź z chwilą ogłoszenia mobilizacji, jak również i na zarządzenie rady ministrów, spowodowane wnioskiem min. spr. wojsk., w czasie pokoju, gdy wymagać tego będzie interes obrony państwa.

811. STOSUNEK WOJSKA I WOJSKOWYCH DO WŁADZ I OSÓB CYWILNYCH.

Normują go postanowienia Regulaminu służby wewnętrznej. I tak § 23. cz. I. nakazuje wojskowym szanowanie godności każdego człowieka i nie wyrządzanie nikomu krzywdy, a przeciwnie okazywanie pomocy znajdującym się w potrzebie, i to w myśl § 19. cz. I., nawet rannym jeńcom nieprzyjacielskim. Tenże Regulamin w myśl § 18. cz. I. nakazuje przeciwdziałanie szpiegostwu i hasłom wywrotowym. W myśl § 43. cz. VI.

Reg. służbę bezpieczeństwa i porządku w garnizonach regulują władze wojskowe w porozumieniu z cywilnemi, przy współudziale których, w myśl §§ 38—42 cz. VI., podejmowane też są t. zw. zarządzenia przeciwpożarowe, zaś §§ 36—40 cz. VIII., regulują udzielanie pomocy przez wojsko władzom cywilnym na wypadek klęsk żywiołowych. Wogóle we wszystkich sprawach obchodzących wspólnie wojsko i ludność cywilną, władze wojskowe współdziałają zgodnie z cywilnemi.

C. Najważniejsze postanowienia prawa karnego obowiązujące w wojsku polskim.

812. POSTANOWIENIA OGÓLNE PRAWA KARNEGO.

Prawo karne, jest jedną z gałęzi prawa publicznego, a więc tego wielkiego działu prawa, które normuje stosunki jednostek, jako członków związku społecznego; prawem karnem bowiem jest ta gałąź przepisów prawa publicznego, która określa stanowisko władzy państwa wobec obywateli, dopuszczających się przestępstw, to jest czynów, zakaznych przez ustawę pod groźbą kary.

813. PODZIAŁ PRZESTĘPSTW.

Przestępstwa dzielimy na pospolite i wojskowe. Pospolitemi nazywamy te przestępstwa, które polegają na przekroczeniu przepisów prawa karnego, wspólnych dla wszystkich obywateli państwa, np.: kradzież, oszustwo, rozbój, zabójstwo. Wojskowemi natomiast nazywamy takie przestępstwa, które polegają na przekroczeniu przepisów wyłącznie wojskowego prawa karnego, np.: dezercja, niewykonanie rozkazów i t. p. Przepisy dotyczące przestępstw pospolitych, zawarte są w ustawach karnych powszechnych, gdyż obowiązują one wszystkich obywateli państwa, przepisy zaś o przestępstwach, których dokonanie pozostaje w związku z pełnieniem służby wojskowej, zawarte są w kodeksie karnym wojskowym.

814. PODMIOT PRZESTĘPSTWA.

Podmiotem przestępstwa jest każda osoba dopuszczająca się czynów przestępnych, przewidzianych w obowiązujących ustawach karnych.

815. WINA SPRAWCY.

Wina może być umyślną, gdy sprawca zdaje sobie sprawę z przestępności swych działań, a mimo to chce przestępstwo popełnić, albo gdy sprawca bezpośrednio nie pragnie przestępstwa, ale przewidując je jako skutek swych działań, mimo to dane działanie przedsiębierze. Gdy zaś sprawca przewidując wprawdzie skutek przestępny swego działania, spełnia go jednak mimo wszystko, gdyż w swej lekkomyślności spodziewa się go uniknąć, albo gdy sprawca nie przewiduje nastąpienia przestępnego skutku swych działań, mimo, że mógł albo powinien go był przewidzieć, a nie przewidział tylko z powodu swego niedbalstwa — mówimy o winie nieumyślnej, wynikającej w pierwszym wypadku z lekkomyślności, a w drugim z niedbalstwa sprawcy. Zdarza się jednak czasami, że czyn człowieka poczytalnego, chociaż popełniony przezeń ze świadomością i wolą osiągnięcia pewnego skutku przedmiotowo przestępnego, jednak karalnym nie jest, o ile popełnionym został pod wpływem bądź przymusu nieodpornego, wyższej konieczności, obrony koniecznej, przypadku, bądź pod wpływem błędu.

816. DZIAŁANIE PRZESTĘPNE.

Jak jednak do zaistnienia przestępstwa konieczna jest poczytalność i wina sprawcy, czyli świadomość czynu i zła wola, tak i nie mniej ko-

niecznem jest ze strony sprawcy sprzeczne z prawem działanie i dążenie do osiągnięcia skutku przestępnego, gdyż świadomością, iż chce się źle postąpić i złą wolą nasuwać można przykazania moralności i religji, ale nie normy prawa karnego. Teorja prawa odróżnia 4 stadja działania przestępnego, a mianowicie: 1) objawienie postanowienia przestępnego słowami lub na piśmie, 2) przygotowanie działania przestępnego, 3) usiłowanie czyli rozpoczęcie wykonania przestępstwa, i 4) dokonanie. Objawienie postanowienia przestępnego, o ile dalsze stadja nie nastąpiły, jako zbyt odległe od urzeczywistnienia nie jest wogóle karalnem. Przygotowanie działania przestępnego, polegające na nabyciu lub przysposobieniu środków do wykonania przestępstwa służących, karanem jest jedynie w przypadkach ustawowo wskazanych i o tyle, o ile poprzestano na niem nie z własnej woli, lecz z powodu okoliczności niezależnych od woli winowajcy. Usiłowanie wreszcie zachodzi, gdy rozpoczęto wykonanie przestępstwa, którego popełnienia pragnął winowajca, a które nie zostało dokończone z powodu okoliczności niezależnych od woli sprawcy. Usiłowanie zbrodni, (t. j. cięższych przestępstw, zagrożonych karą śmierci lub ciężkiego więzienia), a w wypadkach szczegółowo wskazanych w kodeksie karnym też usiłowanie występków, jest karalne, lecz kary przepisane w ustawie za dokonane przestępstwo podlegają w razie usiłowania złagodzeniu, zaś usiłowanie wykroczeń (najniższych przestępstw), wogóle nie jest karanem, za wyjątkiem nielicznych wypadków, szczegółowo w ustawach wskazanych.

817. UCZESTNICTWO W PRZESTĘPSTWIE.

Wreszcie jeżeli chodzi o działanie przestępne, pamiętać należy, że przestępstwo może być popełnione tak przez jedną, jak i przez więcej osób, które porozumiawszy się co do jego wykonania świadomie działały wspólnie, a wówczas ustawa odróżnia wspólników, (t. j. tych, którzy bezpośrednio popełnili przestępstwo lub uczestniczyli w jego wykonaniu) od podżegaczy, (t. j. tych, którzy powziąwszy pewien zamiar przestępny drugich do wykonania namówili) i od pomocników (t. j. tych, którzy dostarczali środków, usuwali przeszkody, albo też radą, wskazówką lub obietnicą do popełnienia przestępstwa pomagali). Wszyscy uczestnicy zbrodni lub występku z wyjątkiem pomocników, których pomoc była nieistotna ulegają karze, przepisanej w ustawie za popełnione przestępstwo, natomiast przy wykroczeniach podżegacze i pomocnicy ulegają karze tylko w przypadkach, szczegółowo w kodeksie karnym wskazanych.

818. KARA.

Kara jest odpłatą za zło, które wyrządza przestępca swem karygodnem działaniem, a ma na celu z jednej strony napiętnowanie przestępstwa, a z drugiej strony powstrzymanie przestępcy od popełniania nowych przestępstw i poprawienie go. Wymiar kary winien odpowiadać wielkości wyrządzonego zła i napięcia złej woli, przyczem wysokość jego normować należy według rodzaju winy, bliskości osiągnięcia przestępnego skutku, stopnia udziału w przestępstwie oraz wedle zachodzących ewentualnie okoliczności łagodzących lub obciążających. Za okoliczności łagodzące przyjmują sądy np. dobrowolne zgłoszenie się winowajcy, szczerze i ze skruchą przyznanie się, wymienienie wspólników, zameldowane wychowanie, lekkomyślność, gwałtowne uniesienie, dokonanie przestępstwa z biedy, dobrowolne wynagrodzenie szkody, oraz małoletność i t. p.

Natomiast za okoliczności obciążające uważa się np. szczególną niemoralność pobudek lub sposobu popełnienia przestępstwa, wysokość wyrządzonej szkody, pokrewieństwo z poszkodowanym, poprzednią karalność i t. p. Wreszcie wybitnie obciążają winę przestępcy, a tem samem wpływają na powiększenie kary recydywa, czyli powtórzenie przestępstwa, oraz zbieg przestępstw, czyli dokonanie paru przestępstw przed osądzeniem jednego z nich.

819. RODZAJ KAR.

Osoby wojskowe w myśl działu trzeciego części I-ej Kodeksu Karnego Wojskowego, ulegają jako karom głównym: karze śmierci przez rozstrzelanie, karze ciężkiego więzienia bezterminowego, czyli dożywotniego, ciężkiego więzienia terminowego, więzienia lub twierdzy w granicach od 2 tygodni do 6 lat, aresztu i grzywny oraz jako karom dodatkowym na czci, karze wydalenia z wojska lub z marynarki, degradacji i wydalenia z korpusu oficerskiego. Orzeczona już przez sąd kara, gdy skutki przestępstwa są mało ważne, zła wola sprawcy nieznaczna, a on sam zasługuje na przebaczenie, może zostać przez sąd obniżona lub jeśli chodzi o przestępstwa pospolite też zawieszona.

820. PRZEDTERMINOWE ZWOLNIENIE.

Poza tem skazani na karę pozbawienia wolności wyrokiem sądów wojskowych, jeżeli odbyli już dwie trzecie, najmniej jednak 6 miesięcy, wymienionej kary i przez ten czas prowadzili się dobrze, mogą być przedterminowo zwolnieni. Takie przedterminowe zwolnienie może jednak zostać odwołane, jeżeli przedterminowo zwolniony źle się prowadzi lub niespełnia zobowiązań włożonych na niego przy przedterminowem zwolnieniu. Natomiast, skoro od chwili wypuszczenia skazanego na wolność upłynął termin tak długi, jak część kary, której skazany nie odbył, lecz co najmniej roczny, to karę uważa się za odbytą.

821. UMORZENIE KARY.

Wreszcie umorzenie kary, czyli wygaśnięcie po stronie państwa prawa do zastosowania kary w konkretnym wypadku, — następuje w razie całkowitego odcierpnienia kary, nie uchylonego z powodu ujemnego zachowania się skazanego, zawieszenia kary lub przedterminowego zwolnienia, śmierci skazanego, przedawnienia kary, darowania kary na zasadzie ułaskawienia lub amnestji, oraz pojednania się przestępcy z pokrzywdzonym w wypadkach ustawowo wyraźnie wskazanych.

822. PODZIAŁ PRZESTĘPSTW POSPOLITYCH.

Przestępstwa pospolite objęte kodeksem karnym r. 1903, podzielić się dadzą na dwie wielkie grupy, a mianowicie: na przestępstwa przeciwko dobrom prawnym zbiorowości i na przestępstwa przeciwko dobrom prawnym jednostki.

823. PRZESTĘPSTWA PRZECIW PAŃSTWU I INTERESOM ZBIOROWOŚCI.

Do pierwszej grupy należą przedewszystkiem przestępstwa przeciwko państwu, a mianowicie: 1) zdrada stanu, czyli zamach przeciwko państwu, lub osobie piastującej najwyższą władzę państwową i przeciwko ustalonemu konstytucją ustrojowi państwa oraz 2) zdrada kraju czyli zamach przeciwko całości i bezpieczeństwu zewnętrznemu, oraz wszelkie współdziałania z nplem w czasie wojny i szpiegostwo na rzecz obcych państw w czasie pokoju. Są to zbrodnie bardzo ciężkie i w ważniejszych przypadkach zagrożone karą śmierci. Następnie należą do tej pierwszej grupy przestępstwa przeciwko funkcjom organizacji państwowej, przestępstwa przeciw zarządowi państwowemu, jak niewykonanie zarządzeń władzy, opór władzy, zmuszenie lub przekupstwo urzędnika, przywłaszczenie sobie władzy i okazanie nieposzanowania władzy, dalej tak zwane przestępstwa urzędnicze, polegające na nadużywaniu lub bezczynności władzy oraz przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości, jako to: fałszywe oskarżenie, składanie fałszywych zeznań, krzywoprzysięstwo, niedoniesienie o zbrodni, ukrywanie i popieranie przestępców, ucieczka i pomoc do ucieczki więźniów i t. p. Dalej należą do tej grupy, przestępstwa przeciwko

spokojowi publicznemu i przestępstwa prasowe, przestępstwa powszechnie niebezpieczne, jako to: podpalenie, uszkadzanie urządzeń komunikacyjnych, wyrabianie lub przechowywanie materjałów wybuchowych, przestępstwa przeciwko religji, podrabianie monety, oraz fałszowanie dokumentów urzędowych, prywatnych i pieczęci, a to za pomocą podrabiania lub przerabiania.

824. PRZESTĘPSTWA PRZECIWKO DOBROM JEDNOSTEK.

Do grupy drugiej, obejmującej przestępstwa przeciwko dobrom prawym jednostki należą: 1) przestępstwa przeciwko życiu, a przedewszystkiem zabójstwo czyli umyślne i bezprawne pozbawienie życia człowieka, które zależnie od stanu sprawy (zabójstwo z premedytacją lub w uniesieniu) względnie od cech przedmiotu przestępstwa (ojco, matko, mężo lub diezcio - bójstwo i t. p.) — może mieć różne formy: przestępstwa przeciwko zdrowiu i ciału, do których należą wszelkiego rodzaju bardzo ciężkie ciężkie i lekkie uszkodzenia cielesne, zadane drugim osobom, wystawienie na niebezpieczeństwo osób, którym się winno opiekę i wreszcie pojedynek; 2) przestępstwa przeciwko wolności osobistej, jako to: zmuszenie, groźbą, naruszenie nietykalności mieszkania, ujawnienie tajemnicy, pozbawienie wolności, handel niewolnikami, porwanie dziecka lub kobiety; 3) przestępstwa przeciwko moralności płciowej, jako to czyny lubieżne i obcowanie płciowe z dziećmi do lat 14, obcowanie płciowe z osobą zniewoloną do tego za pomocą gwałtu lub przymusu psychicznego, skłonienie lub stręczenie do nierządu z naruszeniem przystojności publicznej; 4) przestępstwa przeciwko prawom familijnym, jako to: przestępne zawarcie związku małżeńskiego, cudzołóstwo i zaniedbanie obowiązków rodzinnych; 5) przestępstwa przeciwko czci, polegające bądź na obrazie, t. j. poniżeniu godności ludzkiej przez obejście złe lub wyraźnie hańbiące, bądź na oszczerstwie lub znieslawieniu, t. j. rozgłaszaniu świadomie nieprawdziwych okoliczności, narażających na szwank dobre imię człowieka; 6) oraz przestępstwa przeciwko dobrom majątkowym jednostki, z których najważniejsze są: uszkodzenie cudzego mienia, przywłaszczenie, którem jest umyślne i bezprawne uczynienie swą własnością i jako taką rozporządzanie rzeczą cudzą, powierzoną w pewnym celu przez jej właściciela lub prawnego posiadacza, kradzież, którą jest jawny lub tajny zabór cudzej rzeczy w celu przywłaszczenia, przyczem, jeżeli środkiem do jawnego zaboru jest groźba niebezpieczna i rzeczywista, skierowana przeciwko osobie, u której lub w obecności której zabór jest dokonany, to mamy doczynienia z rozbojem; lichwa, wymuszenie i oszustwo, przyczem to ostanie polega na skłonieniu posiadacza mienia do wydania go innej osobie przez wprowadzenie tego posiadacza w błąd zapomocą przestępnego działania, bankructwo, a także przestępstwa przeciw prawom autorskim i przywilejom na wynalazki i przestępstwa leśne, polne i górnicze, regulowane przeważnie w ostatnim czasie specjalnemi ustawami.

825. KODEKS KARNY WOJSKOWY.

Obecnie obowiązuje wojskowych, jeśli chodzi o przestępstwa pospolite, Kodeks Karny ogólny z r. 1903, jeśli chodzi o przestępstwa wojskowe, obowiązuje Kodeks Karny Wojskowy z r. 1928.

826. MOC OBOWIĄZUJĄCA K. K. W.

W myśl art. 1 — 6 powyższego Kodeksu Karnego Wojskowego, który w skrócie oznacza się pierwszemi literami tytułu, jako K. K. W. — jego moc obowiązująca rozciąga się na przestępstwa wojskowe, popełnione przez: 1) osoby wojskowe, będące w czynnej służbie, 2) oficerów i podoficerów zawodowych w stanie nieczynnym, 3) inwalidów wojennych, umieszczonych w zakładach wojskowych dla nich przeznaczonych, 4) oso-

by należące do załogi lub wzięte w charakterze służbowym na pokład okrętu wojennego albo statku, wcielonego czasowo w razie mobilizacji lub wojny do marynarki wojennej, 5) osoby, które przebywają przy jednostce zmobilizowanej, 6) jeńców wojennych, pozostających pod nadzorem wojskowym, 7) wojskowych, przebywających zagranicą, 8) wojskowych państw sprzymierzonych, w czasie pełnienia wspólnej służby w razie poręczonej wzajemności, 9) oficerów i podoficerów zawodowych w stanie spoczynku, którzy odpowiadać będą za samowolne oddalenie, względnie za dezercję, o ile nie uczynią zadość wezwaniu mobilizacyjnemu, oraz za przestępstwa przeciw subordynacji wojskowej i nadużycie władzy służbowej, o ile popełnią jedno z tych przestępstw w mundurze wojskowym lub na tle stosunku służbowego z przełożonym, i 10) osoby uznane za zdolne do służby wojskowej, ochotników, nadkontyngentowych, zwolnionych do rezerwy, tudzież obowiązanych do pospolitego ruszenia w czasie, gdy nie pełniąc czynnej służby wojskowej dopuściły się przestępstw wojskowych pod o, wyszczególnionych.

827. POSTANOWIENIA OGÓLNE K. K. W.

Ponieważ już w ustępie I-szym obecnego rozdziału obszernie zostały omówione postanowienia ogólne, a w szczególności postanowienia o karach, o warunkach poczytania i przestępczości czynów, o rodzajach winy, o łagodzeniu kar, o zwalnianiu przedterminowem, i o okolicznościach obciążających, dodać jedynie należy, że jednym z głównych środków karnych wojskowych jest areszt wojskowy, a to ścisły, stosowany tylko do szeregowców, średni i lekki tylko do szeregowych i areszt domowy, a na okręcie kajutowy, tylko do oficerów, obostrzony areszt domowy lub kajutowy tylko do oficerów młodszych, oraz, że wydalenie z wojska lub marynarki pociąga za sobą z mocy samego prawa: 1) ustratę stopnia wojskowego, 2) utratę stanowiska służbowego i związanego z niem uposażenia, 3) utratę orderów, odznaczeń i oznak zaszczytnych, oraz przywiązanych do ich posiadania uprawnień, i 4) trwałą niezdolność do ponownego wstąpienia do wojska i marynarki. Pozatem, jako specjalne kary na czci zna K. K. W. dla oficerów wydalenie z korpusu oficerskiego, a dla podoficerów degradację. Degradacja pociąga za sobą powrót do stopnia szeregowca i utratę uprawnień, nabytych przez służbę podoficerską.

828. PRZESTĘPSTWA PRZECIW PAŃSTWU I JEGO SIŁE ZBROJNEJ.

Z przestępstw wojskowych na pierwszy plan wysuwają się przestępstwa, polegające na narażeniu na niebezpieczeństwo Państwa, lub siły zbrojnej. Dopuszcza się ich żołnierz, gdy spełni jedno z przestępstw przeciwko bezpieczeństwu Państwa, przewidzianych w kodeksie karnym z r. 1903, a w poprzednim ustępie wyszczególnionych, a więc zdrady stanu, zdrady kraju, buntu przeciwko władzy i szpiegostwa, za które podlega karom przewidzianym w ustawach powszechnych. Poza tem kodeks wojskowy przewiduje jeszcze umyślne naruszenie obowiązku służbowego przez wojskowych w polu, powodujące poparcie przedsięwzięć nieprzyjacielskich, a niebezpieczeństwo lub szkodę wojsk polskich, które obkłada karą do 10 lat ciężkiego więzienia, zaś śmiercią karze dowódcę, który oddaje nieprzyjacielowi miejsce umocnione, bez wyczerpania wszystkich środków obrony, opuszcza lub oddaje nieprzyjacielowi powierzony sobie posterunek, z zaniedbaniem stojących do dyspozycji środków obrony.

829. SAMOWOLNE ODDALENIE SIĘ I DEZERCJA.

Samowolne oddalenie się jest to bezprawne opuszczenie oddziału lub stanowiska służbowego, albo z umysłu trzymanie się od nich zdala, lub samowolne przekroczenie udzielonego urlopu, w polu zaś również zanie-

chanie przyłączenia się do własnego lub najbliższego oddziału, jak i zameldowania się zaraz po powrocie z niewoli. Dezercja jest samowolnem oddaleniem, ale popełnionem w zamiarze trwałego czyli na zawsze uchylenia się od ustawowego (przy żołnierzach z poboru) lub dobrowolnie przyjętego (przy ochotnikach i wojskowych zawodowych), obowiązku służby wojskowej. Zarówno samowolne oddalenie się, jak i dezercja karane są zasadniczo więzieniem, a przytem ciężej w razie powtórzenia lub popełnienia w polu; samowolne oddalenie może być jednak w wypadkach lżejszych karane też twierdzą lub aresztem, a nawet dyscyplinarnie, zaś dezercja tylko więzieniem lub ciężkiem więzieniem, o ile popełniono ją po uprzednich 2 skazaniach za dezercję, albo też w polu, lub w zmowie z drugimi, a wreszcie, albo też w polu, lub w zmowie z drugimi, a wreszcie powtórzenie dezercji w polu, przewodzenie wspólnej dezercji w polu lub podżeganie do niej, oraz dezercja ze stanowiska w obliczu nieprzyjaciela, lub z oblężonej twierdzy karane są śmiercią. Poza tem surowo też karanem jest nie doniesienie o zamierzonej dezercji, nakłanianie do dezercji i popieranie jej oraz samowolne uwolnienie się aresztowanego.

830. SAMOUSZKODZENIE.

Oprócz samowolnego oddalania się i dezercji do uchylania się od służby wojskowej zmierza też samouszkodzenie i udanie ułomności, przyczem karani są wszyscy, co się do tego przyczynili zazwyczaj więzieniem i degradacją, jeśli chodzi o podoficerów, zaś w czasie mobilizacji, o ile czynią to zawodowo i na większą skalę po zarządzeniu mobilizacji — nawet karą śmierci.

831. TCHÓRZOSTWO.

Niewątpliwie obok zbrodni zdrady stanu, zdrady kraju i zdrady wojennej najhaniebniejszem dla żołnierza przestępstwem jest tchórzostwo. Karanem jest ono śmiercią, o ile związane jest z ucieczką w potyczce, skłanianiem towarzyszy broni słowami lub znakami do ucieczki, zaś ciężkiem więzieniem karani są żołnierze, którzy z tchórzostwa w czasie wymarszu do walki, podczas niej lub w odwrocie pozostają wtyle poza swym oddziałem, wymykają się zeń, rzucają się do ucieczki, porzucają swą broń i amunicję, albo czynią swego konia lub swoją broń niezdatnemi do użytku, udają rannych lub cierpiących, albo przez umyślne upicie się usiłują uchylić się od walki.

832. PRZESTĘPSTWA PRZECIW SUBORDYNACJI.

K. K. W. zna następujące przestępstwa przeciw subordynacji: 1) naruszenie w służbie lub w związku z czynnością służbową czci należnej przełożonemu, głównem uskarżaniem lub sprzeciwianiem się otrzymanej przełożonemu, głównem uskarżeniem lub sprzeciwianiem się otrzymaprzedstawia się ono jako groźba — karanem jest też więzieniem do lat 3; 2) okłamanie przełożonego na pytanie w sprawach służbowych, karane aresztem wojskowym; 3) obraza przełożonego lub starszego stopniem, karane więzieniem lub twierdzą do lat 2, w razie obrazy w służbie do lat 3, a w razie obrazy oszczerczej lub przez rozpowszechnianie pism więzieniem do lat 6; 4) nieposłuszeństwo rozkazowi w sprawach służbowych, karane będzie aresztem wojskowym, albo twierdzą lub więzieniem do 1 roku; a niekiedy, — nawet ciężkiem więzieniem; 5) wyraźna odmowa posłuszeństwa przełożonemu lub wzywanie go, aby się wytłumaczył z wydanego rozkazu lub nagany, albo trwanie w nieposłuszeństwie mimo powtórzenia rozkazu służbowego, karane jest więzieniem do lat 3, jeśli taka odmowa posłuszeństwa spełniona została wobec najmniej trzech żołnierzy, zebranych dla celów służby — karaną będzie więzieniem do 6 lat, jeśli zaś spełniono ją w obliczu nieprzyjaciela — nawet karą śmierci; 6) opór przełożonemu, to jest zapomocą gwałtu lub groźby przeszkadzanie

mu w wykonaniu rozkazu służbowego, albo zmuszenie go do wykonania niezamierzonej lub zaniechania zamierzonej czynności służbowej, karany jest więzieniem do lat 6; 7) czynne targnięcie się na przełożonego karane jest normalnie więzieniem do lat 6, w razie dokonania czynu pod bronią w służbie, wobec zebranych szeregowych lub z bronią w ręku ciężkiem więzieniem do lat 8, zaś w razie spełnienia czynu w polu nawet śmiercią; 8) wzywanie lub pobudzanie żołnierzy do odmowy posłuszeństwa, do oporu przełożonemu lub do czynnego nań targnięcia, karane jest na równi z podżeganiem, o ile jednak pozostały bez skutku to najwyżej karane jest więzieniem do lat 2; 9) wzywanie lub pobudzanie żołnierzy do wspólnej odmowy posłuszeństwa, wspólnego oporu lub wspólnego targnięcia się na przełożonego, karane jest ciężkiem więzieniem, a jeśli popełniono je w polu ciężkiem więzieniem powyżej 8 lat; 10) urządzanie bez upoważnienia władzy przełożonej zebrań żołnierzy dl a narady nad sprawami i instytucjami wojskowemi, lub zbieranie podpisów w celu wspólnego przedstawienia lub zażalenia — karanem jest więzieniem lub twierdzą do lat 3; 11) szerzenie niezadowolenia ze służby wśród towarzyszy broni — karane jest więzieniem do lat 3, a jeśli spełniono je przez rozpowszechnianie pism lub w polu do lat 6; 12) rokosz czyli zmowa dwu lub więcej, osób wojskowych dla wspólnej odmowy posłuszeństwa, stawiania oporu lub targnięcia się na przełożonego, karany ma być wedle przepisu dotyczącego przedmiotu zmowy z tem, że kara przedłużona zostanie w myśl art. 64. K. K. z r. 1903; nie donoszący o rokoszu będzie karany więzieniem do lat 3, a donoszący o nim w porę — nie ulegnie karze; 13) rozruch, czyli skupienie się 2 lub większej liczby wojskowych i wspólnemi siłami przedsiębranie odmowy posłuszeństwa przełożonemu, oporu lub targnięcia się na przełożonego, karane jest więzieniem, w polu zaś i w obliczu nieprzyjaciela — śmiercią; 14) naruszenie czci należnej warcie wojskowej, obraza jej, nieposłuszeństwo, opór lub czynne targnięcie się względem niej, ulega takiejże karze, jak gdyby spełnione było przeciw przełożonemu; za wartę uważa kodeks wojskowy — żołnierzy, przeznaczonych rozkazem do służby wartowniczej lub do wojskowej służby bezpieczeństwa; 15) wyzwanie przełożonego lub starszego stopniem na pojedynek, z powodów służbowych, a także przyjęcie takiego wyzwania karane jest twierdzą lub więzieniem od roku do lat sześciu.

833. NADUŻYCIA WŁADZY SŁUŻBOWEJ.

Polegają one na rozmyślnem działaniu przełożonego, mającem na celu wykorzystanie swego autorytetu jako przełożonego i wpłynięcie w ten sposób, przekraczający zakres uprawnień przełożonego na wolę podwładnego, przeważnie w duchu dla tegoż niekorzystnym. Tak więc nadużywa swej władzy przełożony, wydający podwładnemu rozkazy lub stawiający żądania dla swych celów prywatnych, żądający od podwładnego podarunków, pożyczający od niego bez uprzedniej wiedzy wspólnego przełożonego, pieniądze lub przyjmujący podarunki, oraz skłaniający podwładnego zapomocą swego stanowiska służbowego do zaciągnięcia zobowiązań dla podwładnego lub wzajemnego stosunku służbowego niekorzystnych. Karane, jest aresztem wojskowym, twierdzą lub więzieniem do lat 2, w wypadkach cięższych wydaleniem z korpusu oficerskiego lub degradacją. Nadużywa dalej władzy, kto podwładnego skłoni do spełnienia przestępstwa i wówczas karany będzie jak za nie samo, jeśli zaś skłanianie było bezskutecznem, karany będzie za to usiłowanie aresztem wojskowym, albo więzieniem lub twierdzą do roku. Nadużywa też swej władzy przełożony, który groźbą niekorzystnych następstw lub innemi bezprawnemi środkami usiłuje powstrzymać podwładnych od korzystania z przysługującego im prawa zażaleń, wymierza im niedozwolone kary dyscyplinarne bądź za wykroczenia, których nie popełnili, bądź takie, do wymierzania których ze względu na ich rodzaj lub czasokres nie jest upoważnionym, wywiera bezprawny wpływ na wymiar sprawiedliwości, obraża podwładnych, sprzecznie z przepisami znimi obchodzi się, bije ich lub w jakikolwiek sposób

wyrządza im krzywdę na ciele, albo szkodę na zdrowiu — za co karany będzie aresztem wojskowym, twierdzą lub więzieniem, a w cięższych wypadkach też wydaleniem z korpusu oficerskiego, a u podoficerów degradacją. Analogicznym karom ulega warta wojskowa spełniwszy w charakterze przełożonego jeden z powyższych czynów.

834. PLĄDROWANIE.

Przestępstwa spełnione w polu na osobach lub mieniu, jak to samowolne branie zdobyczy wojennej, przywłaszczanie jej sobie, plądrowanie polegające na zabraniu jawnie lub na wymuszeniu przy wykorzystaniu popłochu wojennego lub nadużyciu swej przewagi wojskowej, — rzeczy ludności cywilnej, nakładanie kontrybucji i przymusowych dostaw lub przekraczanie miary rekwizycji, o ile czynione jest przez sprawcę dla własnej korzyści; — karane jest więzieniem i degradacją. Nieuważa się natomiast za plądrowanie, zaboru środków żywnościowych i leczniczych, przedmiotów służących do ubrania, środków opałowych, furażowych lub transportowych, odpowiadającego istniejącej potrzebie. Spustoszenie lub niszczenie cudzych rzeczy w polu jest karanem, o ile robione jest złośliwie lub samowolnie; karane jest na równi z plądrowaniem, przyczem jeśli w obu wypadkach działano zadając gwałt na osobie, ciężkie uszkodzenia ciała lub śmierci, karane jest ciężkiem więzieniem lub nawet śmiercią.

835. WOJSKOWE PRZESTĘPSTWA PRZECIW WŁASNOŚCI.

Obejmują: 1) umyślne i bezprawne uszkodzenie, niszczenie lub porzucenie służbowych przedmiotów, które karane jest aresztem wojskowym, twierdzą lub więzieniem do lat 2, w ciężkich wypadkach też degradacją, oraz 2) kradzież, przywłaszczenie lub oszustwo, popełnione podczas służby lub z naruszeniem stosunku służbowego i to bądź na szkodę państwa w odniesieniu do przedmiotów, powierzonych z powodu służby lub stosunku służbowego, bądź też na szkodę przełożonego, towarzysza broni, albo na szkodę dającego kwaterę lub osoby, należącej do jego domowników, karane aresztem ścisłym lub średnim, na czas nie krótszy od dni 14 albo zamknięciem w więzieniu; o ile dotycząca kradzież, przywłaszczenie lub oszustwo ze względu na wysokość szkody lub inne okoliczności jest zbrodnią, lub występkiem, zagrożonym więzieniem, zastępującem dom poprawy, wymierzona będzie kara, przewidziana w kodeksie karnym z r. 1903.

836. NARUSZENIA OBOWIĄZKÓW SŁUŻBY.

Naruszenia obowiązków służbowych przy spełnianiu poszczególnych czynności służbowych obejmują: 1) fałsz w służbie, polegający na umyślnem wystawieniu nieprawdziwego poświadczenia służbowego lub zdawaniu niezgodnych z prawdą meldunków lub sprawozdań służbowych; karany więzieniem do lat 3; 2) łapownictwo, czyli przyjęcie lub pozwolenie przyrzeczenia sobie podarunku lub innej korzyści, karane do 5 lat ciężkiego więzienia; 3) opuszczenie posterunku lub umyślne (np. przez upicie się) stanie się niezdolnym do spełnienia służby, karane aresztem, twierdzą lub więzieniem, a w polu wobec nieprzyjaciela nawet śmiercią; 4) dopuszczenie przez niedbalstwo w pełnieniu służby do uszkodzenia okrętu lub samolotu, lub ich przynależności, karane więzieniem do lat 2; 5) dopuszczenie jako dowódca warty lub kartownik do przestępstwa, któremu mógł przeszkodzić, karane jak za odnośne przestępstwo; 6) umyślne lub przez niedbalstwo dopuszczenie do ucieczki powierzonego jego dozorowi aresztanta, lub umyślne niedokonanie nakazanego mu przez przełożonego aresztowania z cz. XXXVII. K. K. Og. karane jest według odnośnych przepisów tego kodeksu.

837. PRZESTĘPSTWA PRZECIW PORZĄDKOWI WOJSKOWEMU.

Przestępstwa przeciw porządkowi wojskowemu obejmują: opuszczenie warty lub miejsca służbowego, zaniedbanie dozoru nad podwładnymi, zaniechanie obowiązkowego doniesienia lub ścigania przestępstw swych podwładnych, uszkodzenie człowieka przez nieostrożne obchodzenie się z bronią lub amunicją, bezprawne użycie broni lub wezwanie w tym celu podwłodnego, ożenienie się bez zezwolenia służbowego, upicie się w służbie, ale bez zamiaru stania się do niej niezdolnym, oraz wnoszenie w złej wierze albo lekkomyślnych zażaleń, karane do 6 lat więzienia.

838. POSTANOWIENIA KOŃCOWE.

Kary pozbawienia wolności, orzeczone co do wojskowych przed lub po wstąpieniu do służby, wykonują władze wojskowe.

W razie skazania wojskowego na wydalenie z wojska lub rozwiązania z innego powodu stosunku wojskowego, wykonanie kary przechodzi na władze cywilne. Kara śmierci, orzeczona przez Sąd Wojskowy, wykonywana jest zawsze przez rozstrzelanie. Tylko nie przekraczającą trzech tygodni karę pozbawienia wolności zalicza się na poczet czynnej służby w wojsku lub marynarce wojennej.

D. Przepisy dyscyplinarne.

839. DYSCYPLINA I JEJ ZNACZENIE.

W myśl tego co już zaznaczone zostało w poprzednich rozdziałach, główną i zasadniczą podstawą organizacji wojska, oraz porządku jego stosunków — jest dyscyplina.

Jako zasada karności i posłuszeństwa młodszych wobec starszych, a zarazem odpowiedniego odnoszenia się starszych do młodszych, skupia dyscyplina w sobie wszystko to, co umożliwia unormowanie porządku wewnętrznych stosunków wojska, a na zewnątrz zapewnia wojsku jedność i spoistość, oraz sprężystość w działaniu.

840. PRZESTĘPSTWA DYSCYPLINARNE A KARA.

Naruszenia przepisów prawa karnego, tak powszechnego, jak i wojskowego, są przestępstwami karnemi, a mogą być zależnie od stopnia swej karygodności zbrodniami, występkami lub wykroczeniami, które to wszystkie podlegają karaniu przez sądy, natomiast naruszenia przepisów dyscyplinarnych, dotyczących już wyłącznie stosunków ściśle wojskowych, względnie, jeśli chodzi o urzędników, stosunków ściśle służbowych, są wykroczeniami dyscyplinarnemi a podlegają władzy karzącej osób będących przełożonymi dyscyplinarnymi.

841. WOJSKOWE PRZEPISY DYSCYPLINARNE.

Wojskowe przepisy dyscyplinarne są to reguły czyli prawidła, stojące na straży należytego spełniania przez osoby wojskowe ich obowiązków służbowych i zachowywania przez nie godności, odpowiadającej powadze ich służby, a obowiązujące wszystkich wojskowych we wzajemnym ich do siebie stosunku zarówno w czasie służby, jak i poza służbą, w myśl wskazań dyscypliny wojskowej.

Wojskowe przepisy dyscyplinarne dzisiaj obowiązujące, wprowadzone zostały w życie w wykonaniu rozporządzenia Prezydenta Rzplitej z dn. 22. VIII. 1925 r. z dniem 1. X. 1925 jako część IV. Regulaminu służby wewnętrznej rozkazem M. S. Wojsk. Z 7 100 Reg. z 18. IX. 1925 r.

842. PRZEŁOŻONY DYSCYPLINARNY.

Przełożonym dyscyplinarnym jest przełożony, któremu przysługuje prawo nakładania kar na podwładnych; w stosunku do podwładnych, którzy zajmują nowe stanowisko służbowe drogą odkomenderowania lub przeniesienia służbowego, władza dyscyplinarna przechodzi zawsze na nowego przełożonego, pod którego rozkazami podwładni mają stale pełnić służbę ponad 24 godzin; dotyczy to również aresztowanych, znajdujących się w więzieniach wojskowych, oraz chorych, przebywających w wojskowych szpitalach. Nowy przełożony obowiązany jest jednak zawiadamiać o nałożonych karach dowócę formacji, do której ukarany jest przydzielony ewidencyjnie, celem ewentualnego wykonania, a w każdym razie celem wciągnięcia kary w ewidencję.

843. KOMPETENCJA KARANIA DYSCYPLINARNEGO.

Kompetencja karania dyscyplinarnego rozciąga się pod względem przedmiotowym na przewinienia przeciwko karności, porządkowi i przepisom służbowym, nie podpadające pod postanowienia karne obowiązujących ustaw, czyli na właściwe przewinienia dyscyplinarne, oraz na przestępstwa pospolite i wojskowe, których ukaranie dyscyplinarne jest dopuszczalne w myśl § 2. Ustawy wojskowego postępowania karnego. Pod względem podmiotowym władzy dyscyplinarnej przełożonych wojskowych podlegają wszyscy oficerowie i szeregowi pełniący służbę czynną, a więc nietylko zawodowi, ale też będący w rezerwie lub pospolitem ruszeniu, powołani do służby czynnej w wojsku, względnie na ćwiczenia wojskowe lub zebrania spełnione w stosunku służbowym z przełożonym lub w mundurze wojskowi zawodowi, nie będący w czynnej służbie wojskowej za przestępstwa, spełnione w stosunku służbowym z przełożonym lub w mundurze wojskowym, zaś w czasie wojny też jeńcy i zakładnicy pozostający pod nadzorem wojskowym, oraz osoby powołane do służby pomocniczej i do osobistych świadczeń wojskowych.

844. WŁAŚCIWOŚĆ WŁADZY DYSCYPLINARNEJ.

Właściwość władzy dyscyplinarnej polega na tem, że nie jest przywiązana do stopnia, lecz do stanowiska służbowego i musi być wykonywana przez danego przełożonego osobiście, a przechodzi na zastępcę tylko wówczas, gdy nim jest oficer i gdy przejął on pełnienie tych funkcyj służbowych, do których jest przywiązana władza dyscyplinarna. Natomiast władza dyscyplinarna zasadniczo nie przysługuje podoficerowi, nawet gdyby objął stanowisko, do którego jest przywiązana władza dyscyplinarna, a tylko gdy jest dowódcą oddziału wydzielonego lub komendantem transportu ma prawo karania dyscyplinarnego podwładnych szeregowych karami porządkowemi do 3 dni, oraz aresztem lekkim do 2 dni, przyczem o ukaraniu obowiązany jest meldować swemu bezpośredniemu dowódcy, względnie przełożonemu dyscyplinarnemu ukaranego. Przełożeni nie posiadający władzy dyscyplinarnej oraz starsi, w razie stwierdzenia czynu karygodnego mają obowiązek, o ile są niżsi stopniem od właściwego przełożonego dyscyplinarnego zameldować mu drogą służbową o czynie karygodnym, o ile zaś są wyżsi stopniem od tegoż, mają zawiadomić go bezpośrednio. Natomiast w razie potrzeby natychmiastowego przywrócenia karności wojskowej, w razie wywołania zgorszenia publicznego lub ujawnienia przestępstwa, każdy oficer i podoficer ma prawo i obowiązek przyaresztować lub spowodować aresztowanie niższego stopniem żołnierza na własną odpowiedzialność, jednak o takiem aresztowaniu należy natychmiast donieść właściwemu przełożonemu aresztowanego, względnie najbliższej władzy wojskowej. Jeśli podwładni różnych przełożonych popełnią wspólnie czyn karygodny, albo jeśli przekroczenia dopuści się żołnierz poza obrębem swego oddziału, wówczas dochodzenia przeprowadza i karze winnych komendant garnizonu, jako wyższy przełożony dyscyplinarny,

powiadamiając jednak przełożonych właściwych. Pozatem z pominięciem niższych przełożonych mogą karać wyżsi przełożeni, jeżeli popełniono czyn karygodny w ich obecności lub przeciw ich powadze, jeżeli wyższy przełożony dowiedziawszy się o czynie karygodnym uważa za wskazane winnego bezpośrednio ukarać, jeżeli niższy przełożony zaniechał ukarania z przyczyn uznanych przez wyższego za nieusprawiedliwione, oraz o ile niższy przełożony nie zrobił użytku z przysługującej mu władzy dyscyplinarnej i przedłożył sprawę do ukarania wyższemu.

845. ZAWIESZENIE TYMCZASOWE PODWŁADNEGO W CZYNNOŚCIACH SŁUŻBOWYCH.

Zawieszenie tymczasowe podwładnego w czynnościach służbowych przysługuje w myśl § 7. Przepisów wszystkim przełożonym dyscyplinarnym względem podwładnych, w stosunku do których przysługuje im prawo wymierzenia kary aresztu, a którzy podejrzani są o takie czyny, iż dalsze pełnienie czynności służbowych byłoby przeciwne interesom służby. Równocześnie z zawieszeniem w czynnościach służbowych należy przeciw zawieszonemu zrobić doniesienie karne, względnie wdrożyć dochodzenia dyscyplinarne, a zawieszenie powinno być natychmiast uchylone, o ile właściwy pod względem sądowym dowódca doniesienie karne odłoży lub też wdrażając postępowanie karne nie zarządzi zawieszenia, względnie, gdy przełożony dyscyplinarny nie znajdzie podstaw wobec wyników dochodzeń do ukarania dyscyplinarnego, a w każdym razie natychmiast po wykonaniu odnośnej kary dyscyplinarnej. Przełożony dyscyplinarny może jednak zarządzić uchylenie takiego zawieszenia w czynnościach służbowych jeszcze wcześniej, o ile uzna, że nie zachodzą już przyczyny, uzasadniające zawieszenie.

846. POSTĘPOWANIE PRZED NAŁOŻENIEM KARY.

Przed nałożeniem kary winien przedewszystkiem przełożony dyscyplinarny ustalić stan faktyczny przewinienia i towarzyszących mu okoliczności, przesłuchując w tym celu winnego podwładnego, a w razie potrzeby przeprowadzając dochodzenia ustalające; jeśli zaś sprawa jest wątpliwą winien zasięgnąć decyzji swego bezpośredniego przełożonego. Po takiem ustaleniu należy winnego wezwać do raportu i dopiero po odbyciu raportu wymierzyć karę; gdyby zaś stawienie się winnego było połączone z trudnościami lub przy sprawach zawiłych należy dać mu możność wytłumaczenia się pisemnie lub drogą protokółu. W wypadkach, w których utrzymanie karności będzie tego wymagało, należy wykraczającego natychmiast osadzić w areszcie, a karę wymierzyć dopiero po przeprowadzeniu dochodzenia, które powinno być najdalej w 48 godzinach ukończone przyczem areszt t. zw. prewencyjny może być w całości lub częściowo na poczet kary aresztu zaliczony. O ile jednak karę wymierza dowódca właściwy dla postępowania sądowego, na zasadzie wyników tegoż, to ukaranie może nastąpić bez potrzeby wzywania winnego do raportu karnego.

847. ZASTOSOWANIE RODZAJU I WYMIARU KARY.

Karę dyscyplinarną w myśl § 9. Przepisów można wymierzyć tylko w granicach przysługującego danemu przełożonemu prawa karania, przyczem należy uwzględnić rodzaj i stopień przewinienia, a zwłaszcza ujemne dla służby następstwa popełnionego czynu, charakter, poczucie honoru i dotychczasowe prowadzenie się winnego oraz jego stanowisko służbowe. W razie ponownego dopuszczenia się przez winnego tego samego przestępstwa należy, w granicach przysługujących danemu przełożonemu prawa karania, zastosować cięższą karę. Zasadniczo za jeden i ten sam czyn może ukarać tylko jeden przełożony i tylko jedną karą dyscyplinarną, jeżeli jednak przełożony ukarze dyscyplinarnie za przestępstwo, podlegające ukaraniu sądowemu, to mimo ukarania dyscyplinarnego musi być wczęte

postępowanie karne, przyczem, o ile zakończy się ono ukaraniem winnego, może temuż zostać zaliczona kara dyscyplinarna już odcierpiana na poczet kary wymierzonej mu przez właściwego dowódcę lub przez sąd.

848. DAROWANIE I ZAWIESZENIE KARY DYSCYPLINARNEJ.

W zasadzie kara dyscyplinarna nie może zostać ani cofniętą lub darowaną, ani też zmienioną. Darowanie nałożonej kary dyscyplinarnej może nastąpić jedynie w polu, gdy natychmiastowe wykonanie jej jest niemożliwe z powodu działań, a zachowanie się winnego po wymierzeniu kary uzasadnia to darowanie. Natomiast przełożeni dyscyplinarni mogą zawiesić wykonanie nałożonej przez siebie kary z wyjątkiem kar na czci, jak degradacja i zwolnienie ze służby, jeżeli przez to karność wojskowa nie ucierpi a dotychczasowe prowadzenie się ukaranego rokuje poprawę. Równocześnie z zawieszeniem kary określa się termin poprawy, nie dłuższy jednak nad 3 miesiące licząc od chwili nałożenia kary, przyczem jeżeli ukarany w ciągu oznaczonego mu czasokresu zachowywał się nienagannie uważa się karę za umorzoną i wykreśla się ją z księgi kar; natomiast w przeciwnym razie zawieszoną karę wykonuje się niezależnie od kary dyscyplinarnej, nałożonej za nowe przewinienie.

849. PODWYŻSZENIE KARY DYSCYPLINARNEJ.

Podwyższenie kary dyscyplinarnej polega na tem, że wyższy przełożony dyscyplinarny, o ile uważa karę nałożoną przez niższego przełożonego za niewystarczającą może ją podwyższyć aż do najwyższego wymiaru kary, leżącego w granicach jego uprawnień dyscyplinarnych, jednak uwzględniając karę już nałożoną lub odbytą, jako część kary podwyższonej.

850. PRZEDŁOŻENIE SPRAWY DYSCYPLINARNEJ WYŻSZEMU PRZEŁOŻONEMU.

Przedłożenie sprawy dyscyplinarnej wyższemu przełożonemu następuje ze strony niższego przełożonego, gdy uważa przysługujący mu zakres karania za niewystarczający do danego przypadku, oraz, jak zaznaczono to już wyżej, gdy ma wątpliwość, czy za dany czyn można winnego karać dyscyplinarnie czy też należy go oddać pod sąd.

851. PRZEDAWNIENIE PRZEKROCZEŃ DYSCYPLINARNYCH.

Przedawnienie przekroczeń dyscyplinarnych następuje po upływie 3-ch miesięcy od dnia ich popełnienia, bez względu na czas ich ujawnienia, o ile tylko w międzyczasie nie wdrożono przeciwko winnemu jakichkolwiek dochodzeń; natomiast przestępstwa karne, które podlegają w wypadkach mniejszej wagi ukaraniu dyscyplinarnemu, przedawniają się na zasadach przewidzianych w prawie karnem. Jeśli sąd uniewinni sprawcę na podstawie stwierdzenia, że sprawa nadaje się tylko do ukarania dyscyplinarnego, nałożenie kary dyscyplinarnej może nastąpić jedynie w ciągu 3-ch miesięcy od dnia uprawomocnienia się wyroku sądowego.

852. PODZIAŁ KAR DYSCYPLINARNYCH.

Kary dyscyplinarne dzielą się na kary porządkowe aresztu i degradacji. Do kar porządkowych należą upomnienie, nagana, meldowanie się w oznaczonym ubiorze i oporządzeniu, roboty poza kolejką, odebranie prawa przebywania poza koszarami, zakaz opuszczenia koszar i ew. pozbawienie urlopu świątecznego. Areszt może być lekki, średni i ścisły, oraz domowy, zwykły i obostrzony. Z pośród powyższych kar stosować wolno

względem szeregowców i starszych szeregowców: naganę, codzienne meldowanie się w oznaczonym ubiorze lub oporządzeniu, ale to najwyżej przez 7 dni, roboty poza kolejką najwyżej do 14 dni, zakaz opuszczenia koszar do 28 dni, areszt lekki do 28 dni, areszt średni do 21 dni, areszt ścisły do 14 dni i degradację starszego szeregowca do stopnia szeregowca; zaś względem podoficerów do chorążego włącznie: naganę, odebranie prawa przebywania poza koszarami do dni 28, zakaz opuszczania koszar do dni 28, areszt lekki do dni 28, areszt średni do 21 dni, i degradację do stopnia szeregowca. Pamiętać należy przytem, że stosowanie jakichkolwiek kar lub zaostrzeń, nieobjętych przepisami jest zakazane, oraz że najniższy wymiar kary aresztu wynosi 24 godziny.

853. ZAKRES WŁADZY DYSCYPLINARNEJ.

Zakres władzy dyscyplinarnej jest to wyszczególnienie, którzy przełożeni od dowódców kompanji szwadronów i bateryj, oraz równorzędnych poczynając, kogo ze swych podwładnych i jakiemi karami dyscyplinarnemi, powyżej wymienionemi, karać mogą. O zakresie władzy dyscyplinarnej mówią §§ 22 — 36, Przepisów dyscyplinarnych, przyczem pamiętać należy, że degradację podoficerów po przeprowadzeniu postępowania ostrzegawczego, zarządza dowódca formacji lub równorzędny, posiadający uprawnienia co najmniej dowódcy pułku, oraz że w czasie wojny przełożeni od dowódcy armji wzwyż są uprawnieni do nadania niższym przełożonym władzy dyscyplinarnej o jeden stopień wyższej, niż normalnie im przysługuje.

854. WYKONANIE KAR DYSCYPLINARNYCH.

Kary dyscyplinarne szeregowców ogłasza się w rozkazie dziennym, zaś kary podoficerów podaje się do wiadomości na zbiórce podoficerów danej formacji, równorzędnych i wyższych stopniem, przez odczytanie kary z dodatku do rozkazu dziennego. Po wymierzeniu kary dyscyplinarnej należy natychmiast zarządzić jej wykonanie, przyczem to ostatnie nastąpić może bezpośrednio po wymierzeniu kary, niezależnie od ogłoszenia jej w rozkazie. Przy wykonywaniu kar porządkowych jakoto nagany, meldowania się w oznaczonym ubiorze, roboty poza kolejnością, odebrania prawa przebywania poza koszarami i zakazu opuszczania koszar, służba ukaranego nie może doznać uszczerbku; ukarany więc np. jedną z ostatnich kar żołnierz może się znaleźć poza koszarami, o ile został wysłany służbowo; również przy areszcie lekkim, polegającym na osadzeniu ukaranego po skończeniu zajęć dziennych w zamknięciu, eksploatuje się wolny czas aresztowanych dla celów służbowych.

855. DEGRADACJA.

Degradację, poprzedza w czasie pokoju postępowanie ostrzegawcze; wdraża sie na wniosek bezpośredniego przełożonego dyscyplinarnego względem podoficera karanego w ostaniem półroczu co najmniej trzykrotnie karą aresztu; ostrzeżenia udziela komisja dyscyplinarna, wyznaczona przez dowódcę pułku lub wyższego, w składzie 1 oficera sztabowego, 2 oficerów młodszych i 2 podoficerów, równego i wyższego stopnia, a opiewa ono w ten sposób, że ostrzeżony będzie zdegradowany do stopnia szeregowca, jeżeli w przeciągu 6 miesięcy od dnia ostrzeżenia popadnie choćby tylko raz w poprzednie błędy. Ostrzeżenie powyższe zostaje ujęte w formie protokółu, zaopatrzone w datę i podpisy członków komisji oraz ostrzeżonego; jeżeli w powyżej podanym czasokresie ostrzeżony mimo to dopuści się nowego wykroczenia dyscyplinarnego, komisja ostrzegawcza orzeka degradację.

856. EWIDENCJA KAR DYSCYPLINARNYCH.

Każda kara dyscyplinarna i sądowa, jak i ostrzeżenie wciąga się z wyjątkiem nagany ustnej do księgi kar, zawierającej spis imienny uka-

ranych, sporządzony wedle roczników poborowych, przyczem księga kar powinna być oprawioną w trwałą okładkę a stronice jej ponumerowane. Księgi kar dla szeregowych prowadzi dowódca kompanji, względnie równorzędny, który ma je przechowywać pod zamknięciem a wymierzone kary pismem łatwo czytelnem do księgi kar wpisywać.

857. WYKREŚLENIE KAR DYSCYPLINARNYCH.

Wykreślanie kar dyscyplinarnych następuje w razie mianowania szeregowego oficerem, względnie oficera generałem, a także w razie uchylenia ich w drodze kontroli przez wyższego przełożonego, w razie uznania za słuszne zażalenia przeciw nałożonej karze; natomiast w przeciwieństwie do tego wykreślenie kar sądowych może nastąpić jedynie na podstawie amnestji lub szczegółowego aktu łaski.

858. KONTROLA UKARAŃ DYSCYPLINARNYCH.

W razie przeniesienia lub odkomenderowania żołnierza przesyła się wyciąg z księgi kar do nowego miejsca służby. Kontrolę wymierzania kar dyscyplinarnych wykonują w stosunku do dowódców bezpośrednich, czyli w stosunku do dowódcy kompanji i równorzędnych, dowódca pułku względnie równorzędny, który co miesiąc ma oglądać możliwie osobiście księgi kar, prowadzone przez jego podwładnych.

E. Zasady wojskowego postępowania karnego.

859. WOJSKOWA PROCEDURA KARNA.

W przeciwieństwie do wojskowego prawa karnego materjalnego, regulującego treść czyli materję stosunków karno-wojskowych, wojskowe prawo karne formalne czyli procedura karna wojskowa reguluje formę, wedle której należy w razie popełnienia przestępstwa przez osobę wojskową postępować (po łacinie „procedere"), w celu pociągnięcia winnego do tej kary, na którą zasługuje. Procedura karna wojskowa jest więc zbiorem przepisów, ustalających sposób, w jaki organa władzy mają postępować względem wojskowej osoby, podejrzanej o popełnienie przestępstwa, aby wyjaśnić, czy osoba ta jest rzeczywiście winna zarzuconego jej czynu, oraz jakie przestępstwo, czyn tej osobie zarzucony stanowi i jaką karę wymierzyć konkretnie należy.

860. SĄDOWNICTWO I SĄDY.

Sądy są organami władzy państwowej, powołanemi do wymierzania sprawiedliwości w myśl obowiązujących ustaw w imieniu państwa. Są one sądami karnemi, o ile wykonując władzę karzącą państwa rozstrzygają o winie i karze sprawcy czynu przestępnego, o ile zaś rozstrzygają jedynie sprawy prawno-prywatne są cywilnemi sądami. Sądy karne mogą być sądami powszechnemi, o ile właściwe są dla wszystkich obywateli państwa, lub wojskowemi. Całokształt urządzeń, służących państwu do wymierzania sprawiedliwości całokształt zarówno samych instytucyj czyli sądów, jak i przepisów, na zasadzie których mają postępować sądy, nazywa się sądownictwem, które podobnie jak i same sądy może być cywilnem lub karnem, a jako to ostatnie powszechnem albo wojskowem.

861. ORGANIZACJA SĄDOWNICTWA WOJSKOWEGO.

Organizacja sądownictwa wojskowego polega na zgodnem współdziałaniu we wymiarze sprawiedliwości sądów wojskowych i właściwych dowódców oraz organów centralnych służby sprawiedliwości, a dzieli się na sądownictwo karne wojska i sądownictwo karne marynarki wojennej.

Dla spraw mniejszego znaczenia i tylko dla szeregowych zasadniczo istnieją przy dowództwie każdej dywizji wojskowe sądy rejonowe z oficerami sądowymi, zaś przy dowództwach okręgów korpusów wojskowe sądy okręgowe z wojskowymi prokuratorami okręgowymi, właściwe dla wszelkich spraw większego znaczenia i oficerskich, oraz dla spraw odwoławczych jako druga instancja dla sądów rejonowych. Odpowiednikami wojskowych sądów rejonowych w sądownictwie karnem marynarki wojennej są sądy marynarskie, zaś odpowiednikami wojskowych sądów okręgowych sądy admiralskie. Pozatem jako wspólna dla całego sądownictwa wojskowego najwyższa instancja sądowa, odwoławcza i kasacyjna od wyroków wojskowych sądów okręgowych względnie admiralskich istnieje Najwyższy Sąd Wojskowy i Prokuratura przy Najwyższym Sądzie Wojskowym, mające siedzibę w Warszawie.

862. KOMPETENCJA SĄDOWNICTWA WOJSKOWEGO.

Sądom wojskowym podlegają za przestępstwa, przewidziane w Kodeksie Karnym wojskowym i za przestępstwa pospolite, przewidziane w powszechnym kodeksie karnym z 1903 r.: 1) osoby wojskowe będące w czynnej służbie wojskowej; 2) oficerowie i podoficerowie zawodowi w stanie nieczynnym, 3) inwalidzi wojskowi, umieszczeni w zakładach wojskowych; 4) osoby, pozostające w charakterze służbowym na pokładzie, znajdującego się w służbie, okrętu; 5) osoby znajdujące się przy jednostce zmobilizowanej lub będącej poza granicami Rzeczypospolitej; 6) jeńcy wojenni, pozostający pod nadzorem wojskowym oraz inne osoby z mocy specjalnych ustaw. Pozatem sądom wojskowym podlegają też: a) powołani do służby wojskowej za nieusłuchanie rozkazu, powołującego do tej służby lub za inne cięższe przestępstwa, popełnione przez nieusłuchanie takiego rozkazu, b) oficerowie i podoficerowie zawodowi w stanie spoczynku za nieuczynienie zadość wezwaniu mobilizacyjnemu, za przestępstwa przeciwko obowiązkom subordynacji wojskowej i za nadużycia władzy służbowej, o ile spełnili odnośne przestępstwa w stosunku służbowym z przełożonym, albo też w mundurze wojskowym, c) osoby, uznane za zdolne do służby wojskowej, ochotnicy, nadkontyngentowi, zwolnieni do rezerwy, tudzież obowiązani do pospolitego ruszenia, gdy nie uczynią do 3-ch dni zadość wezwaniu mobilizacyjnemu, dopuszczą się w mundurze wojskowym jednego z przestępstw przeciw subordynacji lub nadużycia władzy w stosunku do podwładnych.

863. CEL I ZASADY POSTĘPOWANIA KARNEGO.

Jak zaznaczono to już w ustępie 859 celem każdego postępowania karnego jest w razie zaistnienia jakiegoś czynu karygodnego czyli przestępstwa, wynalezienie sprawcy, ustalenie jego winy, skwalifikowanie jej wedle przepisów prawa karnego i określenie w ramach tychże odpowiedniej kary. Powyższy cel osiąga wojskowa procedura karna zapomocą całego szeregu czynności procesowych, które łącznie opierają się na pewnych podstawowych zasadach. Takiemi zasadami wojskowego postępowania karnego są: 1) dążenie do wykrycia prawdy materjalnej, a więc nietylko pozornie (prawda formalna), ale faktycznie zgodnej z rzeczywistością; 2) sumienne zbadanie przez sąd wszystkich dowodów, tak przemawiających za, jak i przeciw, oceniając je wyłącznie według swobodnego przekonania, 3) ustność i bezpośredniość w badaniu sprawy przez sąd, a nie opieranie się na samych jej aktach, 4) równość tak oskarżyciela, jak i oskarżonego wobec sądu, gdzie każda ze stron ma możność przeciwstawienia dowodom strony przeciwnej dowodów własnych oraz wypowiadania się w każdej kwestji poruszonej przez stronę przeciwną; 5) zarówno rozprawa główna, jak i wydanie wyroku odbywa się jawnie, to jest wobec osób z publiczności, nie biorących czynnego udziału w sprawie, jawność tę ogranicza się jednak czasami bądź to ze względu na interes państwa (np. przy rozprawach przeciw zdrajcom tajemnic wojsko-

wych i szpiegom), bądź ze względu na interes moralności publicznej, (np. przy rozprawach o przestępstwa przeciw moralności), wyrok jednak zawsze ogłasza się publicznie.

864. STADJA POSTĘPOWANIA KARNEGO.

Ponieważ cel postępowania karnego osiągnąć można zapomocą całego szeregu czynności procesowych, postępowanie karne, wojskowe, rozpada się na następujące okresy lub stadja postępowania, a to na wniesienie doniesienia do władzy sądowej, przygotowanie przez nią i przeprowadzenie odpowiednich dochodzeń, w czasie tychże ewentualne zawieszenie nad obwinionym aresztu, lub zawieszenie go w służbie, zakończenie dochodzeń i w związku z tem bądź odłożenie doniesienia lub umorzenia sprawy, bądź ukaranie dyscyplinarne, bądź też wniesienie aktu oskaróenia, w tym ostatnim wypadku zaś rozprawa główna, wydanie wyroku i ewentualne postąpienie przeciw wyrokowi.

865. DONIESIENIE KARNE.

Aby wogóle zaistnieć mogło jakiekolwiek postępowanie karne, musi do władzy mogącej zarządzać wczęcie postępowania karnego dojść wiadomość o popełnieniu jakiegoś czynu karygodnego. Prawo dostarczenia powyższej władzy, którą są właściwi dla danych sądów wojskowych dowódcy, względnie działający z ich rozkazu prokuratorzy wojskowi lub oficerowie sądowi, takiej wiadomości, że gdzieś jakiś czyn karygodny popełniono, ma każdy, kto się o takim czynie dowie. Przełożeni wojskowi, poczynając od dowódcy kompanji , powinni natychmiast po dowiedzeniu się w jakikolwiek sposób o czynie karygodnym podwładnego zarządzić i przeprowadzić wyjaśnienie stanu rzeczy, zabezpieczyć dowody i osobę sprawcy, sporządzić doniesienie karne i to wraz z dowodami przedłożyć właściwemu dowódcy, względnie prokuratorowi lub oficerowi sądowemu. Doniesienie karne powinno obejmować: generalja czyli daty osobiste podejrzanego, zwięzły opis samego czynu karygodnego, nazwiska i adresy świadków czynu, treść oświadczenia się podejrzanego, oraz stwierdzenie, czy podejrzany pozostaje na wolności, czy też w areszcie. W przypadkach dezercji, należy do doniesienia dołączyć szczegółowo wypełnioną kartę dezercyjną.

866. DOCHODZENIA.

Drugiem stadjum w postępowaniu karnem są dochodzenia, które mogą być przygotowawcze, prokuratorskie lub sądowe. Dochodzenia przygotowawcze przeprowadza bądź przełożone dla podejrzanego dowództwo, bądź władza miejscowa, znajdująca się najbliżej miejsca czynu lub pobytu podejrzanego, natychmiast po dowiedzeniu się o przestępstwie. Dochodzenia te służą do wyjaśnienia sprawy oraz do zabezpieczenia dowodów i osoby sprawcy.

Dochodzenia prokuratorskie przeprowadza na podstawie otrzymanego doniesienia prokurator wojskowy, względnie oficer sądowy na rozkaz dowódcy właściwego, przyczem dochodzenia te mogą być bądź tymczasowe, bądź też badawcze. Dochodzenia tymczasowe przeprowadza się wówczas, kiedy zachodzi wątpliwość, czy w czynie podejrzanego zachodzą warunki ścigania sądowego, przyczem, w razie braku podstaw do ścigania sądowego prokurator, względnie oficer sądowy, odkłada w danej sprawie doniesienie na rozkaz swego dowódcy właściwego, lub też o ile czyn sprawcy dopuszcza ukaranie dyscyplinarne, właściwy dowódca wymierza na wniosek prokuratora wojskowego odpowiednią karę dyscyplinarną. Natomiast w razie ustalenia podstaw do ścigania karnego, albowiem w czynie sprawcy zachodzą znamiona przestępstwa, na rozkaz dowódcy właściwego, prokurator względnie odnośny oficer sądowy, wdrażają postępowanie badawcze albo też bezpośrednio wnosi akt oskarżenia. We

wszystkich wyszczególnionych powyżej dochodzeniach, zmierzają przeprowadzające je władze do możliwie najbardziej dokładnego ustalenia właściwego stanu sprawy, a to zapomocą przesłuchiwania podejrzanego i świadków, zasięgania fachowej opinji znawców oraz wyjaśnień miarodajnych władz i przeprowadzania dokładnych oględzin, z chwilą zaś uzyskania pozytywnych wyników, dochodzenia zostają zakończone; wówczas albo odnośny dowódca właściwy, o ile w wynikach dochodzeń widzi podstwę do oskarżenia podejrzanego przed sądem, zarządza wniesienie oskarżenia przez podległego mu prokuratora, względnie oficera sądowego, albo też, o ile podstawy do oskarżenia nie znajduje, zarządza umorzenie sprawy względnie dyscyplinarne ukaranie.

867. POSTĘPOWANIE BADAWCZE SĄDOWE.

Postępowanie badawcze przeprowadza w zasadzie prokurator wojskowy, względnie oficer sądowy, jeżeli jednak z powodu niejasności wypadku, ciężkiej kwalifikacji czynu karygodnego lub z innych ważnych powodów wskazanem jest przeprowadzenie postępowania badawczego przez sąd, wówczas może właściwy dowódca wydać prokuratorowi, względnie oficerowi sądowemu rozkaz oddania postępowania badawczego właściwemu sądowi do przeprowadzenia, a takie postępowanie, podjęte na wniosek prokuratora lub oficera sądowego przez sędziego śledczego, nazywa się postępowaniem badawczem sądowem. Podobnie jak i prokurator, względnie oficer sądowy, tak i sędzia śledczy ma prawo w toku prowadzonego przez siebie postępowania badawczego, korzystać z pomocy innych władz. Pozatem środkami służącemi do osiągnięcia przez śledztwo celu postępowania badawczego są: oględziny śladów czynu karygodnego, zachowanie przedmiotów, na których lub zapomocą których czyn karygodny popełniono, rewizja osób lub lokali celem wykrycia dowodów przestępstwa, przesłuchanie obwinionego i świadków, zasięgnięcie opinji rzeczoznawców (np. lekarzy, księgowców, znawców pisma lub broni i t. p.), oraz zasięgnięcie opinij przełożonych podejrzanego o czyn karygodny, który będąc już pod śledztwem nazywa się obwinionym.

868. ŚRODKI ZAPOBIEGAWCZE.

Środkami zapobiegawczemi nazywają się w postępowaniu karnem te sposoby, za pomocą których władza, przeprowadzająca postępowanie karne zabezpiecza się przed ucieczką lub ukrywaniem się obwinionego, przed wpływaniem z jego strony na świadków lub zacieraniem śladów przestępstwa, oraz przed popełnieniem nowego przestępstwa z jego strony. Procedura karna wojskowa zna tylko trzy takie środki zapobiegawcze, a mianowicie: zawieszenie w służbie oraz areszt tymczasowy i śledczy, zaś procedura karna powszechna zna jeszcze złożenie kaucji pieniężnej, poręczenie osoby majątkowo odpowiedzialnej, oraz złożenie deklaracji pisemnej obwinionego. Areszt, czyli pozbawienie wolności obwinionego, zarządza w sprawach o ważniejsze przestępstwa właściwy dowódca i to albo areszt tymczasowy, w razie ujęcia przestępcy na gorącym uczynku, zbiegowstwa, obawy o ucieczkę, wpływania na bieg śledztwa i popełniania nowych przestępstw, oraz niemożności pozostawienia na wolności ze względów wojskowych, — albo śledczy, który na wniosek prokuratora, względnie oficera sądowego zawiesza z przyczyn powyżej wyszczególnionych sędzia śledczy. Aresztowanych przesłuchuje się w ciągu 24 godzin, pouczając o przysługującem im prawie żalenia się, osadza się ich celem pozbawienia wolności w najbliższem wojskowem więzieniu śledczem lub areszcie rejonowym, tu poddaje się ich ograniczeniom pod względem korespondencji, odwiedzin i wyżywienia, koniecznym ze względu na porządek więzienny, a jak tylko powody, uzasadniające areszt, odpadły, natychmiast się go uchyla.

869. ZMIANY W TOKU POSTĘPOWANIA BADAWCZEGO.

Jeżeli w toku postępowania badawczego okaże się, że sprawa obwinionego podlega kompetencji innej władzy, następuje odstąpienie jej władzy właściwej. Znowuż o ile okaże się, że obwiniony poza czynem, będącym już przedmiotem postępowania badawczego dopuścił się jeszcze innego czynu, albo też o ile okaże się, że w przestępstwie obwinionego współdziałała też inna osoba wojskowa, następuje rozszerzenie postępowania badawczego na ten inny czyn, albo też przeciw tej innej osobie. Gdy okaże się, że wyniki przeprowadzonego już postępowania badawczego nie wyświetliły należycie sprawy, zarządza się uzupełnienie postępowania badawczego. Wreszcie, gdy cel postępowania badawczego, względnie śledztwa sądowego został już osiągnięty, następuje zakończenie postępowania badawczego. Wówczas znowu, zależnie od wyników przeprowadzonego postępowania badawczego, następuje albo zaniechanie ścigania obwinionego, albo wniesienie przeciw niemu oskarżenia.

870. ZANIECHANIE ŚCIGANIA OBWINIONEGO.

Ściganie obwinionego zostaje zaniechane: 1) jeżeli niema w działaniu obwinionego znamion przestępstwa, bądź też jeżeli poczytanie jego jest wykluczone lub karygodność uchylona; 2) jeżeli przy czynach, ściganych tylko na żądanie uprawnionego, uprawniony nie postawił takiego żądania, albo je cofnął; 3) jeżeli z powodu braku dowodów lub nadzwyczajnej trudności w dostarczeniu ich nie można oczekiwać dodatniego wyniku dalszego postępowania; 4) jeżeli czyn karygodny może ulec ukaraniu w drodze dyscyplinarnej. We wszystkich powyższych wypadkach zaniechanie ścigania i umorzenie na tej podstawie dalszego postępowania dokonuje się drogą odpowiedniej uchwały właściwego sądu, powziętej na skutek zmierzającego w tym kierunku, a postawionego z rozkazu dowódcy właściwego wniosku kompetentenego prokuratora, względnie oficera sądowego.

871. WNIESIENIE OSKARŻENIA.

Jeżeli przez właściwego dowódcę zarządzonem zostało wniesienie przeciwko obwinionemu oskarżenia, to wówczas, właściwy prokurator wojskowy w sprawach podlegających kompetencji Wojskowego Sądu Okręgowego, wnosi do tegoż sądu akt oskarżenia, względnie oficer sądowy do wojskowego sądu rejonowego wniosek o ukaranie. Zarówno akt oskarżenia, jak i wniosek o ukaranie zawiera dokładne oznaczenie dat osobistych obwinionego i czynów, które są przedmiotem oskarżenia, przytoczenie przepisów prawa karnego, których zastosowania wnioskuje się, zwięzłe uzasadnienie oskarżenia, zaczerpnięte z treści doniesienia i wyników dotychczasowego postępowania, wymienienie środków dowodowych i zaznaczenie czy obwiniony pozostaje na wolności, czy pod aresztem oraz wymienienie sądu, przed którym ma się odbyć rozprawa główna. Z chwilą wpłynięcia do właściwego sądu aktu oskarżenia, względnie wniosku o ukaranie, sąd odpis tychże doręcza obwinionemu a także obrońcy tegoż, o ile zaś obwiniony do tej pory obrońcy sobie nie obrał, zapytuje go sąd, czy chce sam sobie wybrać obrońcę, czy też pozostawia wybór tegoż sądowi. Z chwilą udzielenia obwinionemu aktu oskarżenia, lub wniosku o ukaranie, oskarżenie jest prawomocnie wniesione, a sąd przed którym to się stało wyznacza termin rozprawy głównej i wydaje zarządzenia, potrzebne do jej odbycia.

872. SĄD ORZEKAJĄCY.

Jednem z najważniejszych zarządzeń, potrzebnych do odbycia rozprawy głównej, jest utworzenie kompletu sądu, który ma daną sprawę

rozpoznać i o niej orzekać; taki to właśnie sąd, który rozpoznaje daną sprawę karną i o niej orzeka, nazywa się sądem orzekającym. Sąd orzekający w wojskowem postępowaniu karnem, jest sądem mieszanym, gdyż składa się normalnie z jednego, a przy osądzeniu najcięższych przestępstw z dwu sędziów fachowych oraz w postępowaniu przed sądami okręgowymi z czterech, względnie z trzech, zaś w postępowaniu przed sądami rejonowemi z dwu sędziów niefachowych, będących wojskowymi czynnej służby, a nazywających się w czasie pełnienia funkcji sędziowskiej assesorami. W ten sposób sędziowie fachowi, znający dokładnie przepisy karne, a sędziowie niefachowi znający praktycznie życie wojska, wzajemnie się uzupełniając dają gwarancję słusznych i sprawiedliwych wyroków.

873. ASSESOROWIE.

Assesorami są wojskowi służby czynnej, w sprawach szeregowych w połowie oficerowie a w połowie podoficerowie, w sprawach oficerskich tylko oficerowie zawsze w stopniu nie niższym od oskarżonego, powołani do współdziałania z sędziami fachowymi, w rozpatrywaniu sprawy i orzekaniu. Ze względu na wielką wagę zadań, jakie mają do spełnienia assesorowie, muszą oni być pełnoletni, nieposzlakowani, nie pozostający bieżąco ani w śledztwie, ani w innych dochodzeniach, a nadto umiejący biegle czytać i pisać. Pozatem assesorowie z samego już początku rozprawy głównej składają przysięgę, ślubującą spełnienie obowiązków sędziego według najlepszej wiedzy i sumienia. To też assesorowie muszą w ciągu całej rozprawy pilnie wsłuchiwać się w to wszystko, co jest podczas rozprawy czytanem i mówionem, aby należycie owładnąć wszystkiemi okolicznościami sprawy. W tym celu mają assesorowie prawo, po otrzymaniu głosu od kierującego rozprawą, zadawania pytań każdej osobie na rozprawie przesłuchiwanej oraz prawo zwracania się o wyjaśnienie w każdej wątpliwej dla nich sprawie do kierującego rozprawą. Wreszcie podczas narady nad wyrokiem obowiązani są assesorowie rozważyć jak najsumienniej wszystkie przedstawione na rozprawie dowody, przemawiające tak za winą, jak i przeciw winie oskarżonego i orzec ostatecznie według swego swobodnego przekonania i sumienia, nie zwalniając winnego, ani też nie osądzając niewinnego. O przedmiocie narady nad wyrokiem ani o jakichkolwiek szczegółach sprawy nie wolno assesorom z kimkolwiek prowadzić prywatnych rozmów, a tem mniej ulegać jakimkolwiek ubocznym wpływom, pomnąc zarówno na powagę obowiązku, jak i na wielką odpowiedzialność karną.

874. PRZEWODNICZĄCY ROZPRAWY.

Przewodniczący rozprawy, którym w postępowaniu zwyczajnem jest kierujący nią oficer korpusu sądowego, jako sędzia fachowy, ma dbać o utrzymanie spokoju i bezpieczeństwa dyscypliny wojskowej i przyzwoitości, odpowiadającej powadze sądu. W związku z powyższem wzywa on do porządku osoby, przeszkadzające rozprawie, o ile to nie skutkuje wydala je ze sali rozpraw, a może on nadto osoby będące szeregowymi, przyaresztować i ukarać dyscyplinarnie.

875. PRZEBIEG ROZPRAWY GŁÓWNEJ.

Rozprawę główną rozpoczyna po zajęciu miejsca przez strony i sąd przewodniczący rozprawy, zarządzając wywołanie jej przez protokólanta. Następnie zapytuje przewodniczący oskarżonego, o jego stosunki osobiste, odbiera przysięgę od assesorów, zarządza wywołanie przez protokulanta świadków i znawców, zawezwanych do rozprawy, poleca im oczekiwać wezwania do rozprawy i nie wydalać się z przeznaczonej dla nich poczekalni; co do nie jawiących się świadków, znawców i obrońców, podejmuje decyzję sąd. Po stwierdzeniu uprzedniem należytej obsady sądu i po odejściu świadków i znawców do poczekalni, przewodniczący zarządza od-

czytanie aktu oskarżenia, następnie przesłuchuje szczegółowo oskarżonego, co do osnowy oskarżenia, przeprowadza postępowanie dowodowe, w trakcie którego przesłuchuje świadków i znawców, w razie potrzeby przeprowadza oględziny potrzebne dla sprawy oraz odczytuje zawnioskowane przez strony dokumenty, przyczem przy każdej z tych czynności zapytuje strony, a zwłaszcza oskarżonego, czy nie mają coś do oświadczenia lub do zapytania, zaś po przeprowadzeniu wszystkich dowodów, czy nie wnioskują uzupełnienia postępowania dowodowego; w razie odpowiedzi przeczącej, albo po odrzuceniu odnośnego wniosku uznaje przewodniczący postępowanie dowodowe za zamknięte. Po dokonaniu tego przewodniczący udziela głosu oskarżycielowi, a następnie oskarżonym i obrońcom ich. Po wywodach stron przewodniczący zarządza przerwanie rozprawy, udanie się sądu na naradę celem wydania wyroku, a po naradzie podejmuje rozprawę główną, ogłasza wyrok, zapytuje strony, czy nie zgłaszają środków prawnych przeciw wyrokowi i podpisuje wraz z protokulantem protokół rozprawy, odtwarzający cały jej przebieg.

876. WYROK.

Wyrok jest to rozstrzygnięcie o winie i karze pewnego oskarżonego w pewnej sprawie karnej, wydane przez orzekający w tej sprawie sąd, a ogłoszone i podpisane przez przewodniczącego i protokulanta. Wyrok musi obejmować: napis „W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej“, nazwę sądu, nazwisko i stopień przewodniczącego, oskarżyciela, obrońcy, protokólanta, generalja oskarżonego, ustawowe oznaczenie czynów, zarzuconych oskarżonemu, dzień i miejsce rozprawy głównej, zasądzenie lub uwolnienie oskarżonego od oskarżenia, albo orzeczenie niewłaściwości, oraz uzasadnienie, które ma być oddzielone od części orzekającej wyroku. W razie skazania część orzekająca wyroku ma podawać nadto jakiego czynu uznano oskarżonego winnym, z wyraźnem wymienieniem wszystkich istotnych dla wymiaru kary okoliczności faktycznych, dokładną kwalifikację prawną tego czynu, ściśle określenie kary i skutków jej oraz stosowanych przytem przepisów karnych, postanowienia co do grzywny, zaliczenia do kary, tymczasowego lub śledczego aresztu i wymienienie przyjętych przez sąd okoliczności łagodzących i obciążających.

877. POSTĘPOWANIE PRZECIW WYROKOM.

Wyroki nieprawomocne można przy ścisłem przestrzeganiu terminów, ustalonych ustawą (3 dni na zgłoszenie, 5 na wywód) zaskarżyć przez wniesienie zwyczajnych środków prawnych, któremi są odwołanie i zażalenie nieważności. Odwołanie wnosi się przeciw wyrokom wojsk. sądów rejonowych zarówno co do winy, jak i kary, zaś przeciw wyrokom wojsk. sądów okręgowych tylko co do kary, gdyż co do winy i kary istnieje tu osobny środek prawny, a mianowicie t. zw. zażalenie nieważności. Wszystkie powyższe środki prawne rozpatruje sąd bezpośrednio przełożony, który jako t. zw. wyższa instancja środki te załatwia, uwzględniając je albo też odrzucając. W razie nie wniesienia zwyczajnego środka prawnego lub po rozpoznaniu tego środka i ostatecznego na skutek tego załatwieniu sprawy, zapadły wyrok staje się prawomocnym i ulega wykonaniu, które jedynie czasami z powodu choroby lub względów wojskowych może być chwilowo przez właściwego dowódcę, sąd lub Ministra odroczone lub przerwane. Prawomocne już wyroki sądowe można zaskarżyć tylko w drodze wniesienia t. zw. nadzwyczajnych środków prawnych, któremi są wznowienie postępowania karnego, zwyczajne i nadzwyczajne oraz zażalenie nieważności w obronie ustawy.

878. POSTĘPOWANIE PRZECIW NIEOBECNYM I ZBIEGŁYM.

W razie nieobecności lub zbiegostwa obwinionego, wdrażają również właściwi dowódcy, prokuratorskie lub sądowę postępowanie badaw-

cze, w toku którego bada się dokładnie sam czyn i związane z nim okoliczności, oraz zabezpiecza środki dowodowe, przesłuchując też ewentualnie i zaprzysięgając świadków i znawców. Dopiero gdy, wogóle niema podstaw po wyczerpaniu powyższych badań, do dalszych dochodzeń, wstrzymuje się dalsze postępowanie na zarządzenie właściwego dowódcy, aż do ewentualnego zjawienia się obwinionego, względnie dostawienia go po odszukaniu go i przyaresztowaniu przez władze bezpieczeństwa, wezwane w tym celu przez rozesłane za zbiegłymi listy gończe. Po jawieniu się obwionego, względnie jego dostawieniu, dalsze postępowanie rozwija się normalnie.

879. POSTĘPOWANIE DORAŹNE.

W razie popełnienia przez osoby, podlegające sądownictwu wojskowemu, pewnych, szczegółowo ogłoszonych osobnemi rozkazami, cięższych przestępstw wojskowych lub pospolitych, wymagających wyjątkowo szybkiej i surowej represji zarządza właściwy dowódca — postępowanie doraźne. Dochodzenia potrzebne właściwemu dowódcy dla dania mu podstaw do wdrożenia postępowania doraźnego nie mogą się ciągnąć w takich wypadkach ponad 14 dni, zaś w ciągu 48 godzin po ukończeniu dochodzeń, o ile one dają ku temu dostateczną podstawę, następuje wdrożenie postępowania doraźnego przez wydanie odpowiedniego rozkazu przez właściwego dowódcę prokuratorowi, który go natychmiast doręcza sądowi doraźnemu. Sąd doraźny zbiera się najdalej w ciągu 24 godzin od otrzymania powyższego rozkazu, przeprowadza w ciągu najdłużej 72 godzin rozprawę główną i orzeka albo uwolnienie oskarżonego, albo skierowanie sprawy do postępowania zwyczajnego, albo w razie jednomyślnego uznania winy tegoż, karę śmierci. Jeżeli dochodzenia nie dały podstawy do postępowania doraźnego, jeżeli nie można było dotrzymać któregokolwiek z powyższych terminów, jeżeli nie wszyscy sędziowie oświadczyli się za winą oskarżonego oraz jeśli oskarżony jest obłożnie lub umysłowo chory, wówczas sprawę przekazuje się do postępowania zwyczajnego. W razie zapadnięcia wyroku skazującego, przewodniczący rozprawy przedstawia go wraz z aktami sprawy właściwemu dowódcy, który go albo zatwierdza i wówczas o ile w międzyczasie nie nadejdzie ułaskawienie od Prezydenta Rzplitej, następuje natychmiastowe wykonanie orzeczonej kary śmierci przez rozstrzelanie, albo też właściwy dowódca wyroku nie zatwierdza z przyczyn prawnych, pisemnie wyłuszczonych i wówczas znowu przekazuje się sprawę do postępowania zwyczajnego.

880. POSTĘPOWANIE W POLU I NA MORZU.

Sądy polowe i sądy wojenne eskadry tworzą się i rozwiązują się na rozkaz Naczelnego Wodza, zbierają się zaś tylko na wezwanie właściwego dowódcy i bywają oznaczone według jego komendy. Komplet sądu wojennego w polu i na morzu składa się z sędziego wojskowego, dobieranego, podobnie jak i prokurator i sędzia śledczy, z pośród przydzielonych do danego sądu oficerów korpusu sądowego i z czterech assesorów, oficerów nie niższych stopniem od oskarżonego, przyczem najstarszy stopniem z pośród assesorów przewodniczący sądowi. Kompetencji sądów polowych i morskich podpadają osoby, podlegające wogóle sądownictwu wojskowemu a pełniące służbę w oddziałach i zakładach, przydzielonych do armji w polu lub na morzu od chwili opuszczenia stacji mobilizacyjnej aż do demobilizacji. Postępowanie przed sądami polowemi i morskiemi, opierają się zasadniczo na przepisach, normujących postępowanie przed wojskowemi sądami okręgowemi, względnie admiralskiemi, o ile tylko przepisy te mogą być przeprowadzone bez znacznego utrudnienia lub opóźnienia postępowania, przyczem przeciw wyrokom sądów polowych i morskich niema zwyczajnych środków prawnych, a jedynie właściwi dowódcy w wypadkach nasuwających im wątpliwości przedstawiają sprawę wraz z aktami Naczelnemu Wodzowi do rozstrzygnięcia, w normalnych zaś wypadkach

sami zatwierdzają wyrok. Do zarządzenia ogłoszenia i wprowadzenia postępowania doraźnego w polu lub na morzu upoważnieni są wszyscy właściwi dowódcy, donosząc o tem tylko Naczelnemu Wodzowi i stosując zasady w ustępie 88, wyszczególnione ze zmianami, uzasadnionemi odmienną organizacją sądową w polu i na morzu.

881. POSTĘPOWANIE W NIESZCZĘŚLIWYCH WYPADKACH.

Ze względu na wielkie znaczenie dla normalnego funkcjonowania wojska, by jak najrzadziej zdarzyły się w niem nieszczęśliwe wypadki i samobójstwa, osobnemi rozkazami nałożony jest przez ministra spraw wojskowych na wszystkich dowódców i prokuratorów, względnie oficerów sądowych obowiązek jaknajszybszego prowadzenia dokładnych dochodzeń, wyjaśniających przyczynę i okoliczności każdej takiej sprawy. Zarówno o zaistnieniu każdego nieszczęśliwego wypadku, jak i o samobójstwie, oraz o wyniku przeprowadzonych w związku z tem dochodzeń tak dowódcy jak i prokuratorzy obowiązani są składać ministrowi spraw wojskowych odpowiednie meldunki i raporty.

F. Najważniejsze wiadomości z prawa prywatnego.

882. RÓŻNICA MIĘDZY PRAWEM PUBLICZNEM A PRYWATNEM.

Jak to już wyżej kilkakrotnie zaznaczono, prawo publiczne normuje organizację samego państwa, stosunki obywateli, jako członków związku społecznego do państwa oraz państw między sobą, zaś prawo prywatne normuje prywatne interesy jednostek i wzajemne stosunki jednostek między sobą.

883. PODZIAŁ PRAWA PRYWATNEGO.

Ze względu na wielkie znaczenie dla normalnego funkcjonowania prawo prywatne, dzielimy to ostatnie na prawo cywilne i związane z niem ściśle prawo hipoteczne, na prawo handlowe, prawo wekslowe i czekowe. Pozatem istnieje szereg przepisów specjalnych, jak np. prawo przemysłowe, górnicze, kolejowe i morskie, będące już na pograniczu prawa prywatnego i publicznego.

884. PRAWO CYWILNE.

Prawo cywilne jest tym działem prawa prywatnego, który obejmuje całokształt przepisów normujących wzajemne stosunki jednostek, wynikające ze stanu cywilnego, z posiadania majątku i różnych sposobów przechodzenia tegoż. W zakresie prawa cywilnego obowiązują na terenie b. kongresówki II. i III. księga Kodeksu Napoleona, normująca stosunki majątkowe, ustawa hipoteczna z r. 1818, kodeks cywilny z r. 1825, oparty na I-ej księdze kodeksu Napoleona, a normujący prawa osobowe, oraz prawo i małżeństwie z r. 1836; na ziemiach wschodnich obowiązują ustawy rosyjskie mieszczące się w części pierwszej tomu X. „Zbioru praw cesarstwa"; na terenie b. Małopolski i Śląska Cieszyńskiego obowiązuje powszechna księga ustaw cywilnych z r. 1811; zaś na terenie b. dzielnicy Pruskiej i na Górnym Śląsku, kodeks cywilny niemiecki z r. 1896. Prawo cywilne dzieli się ze względu na treść icharakter normowanych przez nie stosunków na prawo osobowe, familijne, rzeczowe prawo o zobowiązaniach i spadkowe.

885. PRAWO OSOBOWE.

Prawo osobowe obejmuje całokształt przepisów, normujących uznanie człowieka, będącego jako osoba fizyczna podmiotem praw i obowiąz-

ków. Podmiotami praw i obowiązków mogą być jednak nietylko osoby fizyczne pojedyńcze, ale także zrzeszenia ludzi, działające na zewnątrz w charakterze prawno-prywatnym, jako pojedyńcza całość a także zakłady i funkcje i takie podmioty w przeciwieństwie do fizycznych nazywają się osobami prawnemi. Właściwość osób fizycznych i prawnych, polegająca na tem, że mogą być podmiotami praw i obowiązków, nazywa się zdolnością prawną. Zdolność prawną nabywa każda osoba fizyczna przez urodzenie i posiada ją aż do swej śmierci, zaś osoba prawna nabywa ją z chwilą powstania w przepisanym trybie i posiada aż do swej likwidacji. Posiadać jednak prawo nie znaczy jeszcze wykonywać je. To też w przeciwstawieniu do zdolności prawnej istnieje zdolność do działania, polegająca na możności nabywania praw i zaciągania obowiązków przez własne działanie danej osoby. Osoby, które nie mają wcale zdolności do działania (osoby prawne, dzieci, umysłowo chorzy), albo mają zdolność do działania ograniczoną (małoletni, marnotrawni, kobiety), nabywają prawa i zaciągają obowiązki przez zastępców (kuratorów lub opiekunów). Dla utrwalenia najważniejszych zdarzeń w życiu osób fizycznych, dających początek pewnym prawom i obowiązkom, lub uchylającym je, prowadzą dla chrześcijan duchowni parafjalni, zaś dla niechrześcijan naczelnicy gmin lub policja t. zw. księgi stanu cywilnego, w których spisują akty urodzin zawarcia związków małżeńskich i akty zejścia.

886. PRAWO FAMILIJNE.

Prawo familijne obejmuje przepisy dotyczące stosunków, związanych z istnieniem rodziny (po łacinie familia), a w szczególności stosunków małżeńskich, pokrewieństwa i opieki. Małżeństwo jest związkiem dwóch osób różnej płci w celu wspólnego pożycia. Pokrewieństwo jest pochodzeniem dwóch lub więcej osób od wspólnego przodka. Stopnie pokrewieństwa pomiędzy dwiema osobami oznacza się wedle ilości rodzeń, któremi jedna osoba od drugiej jest oddalona. Stosunek prawny jednego z małżonków do krewnych małżonka drugiego nazywa się powinowactwem. Warunkami do zawarcia małżeństwa jest wiek prawem przepisany, wzajemne zezwolenie obu stron, pozwolenie rodziców lub opieki wrazie małoletności i zdolność fizyczna stron; natomiast przeszkodami, niedopuszczającemi do zawarcia małżeństwa są: różność religji, pozostawanie już jednej ze stron w związku małżeńskim, pokrewieństwo lub powinowactwo i śluby zakonne. Małżeństwo zawarte zostaje w zasadzie na całe życie i takie też pociąga za sobą skutki osobiste (żona otrzymuje nazwisko męża i tworzy z nim dozgonną spólność), oraz majątkowe (mąż ma dawać żonie stosownie do swego majątku przyzwoite utrzymanie, majątek żony pozostaje jej własnością, ale mąż nim zarządza). Małżonkowie jako rodzice mają nad swemi dziećmi władzę, rodzicielską, którą powinni zgodnie i należycie wykonywać. To też zarząd majątkiem dzieci, oraz pobieranie płynących stąd dochodów należy do rodziców, którzy zarazem zastępują swoje dzieci we wszystkich czynnościach prawnych. Wzajemnie, w zasadzie do pełnoletności (u nas do 21 lat życia) obowiązane są dzieci mieszkać przy rodzicach i ulegać ich woli.

Dzieci mogą być ślubne (zrodzone przez żonę w czasie trwania małżeństwa a spłodzone przez męża przed lub po zawarciu małżeństwa, albo zrodzone przez żonę po rozwiązaniu małżeństwa, ale spłodzone przez męża jeszcze w czasie trwania małżeństwa), albo nieślubne, o ile w inny sposób niż powyżej przedstawiony urodziły się. Dziecko ślubne otrzymuje nazwisko, prawa, poddaństwo państwowe i przynależność gminną — ojca, który też ma dostarczać środków do utrzymania i wychowania dziecka, podczas gdy troska o ciało i zdrowie dziecka jest głównie obowiązkiem matki. Poza tem rodzice wspólnie oznaczają religję dzieci, lecz w razie nieporozumienia między rodzicami synowie idą za religją ojca, a córki za religją matki. Dzieci nieślubne nie mają wprawdzie do nazwiska ojca prawa, a korzystają tylko z nazwiska, przynależności i obywatelstwa matki, jednak mają podobnie jak ślubne prawo żądania utrzymania, wychowania i zaopatrzenia od ojca.

Dzieci i małoletni i niemające ojca, osoby chore umysłowo, tudzież osoby pełnoletnie i zdrowe na umyśle, lecz niezdolne do należytego korzystania z praw majątkowych wobec stwierdzonej rozrzutności, potrzebują specjalnej ochrony ze strony prawa. Taką ochronę daje dzieciom i małoletnim spełniana nad niemi aż do czasu ich pełnoletności Opieka, zaś umysłowo chorym i marnotrawcom, po uznaniu ich za bezwłasnowolnych Kuratela, przyczem tak opiekunów, jaki kuratorów wyznacza sąd.

887. MAŁŻEŃSTWO WOJSKOWE.

Szeregowi rezerwy i pospolitego ruszenia nie potrzebują zezwolenia do zawarcia małżeństwa, jednak szeregowi służby czynnej, jako też podoficerowie zawodowi w stanie nieczynnym muszą starać się o zezwolenie przełożonego, mającego uprawnienia co najmniej dowódcy pułku. Podoficer zawodowy może otrzymać zezwolenie na zawarcie związku małżeńskiego jeżeli: a) ukończył 24 lat życia, b) posiada co najmniej stopień rzeczywistego plutonowego, c) przesłużył przynajmniej jedno trzechlecie służby wojskowej w charakterze podoficera zawodowego, względnie szeregowego nadterminowego, d) dołączy do podania metrykę urodzenia własną i narzeczonej, świadectwo moralności narzeczonej, gdy ta jest niepełnoletnią zezwolenie jej rodziców, względnie opiekunów oraz dowód rozwiązania poprzedniego małżeństwa, o ile jedno z narzeczonych poprzednio w związku małżeńskim znajdowało się. Udzielone przez władzę wojskową zezwolenie na zawarcie małżeństwa, stanowi jedynie dowód, że władze wojskowe ze swej strony nie stawiają przeszkód do zawarcia zamierzonego małżeństwa, nie stanowi natomiast dowodu braku ustawowych przeszkód.

888. PRAWA RZECZOWE.

Prawa, które osoby mogą mieć do rzeczy tak zmysłowych, czyli fizycznych, jak i do niezmysłowych, czyli do pewnych praw, mających wartość majątkową, nazywają się prawami rzeczowemi. Najważniejszem z praw rzeczowych jest prawo własności, będące wszechstronnem, wyłącznem i dziedzicznem prawem człowieka do rzeczy, ograniczalnem tylko przez ustawę w interesie dobra publicznego, przez umowę za zgodą właściciela, albo też w wypadkach wyjątkowych przez wyrok sądowy. Zawiera ono w sobie prawo posiadania, t. j. wykonywania faktycznego władztwa nad rzeczą, prawo rozporządzania rzeczą jako swoją własną wszelkiemi dozwolonemi przez prawo sposobami, oraz prawo użytkowania, czyli ciągnięcia z rzeczy tych korzyści, które ona dawać może. Czasami w interesie dobra publicznego (np. celem budowy kolei żelaznej), można drogą wywłaszczenia zmusić właściciela do pozbycia się prawa własności pewnej nieruchomości, lub nawet, zwłaszcza w czasie wojny, pewnej ruchomości (samochodu, środków żywności, koni, wozów), na rzecz państwa. Wszystkie jednak takie wywłaszczenia, względnie jeśli chodzi o ruchomości t. zw. rekwizycje, muszą być przeprowadzone ściśle w ramach obowiązujących ustaw i przepisów, gdyż inaczej staje się karygodnem nadużyciem. Nabycie prawa własności może być pierwotne (fatkyczne zawładnięcie rzeczą dotychczas niczyją, np. rybą w morzu) lub też pochodne (nabycie od poprzedniego właściciela, za jego zgodą, drogą sprzedaży, darowizny, zamiany, albo nawet bez jego zgody drogą licytacji sądowej, wywłaszczenia lub przedawnienia. Prawami rzeczowemi są dalej służebności, będące prawami na rzeczy cudzej, na podstawie których pewna osoba (służebności osobiste np. użytkowanie) bądź właściciel pewnego gruntu (służebności gruntowe np. prawo przechodu, przegonu bydła, korzystania z lasu) może korzystać z obcej rzeczy w pewnym ekonomicznie określonym kierunku.

889. ZOBOWIĄZANIA.

Zobowiązaniem nazywa się pewien szczególny obowiązek, ciążący na pewnych osobach (dłużnicy) na rzecz innych osób (wierzyciele). Przed-

miotem zobowiązania jest albo jakiś czyn, który dłużnik ma wykonać, albo powstrzymanie się od pewnego czynu, albo też wydanie jakiejś rzeczy przez dłużnika wierzycielowi. Źródłem większości zobowiązań są umowy stron, t. j. zgodne przejawienie woli dwóch stron, z których jedna przyrzeka drugiej wypełnić pewne świadczenie, a druga przyjmuje to przyrzeczenie, przez co powstają pewne prawa dla jednej a obowiązki dla drugiej strony, albo też wzajemne prawa i zobowiązania dla obu stron. Do ważniejszych typów umów należą: 1) kupno i sprzedaż, (jedna ze stron zobowiązuje się oddać na własność drugiej pewne określone rzeczy lub prawa za określoną sumę); 2) najem rzeczy (jedna ze stron za pewne wynagrodzenie pozwala drugiej korzystać czasowo ze swej własności np. z domu); 3) najem usług osobistych (jedna ze stron zobowiązuje się do wykonania dla drugiej pewnej określonej pracy przez określony przeciąg czasu za pewnem wynagrodzeniem); 4) spółka (dwie lub kilka osób składają coś wspólnie, celem podzielenia się zyskiem, mogącym stąd wyniknąć); 5) pożyczka (jedna strona daje drugiej pewną rzecz do jej używania, za pewnem procentowem wynagrodzeniem, a ta zobowiązuje się daną rzecz zwrócić po upływie oznaczonego terminu); 6) zastaw (zabezpieczenie długu na rzeczy ruchomej lub nieruchomej, oddanej w tym celu przez dłużnika wierzycielowi lub wskazanej przezeń osobie). Poza tem z ważniejszych zobowiązań należy wymienić zobowiązania z tytułu depozytu, czyli składu, pełnomocnictwa, poręczenia, darowizny, układów pojednawczych, umów losowych, rent, gier i zakładów i t. p.

890. PRAWO SPADKOWE.

Oprócz pewnych praw czysto osobistych i familijnych, które gasną przez śmierć zmarłego, prawa i obowiązki majątkowe są dziedziczne, gdyż z chwilą śmierci danej osoby drogą odpowiedniego postępowania, jako spadek przechodzą na rzecz innych osób, t. zw. dziedziców czyli spadkobierców. Spadek przechodzi na spadkobierców w dwojaki sposób: a mianowicie albo na drodze i w porządku wskazanym przez prawo, co ma miejsce w razie niepozostawienia testamentu przez spadkodawcę, i takie dziedziczenie nazywa się beztestamentowem lub ustawowem, albo też w sposób wskazany przez samego spadkodawcę, za pomocą za życia sporządzonego przezeń rozporządzenia ostatniej woli, czyli testamentu i takie dziedziczenie jest testamentowe.

O ile po zmarłym zostały znaczne zobowiązania a spadkobierca nie może się zorjentować, jaki jest stan majątku spadkowego, może albo przyjąć spadek z dobrodziejstwem inwentarza, t. j. z odpowiedzialnością za długi tylko do wysokoci majątku spadkowego albo też może wogóle do spadku nie zgłaszać się.

891. PRAWO HIPOTECZNE.

Prawo hipoteczne jest zbiorem przepisów, dotyczących ustalania, przenoszenia i ograniczenia prawa własności na nieruchomościach, oraz innych praw, na nieruchomościach zabezpieczonych. Realizacją powyżej wspomnianych przepisów zajmuje się osobny urząd, istniejący przy sądach, a zwany hipoteką (w Małopolsce Urząd Ksiąg Gruntowych), który uwidocznia przebieg zmian prawnych na nieruchomościach za pomocą prowadzonych w tym celu ksiąg hipotecznych. Najważniejszą częścią księgi jest wykaz hipoteczny, obejmujący opisanie nieruchomości i oznaczenie granic, nazwisko właściciela i tytuł własności, wyszczególnienie wszelkich ograniczeń prawa własności, oraz wyszczególnienie wszelkich długów, obciążających daną nieruchomość. Najważniejszą znowuż cechą hipoteki jest jej jawność, polegająca na dostępnem wszystkim prawie przeglądania ksiąg hipotecznych.

892. PRAWO HANDLOWE.

Handel jest to pośredniczenie w obrocie przy dostarczaniu towarów, nabywców od wytwórców, za pewnem wynagrodzeniem. Handel może być wewnętrzny (dokonywany wewnątrz państwa) lub zewnętrzny, przyczem ten ostatni dzieli się na przywozowy (import), wywozowy (export) i przewozowy (tranzyt). Pozatem handel może być lądowym lub morskim, oraz pod względem swej pojemności hurtownym i drobnym.

Prawem handlowem nazywamy zbiór przepisów określających i regulujących stosunki, wynikające z czynności obrotów handlowych. Należą tu przepisy o handlujących, towarze, cenie, firmie i spółkach handlowych, giełdzie, bankach, księgowości handlowej, upadłości i bankructwach. Do dziedziny prawa handlowego należą: prawo wekslowe i czekowe, zawierające przepisy, dotyczące wekslów i czeków, t. j. zobowiązań pieniężnych, wynikających ze stosunków handlowych lub z powstających w codziennych stosunkach zobowiązań, a napisanych czyli wystawionych w ściśle określonej formie. W dziedzinie prawa handlowego obowiązują jeszcze na ziemiach polskich przepisy dawnych jej zaborców, a nowe przepisy tak handlowe jak i innych dziedzin prawa prywatnego są w opracowaniu Komisji Kodyfikacyjnej, z której projektów wprowadzone zostało rozporządzeniami Prezydenta Rzeczypospolitej z 14. XI. 1924 r., ogólnie obowiązujące od 1. I. 1925 r., w całej Polsce prawo wekslowe i czekowe.

893. OGRANICZENIA OSÓB WOJSKOWYCH.

Wojskowym służby czynnej w czasie pełnienia tej służby nie wolno wykonywać żadnego zawodu cywilnego. Zakaz ten obejmuje również zarządzanie przedsiębiorstwem handlowem lub przemysłowem. Nie wolno również wojskowym służby czynnej brać udział w zarządzie towarzystw handlowych i przemysłowych. Wyjątkowo może jednak wojskowy służby czynnej otrzymać od Ministra Spraw Wojskowych zezwolenie na zarządzanie przedsiębiorstwem, będącem własnością jego, jego żony, albo nieletnich dzieci lub pupilów.

SKOROWIDZ RZECZOWY*).

A

AERONAUTYKA — patrz „Lotnictwo“
ALARM — 84 (125) 292 (360) 295 (364)
— lotniczy 295 (363)
— na postoju 176 (274)
— załogi garnizonu 109 ,169)
ALKOHOL — używanie 639 (649)
AMUNICJA — utrzymanie amunicji 446 (472)
— armaty 75 m/m 480 (491)
— armaty 105 m/m 481 (492)
— artyleryjska 478 (490) 219 (304), 221 (305)
— granaty patrz pod „G“
— haubicy 100 m/m 482 (493)
— haubicy 155 m/m 481 (492)
— karabinowa 462 (480)
— saperska patrz „Materjały wybuchowe“
— zużycie przy robieniu wyrw 242 (322)
ANATOMIA — budowa ciała ludzkiego 325 — 329 (392 — 397)
APEL — poranny 92 (138)
— wieczorny 98 (146)
— wyposażenia 98 (145)
— poległych 151 (239)
APARAT TLENOWY 349 (424)
ARMJA — 32 (47)
ARESZT — porządek 78 (118)
— aresztowani, konwojowanie 111 (175)
— aresztanci — dowódca warty 135 (208)
ARTYLERJA — wiad. ogólne 208 (294)
— ciężka 211 (296)
— dywizyjna 212 (297)
— górska 211 (296)
— konna 211 (296)
— najcięższa 212 (296)
— okopowa 212 (296)
— polowa 210 (296)
— piechoty 210 (296)
— przeciwlotnicza 212 (296), 290 (358)
ARTYLERJA (walka) 232—245 (314 — 323)
ASSESOROWIE — 760 (873)
ASYSTENCJA — patrz „pomoc“
ATLETYKA — lekka 338 (411)
— biegi 339 (413)
— marsz 338 (412)

---

*) Cyfry podane bez nawiasów oznaczają strony podręcznika, w nawiasie odpowiednie paragrafy.

— rzuty 342 (414)
— skoki 341 (413)
— wieloboje 342 (415)

B

BATERJA — org. i wybór stanowisk 213 (298), 229 (311)
— w marszu zbliżania 229 (310)
— szemat połączeń 235 (316)
— tabor baterji 232 (312)
BAGNET — walka bagnetem 319 — 324, (385 — 391)
BALONY — patrz Lotnictwo
BIWAK — 176 (275)
— artyl. 227 (308)
— kawalerji 273 (339)
BROŃ — użycie 3 (6)
— czyszczenie broni 444—445 (471—472), 710 (752)
— broń towarzysząca 463 (481)
— broń biała—patrz „Szable"
— boczne noszenie 518 (512)
BRONIE — 28 (40)
— rodzaje broni 35 (49)

C

CAPSTRZYK — 98 (147)
CIAŁO LUDZKIE — budowa 325—329 (392—397)
CELOWANIE Z KARABINA 675 (700)
— linja celowania 676 (701)
— punkt oddania, trafienia 677 (702)
— odległość celownika 677 (703)
— kąt położenia celu 677 (701)
— rozrzut strzału 678 (705—706) 682 (718)
— błędy strzelca 679 (707)
— wpływy atmosferyczne 684 (714)
CHORĄGWIE I SZTANDARY — opis 6, 8, 9 (14), (15)
— kompanja 149 (235)
CHOROBY — zgłaszanie się 92 (137) 627 (638)
— na warcie 131 (200)
— weneryczne 640 (650)
— nieszczęśliwe wypadki—patrz „Pomoc"
C. K. M. — 714 (766)
— c. k. m. 716 (769)
— stosowanie ognia 718 (773)
— ponad głowy 716 (770)
— ogień szeroki 719 (774)
— ogień pogłębiony 720 (775)
— ogień posiewany 720 (776)
— stanowisko ogniowe 721—723 (778)
— strzelanie zaczepne 723 (779)
— natarcie 724 — 727 (781 — 783)
— pościg 727 (783)
— walka obronna 727 (785)
— plan ognia 728 (786)
— zapory ogniowe 728 (787)
— w odwrocie 735 (793)
CNOTY ŻOŁNIERSKIE — 2 (3)
ĆWICZENIA CODZIENNE — 95 (141)

ĆWICZENIA FIZYCZNE — 329—332 (398—402)
— wskazówki hygjeniczne: odżywianie, alkohol i nikotyna, kąpiel rzeczna, kąpiel słoneczna i wietrzna 331—332 (401) 630 (643)
CZOŁGI — 304 — 309 (373 — 377)
CZATY (czujki) — 200—207 (286—292)
— czujki kawaleryjskie 250 (326)

D

DOWÓDZTWO okr. korp. — 31 (45)
DROGA SŁUŻBOWA — 48 (76)
DZIAŁA — armata, haubica, moździerz 208—210 (295)
— armata 76 m/m 1902, 476 (489)
— armata 105 m/m 1913, 474 (487)
— armata 75 m/m wz. 1897 469 (485)
— haubica 155 m/m 1917, 471 (486)
— haubica 100 m/m wz. 14, 474 (488)
— moździerz Stokesa w/z 18 463 (481)
— przodki dział, tabor 232 (312)
DYSCYPLINA — przepisy 750 (839—841)
— darowanie kary 753 (848)
— degradacja 754 (855)
— ewidencja kar 754 (856)
— podwyższenie kary 753 (849)
— podział kar 753 (852)
— stosowanie kar 752 (845—848)
— skreślenie kar 755 (857)
— władza dyscyplinarna 751 (844)
— wykonanie kar 754 (854)

E

EKWIPUNEK — patrz „Wyposażenie"
EMERYTURA — 571 (564)

F

FORTYFIKACJA — polowa 385 — 412 (447 — 453)
FRYZJERNIA — 78 (116)

G

GARNIZON (załoga) — 105 (159)
GAZY — bojowe 343—345 (420)
— dymy przesłaniające 347 (422)
— obrona — patrz pod „Maski"
— pomoc—patrz pod „P"
GENERALNY Insp. Sił Zbr. 31 (44)
GONIEC — służbowy 82 (124), 91 (133)
GRANATY (grenadjerka) 309—319 (378—384)
— granat gazowy 467 (483)
— granat dymny 467 (483)
— granat zapalający 467 (483)
— granat karabinowy 467 (483)
— podział granatów 466 (483)
GRUPA — operacyjna 32 (47)
GRY — sportowe 342 (416)

H

HIGJENA — wojskowa 57 (91) 68 (109) 331 (401) 629—640 (642 — 650)
— kąpiel i mycie 630 (643)
— koszar światło, wietrzenie, spluwaczki 632—633 (644)
— koszar 632 (644)
— kuchni 638 (647) 73 (111)
— odzieży 631 (643)
— obuwia 632 (643)
— pościeli 632 (643)
— pielęgnowanie nóg 630 (643)
— marszu 639 (648)
— namiotów 633 (644)
— umundurowania 589 (583)
— żywności 637 (647)
HONORY — sposób oddawania 144 (227)
— przez wartowników 136 (210)
— przez oddziały zwarte 148 (234)
— przez oddziały z chorągwią 149 (235)
— fladze państwowej 151 (240)
— w miejscach publicznych 145 (230)
— w różnych okolicznościach 146 (231)
— przy meldowaniu 147 (232)
— w izbie żołnierskiej 148 (233)
— w wypadkach specjalnych 145 (229)
— salwy honorowe 156 (249)

I

INSTRUKCJA — strzelecka 672 (694)
— grenadjerska 309 (378)
— walki bagnetem 319 (385)
INSPEKCJA — patrz „Kontrole"

J

JARZMA — kafary 372 (438)
JEDNOSTKI — taktyczne wielkie i małe 28 (41), 33 (48), 32 (47)
JEŃCY — 5 (13)
JĘZYK — służbowy 3 (5)

K

KAWALERJA — dywizyjna 33 (47), 247 (324)
— drużyna dowódcy 246 (324)
— org. małych jednostek 245—247 (324)
— org. dużych jednostek 32 (47)
— pułk kawalerji 245 (324)
— pluton 246 (324)
— samodzielna brygada 33 (47)
— skład 36 (51)
— szwadron linjowy 246 (324)
— szwadron K. M. 247 (324)
— szwadron zapasowy 247 (324)
— szyki oddziałów 248—249 (325)
— walka kawalerji 275—278 (341—343)
KARABINY — Kb. mauser wz. 98, 446 (473), 682 (712)
— Kb. Berthier wz. 16, 449 (474), 683 (712)
— C. K. M. Maxim wz. 08, 450 (475)

— **L. K. M.** Maxim wz. 08, 454 (476)
— C. K. M. Hotschkiss wz. 14, 455 (477)
— R. K. M. Chauchat wz. 15, 457 (478)
— R. K. M. Browning wz. 28, 460 (479)
— Karabiny przeciwlotnicze 290 (358)
KANCELARJA — pododdziału 67 (106)
KASYNA — podoficerskie 75 (112) 622—623 (631—632)
KANALIZACJA — doły ustępowe 635 (646)
— beczkowozy 635 (646)
— latryny 636 (646)
— śmiecie i odpadki 636 (646)
KARY — 743 (818)
— rodzaje kar 744 (819)
— umorzenie kar 744 (821)
— kary dyscyplinarne—patrz „Dyscyplina"
KĄT KIERUNKOWY MARSZU 493 (503)
KĄTOMIERZ art. 470 (485)
— procedura karna—patrz „Sądy"
KLĘSKI — żywiołowe 143 (226)
KŁADKI — 358 (434) 362 (435)
KODEKS KARNY — 746 (829)
KOLUMNY — amunicyjne 232 (313)
KOMENDANT — budynku 56 (89)
KOMENDY — Garnizonu 32 (46)
— Garnizonu—służba 105 (159)
— Garnizonu—kwaterunek 55 (87)
KOMPAS — 490 (501)
— deklinacja magnetyczna 491 (501)
KONSTYTUCJA Państwa Polskiego 738 — 742 (798—811)
KONIE — wiek, maść 542—544 (523)
— choroby koni 73 (110), 550 — 552 (528)
— czyszczenie, pławienie 546—547 (525)
— karmienie, pojenie 73 (110), 267 (337), 547 (526)
— koń okiełznany 553 (529)
— koniowiązy 72 (110)
— kucie koni 549 (527)
— obrok dla koni 72 (110), 267 (337), 548 (526)
— pielęgnowanie konia 545 (524)
— rzędy, uprząż—patrz „Tabor"
— siodłanie konia 552 (529)
KONWOJE — 111 (174—175)
KONTROLE (inspekcje) — koszar 79 (119)
— zapowiedziane 79 (120)
— niezapowiedziane 81 (121)
KORPUS OCHRONY POGRANICZA — 45 (70)
KOSZARY — zarząd 57 (90)
— porządek 57—60 (91—109)
— izby, ubikacje, schody, korytarze 61—68 (99—107)
KOTY — 495 (497)
KUCHNIE — służba 73 (111)
— higjena kuchni 73 (111), 638 (648)
— kuchnie polowe 605 (606)
— kucharze 75 (111)
— komendant kuchni 74 (111)
— przyrządzanie potraw 603 (603)
— sprzęt kuchenny 602 (602)
— skrzynki do gotowania 607 (606)
KWATERMISTRZOSTWO — 34 (48)

KWATERY — alarmowe 176 (274), 277 (308)
— kwaterunkowy 174 (270—271)
— przejściowe 60 (97), 90 (131), 619 (623)
— mieszkanie poza kwaterą 100 (151)
— stałe 615 (617), 173 (270)
— nagłe 621 (627)
— zajęcie kwater 174 (272), 608 (608)
— zakwaterowanie koni 613 (614)

L

LANCE — 71 (110) 468 (484)
LEKARZE (lekarstwa) — lek. insp. garn. 107 (162) 658 (677)
— leczenie 658 (678 — 682)
— leki i opatrunki 651 (681)
LOTNICTWO — podział i zadania 279 — 283 (346 — 349)
— balony zaporowe 291 (359)
— bomby wybuchowe, zapalające 285 (351)
— lotnictwo linjowe 280 (347)
— lotnictwo niszczycielskie 282 (348)
— lotnictwo myśliwskie 282 (349)
— lotniska — lądowiska 286 — 287 (354)
— rodzaje balonów 287 — 289 (355 — 356)
— sprzęt (aparaty) lotniczy 285 (352)
— typy samolotów wojskowych 286 (353)
— zadania i sprzęt balonów 288 — 289 (356)

Ł

ŁĄCZNOŚĆ — artylerji z piechotą 234 — 235 (316 — 317)
— dowódca oddz. łączn. 236 (317)
— gońcy łącznikowi 435 (465)
— gołębie pocztowe 435 (465)
— podoficer łączn. art. 237 (317)
— plan łączności 235 (316)
— szemat połączeń tel. baterji, dyonu 235 (316)
— wzajemny stosunek piech. do art. 237 (318)
— zasady organizacji 425 (460)
— podział środków łączności 426 (461 — 463)
— psy meldunkowe 437 (465)
— meldunki ciężarkowe 438 (465)
— na płatowcu: lotnik piechoty 438 (466) lotnik artylerji 439 (466)
— tablica środków łączności 440 (467)

M

MAPA — 483 (494)
— plany 489 (500)
— określenie stanowisk 492 (502)
MARSZ — piechoty (rodzaje, tempo, odległości nocne, we mgle) 169 — 173 (264 — 269)
— artylerji 223 (307) 229 (310)
— kawalerji 266 — 273 (337 — 338)
— higjena marszu 267 (337)
— dyscyplina marszu 267 (337)
— szybkość marszu 269 (337)
— ubezpieczenie marszu 269 (338)

MARYNARKA WOJENNA 28 (40)
— org. pokojowa 45 (71)
— flaga 6 (15)
— stopnie 47 (72)
MASKOWANIE — przeciwlotnicze 291 (359)
— rowów strzeleckich 395 (451)
MASKI PRZECIWGAZOWE — ludzka 348 (424)
— zwierzęca 349 (424)
— dostosowanie masek 351 (426)
— rozkazy obchodzenia się.... 352—353 (426)
MATERJAŁY WYBUCHOWE — 412 (454)
— proch czarny 412 (454)
— proch bezdymny 413 (454)
— proch wiertniczy 413 (454)
— spłonka saperska 413 (455)
— lont prochowy 414 (455)
— lont wybuchowy 415 (455)
MELDUNKI polowe 157—160 (250—257)
— przepisy meldunkowe 106 (160)
— meldowanie się szereg. 147 (232)
— szpicy 192 (284)
— patrolu bocznego 199 (285)
MINISTER SPR. WOJSK. — 30 (44) 46 (72)
MINY — 416 (456)
MOSTY — 357 (433)
— mosty polowe 368 (437)
— budowa mostu polowego 372 (438) 376 (440)
— pomost 375 (439)
— mosty pontonowe 378 (441)
—sposób budowania 380 (442)

N

NACZELNY WÓDZ — 46 (72)
NAJWYŻSZY ZWIERZCHNIK SIŁ ZBR. — 30 (43) 46 (72)
NAGRODY — 3 (4)
NAMIOTY — obozowe 422 (458)
— indywidualne 424 (459)
— higjena w namiotach 633 (644)
NALEŻNOŚCI ŻYWNOŚCIOWE — patrz „Żywność"
— pieniężne — patrz „Uposażenie"
— mundurowe — patrz „Umundurowanie"
NARZĘDZIA SAPERSKIE — 386 (447)
NASTAWNICA art. 470 (485)
NAUKA (lekcje) — 443 (469)
— metoda nauczania o broni 443 (469)
— zasady nauczania 495 (505)
— przygotowanie lekcji 495 (506)
— nauka strzelania 687 — 696 (718 — 732)
NAWÓZ — 71 (110)
NIESZCZĘŚLIWE WYPADKI — 85 (125)
— na warcie 131 (200)
NIEWOLA — 5 (13)
NISZCZENIA — 419 — 422 (457)
NOSZENIE: wyposażenia piechoty 519 (513)
— wyposażenia kawalerji 526 (514)
— wyposażenia artylerji 529 (515)
— wyposażenia saperów 531 (516)
— wyposażenia sł. zdrowia 538 (518)

O

OBSERWACJA — z balonu 233 (314)
— baterji pomiarowej 233 (314)
— przekazywanie wiadomości 233 (315) 292 — 295 (364)
— powietrzna kawalerji 250 (326) 273 (338)
— z samolotu 233 (314)
OBRONA PRZECIWLOTNICZA — 289 — 297 (357 — 366)
— środki obrony czynnej 290 (358)
— środki obrony biernej 291 (359)
— kolumny w marszu 293 — 294 (362 — 363)
— wojsk na postoju 295 — 296 (365 — 366)
— organizacja obrony 292 — 293 (361)
OBRONA przeciwgazowa 347—351 (223—225)
— przeciwgazowa indywidualna 348 (424)
— przeciwgazowa — okresy napadów 350 (425)
— przeciwgazowa — maski, patrz pod „M"
OBWODNICE — 486 (497)
ODPOCZYNEK — 171 (267) 226 (307)
ODPRAWY (zebrania) — 102 (154)
ODZNACZENIA V. M., K. W. i t. d. — 6 — 17 (16 — 26)
ODZNAKI — 504 (509)
— broni i służb 505 (509)
— uczniów szkół wojsk. 506 (509) 516 (511) 517 (511)
— emblematy na rękawach 507 (509)
— emblematy na kołnierzu 508 (509)
— stopni wojskowych 508 (510) 47 (72)
— sznury naramienne 510 (510)
— za służbę zawodową 512 (511)
— za strzelanie 513 (511)
— żandarmerji 513 (511)
— orkiestr wojskowych 514 (511)
— za rany i kontuzje 514 (511)
— za pobyt na froncie 513 (511)
— pilota i obserwatora 515 (511)
OFICEROWIE — stopnie 47 (72)
— oficer placu 32 (46)
— oficer inspekcyjny 107 (161)
— oficer kontrolny 110 (172)
— oficer służbowy 83 (125)
— oficer rontowy 117 (184)
OGIEŃ — bez wstrzeliwania 219 (303)
— oczyszczający 243 (322)
— osłaniający 243 (322)
— rozpryskowy 219 (304)
— uderzeniowy 221 (305)
— wykonywanie ognia 218 (302)
— zaporowy 243 (322)
— C. K. M. 718 (773)
— „ szeroki 719 (774)
— „ pogłębiony 720 (775)
— „ posiewany 720 (776)
— „ stanowisko 721 — 723 (778)
OPAŁ — dla kwater stałych 612 (613)
— płatne racje opałowe 617 (619)
OPŁATA — szkolna 570 (562)
— emerytalna 571 (564)
ORDERY — starszeństwo 14 (23)
— sposób noszenia 15 (24) 16 (25)
ORDYNANSI — 104 (158)

ORGANIZACJA — Artylerji 38 (53)
— Inżynierji 38 (54)
— Kawalerji 36 (51)
— Lotnictwa 41 (60)
— Piechoty 35 (50)
— Żandarmerji 38 (55)
— Sł. Budownictwa 43 (65)
— Sł. Duszpasterstwa 43 (65)
— Sł. Inżynierji 41 (61)
— Sł. Intendentury 41 (62)
— Sł. Poborowej 40 (57)
— Sł. Remontu 40 (58)
— Sł. Sprawiedliwości 43 (66)
— Sł. Taborowej 41 (62)
— Sł. Uzbrojenia 40 (59)
— Sł. Weterynarji 42 (64)
— Sł. Zdrowia 42 (63) 626 (637)

P

PARLAMENTARZE — 207 (292)
PATROLE — piechoty 161 — 165 (259 — 262)
— boczne 198 (285)
— garnizonowe 110 (173)
— na postoju 115 (273)
— przechodzenie przez lasy, miejscowości 166 — 167 (262)
— walka 168 (262)
— kawaleryjskie 253 — 261 (330 — 333)
— bojowy, terenowy 254 (330)
— walka 260 (332)
— nocleg patrolu 261 (332)
— zwiadowcze 256 (332)
— prowokacyjne 259 (332)
— szemat posuwania się... 257 (332)
— technika obserwacji 257 (332)
PAKOWANIE WYPOSAŻENIA — piechoty 519 (513)
— kawalerji 526 (514)
— artylerji 529 (515)
— saperów 531 (516)
—sł. zdrowia 538 (518)
PISARZE — 82 (124) 91 (132)
PIECHOTA — pułk 33 (48) 35 (50)
PISTOLETY — pistolet hiszpański 464 (482)
PLACÓWKI — 201 — 204 (288 — 290)
PLĄDROWANIE 749 (834)
POBUDKA — 92 (136)
POBÓR — 18 (28)
POCIĄGI PANCERNE — skład 297 (368)
— walka 289 (369)
PODWŁADNI (młodsi) — 48 (75)
POCZTA — 102 (155)
PODJAZD — 255 (331)
— praca podjazdów 262 — 264 (333)
— szemat pracy podjazdu (rys. 83)
PODOFICEROWIE — 47 (73)
— obowiązki i prawa 648 (659)
— stopnie 648 (659)
— awanse podofic. zaw. 649 (660)
— mianowanie podofic. zaw. 649 (661 — 662)
— przedłużenie służby zaw. 651 (663)

— zwolnienie ze służby 652 (664)
— stan nieczynny 652 (665)
— urlop na praktykę 652 (665)
— stan spoczynku 654 (666)
— rezerwa i posp. ruszenie 654 (667)
— udział w życiu politycznem 655 (669)
— związki małżeńskie 655 (671)
— urlopy 656 — 657 (672)
— pomoc lekarska 657 (674)
POGOTOWIA: — 108 (164) 176 (273)
— gotowości bojowej 108 (165)
— czujności 108 (165)
— normalne 108 (166)
— ostre 109 (168)
POGRZEBY — udział Siły Zbrojnej 154 (246)
— eskorta 155 (247)
— ceremoniał 155 (248)
POMOC WOJSKOWA (asystencja) — 141 (220)
— skład oddziałów 142 (221)
— zaopatrzenie oddziałów 142 (222)
POMOC LEKARSKA — 571 (563) 657 (674)
POMOC DORAŹNA W NAGŁYCH WYPADKACH 640 (651)
— opatrunek 641 (652)
— krwotok 642 (653)
— złamanie kości 643 (654)
— porażenie słoneczne 644 (655)
— otrucie 644 (656)
— utonięcie 645 (657)
— sztuczny oddech 647 (658)
— zatrutym przez gazy 354—356 (427—431)
— ubezpieczenie kawalerji 273 (339)
PODRÓŻE — służbowe 623 (633)
— urlopowe 624 (634)
— bez dokumentów 625 (635)
— należytości podróżne — patrz „Uposażenie"
PODATEK DOCHODOWY — 571 (564)
POSTOJE (biwaki) — 173 — 178 (270 — 277)
—zarządzenia sanitarne 178 (277)
— ubezpieczenie artylerji 228 (309)
— ubezpieczenia kawalerji 273 (339)
POWITANIA — Prezydenta Rzplitej 152 (243)
— innych dostojników 153 (244)
POWSZECHNY OBOWIĄZEK WOJSKOWY — 18 (27)
— zwolnienia od... 26 (37)
POZIOMICA art. 470 (485)
POŻAR — 58 (93) 84 (125) 110 (170)
PRAWO — powstanie prawa 737 (794)
— karne 742 —743 (812 — 817)
—cywilne 763 — 767 (882 — 893)
PRALNIA — 78 (117)
PROFILE — 488 (499)
PROŚBY — 52 (82)
PROFOS — 135 (208)
PRZEŁOŻENI (zwierzchnicy) — 46 (72) 48 (75) 49 (77)
PRZEPISY bezpieczeństwa przy robotach wybuch. 422 (457)
PRZEPRAWY — przez mosty 172 (268)
— przez rzeki 357 (432)
— przez bagna 380 (443)
— przez lód 382 (444)

— promem 384 (445)
— pontonem 385 (446)
PRZEPUSTKI — 99 (148 — 149)
PRZESZKODY (zasieki) przekrój, rys. 401 (452)
— z drutu kolczastego 402 (452)
— budowa przeszkód 403 (452)
— zalewy 407 (452)
PRZESTĘPSTWA — podział 742 (813)
— wina sprawcy 742 (815)
— przeciw Państwu 744 (823)
— przeciw jednostkom 745 (824)
— przeciw Sile Zbrojnej 746 (828)
— przeciw subordynacji 747 (832)
— nadużycia władzy służb. 748 (833)
— naruszenia obowiązków służb. 749 (836)
PRZYSPOSOBIENIE WOJSKOWE — 662 — 672 (683—693)
— ulgi w służbie czynnej 657 (689) 24 (34)
— wyszkolenie 668 (690)
— związki 671 (691)
— święta 671 (691)
— umundurowanie 672 (693)
PSY MELDUNKOWE — 437 (465)

R

RADJOTELEGRAF 430 (463)
— stacje nadawcze 430 (463)
— stacje odbiorcze 430 (463)
— stacje korespondencyjne 430 (463)
— stacje iskrowe gasnące 430 (463)
— stacje iskrowe niegasnące 431 (463)
RAPORTY — 52 (81)
— służby inspekc. 82 (122)
— poranny 85 (125)
— stanu ćwiczebnego 93 (139)
— służbowy 96 (142)
RATOWNICTWO — patrz „Pomoc"
REFLEKTORY — 290 (358)
REJONY — kwaterunkowe 55 (86)
— komendant 56 (88)
RONTY — 117 (185)
ROWY STRZELECKIE — niszczenie 242 (322)
— przekrój, rys. 387 (448)
— odwadnianie, ustępy 392 (449)
— odziewanie 394 (450)
— maskowanie 395 (451)
— wybór stanowisk 398 (452)
ROZKAZY W POLU — 157 (250 — 251)
ROZKAZ DZIENNY — 97 (144)
RYCZAŁT MUNDUROWY — 579 (574)

S

SAMOWOLNE oddalenie, dezercja 746 (829)
SAMOUSZKODZENIE 747 (830)
SAMOCHODY — pancerne 300 (370)
— uzbrojenie 301 (371)
— walka 302 — 304 (372)
SANITARJUSZE — 82 (124) 91 (134)
SANATORJA WOJSKOWE — 658 (679 — 680)

SĄDY — sądownictwo wojskowe 755 (859 — 862)
— postępowanie karne 756 — 759 (863 — 869)
— oskarżenie 759 (871)
— sąd orzekający 759 (872)
— wyrok 761 (876 — 877)
SĄDY DORAŹNE — 762 (879 — 880)
SCHRONY — 407 (453)
SIŁA ZBROJNA — organizacja 28 (42)
— władze 29 (42)
— skład i zadania 27 (40)
SŁUŻBY — organizacja 28 (40)
— rodzaje służb 40 (56)
SŁUŻBA WOJSKOWA — czynna 21 (31)
— meldowanie się do... 27 (38)
— odroczenia 23 (33)
— pomocnicza 27 (39)
— w posp. ruszeniu 26 (36)
— w rezerwie (ćwiczenia) 26 (35)
— skrócenie czasu 22 (32)
— zdatność (kat. A, B, C, D, E) 19 — 20 (29)
SŁUŻBA inspekcyjna 81 (122) 83 (125) 107 (161)
— „ podoficer 82 (123) 86 (126 — 127)
— „ dyżury 82 (124)
— „ szeregowiec służbowy 90 (129)
SŁUŻBA ORDYNANSOWA — 107 (163)
— wewnętrzna 46 — 156 (72 — 249)
— wewnętrzna, wyznaczanie 101 (152 — 153)
SŁUŻBA polowa 157 — 208 (150—293)
SŁUŻBA zdrowia w czasie wojny 626—629 (636—642)
— w walce 627 (638)
— w czasie marszu 627 (638)
— na postoju 627 (638)
— pomoc doraźna 628 (639)
— w punktach opatrunk. 628 (639)
SKALA I PODZIAŁKA — 483 (495)
SPORT (boisko) — 77 (114) 343 (419)
SPÓŁDZIELNIA — 77 (115)
STAJNIE — 68 (110) 72 (110) 80 — 81 (120 — 121)
— stajenny 90 (130) 71 (110) 89 (128)
STOSUNEK ŻOŁNIERZA DO LUDNOŚCI CYW. — 4 (8)
STUDNIE — 59 (95) 73 (110)
— na postojach 178 (279)
STRAŻ — przednia piechoty 183 — 184 (283)
— tylna piechoty 193 — 195 (284)
— boczna piechoty 196 (285)
STRZELNICA — służba na strzelnicy 708 — 710 (747—750)
— obowiązki podoficera 710 (751)
— obowiązki instruktora 710 (753)
— czyszczenie broni 710 (752)
— przepisy bezpieczeństwa 711 (754)
— służba tarczowych 712 — 714 (759 — 762)
STRZELANIE artyleryjskie — 213 (299)
— stopień, kwadrant, tysięczna 213 (299)
— szybkość początkowa 214 (299)
— kąt podniesienia, upadku 208—209 (295) 214 (299)
— rozrzut, widły 217 (300—301)
— uchylenia 215 (300)
— wstrzeliwanie szrapnelem 219 (304)
— wstrzeliwanie granatem 220 (304)
— pas bezpieczeństwa 222 (306)

STRZELANIE karabinowe 673 (695)
— szybkość początkowa 673 (695)
— tor pocisku 675 (699)
— pole śmierci 685 (716)
— pole martwe 686 (717)
STRZELANIE karabinowe szkolne 696 (733)
— nauka strzelania 687 (718)
— postawa strzelecka 688 (720)
— ćwiczenia celowania 690—693 (721—726)
— ściąganie spustu 693 (727)
— strzelanie śrutem 695 (732)
— klasy strzeleckie 697 (734)
— programy strzelań 697 — 701 (735)
— przygotowanie strzelań 702 (737)
STRZELANIE bojowe 703 (738)
— określanie odległości 706 (742)
— przeprowadzenie strzelań 707 (743)
— nocne 708 (745)
— niewypały 714 (765)
ŚWIATŁO W POMIESZCZENIACH — 61 (98)
ŚWIETLICA — 76 (113)
ŚWIĘTA — patrz „Uroczystości"
SZABLE (lance) 468 (484)
SZEREGOWI — stopnie, stanowisko 47 — 48 (72 — 74)
SZKIC DROGI MARSZU 493 (504)
SZKOŁY WOJSKOWE 34 (48) 44 (68)
SZKODY (straty) 621 (630)
SZPITALE — leczenie 658 (678) 660 — 661 (680)
SZPIEGOSTWO — 5 (12)
— zapobieganie na postoju 178 (277)
SZPERACZE 188 (284)
SZPICA — konna 183 (283)
— piechoty 168 (284)
— postępowanie z ludnością 191 (284)
— meldowanie, wiadomości 192 (284)

T

TABOR — baterji 232 (312)
— rząd wierzchowy 554 (530)
— uprząż taborowa 554 (530)
— wóz taborowy 555 (531)
TABELE NALEŻN. MUNDUROWEJ 573—578 (568—570)
TABLICA ŚRODKÓW ŁĄCZNOŚCI 440 (467)
TCHÓRZOSTWO 747 (831)
TELEGRAF (telefon) 82 (124) 91 (135)
— aparat Morse'a 427 (463)
— aparat Hughes'a (Juza) 427 (463)
— telefon drutowy 427 (463)
— kable polowe 429 (463)
— drużyna i patrol 429 (463)
— znaki Mors'a 441 (468)
— znaki Mors'a, klucz 442 (468)
TERENOZNAWSTWO 483 — 495 (494 — 504)
TOR POCISKU 675 (699)
TYTUŁY — 51 (80)

U

UBEZPIECZENIE — artylerji 228 (309)
— ciągłość ubezpieczenia 181 (281)
— dowódcy 179 (279)
— marszu 181 (281)
— postoju 181 (281)
— rozmieszczenie oddziałów 181 (281)
— zbieranie wiadomości 170 (281)
UBRANIE OCHRONNE 349 (424)
UMUNDUROWANIE (UBIÓR) — czapka 497 (508)
— bojowy 540 (520)
— cechowanie 591 (585)
— codzienny 540 (520)
— garnizonowy 540 (520)
— gospodarka mundurowa 572 (567) 580 (575)
— guziki 504 (508)
— higjena 589 (583)
— klasyfikacja 591 (586)
— księgowanie 594 (590)
— kurtka 499 (508)
— łapki, proporczyki, wężyki 503 (508)
— nadzór nad... 587 (582)
— naprawki 590 (584)
— nauszniki 502 (508)
— obuwie 501 (508)
— P. W. 672 (693)
— płaszcz 500 (508)
— pas główny 502 (508)
— rękawiczki 504 (508)
— służbowy 540 (520)
— spodnie 500 (508)
— szalik 502 (508)
— tabele należności mund. 573 — 578 (568 — 570)
— temblak 504 (508)
— ubiór żołnierza 102 (156)
— wyposażenie mundurowe 583 (577)
— wyposażenie przy przeniesieniach 583 (577)
— wyposażenie szereg. urlopowanych 578 (580)
— zaopatrzenie mund. 577 — 579 (572 — 574)
— żołnierzy K. O. P. 541 (522)
— konserwacja 588 (583)
UPOSAŻENIE — zasadnicze 556 (532)
— dodatki 558 — 564 (535 —549)
— należności za podróże służb. 566 (555)
— „ za delegacje 567 (556)
— „ za przeniesienia 567 (597)
— odprawy przy zwolnieniu 568 (560)
— odprawy pośmiertne 569 (561)
— szereg. rezerwy 568 (558)
— szerg. niezawodowych 556 (532)
— szerg. zawodowych 557 (534)
— w różnych wypadkach 564—566 (550—554)
URLOPY — 100 (150)
— meldowanie się 160 (160)
— zagranicę 106 (160)
— podoficerów 656 — 657 (672)
UROCZYSTOŚCI (święta) 150 — 152
— apel poległych 151 (239)
— kościelne 152 (241)

— pułkowe 152 (242)
—11. listopada, 3. maja, żołnierza 150 (236—238)
— P. W. 671 (691)
USTĘP — patrz „Kanalizacja"
USTRÓJ Władz Rządowych 738—742 (798—811)
UZBROJENIE — 443 (469—490)

W

WARTY — choroby na warcie 131 (200)
— dowódca i zastępca 128—129 (194—195) 135 (207)
— hasło i odzew 139 (216)
— ładowanie broni 116 (181)
— na postoju 175 (273)
— oddawanie honorów 136 (210)
— pogotowie 130 (198—199)
— posterunki 114 (177)
— przełożeni 117 (183)
— rodzaje i skład 114—115 (177—179)
— rozprowadzający 129 (196)
— służba przy magazynach 134 (207)
— służba przy aresztach 138 (214)
— ubiór, uzbrojenie 115 (180)
— użycie broni 140 (219) 143 (225)
— wartownik alarmowy 123 (190) 137 (212)
— wartownik honorowy 137 (219)
— wyposażenie 140 (218)
— wystąpienie 132—134 (202—204)
— zatrzymywanie osób 139 (217)
— zmiana warty 118—126 (186—192)
WARSTWICE — 485 (497)
WŁADZE CENTRALNE — 30 (44)
WODA — do picia 59 (95)
— na patrolach 178 (277)
— norma zużycia 633 (645)
— oczyszczanie 634 (645)
WOZY — wóz taborowy 555 (531)
WYCHOWANIE FIZYCZNE 325 — 343 (392—419)
— zasady prowadzenia 332 (403)
— ocena sprawności 334 (404)
— wskazówki dla instruktorów 334 (405)
— lekcje gimnastyki (tabela 336 (407)
— ćwiczenia lekkoatletyczne — patrz „Atletyka"
WYPOSAŻENIE obchodzenie się z... 103 (156)
— wartowni i post. 140 (218)
— piechoty 519—526 (513)
komplet letni 523 (513)
komplet zimowy 524 (513)
tornister 519 (513)
plecak 520 (513)
związanie płaszcza 521 (513)
przypinanie menażki i hełmu 521 (513)
— kawalerji 526—530 (514)
sakwa i owsiak 526 (514)
siodło 527 (514)
przytraczanie płaszcza 528 (514)
siodłanie ćwiczebne 529 (514)
siodłanie ulżone 529 (514)
siodłanie polowe 529 (514)
— artylerji 529—530 (515)

plecak 530 (515)
przewóz ekwipunku 530 (515)
— saperów i pionierów 531 — 537 (516)
przenośne w drużynie 532 (516)
przenośne w plutonie 534 (516)
— żandarmerji 537 (517)
— sł. zdrowia 538 (518)
— mundurowe szereg. 583—587 (577—582)
WYSADZANIE drzew 417 (456)
WYWIADY — patrz „Zwiady"
WYŻYWIENIE LUDZI, ZWIERZĄT — patrz „Żywność"

Z

ZACHOWANIE SIĘ ŻOŁNIERZA 1 (2) 104 (157)
ZAJĘCIA (praca) — rozkład zajęć 94 (140)
ZAPRAWA fizyczna 331 (400)
ZASIEKI — patrz „Przeszkody"
ZAŻALENIA — 52 (83) 54 (84 — 85)
ZWIADY (wywiady):
— oddziałów piechoty 161 — 165 (259 — 262)
— gońców kaw. 249 (326)
— łańcuch sztafet rozstawnych 266 (336)
— meldunków przekazywanie 265 (334)
— nocne 264 (334)
— rozpoznawcze kaw. 253 (329)
— szepracze piechoty 165 (262)
— szperacze kawalerji 249 (326)
— szemat org. zw. kaw. (patrz rys. 108)
— ubezpieczające kaw. 253 (329)
— w terenach lesistych 265 (334)
— wywiad chemiczny 264 (333)
— zimowe 265 (334)
— źródła czerpania wiadomości 251 — 252 (328).

Ż

ŻYWNOŚĆ — wyżywienie ludzi 594—600 (591—597) 603 (604)
— wyżywienie zwierząt 600—602 (598—601) 604 (605)
— należność żywnościowa 595 (592)
— strawne dla ludzi 596 (594)
— należność normalna 597 (595) 601 (599)
— należność szkolna 598 (595)
— należność karna 598 (595)
— należność lecznicza 598 (595)
— należność dodatkowa 599 (596) 602 (600)
— należność transportowa 601 (599)
— zastępowanie artykułów 600 (597) 602 (601)
— higjena żywności 638 (647)
— sprzęt żywnościowy — patrz „Kuchnia"

Druk Wojsk. Instytutu Geograficznego Warszawa. 1930.

Załącznik Nr. 1.

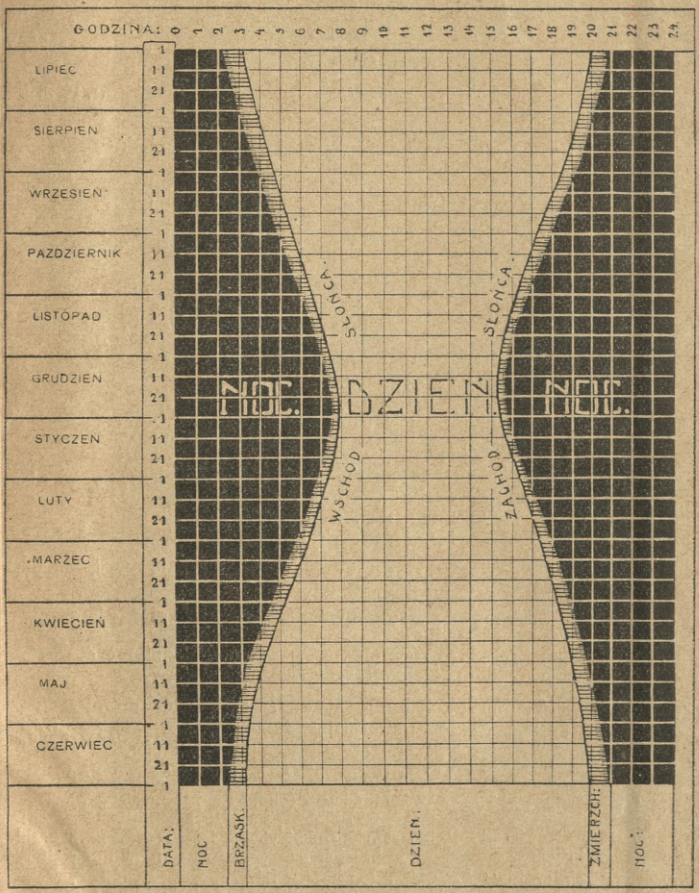

Tablica wschodów i zachodów słońca w Polsce.

ZNAKI KONWENCJONALNE

dla oznaczania wojsk na mapach, planach, szkicach

DOWÓDZTWA.

Kwatera główna 18. dyw. piech.

Dca piech. dyw. 19. d. p.

Kwat. gł. 3. dyw. kaw.

Dca art. dyw. 22. d. p.

Dca niesamodz. bryg. kaw. Nr. 12.

Dca 36. p. p.

Dca 15. p. uł.

Dca 8. p. a. p.

Dca 10. p. a. c.

Dca 1/21. p. p.

Dca 11/8. p. a. p.

Dca baonu sap. Nr. 30.

Dca komp., szwadronu, baterji

PIECHOTA:

5. pułk piechoty (3-baonowy)

1. baon 21. p. p.

3. komp. strzel. 21. p. p.

komp. c.k.m. pl. Nr. 25.

1. komp. c.k.m. 3. p. p.

komp. cykl. Nr. 15.

pluton piech. (placówka)

pluton pionierów

pluton broni tow.

pluton łączności

pluton c. k. m.

plut. c.k.m. pl.

pluton konnych wywiad.

plut. c. k. m. na motocyklach

pluton cyklistów

drużyna

drużyna c. k. m.

sekcja, patrol

patrol telefoniczny

patrol gołębi pocztowych

patrol radjo

patrol psów meld.

czujka, posterunek

r. k. m.

c. k. m.

punkt obs. piechoty

moździerz (okopowy)

działko piech.

biedki kompanji c. k. m.

wozy amunicyjne bataljonu

wozy sanit. bataljonu lub pułku

sekcja próżna tab. żywn. pułku

sekcja pełna tab. żywn. pułku

kuchnia polowa.

KAWALERJA:

5. pułk ułanów

szw. pion. 3. dyw. kaw.

samodzielny szwadron kaw.

2. szw. 5. p. ułanów

szw. c. k. m. 2. p. szwl.

pluton kaw.

pluton c. k. m.

pluton łącz.,

sekcja. patrol.

Pojedyńcze k. m., czujki, posterunki, jak w piechocie.

Załącznik Nr. 2a.

ARTYLERJA:

Kontury zasadnicze.

pułk artylerji

dyon art. (komp. art.)

bat. art. plut art.

Działon—znak działa

Znaki charakterystyczne.

Do konturów wrysowuje się znak działa.

Znaki dział

armata polowa — armata górska

armata ciężka — haubica górska

armata najcięższa — haubica pol.

działo przeciwlotnicze — haubica ciężka

haubica najcięższa

Inne znaki artylerji.

kolumna amunic. pełna. — punkt obs. artylerji.

kolumna amunic. pusta. — komp. obserwacyjno-podsłuchowa.

BROŃ PANCERNA:

3. baon czołgów Nr 3.

1/3 1. komp. czołg. baonu czołg. Nr. 5.

pluton czołgów

czołg

5. pociąg pancerny Nr. 5.

drezyna pancerna

szwadron sam. panc.

pluton sam. panc.

samochód panc.

LOTNICTWO:

3. 3. dyon lot. obserwacyjny (3 eskadry)

5. 5. dyon lot. niszczycielski (2 eskadry)

121 121. eskadra myśliwska

F. plut foto

plut radjolot.

port lotniczy

lotnisko prowizoryczne

BALONY:

3. baon balonowy Nr. 3.

1/3 1. komp. balonów obs. baonu bal. Nr. 5.

SAPERZY:

3. baon sap. Nr. 3.

1/2 1. komp. 2. baonu sap.

3. kolumna sap. 3. baonu sap.

3. 3. komp. reflektorów

3. komp. mostowa Nr. 3.

II kolumna pontonowa Nr. II.

pluton (pojazd) pontonowy

ponton

ŁĄCZNOŚĆ:

komp. tel. ciężka

komp. telegraficzna

komp. radjotel. ciężka

komp. radjotelegraf.

plut. radjotelegraf.

komp. gołębi poczt.

drużyna gołębi poczt.

komp. łącz. kaw

3. składnica meldunkowa 3. dyw. piech.

T stacja telefoniczna.

Załącznik Nr. 2b.

SŁUŻBA UZBROJENIA.

kolumna amunicyjna pełna

kolumna amunicyjna pusta

magazyn (skład) amunicji

SŁUŻBA ZDROWIA.

komp. sanit. 3. dyw. piech.

pluton sanit.

szpital polowy Nr. 41.

główny punkt opatrunkowy

wysunięty punkt opatrunkowy

czołówka chirurgiczna

stacja opatrunkowa lub rewizyjna na kolei żelaznej

kolumna sanitarna konna

kolumna samochodów sanit.

SŁUŻBA INTENDENTURY

kolumna żywnościowa pełna

kolumna żywnościowa pusta

sam. kolumna mięsna

piekarnia polowa

rzeźnia

obora bydła

park bydła

TABORY.

kolumna taborowa

ŻANDARMERJA.

pluton żand. pieszej lub mieszany

pluton żand. konnej

SŁUŻBA POCZT POLOWYCH.

urząd poczty polowej

Artylerja na stanowiskach.

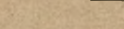
bat., dyon 2 bat., 3 bat. armat polowych.

art. konnej,

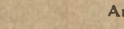
haubic pol.,

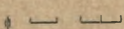
armat górskich,

haubic górskich,

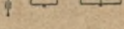
art. przeciwlotn.

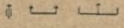
armat ciężkich,

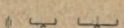
haubic ciężkich,

armat najcięż.

haubic najcięż.

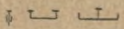
moździerzy okop.

SŁOWNIK SKRÓTÓW TAKTYCZNYCH

NAZWA	SKRÓT
A.	
adjutant	adj.
amunicja	am.
artylerja, artyleryjski	art.
artylerja polowa	art. pol.
„ ciężka	„ c.
„ konna	„ kon.
„ najcięższa	„ nc.
„ górska	„ gór.
„ przeciwlotnicza	„ pl.
B.	
balon, balonowa	bal.
bataljon, bataljonowy	baon
baterja, bateryjny	bat.
bezpośrednie wsparcie	bezp. wsp.
broń towarzysząca	broń tow.
brygada	bryg.
C.	
chorąży	chor.
ciężki karabin maszynowy	c. k. m.
D.	
dowódca	dca
działo	dz.
działon-owy	dzn.
dzień	d.
drużyna	druż.
dywizja, dywizyjny	dyw.
dywizja, piechoty	d. p.
„ kawalerji	d. k.
dywizjon, dywizjonowy	dyon
dywizjon art. kon.	d. a. k.
E.	
eskadra	esk.
etap-owy	etap.
ewakuacja, ewakuacyjny	ewa.
F.	
fonogram	fonogr.
forteczny	fort.
fotografja lotnicza	fot. lot.
G.	
gazowy	gaz.
generał broni	gen. broni
„ dywizji	gen. dyw.
„ brygady	gen. br.
godzina	g.
granat	grt.
granat ręczny	grt. r.
„ karabinowy	grt. kb.
H.	
haubica	hb.
I.	
intendent, intendentura	int.
J.	
jednostka	jedn.
K.	
kanonier	kan.
kapitan	kpt.
kapral	kpr.
karabin	kb.
karabin maszynowy	k. m.
karabinek	kbk.
kawalerja, kawaleryjski	kaw.
kawalerzysta	
kilogram	kg.
kilometr	km.
komendant	kmdt
komisja regulująca	kom. reg.
kompanja	komp.
kompanja artylerji pieszej	k. a. p.
korpus	korp.
krok	×
kwatera, kwatermistrz, kwaterunek, kwaterowanie	kwat.
L.	
lekarz	lek.
„ weterynarji	lek. wet.
lekki karabin maszynowy	l. k. m.
lotnik, lotnictwo, lotniczy, lotnisko	lot.
Ł.	
łączność	łącz.
M.	
magazyn	mag.
major	mjr.
materjał-owy	mat.
meldunek, meldunkowy	meld.
meteorologja, meteorologiczny	mtrlg.
metr	m.
miejsce postoju	m. p.
miotacz	miot.
motocykl, motocyklista	motc.
moździerz	moż.
myśliwski	myśl.
minuta	min. (')
N.	
nabój	nb.
nieprzyjaciel	npl.
niszczycielski	niszcz.
O.	
obrona przeciwlotnicza	O. P. L.
obserwacja, obserwator, obserwacyjny	obs.
odcinek	odc.
oddział	oddz.
odwodowy	odw.
oficer	of.
ogniomistrz	ognm.
operacyjny	op.
osłona, osłonowy	osł.
ośrodek	ośr.
„ oporu	ośr. op.
P.	
pancerny	panc.
patrol	patr.
pełniący obowiązki	p. o.
park uzbrojenia	p. u.
park uzbrojenia dywizji	p. u. d.
park uzbrojenia armji	p. u. a.
piechota, piechur	piech.
pionier, — ski	pion.
pluton, plutonowy	plut.
płatowiec	płat.
pociąg	pocg.
podchorąży	podchor.
podoficer	podof.
podporucznik	ppor.
podpułkownik	ppłk.
podsłuchowy	podsł.
polowy	pol.
południe	płd. (S)
pontonowy	pont.
porucznik	por.
pozycja, pozycyjny	poz.
pozycja głównego oporu	poz. gł. op.
pozycja przesłaniania	poz. przesł.
pozycja odwodowa	poz. odw.
północ	płnc. (N)
przeciwgazowy	pgaz.
przeciwczołgowy	pczłg.
przeciwlotniczy	pl.
pułk piechoty	p. p.
pułk kawalerji	p. kaw.
pułk artylerji polowej	p. a. p.
pułk artylerji ciężkiej	p. a. c.
pułk artylerji górskiej	p. a g.

NAZWA	SKRÓT
pułk artylerji najcięższej	p. a. n.
pułk artylerji przeciwlotniczej	p. a. pl
pułkownik	płk.
punkt oporu	p. op.
punkt obserwacyjny	p. obs.
R.	
radjotelegraficzny	rdtlgr.
radjotelegram	rdtlgrm.
rakieta	rkt.
rezerwowy	rez.
ręczny karabin maszynowy	r. k. m.
rok	r.
rotmistrz	rtm.
rozkaz	rozk.
S.	
samochód	sam.
sanitarjusz, sanitarny	sanit.
saper, saperski	sap.
sekcyjny	sekc.
sekunda	sek. (")
sierżant	sierż.
składnica meldunkowa	s. m.
stacja	st.
„ zaopatrywania	st. zaop.
„ regulująca	st. reg.
„ ewakuacyjna	st. ewa.

NAZWA	SKRÓT
stanowisko	stan.
straż przednia	str. prz.
„ boczna	str. bocz.
„ tylna	str. tyl.
strzelec-ecki	strz.
sygnał, sygnalizacja, sygnalizować, sygnalizacyjny, sygnalista	sygn.
szeregowiec	szer.
szpital, szpitalny	szpit.
szrapnel	szrap.
sztab	szt.
szwadron	szw.
szyfrowy	szyfr.
T.	
tabor, taborowy	tab.
tabor bojowy	T. B.
„ dywizyjny	T. D.
„ pułkowy	T. P.
„ żywnościowy	T. Ż.
telegram	tlgm.
telegraf, telegraficzny	tlgr.
telegraf przez ziemię	t. p. z.
telefon, telefoniczny	tel.
transportowy	transp.
U.	
ubezpieczenie	ubezp.
ułan, ułani	uł.

NAZWA	SKRÓT
uzbrojenie	uzbr.
uzupełnienie	uzup.
W.	
w zastępstwie	w z.
wachmistrz	wachm.
wartownik, wartowniczy	wart.
weterynarz, weterynaryjny	wet.
wiorsta	wrst.
wschód	wsch.
wywiadowczy, wywiadowca	wyw.
wysunięta składnica meldunkowa	w. s. m.
Z.	
z rozkazu	z r.
za zgodność	z. zg.
zachód	zach.
zaopatrzenie, zaopatrywanie	zaop.
zaporowy	zapr.
zastępca	zast.
zwiadowca-y	zwiad.
Ż.	
żandarmerja	żand.
żywność, żywnościowy	żywn.

ZNAKI TOPOGRAFICZNE

map polskich w podziałce

1:100.000

Załącznik Nr. 4.

KOLEJE

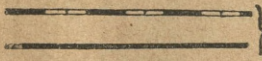
Kolej dwu lub więcej torowa

Kolej jednotorowa

Kolej wązkotorowa

Tramwaj lub kolejka gospodarcza

Kolejka linowa

Most żelazny

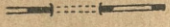
Tunel

Kolej na nasypie

Kolej w wykopie

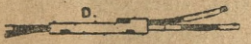

Dworzec

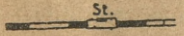

Stacja

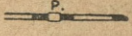

Przystanek

DROGI

Szosa I. klasy
a) Wysadzona drzewami
b) Aleja podwójna

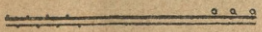
Szosa II. klasy

Droga ulepszona

Trakt

Droga wiejska komunikacyjna

Droga polna i leśna

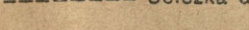
Ścieżka dla konnych ---------- dla pieszych

Aleja przy trakcie i drodze wiejskiej

Szosa na nasypie i w wykopie

Droga wiejska na nasypie

Droga zimowa

WODY

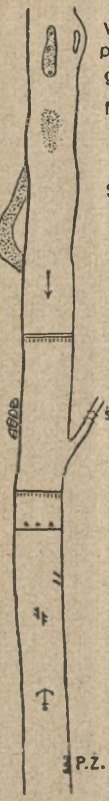
Wysepki i ławy piasczyste o brzegach stałych
Mielizny piasczyste niestałe
Suche koryto rzeczne
Kierunek prądu
Wodospad
Brzeg skalisty, umocnienie br.
Śl.
Śluza komorowa
Jaz
Izbice
Ostrogi i tamy
Początek spławności rzeki (dla tratw)
Początek żeglugi rzecznej
P.Ż.
Przystań żeglugi
Stawy, jeziora
Stawy sztuczne otoczone groblami
Źr.
Źródło

Wielki most żelazny
Most żelazny z przepustem dla statków
Wielki most kamienny
Wielki most drewniany
Most pontonowy
Mały most kamienny lub żelazny
Mały most drewniany
Przewóz dla wozów
Pw.w.
Przewóz motorowy lub parowy
Pw.m
Bród dla pieszych
B.
Bród dla wozów
B.w.
Rzeka nie do przejścia
Strumień lub potok do przejścia
Rów mokry lub suchy (od 2-ch m głębokości)
Kanał odwadniający
Kanał spławny, zdatny do żegl (na wale i w wykopie)
Wodociąg

Kościół z jedną i dwoma wieżami

Kościół zdaleka widoczny

Cerkiew

Meczet

Bóżnica

Kaplica

Cmentarz chrześcijański

Cmentarz niechrześcijański

Grób oddzielny

Krzyż lub figura religijna

Drzewo z tablicą lub obrazem religijnym

Pomnik

Pobojowisko

Turbina wietrzna

L. i NI Leśniczówka, nadleśnictwo

Gajówka

Kr Karczma, oberża, (poza osiedlami)

Schronisko w górach

Schr zagospodarowane

Schr niezagospodarowane

Szałas pasterski w górach

Nft Szyb naftowy

Nft Zbiornik nafty

Kopalnia czynna

Kopalnia nieczynna

R. Ruiny

w.w. Wieża wodna lub obserwacyjna

Komin zdaleka widoczny

Fb. Fabryka

Młyn wodny

Wiatrak

Miejsce podkopane

Cg. Cegielnia

Gl. Glinianka

Żw. Dół piaszczysty lub żwirowy

Km Kamieniołom

J. Jaskinia, grota

Sm. Smolarnia,

Studnia (poza osiedlami)

Lotnisko

T Rdj Radjostacja i oddzielny maszt antenowy

Linja prądu wysokiego napięcia i transformator

Wał z jezdnią lub grobla

Wał bez jezdni

Stare szańce, kopce, kurhany

Mur

Parkan, sztachety, płot

Żywopłot

Niski wał ziemny z żywopłotem

3 Stromy brzeg

KULTURY

Pojedyńcze drzewa i krzaki

Drzewa zdaleka widoczne

Las liściasty, iglasty, wyrąb, Las mieszany. linje leśne

Grunta podmokłe; łąka, las, krzaki i zarośla

Łozina, zarośla i krzaki zwarte

Pastwisko, rola i łąka

Moczary możliwe do przejścia; torfowisko w eksplotacji

Piasek i żwir

Bagna nie do przejścia

Winnice i plantacje chmielu

Sad i większy ogród

Park

ZNAKI OBJEKTÓW LOKALNYCH

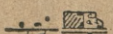

Pojedyńcze domy i większe gospodarstwa z ogrodami

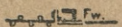

Folwark

Dwór

Zamek z parkiem

Załacznik Nr. 4d.

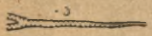

Wąwóz, parów, jar

(12) Powiat (oznaczenie poza ramką mapy)

(Wj) Województwo (pod nazwą miejscowości)

Poczta (urząd pocztowy)

Telegraf (stacja telegraficzna)

Telefon (stacja telefoniczna)

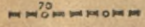

Granica państwa ze słupami granicznemi

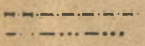

Granica województwa

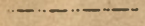

Granica powiatu

PRZEDSTAWIENIE RZEŹBY TERENU

△175.3 Punkt trygonometryczny 97 Punkt topograficzny

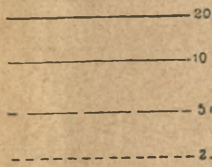

Warstwice (Kolor brązowy)

Naturalne wąwozy, urwiska, strome brzegi etc. nie dające się przedstawić warstwicami

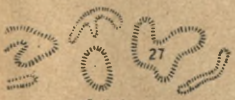

Wydmy piasczyste (lotne)

Skały i piargi

U W A G A! WAŻNE DLA PP. PODOFICERÓW U W A G A!

mjr. STEFAN GĄSIEWICZ

PODRĘCZNIK TERENOZNAWSTWA DLA PODOFICERÓW

jako tom I Bibljoteki Podoficera

Podręcznik ten stanowi całokształt wiadomości potrzebnych podoficerowi w oddziale. Składa się on z 5 części: 1) Terenoznawstwo, 2) kartoznawstwo, 3) orjentowanie się, orjentowanie map i zadanie na mapie, 4) szkice, 5) zwiady terenu. Na końcu pracy jest zestawienie znaków topograficznych map polskich, austryjackich i niemieckich.

Pan II Wiceminister Spraw Wojskowych zezwolił na używanie jego w oddziałach wojskowych.

Książka ta powinna się znaleść w ręku każdego podoficera.

Do nabycia

w Głównej Księgarni Wojskowej Warszawa, ul. Nowy Świat 69.

Cena 4.— zł.

BIBLJOTEKA PODOFICERA

tom II

kpt. dypl. Mieczysław Pęczkowski

PODRĘCZNIK TAKTYCZNY DOWÓDCY DRUŻYNY STRZELECKIEJ

Praca ta stanowi wyłożenie zasad regulaminowych, któremi musi kierować się dowódca drużyny strzeleckiej podczas służby w polu i w czasie walki wraz ze wskazówkami jak ma on postępować w warunkach służby polowej:

W poszczególnych rozdziałach autor po wyłożeniu prawideł ogólnych omawia **marsze, postoje, szpicę, placówkę i posterunek badający, patrol zwiadowczy, patrol ubezpieczający z czai, patrol bojowy, marsz zbliżania, nawiązywanie styczności z nieprzyjacielem, natarcie, utrzymanie zdobytego terenu, natarcie na frontach obustronnie ustalonych, walkę przy współdziałaniu czołgów, pościg, obronę, działania opóźniające, odwrót, walkę z kawalerją i zaopatrzenie w amunicję.**

Przykłady podane w tym podręczniku doskonale ilustrują treść pracy.

Pan Minister Spraw Wojskowych zezwolił na używanie wspomnianego podręcznika w formacjach i szkołach wojskowych.

Pożyteczna ta książka zewszechmiar zasługuje na uwagę naszego korpusu podoficerskiego.

Cena 3.80 zł.

Do nabycia

w Głównej Księgarni Wojskowej, Warszawa, ul. Nowy-Świat 69.

Bibljoteka sportowa

1. *Junosza-Dąbrowski* — Co to jest sport T. I. 1928 r.
2. „ „ — Co każdy o boksie wiedzieć powinien T. 2. 1928 r.
3. *W. Ziętkiewicz* — Sprzęt narciarski T. 3. 1929 r.
4. *W. Pytlasiński* — Tajniki walki zapaśniczej (francuskiej) T. 4—5 1928 r.
5. *L. Szwykowski* — Krótki podręcznik żeglarski T. 6—7. 1929 r.
6. *Trylski Z. inż.* — Mały podręcznik obozowania T. 8. 1929 r.
7. *W. Pytlasiński* — Podnoszenie ciężarów T. 9. (w druku)

Bibljoteka Żołnierza Polskiego

1. *Składkowski* — Pogadanki o zdrowiu żołnierza T. 1. 1925 r.
2. *Porwit M.* — Tajemnica musztry T. 2. 1925 r.
3. *Wysokiński* — Bajki i prawdy o karabinie T. 3. 1928 r.
4. *Umiastowski* — Morze jako źródło bogactwa narodu T. 4. 1928 r.
5. *Socha* — Dlaczego świętujemy dzień imienin Marszałka Piłsudskiego T. 5. 1929 r.
6. *Ślusarczyk A.* — Piechur a czołgi T. 6.
7. *Kleczke kpt.* — Okopywanie się T. 7.
8. *Bogusławski* — Na biwaku T. 8. 1929 r
9. Święto żołnierza dzień 6 sierpnia T. 9. 1929 r.
10. *Falkiewicz S.* — Chorągiew (opowiadania żołnierskie z czasów wielkiej wojny) T. 10. (w druku).

Do nabycia

w Głównej Księgarni Wojskowej, Warszawa, Nowy-Świat 69.

BIBLIOTEKA NAUKOWA
WDP
162731
11